VILÁG TÖRTÉNET

10

VILÁGTÖRTÉNET

TÍZ KÖTETBEN

Szerkesztő bizottság:

J. M. Zsukov (főszerkesztő),

A. A. Arzumanjan, J. A. Boltyin, P. N. Fedoszejev,

J. P. Francev, B. G. Gafurov, M. J. Geftyer, A. A. Guber,

V. M. Hvosztov, B. M. Kedrov, M. P. Kim, N. I. Konrad, V. V. Kuraszov,

A. F. Miller, I. I. Minc, B. F. Porsnyev, F. V. Potyemkin,

A. L. Szidorov, Sz. D. Szkazkin, V. V. Sztruve, Sz. L. Tyihvinszkij,

M. N. Tyihomirov, I. I. Udalcov

VILÁGTÖRTÉNET

X. KÖTET

Szerkesztették:

V. V. Kuraszov (felelős szerkesztő),
A. M. Nyekrics (a felelős szerkesztő helyettese),
J. A. Boltyin, A. J. Grunt, V. M. Hvosztov,
N. N. Jakovlev, N. G. Pavlenko, Sz. P. Platonov,
A. M. Szamszonov, Sz. L. Tyihvinszkij

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

1966

Az orosz eredeti címe:

ВСЕМИРНАЯ ИСТОРИЯ
ИЗДАТЕЛЬСТВО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ
МОСКВА 1965

A SZOVJETUNIÓ TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁJA

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET
ÁZSIA NÉPEINEK INTÉZETE
AFRIKA INTÉZET
SZLAVISZTIKAI INTÉZET

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

A Világtörténet tizedik kötete rövid, de eseményekben igen gazdag időszakot tárgyal: a második világháború hat esztendejét, 1939 szeptemberétől 1945 szeptemberéig.

Sokan voltak, akik úgy fogadták ezt a háborút, mint váratlan csapást. A valóságban azonban a világháború hosszú idő óta érlelődött, sokféle bonyolult ok váltotta ki. A leglényegesebb okok magának az imperializmusnak a természetében gyökereztek, a kapitalista államok gazdasági és politikai fejlődésének egyenlőtlenségében, amiből elkerülhetetlenül következik a világuralomért való éles küzdelem. Ezzel magyarázható, hogy bár a kapitalista és a szocialista rendszer között mély ellentét feszült, a háború nem köztük tört ki, hanem a kapitalista társadalmon belül.

Németország, amely az első világháborúban vereséget szenvedett, a háború után tíz évvel már nemcsak visszanyerte gazdasági erejét, de ismét a győztes nagyhatalmak veszélyes versenytársaként léphetett fel. A harmincas évek közepére kialakult a világ újrafelosztására törekvő fasiszta típusú imperialista államok csoportja. Németország mellett Olaszország és Japán tartozott ide, amelyek elégedetlenek voltak a konccal, amit az első világháború után kaptak, és kijátszottnak, megcsaltnak érezték magukat. Németország, Olaszország és Japán nyílt, agresszív harcot indítottak a világ újrafelosztásáért (Mandzsúria megtámadása 1931-ben, Etiópia lerohanása 1935-ben, a spanyol polgárháború 1936—1939-ben, Ausztria megszállása és a csehszlovák válság 1938—1939-ben, Albánia megszállása 1939-ben és így tovább), egyidejűleg fokozva gazdasági expanziójukat a Balkánon, a Közel- és Közép-Keleten, Távol-Keleten, Délkelet-Ázsiában és Latin-Amerikában.

Az imperialista ellentétek kiéleződése nem kismértékben a világgazdasági válság következménye volt. A válság négy éven át, 1929-től 1933-ig tombolt a kapitalista világban, és igencsak aláásta a tőkés rendszer látszólagos stabilitását. Ehhez járult, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta a kapitalizmus nem volt többé a földgolyó egyetlen társadalmi-gazdasági rendszere. Lehetőségei csökkentek, ellentmondásai ennek következtében is éleződtek. A szovjet szocialista állam fejlődése és erősödése tovább mélyítette a kapitalizmus általános válságát.

A harmincas évek közepétől valójában az egész tőkés világ két hatalmi csoport elszánt gazdasági és politikai küzdelmének terepévé lett: egyik oldalon a fasiszta hatalmak blokkja, a másikon három nagyhatalom — Anglia, Franciaország és az Amerikai Egyesült Államok — akkortájt kiformálódó imperialista tömbje állt. Az agresszív fasiszta csoport megrohamozta az ellentábor pozícióit. Emezek roppant erőforrások fölött rendelkeztek és kiterjedt gyarmatbirtokokat tartottak kezükben. A fasiszta Németország elsősorban Európát, a militarista Japán pedig elsősorban Ázsiát akarta uralma alá vonni.

A fasiszta agresszió létérdekeikben fenyegette a népeket. Nemcsak nemzeti függetlenségüket, nem is csupán polgári demokratikus szabadságjogaikat veszélyeztette, hanem tökéletes leigázásuk és fizikai megsemmisítésük rémét is felidézte. A népek, amelyek szembekerültek ezzel a veszedelemmel, nem maradhattak közömbösek iránta. Az egész haladó emberiség elemi érdeke lett, hogy megfékezze az agresszorokat. Sok tőkésországban erőteljes antifasiszta mozgalom bontakozott ki, amely több helyütt fegyveres harcba csapott át (polgárháború és külföldi intervenció Spanyolországban az 1938—1939-es években). Másfelől viszont pacifista nézetek kaptak lábra és akadályozták a tömegek harcos antifasiszta összefogását. Megtette a magáét a szociáldemokrata pártok jobboldali vezetőinek szakadár politikája is: megosztotta a dolgozó tömegeket és hozzájárult ahhoz, hogy a kommunista pártoknak az egységes antifasiszta népfrontért folytatott harca meghiúsuljon.

A háborús kalandok útjára lépő fasizmus közvetlenül fenyegette a burzsoá demokratikus államok többségét. De a szóban forgó államok uralkodó osztályai nem ítélték meg egységesen a fasiszta veszélyt. A burzsoázia egy része bizonyos feltételekkel hajlandó volt megegyezni a fasiszta államokkal. Más része viszont rémítő, sőt halálos veszélynek tekintette a hitleri Németországot, fegyveresen is hajlandó volt a fasiszta agresszorok útjába állni, és támogatta a Szovjetuniónak a béke kollektív biztosítására tett javaslatait.

Azok, akik a fasiszta államok követeléseinek részleges kielégítése mellett foglaltak állást, azért törekedtek megegyezésre a hitleri Németországgal, hogy szabad kezet adjanak neki a Szovjetunió elleni támadásra; sőt, ehhez támogatásukat is felajánlották. Kettős cél lebegett előttük: azt remélték, hogy ily módon megsemmisíthetik a világ egyetlen szocialista hatalmát, egyben pedig gazdaságilag és katonailag meggyengíthetik veszélyes imperialista vetélytársukat is.

Ilyen illuzórikus számítások húzódtak meg Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok politikája mögött. E hatalmak maguk segítették elő, hogy a fasiszta diktátorok megszilárdítsák hatalmukat, gazdasági és pénzügyi támogatásban részesítették őket, és bátorították fegyverkezésüket. Ez a politika azonban — amely „müncheni politika" néven vonult be a történelembe — kudarcba fulladt. Minél erőteljesebb támogatást kaptak a fasiszta államok a nyugati országoktól, annál mohóbbak lettek; minél erősebbnek érezték magukat, annál kevésbé hallgattak azokra, akiknek megerősödésüket köszönhették.

A konfliktus egyre élesebbé lett, s végül a két imperialista tömb országai között kirobbant a háború. Ebben a bonyolult helyzetben a Szovjetuniónak, a szocializmus legfőbb bástyájának gondoskodnia kellett önnön biztonságáról. S valóban, egy időre sikerült is elodáznia a háborúba való belépését.

Miután pedig hitszegő támadás érte, a Szovjetunió vált a háború fő erejévé. Részvétele döntően meghatározta a második világháború jellegét, fordulatot hozott a háború menetében, és elhatározó tényezővé lett a fasiszta agresszorok vereségében.

Ebben a háborúban két, egymásnak ellentmondó tendencia mutatkozott meg. Egyfelől az imperialisták közötti harc, másfelől a népeknek a fasiszta iga lerázására irányuló felszabadulási küzdelme.

Kötetünkben természetesen a katonai eseményekről esik a legtöbb szó. Ugyanakkor figyelemmel kísérjük az egyes államok belső történetét is. Fő feladatunk az egymásnak szegülő nagy erők — az antifasizmus, a demokratizmus, valamint a fasizmus — harcának elemzése, amely éppen a háború alatt nyilvánult meg a legleplezetlenebb formában.

Megkülönböztetett helyet foglal el e kötetben annak a hősi harcnak a története, amelyet a Szovjetunió népei vívtak a német fasizmus és a japán militarizmus ellen. A szovjet nép, a Szovjetunió fegyveres erői a szabadságukért és függetlenségükért indított Nagy Honvédő Háborúban nemcsak a szocialista haza megvédelmezésének történelmi feladatát teljesítették, hanem oroszlánrészt vállaltak abban is, hogy a világ népei felszabaduljanak a fasizmus igája alól.

A kötetben feldolgozott másik fontos téma a Szovjetunió, Anglia és az Egyesült Államok antifasiszta koalíciójának kialakulása és tevékenysége. Ez a koalíció világos történelmi példája annak, hogy eltérő gazdasági-társadalmi rendszerű államok között lehetséges és szükséges a gyümölcsöző együttműködés.

A kötet tényekkel bizonyítja, milyen hatalmas szerepet vállaltak a néptömegek a felszabadító, antifasiszta harcban; bemutatja a munkásosztálynak és élcsapatának, a kommunista pártnak kiemelkedő jelentőségét e küzdelemben, amelyben — társadalmi helyzettől, politikai és vallási meggyőződéstől függetlenül — nemzeti egységfrontba tömörült mindenki, aki szembeszállt a fasisztákkal és kollaboránsokkal.

A második világháború idején fellendült a gyarmati és függő országok népeinek nemzeti felszabadító mozgalma. Kötetünk több fejezete foglalkozik e mozgalommal, többnyire a katonai eseményekkel összefüggésben. Behatóan tárgyaljuk a nemzeti felszabadító mozgalmak sajátosságait, a népek harcának formáit és módszereit az egyes országokban és a háború különböző szakaszaiban; figyelemmel kísérjük a népi demokratikus forradalmak kibontakozásának, a szocialista típusú államok megszületésének folyamatát.

Mindezeket a kérdéseket általában az események időrendjében tárgyaljuk; az időrendi beosztás alapjául a második világháború történetének a szovjet történettudományban elfogadott periodizációja szolgál.

*

A második világháború története öt periódusra osztható, s ezek mindegyikének megvannak a maga jellegzetességei.

Az első periódus 1939. szeptember 1-től 1941. június 22-ig tart. A világháború a Lengyelország ellen intézett német támadással kezdődött, de hamarosan kiszélesedett: a legnagyobb európai kapitalista államok is részeseivé váltak. Anglia és Franciaország — Németország ellenfelei — azért kapcsolódtak be a háborúba, hogy megőrizzék imperialista nagyhatalmi pozícióikat. 1940 áprilismájusáig azonban sem a szárazföldön, sem a levegőben nem indítottak aktív hadműveleteket, s ezzel időt adtak Németországnak, hogy felkészüljön a Nyugat elleni csapásra. Ez volt — a korabeli elnevezés szerint — a „furcsa háború" időszaka. Anglia és Franciaország politikáját még a „müncheni politikusok" irányították, akik — jóllehet országaik és Németország között már kitört a háború — továbbra sem adták fel szovjetellenes terveiket. A „furcsa háborúnak" az 1940 tavaszán Angliát pedig katasztrófa fenyegette.

Ezt követően Németország és szövetségese, Olaszország, megszállta a Balkán országait, és kiterjesztette uralmát az európai szárazföld tekintélyes részére.

Ebben az első periódusban a tengely európai országai katonai hatalmuk tetőpontjára jutottak. Az antifasizmus erői mind a fasiszta országokon belül, mind a megszállt területeken nagy vérveszteséget szenvedtek és szétzilálódtak. Csupán egyes elszigetelt csoportok — elsősorban a kommunisták — folytatták a harcot a fasizmus ellen.

A háború, amely imperialista hatalmi csoportok összeütközéseként kezdődött, már ebben a szakaszában is bizonyos fokig felszabadító, antifasiszta háborúvá vált. A lengyel nép harca kezdettől fogva igazságos, felszabadító jellegű küzdelem volt. Lengyelország uralkodó körei azonban vaslatot, hogy kölcsönös segélynyújtási egyezményt kössenek a Szovjetunióval — felelősek voltak az 1939 szeptemberében bekövetkezett katasztrófáért.

A nyugati front összeomlása után Anglia már nemzeti létéért harcolt, a francia nép számára pedig önnön felszabadításáért vívott küzdelemmé lett a háború. A fasiszta lerohanás áldozatául

esett többi nép harca is igazságos jelleget öltött abban a mértékben, ahogy növekedtek az ellenállás nemzeti demokratikus, antifasiszta erői.

Franciaország katonai veresége után Anglia maradt az egyetlen európai állam, amely folytatta a háborút Németország ellen. 1940 májusában fordulat történt az angol politikában: felülkerekedett az aktív hadviselés irányvonala.

A Szovjetunió ebben az időszakban nem volt a világháború részese. A szovjet nép folytatta békés építőmunkáját, s ugyanakkor mindent megtett annak érdekében, hogy erősítse az ország védelmi képességét.

A második periódus 1941. június 22-től 1942 novemberéig, azaz Németországnak a Szovjetunió ellen intézett hitszegő támadásától a háborúban beállott gyökeres fordulat kezdetéig tart.

A szovjet nép Nagy Honvédő Háborúja a második világháború legfontosabb, döntő hatású eseményévé lett; meghatározta annak alakulását és kimenetelét. A Szovjetunió háborúba lépésétől fogva a háború visszavonhatatlanul antifasiszta, felszabadító jelleget öltött.

A háború terheit legnagyobbrészt a szovjet népnek és fegyveres erőinek kellett viselniük. Németországnak és csatlósainak főerőit a szovjet—német front kötötte le. A Szovjetunió rettentő csapásokat állt ki, hihetetlenül nehéz viszonyok között tartóztatta fel az ellenséget és teremtette meg azokat a feltételeket, amelyek a háború gyökeres fordulatát lehetővé tették.

A Szovjetunió ellen indított német támadás, majd Japán hadba lépése az Egyesült Államok és Anglia ellen, óriási területekre terjesztette ki a második világháborút.

Az emberiséget halálos veszély fenyegette. Ennek hatására született meg az antifasiszta koalíció: a Szovjetunió, Anglia és az Egyesült Államok katonai szövetsége. A szovjet nép hősi harca lényegesen megkönnyítette a szövetségesek helyzetét, és kedvező feltételeket teremtett ahhoz, hogy Anglia és az Egyesült Államok sikeresen vegyék fel a harcot Észak-Afrikában, az Atlanti-óceánon és a Csendes-óceán térségében.

A szovjet nép Nagy Honvédő Háborúja erőteljesen hatott a fasiszták által leigázott európai és ázsiai országok felszabadító harcára. Mind nagyobb méreteket öltött az ellenállási mozgalom és a partizánháború, s a fasizmus elleni harc fontos tényezőjévé lett. Ugyanakkor új erőre kapott a gyarmati és függő országok nemzeti felszabadító mozgalma is.

A háború harmadik periódusa 1942 november közepétől 1943 végéig terjed. Ebben a szakaszban gyökeres fordulat következett be a háború menetében, annak eredményeképpen, hogy a Vörös Hadsereg döntő győzelmeket aratott a Volgánál és a kurszki kanyarban. Ugyanakkor az Egyesült Államok és Anglia is sikeresen folytatták hadműveleteiket; eredményeiket jelentős mértékben annak köszönhették, hogy a fasiszták előzőleg a szovjet—német frontra dobták át főerőiket. Anglia, az Egyesült Államok, a brit dominiumok és a Szabad Franciaország-szervezet fegyveres erői, továbbá a megszállt országok fiaiból szerveződött katonai alakulatok több fronton hősiesen harcoltak. Az angol—amerikai hadsereg kiszorította a németeket Észak-Afrikából, elfoglalta Szicíliát és az Appennini-félsziget egy részét. A kedvező feltételeket azonban nem tudták teljesen kihasználni. A második frontot még 1943-ban sem nyitották meg Európában.

A háborúban beállott gyökeres fordulat és az, hogy az antifasiszta koalíció erői általános támadásba lendültek, a katonai és politikai döntések összeegyeztetését követelte. 1943 végén Teheránban konferenciát tartott a három szövetséges nagyhatalom — a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia — kormányfője. Megegyeztek abban, hogy az angol—amerikai haderő 1944-ben partra száll Észak-Franciaországban.

Tovább fejlődött, egyre tömegesebbé és szervezettebbé vált az ellenállási mozgalom is. Több országban megszerveződött a fasiszta megszállók elleni harc központja. A nemzeti felszabadító harc e központi, irányító szerveiben a kommunisták játszották a vezető szerepet, egységfrontot alkotva a többi hazafias, antifasiszta párttal és szervezettel.

A katonai vereségek, továbbá az ellenállási mozgalom erősödése a megszállt országokban, sőt magukban a tengely-országokban is, válságos helyzetbe juttatták a fasiszta tömböt. Olaszország kilépett a háborúból, s Németország más szövetségesei is meginogtak. Németország katonai és politikai ereje megrendült. Visszavonhatatlanul elszállt az az idő, amikor a németek és szövetségeseik győzelmeket arattak.

A negyedik periódus 1943 végétől 1945. május 8-ig tart. Az antifasiszta koalíció szakadatlan támadásának időszaka ez, valamennyi hadszíntéren.

1944 folyamán a Vörös Hadsereg példátlanul nagy erejű csapásokat mért az ellenségre. Az év végéig a Szovjetunió határait a Barents-tengertől egészen a Fekete-tengerig visszaállították. Miután a szovjet földet megtisztította a betolakodóktól, a Vörös Hadsereg, internacionalista kötelességéhez híven, megkezdte a harcot Kelet- és Délkelet-Európa országainak felszabadításáért.

Németországnak a keleti fronton elszenvedett súlyos vereségei rendkívül kedvező helyzetet teremtettek a Szovjetunió szövetségesei számára. A szövetségesek minden hadszíntéren támadó hadműveleteket indíthattak. 1944 júniusában az amerikai—angol—kanadai haderő partra szállt Északnyugat-Franciaországban. Megnyílt a második front. Immár három oldalról bontakozott ki Németország ellen a támadás: keletről, nyugatról és délről.

1945 elején a három nagyhatalom kormányfői értekezletén, Jaltában, fontos határozatokat hoztak a háború további vezetéséről és a világ háború utáni berendezéséről. 1945 áprilisában San Franciscóban összeült az Egyesült Nemzetek konferenciája.

A háború vége felé az ellenállási mozgalom harcosai tevékenyen kivették részüket országaik felszabadításából. Az ellenállás legmagasabb formájába — fegyveres felkelésbe — nőtt át.

Délkelet-Európa és Kelet-Európa országaiban a Vörös Hadsereg győzelmeinek hatására megsokszorozódtak a demokratikus erők, megnőtt a kommunista pártok befolyása és tekintélye. A kommunisták vezetésével népi forradalmak bontakoztak ki. Azokban az országokban viszont, amelyeket angol—amerikai hadseregek foglaltak el, a nemzetközi reakció azon dolgozott, hogy megmentse a tőkés rendszert és vereséget mérjen a demokratikus erőkre.

1945 áprilisában a Vörös Hadsereg megindította utolsó támadását az ellenség területén. 1945. május 2-án a szovjet csapatok bevették Berlint, és a Reichstag kupolájára kitűzték a győzelem vörös zászlaját. Május 8-án a hitleri Németország feltétel nélkül megadta magát. Európában véget ért a háború.

A háború ötödik periódusa mindössze négy hónap: 1945. május 9-től szeptember 2-ig, Németország feltétel nélküli kapitulációjától Japán feltétel nélküli kapitulációjáig terjed.

Japán a szovjet—német háború idején mindvégig élesen ellenséges magatartást tanúsított a Szovjetunióval szemben, durván megsértve korábban vállalt szerződéses kötelezettségeit. Miután Németország megadta magát, Japán tovább vívta kétségbeesett harcát a Szovjetunió szövetségesei ellen. A tengeren megverték, de még nagy szárazföldi hadsereggel rendelkezett; ennek erejében bízva folytatta a háborút. 1945 augusztusában a Szovjetunió, hogy megrövidítse a távol-keleti és csendes-óceáni háború idejét, és enyhítse a népek szenvedéseit, szövetségesi kötelezettségét teljesítve hadat üzent Japánnak. A szovjet csapatok rövid idő alatt szétzúzták Japán fő ütőerejét, a Kvantung-hadsereget.

Az Egyesült Államok, bár katonai szempontból egyáltalán nem volt rá szükség, bevetette Japán ellen az atomfegyvert.

1945. szeptember 2-án Japán feltétel nélkül kapitulált.

A második világháború utolsó szakaszában Potsdamban összeült a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia kormányfőinek értekezlete. Az értekezlet fontos határozatokat hozott, többek között arról, hogy demokratizálni és demilitarizálni kell Németországot.

A gyarmati és függő országok népei a második világháború időszakában mindvégig harcoltak

a fasiszta agresszorok ellen. A fasiszta tömb összeomlása fellendítette Ázsia, Afrika és Óceánia népeinek nemzeti felszabadító mozgalmát. Kedvezően alakultak a feltételek a kínai nép harcának győzelmes befejezéséhez is. Több ázsiai ország elnyerte függetlenségét. Az imperializmus gyarmati rendszerének válsága rendkívüli módon kiéleződött.

*

A fasiszta agresszió már a második világháborút megelőző években erőszakosan megváltoztatta a világ politikai térképét. Etiópia, Ausztria, Csehszlovákia és Albánia elvesztette állami önállóságát. Etiópia olasz gyarmat lett, Ausztriát erőszakkal beolvasztották Németországba. Németország ezt követően bekebelezte a Szudéta-vidéket és Csehszlovákia néhány más határmenti körzetét. Csehszlovákia középponti területeiből létrehozta az úgynevezett Cseh-Morva Protektorátust, Észak-Szlovákiából a „független" Szlovákiát, Dél-Szlovákiát és Kárpát-Ukrajnát pedig Horthy Magyarországának engedte át. Olaszország, miután lerohanta Albániát, „perszonálunió" címén magához csatolta. Japán a meghódított észak-kínai területen, Mandzsúriában, Mandzsukuo néven bábállamot hozott létre.

A háború folyamán még nagyobb változások történtek a világ politikai térképén. Kezdeti katonai sikereikre támaszkodva az agresszorok új „államokat" hoztak létre az elfoglalt területeken, bábkormányokat állítva az élükre; néhány országrészt pedig közvetlenül saját birodalmaikhoz csatoltak vagy csatlós államaiknak adományoztak.

Németország a lengyel területekből bekebelezte Gdańskot, Pomerániát (Pomorze), Poznańt és Felső-Sziléziát, a francia területekből Elzász-Lotaringiát, Belgiumból Eupen és Malmédy megyéket, továbbá elfoglalta Luxemburgot, Dél-Európában pedig Szlovénia északi részét. De uralma alá vetette a lengyel állam másik részét is, ahol Krakkó központtal főkormányzóságot létesített. A fasiszta Olaszország a dalmát tengerpart és a partmenti szigetek nagyobb részét, továbbá a Crna Gora-i partvidéken Kotort (Cattarót) csatolta magához. Erdély északi részét elvették Romániától és Magyarországhoz kapcsolták; ugyancsak Magyarországhoz került Jugoszlávia feldarabolása során Bácska. Bulgária visszakapta Romániától Dél-Dobrudzsát; Jugoszláviából pedig megkapta Macedónia egy részét és Nyugat-Trákiát. Dél-Szerbia egyes vidékeit Albániához csatolták. Jugoszlávia maradék területein három bábállamot létesítettek: Szerbiát, Horvátországot és Crna Gorát. Franciaországot két részre osztották: a nagyobbik, északi részt megszállta a német hadsereg, a kisebbik rész a fasisztabarát vichyi kormány kezébe került; 1942 novemberében azonban ezt a zónát is megszállták a német csapatok.

A fasiszták feldarabolták azokat a megszállt szovjet területeket is, amelyek nem kerültek a német hadvezetőség igazgatása alá. A białystoki területet Németországhoz csatolták, a lvovi, a drogobicsi, a tarnopoli és a sztanyiszlavi vidékeket pedig egyesítették a főkormányzósággal. Azokat a szovjet területeket, amelyeket keleten a Prut-folyó határol, Romániának adták át, a Karél-finn SZSZK délnyugati körzetét Finnországnak. A Baltikumot, Belorusszia és Ukrajna csaknem egész területét, továbbá a Krímet német „polgári igazgatás" alá vonták.

Japán, miután elfoglalta Francia-Indokínát, Laosz és Kambodzsa nagyobb részét Thaiföldnek (1940 novemberéig: Sziám) adta át.

A politikai világtérkép e változásai már a háború folyamán mindinkább érvényüket vesztették, abban a mértékben, ahogy a Szovjetunió és szövetségesei fegyveres erejükkel tért nyertek, a fasiszta hatalmak pedig minden hadszíntéren visszaszorultak. Sok ország visszanyerte háború előtti státusát. Európában ismét szuverén állam lett Lengyelország, Csehszlovákia, Ausztria, Jugoszlávia, Luxemburg. Eupen és Malmédy vidéke visszatért Belgiumhoz, Elzász-Lotaringia Franciaországhoz és így tovább. A potsdami konferencia határozatai értelmében Lengyelország megkapta a korábbi Kelet-

Poroszország déli részét és Gdańsk városát. Lengyelország nyugati határát az Odera- és Neisse-folyók vonalán húzták meg. Visszaállították Jugoszlávia határait, de nem döntöttek a Juliai Alpok vidékének állami hovatartozásáról.

Németország veresége után területét négy megszállási övezetre osztották: a keleti (szovjet), az északnyugati (angol), a délnyugati (amerikai) és a nyugati (francia) övezetre. Ugyancsak négy megszállási zónát jelöltek ki Ausztria területén, továbbá Nagy-Berlin és Bécs városokban.

A háború után felbontották a dán—izlandi uniót, és megalakult az önálló Izlandi Köztársaság.

A gyarmati és félgyarmati országok nemzeti felszabadító mozgalmainak győzelme meghozta az első lényeges változásokat a világ háború utáni térképén. Szíria és Libanon kikiáltották függetlenségüket. Függetlenné vált Indonézia is, majd 1945 szeptemberében megalakult a Vietnami Demokratikus Köztársaság. A volt olasz gyarmatok területét az antifasiszta koalíció haderői foglalták el, státusukról azonban még nem döntöttek. Etiópia visszanyerte függetlenségét. A volt japán gyarmatok helyzete ugyancsak függőben maradt, de Hajnan és Tajvan visszatért Kínához. Koreát két övezetre osztották: a 38. szélességi körtől északra a szovjet csapatok, attól délre az amerikai csapatok fennhatósága alá került, biztosítékául annak, hogy Japán betartja a kapitulációs feltételeket.

A háború éveiben a Szovjetunió politikai térképe is megváltozott. A háború első szakaszában visszatért a szovjet köztársaságok közé Lettország, Észtország és Litvánia; mindhárom országban az intervenciós csapatok döntötték meg annak idején, 1919-ben a szovjethatalmat. A Karél Autonóm Szocialista Köztársaság és a Moldavai Autonóm Szocialista Köztársaság területileg kibővült, és mint szövetséges szocialista köztársaság tért vissza a szovjet köztársaságok szövetségébe. (A Karél-finn SZSZK-hoz kerültek a Finnországtól átcsatolt vidékek, a Moldavai SZSZK-hoz pedig a visszatért Besszarábia.) Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Belorusszia újra egyesült az Ukrán, illetve a Belorusz SZSZK-val; Ukrajnához került Észak-Bukovina is. Az Oroszországi SZSZSZK területe néhány kisebb körzettel bővült Leningrádtól északra és Murmanszktól északnyugatra. 1944-ben a Tuvai Népköztársaság az OSZSZSZK autonóm területeként ugyancsak a Szovjetunióhoz csatlakozott.

A Szovjetunió államhatárait Németország és Japán összeomlása után állapították meg véglegesen. A potsdami konferencia határozata értelmében a Szovjetunió megkapta Németország területéből az egykori Kelet-Poroszország egy darabját, Königsberg várossal. Japánnak vissza kellett adnia az 1905-ben elcsatolt Dél-Szahalint és a Kurili-szigeteket.

1945 nyarán a Szovjetunió és Csehszlovákia között megállapodás jött létre, amelynek értelmében Kárpát-Ukrajna az Ukrán SZSZK területébe olvadt be. A białystoki terület a Szovjetuniótól Lengyelországhoz került.

1945 szeptemberében a világ politikai térképe már a második világháború eredményét tükrözte: a haladó erők győzelmét a fasizmus erői fölött.

*

A Világtörténet tizedik kötete húsz fejezetre tagolódik. A fejezetek többsége egy-egy rövidebb időszakot tekint át, s az adott időhatárokon belül párhuzamosan tárgyalja a világ különböző területein végbement eseményeket. Néhány esetben azonban eltértünk ettől a beosztási elvtől. Így Latin-Amerika és Afrika országainak történetéről egy-egy önálló fejezet számol be, a háború egész időszakát áttekintve. Önálló fejezetet szenteltünk a nemzetközi kommunista és munkásmozgalomnak is. Ugyanakkor, minthogy ez a kötet viszonylag rövid időszakot ölel fel, nem illeszthettünk be külön fejezeteket — miként az a korábbi kötetekben történt — az irodalom, a művészet, a természettudományok és a technika történetéről. Az idevágó legfontosabb jelenségekről a kapcsolódó események kifejtése során beszélünk.

A kötet megírásában a következő szerzők vettek részt:

A Bevezetést a szerkesztő bizottság írta.

Az I. fejezet P. V. Nazarov és A. M. Nyekrics műve, kivéve a Németországról szóló részt „A hadviselő országok belső helyzete a »furcsa háború« időszakában" című alfejezet keretében, amelynek szerzője L. I. Gincberg.

A II. fejezet 1. részét P. V. Nazarov írta, kivéve az „Olaszország belépése a háborúba" című alfejezetet, amely P. A. Liszovszkij műve; a 2. részt P. V. Nazarov és A. M. Nyekrics, a 3. részt P. V. Nazarov és N. N. Jakovlev írta, kivéve a „Fasiszta agresszió Jugoszlávia ellen" című alfejezetet, amelyet G. M. Szlavin és P. V. Nazarov írtak együtt; a 4. rész A. M. Nyekrics műve, kivéve a Csehszlovákiáról írottakat, amelyek N. A. Sljonova, és a Lengyelországról írottakat, amelyek V. Sz. Parszadanova tollából származnak; ugyanitt A. Sz. Kan írt Dániáról, Norvégiáról és Svédországról, G. G. Bauman Hollandiáról, G. M. Szlavin Jugoszláviáról, G. D. Kirjakidisz Görögországról, Sz. P. Pozsarszkaja Spanyolországról és M. Sz. Lazarov Törökországról; az 5. rész szerzői: a „Csehszlovákia" alfejezet N. A. Sljonova műve, a „Hollandia" alfejezet G. G. Bauman, a „Franciaország" és „Belgium" alfejezetek A. M. Nyekrics, a „Lengyelország" alfejezet V. Sz. Parszadanova, a „Dánia és Norvégia" alfejezet A. Sz. Kan, a „Jugoszlávia és Görögország" alfejezet részben G. M. Szlavin, részben G. D. Kirjakidisz, az „Anglia viszonya az európai ellenállási mozgalomhoz" című alfejezet E. A. Boltyin műve; a 6. részt V. Sz. Csada írta, a 7. részt N. N. Jakovlev; a 8. részben a „Németország gazdasági és belpolitikai helyzete 1941 nyarán" című alfejezet L. I. Gincberg műve; „A fasiszta tömb kiszélesítése a Szovjetunió elleni háború érdekében. Németország csatlósai" című alfejezetben Romániáról A. A. Jazkova, Finnországról V. M. Holodkovszkij, Magyarországról A. I. Puskás, Bulgáriáról L. B. Valjev írt; a „Hess küldetése" című alfejezet A. M. Nyekrics, a „Barbarossa-terv" alfejezet D. M. Proektor műve.

A III. fejezet I. B. Berhin és A. J. Grunt műve, kivéve „A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának XVIII. konferenciája" alfejezetet, amelyet M. A. Poltavszkij írt.

A IV. fejezet 1. részét N. A. Fokin írta, K. A. Cseremuhin anyagának felhasználásával, kivéve „A szovjet nép erőinek mozgósítása" és „A népgazdaság háborús átszervezése" alfejezeteket, amelyek A. V. Mitrofanova művei, és „A partizánharc megindulása" című alfejezetet, amelynek szerzője A. A. Kurnoszov; a 2. részt N. N. Jakovlev írta, kivéve „A Szovjetunió és Anglia közös fellépése Iránban" című alfejezetet, amely M. Sz. Lazarev műve; a 3. részt A. V. Vasziljev írta „A népi harc kibontakozása az ellenség hátában" című alfejezet kivételével; ez utóbbi A. A. Kurnoszov műve.

Az V. fejezet 1. részében a „Kína" alfejezet szerzője A. M. Dubinszkij, a „Korea" alfejezet szerzője A. N. Sabsina, az „Indokína" alfejezet szerzője A. P. Siltova, az „India" alfejezet szerzői A. M. Gyakov és A. I. Csicserov; a 2. részben a „Japán felkészülés a Csendes-óceáni háborúra" című alfejezet szerzője K. V. Kukuskin, az „Amerikai—japán tárgyalások", a „Támadás Pearl Harbor ellen", „A csendes-óceáni hadszíntér 1941 decembertől 1942 júniusig" című alfejezetek szerzője pedig N. N. Jakovlev.

A VI. fejezet 1. része A. D. Haritonov műve, kivéve a „Németország az 1942 nyári offenzíva előtt" alfejezetet, amelynek szerzője L. I. Gincberg; a 2. rész I. N. Undaszinov és N. N. Jakovlev műve, kivéve „Az amerikai és angol nép küzdelme a második front megnyitásáért" című alfejezetet, amelyet A. N. Slepakov, és „A dieppe-i partraszállás" című alfejezetet, amelyet A. M. Nyekrics írt; a 3. rész I. E. Zajcev írása.

A VII. fejezet 1. része V. V. Kurszanov műve, a 2. rész I. E. Zajcev és N. N. Jakovlev műve, kivéve a „Harc az Atlanti-óceán közlekedési útvonalaiért" című alfejezetet, amelynek szerzői V. I. Acskaszov és L. M. Jeremejev; a 3. részt N. G. Pavlenko írta, kivéve „A szovjet Haditengerészeti Flotta tevékenysége 1943-ban" című alfejezetet, amelynek szerzői V. I. Acskaszov és L. M. Jeremejev; a 4. részt A. A. Kurnoszov írta; az 5. rész keretében „Az ipar és a közlekedés 1942-ben"

és „Az ipar és a közlekedés helyzete 1943-ban" című alfejezeteket G. A. Kumanyev és V. B. Tyelpuhovszkij írták, „A mezőgazdaság háborús nehézségei ellen vívott küzdelem 1942—1943-ban" című alfejezetet J. V. Arutyunján, „A nép segítsége a frontnak" című alfejezetet A. J. Grunt, „Az újjáépítés kezdete a felszabadított területeken" című alfejezetet G. G. Morehina írta.

A VIII. fejezet G. L. Rozanov műve, kivéve a „Szicília elfoglalása" és az „Angol—amerikai partraszállás Dél-Olaszországban" című alfejezeteket, amelyeknek szerzője I. E. Zajcev, ugyanitt a „Finnország" alfejezet szerzője V. M. Holodkovszkij, a „Magyarország" alfejezeté A. I. Puskás, a „Bulgária" alfejezeté L. B. Valev, a „Svédország" alfejezeté A. Sz. Kan.

A IX. fejezet 1. részét N. N. Jakovlev írta, kivéve „A Szovjetunió nemzetközi tekintélyének növekedése" című alfejezetet, amelynek szerzője A. N. Slepakov; a 2. rész keretében az „Amerikai Egyesült Államok" alfejezet szerzője G. A. Agafonova, az „Anglia" alfejezeté I. N. Undaszinov; a 3. részben a „Lengyelország" alfejezet V. Sz. Parszadanova, a „Csehszlovákia" N. A. Sljonova, a „Jugoszlávia" G. M. Szlávin, a „Görögország" alfejezet pedig G. D. Kirjakidisz műve; a 4. részben a „Norvégia" és a „Dánia" alfejezetek szerzője A. Sz. Kan, a „Franciaország" alfejezeté N. D. Cirjulnyikov; ugyanitt a „Belgium" és a „Luxemburg" alfejezet A. M. Nyekrics, a „Hollandia" alfejezet G. G. Bauman műve; az 5. részt A. M. Nyekrics írta.

A X. fejezet 1. és 2. részét A. N. Simanszkij írta, kivéve „A finnek veresége Karéliában. Finnország kilép a háborúból" című alfejezetet, amelyet V. M. Holodkovszkij és A. N. Simanszkij együtt írtak; a 3. rész A. A. Kurnoszov, a 4. rész L. I. Gincberg műve.

A XI. fejezet 1. részét I. E. Zajcev írta, kivéve a „Merénylet Hitler ellen 1944. július 20-án" című alfejezetet, amelynek szerzője L. I. Gincberg, „A francia nemzeti felkelés. Párizs felszabadítása" című alfejezetet, amelynek szerzője N. G. Cirjulnyikov, és „A második quebeci konferencia" című alfejezetet, amelynek szerzője N. N. Jakovlev. A 2. rész alfejezeteinek írói: a „Franciaország" címűé N. G. Cirjulnyikov, a „Belgium és Luxemburg" címűé A. M. Nyekrics, a „Hollandiá"-é G. G. Bauman, a „Norvégiá"-é és a „Dániá"-é A. Sz. Kan, „Az olasz ellenállási mozgalom 1944-ben" címűé pedig G. Sz. Filatov; a 3. rész szerzője I. E. Zajcev.

A XII. fejezet 1. részét V. Sz. Parszadanova és A. N. Simanszkij írták; a 2. részt A. N. Simanszkij és A. A. Jazkova; a 3. részt L. B. Valev; a 4. részt G. M. Szlávin; az 5. részt N. A. Sljonova és A. N. Simanszkij; a 6. részt A. I. Puskás és A. N. Simanszkij; a 7. részt. N. D. Szmirnova; a 8. részt G. D. Kirjakidisz.

A XIII. fejezet 1. részében „A Szovjetunió belső helyzete" című alfejezet szerzője A. J. Grunt, „Az ipar és a közlekedés helyzete" és „Az újjáépítés munkája 1944—1945-ben" című alfejezeté G. G. Morehina, „A Szovjetunió mezőgazdasága 1944—1945-ben" című alfejezeté J. V. Arutyunján; a 2. rész G. A. Agafonova, A. N. Slepakov és N. N. Jakovlev közös műve; a 3. rész szerzői I. N. Undaszinov és V. Sz. Csada; a 4. rész szerzője A. A. Galkin.

A XIV. fejezet 1. részét A. A. Galkin és I. E. Zajcev írták; a 2. részt M. A. Poltavszkij és G. Sz. Filatov; a 3. részt I. P. Barbasin, kivéve a „Németország helyzete" című alfejezetet, amely I. P. Barbasin és A. A. Galkin közös műve, továbbá „Az amerikai—angol csapatok előretörése az Elbáig" című alfejezetet, amelynek szerzője I. E. Zajcev; a 4. rész N. A. Sljonova és A. N. Simaszkij írása; az 5. rész A. A. Galkin és I. E. Zajcev írása; a 6. rész A. A. Galkin és N. N. Jakovlev műve; a 7. rész ismét N. N. Jakovlevé.

A XV. fejezet 1. részét B. N. Jakovlev írta, kivéve „A belpolitikai helyzet kiéleződése Japánban" című alfejezetet, amelynek szerzője K. V. Kukuskin, és a „Hiroshima és Nagasaki" című alfejezetet, amelynek szerzője N. N. Jakovlev; a 2. rész A. N. Dubinszkij és K. V. Kukuskin műve; a 3. rész F. I. Sabsináé; a 4. rész szerzője A. P. Siltova; az 5. részé L. V. Szaplina; a 6. és 8. részé A. M. Dubinszkij; a 7. részé G. I. Levinszon.

A XVI. fejezetet V. N. Jevsztyignyejev írta, kivéve „A Mongol Népköztársaság a háború

éveiben" című alfejezetet, amelynek szerzője P. V. Habajeva, „Az imperialista Japán veresége és az ázsiai népek nemzeti felszabadító mozgalmának sikerei" című alfejezetet, amelynek szerzői K. V. Kukuskin, A. M. Dubinszkij és A. P. Siltova; és a „Japán feltétel nélküli kapitulációja" című alfejezetet, amelynek szerzője K. V. Kukuskin.

A XVII. fejezet 1. részét R. G. Land és V. I. Kiszeljov, a 2. részt A. Z. Zuszmanovics írta.

A XVIII. fejezet A. P. Moszkalenko műve.

A XIX. fejezet Sz. A. Mogiljovszkij műve.

A XX. fejezetet a szerkesztő bizottság írta, J. B. Smeral anyagának felhasználásával.

Az illusztrációkat I. K. Eldarova, I. A. Avcsina és N. B. Konyik válogatta össze. Az időrendi táblázatot A. A. Kurnoszov, a bibliográfiát T. V. Jeremejeva, N. B. Konyik és A. P. Moszkalenko készítette. A térképeket és a diagramokat a Szovjetunió Állami Geológiai Bizottsága geodéziai és kartográfiai főosztályának térképszerkesztő részlege állította össze és készítette elő a kiadásra, a következő szerzők közreműködésével: G. M. Ananyjeva, A. V. Vasziljev, B. G. Galkovics, M. G. Podkaminszkaja, I. J. Szukenyik, M. A. Fedoszova, Z. H. Filgusz, A. D. Haritonov, G. G. Csumalov, L. A. Jungstejn. A térképek szerkesztési munkáját B. G. Galkovics végezte.

A kötet szerkesztésében az előkészítés első stádiumában jelentős munkát végzett M. A. Poltavszkij és V. Sz. Csada. A keleti országok történetét feldolgozó fejezeteket K. V. Kukuskin szerkesztette. A katonai kérdések szerkesztője: V. P. Morozov.

A kötet sajtó alá rendezésében részt vett: G. A. Agafonova, T. V. Jeremejeva, N. B. Konyik, A. A. Kurnoszov, N. K. Szivkova és L. N. Csornova.

A tudományos kisegítő és szervező munkát A. P. Moszkalenko végezte.

A kötet szerkesztő bizottsága köszönetét fejezi ki a Bolgár Népköztársaság, a Mongol Népköztársaság, a Lengyel Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság történészeinek megjegyzéseikért, amelyekkel nagymértékben segítették a szerkesztő bizottság munkáját.

A szerkesztő bizottság köszönetet mond értékes tanácsaikért és megjegyzéseikért valamennyi szakembernek, aki részt vett e kötet szövegének megvitatásában.

I. FEJEZET

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ KEZDETE

A második világháború a kapitalista rendszer szülötte volt. A fasiszta agresszorok készítették elő és szabadították a világra, a hitleri Németországgal az élen. Abban, hogy a háború kirobbanhatott, komoly része volt annak a politikának, amelyet Anglia és Franciaország kormányai folytattak az Egyesült Államok uralkodó köreinek támogatásával. Ez a politika szovjetellenes céllal sorozatos engedményeket tett az agresszoroknak, és megegyezésre törekedett velük.

A szovjetellenes elképzelések azonban kudarcot vallottak. A szovjet kormány elejét tudta venni annak, hogy az imperialista államok a Szovjetunióra támadjanak. A fasiszta Németország jóval gyengébb ellenfél lerohanásával indította meg a háborút.

1. A NÉMET—LENGYEL HÁBORÚ

NÉMETORSZÁG MEGTÁMADJA LENGYELORSZÁGOT

A hitlerista vezetés már 1939 tavaszán eltökélte, hogy lerohanja Lengyelországot. A támadás tervét, amely „Fall Weiss" fedőnév alatt szerepelt, 1939. április 11-én hagyták jóvá.

A „Fall Weiss" szerint Lengyelországnak igen rövid idő alatt össze kellett omlania. Berlinben az a meggyőződés uralkodott, hogy sem Anglia, sem Franciaország nem nyújt majd tényleges segítséget a velük szövetséges Lengyelországnak.

1939. augusztus 31-én este valamennyi német rádióállomás rendkívüli bejelentést közölt, amely szerint a Németországhoz tartozó Gleiwitz város rádióadóját állítólag megtámadták és elfoglalták a lengyelek, és Németország megtámadására hívták fel Lengyelországot. Ezt a provokációs színjátékot maguk a németek szervezték meg, Himmlernek, a titkosrendőrség főnökének irányításával. Céljuk az volt, hogy megtévesszék a világ közvéleményét, és igazolják a jól előkészített német támadást.

Szeptember 1-én, hajnali 4 óra 45 perckor, a német csapatok behatoltak Lengyelország területére.

Lengyelország burzsoá-földbirtokos uralkodó körei, amelyek előzőleg azt remélték, hogy a német agresszió a Szovjetunió ellen irányul, és valami módon majd Lengyelország is részt vehet a szovjetellenes háborúban, annak idején visszautasították a Szovjetunió szövetségi javaslatát, és semmiféle komoly intézkedést nem tettek országuk nyugati határának megerősítése érdekében. 1939-ben,

Német katonák egy lengyel faluban
Fénykép. 1939 szeptember

amikor a lengyel—német viszony erősen kiéleződött, a lengyel kormányzat Franciaország és Anglia támogatásába vetette minden reményét. E két ország kormánya kötelezettséget vállalt: ha Lengyelországot támadás éri, 15 napon belül Anglia és Franciaország is támadást indít a nyugati fronton, s azonnal bombázni kezdi Németországot.

Lengyelország ipari potenciálja rendkívül korlátozott volt. A gazdasági elmaradottság a külföldi tőkétől való függésben gyökerezett, amelynek nem az ország gazdasági fejlesztése, hanem a lengyel piac kiaknázása volt érdeke. A lengyel kormány elmulasztotta, hogy kellő időben megerősítse az ország védelmét. A háború előestéjén mind a katonai, mind a gazdasági feltételek hiányoztak ahhoz, hogy Lengyelország hathatósan védekezni tudjon a fasiszta agresszió ellen.

Augusztus utolsó napjaiban Anglia és Franciaország uralkodó körei, amelyek még mindig reménykedtek a Németországgal való megegyezés lehetőségében, rávették Lengyelországot, hogy halassza el az általános mozgósítást. Ennek eredményeképp a német támadás pillanatában a lengyel fegyveres erők jelentős része nem volt összpontosítható, sőt még a mozgósítás sem történt meg.

A gyenge Lengyelország erős ellenséggel került szembe. Németország 58 hadosztállyal tört rá; az 58 hadosztályból 6 páncélos és 8 gépesített volt (együttesen kb. 3200 harckocsival). A támadást két légiflotta — mintegy 3000 repülőgép — támogatta. A lengyel hadsereg ezzel szemben 38 gyaloghadosztállyal, 11 lovasdandárral, 2 gépesített dandárral és mintegy 400 modern repülőgéppel rendelkezett.

A BRIT BIRODALOM ÉS FRANCIAORSZÁG HADAT ÜZEN NÉMETORSZÁGNAK

A Lengyelország ellen indított német támadás azonnali állásfoglalást követelt Angliától és Franciaországtól. Anglia 1939. augusztus 25-én írt alá Lengyelországgal kölcsönös segélynyújtási szerződést, Franciaország pedig 1939. május 19-én kötött új egyezményt a lengyelekkel. A két

A FÖLD TÉRKÉPE 1939. SZEPTEMBER 1-ÉN

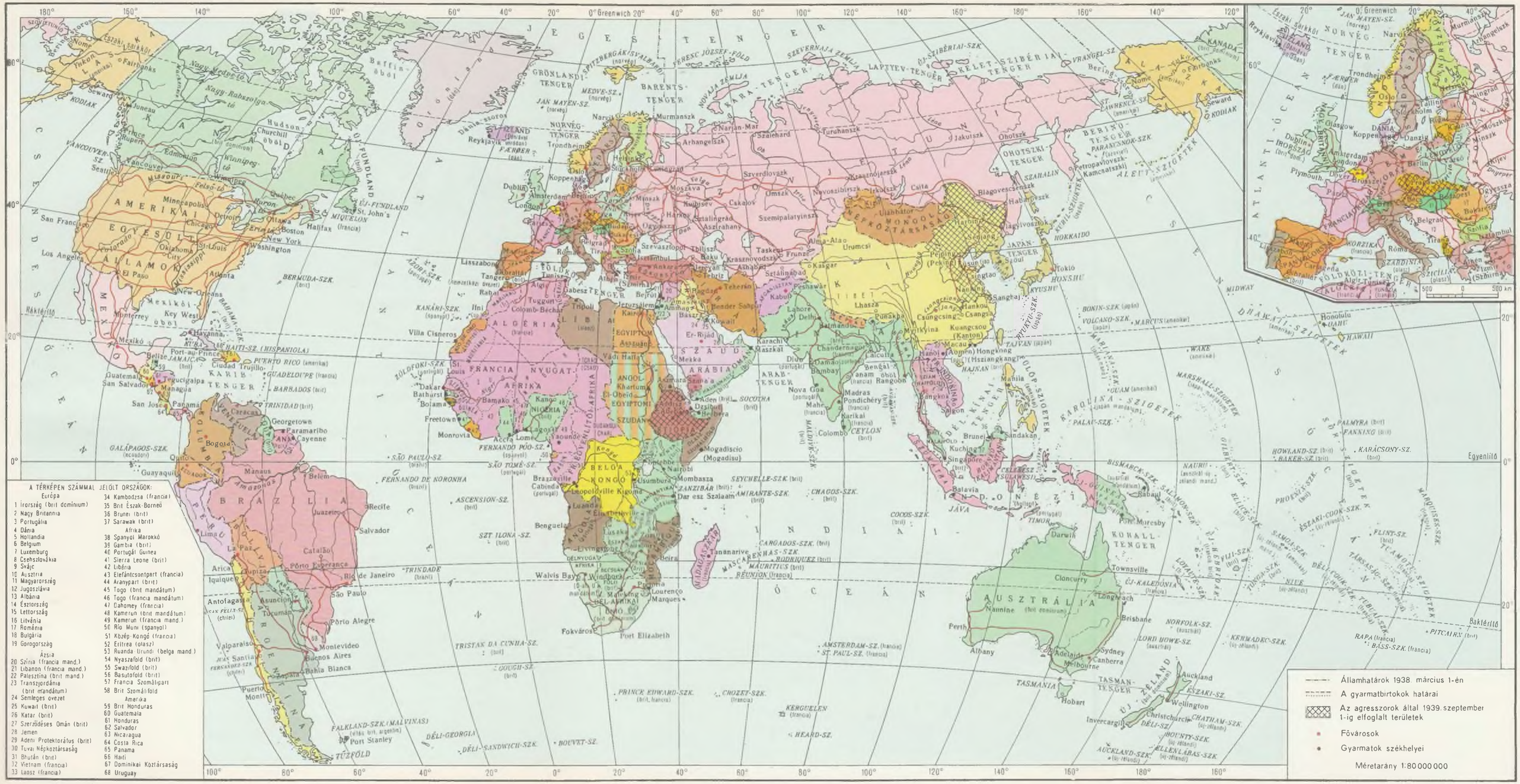

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

A londoniak a Németország elleni angol hadüzenetről szóló közleményt hallgatják
Fénykép. 1939. szeptember 3

ország tehát elkötelezte magát, hogy támadás esetén azonnal Lengyelország segítségére siet. Most mégis manőverezni próbáltak. Az angol kormány jegyzéket intézett Berlinhez, amelyben közölte: ha Németország nem szünteti be hadműveleteit Lengyelországban, és nem vonja ki onnan csapatait, Anglia teljesíteni fogja Lengyelországgal szemben vállalt szerződéses kötelezettségeit. A berlini brit nagykövet hangsúlyozta, hogy a jegyzék nem ultimátum, hanem figyelmeztetés. A francia kormány ugyanakkor Mussolinin keresztül próbált Hitlerre hatni. Mussolini azzal a javaslattal állt elő, hogy szeptember 5-ére hívjanak össze konferenciát a versailles-i békeszerződés felülvizsgálására. Franciaország uralkodó körei örömmel fogadták ezt a javaslatot, de Hitler kategorikusan elutasított minden tárgyalást. Anglia és Franciaország néptömegei felháborodással fogadták kormányaik manővereit. Amikor Chamberlain szeptember 2-án este az angol alsóházban úgy nyilatkozott, hogy a német csapatok visszavonása esetén tárgyalásokra kerülhet sor, még saját pártjának, a Konzervatív Pártnak sok tagja is elégedetlenül fogadta ezt a bejelentést.

Szeptember 3-án délelőtt 11 órakor az angol kormány hadat üzent Németországnak. Ugyanaznap este Franciaország is követte példáját. Ugyancsak szeptember 3-án üzent hadat India, Ausztrália és Új-Zéland; szeptember 6-án a Dél-afrikai Unió, szeptember 10-én pedig Kanada.

LENGYELORSZÁG ÖSSZEOMLÁSA

A haditerv szerint a német csapatoknak kétfelől — délnyugati és északnyugati irányból — kellett behatolniuk Lengyelországba, egyenesen Varsó felé törve előre, hogy a Visztulától nyugatra bekerítsék a lengyel csapatokat. A német fegyveres erők a tervnek megfelelően több mint 700 kilométeres arcvonalon indították meg a támadást. A német légierő, jóllehet nem sikerült megvalósítania azt a tervet, hogy bázisaikon semmisítse meg a lengyel repülőgépeket, hamar megszerezte a levegőben az uralmat; a német páncélos és gépesített egységek pedig haditechnikai és számbeli fölényükkel szinte lehengerelték a lengyel csapatokat.

Rohamozó lengyel gyalogosok
Fénykép. 1939 szeptember

A fő csapást a 36 hadosztállyal rendelkező déli hadseregcsoport mérte a lengyel hadseregre, délnyugati irányból, Varsó felé. Hamar megtörte a határvidéken kifejtett ellenállást. Szeptember 7-én a déli hadseregcsoport egységei benyomultak Łódź—Tomaszów-Mazowiecki—Kielce térségébe, majd északról és délről átkarolták a Radomnál összevont lengyel csapatokat. Egyidejűleg elfoglalták Poznań tartomány déli részét és a felső-sziléziai iparvidéket. Łódź körül heves harcok bontakoztak ki.

Az északnyugati irányból támadó északi hadseregcsoport, amely 22 hadosztályból állt, szétverte az alig megerősített határövezetet védelmező lengyel egységeket, majd gyorsan az ország belsejébe nyomult. A 3. német hadsereg, amely Kelet-Poroszország felől tört be, szeptember 4-én áttörte a gdański tengermelléken (Pamorze, Gdańskie) összevont lengyel csapatok vonalát, majd szeptember 7-én elérte a Narew-folyót, az Ostrołęka—Pułtusk közti szakaszon. Egy másik német hadsereg, miután felmorzsolta a gdański tengermelléken harcoló lengyel csapatokat, Bydgoszcztól északra átkelt a Visztulán, és Toruntól északnyugati irányban tört előre.

Miközben a gyengén felfegyverzett és hadászati irányítás nélkül küzdő lengyel hadsereg hősiesen védte hazáját, a nyugat-európai német arcvonal lényegében fedezetlen maradt. Franciaország 110 hadosztállyal rendelkezett, Anglia pedig 5 hadosztályt küldött át a kontinensre. Ugyanakkor Németország mindössze 25 hadosztályt tartott a nyugati határon. Nem lett volna nehéz akár csak egyetlen francia hadsereggel is nyomást gyakorolni Németországra; ez megkönnyítette volna Lengyelország helyzetét. De erre nem került sor. A szövetségesek ahhoz a határozathoz tartották magukat, amelyet 1939 tavaszán fogadtak el az angol—francia vezérkari tárgyaláson. „Lengyelország sorsa a háború végső kimenetelének függvénye — szögezték le a szóban forgó határozatban. — A feladat tehát nem az lesz, hogy már a kezdeti időben enyhítsük a Lengyelországra nehezedő nyomást, hanem az, hogy végső soron legyőzzük Németországot."

A francia hadsereg csak szeptember 11-én vonult fel állásaiba a német védelmi vonallal szemben. Másnap, szeptember 12-én, a szövetségesek legfelsőbb tanácsának Abbeville-ben tartott első ülésén Gamelin tábornok, a szövetséges haderők főparancsnoka azt az utasítást kapta, hogy tartózkodjék a támadástól az ellenség fő védelmi vonalai ellen. Az angol—francia légierőnek szigorúan megtiltották, hogy bombatámadásokat intézzen Németország ellen. A szövetségesek tehát sorsára hagyták Lengyelországot.

Szeptember 8-án a német csapatok előretolt páncélos egységei megjelentek Varsó alatt. A várost azonban nem tudták azonnal bevenni. A németeknek nem sikerült teljesen megsemmisíteniük a Kutno körzetében bekerített lengyel csapatokat, amelyek heves ellenállást tanúsítottak, majd egy

A NÉMET FASISZTA CSAPATOK BETÖRÉSE LENGYELORSZÁGBA 1939 SZEPTEMBERÉBEN

A német kézre került varsói citadellában
Fénykép. 1939 szeptember

részük kitört Varsó irányában. A lengyel hadsereg főerőit azonban, amelyek a gdański tengermellékről, Poznańból, Łódźból és a Warta-folyó mellől vonultak vissza az ország belsejébe, bekerítették a németek. Szeptember közepén, amikor a Visztulán Varsótól délkeletre átkelt német hadosztályok bezárták a gyűrűt, a lengyel hadsereg mint egységes, szervezett erő nem létezett többé. Már csak elszigetelt, egymástól elvágott támpontokon folyt a védekező harc. Varsó, a főváros, húsz napon át, szeptember 8-tól 28-ig, hősiesen állta az ostromot. A védelmet Guta tábornok, Starzyński polgármester és Rogulski, a polgárőrség parancsnoka irányították. A mintegy 100—120 000 főnyi reguláris hadsereg mellett munkások, hivatalnokok, diákok ezrei vettek részt a harcban. Szeptember 5-én önkéntes munkászászlóaljak alakultak, amelyek később munkásdandárrá szerveződtek; ennek létszáma körülbelül 5000 fő volt. Soraikban számos kommunista harcolt, akik nem sokkal azelőtt szabadultak ki a börtönökből. A kommunista Marian Buczek, aki 16 esztendőt töltött börtönben, hősi halált halt a Varsóért vívott harcban. A varsói munkások a hitleri csapatok heves ágyútüzében is ellátták a várost vízzel, árammal, gázzal.

A német fasiszta területrablók másutt is a lengyel katonák és tisztek bátor és kitartó ellenállásába ütköztek. Gdynia és Modlin helyőrsége sokáig tartotta magát, Hel pedig csak október 2-án esett el. A lengyel csapatok erőteljes ellentámadása több helyütt válságos helyzetbe sodort egész német hadosztályokat. A lengyel vezetés azonban nem hitt a tartós ellenállás lehetőségében. Rydz-Śmigły főparancsnok már szeptember 2-án kijelentette magas rangú tisztjei előtt, hogy a katonai összeomlás elkerülhetetlen.

Szeptember 6-án, amikor a hadsereg még védekezett, a lengyel kormány eltávozott Varsóból, majd szeptember 17-én Romániába menekült. Egyes tagjai jó előre áthelyezték betétjeiket külföldi bankokba, s az útlevél is a zsebükben volt.

Lengyelország gazdasági és katonai gyengeségét, mint már említettük, a nemzetgazdaság erőforrásainak eltékozlására, az ipari termelőerők fejlesztéséről való lemondásra s arra a törekvésre vezethetjük vissza, hogy az országot a gazdag kapitalista hatalmak agrárjellegű függvényévé tegyék. A vereség közvetlen okai azonban a vezető körök nemzetellenes politikájában keresendők. A kormányzat a megelőző húsz év során elsősorban azzal törődött, hogy megőrizze a földbirtokosok és tőkések előjogait, s ezért harcot folytatott saját népe ellen. A demokratikus erők kegyetlen üldözése, a lakosság több mint harmadát alkotó ukrán és belorusz népesség elnyomása, a „szanációs" kormányzó körök makacs vonakodása attól, hogy a háború kitörése pillanatában létrehozzák a nemzeti egység kormányát — ez volt az, ami aláásta és tönkretette a lengyel államot.

A reakciós lengyel kormánykörök voltaképpen nem a hitleri Németországot, hanem a Szovjetuniót tekintették ellenségüknek. 1939 nyarán elutasították a szovjet kormány kölcsönös segélynyújtási egyezményre vonatkozó javaslatát, jóllehet ez hathatós garanciája lett volna Lengyelország biztonságának és függetlenségének. Inkább a Hitlerrel való megegyezésben reménykedtek, s úgy számoltak, hogy a Németország és Lengyelország közt felmerült ellentéteket majd a Szovjetunió rovására oldják meg.

Lengyelország vereségének fő okai között kell megemlítenünk Anglia és Franciaország kormányának áruló politikáját. Anglia és Franciaország, abban a reményben, hogy hamarosan bekövetkezik az összecsapás Németország és a Szovjetunió között, hidegvérrel vették tudomásul szövetségesük pusztulását. A lengyel nép saját uralkodó köreinek és a nyugati hatalmak bűnös politikájának köszönhette, hogy rázúdult történelme legszörnyűbb katasztrófája.

2. A „FURCSA HÁBORÚ"

HITLERÉK „BÉKEOFFENZÍVÁJA"

A német vezetők, miután Lengyelországot lerohanták, ismét ahhoz a taktikához folyamodtak, amelyet egy-egy agressziójuk után szoktak alkalmazni: „békenyilatkozatokkal" léptek a világ elé. Céljuk az volt, hogy időt nyerjenek a nyugati fronton tervezett következő támadás előkészítésére. Hitler két alkalommal is kijelentette — 1939. szeptember 19-én és október 6-án —, hogy Franciaország határait véglegesnek tekinti, Angliától pedig nem akar egyebet, mint az első világháború után elvett német gyarmatok visszaadását és Németország gazdasági problémáinak megoldását. Az angol és francia kormány elhárította Hitler javaslatait, s azt szabta a tárgyalások előfeltételéül, hogy állítsák helyre Csehszlovákia és Lengyelország függetlenségét. Bár tárgyalásokra nem került sor, Hitler nyilatkozatai visszhangra találtak Franciaországban is és Angliában is. Franciaországban befolyásos jobboldali politikai csoportok sürgették a Hitlerrel való mielőbbi megegyezést, miközben terveket dolgoztak ki a köztársaság felszámolására és fasiszta típusú rendszer létesítésére. Egyes angol és francia politikusok közvetítők útján nem hivatalos tárgyalásokba bocsátkoztak a hitleristákkal. E tárgyalások vezérmotívuma az volt, hogy Németországnak és a nyugati hatalmaknak mielőbb békés megegyezésre kell jutniuk, máskülönben a Szovjetunió nyerheti meg a játszmát.

Miközben ez a „békeoffenzíva" folyt, Németország döntő csapásra készült a nyugati hatalmak ellen. Hitler 1939. október 9-én adta ki direktíváit a nyugati fronton végrehajtandó támadás előkészítésére. A németek nyugodtan tevékenykedhettek: Anglia és Franciaország nem folytatott sem szárazföldi, sem légi hadműveleteket. Megkezdődött a „furcsa háború". Formálisan háború volt, de hadművelet sem a levegőben, sem a szárazföldön nem folyt.

A SZEMBEN ÁLLÓ FELEK EREJE

Anglia és Franciaország erőforrásai jelentősen fölülmúlták Németországéit. Németország lakossága (beleszámítva Ausztria és a Szudéta-vidék népességét is) 79,4 millió fő volt, ezzel szemben a brit és a francia birodalom lakossága 560, illetve 110 millió, ebből a két anyaországé 47,5, illetve 42 millió fő.

1939-ben Németországban 284 millió tonna szenet bányásztak, Angliában 235, Franciaországban pedig 49,8 millió tonnát. Németország nyersvastermelése ugyanabban az időben 19,8 millió tonna volt, Angliáé 8,1, Franciaországé 7,9 millió tonna; az acéltermelés adatai a fenti sorrendben: 25,6 millió tonna, 13,4, illetve 7,9 millió tonna. A német hadiipar termelése a háború előestéjén rohamosan nőtt, s mintegy 3,4-szeresen haladta túl az angol hadiiparét. Ez a fölény azonban csak időleges lehetett. A Brit Birodalom sokkal nagyobb potenciális erőforrásokkal rendelkezett, mint Németország.

A fontosabb hadászati nyersanyagokat illetően a Brit Birodalom csaknem monopolhelyzetet élvezett; így az ón, a kaucsuk, a wolfram, a molibdén és a juta vonatkozásában. S ami nem volt meg a birodalomban, Anglia ahhoz is könnyen hozzájuthatott. Németország gazdasága viszont a behozataltól függött. Az autarkiára irányuló próbálkozások nem hozták meg a várt eredményt. Amikor a háború kitört, a 30 legfontosabb hadászati nyersanyag közül Németország csupán hétféle alapanyaggal volt képes ellátni önmagát. Feketefém-szükségletét mindössze 50 százalékban, színesfémszükségletét 20 százalékban tudta belső forrásból fedezni, nyersolaj és szintetikus üzemanyag tekintetében 30—40 százalék erejéig, textíliákból csak 15—20 százalékban láthatta el magát saját termeléséből.

A háború csaknem teljesen elvágta Németországot a tengerentúli nyersanyaglelőhelyektől. Anglia és Franciaország viszont, erős kereskedelmi és hadiflottájuk révén, lényegében folyamatosan megkaptak mindent, amire szükségük volt. Financiális tartalékait illetően Németország még inkább elmaradt a szövetségesek mögött. A német aranykészlet alig egy század része volt az angolénak. Bár Németország a harmincas években arra törekedett, hogy külkereskedelmét lehetőleg valuta nélkül, klíringrendszerrel bonyolítsa le, erre nem mindig volt módja: a leginkább hiányzó nyersanyagokért valutát kellett fizetnie.

A fasiszta vezetők tisztában voltak azzal, hogy az ország csak rövid háborúra készülhet fel. 1939 augusztusában Hitler meg is mondta tábornokainak: „Gazdasági helyzetünk olyan, hogy csupán néhány évig bírjuk ki."

Az angol és francia uralkodó körök azonban nem kívánták tudomásul venni önnön kedvező lehetőségeiket. Még mindig a régi, müncheni elképzeléseket melengették és azt remélték, hogy a fasiszta hadsereg, miután lerohanta Lengyelországot és elérte a szovjet határt, összecsap a Vörös Hadsereggel, s a háború Németország és a Szovjetunió között befejezett ténnyé válik.

A NYUGATI ARCVONAL HELYZETE

A német—francia határon már jó idő óta előkészítették a hadszínteret. Mindkét fél hatalmas védelmi rendszert épített ki: a franciák a Maginot-vonalat, a németek a Siegfried-vonalat. A Maginot-vonal, amelynek építését 1934-ben kezdték meg, a belga határtól a svájci határig, Montmédytől Belfort-ig húzódott. Vasbeton erődítmények tömör övezete volt ez. A francia—belga határ mentén viszont nem építettek ki erődrendszert. A francia kormány ugyanis arra számított, hogy háború esetén Belgium Franciaország szövetségese lesz, s akkor a belga erődítmények, amelyeket a belga—német határ mentén emeltek, mintegy a Maginot-vonal meghosszabbításaként szolgálnak. A Siegfried-vonal 1936 és 1939 között épült ki Németország nyugati határa mentén, Aachentől Bázelig. Állandó

A HADVISELŐ FELEK KÖZTI ERŐVISZONYOK 1939 VÉGÉN

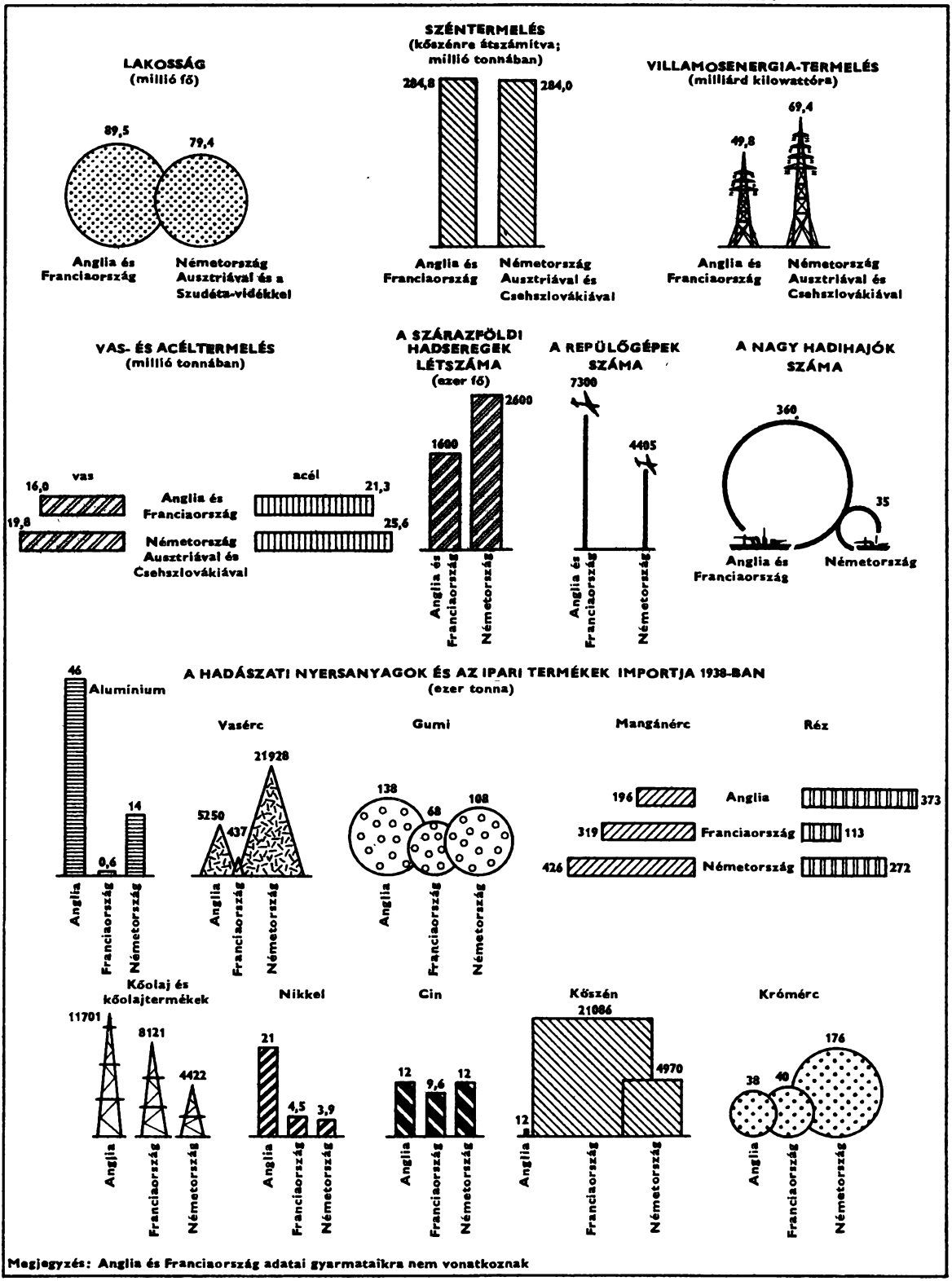

Megjegyzés: Anglia és Franciaország adatai gyarmataikra nem vonatkoznak

Angol konvoj az Atlanti-óceánon
Fénykép. 1940

jellegű védelmi berendezésekből, a páncélos és gyalogsági támadások elhárítására alkalmas akadályrendszerekből állt.

A Franciaország megtámadására kidolgozott német haditerv — az úgynevezett „Fall Gelb" — eredeti változatában lényegileg az 1914-ben alkalmazott Schlieffen-terv megismétlése volt. Ismét csak Belgiumon át szándékoztak betörni Franciaországba.

A francia haditerv ezzel szemben már eleve csupán határ menti védelemre szorítkozott. Ez a katonai terv szorosan összefüggött a nyugati hatalmak politikai stratégiájával, közelebbről azzal az elképzelésükkel, hogy a háború döntő ütközetei majd a keleti hadszíntéren zajlanak le, s mialatt Németország ereje Keleten felmorzsolódik, a francia—angol seregek biztonságban ülnek az erődvonal mögött, hogy a végső szakaszban, a Maginot-vonalra támaszkodva, döntő csapást mérjenek az ellenségre. 1939 október-novemberben, miután kitűnt, hogy a háború nem terjed tovább keleti irányban, a nyugati szövetségesek új tervet dolgoztak ki (Dyle-terv). Ez a haditerv abból a feltevésből indult ki, hogy a németek — mint 1914-ben — ismét Belgiumon át indítanak támadást. Ezért úgy döntöttek, hogy a három francia hadsereget s az angol expedíciós hadsereget hirtelen átcsoportosítják Belgiumba, a Maas (Meuse)- és Dyle-folyók vonalára, s a belga hadsereggel együtt tömör védelmi vonalat teremtenek a Maginot-vonaltól az Északi-tenger partjáig.

Az angolok kilenc, részben gépesített hadosztályt és egy repülőcsoportot küldtek át Franciaországba. Anglia vállalta továbbá, hogy biztosítja a szövetségesek tengeri közlekedését és a gyarmatok védelmét.

A nyugati fronton egyelőre csend volt. Egyes, helyi jellegű akcióktól eltekintve, amelyeket a 4. francia hadsereg csapatai Saarbrücken térségében hajtottak végre, egyik fél sem kezdeményezett hadműveletet. Az angol és francia hadvezetőség még azokat az intézkedéseket sem tette meg kellő időben, amelyek a német támadás visszaveréséhez lettek volna szükségesek.

Franciaország és Anglia tétlensége azt a veszedelmes illúziót keltette a két ország közvéleményében, beleértve a katonaságot is, hogy a Maginot-vonal mögött biztonságban vannak. Demoralizálta a hadsereget az is, hogy egyes politikusok nyíltan hirdették a Hitlerrel való megegyezés szükségességét a Szovjetunió ellen. A német hadsereg feltűnő passzivitását sokan úgy értékelték, mint a megegyezési készség jelét, s ezt már a szövetségesek diadalának tudták be.

Tényleges harc csupán a tengeren folyt. A németek 1939 szeptemberétől 1940 márciusáig 403 angol, szövetséges és semleges kereskedelmi hajót süllyesztettek el mintegy 1304 000 tonna hajótérrel. 1939. szeptember 17-én német tengeralattjárók elsüllyesztették az angol „Courageous" repülőgép-anyahajót, október 14-én pedig a „Royal Oak" csatahajót; ez utóbbit az angol flotta legfontosabb hazai bázisán, Scapa Flow kikötőjében küldték a tenger fenekére. Az első hónapokban a szövetségesek számára roppant veszélyt jelentettek a tengeren a németek új, mágneses aknái, mivel akkor még nem tudtak ellenük védekezni.

Anglia erőteljesen védelmezte tengeri útvonalait. A háború első nyolc hónapjában az angol flotta 27 német tengeralattjárót süllyesztett el, az „Admiral Graf Spee" cirkálót pedig arra kényszerítette, hogy a La Plata torkolatánál elsüllyessze magát.

Anglia és Franciaország vezető politikusai azon az álláspontón voltak, hogy az első időszakban a Németország elleni háború legcélravezetőbb formája a gazdasági blokád és a német területek erőteljes bombázása. A gyakorlatban azonban különféle okokra hivatkozva lemondtak a bombatámadásokról, és csupán röpcédulákat szórtak szét Németország fölött. A gazdasági blokád pedig jóformán hatástalannak bizonyult, minthogy Németországnak lehetősége volt arra, hogy a nélkülözhetetlen nyersanyagok tekintélyes részét a kontinensen szerezze be. Svédország zavartalanul szállította neki a vasércet. A blokád ugyanakkor ellentétbe került azzal az angol—francia politikai törekvéssel, hogy Olaszországot kívül tartsák a háborún. Anglia ezért arra kényszerült, hogy maga sértse meg az általa meghirdetett blokádot: el kellett néznie, hogy az olasz kikötőkön át zavartalanul folytatódjanak a német szénszállítások.

A gazdasági blokád sértette a semleges országok — köztük az Egyesült Államok — kereskedelmi érdekeit is, s Angliának gyakran engedményeket kellett tennie ebben a vonatkozásban.

ANGLIA ÉS FRANCIAORSZÁG SZOVJETELLENES KATONAI TERVEI

Az angol és a francia kormány a „furcsa háború" időszakában is tovább kísérletezett, hogy valami módon bevonja a Szovjetuniót a háborúba, és Észak-Európát saját felvonulási területévé tegye. A Finnország és a Szovjetunió között 1939. november 30-án kirobbant fegyveres konfliktust ürügyül használta fel arra, hogy dühödt szovjetellenes kampányt indítson. Az angol és a francia kormány nem csinált titkot abból, hogy 150 000 főnyi expedíciós haderőt akar Finnországba küldeni. Anglia több mint 100 repülőgépet, 200 löveget, aknát, nagy mennyiségű lövedéket és más hadianyagot irányított Finnországba. Franciaország 180 repülőgépet, mintegy 500 löveget és még sok egyéb fegyvert, hadianyagot indított útnak.[1]

Az angol—francia vezérkar arról tanácskozott, hogy déli irányból támadást indít a Szovjetunió ellen. 1939 végére kidolgozták a bakui és grozniji olajvidék bombázására és a batumi olajfinomítók elpusztítására vonatkozó tervet. Végrehajtását a közép-keleti angol légierőre, valamint a Weygand tábornok parancsnoksága alatt álló szíriai és a libanoni francia fegyveres erőkre bízták volna. A szovjet—finn békeszerződés keresztülhúzta számításaikat. Franciaországban megbukott Daladier kormánya, és Paul Reynaud alakított új kormányt.

[1] Az Egyesült Államok Finnországnak 10 millió dollár értékű hitelt adott és zár alá vette az Egyesült Államokban levő szovjet vagyont, beszüntette a két ország közti árucsere-forgalmat.

A HADVISELŐ ORSZÁGOK BELSŐ HELYZETE A „FURCSA HÁBORÚ" IDŐSZAKÁBAN

Bár a fasiszta vezetők 1939-ben széltében-hosszában hangoztatták, hogy Németország minden vonatkozásban felkészült a háborúra, a valóságban távolról sem így állt a helyzet. Németország nem volt képes arra, hogy hosszan tartó háborút viseljen a nagyhatalmak koalíciójával szemben. Ipara nyersanyaghiánnyal küzdött, és kevés szakképzett munkaerővel rendelkezett. A mozgósítás folytán az iparban nem maradt elegendő munkás. Már 1939 végén vissza kellett engedni a hadseregből az iparba a szakemberek és szakmunkások egy részét. Ez azonban nem oldotta meg a problémát. Ekkor igénybe vették a kisüzemek és kisipari műhelyek munkásait: 1940-ben mintegy 100 000 kisebb vállalatot számoltak fel, felszerelésüket és munkásaikat pedig átadták a nagy monopolcégeknek. A háború kitörésétől egyre több külföldi munkást, hadifoglyot és elítéltet állítottak munkába. A „furcsa háború" jelentékeny időnyereséghez juttatta Németországot. A háború elején a német hadigazdaság tekintélyes segítséget kapott külföldi monopóliumoktól. Nagy amerikai konszernek, például a Standard Oil vagy a du Pont továbbra is tartották a kapcsolatot a német cégekkel, s előnyös üzleteket kötöttek velük. Tetemes segítséget jelentett Németország számára az is, hogy a semleges országok közvetítésével olyan nyersanyagokhoz és élelmiszerekhez jutott, amelyekre égetően szüksége volt.

A Lengyelország fölött aratott győzelem soviniszta mámort keltett Németországban. A burzsoázia lelkesen ünnepelte a Harmadik Birodalom vezetőit, akik hozzáláttak, hogy megvalósítsák a „Nagy-Németországról" szőtt régi német militarista vágyálmokat. A németek többsége nem kívánt azon töprengeni, hová vezethet az általuk kirobbantott világháború. Kevesen voltak, akik némi aggodalommal tekintettek a várható angol—francia támadás elé. De minden hét, amit az angolok és a franciák tétlenül elvesztegettek, csökkentette az efféle aggodalmakat. Ilyen viszonyok között nehéz dolguk volt a német antifasisztáknak: kiáltó szavuk, amely a hitleri kalandorpolitika végzetes veszélyeire figyelmeztette a német népet, igen gyakran az értetlenség és ellenérzés falába ütközött.

Németország Kommunista Pártjának Központi Bizottsága a háború első napjaiban felhívást intézett a német néphez. A német kommunistáknak és szociáldemokratáknak össze kell fogniuk — hirdeti a felhívás —, „meg kell erősíteniük egységüket, ki kell szélesíteniük soraikat, és a háború súlyos feltételei között minden módon fel kell készülniük a népi forradalomra. Nincs miben reménykednünk, nem bízhatunk sem Chamberlain és Daladier szuronyaiban, sem a német burzsoázia liberális szárnyában. Mi kizárólag népünk egyesített erejében, a nemzetközi munkásosztály szolidaritásában és a nagy Szovjetunió segítségében bizakodhatunk."

Minthogy Németország és a Németországgal szomszédos országokban dolgozó antifasiszta szervezetek között a háború kitörése után megszakadt a kapcsolat, a Kommunista Pártnak újjá kellett szerveznie az antifasiszta küzdelem irányítását. Ezért a párt külföldön tartózkodó Központi Bizottsága elhatározta, hogy operatív központi vezető szervet hoz létre Németországban, és e célból kiváló pártmunkásokat küld haza. Németországba irányította Rudolf Hallmayert, Heinrich Schmeert, Johann Müllert, Georg Hankét és másokat. Feladatuk az volt, hogy Willi Gall-lal, a Központi Bizottság Berlinben dolgozó munkatársával együttműködve felkutassák a kommunistákat, eljuttassák hozzájuk a párt határozatait, megerősítsék kapcsolataikat az üzemi pártsejtekkel, új sejteket hozzanak létre, kiépítsék az együttműködést az illegalitásban dolgozó szociáldemokratákkal és így tovább.

Az antifasiszta csoportok a hihetetlen nehézségek és a kegyetlen terror ellenére mindent megtettek azért, hogy eljuttassák a néphez az igazságot a háborúról és a hitleri zsarnokságról. A Heinz Kappelle vezette illegális berlini ifjúkommunista csoport röpiratokat nyomtatott és terjesztett, amelyek leleplezték a fasiszták terveit. 1939 végén Kappelle és elvtársai a Gestapo áldozatául estek.

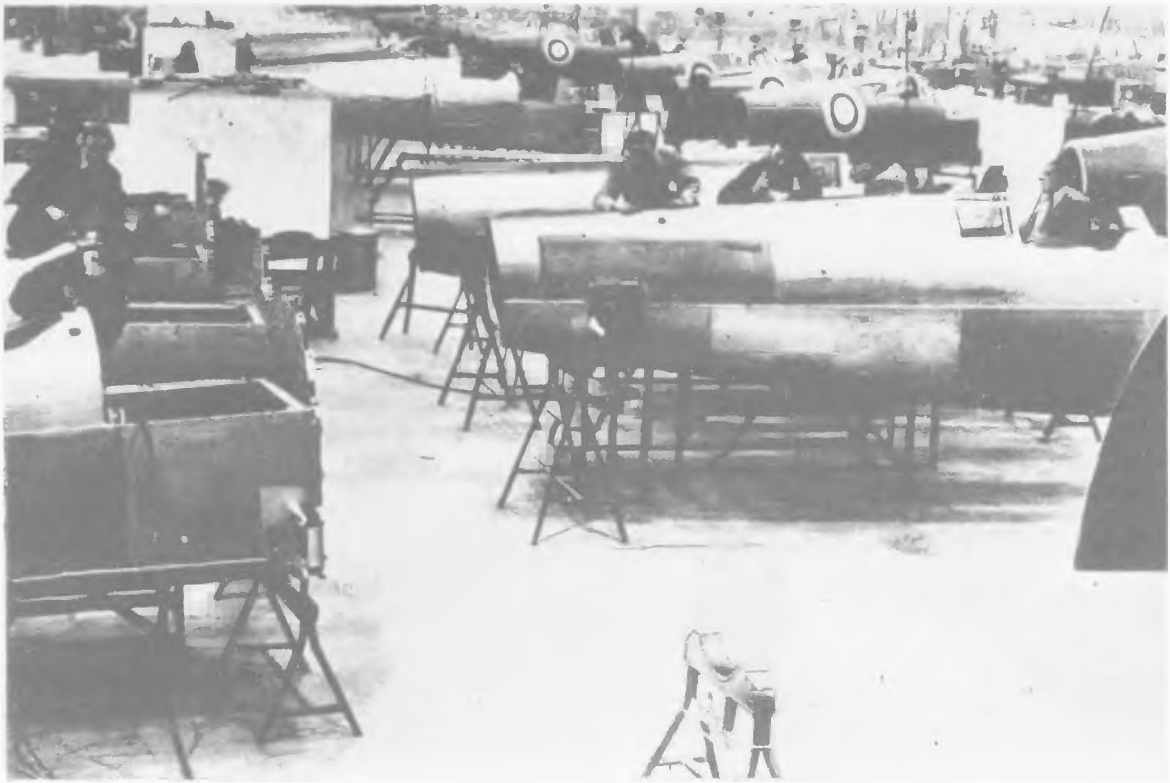

Spitfire-típusú vadászgépek előállítása egy angol gyárban
Fénykép. 1940

Egy másik illegális berlini szervezet közvetlenül Willi Gall irányításával dolgozott. Sikerült kapcsolatot teremtenie sok nagyüzemi munkással és antifasiszta értelmiségivel; megszervezte az illegális „Berliner Volkszeitung" kinyomtatását. 1940 januárjában azonban ezt a szervezetet is felszámolta a Gestapo. Vezetőit kivégezték, résztvevőit pedig súlyos börtönbüntetésre ítélték.

Angliában akkortájt elég bonyolult volt a helyzet. Neville Chamberlain kormánya hadat üzent ugyan Németországnak, gyakorlatilag mégis a müncheni politika vonalát folytatta tovább. Még a Konzervatív Párton belül is sokan kétségbe vonták, hogy Chamberlain hajlandó és képes lenne Németország ellen harcolni. Chamberlain megkísérelte átalakítani kabinetjét koalíciós kormánnyá, de próbálkozása kudarcot vallott: sem a munkáspártiak, sem a liberálisok nem kívánták lejáratni magukat a kormányában való részvétellel. De aktív harcot sem indítottak a Chamberlain-kormány ellen. Chamberlain — a nemzeti egység jelszavával operálva — egyelőre meg tudta őrizni a hatalmat. A Konzervatív Párt Chamberlain vonalával szembehelyezkedő tagjai beléptek a kormányba: Winston Churchill tengerészeti miniszter, Anthony Eden pedig a dominiumok ügyeinek minisztere lett. Az irányítás azonban továbbra is a müncheni politikusok — Chamberlain, Simon, Halifax, Hoare, Kingsley Wood — kezében maradt.

Angliában a háború kitörésekor bevezették az általános hadkötelezettséget 18-tól 41 éves korig. Az élelmiszer-ellátást jegyrendszerrel szabályozták. A jövedelmi adót 30 százalékkal emelték, az úgynevezett többletjövedelemre pedig (így nevezték azt a jövedelmet, amely túlhaladta a két legjobb év, 1936 és 1938 átlagát) 60 százalékos adót vetettek ki. A belügyminiszter teljhatalmat kapott a munkaviszonyok szabályozására. A helyi hatóságok intézkedéseket tettek a gyermekek és öregek kiköltöztetésére a városokból és ipari centrumokból, megszervezték a légoltalmat stb.

Angol partmenti őrség
Fénykép. 1940

Az angol hadászat alapja az az elképzelés volt, hogy Anglia jóformán csak tengeri és légi flottájával vesz majd részt a háborúban. Minthogy közvetlenül a háború előtt számos új hadiüzemet építettek, lehetővé vált, hogy már a háború első hónapjaiban utolérjék a német haditermelést a fegyverzet néhány ágában. 1939 szeptembere és 1940 májusa között Anglia ugyanannyi harckocsit és csaknem ugyanannyi légvédelmi löveget állított elő, mint Németország, katonai repülőgép-termelése pedig túlszárnyalta a németekét (7665 angol gép 7275 némettel szemben). Egészét tekintve azonban a „furcsa háború" időszakában mégis elég lassan fejlődött az angol hadiipar. 1940 májusáig Németország 12-szer annyi puskát állított elő, 2-szer annyi gépfegyvert és 13-szor annyi tüzérségi löveget gyártott, mint Anglia.

Az angol hadiipar döntő ágaiban komoly szakmunkáshiány volt, miközben még 1940 januárjában is 1,5 millió munkanélküli volt Angliában. Próbálkoztak ugyan a szakmunkások hadiiparba való áthelyezésével, de ezek a kísérletek a tulajdonosok ellenállásába s egyéb — átköltözéssel, elhelyezéssel stb. kapcsolatos — nehézségekbe ütköztek.

Mindehhez járult a növekvő nyersanyaghiány. Anglia nyersanyagkészletei háborúba lépésekor alig haladták túl a békeidők szükségleteit. A háború kitörésekor minisztériumközi bizottságot szerveztek, amelynek az volt a feladata, hogy rangsorolja a nyersanyagigényeket; ez azonban nem sokat javított a helyzeten. Az ellenőrzés, amelyet a bizottság néhány nyersanyagra bevezetett, hatástalan maradt.

A spekuláció felvirágzott, s a hatóságok édeskeveset törődtek vele. A tőzsdézők megszedték magukat a háborún. A hajógyártó, a vegyipari, a textilipari vállalatok, a közlekedési és szállító cégek roppant pénzeket kerestek. A háború terhét a dolgozó emberek viselték, akik mély elégedet-

lenséggel látták, hogy a kormány nem hajlandó a nemzeti érdek védelmében fellépni a magánvállalkozás önző tevékenysége ellen.

A Németország elleni hadba lépés sem zavart, sem pánikot nem keltett az angol nép körében. A fasiszta hatalmak agresszív lépései láttán a dolgozó tömegek már a háború előtt arra a meggyőződésre jutottak, hogy fegyveresen kell ellenállni a fasizmusnak. Chamberlain kormányon maradása azonban bizalmatlanságot és aggodalmat keltett. A háború kitörését követő napon összeült a szakszervezetek 71. kongresszusa, és határozatot hozott a fasiszta agresszor elleni harc feltétlen támogatásáról. Maguk a szakszervezeti vezetők egyetlen szót sem ejtettek a kormány felelősségéről, amelynek „békéltető" politikája elősegítette a háború kirobbanását. Velük ellentétben sok delegátus követelte, hogy a demokratikus erők vezessék a háborút, ne pedig a müncheni politikusok. „A münchenieknek távozniuk kell!" — adta ki a jelszót a Kommunista Párt. A párt a szovjetellenes és kommunistaellenes kampány nehéz körülményei között leleplezte Chamberlain és a konzervatív párti Hitler-barátok imperialista céljait, kipellengérezte a háborún meggazdagodó üzletembereket, és erőteljesebb intézkedéseket sürgetett a légvédelem biztosítására. Síkraszállt a Szovjetunióval való barátságért, megmutatva, hogy csakis a Szovjetunióval való összefogás oldhatja meg az angol nép súlyos problémáit.

A fronton uralkodó tétlenség azonban a hátországban is éreztette demoralizáló hatását. Lengyelország veresége nyomán kapituláns hangulat kapott lábra, különösen a német- és fasisztabarát körök hatására, amelyek tovább működtek, legfeljebb a cégtáblát mázolták át. Az angol fasiszták vezetői, Mosley, Ramsay és mások szabadon sétáltak. Terjedtek a pacifista nézetek is. 1940 márciusában a szövetkezetek konferenciáján napirendre került egy határozati javaslat, amely a békekötés mellett foglalt állást: a javaslat tekintélyes mennyiségű szavazatot kapott: 1 323 000-et 3 250 000 ellenében.

A „furcsa háború" vége felé még fenyegetőbbé vált a defetizmus veszélye. Az angol nép túlnyomó többsége azonban változatlanul harcolni akart a fasiszta agresszorok ellen.

Franciaországban szintén nehéz helyzet alakult ki. A francia burzsoázia, miközben antifasiszta jelszavakat hangoztatott, és valamennyi néposztály „egyenlő áldozatvállalásáról" szavalt, a háború minden terhét a dolgozók vállaira igyekezett hárítani. Az üzemekben bevezették a 60 órás munkahetet, amelyet még további 12 órával meghosszabbíthattak; elvonták a munkásoktól szabadnapjaikat, érvénytelenítették a kollektív szerződéseket. A választott szakszervezeti vezetőségeket kormányrendelettel a munkaügyi miniszter ellenőrzése alá vonták, sok szakszervezetet pedig feloszlattak. A munkabérekre rendkívüli adót róttak ki. A megélhetési költségek már 1940 januárjára 25—30 százalékkal emelkedtek.

A hadiipari termelés csökkent, jóllehet a hadseregben súlyos fegyverhiány mutatkozott. Több tízezer szakmunkást behívtak katonának. A Renault-üzemekben például, ahol harckocsikat és vontató járműveket állítottak elő, a behívások 8000 fővel csökkentették a munkáslétszámot. A hadiipar számára nem volt elég acél és alumínium, ugyanakkor szerelvények sora szállította a belga és luxemburgi határon át a bauxitot és a vasércet Németországba. A monopolista burzsoázia tehát a profitért folytatott hajszában a nyílt hazaárulástól sem riadt vissza. A leggazdagabb francia acélmágnás, de Wendel, vasércet szállított unokafivérének, Wendel gyárosnak Németországba.

Hitlerék ügynökei ott ültek a francia államapparátus minden fontosabb hivatalában. Gamelin tábornok a későbbiekben elmondta, hogy a minisztertanács ülésein nem mert adatokat közölni a fegyverzet elégtelenségéről és egyéb hiányosságokról, mert attól tartott, hogy Bonnet igazságügyminiszter révén mindez azonnal a németek tudomására jut.

A hadiállapot ellenére a francia fasiszta szervezetek csaknem nyíltan folytathatták tevékenységüket. Még az úgynevezett „francia—német bizottságot" sem oszlatták fel. Magában a parlamentben bizottság alakult „a béke védelmére"; tagjai nyilvánosan „hibának" minősítették a Német-

ország elleni háborút. A cagoulard-okat, egy korábban leleplezett fasiszta összeesküvés résztvevőit, kiengedték a börtönből.

A kormány arra törekedett, hogy a munkásosztályt megfossza vezető erejétől és lefegyverezze. Kampányt indított a kommunisták ellen, mivel azok a háború első percétől leleplezték az uralkodó körök áruló és behódoló politikáját, s valódi harcot követeltek a német és francia fasizmus ellen. 1939. szeptember 26-án betiltották a Kommunista Pártot. A párt helyiségeit rendőrök szállták meg, vagyonát elkobozták, a városi és kerületi elöljáróságok mintegy 3000 megválasztott kommunista tanácstagját pedig megfosztották mandátumától. 160 kommunista és haladó lapot betiltottak. A párt hivatalos betiltása után a parlament kommunista képviselői munkás-paraszt csoportot alakítottak. De a kormány csakhamar ezt is feloszlatta; tagjait letartóztatták és elítélték. Üldözték a kommunistákat a hadseregben is. 1940 márciusában Franciaországban már 3400 kommunista szenvedett a börtönökben. A halálos ítéletről hozott 1940 áprilisi törvény elsősorban a kommunisták ellen irányult.

A megtorló intézkedések megnehezítették, de nem szüntethették meg a párt tevékenységét. Egyedül Párizs körzetében nem kevesebb, mint 20 illegális kommunista szervezet nyomtatott és terjesztett lapokat és röpiratokat. A kormány által irányított hivatalos szakmai szervezetek ellensúlyozására a Kommunista Párt kezdeményezésével megalakult a szakszervezetek függetlenségéért és egységéért küzdő bizottság. Majd minden nagyobb városban kommunista pártsejtek működtek, s vezették a munkásság harcát a kormány politikája ellen.

A francia jobboldali szocialisták szolidaritást vállaltak a reakciós kormánnyal. Támogatták a kommunisták és valamennyi dolgozó ellen irányuló intézkedéseit, és helyeselték azokat a terveit, amelyek arra irányultak, hogy valamennyi imperialista erővel összefogva a Szovjetunió ellen támadjanak. A jobboldali szocialisták bomlasztó tevékenységének eredményeként a CGT (a Szakszervezetek Általános Szövetsége) taglétszáma — miután a kommunistákat kizárták — rohamosan csökkent. A háború előtti 5 millió tagjából 1940 májusára mindössze 800 000 maradt.

NÉMETORSZÁG ELFOGLALJA NORVÉGIÁT ÉS DÁNIÁT. A CHURCHILL-KORMÁNY MEGALAKULÁSA ANGLIÁBAN

Anglia és Franciaország uralkodó köreinek politikája a hitlerista katonai vezetés malmára hajtotta a vizet. A németek titokban készülődtek, hogy megsemmisítő csapást mérjenek nyugati ellenfeleikre. De mielőtt megindították volna a támadást a nyugati fronton, biztosítani kívánták hátukat északon, csapást mérve egyúttal ellenfeleik északi szárnyára. A németek elhatározták Norvégia és Dánia megszállását. Anglia is gondolt arra, hogy a skandináv országokat a maga katonai céljainak szolgálatába állítja, de Németország megelőzte.

1940 márciusának első napjaiban Hitler jóváhagyta Norvégia és Dánia egyidejű lerohanásának tervét. Az úgynevezett „Weserübung"-hadművelet végrehajtására hét megerősített gyaloghadosztályt és egy gépesített dandárt jelöltek ki, mintegy 140 000 fő létszámmal. A hadműveletet az 5. légiflotta támogatta 700 repülőgéppel, és odavezényelték a haditengerészeti flotta főerőit is. A németek a támadás váratlanságára és a szóban forgó országokban működő hitlerista ügynökségek aktív támogatására alapozták számításaikat.

Annak érdekében, hogy mindkét országot egyszerre érhesse a támadás, német csapatszállító hajók kisebb csoportokban futottak ki a tengerre, már jóval a támadás időpontja előtt. Az angol kormány április 3-án szerzett tudomást a német flotta szokatlan aktivitásáról, de az angol hadihajók csak április 7-én indultak el a skandináv partok felé, és 8-án láttak hozzá a norvég vizek aknazárának kiépítéséhez.

Április 9-én hajnali 5 órakor a német csapatok átlépték a dán határt. A dán kormány néhány

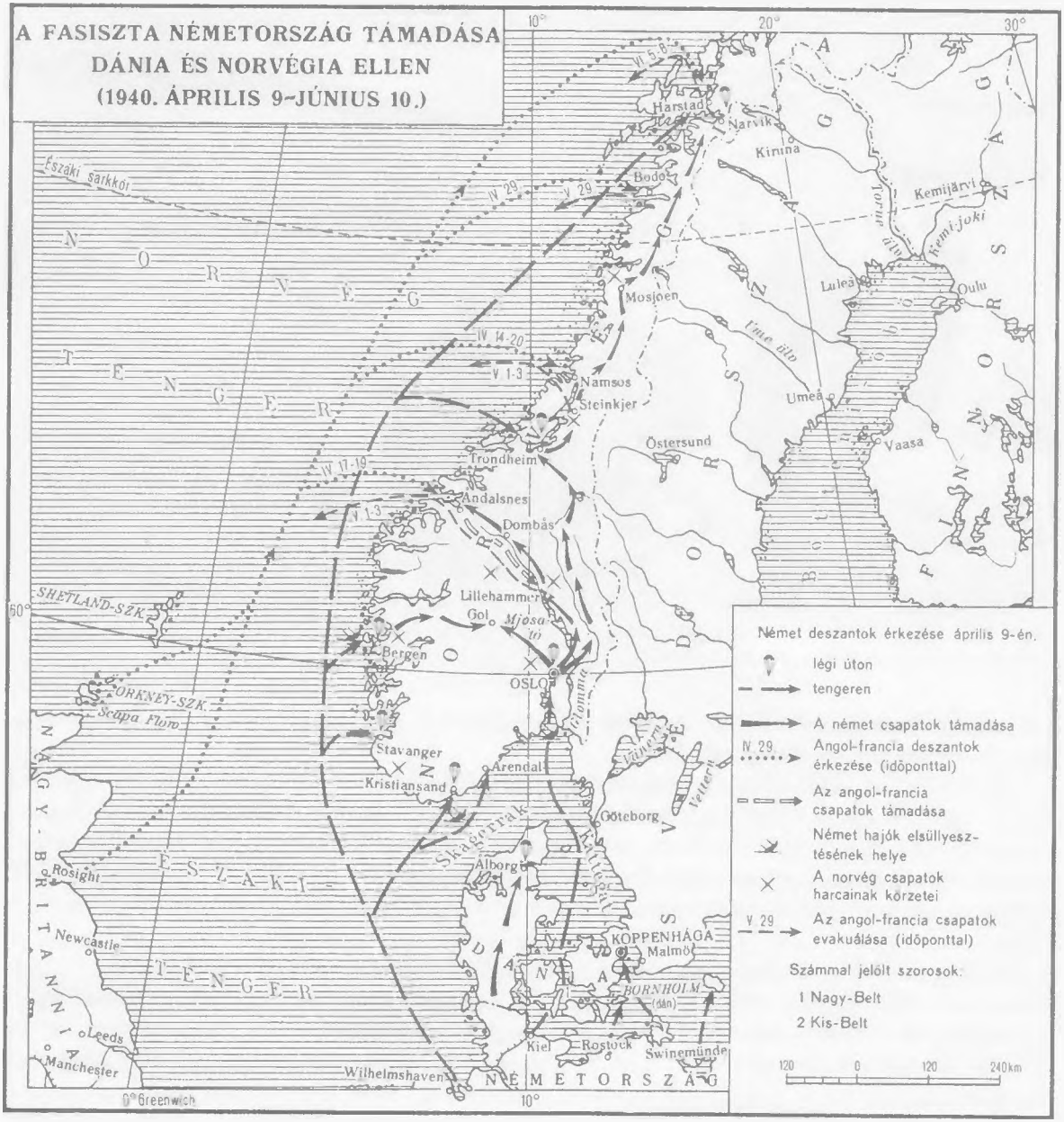

óra múlva kapitulált. A Balti-tenger két legfontosabb kijárata — a Skagerrak és Kattegat tengerszoros — német kézre került.

Ugyanabban a percben, amikor a hitleri hadsereg katonái dán földre léptek, tengeri és légi úton szállított német egységek szálltak partra a norvégiai Oslo, Kristiansand, Stavanger, Bergen és Trondheim kikötőiben, valamint Narvik körzetében. A legnagyobb létszámú egységeket — köztük mintegy 2000 főt repülőgépen szállítottak — Oslo elfoglalására vetették be. Oslo nemcsak fővárosa Norvégiának, de valamennyi fontosabb útjának csomópontja is. A kicsiny norvég hadsereg bátor ellenállást tanúsított. Parti ütegei elsüllyesztették a „Blücher" nevű német nehézcirkálót. A hitleristák azonban — a Quisling vezette norvég fasiszták tevékeny támogatásával — estére már elfoglalták Oslót, csapataik az előzetes tervnek megfelelően mindenütt partra szálltak, április 10-én pedig

Német légvédelmi üteg egy norvég fjord partján
Fénykép. 1940

már minden fontosabb kikötő és repülőtér a kezükben volt. A norvég hadsereg arra kényszerült, hogy visszavonuljon az ország belsejébe.

Április 14-én angol—francia csapatok szálltak partra Narviknál, majd Közép-Norvégiában. Április 19-én a szövetségesek egyesített expedíciós hadteste (három hadosztály és egy dandár) Namsos és Andalsnes között támadásba ment át, azzal a közvetlen céllal, hogy felszabadítsa Trondheim városát, és egyesüljön a norvég hadsereg Oslótól északra harcoló egységeivel. Az összecsapásban azonban a szövetségesek maradtak alul, és május első napjaiban ki kellett üríteniük Közép-Norvégiát.

A skandináviai események nagy felháborodást keltettek az angol közvéleményben. Még a Konzervatív Párt sok tagja is felismerte, hogy Chamberlain münchenista politikája csődbe kergeti a kormányt és háborús összeomlásba viszi az országot. A Konzervatív Párt elfordult vezetőjétől. Neville Chamberlain az 1940. május 7-én és 8-án lezajlott viharos parlamenti viták után kénytelen volt lemondani.

Két nappal később Winston Churchill alakított háborús koalíciós kormányt. Attlee, a Munkáspárt vezetője, miniszterelnök-helyettes és az alsóház elnöke lett. A kormányba belépett a liberálisok vezetője, Sinclair is, és tárcához jutottak a korábbi konzervatív oppozíció képviselői: Eden, Duff Cooper, Amery, Macmillan és mások. Chamberlain lordkancellár maradt, de nem volt többé befolyása a kormány politikájára.

II. FEJEZET

FRANCIAORSZÁG VERESÉGE. A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ KISZÉLESEDÉSE

Az angol és a francia uralkodó köröket súlyos aggodalomba ejtette Dánia és Norvégia lerohanása — amit tehetetlenségükben nem tudtak megakadályozni — s a sokféle más jel, amely arra mutatott, hogy a hitlerista haderők aktív hadműveletekre készülnek áttérni a nyugati arcvonalon. Angliában mindinkább érlelődött az elhatározás, hogy végre felvegyék a harcot a hitleri Németországgal — ennek tanújele volt az új, háborús koalíciós kormány megalakulása, Churchill vezetésével. Franciaországban ezzel szemben semmi sem változott. Az időt, amely alatt felkészülhettek volna a német támadás visszaverésére, elvesztegették.

1. A NÉMET FASISZTA CSAPATOK INVÁZIÓJA NYUGAT-EURÓPÁBAN. FRANCIAORSZÁG ÖSSZEOMLÁSA

NÉMET TÁMADÁS A NYUGATI ARCVONALON

1940 májusára a német hadvezetés három hadseregcsoportot vont össze a nyugati arcvonalon, amely mintegy 800 kilométer hosszan húzódott az Északi-tenger partvidékétől a svájci határig. A három hadseregcsoport 136 hadosztályból állt (közülük 10 páncélos és 7 gépesített hadosztály volt), 3,3 millió emberrel, 2600 harckocsival és 24 500 löveggel. A támadást a 2. és 3. légiflotta több mint 3800 repülőgépének kellett támogatnia.

Az arcvonal északi szárnyán a „B" hadseregcsoport helyezkedett el Hollandia és Észak-Belgium határán. A mintegy 29 hadosztályból álló hadseregcsoport parancsnoka von Bock vezérezredes volt. Középen az „A" hadseregcsoport állt Rundstedt vezérezredes vezényletével; ennek kellett a fő csapást mérnie Franciaországra. Az „A" hadseregcsoportba 45 hadosztály tartozott, köztük Kleist tábornok páncéloshadosztályai.

A déli szárnyon a 19 hadosztályból álló „C" hadseregcsoportot helyezték el, von Leeb vezérezredes parancsnoksága alatt.

42 hadosztály és egy dandár a főparancsnokság tartaléka maradt.

A német fegyveres erők a „Fall Gelb" újabb változata szerint fejlődtek fel, amelyet 1940 tavaszán dolgoztak ki. A terv szerint a front egész hosszában egyidőben kellett támadni, a fő csapást Luxemburgon és a belga Ardenneken át mérve, s a német—francia határ és a Maginot-vonal kikerülésével Saint-Quentin és Abbeville irányában kellett előretörni a La Manche-csatornához.

A NÉMET FASISZTA CSAPATOK BETÖRÉSE A NYUGAT-EURÓPAI ORSZÁGOKBA (1940. MÁJUS 10 – JÚNIUS 24.)

Államhatárok 1940 május elején
A Maginot-vonal
A május 10-ig összpontosított német fasiszta csapatok
A holland, belga, angol és francia hadsereg helyzete május 10-ig
A német fasiszta csapatok támadásai május 10-től június 4-ig
a gyalogos hadtestek támadásai
a páncélos hadtestek és hadosztályok támadásai
Német ejtőernyős deszantok ledobásának helyei
Az angol-francia csapatok felfejlődése a Dille-terv szerint (május 10-11.)
A holland és a belga hadsereg visszavonulása
Az angol-francia csapatok ellentámadása
A körülzárt angol-francia csapatok és a belga hadsereg helyzete május 26-án
Az angol csapatok kivonása május 27-től június 4-ig
A francia csapatok védelmi vonala június 5-ig
A német fasiszta csapatok átcsoportosítása június 5-ig
A német fasiszta (június 5-től) és olasz fasiszta (június 10-től) csapatok támadása
A német megszállás határa a fegyverszünet szerint június 22-től
Az olasz megszállás határa a fegyverszünet szerint június 24-től

A francia hadsereg és az angol expedíciós hadsereg főerői mintegy 650 kilométer hosszú arcvonalon helyezkedtek el a La Manche-csatorna és a svájci határ között. A francia—belga határ mentén, a La Manche-csatorna és a Maginot-vonal között a Billotte tábornok vezette 1. hadseregcsoport állt 44 hadosztállyal. Azt a feladatot kapta, hogy ha a németek Belgiumon át kísérelnének meg támadást, dobja előre az angol expedíciós hadsereget két francia hadsereggel együtt a Meuse- és a Dule-folyóhoz, többi erejével pedig védje a Longwy—Namur vonalat. A Maginot-vonalon, a svájci határtól Luxemburgig a 2. hadseregcsoport tartózkodott Prédat tábornok vezetésével, 25 hadosztállyal. Ennek az erődített határt kellett védenie. A francia főparancsnokság tartaléka 13 gyalogos- és 3 páncéloshadosztály volt. Ezenkívül két francia hadsereg az olasz és a svájci határ mentén, egy pedig a déli partvidéken állott. A szövetséges légierő Franciaországban mintegy 1300 korszerű harci repülőgéppel rendelkezett. A szövetséges haderő előerőben, technikai felszerelésben és harckészültségben gyengébb volt ellenfelénél.

A szövetségesek szempontjából komoly jelentősége lehetett volna a 22 hadosztálynyi belga és a 10 hadosztálynyi holland hadseregnek. Az angolok és a franciák azonban egészen a német támadás megindulásáig nem tudtak megegyezni Belgiummal és Hollandiával az együttműködésben. A két nagyhatalom münchenista politikája, Csehszlovákiával és Lengyelországgal szemben elkövetett árulásuk komoly kétségeket ébresztett a belga és a holland kormányban a tekintetben, hogy a szövetségesek készek-e tényleges segítséget nyújtani nekik hitlerista agresszió esetén. A „furcsa háború" még inkább fokozta ezt a gyanút. Ennélfogva Belgium és Hollandia arra törekedett, hogy megőrizze semlegességét. A belga király és a holland királynő a háború első hónapjaiban azzal is megpróbálkozott, hogy közvetítőként lépjen fel a béke érdekében. A hollandok körében olyan illúziók éltek, hogy — miként az első világháború idején — most is sikerül kívül maradniuk a háborún. A belga uralkodó körök valósággal hipnotizáltan álltak a fenyegető veszéllyel szemben, a nép erejét pedig szétforgácsolták a flamand szeparatisták és a belga fasiszták által szított belső viszályok, továbbá a Kommunista Párt üldözése.

Ez volt a helyzet, amikor 1940. május 10-én Németország hadüzenet nélkül megrohanta Hollandiát és Belgiumot, s általános támadást indított a nyugati fronton. A német légierő bombázni kezdte Hollandia, Belgium és Észak-Franciaország repülőtereit. A zuhanóbombázók rémületet, majd pánikot keltettek üvöltő szirénáikkal. A légierő fedezete alatt német páncélos és gépesített oszlopok törtek nyugat felé; sok helyütt légi úton érkezett egységek tűntek fel.

A holland és a belga kormány azonnal Angliához és Franciaországhoz for-

Belga menekültek
Fénykép. 1940 május

A fasiszta légierő által elpusztított Rotterdam
Fénykép. 1940 május

dult segítségért. Az angol—francia főparancsnokság parancsot adott az 1. hadseregcsoportnak, hogy valósítsa meg haditervét, az úgynevezett „Dyle"-tervet. Néhány óra múlva a francia és angol csapatok bevonultak Belgiumba. A német „B" hadseregcsoport azonban gyorsan megtörte a holland és a belga hadsereg ellenállását, szétverte az angol—francia erőket, majd tovább tört előre. Május 13-án a holland kormány Londonba menekült. Két nap múlva a holland hadsereg Winckelman főparancsnok parancsára letette a fegyvert. Néhány órával a hadműveletek beszüntetése után, amikor már folytak a fegyverletételi tárgyalások, a németek barbár légitámadást intéztek Rotterdam ellen. A város romba dőlt, s mintegy 1000 ember elpusztult. A szörnyűséges bombázással a lakosságot akarták megrémíteni: megmutatni nekik, mi vár rájuk, ha ellenállást tanúsítanak.

A németek május 17-én este elfoglalták Brüsszelt, Belgium fővárosát. Az „A" hadseregcsoport Luxemburgon és Délkelet-Belgiumon áttörve, május 13-án hídfőállásokat foglalt el a Meuse nyugati partján, Dinant-tól északra. Délebbre a németek nagy erőket vetettek be, s hatalmas számbeli fölényük révén Sedannál áttörték a franciák védelmi vonalát. Itt is átkeltek a Meuse-folyón, és páncéloshadosztályaik Saint Quentin irányában folytatták a támadást. Május 21-én elérték a La Manche-csatornát, s ezzel 28 francia és angol hadosztályt elvágtak a szövetséges főerőktől.

Ekkorra már valamennyi frontszakaszon rohamosan rosszabbodott a szövetséges hadseregek általános hadászati helyzete. A főparancsnokság és a hadseregek kapcsolatai megszakadtak, a csapatok túlnyomórészt irányítás nélkül maradtak. Az egymástól elvágott francia hadosztályok gyakran vaktában harcoltak. Helyzetüket még inkább nehezítette, hogy a menekülők tömegei elárasztották az utakat. Tíz- és tízezer ember, autók, teherjárművek, kerékpárok, tolókocsik sokasága özönlött az utakon. A német repülőgépek kíméletlenül bombázták a menekülőket.

Eközben kiéleződött a szövetségesek közti viszony. A francia kormány május 14-én azonnali légi segítséget kért Angliától. Az angolok végül is 10 repülőszázadot küldtek át, 25 századot pedig otthon tartottak, Anglia védelmére. Franciaország, Anglia támogatásával, az Egyesült Államok azonnali beavatkozását kérte a háborúba. Roosevelt elnök azonban teljesíthetetlennek tartotta és elutasította a kérést.

A vereségek nyomán a francia kormányzaton belül megerősödött a defetista irányzat. Pétain marsallt, a behódolási politika vezéralakját visszahívták Madridból, ahol addig nagykövet volt. Hazasietett Bejrutból Pétain legközelebbi híve, Weygand tábornok is.

A nyugati arcvonalon csapás csapás után zúdult a szövetségesekre. Weygand tábornok, aki átvette Gamelintől a főparancsnokságot, hiába kísérelte meg, hogy feltartóztassa a németeket. III. Lipót belga király kiadta a parancsot hadseregének, hogy adja meg magát. A király hazaáruló parancsa értelmében a belga csapatok május 28-án letették a fegyvert. Belgium kiugrása a háborúból azt eredményezte, hogy a Franciaországban harcoló szövetséges csapatok a tengerhez szorultak. Már csak egyetlen kikötő: Dunkerque állt nyitva előttük.

Május 26-án a szövetséges csapatok, hadihajóik és repülőgépeik fedezete alatt, elkeseredett utóvédharcok közepette megkezdték a kiürítést. 338 226 katonát és tisztet sikerült átszállítaniuk a brit szigetekre; ebből 224 000 az angol expedíciós hadsereg tagja volt. 40 000 francia katona és tiszt német fogságba esett. A brit expedíciós hadsereg teljes felszerelése az ellenség zsákmánya lett. Dunkerque súlyos megpróbáltatás volt Anglia számára.

A francia hadvezetés, amelynek erkölcsi erejét megtörte az észak-franciaországi vereség, nem volt képes szilárd védelmet szervezni a következő védelmi vonalon. Június 5-étől a németek az Aisne- és a Somme-folyókon átkelve a Maginot-vonaltól a La Manche-csatornáig húzódó egész frontszakaszon támadtak. Ez a támadás már közvetlenül fenyegette Párizst.

A vereségek nyomán a francia kormányon belül mindinkább erőre kaptak a kapituláció hívei. Aktivizálódott Hitlerék francia ügynöksége.

A Francia Kommunista Párt helyesen értékelte az országot fenyegető veszélyt. Központi Bizottsága június 6-án azzal a javaslattal fordult a kormányhoz, hogy mozgósítsa a népet Párizs védelmére. „A Kommunista Párt — szögezte le a párt Központi Bizottsága — árulásnak fogja

Dunkerque kikötője a szövetséges csapatok evakuálása után
Fénykép. 1940 május

tekinteni, ha Párizst átengedik a fasiszta rablóknak." Párizs védelmének megszervezését a legfőbb nemzeti feladatnak nyilvánította, és a következőket indítványozta:

„1. Meg kell változtatni a háború jellegét: a háborúnak népi harccá kell válnia, amely a nemzet szabadságáért és függetlenségéért folyik.

2. Bocsássák szabadon a kommunista képviselőket és pártmunkásokat s azt a több tízezer munkást, akik börtönben vagy internáló táborban sínylődnek.

3. Azonnal le kell tartóztatni és szigorú ítélettel kell sújtani a parlamentben, a minisztériumokban és a vezérkarban nagy számban tevékenykedő ellenséges ügynököket.

4. A felsorolt intézkedések fel fogják ébreszteni a nép lelkesedését és lehetővé teszik az általános népfelkelés megvalósítását. Az általános népfelkelést azonnal meg kell hirdetni.

5. Fel kell fegyverezni a népet! Párizst bevehetetlen erőddé kell tenni!"

Franciaország uralkodó körei azonban semmitől sem féltek annyira, mint attól, hogy a háború a nép háborújává váljék. Inkább átadták az országot a fasisztáknak.

A nyugati fronton előállt katasztrofális helyzet eközben arra késztette az angol főparancsnokságot, hogy kivonja csapatait a norvég Narvikból. A hitleristák megtörték a norvég hadsereg elszigetelődött egységeinek ellenállását, és június 10-re teljesen megszállták Norvégiát. A norvég király és a kormány Londonba menekült.

A német flotta számottevő veszteségeket szenvedett a Norvégiáért vívott harcokban. A szövetségesek 52 német hadihajót süllyesztettek el és rongáltak meg, miközben ők maguk 33 hajót vesztettek.

OLASZORSZÁG BELÉPÉSE A HÁBORÚBA

A második világháború kitörésekor Olaszország belső helyzete rendkívül feszült volt. Az Etiópiában és Spanyolországban végrehajtott katonai kalandorvállalkozások kimerítették az ország erőforrásait. A hadsereg rosszul volt felszerelve: alig rendelkezett korszerű fegyverekkel, például nehéz és közepes harckocsikkal, automata fegyverekkel stb. A légiflotta gépeinek nagy többsége elavult. A hadiipar nélkülözte a szükséges nyersanyagokat, és csaknem teljesen a behozataltól függött.

Az uralkodó körök maguk sem értettek egyet abban a kérdésben, hogy belépjenek-e a háborúba vagy sem. A tábornoki kar, az udvar, a pénzemberek és ipari tőkések egy részét, akárcsak 1914—1915-ben, most is szoros szálak fűzték Angliához; ezek az emberek semmi jót nem vártak a németek oldalán való háborúzástól. Mások — s nem is kevesen — egyszerűen féltek a hadviselés kockázatától. Anglia és Franciaország is arra törekedett, hogy kívül tartsa az olaszokat a háborún; politikájuk némi erőt adott ezeknek a semlegességi áramlatoknak.

Mindez arra késztette a fasiszta kormányzatot, hogy a háború kitörésekor „nem hadviselő félnek" nyilvánítsa Olaszországot. Mussolini azonban úgy spekulált, hogy az első kedvező alkalommal feladja a várakozó álláspontot, és vállalni fogja a háború kockázatát, hogy Olaszországnak Németországgal egyenrangú helyet biztosítson a háború utáni rendezés eldöntésében s a világ újrafelosztásában.

1940. március 18-án Mussolini találkozott Hitlerrel. Ugyanakkor fejeződtek be a német—olasz gazdasági tárgyalások is. Németország kötelezte magát, hogy évente 12 millió tonna szenet szállít Olaszországnak, s egyéb gazdasági segítséget is nyújt neki. Mussolini március végén elhatározta, hogy bekapcsolja Olaszországot a háborúba. A belépés időpontja azonban még nyitott kérdés maradt. Mussolini 1940 őszét vagy 1941 tavaszát vélte a legalkalmasabb időpontnak, hogy addig legalább a legszükségesebb előkészületeket megtehesse. Hitler májusi győzelmei azonban megszédítették az olasz diktátort. Megváltozott az olasz uralkodó osztály addig németellenes köreinek hangulata is. Most már minden olaszországi reakciós erő háborút akart. Május végén Mussolini közölhette Hitlerrel, hogy Olaszország néhány napon belül hadviselő féllé válik.

Párizs lakói gyűlölettel fogadják a német fasiszta csapatokat
Fénykép. 1940. június 14

1940. június 10-én Mussolini a római Palazzo Venezia erkélyéről, az e célból összehívott nagygyűlés résztvevői előtt kihirdette, hogy Olaszország, határproblémáinak megoldása végett, belép a háborúba.

Az olaszok 32 hadosztállyal indultak Franciaország ellen. Az alpesi fronton csupán 6 francia hadosztály állt velük szemben. Az olasz támadás, a túlnyomó számbeli fölény ellenére, kudarcba fulladt. A francia csapatok nemcsak hogy tartani tudták a frontot, de súlyos helyzetbe hozták ellenfelüket.

FRANCIAORSZÁG KAPITULÁCIÓJA

Franciaország helyzete azonban napról napra rosszabbodott. A németek, miután június 5-én megújították támadásukat, június 8-án estére végleg áttörték a Somme-folyó védelmi vonalát, 9-én reggel pedig délnek fordultak. Más német hadosztályok ugyanakkor az Aisne-folyónál törték át a francia védelmet. Ennek a hadseregcsoportnak az éle már elérte a Marne-folyót.

Reynaud kormánya június 10-én elhagyta Párizst és Tours-ba menekült. Gyakorlatilag már elvesztette a hatalmat. A kormánykörök pánikba estek. A Pétain és Weygand köré tömörült defetisták leplezetlenül törtek a hatalomra.

Június 12-én a németek körülfogták a francia kormány által nyílt városnak nyilvánított Párizst, majd június 14-én harc nélkül bevonultak a francia fővárosba.

A compiègne-i fegyverszünet aláírására érkezett francia meghatalmazottak
Fénykép. 1940. június 22

Winston Churchill, hogy megakadályozza Franciaország fegyverletételét vagy legalább kiragadja a francia gyarmatbirodalmat és a flottát a tengelyhatalmak kezéből, a következő tervet terjesztette elő: Anglia és Franciaország államilag egyesüljön, egységes állampolgársággal, a háború idejére egységes háborús kabinettel, amely mindkét ország fegyveres erőivel és erőforrásaival rendelkezik. A francia kormány szavazattöbbséggel elvetette Churchill javaslatát. Reynaud június 16-án lemondott. Utóda a kormány élén Pétain marsall lett, aki azonnal fegyverszünetet kért Németországtól.

A francia burzsoáziának és a tisztikarnak is csupán egy kisebbsége állt ki amellett, hogy folytassák a harcot. De a katasztrofális vereség ezeket is elcsüggesztette; a néptől nagy távolság választotta el őket; nem láttak kiutat, nem tudták, miképpen lehetne megszervezni az ellenállást. Charles de Gaulle tábornok, aki akkoriban a hadügyminiszter munkatársa volt, nem értett egyet a kapitulációval, és Angliába távozott. Június 18-án az angol rádió útján felhívást intézett minden francia katonához és tiszthez, aki angol területen tartózkodott, hogy csatlakozzon az általa alapított Szabad Franciaország-szervezethez.

Hitlerék jó néhány napig válasz nélkül hagyták Pétain fegyverszüneti kérését. A német csapatok eközben folytatták előrenyomulásukat Franciaországban. Június 21-én elérték a Loire-folyót, s már a Nantes—Tours—Nevers—Moulins—Dijon vonalon álltak. Páncélos egységeik még délebbre nyomultak, és behatoltak Lyon körzetébe. Végül is június 22-én Compiègne-ben, ugyanabban a vasúti

kocsiban, amelyben 1918-ban Foch marsall diktálta a legyőzött Németországnak a fegyverszüneti feltételeket, a németek aláírták a francia meghatalmazottakkal azt a fegyverszüneti szerződést, amely a hitleri Németországhoz láncolta Franciaországot. A szerződés feltételeit jelentős mértékben a hitleristák további tervei határozták meg: egyrészt az Anglia elleni háború folytatása, másrészt az a számítás, hogy Franciaországot lehetőleg a maguk oldalára vonják.

Franciaországot két részre — megszállt és meg nem szállt zónára — osztották. A francia fegyveres erőket lefegyverezték és feloszlatták, kivéve azokat az egységeket, amelyekre a belső rend fenntartásához feltétlenül szükség volt. Minden fegyvert és hadianyagot — az említett rendfenntartó alakulatok fegyvereinek kivételével — át kellett adniuk. A tengeri és légi flottát zár alá vették, de nem kobozták el. (Hitler egyrészt azért rendelkezett így, mert meg akarta akadályozni, hogy a francia flotta áthajózzon Angliába vagy az Egyesült Államokba; ugyanakkor ezzel is támogatni kívánta Franciaországban a fasisztabarát elemeket, akik a Németországgal való együttműködést hirdették.) Szabadon bocsátották a franciaországi német hadifoglyokat, és kiszolgáltatták az összes német politikai emigránst.

A fegyverszünet azután lépett életbe, hogy Franciaország fegyverszünetet kötött Olaszországgal. Ez június 24-én történt meg.

Franciaország veresége annak a nemzetellenes politikának a gyümölcse volt, amelyet a francia uralkodó körök az egész megelőző időszakban folytattak. A francia kormány, amikor elárulta a Spanyol Köztársaságot, maga biztatta Hitlert és Mussolinit további agressziókra. A müncheni egyezmény felbomlasztotta Franciaország európai szövetségi rendszerét, és Németország további megerősödéséhez vezetett. A fasizmussal megegyezést kereső, konokul szovjetellenes politikai irányvonal következményeképpen szakadtak meg annak idején a Hitler-ellenes koalíció megalakításáról folytatott szovjet—francia—angol tárgyalások, jóllehet ez a koalíció lett volna a francia biztonság egyetlen reális garanciája. Mindez odavezetett, hogy Franciaország a háború kirobbanásának idejére politikailag nagymértékben elszigetelődött.

A francia összeomlást elősegítette az uralkodó körök reakciós belpolitikája is, amely az ország antifasiszta, demokratikus erőinek elnyomására irányult, s ugyanakkor támogatta a németbarát, fasisztabarát és a németek előtti meghódolást propagáló irányzatokat. Különösen katasztrofális hatásuk volt azoknak a kíméletlen elnyomó intézkedéseknek, amelyeket a francia kormány a háború kitörése után foganatosított a nép és élcsapata, a Kommunista Párt ellen, továbbá az ezzel egyidejűleg nyíltan folytatott defetista propagandának.

Voltak a vereségnek közvetlen katonai jellegű okai is. Mégpedig Franciaország katonai elmaradottsága, a katonai vezetők oktalan bizakodása abban, hogy a Maginot-vonalat nem lehet áttörni, a haditudományok legújabb eredményeinek lebecsülése s a tisztikarnak mint az uralkodó osztály elválaszthatatlan részének általánosan reakciós beállítottsága. Rombolta a francia hadsereg harckészségét a passzivitás is, amelyet Lengyelország összeomlása idején, majd a „furcsa háború" időszakában kellett tanúsítania. Végül szerepet játszottak a vereség előidézésében azok a hadászati hibák, amelyeket a francia hadvezetés már a hadműveletek idején, 1940 május-júniusában követett el.

2. AZ „ANGLIAI CSATA". HADMŰVELETEK AFRIKÁBAN

WINSTON CHURCHILL KOALÍCIÓS KORMÁNYA

Churchill 1940. május 13-án nyíltan megmondta az angol alsóházban, hogy a legközelebbi évekre semmi egyebet sem ígérhet a népnek, mint „vért, keserves munkát és könnyeket". Május 22-én Churchill kormánya rendkívüli teljhatalmat kapott a nagy vagyonok, a magánvállalkozói

Angol népfelkelők-katonai kiképzésen
Fénykép. 1940

tevékenység, a munka és általában a nemzet egész életének ellenőrzésére. Az ipari munkaerő elosztását külön e célra létrehozott tanács intézte, amelynek elnöke Ernest Bevin, a munkáspárti munkaügyi miniszter lett. Bebörtönözték mindazokat, akiket azzal gyanúsítottak, hogy kapcsolatban állnak a hitleristákkal; így Mosleyt és fasiszta csoportját is. Ezek a határozott intézkedések biztosították a tömegek támogatását az új kormány számára. Az angol nép megértette, hogy Anglia függetlenségéről, létéről vagy nemlétéről van szó.

Miután Franciaország összeomlott, a brit szigeteket közvetlen ellenséges invázió fenyegette. Anglia immár egymaga állt szemben Németországgal.

Anglia hadigazdasági potenciálja ez időre jelentékeny mértékben megnövekedett. 1939 szeptemberéhez viszonyítva 1940 júliusára több mint kétszeresére emelkedett a hadiipar termelése. Különösen gyorsan fejlődött a repülőgépipar, amelynek élére lord Beaverbrookot állították. 1940 májusában a tervben előirányzott 261 vadászgép helyett 325 készült el, júniusban pedig az előirányzott 292 helyett 446. 1940 folyamán Angliában összesen 15 050 katonai repülőgépet gyártottak, míg Németországban 10 250-et. Az angolok ugyanabban az évben 1400 harckocsit állítottak elő, a németek 1600-at. A szárazföldi haderő számára szükséges egyéb fegyverek gyártása terén azonban Anglia még akkor is jócskán elmaradt Németország mögött. A hadiipart érzékenyen érintette a szerszámgéphiány és néhány nyersanyagfajta hiánya.

Bár Anglia kevés képzett tiszttel rendelkezett, a fegyveres erők létszámának növeléséhez elegendő embere volt. A katonaköteles férfilakosság (18-tól 41 éves korig) mintegy 7 350 000 fő volt, ebből körülbelül 3 milliót lehetett a hadseregbe irányítani. Franciaország veresége után a brit szigeteken 15 gyalogos- és 1 gépesített hadosztály állt fegyverben, de a hadosztályok hadifeltöltöttsége csak 50 százalékos volt. 1940 májusában tömegesen alakultak a polgári honvédelem önkéntes

osztagai, amelyeket júliusban népfelkeléssé szerveztek át. A népfelkelés mintegy egymillió embert mozgósított 17-től 65 éves korig. Tagjait úgy fegyverezték fel, ahogy éppen lehetett: sok esetben vadászpuskákkal és késekkel.

Az angol népben mély elszántság élt az ország becsületének és függetlenségének megmentésére. A burzsoázia és szószólói ezt saját szűk osztályérdekeik érvényesítésére igyekeztek kihasználni. Minden módon hirdették az „osztálybékét", s arra buzdították a munkásosztályt, hogy hozzon áldozatokat a győzelem érdekében. A dolgozó tömegek, mivel felismerték, hogy Anglia léte forog kockán, tiltakozás nélkül fogadták a munkaidő meghosszabbítását 8 óráról 9 és fél órára, a hadiiparban pedig 12 órára (72 órás munkahét). De megkövetelték, hogy a gazdagok is vegyék ki részüket a háborús terhekből. Erélyesen felléptek azok ellen, kik a nehéz helyzetet nyerészkedésre próbálták kihasználni.

A magas profit érdekében a vállalkozók nem bánták volna, ha tovább süllyed a munkásosztály életszínvonala. A munkások azonban erélyesen felléptek az efféle manőverezés ellen. 1940-ben 299 000 munkás sztrájkolt, 1941-ben pedig 360 000. A küzdelem, amelyet a munkásosztály életszínvonalának megtartásáért vívott, összefonódott azzal a politikai harccal, amely a háború erélyes és valóban antifasiszta vezetéséért folyt, s azért, hogy a kormányhivatalokat tisztítsák meg a müncheni idők megalkuvó figuráitól és a „furcsa háború" idején hírhedtté vált politikusoktól.

Az Angol Kommunista Párt által kiadott jelszó — „Távozzanak a müncheni emberek!" — erőteljes visszhangra talált a Munkáspárt és a szakszervezetek tömegei körében. 1940 őszén országos mozgalom bontakozott ki annak érdekében, hogy hívják össze a munkásság képviselőinek konferenciáját: a dolgozók gazdasági és politikai jogait védő népi gyűlést. A népi gyűlés, amely 1200 000 dolgozót képviselt, 1941. január 12-én ült össze Londonban. Határozatilag fellépett azellen, hogy a reakciós erők saját imperialista céljaikra használják fel a háborút, és hitet tett a Szovjetunióval való barátság mellett. E mozgalom élén a kommunisták állottak. A dolgozó tömegek a hitleri Németország ellen viselt háborút összekötötték azzal a küzdelemmel, amelyet az angol élet megváltoztatásáért folytattak. A társadalmi megújulás spontán kibontakozó mozgalma oly széles méreteket öltött, hogy még a polgári sajtó is demagóg kijelentéseket tett, például hogy le kell bontani a társadalmi kiváltságokat, létre kell hozni a „jogok új törvénykönyvét". A kormány ugyanakkor korlátozta a Kommunista Párt tevékenységét. 1941. január 21-én a munkáspárti belügyminiszter, Morrison betiltotta a párt lapjának, a „Daily Worker"-nek a megjelentetését.

A Churchill vezette koalíciós kormány külpolitikáját Anglia súlyos helyzete szabta meg, továbbá a szükségesség, hogy kitartsanak, míg az Egyesült Államok segítségükre jön, vagy míg az agresszor más irányba fordul. Anglia meg akarta hiúsítani a németek próbálkozását, hogy a maguk oldalán bevonják a háborúba a vichyi Franciaországot és Spanyolországot. Ennek érdekében meg kellett őriznie tengeri uralmát. Ezért Anglia éber figyelemmel kísérte a francia flottát. 1940. július 3—4-én az angolok meglepetésszerűen rajtaütöttek a francia hadihajókon, amelyek Mers el-Kebirnél és más kikötőkben állomásoztak. A hajók egy részét elsüllyesztették, más részét harcképtelenné tették. Anglia ilyen módon nagyrészt elérte, hogy a francia flotta ne kerüljön a németek kezére.

Eközben szilárdabb formát öltött a Szabad Franciaország szervezet, amelyet eredetileg azok a francia katonák és tisztek hoztak létre, akik nem ismerték el a kapitulációt, és folytatni akarták a harcot Németország ellen. Anglia hivatalosan elismerte de Gaulle-t a szervezet vezetőjének, és szerződést kötött vele, amelynek értelmében az angolok katonai és pénzügyi segítséget nyújtottak neki. 1940 augusztusa és októbere között a Szabad Franciaország fegyveres egységei megszállták Francia Egyenlítői Afrikát (Gabon kivételével) és Kamerunt. A kongói Brazzaville-ben megalakították a Francia Birodalom Védelmének Tanácsát. Anglia időközben — az Egyesült Államok segítségével — sikertelen kísérletet tett arra, hogy normalizálja viszonyát a Pétain-rezsimmel. Spanyolország irányában is aktív politikát folytatott. Célja az volt, hogy visszatartsa Francót a Hitler oldalán való

Coventry az éjszakai bombatámadás után
Fénykép. 1941

hadba lépéstől; ennek érdekében Anglia gazdasági engedményeket is tett Spanyolországnak. A Balkánon Anglia arra törekedett, hogy németellenes szövetségi rendszert építsen ki.

Churchill koalíciós kormánya tett bizonyos lépéseket abban az irányban is, hogy javítsa az angol—szovjet viszonyt, amely a szovjet—finn konfliktus idején különösen megromlott.

NÉMET KÍSÉRLET ANGLIA KIKAPCSOLÁSÁRA A HÁBORÚBÓL. AZ „ANGLIAI CSATA"

Franciaország összeomlása után a hitlerista vezetés hozzálátott, hogy előkészítse a brit szigetek elleni inváziót. A hadműveleti terv a „Seelöwe" fedőnevet kapta. 1940 augusztusára be kellett fejeződnie a felkészülésnek, szeptemberben pedig végre kellett hajtani magát a hadműveletet, 23 hadosztállyal. Ennek azonban az volt a feltétele, hogy előzetesen megtörjék Anglia tengeri és légi erejét, hiszen a tengeren még mindig az angol flotta volt az úr. Július 10-én a német légierő megindította támadássorozatát az angol kikötők és hajók ellen. Hogy „Anglia végleges meghódítását" előkészítsék, az angol légierő megsemmisítése céljából 1940. augusztus 1-én elhatározták, hogy összpontosított légitámadást indítanak a brit szigetek ellen.

A légitámadások során a hitleristák mintegy 1200 bombavetőt, 900 egymotoros nappali vadászgépet és 120 kétmotoros éjjeli vadászgépet vetettek be. A brit szigeteket 960 vadászgép és 250 bombázó védte. Számbeli fölényét kihasználva a német légierő augusztus 8-a és 18-a között éjjel-nappal bombázta az angol haditengerészeti bázisokat, a repülőtereket és a rádiólokációs (radar) állomásokat. Az egyes támadásokban 500 gép is részt vett. Szeptember 7-től a németek összponto-

sított légitámadás-sorozatot intéztek London és környéke ellen. Az angol légierőt azonban nem tudták legyűrni. A harcokban a német légierő érzékeny veszteségeket szenvedett.

Anglia kitartó ellenállást tanúsított, s ez igen kétségessé tette a német invázió sikerét. Annál is inkább problematikus volt ez, mert a német hadvezetőség ekkor már a Szovjetunió elleni háború előkészítésére fordította fő figyelmét; Hitler 1940. július 31-én adta ki az erre vonatkozó parancsot.

Felosztják a világot...
A „New York Times Sunday" karikatúrája. 1942

Szeptember elején bizonytalan időre elhalasztották az Anglia elleni inváziót. Ettől kezdve a „Seelöwe"-hadművelettel kapcsolatos intézkedések elsősorban arra szolgáltak, hogy leplezzék a Szovjetunió elleni háború előkészületeit, a további bombatámadásokkal pedig azt akarták elérni, hogy megtörjék az angol nép ellenállását, defetista hangulatot keltsenek, s ha lehet, rákényszerítsék Anglia uralkodó köreit a Németországgal való békekötésre.

A német légierő, minthogy fokozódtak veszteségei, kénytelen volt lemondani a nappali berepülésekről, és áttért az éjszakai bombázásra. Október 7-étől kizárólag éjszaka támadta Londont és a többi nagyvárost. Novemberben a német gépek az angol ipari központok bombázására összpontosították erőiket: Coventry, Birmingham, Sheffield, Manchester, Liverpool, Bristol, Plymouth, Glasgow és Belfast szenvedett a legtöbbet. A legnagyobb légitámadást az angol repülőgépipar egyik központjára, Coventryra zúdították; a várost barbár módon elpusztították, tömérdek békés lakost megöltek. Az utolsó nagyarányú légitámadást 1941. május 11-én intézték Anglia ellen. A továbbiakban, minthogy a német légiflotta főerőit keletre csoportosították át, a brit szigetek fölötti német légi tevékenység alkalmi jellegű berepülésekre korlátozódott.

A német légitámadások nem érték el a kívánt eredményt, nem törték meg az angol nép ellenállását. Ellenkezőleg: még egységesebbé tették az angol népet, s égő gyűlöletet ébresztettek benne a fasizmus ellen.

Politikájuk konszolidálása céljából Németország, Olaszország és Japán 1940. szeptember 27-én Berlinben aláírták az úgynevezett háromhatalmi egyezményt. A három agresszor előzetesen megállapodott abban, miképp osztják fel egymás között a világot. Németország kapta Európát és Afrika nagy részét, az úgynevezett „eurafrikai féltekét"; Olaszországé lett a Földközi-tenger térsége és Afrika egy része; Japáné Délkelet-Ázsia, a „kelet-ázsiai érdekszféra" (vagy ahogy a japánok hivatalosan nevezték: „az együttes felvirágzás nagy kelet-ázsiai térsége"). Az egyezmény 3. cikkelye kimondta, hogy „ha bármely hatalom, amely jelenleg nem vesz részt az európai háborúban és a kínai—japán konfliktusban", megtámadja a szerződő felek egyikét, a másik két szerződő fél köteles „minden rendelkezésére álló politikai, gazdasági és katonai eszközzel segítséget nyújtani neki". A „bármely hatalom" kifejezés egyaránt vonatkozott az Egyesült Államokra és a Szovjetunióra.

Olaszország, miután belépett a háborúba, nemcsak az európai hadszíntéren vett részt a hadműveletekben, hanem Kelet-Afrikában is. 1940 júliusában az olaszok elfoglalták Kenya egy részét, több fontos pontot az Angol—Egyiptomi Szudánban, végül augusztus 5 és 14 között Brit Szomálit. Az Afrikában tevékenykedő olasz csapatok (Líbiában kb. 215 000, Etiópiában kb. 200 000 fő) arra törekedtek, hogy meghódítsák Egyiptomot, és megszállják a Szuezi-csatornát. Távolabbi tervük az volt, hogy uralmuk alá vessék az egész Közel-Keletet. A hadműveletek kezdetén ezen a területen mintegy 66 000 főnyi brit katonaság állomásozott.

1940. szeptember 13-án Graziani marsall hadserege Líbiából 90 kilométer mélységben benyomult Egyiptom területére, és elfoglalta Szidi Barranit. Itt megállt, mert egyelőre nem mert távolabbra törni az ellátási bázisoktól.

Az angol kormányt erősen nyugtalanította a Szuezi-csatorna fenyegetett helyzete, s hamarosan erősítést küldött Egyiptomba. 1940. december 9-én az angol „Nílus" hadsereg ellentámadást indított, és december végére teljesen kiszorította az olaszokat Egyiptomból. Az angolok folytatták az előretörést. 1941 januárjában behatoltak Cirenaicába, és elfoglaltak két jól megerősített várost, Bardiát és Tobrukot. Február 6-án El-Ageila körzetében elérték Cirenaica nyugati határát. Graziani seregét szétverték, s több mint 130 000 foglyot ejtettek. Az olasz hadseregnek csak jelentéktelen töredéke tudott visszavonulni Tripolitániába.

Az angolok 1941 januárjától Kelet-Afrikában is áttértek az aktív hadviselésre. 1941. május

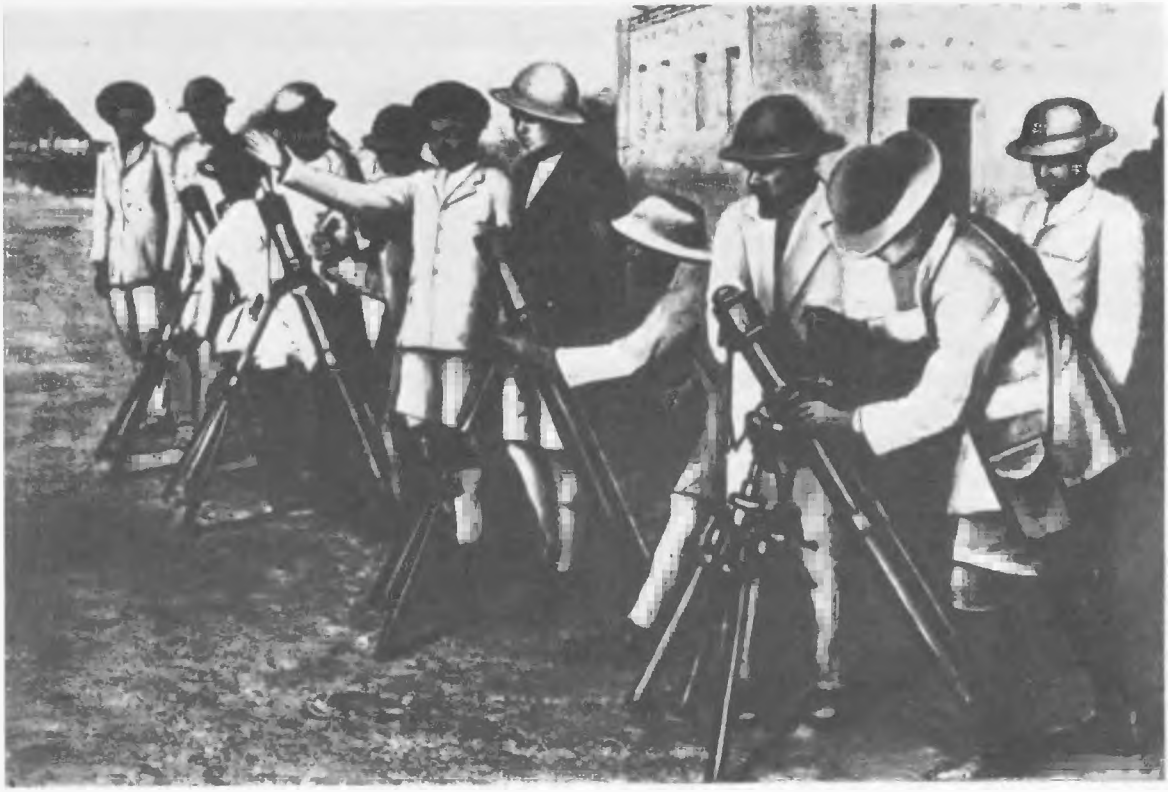

Etióp partizáncsoport
Fénykép. 1941

16-ára — a helyi partizánegységek támogatásával — elfoglalták Etiópiát, május közepén pedig Eritrea és Szomáli olasz gyarmatokat.

Az olaszok kudarcai aggodalmat váltottak ki Berlinben. A németek 1941 februárjában Líbiába küldték az Afrikakorpsot Rommel tábornok parancsnoksága alatt, továbbá a 10. légihadtest egy részét. 1941. március 31-én Rommel két német és két olasz hadosztállyal El-Ageilától keletre megverte az angolokat, a következő két hét során pedig visszavetette őket a líbiai—egyiptomi határra.

A fasiszta Olaszország tehát a háború első évében elvesztette egész kelet-afrikai gyarmatbirodalmát. Az olasz flotta sem aratott különösebb sikereket, jóllehet számbeli fölényben volt a Földközi-tengeren. A kudarcok elsősorban azzal magyarázhatók, hogy Olaszország gyengén készült fel a háborúra, hadseregének technikai felszerelése elavult, maguk a katonák és matrózok pedig nem kívántak harcolni.

3. FASISZTA AGRESSZIÓ A BALKÁNON ÉS A KÖZEL-KELETEN

OLASZ TÁMADÁS GÖRÖGORSZÁG ELLEN

Délkelet-Európa már a háború előtt is a német és olasz imperialista törekvések célpontja volt. A németek nyugat-európai sikerei 1940-ben bizonyos fokig nyugtalanították a római vezetőket. Az olasz fasiszták saját érdekszférájuknak tekintették a Balkánt, s most attól tartottak, hogy a diadalmas Németország az ő rovásukra egyeduralomra tesz szert a Balkánon. Mussolini és környezete elhatározta, hogy elébevág az eseményeknek, és még időben ráteszi a kezét Görögországra.

Görögországban Metaxasz diktatorikus rendszere uralkodott. Gazdaságilag ugyan Angliára támaszkodott, ideológiai tekintetben azonban közel állt a fasiszta országokhoz, Németországhoz és Olaszországhoz. A görög reakció e „kétarcúsága" „semlegességi" politikájában fejeződött ki, amely egyszerre szolgálta a nyugati hatalmak müncheni vezérférfiainak és a fasiszta agresszoroknak az érdekeit.

1940. október 28-án Mussolini, anélkül, hogy előzőleg értesítette volna róla Németországot, ultimátumot intézett Görögországhoz. Metaxasz kormánya, számot vetve a görög nép antifasiszta beállítottságával és Anglia helyzetével, elutasította az olasz ultimátumot. Az olaszok már aznap megindították a támadást. A hadsereg 200 000 főnyi elit csapataival rohanták meg Görögországot, s nem kételkedtek a sikerben. Számbeli fölényük s a görög hadsereg készületlensége következtében mintegy 50 kilométer mélységben behatoltak az országba.

Hitler megpróbálja alátámasztani Mussolini tekintélyét
A „New York Herald Tribune" karikatúrája. 1940. december 29

A hódítók reménye azonban, hogy gyorsan ölükbe hull a zsákmány, nem vált valóra. A görög hadsereg és a görög nép hősiesen ellenállt. Görögország Kommunista Pártja felszólította a népet: verje vissza az agresszorokat. November első felében a görög csapatok, a pindoszi hegyvidék lakosságának segítségével, feltartóztatták az ellenséget. A görög hadvezetőség azonban nem használta fel a kínálkozó alkalmat, hogy tönkreverje az ellenséget, és megfordítsa a helyzetet a Balkánon. Minthogy nem bízott a győzelemben, nem dolgozott ki határozott támadási tervet. A görög csapatok mégis támadásba mentek át, s nemcsak az ország területéről szorították ki az olaszokat, hanem behatoltak Albániába is: itt azonban az Ohridi-tó és a Himarë hegység vidékén megtorpantak. 1940 novemberében angol csapatok érkeztek Görögországba, hogy részt vegyenek a hadműveletekben. Az angolok számára igen fontos volt, hogy tartsák magukat Európában, s hogy gyöngítsék a tengelyhatalmak Észak-Afrikára nehezedő nyomását.

Az olasz hadsereg 1941 első napjaiban ismét megkísérelte a támadást, de próbálkozása kudarcot vallott. A háború most már állóharc-jelleget öltött. Az olaszok balsikere jócskán megtépázta a tengelyhatalmak tekintélyét.

FASISZTA AGRESSZIÓ JUGOSZLÁVIA ELLEN

Jugoszláviában néhány nappal a második világháború kitörése előtt Cvetković és Maček vezetésével új kormány alakult, amely semlegesnek nyilvánította az országot. A valóságban azonban a jugoszláv uralkodó csoport nem volt semleges, hanem — miként már előbb is — a fasiszta hatalmakhoz közeledett. A jugoszláv burzsoáziának az a rétege, amely az angol, francia, amerikai monopóliumokhoz kötődött, nem befolyásolhatta lényegesen a kormány politikáját.

1939 és 1941 között Jugoszláviában megerősödtek Németország és Olaszország pozíciói. A gazdasági életet a hitleri hadigépezet szolgálatába állították: Jugoszlávia élelmiszert és hadászati nyersanyagokat szállított a tengelyhatalmaknak. A nagy számban működő fasiszta szervezetek akadálytalanul folytatták bomlasztó tevékenységüket. Hitler ügynökei befészkelték magukat az államapparátusba és a hadseregbe. Az élelmiszerek kiszállítása, az infláció, a közszükségleti cikkek drágulása következtében gyorsan romlott a tömegek életszínvonala. A munkások túlnyomó többségének a keresetét mélyen a létminimum alá szorították. A szegényparasztok és a középparasztok is szenvedtek a drágaságtól. A tömegek körében nőtt az elégedetlenség.

A kormány, hogy a dolgozó tömegek ellenállását megtörje, fasiszta uralmi módszerekre tért át. Életbe léptette az úgynevezett államvédelmi törvényt, amely az országban szabadjára engedte a terrort és az önkényt. 1939 decemberében koncentrációs táborokat állíttatott fel; a kommunisták és más haladó emberek ezreit internáltatta. A korábban „ellenzéki" színezetű burzsoá pártok — mint a Horvát Parasztpárt, a Független Demokratapárt és a többiek — támogatták a népellenes rezsimet; ennélfogva csökkent tömegbefolyásuk. Jugoszlávia Kommunista Pártja ezzel szemben egyre nagyobb tekintélyre tett szert, és gyorsan erősödött. 1940 októberében Zágrábban összeült a párt V. konferenciája, amelyen 105 delegátus mintegy 6500 párttagot képviselt. A konferencia a kommunisták egyik legfőbb feladatának a Cvetković—Maček-kormány fasisztabarát politikája elleni harcot tekintette, továbbá a Szovjetunióval való barátságért és szövetségért indított küzdelmet. Felhívta a kommunistákat, hogy erősítsék a demokratikus szabadságjogokért és az országban élő nemzetiségek egyenjogúságáért vívott küzdelmüket, s harcoljanak a kormányzat reakciós belpolitikája ellen. A konferencia megválasztotta Jugoszlávia Kommunista Pártjának Központi Bizottságát, Joszip Broz Tito főtitkárral az élen.

A dolgozó tömegek a Kommunista Párt vezetésével egyre határozottabb ellenállást tanúsítottak a reakció nyomásával szemben. Országszerte tüntetések és sztrájkok zajlottak le, válaszul arra, hogy a kormány 1940 decemberében betiltotta és szétkergette az Egyesült Munkás Szakszervezeti

Szövetséget, amelynek 150 000 tagja volt. Erősödött a harc az ország függetlenségéért, a háborús veszély ellen.

A jugoszláv kormány a tömegek nyomására 1940 júniusában diplomáciai kapcsolatot létesített a Szovjetunióval. Ez azonban csupán formális lépés volt. A jugoszláv uralkodó körök továbbra is fasisztabarát politikát folytattak, s még inkább közeledtek a fasiszta hatalmakhoz. 1941. március 25-én Cvetković miniszterelnök Bécsben jegyzőkönyvet írt alá Jugoszláviának a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásáról. Ezzel Jugoszlávia a tengely csatlósa lett.

„Inkább a háború, mint ez az egyezmény!" — válaszolták a jugoszláv dolgozó tömegek a kormány áruló lépésére. A kormánnyal szembeszegülő népmozgalom a következő két nap alatt soha nem látott méreteket öltött.

A jugoszláv antifasiszta népmozgalom, a kommunistákkal az élén, elég erős és szervezett volt ahhoz, hogy megakadályozza Jugoszlávia tényleges csatlakozását a fasiszta tömbhöz. Ahhoz azonban nem volt elég ereje, hogy demokratikus kormányt állítson az ország élére.

A jugoszláv burzsoázia angolbarát szárnya ki tudta használni az általános tiltakozási hullámot. 1941. március 27-én egy tiszti csoport, Dušan Simović tábornokkal az élén, államcsínyt hajtott végre, és magához ragadta a hatalmat. Április 5-én az új kormány, az immár Jugoszláviát is fenyegető fasiszta támadás veszélyének tudatában s a tömegek nyomására, barátsági és megnemtámadási szerződést kötött a Szovjetunióval. A két állam barátságot fogadott egymásnak arra az esetre is, ha bármelyiküket támadás érné. Bár Simović kormánya lojalitásáról biztosította Németországot és Olaszországot, a két fasiszta hatalom eltökélte, hogy megszállja Jugoszláviát.

Március 27-én a német főparancsnokság elrendelte a fegyveres erők felkészítését a Jugoszlávia elleni támadásra. Egyidejűleg Görögország eltiprása is napirendre került. A direktíva szerint Olaszországnak ugyancsak részt kellett vennie az új balkáni hadműveletben. A német vezérkar hadműveleti terve szerint a szárazföldi csapatoknak északi, keleti és déli irányból egyidejűleg kellett támadást intézniük a jugoszláv és a görög hadsereg ellen. A fő csapást Belgrád irányában, majd onnan tovább délre kívánták mérni. Mielőtt a szárazföldi csapatok megindították volna támadásukat, a légierőnek pusztító bombatámadást kellett intéznie Jugoszlávia és Görögország létfontosságú központjai és közlekedési csomópontjai ellen. A fegyveres erők összevonását és felfejlesztését 1941 április első napjaira kellett befejezni.

1941. április 6-án a német és olasz csapatok átlépték a jugoszláv határt. A hadműveletek a nagyobb városok és közlekedési gócpontok elleni légitámadással kezdődtek, amelyeket nyomon követett a szárazföldi haderő támadása. A jugoszláv hadsereg nem tudott tartósan ellenállni a túlerőnek. Védelme már a harmadik napon felbomlott, s a német gyorsalakulatok behatoltak Skopje és Niš körzetébe.

A német páncélos alakulatok gyors előretörése minden frontszakaszon sietős visszavonulásra késztette a jugoszláv csapatokat. A jugoszláv nép el volt rá szánva, hogy ellenáll a beözönlő rablók-

Antifasiszta tüntetés Belgrádban 1941. március 27-én
Fénykép

Görög katonák ellentámadása
Fénykép. 1941

nak, a kormány és a főparancsnokság azonban nem használta ki a tömegek hazafias elszántságát. Az uralkodó osztályon belül kiélesedett politikai küzdelem, a szerb burzsoázia felső köreinek árulása, a fasizmushoz vonzódó tábornokok behódoló magatartása végzetesen aláásta a hadsereg harcképességét. A visszavonulás csakhamar rendezetlen menekülésé változott. Az egyes csapatok és kisebb egységek hősi harca már nem változtathatott a küzdelem kimenetelén. 1941. április 17-én a jugoszláv hadsereg kapitulált.

GÖRÖGORSZÁG ELFOGLALÁSA

Görögországot ugyancsak 1941. április 6-án támadták meg a német fasiszta csapatok. Az első napokban mind a Bulgária területéről megindult és Szaloniki irányában támadó németek, mind az Albánia területén támadó olaszok kemény ellenállásba ütköztek. A kelet-macedóniai és az épeiroszi görög sereg feltartóztatta őket. A görögök szilárdan tartották a Metaxasz-vonalat Szalonikitól északra, és Albániában is visszaverték a túlerőben levő ellenséget.

Április 9-én azonban a Macedóniában harcoló görög sereg kormányutasításra letette a fegyvert. Ezáltal súlyos helyzetbe kerültek az Épeiroszban tovább küzdő görög csapatok, bekerítés fenyegette őket. A parancsnokság kénytelen volt elrendelni a visszavonulást. Visszavonult a görögökkel együtt küzdő angol expedíciós hadtest is; ez lehetővé tette a németek számára, hogy keleti irányból átkarolják az épeiroszi görög erőket, és elvágják visszavonulásuk útját.

Az uralkodó körökön kétségbeesés lett úrrá. Korizisz miniszterelnök, aki a januárban elhunyt Metaxasz örökébe lépett, április 19-én öngyilkosságot követett el. Az angol—görög hadseregnek azok a próbálkozásai, hogy szilárd védelmet építsen ki az Olimposznál és Edessza-Flórina vidékén, kudarcba fulladtak. Április 20-án az épeiroszi hadsereg letette a fegyvert. Április 27-én a németek bevonultak Athénba. II. György király és a kormány elmenekült.

A görög hadsereg néhány egysége és az angol expedíciós hadtest a peloponnészoszi félsziget kikötői felé húzódott. Az angol csapatokat április 24-e és 29-e között evakuálták Görögországból. A 62 000 főnyi expedíciós seregből 50 000 katonát és tisztet sikerült elszállítani. Nehéz fegyverzetüket és felszerelésüket azonban, miként Dunkerque-nél, itt is hátra kellett hagyniuk. Június 1-ére a német és olasz csapatok teljesen megszállták Görögországot.

KRÉTA MEGSZÁLLÁSA

A német főparancsnokság már a görög hadjárat befejezése előtt nekilátott, hogy előkészítse Kréta megszállását. A sziget fontos angol támaszpont volt a Földközi-tenger keleti részében. A krétai légibázisról az angolok bombatámadásokat intézhettek a román kőolajmezők ellen, lecsaphattak a délkelet-európai tengeri és szárazföldi útvonalakra. Kréta meghódítása komoly előnyt jelenthetett

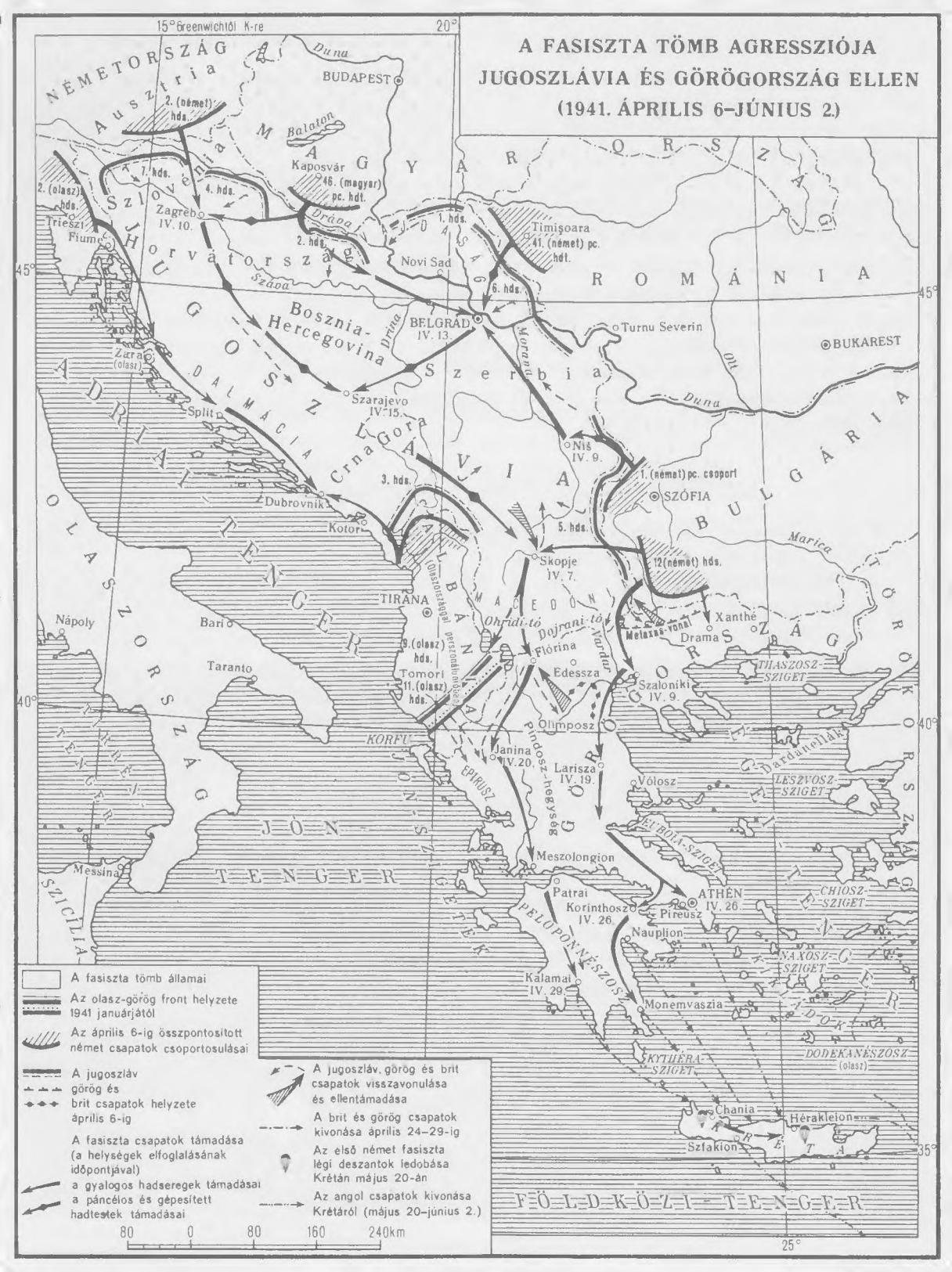
A FASISZTA TÖMB AGRESSZIÓJA
JUGOSZLÁVIA ÉS GÖRÖGORSZÁG ELLEN
(1941. ÁPRILIS 6–JÚNIUS 2.)
15° Greenwichtől K-re
20°
45°
40°
35°
25°
NÉMETORSZÁG
Ausztria
Duna
BUDAPEST
Balaton
MAGYARORSZÁG
Kaposvár
46. (magyar) pc. hdt.
Szlovénia
Zagreb
IV. 10.
Drava
Horvátország
Szava
Novi Sad
Timişoara
41. (német) pc. hdt.
ROMÁNIA
Turnu Severin
BUKAREST
Olt
Bosznia-Hercegovina
Drina
BELGRÁD
IV. 13.
Morava
Szerbia
Szarajevo
IV. 15.
Trieszt
Fiume
Zara
(olasz)
Split
DALMÁCIA
JUGOSZLÁVIA
Crna Gora
ADRIA
Dubrovnik
Kotor
Niš
IV. 9.
1. (német) pc. csoport
SZÓFIA
BULGÁRIA
Marica
TÖRÖKORSZÁG
Skopje
IV. 7.
ALBÁNIA
(Olaszországgal perszonálunió)
TIRANA
MACEDÓNIA
Ohridi-tó
Dojrani-tó
Vardar
Florina
Edessa
Metaxas-vonal
Xanthé
Drama
Szaloniki
IV. 9.
THASZOSZ-SZIGET
Olimposz
Janina
IV. 20.
Larisza
IV. 19.
Vólosz
LESZVOSZ-SZIGET
Dardanellák
Meszolongion
Patrai
Korinthosz
IV. 26.
Pireusz
ATHÉN
IV. 26.
CHIOSZ-SZIGET
Nauplion
NAXOSZ-SZIGET
Kalamai
IV. 29.
Monemvaszia
DODEKANÉSZOSZ
(olasz)
KYTHÉRA-SZIGET
Chania
Hérakleion
Szfakion
KRÉTA
FÖLDKÖZI-TENGER
OLASZORSZÁG
Nápoly
Bari
Taranto
Messina
SZICÍLIA
JÓN-TENGER
KORFU
JÓN-SZIGETEK
EPIRUSZ
Pindosz-hegység
PELOPONNÉSZOSZ
Bal-Bulgár-sziget
Nagy-Bulgár-sziget
9. (olasz) hds.
11. (olasz) hds.
Tomori
2. (olasz) hds.
2. (német) hds.
1. hds.
4. hds.
2. hds.
1. hds.
6. hds.
3. hds.
5. hds.
12 (német) hds.
A fasiszta tömb államai
Az olasz-görög front helyzete 1941 januárjától
Az április 6-ig összpontosított német csapatok csoportosulásai
A jugoszláv görög és brit csapatok helyzete április 6-ig
A fasiszta csapatok támadása (a helységek elfoglalásának időpontjával)
a gyalogos hadseregek támadásai
a páncélos és gépesített hadtestek támadásai
A jugoszláv, görög és brit csapatok visszavonulása és ellentámadása
A brit és görög csapatok kivonása április 24–29-ig
Az első német fasiszta légi deszantok ledobása Krétán május 20-án
Az angol csapatok kivonása Krétáról (május 20–június 2.)
80 0 80 160 240km
FÖLDKÖZI-TENGER

a tengelyhatalmak számára a Szuezi-csatorna ellen tervezett hadműveleteik, továbbá a közel-keleti országok elleni agressziójuk szempontjából.

A németek légi úton szállított csapatokkal foglalták el Kréta szigetét. Londonban tisztában voltak Kréta hadászati jelentőségével, és kiadták az utasításokat a sziget védelmének kiépítésére. Az angol parancsnokság azonban nem számított arra, hogy légi úton szállított erős német egységekkel kell megmérkőznie, s így nem sikerült szilárd védelmet biztosítania.

A támadás május 20-án indult meg. A légi úton szállított német csapatok és a szigetet védő angol és új-zélandi csapatok között elkeseredett harc bontakozott ki. Utóbbiak oldalán görög katonák, továbbá Kréta polgári lakosai is ott küzdöttek. A hitleristák megkísérelték, hogy tengeri úton szállítsanak utánpótlást a szigetre, ezt azonban az angol flotta meghiúsította: szétszórta és elsüllyesztette a német hajórajt. De ez már nem mentette meg a helyzetet. Légi úton újabb és újabb német csapatok érkeztek a szigetre, a német légierő pedig ostromzár alá vette a szigethez vezető tengeri utakat, és komoly veszteségeket okozott az angol flottának. A szövetséges csapatok keményen harcoltak. A németeknek végül is június 2-ára sikerült elfoglalniuk egész Krétát. A 32 000 főnyi védőseregből az angoloknak 18 000-et sikerült elszállítaniuk. A hitleristák mintegy 4000 embert — főképp ejtőernyősöket — vesztettek.

NÉMETORSZÁG KUDARCAI A KÖZEL-KELETEN

A hitleri Németország és a fasiszta Olaszország már a háború előtt is megpróbálták saját szekerükbe fogni az arab nemzeti felszabadító mozgalmat.

1941 tavaszán Irakban feszült helyzet állt elő. Április 1-én államcsínyre került sor, amely az angol gyarmati uralom ellen irányult. Rasid Ali Gajlen vezetésével új kormány került hatalomra. A fordulat előkészítésében és megvalósításában az arab hazafias erők is részt vettek, de a tengelyhatalmak keze is benne volt. Berlinben elhatározták, hogy támogatják Rasid Ali Gajlent, mégpedig a vichyi kormány fennhatósága alatt álló Szírián át. Sürgősen kidolgozták egy Anglia ellen irányuló általános arab felkelés tervét. Május elején a vichyi kormánnyal kötött egyezményük feljogosította a németeket, hogy hadianyagot szállítsanak Szíriába. Május 12-én a tengelyhatalmak egy kisebb légi köteléke, szíriai repülőterek érintésével, Irakba érkezett. Anglia a Közel-Keleten pillanatnyilag korlátozott erőkkel rendelkezett, beleértve a Szabad Franciaország egységeit is. Az a veszély fenyegetett, hogy a tengelyhatalmak behatolnak Irakba, kijutnak a Perzsa-öbölhöz, s esetleg megkaparintják Iránt is, amelynek uralkodója, Riza sah és kormánya egyre erősebben Németország felé orientálódott.

A tengelyhatalmak azonban nem tudták kihasználni a sokat ígérő alkalmat. Németország ekkor már minden erejét a Szovjetunió elleni felkészülésre fordította. Hitler ugyan leszögezte az 1941. május 23-án kelt 30. számú „Közép-Kelet" direktívában, hogy „feltétlenül meg kell gyorsítani az események menetét Közép-Keleten, Irak támogatása útján", de ez az irányelv papíron maradt. Már a direktíva szövege is hangsúlyozta, hogy nagyobb szabású intézkedésekre a Szovjetunió elleni támadás megindítása előtt nem kerülhet sor. Az iraki kormánynak nyújtott segítség végül is csekély légi támogatásra zsugorodott, s az oda indított hadianyag el sem jutott Irakig. Az angol kormány határozott fellépésre szánta el magát, és erősítéseket küldött Irakba. Június 1-én angol csapatok vonultak be Bagdadba.

Június 8-án az angolok és a Szabad Franciaország-szervezetbe tömörült francia csapatok hadműveleteket indítottak Szíriában és Libanonban. Céljuk az volt, hogy megakadályozzák a tengelyhatalmak szolgálatába állásukat. De Gaulle tábornok ezen a napon nyilatkozatot tett közzé, amelyben függetlenséget ígért Szíriának. A Szíriába és Libanonba nyomuló angol és De Gaulle-ista francia csapatok a vichyi kormány által kinevezett főbiztos, Denise tábornok fennhatósága alatt álló

francia egységek heves ellenállásába ütköztek. A harc csak júliusban ért véget, a szövetségesek győzelmével.

Az angolok közel-keleti tevékenysége mély gyanakvást keltett a Szabad Franciaország vezetőiben, elsősorban de Gaulle-ban. Nem minden alap nélkül tartottak attól, hogy az angol kormány a Brit Birodalomhoz szeretné csatolni ezeket az országokat. Végül, 1941. július 25-én egyezmény született Anglia és a Szabad Franciaország között. Az angolok elismerték, hogy Franciaország „különleges jogokkal" rendelkezik Szíriában és Libanonban, a Szabad Franciaország vezetői pedig kénytelenek voltak beleegyezni abba, hogy a közel-keleti francia csapatok angol parancsnokság alá kerüljenek.

4. A FASISZTA „ÚJ REND" EURÓPÁBAN

A NÉMET FASIZMUS TERVEI ÉS MEGVALÓSÍTÁSUK

A hitleri Németország hatalmas területekre terjesztette ki uralmát Európában. A meghódított országokban közel 128 millió ember élt. Hitlerék most már nekiláttak, hogy tetőtől talpig fasizálják ezeket az országokat: megvalósítsák az „új európai rendről" szőtt terveiket.

A meghódított területeken gyakorlatilag „uralkodó fajjá" lettek a németek. A többi népre részben az elnémetesítés, részben a rabszolgasorba döntés, részben a kiirtás várt. Azokon a területeken, amelyeket a hitleristák bekebeleztek vagy bekebelezni szándékoztak, végrehajtották a „lakosságcserét": az őslakosságot tömegesen kitelepítették, és németeket költöztettek a helyükre. Másutt megkezdték a lakosság tervszerű irtását. A megszállt országok zsidó lakosságát — miként előzőleg a németországi zsidókat — minden állampolgári joguktól megfosztották, gettókba zárták vagy

A nordhauseni haláltábor egyik barakkjában
Fénykép

különleges táborokba szállították, ahol éhség, kínzások, erejükön felüli rabszolgamunka várt rájuk, majd végső soron a fasiszta hóhérok kezétől kellett elpusztulniuk. Himmler, az SS birodalmi vezetője cinikusan jelentette ki egyik beszédében: „Hogy a többi nép jólétben él-e vagy éhen pusztul, ez engem egyedül egy szempontból érdekel. Szükségünk van rájuk, mint szolganépekre, akik nekünk dolgoznak. Egyébként ez az ügy engem nem érdekel." A fasizmus ellenfeleit, elsősorban a kommunistákat, mindenütt kíméletlenül gyilkolták.

Hogy a lakosságot visszarettentsék az ellenállástól és minden módon megfélemlítsék, bevezették a kollektív felelősség és a túszszedés rendszerét. Minden cselekményért, amelyet a maguk szempontjából ellenségesnek minősítettek, a város vagy a helység egész lakosságának kellett fizetnie. Ha a megszálló hadsereg egy katonáját vagy tisztjét, vagy a megszálló hatóság tisztviselőjét megölték, tucatszám és százszám lőtték agyon a túszokat. Németországban és a megszállt országokban a koncentrációs táborok sűrű hálózatát állították fel (Dachau, Sachsenhausen, Buchenwald, Mauthausen, Nordhausen, Flossenbürg, Ravensbrück, Auschwitz, Lublin és sok más tábor).

Gazdasági téren az „új európai rend" azt jelentette, hogy a németek kirabolták a megszállt országokat: elvitték az élelmiszert és a nyersanyagokat, az ipari felszerelést, a művészeti alkotásokat. Az üzemek a német monopóliumok zsákmányává lettek. Németország saját gazdaságának agrár- és nyersanyagtermelő függvényévé igyekezett változtatni a leigázott országokat. A helyi ipart csak olyan mértékig tűrte meg, amennyire saját hadigazdaságának szüksége volt rá. A megszállt országok egész gazdasági életét a német hadigazdasági szervek közvetlen irányítása alá helyezték.

A leigázott országokra nehezedett a német hadsereg fenntartásának roppant terhe. A lakosságot különböző büntetésekkel, hadisarccal, tömeges vagyonelkobzással sújtották. A mezőgazdaságot arra kényszerítették, hogy a német hadigazdaság szükségleteinek kielégítésére termeljen. A meghódított országok valutájának árfolyamát mesterséges rendszabályokkal leszorították, kedvezőtlen klíring-megállapodásokat kényszerítettek rájuk és így tovább.

Kegyetlenül kizsákmányolták és hatalmas tömegekben szállították át Németországba a munkásokat. 1940 októberében Németországban 2 200 000 külföldi munkás dolgozott, 1941. május 31-re számuk 3 033 000-re nőtt. Többségük kényszermunkásként dolgozott a német üzemekben. Különösen súlyos volt a szláv országokból odahurcolt munkások helyzete. Speciális táborokba zsúfolták, végnélküli megaláztatásoknak tették ki őket, karszalagot kellett viselniük; olyan bért fizettek nekik, amely csupán töredéke volt a nyugat-európai munkások bérének, a németekéről nem is szólva. A legkegyetlenebb módon kizsákmányolták a hadifoglyokat is. A nemzetközi joggal ellentétben munkára kényszerítették őket katonai üzemekben s egyéb hadilétesítményeken is. 1940. május 31-én 348 000 hadifoglyot dolgoztattak, egy évvel később már 1 316 000-et. A külföldiek és hadifoglyok kényszermunkája mérhetetlenül nagy profitot hozott a német monopóliumoknak.

Uralmuk megszilárdítása érdekében a hitleristák arra törekedtek, hogy a megszállt országok kizsákmányoló osztályainak soraiból maguk mellé állítsák az együttműködésre hajlandókat; így épült ki a nemzeti érdekeket sárba tipró kollaboránsok rendszere. Elsősorban persze a helyi fasiszta és félfasiszta szervezetekre támaszkodhattak. E téren a hitleristák Norvégiában szerezték az első tapasztalatokat: Quisling, a norvég Nemzetiszocialista Egyesülés főnöke, annyira kitüntette magát a megszállók parancsainak teljesítésében, hogy neve később minden együttműködő közös nevévé lett. A német megszállók sok országban — Szlovákiában, Hollandiában, Norvégiában, Franciaországban, Szerbiában, Görögországban — az általuk létrehozott, hatalomra segített, illetve általuk támogatott kormányokon keresztül hajtották végre politikájukat.

A hitlerista propaganda igyekezett elhitetni a meghódított népekkel, hogy a nyugati népek érdeke közös: Európának — német vezetéssel — egyesülnie kell a „kommunista veszély" ellen. Ilyen módon a németeknek gyakran sikerült is a maguk oldalára vonniuk a helyi burzsoázia egyes

Világfájdalom
R. Kent. Akvarell

csoportjait, amelyek hittek a németek végső győzelmében, és megpróbáltak beilleszkedni az „új európai rendbe".

A német fasiszták ugyanakkor tömegterrort alkalmaztak annak elérésére, hogy a népek beletörődjenek uralmukba, és az „új rend" engedelmesen dolgozó rabjaivá legyenek.

CSEHSZLOVÁKIA

A megszállók leplezetlen és kíméletlen gyarmati rendszert vezettek be az úgynevezett Cseh-Morva Protektorátusban. A német monopóliumok gyakorlatilag az ország egész gazdaságát bekebelezték. A „német élettér" biztosítása végett tervet készítettek a cseh nép kiirtására. A kivégzés, a bebörtönzés és a koncentrációs táborokba zárás mindennapos jelenséggé lett. Csehszlovákia legjobb fiait, a haladás harcosait szisztematikusan irtották; elsősorban a kommunistákat keresték halálra. 1941 végéig több mint 200 000 cseh munkást vittek Németországba, kényszermunkára. Felszámolták a cseh munkásosztály politikai jogait, amelyeket korábban oly kemény harccal vívott ki. A munkanap 10—12 óra lett, az elsőrendű közszükségleti cikkek ára megsokszorozódott. 1941 közepére a munkabér 30—40 százalékkal nőtt, míg az árak 100 százalékkal emelkedtek. A mezőgazdasági termékek alacsony kényszerbeadási ára következtében sok parasztgazdaság tönkrement. Egyes vidékeken a megszállók elvették a parasztok vagyonát, elűzték őket földjeikről, s német telepeseket ültettek a helyükre. A nyersanyaghiány, az üzemek bezárása és az adók emelkedése a kis- és középpolgárságot is sújtotta.

Szlovákiában — amelyből formálisan Németországgal szövetséges „független" államot csináltak — az első időben óvatosabban léptek fel a németek. A nemzeti elnyomás itt leplezettebb volt, s a fizikai megsemmisülés veszélye sem volt olyan szembeötlő, mint a cseh protektorátusban. Az önálló szlovák állam proklamálása sok emberben a nemzeti függetlenség illúzióját keltette. Mikor azután Németország követelni kezdte, hogy a szlovákok is vegyenek részt az agresszív fasiszta politika megvalósításában, megmutatkozott ennek a „függetlenségnek" a csalóka volta. A Németországba irányított élelmiszer-szállítmányok és a Lengyelország elleni háborúban való részvétel terhei erősen rontották Szlovákia gazdasági helyzetét. Megdrágult a hús, a burgonya, a ruha, a cipő. A közszükségleti cikkek árai még a fasiszta sajtó adatai szerint is 1940 januárjára 54 százalékkal emelkedtek a két évvel korábbi szinthez viszonyítva. A szlovák munkásokat éppúgy Németországba vitték kényszermunkára, mint a cseheket, 1941 végén a kihurcolt munkások száma elérte a 100 000-et.

A szlovák nagyburzsoázia igyekezett alkalmazkodni az „új rendhez". A háborús profit arra csábította, hogy gazdaságilag és politikailag együttműködjön a német imperialistákkal. Képviselői: Hacha, Beran, Tiso, Mach és más kollaboránsok beléptek a szlovák bábkormányba, és segítették a hitleristák uralmának megszilárdítását a cseh és a szlovák nép fölött. A tömegek azonban egyre hevesebben gyűlölték a német megszállókat. Szlovákiában is érlelődtek a népi felszabadító mozgalom feltételei.

Kárpát-Ukrajnát a magyar fasiszták szállták meg és csatolták országukhoz. Itt is a terror rendszerét vezették be, társadalmilag és nemzetileg elnyomták Kárpát-Ukrajna népét. Kirabolták az ország természeti kincseit, elvitték az élelmiszert, a jószágállományt, a fát, a sót, kényszermunkára hajtották a kárpát-ukrán nép tízezreit. A parasztokat arra kényszerítették, hogy a magyar földbirtokosoknak dolgozzanak. Erőszakkal próbálták elfojtani a rokonság tudatát, amely a kárpát-ukránokat az ukrán nép egészéhez köti. Börtönökben és internáló táborokban pusztították a békés nép legjobb fiait.

A német fasiszták Lengyelországban a legkíméletlenebb módon fogtak hozzá az „új rend" megvalósításához. A lengyel államot felszámolták. Egy 1939. október 8-án kelt dekrétummal bekebelezték Németországba a lengyel területek jelentős részét: a poznani, a pomerániai, a sziléziai és a łódźi vajdaságot, továbbá a kielcei és varsói vajdaság egyes területeit, összesen mintegy 9,5 millió lakossal. Az október 12-i dekrétum a többi lengyel területet főkormányzóság néven rendelte alá Németországnak (1940. szeptember 18-tól hivatalosan is a Német Birodalom Főkormányzóságának nevezték). Itt mintegy 12 millió ember élt.

Egyetlen megszállt ország sem szenvedett annyit, mint Lengyelország. A Németországhoz csatolt földekről 600 000 lengyelt űztek el a legkegyetlenebb módon. Megkínozták őket, sokukat legyilkolták, vagyonukat elrabolták. Helyükre volksdeutschokat telepítettek.

A főkormányzóságot a német ipar élelmiszer- és nyersanyagtermelő függvényévé akarták változtatni. Tervük az volt, hogy a lengyel őslakosság egy részét kiirtják, az ő helyükre is német telepeseket ültetnek, a megmaradt lengyelek pedig majd ezeknek dolgoznak.

Hitler dekrétumai nem csak az állami tulajdont sajátították ki Lengyelországban. A megszállók magántulajdonába mentek át a bankok és hitelintézetek, 294 ipari nagyüzem, 9000 középüzem, 76 000 kisipari vállalat és műhely, 9120 nagykereskedelmi és 112 000 kiskereskedelmi cég.

A Németországhoz csatolt részeken a lengyeleket teljesen megfosztották a földtulajdon jogától, s megtiltották azt is, hogy bármilyen vállalkozás tulajdonosai legyenek. A főkormányzóság lakóira általános kényszermunka-kötelezettséget róttak, semmisnek nyilvánítva mindennemű munkaügyi törvényt. A munkanap 12 órás vagy még hosszabb volt. A nyomorúságos bérek a legminimálisabb életszükségletet sem elégítették ki. A legkisebb vétségért verték, internálták, agyonlőtték a munkásokat. Kiválogatták a leginkább munkaképesnek látszó férfiakat és nőket, s Németországba hurcolták őket kényszermunkára; 1939—1940-ben ez 950 000 embert érintett.

A mezőgazdaságot a német militarizmus szolgálatába állították. Több millió lengyel paraszttól kobozták el földjét, amelynek nagy részét a nagybirtokokhoz és a nagyparaszti gazdaságokhoz csatolták, illetve német telepeseknek juttatták.

A német fasiszták nem kímélték a lengyel kultúrát, tudományt és művészetet sem. Tűzzel-vassal igyekeztek elfojtani a lengyel nemzeti öntudatot. Megsemmisítették a kulturális emlékeket, könyvtárakat gyújtottak fel könyvritkaságaikkal együtt, múzeumokat, kastélyokat és képtárakat

„Éljen a balta!"
Német antifasiszta röplap

romboltak földig. Bizonyos számú ipariskola és elemi iskola kivételével a főkormányzóság minden iskoláját és tudományos intézményét bezárták. Megtiltották a könyvek és újságok kiadását. Lengyel nyelvű újságot csak maguk a megszállók nyomtathattak.

A németek már a megszállás első napjaiban megkezdték a népirtást. Bydgoszczban 1940 januárig 10 000 embert öltek meg, Pomerániában 23 000-et, Poznańban 10 000-et. Túszok kivégzése címén tömeggyilkosságokat hajtottak végre Wawerben, Varsó környékén és a lublini vajdaságban. A fasiszták első áldozatai a tudósok, művészek, tanárok, írók voltak. A megszállók egyik legfontosabb céljuknak tekintették a lengyel értelmiség elpusztítását.

Céltudatosan szították a nemzeti gyűlölködést: az ukránokat és a lengyeleket egymás ellen uszították, privilegizált csoportokat emeltek ki a lengyelek közül stb. Megkezdték a zsidó lakosság megsemmisítését; 1940—1941-ben felállították a gettókat. A varsói gettóba 450 000 embert zsúfoltak össze, a łódźiba 160—180 000-et, a krakkóiba 20 000-et. A lengyel nép elborzadva és ellenállással fogadta a fasiszták antiszemita akcióit. Sok lengyel, élete kockáztatása árán is, segített az üldözött zsidóknak.

DÁNIA

A dán kormány tiltakozott a német behatolás ellen, majd gyakorlatilag megbékélt vele. A hitleristák kijelentették, hogy a dánok „az északi fajhoz tartoznak", és igyekeztek együttműködésre bírni őket. Dániából afféle „mintaprotektorátust" akartak csinálni. Németország ígéretet tett, hogy tiszteletben tartja Dánia szuverenitását, és minimális mértékben avatkozik belső ügyeibe; a dán hadsereget nem fegyverezték le.

Dánia volt az egyetlen megszállt ország, ahol nem oszlatták fel a politikai pártokat. 1941 júniusáig még a Kommunista Pártot sem tiltották be.

Az uralkodó körök belenyugodtak a megszállásba, és felszólították a lakosságot, hogy működjék együtt a németekkel. A szociáldemokrata Stauning németbarát elemek bevonásával szélesítette ki koalíciós kormányát.

1940 nyarán a németek pénzügyi és vámuniót akartak létesíteni Dániával, de a dán kormánynak ezt sikerült elhárítania. A dán külkereskedelem azonban, minthogy az Angliába irányuló hagyományos export megszakadt, csaknem teljesen Németországnak és szövetségeseinek függő helyzetű szállítója lett. A németek olyan klíringegyezményt erőltettek Dániára, amelynek értelmében hitelbe — háború utáni elszámolásra — vihették ki a dán termékeket. A dán kormány más engedményekbe is belement azon a címen, hogy így őrzi meg az ország békéjét és belső rendjét.

De ebben a „mintaprotektorátusban" sem tartott sokáig a kishitűség és az opportunizmus. Fokozatosan ráébredt a dán nép is, hogy harcolnia kell nemzeti függetlensége visszaszerzéséért.

NORVÉGIA

Norvégiában a németek a kollaboránsokra építették politikájukat, de itt még kevesebbre mentek vele, mint Dániában. 1940 nyarán hiába kísérleteztek, hogy — dán mintára — „törvényes" németbarát kormányt hozzanak létre Norvégiában. Kezdetben — éppen e cél érdekében — nem gátolták az úgynevezett adminisztratív tanács tevékenységét, amely a közrend fenntartására ügyelt a megszállt Norvégiában. Egy ideig úgy látszott, hogy ez az adminisztratív tanács a megszállók reményeinek megfelelően hajlandó lesz az együttműködésre. A norvég parlament, a storting többsége ugyanis, a megszállók nyomásának engedve, azzal a kéréssel fordult az emigrációba vonult királyhoz, hogy ideiglenesen mondjon le a legfőbb hatalomról. VII. Haakon király azonban nem engedett. A parlament, az adminisztratív tanács, a megszállók és a norvég fasiszták között végül is megszakadtak a tárgyalások. 1940. szeptember 25-én a megszállók felszámolták az adminisztratív

tanácsot, s a Quisling-párt kivételével betiltották a politikai pártokat; Terboven birodalmi biztos új, bábtanácsot szervezett maga mellé. Quisling nyíltan hirdette, hogy pártja fasiszta mintára kívánja átalakítani az ország kormányzását, a társadalmi szervezeteket és az egész társadalmi-politikai életet.

A megszállók tehát egyedül a quislingistákra támaszkodhattak, akik most már tökéletesen lelepleződtek a nép szemében.

BELGIUM, HOLLANDIA, LUXEMBURG

Belgiumban, miután a hadsereg kapitulált s a Pierlot-kormány elmenekült, a megszállók lettek az ország korlátlan urai. A hadműveletek befejeződésével az ország tengermelléki részét a megszállt Észak-Franciaországgal közös igazgatás alá rendelték. A Belgium délkeleti részén fekvő Eupen, Malmédy és Saint-Vith környékét Hitler 1940. május 18-i dekrétuma értelmében Németországhoz csatolták.

A németek együttműködést akartak létesíteni a belga burzsoáziával. Az acélipar, a vegyipar és a szénbányászat mágnásai el is fogadták a németek javaslatait, és kiszolgálták a német hadigépezetet. De Man, a belga Szocialista Párt vezetője csatlakozott a kollaboránsokhoz, magatartásával megosztva pártját és zavart keltve a munkások egy része és a kispolgárok között. Kihasználták a hitleristák a flamandok és a vallonok közti viszályt is. A fasiszta csoportok — elsősorban a Flamand Nemzeti Szövetség, amelybe 1941 májusában a többi fasiszta szervezet is beolvadt — tevékenyen támogatták a megszállókat.

Gazdasági ügyekben a megszállók nyugodtan támaszkodhattak a tovább működő belga közigazgatásra, különösen a főtitkárokra, akik a gazdasági élet egyes ágait irányították.

A németek a belgákkal fizettették meg a megszállás költségeit. Ezen a címen már az első 19 hónapban roppant összeget hajtottak be: 30 milliárd belga frankot. Tömegesen vetettek ki büntetéspénzt és sarcot. Liège és Verviers lakóinak például 3 millió belga frankot kellett fizetniük a közlekedési hálózatot ért egy-egy rombolás miatt. A belga acélt, színesfémeket, gépeket, autókat, traktorokat hosszú szerelvények szállították Németországba. Azokat az üzemeket, amelyeket a németek nem tudtak hadigazdaságuk szolgálatába állítani, becsukták, és sok ezer munkást utcára tettek. 1941-ben 1 200 000 munkanélküli volt Belgiumban. Rengeteg munkást hurcoltak el Németországba és dolgoztattak az úgynevezett munkatáborokban.

Hollandiában a megszállók polgári közigazgatást létesítettek, amelynek az volt a feladata, hogy minél szorosabban a fasiszta Németország oldalára állítsa a holland népet, s ugyanakkor — a „törvényes" holland kormány nevében — jogot formáljon a gazdag holland gyarmatokra. Holland kormány azonban a megszállás öt éve alatt sohasem jött létre, jóllehet Seyss-Inquart, a Hollandia nyakára ültetett reichskommissar hivatalosan úgy szerepelt, mint a német kormányfőnek a holland kormány mellé rendelt megbízottja. A Seyss-Inquart vezette megszálló hatóságok a háború előtti holland államapparátus segítségével irányították az országot, azzal a különbséggel, hogy a miniszterek helyét főtitkárok vették át. Hogy tömegbázist teremtsen magának, Seyss-Inquart támogatni kezdte a Mussert vezetése alatt álló holland fasiszta szervezetet. Minthogy azonban a holland nép nem volt hajlandó követni Mussertet, a fasiszta szervezet mindvégig jelentéktelen maradt. Taglétszáma a megszállás első hónapjaiban 30 000-ről 50 000-re nőtt, itt aztán megrekedt. Seyss-Inquart erre elhatározta, hogy új politikai szervezetet hív életre, az úgynevezett Németalföldi Uniót. Ezt az egyházi körök, a háború előtti polgári pártok, sőt a Szociáldemokrata Párt vezetői is hajlandók voltak támogatni. 1940 júliusában a Németalföldi Unió nyilatkozatot tett közzé, amelyben kijelentette, hogy lojálisan kíván együttműködni a megszálló hatóságokkal. Az országban azonban érlelődött már az ellenállási mozgalom, hogy meghiúsítsa az együttműködési terveket.

Luxemburgban — mint másutt is — a megszállók első dolga az volt, hogy rekvirálták az élelmiszert, az üzemanyagot stb. A fémipari üzemek a német monopóliumok kezére jutottak. 1940 augusztusában Luxemburgot német polgári közigazgatás alá helyezték, félévvel később pedig — hozzácsapva Koblenz—Trier vidékéhez — beolvasztották az újonnan létesített Moselland nevű közigazgatási egységbe.

A hitleristák teljesen el akarták németesíteni Luxemburgot. Megalakították az úgynevezett Volksdeutsche Bewegungot (a „népi németek mozgalmát"), amelybe beléptették a lakosságot. Aki nem lépett be, az a legjobb esetben elveszítette munkáját. A politikai megbízhatatlanság legkisebb gyanúja elég volt, hogy bárki koncentrációs táborba vagy kényszermunkára kerüljön. Több száz családot áttelepítettek Németországba, helyükbe birodalmi németeket hoztak.

FRANCIAORSZÁG — A VICHYI REZSIM

A compiègne-i fegyverszünet után Franciaország megszállt zónája — csakúgy mint a meg nem szállt zóna — formálisan a francia kormány fennhatósága alá tartozott, gyakorlatilag azonban a megszállók uralták. A Párizsban székelő német katonai igazgatás mellett ott volt ugyan a francia kormány „főbizottsága", ennek azonban nem volt egyéb dolga, mint az, hogy kiszolgálja a németeket és teljesítse parancsaikat. Franciaország legfontosabb iparvidékei — az északi és a keleti körzetek — a megszállt zónában voltak. Ezen a területen élt a háború előtt az ipari munkásság 65 százaléka, itt volt a megművelt terület 66 százaléka, amely a gabonatermés 74 százalékát adta.

1940 júliusa és novembere között 200 000 franciát űztek el Elzász-Lotaringiából, amelyet azután Németországhoz csatoltak.

A német hatóságok, mihelyt berendezkedtek francia földön, megkezdték az élelmiszer, az ipari nyersanyagok, gyárfelszerelések és szállítóeszközök módszeres kihurcolását. 1941 januárjáig 25 milliárd frank értékben vitték ki a francia javakat. Mindazokat az üzemeket, amelyekre hadigazdaságuk szempontjából nem volt szükségük, becsukták a németek, a többit a háború szolgálatába állították. A franciákkal fizettették a megszállás költségeit is; ez napi 400 millió régi frankra rúgott.

Franciaország nagy gazdasági nehézségekkel küzdött. Ipari termelése 1938-hoz képest 29 százalékra esett vissza, és megállíthatatlanul csökkent tovább. 1940 novemberében csupán a meg nem szállt zónában egymillió ember volt munka nélkül. Állandósult a súlyos pénzügyi válság. 1940-ben a meg nem szállt Franciaországban az állami kiadások négy és félszeresen múlták fölül a bevételeket.

A megszállt zónában élő franciák rettenetes helyzetbe kerültek. Párizs, az ország szíve, a hódítók kezén volt. Itt székelt Otto Abetz német nagykövet, mellette a német katonai közigazgatás, amely szisztematikusan dolgozott Franciaország meggyengítésén. E cél érdekében minden eszközt felhasználtak a németek: vad hajszát indítottak az antifasiszták ellen mindkét zónában, a francia munkásokat tömegesen hurcolták Németországba, széles körben alkalmazták a fasiszta demagógiát, s igyekeztek megnyergelni a vichyisták táborában mutatkozó ellentéteket. A párizsi német hatóságok oldalán — francia nagyköveti minőségben — de Brignon, a hitleristák régi ügynöke működött.

Pétain kormánya 1940. július 1-én alakult meg Vichyben, egy kis fürdővárosban. A kollaboránsok jónak látták, hogy székhelyüket a politikai és ipari centrumoktól s a nép legaktívabb osztályától, a munkásosztálytól távol rendezzék be. Pétain július 11-én kormányfőnek kiáltotta ki magát; helyettese Pierre Laval lett.

1940. augusztus 13-án rendeletileg feloszlatták az összes politikai pártokat és a szakszervezeteket, még a katolikus szakszervezeteket is. A reakció leplezetlenül uralomra jutott. Már nem „köztársaságnak" nevezték az országot, hanem „francia államnak". A „Szabadság, Egyenlőség,

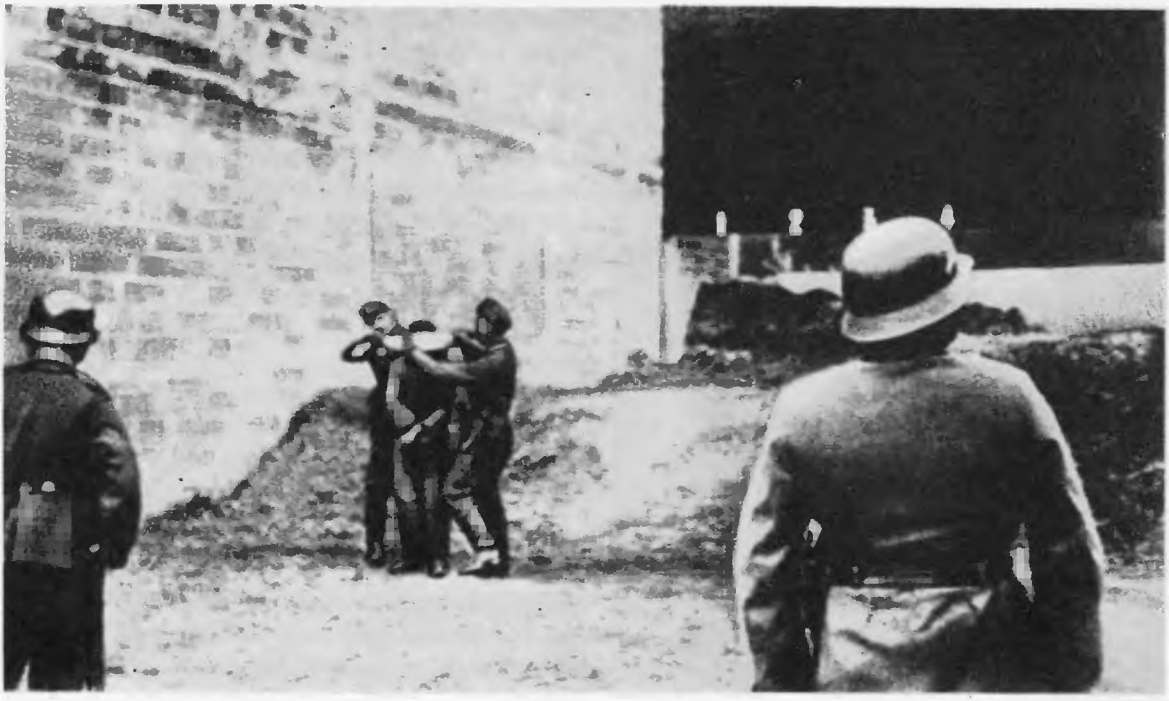

A fasiszta megszállók főbelőnek egy francia hazafit
Fénykép. 1940

Testvériség" hagyományos jelszavát új hármas jelszó váltotta fel: „Munka, Család, Haza". Folytatták a „gyanús elemek" bebörtönzését és internálását, amit még az előző kormány kezdett el.

A vichyi kormányban és államapparátusában a finánccoligarchia képviselői foglalták el a kulcspozíciókat. Megerősítették vezető szerepüket a nagybankok — a Banque de Paris et des Pays-Bas, a Banque de l'Indochine, a Crédit Foncier S. A. de France és néhány konszern is — a Kuhlmann vegyipari, a Schneider fémipari, a Mercier elektromosipari és a Renault automobilipari konszern. Pétain kormányzata, amely a „nemzeti forradalom" jelszavát hangoztatta, valójában a hitleri Németországgal szorosan összefonódott finánctőke érdekeit védte.

Pétainék belpolitikáját nagymértékben befolyásolta a klerikalizmus és a fasiszta ideológia. A nem francia eredetű személyeket megfosztották állampolgári jogaik egy részétől. Törvényeket hoztak a zsidók ellen. Az állam politikai szervezetét — olasz fasiszta minta szerint — korporációs rendszerré akarták kiépíteni. Az ifjúság körében intenzív propagandát fejtett ki az Ifjú Franciák nevet viselő fasiszta szervezet. Nagy szerepet juttattak az ifjúság nevelésében az egyháznak: engedélyezték egyházi iskolák létesítését, s a világi iskolákban is megnőtt a papok befolyása.

A vichyi kormány kíméletlen harcot indított a demokraták, a haladó emberek ellen. 1940 őszén és 1941 tavaszán Franciaország egész területén hajtóvadászat folyt a kommunisták ellen. Mintegy 30 000 kommunistát zártak börtönbe — 18 000-et a megszállt, 12 000-et a meg nem szállt zónában.

A francia gazdaság a hitleri Németország jelentős támaszává lett. Az együttműködést 1940. október 22—24 között Hitler és Pétain Montoire-sur-le-Loire-ban megrendezett találkozóján pecsételték meg. 1941 májusában Pétain meghatalmazottja, Darlan, aláírta az úgynevezett párizsi jegyzőkönyvet, amelyben a vichyi kormány kötelezte magát, hogy katonai segítséget nyújt Németországnak.

A görögországi német megszálló hatóságok hirdetménye
Ebben közzéteszik, hogy földig rombolják Kandanosz falut, mivel lakói ellenállást tanúsítottak a német ejtőernyősökkel szemben
Fénykép

A francia burzsoázia egésze azonban nem értett teljesen egyet a Pétain, Laval és Darlan képviselte csoporttal, amely meg volt győződve Németország végső győzelméről. A burzsoázia egy része — különösen a gyarmati kizsákmányolás fenntartásában közvetlenül érdekelt elemek — arra törekedett, hogy az Egyesült Államok és Anglia felé is nyitva maradjon az út.

JUGOSZLÁVIA ÉS GÖRÖGORSZÁG

Még be sem fejeződtek a jugoszláviai hadműveletek, mikor a hitleristák hozzáláttak, hogy ott is megteremtsék a fasiszta „új rendet". Április 10-én a horvát fasiszták (usztasák) vezetői, Hitler és Mussolini utasítására, kiszakították Horvátországot Jugoszláviából, s proklamálták a „független" horvát államot. Ehhez csatolták Boszniát és Hercegovinát is. Miután a hadműveletek befejeződtek, a fasiszta hatalmak feldarabolták Jugoszláviát. Szerbia közvetlenül német igazgatás alá került, a szlovén terület északi részét pedig bekebelezték Németországba. Crna Gorát, a horvát tengerpartot és Szlovénia déli részét Olaszország foglalta el. Magyarország megkapta a Bácskát, Bulgária pedig Macedónia egy részét.

A megszállók terror alá vetették az országot. A jugoszláv hadsereg több mint 300 000 katonáját és tisztjét hadifogollyá nyilvánították és kényszermunkára küldték. Megkezdték a munkaerő mozgósítását a német ipar és mezőgazdaság számára. Az élelmiszereket elkobozták és Német-, illetve Olaszországba szállították. A véres terrornak a hazafiak ezrei estek áldozatul.

A németek a nagyburzsoáziára és a különböző fasiszta, fasisztabarát csoportokra, szervezetekre támaszkodtak. A Horvát Parasztpárt vezetői, Mačekkel az élen, felhívást intéztek a néphez, hogy működjék együtt a megszállókkal. Az emigráns jugoszláv kormány pedig — amely előbb Egyiptomban, majd Angliában tartózkodott — arra szólította fel Jugoszlávia népét, hogy viselje nyugodtan a megszállás terhét, várja ki a „döntő órát", és bizakodjék a nyugati hatalmak győzelmében.

A megszállók elszakították Görögországtól és csatlósuknak, Bulgáriának adták Macedónia addig görög részét és Nyugat-Trákiát. A megmaradt területen névleg fenntartották a görög államot, Csolakoglu tábornok bábkormányának vezetése alatt.

SPANYOLORSZÁG, SVÉDORSZÁG ÉS TÖRÖKORSZÁG POLITIKÁJA

Azok közül az európai államok közül, amelyek a háború elején semlegesnek nyilvánították magukat, különösen három vonta magára a németek figyelmét: Spanyolország, Svédország és Törökország. Gazdasági, politikai, hadászati jelentőségük miatt a hitleristák csatlósukká szerették volna tenni őket vagy legalább azt akarták biztosítani, hogy akadálytalanul kiaknázhassák ezen országok

gazdasági erejét és szállítási-közlekedési lehetőségeit, rábírva őket az „új európai renddel" való szoros együttműködésre.

Tervük egyedül Spanyolország viszonylatában sikerült, s ott is csak részben. Franco fasiszta rendszere Németország és Olaszország természetes szövetségese volt. Az 1939. szeptember 4-én deklarált formális semlegességet Franco és kormánya ideiglenes állapotnak fogta fel, amelyre bizonytalan belpolitikai helyzetük szorította rá őket, továbbá az, hogy nem mertek nyíltan a tengelyhatalmak oldalára állni. A német fegyverek sikerei láttán azonban csakhamar megindultak afelé, hogy feladják formális semlegességüket. Leplezetlenül felajánlották szolgálataikat Hitlernek, annak fejében, hogy Spanyolország rátehesse kezét Gibraltárra s néhány francia és angol gyarmatra Afrikában.

Franciaország összeomlása még határozottabb fellépésre késztette Francót. 1940. június 12-én már úgy nyilatkozott, hogy Spanyolország „nem hadviselő fél". Másnap, június 13-án, spanyol csapatok szállták meg Tanger nemzetközi kikötőjét. Június 19-én Franco javasolta Hitlernek, hogy tárgyaljanak Spanyolország hadba lépéséről. Hitler kedvezően fogadta a javaslatot, minthogy Németország terveivel abban az időben egybevágott volna Gibraltár meghódítása, amely érzékeny csapást mért volna az angol tengeri hatalomra. A tárgyalások során — melyekre 1940 szeptember-októberében került sor Berlinben és Hendaye-ban — elvben megegyeztek abban, hogy Spanyolország hamarosan belép a háborúba. A dologból azonban mégsem lett semmi, mert Franco Hitlerék véleménye szerint túlfeszített területi követeléseket támasztott. Később, 1941 elején, amikor a németek már megkezdték a Szovjetunió elleni támadás közvetlen előkészítését s az Anglia ellen viselt háború háttérbe szorult, Gibraltár megrohamozása elvesztette jelentőségét. A német—spanyol tárgyalásokat nem újították fel. De Spanyolország enélkül is szorosan a hitleri Németországhoz kötötte szekerét, és a potenciális szövetséges szerepét játszotta a Szovjetunió elleni háború tervében.

Svédország a háború folyamán megőrizte semlegességét, s csupán részben tért el tőle, a szovjet—finn konfliktus folyamán. Akkoriban jelentős fegyverszállítmányokkal segítette Finnországot, de a háborúba nem volt hajlandó belépni. Angliának és Franciaországnak is számolnia kellett ezzel. 1940 telén a svédek határozottan megtagadták, hogy angol—francia expedíciós csapatokat engedjenek át területükön Finnország felé. A svéd kormány közreműködött a Finnország és a Szovjetunió közötti béke megkötésében is.

Miután a németek megszállták Dániát és Norvégiát, majd győztek a nyugati fronton, a svéd kormány megengedte nekik, hogy a svéd vasútvonalakon katonákat és hadianyagot szállítsanak Norvégiából Németországba és vissza. Miután Angliával megszakadt a tengeri összeköttetés, Svédországnak másutt kellett kielégítenie üzemanyag-, műtrágya-, fegyver- és egyéb szükségleteit. Ezért csaknem teljes kivitelét a tengely országai felé irányította, különösen a vasérckivitelt. De Svédország még Hitler leglátványosabb sikerei idején sem volt hajlandó belemenni a gazdasági együttműködésnek azokba a formáiba, amelyeket a németek javasoltak; nem akart az „új európai rend" részese lenni, és nem csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez. Az ország megőrizte burzsoá demokratikus rendszerét. A Kommunista Párt tevékenységét korlátozták, de a pártot nem tiltották be. A sajtószabadságot viszonylag kevéssé nyirbálták meg, s az újságok egy része, ha óvatos formában is, továbbra is közölt antifasiszta híranyagot.

Törökország álláspontja többször is változott a hadviselő felekhez való viszony kérdésében. A háború legelején a török kormány folytatta azokat a tárgyalásokat, amelyeket még 1939 tavaszán kezdett meg egy Angliával és Franciaországgal kötendő kölcsönös segélynyújtási egyezményről. Ugyanakkor, mintegy a müncheni politika közvetítőjeként, azon fáradozott, hogy a Szovjetunió is belekeveredjék a háborúba. Saracoglu külügyminiszter, aki 1939 szeptemberében Moszkvába utazott, úgy akarta megvalósítani a müncheni politikából folyó kombinációt, hogy két, párhuzamos kölcsönös segélynyújtási szerződést kívánt kötni: egyrészt a Szovjetunióval, másrészt Angliával és

Franciaországgal. Miután terve Moszkvában kudarcot szenvedett, Saracoglu megindult hazafelé. Még meg sem érkezett, amikor Ankarában, 1939. október 19-én aláírták az angol—francia—török szerződést. Anglia és Franciaország ebben segítséget ígért Törökországnak arra az esetre, ha bármelyik európai hatalom megtámadná. Törökország viszont abban az esetben volt köteles Anglia és Franciaország mellett hadba lépni, ha valamely európai hatalom a Földközi-tenger térségében indítana ellenük támadást. Törökország arra is kötelezte magát, hogy segítséget nyújt Görögországnak és Romániának is, ha a Görögországnak, illetve Romániának nyújtott angol—francia garancia arra kötelezné Angliát, illetve Franciaországot, hogy hadba lépjenek mellettük. A szerződés nemcsak mint háromoldalú, hanem mint kétoldalú (angol—török, francia—török) kötelezettség is érvényes volt. Miután aláírták, Anglia és Franciaország összesen 43,5 millió font sterling értékű segélyt és kölcsönt adott Törökországnak.

Az angol—francia—török szerződés nyugtalanságot és gyanakvást keltett a német uralkodókörökben, jóllehet erre nem volt komoly okuk. Törökország, bár „semlegesség" helyett a „nem hadviselés" álláspontjára helyezkedett, valójában nem vett részt a fasiszta hatalmak elleni hadműveletekben. Angliával és Franciaországgal kötött szövetsége a háború elején — és különösen a szovjet—finn konfliktus folyamán — lényegileg a Szovjetunió ellen irányult.

Franciaország veresége után Törökország fokozatosan feladta „nem hadviselő" álláspontját, és előbb semleges pozícióba helyezkedett, utóbb ténylegesen a fasiszta agresszorokat segítette. Nem teljesítette szövetségi kötelezettségeit sem 1940 júniusában, amikor Olaszország megtámadta Franciaországot, sem 1940 októberében, amikor Görögország esett áldozatul. 1940 júliusában új német—török kereskedelmi egyezményt írtak alá, s ezt követően Törökország erőteljesen fokozta Németországba irányuló élelmiszer- és hadászati nyersanyag (különösen a krómérc) kivitelét. 1941 februárjában török—bolgár egyezmény született, amelynek értelmében Törökország — megszegve a Balkán-szövetségben előzőleg vállalt kötelezettségeit — lemondott arról, hogy Bulgáriának a tengelyhatalmakhoz való csatlakozása ellen bármi módon fellépjen. Tovább folytatódott a török—német közeledés. 1941. június 18-án török—német barátsági és megnemtámadási szerződést írtak alá. Meg kell jegyezni, hogy ezt a szerződést a török kormány szövetségesének, Angliának tudtával és beleegyezésével kötötte meg.

5. AZ ELLENÁLLÁSI MOZGALOM MEGSZÜLETÉSE

A hitleristák „új európai rendje" nem egyedül a német szuronyokra épült. Támaszául szolgált a megszállt országok reakciós burzsoá köreinek áruló politikája is. A kollaboránsok megbontották nemzetük egységét, és igen komoly akadályokat emeltek a függetlenségi harc kibontakozásának útjába. A hitleri Németország európai győzelemsorozata sokakra demoralizálóan és bénítóan hatott. Mindez azonban nem tartott sokáig. Az események előrehaladtával a közöny harcvággyá, a hitleristák fegyvereitől való rettegés pedig égő gyűlölettté és halált megvető bátorsággá változott.

Az eltiport országok népei összeszedték erejüket és elszánták magukat a küzdelemre. Harcuk, amely „ellenállási mozgalom" néven vonult be a történelembe, kezdetben erőtlen volt, s csak a népek egy töredékét mozgatta meg. De mind jobban megizmosodott, egyre nagyobb hatást gyakorolt a háború egész menetére, tovább erősítve annak antifasiszta, demokratikus jellegét. Mind szélesebb néprétegek tömörültek az ellenállás harcos hazafiai köré, politikai és vallási meggyőződéstől függetlenül. A kibontakozó össznemzeti mozgalom élcsapata a munkásosztály volt; ez általánosan és törvényszerűen jellemezte az ellenállási mozgalmat.

Csehszlovákiában az ellenállás kezdetben a nemzeti ünnepek megünneplésében jelentkezett. A tömegek felvonultak a történelmi emlékű helyekhez, bojkottálták a fasiszták sajtótermékeit s a német nyelvet stb. Sztrájkok törtek ki, a munkások béremelést, jobb munkafeltételeket s a bebörtönzések megszüntetését követelték. 1939 folyamán — hivatalos adatok szerint is — 25 nagyobb sztrájk zajlott le 31 üzemben.

Azután, hogy a németek megtámadták Lengyelországot, Csehszlovákiában erősödött a hazafias mozgalom. 1939. október 28-án, a Csehszlovák Köztársaság kikiáltásának évfordulóján, a Kommunista Párt felhívására tüntetések zajlottak le Prágában, Brnóban, Ostravában, Kladnóban és másutt is. A tüntetők jelszava így hangzott: „Az új, szabad köztársaságért, a németesítés ellen, a bebörtönzöttek kiszabadításáért!" A tüntetéseken tömegesen vettek részt a diákok. Prágában a rendőrök és Gestapo-legények tüzet nyitottak a tüntetőkre. November 17-én Prágában és Brnóban feldúlták a diákotthonokat, majd több mint 6000 egyetemistát és főiskolást koncentrációs táborba hurcoltak, 9 embert ítélet nélkül kivégeztek, és bezárták az összes cseh felsőoktatási intézményt. A Kommunista Párt szolidárisnak jelentette ki magát a diákokkal. A háború után november 17-ét, a kivégzett cseh diákok emlékére, Nemzetközi Diáknappá nyilvánították.

Tömegdemonstrációkra a továbbiakban nem volt mód Csehszlovákiában. A Csehszlovák Kommunista Párt illegalitásban dolgozó vezetősége ezért úgy döntött, hogy a kommunistáknak konkrét gazdasági és társadalmi követeléseékért kell harcot szervezniük: a drágaság ellen, az elbocsátások, a bebörtönzések ellen, az élelemadagok növeléséért és így tovább. 1939 végén és 1940 folyamán Prága kohászati üzemeiben, Kelet-Csehország, Kladno, Plzeň, Brno, Ostrava textilgyáraiban erő-

Antifasiszta tüntetés Prágában 1939. október 28-án
Fénykép

teljes bérmozgalom indult. Sztrájkok törtek ki Březové Horyban, Čelákovicében és a prágai „Avia" gyárban. Egyidejűleg, szigorú illegalitásban, megalakultak az ellenállás első, még kis létszámú földalatti csoportjai, amelyek rendszeres propagandát fejtettek ki az üzemekben.

Fokozták tevékenységüket a szlovák kommunisták is. Szlovákia Kommunista Pártja 1939-ben több helyőrségben — Kežmarok, Žilina, Ružomberok — felkelést szervezett a katonák között a klerikális-fasiszta rezsim ellen. Másutt a tartalékosok lázadtak fel: megtagadták, hogy részt vegyenek a lengyelek elleni háborúban. 1940-ben Szlovákiában is sztrájkok törtek ki. Sztrájkokra és tüntetésekre került sor kommunista vezetéssel Sirk, Liptovský Hrádok, Podbrezová városokban és másutt. A legnagyobb arányokat a mandlovai bányászsztrájk öltötte, 1940 októberében. Bár a sztrájkot elfojtották, a hatóságok mégis rákényszerültek, hogy bizonyos mértékben emeljék a munkabért.

Kárpát-Ukrajnában, amelyet a magyar fasiszták szálltak meg, kommunista földalatti szervezetek vezetésével népi mozgalom bontakozott ki a Szovjet-Ukrajnával való egyesülésért. Több mint 50 000-en emigráltak ebben az időben a Szovjetunióba, elsősorban fiatalok. A kárpát-ukrajnai népi felszabadító mozgalom 1940-ben partizánharc formáját öltötte. Az első partizánakciók egyikét a tyacsevi partizáncsoport hajtotta végre, 1940 márciusában. Partizántevékenység folyt a voloveci körzetben, Szevljusban, Rahovban és Jaszenya térségében is.

Az antifasiszta küzdelem során kapcsolat jött létre az ellenállási mozgalom kommunista és nem kommunista csoportjai között, és megszületett az együttműködés, kibontakozóban volt a nemzeti egységfront. Sok ellenállási csoportot azonban — amelyek nem rendelkeztek kellő tapasztalattal az illegális harc terén — felfedeztek és felszámoltak a fasiszták. A kommunisták a kegyetlen megtorlás ellenére folytatták a harcot, és az ellenállási mozgalom vezető erejévé váltak.

LENGYELORSZÁG

Lengyelország népe, amely uralkodó osztályának katasztrófapolitikája következtében a fasiszták áldozatául esett, nem adta meg magát. Volt katonák, munkások, parasztok, fiatalok, értelmiségiek számos illegális ellenállási csoportot hoztak létre, és a legkülönbözőbb módokon indították meg harcukat a fasiszta rablók ellen. Szabotázs, diverzió, a munkások Németországba szállításának megakadályozása: ezek voltak a küzdelem leggyakoribb formái. A munkászászlóaljak és parasztosztagok tagjai, akik megőrizték fegyverüket, több helyütt diverziós és partizán csoportokat alakítottak. 1939—1941-ben a felszabadulási mozgalom még meglehetősen szétforgácsolt és ösztönös jellegű volt. Fejlődését nemcsak a hitlerista megtorlás, az ország német csapatokkal való elárasztása és a reakciós körök aknamunkája akadályozta, hanem az is, hogy a lengyel munkásosztály eszmei-politikai és szervezeti vezetés nélkül maradt. 1938 tavaszán ugyanis alaptalanul feloszlatták Lengyelország Kommunista Pártját, s a párt — jóllehet a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága már 1939 májusában határozatot hozott újjászervezéséről — még nem alakult meg újra.

A lengyel antifasiszta mozgalom belső nehézségeit fokozta az emigráns kormány tevékenysége is. Ez a kormány 1939. szeptember 30-án alakult meg Franciaországban, 1940 júniusában pedig Londonba költözött. Élén Władysław Sikorski tábornok állt. Lengyelországban a kormány az úgynevezett politikai egyeztető bizottságra támaszkodott, amely azoknak a pártoknak a megbízottaiból jött létre, amelyek az emigráns kormányban odakint részt vettek: Stronnictwo Narodowe (Nemzeti Párt), Stronnictwo Pracy (Munkáspárt), Stronnictwo Ludowe (Parasztpárt), továbbá a Lengyel Szocialista Párt. A Sikorski-kormány, hogy növelje befolyását, földalatti képviseletet szervezett Lengyelországban (delegatura), katonai szervezeteként pedig életre hívta a Fegyveres Harci Szövetséget, amelynek élén a régi tisztikar tagjai álltak. Ez a katonai szervezet valójában nem folytatott aktív harcot a megszállók ellen, hanem azt a célt tűzte maga elé, hogy az ország felszabadulásának

pillanatában az emigráns kormányt segítse hatalomra. A Fegyveres Harci Szövetség a „két ellenség" álláspontján állt, vagyis nemcsak Németországot, hanem a Szovjetuniót is ellenségének tekintette, mint ahogy a Sikorski-kormány is mindkét állammal hadiállapotban levőnek tekintette magát. A szövetség tagjai gyilkosságokat szerveztek Nyugat-Ukrajnában és Nyugat-Belorussziában a Vörös Hadsereg és a szovjet hatóságok tagjai ellen, a földosztó parasztok ellen; diverziós és szabotázs akciókat vittek véghez a szovjet üzemekben.

A lengyel munkásosztály ugyanakkor kemény harcot folytatott a fasiszta megszállók ellen. A kommunisták egyesíteni akarták erőiket, igyekeztek legyőzni soraik megosztottságát, és újjászervezni a pártot. Kommunista szervezetek alakultak a főkormányzóságban is, és a Németországhoz csatolt területen is. A kommunisták tömörítésében a Sarló és Kalapács szervezet érte el a legnagyobb sikereket. A kommunisták kapcsolatokat építettek ki a baloldali szocialistákkal és a parasztmozgalom balszárnyával, az értelmiséggel, a lengyel társadalom minden harcrakész rétegével. 1940—1941-ben komoly szerepet játszott a mozgalomban a fiatal varsói antifasiszták egy csoportja, az úgynevezett „biuletynowiec"-csoport. Tagjai rádió-bulletineket sokszorosítottak és terjesztettek, hogy megismertessék Varsó népét az ország és világ valóságos helyzetével. Nagy fontosságot tulajdonítottak a felszabadító harc ideológiai előkészítésének, s intenzíven készültek a tényleges, fegyveres harcra is.

A kommunisták a harmincas évek népfrontpolitikájának hagyományai és tapasztalatai alapján minden erőt a nemzeti felszabadító harcra igyekeztek összpontosítani.

DÁNIA ÉS NORVÉGIA

Dániában az ellenállási mozgalom harcosai illegális újságokat jelentettek meg, amelyek elítélték a megszállókkal való együttműködést, megírták az igazságot a háborúról, a szomszéd országokban elkövetett fasiszta rémtettekről. A Kommunista Párt, amíg tehette, kihasználta legális lehetőségeit, és erőteljes antifasiszta propagandát folytatott. 1940 őszén dán emigránsok Londonban megalakították a „Szabad Dánok" szervezetet, amely harcot hirdetett a hitleri Németország ellen. Dánia népe minden lehetséges módon kinyilvánította, hogy szemben áll a német politikával. A helyi fasiszta elemek azon kísérletei, hogy a megszállók segítségével hatalomhoz jussanak, egységes ellenállásba ütköztek és meghiúsultak.

Norvégiában az első időkben túlnyomórészt legális jellegű ellenállás mutatkozott. Nem is annyira a megszállók, mint inkább a quislingisták tevékenysége elleni tiltakozásul püspökök, bírák, hivatalnokok mondtak le állásukról. A lakosság bojkottálta a hatóságok által rendezett sportversenyeket. Írásbeli tiltakozásokra is sor került. A norvég ellenállás utolsó legális fellépése az volt, hogy 43 társadalmi szervezet — túlnyomórészt szakszervezetek — memorandumot nyújtott át Terboven birodalmi biztosnak, amelyben az önkény és a törvénytelenségek ellen emelte fel a szavát. A megszállók és a quislingisták fenyegetőzéssel és megtorló intézkedésekkel feleltek.

A norvég ellenállás gyengesége szétszórtságában rejlett. A polgárság ellenállását az úgynevezett Kör irányította, amely burzsoá politikusokból és szabad foglalkozásúakból állt, az aggastyán Berg főbíróval az élén. A szociáldemokraták, akik erős szakszervezeteket irányítottak, csak idők múltával birkóztak meg saját körükön belül a Stauning dániai irányvonalára emlékeztető kollaboráns áramlattal. 1941 nyarán létrejött a „Milorg" katonai szervezet (Militar Organisation), amely fegyveres csoportok hálózatát kezdte kiépíteni volt katonákból, egyelőre azonban sem a fegyvere, sem a tapasztalata nem volt elegendő ahhoz, hogy jelentősebb harci cselekményekre szánja el magát.

1940—1941-ben elsősorban a hazájukon kívül élő norvégek járulhattak hozzá erőteljesen a Németország elleni harc ügyéhez. A norvég kereskedelmi flotta — a világ legnagyobb kereskedelmi flottáinak egyike — nem tért vissza a norvég kikötőkbe, hanem átállt Angliához, és részt vett a

A norvég hadsereg egyik deszant-csoportja
Fénykép. 1941

brit szigetek ellátásának biztosításában. Angliában norvég katonai egységek alakultak, köztük a nevezetes ejtőernyős különítmények, amelyek angol irányítással különleges, diverziós célú harci cselekményeket hajtottak végre Norvégiában.

BELGIUM

Belgiumban az ellenállási mozgalom kezdettől fogva két irányzatra szakadt: a passzív és az aktív ellenállás irányzatára. Az előbbit a burzsoá pártok vezetői irányították, az utóbbit főképpen a kommunisták. A passzív ellenállás hívei, miközben az ország fasizálása ellen agitáltak, felléptek a fegyveres harc kirobbantása ellen, s arra az időre tartogatták erejüket, amikor a szövetségesek majd felszabadítják Belgiumot. A kommunisták vezető szerepet játszottak a Függetlenségi Front (Front de l'Indépendance) szervezetében, amely szabotázsakciók előkészítésével és megvalósításával foglalkozott.

Az aktív ellenállási csoportok között olyanok is voltak, amelyekben a jobboldali elemek befolyása érvényesült. Ezek a csoportok azt tartották feladatuknak, hogy segítséget nyújtsanak a szövetségeseknek, ha megindul a partraszállás, majd a háború befejezése idején maguk vegyék kézbe a hatalmat, s kiszorítsák a baloldalt. Ide tartozott a Belga Légió (Légion Belge), a Muskétás, a Fehér Gárda (Garde Blanche), ahová főképp katolikusok tömörültek, továbbá a Nemzeti Felszabadítási Front (Front National de la Libération), amely katolikusokat, szocialistákat és liberálisokat fogott össze. Ezek a szervezetek élesen kommunistaellenes irányzatúak voltak.

A kommunisták már a megszállás első napjaitól földalatti újságot adtak ki, „Voix du Peuple" címen. (1940 augusztusában a lap neve „Le Drapeau Rouge"-ra változott.) Ebben aktív harcra

hívtak fel minden belgát. Egymás után törtek ki a sztrájkok. Júniusban Liège-ben, szeptemberben Borgerhoutban tört ki sztrájk (az utóbbi 10 000 ember részvételével). 1941. május 10-én, két héttel az észak-franciaországi bányászok hatalmas sztrájkja előtt, 100 000 fémipari munkás szüntette be a munkát Liège-ben és környékén. A sztrájkot a Kommunista Párt egyik vezetője, Julien Lahaut irányította. A munkások 8 százalékos béremelést harcoltak ki, ami a megszállás viszonyai között nagy győzelem volt.

1941 elején Liège-ben 5—6000 „rexista" (belga fasiszta) ünnepélyes felvonulást rendezett; válaszként 70 000 ember ment ki az utcára, s vett részt az ellentüntetésben. Sokasodtak, rendszeressé és szervezetté váltak a szabotázsakciók. Az Antwerpen környéki olajfinomítóban és a seraing-i gumigyárban tűz ütött ki. Brüsszelben, Liège-ben, Charleroiban sztrájkok és éhségtüntetések zajlottak le.

1940 nyarán és őszén a kommunisták partizáncsoportok szervezéséhez láttak Leuven vasúti csomópont és Limburg vidékén. Ezzel megvetették a belga partizánhadsereg alapját.

HOLLANDIA

A holland ellenállási mozgalmat a kommunisták vezették. A párt, amelyet 1940. július 19-én betiltottak, ugyanazon év szeptemberében illegalitásba ment át, és már október végén megkezdte földalatti újságjának, a „De Waarheid"-nek a kiadását. Október végén és november elején kommunista vezetéssel közmunkás-sztrájk tört ki Észak-Hollandiában, amely két hét alatt a sztrájkolók győzelméhez vezetett: az a kormányhivatal (departament), amelyhez a közmunkaügyek tartoztak, lemondott a munkanap meghosszabbításáról. 1940 novemberében a delfti technikai főiskola és a leideni egyetem hallgatói sztrájkoltak. 1941 februárban az amsterdami munkanélküliek nagy akciója a kommunisták vezetésével egy hónapig tartó gyűlés- és tüntetéssorozat után elérte célját: 60 000 munkanélküli kiegészítő segélyt kapott.

A holland fasiszták, hátuk mögött tudva a megszálló ható-

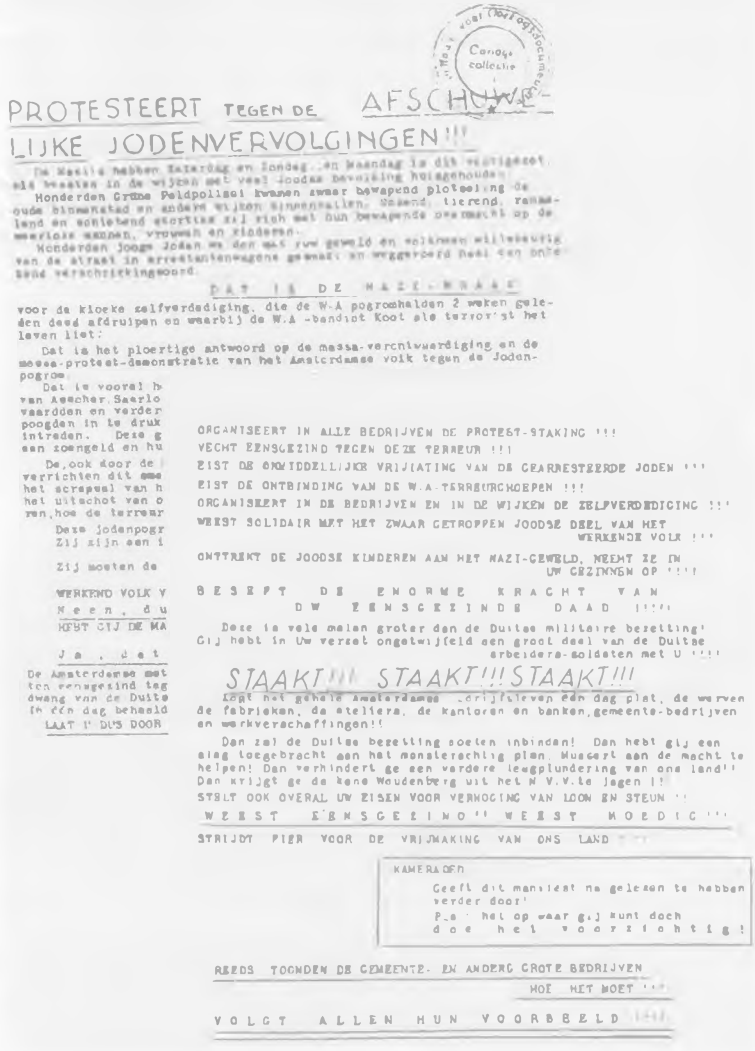

Hollandia Kommunista Pártja általános sztrájkra hívja fel a hollandokat
Röplap. 1941. február 25

ságokat, zsidóellenes pogromot rendeztek Amsterdamban, hogy megfélemlítsék és megzavarják a dolgozókat. A munkások fegyveres egységei azonban meghátrálásra kényszerítették a pogromlovagokat.

1941 februárjában már olyan események zajlottak le Hollandiában, amelyek az ellenállási mozgalom komoly megerősödését mutatták. Február 18-án több amsterdami fémfeldolgozó üzem munkásai sztrájkba léptek, hogy megakadályozzák 150 szakmunkás Németországba hurcolását. Február 22—23-án a megszállók több száz munkást letartóztattak. A Kommunista Párt ekkor általános sztrájkra hívta fel a holland munkásságot; az ez alkalommal kibocsátott röpiratokat a párt illegális vezetőségének tagjai, Paul de Groot, Louis Jansen készítették. Február 25-én a sztrájk magával ragadta egész Amsterdamot. A város Jordaan elnevezésű munkásnegyedében több tízezer ember vonult fel, élen a kommunistákkal, az Internacionálét énekelve. Ugyanaznap sztrájkba léptek Velp, Hilversum, a Zierikzee iparvidék és más városok munkásai is. Annak ellenére, hogy a sietve Amsterdamba szállított SS-osztagok, rendőr- és csendőralakulatok fegyveresen támadtak a munkásokra, a sztrájk február 27-ig folytatódott. Kegyetlen megtorlás következett. Több száz embert börtönbe vetettek, több mint 300 embert pedig túszként hurcoltak el. Feloszlatták Amsterdam, Zaandam és Hilversum helyi önkormányzati szerveit, és hatalmas összegű sarcot vetettek ki ezekre a városokra. A februári sztrájk azonban meghiúsította Seyss-Inquart azon terveit, hogy Hollandiát önkéntes bekapcsolódásra bírja az „új európai rendbe", s szolgálatkész kormányt hozzon össze holland politikusokból, amelynek útján a németek igényt támaszthattak volna a holland gyarmatokra. A februári sztrájk fontos szakasz volt az ellenállási mozgalom fejlődésében. A Kommunista Párt azokban a napokban a nemzeti ellenállás élharcosaként lépett fel. A holland nemzeti függetlenségért vívott küzdelem a továbbiakban még élesebb formát öltött. 1941. március 13-án a megszállók az ellenállási mozgalom 18 résztvevőjét agyonlőtték.

FRANCIAORSZÁG

A Franciaországban kibontakozó ellenállási mozgalom fő ereje a munkásosztály volt, a Kommunista Párttal az élén. A párt 1940. július 10-én kiáltványt intézett a francia néphez, amelyben kifejtette a Franciaország függetlenségéért és újjászületéséért megvívandó harc programját. A kiáltványt Maurice Thorez és Jacques Duclos írta alá. „A nemzeti és társadalmi felszabadulás nagy ügye a nép kezében van — hangzik a kiáltvány. — Franciaország szabadságának, függetlenségének és újjászületésének frontja egyedül a munkásosztály körül alakulhat ki; a munkásosztály körül, amely lelkes és nagyszívű, megbízható és rettenthetetlen." A kommunisták földalatti szervezetek hálózatát hozták létre, és az ellenállási mozgalom élére álltak. 1940 júniusa és decembere között az illegális „l'Humanité"-nak több mint 6 millió példányát jelentették meg. Minden nagyobb francia városban röpiratokat adtak ki, s tevékenyen bekapcsolódtak azoknak a tömegszervezet jellegű népi bizottságoknak a munkájába, amelyek a lakosság mindennapi érdekeit védték. E népi bizottságok — magvuk rendszerint a CGT, az Általános Munkásszövetség egy-egy illegális sejtje volt — minden eszközt igénybe vettek, hogy kárt okozzanak a megszállóknak és kollaboránsoknak. Harcoltak többek között az élelmiszer-ellátás megjavításáért, a bebörtönzött hazafiak kiszabadításáért. A Kommunista Párt önfeláldozó harca igen sok francia férfit és nőt ragadott magával · munkásokat és értelmiségieket, burzsoá köztársaságiakat és szocialistákat, katolikusokat és ateistákat egyaránt.

1940 végén a Kommunista Párt Organisation Spéciale néven fegyveres harci csoportokat kezdett szervezni. Az Organisation Spéciale-csoportok abból a néhány, már 1940 nyár végén létrehozott kis létszámú csoportból nőttek ki, amelyeket kommunistákból — részben a spanyol polgárháború résztvevőiből — alakítottak meg. A szervezet utóbb a Franc-tireurs et Partisans nevet vette fel, s a francia ellenállás legnagyobb és legtevékenyebb harci szervezetévé fejlődött. Élén a Kommunista Párt Nemzeti Vezetőségének egyik tagja, Charles Tillon állt; első szervezői közt meg kell

említenünk a párt három tagját, Carres-t, Rebbert-t (a Központi Bizottság tagjai) és Dumont ezredest. Decemberben már felrobbantottak egy német katonai szerelvényt és megrongáltak egy villanytelepet Észak-Franciaországban. Az üzemekben szabotázsakciókat hajtottak végre, rombolták a szerszámgépeket s a felszerelést. A Kommunista Párt vezetői, Jacques Duclos, Étienne Fajon és mások, teljes erejükkel bekapcsolódtak az ellenállási mozgalomba.

A Kommunista Párt a hitleristák elleni harc érdekében állhatatosan együttműködésre törekedett minden hazafias erővel, ideértve de Gaulle tábornok Szabad Franciaországát is. 1941. május 15-én a párt nyilatkozatot tett közzé, amelyben kijelentette, hogy a nemzeti felszabadulás széles frontja érdekében kész bármely kormányt és szervezetet támogatni, amely tényleges harcot folytat a megszállók és kiszolgálóik ellen. Így alapozta meg a Kommunista Párt a nemzeti egységfrontot.

A Szabad Franciaország szervezetnek akkor még meglehetősen laza kapcsolatai voltak az anyaországgal. Külföldön tartózkodó vezetői nem a francia nép harcától várták az ország felszabadulását, hanem Angliában és az Egyesült Államokban bíztak, elsősorban pedig arra törekedtek, hogy megőrizzék és a maguk bázisává építsék ki a francia gyarmatbirodalmat. Az, hogy az angol kormány hivatalosan elismerte és pénzügyi támogatásban részesítette a Szabad Franciaországot, megszilárdította de Gaulle pozícióját. 1941 elején 30—40 000 főnyi fegyveres erővel és néhány hadihajóval rendelkezett.

Az országon belül a kommunisták vezette ellenállási csoportok mellett más ellenállási szervezetek is létrejöttek. 1940 nyarán Lyonban megalakult a „Combat" csoport, főképp volt katonatisztekből; a Clermont—Ferrand-ban létrejött ellenállási szervezet később a „Libération" nevet vette fel, s kommunistákat, szocialistákat, a CGT szervezett munkásait és katolikusokat tömörített. 1940 novemberében ugyancsak Lyonban született meg a Franc-tireurs szervezet, amelyben haladó értelmiségiek — köztük az ismert kommunista történész, Marc Bloch — vitték a vezető szerepet. Saint-Étienne-ben a francia hadsereg egykori katonái szerveztek csoportokat.

A megszállt zónában nehezebb volt az ellenállási mozgalom dolga. De itt, Észak-Franciaországban is megindult az aktív ellenállás. Párizs környékén a szocialista Christian Pineau szervezkedett. Csoportjában különböző politikai álláspontot képviselő emberek vettek részt: többek között Tessier, a katolikus szakszervezeti mozgalom egyik vezetője, valamint Louis Saillant, a CGT embere. Északon olyan csoport is működött, amely felderítést végzett Anglia és de Gaulle számára.

Az első időkben a francia ellenállási mozgalom még meglehetősen szétforgácsolódott: a különféle szervezetek és csoportok alig tudtak egymásról, egységes terv, központi vezetés nem volt. De a megszállóknak már akkor is komoly gondot okozott a francia ellenállás. Párizsban 1940. november 11-én — az 1918-as győzelem évfordulóján — diáktüntetés zajlott le a Champs-Élysées-n. A fasiszták tüzet nyitottak a tüntetőkre, sokat közülük kivégeztek és bebörtönöztek. 1941 május-júniusában a kommunisták vezetésével 100 000 bányász lépett sztrájkba Észak-Franciaországban a munkafeltételek megjavításáért. A nagy sztrájk két hétig tartott. A munkások elszántságát nem törte meg a megtorlás.

JUGOSZLÁVIA ÉS GÖRÖGORSZÁG

Jugoszláviában a Kommunista Párt volt az egyetlen politikai szervezet, amely képes volt arra, hogy harcba vigye a tömegeket a fasiszta rablók ellen. A párt Központi Bizottsága mellett már 1941. április 10-én katonai bizottság alakult. Májusban a Központi Bizottság határozatot hozott a fegyveres felkelés előkészítéséről. Szlovéniában, Horvátországban, Szerbiában, Boszniában, Hercegovinában és Jugoszlávia más területein is helyi katonai bizottságokat hívtak életre a kommunisták. Fegyvereket kezdtek gyűjteni és szervező munkát folytattak a spontánul létrejött partizán-

osztagok között. 1941 május-júniusában megkezdődött a fegyveres partizánharc. Az első időszakban különösen Hercegovina partizánjai tüntették ki magukat.

Görögországban ugyancsak a Kommunista Párt állt a harc élére. Görögország Kommunista Pártja — jóllehet nagy vérveszteség érte azzal, hogy a börtönökben levő 2000 görög kommunista a megszállók karmaiba került — elég erőt érzett magában, hogy kezébe vegye a függetlenségi harc zászlaját. 1941. május 31-én két bátor hazafi, Manolisz Glezosz és Szandasz adta meg a harcra hívó jelet, amikor életük kockáztatásával letépték az Akropoliszról a horogkeresztes zászlót.

ANGLIA VISZONYA AZ EURÓPAI ELLENÁLLÁSI MOZGALOMHOZ

A brit uralkodó köröket mélyen nyugtalanította az a kérdés, hogy milyen lesz a háború utáni Európa, és milyen helyet foglal el abban Anglia. Anglia támogatta az emigráns kormányokat és nyíltan kötelezettséget vállalt, hogy a végső győzelem után azonnal visszaülteti őket a hatalomba. Az angol kormánykörök feszült figyelemmel kísérték az európai országokban kibontakozó ellenállási mozgalmat.

A háborús gazdálkodás minisztériumának keretében létrehozták a Különleges Hadműveleti Parancsnokságot (Special Operations Executive — rövidítve SOE), azzal a feladattal, hogy lépjen kapcsolatba az európai ellenállás erőivel, és nyújtson segítséget nekik. A szerv általános irányítása Daltonnak, a háborús gazdálkodás miniszterének kezében volt.

A SOE rövidesen az angol érdekek védelmének szerteágazó szervezete, s az európai — és részben ázsiai — országokban kifejtett diverziós tevékenység központja lett. Feladatai túllépték a szorosan vett gazdasági hadviselés területét, s más hatóságok, mindenekelőtt a katonai hatóságok és a külügyminisztérium feladatkörét is érintették. A SOE kapcsolatokat teremtett és tartott fenn a megszállt országokban működő ellenállókkal, és információkat gyűjtött ezeknek az országoknak a belső helyzetéről. Erkölcsi, pénzügyi és anyagi támogatást nyújtott főképp azoknak az ellenállási csoportoknak, amelyeknek programja elfogadható volt Anglia számára. Rádióadásokat, rádiópropagandát rendszeresített a megszállt országok irányában (részben az ellenállási mozgalom feladataival kapcsolatban). Megbízottakat, instruktorokat, rádiósokat, felderítőket és diverzánsokat dobott át a megszállt országokba, részint, hogy befolyásolják az ellenállás politikai irányvonalát, részint, hogy bekapcsolódjanak a harcba. Diverziós cselekményeket szervezett és hajtott végre a megszállt területeken; katonai terveket dolgozott ki az ellenállás erői számára, és igyekezett irányítani harcukat. Ugyanakkor azon is dolgozott, hogy megszabott korlátok közé szorítsa az ellenállási mozgalmat, elfojtsa benne a forradalmi szellemet és kiszorítsa a kommunista befolyást.

A SOE vezérkara Londonban működött; ugyanott székelt az úgynevezett regionális vezérkar is, amely Nyugat-Európában tevékenykedett. 1941-ben Kairóban másik regionális vezérkart szerveztek, amelynek hatásköre Közép-Keletre, Olaszországra, Görögországra, Jugoszláviára, Lengyelországra és Csehszlovákiára terjedt ki. Mindkét vezérkar országok szerinti részlegekre tagolódott.

A Szovjetunió elleni német támadást megelőző időszakban a SOE zömmel szervező és előkészítő tevékenységet folytatott: összegyűjtötte és kiképezte a megfelelő személyeket, kapcsolatokat teremtett, terveket készített és propagandamunkát végzett. Kiépítette az első csatornákat, amelyeken át ügynököket küldött főképp Franciaországba, Belgiumba, Hollandiába. Tevőlegesen azonban még igen kevéssé avatkozott be az eseményekbe. Az angoloknak csupán az ellenállás jobboldali, burzsoá csoportjaival volt kapcsolatuk; az anyagi segítség, amit ekkoriban nyújtottak, alkalmi jellegű és elenyésző mérvű volt. 1941-re azonban sikerült kiépíteniük azt a szétágazó szervezetet, amely a háború későbbi éveiben jelentékeny szerepet játszott, s amely komoly befolyást gyakorolt az ellenállási mozgalomra, azokat az elemeket erősítve, amelyek a háború előtti, kapitalista Európa visszaállítására törekedtek.

6. A BRIT DOMÍNIUMOK 1939—1941-BEN

Németország fasiszta vezetői, túlértékelve a Brit Birodalom széthúzó erőit, arra számítottak, hogy a domíniumok semlegesek maradnak a háborúban. De nem így lett; egyedül Írország maradt semleges. A többi angol domínium néhány héten belül hadat üzent Németországnak, és erőforrásait az angol hadigépezet szolgálatába állította. A „furcsa háború" időszakában azonban még éppencsak hogy megkezdték a birodalom erőinek mozgósítását.

1939 október-decemberében birodalmi konferenciát tartottak Londonban, hogy koordinálják Anglia és a domíniumok háborús erőfeszítéseit. Bár a konferencia nem hozott konkrét határozatokat, az utóbbiak hamar megtették az első szükséges intézkedéseket. A domíniumokkal kapcsolatos politikájában Anglia hagyományos gazdasági és pénzügyi fölényére, emellett pedig a gazdasági és hadászati érdekek közösségére támaszkodott.

KANADA

Anglia háborús erőfeszítéseiben nem kis szerep jutott Kanadának. A második világháború előtt Anglia 443 millió font sterling tőkét fektetett be Kanadába, a Brit Birodalom összes angol tőkebefektetéseinek 25 százalékát. A legfontosabb kanadai iparágakban — így a nikkel-, az alumínium- és a faiparban — az angolok szilárdan tartották pozícióikat, habár az amerikai tőke nyomása is erőteljesen érvényesült. A háború első éveiben, 1940—1941-ben a kanadai angol tőkebefektetések túlszárnyalták Kanada saját erőből származó beruházásait.

A kanadai katonai program kidolgozását 1939 szeptemberében kezdték meg; megvalósítására 250 millió dollárt irányoztak elő. Az év utolsó hónapjában hosszas tárgyalások eredményeként megegyezés jött létre a kanadai és az angol kormánydelegáció között arról, hogy Kanadában építsék ki a Nemzetközösség légierőinek kiképző bázisát. Kanada vállalta, hogy évente 28 000 pilótát és légügyi szakembert képez ki a területén létesülő hadirepülő iskolákban; maga gondoskodik oktatókról, kisegítő személyzetről, kiállítja a repülőújoncok 80 százalékát, és viseli a program összes költségeinek felét (a program mintegy 600 millió dollárba került).

Előirányozták a kanadai hadiipar és hajógyártás fejlesztését, és vállalták, hogy hozzájárulnak az angol katonai beruházások finanszírozásához. Az első időkben azonban meglehetősen vontatottan haladt a hadiipari program teljesítése, s ebben szerepük volt egyes angol monopóliumoknak is, amelyek

Kanadai nikkelfeldolgozó üzem
Fénykép

a maguk szűk profitérdekeiből kiindulva akadályozni igyekeztek a kanadai ipar fejlődését. Franciaország veresége után a helyzet gyökeresen megváltozott. 1940—1941-ben jelentékeny mértékben nőtt az acél, az alumínium, a réz, az ólom, a nikkel és a cink termelése. Kanada évenként több mint 500 000 tonna színesfémet és alumíniumot szállított Angliának, ami lehetővé tette az angol repülőgépipar gyors ütemű fejlődését. A repülőgépgyártás magában Kanadában is fellendült. Míg a háború előtt egy év alatt csak 40 repülőgépet állítottak elő, 1939—1940-ben már 904-et, 1941-ben pedig 1699-et. A háború előtt Kanadának lényegében nem volt hajóipara; a háború ennek a fejlődését is elősegítette. Főképp kereskedelmi hajókat, aknakutatókat és a tengeralattjárók elleni védekezést szolgáló őrhajókat építettek.

Erőteljesen fejlesztették Kanada fegyveres erőit is. 1939 szeptemberében a kanadai hadsereg és rendőrség együttesen mintegy 70 000 főből állt, de fegyverzetük korszerűtlen volt. A légierő csupán néhány „Hurricane" típusú géppel rendelkezett, a haditengerészet 6 torpedórombolóval és 9 könnyű cirkálóval, s mindössze 1700 főnyi legénysége volt. Az 1. kanadai gyalogoshadosztályt 1939 végén küldték át Angliába, a 2.-at 1940 áprilisában; a 3., 4. és 5. hadosztály május-június folyamán hajózott át. A franciaországi hadműveletekben még nem vettek részt kanadai csapatok. 1941 őszére a kanadai hadsereg létszáma 470 000 főre emelkedett; ennek mintegy harmadrésze állomásozott Kanadán kívül, túlnyomórészt Angliában.

Az uralmon levő liberális párti kormány, amelynek élén Mackenzie King állt, arra használta fel a háborús helyzetet, hogy harcot indítson a munkásmozgalom ellen, és elnyomja a haladó társadalmi szervezeteket. 1939 november elején a haditermeléssel kapcsolatos iparágakban betiltották a sztrájkokat; a munkaügyi konfliktusokat a kormányszervek döntőbíráskodása elé utalták. 1940 elején a kormány felhatalmazást kapott arra, hogy bárkit, aki úgynevezett felforgató tevékenységgel gyanúsítható, letartóztasson és bírói ítélet nélkül börtönben tartson. A Kommunista Pártot, amely harcra hívta a népet a fasizmus és a belső reakció ellen, betiltották.

Az 1940 március végén tartott parlamenti választásokon az uralkodó Liberális Párt győzött: a 245 mandátumból 178-at nyert el.

Külpolitikai téren a Mackenzie King-kormány az Egyesült Államokkal való együttműködés erősítésének híve volt. 1940. augusztus 18-án a New York állambeli Ogdensburgban egyezményt írtak alá, amelynek értelmében az Egyesült Államok jogot kapott arra, hogy Kanada területén fegyveres erőket tartson. Roosevelt és King további tárgyalásainak eredményeképp 1941. április 20-án újabb egyezmény született, mégpedig a két ország hadiiparának kooperációjáról, különösen pedig egyes fegyverfajták előállításának specializálásáról. Az Egyesült Államok a továbbiakban még több kanadai nyersanyagot és egyéb árut importált, Kanada pedig ipari felszerelést és anyagokat kapott az Egyesült Államoktól az angol katonai megrendelések teljesítéséhez, a kölcsönbérleti törvény keretében.

A háborús gazdálkodásra való átállás fokozta Kanada gazdasági függését az Egyesült Államoktól. Az amerikai monopolisták arra használták fel a szorosabb együttműködést, hogy kiszorítsák angol versenytársaikat Kanadából. A Kanada és az Egyesült Államok közötti kereskedelem kibővült, de mérlege nem Kanada érdekeinek megfelelően alakult. A valutáris nehézségek enyhítésére irányuló kísérletek (az angol árukra kivetett vám leszállítása stb.) nem jártak nagyobb sikerrel.

AUSZTRÁLIA ÉS ÚJ-ZÉLAND

A másik angol domínium, Ausztrália szinte automatikusan lépett be a háborúba. A döntés nem váltott ki vitát vagy nézeteltérést az ország politikai köreiben. Ausztrália pénzügyileg igen szorosan Angliához volt kötve. Az angolok ott fektették be a birodalomban elhelyezett tőkéik több mint negyedét: 505 millió font sterlinget. Évtizedek óta Ausztrália szállította a gyapjú,

a bőr és a hús nagy részét az anyaországnak. A második világháború jelentékenyen megnövelte Ausztrália szerepét, úgy is mint nyersanyagbázisét, úgy is mint az indiai-óceáni és csendes-óceáni angol uralom védelmét szolgáló ipari és katonai bázisét. Gyorsan fejlődött az ausztrál acéltermelés, s ennek alapján a páncéllemezek, repülőgépek, harckocsik, gépkocsik és tüzérségi fegyverek gyártása.

1939—1940-ben azonban az ausztráliai hadiipar még csak az első lépéseket tette meg a fejlődés útján. Ausztrália hadserege a háború előtt az önkéntesség elvén épült fel, és csupán 10 000 emberből állt. A flottának 5 cirkálója, 7 torpedórombolója volt, a légierő pedig csupán 200 repülőgéppel rendelkezett. 1939 végén az ausztráliaiak elhatározták, hogy gyalogos csapatokat küldenek Európába, hadihajókat irányítanak a Földközi-tengerre, és részt vesznek a légierő személyzetének kanadai kiképzésében. A háború első évében az ausztrál fegyveres erők létszáma 90 000 főre, 1940 augusztusára pedig már 400 000 főre emelkedett; ebből 90 000 fő harcolt Közel-Keleten és Afrikában.

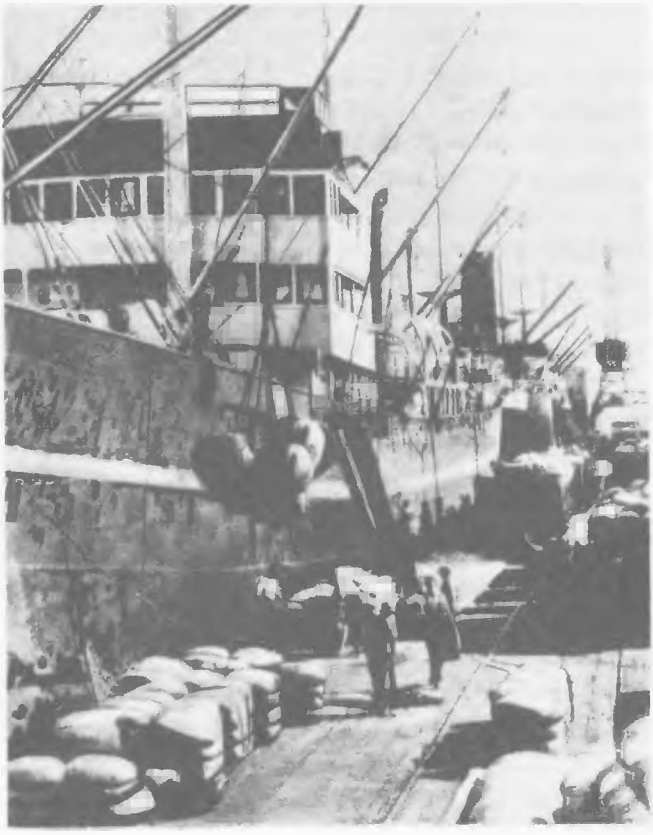

Angliába induló ausztráliai gyapjúszállítmányok berakodása
Fénykép

A liberális párti Menzies-kormány gyakorlatilag az ellenzéki Munkáspárt támogatását is élvezte. Az utóbbi azért nem lépett be a kormányba, mert a munkásszervezetekben, különösen Új Dél-Wales szakszervezeti mozgalmában, erőteljes baloldali ellenzék létezett, amely határozott harcot hirdetett a fasizmus ellen, és a münchenisták távozását követelte.

1940 júniusában a Menzies-kormány betiltotta a Kommunista Pártot. A rendőrség rajtaütött a párthelyiségeken, a nyomdákon, feldúlta a párttagok lakásait és elkobozta a pártirodalmat. Több mint 50 kommunistát letartóztattak. A párt illegalitásba vonult. Központi Bizottsága felszólította a munkásszervezeteket, hogy tiltakozzanak a kormány lépései ellen. A szakszervezetek tanácsa Sydneyben egynapos általános sztrájkra hívta fel a munkásokat, a reakciós törvények visszavonásának és a kommunisták szabadon bocsátásának követelésével. Bár a reformista vezetők szabotálták a felhívást, a sztrájk mégis nagy sikert aratott. A párt a nehéz viszonyok között is folytatta harcát.

A másik óceániai dominium, Új-Zéland elsősorban azzal segítette Anglia harcát, hogy gyapjút és élelmiszert küldött az anyaországnak. Új-Zélandnak a háború előtt nem volt nehézipara. De a háború elején ott is megindult a hadiipari termelés, a traktorgyártás és a hajóipar; a hadiipar elsősorban tankelhárító lövegeket és lövedékeket gyártott. Új-Zélandnak a háború előtt gyakorlatilag nem volt hadserege. Flottája 2 cirkálóból, légiereje 30 repülőgépből állt. 1941 augusztusában azonban már több mint 95 000 főnyi új-zélandi hadsereg létezett, amelynek több mint harmada Európában és Afrikában harcolt.

A Dél-afrikai Unióban a háború kitörésekor az úgynevezett Dél-afrikai Egyesült Párt volt kormányon, Hertzog miniszterelnökkel az élen. A párt a nagykapitalisták és földbirtokosok érdekeit képviselte. Az a kérdés, hogy az ország belépjen-e a háborúba vagy sem, éles politikai harcot robbantott ki, s szakadáshoz vezetett az uralkodó párton és a kormányon belül. A parlament hosszú és heves viták után 80 szavazattal 67 ellenében döntött a háborúba lépés mellett. Szeptember 6-án koalíciós kormány alakult, amelyet a Dél-afrikai Egyesült Párt egy része — az Angliával való szövetség hívei —, továbbá a labouristák és a szélsőségesen angolbarát úgynevezett Domíniumpárt tagjai támogattak. Az új kormány miniszterelnöke Smuts lett, akit korábban is az Angliával való szoros együttműködés hívének ismertek.

1940 közepéig a Dél-afrikai Unió igen korlátozott mértékben vett részt a háborúban. Ez irányú tevékenysége nagyrészt arra szorítkozott, hogy aranyat, gyapjút és élelmiszert szállított Angliának. Az angol burzsoázia jelentékeny tőkét — mintegy 250 millió font sterlinget — fektetett be a dél-afrikai iparba, elsősorban a gyémánt- és aranybányászatba és a cementiparba. A Dél-afrikai Unió hadserege a háború előestéjén körülbelül 5000 katonából és tisztből állt. A flotta 2 aknakutató hajóval rendelkezett, a légierő 70 elavult konstrukciójú repülőgéppel, amelyeket főképp oktatási célokra használtak. Az ország afrikai és ázsiai származású lakosai kizárólag a kisegítő és ellátó alakulatokban szolgálhattak.

Franciaország összeomlása után a hadsereg létszámát megnövelték, Angliába azonban még mindig nem küldtek csapatokat. Dél-afrikai katonák csak 1940 júniusa után vettek részt az észak- és kelet-afrikai harcokban.

A fasisztabarát, fajvédő irányzatok komoly befolyással rendelkeztek a Dél-afrikai Unióban. A németek a háború előtt igyekeztek a maguk javára kihasználni a nemzeti és társadalmi ellentéteket, az angol basáskodással szembeni elégedetlenséget, s erőteljes bomlasztó tevékenységet folytattak. Transvaalt és Orange-ot, az egykori búr köztársaságokat, szerették volna saját afrikai támaszpontjukká változtatni. 1939 őszén már erős „ötödik hadoszlopot" alkottak a fasisztabarát szervezetek és csoportok. A legjelentősebb közülük az Osseva Brandwag volt, amelyet 1938-ban, a búr kivándorlás 100. évfordulóján alakítottak meg. Élén Orange köztársaság egykori közigazgatási vezetője, van Rensburg állt. A szervezet célja az volt, hogy a Dél-afrikai Unió váljon ki a Brit Birodalomból,

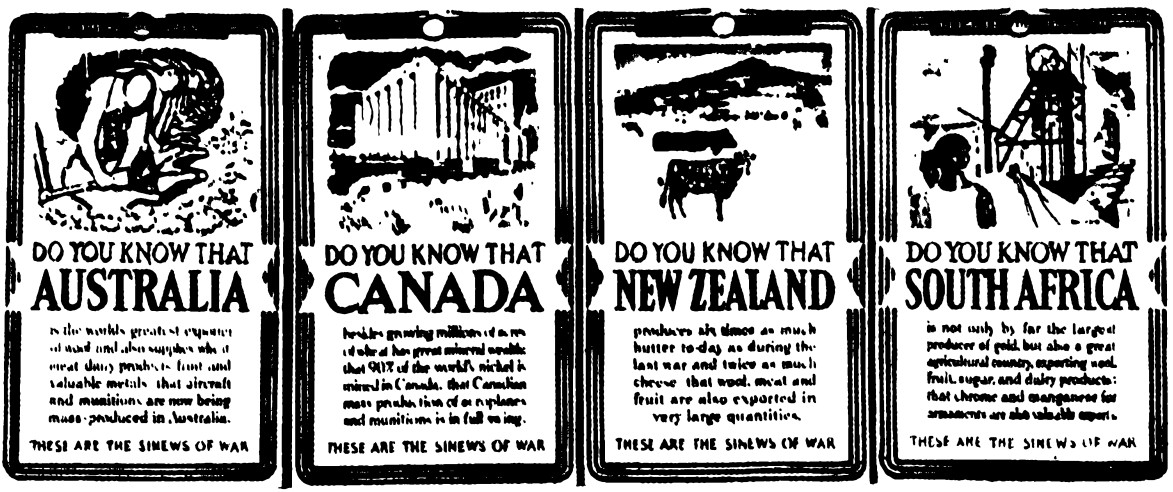

A domíniumok háborús erőfeszítéseit hirdető angol plakátsorozat

és alakuljon át faji alapon szervezett, fasiszta állammá. Ugyancsak fasiszta jellegű szervezet volt a Broederbond nevű titkos liga, továbbá a „feketeingesek" és a „szürkeingesek" osztagai.

Az angol—francia hadsereg Európában bekövetkezett veresége 1940 május-júniusában a nacionalista csoportok megerősödéséhez vezetett. Ezek már-már elkerülhetetlennek tartották Anglia közeli kapitulációját. 1940 júliusában a nacionalisták kiáltványt tettek közzé, amelyet Hertzog és Malan, a Dél-afrikai Egyesült Párt vezetője írt alá. Kijelentették, hogy a további harc Németország ellen reménytelen, a kormánynak tehát haladéktalanul ki kell lépnie a háborúból. Ugyanakkor megélénkült a fasiszta csoportok tevékenysége: Transvaalban az Osseva Brandwag rohamosztagokat szervezett; mi több: a Dél-afrikai Egyesült Pártban is felhangzott az a követelés, hogy szakítani kell a parlamentarizmussal, és fasiszta diktatúrát kell létesíteni! Oswald Pirow ismert fasisztabarát politikus és egykori hadügyminiszter a Dél-afrikai Egyesült Párt keretén belül megalakította az „új rend" csoportját. Az 1941 júniusában tartott pártkongresszuson Malant a „nép vezérének" nyilvánították, és rendkívüli teljhatalommal ruházták fel. Az Osseva Brandwaggal támadt nézeteltérések kiküszöbölésére egységbizottságot alakítottak.

A kormány, amely csaknem korlátlan cselekvési szabadságot biztosított a fasisztabarát elemeknek, minden módon korlátozta és üldözte a haladó pártokat: a Kommunista Pártot, a Szakmunkás Szakszervezetek Dél-afrikai Tanácsát, az Afrikai Nemzeti Kongresszust és a Dél-afrikai Indiaiak Kongresszusát.

7. A HÁBORÚ ÉS AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK. AZ ANGOL—AMERIKAI TÖMB LÉTREJÖTTE

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK SEMLEGESSÉGI NYILATKOZATA

1939. szeptember 3-án Franklin Delano Roosevelt rádióbeszédet mondott, amelyben hangsúlyozta: „Az Amerikai Egyesült Államok megőrzi semlegességét... Minden lehetőt megteszek, hogy országunk kívül maradjon a háborún." Két nappal később, szeptember 5-én az Egyesült Államok közzétette semlegességi nyilatkozatát. Ez a nyilatkozat egyben azt is jelentette, hogy az Egyesült Államok egyik hadviselő félnek sem szállít fegyvert és hadianyagot.

De már akkor világos volt, hogy az Egyesült Államokat kibékíthetetlen imperialista ellentétek állítják szembe Németországgal. Az amerikai és a német monopóliumok érdekei összeütköztek a Távol-Keleten és a Közép-Keleten, Latin-Amerikában és Afrikában. Hitler világuralomra tört, végső soron tehát az amerikai földrészt is le akarta igázni. Az Egyesült Államok és a fasiszta tengelyhatalmak között elkerülhetetlen volt a fegyveres konfliktus.

Az Egyesült Államok vezető politikusai — elsősorban Roosevelt elnök — jól tudták, hogy az Angliának és Franciaországnak nyújtandó amerikai segítség saját maguknak is létkérdés. A fegyver- és hadianyagszállítás az amerikai hadiipar mágnásainak is érdeke volt. Ez az üzletág roppant haszonnal kecsegtetett, s világos volt az is, hogy amíg Anglia a tenger ura, Németország pedig blokád alatt áll, amerikai fegyvereket gyakorlatilag egyedül a szövetségesek vásárolhatnak.

Szeptember 23-án Roosevelt javaslatot terjesztett a kongresszus speciális ülésszaka elé a semlegességi törvény megváltoztatásáról. Ennek az volt a lényege, hogy engedélyezzék a hadviselő országok számára az Egyesült Államokban a fegyver- és hadianyagvásárlást. A kongresszus több mint hat hétig vitatkozott a javaslat fölött. Ellene léptek fel az „izolacionisták" (elszigetelődéspártiak), Borah szenátorral az élen, akik azt az álláspontot képviselték, hogy az Egyesült Államoknak ki kell várnia, míg a harcoló felek maximálisan kimerítik egymást, s csak akkor, az utolsó pillanatban szabad beavatkoznia a konfliktusba. Habár az izolacionista magatartás különböző politikai cso-

portokat egyesített — voltak, akik kizárólag az amerikai burzsoázia további gazdagodását tartották szem előtt, mások a fasiszta rendszerrel rokonszenveztek, ismét mások pacifista elgondolásokból indultak ki —, objektíve ez az irányzat a hitleri Németország malmára hajtotta a vizet.

A kongresszus többsége Rooseveltet támogatta. 1939. november 4-én megszavazták a semlegességi törvény módosítását: a szenátusban 63 szavazattal 30 ellenében, a képviselőházban 243 szavazattal 181 ellenében. Az új törvény értelmében a hadviselő felek fegyvert és hadianyagot vásárolhattak az Egyesült Államoktól, azzal a feltétellel, hogy készpénzzel fizetnek, és saját hajójukon szállítják el a vásárolt fegyvert, illetve hadianyagot.

A kiviteli tilalom feloldása fellendítette az amerikai ipart. Az ipari termelés indexe, amely 1939 augusztusában 106 volt (100-nak véve az 1935—1939-es évek átlagát), decemberben már 125-re emelkedett. A munkások foglalkoztatottsága a feldolgozó iparban az év végéig 10 százalékkal, a béralap 16 százalékkal nőtt. De a fellendülés ezzel egyelőre ki is merült. A „furcsa háború" időszakában az amerikai monopóliumok tartózkodtak attól, hogy új tőkét fektessenek be a hadiiparba.

Az Egyesült Államok a szovjet—finn fegyveres konfliktust megpróbálta felhasználni arra, hogy a kapitalista országok egysége érdekében békét közvetítsen az angol—francia blokk és a fasiszta államok között. Az elnök személyes megbízottja, Taylor, a Vatikánba utazott, hogy előmozdítsa „közös erőfeszítéseinket a béke érdekében" — miként Roosevelt azt XII. Pius pápának írta. Sumner Welles, az Egyesült Államok külügyminiszter-helyettese 1940 februárjában körutazást tett a nyugat-európai fővárosokban, nevezetesen Rómában, Berlinben, Párizsban és Londonban. De Londonban és Berlinben meggyőződött arról, hogy nincs sok remény a megbékülésre.

A „furcsa háború" időszakában heves szovjetellenes és kommunistaellenes kampány folyt az Egyesült Államokban. Ez az úgynevezett Smith-törvényben érte el csúcspontját, amelyet a kongresszus 1940. június 28-án hozott. („A külföldiek nyilvántartásba vételéről.") A törvény erősen korlátozta a szólás- és sajtószabadságot, s éle elsősorban a Kommunista Párt ellen irányult.

KATONAI ELŐKÉSZÜLETEK AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Miután Franciaország összeomlott, és a német csapatok Narviktól Bordeaux-ig megszállták a nyugat-európai partvidéket, az Egyesült Államok kormányköreit komoly nyugtalanság fogta el. Most már erőteljes intézkedéseket tettek, hogy fokozzák országuk katonai felkészültségét. 1940 május közepén Roosevelt feladatul tűzte ki, hogy évenként 50 000 repülőgépet gyártsanak. Június 15-én, miután tájékoztatást kapott az uránbizottság munkájának eredményeiről, amelyet előzőleg Enrico Fermi és más tudósok atombomba-kísérleti javaslatának tanulmányozására hoztak létre, az elnök elrendelte, hogy kezdjék meg az atombomba előállításához szükséges munkát.

1940 júniusában pártközi kormányt alakítottak. A Köztársasági Párthoz tartozó Stimson és Knox hadügyi, illetve tengerészetügyi tárcát kapott a kormányban.

A katonai kiadásokra előirányzott összeget 1940 nyarán 5 milliárd dollár fölé emelték. September 16-án életbe léptették az általános hadkötelezettséget. Az Egyesült Államok történetében először fordult elő, hogy hadiállapot nélkül ehhez folyamodtak. Évente 900 000 fő behívását irányozták elő.

1940 júniusában az amerikai kormány 37,6 millió dollár értékű hadianyagot adott el Angliának: 900 löveget, 80 000 gépfegyvert, 500 000 puskát és nagy mennyiségű lőszert. Churchill további segítséget kért Rooseveltől, elsősorban 50 torpedórombolót a tengeri szállítmányok védelmére. Az Egyesült Államok hajlandó volt teljesíteni a kérést, de ugyanakkor, kihasználva Anglia szorult helyzetét, komoly ellenértéket csikart ki: rákényszerítette az angolokat, hogy adják át újabb tudományos eredményeiket, elsősorban az atomkutatás és más hadifontosságú kutatások terén (radar,

a bombavetőkre felszerelt Norden-féle célzó berendezés stb.); szállítsanak az Egyesült Államoknak hadászati nyersanyagokat; engedjenek át 99 évre nyolc támaszpontot a nyugati féltekén (az Új-Foundland-, Bermuda-, Bahama-, Jamaica-, Saint Lucia-, Trinidad- és Antigua-szigeteken, továbbá Brit Guayanában). Az angol kormány 1940. szeptember 2-án elfogadta a feltételeket, és aláírta az egyezményt: 50 régi típusú torpedórombolót kapott 250 000 dollár értékben, amelyeket az amerikai flotta már kiselejtezett.

ROOSEVELTET HARMADSZOR IS ELNÖKKÉ VÁLASZTJÁK

Az izolacionisták elkeseredetten támadták Roosevelt politikáját. A küzdelem különösen 1940 nyarán, a soron következő elnökválasztás idején éleződött ki. A Demokrata Párt ismét Rooseveltet jelölte, a köztársaságiak elnökjelöltje Wendell Willkie, a Morgan-bankház jogi tanácsadója volt. Mind a két pártban voltak izolacionisták; vezető szervezetük az „Amerika mindenekelőtt" bizottság volt. Anglia hamarosan elbukik — hirdették —, s ezért Amerikának nem az a dolga, hogy segítséget nyújtson az angoloknak, hanem elsősorban önnön biztonságával kell törődnie. Ha továbbra is ellátja Angliát fegyverrel, ezzel saját katonai erejét ássa alá; Roosevelt politikája majd odavezet, hogy az ország kedvezőtlen időpontban fog belekeveredni a háborúba. Roosevelt hívei mindezt cáfolták és azt az álláspontot képviselték, hogy Angliát minden eszközzel segíteni kell, anélkül azonban, hogy az Egyesült Államok belépne a háborúba.

Az elnökválasztáson Roosevelt győzött: 27 245 000 szavazatot kapott, míg Willkie 22 334 000-et. Az Egyesült Államok történetében most fordult elő először, hogy ugyanazt az embert harmadszor is megválasztották elnöknek.

A KÖLCSÖNBÉRLETI TÖRVÉNY

Anglia és szövetségesei 1940 végéig több mint 3 milliárd dollárt költöttek amerikai fegyverekre. Anglia aranytartaléka csaknem teljesen kimerült, az országot pénzügyi válság fenyegette. 1940. december 30-án az angol kormány 15 milliárd dollár kölcsönért fordult az Egyesült Államokhoz. Az amerikai kormány egyes tagjai úgy vélték, hogy az angolokat kényszeríteni kell: adjanak el mindent „az utolsó szögig"; kölcsönről majd csak azután lehet szó. Roosevelt úgy határozott, hogy haladéktalanul meg kell segíteni Angliát. „Sokáig fejtük az angolok tehenét — mondotta —, s régebben valóban volt is mit fejni. De most már elapadt a teje, szinte az utolsó cseppig." Roosevelt tartott attól, hogy ha az angol kérést visszautasítják, Anglia esetleg kapitulációra kényszerül.

1941. március 11-én a szenátusban 60 szavazattal 31 ellenében, a képviselőházban 260 szavazattal 165 ellenében elfogadták azt a törvényt, amelynek eredeti elnevezése: „Törvény az Egyesült Államok védelmének biztosításáról" volt, de amely inkább „kölcsönbérleti törvény" néven ismeretes („lend-lease bill"). Az Egyesült Államok vállalta, hogy segítséget nyújt azoknak az államoknak, amelyeknek az agresszióval szembeni megvédelmezése „életfontosságú az Egyesült Államok védelme szempontjából". A megsegített ország a maga részéről köteles viszontsegítséget nyújtani az Egyesült Államoknak, s kötelezi magát, hogy a hadműveletek befejezése után visszaadja a „kölcsön és bérlet" formájában kapott fegyver és hadianyag megmaradt részét. Az izolacionisták elkeseredetten küzdöttek a törvényjavaslat ellen, kijelentve, hogy annak elfogadása a gyakorlatban hadüzenetet jelent Németország és Olaszország ellen. A javaslat törvényerőre emelkedését nem sikerült megakadályozniuk, de bizonyos módosításokat keresztülvittek. Elérték annak megtiltását, hogy a kölcsönbérlet keretében amerikai hajók szállítsák a fegyvert és hadianyagot, s a törvény eltiltotta azt is, hogy amerikai hajók a hadműveleti zónákban hajózzanak. A kongresszus az első fázisban 7 milliárd dollárt szavazott meg a kölcsönbérletre.

Az amerikai kormány a kölcsönbérleti törvény elfogadásával még inkább eltávolodott a semlegesség politikájától. Abban, hogy segítséget nyújtott a Németország ellen harcoló államoknak, elsősorban önnön érdekei vezették: mások kezével védte meg magát, miközben maximálisan megőrizte erejét. A segítség, amelyet a kölcsönbérleti törvény alapján a szövetségeseknek nyújtott, jelentékeny hozzájárulás volt azok hadiipari termeléséhez, de nem volt döntő tényező. Anglia, jóllehet a lend-lease szállítmányok oroszlánrészét kapta, szükségleteinek — saját számítása szerint — csupán 8 százalékát fedezhette azokból; a többit maguk a brit szigetek és a Brit Birodalom többi országai teremtették elő.

1941. március 27-én az angol—amerikai titkos tárgyalások során a felek megegyeztek az úgynevezett „ABC-1"-tervben (ABC: American-British Conversations), amely összehangolta Anglia és az Egyesült Államok hadászatát a tengelyhatalmak ellen. Jóllehet akkor még sem az Egyesült Államok, sem Japán nem lépett be a háborúba, az „ABC-1"-tervben a két ország vezérkarának javaslatára határozatot hoztak, hogy az Egyesült Államok és Anglia katonai erőfeszítéseit elsősorban az európai hadszíntérre kell összpontosítaniuk, Németországot kell elsősorban legyőzniük. A Távol-Keleten és a Csendes-óceán térségében Németország vereségéig védelemre kell szorítkozni.

1941 márciusában amerikai katonai misszió érkezett Angliába, amely kiszemelte a megépítendő repülőterek színhelyét, és tanulmányozta, miképp használhatják fel az amerikai haditengerészet erői az angol kikötőket.

Áprilisban amerikai csapatok szálltak partra Grönlandban. Ugyanakkor Roosevelt parancsot adott a haditengerészetnek és a légiflottának, hogy járőrszolgálatukat az Atlanti-óceánon a 26. nyugati hosszúsági fokig — azaz New Yorktól több mint 2000 mérföld távolságra — terjesszék ki. 1941. május 20-án a németek „Bismarck" nevű csatahajója, majd június 1-én „Prinz Eugen" nevű cirkálója behatolt az Atlanti-óceán térségébe, és az Angliába tartó hajókaravánokat fenyegette; Roosevelt erre „korlátlan rendkívüli állapotot" hirdetett ki az Egyesült Államokban.

A tengelyhatalmak sikerei, amelyek halálos veszélybe sodorták Angliát, és ugyanakkor komolyan fenyegették az Egyesült Államokat, még inkább megerősítették az angol—amerikai együttműködést.

Az Egyesült Államok és Németország között elkerülhetetlenné vált a fegyveres konfliktus. Hitler azonban, minthogy a Szovjetunió elleni háborúra készült, nem akart szembekerülni még egy ellenféllel. Parancsot adott tehát a flottának és a légierőnek, amelyben a leghatározottabban megtiltotta, hogy mindaddig, amíg a Barbarossa-terv alapján indított hadműveletek eredményei nem tisztázódnak, amerikai hajókat megtámadjanak. Nem akart alkalmat adni az Egyesült Államoknak a hadüzenetre.

8. A HITLERI NÉMETORSZÁG ELŐKÉSZÜLETEI A SZOVJETUNIÓ ELLENI HÁBORÚRA

NÉMETORSZÁG GAZDASÁGI ÉS BELPOLITIKAI HELYZETE 1941 NYARÁN

A német hadigazdaság ereje jelentékenyen megnövekedett a háború első két esztendejében, miután Németország egy sor európai országot uralma alá hajtott. A németek megszerezték Lotaringia és Luxemburg vasércét, a francia, belga, holland és lengyel acélöntő üzemeket. 1939-ben a német acéltermelés 25,6 millió tonnát tett ki; 1941-ben Németország — a megszállt országok acéltermelésével együtt — már 31,8 millió tonna acélt állított elő. Más hadászati nyersanyagokból is nagymértékben megnőtt a készlete. 1940-ben például 135 000 tonna rezet, 20 000 tonna ólmot, 9500 tonna ónt, 9000 tonna nikkelt kapott Németország a megszállt nyugat-európai országokból.

EURÓPA 1941. JÚNIUS 22-ÉN

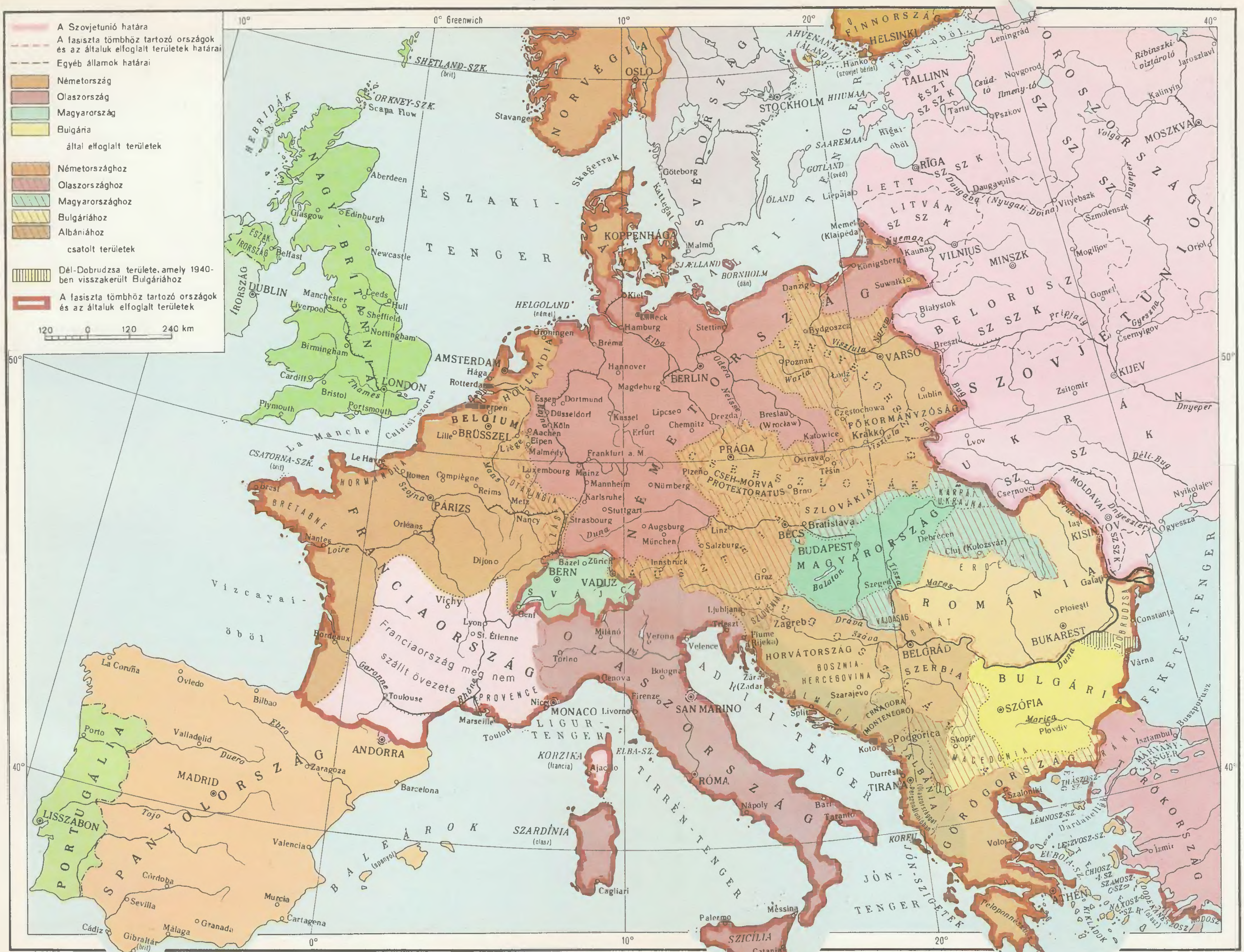

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

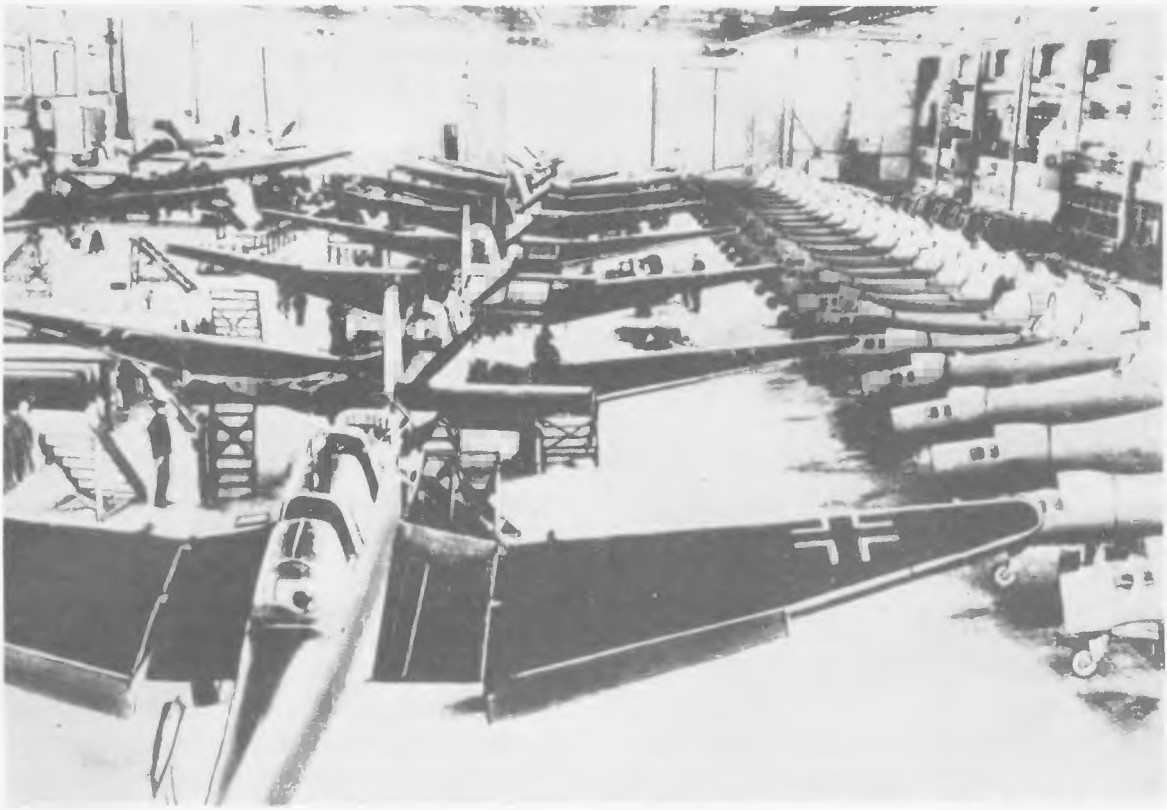

Német repülőgépgyár belseje
Fénykép

A németek rendelkezésére álló nyersolaj egy év alatt több mint másfélszeresére nőtt (888 000 tonnáról 1 562 000 tonnára); a szintetikus üzemanyag termelése pedig közel kétszeresére emelkedett (2 200 000 tonnáról 4 116 000 tonnára). Románia 1940-ben 1,5 millió tonna nyersolajterméket szállított a németeknek; Nyugat-Európában ugyanakkor 8,8 millió tonna folyékony üzemanyag került zsákmányként a kezükbe. Németország továbbra is szűkölködött színes- és ötvözött fémekben. Az alumíniumtermelés 1941-ben 70 százalékkal túlszárnyalta az 1939-es szintet, s kielégítette a szükségletet. Igen magas színvonalat ért el a gépgyártás, a vegyipar és az elektrotechnikai ipar.

Az erős ipari bázison gyorsan fejlődött tovább a német fegyvergyártás. 1940-ben 1 352 000 puskát és karabélyt, mintegy 5000 75 mm-es és ennél nagyobb kaliberű löveget, 10 250 repülőgépet állítottak elő; harckocsitermelésük több mint kétszeresére nőtt. A német fasiszta fegyveres erők számára dolgoztak a francia, cseh és más európai hadiipari üzemek is.

A villámgyors európai győzelmek a legyőzhetetlenség legendáját keltették a német hadsereg körül. A német uralkodó osztályok ama körei, amelyek régebben túl kockázatosnak vélték Hitler módszereit, és ezért bizonyos mértékig ellenzéki magatartást tanúsítottak vele szemben, most teljesen megbékéltek a fasiszta vezetéssel. A tömegek vakon hittek a fasiszta propaganda hazugságainak, megszédítette őket a szüntelenül szított soviniszta láz és a fajelmélet. Sok százezer német tiszt és katona közvetlen haszonélvezőjévé lett a nagy rablásnak, amely Franciaország, Belgium, Hollandia, Norvégia és más európai országok megszállását kísérte. A fasiszták érdekeltté akarták tenni az egyszerű németek tömegeit az újabb és újabb hódításokban: nekik ígérték a jövendő zsákmány egy részét, hogy bűntársaikká tegyék őket.

Proletarier aller Länder vereinigt Euch

DIE ROTE FAHNE

Begründet von Karl Liebknecht und Rosa Luxemburg.

Zentralorgan der Kommunistischen Partei Deutschlands (Sektion der K.I.)

Jahrgang 1941 Nummer 2/3

Aus dem Inhalt:

1. Zur Kriegslage.
2. Ernst Thälmann am 16. April 55 Jahre alt.
3. Die Kriegsgefangenen sind unsere Freunde.
4. Nur ab vor den spanischen Republikanern.
5. Ehrentafel für in Spanien gefallene Freiheitskämpfer.
6. Auszug aus dem "Kommunistischen Manifest".
7. Neues aus der Sowjetunion.
8. Aus der Praxis für die Praxis – Parteifunktionäre berichten.

ZUR KRIEGSLAGE

Geschrieben am 17.3.41.

18 Monate währt nun bereits dieser Krieg um die Neuaufteilung der Welt für die Volksmassen in den kapitalistischen Ländern hat er unsagbar Leiden gebracht. Die Heimat von Millionen wurde in Schutt und Asche verwandelt. Fabriken, Bergwerke, Wälder, Ackerboden und die Wohnstätten der Menschen wurden mit Feuer und Schwert verwüstet. Frauen und Kinder sind schutzlos den Fliegerbomben preisgegeben und das nennt "europäische Neuordnung und germanische Kultur".

Nach der Besetzung Frankreichs war eine bestimmte Ruhe in den Kriegsmanövern eingetreten. Man beschränkte sich auf den Luft- und Seekrieg. Unmittelbaren Frontenkrieg gab es nur in Griechenland und in Afrika. An diesen Fronten konnte die Achse keine nennenswerten Erfolge erringen. Die Truppen Mussolinis in Griechenland und in Afrika erlitten Niederlagen, was sich niederschlagend auf die Stimmung des italienischen Volkes und unmittelbar für das Regime auswirkte.

Die letzten Besprechungen zwischen Hitler und Mussolini befassten sich mit dieser Lage. Man kam überein, dass etwas geschehen müsse. Der Druck auf Bulgarien wurde verstärkt. Schliesslich kam es zum Beitritt Bulgariens zum Dreimachtepakt und zwei Tage später marschierten deutsche Truppen in Bulgarien ein.

Diese Entwicklung auf dem Balkan kommt nicht unerwartet. Seit Kriegsausbruch versuchte die Achse wie auch England diese Länder ihren Kriegszielen nutzbar zu machen. Nach der Beseitigung des Karolregimes in Rumänien schnuppften die Positionen Englands auf dem Balkan zusammen. Um Bulgarien wurde von beiden Seiten auf diplomatischem Wege gerungen. Die Machthaber Bulgariens entschieden sich für die Achse, sie glaubten dadurch für sich mehr Vorteile zu gewinnen. Der Beitritt Bulgariens zum Dreimächtepakt hat keinen entscheidenden Einfluss auf die weitere Entwicklung des Krieges. Obwohl der Druck auf Griechen

Az illegális „Die Rote Fahne" egyik száma
1941 március

Az illegalitásban levő antifasiszták ennélfogva egyre nehezebb viszonyok között dolgoztak. De a hitleri rezsim elleni harc egyetlen percig sem szünetelt. 1940 nyarán új, jelentős földalatti szervezet született, amely főképp a megszállt Hollandia területén dolgozott. Élén Wilhelm Knöchel, Németország Kommunista Pártja Központi Bizottságának tagja állt; munkáját az illegális munkában nagy tapasztalatot szerzett pártmunkások segítették, többek között Alfons Kapps, Alfred Kowalke, Willi Seng. A csoport részben a korábban létrejött antifasiszta szervezetekre támaszkodott, részben újabbakat szervezett; szabotázsakciókat készített elő és hajtott végre a legfontosabb ipari központok hadiüzemeiben; kapcsolatokat épített ki a különböző országokból Németországba hurcolt munkásokkal és hadifoglyokkal. Az antifasiszta harc élén álló kommunista csoportok állandó rádiókapcsolatban álltak Németország Kommunista Pártjának Központi Bizottságával, s a Gestapo semmilyen manővere sem tudta megakadályozni, hogy eljussanak Németországba a hírek s mindazok az információk, amelyekre a föld alatt működő antifasisztáknak oly nagy szükségük volt. 1940—1941-ben Berlinben újra tevékenykedni kezdett az a csoport, amelyet még a háború előtt szervezett Robert Uhrig kommunista vasmunkás. Uhrig vezetésével 22 berlini nagyüzemben létesített sejteket, s kapcsolatot épített ki Bajorország, Szászország, a Rajna-vidék városaival és Hamburggal. Ugyanabban az időben alakult meg egy másik berlini csoport is, amelynek élén a „Die Rote Fahne" egykori szerkesztői, Sieg és Guddorf álltak. Merész munkát végzett a fiatalok Hanna Günther vezette csoportja is. Az ifjú antifasiszták „Das Freie Wort" címmel földalatti újságot adtak ki, amelynek hasábjain felemelték szavukat a hitleristák végzetes kalandorpolitikája ellen. „Német nép! — írták. — Ütött a döntő óra! Gondolkozz, amíg nem késő! Döntsd meg a náci plutokráciát!"

A Kommunista Pártnak azonban nem sikerült létrehoznia az antifasiszta földalatti mozgalom központi irányító szervét. Elsősorban azért nem, mert a hitleri diktatúra ellen küzdő erők szétforgácsoltak voltak. A német nép nagy részét erősen befolyása alatt tartotta a hitleristák szociális demagógiája, megmérgezte a soviniszta propaganda vagy megfélemlítette a terror. Az antifasiszta mozgalom nem tudta befolyásolni Németországban a politikai helyzetet.

A FASISZTA TÖMB KISZÉLESÍTÉSE A SZOVJETUNIÓ ELLENI HÁBORÚ ÉRDEKÉBEN. NÉMETORSZÁG CSATLÓSAI

A Szovjetunió elleni háború előkészítésében a németek nagy gondot fordítottak a fasiszta tömb kiszélesítésére és olyan új csatlósok toborzására, akik hajlandók voltak bekapcsolódni a háborúba.

Romániában 1940 szeptember elején államcsínyt hajtottak végre. II. Károly király monarchista klikkje végképp lejáratta magát azzal, hogy elfogadta a bécsi döntést, amely a horthysta Magyarországnak juttatta Észak-Erdélyt 43 500 négyzetkilométernyi területtel és 2,5 millió lakossal. Hitler 1940. szeptember 4-én kierőszakolta, hogy saját kreatúráját, a szélsőségesen reakciós Antonescu tábornokot nevezzék ki miniszterelnökké. Antonescu már másnap eltávolította a trónról II. Károlyt, s arra kényszerítette, hogy hagyja el az országot; helyére fiát, I. Mihályt ültették. Antonescu hatalomra kerülésével Romániában fasiszta katonai diktatúra létesült, a Vasgárda vezetőinek, Horia Simának és másoknak a bevonásával. Az uralkodó klikken belül azonban tovább folyt a harc. Ennek során 1941 januárjában a vasgárdistákat kiszorították a hatalomból, és Antonescu teljhatalmú diktátorrá lett.

1940. október 13-án német katonai misszió érkezett Bukarestbe, Hansen tábornok vezetésével. A missziónak az volt a feladata, hogy német mintára átszervezze a román hadsereget. A román haderőt teljes egészében alárendelték a németeknek. A román vezérkari főnök, Joaniciu parancsa értelmében az átképzést irányító német tisztek valamennyi román katonai egységhez szabadon bejárhattak. Nem sokkal később úgynevezett kiképző csapatok érkeztek Németországból; létszámuk 1940 végére elérte a 300 000 főt. Eltartásukat az Antonescu-kormány vállalta.

1940 novemberében Hitler és Antonescu megbeszélést tartott Berlinben. Ez alkalommal már konkrétan felmerült Romániának a Szovjetunió elleni háborúban való részvétele. A román diktátor ígéretet tett, hogy Románia hűséges szövetségese lesz Németországnak, és német fegyvereket kért a román hadsereg felszereléséhez. Ezt meg is kapta; cserében üzemanyag- és élelmiszer-szállítmányokat indított útnak Németország felé. A tárgyalás befejeztével, november 23-án, Románia aláírta a háromhatalmi egyezményt.

1941 januárjában sor került Hitler és Antonescu második találkozójára. A román diktátor beleegyezett abba, hogy a német csapatok átvonuljanak Románia területén a Balkán felé, Görögország ellen. A csapatok egy része román területen maradt. A találkozó után megkezdték a román hadsereg hadászati átcsoportosítását. 1941 februárjában hat teljesen mozgósított román hadosztály, egy lovassági hadtest és három német hadosztály vonult fel Észak-Bukovina és Besszarábia határára.

A harmadik Hitler—Antonescu találkozót 1941 májusában rendezték meg Münchenben, ahol minden fontosabb politikai és katonai kérdésben megegyezés született. Hitler megígérte: Románia „jogot kap arra, hogy megszállja és igazgassa a szovjet területeket a Dnyeper vonaláig". Ez volt a fizetség a román katonák véréért, amelyet a román reakciósok ügyéért kellett ontaniuk. Románia egész területe a német fasiszta haderő rendelkezésére állt. A román vezérkar megkezdte a Szovjetunió elleni támadás közvetlen előkészületeit. 1941 májusában további öt román és hét német hadosztályt vontak a szovjet határra. A hadászati átcsoportosítást június közepére fejezték be.

Finnországban a szovjet—finn konfliktus lezárása után Ryti miniszterelnökségével koalíciós kormány alakult, amelyben helyet kapott a Hazafias Nemzeti Mozgalom elnevezésű fasiszta párt képviselője is. A revansista elemek szovjetellenes propagandát szítottak. Az országban háborús készültségi állapot uralkodott: a hadsereg jóval nagyobb volt a békeidők szükségleteinél, az új határok mentén erődök épültek. A demokratikus szabadságjogok korlátozása, amire a fegyveres konfliktus idején került sor, érvényben maradt. A Kommunista Pártot továbbra is betiltották.

Az ország gazdasági nehézségekkel küzdött. Az élelmiszert továbbra is jegyre adták. A Szovjetunió, hogy könnyítsen a finnek helyzetén, gabonát, olajtermékeket és gyapotot szállított Finnországnak.

1940 nyarán, amikor a három balti államban ismét szovjethatalom létesült, megélénkült a finn haladó erők tevékenysége. A kormánykörök ugyanakkor fokozták a nyomást a haladás erői, elsősorban a Finn—Szovjet Baráti Társaság ellen, amely 1940 májusában alakult. A társaság mintegy 50 vezető tagját letartóztatták, lapját, a „Soihtu"-t betiltották. Moszkvában e lépéseket a szovjet kormánnyal szemben tett barátságtalan gesztusként értékelték. 1940. július 24-én és augusztus 3-án a finn követ tudomására hozták, hogy a szovjet—finn viszonyban mindaddig nem lehet javúlásra számítani, amíg a finn kormányban a szovjet—finn barátságnak olyan nyílt ellensége foglal helyet, mint amilyen Tanner. Tanner augusztus 16-án kivált a kormányból. A Finn—Szovjet Baráti Társaságot azonban továbbra is üldözték, utóbb, 1940 decemberében pedig bírói ítélettel betiltották.

A békekötést követő első hónapokban a finn kormány tett bizonyos lépéseket abban az irányban, hogy rendezze a függőben maradt kérdéseket a Szovjetunióval. Visszaadta azokat az üzemeket, amelyeket korábban elszállíttatott a Szovjetunióhoz került területekről; átadta a szóban forgó területek vasúti hálózatához tartozó gördülőanyagot is. Engedélyezte azt is, hogy a szovjet csapatokat finn vasútvonalakon szállítsák Hankóba. A finn kormány elfogadta az Åland-szigetek demilitarizálására vonatkozó szovjet javaslatot (e szigeteket a „téli háború" idején erősítették meg a finnek), s beleegyezett abba, hogy szovjet konzulátus létesüljön ott a demilitarizálás ellenőrzésére. Kedvezőtlenül alakult viszont a petsamói ércbányák kiaknázásával kapcsolatos tárgyalások ügye. A Szovjetunió koncessziót szeretett volna kapni a kitermelésre akár közvetlenül, akár egy szovjet—finn vegyes társaságban való részvétel formájában. A német és angol monopolista körök a kulisszák mögött rávették a finn kormányt, hogy ne kössön ilyen irányú egyezményt a Szovjetunióval. A petsamói probléma kiélezte a két ország viszonyát. A finn reakció arra használta fel az így előállt helyzetet, hogy Németországhoz közeledjék. A finn exportnak több mint a fele Németországba irányult: a németek egyebek között a hadiiparban nélkülözhetetlen nikkelt, rezet, molibdént és kobaltot kaptak Finnországból. A németek nyugat-európai hegemóniája a finn burzsoázia köreiben megerősítette a németbarát és fasisztabarát áramlatokat, és azt a reményt keltette bennük, hogy szovjetellenes terveikben számíthatnak a németek segítségére. Hitler elrendelte, hogy titokban szállítsanak fegyvert Finnországnak. A finn miniszterelnök, Ryti, és a hadsereg főparancsnoka, Mannerheim, beleegyezett, hogy Finnországon át német csapatokat szállítsanak Kirkenesbe.

1940 november végén a finn köztársasági elnök, Kallio, betegsége miatt lemondott. December 19-én Rytit választották meg köztársasági elnöknek. Január 3-án Rangell bankigazgató alakított kormányt, amelynek összetétele egyébként alig változott. 1940 végétől a német és finn katonai körök között élénkebbé vált a kapcsolat, és titkos tárgyalások kezdődtek a Szovjetunió elleni háborúban való együttműködésről. Decemberben Talvela finn tábornok Mannerheim megbízásából Németországban járt, 1941 január végén pedig Heinrichs tábornok, a finn vezérkar főnöke utazott oda. Februárban a német légierők főszállásmestere, Zeidel, és a Norvégiában állomásozó német csapatok vezérkari főnöke, Buschenhagen ezredes járt Finnországban. Az országban SS-toborzás indult: 1400 embert léptettek be. 1941 április végétől egyre több német katonai egység érkezett Finnországba. Raktárakat létesítettek, utakat építettek és javítottak a szovjet határ felé. Mindezek a lépések nagymértékben előre meghatározták Finnország sorsát, jelezték a Szovjetunió elleni háborúban való részvételét.

1941 május-júniusban végképp eldöntötték az ezzel kapcsolatos kérdéseket a német—finn katonai tárgyalásokon, amelyeket részben Németországban, részben Finnországban folytattak. Minthogy a finn nép ellenezte az agresszív háborút, a finn kormányférfiak megegyeztek a hitleristákkal, hogy Finnország valamivel később, a Szovjetunió „kihívó cselekedeteinek" ürügyén lép majd be

a háborúba. Ugyanakkor végleges megállapodás született a finn mozgósítás megkezdésének időpontjáról, s a német és finn hadsereg tevékenységének összehangolásáról.

A fasiszta Horthy-kormányzat reakciós politikájának eredményeképpen Magyarország ugyancsak Németország csatlósává lett. A második világháború elején, Teleki Pál miniszterelnökkel az élen, a Magyar Élet Pártja kormányozta az országot. Ez a párt a magyar finánccoligarchia és a nagybirtok politikáját érvényesítette, és fasiszta típusú diktatúrát valósított meg. 1940. október 8-án szakadás történt a kormánypártban. Imrédy hívei kiléptek a kormánypártból, és megalakították annak jobboldali ellenzékét, a Magyar Megújulás Pártját, amely a nemzetiszocialista jellegű pártokhoz és csoportokhoz közeledett. Ezek a szélsőjobboldali pártok, amelyek mögött finánctőkés csoportok álltak, még szorosabb együttműködést követeltek Németországgal. A Kisgazdapárt, amely a kisebb és közepes vagyonú földbirtokosok egy részét, a nagygazdákat és a középparasztság egyes rétegeit tömörítette, külpolitikai vonatkozásban támogatta a kormányzat szovjetellenes irányvonalát.

Az országban csupán egyetlen legális munkáspárt létezett, a Szociáldemokrata Párt, amely mögött csaknem fél évszázados múlt állt. A pártban fokozatosan megerősödött a balszárny, amely együttműködést akart a kommunistákkal. A jobboldali vezetés azonban, Peyerrel az élén, továbbra is reformista politikát folytatott, kompromisszumokat igyekezett kötni a kormánnyal, és támogatta annak területrabló politikáját.

Egyedül az illegalitásban levő Kommunisták Magyarországi Pártja harcolt a fasiszta rezsim megdöntéséért és új társadalmi rend létesítéséért. A pártot 1940-ben illegális Központi Bizottság és Titkárság irányította, amelynek Schőnherz Zoltán is tagja volt. A párt kapcsolatokat épített ki a Márciusi Front balszárnyával, ahová azok a fiatal népi írók tömörültek, akik később megszervezték a Nemzeti Parasztpártot. 1940. március 30—31-én földmunkáskongresszust hívtak össze, amely a munkás-paraszt szövetség mellett tett hitet, és harcot hirdetett a két dolgozó osztály közös érdekeinek érvényesítéséért. A kommunisták röpiratokon hívták fel a népet: lépjen fel egységesen a háború ellen. Ebben a szociáldemokrata ifjúsági szövetség is támogatta őket. Az erősödő üldözés, a tömeges letartóztatások ellenére a kommunistáknak 1940-ben sikerült néhány tüntetést és sztrájkot szervezniük.[1]

A horthysták fő ideológiai eszköze, amellyel bázist próbáltak teremteni maguknak, a revansista propaganda volt, „Nagy-Magyarország" programjának meghirdetése. A hitlerista Németország részben támogatta e revansista törekvéseket, cserébe olyan engedményeket követelve a magyar uralkodó köröktől, amelyek fokról fokra a németek gazdasági függvényévé tették Magyarországot. Miközben Magyarországon élelmiszerhiány volt, hatalmas tömegű mezőgazdasági terméket szállítottak ki Németországba. Igen sok iparvállalat — köztük 25 nagy gyár és üzem — német cégek tulajdonába ment át. A németek egyenlőtlen szerződések egész sorát kényszerítették rá az országra, amelyek a német hadigazdaság szolgálatába állították a magyar gazdasági életet. A magyar burzsoázia a nagyobb profitlehetőségek érdekében készségesen teljesítette a német parancsokat.[2]

[1] 1940. október 7—14 között sztrájkba léptek a salgótarjáni, nagybátonyi, dorogi és tokodi bányászok. Október 15—23-a között csatlakoztak hozzájuk a tatabányai, egercsehi, ózdi és ragyolci (Losonc mellett) bányászok. A sztrájk október 17—19-e között kiterjedt a Salgótarjáni Gépgyár és Vasöntő, valamint a nyergesújfalui Eternit Művekre is. — *Szerk.*

[2] Horthy-Magyarország gazdasági élete már 1938 előtt is erős német befolyás alatt állt, Ausztria annektálása után pedig még inkább növekedett a függőség. Jellemző, hogy Németország részesedése a magyar kivitelben 1937-ben 24 százalékot, 1938-ban Ausztriával együtt már 45,7 százalékot, 1939-ben 50,4 százalékot, 1941-ben pedig 60 százalékot tett ki. Az anschluss következtében és Csehszlovákia lerohanása után német kézre kerültek az osztrák és cseh tőkeérdekeltségek és ezzel Németország lett a magyar tőke legnagyobb külföldi részvénytulajdonosa. Németország a külkereskedelmen, a tőkeérdekeltségeken keresztül gyakorolt közvetlen és a szélsőjobboldali németbarát körök segítségével érvényesített közvetett befolyása által Magyarországot is a német hadigazdaság szolgálatába állította. — *Szerk.*

Horthyék, jóllehet továbbra is szovjetellenes politikát folytattak, 1939. szeptember 23-án demagóg célzattal diplomáciai kapcsolatba léptek a Szovjetunióval. 1941. március 23-án a Szovjetunió átadta Magyarországnak az 1848—1849-es magyar forradalom nemzeti ereklyéit. A Kommunisták Magyarországi Pártja ebből az alkalomból rámutatott a Szovjetunió békeszerető politikájára és baráti érzelmeire a magyar nép iránt.

A horthysta uralkodó körök már a háború előtt több alkalommal kimutatták hűségüket Hitler politikája iránt. Hitler nem is maradt adós: szabad kezet adott Horthyéknak Dél-Szlovákia és Kárpát-Ukrajna elfoglalásához. 1940. augusztus 30-án Horthyék újabb ajándékot kaptak Hitlertől: Erdély északi részét. A magyar kormány ennek fejében kötelezettséget vállalt, hogy kivételes jogokat biztosít a Magyarországon élő német kisebbségnek. Magyarország 1940. november 20-án hivatalosan is csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez.

1941 áprilisában Horthyék nemcsak azt engedték meg a németeknek, hogy felvonulási területül használják Magyarországot Jugoszlávia ellen, hanem maguk is részt vállaltak a Jugoszlávia elleni támadásból. 1941. április 11-én a magyar hadsereg megindult a harcoló jugoszláv nép ellen, s ezzel Magyarország bekapcsolódott a második világháborúba a németek oldalán. Jugoszlávia területéből Magyarországhoz csatolták Bácskát. Magyarország ezzel még szorosabban a hitlerista agresszorokhoz kötötte sorsát.[3]

Ilyen előzmények után a hitleri Németország uszályában haladó magyar uralkodó körök elhatározták, hogy a németekkel együtt részt vesznek a Szovjetunió elleni háborúban.[4]

Bulgária kormánya 1939 végén, a bonyolult nemzetközi helyzet és a gazdasági nehézségek hatására, továbbá a néptömegek erős nyomásának engedve, egy időre valamelyest javította viszonyát a Szovjetunióval. 1940 januárjában szovjet—bolgár kereskedelmi és tengerhajózási szerződést írtak alá. A bolgár uralkodó körök kényszeredetten tették meg ezt a lépést; ugyanakkor drákói rendszabályokat léptettek életbe a néptömegek ellen, amelyek viharosan fejezték ki a Szovjetunió iránti rokonszenvüket. 1940. szeptember 7-én Bulgária a Szovjetunió támogatásával visszakapta Dél-Dobrudzsát, a Romániával kötött craiovai szerződés értelmében.

A Szovjetunió, békepolitikájához híven, minden tőle telhetőt megtett, hogy visszatartsa a bolgár kormányt a végzetes háborús kalandoktól. 1940 novemberében javaslatot tett a bolgár kormánynak, hogy a két ország kössön barátsági és kölcsönös segélynyújtási egyezményt. A Bolgár Munkáspárt a nép elé tárta a szovjet javaslat tartalmát, és élére állt annak az erőteljes népi mozgalomnak, amely az egyezmény megkötésére akarta rábírni a kormányt. A hatalmon levő fasiszta klikk azonban nem hallgatott a népre és tovább haladt a nemzetárulás útján.

[3] A Jugoszlávia elleni hadjáratban Magyarország — hitszegő módon elárulva az 1940. december 12-én megkötött jugoszláv—magyar örök barátsági szerződést — 10 gyalogdandárral és a dunai folyami flottillával vett részt. A magyar csapatok már alig ütköztek katonai ellenállásba. Mindössze négy — a német csapatok hátában maradt — ellenállási gócot kellett felszámolniuk Subotica, Senta, Sombor és Novi Sad térségében. — *Szerk.*

[4] A Szovjetunió ellen készülő támadásról a német főparancsnokság már 1941. január 23-án tájékoztatta Bartha Károly vezérezredest, honvédelmi minisztert berlini látogatása alkalmából. Keitel vezértábornagy, a német védelmi főparancsnokságának vezetője kifejtette Bartha miniszternek: „Magyarország feladata a Szovjet-Oroszország elleni hadjáratban, hogy biztosítsa a német csapatok gyors felvonulását és élelmiszer-ellátását."

Magyarország közvetlen katonai részvételét tehát nem tervezték a Barbarossa-tervben. A magyar kormányt és a katonai köröket rendkívül megzavarta ez a közlés. Attól féltek, hogy hiába csatlakoztak elsőnek két hónappal azelőtt a háromhatalmi egyezményhez: a hitleri külpolitika, úgy látszik, nem akarja figyelembe venni a magyar imperialista törekvéseket, s ezért nem számol a magyar csapatok közvetlen részvételével a szovjetellenes háborúban.

A magyar vezérkari főnökség értesülést szerzett 1941 májusában arról, hogy a román hadsereg is felvonult a szovjet—román határ körzetébe. A szélső németbarát katonai vezetők, élükön Werth Henrik tábornok, vezérkari főnökkel, nyomást gyakoroltak a kormányra, hogy Magyarország ne kisegítő szerepet játsszon a szovjetellenes háborúban, hanem aktív résztvevője legyen. A katonai vezetés megtett minden előkészületet, hogy provokálni tudja a háborúba való belépést. — *Szerk.*

A munkásosztály fokozódó kizsákmányolása, a dolgozó parasztság kirablása, a bolgár és a külföldi kapitalisták gazdagodása kiélezte az osztályharcot. 1939-ben és 1940-ben sztrájkhullám söpört végig az országon; ennek eredményeképp a dohányipari munkásoknak és néhány más iparág munkásainak követeléseit részben teljesítették. A Munkáspárt, amely erős tömegkapcsolatokkal rendelkezett és nagy tekintélyt élvezett, arra törekedett, hogy mozgósítsa és tömörítse az ország demokratikus erőit — a dolgozó emberek elemi érdekeiért, a monarcho-fasiszta rezsim ellen, a nemzeti függetlenség megvédelmezéséért.

1941. március 1-én Bulgária csatlakozott a fasiszta tömbhöz. A német csapatok még aznap átlépték a határt, és Bulgáriát is felvonulási területükké változtatták; nem sokkal később innen támadtak Jugoszlávia és Görögország ellen. A németek a szóban forgó két ország lerohanása után Bulgáriához csatoltak egyes jugoszláv és görög területeket. A bolgár hadsereg mintegy a német fasiszták balkáni megszálló erejének részeként szerepelt. A bolgár hadseregben működő egyes forradalmár csoportok azonban kapcsolatot teremtettek az ellenállási mozgalommal, egy részük pedig egyenesen csatlakozott a mozgalomhoz.

A monarcho-fasiszta Bulgáriának, miután a tengelyhez csatlakozott, nagy létszámú hadsereget kellett fenntartania. Jugoszlávia megszállásában négy bolgár megszálló hadtest vett részt. A kormányzat megszorította az adóprést. 1939 és 1944 között a közvetett adók 2,4-szeresre, az egyenes adók több mint 5-szörösre nőttek. Nőtt az infláció: az árak emelkedtek, a munkások és alkalmazottak reálbére csökkent. A nagy német trösztök és konszernek — a Todt, a Hermann Göring, az I. G. Farbenindustrie, az AEG, a Siemens, a Balkantabak, a Reemstma és más vállalatok — kiterjesztették tevékenységüket Bulgáriára, és módszeresen fosztogatták az országot. Az együttműködés ürügyén ellenőrzésük alá vonták a bolgár bankokat. Azoknak a bolgár iparágaknak a termelése, amelyekben a német tőke nem volt érdekelve, csökkent. Bulgária Németország vazallus államává és agrár-nyersanyagszállító függvényévé süllyedt.

Az ország, miután német csapatokat engedett területére, és kikötőit, repülőtereit is a németek rendelkezésére bocsátotta, a Szovjetunió elleni háború felvonulási területévé lett.

Ami Hitler régebbi szövetségeseit, az antikomintern paktumot aláíró Japánt és Olaszországot illeti, ezek természetesen Németország mellett álltak. Japán, jóllehet nem szánta rá magát, hogy hadba lépjen a Szovjetunió ellen, arra számított, hogy európai szövetségesének sikereit kihasználva, Ázsiában és a Csendes-óceán térségében hódít meg nagy területeket.

Olaszországot — amelyet egyébként a görögországi kudarc után nem kecsegtettek különösebb lehetőségek — Berlin minden erőfeszítés nélkül háborús partnerei között tudhatta. Nem ütközött nehézségbe az sem, hogy Horvátország és Szlovákia „kormányai" is bekapcsolódjanak a hadjáratba; részvételük azonban szinte csak jelképes volt. Különösen Szlovákiáé, amelynek népe hagyományosan rokonszenvezett a Szovjetunió népeivel, és semmi hajlandóságot nem mutatott, hogy harcoljon ellenük.

HESS KÜLDETÉSE

A hitlerista Németország vezetői, miközben a Szovjetunió megtámadására készültek, kísérletet tettek arra, hogy semlegesítsék Angliát, sőt, ha lehet, megegyezzenek vele a Szovjetunió rovására. Arra számítottak — helytelenül —, hogy Anglia az összeomlás szélén áll, s akadnak majd angol kormányférfiak, akik hajlandók békét kötni Németországgal. 1940 október-novemberben Hitler utasítására tárgyalni kezdtek Portugáliában a volt angol királlyal, VIII. Edwarddal, aki lemondatása után a windsori herceg címet viselte. Hitler ügynökei arra biztatták az exkirályt, hogy forduljon szembe a Churchill-kormány politikájával, és lépjen fel az Anglia és Németország közti békekötés érdekében; ennek fejében azt ígérték neki, hogy visszajuttatják az angol trónra. Az angol titkosszolgálat azonban idejében tudomást szerzett minderről, és meghiúsította a további tárgyalásokat.

Miután a németeknek nem sikerült angol quislinget fogniuk, kísérletet tettek rá, hogy közvetlenül az angol kormánykörökkel létesítsenek kapcsolatot. Rudolf Hess — aki Hitler helyettese volt a náci párt élén — 1940. május 10-én Angliába repült és ejtőernyőn leereszkedett. Azt állította, hogy saját kezdeményezésére jött, békeajánlattal. A békének az a feltétele, hogy Németország szabad kezet nyer a Szovjetunió ellen és visszakapja egykori gyarmatait. Még szövetséget is ajánlott Angliának a szovjetország ellen. Az angol kormány azonban jól tudta: ha békét köt azzal a Németországgal, amely az európai kontinens jelentős részét a kezében tartja, ez egyértelmű Anglia kapitulációjával. Egy ilyen béke semmiféle garanciát sem nyújtott volna Angliának afelől, hogy a németek a Szovjetunió elleni háború befejezése után nem indítanak ellene újabb agressziót; ugyanakkor megrendítette volna Anglia helyzetét a világban, s végső soron Anglia függetlenségébe került volna. Hesst az angol kormány őrizetbe vette.

A BARBAROSSA-TERV

A német fasizmus mindig is a szovjet szocialista államot tekintette első számú ellenségének. Jóllehet a háború a kapitalizmus rendszerén belül robbant ki, a hitleristák az európai hadjáratot kezdettől fogva úgy tekintették, mint a Szovjetunió elleni támadás előjátékát. A Szovjetunió megsemmisítésével kívánták eltávolítani a fő akadályt a világuralom felé vezető útról.

Hitler 1940 májusának utolsó harmadában és június elején — tehát még a franciaországi hadműveletek idején — döntötte el, hogy meg fogja támadni a Szovjetuniót. 1940 június-július folyamán a terv konkrét hadászati-hadműveleti számítások formáját öltötte; alapelveit Hitler július 31-én közölte a birodalom katonai vezetőivel a Berghofban tartott tanácskozáson. A hitleristák arra az időre nem megvetendő katonai tapasztalatokra tettek szert: Lengyelország, Franciaország, Belgium és Hollandia harcterein a német tábornoki kar ellenőrizhette és pontosabbá tehette hadászati elveit, tökéletesíthette a haderő szervezetét és technikai felszerelését, nagy gyakorlatot szerezhetett a hadműveletek irányítása terén.

A fasiszta vezetőknek az volt a szándékuk, hogy megsemmisítik a földkerekség egyetlen szocialista államát, ráteszik a kezüket a Szovjetunió roppant anyagi erőforrásaira, azok birtokában megnyerik a második világháborút, majd egyetlen hatalmas élelem- és nyersanyagtermelő gyarmattá alakítják át az egész „keleti térséget". Arra számítottak, hogy a szovjetellenes háború melléjük állítja az egész világ, többek között Anglia és az Egyesült Államok imperialistáit. Angliáról azt képzelték, hogy máris a végső vereség szélén áll, tehát gyorsan békekötésre kényszeríthetik. Ezért nem tartottak attól, hogy a Szovjetunió elleni támadásuk kétfrontos háborúba sodorja őket.

A Szovjetunió elleni támadás tervét — amely a Barbarossa-terv fedőnéven szerepelt — első változatában 1940. augusztus 7-re dolgozták ki, és két hadgyakorlaton próbálták ki, november 29-én és december 3-án. A hadgyakorlatokat Paulus tábornok vezette, Halder tábornok, Heusinger ezredes és más régi vezérkari tisztek részvételével. A Vörös Hadsereg harcképességét különféle felderítőjelentések adatai alapján becsülték fel. A hitlerista kémszolgálat azonban nem tudta helyesen felmérni a Szovjetunió katonai és gazdasági erejét. Durván elhibázta például a hadosztályok számának, különösen a gépesített egységek és a harckocsik számának becslését; nem számolt kellőképpen a Szovjetunió lehetőségeivel, hogy beveti tartalékait, és hadseregét korszerű technikával szereli fel. A német hadvezetőség 1940 őszén foglalkozott azzal a jelentéssel, amelyet Kinzel ezredes, a „Kelet-specialista" terjesztett elő. A jelentés elismerte, hogy a Vörös Hadsereg „figyelemre méltó ellenfél", de erőinek reális felmérésére képtelennek bizonyult. A német vezérkar voltaképp nem tekintette erős ellenfélnek a Vörös Hadsereget. Legfeljebb a Dnyeper és a Nyugati-Dvina vonaláig számított szervezett ellenállásra.

Hitlerrel december 5-én ismertették a Barbarossa-terv végleges változatát. A szovjet fegyveres erők — jelentette ki akkor a fasiszta diktátor — fegyverzetüket tekintve, de különösen a vezetés

A SZOVJETUNIÓ ELLENI NÉMET TÁMADÁS TERVE (BARBAROSSA-TERV)

Németország, csatlósai és az általuk elfoglalt területek

hds. hds.cs. Német és német csatlós csapatösszevonások a Szovjetunió megtámadására

A csapatok feladatai a fő irányokban

A páncélos csoportok (pc.cs.) legközelebbi feladatai

A hadseregek (hds.) és hadseregcsoportok (hds.cs.) legközelebbi feladatai

A páncélos csoportok későbbi feladatai

A hadseregek későbbi feladatai

A csapatok megközelítő feladatai

A segédcsapatok kisegítő támadásai

A csapatok előrejutásának vonala (1941 őszéig) – a terv végső célja

A Szovjetunió és a szomszédos országok határa 1941 elején

140 0 140 280 km

Kirkenes, Petsamo, Murmanszk, KOLA-FÉLSZIGET, Kandalaksa, Északi sarkkör, FEHÉR TENGER, Oulu, Belomorszk, Arhangelszk, SVÉDORSZÁG, NORVÉGIA, FINNORSZÁG, Vaasa, finnek karéliai hadserege, 5. légiflotta, A finnek délkeleti hadserege, KARÉL-FINN SZSZK, Onyega-tó, Petrozavodszk, Ladoga-tó, Sznir, HELSINKI, STOCKHOLM, Hanko-fsz. (szovjet bérlet), Tallinn, Finn-öböl, ÉSZT SZSZK, Leningrád, Tyihvin, Vologda, Kirov, BALTI TENGER, Pszkov, Sztaraja Russza, Riga, LETT SZSZK, Pljavinjas, Opocska, Jaroszlavl, Volga, Gorkij, Kazany, Šiauliai, LITVÁN SZSZK, Daugavpils, Polock, Nyugati Dvina, MOSZKVA, Oka, Vilnjus, Vityebszk, Vjazma, Szmolenszk, Tulao, Don, Minszk, Lida, Grodno, NÉMETORSZÁG, BELORUSSZ SZSZK, Mogiljov, Szluck, Bialystok, Szlonyim, VARSÓ, Orjol, Gomel, Brest, Kovel, Pripjaty, Lublin, Kurszko, Voronyezs, Szaratov, Luck, Lvov, Zsitomir, Kijev, Harkov, Poltava, Szlovákia, Vinnyica, Mogiljov-Podolszkij, UKRÁN SZSZK, Dnyeper, Kirovográd, Dnyepropetrovszk, Don-medence, Sztálingrád, Magyar csapatok, 1. (német) hds., MOLDAVAI SZSZK, Bolta, Krivoj Rog, Zaporozsje, Rosztov-na-Donu, MAGYARORSZÁG, Kisinyov, Odyessza, Prut, Galati, ROMÁNIA, FEKETE TENGER, AZOVI TENGER, KRÍM, Szevasztopol, 30° 6r -tól K-re, 30°, 40°, 50°, 60°

minőségét illetően gyengébbek a német hadseregnél. A pillanat most különösen kedvező a keleti hadjárat szempontjából. „Számíthatunk rá — mondotta Hitler —, hogy Oroszország hadereje egyetlen csapástól még katasztrofálisabban összeomlik, mint Franciaországé 1940-ben." A keleti hadjárat a Volgánál fog befejeződni, a távolabb fekvő iparvidékeket pedig onnan indított támadásokkal fogják elpusztítani. December 18-án Hitler aláírta a főparancsnokság 21. számú direktíváját; ennek alapján dolgozták ki 1941. január 31-ig a csapatok összpontosítására vonatkozó utasítást, amely már konkrétan kijelölte a hadműveleti feladatokat és eljárásokat is. Mindkét direktíva a villámháború elvén épült fel, s ennek megfelelően határozta meg a támadás módszereit és eszközeit.

A hadászati fő feladat a következő volt: „még az Angliával való háború befejezése előtt rövid hadjárattal le kell győzni Szovjet-Oroszországot"; ennek érdekében azt a fő hadműveleti célt tűzték ki, hogy az első, váratlan csapással és a gyorsan előrenyomuló, éket vágó páncélos egységek bevetésével „megsemmisítik a Nyugat-Oroszországban tartózkodó orosz haderő zömét", „megakadályozva, hogy a Nyugat-Oroszországban összpontosított harcképes orosz csapatok visszavonuljanak az ország kiterjedt belső területeire"; végül elfoglalják Moszkvát, Leningrádot, Ukrajnát és Észak-Kaukázust s kijutnak a Volga—Arhangelszk-vonalra.

A német vezérkar úgy tervezte, hogy 1941 teléig befejezi a Szovjetunió elleni hadjáratot, s a haderőt újabb feladatok teljesítésére irányítja át: ismét aktív hadműveletekbe kezd Anglia ellen, támadást indít a Közel-Keleten, majd még tovább, India irányában, meghódítja Gibraltárt stb.

1940 nyarán tervet dolgoztak ki a német szárazföldi haderő 180 hadosztályra való emelésére. A Szovjetunió elleni támadás céljaira 74 új hadosztályt alakítottak. Korszerűsítették a páncélos alakulatokat. A páncélos és gépesített hadtesteket már a Franciaország elleni hadjárat utolsó szakában oly módon szervezték át, hogy erősebb, önálló egységekbe — páncélos csoportokba — vonták össze őket; élükre törzskarokat állítottak, jól felszerelve őket rádióadó-vevő berendezésekkel. Egy-egy páncélos csoporthoz 3—7 páncélos és gépesített hadosztály tartozott. Ezeket a páncélos csoportokat tekintették a szárazföldi hadsereg fő ütőerejének.

Ahhoz, hogy egyszerre 10 új páncéloshadosztályt alakíthassanak, 3000 új harckocsira volt szükség; ezt azonban az ipar nem volt képes előállítani (1941 első negyedében a német gyárak mindössze 692 harckocsit és önjáró tüzérségi löveget adtak át). Emiatt csökkenteni kellett az egy-egy hadosztályra eső harckocsik számát, mintegy kétharmadára. 1939-ben egy-egy páncéloshadosztálynak átlagosan 324 harckocsija volt, 1941 nyarán már csak 196. Ugyanakkor azonban megváltoztatták a harckocsik típusát: a kezdetben alkalmazott P-I és P-II típusú könnyű tankok mellett több P-III és P-IV típusú, közepes és nehéztankkal szerelték fel a hadosztályokat. Kiegészítésül felhasználták a zsákmányolt francia és cseh harckocsikat is. Megszervezték a rohamágyúk gyártását. A szárazföldi csapatok 1941 júniusában több mint 25 000 páncélelhárító kézifegyvert kaptak (1939-ben még csak 569 darab volt ebből); továbbá 14 500 37 mm-es páncélelhárító ágyút (1938-ban 11 200-zal rendelkeztek). Új, 50 mm-es páncélelhárító ágyúk gyártását kezdték meg. A hadsereg felszereléséhez nagymértékben igénybe vették a zsákmányolt gépkocsiparkot: mintegy 88 gyalogoshadosztályt, 3 gépesített és 1 páncéloshadosztályt láttak el túlnyomórészt zsákmányolt, illetve a megszállt francia terület gyáraiban előállított gépkocsikkal.

A légvédelem biztosítására külön légvédelmi tüzérségi hadosztályokat szerveztek; ezek a főparancsnokság tartalékát alkották. Megindították a 20 mm-es légvédelmi ágyúk gyártását. Megjelent a hatcsövű, 150 mm-es aknavető és a nehéz reaktív aknák kivetésére szolgáló berendezés. Tökéletesítették a rádióösszeköttetést; új típusú adó-vevő készülékeket bocsátottak ki. Új SS-alakulatokat, továbbá vasúti és technikai csapatokat szerveztek. Felülvizsgálták a hadtápszolgálatot is.

A tartalékképzésre nem fordítottak komolyabb figyelmet, minthogy a német hadvezetőség biztosra vette, hogy még az 1941-es tél beállta előtt véget ér a háború. Téli felszerelést csupán a csapa-

tok 20 százaléka számára készítettek elő — azok számára, akik a győzelem után mint megszálló erők a Szovjetunió területén maradtak volna télen is.

1941 nyarán a német fegyveres erők összlétszáma 7 234 000 ember volt. A szárazföldi erők állománya: 214 hadosztály és 7 dandár. Mindebből a Szovjetunió ellen 152 hadosztályt és 2 dandárt vonultattak fel, köztük 19 páncélos- és 14 gépesített hadosztályt. Németország csatlósainak 29 gyalogoshadosztályt és 16 dandárt kellett kiállítaniuk. Mindent egybevéve 190 hadosztálynak megfelelő erőt koncentráltak a Szovjetunió megtámadására. Ehhez járult a németek 4000 és a csatlósok 1000 repülőgépe. A páncélos alakulatok 3410 tankkal rendelkeztek. A haditengerészet főerőit, mint addig is, az Anglia elleni háború kötötte le.

III. FEJEZET

A SZOVJETUNIÓ AZ 1939—1941-ES ÉVEKBEN

A Szovjetuniónak a második világháború első időszakában sikerült megőriznie semlegességét, s ez lehetővé tette, hogy a szovjet nép folytassa a békés építőmunkát. A veszélyt azonban csak időlegesen hárították el. A feszült és kiszámíthatatlan fejleményekkel fenyegető nemzetközi helyzet megkövetelte a szovjet kormánytól, hogy minden módon erősítse az ország védelmi képességét, erőteljesen fejlessze az ipart és a mezőgazdaságot, megszilárdítsa a munkásosztály és a parasztság szövetségét, szorosabbra fűzze az egész nép egységét. Ezek voltak akkor a szovjet állam legfőbb feladatai.

1. A SZOVJETUNIÓ BIZTONSÁGÁNAK TOVÁBBI ERŐSÍTÉSE. A SZOVJET KÖZTÁRSASÁGOK CSALÁDJÁNAK KIBŐVÜLÉSE

NYUGAT-UKRAJNA ÉS NYUGAT-BELORUSSZIA ÚJRAEGYESÜLÉSE A SZOVJETUNIÓVAL

Miután Németország megtámadta Lengyelországot és a fasiszta csapatok gyorsan előretörtek kelet felé, a szovjet kormány 1939 szeptember elején biztonsági okokból hat katonai körzetben elrendelte a tartalékosok nagyarányú, kiképzési célú behívását. A kijevi és a belorusz különleges katonai körzetben harckészültségbe helyezték a csapatokat; irányításukra létrehozták az Ukrán és Belorusz Frontot.

A németek által megszállt Lengyelország könnyen a Szovjetunió elleni felvonulási területté válhatott. Az 1939 augusztusában aláírt szovjet—német megnemtámadási szerződés távolról sem nyújtott biztosítékot az agresszió ellen. Lengyelország német lerohanása aggasztó helyzetbe sodorta Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Belorusszia népét. E területek lakossága 1920-ban — amikor a Szovjetunió még gyenge volt — a lengyel tőkések és földbirtokosok elnyomása alá került. Most az a veszély fenyegetett, hogy a lengyel igát a német váltja fel. A lengyel kormány, alig két héttel a német támadás megindulása után, sorsára hagyta az országot. A lengyel állam de facto nem létezett többé. A Szovjetunió ebben a helyzetben védelmébe vette Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Belorusszia népét. 1939. szeptember 17-én a Vörös Hadsereg átlépte a szovjet—lengyel határt. A nyugat-ukrajnai és nyugat-belorussziai dolgozó tömegek mindenütt parasztbizottságokat, körzeti és járási önkormányzati szerveket hoztak létre. A Vörös Hadsereg felszabadító hadjárata szeptember végére befejeződött. 12 millió ember — közöttük 9 millió ukrán és belorusz — szabadult fel a lengyel nagybirto-

kosok elnyomása alól és menekült meg a fasiszta rabságtól. Szeptember 28-án a szovjet és a német kormány egyezményt kötött, amelynek értelmében demarkációs vonalat jelöltek ki a Pisa-, Narew-, Nyugati-Bug- és San-folyók mentén.

1939 októberében Nyugat-Ukrajnában és Nyugat-Belorussziában általános, egyenlő, közvetlen és titkos választással népi gyűlési választásokat tartottak. A népi gyűlések a lakosság hatalmas többségének akaratát fejezték ki, amikor mindkét területen proklamálták a szovjethatalmat, és azzal a kéréssel fordultak a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsához, hogy egyesítse Nyugat-Ukrajnát az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasággal, Nyugat-Belorussziát pedig a Belorusz Szovjet Szocialista Köztársasággal. November elején a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának ötödik ülésszaka határozatában jóváhagyta a két szóban forgó terület csatlakozását a Szovjetunióhoz, illetve újraegyesülésüket az Ukrán és a Belorusz SZSZK-val.

A szovjethatalom megalakulása mindkét területen lehetővé tette a szocialista átalakulást. Már az első napokban államosították az ipari nagyüzemeket, a bankokat, a közlekedést, és megszüntették a föld magántulajdonát. Rövid idő alatt felszámolták a munkanélküliséget. Mindez hihetetlen nehézségekkel, kiéleződött osztályharc közepette valósult meg.

A két terület visszatérése nagy történelmi jelentőségű esemény volt. Megvalósult az ukrán és a belorusz nép egyesülése egyetlen nemzeti államban, az Ukrán és a Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaságok keretében.

KÖLCSÖNÖS SEGÉLYNYÚJTÁSI EGYEZMÉNY A SZOVJETUNIÓ ÉS ÉSZTORSZÁG, LETTORSZÁG, LITVÁNIA KÖZÖTT

Lengyelország összeomlása után még inkább megerősödtek Németország pozíciói, és megnőtt a veszélye annak, hogy a balti országok — Észtország, Lettország, Litvánia és Finnország — a Szovjetunió elleni támadás felvonulási területévé válnak. A szovjet kormánynak annál is inkább számolnia kellett ezzel, mert a balti államok reakciós kormánykörei hosszú idő óta szovjetellenes politikát folytattak. Jelentékeny szerepük volt abban, hogy 1939 nyarán meghiúsultak a Szovjetunió, Anglia és Franciaország között a kölcsönös segélynyújtási egyezmény megkötése érdekében folytatott tárgyalások; a balti kormányok ugyanis visszautasították a Szovjetunió javaslatát, amely biztosítékokat nyújtott volna nekik német támadás esetére. Amikor Európában kitört a háború, a balti államok uralkodó köreinek szovjetellenes irányzata még inkább erősödött. A szovjet kormány ebben a helyzetben arra törekedett, hogy kölcsönös segélynyújtási szerződést kössön a balti országokkal; magára kívánta vállalni védelmüket, nem utolsósorban a Szovjetunió biztonságának fokozása érdekében.

Észtország, Lettország és Litvánia kormánya kénytelen-kelletlen elfogadta a szovjet javaslatot, és 1939. szeptember 28-án, illetve október 5-én és 7-én aláírta a kölcsönös segélynyújtási egyezményt a Szovjetunióval. A felek kötelezték magukat, hogy bármelyik európai nagyhatalom támadása esetén segítséget nyújtanak egymásnak, katonailag is. A Szovjetunió vállalta, hogy kedvező feltételekkel fegyvert és más hadianyagot bocsát Észtország, Lettország és Litvánia rendelkezésére. A három ország kormánya viszont beleegyezett, hogy a Szovjetunió néhány haditengerészeti bázist és repülőteret béreljen területén, és külön egyezményben szigorúan meghatározott létszámú szovjet csapatok állomásozzanak a bázisok körzetében.

A szovjet—litván barátság megerősítése végett a szovjet kormány átengedte a litvánoknak Litvánia ősi fővárosát, Vilniust, és a vilniusi területet, amelyet 1920 augusztusában foglaltak el a lengyelek, s amelyet a Vörös Hadsereg 1939 szeptemberében felszabadított.

A finn kormány, amely hosszú idő óta szovjetellenes politikát folytatott, ezúttal sem volt hajlandó megfontolni a Szovjetunió javaslatait. 1939. október 12-én szovjet kezdeményezésre szovjet—finn tárgyalások kezdődtek Moszkvában. A Szovjetunió kölcsönös segélynyújtási egyezményt ajánlott Finnországnak, ezt azonban nem fogadta el. Ezután a Szovjetunió a következő javaslatot terjesztette elő: Finnország vonja hátrább határát a Karél-földszoroson, ahol a határ mindössze 32 kilométerre húzódik Leningrádtól, s cserébe kétszer akkora területet kap Karéliában; azonkívül Finnország adjon bérbe egy kisebb területet a Finn-öböl bejáratánál, hogy ott a Szovjetunió haditengerészeti támaszpontot építhessen. A finn kormány ezt a javaslatot is visszautasította.

Az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország reakciós körei kezdettől fogva mindent megtettek, hogy kudarcba fulladjanak a szovjet—finn tárgyalások. Maguk a finn kormánykörök a hitleri Németország támogatására számítottak. A nyugati imperialisták által bujtogatott finn kormány végül is megszakította a tárgyalásokat. A határokon megnőtt a feszültség, és 1939. november 30-án Finnország és a Szovjetunió között megindultak a hadműveletek.

A finn hadsereg a Karél-földszoroson az úgynevezett Mannerheim-vonal jól kiépített erődítményrendszerére támaszkodhatott. Elsőrendű fegyverzettel, többek között automatafegyverekkel bőven el volt látva; jól felkészült a téli hadviselésre, megfelelő meleg ruházattal és sífelszereléssel rendelkezett. A katonákra és a tisztekre erősen hatott a militarista és soviniszta propaganda.

Szovjet részről a leningrádi katonai körzet erőit vetették harcba. Kitűnt azonban, hogy ezek a csapatok elégtelenek a finn hadsereg ellen, s nem készültek fel kellőképpen az olyan harcra, amilyet a Karél-földszoros s az ott épített finn erődvonal viszonyai megköveteltek. Az első hónapban csak a Mannerheim-vonal fő védőövét fedező akadályövezetet tudták áttörni a Karél-földszoroson, miközben északon elfoglalták a Murmanszktól északnyugatra fekvő Halász- és Középső-félszigetet, valamint a Petsamótól keletre fekvő körzetet. A szovjet hadvezetésnek további csapatokat kellett bevetnie, és gondosan elő kellett készítenie az új, döntő hadműveleteket.

A nyugati imperialista kormányok eközben hatalmas kampányba kezdtek, hogy — Finnország megsegítésének jelszavával — támadást indítsanak a Szovjetunió ellen. Az Egyesült Államok elnöke 1939. december 2-án sajtónyilatkozatot tett, amelyben „morális embargót" hirdetett a Szovjetunióval való kereskedelemre. 1939. december 14-én a Népszövetség Tanácsa határozatilag kizárta a Szovjetuniót a Népszövetségből (a határozat egyébként igen kis többséggel született meg). Bizottságot hívtak életre a Finnországnak nyújtandó katonai és gazdasági segítség koordinálására. Anglia és Franciaország expedíciós hadtestet készült Finnországba küldeni, és terveket készített a Szovjetunió déli irányból, Törökország és Irán felől történő megrohanására. De mielőtt az imperialisták megvalósíthatták volna elképzeléseiket, a Vörös Hadsereg döntő vereséget mért a finn csapatokra. Heves és véres harcok árán február 28—29-én áttörte a Mannerheim-vonal erődrendszerét, és 1940 március elején kijutott a Viipuri (Viborg)—Käkisalmi (Kexholm)—Szortavala-vonalra; megnyílt előtte az út Finnország belső területei felé. Az elkerülhetetlen vereség láttán a finn kormány arra kényszerült, hogy béketárgyalásokat kezdjen a Szovjetunióval. Az angol, francia és amerikai uralkodó körök minden módon arra törekedtek, hogy meghiúsítsák a tárgyalások sikerét. A finn kormány azonban, belátva, hogy katonai helyzete reménytelenné vált, 1940. március 12-én aláírta a békeszerződést. Ennek értelmében a Szovjetunióhoz került a Karél-földszoros Viborg városával, a Viborgi-öböllel és szigetekkel, továbbá a Ladoga-tó nyugati és északi partvidéke Kexholm, Szortavala és Szuojarvi városokkal, a Märköjärvitől keletre eső terület Kuolajärvi várossal, végül északon a Halász- és a Középső-félsziget nyugati részei. A Szovjetunió ezenkívül bérbe vette Finnországtól a Finn-öböl bejáratánál fekvő Hanko-félszigetet néhány hozzátartozó szigettel, hogy haditengerészeti támaszpontot építsen és szükség szerinti szárazföldi és légi erőt tartson ott.

ÚJ SZOVJET KÖZTÁRSASÁGOK ÉS TERÜLETEK 1939-1940-BEN

Az 1939 november 1-i törvény értelmében a Szovjetunióhoz visszakerült és az USZSZK-val újra egyesült Nyugat-Ukrajna

Az 1939. november 2-i törvény értelmében a Szovjetunióhoz visszakerült és a BSZSZK-val újra egyesült Nyugat-Fehérorszag

A Vörös Hadsereg által felszabadított és Litvániának 1939-ben átadott vilnius terület

A szovjet csapatok támadása az 1939-1940 évi szovjet-finn háborúban

A szovjet csapatok helyzete a hadműveletek végén

A Szovjetunió és Finnország között 1940. március 12-én kötött szerződés értelmében a Szovjetunióhoz került területek

Az 1940 márc. 12-i szerződés értelmében a Szovjetunió által Finnországtól bérelt Hanko-félsziget és környéke

Az 1940. június 28-án alakult Karél-finn SZSZK határa

Besszarábia, amelyet Románia 1940 június 28-án visszadott a Szovjetuniónak

Észak-Bukovina, amelyet Románia 1940. június 28-án átadott a Szovjetuniónak

Az 1940 augusztus 20-án alakult Moldavai SZSZK határa

Az 1940 aug. 3-án a Szovjetunióhoz csatlakozott Litvánia

Az 1940. aug. 5-én a Szovjetunióhoz csatlakozott Lettország

Az 1940 aug. 6-án a Szovjetunióhoz csatlakozott Észtország

A Szovjetunió határa

140 0 140 280km

A SZOVJET CSAPATOK TÁMADÁSA A KARÉLIAI FÖLDSZOROSON (1939 NOVEMBER-1940 MÁRCIUS)

A finnek erődrendszerének körzete (Mannerheim-vonal)

A finn erődítmények fő védelmi vonala

A szovjet csapatok támadása

A szovjet csapatok helyzete a hadműveletek végén

Méretarány 1:2 800 000

20° Greenwichtől K-re

Az a reménység, hogy Észtország, Lettország és Litvánia kormányai lelkiismeretesen teljesítik szerződésileg vállalt kötelezettségeiket, nem vált valóra. A szovjet—finn konfliktus idején Észtország s a másik két balti állam kormánya fokozott erővel azon dolgozott, hogy finn—észt, sőt balti — skandináv tömböt kovácsoljon ki a Szovjetunió ellen. 1934-ben született egyezményükre (az úgynevezett balti antant paktumra) hivatkozva élesen szovjetellenes tevékenységet fejtettek ki. 1940 márciusában Litvánia is csatlakozott a Lettország és Észtország közt létrejött katonai szövetséghez.

A három balti állam kormánya a szovjet—finn konfliktus megoldódása után is folytatta szovjetellenes politikáját. 1940 nyarán Németország nyugat-európai győzelmeitől bátoríttatva az észt, lett és litván kormány még határozottabb szovjetellenes lépésekre ragadtatta magát. Jelentékeny mértékben csökkentették a Szovjetunióval folytatott kereskedelmüket, ugyanakkor egyre többet szállítottak Németországnak; gazdasági és pénzügyi politikájukat mind nyíltabban alárendelték a német monopóliumok érdekeinek. A litván kormány, német segítségben reménykedve, egyenesen azt kérte a hitleri kormányzattól, hogy küldjön csapatokat a balti államokba. A balti államok burzsoá sajtója a szovjetellenes propaganda szócsöve lett. Hivatalos személyiségeik a nagy nyilvánosság előtt támadták a Szovjetuniót. Provokációkat szerveztek a szovjet helyőrségekben szolgálatukat teljesítő katonák ellen.

A Szovjetunió kormánya elhatározta, hogy radikális intézkedéseket tesz a szovjetellenes aknamunka megakadályozására. 1940 júniusában jegyzéket intézett a három balti kormányhoz. Követelte, hogy mindhárom országban haladéktalanul alakuljon olyan új kormány, amely biztosítani fogja a Szovjetunió és a szóban forgó államok közt érvényben levő szerződés maradéktalan betartását; követelte továbbá, hogy a balti államok annyi szovjet csapatot engedjenek területükre, amennyi biztosítani tudja a szerződés feltételeinek teljesítését, és elejét veszi a szovjet helyőrségek elleni további provokációknak. E követelések megfeleltek a balti országokban élő dolgozó tömegek érdekeinek, s mindhárom ország népe határozottan fellépett mellettük, és szembeszállt az uralkodó körök arra irányuló kísérleteivel, hogy a szovjet javaslatok formális elfogadása és a kormányok egyes tagjainak kicserélése révén megtartsák hatalmukat. A kommunista pártok vezetésével mindhárom országban létrejöttek a népi antifasiszta front szervezetei. Rohamosan érlelődött a forradalmi helyzet, s miközben — az előzetesen elfogadott egyezmény értelmében — újabb szovjet csapatok érkeztek a három ország területére, mindenütt kibontakozott a munkások, parasztok, katonák és haladó értelmiségiek viharos forradalmi fellépése a burzsoá diktatúra ellen. A fasisztabarát hatóságokat megdöntötték. Június 17-én Litvániában népfrontkormány alakult Justas Paleckis elnökletével; június 20-án létrejött a lett népi demokratikus kormány Kirchensteinnel az élén; június 21-én Észtországban is antifasiszta népfrontkormány alakult Vares miniszterelnökségével.

Az új kormányok azonnal demokratikus választásokat tartottak a legfelső törvényhozó szervek — Lettországban és Litvániában a népi szejm, Észtországban az állami duma — megalakítására. A képviselőjelölteket mindenütt a Kommunista Párt vezetése alatt álló népi választási szövetség állította. A választások 1940 júliusában folytak le az általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójog alapján. A népi választási szövetség jelöltjei Észtországban megkapták a szavazatok 92,8 százalékát, Lettországban 97,8 százalékát, Litvániában pedig 99,19 százalékát.

1940. július 21-én a lett és litván népi szejm, július 22-én pedig az észt állami duma úgy döntött, hogy visszaállítja a szovjethatalmat, amelyet a burzsoázia 1919-ben idegen szuronyok segítségével vérbe fojtott. Mindhárom köztársaságban nemzeti tulajdonba vették a földet, az ipart, a bankokat, a közlekedést. A kapitalisták és földbirtokosok politikai és gazdasági uralmát felszámolták. Litvánia, Lettország és Észtország parlamentjei határozatot hoztak arról, hogy belépnek a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségébe; e célból Moszkvába küldték meghatalmazottaikat. 1940.

Tömegtüntetés Tallinnban az Észt Szovjet Szocialista Köztársaság kikiáltása tiszteletére
Fénykép. 1940

augusztus 3 és 6 között a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának hetedik ülésszaka egyenjogú szövetséges köztársaságokként felvette Litvániát, Lettországot és Észtországot a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségébe.

Az a tény, hogy a Baltikumban ismét szovjethatalom létesült, nagy távlatokat nyitott a balti népek politikai, gazdasági és kulturális felemelkedése előtt. A Szovjetunióhoz való csatlakozásuk tovább szilárdította a nagy szocialista szövetség gazdasági és védelmi erejét. Ez egybeesett a hitleri Németország ellen harcoló valamennyi ország érdekével. Anglia és az Egyesült Államok uralkodó körei azonban, elvakult osztálygyűlöletükben, ellenségesen fogadták a szovjethatalom győzelmét a Baltikumban. Megtagadták az elismerést Litvánia, Lettország és Észtország szovjet kormányától; hivatalosan továbbra is a megdöntött fasisztabarát kormányokat ismerték el és támogatták; törvénytelenül rátették kezüket a balti államok flottájára, s lefoglalták az angol és amerikai bankokban őrzött aranyalapjukat. Ezen túlmenően még sokféle módon kimutatták ellenséges érzületüket a balti országok népei iránt.

BESSZARÁBIA FELSZABADÍTÁSA ÉS ÉSZAK-BUKOVINA EGYESÍTÉSE A SZOVJETUNIÓVAL

Románia 1918-ban kihasználta a fiatal szovjet állam gyengeségét, és elragadta tőle Besszarábiát. A szovjet nép és kormánya sohasem ismerte el az annexiót.

A szovjet kormány 1940. június 26-án követelte a román kormánytól, hogy adja vissza a Szov-

Besszarábia lakossága örömmel fogadja a Vörös Hadsereg harcosait
Fénykép. 1940

jetuniónak Besszarábiát és engedje át Bukovina északi részét, amelynek lakossága túlnyomó többségében ukrán. A román uralkodó körök, hogy időt nyerjenek, hosszas tárgyalásokba szerettek volna bocsátkozni, a szovjet kormány határozott fellépése azonban visszakozásra kényszerítette őket. Június 28-án a szovjet csapatok bevonultak Besszarábiába és Észak-Bukovinába. A lakosság örömujjongással fogadta őket.

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának hetedik ülésszaka — Besszarábia és a már korábban is a Szovjetunióhoz tartozó Moldavai Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság lakossága kívánságának megfelelően — törvényt hozott a Moldavai Szovjet Szocialista Köztársaság megalakításáról. Ez az új köztársaság a korábbi Moldavai Autonóm Köztársaságot és Besszarábiának túlnyomórészt moldavaiak által lakott nagyobb részét foglalta magában. Észak-Bukovina és Besszarábiának az a három körzete — a hotyini, az akkermani és az izmaili körzet —, ahol a lakosság többsége ukrán, az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz csatlakozott.

A szovjet kormány fentebb részletezett akciói azt eredményezték, hogy a Szovjetuniónak a Balti-tengertől a Kárpátokig húzódó államhatára mintegy 300—400 kilométerrel nyugatra tolódott. Ez lényegesen javította az ország hadászati helyzetét. Ugyanakkor azonban elsietett és megalapozatlan volt az a döntés, amelynek értelmében demilitarizálták a régebbi határvonal mentén létesített erődített övezeteket, miközben az új határ megerősítése még éppencsak hogy megkezdődött. Ez a körülmény nagy nehézségek elé állította a szovjet fegyveres erőket.

2. A SZOVJETUNIÓ BELSŐ HELYZETE

KÜZDELEM A HARMADIK ÖTÉVES TERV TELJESÍTÉSÉÉRT

Miután a Szovjetunió a világháború első időszakában nem viselt hadat, a szovjet nép folytathatta békés építőmunkáját a XVIII. pártkongresszuson elfogadott terv szerint, és lehetősége nyílt, hogy tovább erősítse védelmi képességét. Az ország hatalmas területe (22,2 millió négyzetkilométer), kimeríthetetlen természeti erőforrásai, az első ötéves tervek idején létesített roppant ipari bázis, a szocialista elvek szerint társadalmasított mezőgazdaság — mindez szilárd anyagi alapot teremtett ahhoz, hogy sikeresen megoldhassák az ország előtt álló feladatokat. A Szovjetunió népessége az idő

tájt 191,7 millió fő volt, s hatalmas erőt jelentett. Az ország népessége nemcsak számszerűen gyarapodott a szovjethatalom éveiben; felnőtt az új nemzedék, amelyet már a szocialista rendszer nevelt, s készen állt arra, hogy megvédelmezze a szocialista forradalom vívmányait. A helyi szovjetek újraválasztása 1939 decemberében megmutatta, hogy a nép egységesen, összeforrottan a Kommunista Párt és a szovjet kormány mögött áll, helyesli és támogatja politikáját. A munka minden területen fellendült. A szocialista munkaverseny új, 1939-ben kialakult formái — a több munkagép kezelését vállaló mozgalom és a több szakma elsajátítására irányuló törekvés — a munkásság széles tömegeit ragadták magukkal.

A harmadik ötéves terv teljesítése egészében véve sikeresen haladt előre. Az ipari termelés öt évre előirányzott tervét 1941 nyarára már 86 százalékban teljesítették. A terv első három évében 2900 új nagyüzem építését kezdték meg. Erőteljesen fejlődött a gépgyártás. A villamosenergia-termelésben a Szovjetunió világviszonylatban a harmadik helyre, a kibányászott szén mennyiségét illetően pedig a negyedik helyre tört fel. A termelési eszközök termelése 1940-ben az egész ipari termelés 61,2 százalékát tette ki. Hatalmas ipari bázis jött létre az ország keleti részén, egymás után épültek az óriási ipari üzemek: az uráli alumíniumkombinát, az ufai krakkoló üzem második egysége, a közép-uráli rézkohó, a Novij Tagil-i fémfeldolgozó üzem. A keleten épített kohók és öntödék 1941 elején a Szovjetunió összes nyersvastermelésének 28,5 százalékát, az acéltermelés 37 százalékát adták. A kuznyecki, karagandai, pecsorai és más keleti szénmedencék a széntermelés harmadát szolgáltatták. Az Urál és a Volga közti körzetben kiépült a „második Baku", amely a következő években a kőolaj-kitermelés igen gazdag központjának bizonyult. Az ötéves tervek során teremtett hatalmas ipar a későbbiekben olyan hadigazdaság kifejlesztését tette lehetővé, amely minden szükséggel el tudta látni a Vörös Hadsereget.

A tervek teljesítése azonban nem ment könnyen. Olyan nehézségek támadtak, amelyeknek leküzdése roppant erőfeszítést követelt. Súlyos helyzet állt elő például a vaskohászatban. 1940-ben a Szovjetunióban 18,3 millió tonna acélt és 14,9 millió tonna nyersvasat állítottak elő. Ez a mennyiség, bár többszöröse volt annak, mint amit a cári Oroszország az első világháború küszöbén termelt, nem érte el a tervben előirányzott szintet, és nem elégítette ki a népgazdaság, elsősorban a gépgyártás és a hadiipar rohamosan növekvő igényeit. A vaskohászat 1938-tól 1940 közepéig egy helyben topogott. 1939-ben kevesebb nyersvasat és acélt állítottak elő, mint 1938-ban. Elmaradt a tervfeladatoktól az üzemanyaggyártás is. 1940-ben alig valamivel termeltek több olajat, mint 1938-ban. A népgazdaságban aránytalanságok keletkeztek. Súlyos fogyatékosságok mutatkoztak a termelés megszervezésében, a munkaviszonyok és bérviszonyok terén is; ennek következtében rendkívül nagy volt a munkaerőván-

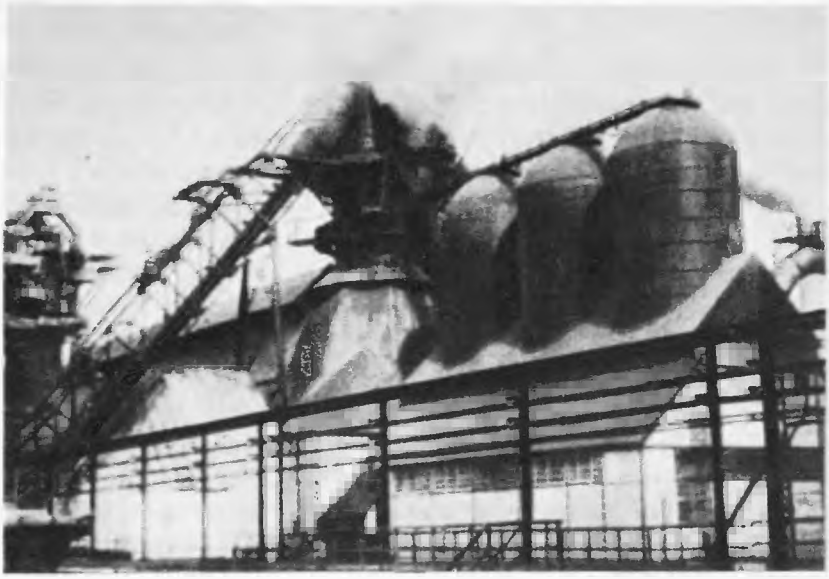

A Novij Tagil-i fémfeldolgozó üzem
Fénykép. 1940

A munkaerőtartalék-képzésre felhívó plakát
1940

dorlás. A munka termelékenységének színvonala nem tudta biztosítani a tervfeladatok teljesítését. Az általános helyzeten az élmunkások és újítók ragyogó rekordteljesítményei sem változtathattak.

Komoly hibák jelentkeztek az egyes üzemek és egész népgazdasági ágak gazdasági és technikai irányításában. Az az ellentmondás, amely egyfelől Sztálin személyi kultusza, másfelől a szocialista rend igazi alapjai, a párt gigantikus eszmei és szervező tevékenysége, a nép önfeláldozó munkája között feszült, erősen éreztette hatását. A tömeges megtorlások rést ütöttek a gazdasági és műszaki vezetésen. Sok kiváló, tapasztalt, a szocializmus ügyét szívvel-lélekkel szolgáló gazdasági vezetőt és nagy képzettségű mérnököt váltottak le és zártak börtönbe. Helyükbe új emberek léptek, részben olyanok, akiknek sem megfelelő képzettségük, sem tapasztalatuk nem volt. Ezek a fiatal, tapasztalatlan gazdasági vezetők nem tudták egyik napról a másikra átvenni a termelés irányítását. A gyanakvás és kölcsönös bizalmatlanság légköre, a félelem, hogy ellenséges szándék gyanújába kerülnek, arra késztette a gazdasági vezetők egy részét, hogy ne vállalják a felelősségteljes határozatok kockázatát; megbénult az alkotó kezdeményezés. Nem egy mérnök hátat fordított a termelésnek, és inkább a „csendes" hivatali munkát választotta; az ipar pedig, amelyet eközben a legújabb technikával szereltek fel, képzett vezetők nélkül maradt.

A fémkohászat, az üzemanyag-termelés és más iparágak terén előállt veszélyes elmaradás rendkívüli intézkedéseket követelt. A Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa és az SZK(b)P Központi Bizottsága 1940. március 21-én határozatot hozott „A Donyec-medence szénbányászatának fejlesztéséről", június 2-án pedig azokról a rendszabályokról, amelyek a nyersvas- és acélöntés, valamint a hengereltáru-termelés tervének teljesítését biztosítják. E határozatok rámutattak néhány tényezőre, amelyek a széntermelés és fémfeldolgozás 1939. évi tervének teljesítését gátolták, és konkrét intézkedéseket jelöltek meg a fogyatékosságok leküzdésére. A határozatok megvalósítása során meggyorsult a vasérclelőhelyek feltárása és a dúsító berendezések építése, megjavult az ipar nyersérccel és üzemanyaggal való ellátása.

1940. június 26-án a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége rendeletet adott ki, amely általánosan előírta a nyolcórás munkanapot és a teljes — hétnapos — munkahetet, és megtiltotta a munkások és alkalmazottak önkényes kilépését az üzemekből és hivatalokból. Október 2-án rendelkezés született a Szovjetunió munkaerő-tartalékairól, azzal a céllal, hogy biztosítsák az ipar számára a megfelelő képzettségű munkaerőt. A munkanap egyórás meghosszabbítása és a hétnapos munkahétre való áttérés már magában is a termelés — ezen belül a feszült nemzetközi helyzetben nélkülözhetetlenné vált hadiipari termelés — jelentékeny növelését tette lehetővé. A munkaerőtartalékokról kiadott rendelkezés, amely üzemi, műhelyi és vasúti oktatási intézmények sűrű hálózatát hozta létre, hogy évenként mintegy egymillió új szakmunkást bocsáthassanak az ipar rendel-

A SZOVJETUNIÓ LEGFONTOSABB STATISZTIKAI ADATAI 1938—1940-BEN

AZ ORSZÁG LAKOSSÁGA
1940. IX. 1-ÉN
(millió fő)

A MUNKÁSOK ÉS ALKALMAZOTTAK SZÁMA
(millió fő)

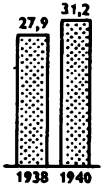

AZ IPARI TERMELÉS VOLUMENÉNEK NÖVEKEDÉSE
(1913-at 100-nak véve)

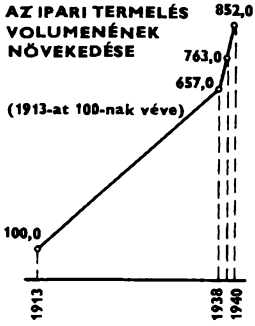

SZÉNTERMELÉS
(millió tonnában)

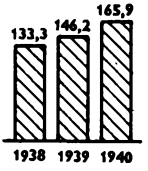

KŐOLAJTERMELÉS
(millió tonnában)

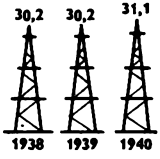

VILLAMOSENERGIA-TERMELÉS
(milliárd kilowattóra)

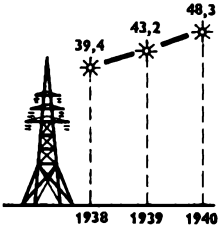

VAS- ÉS ACÉLTERMELÉS
(millió tonnában)

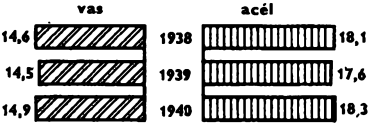

GÉPKOCSI- ÉS TRAKTORGYÁRTÁS
(ezer darab)

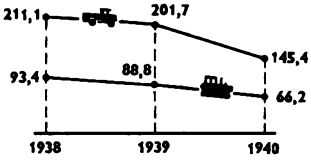

VETÉSTETÜLET
(millió hektár)

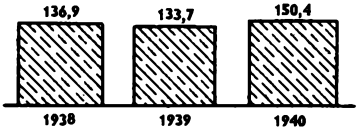

AZ ÁLLAMI KIADÁSOK
(és ezen belül a hadikiadások)
(milliárd rubelben)

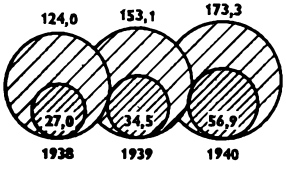

A REPÜLŐGÉPEK, HARCKOCSIK, TÜZÉRSÉGI LÖVEGEK TERMELÉSE 1939-BEN
(az 1930-as szintet 1-nek véve)

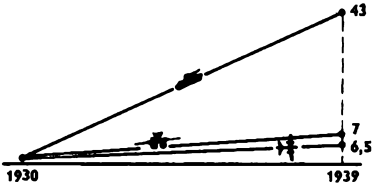

kezésére, ugyancsak az ipari termelés gyors fejlesztését szolgálta. Az ipari munkaerő tervszerű, állandó utánpótlásának ez az új forrása jellegét tekintve mindenképpen megfelelt a szocialista rendszer feltételeinek és fölényének.

A mezőgazdasági termelés fejlődése bonyolult kérdés volt. A szovjet mezőgazdaságban akkor 236 900 kolhoz, 4100 szovhoz és 7069 gép- és traktorállomás dolgozott, több tízezer traktorral és egyéb géppel felszerelve. A kollektivizálás, a mezőgazdaság gépesítése és a kolhozok szervezeti-gazdasági megszilárdulása azt eredményezte, hogy a mezőgazdaság bruttó hozama 1937-hez viszonyítva 1940-re 15 százalékkal megnőtt. A falu népe erőteljesen dolgozott, hogy a lakosságot élelmiszerrel, az ipart pedig nyersanyaggal kellőképpen ellássa.

Mindamellett a mezőgazdaság továbbra is a népgazdaság legproblematikusabb ága volt. A gabonafélék összhozama igen lassan emelkedett: az 1933—1937-es időszak évi átlaga 4448 millió pud (72,9 millió tonna) volt, az 1938—1940-es évek átlaga 4756 millió pud (77,9 millió tonna). A termésátlagok kedvezőtlenül alakultak. A gabonafélék termésátlaga hektáronként 7,1, illetve 7,7 mázsa volt, nem érte el az 1913. évi 8,2 mázsás átlagot. Az állattenyésztés sem fejlődött kielégítően. 1941-ben a szarvasmarha-állomány kisebb volt, mint 1916-ban.

A párt és a kormány erőfeszítése arra irányult, hogy megszüntessék a mezőgazdaság elmaradását.

A SZOVJET NÉP ANYAGI ÉS KULTURÁLIS SZÍNVONALÁNAK EMELKEDÉSE

A szovjet gazdaság fejlődése megváltoztatta az emberek életét. Az ország túljutott azokon a nehéz éveken, amikor minden erőt a gazdaság alapjainak lerakására kellett fordítani, s ennek érdekében sokszor a legszükségesebbről is le kellett mondani. A nemzeti jövedelem ugrásszerűen emelkedett: 1940-ben már 128,3 milliárd rubel volt az 1937. évi 96,3 milliárd rubellel szemben. Ez lehetővé tette, hogy az állam jelentős összegeket fordítson szociális és kulturális célokra: 1939-ben több mint 37 milliárd, 1940-ben 41 milliárd rubelt. Az 1940—1941-es tanévben 38 millióan tanultak az iskolákban, technikumokban és főiskolákon. Igen sok új klubot, színházat, kórházat, klinikát s egyéb szociális és kulturális intézményt nyitottak meg. A munkabéralap és a kolhozparasztság jövedelme emelkedett, a lakosság vásárlóereje megnőtt; 1940-ben 175 milliárd rubelre növekedett az áruforgalom. Azzal párhuzamosan, hogy az élet anyagilag biztonságosabbá vált, nőttek a társadalom művelődési igényei is. Az újságok, folyóiratok, könyvek sok millió példányban terjedtek. A színházak és mozik be sem tudták fogadni az érdeklődők tömegét.

A párt és a kormány igen sokat tett annak érdekében, hogy a tömegeket a kommunista világnézet és a szocialista hazafiság szellemében nevelje. A párt propagandája, amely az emberek széles köreire hatott, egységbe kovácsolta a népet és erősítette elszántságát, hogy megvédje a forradalom vívmányait. Sztálin személyi kultusza azonban ezen a területen is éreztette káros hatását. Nap mint nap arról igyekeztek meggyőzni az embereket, hogy minden siker, minden győzelem egyedül Sztálin műve. A nép harckészségét gyengítette az a nézet, amely szerint az ellenség könnyűszerrel legyőzhető.

Fontos szerepe volt a kommunista nevelésben a szovjet irodalomnak és művészetnek. Az írók, költők és drámaírók műveiben, a színpadon és a filmvásznon életre kelt a forradalom hősiessége és a szocialista építés pátosza. Solohov 1940-ben fejezte be monumentális történelmi-forradalmi eposzát, a „Csendes Don"-t. Alekszej Tolsztoj 1941-ben adta közre trilógiájának, a „Golgotá"-nak harmadik kötetét. A háborús tematika mind nagyobb teret kapott az irodalomban és a képzőművészetben. Megjelent Ehrenburg regénye, a „Párizs bukása", amely megrázó képet rajzolt Franciaország tragédiájáról.

A háborús veszély fokozódása arra késztette a szovjet kormányt, hogy egyre nagyobb figyelmet fordítson a hadiiparra és a fegyveres erőkre.

Az általános hadkötelezettségről szóló törvény, amelyet a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa 1939. szeptember 1-én fogadott el, megteremtette a hadsereg számszerű növelésének és a kiképzési rendszer megjavításának feltételeit. A szovjet—finn fegyveres konfliktus komoly fogyatékosságokat tárt fel a hadsereg szervezetét, különösen pedig technikai felszereltségét illetően. Az Európában kibontakozott hadműveletek, amelyek során hatalmas hadseregek csaptak össze, megmutatták a harckocsik, a légierő és a tüzérség új szerepét a korszerű háborúban, és nyilvánvalóvá tették, hogy a szovjet fegyveres erőknek a legújabb harceszközökkel való felszerelése elsőrendű fontosságú feladat.

A Vörös Hadsereg erejének megszilárdításával kapcsolatos halaszthatatlan feladatokat a párt Központi Bizottságának plénumain és a Legfelsőbb Haditanács kibővített ülésein is napirendre tűzték. Az itt hozott határozatok elrendelték az elavult haditechnikai felszerelés kiselejtezését és a hadsereg ellátását új, korszerű fegyverzettel. A korszerű harc követelményeinek megfelelő szervezeti változtatásokat és más fontos intézkedéseket írtak elő a Szovjetunió védelmi képességének fokozása érdekében.

A honvédelem egyre nagyobb helyet kapott a költségvetésben: 1939-ben 34,5 milliárd rubelt, 1940-ben 56,9 milliárd rubelt irányoztak elő erre a célra. Míg a második ötéves terv éveiben a honvédelmi kiadások a költségvetés 12,6 százalékát tették ki, 1939—1940-ben 26,4 százalékát alkották.

A hadiipar termelése 1940-ben 38 százalékkal magasabb volt, mint 1939-ben. Komoly eredményeket ért el a repülőgépipar; 1940-ben több repülőgépet állított elő, mint a megelőző esztendőben. A szovjet repülőgépgyárak azonban továbbra is elavult típusú gépeket gyártottak, és az új típusok szériagyártására való átállás vontatottan haladt. Az IL-2 típusú kitűnő harcigép konstrukciója például már 1938-ban elkészült, szériagyártása mégis csak három évvel később, 1941-ben indult meg; ugyanez történt a JAK-1, a MIG-3, a LAGG-3 korszerű vadászgépek és a PE-2 nagy sebességű bombavető esetében is. 1941 első felében a szovjet légierő még csak néhány darabot kapott ezekből a típusokból.

Ha meglehetős lassan is, de átszervezték a harckocsigyártást. A futószalagok ezrével ontották a tankokat, de közülük sok nem felelt meg a korszerű háború követelményeinek. A T-34-es harckocsiból, e remek konstrukcióból, 1940-ben mindössze 115 darab készült. Később, igaz, javult a helyzet. 1941-ben hat hónap alatt már 1110 darab T-34-es és 393 darab KV-típusú nehézharckocsi került ki a gyárakból.

Lényegbevágó rendszabályokat foganatosítottak annak érdekében is, hogy megfelelő tüzérséggel lássák el a Vörös Hadsereget. A tüzérségi lövegek száma 1939-ben meghaladta az 1934-es mennyiség kétszeresét. Harci értékét tekintve a szovjet tüzérség felülmúlta a németet. A háború veszélye azonban ezen a téren is további intézkedéseket tett szükségessé. A honvédelmi iparnak ebben az ágában eközben olyan hibák és téves számítások is történtek, amelyek a későbbiekben súlyosan éreztették hatásukat. Így, 1941. január 21-én megszüntették az ellenséges tankokkal vívandó küzdelemhez szükséges 45 és 76 mm-es ágyúk és a megfelelő lövedékek gyártását, és elrendelték a 107 mm-es ágyúk előállítására való átállást. A háború kitöréséig azonban még a terve sem készült el az új lövegnek, a régi típusokat viszont már nem gyártották. Súlyos következményekkel járt ez a háború első napjaiban; a szovjet tüzérség komoly veszteségeket szenvedett. Hosszú ideig elhanyagolták az olyan egyszerű, de fontos fegyver gyártását, mint amilyen az aknavető. Az aknavetők tervezésével foglalkozó egyetlen szovjet intézetet még 1936-ban megszüntették, azon a címen, hogy „ennek a fegyvertípusnak nincs jelentősége". Csak a szovjet—finn konfliktus után változott meg ez a vélemény; 1941 júniusáig több mint 13 000 82 mm-es és 3800 120 mm-es aknavetőt állítottak

elő. Az automatafegyverek gyártása sem fejlődött megfelelően. A háború kitörésekor a szovjet hadsereg mintegy 100 000 géppisztollyal rendelkezett.

A háborúra való felkészülés szempontjából rendkívüli jelentősége volt az állami tartalékok és a mozgósított hadsereg felszereléséhez szükséges készletek felhalmozásának. A párt Központi Bizottsága több határozatot hozott a nyersanyag-, üzemanyag-, fém-, élelmiszer-, fegyverzet- és lőszertartalékkészletek képzése érdekében. A felhalmozott készleteknek nagy jelentőségük volt a népgazdaság háborús átállításában. De ebben a vonatkozásban is történt néhány súlyos tervezési hiba. A hadianyagkészletek jelentős részét nem a hátország távolabbi területein, hanem a fenyegetett körzetekben helyezték el, s ezek a háború első napjaiban vagy az ellenség kezére jutottak, vagy megsemmisítették őket a kiürítés során.

A Szovjetuniónak 1941-ben 4 207 000 katonája és tisztje volt, nem sokkal több tehát, mint a német fegyveres erők fele. A szovjet hadsereg túlnyomórészt szárazföldi egységekből állt; fegyverzete még mindig nem felelt meg a korszerű háború követelményeinek. A hadsereg ütőképességét súlyosan befolyásolták a tisztikarban foganatosított tömeges, alaptalan megtorlások, amelyek során a szovjet fegyveres erők nemcsak kiváló és tehetséges hadvezéreket vesztettek, de sok tapasztalt hadosztály-, ezred- és zászlóaljparancsnokot is, olyan embereket, akik hozzáértően vezethették volna az alájuk rendelt egységeket.

1941 nyarán a Vörös Hadsereg az általános átszervezés és az új technikával való felszerelés átmeneti állapotában volt. E folyamat befejezetlensége kedvezőtlenül befolyásolta a szovjet fegyveres erők felkészültségét.

A SZOVJETUNIÓ KOMMUNISTA (BOLSEVIK) PÁRTJÁNAK XVIII. KONFERENCIÁJA

Az imperialista agresszió reális fenyegetése a lehető legsürgősebb intézkedéseket tette szükségessé, amelyek elősegítik az építőmunka ütemének további fokozását, a népgazdasági tervek emelését és szervezeti változtatását, a munkaerő és az anyagi eszközök átirányítását a fegyvergyártásba és a hadiipar más ágaiba. A Kommunista Párt 1941. február 15-e és 20-a között tartott XVIII. pártkonferenciája megtárgyalta a pártszervezetek legfontosabb feladatait az ipar és a közlekedés területén. Összegezte az 1940-es év gazdasági eredményeit, és megvitatta a népgazdaság fejlesztésének 1941. évi tervét. A konferencia határozatai rámutattak az ipar és a közlekedés munkájában észlelt fogyatékosságokra, és felhívták a pártszervezeteket, hogy javítsák meg az ipari üzemek, vasutak, bányák vezetését, törekedjenek a terv teljesítésére minden munkahelyen — éspedig nemcsak a mennyiségi mutatók, hanem a gyártmányfajták minőségének vonatkozásában is. A konferencia az 1941-es évre még feszítettebb tervet hagyott jóvá, mint amilyen az előző évi volt. A bruttó ipari termelés értékét 1941-re 162 milliárd rubelben irányozták elő, ami az 1940-es termeléssel szemben 17—18 százalékos növekedést jelentett; előírták a nyersvas, az acél és a hengerelt áru termelésének, továbbá a szén és olaj kitermelésének jelentékeny fokozását. A gépgyártást 26 százalékkal kívánták növelni; kijelölték a feladatokat a nagy fontosságú építkezések, a közlekedés, a szállítás és a mezőgazdaság területén is.

A beruházások programja 1941-ben másfélszeresen múlta felül az 1940. évi beruházási tervet. A központi alapokból előirányzott beruházások 71 százalékát az ipar kapta. 2213 új ipari üzem létesítését és 742 meglevő üzem rekonstrukcióját vették tervbe.

A XVIII. pártkonferencián elfogadott 1941. évi népgazdasági terv létfontosságú feladatokat tűzött a szovjet nép elé: az ipari és mezőgazdasági termelés további növelését és a Szovjetunió védelmi képességének megszilárdítását.

3. A SZOVJETUNIÓ NEMZETKÖZI HELYZETE 1941 NYARÁN

A SZOVJETUNIÓ VISZONYA ANGLIÁHOZ ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKHOZ

A második világháború elején Anglia és szövetségesei nyíltan ellenséges álláspontra helyezkedtek a Szovjetunióval szemben. Annak ellenére, hogy a müncheni politika csődbe jutott, és Németországgal háborúba kényszerültek, az angol—francia tömb és az őket támogató Amerikai Egyesült Államok élesen szovjetellenes politikát folytatott.

Megmutatkozott ez 1939 szeptemberében, a lengyelországi események idején; megmutatkozott a nyugati hatalmak különféle cselszövényeiben a balkáni országokban, a Közel- és Távol-Keleten; megnyilvánult abban, hogy a nyugati kormánykörök aktívan támogatták Finnország és a balti államok reakciós kormányait, hogy a Szovjetuniót a nyugati hatalmak nyomására zárták ki a Népszövetségből és még sok más szovjetellenes akcióban. A nyugati hatalmak egészen a „furcsa háború" befejezéséig folytatták ezt a politikát.

Azután, hogy Angliában Churchill kormánya került hatalomra, s különösen, miután Franciaország összeomlott, a helyzet lassanként változni kezdett. Angliában azok a politikusok kerültek előtérbe, akik Chamberlain müncheni politikáját úgy ítélték meg, mint ami halálos veszélybe sodorta Angliát. Fokról fokra az a meggyőződés kerekedett felül, hogy a szovjetellenes politikai vonal megosztotta a potenciális Hitler-ellenes erőket, és csak arra jó, hogy segítségével Hitler elszigetelje egymástól ellenfeleit, s egyiket a másik után verje meg. Az új angol kormány tehát, amely józanabbul ítélte meg a helyzetet, új politikát kezdett érvényesíteni, ha azt nem is folytatta mindig következetesen. 1940 májusában Stafford Cripps személyében „különleges és rendkívüli meghatalmazottat" küldtek Moszkvába azoknak a kereskedelmi tárgyalásoknak a folytatására, amelyek Chamberlain idején zsákutcába jutottak. Miután pedig a szovjet kormány nem volt hajlandó a tárgyalásokat „különleges és rendkívüli" megbízottal folytatni, Cripps-et Anglia moszkvai nagykövetévé nevezték ki, s e minőségben 1940 júniusában meg is érkezett Moszkvába.

Stafford Cripps-et, a Munkáspárt egyik vezetőjét, az angol—szovjet szövetség híveként ismerték. Nagyköveti kinevezése tehát nem egyszerűen azt jelentette, hogy az egyik diplomatát egy másikkal cserélik fel. Az angol parlamentben mind gyakrabban hallatszottak olyan hangok, amelyek Angliának a Szovjetunióhoz való közeledését sürgették.

Bizonyos változás állt be az amerikai—szovjet viszonyban is. Az amerikai kormány lépései lassúak és következetlenek voltak; távol-keleti politikájában még hosszú ideig a müncheni utat járta. A két ország viszonya mindamellett fokozatosan javult. 1940. augusztus 6-án az Egyesült Államok moszkvai ügyvivője és A. I. Mikojan szovjet külkereskedelmi népbiztos között levélváltás történt a kereskedelmi egyezmény meghosszabbítása ügyében. A következő napon mindkét ország kormánya megerősítette az egyezmény meghosszabbítását, és az életbe is lépett. 1941. január 11-én az Egyesült Államok külügyminisztériuma közölte a washingtoni szovjet nagykövettel, hogy „az úgynevezett morális embargo politikáját, amelyet az elnök 1939. december 2-i sajtónyilatkozata körvonalazott, a jövőben nem alkalmazzák a Szovjetunió irányában". Ezzel Roosevelt kormánya megszüntette azokat a szovjetellenes rendszabályokat, amelyeket a szovjet—finn konfliktus idején léptetett életbe.

1941 márciusában az amerikai kormány, áprilisban pedig az angol kormány arról értesítette a Szovjetunió kormányát, hogy Németország a Szovjetunió megtámadására készül. Sztálin nem hitt e figyelmeztetéseknek; provokációnak értékelte őket, amelyek célja a szovjet—német háború kirobbantása. Kétségtelen, hogy az Egyesült Államok és Anglia kizárólag saját érdekéből indult ki, amikor arra törekedett, hogy megszerezze a Szovjetunió támogatását a tengelyhatalmak ellen. Nem kevésbé

világos azonban, hogy az események objektív menete meggyőzte az angol és amerikai uralkodó köröket: számolniuk kell a lehetőséggel, hogy saját országaik és a Szovjetunió egyesült erővel fognak harcolni a fasiszta agresszorok ellen.

A SZOVJET KORMÁNY KÜZDELME SVÉDORSZÁG ÉS TÖRÖKORSZÁG SEMLEGESSÉGÉNEK MEGŐRZÉSÉÉRT

A szovjet külpolitika igen jelentős lépéseket tett annak érdekében, hogy Svédország és Törökország megőrizze semlegességét. E két országot a hitleri Németország makacsul igyekezett a maga befolyása alá vonni, éspedig éppen a „szovjet veszélyre" való hivatkozással.

Svédország vonatkozásában a semlegesség biztosítására 1940. április 8-án történt az első lépés, amikor szovjet kezdeményezésre és sürgetésre szovjet—német nyilatkozatot tettek közzé arról, hogy „mindkét állam érdekeltnek tekinti magát Svédország semlegességének megőrzésében". A Szovjetunió támogatása tette lehetővé, hogy Svédország ne kerüljön a hitleri Németország csatlós államainak sorába; Svédország népe és kormánya tudta és nagyra értékelte ezt a tényt.

Nem kevesebb gondot fordított a Szovjetunió Törökország semlegességének biztosítására. A török kormány politikája — állhatatlanságával és azzal, hogy folytonosan az imperialista hatalmak szovjetellenes csoportosulásához kereste az utat — a háború első percétől fogva komoly veszélyt rejtett magában. Franciaország összeomlása után és a németek balkáni tevékenységének fokozódása idején Törökország mindinkább engedett a német ígéreteknek és fenyegetéseknek. 1941 márciusában titkos üzenetváltásra került sor Hitler és Inönü török köztársasági elnök között, egy „barátsági" szerződés megkötésével kapcsolatban. Ugyanakkor a hitlerista propaganda provokatív céllal azt híresztelte, hogy ha Törökország hadba lépne a németek ellen, a Szovjetunió kihasználná nehéz helyzetét és megtámadná.

A szovjet kormány 1941. március 25-én, azzal a céllal, hogy ellensúlyozza ezt a kiterjedt provokációt, nyilatkozatot juttatott el a török kormányhoz. Ebben leszögezte, hogy „az efféle beállítások semmiképp sem felelnek meg a Szovjetunió álláspontjának"; „abban az esetben, ha Törökországot valóban támadás érné, és kénytelen volna harcba lépni területének védelmére, Törökország, a közte és a Szovjetunió között érvényben levő megnemtámadási szerződésnek megfelelően, számíthat a Szovjetunió teljes megértésére és semlegességére".

A török kormány háláját fejezte ki a szovjet kormány nyilatkozatával kapcsolatban, és a maga részéről kijelentette, hogy az esetben, ha a Szovjetuniót támadás érné, a Szovjetunió is „számíthat Törökország teljes megértésére és semlegességére". Ez azonban nem tartotta vissza a török kormányt attól, hogy tovább közeledjen a hitleri Németországhoz, s a Szovjetunió ellen indított német támadás előtt négy nappal, 1941. június 18-án aláírja azt a barátsági és megnemtámadási szerződést, amely biztosította a német hadsereg déli szárnyát.

A SZOVJET—JAPÁN SEMLEGESSÉGI EGYEZMÉNY

A japán militaristák hosszú idő óta hódító terveket szőttek a Szovjetunió ellen. A második világháború kezdetén azonban, amikor a japánok a Halhin-Gol-folyónál súlyos vereséget szenvedtek, Németország pedig megnemtámadási szerződést kötött a Szovjetunióval, a japán katonai vezető csoport arra kényszerült, hogy a távolabbi jövőre halassza a Szovjetunió elleni agresszív terveit. 1940 nyarától Japán a déli tengerek és Délkelet-Ázsia meghódítását tűzte napirendre, ami kisebb erőfeszítést követelt tőle, különösen miután az európai háborúban két nyugati gyarmattartó hatalom — Franciaország és Hollandia — összeomlott, a harmadik pedig — Anglia — jelentősen meggyengült. 1940 júliusában a japán kormány megnemtámadási egyezményt ajánlott a szovjet kor-

mánynak. Japán részéről ez nyilvánvalóan csak manőver volt. Miközben ugyanis tárgyalásokat folytatott a Szovjetunióval, és húzni-halasztani igyekezett az egyezmény megkötését, Németországgal és Olaszországgal a Szovjetunió ellen irányuló háromhatalmi egyezményről tárgyalt, amelyet 1940. szeptember 27-én alá is írt. A szovjet kormány számot vetett annak lehetőségével, sőt valószínűségével, hogy a japán militaristák rosszhiszeműen jártak el, mégis folytatta a tárgyalásokat, mert az volt az álláspontja, hogy az efféle megnemtámadási szerződés is jobb a semminél. 1941 áprilisában Matsuoka japán külügyminiszter Moszkvába érkezett. Kijelentette, hogy kormánya kész semlegességi egyezményt kötni a Szovjetunióval, éspedig azonnal. Április 13-án aláírták az egyezményt.

A japán—szovjet semlegességi egyezmény megfelelt a szovjet kormány általános külpolitikai vonalának, amely a Szovjetunió biztonságának megszilárdítására és a háború kiterjedésének megakadályozására irányult. Bármilyen álnok célokat követett is a militarista Japán, ez az egyezmény mégis bizonyos akadályokat állított annak útjába, hogy agresszív háborút indítson a Szovjetunió ellen. Emellett a Szovjetunió szempontjából az a jelentősége is megvolt a paktumnak, hogy fényt derített a fasiszta tömbön belül uralkodó nézeteltérések egyikére: Hitlerék azt szerették volna, ha Japán minél előbb támadást indít a Távol-Keleten mind Anglia és az Egyesült Államok, mind pedig a Szovjetunió ellen; a japán kormány azonban maga akarta meghatározni, ki ellen támad és mikor.

A SZOVJET—NÉMET VISZONY

Semlegességi politikájának megfelelően a Szovjetunió pontosan betartotta a közte és Németország között létrejött szerződéseket. A politikai jellegű egyezményeken kívül több más egyezményt is kötött Németországgal: két gazdasági egyezményt a kölcsönös áruforgalomról (1940. február 11-én és 1941. január 22-én); megegyezést a határ menti konfliktusok és incidensek rendezéséről; szerződést a határvidékek jogviszonyairól; megegyezést az Igorka-folyótól a Balti-tengerig húzódó szovjet—német határról (ez utóbbira azzal kapcsolatban került sor, hogy a balti köztársaságok a Szovjetunióhoz csatlakoztak). A szovjet kormány minden módon el akarta kerülni, hogy feszültség támadjon a Szovjetunió és Németország között, és gondosan ügyelt rá, nehogy bármiféle ürügyet szolgáltasson a megkötött egyezmények felbontására. Nem csupán a szovjet diplomáciai, katonai, gazdasági és egyéb, a Németországgal fennálló kapcsolatok fenntartásáért felelős hivatali szervek tartották magukat ehhez az irányvonalhoz, hanem a szovjet sajtó és rádió is.

A német kormány ezzel szemben olyan magatartást tanúsított a Szovjetunió irányában, amely semmiképp sem felelt meg a lojalitás követelményeinek. 1940 nyarától, amikor megkezdte a szovjetellenes háború titkos előkészítését, mind gyakrabban sértette meg a szovjet—német egyezmények szellemét és betűjét; miután pedig 1940. szeptember 27-én létrejött a német—olasz—japán háromhatalmi egyezmény, a német kormány nyíltan szembeszegült a Szovjetunió életbevágó külpolitikai érdekeivel. A legnagyobb veszélyt a hitleri Németországnak azok a diplomáciai és katonai akciói jelentették, amelyek a Szovjetunió közelében fekvő „kis országokat" sorjában csatlós államokká és hadműveleti felvonulási területté változtatták. Ez ment végbe 1940 őszén Romániában és Magyarországon, 1941 elején Finnországban és Bulgáriában. A Jugoszlávia ellen 1941 áprilisban intézett agresszió is szovjetellenes élű cselekmény volt, minthogy a hitleristák ezt a balkáni államot is fel akarták használni a Szovjetunió elleni háborújukban.

A szovjet kormány számos kísérletet tett arra, hogy Németországot rábírja barátságtalan tevékenykedéseinek beszüntetésére a Szovjetunióval szemben, és megakadályozza a háború kiterjedését. 1940 októberében a TASZSZ-iroda megcáfolta a külföldi sajtó azon állításait, hogy „a Kremlt informálták a Romániába küldött (német — *Szerk.*) katonák számáról és céljairól". Novemberben ugyanilyen cáfolat látott napvilágot azzal kapcsolatban, hogy — egyes hírforrások szerint — Magyarországnak a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozása állítólag „a Szovjetunió közre-

működésével és teljes beleegyezésével ment végbe". 1941 januárjában, amikor megindult a német katonai egységek Bulgáriába szállítása, a szovjet kormány nyilatkozatot tett közzé, hogy „az a Szovjetunió tudta és beleegyezése nélkül ment és megy végbe"; márciusban pedig, amikor a bolgár kormány hivatalosan a Szovjetunió tudomására hozta, hogy német csapatokat enged területére, „azzal a céllal, hogy biztosítsa a békét a Balkánon", a Szovjetunió Külügyi Népbiztossága a következő határozott választ adta: „1. A szovjet kormány nem helyeselheti a bolgár kormány álláspontját az adott kérdésben, minthogy ez az álláspont, függetlenül a bolgár kormány kívánságától, nem a béke megszilárdításához, hanem a háború szférájának kiterjedéséhez és Bulgáriának a háborúba sodródásához vezet. 2. Ennek következtében a szovjet kormány, békepolitikájához híven, semmiképpen sem támogathatja a bolgár kormány jelenlegi politikáját."

A szovjet kormány arra is kísérletet tett, hogy a német vezetőkkel való közvetlen érintkezés útján nyerjen képet valóságos szándékaikról. E célból a Szovjetunió külügyi népbiztosa, V. M. Molotov, 1940 novemberében Berlinbe utazott. Hitlerrel folytatott megbeszélései azonban nem enyhítették a feszültséget.

1941. április 5-én a szovjet kormány barátsági és megnemtámadási szerződést írt alá Jugoszláviával, abban a reményben, hogy ez az aktus megerősíti a jugoszláv kormány helyzetét, és hozzájárul a Balkán békéjének megőrzéséhez. Hitler azonban minél előbb be akarta fejezni a Szovjetunió elleni támadás előkészületeit, s ezért teljesen hatalmába kívánta keríteni a Balkán-félszigetet. Jugoszlávia a hitleri Németországnak és csatlósainak áldozata lett. A szovjet kormány ezzel kapcsolatban nyilatkozatot juttatott el a Jugoszlávia elleni agresszióban részes magyar kormányhoz, amelyben a következő figyelmeztetés állt: „A szovjet kormány nem helyeselheti Magyarország lépését. A szovjet kormányra különösen rossz benyomást tett az a körülmény, hogy Magyarország háborúba lépett Jugoszlávia ellen, mindössze 4 hónappal azután, hogy örök barátsági szerződést kötött vele. Nem nehéz elképzelni Magyarország helyzetét, ha maga kerülne bajba, és részekre darabolnák..."

A hitleri Németország, semmibe véve a Szovjetuniónak a béke biztosítására tett lépéseit, 1941 tavaszán és nyár elején már közvetlenül a Szovjetunió ellen intézett ellenséges akciókat. Nem teljesítette a szovjet—német kereskedelmi egyezményben vállalt kötelezettségeit. A német légierő gépei behatoltak a Szovjetunió légiterébe, előbb szórványosan, utóbb már rendszeresen. Ellenséges ügynököket dobtak át a szovjet határon kém- és diverziós feladatokkal. A határsértő német felderítő osztagok és a szovjet határőrök között konfliktusok keletkeztek. A szovjet felderítés jóval az Egyesült Államok és Anglia figyelmeztetése előtt tájékoztatta a kormányt arról, hogy a németek támadásra készülnek a Szovjetunió ellen. Diplomáciai körökben egyre több hír terjedt el a küszöbönálló német—szovjet háborúról, már pontos dátumokat is emlegettek. A világsajtó tele volt a szovjet határ közelében folyó német csapatösszevonásokról szóló közleményekkel. Nem fért hozzá kétség, hogy hamarosan megindul a háború. Sztálin azonban mindezen tényeket és jelzéseket figyelmen kívül hagyta, minthogy nem fértek bele a maga alkotta sémába, amely szerint Anglia és az Egyesült Államok azért küldte a figyelmeztetéseket, hogy provokálja a német—szovjet háborút. Elhárította a határ menti körzetek parancsnokainak minden olyan javaslatát, amelyek az e körzetekben állomásozó csapatok hadikészültségbe helyezésére vonatkoztak. A szovjet csapatoknak megtiltották, hogy a tervnek megfelelően kellő időben elfoglalják a készenléti állásokat a határ védelmi vonalán — nehogy ürügyet szolgáltassanak Németországnak arra, hogy a Szovjetuniót támadó előkészületekkel vádolhassa. Felelősség terheli a Honvédelmi Népbiztosság vezetőit is, amiért elmulasztották a szovjet fegyveres erők hadikészültségbe helyezésére vonatkozó intézkedéseket.

1941. június 13-án a moszkvai német nagykövetnek nyilatkozatot nyújtottak át, amelyben az állt, hogy „szovjet körök véleménye szerint minden alapot nélkülöznek azok a híresztelések, amelyek szerint Németország arra készül, hogy felborítsa a szerződést, és támadást indítson a

Szovjetunió ellen". A nyilatkozatra azonban sem a nagykövet, sem a német kormány nem adott választ. Németországban nem is hozták nyilvánosságra. A szovjet sajtóban viszont mint a TASZSZ közleményét publikálták; ez megzavarta a szovjet nép tájékozódását, és gyengítette a fegyveres erők éberségét.

Június 21-én a szovjet kormány felhívta a német nagykövet figyelmét a helyzet komolyságára, és a következőt javasolta: a nagykövet értesítse kormányát a Szovjetunió azon kívánságáról, hogy tárgyalják meg a német—szovjet viszony alakulását. Válasz nem érkezett. Másnap hajnalban a fasiszta Németország hitszegő módon megtámadta a Szovjetuniót.

IV. FEJEZET

A SZOVJETUNIÓ NAGY HONVÉDŐ HÁBORÚJÁNAK KEZDETE. HITLER „VILLÁMHÁBORÚS" STRATÉGIÁJÁNAK CSŐDJE

1941 közepéig Németország roppant területet hajtott uralma alá az Atlanti-óceán partvidékétől a szovjet határokig és Narviktól Krétáig. Európában egyedül Anglia folytatta ellene a harcot. A megszállt országok népeinek ellenállási mozgalma még csak az első lépéseknél tartott. Ezeknek az országoknak a gazdasága, akárcsak a csatlós államoké, a német hadigépezetet szolgálta. A hitlerista fegyveres erők, két esztendő háborús tapasztalataival gyarapodva, legyőzhetetlennek látszottak.

Egyetlen hatalom állt az útjában annak, hogy a német fasizmus mindenestül uralma alá kerítse Európát: a Szovjetunió.

1941 júniusában a németek befejezték felkészülésüket a Szovjetunió elleni háborúra.

1. A HITLERI NÉMETORSZÁG HITSZEGŐ TÁMADÁSA A SZOVJETUNIÓ ELLEN. A VÖRÖS HADSEREG VÉDELMI HARCAI 1941 NYARÁN

A NÉMET CSAPATOK BETÖRÉSE A SZOVJETUNIÓBA

1941. június 22-én hajnalban a fasiszta Németország hitszegő módon megtámadta a Szovjetuniót. Sok ezer ágyú zúdított tüzet a határ menti létesítményekre. Horogkeresztes repülőgépek bombázták Kijevet, Zsitomirt, Szevasztopolt, Minszket, Szmolenszket, Rigát, Kaunast és más békés szovjet városokat. Fasiszta csapatok lépték át a szovjet határt, és megkezdődött a Barbarossa-terv végrehajtása. A moszkvai német nagykövet csak másfél órával a támadás megindítása után nyújtotta át a formális hadüzenetet a Szovjetuniónak. A német külügyminisztérium ugyanaznap azt a hazug indokolást fűzte a hadüzenethez, hogy Németország „meg akarja menteni a civilizációt a bolsevizmus halálos veszedelmétől". Hamarosan Olaszország, Románia, Finnország és Magyarország is bekapcsolódott a háborúba. Hadat üzent Szlovákia fasiszta kormánya is, a vichyi kormány pedig megszakította diplomáciai kapcsolatait a Szovjetunióval. Megindult a fasiszta hatalmak hadjárata a szocializmus országa ellen.

Az agresszorok jelentékeny számbeli fölényben voltak, s fegyverzetük minősége is felülmúlta a szovjet hadseregét. Németország és szövetségesei 190 hadosztályt indítottak a Szovjetunió ellen. Finnország területén a „Norvégia" elnevezésű német hadsereg és két finn hadsereg — a „Délkeleti"

Fasiszta megszállók egy szovjet faluban
Fénykép. 1941

és a „Karéliai" — támadott a német 5. légiflotta és a finn légierő támogatásával. Kelet-Poroszország területén a német „Észak" hadseregcsoport fejlődött fel; ide tartozott a 18. és 16. hadsereg és a 4. páncélos csoport; hadműveleteiket az 1. légiflotta támogatta. A Gołdaptól Włodawáig terjedő frontszakaszon a „Közép" hadseregcsoport helyezkedett el; állományához a 9. és 4. hadsereg, továbbá a 3. és 2. páncélos csoport tartozott; a 2. légiflotta támogatta őket. A Lublintól a Feketetengerig terjedő arcvonalra a „Dél" hadseregcsoportot rendelték; ide tartozott a 6., 17. és a 11. német hadsereg, a 3. és 4. román hadsereg, az 1. német páncélos csoport és a magyar „Kárpát"-csoport; támogatásukat a 4. légiflotta biztosította. Öt és fél millió katona és tiszt, csaknem 5000 repülőgép, több mint 3500 harckocsi. Ekkora erő támadt a Szovjetunióra.

Szovjet oldalon az öt határmenti katonai körzet csapatai sorakoztak fel: a leningrádi katonai körzet, a balti különleges katonai körzet, a nyugati különleges katonai körzet, a kijevi különleges katonai körzet és az ogyesszai katonai körzet egységei. Ez mindössze 2,5 millió katonát és tisztet jelentett, a békeállományú szovjet hadsereg 57 százalékát. Ennek az erőnek a kétharmada mintegy 100—150 kilométer mélységben helyezkedett el a határ mentén, fedező hadseregként, a fentmaradt rész pedig hozzávetőlegesen 500 kilométerre állomásozott a határtól.

A tíz fedező hadsereg első vonalát a Balti-tengertől a Fekete-tengerig nyúló fronton mindössze 40 lövészhadosztály és 2 lovashadosztály alkotta, s ezeknek is megtiltották, hogy idejekorán elfoglalják a tervben kijelölt védelmi vonalakat. A határ menti katonai körzetek parancsnoksága csak az ellenség betörése után néhány órával kapta meg a parancsot a csapatok harckészültségbe helyezésére, s ezt az elkésett parancsot sem továbbította azonnal. A háború tehát nem védelmi vonalaikban érte a fedező hadseregek csapatait, hanem felvonulás közben. Közvetlenül a határon

csupán a könnyű lőfegyverekkel ellátott határőregységek, továbbá a fedező csapatok egyes alegységei tartózkodtak; a hadseregek főerői a határtól 20—40 kilométer távolságra vagy még távolabb fekvő táborokban és kaszárnyákban tartózkodtak. Június 22—24-én a határ menti katonai körzetek bázisán létrejött az Északnyugati, a Nyugati, a Délnyugati, az Északi és a Déli Front.

A szovjet haditengerészeti flottát nem érte rajtaütésszerűen a támadás. A flotta harckészültségben volt.

A német fasiszta hadseregek az arcvonal egész hosszában támadtak. A szovjet határőrök bátran felvették velük a harcot. A határőr-helyőrségek többsége az utolsó emberig feláldozta életét a szovjet föld védelmében. A határra érkező fedező csapatok ugyancsak férfiasan helytálltak. A vezetés azonban nem volt szilárd, mert a parancsnokságok a német légierő és tüzérség váratlan csapásai következtében nem tudták tartani az összeköttetést. A fasiszta légierő megszerezte a légi uralmat. A háború első napján 1200 szovjet repülőgép semmisült meg, ebből több mint 800 még a földön.

Június 22-én estére a német fegyveres erők már mélyen behatoltak a Szovjetunió területére.

A VÖRÖS HADSEREG KÉNYSZERŰ VISSZAVONULÁSA

A hitszegő német támadás rendkívül súlyos helyzetbe hozta a szovjet fegyveres erőket. A szovjet Főparancsnokság, minthogy nem mérte fel teljes súlyosságában a helyzetet, amelybe a váratlan támadás a Vörös Hadsereget sodorta, már a háború első napján azonnali ellentámadásra szánta el magát.

Június 22-én este Tyimosenko marsall, honvédelmi népbiztos utasította az Északnyugati, Nyugati és Délnyugati Frontot, hogy a fő irányokban menjenek át támadásba, zúzzák szét az ellenség csapást mérő csoportjait, és tegyék át a hadszínteret az ellenség területére. Ez az utasítás azonban nem felelt meg a tényleges helyzetnek. A váratlan támadás olyan állapotba hozta a szovjet csapatokat, hogy nemcsak ellentámadásra váltak képtelenné, de még arra sem volt módjuk, hogy szervezett védelmet építsenek ki a határ menti védővonalakon. A Daugavpils és Vilnius—Minszk irányban előretörő német páncélos és gépesített egységek június 23-án estére már 130 kilométer széles rést ütöttek az Északnyugati és Nyugati Front csatlakozó szárnyán. Június 25-én estig Daugavpils irányában 120—130 kilométer mélységben, Vilnius és Minszk irányában pedig 230 kilométer mélységben nyomultak be a Szovjetunió területére. Ugyancsak gyorsan törtek előre a Nyugati Front bal szárnyán, miután bekerítették és elszigetelték a breszti erődöt. Az a veszély fenyegetett, hogy két oldalról mélyen átkarolják Minszktől nyugatra a Nyugati Front főerőit. Szovjet oldalról későn ismerték fel a német hadvezetőség tervét. A szovjet csapatok már súlyos veszteségek után kezdték meg a visszavonulást Minszk irányában, és visszavonulás közben is súlyos utóvédharcokat vívtak az üldöző német seregekkel. A német páncélos csoportoknak sikerült északi és déli irányból mélyen átkarolniuk a Nyugati Front főerőit, és Minszk körzetében bezárták a gyűrűt. A város június 28-án elesett.

Súlyos helyzet alakult ki az Északnyugati Fronton is. A részekre szakított és rosszul irányított csapatok, hogy elkerüljék a bekerítést, sietve visszavonultak a Nyugati-Dvinához.

Valamelyest kedvezőbben alakultak az események a Déli és Délnyugati Front övezetében, ahol a fasiszták túlsúlya kevésbé érvényesült. Luck, Brodi, Rovno körzetében hatalmas páncélos-csata bontakozott ki. A Délnyugati Front csapatainak sikerült lelassítaniuk az ellenség előrenyomulását. Az 1. német páncélos csoport nagy erői nem törhettek előre Kijevnek, hanem kénytelenek voltak északi irányba fordulni, és helyi jelentőségű harcokba bonyolódtak, ami egyheti időveszteséget jelentett számukra. Miután azonban a német hadvezetőség újabb erőket csoportosított e frontszakaszra, a szovjet csapatoknak vissza kellett vonulniuk a Korosztyen—Novograd—Volinszkij—Proszkurov vonalra, azaz a régebben megerősített körzetek határvonalára.

A FASISZTA NÉMETORSZÁG TÁMADÁSA A SZOVJETUNIÓ ELLEN. HADMŰVELETEK 1941. JÚNIUS 22-TŐL DECEMBER 5-IG

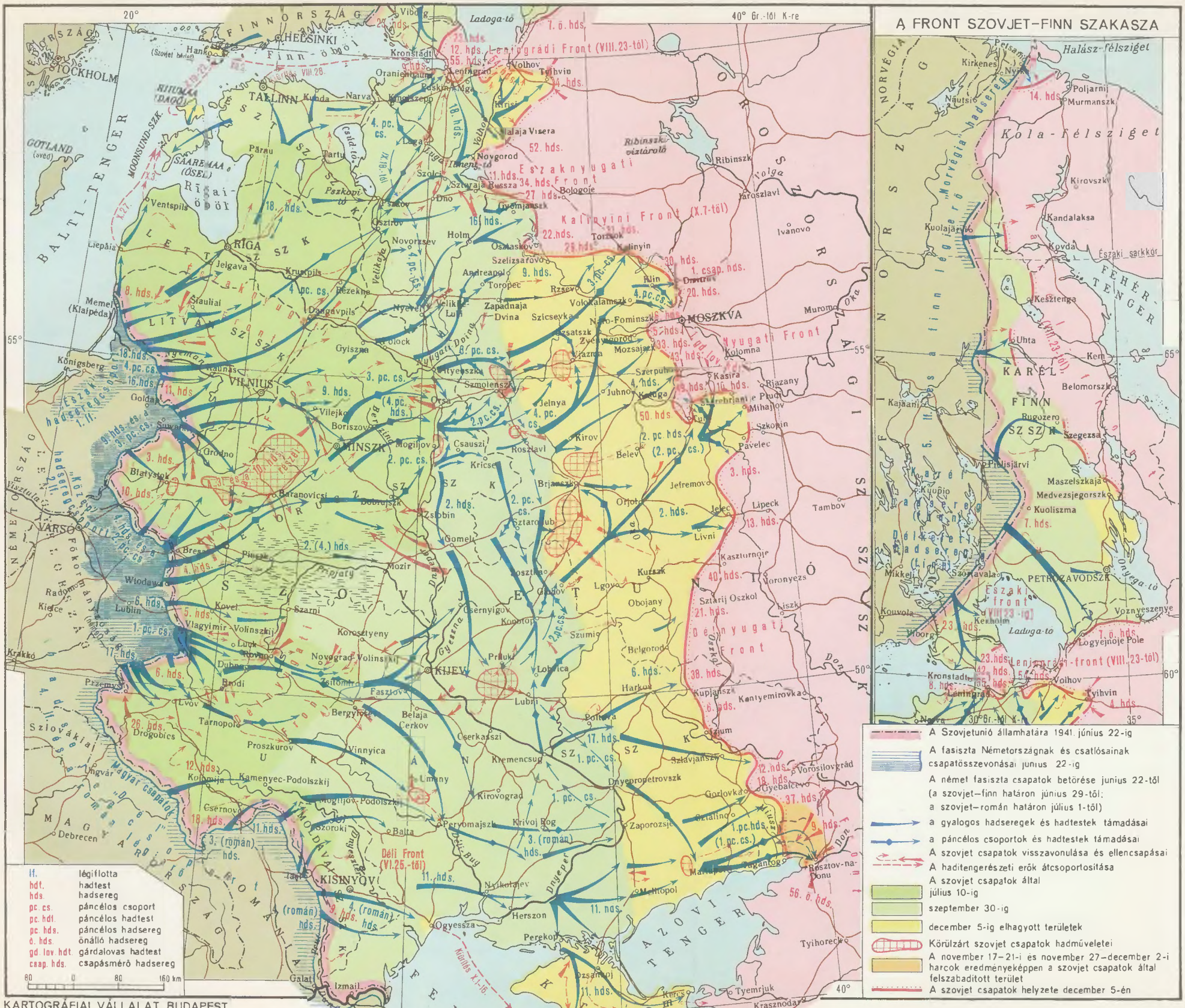

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

A rendkívül nehéz feltételek között küzdő szovjet csapatok tehát nem tudták feltartóztatni a támadást a határ menti övezetben, nem biztosíthatták a szovjet fegyveres erők felfejlődését, és nem tudták megakadályozni, hogy az ellenség a fő csapás irányában mélyen áttörje a frontot. A Főhadiszállás — amelyet június 23-án hívtak életre a Népbiztosok Tanácsának és az SZK(b)P Központi Bizottságának határozata nyomán — csupán a háború negyedik napján ismerte fel, hogy az adott helyzetben nem volt reális az ellentámadásra és a német csapatok kiverésére irányuló próbálkozás. Az események fejlődésének logikája azt követelte, hogy hadászati védelemre térjenek át, ezen a módon állítsák meg a német seregeket, és teremtsék meg az ellentámadásra való átmenet feltételeit. Június 25-én, amikor a helyzet katasztrofális volta már teljes egészében megmutatkozott, úgy határoztak, hogy a hadászati tartalékokat nem ellentámadásra használják fel, hanem hadászati védelmi arcvonalat képeznek belőlük a Nyugati-Dvina és a Dnyeper vonalán. Az események azonban továbbra is rendkívül kedvezőtlenül alakultak a Vörös Hadsereg számára. Az Északnyugati Front csapatai nem tudták megállítani a német páncélosokat a Nyugati-Dvinánál. Az ott támadó páncélos csoport Daugavpils körzetében átkelt a folyón, és rohamosan tört előre Pszkov irányában. Július 9-én Pszkov elesett. Leningrád közvetlen veszélybe került.

A Nyugati Front visszavonuló csapatainak egy időre sikerült megvetniük lábukat a Berezinánál és visszaverniük a német páncélos egységek rohamait. A hitleristák erőfölénye azonban hamarosan ismét érvényesült. A szovjet csapatok megkezdték visszavonulásukat a Dnyeperhez. Július tizedike körül súlyos védelmi harcok bontakoztak ki a Dnyeper partján és a Nyugati-Dvina felső folyásánál.

Eközben délen is nehezebbé vált a helyzet. Július 1-én Románia felől megindult a német és román seregek támadása. A fő csapást a Déli és a Délnyugati Front csatlakozásánál mérték Mogiljov—Podolszkij körzetében. Különösen megnövekedett a veszély azután, hogy a német „Dél" hadseregcsoport rohamegységei áttörték a szovjet védelmet a Délnyugati Front jobb szárnyán, majd elfoglalták Berdicsevet és Zsitomirt. A Délnyugati Front főerőit bekerítés fenyegette; ezt a szovjet csapatok úgy tudták elkerülni, hogy ellencsapást mértek északról és délről a „Dél" német hadseregcsoport főerőire, s eközben a Délnyugati Front középső szakaszáról hátravonták a szovjet seregeket.

Fent, északon, helyi jelentőségű harcok bontakoztak ki. A szovjet csapatok sikeresen verték vissza az ellenség támadásait. A szárazföldi egységek oldalán az Északi Flotta tengerészei is részt vettek a hadműveletekben.

Csaknem három hétig tartó véres harcok után a Vörös Hadseregnek el kellett hagynia Lettországot, Litvániát, Belorussziát, továbbá Ukrajna és Moldava jelentős részét. A német fasiszta seregek 300—600 kilométer mélységben behatoltak a Szovjetunió területére.

Hitler tábornokai azt hitték, hogy a szovjet hadsereg pótolhatatlan veszteségeket szenvedett, és a Szovjetunió már el is veszítette a háborút. De mélységesen tévedtek. A német fasiszta hadvezetés hadászati célja — az, hogy a szovjet seregeket a Nyugati-Dvinától és a Dnyepertől nyugatra fekvő területeken teljesen szétzúzzák — meghiúsult. A német előretörés üteme abban a mértékben lassult, ahogy a harcok egyre hevesebbé váltak. Már az első hetekben nyilvánvalóvá lett, hogy a Szovjetunió elleni háború semmiképp sem azonosítható a nyugat-európai villámháborús hadjáratokkal. Július közepéig a német hadsereg több mint 100 000 katonát és tisztet, több mint 1200 repülőgépet, több mint 1500 harckocsit vesztett. A Vörös Hadsereg képes volt arra, hogy bizonyos ideig megszilárdítsa a védelmet az Észtország déli határa mentén húzódó frontszakaszon, feltartóztatta az ellenséget a Luga-folyónál, megakadályozta a németek gyors előretörését az arcvonal középső szakaszán, és ellenállást szervezett Ukrajnában.

A hadműveletek tragikus alakulása ellenére a szovjet harcosok nem vesztették el lelkierejüket, és hősiesen védelmeztek minden talpalatnyi földet. A hitleristák csalódtak, amikor a szovjet katonák erkölcsi-politikai állhatatlanságára számítottak. A soknemzetiségű Vörös Hadsereg harcosai a szovjet haza hűséges fiaiként harcoltak. A breszti erőd maroknyi őrsége — köztük P. M. Gavrilov őrnagy,

V. V. Sablovszkij százados, N. V. Nyesztercsuk politikai tiszt, I. F. Akimocskin, A. M. Kizsevatov, A. F. Naganov hadnagyok, Sz. M. Matyevoszjan helyettes politikai tiszt, Petya Klipa, az ezred neveltje és sokan mások — hosszú ideig ellenállt az ellenséges túlerőnek. Az egyik laktanya falán megmaradt egy ismeretlen katona kézírása: „Meghalok, de nem adom meg magam. Búcsúzom, Hazám! 41. VII. 20." Hősökként estek el a védelem vezetői: E. M. Fomin ezredkomisszár és I. N. Zubacsev százados. A breszti erőd védői közül kevesen maradtak életben. Néhányan áttörték magukat a partizánokhoz, mások a hadifogságban is folytatták a harcot a földalatti antifasiszta szervezetekben.

Sz. G. Bojkov alhadnagy a Velikaja folyónál megismételte azt a hőstettet, amelyet 1919-ben ugyanitt hajtott végre A. A. Ceculin aknászparancsnok: élete árán felrobbantotta a hidat a rajta áthaladó ellenséges harckocsikkal együtt.

N. F. Gasztello repülőszázados június 26-án a Minszk körüli légi harcokban úgy halt hősi halált, hogy gépét, amely már találatot kapott és lángban állt, az ellenséges gépkocsioszlop tömegébe kormányozta, és reájuk zuhanva elpusztította őket.

1941. július 8-án M. I. Kalinyin, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke a háború folyamán első ízben írt alá olyan parancsot, amely a Szovjetunió Hőse kitüntetésben részesített három, Leningrádot védelmező repülőtisztet: M. P. Zsukov, Sz. I. Zdorovcev és P. T. Haritonov alhadnagyot.

Ismert és névtelen hősök százai és ezrei életükkel és vérükkel bizonyították, hogy az egész szovjet nép kész a végsőkig harcolni a fasiszta betolakodók ellen. A kegyetlenül súlyos harcokban megszületett a tömeges hősiesség hadserege.

A SZOVJET NÉP ERŐINEK MOZGÓSÍTÁSA

A háború gyökeresen megváltoztatta a nép és minden egyes ember életét. Június 22-én a szovjet kormány rádión közölte a világgal a németek hitszegő támadását és a szocialista haza védelmére szólította fel a szovjet népet. „Az igazság a mi oldalunkon van — hangzott a kormánynyilatkozat. — Az ellenségre vereség vár. A győzelem a miénk lesz." E szavak a szovjet emberek harci jelszavaivá váltak a német agresszor elleni küzdelemben.

A háború első napján 14 katonai körzetben elrendelték az 1905—1918-as évjáratok hadkötelezettjeinek mozgósítását. Megindult az önkéntesek tömeges jelentkezése is a Vörös Hadseregbe. Moszkvában, Leningrádban, Kijevben és más városokban népfelkelő hadosztályok alakultak. Nem sokkal később vadászzászlóaljak is létrejöttek a helyi védelemre és az ejtőernyős csapatok elleni harcra. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége hadiállapotot rendelt el a Jaroszlavl—Rjazany—Rosztov na Donu-vonaltól nyugatra eső országrészeken.

A Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa és a Kommunista Párt Központi Bizottsága 1941. június 29-én utasítást küldött a frontmenti területek párt- és szovjetszerveinek, amelyet Sztálin július 3-án mondott el a rádióban. Az utasítás irányelvei összegezték az erők mozgósításának programját. A párt és a kormány feltárta a nép előtt a kegyetlen igazságot az országot fenyegető veszélyről. „Ebben a háborúban, amelyet a fasiszta Németország erőszakolt ránk, a szovjet állam élete vagy halála forog kockán, az, hogy a Szovjetunió népei szabadok legyenek-e vagy rabságba kerüljenek." A párt és a kormány felszólította a népet: ismerje fel a helyzet komolyságát, vesse be minden erejét az erős és alattomos ellenség ellen, szakítson a békeidők hangulatával és gyorsan állítsa át a párt- és szovjetszervezetek munkáját a háború követelményeinek megfelelően. Rámutatott arra, hogy a népgazdaságot a lehető leggyorsabban át kell szervezni hadigazdasággá, a fenyegetett területekről minden értéket el kell szállítani, ha pedig nincs mód a kiürítésre, meg kell semmisíteni. A megszállt területek népét felszólította, hogy indítson partizánharcot.

Önkéntesek összeírása Moszkva Oktyabr kerületének katonai komisszariátusán, 1941. június 23-án
Fénykép

Miként 1918-ban Lenin dekrétuma — „Veszélyben a szocialista haza!" — harcba vitte a népet az imperialista intervenciósok ellen, a Kommunista Párt felhívása most is milliós tömegeket mozdított meg és lelkesített a honvédő háborúra.

A háború a politikai, állami és katonai vezetés gyökeres átszervezését követelte. A párt Központi Bizottsága, a Legfelsőbb Tanács elnöksége és a Népbiztosok Tanácsa 1941. június 30-án határozatot hozott az Állami Honvédelmi Bizottság megalakításáról; elnöke Sztálin lett. A háborús állapot rendkívüli szerve volt ez, amely az ország vezetését a helyi szovjet- és pártszervek segítségével, továbbá a szövetséges és autonóm köztársaságokba és a területi központokba rendelt teljhatalmú megbízottak útján gyakorolta. 1941 nyarán a frontközeli városokban helyi honvédelmi bizottságok alakultak.

A roppant kiterjedésű arcvonal pontosan és rugalmasan működő irányító szervezetet követelt. Ezért július 10-én a Főparancsnokság Főhadiszállását a Legfelsőbb Parancsnokság Főhadiszállásává alakították át, és három főparancsnokságot rendeltek alá: az északnyugatit (főparancsnok: Vorosilov marsall), a nyugatit (főparancsnok: Tyimosenko marsall) és a délnyugatit (főparancsnok: Bugyonnij marsall). Sztálint július 19-én honvédelmi népbiztossá nevezték ki, augusztus 8-tól pedig a fegyveres erők legfőbb főparancsnoka lett.

A háborús viszonyok új állami szervek létesítését is szükségessé tették. Így jött létre a Kiürítési Tanács, a Népbiztosok Tanácsa mellett működő munkaerő bizottság (a munkaerő számbavételére és elosztására), a Szovjet Tájékoztató Iroda.

A háború első évében nem kevesebb, mint egymillió kommunista és kétmillió komszomolista lépett a Vörös Hadsereg és a Haditengerészeti Flotta soraiba. A Központi Bizottság tagjainak közel harmada az arcvonalakon dolgozott. Kiemelkedő pártmunkásokat irányítottak a hadsereghez.

A Kommunista Párt harci és munkahőstettekre lelkesítette és szervezte a szovjet népet a német fasiszta rablók fölötti győzelem érdekében.

A szovjet—német arcvonalon 1941 július elején is súlyos volt a helyzet. Az ellenség, sikereitől megittasultan, az ország létfontosságú gócai felé tört. Július 8-án Hitler főhadiszállásán értekezlet zajlott le, amelyen elhatározták, hogy a hadműveleteket a Barbarossa-tervnek megfelelően fejlesztik tovább: az „Észak" hadseregcsoportot (parancsnoka: Leeb vezértábornagy) utasították, hogy foglalja el Leningrádot, és kényszerítse megadásra a Balti Flottát; a „Közép" hadseregcsoport (parancsnoka: Bock vezértábornagy) semmisítse meg a szovjet seregeket Szmolenszk alatt és nyissa meg az utat Moszkvához; a „Dél" hadseregcsoport (parancsnoka: Rundstedt vezértábornagy) zúzza szét a szovjet seregeket a jobbparti Ukrajnában, vegye be Kijevet, és szerezze meg az uralmat a Donyec-medence és a Fekete-tengeri Flotta bázisai fölött. A hitlerista tábornokok olyannyira meg voltak győződve a Szovjetunió elleni hadjárat gyors befejezéséről, hogy ugyanazon a július 8-i értekezleten megtárgyalták a közép-keleti és afrikai hadműveletek kérdését is, a szovjet arcvonalról felszabaduló csapatok részvételével. Az események azonban másképp alakultak.

A döntő jelentőségű szmolenszki frontszakaszon a hitleristák élőerőben és fegyverzetben jelentős fölényben voltak. A szovjet csapatok azonban aktív ellencsapásokkal válaszoltak az ellenség csapásaira. A harc napról napra erősödött. Mindkét oldalon súlyosak voltak a veszteségek. Július 16-án a fasisztáknak sikerült elfoglalniuk Szmolenszket, de a hónap végére lelassult a „Közép" hadseregcsoport támadási üteme. A hitleri hadvezetés arra kényszerült, hogy a középső frontszakaszon beszüntesse a támadást. Ezzel kudarcba fulladt a németek kísérlete, hogy egyetlen lendülettel törjenek előre Moszkváig.

Augusztus végén és szeptember elején a szovjet csapatok sorozatos csapásokat mértek a Szmolenszktől északra és délre előrenyomuló ellenségre. Szeptember elején visszavették Jelnya városát a hódítóktól. Minthogy azonban a németek megerősített védelmi vonalakat építettek ki, és mind erőteljesebb ellenállást fejtettek ki a szovjet ellentámadásokkal szemben, a Főhadiszállás szeptember 10-én megparancsolta a Nyugati Frontnak, hogy hagyjon fel a támadó hadműveletekkel.

A szmolenszki csata során a németek 170—200 kilométert nyomultak előre a Dnyeper vonalától. A harcok már az Oroszországi Szovjet Szövetséges Szocialista Köztársaság nyugati területein folytak. A német hadvezetés azonban távolról sem érte el mindazt, amire a szmolenszki csata megindítása idején törekedett. A német páncéloshadosztályok súlyos veszteségeket szenvedtek, és Moszkvától elég nagy távolságra kényszerültek vesztegelni az utakon. A szovjet hadvezetés ilyen módon megszerezte a főváros védelmének előkészítéséhez nélkülözhetetlen időt. A szmolenszki harcok tüzében megszületett a Szovjet Gárda: 1941. szeptember 18-án a Nyugati Front négy lövészhadosztálya — a 100., 161., 127. és 153. hadosztály — hőstetteinek elismeréseként elnyerte a gárdahadosztály címet. Szmolenszk alatt vetették be először a reaktív aknavetőket, amelyeket a harcosok „Katyusá"-nak neveztek el.

A szmolenszki csata idején a Vörös Hadsereg más frontszakaszokon is védelmi harcban állt. A német „Észak" hadseregcsoport augusztus elején ismét támadott. Véres harcok folytak a Muhu szigetekért. A Saaremaa (Ösel)- sziget kis létszámú helyőrsége október elejéig védekezett, a Hiiumaa (Dagö)- sziget védői október végéig tartották magukat. A Balti Flotta, amelynek el kellett hagynia Tallinnt, nehéz helyzetbe került. Elsősorban nem is a német haditengerészet erői, hanem a német szárazföldi és légierők fenyegették. A szovjet tengerészegységek nagy részét ezért a szárazföldi védelmi harcokba vetették be. Ezekben a harcokban formálódott ki a vitéz balti tengerészgyalogság, amely utóbb Leningrád védelmében tüntette ki magát.

Augusztus végén a németek elérték a Leningrádhoz vezető legközelebbi utakat, és az északi irányból támadó finn csapatokkal együtt blokád alá vették a várost. Leningrád már csupán légi úton és a Ladoga-tavon át tudott kapcsolatot tartani az országgal. A szovjet hadsereg csak roppant

Szovjet rakétaelvű aknavetők („katyusák") tűzparancsot teljesítenek Szmolenszk körzetében
Fénykép. 1941 július

erőfeszítések árán, Leningrád egész lakosságának támogatásával tudta megállítani szeptember 26-ára a hitlerista előnyomulást. A front az Ugolnaja-rakpart—Pulkovói magaslatok—Puskin vonalon, onnan Kolpinótól délre, és a Néva mentén, a Ladoga-tóig húzódó vonalon, a Karél-földszoroson pedig az 1939. évi határ vonalán megszilárdult. A Ladoga-tótól északra a finn csapatok kijutottak a Szvir-folyóhoz.

Délnyugaton a hitleristák ugyancsak nyomasztó erőfölényben voltak. A „Dél" hadseregcsoport Kijev irányában mérte a fő csapást. Ukrajna fővárosát súlyos veszély fenyegette. Június végétől 160 000 kijevi dolgozott a várost nyugatról fedező védelmi vonalak építésén. Kijev és a kijevi terület több mint 30 000 kommunistája a Vörös Hadsereg soraiba lépett. Mintegy 90 000 ember jelentkezett a népfelkelő hadosztályokba.

A német hadvezetés előbb nyugat felől kísérelte meg Kijev bevételét. Miután ezzel kudarcot vallott, augusztus első napjaiban a „Közép" hadseregcsoport erőinek egy részét déli irányban csoportosította támadásra, azzal a céllal, hogy átkarolja a Délnyugati Front jobb szárnyán harcoló szovjet csapatokat. A súlyos védelmi harcokban meggyengült szovjet csapatok nem tudták feltartóztatni az erős páncélos csoportok összpontosított támadását, és megkezdték a visszavonulást. Augusztus végén—szeptember elején a német „Dél" hadseregcsoport egységei Kijevtől délre kijutottak a Dnyeperhez, és északi irányban támadtak tovább. A Délnyugati Front szovjet csapatai katlanba kerültek. A gyűrű hamarosan be is zárult. Csupán 150 000 szovjet katonának és tisztnek sikerült megmenekülnie, akik fegyverrel törtek utat maguknak keletre. A többiek a Kijevhez vezető utakon vagy a kitörési kísérletek során pusztultak el a harcokban, illetve a fasiszták fogságába estek. Áttörési kísérlet során kapott halálos sebet M. P. Kirponosz vezérezredes, a Délnyugati Front parancsnoka, ott ölték meg M. A. Burmisztyenkót, a front haditanácsának tagját, Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkárát, és V. I. Tupikov vezérőrnagyot, a front vezérkari főnökét. Kijev és csaknem a teljes jobbparti Ukrajna ellenséges kézre került. A Főhadiszállásnak, hogy délen ismét megszilárdíthassa a védelmet, be kellett vetnie a hadászati tartalékok jelentékeny

Zászlóaljparancsnok
Fénykép. 1941

részét; a német hadvezetés viszont lehetőséget nyert, hogy ismét megerősítse a „Közép" hadseregcsoportot a Moszkva irányában elrendelt támadáshoz.

A front déli szárnyán a szovjet Különleges Tengerparti Hadsereg, amelyet elvágtak a Vörös Hadsereg főerőitől, már augusztus elején Ogyesszához szorult vissza. A hitleristák bármi áron be akarták venni Ogyesszát, a déli országrész nagy gazdasági központját és kereskedelmi kikötőjét, amely egyben a Fekete-tengeri Flotta egyik bázisául is szolgált. Ogyessza alatt a német csapatok oldalán ott harcolt 18 román hadosztály is, a román hadseregnek csaknem a fele.

Augusztus 19-én létrejött az ogyesszai védelmi körzet, amely a Különleges Tengerparti Hadseregből és az ogyesszai haditengerészeti bázis erőiből állt. A védelmi körzet parancsnokává G. V. Zsukov ellentengernagyot nevezték ki, helyettese G. P. Szofronov altábornagy, a Tengerparti Hadsereg parancsnoka lett; a védelmi körzet haditanácsának tagjai között ott volt A. G. Kolibanov, a párt Ogyessza területi bizottságának titkára. A szárazföldi csapatokat a Fekete-tengeri Flotta csatahajói támogatták, F. Sz. Oktyabrszkij altengernagy parancsnoksága alatt. A hadsereg és a flotta

reguláris alakulatai mellett ott harcolt a város lakossága is. Megkezdődött Ogyessza hosszan tartó, hősies védelme.

Ogyessza védői rendkívül nehéz viszonyok között verték vissza a túlerőben levő ellenség szakadatlan támadásait, s nagyszerű példáját adták az állhatatosságnak és önfeláldozásnak. Szeptember végén a Főhadiszállás, a Krím-félszigetet védő szovjet csapatok helyzetének súlyosbodása miatt, Krím védelmének erősítése érdekében elrendelte Ogyessza feladását. Október közepére elszállították az ostromlott városból a polgári lakosságot és az ipari felszerelést. Október 16-án reggel a hadihajók fedezete alatt az utolsó csapatszállítmány is elhagyta az ogyesszai kikötőt.

A PARTIZÁNHARC MEGINDULÁSA

A szovjet nép a megszállt területeken harcot indított a német fasiszta betolakodók ellen. Nehéz küzdelem volt ez, nélkülözések és szüntelen életveszély kísérték. Lelkesítője és szervezője a Kommunista Párt volt, amely hazafiúi kötelességérzetre nevelte a szovjet embereket, és táplálta bennük a szocialista haza megvédelmezésének elszánt készségét. A párt Központi Bizottsága 1941. július 18-án határozatot hozott „A harc szervezéséről a német csapatok mögöttes területein". A határozat utasította a megszállt és frontközeli országrészek pártszervezeteit, hogy „a lehető legszélesebben és a legnagyobb harci aktivitással" bontakoztassák ki a partizánküzdelmet, odaadó és tapasztalt elvtársakat bízzanak meg a partizánegységek szervezésével, alakítsák meg haladéktalanul a párt és a Komszomol földalatti szervezeteit, készítsék elő időben a kommunistákat és a komszomolistákat a reájuk váró illegális munkára. A párt Központi Bizottsága külön bizottságot alakított a népi harc irányítására. A Vörös Hadsereg legfelsőbb politikai irányító szerve, valamint az egyes frontok és hadseregek politikai szervei keretében is megszervezték a megfelelő osztályokat és részlegeket. Sokat tettek a földalatti mozgalom és a partizánegységek szervezése terén a megszállt szovjet köztársaságok kommunista pártjainak központi bizottsági tagjai. Ahogy az ellenség beljebb és beljebb nyomult az országba, úgy jöttek létre hátában a helyi partizánosztagok. Kötelességérzetük és lelkiismeretük szavára ezrek és ezrek álltak a partizánok közé, a legkülönbözőbb hivatású emberek, minden koroszt́ályból. Putyivl körzetében Sz. A. Kovpak, a városi szovjet elnöke állt a partizánosztag élére. Belorussziában G. M. Linkov, régi kommunista, a polgárháború egykori harcosa irányított nagy partizánegységet. Csernyigov vidékén a párt területi bizottságának titkára, A. F. Fjodorov vezette a harcot. Orsa körzetében K. Sz. Zaszlonov pártonkívüli mérnök állt a partizánok élén.

Azokban az országrészekben, amelyek legelőször jutottak ellenséges kézre — Ukrajna nyugati területein, Belorussziában, Moldavában és a balti köztársaságokban —, igen rövid volt az idő a földalatti mozgalom előkészítéséhez. A minszki területi pártbizottság például csak annyit tehetett, hogy kijelölte a földalatti munkára az embereket, és meghatározta a legközelebbi idő feladatait; az illegális hálózatot és a partizánosztagokat már a megszállás idején kellett megszervezni. A határ menti körzetekben egyáltalán nem volt rá idő, hogy előkészítsék a partizánharcot, ezért a szóban forgó területeken csak lassanként bontakozott ki az ellenállás.

Sok helyütt az előzőleg toborzott vadászzászlóaljak alkották a partizánosztagok szervezeti keretét. A leningrádi terület megszállt vidékein 24 vadászzászlóalj 3500 embere alakított partizánosztagokat. A leningrádi népfelkelő hadosztályok hat önkéntes partizánezredet állítottak ki.

A partizánharc kibontakoztatását szolgálták az ellenség hátában ledobott szervező csoportok is. Erőteljes toborzó munkát fejtettek ki a helyi lakosság körében, s ennek eredményeként csakhamar nagy létszámú partizánosztagokká és egységekké duzzadtak.

1941 nyarán és különösen az ősz folyamán a Vörös Hadsereg igen sok katonája és tisztje kapcsolódott be a partizánharcba, olyanok, akiket a német bekerítés elvágott alakulataiktól. Egyesek

A szmolenszki terület partizánosztaga
Jobbról V. Perov, az osztag parancsnoka, a polgárháború egykori partizánja
Fénykép. 1941 július

a már működő partizánosztagokhoz csatlakoztak, mások önálló partizáncsoportokat alakítottak, amelyek kitűntek fegyelmezettségükkel és kitűnő harcképességükkel. A katonák átadták harci tapasztalataikat a polgári lakosság köréből verbuválódott partizánoknak.

A partizántevékenység már a háború első napjaiban megindult. A poleszjei terület Oktyabr körzetében igen eredményesen harcolt az a belorusz partizánosztag, amelynek T. P. Bumazskov, a kerületi pártbizottság titkára, és F. I. Pavlovszkij, a pártbizottság munkatársa állt az élén. Június végén az osztag megsemmisített 18 német tankot és egy páncélvonatot, s elpusztította egy ellenséges hadosztály törzskarát. Augusztus elején Bumazskovot és Pavlovszkijt a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki; ők voltak az első partizánok, akik elnyerték ezt a kitüntetést.

A háború elején azonban még kivételnek számított az ilyen nagyszabású partizánakció. Az osztagok többsége csak néhány tucat emberből állt, s így nem tehetett többet, mint hogy rajtaütött egy-egy ellenséges csoporton, helyőrségen, katonavonaton. A front közelében a partizánok a védelmi harcban álló csapatokat segítették: felderítést végeztek, és részt vettek a reguláris hadsereg hadműveleteiben. A partizánok és más földalatti harcosok sok tízezer katonát és tisztet mentettek ki a bekerítésből.

A NÉPGAZDASÁG HÁBORÚS ÁTSZERVEZÉSE

A háború első napjaiban megkezdődött a szovjet gazdasági élet háborús átszervezése. Június 23-án életbe léptették a fegyver- és lőszergyártás mozgósítási tervét. Június 30-án a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága és a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa jóváhagyta

HÍV A SZÜLŐHAZA!

I. M. Toidze. Plakát 1941

Keletre menekülő ukrán parasztok
Filmkocka egy 1941 nyári filmhíradóból

az 1941. év harmadik negyedére vonatkozó gazdasági-mozgósítási tervet, amely előirányozta a szén- és olajtermelés, továbbá az elsőrendű minőségű fémek termelésének növelését, továbbá a nyersanyagok és egyéb anyagok, a gépi felszerelés és a munkaerő átirányítását a hadiiparba.

Minthogy az ellenség nagy területeket szállt meg, gazdaságilag igen fontos körzetekbe is behatolt, s az országot emberben is, anyagiakban is súlyos veszteségek érték, a hadigazdaság első előirányzatait utóbb alaposan módosítani kellett. 1941. augusztus 16-án a Népbiztosok Tanácsa és a párt Központi Bizottsága új tervet fogadott el 1941 negyedik negyedére és az 1942. évre a Volga-vidék, az Urál, Nyugat-Szibéria, Kazahsztán és Közép-Ázsia vonatkozásában. A terv a keleti országrészek ipari és mezőgazdasági termelésének fejlesztését, a fenyegetett övezetek ipari üzemeinek keletre telepítését, a repülőgép-, harckocsi- és lőszertermelés fokozását irányozta elő.

1941. június 24-én megszervezték a Kiürítési Tanácsot, amely N. M. Svernyik elnökletével a Népbiztosok Tanácsa mellett működött. Ennek a tanácsnak kellett megoldania a lakosság, az iparvállalatok, a szovhoz- és kolhozvagyon, a gép- és traktorállomások, a tanintézetek és kulturális értékek elszállításának és elhelyezésének bonyolult feladatait. A párt Központi Bizottsága és a Népbiztosok Tanácsa határozatokban jelölte ki az idevágó konkrét teendőket: 1941. június 27-én határozat született „Az emberek és a vagyontárgyak elszállításának és áttelepítésének rendjéről", július 5-én pedig „A lakosság háborús kitelepítésének rendjéről". Nagyobb területi központokban, vasúti csomópontokon, tengeri és folyami kikötőhelyeken 128 evakuációs állomást szerveztek az áttelepülő lakosság irányítására és elhelyezésére, valamint az anyagi felszerelés továbbítására. A kiürítés súlyos körülmények között folyt. A német légierő barbár módon bombázta a békés szovjet

A Geologorazvedka gyár felszerelésének evakuálása Leningrádból
Fénykép. 1941

városokat, lakótelepeket, falvakat és tanyákat, a tehervonatokat és kórházvonatokat. 1941 nyarán és őszén ennek ellenére 10 millió embert és 1523 ipari üzemet sikerült átvinni keletre. Az evakuált üzemek — a munkásokkal és családjaikkal együtt — az Urálban, a Volga-vidéken, Nyugat- és Kelet-Szibériában, Kazahsztánban és Közép-Ázsiában telepedtek le. A szervezett áttelepítés lehetővé tette, hogy a keleti országrészek nehézipara, különösen pedig hadiipara megerősödjék, és teljes erővel megindulhasson a harckocsi-, repülőgép- és ágyúgyártás.

Nyersanyagot, üzemanyagot és munkaerőt mindenekelőtt a hadiipar kapott; sok, addig más népgazdasági ághoz tartozó üzemet ugyancsak a hadiiparnak adtak át. Az ország csaknem valamennyi gépgyárát a haditechnika szolgálatába állították; a könnyűipari és élelmiszeripari üzemek lőszergyártásra tértek át. Mindennek következtében nagymértékben növekedett a tüzérségi és automata fegyverek és az új konstrukciójú repülőgépek gyártása. A háború első hónapjaiban azonban még az arcvonal azonnali szükségleteit is nehezen elégítette ki a haditermelés. Az ország fontos gazdasági körzeteinek elvesztése súlyos kiesést okozott.

A tudományos intézmények is kivették részüket a népgazdaság háborús átállításának munkájából. Kiváló tudósok kapcsolódtak be a Népbiztosok Tanácsa és az Állami Honvédelmi Bizottság legfontosabb szerveinek és bizottságainak tevékenységébe, a Tervhivatal (Goszplan) és az egyes népbiztosságok munkájába. Sz. I. Vavilov akadémikus az Állami Honvédelmi Bizottság teljhatalmú megbízottja, I. P. Bargyin akadémikus a vaskohászat népbiztosának helyettese, B. E. Vegyenyejev akadémikus az elektromos erőművek népbiztosának helyettese lett. V. N. Obrazcov, N. T. Gudcov akadémikusok és sok más tudós a népbiztosságok keretében szervezett tudományos-technikai tanácsok munkájába kapcsolódtak be. A Szovjetunió Tudományos Akadémiája és a szövetséges köztársaságok akadémiái különleges bizottságokat szerveztek a honvédelmi, hadmérnöki, ipari, szállítási és mezőgazdasági szervekkel való együttműködés érdekében. 1941 szeptemberében a Szovjetunió Tudományos Akadémiája bizottságot alakított V. L. Komarovnak, az Akadémia elnökének vezetésével annak érdekében, hogy felkutassa és a honvédelem szolgálatába állítsa az Urál rejtett nyersanyagtelepeit és -forrásait. A bizottság a tudományos és technikai élet mintegy 800 szakemberét foglalkoztatta, köztük A. A. Bajkov, E. V. Bricke és V. A. Obrucsev akadémikusokat. A tudósok komoly segítséget nyújtottak a szovjet kormánynak abban, hogy a honvédelem céljaira mozgósítani tudja az Urál, Nyugat-Szibéria, Kazahsztán és más keleti országrészek erőforrásait.

A mezőgazdaságban ugyancsak nehéz helyzet állt elő a nagy területi veszteségek következtében. Ukrajnában, Oroszország központi területein, Moldavában, Belorussziában, Leningrád, Pszkov körzetében és másutt, ahol a front átvonult vagy közel került, óriási mezőgazdasági övezetek beérett gabonavetése pusztult el: elégett vagy legázolták a hadseregek. Roppant tömeg gabona pedig learatatlanul jutott az ellenség kezére.

A termés betakarítása másutt is rendkívüli nehézségekbe ütközött. A mozgósítás elvitte a munkaképes férfiak nagy részét, s az asszonyokra, az öregekre, a kiskorúakra nehezedett a mezőgazdasági munkák terhe. A traktorok, gépkocsik és a lovak zömét a hadseregnek adták; a megmaradt mezőgazdasági gépek működtetését üzemanyaghiány akadályozta.

A Népbiztosok Tanácsa és a párt Központi Bizottsága 1941. szeptember 24-én határozatot hozott „A mezőgazdasági termés betakarításáról". Az egész mezőgazdasági lakosságot mozgósították. A munkások, hivatalnokok, diákok brigádokat alakítottak, és a falu segítségére siettek. Végül is mintegy 25 millió tonna gabonát sikerült begyűjteni — az 1940. évi mennyiségnek csupán kétharmadát. Csökkent a napraforgómag, a cukorrépa, a len, a tej, a hús és más mezőgazdasági termékek mennyisége is. Hogy a nélkülözhetetlen minimumot minden dolgozó megkaphassa, a városokban bevezették az élelmiszerekre a jegyrendszert.

A Szovjetunió népei a háború első hónapjaiban élték át a legnehezebb időket. Az egész nép hatalmas erőfeszítésére és a Kommunista Párt roppant szervező munkájára volt szükség, hogy túljussanak a megpróbáltatások e súlyos korszakán, és megteremtsék a fordulat feltételeit a háborúban.

2. AZ ANTIFASISZTA KOALÍCIÓ LÉTREJÖTTE

ANGLIA ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÁLLÁSPONTJA A SZOVJETUNIÓ ELLENI NÉMET TÁMADÁSSAL KAPCSOLATBAN

Anglia és az Egyesült Államok kormányférfiai 1941 elejétől mindinkább számoltak azzal, hogy hamarosan háború tör ki Németország és a Szovjetunió között. Türelmetlenül várták, hogy meginduljon a harc keleten, mert tudták, hogy akkor Anglia mentesül a csapások alól, s a Szovjetunió katonai ereje is Németországra nehezedik.

A hitleri Németország halálosan fenyegette Angliát; katonai sikereitől az Egyesült Államok is megrettent. Befolyásos burzsoá politikusok arra a következtetésre jutottak, hogy minden erőt támogatniuk kell, amely ellenállást tanúsít a tengelyhatalmakkal szemben. Az angol kormány, amely jól emlékezett az Anglia számára oly kritikus 1940-es nyárra, elhatározta, hogy saját érdekében támogatni fogja a Szovjetuniót, ha az belép a háborúba.

Az Egyesült Államokban már a kölcsönbérleti törvény 1941 február-márciusban lefolyt kongresszusi vitái során elvetették (a képviselőházban 185 szavazattal 94 ellen, a szenátusban 56 szavazattal 35 ellen) azt a módosító indítványt, amely meg akarta tiltani, hogy a kölcsönbérleti szállításokból a Szovjetunió is részesülhessen. A szavazás eredménye azt mutatta, hogy Amerikában is oszlani kezdett a szovjetellenes hangulat.

1941. június 15-én Churchill személyes üzenetet intézett Roosevelthez. Leszögezte, hogy Németország a legközelebbi jövőben megindítja támadását a Szovjetunió ellen, majd ezzel kapcsolatban közölte: „Ha ez az új háború kitör, mi természetesen minden erőnkkel az oroszokat fogjuk ösztönözni és segíteni, abból az alapelvből kiindulva, hogy a legyőzendő ellenség: Hitler. Én itt nem várok osztályindítékú politikai ellenállást, és remélem, hogy a német—orosz konfliktus az önök számára sem teremt semmiféle nehézséget."

Az Egyesült Államok külügyminisztériuma június 21-én memorandumot intézett a kormányhoz, amelyben a következőket javasolta: ha a német—szovjet háború megindulása után a Szovjetunió segítséget kér az Egyesült Államoktól, nyújtsanak segítséget neki, de a kölcsönös előnyök elve alapján és csak azután, hogy Anglia igényeit és az amerikai fegyveres erők szükségleteit kielégítették. „A Szovjetunió háborúja Németország ellen nem jelenti azt, hogy a Szovjetunió a nemzetközi kapcsolatoknak azokért az elveiért harcolna, azokat védelmezné vagy azokhoz tartaná magát, amelyeket mi támogatunk" — hangsúlyozta a memorandum. A külügyminisztérium különösen attól óvta a kormányt, hogy konkrét ígéretet tegyen a Szovjetuniónak a segítséget vagy a jövendő amerikai politikát illetően.

Roosevelt azonban már jó idő óta másképp gondolkozott. Megértette, hogy a hitleri Németország elleni harc feltétlen szükségszerűség, s ezért megbízta Winantot, az Egyesült Államok londoni nagykövetét, hogy adja át Churchillnek szóbeli üzenetét: haladéktalanul támogatni fogja az angol „miniszterelnök bármilyen lehetséges nyilatkozatát, amelyben szövetségesként üdvözli a Szovjetuniót".

A történelmi tapasztalat sok mindenre megtanította az angol és amerikai kormányt; a fasiszta propaganda ezúttal nem tudta félrevezetni őket. A német fasiszta hadászat lényegét — az ellenfelek egyenkénti leverését — addigra alaposan kiismerte a világ. Nem sokkal a Szovjetunió megtámadása előtt Hitler egy értekezleten így nyilatkozott: „Mihelyt Barbarossa-hadműveleteink megindulnak, a világ visszafojtja lélegzetét, és nem tesz semmiféle megjegyzést." Hitler azonban elszámította magát. Az angol miniszterelnök már június 22-én este rádióbeszédet mondott. Hangsúlyozta, hogy kötelességének tartja az azonnali állásfoglalást. Leszögezte, hogy Anglia támogatni fogja a Szovjetuniót, mert „minden ember, minden állam, ha a nácizmus ellen harcol, számíthat segítségünkre", és „az Oroszországba való betörés csupán előjátéka a brit szigetek elözönlési kísérletének". Ugyanakkor kijelentette, hogy a Németország elleni háború „nem osztályháború".

Angliában nagy lelkesedést váltott ki a Szovjetunió támogatásáról szóló kormánynyilatkozat. Anglia hatalmas szövetséget nyert európai harcához. Az angol nép egy emberként üdvözölte a Szovjetuniót. A szakszervezetek képviselői kijelentették, hogy minden tőlük telhetőt megtesznek az angol—szovjet összefogás megvalósulása érdekében. A Szovjetunió elleni német támadás kapcsán tömeggyűlések zajlottak le Londonban, amelyek több embert mozgattak meg, mint bármely gyűlés a háború kezdete óta.

Angol munkásnők egy, a Szovjetunióba szállítandó harckocsit festenek
Fénykép. 1941

Az amerikai kormány nevében Sumner Welles megbízott külügyi államtitkár tett nyilatkozatot június 23-án. Kijelentette, hogy a kommunista diktatúra „doktrínája" az Egyesült Államok szempontjából „tűrhetetlen". De minden, a hitlerizmus ellen irányuló harc meggyorsítja „a jelenlegi német vezetők bukását, és saját védelmünket és biztonságunkat szolgálja. Amerika számára jelenleg a hitlerista hadsereg a fő veszély." Az utolsó mondatot

Roosevelt iktatta be a szövegbe. Június 24-i sajtókonferenciáján az amerikai elnök kijelentette, hogy az Egyesült Államok „minden lehetséges segítséget megad a Szovjetuniónak", azzal a megkötéssel, hogy Anglia elsőbbséget élvez az amerikai fegyverszállítmányokban.

1941-ben az amerikaiak többsége még ellene volt annak, hogy országuk hadviselő féllé váljon. Azt azonban széles körben megértették, hogy a hitleri agresszió végső soron Amerikát is fenyegeti. Ezért az amerikai közvélemény helyeselte az európai népek — köztük a Szovjetunió népei — harcát; rokonszenve a tengelyhatalmak ellenfeleinek oldalán volt. Június 24-én közvéleménykutatást tartottak az Egyesült Államokban; eszerint a megkérdezettek 72 százaléka a Szovjetunió győzelmét kívánta, míg Németország győzelmét csak 4 százalék támogatta; 17 százalék nem látott különbséget, 7 százalék pedig nem nyilvánított véleményt. Az amerikai nép, saját országának megvédelmezését tartva szem előtt, kiállt a Szovjetuniónak nyújtandó fegyver- és hadianyag-segítség mellett.

Support the USSR in Its Fight Against Nazi War

Statement of the Communist Party:

The following is the full text of the statement issued by the Communist Party last night on the Nazi war against the Soviet Union. The statement, signed by William Z. Foster, Chairman and Robert Minor, Acting Secretary of the Communist Party of the United States, summons the American people to give their support to the fight of the Soviet Union in its defense against the wanton aggression of the Nazi regime.

The text follows:

THE armed assault by German fascism and its satellites against the Soviet Union is an unprovoked criminal attack upon the greatest champion of peace, freedom and national independence—the land of Socialism. This military aggression by the fascist rulers of Germany is also an attack upon the people of Germany. It is an attack likewise upon the peoples of the United States and of the entire world.

With the fullest support of all its people, the Soviet Government is now waging a struggle not only in defense of its Socialist Land but also in defense of the most vital interests of the peoples in all countries. It is waging a just struggle for the cause of the freedom of all nations and peoples.

Az Egyesült Államok Kommunista Pártjának felhívása
a Szovjetunió támogatására a fasiszta Németország elleni harcában
Daily Worker, 1941. június 23

Az amerikai burzsoázia reálisan gondolkodó része is számításba vette, hogy az adott bonyolult viszonyok között az Egyesült Államok önvédelmi érdekei megkövetelik a Szovjetuniónak való segélynyújtást. A „New York Herald Tribune" július 10-én a következőket írta: ha az Egyesült Államok kívülálló megfigyelő marad a Németország és a Szovjetunió közti háborúban, ezzel egyenesen Hitler kezére játszik, minthogy Hitler a Szovjetunió elleni „keresztes vitéz" szerepében „hamis dilemma" elé akarja állítani a nyugati hatalmakat, és így kívánja megbénítani az Egyesült Államok cselekvőkészségét.

Ugyanakkor egyes igen befolyásos amerikai politikusok a Németország és a Szovjetunió között kitört háborúban jó alkalmat láttak arra, hogy megvalósítsák az amerikai kormánykörök hagyományos tervét: egymás elleni háborúval gyöngíteni meg a legnagyobb hatalmakat, végső soron Amerika hasznára. Erre az álláspontra helyezkedtek az izolacionisták vezetői, akik továbbra is azt hangoztatták, hogy az Egyesült Államoknak nem szabad beavatkoznia a háborúba, hanem meg kell várnia, míg mindkét fél kimerül. Nemcsak a Köztársasági Párt jelentékeny része vélekedett így, hanem a kormányon levő Demokrata Párt néhány ismert képviselője is. Truman szenátor június 23-án nyilvánosan kijelentette: „Ha azt látjuk, hogy Németország kerekedik felül, akkor Oroszországot kell támogatnunk, de ha Oroszországé a győzelem, akkor Németországot kell segítenünk; hadd pusztítsák egymást a lehető legnagyobb mértékben, habár én semmi körülmények között nem kívánom Hitler győzelmét." Hasonló nézetek Angliában is kifejezésre jutottak. J. Moore-Brabazon, a repülőgépgyártás minisztere kijelentette, hogy a német—szovjet háború legkedvezőbb kimenetele az volna, ha a két fél kölcsönösen a végsőkig kimerítené egymást.

Lindbergh ezredes, a közismert reakciós még ennél is tovább ment. Július 1-én San Franciscóban beszédet mondott, s ebben nyíltan elismerte: „Százszor kellemesebb volna számomra, hogy Amerikát Anglia vagy akár Németország szövetségesének lássam — minden ezzel járó bajt is számba véve —, minthogy Szovjet-Oroszország szövetségesének kelljen látnom." A szovjetellenes kampányban részt vállalt az Egyesült Államok korábbi elnöke, Herbert Hoover, Nye és Wheeler szenátor s még jó néhány ismert politikus.

Mindezek a cinikus kijelentések a kommunistaellenességből fakadtak, s a szélsőségesen reakciós körök álláspontját tükrözték. A haladó közvélemény határozottan elítélte harsány propagandájukat.

Az amerikai és angol kommunisták 1941. június 22 után élére álltak azoknak a haladó erőknek, amelyek követelték, hogy a nyugati hatalmak a lehető legnagyobb mértékben nyújtsanak segítséget a Szovjetuniónak fasizmus elleni harcában. Nagy-Britannia Kommunista Pártja június 23-án nyilatkozatot tett közzé, amelyben rámutatott, hogy a Szovjetunió elleni hitlerista agresszió az egész emberiség számára halálos fenyegetés. Az angol munkások legfontosabb feladata — hangsúlyozta a pártnyilatkozat —, hogy erősítsék a harcot a munkásosztály nemzetközi összefogásáért, a Szovjetunió iránti szolidaritásért. A Kommunista Párt országszerte tömeggyűléseket szervezett, amelyeken a dolgozók a Szovjetunióval való együttműködést követelték. Sok amerikai nagyvárosban is gyűlések, tüntetések, konferenciák sürgették a Szovjetuniónak nyújtandó segítséget. Az Egyesült Államok Kommunista Pártjának Végrehajtó Bizottsága június 28-án rendkívüli plénumot tartott, majd nyilatkozatot bocsátott ki ezzel a címmel: „Védjük meg Amerikát a Szovjetuniónak, Nagy-Britanniának és minden Hitler ellen harcoló népnek nyújtott sokoldalú segítséggel!" Angliában és az Egyesült Államokban igen gyorsan tömegmozgalom bontakozott ki a Szovjetunióval való együttműködés érdekében; a két ország kommunista pártjának tettei és nyilatkozatai e tömegmozgalom első lépéseit jelentették.

A HITLER-ELLENES KOALÍCIÓ LÉTREJÖTTE

A szovjet kormány a Nagy Honvédő Háború megindulásakor megfogalmazta a fasiszta Németország elleni fegyveres harc céljait. 1941. július 3-án közzétett nyilatkozatában a kormány rámutatott, hogy a harc nem egyedül a Szovjetuniót fenyegető veszély elhárításáért, hanem valamennyi, a fasizmus igájában szenvedő európai nép megsegítéséért is folyik. Kifejezte azt a meggyőződését, hogy a szovjet nép e nagy háborúban hű szövetségesekre talál Európa és Amerika népeiben, és létrejön a szabadságért küzdő népek egységes frontja. Az antifasiszta, felszabadító háború programja, amelyet a Szovjetunió hirdetett meg, mozgósította az egész világ szabadságszerető népeinek erőit, és bevonta őket a fasizmus elleni harcba. Az a küzdelem, amelyet a Szovjetunió az agresszió ellen vívott, túllépte a honvédő háború kereteit, és az egész haladó emberiség ügyévé lett.

A Szovjetunió javaslatára július 12-én Moszkvában szovjet—angol egyezményt írtak alá a Németország elleni háborúban való együttműködésről. A felek megállapodtak, hogy kölcsönösen segítséget és támogatást nyújtanak egymásnak, és egymás beleegyezése nélkül nem kötnek fegyverszünetet. Ez az egyezmény volt az első hivatalos lépés a Hitler-ellenes koalíció megteremtésének útján. A szovjet kormány 1941. július 18-án kérdést intézett Angliához az európai második front megnyitása ügyében. A hadműveletek megindítása az európai kontinens nyugati vagy északi részén — miként a szovjet kormány kifejtette — nagy lendületet adna a koalíció háborújának. Churchill kormánya azonban a nehézségekre hivatkozva kategorikusan elutasította ezt az indítványt.

A német—szovjet háború első heteiben az angol és az amerikai vezérkarnak az volt a véleménye, hogy a Szovjetunió egy hónap, de legfeljebb három hónap alatt vereséget szenved. Azt hitték, hogy ez a háború Anglia és az Egyesült Államok számára csupán lélegzetvételnyi szünetet jelent. Londonban és Washingtonban úgy gondolkoztak, hogy a Szovjetuniónak nyújtandó fegyverszállítmányok

segítségével meg kell hosszabbítani ezt a szünetet. Ugyanakkor az a kérdés is felmerült: nem késői-e a segítség, s nem kerülnek-e majd német kézre az Amerikából és Angliából útnak indított hadianyagok, amelyek ez esetben a német hadsereget erősítenék. A Szovjetunióba irányuló szállítmányok kérdése tehát attól függött, hogyan alakulnak a szovjet—német arcvonalon a hadiesemények.

Roosevelt elnök Moszkvába küldte tanácsadóját, Harry Lloyd Hopkinst, hogy tisztázza: milyen mértékben képes az ellenállásra a Szovjetunió. Hopkins útközben megállt Londonban, és az angol kormány vezetőivel is tanácskozott.

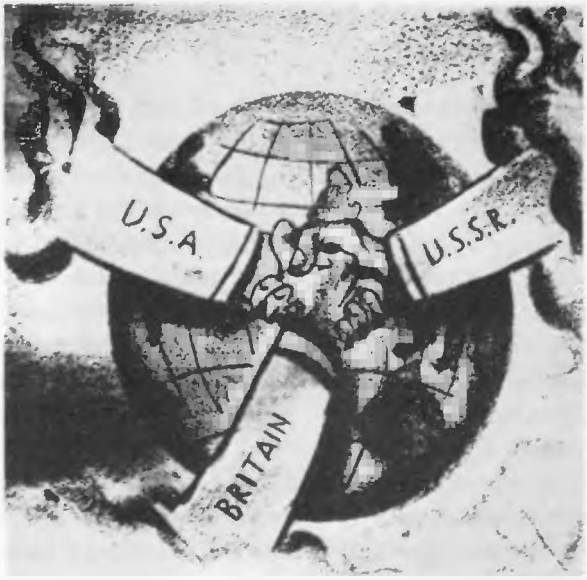

Az antifasiszta koalíció megalakulása
A „Daily Worker" rajza

Július 30—31-én került sor Moszkvában a szovjet—amerikai tárgyalásokra. Megvitatták a keleti arcvonal helyzetét, a Szovjetunió szükségleteit és a háború általános perspektíváit. Hopkins a helyszínen győződött meg arról, hogy a Szovjetunió fel tudja tartóztatni a hitleri Németország rohamát, és a legnagyobb elégedetlenséggel nyilatkozott kormányának a Szovjetunióban működő amerikai diplomáciai karról, amely helytelenül informálja Washingtont. A Szovjetuniónak nyújtandó segítség mértékéről nem jött létre konkrét megállapodás. Elhatározták, hogy ennek a kérdésnek a részletes megtárgyalására a legközelebbi jövőben összehívják a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia képviselőinek értekezletét.

Augusztus 2-án Sumner Welles közölte Washingtonban K. A. Umanszkij szovjet nagykövettel, hogy az Egyesült Államok elhatározta: minden lehetséges gazdasági támogatást megad a Szovjetuniónak, minthogy „ez megfelel az Amerikai Egyesült Államok honvédelmi érdekeinek". Válaszjegyzékében a szovjet nagykövet kifejezte meggyőződését, hogy ez a gazdasági támogatás „oly mértékű lesz és oly gyorsan érkezik, hogy meg fog felelni a hadműveletek lendületének, amelyeket a Szovjetunió az agresszorral szembeni fegyveres ellenállás során végrehajt, annak az ellenállásnak során, amely — miként ön az igazságnak megfelelően leszögezte — összhangban van az Egyesült Államok honvédelmi érdekeivel is". Washington illetékesei azonban nem vették figyelembe a szovjet hadianyag-igényléseket. Az amerikai kormány elutasította azt a javaslatot, hogy hitelt nyújtson a Szovjetuniónak, vagy hogy kiterjessze rá a kölcsönbérleti törvény érvényét. Azt a kevés nyersanyagot és hadianyagot, amit a Szovjetunió 1941 őszétől az Egyesült Államoktól kapott, készpénzzel fizette meg. 1941 novemberéig összesen 41 millió dollár értékű felszerelést szállítottak az Egyesült Államokból a Szovjetunióba.

Augusztus 16-án szovjet—angol árucsere-, hitel- és klíring-egyezményt írtak alá, amelynek értelmében Anglia jelentősen növelte a Szovjetunióba irányuló szállításait. A szállítások finanszírozására Anglia 10 millió font sterling kölcsönt nyújtott a Szovjetuniónak, 3 százalékos kamat mellett. Churchill szeptember 6-án értesítette a szovjet kormányt, hogy Anglia az amerikai kölcsönbérleti rendszerhez hasonló feltételekkel segítséget nyújt a Szovjetuniónak. 1941 folyamán azonban ennek a segítségnek alig lehetett jelentősége a szovjet—német arcvonalon tomboló gigantikus harcok szempontjából.

A SZOVJETUNIÓ ERŐFESZÍTÉSEI A HITLER-ELLENES KOALÍCIÓ MEGERŐSÍTÉSÉRE

A szovjet kormány a háború első napjától arra törekedett, hogy nemzetközi téren is minden erőt a hitleri Németország elleni harc fokozására mozgósítson. A szovjet diplomácia sikerei ebben a vonatkozásban keresztülhúzták a hitlerista vezetésnek azt a reményét, hogy a Szovjetunió elszigetelődik. A szovjet kormány mindenekelőtt legközelebbi nyugati szomszédainak — Csehszlovákiának és Lengyelországnak — kormányaival rendezte viszonyát.

Miután a németek 1939 márciusában felszámolták a független Csehszlovákiát, Londonban csehszlovák kormány alakult. Ezt a kormányt azonban de jure sem Anglia, sem az Egyesült Államok, sem Franciaország nem ismerte el. A Szovjetunió azt javasolta, hogy vessenek véget annak a tarthatatlan helyzetnek, amelybe a hitleri agresszió első áldozatának, a csehszlovák államnak törvényes kormánya jutott. 1941. július 18-án a Szovjetunió kezdeményezésére Londonban szovjet—csehszlovák egyezményt kötöttek; ennek értelmében a két ország felújította diplomáciai kapcsolatait. A Szovjetunió és Csehszlovákia kölcsönös segélynyújtásra kötelezte magát a Németország elleni háborúban. A szovjet kormány hozzájárult, hogy a Szovjetunió területén csehszlovák katonai egységek alakuljanak; tevékenységüket a szovjet hadvezetés fennhatósága alá rendelték. A Szovjetunió elsőként ismerte el Csehszlovákia nemzeti szuverenitását, mint teljes jogú szövetségesét a fasiszta agresszorok ellen folyó koalíciós háborúban. Az angol kormány kénytelen volt követni a Szovjetunió példáját; kikötötte azonban, hogy Csehszlovákia végleges határairól a háború után döntenek.

A szovjet—lengyel viszony normalizálására vonatkozó szovjet javaslatok nagy nehézségekbe ütköztek. A lengyel burzsoá emigráció hosszú idő óta ellenséges kampányt folytatott a Szovjetunió ellen; kihívó magatartása ellentétben állt Lengyelország nemzeti érdekeivel. A lengyel emigráns kormány igényt támasztott Nyugat-Ukrajnára és Nyugat-Belorussziára. Követeléseit támogatta az angol kormány, amely közvetítő szerepet vállalt a szovjet—lengyel tárgyalásokon. Ennek folytán a tárgyalások elnyúltak. Lengyelország keleti határainak kérdése nyitva maradt. Mindazonáltal 1941. július 30-án szovjet—lengyel egyezményt írtak alá Londonban, amelynek értelmében felújították a két ország diplomáciai kapcsolatait. A felek kötelezettséget vállaltak, hogy kölcsönösen segítik egymást a hitleri Németország elleni háborúban; a szovjet kormány hozzájárult, hogy a Szovjetunió területén — elsősorban szovjet területen tartózkodó lengyel állampolgárok részvételével — lengyel hadsereg alakuljon. A lengyel emigráns kormány azonban nem kívánt e megállapodás szellemében cselekedni: a Szovjetunió területén létesült lengyel hadsereg parancsnokává a konokul szovjetellenes Władisław Anders tábornokot nevezte ki. 1941. augusztus 5-én a Szovjetunió felújította diplomáciai kapcsolatait Norvégiával, augusztus 7-én pedig Belgiummal.

Miután Németország megtámadta a Szovjetuniót, de Gaulle tábornok, a Szabad Franciaország Nemzeti Bizottságának elnöke bejelentette, hogy a francia nép támogatja a Szovjetuniót az agresszió elleni harcában. 1941. szeptember 27-én a szovjet kormány hivatalosan elismerte a Szabad Franciaország Nemzeti Bizottságát és kijelentette, hogy mindennemű segítséget kész megadni a francia hazafiaknak a közös ellenség elleni harcban, a háború befejezése után pedig azon lesz, hogy „biztosítsák Franciaország függetlenségének és nagyságának teljes helyreállítását". A Szovjetuniótól nyert elismerés nagy jelentőségű volt: megerősítette a francia hazafiak helyzetét a Hitler-ellenes koalíción belül.

AZ ATLANTI CHARTA

A fasizmus elleni küzdelem programja, amelyet a Szovjetunió meghirdetett, köréje tömörítette a világ minden haladó erejét. Az Egyesült Államok és Anglia nem sietett meghatározni politikai céljait, és így az események uszályába került. A két nyugati kormány most elhatározta, hogy helyre-

A VÖRÖS HADSEREG VÉDELMI HARCAI MOSZKVÁNÁL (1941. SZEPTEMBER 30.–DECEMBER 5.)

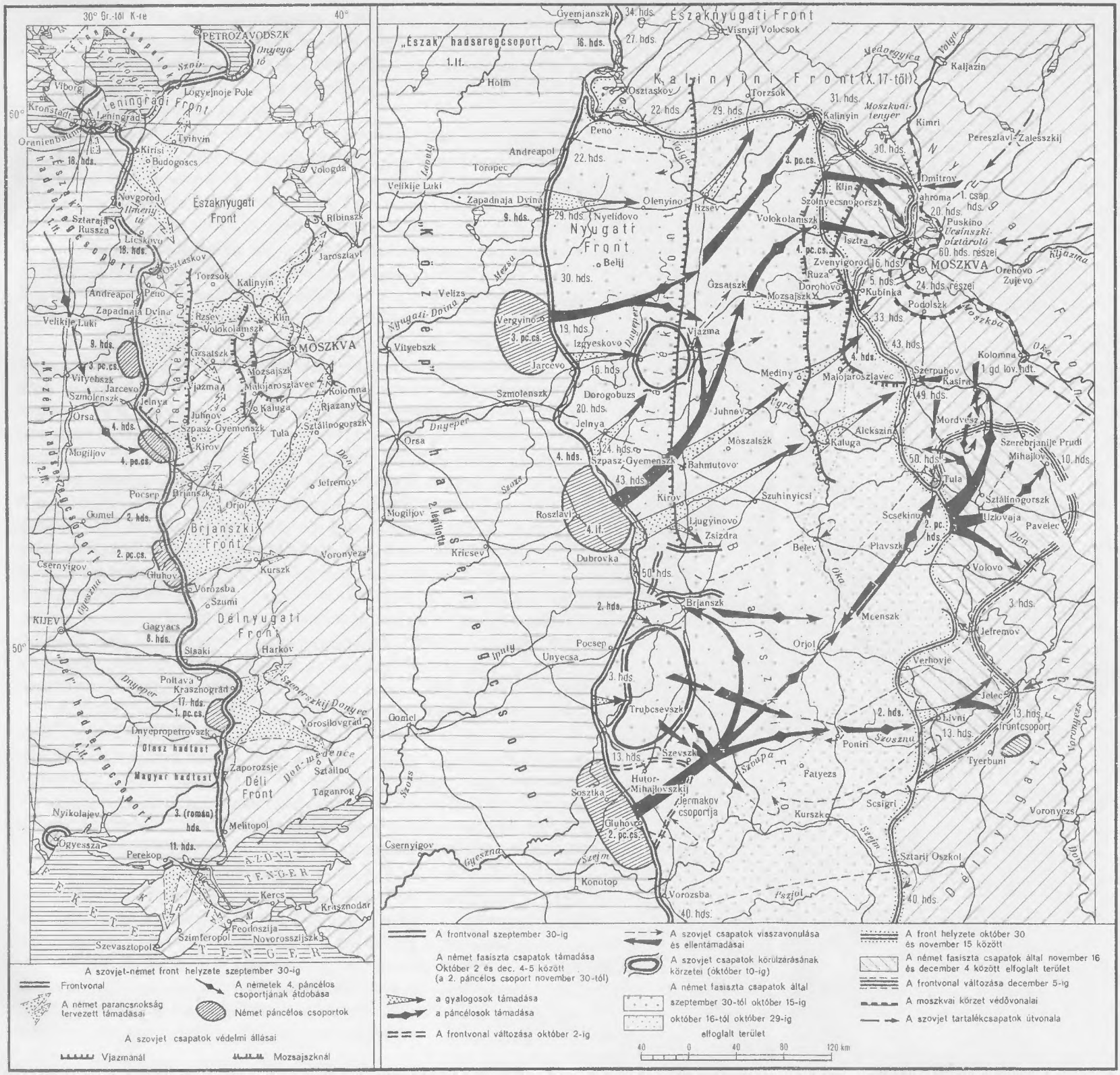

hozza ezt a mulasztást. 1941 augusztus elején az argentiai öbölben (Új-Foundland), egy hadihajó fedélzetén létrejött Roosevelt és Churchill első találkozója a háború folyamán. A harcoló Anglia és a nem hadviselő Egyesült Államok kormányfői azért jöttek össze, hogy megvitassák és meghirdessék a háború céljait. Augusztus 14-én nyilvánosságra hozták Roosevelt és Churchill közös nyilatkozatát, amely Atlanti Charta néven ismeretes.

E dokumentumban leszögezték az amerikai és az angol kormány közös elveit, azokat az elveket, amelyekre — miként a két kormányfő kinyilatkoztatta — „a világ jobb jövőjébe vetett reményeiket alapozzák". Roosevelt és Churchill kijelentették, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Anglia nem támasztanak területi követeléseket, és nem egyeznek bele olyan területi változásokba, amelyek nem felelnek meg az érdekelt népek szabadon nyilvánított kívánságának. Hangsúlyozták: tiszteletben tartják valamennyi nép jogát, hogy saját kívánságának megfelelően válasszon kormányformát, kiállnak valamennyi ország „egyenlő lehetőségei" mellett a kereskedelemben és a világ nyersanyagforrásaiban való részesedés terén, fellépnek a „tengerek szabadságáért" és az általános gazdasági együttműködésért, hogy mindenki számára biztosítsák a magasabb életszínvonalat.

Az Atlanti Charta elvei demokratikus jellegűek voltak, és megfeleltek az idők szellemének, visszatükrözték a második világháború felszabadító jellegét. Meghirdetésük pozitív jelentőségű tett volt. Megvalósításuk azonban azon múlt, milyen értelmet tulajdonít az Egyesült Államok és Anglia kormánya a Chartának, és milyen gyakorlati lépéseket hajlandó tenni a benne foglalt elvek realizálása érdekében. A dokumentum kompromisszumot jelentett az amerikai és az angol kormánykörök nézetei között, bár közelebb állt az Egyesült Államok álláspontjához.

Az amerikai elnök és az angol miniszterelnök teljesen számításon kívül hagyta a háború utáni Szovjetuniót, feltételezve, hogy a háború a végsőkig meg fogja gyengíteni. Az Atlanti-óceánon horgonyzó hadihajó fedélzetéről a két nyugati államférfi angol—amerikai befolyás alatt látta a háború utáni világot. Roosevelt úgy vélekedett, hogy a háború utáni nemzetközi rend megalapozásáról beszélni sem lehet addig, amíg „az Egyesült Államok és Anglia csapataiból álló rendőri erők el nem végzik a megfelelő munkát". Az Atlanti Chartának az „egyenlő lehetőségekre" és a „tengerek szabadságára" vonatkozó utalásai előrevetítették az amerikai imperializmus háború utáni világméretű előretörését, nem utolsósorban Anglia pozícióinak rovására. Churchillnek ezt észre kellett vennie. Bár e tételeket nem sikerült kiiktatnia az okmányból, a konferencia után sietett a nyilvánosság előtt hangsúlyozni, hogy az Atlanti Charta nem érinti a Brit Birodalom belső viszonyait.

A két fél megegyezett abban, hogy Angliának és az Egyesült Államoknak saját érdekében feltétlenül segítenie kell fegyverzettel és hadfelszereléssel a Szovjetuniót. Churchill és az angol vezérkar vezetői ellene voltak annak, hogy a Németország elleni háborúba nagy létszámú saját szárazföldi hadsereget vessenek be. Tervük az volt, hogy a blokád megerősítésére, a légi és tengeri háborúra, továbbá a megszállt Európa ellenállási mozgalmának való titkos fegyverszállításra korlátozzák Anglia háborús közreműködését. Jóllehet az amerikai vezérkar vezetői tartózkodtak attól, hogy a hadászati kérdésekben véleményüket nyilvánítsák, az angolok politikai vonala a legnagyobb mértékben megfelelt az Egyesült Államok és Anglia közös céljának: elsősorban mások kezével vívni meg a háborút Németország ellen, s elérni, hogy a két harcoló fél kölcsönösen meggyengítse egymást. Ez a cél azt követelte, hogy a szovjet—német arcvonalon a lehető leghevesebb hadműveletek folyjanak, mivel Németország főerői ott őrlődhettek fel. Minthogy a Szovjetuniót, amely angol—amerikai feltételezés szerint gyengébb volt Németországnál, vereség fenyegette, szükségesnek látták, hogy anyagi segítséget nyújtsanak neki. Az Egyesült Államok és Anglia azzal a javaslattal fordult a Szovjetunióhoz, hogy tartsanak háromhatalmi tanácskozást Moszkvában, s tárgyalják meg, miképp használják fel a Németországgal szemben álló hatalmak erőforrásait. A szovjet kormány beleegyezett a tanácskozás összehívásába.

Szeptember 24-én a Londonban összeült szövetségközi konferencián I. N. Majszkij, a Szovjet-

unió londoni nagykövete nyilatkozatot olvasott fel a Szovjetunió csatlakozásáról az Atlanti Chartához. A nyilatkozat támogatta a Charta demokratikus elveit. Ugyanakkor rámutatott, hogy ezeknek az elveknek a gyakorlati alkalmazásánál „feltétlenül figyelembe kell venni az egyes országok helyzetét, szükségleteit és történelmi sajátosságait". A szovjet nyilatkozat különösen súlyt helyezett azokra a kérdésekre, amelyeket az Atlanti Charta megfogalmazói megkerültek. Meghatározta a háború jellegét és célját. Minden népnek és minden államnak az a feladata — hangoztatta a nyilatkozat —, hogy a lehető leggyorsabban és leghatározottabban szétzúzza az agresszorokat, e célból mozgósítsa minden erejét, minden rendelkezésére álló eszközt, igénybe vegye a leghatékonyabb eljárásokat és módszereket. A világ háború utáni berendezkedését illetően a szovjet kormány kijelentette, hogy „a Szovjetunió védelmezi minden népnek az állami függetlenséghez és országa területi sérthetetlenségéhez való jogát, azt a jogát, hogy olyan társadalmi rendet valósítson meg és olyan kormányformát válasszon, amelyet célszerűnek és szükségesnek tart önnön gazdasági és kulturális felvirágzása érdekében". A szovjet kormány ezzel nyíltan leszögezte, hogy ellenzi az imperialista államok gyarmatosító politikáját.

A szovjet kormány a lenini külpolitikai alapelvekből kiindulva még egyszer erőteljesen hangsúlyozta az államok szuverén egyenjogúságának szükségességét. A Szovjetunió — hangzik a nyilatkozat — „fáradhatatlanul és határozottan kitartott és kitart amellett, hogy az agresszorok elleni kollektív fellépés az itt lefektetett elvek diadaláért, a békéért és a népek biztonságáért vívott harc egyik hatékony eszköze".

A SZOVJETUNIÓ ÉS ANGLIA KÖZÖS FELLÉPÉSE IRÁNBAN

A Szovjetunió és Anglia együttműködésének egyik első megnyilvánulása a közösen végrehajtott iráni akció volt.

A tengelyhatalmak ügynökei a német—szovjet háború kitörése után igen élénk tevékenységet fejtettek ki Iránban. Körülbelül 4000 német ügynök működött itt, akik a helyi reakciósokra támaszkodva arra készültek, hogy diverziós csoportokat dobjanak át a Szovjetunióba. A távolabbi terv az volt, hogy Iránból is támadást intéznek a Szovjetunió ellen, ezért 11 000 tonna német fegyvert és lőszert szállítottak Iránba.

A szovjet kormány többször is követelte Irántól, hogy vessen véget a hitlerista ügynökség tevékenykedésének. Reza Pehlevi sah és kormánya azonban a hitleri Németországgal való szövetség politikáját követte, és nem volt hajlandó megtenni a szükséges intézkedéseket. A helyzet válságosra fordult. Ennek következtében a szovjet kormány 1941. augusztus 25-én jegyzéket intézett az iráni kormányhoz, amelyben leszögezte: érvényesíti az 1921. február 21-én aláírt szovjet—iráni szerződés 6. cikkelyében megfogalmazott jogát, hogy hasonló helyzetben ideiglenesen csapatokat irányítson Iránba. Ugyanazon a napon, szovjet—angol megállapodás szerint, dél felől angol csapatok léptek Irán területére.

Az események hatására augusztus 27-én megbukott Ali Manszura németbarát kormánya. Az új kormány, amelynek Ali Forugi lett az elnöke, a Szovjetunió és Anglia követelésére elhatározta, hogy kiutasítja Iránból Németországnak és csatlósainak diplomáciai misszióit és ügynökeit. Reza sah és közvetlen környezete megkísérelte, hogy szabotálja e határozat végrehajtását, megakadályozza a fasiszta hatalmakkal való végleges szakítást, és lehetőséget nyújtson ügynökségeiknek aknamunkájuk folytatására. Irán hazafias erői felháborodással fogadták a sah kísérletét. Szeptember 16-án Reza sah kénytelen volt lemondani a trónról. Helyére fia, Mohamed Reza lépett, aki kiutasította az országból a tengelyhatalmak hivatalos képviselőit és ügynökeik nagy részét. A hitleri ügynökség cselszövényei tehát meghiúsultak. Ugyanakkor lehetőség nyílt arra, hogy a Szovjetuniót dél felől (az Indiai-óceánon át) ellássák a szövetségesek.

Iránban széles körű demokratikus mozgalom bontakozott ki. A politikai foglyokat szabadon engedték, a sajtócenzúrát megszüntették. Irán kommunistái 1941 szeptemberében megalapították az Iráni Néppártot (Tudeh Párt), amely a dolgozók demokratikus harcának és osztályharcának vezetőjévé vált.

1942. január 29-én szövetségi szerződést írtak alá a Szovjetunió, Anglia és Irán között. A Szovjetunió és Anglia kijelentette, hogy tiszteletben tartja Irán területi épségét, szuverenitását, politikai függetlenségét, és kötelezi magát, hogy megvédi Iránt az agresszorok ellen. Irán viszont kötelezettséget vállalt, hogy együttműködik a szövetséges hatalmakkal. A szerződésben leszögezték, hogy a szovjet és az angol csapatok legkésőbb 6 hónappal a Németországgal vívott háború befejezése után elhagyják Irán területét.

A MOSZKVAI KONFERENCIA
(1941. SZEPTEMBER 29—OKTÓBER 1)

A Szovjetunió, Anglia és az Egyesült Államok megállapodásának megfelelően, 1941 őszén megtartották a három hatalom képviselőinek konferenciáját. A konferencia feladata az volt, hogy megvizsgálja, miképp használják fel a Hitler-ellenes koalícióban részt vevő országok erőforrásait.

A szovjet küldöttség az alábbi javaslatot tette a Szovjetuniónak nyújtandó támogatás mértékét illetően: havonta 400 repülőgép (300 bombázó és 100 vadászgép), 1100 könnyű és közepes harckocsi, 300 légvédelmi ágyú, 300 páncélelhárító löveg, 4000 tonna alumínium, 10 000 tonna páncéllemez harckocsik számára, 4000 tonna robbanóanyag. Az amerikai és angol küldöttség sokallta ezt a mennyiséget. Végül is abban állapodtak meg, hogy a két nyugati ország a következő kilenc hónap során, tehát 1941. október 1 és 1942. június 30 között, havonta a következő mennyiséget bocsátja a Szovjetunió rendelkezésére: 400 repülőgépet (100 bombázót és 300 vadászgépet), 500 harckocsit, 2000 tonna alumíniumot, 1250 tonna robbanóanyagot, 1000 tonna páncéllemezt harckocsikhoz és bizonyos mennyiségű más fegyvert és hadianyagot. A megállapodást rögzítő háromhatalmi jegyzőkönyvet október 1-én írták alá. A Szovjetunió viszonzásképpen hadiipari nyersanyagok szállítására vállalt kötelezettséget. A konferencia befejeztével az amerikai delegáció vezetője, Averall Harriman, a két nyugati hatalom kormánya nevében nyilvánosan leszögezte, hogy a szovjet kormány olyan nyersanyagokat bocsát hatalmas mennyiségben az Egyesült Államok és Anglia rendelkezésére, amelyek „jelentékenyen elősegítik országainkban a fegyvergyártást".

Jóllehet a megállapodásban rögzített segítség igen szerény mértékű volt, a moszkvai konferencia nagy lépést jelentett előre az antifasiszta koalíció megerősödésének útján, mivel proklamálta a fasizmus ellen harcoló három nagyhatalom — a már hadban álló Szovjetunió és Anglia, valamint a még nem hadviselő Egyesült Államok — egységét.

Az Egyesült Államokban a kongresszus reakciós erői megkísérelték, hogy megakadályozzák a kölcsönbérleti törvény kiterjesztését a Szovjetunióra; de mikor egy kongresszusi képviselő azt a javaslatot terjesztette a képviselőház elé, hogy tiltsák el a Szovjetuniónak nyújtandó hitelt, a túlnyomó többség leszavazta. Roosevelt 1941. október 30-án Sztálin tudomására hozta: az Egyesült Államok haladéktalanul intézkedéseket tesz, hogy a kölcsönbérleti törvény alapján egymilliárd dollár erejéig fegyverszállítmányokat küldhessen a Szovjetuniónak. 1941 végéig a Szovjetunió ebben a keretben 545 000 dollár értékű hadianyagot és fegyvert kapott.

3. A MOSZKVAI CSATA. A VÖRÖS HADSEREG TÁMADÁSA 1942 JANUÁR—ÁPRILIS KÖZÖTT

A SZOVJET—NÉMET FRONT HELYZETE 1941 ŐSZÉIG

Az 1941 nyarán lefolyt elkeseredett védelmi harcokban a Vörös Hadsereg nagy veszteségeket szenvedett, és kénytelen volt hatalmas területeket átengedni az ellenségnek. De a fasiszták nagy árat fizettek győzelmeikért: emberáldozataik és technikai veszteségeik igen nagyok voltak. Ősz felé a hitleri hadvezetés egyre nehezebben tudott nagyarányú támadó hadműveleteket indítani az egész arcvonalon. A középső és az északnyugati frontszakaszon egyelőre leállt a támadás.

A szovjet fegyveres erők helyzete azonban továbbra is rendkívül súlyos volt. A népgazdaság háborús átállítását távolról sem fejezték még be. Az ellenség blokád alatt tartotta Leningrádot, közvetlenül fenyegette Moszkvát, hadműveletek folytak a Donyec-medence és a Krím-félsziget térségében. A kezdeményezés továbbra is az erős és alattomos ellenség kezében maradt. A hitleri vezetés a Vörös Hadsereg fokozódó erejű ellenállása ellenére sem adta még fel a tervet, hogy gyorsan végez a Szovjetunióval. Hitler, valóságnak tekintve vágyálmát, kijelentette, hogy „az oroszok már az utolsókat rúgják", és „nagyon kevés kell hozzá, hogy végezzünk velük". E hibás értékelésből a fasiszta hadvezetés azt a következtetést vonta le, hogy még a tél beállta előtt döntő jelentőségű támadó hadműveleteket hajthat végre valamennyi fő hadászati irányban. A németek északon Leningrád elfoglalására készültek, délen a Donyec-medence és a Krím elfoglalására irányuló hadműveleteiket akarták tovább fejleszteni. Őszi tervük legfontosabb célja azonban az volt, hogy a front középső szakaszán szétzúzzák a szovjet seregeket és elfoglalják Moszkvát. Számításuk szerint, ha e céljaikat elérik, a Szovjetunióban megindul a bomlás, s ez a szovjetország gyors és teljes vereségéhez vezet.

Moszkva elfoglalásának hadműveleti terve — amely a sokatmondó „Tajfun" fedőnevet kapta — előírta, hogy Vjazma és Brjanszk körzetében be kell keríteni és meg kell semmisíteni a fővárost nyugat felől fedező szovjet csapatok főerőit, majd az északi és déli irányból mélyen előretörő páncélos és gépesített egységekkel át kell karolni és blokád alá kell venni Moszkvát. A fasiszta hadvezetés e hadműveletet az arcvonal fő csapásának szánta, ezért a többi hadseregcsoport rovására megerősítette a „Közép" hadseregcsoportot. Moszkva irányában 53 gyalogoshadosztályt, 14 páncélos- és 8 gépesített hadosztályt vont össze, azaz a szovjet—német arcvonalon felvonult összes gyalogos erők 38 százalékát, s az összes páncélos és gépesített erők 64 százalékát.

A német „Közép" hadseregcsoporttal szemben szovjet oldalon a Nyugati Front, továbbá a július-augusztus folyamán megszervezett Brjanszki Front és Tartalék Front csapatai álltak. Lényegesen kisebb erő, mint amivel az ellenség rendelkezett.[1] Júliusban megkezdték a vjazmai és mozsajszki védelmi vonal kiépítését, amelyen a Szmolenszk vidéki lakosság tömegei mellett moszkvaiak tízezrei dolgoztak; ez a védelmi vonal azonban még nem készült el. A szovjet seregekre az a hihetetlenül nehéz feladat várt, hogy megtörjék a Moszkva ellen irányuló ellenséges támadást.

VÉDELMI HARCOK A MOSZKVÁHOZ VEZETŐ TÁVOLABBI FELVONULÁSI UTAKON

Szeptember 30-án a németek támadásba mentek át a Brjanszki Front ellen, október 2-án pedig csapást mértek a Nyugati Front és a Tartalék Front szárnyaira. A német páncélos csoportok megkerülték a Nyugati Front és a Tartalék Front főerőit, és elvágták a Vjazma körzetében összevont

[1] A németek 2000 harckocsijával szemben a három szovjet front 800—900 harckocsival rendelkezett. — *Szerk.*

szovjet csapatok visszavonulási útját. Más német egységek ugyanakkor Brjanszktól délre kijutottak a Brjanszki Front csapatainak utánpótlási vonalaihoz.

A vjazmai védelmi vonalat néhány nap alatt áttörték, és Moszkva közvetlen veszélybe került. A vjazmai vonal és a mozsajszki vonal közötti térségben nem volt közbeeső védelmi körlet, s nem voltak olyan csapatok sem, amelyek képesek lettek volna feltartóztatni a Moszkva ellen törő ellenséges páncélos egységeket. A körülkerített szovjet csapatok azonban aktív védelmi harcukkal, hihetetlenül nehéz viszonyok között vívott önfeláldozó küzdelmükkel több mint egy héten át lekötötték a németek főerőit. Szilárdan állták a fasiszták rohamait a bekerítésen kívül maradt szovjet csapatok is.

Tartalékcsapatok frontra indulása
Fénykép. Moszkva, 1941 október

Az ellenség nehéz harcokra kényszerült, és előretörése meglassult. Előretolt egységei nagy nehézségek árán érték el a mozsajszki védelmi vonalat. Az Állami Honvédelmi Bizottság és a Főhadiszállás a közbeeső hét folyamán erélyes intézkedéseket tett, amelyeknek eredményeképp a mozsajszki frontszakaszon létrejött az új védelmi vonal. Ide vonultak vissza a Nyugati Front csapatai. Az időközben megszüntetett Tartalék Front egységeit ugyancsak a Nyugati Front alá rendelték. Újabb csapatokat csoportosítottak át ide az Északnyugati és a Délnyugati Frontról, valamint az ország belsejéből, a hadászati tartalékok állományából is. A Nyugati Front parancsnokává G. K. Zsukov hadseregtábornokot nevezték ki. Ugyanezekben a napokban szervezték meg a Kalinyini Frontot, I. Sz. Konyev vezérezredes parancsnoksága alatt.

A moszkvai munkászászlóalj önkénteseinek egy csoportja
Fénykép. 1941

Október közepén elkeseredett harc tombolt a mozsajszki védelmi vonalon. A Nyugati Front csapatai a Moszkvába vezető fő utak — a volokalamszki, mozsajszki, malojaroszlaveci és kalugai országút — védelmében kemény ellenállást tanúsítottak a német páncélos egységek rohamával szemben. Önfeláldozóan védelmezték a szovjet föld minden négyzetméterét. A német fasiszta hadvezetőség azonban egyre újabb és újabb erőket vetett harcba. A szovjet csapatoknak csak október végén sikerült megszilárdítaniuk a védelmet azon a vonalon, amely Volokalamszktól keletre, Kubinkától nyugatra, a Nara-folyó mentén és Szerpuhovtól nyugatra az Oka mentén Alekszinig halad.

Október 14-én a fasiszták betörtek Kalinyinba, de ott elakadt a támadásuk. A Brjanszki Front bekerített egységei több mint három heti kemény harc után nagy veszteségek árán kitörtek a gyűrűből és átverekedték magukat Tula felé. A Tula alatt harcoló 50. hadsereg és a felfegyverzett tulai munkásság együttesen vette fel a harcot a fasisztákkal. A várost megvédték és meggátolták, hogy az ellenség dél felől megközelítse Moszkvát.

A Moszkva ellen irányuló „főfontosságú" német támadás kifulladt. A németek alig 100 kilométerre voltak a fővárostól, de a Vörös Hadsereg nem semmisült meg, sőt, ellenállásának ereje napról napra nőtt.

MOSZKVAIAK A FŐVÁROS VÉDELMÉBEN

Moszkva lakossága már a háború első napjaiban bekapcsolódott a küzdelembe. Néhány nap alatt 12 népfelkelő hadosztály alakult a fővárosban és környékén, együttesen mintegy 160 000 emberrel. Munkások, alkalmazottak, tudósok, művészek, diákok és nyugdíjasok, a haza iránti kötelességük tudatában önként fegyvert fogtak. A moszkvai népfelkelők a szmolenszki ütközetben estek

Moszkvaiak a védelmi vonalak építésén
Fénykép. 1941 október

át a tűzkeresztségen. Az első hónapok súlyos harcaiban sok ezer moszkvai áldozta életét; de ezekben a harcokban lett még szilárdabb a népfelkelő hadosztályok elszántsága, itt sajátították el a katonai ismereteket. 1941 szeptemberében a Vörös Hadsereg sorhadosztályaivá szerveződtek át.

A moszkvai ipart, amely az ország ipari termelésének több mint 22 százalékát adta, a honvédelem szolgálatába állították. A frontra vonult férfiak helyét asszonyok és serdülő fiatalok foglalták el a munkapadok mellett.

1941. július 22-én éjszaka, pontosan egy hónappal a háború kitörése után, a német légierő végrehajtotta első támadását Moszkva ellen. Több mint 250 német bombázó indult a főváros felé, útközben azonban szovjet vadászgépek csaptak le rájuk. Működésbe lépett a főváros légvédelmének jól megszervezett rendszere, amelyben a katonai légvédelmi alakulatok mellett a lakosság ezrei is tevékenyen részt vettek. Mindössze néhány német gépnek sikerült eljutnia Moszkva fölé és ledobnia bombaterhét. A támadást a továbbiakban minden nap megismételték, de nem sokat értek el vele. A tüzek és rombolások nem törték meg a moszkvaiakat, a főváros munkája ütemesen folyt tovább.

Miután a németek áttörték a Nyugati Front védelmét, Moszkva frontvárossá lett. Október 12-én megkezdődött a fővárost nyugatról és délnyugatról fedező védelmi vonalak építése. Védelmi berendezéseket létesítettek magában a városban is, éspedig a Körvasút, a Szadovaja és a körutak gyűrűjén. A kemény októberi időben 450 000 ember, köztük 250 000 polgári lakos dolgozott a védelmi művek építésén.

A moszkvai pártaktíva október 13-án tartott gyűlése felszólította a kommunistákat és a főváros minden lakóját, hogy harcoljanak kitartóan és kíméletlenül a betolakodók ellen, szervezzék meg a győzelmet. Három nap leforgása alatt 25 kommunista század és zászlóalj alakult 12 000 emberrel.

Moszkva a védelem napjaiban
Fénykép. 1941 november

Október végén a kommunista századokból és zászlóaljakból három hadosztályt alakítottak, amelyek az időközben szervezett 2. moszkvai hadosztállyal együtt 40 000 embert fogtak össze, köztük 20 000 kommunistát és komszomolistát.

Az esetleges utcai harcokra önkéntes harckocsi-elhárító osztagokat és csoportokat hoztak létre; ezekbe mintegy 10 000 ember jelentkezett. További 90 000 ember készült harcra az általános katonai kiképzés szervezeti keretében.

Moszkva az ostromlott város kemény életét élte. Októberben és novemberben megsűrűsödtek a légitámadások. E két hónap során a fasiszta légierő gépei 72 alkalommal próbáltak eljutni a város fölé, de a németek által útnak indított 4000 bombázóból alig 100 gépnek sikerült a védelmet áttörni.

Az Állami Honvédelmi Bizottság határozata értelmében október második felében elköltöztették Moszkvából a diplomáciai testületet, a központi hivatalok jelentékeny részét, sok vállalatot, tudományos, oktatási és művelődési intézményt. Többségüket Kujbisevbe, Szverdlovszkba, a Volga-vidék és az Urál városaiba, továbbá Kazahsztánba és Közép-Ázsiába telepítették át. A SZK(b)P Központi Bizottságának politikai irodája és a Főhadiszállás a fővárosban maradt.

A Moszkvában maradt üzemek megfeszített erővel dolgoztak tovább. Az újságok rendszeresen megjelentek. Október 19-én kihirdették az ostromállapotot. A Kommunista Párt felszólította a népet és a fegyveres erőket, hogy legyenek rendkívül éberek, és verjék vissza megsemmisítő módon az ellenséget. „Harcosaink előtt, akik Moszkva alatt védelmi harcot vívnak — írta a „Pravda" november 3-i vezércikke —, hatalmas történelmi feladat áll: acélos szilárdsággal, merészen és önfeláldozóan kell fogadniuk és feltartóztatniuk a hitleri hordáknak ezt az új rohamát."

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 24. évfordulójára Moszkva dolgozói a következő jelszavakat adták ki: „Mindent a frontért, mindent a hitlerista rablók szétzúzásáért!", „Megvédjük szülővárosunkat, Moszkvát!" E jelmondatok a szovjet nép jelszavaivá váltak a harcban. Roppant hatást tett a szovjet népre s az egész világra az októberi forradalom 24. évfordulója tiszteletére rendezett november 6-i ünnepi ülés és a csapatok november 7-i felvonulása a Vörös téren, a frontvárossá lett Moszkvában.

A MOSZKVA ELLENI MÁSODIK ÁLTALÁNOS TÁMADÁS VISSZAVERÉSE

A német fasiszta csapatok második általános támadása Moszkva ellen 1941. november 15-én indult meg. A német hadvezetés a támadás előkészítése során újabb átcsoportosítást hajtott végre: egyedül a Nyugati Front csapatai ellen 51 hadosztályt vont össze, köztük 13 páncélos- és 8 gépesített hadosztályt, s ezzel ismét jelentős erőfölényre tett szert a front e legfontosabb szakaszán. A német hadvezetésnek az volt a terve, hogy erős páncélos ékekkel északról és délről átkarolja a várost, ugyanakkor nagy gyalogsági erőkkel frontális támadást indít a Nyugati Front fővárost védő csapatai ellen; a gyalogság a gyorsan mozgó alakulatokat támogatva bekeríti és részekre szakítja a szovjet védőseregeket.

A szovjet Főhadiszállás ez alkalommal jól át tudta tekinteni a hitleristák terveit, és megfelelő időben gondoskodhatott a Nyugati Front, különösen a szárnyak védelmének megerősítéséről. A Vörös Hadsereg alakulatai és a moszkvai népfelkelők váll váll mellett vetették magukat a küzdelembe. Felmérhetetlen szolgálatot tettek a közös ügynek a főváros dolgozói, akik a Nyugati Front arzenáljává fejlesztették Moszkvát, és szüntelenül küldték az utánpótlást: fegyvert, lőszert, technikai felszerelést, önfeláldozó harcosok új és új osztagait. Az egész szovjet nép Moszkva védelmére kelt. A védők soraiban ott küzdöttek a Szovjetunió valamennyi nemzetiségének képviselői.

A leghevesebb harcok a Nyugati Front jobb szárnyán bontakoztak ki, amelyre nagy német páncélos csoportok mértek összpontosított csapásokat. Több ízben veszélyes helyzet állt elő, s a védekező szovjet csapatok hátrálni kényszerültek. Rendkívül makacs harc folyt a nagyobb helységekért, amelyek ellenállási támaszpontokká váltak.

A fasiszta erők támadás közben több frontszakaszon felmorzsolódtak. Ez történt Volokalamszk alatt, a Klinhez vezető utakon, Szolnyecsnogorszknál, az Isztránál, Jahrománál, Dmitrovnál, Krasznaja Poljánánál és sok más város és falu körzetében. November 16-án az I. V. Panfilov vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló 316. lövészhadosztály 28 katonája példátlan hőstettet vitt véghez a duboszekovói útelágazásnál. 50 német tank indult itt támadásra, hogy kijusson a volokalamszki országútra. A harc legválságosabb pillanatában V. G. Klocskov politikai tiszt ezt kiáltotta társainak: „Oroszország nagy, de hátrálni nincs hová, Moszkva van mögöttünk!" A 28 harcosból csak öt maradt életben, de a német páncélosok nem tudtak áttörni. Miután 18 tankot vesztettek, kénytelenek voltak felhagyni a támadással ezen a frontszakaszon.

Az ellenségnek óriási veszteségek árán sikerült Moszkvától északra szorítania a Nyugati Front csapatait. A németek elfoglalták Klint, és Jahroma körzetében, nem messze Dmitrovtól, átkeltek a Moszkva—Volga-csatornán. A Főhadiszállás azonban a tartalékokból bevetette az 1. rohamhadsereget V. I. Kuznyecov altábornagy parancsnoksága alatt, amely ellencsapást mért a németekre, és visszaszorította őket a csatorna mögé. Ezzel elhárult a veszély, hogy az ellenség északról átkarolja Moszkvát. December első napjaiban a K. K. Rokosszovszkij altábornagy parancsnoksága alatt harcoló 16. hadsereg és az L. A. Govorov vezérőrnagy parancsnoksága alatt harcoló 5. hadsereg kiverte az ellenséget a nagy isztrai kanyarból, s ezzel elzárta a Moszkvához vezető északnyugati utat. A németek ezen a szakaszon sem tudtak újból támadni, és védelembe mentek át.

Tulától délkeletre a Guderian vezérezredes parancsnoksága alatt álló német páncéloshadsereg

Az „élet útja" a Ladoga-tavon
Fénykép. 1942

áttörte a szovjet védelmet, de támadását a védelmi mélységben feltartóztatták. A szívós szovjet védelem jelentékeny ellenséges erőt kötött itt le, és meghiúsította az ellenség szándékát, hogy kierőszakolja az áttörést Szerpuhov és Kasira irányában és elfoglalja az Okán átvezető hidakat. Tula továbbra is szilárdan tartotta magát, s lekötött öt német hadosztályt. A hitleristák kísérletei, hogy bekerítsék Moszkvát, december elejére végképp meghiúsultak.

A német „Közép" hadseregcsoport parancsnoksága, miután nem ért el döntő sikert a szárnyakon, december első napjaiban még egyszer megkísérelte, hogy a front középső szakaszán, a Moszkva—Minszk fővonal mentén hajtsa végre az áttörést. Moszkva alatt rendkívül veszélyes helyzet alakult ki. A front helyenként 25 kilométerre megközelítette a fővárost. De a tartalékokkal megerősített szovjet csapatok emberfeletti erőfeszítése itt is feltartóztatta az ellenséget.

A németek Moszkva ellen indított második általános támadása éppolyan sikertelenül végződött, mint az első. A hitleristák a támadás során 55 000 halottat, több mint 100 000 sebesültet és fagysérültet, roppant mennyiségű technikai felszerelést veszítettek. A Vörös Hadsereg megnyerte legnagyobb védelmi csatáját, miközben már gyűjtötte az erőt a nagyméretű ellentámadásra.

A TÖBBI FRONTSZAKASZ HELYZETE 1941 DECEMBER ELEJÉIG

Miközben Moszkva alatt a Vörös Hadsereg visszaverte az ellenség elkeseredett támadásait, a szovjet—német arcvonal más szakaszain is heves harcok dúltak. Súlyos helyzet alakult ki Leningrád alatt. A hitleristák, miután rohammal nem tudták bevenni a várost, elhatározták, hogy légi bombázással és tüzérségi tűzzel kényszerítik megadásra. 1941 szeptembertől novemberig mintegy 70 000 robbanó és gyújtóbombát dobtak Leningrádra, és 272 alkalommal vették heves ágyútűz alá.

Vízért a Névára
A. F. Pohonov. Litográfia 1942

Utcai harcok Rosztov-na-Donu városban
Fénykép. 1941 november

A hitlerista hadvezetés arra törekedett, hogy teljessé tegye a város körül vont blokádgyűrűt. Ezért a német csapatok támadást indítottak Tyihvin irányában, hogy a Szvir-folyónál találkozzanak a finnekkel. November 8-án elfoglalták Tyihvint, és elvágták az utolsó vasúti fővonalat, amelyen a szállítmányok a Ladoga-tóhoz jutottak. A finn csapatokkal azonban nem sikerült egyesülniük. Leningrád a Ladoga-tavon át továbbra is kapcsolatban maradt az „anyaországgal", habár az összeköttetést sokkal nehezebb volt fenntartani.

A blokád alá vett város lakóinak hihetetlen nehézségekkel kellett megküzdeniük. Beállt a tél, fűtőanyag nem volt, a vízvezeték befagyott. Az emberek szétszedett faházak darabjaival, kerítéslécekkel, bútorokkal tüzeltek. A Ladoga-tó fagyni kezdett, a hajóforgalom megszűnt. A városba juttatott élelmiszer a szükséglet harmadát sem fedezte. November 20-án, immár ötödször, ismét csökkenteni kellett a kenyérfejadagot: a munkások 25 deka kenyeret, a többiek ennek felét kapták naponta.

A kemény fagyban, az éhínség közepette a leningrádiak a töretlen elszántság és a bátor hazafiság nagyszerű példáját adták. Minden reggel sok tízezer ember foglalta el helyét a munkapadoknál. Mindenki dolgozott, aki mozogni tudott.

A Ladoga-tavon november 18-án beállt a jég, és a gyenge, még meg sem szilárdult jégrétegre november 22-én már ráereszkedtek az első gépkocsik. Megnyílt az „élet útja": a Ladoga-tó jegén áthaladó katonai autóút, amelyet a Leningrádi Front haditanácsa és a párt városi bizottsága kezdeményezett. Leningrád és a hátország kapcsolata megjavult. Szállítmány szállítmány után futott be a városba, hozta a segítséget a lakosságnak és a csapatoknak.

November végén a Vörös Hadsereg ellencsapást mért az ellenségre Tyihvin körzetében, hogy meggyengítse Leningrád blokádját.

A Délnyugati és a Déli Front csapatai szeptember végétől védelemre rendezkedtek be, azzal a céllal, hogy megakadályozzák a Donyec-medence és a Krím-félsziget meghódítását. A fasiszták azonban oly nagy erőfölényben voltak, hogy nem sikerült tartani a védelmi vonalakat. A németek október második felében behatoltak a Krím-félszigetre, és november közepére Szevasztopol kivételével az egész félszigetet elfoglalták. A Fekete-tengeri Flotta kénytelen volt Novorosszijszkba hajózni. Október 24-én elesett Harkov.

November 21-én az ellenség elfoglalta Rosztovot, de a Déli Front csapatai néhány nap múlva ellentámadásba mentek át és felszabadították a várost. A Rosztovért vívott harcokban a reguláris egységek mellett népfelkelő alakulatok is részt vettek.

A Tyihvinnél és Rosztovnál indított szovjet ellentámadások jelentősége igen nagy volt. Északon és délen lekötötték a fasiszta erőket, nem engedték, hogy a hitlerista főhadiszállás akárcsak egyetlen hadosztályt is átdobjon Moszkvához. Meghiúsították Leningrád elfoglalásának kísérletét és a Kaukázusba való előretörés tervét.

A VÖRÖS HADSEREG ELLENTÁMADÁSA MOSZKVÁNÁL 1941—1942 TELÉN. A FASISZTA CSAPATOK VERESÉGE

1941 december elejére a szovjet—német arcvonalon alaposan megváltoztak az erőviszonyok a nyári hónapokhoz képest. A szovjet kormány és a Kommunista Párt a súlyos védelmi harcok idején emberfeletti munkát végzett az erőforrások mozgósítása és a tartalékképzés terén. Megteremtették a feltételeket, hogy a Vörös Hadsereg ellentámadásba menjen át. A küszöbönálló téli hadjárat célját

Szovjet harckocsik és gyalogosok ellentámadást hajtanak végre Moszkva körzetében
Fénykép. 1941 december

A német fasiszta megszállás alól felszabadított falu lakossága köszönti a szovjet harckocsizókat
Moszkvai terület. Fénykép. 1941 december

a Főhadiszállás a következőkben jelölte meg: szét kell zúzni a német fasiszta erőket Moszkva alatt, fel kell számolni Leningrád blokádját, ki kell űzni az ellenséget a Donyec-medencéből és a Krímből. Úgy tervezte, hogy a Kalinyini Front és a Nyugati Front, továbbá a Délnyugati Front jobb szárnya méri a főcsapást a németek „Közép" hadseregcsoportjára.

A Moszkvánál összpontosított szovjet csapatokat jelentős mértékben kiegészítették. Azonban még mindig a németek oldalán volt a túlsúly, élőerőben és technikai vonatkozásban egyaránt. A németeknek 1,1-szer több katonájuk, 1,8-szer több tüzérségük és 1,4-szer több harckocsijuk volt, mint a szovjet csapatoknak. Egyedül a légierő vonatkozásában rendelkezett a Vörös Hadsereg mintegy kétszeres fölénnyel. Ugyanakkor vitathatatlan volt a Vörös Hadsereg erkölcsi-politikai fölénye. A párt hatalmas munkát végzett a hadseregben. Az ellentámadást a következő jelszavak jegyében készítették elő: „Moszkva alatt kell megkezdenünk az ellenség szétzúzását!", „Felszabadítjuk hazánkat és népünket a német fasiszta iga alól!"

1941. december 5-én reggel a Kalinyini Front csapatai tüzérségi előkészítés után átkeltek a Volga jegén, és megindították a harcot Kalinyin felszabadításáért. A következő napon a Nyugati és a Délnyugati Front is támadásba lendült.

A németeket már az első két-három nap folyamán kiverték a rogacsovi körzet sok helységéből, ahol a D. D. Leljusenko vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló 30. hadsereg támadott, és a krjukovói körzetből, ahol a 16. hadsereg küzdött K. K. Rokosszovszkij altábornagy parancsnoksága alatt. A szovjet csapatok mindkét körzetben kiverték állásaikból a németeket, és visszaszorították őket nyugat felé; a Klin—Szolnyecsnogorszk térségében összevont német erőket az a veszély fenyegette, hogy a szovjet csapatok elvágják visszavonulási útjukat, és bekerítik őket.

A VÖRÖS HADSEREG ELLENTÁMADÁSA ÉS ÁLTALÁNOS TÁMADÁSA MOSZKVA ALATT (1941 DECEMBER–1942 ÁPRILIS)

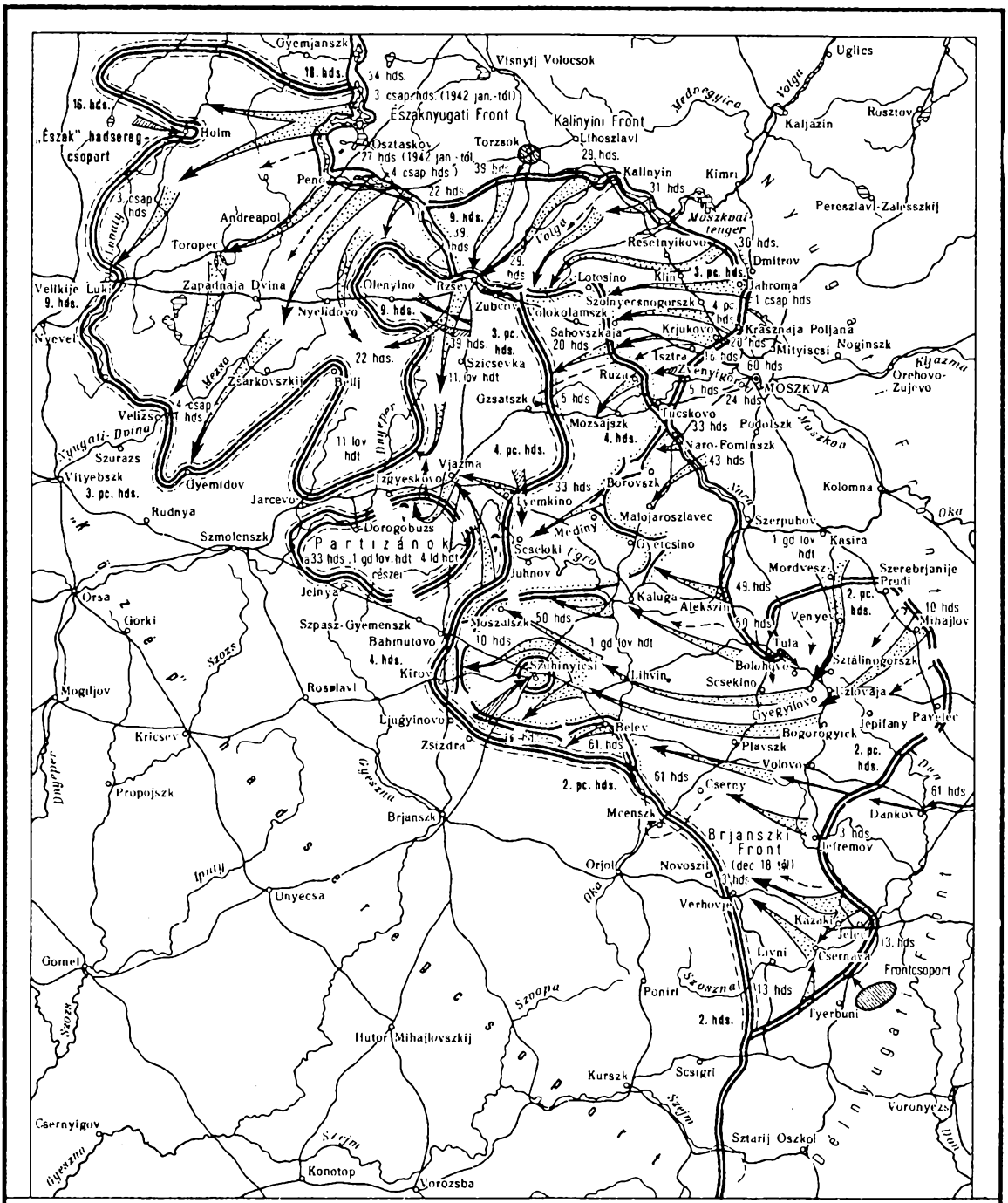

A front helyzete 1941 december 5–6-ig

A szovjet csapatok támadásai december 6-tól (a Kalinyini Fronton december 5-től)

A német tasiszta csapatok visszavonulása és ellentámadásai

A szovjet csapatok által 1942 január elejéig felszabadított terület

A frontvonal változása 1942 január 6–7-ig

A 4. légi deszant hadtest (4. ld. hdt.) leszállási körzete 1942 január–februárban

A szovjet csapatok által 1942 január és április között felszabadított terület

A front helyzete 1942 április végéig

40 0 40 80 120 km

1941. december 8-án Hitler parancsot adott, hogy a német fegyveres erők az egész szovjet—német arcvonalon menjenek át védelembe. „A keleti fronton váratlanul beállt erős fagy és az azzal kapcsolatos szállítási nehézségek szükségessé teszik, hogy haladéktalanul felfüggesszük a nagyarányú támadó hadműveleteket, és védelemre térjünk át" — hangzik Hitler parancsa. Az igazi ok azonban nem a fagy volt. A szovjet csapatok több helyütt áttörték már az ellenséges védelmet, és mind jobban előrehatoltak. Emellett a fagy is elvégezte a maga dolgát: tömérdek német katona megfagyott.

1941. december 11-én estére a szovjet csapatok körülzárták Klint, visszafoglalták Jahromát, Szolnyecsnogorszkot és Isztrát. December 15-én a 30. hadsereg és az 1. rohamhadsereg egységei több napos elkeseredett harc után behatoltak Klinbe. A Kalinyini Front csapatai tíznapos nehéz küzdelem eredményeképp december 16-án felszabadították Kalinyin városát.

Hosszú ideig tombolt a harc az isztrai víztároló medencénél. Amikor a 16. hadsereg csapatai ideértek, erős tűz fogadta őket az Isztra-folyó nyugati partjáról. A hitleristák elhatározták, hogy felhasználják ezt a természetes akadályt, és kiengedték a vizet a tárolóból. Ennek következtében a folyó jegét elborította a víz. Rokosszovszkij altábornagy kiküldött két gyorsan mozgó csoportot, hogy északról és délről kerüljék meg a víztárolót. A két egység eredményes akciója és a szovjet csapatok sikeres átkelése a folyón eldöntötte az isztrai küzdelmet. A fasiszták sietve Volokalamszk felé hátráltak, de december 20-án a szovjet csapatok ezt a helységet is bevették.

A szovjet légierő, amely immár fölényben volt az ellenség légierejével szemben, erőteljesen segítette a harcoló csapatokat. A szovjet pilóták komoly veszteségeket okoztak a hitleristáknak mind előerőben, mind hadfelszerelésben, és sikeresen fedezték a Vörös Hadsereg csapatait. Fontos szerepet játszott ebben Moszkva és a moszkvai védelmi övezet légvédelmi rendszere.

Sikeresen bontakozott ki az a támadás is, amelyet a Nyugati Front csapatai Zvenyigorod felől a Ruza-folyó irányában indítottak. A 2. gárdalovashadtestet L. M. Dovator vezérőrnagy parancsnoksága alatt az ellenség hátába irányították, hogy akadályozza meg a németek visszavonulását. A lovashadtest december 13-án áthatolt a fronton, és északi irányban támadva elvágta a hitleristák visszavonulási útját. Ez a vakmerő haditett megkönnyítette a szovjet csapatok előnyomulását, amelyek hamarosan el is érték a Ruza-folyót. Dovator vezérőrnagy a harcok során halálos sebet kapott.

A Nyugati Front középső szakaszán december 18-án indult meg a támadás. A németek védelme a Nara-folyónál szilárdnak bizonyult, így ezt a vonalat csak december végén sikerült áttörni. A szovjet csapatok ezután tovább törtek előre nyugat felé.

Moszkvától délre már december 6—7-én megtisztították az ellenségtől a tula—szerpuhovi országutat; Moszkva és Tula között ezzel helyreállították a közlekedést. A német hadvezetésnek az a kísérlete, hogy Sztalinogorszk körzetében szilárd védelmet szervezzen, meghiúsult. Tula körzetében az 50. szovjet hadsereg, amely a tulai munkásokkal együtt hosszú időn át védte a várost, erőteljes támadásba ment át. December 15-én felszabadította a kirabolt és meggyalázott Jasznaja Poljanát — azt a helyet, ahol Tolsztoj élt és dolgozott. A fasisztákat nagy veszteségek érték, és felszerelésüket eldobálva özönlöttek nyugat felé. A Moszkvára délről nehezedő nyomás jelentősen meggyengült.

A Délnyugati Front csapatai 1941 decemberében 100—150 kilométert nyomultak előre és több száz helységet felszabadítottak, köztük Jelec, Jefremov, Jepifany, Livni és Cserny városokat.

Az ellentámadás megvalósította a szovjet hadvezetés által kijelölt közvetlen feladatokat. A németek „Közép" hadseregcsoportját súlyos vereség érte. 23 gyalogos-, 11 páncélos- és 4 gépesített hadosztálya igen komoly veszteségeket szenvedett. Az ellenséget a fővárostól messze nyugatra vetették vissza.

A Moszkvánál aratott győzelem idején a Vörös Hadsereg északon, Tyihvin irányában is eredményes küzdelmet folytatott. Az ott létesített Volhovi Front csapatai szétverték az ellenség Tyihvinnél összpontosított erőit, december 9-én felszabadították Tyihvin városát, és a hónap végére hídfőállást létesítettek a Volhov-folyó nyugati partján.

VÖRÖSKATONÁK, SEGÍTSETEK!

V. B. Koreckij. Plakát. 1941

Délen Szevasztopol tovább vívta hősi harcát. A hitleristák által meghirdetett „utolsó nagy támadás" kifulladt. A szevasztopoli védelmi körzet csapatai a polgári lakossággal együtt önfeláldozó hősiességgel vertek vissza minden rohamot. A Fekete-tengeri Flotta és a Szevasztopoli Védelmi Körzet Haditanácsa felhívta a város védőit, hogy úgy verjék az ellenséget, ahogy Moszkva alatt verik. „Egy lépést sem hátra! A győzelem a miénk!" — hangzik a felhívás. December végére a fasisztáknak sikerült valamelyest visszaszorítaniuk a várost védő szovjet egységeket, de Szevasztopol keményen tartotta magát. A szovjet hadvezetés, hogy megkönnyítse a város helyzetét és előkészítse a Krím felszabadítását, december végén végrehajtotta a Nagy Honvédő Háború első nagyszabású partraszállási hadműveletét. Az Azovi Flottilla és a Fekete-tengeri Flotta hajói tomboló téli viharban szállították partra a szovjet csapatokat Kercs és Feodoszija körzetében. Mindkét várost felszabadították. A német hadvezetőség arra kényszerült, hogy abbahagyja Szevasztopol ostromát, és csapatokat csoportosítson át a Krím-félsziget keleti partvidékére. Megszűnt a közvetlen veszély, hogy a német fasiszták a Kercsi-tengerszoroson át Tamany, és tovább a Kaukázus irányában törhetnek előre.

A Vörös Hadsereg decemberi ellentámadása tehát Moszkvánál is, a front más szakaszain is győzelemmel járt. A szovjet hadvezetés magához ragadta a hadászati kezdeményezést. Ezek után igen fontos volt, hogy lélegzetnyi szünetet sem engedve az ellenségnek, megakadályozzák a front stabilizálódását és a német védelem megszilárdulását.

A SZOVJET CSAPATOK ÁLTALÁNOS TÁMADÁSA 1942 JANUÁR—ÁPRILIS FOLYAMÁN

A beköszöntő 1942-es esztendő jó híreket hozott a világ antifasiszta harcosainak: a Vörös Hadsereg 1941 decemberében megindított ellentámadása az új év első hónapjában általános támadássá fejlődött minden frontszakaszon.

A támadásnak az volt a célja, hogy szétzúzza a németek főerőit Leningrád alatt, Moszkvától nyugatra és a Szovjetunió déli részén. Mindezt azonban nem volt könnyű megvalósítani. A németek Nyugat-Európából és Délkelet-Európából egyre nagyobb erősítéseket irányítottak át jelentős veszteségeik pótlására. A szovjet—német arcvonalon Németország és csatlósai 183 hadosztályt és 18 önálló dandárt vetettek harcba. A helyzetet bonyolította, hogy a szovjet hadvezetésnek szakadatlan, heves harcok közepette kellett felkészülnie a támadó hadműveletekre, miközben hadianyagban, elsősorban lőszerben erős hiánnyal küzdött.

A szovjet csapatok kemény januári fagyban indították meg a támadást. Számbelileg nem voltak jelentős fölényben az ellenséggel szemben, de a katonákat harci szellem fűtötte. A Kalinyini Front seregei mélyen az ellenség vonalai mögé hatoltak Rzsevtől nyugatra, előretolt egységeik pedig északról megközelítették Vjazmát, ahol makacs harc bontakozott ki. Az Északnyugati Front csapatai áttörték az Osztaskov várostól délre húzódó megerősített német állásokat, elkeseredett harcok árán bevették Peno, Andreapol, Holm és Toropec városokat, elvágták a Rzsev—Velikije Luki vasútvonalat, majd április végére Velikije Luki és Velizs közvetlen közelébe értek. Az ebben az irányban támadó szovjet csapatok sok helységet szabadítottak fel, és nagy tömegű hadizsákmányra tettek szert.

A Nyugati Front csapatai januárban áttörték a hitleristák védelmét a Lama-folyónál és visszaszorították a németeket Gzsatszkhoz. Egyidejűleg a mozsajszki vonalon is megtörték a német ellenállást és január 20-án behatoltak Mozsajszkba. A hónap végére az egész moszkvai területet megtisztították az ellenségtől.

Január végén, a támadást tovább fejlesztve, a Nyugati Front csapatai kelet felől is megközelítették Vjazmát, és megindították a harcot a város felszabadításáért. A hitleri hadvezetés tisztában volt azzal, hogy Vjazma elvesztése súlyos helyzetbe sodorja a „Közép" hadseregcsoportot, ezért min-

Légitámadás után
Leningrád. Fénykép. 1942

den áron meg akarta tartani a várost. A szovjet csapatoknak ahhoz, hogy az ellenség makacs ellenállását megtörhessék Vjazmánál, szét kellett zúzniuk a Juhnov körzetében összpontosított német erőket. A hosszú harcban elcsigázott szovjet egységek azonban nem tudtak megbirkózni ezzel a feladattal.

Eközben a németek magukhoz tértek, és ellencsapásokat mértek a szovjet csapatokra. A Kalinyini Front egyik hadseregének nagy nehézségek és veszteségek árán sikerült kitörnie a bekerítésből. A Vjazma alatt harcoló szovjet csapatok nehéz helyzetbe kerültek. Szerfelett megnehezítette a szovjet hadműveleteket a tavaszi olvadás is.

A nyugati irányú januári támadás egészében véve a Vörös Hadsereg új sikere volt. Szétzúzta a német „Közép" hadseregcsoport 16 hadosztályát és egy önálló brigádját, megtisztította az ellenségtől a moszkvai és a tulai területet, továbbá a kalinyini és szmolenszki terület több körzetét. Sok százezer szovjet ember felszabadult. Azt a célt azonban, amelyet a szovjet hadvezetés a nyugati irányban támadó seregek elé tűzött — a német „Közép" hadseregcsoport teljes szétzúzását —, nem érték el. Az ellenségnek sikerült megállítania a Vörös Hadsereg támadását és megszilárdítania a frontot.

A Volhovi és a Leningrádi Front csapataira északnyugati irányban az a feladat hárult, hogy szétverjék a Leningrád alatt összevont ellenséges erőket és megszüntessék az ostromlott város körül vont blokádot. A leningrádiak helyzete időközben hihetetlenül súlyossá vált a szakadatlan légitámadások és tüzérségi ostrom, a szállítások megrekedése, a fűtőanyaghiány és élelmiszerhiány következtében. Az egész szovjet nép mély aggodalommal figyelte Leningrád sorsát. Sok helyütt élelmi-

szergyűjtést szerveztek a leningrádiak számára. A befagyott Ladoga-tón áthaladó „élet útján" sok szállítmányt sikerült bejuttatni a városba. Ez lehetővé tette, hogy felemeljék a kenyérfejadagot: a munkások 40 dekát, az alkalmazottak 30 dekát, a többiek 25 dekát kaptak. A munkaképteleneket elszállították a városból.

A Volhovi Front csapatai január első napjaiban áttörték az ellenség védelmét, és megkezdték az előrenyomulást északnyugati irányban. A Leningrádi Fronttal azonban nem sikerült egyesülniük, s Leningrád körül fennmaradt a blokád.

Az Északnyugati Front csapatai Sztaraja Russza irányában támadtak, és harcot indítottak az odavezető utakért. Gyemjanszk körzetében sikerült bekeríteniük a 16. német hadsereget, megsemmisítésére azonban nem volt elég erejük. Áprilisban a németek kívülről áttörték a gyűrűt, és egyesültek a bekerített hadsereggel. A szovjet csapatok kísérletei, hogy felszámolják az így kialakult „folyosót", nem jártak sikerrel.

A Leningrádi, a Volhovi és az Északnyugati Frontok seregei mindent egybevéve komoly veszteségeket okoztak az „Észak" hadseregcsoportnak, megakadályozták, hogy a német hadvezetőség erőket dobjon át a „Közép" hadseregcsoport támogatására, és meghiúsították a Leningrád ellen tervezett újabb csapásokat.

A front délnyugati szakaszán a szovjet csapatoknak sikerült az Északi-Donyec középső folyása körzetében éket verniük az ellenség védelmi vonalába, és hídfőállást létesíteniük a folyó jobb partján; ezzel megteremtették annak lehetőségét, hogy később szárnyirányból csapásokat mérjenek a Harkovnál és a Donyec-medencében összevont német erőkre. A Délnyugati és a Déli Front csapatai együttesen felszabadították Lozovaja állomást, a fontos vasúti csomópontot. A hadműveleti tervet azonban ezen a frontszakaszon sem sikerült megvalósítani. A fő célt, a Donyec-medence felszabadítását, nem érték el a szovjet csapatok. Viszonylag kis területet sikerült megtisztítaniuk az ellenségtől, és csupán 3 német hadosztályt vertek szét. Ugyanakkor ez a szovjet támadás is jelentős ellenséges erőket kötött le, és megakadályozta, hogy a német „Dél" hadseregcsoport végrehajtsa támadó feladatait.

A Kercs-félsziget elfoglalása után a Krímben is megrekedt a szovjet csapatok előrenyomulása. Ugyanakkor a fasiszta hadvezetés kénytelen volt felhagyni Szevasztopol elleni rohamaival.

A Vörös Hadsereg általános támadása tehát, amelyet 1942 első hónapjaiban indított, ha járt is pozitív eredményekkel, döntő sikert még nem hozott. Még nem jöttek létre az objektív feltételek, amelyek lehetőséget nyújtottak volna a szovjet fegyveres erők számára, hogy megtörjék a hitleri Németországnak — ennek az igen erős ellenfélnek — a gerincét.

Szovjet kézre került német erődítmények
Sztaraja Russza körzetében
Fénykép. 1942 április

A hitleristák, mihelyt szovjet földeket ragadtak magukhoz, azonnal hozzáláttak, hogy bevezessék a fasiszta „új rendet". Ennek alapelveit már a támadás előtt kidolgozták, a hitleri kormányzat tömérdek direktívájának és instrukciójának formájában. Az „új rend" gyakorlatilag azt jelentette, hogy felszámolják a szovjet államiságot, kiirtják a szovjet lakosságot, a megszállt területeket „élettérként" a „tiszta vérű németek" kezére juttatják, kíméletlenül kirabolják és kizsákmányolják.

A háború folyamán megszállt szovjet területeket a német rablók két részre osztották. Az egyik rész, a hadseregcsoportok mögöttes területe, katonai igazgatás alá került. A másik részt a Rosenberg vezetése alatt álló „keleti minisztérium" alá rendelték. Ez utóbbi magában foglalta az úgynevezett Reichskommissariat Ostlandot (a balti területek és Belorusszia nagy része) és az úgynevezett Reichskommissariat Ukrainét; Ostland birodalmi biztosául (reichskommissar) Heinrich Lohsét, Ukrajna birodalmi biztosául Erich Kochot nevezték ki. A białystoki területet Kelet-Poroszországhoz csatolták, Nyugat-Ukrajna egy részét (Kelet-Galíciát) a lengyel főkormányzósághoz, a Déli-Bugtól nyugatra eső területeket pedig Moldavával együtt Romániához.

Az „új rend" életbe léptetésével a reguláris hadsereg alakulatait, továbbá az SS és a rendőrség csapatait bízták meg. Nagy szerepet kapott az úgynevezett Biztonsági Szolgálat (Sicherheitsdienst — SD), amelynek különleges osztagai és csoportjai szovjet emberek százezreit irtották ki a legkegyetlenebb módon. A kommunistákat és a szovjet apparátus aktivistáit minden további nélkül halálra ítélték. Ukrajna, Belorusszia és a balti köztársaságok zsidó lakosságának nagy részét tömegesen agyonlőtték vagy gázkamrákban és a koncentrációs táborok kemencéiben pusztították el. A fanatikus kegyetlenséget, amellyel a szovjet lakosság legyilkolását végrehajtották, maga a hitleri főparancsnokság írta elő, elrendelve, hogy „a kivégzések módjának fokoznia kell az elrettentő hatást".

A lakosság életben hagyott részét a gyarmati kizsákmányolás legkegyetlenebb formáival sújtották. Minden állampolgári és emberi jogot megtagadtak tőlük. A hitleri hadsereg tagjait hivatalos rendelkezéssel felmentették mindennemű felelősség alól a békés lakosság ellen elkövetett cselekedeteikért. Bevezették a kényszermunka rendszerét. A kényszermunkások nyomorúságos fejadagot kaptak, a többiek ellátásáról pedig egyáltalán nem gondoskodtak. A városi lakosság csak úgy tudta fenntartani magát, hogy a piacokon ruháit és bútorait élelmiszerre cserélte. 1941—1942 telén egyedül Harkovban mintegy 14 000 ember halt éhen. A lakosság semmiféle orvosi ellátásban nem részesült. A tífusz és

Az Azovsztal gyár cégtáblája Mariupol fasiszta megszállása idején
Fénykép

A fasiszta megszállók szovjet partizánokat végeznek ki
Fénykép. 1941

más járványos betegségek katasztrofális méreteket öltöttek. Tömérdek szenvedést okozott az olyan elemi közszükségleti cikkek hiánya, mint a só, a szappan, a szövet. Ismét használatba került a rég elfelejtett rokka, a kova és a tapló, a világítófáklya és az egykori jobbágyvilág sok más használati tárgya.

A megszállók megszüntették a közoktatást. Az iskolákat hivatallá, kaszárnyává vagy raktárrá alakították át. A múzeumokat, könyvtárakat, levéltárakat és a nemzeti művelődés más központjait elpusztították és kirabolták.

Az ipari és közlekedési vállalatok közül csupán azokat hagyták meg, amelyeknek működését a front ellátása szempontjából nélkülözhetetlennek ítélték. Sok üzem felszerelését Németországba szállították.

A kolhozok, szovhozok, gép- és traktorállomások javait egyszerűen „német tulajdonná" nyilvánították. A kolhozparasztokat a legkíméletlenebb módon arra kényszerítették, hogy hitvány bérért a megszállóknak dolgozzanak.

Rosenberg 1942 februárjában törvényt adott ki arról, hogy a megszállt szovjet területeken át kell térni az egyéni földhasználatra. Az e törvény alapján létrehozott „obscsinák" arra szolgáltak, hogy a megszállók korlátlanul kizsákmányolhassák a parasztokat. Életbe léptették az általános kezességet: az obscsina parasztjai egyetemlegesen feleltek az elrendelt szállítások, beszolgáltatások és a kivetett adók teljesítéséért. A nyugati területeken sok kolhoz- és szovhozföldet szétosztottak a német földbirtokosok között. A grodnói területen például 272, a vilejkai területen több mint 100 nagygazdaság létesült.

Mérhetetlen szenvedést zúdítottak a népre a németek azzal is, hogy a megszállt területekről erőszakkal németországi kényszermunkára hurcolták az embereket. Kezdetben az „önkéntes jelentkezés" rendszerével kísérleteztek, ez azonban teljes kudarcot vallott; ekkor áttértek a munkaerő

kényszermozgósítására. 1942 elejétől az elhurcolás tömegméretűvé vált. A hitleristák ugyanis a szovjet—német fronton elszenvedett súlyos veszteségeik pótlására a hazai munkások tízezreit hívták be a hadseregbe. A Németországba hurcolt „keleti munkásoknak" a legnehezebb munkákat kellett végezniük, és minden lehetséges megaláztatásban részük volt. Táborokba zsúfolták őket, nemegyszer szabad ég alatt kellett lakniuk, sárban és piszokban. Híg leves volt az egyedüli táplálékuk, s olykor még azt sem kapták meg. Csak a halálos betegeket engedték haza, akik közül sok meghalt útközben.

A terrort szisztematikus propaganda egészítette ki, amelynek az volt a célja, hogy kiölje a szovjet emberekből a harckészséget, kioltsa bennük a felszabadulás reményét. A megszállók némi konc fejében gyenge jellemű, hajlítható embereket és megrögzött bűnözőket fogadtak szolgálatukba. A lakosság valamely társadalmilag jelentős csoportját azonban már nem sikerült megnyerniük. Kísérleteik, hogy szovjet hadifoglyokból vagy a mozgósított lakosságból helyi rendőrséget szervezzenek, többnyire úgy végződtek, hogy a „rendőrök" átálltak a partizánokhoz. Csupán a szovjethatalmat gyűlölő, hazájukat eláruló burzsoá nacionalisták álltak fasiszta szolgálatba és vettek részt a hitleristák bűntetteiben Ukrajnában és Belorussziában, Lettországban, Litvániában és Észtországban. De a fasiszta vezetés nem bízott ezekben az árulókban. Úgy kezelte őket, mint az „új rend" ideiglenes eszközeit, és nem adott a kezükbe tényleges hatalmat.

A nép akaratát és bátorságát sem a terror, sem az álnok propaganda nem törhette meg. A szovjet emberek nem voltak hajlandók kiszolgálni a hódítókat. Mind újabb és újabb tömegek kapcsolódtak be a megszállók elleni harcba. A városok és falvak lakossága szabotálta a fasiszta hatóságok parancsainak és rendelkezéseinek végrehajtását. A munkások megtagadták a munkát, megrongálták az üzemi berendezéseket, a kolhozparasztok nem adtak élelmiszert. A földalatti párt- és Komszomolszervezetek egyre szélesebb hálózatot építettek ki a lakosság körében, és bevonták a tömegeket a harcba.

A partizánháború egyre nagyobb méreteket öltött az ellenség hátában. A partizánegységek rajtaütöttek a laktanyákon, megrongálták a közlekedési vonalakat, szállító oszlopokat vertek szét, vasútvonalakat és vonatokat rongáltak meg és robbantottak fel.

A hitleristák Németországba szállítják a megszállt Szovjet-Ukrajnában rabolt élelmiszereket
Fénykép. 1941

A moszkvai csata idején a partizánok csupán a moszkvai területen más mint 7000 ellenséges katonát és tisztet öltek meg, és tömérdek német hadifelszerelést elpusztítottak. Örökké élni fog Zoja Koszmogyemjanszkaja moszkvai komszomolista partizánlány neve, aki életét adta hazájáért. Bátran fogadta a halált Liza Csajkina kalinyini kommunista partizánlány is, akit szintén elfogott az ellenség. A 16 éves Szasa Csekalint, a tulai terület cseretyi körzetében harcoló „Élenjáró" partizánosztag tagját hiába

A hitleristák a vesztőhelyre kísérik Zoja Koszmogyemjanszkaját
Moszkvai terület. Fénykép. 1941 november
(A felvételt egy halott német tisztnél találták)

vetették kínvallatás alá a fasiszták: egyetlen szót sem húzhattak ki belőle. Ivan Szotnyikov kolhozparasztot, aki a livni körzetben végzett partizántevékenységet, felszólították a németek, hogy vezesse át őket egy úttalan területen; Szotnyikov aknamezőre vitte a német csapatot, meghalt maga is, de több mint száz hitleristát elpusztított.

Szmolenszk vidékén a partizánok és a földalatti pártmunkások 1942 január közepétől együttműködtek a P. A. Belov vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló front mögötti lovas és ejtőernyős alakulatokkal. Határozott akciókkal megtisztították a szmolenszki terület nagy részét az ellenségtől. 1942 tavaszára már mintegy 2000 négyzetkilométernyi összefüggő terület került a front mögötti harcosok kezére: a dorogobuzsi partizánkörzet, amelyen 610 lakott helység volt. A területet mintegy 8000 partizán védte. Nagy partizánkörzetek létesültek a leningrádi területen, a brjanszki erdőségekben és Belorussziában is. Azok a front mögötti térségek, amelyekben a partizánok voltak az urak, összességükben nagyobb területet jelentettek, mint Belgium, Hollandia és Dánia együttesen.

A partizánok által felszabadított területeken visszaállították a szovjethatalmat. E területekről kiindulva néhány gyorsan mozgó partizánalakulat rajtaütésszerű támadásokat — egyelőre viszonylag rövid portyákat — intézett a hitleristák egy-egy katonai létesítménye ellen. Sz. A. Kovpak partizánegységei 1942 elején sikeresen portyáztak a szumi és az oreli területen, a belorusz partizánok pedig a minszki, a poleszjei és a szomszédos területeken. Hosszú utat tett meg az ellenség hátában az az élelmiszert szállító szánkaraván, amelyet a leningrádi terület partizánjai indítottak útnak az ostromlott városba.

A partizánok még nem rendelkeztek elegendő tapasztalattal és kellő felkészültséggel a hosszú és nehéz harchoz; az „anyaországgal" sem volt még rendszeres kapcsolatuk. A földalatti szervezetek helyenkénti kudarca, a partizántaktikában való járatlanság nemegyszer vereséghez és embervesztéséghez vezetett. Egyes osztagok, amelyek nem tudták legyűrni a nehézségeket, feloszlottak. De a veszteségek és kudarcok ellenére a partizánmozgalom a maga egészében egyre erősödött, s a honvédő háború egyik nagy hadászati tényezőjévé lett.

A VÖRÖS HADSEREG ELSŐ GYŐZELMEINEK KATONAI-POLITIKAI ÉS NEMZETKÖZI JELENTŐSÉGE

Az 1941—1942-es téli hadjáratban aratott szovjet sikereknek igen nagy katonai-politikai és nemzetközi jelentőségük volt. A szovjet fegyveres erők e támadása — az első nagyszabású szovjet támadás a Nagy Honvédő Háború folyamán — komoly eredménnyel járt. A Vörös Hadsereg kiragadta a hadászati kezdeményezést az ellenség kezéből, és aktív támadó hadműveletekbe ment át mintegy 2000 kilométeres arcvonalon. Teljesen kiverte az ellenséget a moszkvai és a tulai területről, részben kiverte a leningrádi, a kalinyini, a szmolenszki, az orlovi, a kurszki, a harkovi és a sztalinszki területről és a Kercs-félszigetről. A fasiszta csapatokat a súlyos vereségek egész sora érte, és komoly veszteségeket szenvedtek emberben és hadianyagban. A hitlerista hadvezetés arra kényszerült, hogy a veszteségek pótlására 1941 decembere és 1942 áprilisa között 39 hadosztályt és 6 dandárt irányítson át Európából a szovjet—német arcvonalra.

A német megszállás alól felszabadult vidékeken újból megalakulnak a kolhozok
Szmolenszki terület. Fénykép. 1942 április

A németek Moszkvánál elszenvedett veresége nemcsak hadműveleti és hadászati szempontból volt jelentős esemény. Mély politikai és erkölcsi hatást gyakorolt az egész emberiségre.

Hitler hadserege, míg a Szovjetunió ellen nem támadt, nem ismert vereséget. A legyőzött Európa a lábai előtt feküdt. Az Európán kívüli hadszíntereken ugyancsak győzelmeket aratott. Úgy tűnt, hogy a Szovjetunió elleni hadjárat sem lesz egyéb, mint egy minden eddiginél nagyobb arányú, diadalmas „villámháború", amelyre Moszkva elfoglalása teszi fel a koronát. Másképp lett. A Vörös Hadsereg, hosszas visszavonulás és súlyos veszteségek után nemcsak arra volt képes, hogy visszaszorítsa az ellenséget a főváros közeléből, de arra is, hogy számos irányban ellentámadásba menjen át. Ez a hadsereg, amely mögött ott állt az egész nép, nem esett pánikba a háború első hónapjainak nehéz körülményei között, s egy pillanatra sem adta fel a győzelembe vetett

HAZATÉRÉS

D. A. Smarinov. 1942

hitét. Mindebben a szovjet szocialista rendszer ereje és életképessége, a burzsoá rendszerrel szembeni fölénye mutatkozott meg.

A Moszkva alatti csatatereken foszladozni kezdett a „győzhetetlen hadsereg" dicsfénye, amely addig a valóban erős hitlerista sereget övezte. Kiderült, hogy ez a legyőzhetetlenség nem egyéb mítosznál. A moszkvai vereség áthúzta a hitleri Németország valamennyi nagyratörő hadászati és politikai számítását. A németek szembetalálták magukat az elhúzódó háború szigorú és elkerülhetetlen perspektívájával, s ez semmi jót nem ígért nekik. Nemcsak haditerveiket kellett átdolgozniuk, de hadigazdaságuk átszervezéséről is gondoskodniuk kellett.

A Vörös Hadsereg győzelmei fokozták a Szovjetunió tekintélyét. Arra kényszerítették a szövetséges hatalmak uralkodó köreit, hogy vessék el a Szovjetunió erejéről és lehetőségeiről alkotott korábbi elképzeléseiket, és ismerjék el a szovjetország vezető szerepét a fasiszta agresszió elleni harcban. A szovjet fegyveres erők győzelmei új reményt ébresztettek a leigázott országok népeiben és az egész világon fellendítették a felszabadító harcot.

Létrejöttek annak a feltételei, hogy a Hitler-ellenes koalíció minden erejével a fasiszta tömbre vesse magát. A Németországgal és csatlósaival vívott küzdelemben azonban az oroszlánrész továbbra is a Szovjetuniónak jutott.

A hitleri hadvezetőség, minthogy nyugatról nem fenyegette veszély, ezután is a szovjet—német arcvonalra vethette be a rendelkezésére álló erők túlnyomó részét. 1942 nyarán új, nagy támadást készített elő, messzetekintő célokkal.

V. FEJEZET

KELET- ÉS DÉLKELET-ÁZSIA ORSZÁGAI 1939—1941-BEN. A CSENDES-ÓCEÁNI HÁBORÚ KITÖRÉSE

1939 őszén, amikor a második világháború kitört, már két éve tartott Japán kínai rablóháborúja. A militarista Japán hódító tevékenységét a nyugati hatalmak elnéző magatartása is bátorította, amelyek arra törekedtek, hogy saját kelet- és délkelet-ázsiai imperialista érdekeik védelmében a Szovjetunió ellen fordítsák Japán agresszióját. A japán expanzió azonban elsősorban azt a célt követte, hogy kiszorítsa nyugati versenytársait abból a szférából, ahol Japán a maga „új kelet-ázsiai rendjét" akarta megvalósítani. Az imperialisták közti ellentétek — elsősorban a japán—amerikai ellentétek — 1941 végén a csendes-óceáni háborúba torkolltak, s ezzel a második világháború további, hatalmas területekre terjedt ki.

1. A JAPÁN—KÍNAI HÁBORÚ. A KELET- ÉS DÉLKELET-ÁZSIAI ORSZÁGOK NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALMA

KÍNA

Annak ellenére, hogy Japánnak nagy kiterjedésű kelet- és északkínai tartományokat sikerült meghódítania, nem igazolódott a japán militaristák azon reménye, hogy gyorsan legyőzik és leigázzák egész Kínát. A kínai nép ugyanis, szemben a Kuomintang-kormány kapitulációs politikájával, a Kommunista Párt vezetésével hősiesen védelmezte szabadságát és függetlenségét.

1939 szeptember elején a japán kormány, amelynek elnöke akkor Abe volt, kinyilvánította, hogy nem kíván beavatkozni az európai háborúba, hanem a kínai háború befejezésére összpontosítja erejét. A japán imperialisták elsősorban arra törekedtek, hogy megbontsák Kínában a japánellenes nemzeti egységfrontot, együttműködésre bírják Csang Kaj-seket és Vang Csing-vejt, majd az egyesített japán és kuomintangista erőkkel megsemmisítsék a Kommunista Párt vezetése alatt harcoló népi hadsereget.

1940 január végén a japán hadvezetőség összehívta Csingtaóba Észak- és Közép-Kína bábhatóságainak képviselőit, és tervet terjesztett eléjük, amely szerint Nankingban, a korábbi kuomintangista fővárosban létrehozzák „a Kínai Köztársaság központi kormányát" mint a kuomintangista kormány jogutódját. Elhatározták, hogy az új kormány haladéktalanul megszünteti Japánnal a háborút, elismeri a japánok észak-kínai és közép-kínai hódításait, és minden erejét harcba veti a Kommunista Párt ellen. A csungkingi Kuomintang-kormány politikusainak felajánlották a „köz-

Az Új 4. Hadsereg hadizsákmánya, amelyet a Fuceling körüli harcokban szerzett a japánoktól
Fénykép. 1940 május

ponti kormányban" való részvételt, azzal a feltétellel, hogy „lemondanak a kommunistákkal való együttműködésről, és megszüntetik Japán ellen a háborút". Két hónappal később, március 30-án hírt adtak a „központi kormány" megalakulásáról. Egy ideig Vang Csing-vej szerepelt kormányelnökként, de — miként erről nyíltan beszéltek — tulajdonképpen Csang Kaj-seket szemelték ki állandó elnökül.

A japánok cselfogásából azonban semmi sem lett. Csang Kaj-sek nem szánta rá magát, hogy nyíltan megegyezzen a japán agresszorokkal, a nankingi „központi kormány" pedig a politikai önállóság látszatát sem nyerte el. November 30-án japán—mandzsu—kínai nyilatkozatot tettek közzé, amelyben az állt, hogy „Japán, Mandzsukuo és a Kínai Köztársaság kölcsönösen tiszteletben tartják egymás szuverenitását és területi sérthetetlenségét". Ugyanazon a napon szerződést írtak alá Japán és a nankingi kormány között a kölcsönös kapcsolatok alapelveiről. A szerződés értelmében Japán fegyveres erői Kínában állomásozhattak, Japán jogot nyert Kína természeti kincseinek akadálytalan kiaknázására, és korlátlanul engedélyezték a japán alattvalók gazdasági-vállalkozói tevékenységét. Mindez teljesen megcáfolta a fent említett nyilatkozat tételeit, és megszilárdította a megszállt Kína gyarmati helyzetét.

A japánok e politikai manőverekkel párhuzamosan csaknem teljesen abbahagyták támadó hadműveleteiket azon az arcvonalon, ahol Kuomintang-csapatok álltak velük szemben, hogy annál nagyobb erővel támadhassanak a hátukban létesült, kommunista vezetés alatt álló felszabadított területekre. 1939 végétől a japán parancsnokság e felszabadított területek ellen vetette be a megszálló haderők nagyobbik felét.

Észak-Kínában a 8. hadsereg és a népfelkelés, amelybe 16 évtől 50 évig az egész felnőtt lakosság belépett, önfeláldozóan verte vissza az ellenségnek a felszabadított területek ellen indított rohamait. Közép- és Dél-Kínában az Új 4. Hadsereg és a partizánalakulatok tevékenykedtek; sikerült megakadályozniuk, hogy a japánok erősítéseket dobjanak át Észak-Kínába.

1940 végére a felszabadított területek jelentősen kibővültek. Több mint 150 járási központ tartozott már hozzájuk. A partizánok által elfoglalt észak-kínai támaszpontok négy hatalmas felszabadított körzetté olvadtak össze; közülük a legészakibb Sanhszi és Szujjüan tartományok határán helyezkedett el. Közép-Kínában, a Jangce-folyó medencéjében öt nagy felszabadított körzet létesült. Új támaszpont-területek alakultak ki Dél-Kínában is, a Tungcsiang-folyó menti Kuangcsou város körül, és az ország legdélibb részén, Hajnan-szigeten. A felszabadított területeken körülbelül 100 millió ember élt. A 8. hadseregben és az Új 4. Hadseregben együttvéve mintegy 500 000 katona harcolt.

A japán hadvezetőség 1941. január 4-én nagy erőket vetett be a népi seregek ellen: a megszálló hadseregek kétharmadát és a bábkormányok teljes haderejét. Észak-Kínában 22 japán hadosztály — 440 000 ember — és a bábkormányok 220 000 főnyi serege indított támadást a 8. hadsereg és a partizánok ellen. A támadók azt a célt tűzték maguk elé, hogy részekre szakítsák az Észak-Kínában létesült összefüggő felszabadított területet, egyenként bekerítsék, majd összeszűkítve a gyűrűt, megsemmisítsék a népi hadsereg csapatait. A felszabadított terület egy részét valóban sikerült elfoglalniuk. 1942-re már csak 50 millió ember élt a felszabadított körzetekben, a 8. és az Új 4. Hadsereg létszáma pedig mintegy 410 000 emberre csökkent.

A népi ellenállás japánellenes bázisterületei azonban, a külvilágtól elzártan, az élelmiszerhiány és a pénzügyi nehézségek ellenére is tovább folytatták hősi harcukat, amelyben az egész lakosság részt vett. A japán csapatok hátában erőddé alakultak a falvak. A parasztok megtanulták, hogy maguk készítsenek robbanóanyagot és aknákat. A falvakhoz vezető bekötő utakon és az országutak mentén aknamezőket létesítettek, „csapdákat", „farkasvermeket" ástak. A házak alatt mély vermek húzódtak, s az egyes falvakat földalatti alagutak kötötték össze egymással. Ha japánok törtek a falura, lakói váratlanul eltűntek és megkezdték a „földalatti háborút".

A felszabadított körzetekben mindenütt választott népi-politikai tanácsok létesültek a körzet igazgatásának ellenőrzésére. A hatalmi szerveket a „három harmad" elve alapján építették fel: a helyek egyharmadát a Kommunista Párt tagjai (a munkások és főképp a parasztok képviselői) foglalták el, egyharmadát a kisburzsoázia, utolsó harmadán pedig a nemzeti burzsoázia és a hazafias magatartású földbirtokosok képviselői osztoztak.

A Kommunista Párt agrárpolitikája a felszabadított körzetekben a háború viszonyai között a földbér leszállítására szorítkozott. Míg a bérlőparasztok addig a termés felét vagy még annál is többet fizettek földesuraiknak, most a földesurak nem szedhettek tőlük többet, mint az évi termés 37,5 százalékát. A földesúri földtulajdont nem számolták fel, kivéve a bábkormányok tagjainak és más, a japán imperialistákkal közvetlenül együttműködő földesuraknak a tulajdonát. A határ menti Sanhszi—Kanszu—Ninghszia körzet földjeit, amelyeket már a nemzeti felszabadító háború előtt elkoboztak a földesuraktól és szétosztottak a parasztok között, meghagyták a parasztok kezén.

A népi hatalom szabályozta a bírósági illetékeket és harcot indított az adósrabszolgaság rendszere, a kínai falu e szörnyű csapása ellen. Az adórendszert, amely a felszabadított területeken a hadsereg és a népi közigazgatás szükségleteinek biztosítását szolgálta, demokratikus elvek szerint alakították át. Az adó átlagosan az évi termés 15 százaléka volt. A legszegényebb parasztokat felmentették az adófizetés alól, a törpebirtokosok pedig termésük 5 százalékáig viselték a terhet. A Kommunista Párt javaslatára erőteljesen támogatták a szűzföldek feltörésére irányuló paraszti kezdeményezést. A feltört földek a parasztok magántulajdonába kerültek. A parasztok közösen láttak hozzá a szűzföldek feltöréséhez: kölcsönös segélynyújtási csoportokat alakítottak.

A termés betakarítása
Csen Jen-csiao metszete. 1939

A Sanhszi—Honan—Hopej felszabadított körzetben a 8. hadsereg katonái a parasztok segítségére siettek. A harcok szünetében parancsnokaik vezetésével nagy földterületeket tisztítottak meg és tettek művelésre alkalmassá a Tajhan-hegységben.

Széles körű mozgalom bontakozott ki annak érdekében, hogy a japánellenes bázisterületek egész lakosságát — a katonákat, alkalmazottakat és tanulókat is — bekapcsolják az ipari termelésbe. Annak ellenére, hogy ezek az ősi mezőgazdasági vidékek gazdaságilag rendkívül elmaradottak voltak, rövid idő alatt jelentős eredményeket sikerült elérni. Megszervezték a műhelyek és mozgó fegyverkészítők hálózatát, amelyek robbanóanyagot, lőszert, aknát, puskát gyártottak. Az asszonyok fonalat és szövetet készítettek otthon a népi hatalom szükségleteinek kielégítésére.

A Kommunista Párt vezette népi hadseregek nem csupán a japán hódítók elleni háború fő terhét viselték, de vissza kellett verniük a Kuomintang-csapatok támadásait is. Csang Kaj-sek titkos parancsára kuomintangista tábornokok vezetésével nagy egységek álltak át a japánokhoz, hogy együttes harcot indítsanak a felszabadított körzetek ellen. A kuomintangista árulók e kapituláns vonalának hangzatos nevet adtak: „a haza felszabadítása kerülő úton".

Csang Kaj-sek csapatai 1939 decembere és 1940 márciusa között hajtották végre első „kommunistaellenes hadjáratukat". Támadást intéztek a Sanhszi—Kanszu—Ninghszia határ menti körzet és a Sanhszi tartományban létesült támaszpont-területek ellen. A népi csapatok sikeresen visszaverték ezt a rohamot. De alig egy évvel később, éppen, amikor a japán megszállók nagyarányú támadást indítottak a felszabadított körzetek ellen, a kuomintangisták hitszegő módon hátba támadták az Új

4. Hadsereget. 50 000 katonából álló kuomintangista sereg rontott rá az Új 4. Hadsereg 10 000 főnyi törzsoszlopára — amely éppen azt az átcsoportosítást hajtotta végre, amit a kuomintangista főparancsnokság rendelt el. A törzstisztek és a politikai munkások többségét felkoncolták, a többieket elfogták. A hadsereg kommunista parancsnokát, a sebesült Je Tinget Csungkingba hurcolták és bebörtönözték; helyettesét, Hsziang Jinget megölték. Alig ezer ember tudott áttörni a népi erőkhöz.

A kuomintangista orvtámadás felháborodást váltott ki a kínai nép körében. A Kommunista Párt követelte, hogy haladéktalanul vonják felelősségre a támadás bűnöseit és bocsássák szabadon az elfogottakat. Csang Kaj-sek kormánya nem teljesítette e követeléseket. A Kommunista Párt Központi Bizottsága erre létrehozta a Forradalmi Katonai Tanácsot, amelynek irányítása alatt a 8. és az Új 4. Hadsereg önálló harci tevékenységbe kezdett a japánok ellen.

A kínai nép szabadságharcát az egész haladó emberiség támogatta. A legnagyobb erkölcsi és anyagi segítséget a világ első, s akkor még egyetlen szocialista állama, a Szovjetunió nyújtotta.

A Szovjetunió hadiipara nagy mennyiségű fegyvert, lőszert és egyéb hadianyagot szállított Kínának. 1938—1940 folyamán a Kínának nyújtott szovjet anyagi segítség értéke elérte a 300 millió amerikai dollárt. Szállítmányok tömege érkezett Kínába a Turkesztán—Szibéria vasútvonalon, majd a nagy északnyugati autóúton, amely Ninghszia—Sanhszi tartományokon haladt át.

A szovjet emberek mélyen átérezték internacionalista kötelességüket a kínai néppel szemben, és testvéri együttérzéssel kísérték annak japánellenes szabadságharcát. Mindez megnyilvánult abban is, hogy szovjet önkéntesek mentek harcolni Kínába, köztük olyan katonai szakértők, mint V. I. Csujkov, P. Sz. Ribalko, A. I. Cserepanov és más kiváló tisztek.

Kína városait szovjet repülőönkéntesek védték a japán légierő támadásai ellen, s a légiharcokban a helytállás és bátorság nagy tetteit hajtották végre. Kulisenko szovjet önkéntes, egy bombavető különítmény parancsnoka, valamennyi szovjet ember érzését öntötte szavakba: „. . .a Kínára zúduló mostani csapást úgy tekintem, mintha saját hazámat érné". Kulisenko, csakúgy mint a vadászrepülők parancsnoka, Rahmanov, és több mint száz más szovjet repülő, életét áldozta a japán imperialistákkal vívott harcban, Kína szabadságáért és függetlenségéért.

KOREA

Koreában is erőteljes harc bontakozott ki a japán uralom ellen. Az 1925-ben alapított Kommunista Párt nagy befolyást élvezett a nemzeti felszabadító mozgalomban. Az 1926 júniusi hatalmas imperialistaellenes tüntetést kommunisták vezették. Erősödött a sztrájkmozgalom. 1927-ben sztrájkba léptek a hamhüngi fűrésztelep munkásai, a phenjani és kunszani élelmiszeripari munkások, a vönszani rakodómunkások, a tegui textilipariak, az incsöni bányászok, az iri nyomdászok. A sztrájkharc során szakszervezetek alakultak. A munkásmozgalom hatására sok járásban paraszti tömegmozgalom bontakozott ki. Megélénkült az ifjúság japánellenes tevékenysége is. 1927-ben több mint 60 antiimperialista diáktüntetés zajlott le.

A hatóságok elsősorban a fiatal Kommunista Pártra csaptak le, amelyet tömeges letartóztatásokkal sikerült is meggyengíteniük. A párt nehézségeit fokozta a nacionalista irányzatú frakciósok vétkes tevékenysége is. A szakadatlan frakcióharc és a japán imperialisták kegyetlen megtorló akciói következtében Korea Kommunista Pártja 1928-ban mint szervezett erő megszűnt létezni.

Az ipari központok nagyüzemeiben azonban hamarosan földalatti kommunista csoportok alakultak. A kommunisták kapcsolatokat építettek ki a tömegek körében, és tovább vívták harcukat a dolgozók életérdekeiért.

1928 őszén Vönszanban az olajpárló üzemben sztrájk robbant ki, amely csakhamar általános sztrájkká nőtt. A sztrájk csaknem három hónapig tartott, és hatalmas politikai jelentőségű eseménnyé lett. Phenjanban, Hamhüngben, Szimphóban és sok más városban sztrájkok, szolidaritási gyűlések

és tüntetések zajlottak le. A munkások segélyalapot hoztak létre a sztrájkolók támogatására, a parasztok rizst és tüzelőt szállítottak nekik. A koreai proletariátus harcát a Szovjetunió, Kína, Japán, Franciaország és más országok dolgozói is támogatták.

A gazdasági világválság idején a koreai munkások és parasztok harca még hevesebbé vált. 1930 elején sztrájkba léptek a puszani textilipari munkások, májusban a szinhüni bányászok, augusztusban Phenjan 13 gumiipari üzemének munkásai. Az adott időszakban lezajlott sztrájkokat az jellemezte, hogy harcosabbak voltak a korábbiaknál, és határozottan politikai jelleget öltöttek. Többször megtörtént, hogy a sztrájkok nemzetközi forradalmi ünnepeken, május 1-én, november 7-én kezdődtek.

Erőteljesebbé vált a válság éveiben a parasztság harca is. Hamgjon-Namdo, Kangvon, Csolla-Namdo, Phenjan tartományokban és több más körzetben szívós küzdelmet folytattak a parasztbérlők, sztrájkba léptek a mezőgazdasági munkások, zendülések törtek ki az öntözővíz használata miatt. A paraszti osztályharc helyenként felkelésbe csapott át. 1930 nyarán Tancshonban, Hamgjon-Namdo tartományban több ezer paraszt fellázadt a japán hatóságok és a földbirtokosok ellen. A felkelést fegyveres erővel törték le.

„Egységben az erőnk!"
A vonszani sztrájkkal kapcsolatosan kiadott koreai plakát. 1929

A politikai helyzet éleződéséről tanúskodtak a diákmozgalmak is, amelyek 1929 októberében indultak meg Kvangzsu városában (Csolla-Namdo tartomány), és hamarosan átterjedtek más városokra is.

Az 1930-as években nagy változások történtek a koreai nép nemzeti felszabadító mozgalmában. A japán imperialisták, miután agresszív háborút indítottak Kínában, fegyvertárul és gazdasági támaszpontul kívánták felhasználni Koreát. Jelentős tőkéket fektettek be a koreai bányákba, a vegyiparba, a fémiparba és más iparágakba. 1931 és 1936 között több mint 1300 új üzem létesült; az egész ipari termelés értéke 2,5-szeresére, ezen belül a bányászaté ötszörösére nőtt. A japánok ugyanakkor fokozott erővel nyomták el a munkásmozgalmat és a nemzeti felszabadító mozgalmat, rendkívüli hadiállapotot rendeltek el Korea egész területén, lehetetlenné tették a hazafias szervezetek legális működését.

A forradalmi erők azonban nem hagyták abba a harcot. A felszabadító mozgalom új formát öltött: partizánharccá vált, amelyet a kommunisták vezettek. Mandzsúriában és Kína más körzeteiben koreai munkások, parasztok, forradalmár értelmiségiek partizánosztagokat alakítottak. A rendkívül nehéz és bonyolult viszonyok között aktív harcot indítottak a japán megszállók ellen.

A munkásmozgalom mind szervezettebbé vált. Forradalmi szakszervezetek alakultak, földalatti kommunista újságok és folyóiratok jelentek meg, sztrájkok robbantak ki a hadiipari üzemekben.

1936-ban Északkelet-Kínában a koreai kommunisták megalapították „A haza újjászületésének szövetségét", amely a koreai nép nemzeti felszabadító harcának élére állt. A szövetség a sejtek egész hálózatát építette ki Koreában. Akcióprogramja meghatározta a forradalom nemzeti felszabadító és

társadalmi feladatait. Mindez kedvezően hatott a koreai nép forradalmi harcának fejlődésére. A szövetség megalakulása után a japánellenes fegyveres partizánharc Észak-Korea területén is fellángolt. A partizánosztagok kommunista vezetői arra törekedtek, hogy megszilárdítsák a forradalmi erők egységét, és megteremtsék a Kommunista Párt magvát. A világháború kitörése a harci taktika megváltoztatását követelte.

1940-től a koreai partizánok — számot vetve a kialakult erőviszonyokkal — felhagytak a nagyobb szabású támadó hadműveletekkel, és áttértek arra a taktikára, hogy kis csoportokkal hajtottak végre támadásokat az ellenség hátában. Ugyanakkor politikai nevelőmunkát folytattak a lakosság körében, kapcsolatokat építettek ki a kommunista csoportokkal és más földalatti hazafias szervezetekkel Korea egész területén.

A japán hatóságok terrorja ellenére az ország minden nagyobb városában sztrájkoltak a munkások: Szöulban, Phenjanban, Hamhüngben, Hinnamban, Csöngzsinben, Vönszanban, Puszanban, Szinüjdzsuban és más ipari körzetekben. A csöngzsini fémipari kombinátban és a szondzsini vállalatoknál illegális forradalmi munkásbizottságok szerveződtek, amelyek a fegyveres felkelés előkészítését tekintették feladatuknak. Phenjan fémmunkásai és Szöul elektromosipari munkásai szintén létrehoztak hasonló bizottságokat. A hadiüzemekben, repülőtereken, vasútvonalakon és kikötőkben robbanások és tűzvészek keletkeztek. A munkások gépeket és munkapadokat romboltak szét, megakadályozták a katonai rendelések teljesítését. A hinnami vegyipari kombinátban nemegyszer egész műhelyek és gépegységek munkája leállt. Korea sok városában „rizslázadások" törtek ki, elsősorban a munkástömegek részvételével.

Forrongott a vidék is. 1941-ben csaknem 5000 bérlőzendülést jegyeztek fel. A parasztok nem szolgáltatták be a hatóságoknak a rizst, nem fizették a hadiadókat.

INDOKÍNA

Miután 1930—1931-ben leverték Indokína népeinek forradalmi harcát, bizonyos visszaesés állt be a nemzeti felszabadító mozgalomban. Indokína Kommunista Pártja 1935-ben rendezte sorait. Az év márciusában Makao területén — portugál koncessziós terület Kínában — megtartotta első kongresszusát, és az ismét felfelé ívelő forradalmi mozgalom élére állt.

Az indokínai politikai helyzetre nagy hatással volt a népfront franciaországi győzelme. Az indokínai politikai foglyok amnesztiát kaptak. A Kommunista Párt lehetőséget kapott arra, hogy az illegalitásból kilépve féllegális tevékenységre térjen át. A párt a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusának határozatai alapján új politikai vonalat dolgozott ki. Mivel a határozatok a háború és a fasizmus elleni széles front kialakítását jelölték meg a nemzetközi kommunista mozgalom legfőbb időszerű feladataként, Indokína Kommunista Pártja támogatta Franciaország népfrontkormányát, és a közvetlenül elkövetkező időre nem hirdette meg a nemzeti függetlenségi harcot; ugyanakkor arra törekedett, hogy Indokínában is megteremtse a népfrontot, széles körű demokratikus reformokat követelt, és előtérbe állította a fenyegető japán agresszió elleni védekezés megszervezését. A párt összefogott minden olyan erővel, amely hajlandó volt támogatni e követeléseket. Egyedül Vietnamban több mint 2000 megmozdulás jelezte a népi mozgalom fellendülését; e megmozdulásokban több mint egymillió ember vett részt. Megélénkült a proletariátus harca most már Laosz és Kambodzsa területén is. Indokína népei — erőteljes megmozdulásaik és a népfrontkormány franciaországi tevékenysége eredményeképpen — jelentős lépéssel jutottak előbbre. Többek között törvényes rendelkezések születtek az ipari munkásság munkafeltételeinek megjavítására.

Miután azonban a népfront Franciaországban vereséget szenvedett, s különösen miután kitört a világháború, a francia gyarmati hatóságok fokozták Indokína demokratikus erőinek elnyomását. A Kommunista Pártot súlyos veszteségek érték. Sok szervezetét—többek között az ipari üzemekben

kiépített sejtjeit — felszámolták, minden haladó, demokratikus kiadványt betiltottak, a háború előtti években megalakított tömegszervezeteket feloszlatták, és sok ezer hazafit börtönbe, illetve koncentrációs táborba zártak.

A francia monopóliumok háborús célokra igyekeztek kiaknázni Indokína nyersanyagkincseit. Mind több hadászati nyersanyagot — gumit, színesfémeket — vittek ki az országból. Indokína exportja ilyen módon a háború első nyolc hónapja alatt mennyiségileg 2,5-szeresére, értékét tekintve több mint 3-szorosára nőtt. Megnövekedett a bányászat és más, háborús szükségleteket kielégítő iparágak termelése is. A gyarmati hatóságok fegyvermű helyeket és kisebb hadianyagüzemeket kezdtek építeni. A hadi megrendeléseket teljesítő üzemekben a munkanap 12 órára nyúlt, s fokozódott a munka intenzitása.

A háború ugyanakkor katasztrofálisan visszavetette azokat a helyi üzemeket, amelyek a hagyományos indokínai exportcikkeket — fonott és kötött árukat, selymet stb. — készítették. Az itt dolgozó munkások többsége elvesztette munkáját.

Erősen visszaesett a rizs és a kukorica exportja is, jóllehet a háború előtt ezek a termékek első helyen szerepeltek Indokína külkereskedelmében. Ennek következtében zuhantak a mezőgazdasági árak, és romlott a parasztok helyzete; a földesurak parasztbérlőik és mezőgazdasági munkásaik rovására kárpótolták magukat veszteségeikért.

A gyarmati hatóságok megemelték az adókat, és mindenféle „önkéntes hozzájárulást" szedtek az általuk alapított „francia—vietnami barátság" társaságának gyűjtései során. Az anyagi megterhelés mellett ezerféle adminisztratív megszorítás, bírói és rendőri terror sújtotta a dolgozókat.

A gyarmati elnyomás olyan mértékben fokozódott, hogy az imperialistaellenes áramlat a lakosság egyre nagyobb tömegeit ragadta magával: munkásokat, parasztokat, kispolgárokat, a nemzeti burzsoázia tagjait, sőt a földbirtokosok egy részét is. Létrejöttek a különböző osztályerők összefogásának feltételei, az imperializmus elleni közös harc érdekében.

Indokína Kommunista Pártja számot vetett a helyzettel, és 1939 novemberében új taktikai vonalat dolgozott ki. Elhatározta, hogy egységes nemzeti antiimperialista frontot alakít ki, amely egyszerre folytat harcot az imperialista háború ellen, a francia imperialisták indokínai uralmának felszámolásáért, Indokína teljes függetlenségének kivívásáért. A Kommunista Párt a munkás-paraszt szövetséget tekintette a Nemzeti Front alapjának, ugyanakkor lehetségesnek tartotta az ideiglenes szövetséget a nemzeti burzsoáziával, a kis és közepes vagyonú földbirtokosokkal.

A kommunisták kezdeményezésére antiimperialista társaságok alakultak, amelyek felhívták a népet, hogy ne segítse a francia imperialisták háborúját „egyetlen katonával, egyetlen fillérrel sem". 1940 első felében Indokína több városában antiimperialista és háborúellenes tüntetések és gyűlések zajlottak le, munkások, alkalmazottak, értelmiségiek részvételével. Nagyszabású megmozdulásokra került sor a gyarmati hadseregben is. Saigon, Haiphong, Vinh és más városok kaszárnyáiban a katonák tüntetéseket rendeztek háborúellenes és gazdasági követelések jegyében.

Franciaország kapitulációja után a japán imperialisták nyomban kivetették hálójukat Indokínára. A francia gyarmati hatóságok beleegyezésével már 1940 július elején japán katonai misszió vette ellenőrzése alá az Indokínát és Kínát összekötő közlekedési vonalakat. Augusztusban a vichyi kormány elismerte Japán „elsőségét" a Távol-Keleten, szeptemberben pedig a japánok rendelkezésére bocsátotta az észak-indokínai repülőtereket, és megengedte, hogy az ország e részén japán csapatok állomásozzanak. Végül, 1941 júliusában a vichyi kormány és az indokínai francia hatóságok katonai egyezményt kötöttek Japánnal „Indokína közös védelméről". A japán hadsereg ezekután Dél-Indokínában is megvetette a lábát. Így sikerült Japánnak „békésen" megszállnia Indokínát.

A japán megszállók előnyösnek tartották, hogy formálisan fenntartsák Indokínában a francia gyarmati közigazgatást, amely gátlás nélkül együttműködött velük, és maga foganatosította a közigazgatási apparátus és a politikai élet fasizálását szolgáló intézkedéseket. Már 1940—1941-ben

Indokína Kommunista Pártja és a Viet Minh által kiadott illegális központi és helyi lapok

felszámolták a választott szerveket; még a községi és városi tanácsokat is a gyarmati közigazgatás nevezte ki. 1941-ben új tanácsadó szervet létesítettek a francia főkormányzó mellett, az úgynevezett Indokínai Föderatív Tanácsot, amelynek tagjait ugyancsak a gyarmati hatóságok nevezték ki, elsősorban a franciák közül. A haladó elemek elnyomása, amit már a háború első hónapjaiban megindítottak, a vichyi kormányzat alatt tovább fokozódott.

A francia gyarmatosítóknak sikerült megtartaniuk a legfontosabb gazdasági pozíciókat. Indokína egész gazdasága azonban fokozatosan a japán hadigépezet szolgálatába állt. Japánba vándorolt a nyersanyag és az élelmiszer, s a lakosságnak hatalmas összegeket kellett fizetnie a megszállás költségeihez való hozzájárulás címén. A francia hatóságok Japán érdekében arra kényszerítették a parasztokat, hogy a tradicionális rizstermelés rovására növeljék az ipari növények — a gyapot, a juta, a kender — termelését.

A francia monopóliumok jól kerestek a Japánba irányuló szállításokon, s így a gyarmati kizsákmányolásból húzott profitjuk a háború éveiben is növekedett. A japán megszállás nem zavarta őket abban, hogy újabb tőkét fektessenek be Indokínában — évenként átlag 200 millió frank értékben. Ugyanakkor erősödött a japán tőkebehatolás is, elsősorban a bányászatban, ahonnan bizonyos mér-

tékig ki is szorította a francia tőkét. A japán kereskedelmi cégek sok indokínai városban leányvállalatokat létesítettek; fiókokat nyitott a japán Yokohama Special Bank is.

Indokína népe tehát kettős gyarmati elnyomás alá jutott: a francia és a japán imperialisták igája együtt nehezedett rá. A felszabadító harcot igen nehéz viszonyok között kellett folytatni. A mozgalom azonban erősödött és szélesült. A legerőteljesebb és legérettebb formát Vietnamban öltötte.

Vietnam népe felháborodással fogadta a vichyi kormányhoz hű francia hatóságok behódolását a japán agresszorok előtt. A tömegelégedetlenség felkelésbe csapott át. 1940 szeptember-októberben az észak-vietnami Bac Son kerületben tört ki fegyveres felkelés, november-decemberben Dél-Vietnamban, 1941 januárban pedig Közép-Vietnamban, Do Liung kerületben. A francia hatóságok levették és kegyetlenül megtorolták e helyi megmozdulásokat. Különösen a Kommunista Párt szenvedett súlyos vérveszteséget, elsősorban Dél-Vietnamban, ahol évekre megbénult a felszabadító mozgalom. Észak-Vietnam kommunistái azonban a kíméletlen elnyomás ellenére is folytatták a harcot. 1941 májusában az észak-vietnami Cao Bang tartomány egyik hegyvidéki körzetében összeült Indokína Kommunista Pártja Központi Bizottságának plénuma, és határozatot hozott a Vietnami Függetlenségi Liga (Viet Minh) megteremtéséről. A Viet Minh alapokmánya a következőkben jelölte meg a szervezet legközelebbi céljait: „Egyesíteni a lakosság valamennyi rétegét, minden forradalmi pártot, minden hazafias tömegszervezetet, és harcba vezetni őket a japán megszállók és a francia imperialisták ellen, Vietnam teljes függetlenségéért és a Vietnami Demokratikus Köztársaság megteremtéséért." A hazafias erők összefogása érdekében a párt ideiglenesen félretette a földesúri birtokok elkobzásának és felosztásának követelését. A Viet Minh részletes programot dolgozott ki a nemzeti felszabadító demokratikus forradalom alapelveinek megfelelően. A későbbiekben ennek a programnak az alapján fogott össze Vietnam lakosságának minden rétege, született meg a nemzeti egységfront, és bontakozott ki szélesen az össznemzeti harc az ország szabadságáért és függetlenségéért.

INDIA

Az indiai angol alkirály 1939. szeptember 3-án bejelentette, hogy India háborúba lép Németország ellen. Az alkirály nyilatkozata széles körű tiltakozó mozgalmat váltott ki az országban, amely új erőt öntött a nemzeti felszabadító mozgalomba, s egyben új vonásokkal ruházta fel azt.

Madras dolgozói már ugyanazon a napon, szeptember 3-án nagyméretű háborúellenes gyűlést és sokezres tömegtüntetést tartottak. Október 2-án Bombay 90 000 munkása lépett tiltakozó sztrájkba; a főiskolák diáksága csatlakozott hozzájuk.

India legerősebb burzsoá pártja, a Nemzeti Kongresszus Párt már augusztusban bejelentette, hogy a fasizmus ellen küzdő országok oldalán áll, de nem támogathatja a háborúban azt az Angliát, amely leigázza Indiát, s megtagadja tőle a szabadságot és függetlenséget. 1939. szeptember 14-én a Nemzeti Kongresszus Párt vezetősége határozatot fogadott el, amely kimondotta, hogy a párt csak abban az esetben támogatja Angliát a háborúban, ha ígéretet kap, hogy a háború befejezése után deklarálják India függetlenségét, s ha már most olyan kormány alakul, mely választott — s nem az alkirály által kinevezett — központi törvényhozó testületnek felelős. A munkás-, paraszt- és diákszervezetek október 8—9-én konferenciát tartottak Nagpurban, ahol ugyancsak Indiának a háborúban való részvétele ellen foglaltak állást. Tömegtüntetések robbantak ki, amelyeknek résztvevői követelték, hogy nemzeti kormány vegye át a hatalmat.

Az angol kormány nem teljesítette ezeket a követeléseket, de október 17-én Londonban „Fehér könyv"-et tett közzé, amelyben megismételte Anglia régebbi ígéretét, hogy a háború befejezése után összehívják a különböző politikai pártok és vallási testületek képviselőit, valamint az előkelőségeket, hogy dolgozzák ki India új alkotmányát. A háború idejére csupán abba egyeztek

bele, hogy új indiai tanácsosokkal bővítsék ki az alkirály mellett működő végrehajtó bizottságot, és hogy tanácsadó szervet alakítsanak a különböző pártok képviselőiből.

A gyarmati hatóságok ugyanakkor fokozták az elnyomást. Új törvényt bocsátottak ki „India védelméről", amely feljogosította a rendőrséget, hogy feloszlassa a tömeggyűléseket és tüntetéseket, betiltsa a neki nem tetsző sajtótermékeket és bírói ítélet nélkül börtönbe zárjon bárkit, akinek tevékenysége „veszélyes az ország védelme szempontjából". Bebörtönözték a tömegtüntetések sok résztvevőjét, kommunistákat, a munkás- és parasztszervezetek vezetőit.

1939. október 23-án a Kongresszus Párt vezetősége azzal a követeléssel lépett fel, hogy engedélyezzék a felelős kormány megalakulását, és hívják össze az alkotmányozó nemzetgyűlést az egész nép képviselőiből. A párt vezetősége figyelmeztette az angol kormányt, hogy harcolni fog e követelések teljesítéséért: kiadja az állampolgári engedetlenség jelszavát, amelynek első lépéseként lemondanak a tartományi kormányok kongresszus párti miniszterei. Egyidejűleg tiltakozó sztrájkok robbantak ki a drágaság és a spekuláció ellen. 1939 október-december folyamán összesen mintegy 170 000 ember vett részt a sztrájkokban.

Az angol kormány e kényszerhelyzetben megpróbálta a maga oldalára vonni a Kongresszus Párt vezetőit. 1940. január 10-én az alkirály nyilatkozatot tett közzé, amely szerint Anglia a háború után a legrövidebb időn belül domíniumi státust biztosít Indiának, azzal a feltétellel, hogy garantálják a maharadzsák „törvényes jogait". Bár a Kongresszus Párt vezetői közül többen hajlottak az angol kormánnyal kötendő kompromisszumra, a hazafias többség elérte, hogy elutasítsák az angol javaslatot. A párt kitartott addigi álláspontján.

Eközben egyre erősödött a háborúban való részvételt ellenző mozgalom. A hagyományos függetlenségi napot, január 26-át hatalmas gyűlésekkel, tömegtüntetésekkel ünnepelték meg; több városban — Bombayben, Calcuttában, Madrasban és másutt — egynapos sztrájkot szerveztek. Az indiai munkásosztály legnagyobb szabású megmozdulása, a bombayi textilmunkások sztrájkja 1940 március-áprilisban zajlott le. Élén a kommunisták vezette Girni Kamgar szakszervezet állt. A sztrájk a munkáskövetelések részleges teljesítésével végződött. Ugyanabban az évben robbant ki Bengália és Bihar dohányipari munkásainak, Iharia szénbányászainak a sztrájkja és több más sztrájk. 1940 folyamán 322 sztrájk zajlott le 452 000 munkás részvételével.

India sok vidékén — így elsősorban Andhra, Bihar, Madras, Bengália, Pendzsab tartományokban és az úgynevezett Egyesült Tartományok területén — parasztmozgalmak bontakoztak ki a földbér csökkentésének és az uzsoraadósságok fizetési haladékának követelésével.

India Kommunista Pártja, amely illegalitásba szorult, nagy munkát végzett az antiimperialista mozgalom erősítése érdekében. Azt tartotta legfőbb feladatának, hogy a háborús válságot az ország teljes függetlenségének kivívására használja fel. A párt Politikai Bizottságának határozata kimondta, hogy a német fasizmus a fő háborús gyújtogató, a brit imperializmus politikája viszont nem egyéb, mint a fasiszta agresszió bátorítása azzal a céllal, hogy a Szovjetunió ellen forduljon.

India reakciós burzsoá-földesúri politikai szervezetei — a Liberális Föderáció, a Hindu Mahasabha — és maguk a maharadzsák teljes támogatásukról biztosították a harcoló Angliát. Az indiai burzsoázia monopolista csoportjai, minthogy érdekük fűződött az angol katonai megrendelésekhez, részt vállaltak az angol—indiai kormány által szervezett hadigazdasági intézmények — így a Gazdasági Erőforrások Irodája, az Ellátási Hivatal stb. — munkájában. Különösen élénk tevékenységet fejtett ki a Tata Iron and Steel Comp., amely kibővítette Jamshedpurban fekvő üzemeit, és a legszívélyesebben együttműködött az angol monopóliumokkal.

Az indiai autonómia körüli huzavona azonban még a nagyburzsoáziát is elkedvetlenítette. Elégedetlenséget keltett benne továbbá az angol gyarmatosítók gazdaságpolitikája, amely a háborús viszonyok ellenére is akadályozta az indiai nehézipar fejlődését.

Az antiimperialista mozgalom gyengítése céljából az angol hatóságok minden eszközzel szítot-

A Nemzeti Kongresszus ülése (az előtérben balról Gandhi és Nehru)
Fénykép. 1941

ták a hinduk és a mohamedánok közti vallási gyűlölködést. A Muzulmán Liga útján erőteljesen propagálták azt az 1931-ből származó elgondolást, hogy Indiát feltétlenül két államra kell majd osztani, egy hindu (Hindusztán) és egy mohamedán (Pakisztán) államra. A Muzulmán Liga tanácsa 1940 februárjában hivatalosan is magáévá tette a különálló mohamedán állam megteremtésének követelését. Válaszul a hindu vagyonos osztályok jelentékeny része heves mohamedánellenes kampányt indított, amelyben a reakciós hindu párt, a Hindu Mahasabha tagjai játszották a vezető szerepet, de részt vállalt benne a Kongresszus Párt nem egy ismert politikusa is. A Hindu Mahasabha jelszava — „India oszthatatlan" — és a reakciós mohamedánellenes propaganda valóban megosztotta az antiimperialista mozgalmat, és csak arra volt jó, hogy a Muzulmán Liga oldalára hajtsa a mohamedán kisburzsoáziának azokat a rétegeit, amelyek kiábrándultak a Kongresszus Párt politikájából. A Kongresszus Párt vezetősége ekkor a mohamedán Abul Kalam Azadot választotta elnökévé, hogy növelje befolyását a mohamedánok körében. Ez a lépés azonban már nem javíthatott a megromlott hindu—mohamedán viszonyon.

A Nemzeti Kongresszus Párt kitartott a felelős nemzeti kormány követelése mellett. Anglia nem volt hajlandó engedményeket tenni. A Kongresszus Párt határozottabb lépésre szánta el magát. 1940 októberében Gandhi, a párt határozatának megfelelően, meghirdette a polgári engedetlenség

mozgalmát. Előzőleg összeállított lista alapján kijelölte a Kongresszus Párt ama vezetőit, akiknek pacifista beszédeket kellett tartaniuk a nyilvánosság előtt. Hasonló listákat állítottak össze a párt tartományi és helyi bizottságai is. A megmozdulások le is zajlottak, következményük azonban az volt, hogy a párt 25—30 000 tagját, köztük csaknem valamennyi vezetőjét börtönbe zárták. A megtorlások 1941-ben nagymértékben meggyengítették a Kongresszus Párt helyi szervezeteinek tevékenységét.

2. A CSENDES-ÓCEÁNI HÁBORÚ KITÖRÉSE ÉS A HADMŰVELETEK MENETE 1941—1942-BEN

JAPÁN ELŐKÉSZÜLETEI A CSENDES-ÓCEÁNI HÁBORÚRA

Miután Franciaország összeomlott, és a németek elfoglalták Belgiumot és Hollandiát is, a japán imperialisták elérkezettnek látták az időt, hogy rátegyék a kezüket az európai hatalmak távol-keleti gyarmatbirodalmára. Japánban széltében terjesztették a japánok „nagy történelmi küldetéséről" szóló propagandát, amely szerint a japánoknak kell felszabadítaniuk a színes népeket a „fehérek" uralma alól. 1940 júliusában a Yonai-kormányt, amely az európai háborúba való be nem avatkozás politikáját akarta tovább folytatni, új kormány váltotta fel Fumimaro Konoye herceg elnökletével. Konoye herceg, aki rokonságban volt az uralkodó házzal, s akit nem kevésbé erős szálak fűztek a japán monopóliumokhoz (Zaibatsu) is, a fasiszta uralmi módszerek híve volt. A külügyminiszteri tárcát Yosuke Matsuoka, a fasiszta Németországgal való együttműködés egyik legbuzgóbb bajnoka kapta, a hadügyminiszterit pedig Tojo tábornok, a szélsőséges agresszív irányzat embere.

A Konoye-kormány célul tűzte ki a délkelet-ázsiai országok meghódítását és arra törekedett, hogy minél előbb teljesen felkészüljön a csendes-óceáni háborúra az Egyesült Államok és Anglia ellen. Emellett azt a reményt sem adta fel, hogy diplomáciai nyomással engedményeket csikarhat ki az Egyesült Államoktól.

Tovább fejlesztve az „új kelet-ázsiai rendről" szóló régebbi jelszavukat — amelyet még 1938-ban a fasiszta Németország példája nyomán adtak ki — a japán imperialisták most már arról beszéltek, hogy „az együttes felvirágzás nagy kelet-ázsiai övezetét" kívánják megteremteni Japán égisze alatt. Ez az „övezet" vagy „szféra" magában foglalta volna Kínát, Indokínát, Indonéziát, Sziámot, a Maláj-félszigetet, Burmát és a Fülöp-szigeteket; a japánok arra kívánták felhasználni a felsorolt országok hatalmas erőforrásait, hogy megsemmisítsék nagy csendes-óceáni vetélytársukat, az Amerikai Egyesült Államokat. Az 1940. szeptember 27-én aláírt háromhatalmi egyezmény értelmében Japán számíthatott fasiszta partnereinek, Németországnak és Olaszországnak a támogatására.

A Konoye-kormány nagy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy belpolitikáját összehangolja agresszív külpolitikai vonalával. Az ország tényleges urai — a monopóliumok és a velük szövetkezett magas tisztikar — úgy vélték, hogy csak a fasiszta rendszer valósíthatja meg terveiket. A kormány tehát meghirdette Japánban az „új politikai struktúrát", amelynek Kelet-Ázsia — majd az egész világ — „új rendjét" kell előkészítenie.

Felszámolták a polgári szabadságjogok utolsó maradványait. Feloszlattak minden politikai pártot, még a reakciós burzsoá-földesúri Seiyukai és Minseito pártokat is, megszüntették a szakszervezeteket, amelyek addig a Japán Általános Munkásszövetség keretében működtek. A pártok helyett a kormány létrehozott egy monarchista fasiszta szervezetet, a Trón Segítésének Társaságát, amelybe nagyburzsoák, földesurak, tábornokok, parlamenti tagok és főtisztviselők tömörültek; elnöke Konoye miniszterelnök lett. A Trón Segítésének Társasága, szervezőinek szándéka szerint, arra szolgált, hogy megszüntesse az ellentéteket az uralkodó körökön belül, főképpen pedig, hogy

biztosítsa az egész nép feltétlen alárendeltségét az uralkodó osztály akaratának. A társaság helyi tagozatai, amelyek főképp hivatalnokokból álltak, az úgynevezett „szomszédsági közösségeket" ellenőrizték. Ezt a szervezeti formát a japán fasizmus a középkor örökségéből melegítette fel. A „szomszédsági közösségek" most azzal foglalkoztak, hogy szétosztották az élelmiszerjegyeket, a tüzelő- és trágyautalványokat, hadikölcsönt jegyeztettek, fémhulladékot gyűjtöttek stb. Egy-egy „közösséghez" általában tíz család tartozott; a családoknak kölcsönösen szemmel kellett tartaniuk egymást is, a szomszédos „közösséget" is.

De a lakóhelyi ellenőrzés nem volt elég. Az üzemekben és intézményekben a feloszlatott szakszervezetek helyett kormányrendelkezésre megszervezték a „Termeléssel szolgáljuk a hazát" társaságokat, élükön a vállalkozókkal és hivatalnokaikkal. 1941 végére e társaságok ötmillió munkást tömörítettek. A hatóságok mindenáron meg akarták nyerni a munkásokat „a munka és tőke egysége" eszméjének, és meg akarták győzni őket arról, hogy „szent hivatásuk" részt venni „Nagy Kelet-Ázsia új rendjének" felépítésében. Hasonló társaságokat létesítettek a kereskedők, alkalmazottak, mezőgazdasági munkások között is, s ahol csak lehetett. Az íróknak, művészeknek, zenészeknek is be kellett lépniük e hazafias szövetségekbe, ahol aztán szigorú instrukciókkal látták el őket, hogy mit kell írniuk, előadniuk stb. a nemzeti eszmények szolgálatában.

Fasiszta jelleget öltött a kormány gazdaságpolitikája is. Japán gazdaságilag igen erős ellenfelek ellen készült háborúra: az Egyesült Államok és Anglia ellen. A kormány a gazdasági élet általános militarizálásával, a dolgozók kíméletlen kizsákmányolásával s a megszállt országok népeinek kirablásával igyekezett legalább időleges fölényt biztosítani Japánnak. A monopóliumok követelésére bevezetett „új gazdasági struktúra" ténylegesen a néhány legnagyobb japán konszern — Mitsui, Mitsubishi, Sumitomo, Yasuda és mások — irányítása alá rendelte Japán és a megszállt területek egész gazdasági életét. A legnagyobb konszernek képviselőiből alakult ellenőrző bizottságok, a kormánnyal egyetértésben, valamennyi gazdasági ágban ellenőrzést gyakoroltak a termelés és elosztás, a nyersanyag, a pénzeszközök és a munkaerő felhasználása fölött. Mindez lehetővé tette a monopóliumok számára, hogy jelentős mértékben növeljék haditermelésüket.

A japán hadiipar elsősorban Koreából és Kína megszállt területeiről kapta a hadászati nyersanyagokat. 1941-ben ez a két ország szolgáltatta a japán fémipar nyersvasszükségletének kb. 80 százalékát, továbbá több mint 6 millió tonna kokszosítható szenet s a nélkülözhetetlen ólom, cink, molibdén, wolfram, króm túlnyomó részét. A japánoknak továbbra is hiányuk volt nyersolajból, gumiból és rézből. De arra számítottak, hogy Indonézia és más déltengeri országok meghódításával megoldják ezt a nehézséget.

A japán fémipar, amelyen a fegyvergyártás alapult, 1941-ben több mint 4 millió tonna nyersvasat és 7 millió tonna acélt állított elő. Ebből 2,5 millió tonna nyersvasat, illetve 1 millió tonna acélt a meghódított területekről szereztek. Ugyancsak a megszállt területekről kapott Japán nagy mennyiségű alumíniumot, cementet, továbbá gyapotot, gyapjút, rizst és más mezőgazdasági terméket.

Gyarmatainak nyersanyagforrásaira és iparára támaszkodva Japán 1941 folyamán több mint 5000 harci repülőgépet, több mint ezer harckocsit, több mint 50 000 tonna robbanóanyagot és tömérdek más fegyvert állított elő.

Az „új gazdasági struktúra" szabad kezet adott a monopóliumoknak a munkástömegek korlátlan kizsákmányolására. Az új törvények engedélyezték, hogy a vállalkozók napi 14 órán át dolgoztassák munkásaikat, és leszállítsák a munkabért. Több százezer embert erőszakkal a hadiiparba irányítottak. A munkás csak a cégtulajdonos és a hatóságok engedélyével változtathatott munkahelyet. A munkások ellenőrzése terén nagy szerep jutott a már említett kényszerszervezeteknek, a „Termeléssel szolgáljuk a hazát" társaságoknak.

A Trón Segítésének Társasága a „szomszédsági közösségek" hálózatán át takarékossági tömeg-

kampányt indított. Takarékoskodni kellett az étellel, a tüzelővel, a ruházattal. A dolgozókat felszólították, hogy „Nagy Kelet-Ázsia új rendje" nevében vállalják az éhséget és a fagyoskodást a fűtetlen lakásokban. Könyvek jelentek meg, amelyek megmagyarázták, milyen előnyökkel jár a nélkülözés. „Keveset enni — jelentette ki az egyik szerző — annyit tesz, mint edzetté tenni szervezetünket; ezzel egyben a rizzsel való takarékoskodás nemzeti politikája elvének is eleget teszünk."

Az „új gazdasági struktúra" tehát fasiszta jellegű rendszabályok komplexuma volt, amelyek a monopóliumok érdekében militarizálták a japán gazdasági élet egészét. A monopolisták, miközben mesébeillő vagyonra tettek szert, fegyvert adtak a katonai klikk kezébe, hogy újabb földeket, nyersanyagforrásokat, piacokat hódítson és olcsó, gyarmati munkaerőt szerezzen számukra.

AZ AMERIKAI—JAPÁN TÁRGYALÁSOK

1940 végétől az Egyesült Államok és Japán között titkos diplomáciai tárgyalások folytak. A japán kormány a tárgyalások során arra törekedett, hogy az Egyesült Államok ismerje el Japán uralkodó helyzetét az egész Távol-Keleten. A mértéktelen japán igények, amelyek közvetlenül fenyegették az amerikai imperialisták érdekeit, kudarcra ítélték a tárgyalásokat. Japán szélsőségesen agresszív csoportjai azonnali támadást sürgettek a déltengeri országok ellen, tekintet nélkül arra, hogy ez az Egyesült Államok háborúba lépését eredményezheti. A kormánykörök befolyásos csoportja azonban, élén Konoye miniszterelnökkel, úgy vélekedett, hogy a nyomás és zsarolás politikájával engedményekre lehet bírni az Egyesült Államokat, s háborúhoz csak végső esetben kell folyamodni.

Japán a Távol-Keleten nagyobb erővel rendelkezett, mint amit a tengelyhatalmak ellenfelei odairányíthattak. Jóllehet szárazföldi csapatait az 1937 óta tartó hosszas harcok lekötötték Kínában, ez nem befolyásolta döntően a „nagy" háborúra való felkészülést. A japán kormány már 1937-ben úgy határozott, hogy a kínai háborúra nagy értékű hadianyagainak csupán 20 százalékát, katonai költségvetésének pedig legfeljebb 40 százalékát fordítja.

A szovjet—német háború megindulása után Japánnak — szövetségesi kötelezettségeinek megfelelően — haladéktalanul meg kellett volna támadnia keletről a Szovjetuniót. Ribbentrop június 28-án utasította a tokiói német nagykövetet, hogy figyelmeztesse erre a japán kormányt. Az azonban nem sietett háborúba lépni a Szovjetunió ellen.

Június 25 és július 1 között Tokióban hat ülést tartott az úgynevezett koordinációs bizottság, amelynek a fontosabb tárcák miniszterei és a fegyveres erők főbb vezetői voltak a tagjai. Július 2-án, a hatalom birtokosainak szűk körű összejövetelén, a császár jelenlétében, megszületett a határozat: „Ha a szovjet—német háború Japán számára kedvező fordulathoz ér, fegyvert fogunk a keleti problémák megoldása végett"; addig azonban „saját elgondolásunk szerint tesszük meg intézkedéseinket a Szovjetunió elleni háborúra való titkos fegyverkezés érdekében". A japán vezérkar kidolgozta a szovjet Távol-Kelet elleni támadás tervét, amely a „Kantokuen" (a Kvantung-hadsereg különleges akciója) nevet kapta. A Kvantung-hadsereget, amely Északkelet-Kínában állomásozott, 1 millió főre töltötték fel, harckocsiállományát megkétszerezték, légierejét megháromszorozták. A fő figyelmet azonban a július 2-i értekezleten is a déltengeri expanzióra fordították, azzal a céllal, hogy megteremtsék „az együttes felvirágzás nagy kelet-ázsiai övezetét". Elhatározták, hogy a legközelebbi időben teljesen ellenőrzésük alá vonják Indokínát, hogy onnan tovább hatolhassanak a Maláj-félsziget és Indonézia irányában. Napirendre került tehát az Anglia, Hollandia és az Egyesült Államok elleni háború, bár a Szovjetunió elleni támadás lehetőségét sem zárták ki. Hogy végső soron keletnek vagy délnek fordul-e a japán agresszió, az a szovjet—német arcvonalon zajló küzdelmek függvénye volt.

Az amerikai felderítés, amely nem sokkal azelőtt fejtette meg azt a japán rejtjelzési rendszert,

HADMŰVELETEK A CSENDES-ÓCEÁNON ÉS ÁZSIÁBAN (1943-1945)

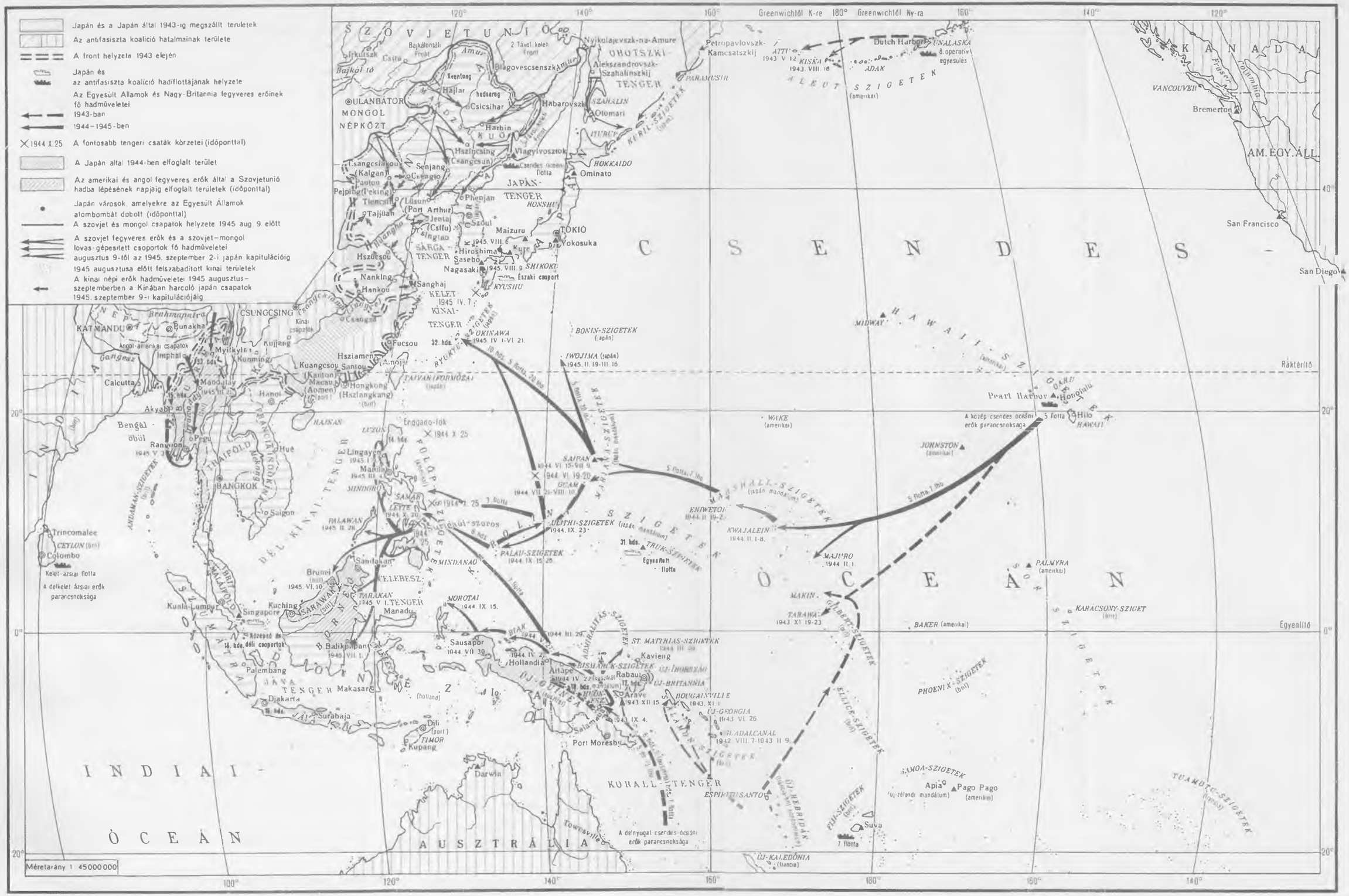

amellyel a legfontosabb politikai táviratokat továbbították Tokióból a japán külképviseletekhez, pontos információkkal rendelkezett a július 2-i értekezletről. Az Egyesült Államok uralkodó körei akkor igen pesszimisztikusan ítélték meg a Szovjetunió ellenállási képességét a hitleri agresszióval szemben, ezért arra a következtetésre jutottak, hogy Japán a legközelebbi jövőben megtámadja a Szovjetuniót. Az amerikai hadsereg vezérkari főnöke július 5-én a következőképp tájékoztatta a parancsnoki kart: Japán valószínűleg „semmisnek tekinti a Szovjetunióval kötött semlegességi egyezményét", és főerőivel a szovjet Távol-Kelet ellen fordul július végén, „vagy amikor Európai Oroszországban összeomlik az ellenállás".

Az így előállt zavaros helyzetben az amerikai kormány nem tett idejében hathatós intézkedéseket Japán ellen, hanem tovább folytatta vele a diplomáciai tárgyalásokat. De már július 24-én — amikor a japán csapatok benyomultak Indokína déli részére, és ezzel az egész országot megszállták — nyilvánvalóvá vált, milyen irányt vesz a japán agresszió.

A következő napon Roosevelt elnök elrendelte a japán követelések zárolását és a Japánnal folytatott kereskedelem megszüntetését. Anglia és az indonéziai holland hatóságok ugyancsak „befagyasztották" a japán követeléseket, és felmondták Japánnal kötött kereskedelmi szerződéseiket. A japán kormány válaszul zárolta az Egyesült Államok és Anglia Japánban levő pénzalapjait. Ténylegesen azonban nem szűnt meg az amerikai—japán kereskedelem. Az Egyesült Államok kormánya továbbra is elsősorban diplomáciai úton próbált nyomást gyakorolni Japánra.

Churchill, aki a távol-keleti angol birtokok sorsáért aggódott, 1941 augusztusában kísérletet tett, hogy rávegye az Egyesült Államokat: intézzenek Japánhoz közös angol—holland—amerikai figyelmeztetést, hogy a további japán előnyomulást e három hatalom háborús oknak tekinti. Roosevelt elhárította Churchill javaslatát, s arra az ígéretre szorítkozott, hogy Washingtonba való visszatérése után komolyan beszél Nomura japán nagykövettel. Amerikai tanácsadói előtt pedig kijelentette: „Churchillnek nincs igaza. Azt akarja, hogy ez a háború is úgy végződjék, mint más háborúk: a brit birodalom további terjeszkedésével. Most mindennél jobban a Kelet izgatja: Hongkong, Malájföld, India és Burma sorsa. Ismét és ismét kénytelen voltam elutasítani Churchill kérését a Japán elleni fenyegető intézkedésekre vonatkozólag, minthogy el akarom kerülni Japán támadását ellenünk."

1941. szeptember 6-án a japán császárnál tartott értekezleten a következő határozat született: ha az Egyesült Államokkal folytatott tárgyalások október 10-ig nem vezetnek eredményre, Japán megindítja a háborút.

Az amerikai kormány október elején erőteljes rendszabályhoz folyamodott, hogy nyomást gyakoroljon Japánra: teljesen megszüntette a Japánba irányuló amerikai olajkivitelt. Az amerikai—japán válság kiéleződött. Konoye kormánya — amelyet „a japán—amerikai tárgyalások kormányának" neveztek — lemondott. Az új kormányt Tojo tábornok, az előző kabinet hadügyminisztere alakította meg. Óriási hatalmat összpontosított a kezében: megtartotta a hadügyi és a belügyi tárcát is. Minthogy Tojo 1931—1938 között a Kvantung-hadsereg parancsnoka volt, és szoros kapcsolatban állt az északi agresszió híveivel, az Egyesült Államokban — tévesen — úgy értékelték kormányalakítását, mint a Szovjetunió elleni közeli Japán támadás előjelét. Az új miniszterelnök azonban — csakúgy mint külügyminisztere, Togo, aki korábban Moszkvában teljesített diplomáciai szolgálatot — felmérte a Szovjetunió elleni háború nehézségeit, és a déli irányú agresszió felé hajlott.

Az Egyesült Államokkal folytatott tárgyalások elhúzódása és eredménytelensége feldühítette a japán fegyveres erők harcias parancsnoki karát. A katonai vezetők döntést követeltek a háború kérdésében.

A november 5-i császári értekezleten úgy határoztak, hogy az Egyesült Államokkal folytatott tárgyalások végső határideje november 25 legyen (később november 29-ig hosszabbították meg a határidőt). Nomura admirális nagykövet támogatására Washingtonba küldték a korábbi berlini

japán nagykövetet, Kurusut. Nomura és Kurusu november 20-án átnyújtották Hull amerikai külügyminiszternek az utolsó japán javaslatokat: Japán és az Egyesült Államok kötelezi magát, hogy Francia-Indokína határain túl nem alkalmaz fegyveres erőt Délkelet-Ázsia és a Csendes-óceán déli része térségében; Indonézia természeti kincseit együtt aknázzák ki; teljes mértékben helyreállítják a két ország gazdasági kapcsolatait; feloldják a pénzügyi követelések kölcsönös zárolását; az Egyesült Államok olajat szállít Japánnak, az amerikai kormány nem avatkozik be a Kína és Japán közötti „békekötésbe". Nomura ezenkívül, kormánya instrukcióinak értelmében, megígérhette az amerikaiaknak, hogy a Japán és Kína közti béke megkötése után a japán csapatokat kivonják Indokínából.

Az Egyesült Államok kormánya, még mielőtt a javaslatokat átnyújtották volna, az elfogott és desifrírozott táviratokból megismerkedett tartalmukkal, és tudta azt is, hogy ez a japán kormány utolsó szava.

Hull külügyminiszter november 26-án nyújtotta át az amerikai válaszjegyzéket a japán megbízottaknak. Az amerikaiak azt javasolták, hogy Japán kössön sokoldalú megnemtámadási szerződést az Egyesült Államokkal, Angliával, Kínával, Indonézia holland hatóságaival és a Szovjetunióval, vonja ki fegyveres erőit Kínából és Indokínából, s egyedül Csang Kaj-sek kormányát ismerje el Kína törvényes kormányaként. E feltételek teljesítése esetén az Egyesült Államok kész kereskedelmi egyezményt kötni Japánnal kölcsönösen a legnagyobb előny elve alapján, megszünteti a Japánba irányuló exporttilalmat és a japán követelések zárolását, és hajlandó tárgyalásokat indítani közös alap létesítéséről a dollár és a yen árfolyamának stabilizálására. Más szóval: Japán érje be azzal a helyzettel, amelyet 1931 előtt foglalt el a Távol-Keleten, és fogadja el az amerikai doktrínát, a „nyitott kapuk" elvét.

Hull, miután átnyújtotta a jegyzéket a japán képviselőknek, közölte az angol kormánnyal, hogy „Japánnal folytatott tárgyalásaink diplomáciai része gyakorlatilag befejeződött. A továbbiakban a fegyveres erők parancsnokságáé a szó".

Az Egyesült Államok távol-keleti fegyveres erőit azonban még ekkor sem helyezték harci készültségbe, jóllehet egyik értesülés a másik után futott be a japán hadsereg és flotta nagyarányú mozdulatairól.

TÁMADÁS PEARL HARBOR ELLEN

A japánok az 1941. december 1-i császári értekezleten véglegesen elhatározták, hogy december 8-án megindítják a háborút az Egyesült Államok, Anglia és Hollandia ellen. A hadműveletek első szakaszában az volt a cél, hogy biztosítsák Japán uralmát a tengeren, és meghódítsák a déltengeri országok gazdag nyersanyagforrásait. A japán haderőnek el kellett foglalnia a Fülöp-szigeteket, a Guam-szigetet, Hongkongot, Brit Malájföldet, Burmát, a Bismarck-szigeteket, Jávát, Szumátrát, Borneót, Celebeszt, Timort, és védelmi vonalat kellett létesítenie azon a vonalon, amely a Kurili-szigetsort és a Marshall-szigeteket (ideértve Wake szigetét is) összeköti a Bismarck-szigetcsoporttal, Timorral, Jávával, Szumátrával, továbbá a Maláj-félszigettel és Burmával.

A déli irányú előretörés biztosítása végett meg kellett bénítani az Egyesült Államok csendes-óceáni flottáját. A japán flotta főparancsnoka, Yamamoto tengernagy e célból azt javasolta, hogy mérjenek váratlan csapást az amerikaiak legfőbb csendes-óceáni támaszpontjára, Pearl Harborra (Hawaii-szigetek). A hadműveletet gondosan előkészítették. Már november közepén megkezdték a Pearl Harbor ellen irányított tengeri és légierők összpontosítását.

December 6-án este Washingtonban elfogták a japán kormány részletes táviratát Nomura nagykövethez. A távirat annak a válasznak a szövegét tartalmazta, amelyet Japán az Egyesült Államok november 26-i javaslataira adott, azzal a meghagyással, hogy a válaszjegyzéket Nomura december 7-én 13 órakor nyújtsa át Hullnak. A japán kormány úgy tekintette a november 26-i amerikai

A süllyedő „Arizona"-sorhajó, amely a Pearl Harbor-i japán légitámadás áldozatául esett
Fénykép. 1941. december 7

javaslatot, mint amely „magának a Japán Birodalomnak a létét fenyegeti". Hadüzenetről a jegyzékben nem esett szó, de szerepelt egy nehezen lefordítható japán formula, amely szerint „véglegesen közölni" kell az amerikai kormánnyal, hogy a „tárgyalások folytatása nem ad lehetőséget az egyetértés elérésére". A megfejtett táviratszöveget még aznap este bemutatták Rooseveltnek, aki megjegyezte: „Ez a háború!" December 7-én reggel, a Marshall tábornoknál megtartott értekezlet után elhatározták, hogy figyelmeztetést intéznek a Fülöp-szigeteken, a Hawaii-szigeteken, az Egyesült Államok nyugati partjain és Panama körzetében elhelyezett amerikai erőkhöz, s közlik velük, hogy a japán nagykövet aznap déli egy órakor ultimátum jellegű jegyzéket nyújt át az amerikai kormánynak. A Hawaii-szigetekre azonban a figyelmeztetés már túlságosan későn jutott el.

December 7-én a Nagumo tengernagy parancsnoksága alatt működő japán hadműveleti egység — 23 hadihajó, köztük 6 legkorszerűbb repülőgép-anyahajó — elérte azt a pontot, Pearl Harbortól 200 mérföldre északra, ahol a repülőgépeknek fel kellett szállniuk. Hawaii idő szerint reggel 6 órakor a japán támadó repülőgépek első hulláma a levegőbe emelkedett, és harci alakulatban elindult Oahu-sziget irányába.

A Hawaii-szigeteken állomásozó amerikai egységek parancsnokai, amikor jelentették nekik, hogy ismeretlen nemzetiségű tengeralattjárók tűntek fel, és nagyobb repülőegységek közelednek Pearl Harborhoz, nem tulajdonítottak jelentőséget ennek.

A japán repülőgépek első hulláma 7 óra 55 perckor csapott le Pearl Harborra. 96 különböző típusú amerikai hadihajó horgonyzott a kikötőben, a csendes-óceáni flottának több mint a fele, köztük mind a 8 repülőgép-anyahajó, amellyel az Egyesült Államok ezen a tengeren rendelkezett. A japán bombavetők és torpedóvető repülőgépek oly zavartalanul dobhatták le bombáikat és torpedóikat, mintha hadgyakorlaton lettek volna. A támaszpont és a hadihajók légvédelmi tüzérsége rendetlen lövöldözésbe kezdett. Mire a második támadó hullám 9 órakor Pearl Harbor fölé érkezett,

a helyőrség már felkészült, és összpontosított tüzet nyitott a japánokra. A támadásban részt vevő 353 repülőgép közül 29-et lelőttek.

A Pearl Harbor ellen intézett váratlan támadással Japán komoly eredményeket ért el. 18 amerikai hadihajó elsüllyedt vagy használhatatlanná vált, köztük a 8 repülőgép-anyahajó; az Oahu-szigeti repülőtereken 188 repülőgép megsemmisült és 128 megrongálódott. Több mint 2500 amerikai katona elpusztult. Nagumo hadműveleti egysége a rajtaütés után sietve elhajózott.

December 8-án az Egyesült Államok kongresszusa Roosevelt elnök kívánságára egyhangúlag határozatot hozott arról, hogy 1941. december 7-ével hadat üzen Japánnak.

December 11-én Németország és Olaszország hadüzenetet intézett az Egyesült Államokhoz. Az amerikai kongresszus válaszképp egyhangú határozattal hadat üzent e két országnak is.

Az Egyesült Államok hadba lépése, amit Latin-Amerika sok országának csatlakozása követett a tengelyhatalmak elleni háborúhoz, kiszélesítette a háború zónáját. 1941—1942 fordulóján közvetlenül vagy közvetve már a földkerekség lakosságának négyötöde bekapcsolódott a háborúba.

A CSENDES-ÓCEÁNI HADSZÍNTÉR 1941 DECEMBERTŐL 1942 JÚNIUSIG

A Pearl Harbor elleni támadással egyidejűleg és a rákövetkező napokban a japánok partra szálltak a Maláj-félszigeten, és elfoglalták az Egyesült Államokhoz tartozó Wake- és Guam-szigeteket. December 10-én a japán légierő a malájföldi partoknál elsüllyesztette a brit „Prince of Wales" sorhajót és a „Repulse" csatahajót. A Pearl Harbor-i amerikai flottára mért csapás és e két brit hadihajó elpusztítása nemcsak a Csendes-óceán nyugati részén, hanem az Indiai-óceánon is biztosította Japán tengeri uralmát. Az Egyesült Államok és Anglia számára rendkívül veszélyes helyzet állt elő ezen a hadszíntéren.

December 8-tól a japánok behatoltak Thaiföldre is, és nem találkoztak ellenállással. Thaiföld kormánya elfogadta a japán ultimátumot, és beleegyezett, hogy a japán csapatok átvonuljanak területén Malájföld felé, majd december 21-én katonai szövetségre lépett Japánnal. 1942 januárjában Thaiföld háborút üzent az Egyesült Államoknak és Angliának.

1941. december 10—12-én a japán csapatok partra szálltak a Fülöp-szigeteken, ahol mindössze 54 000 főnyi amerikai—Fülöp-szigeti hadsereg állomásozott (az amerikaiak 17 000-en voltak). A japánok, miután szétverték a Luzon-szigetet védő egységeket, Manila felé törtek, s 1942. január 2-án el is foglalták. A kis létszámú Fülöp-szigeti védősereg a Manilai-öböl kis szigetére, Corregidorra és a Bataan-félszigetre húzódott vissza. A Bataan-félsziget amerikai és Fülöp-szigeti védői 1942 áprilisában kapituláltak, május 6-án pedig a corregidori helyőrség is megadta magát. A japán csapatok ezzel teljesen hatalmukba kerítették a Fülöp-szigeteket.

1941. december 25-én a japánok elfoglalták Hongkongot. Az angol helyőrség nem tanúsított komoly ellenállást. Ugyanez volt a helyzet Malájföldön is, ahol az angoloknak Kuala Lumpurtól délre kellett visszavonulniuk.

1942 január végére a japánok nehéz dzsungel-hadjáratban elfoglalták csaknem az egész Maláj-félszigetet, és Singapore-hoz, a távol-keleti angol gyarmatbirodalom védőbástyájához értek. Singapore erődjét hosszú évek során erődítménnyé építették ki az angolok; 60 millió font sterlinget költöttek rá. A 70 000 főnyi helyőrséget bőven ellátták fegyverrel, lőszerrel, és minden szükségessel. Bőven elegendő erőt vontak itt össze a mintegy 50 kilométeres front védelmére. A védelmi vonal a Johore-tengerszoros mentén húzódott, amely Singapore-t a szárazföldtől elválasztja. A helyőrség parancsnokságát azonban megbénították a vereségek, a csapatok dezorganizálódtak és képtelenek voltak a szívós ellenállásra. A japánok a február 9-re virradó éjszakán átkeltek a tengerszoroson és megkezdték az erőd ostromát. 15-én az angol parancsnok feladta Singapore-t.

Egyidejűleg Burmában is hadműveletek bontakoztak ki. A japánok március 7-én bevonultak

Japán támadás Singapore-ban
Fénykép. 1942

a fővárosba, Rangoonba, és elvágták a Burmát Kínával összekötő utakat. Május végén elérték az indiai határt, a Szalvin-folyó felső folyásánál pedig kínai területre hatoltak. A hadviselés nehézségei és erőik elégtelensége miatt azonban ezen a hadszíntéren nem fejleszthették tovább kezdeti sikereiket.

1942 januárjában a japánok megindították Indonézia meghódítására irányuló hadműveleteiket. Mindenekelőtt Borneó ellen fordultak, amelyet a további támadó hadműveletek fő irányául választottak. Február 27—28-án szétverték az angol—holland hajórajt, s ezután szinte akadálytalanul terjeszkedtek tovább. Március 5-én elfoglalták Batáviát (Djakartát). Március 9-én megadták magukat a Jáva-szigetén tartózkodó holland csapatok. A japán imperializmus megvalósította régi célját: rátette kezét az indonéz szigetekre és rendkívül gazdag nyersanyagkincseikre, az olajra, a kaucsukra és így tovább. Ugyanakkor elfoglalták az Ausztráliához vezető tengeri utak mentén fekvő szigetek egy részét is. Január 23-án bevonultak az Új-Britannia szigetén fekvő Rabaulba, március 7-én pedig partra szálltak Új-Guineában.

A japán fegyveres erők tehát elfoglalták a Fülöp-szigeteket, Malájföldet, Burmát, Indonéziát és kijutottak az Ausztráliához vezető felvonulási utakhoz; ezzel teljesítették a háború első szakaszára kitűzött hadműveleti tervüket, és megteremtették a további hadműveletek előfeltételeit. Nagy sikereikért aránylag kis árat fizettek: 15 000 katonájuk esett el ezekben a harcokban.

Japán sikereit a támadás időpontjában fennállott erőviszonyok magyarázzák. A japán vezetés Délkelet-Ázsiába irányította a flotta zömét, és mintegy 400 000 emberből álló szárazföldi hadsereget (15 hadosztályt) vetett be a hadszíntéren. A hadműveleteket körülbelül 1600 repülőgép fedezte, ebből 500 gép repülőgép-anyahajókon települt. A japán hadsereg főerőit továbbra is Északkelet-Kínában tartották (63 hadosztályt és 24 dandárt); magában az anyaországban is jelentős erők állomásoztak (18 hadosztály és 2 dandár). E két területen maradt a japán légierő nagyobbik része is, mintegy 2000 repülőgép.

Az Egyesült Államok, Anglia és Hollandia 1941 decemberében együttesen 22 hadosztálynyi erőt állíthatott szembe a japán csapatokkal, összesen mintegy 420 000 fő létszámmal. A szemben álló szárazföldi erők számszerűleg csaknem egyenlőek voltak; a szövetséges csapatok 55 százalékát azonban sebtében kiképzett és részben még fel sem fegyverzett helyi alakulatok tették ki. A repülőgép-anyahajókat és a rájuk telepített légierőt illetően Japán erős fölényben volt. A szövetségesek alig több, mint 1300 géppel rendelkeztek, s azok többsége is elavult. Mindamellett Japán a váratlan támadásból eredő előnyöket is alaposan kihasználta.

Az Egyesült Államok és Anglia a csendes-óceáni hadszínteret másodrendűnek tekintette a Németország elleni háborúhoz viszonyítva. Bár az amerikai izolacionista körök hisztérikus kampányt indítottak annak érdekében, hogy minden erőt Japán ellen vessenek be, az 1941. december 24—1942. január 14 között lezajlott angol—amerikai megbeszélések során a felek ismét megerősítették, hogy Németország az első számú ellenség.

Washingtonban létrehozták az angol és amerikai vezérkari főnökök Végrehajtó Bizottságát, amelyet később a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságává alakítottak át. Az Egyesült Államok vállalta a csendes-óceáni és kínai hadműveletek vezetését, Anglia pedig a burmaiakét. A Japán elleni háborúban a szövetségesek két fő frontot alakítottak ki: a délnyugat-csendes-óceáni frontot, amelynek védelmét ausztráliai, új-zélandi, holland és amerikai csapatokra bízták (a Brit Birodalom csapatai itt számszerűen felülmúlták az amerikaiakat), és a csendes-óceáni frontot. Az előbbi fronton, amelynek központja Ausztrália volt, MacArthur tábornokra bízták a parancsnokságot; az utóbbi fronton, a Hawaii-szigetekkel a központban, Nimitz tengernagyot nevezték ki parancsnokul.

1942. január 18-án Németország, Olaszország és Japán katonai egyezményt írtak alá, amelyben elhatárolták az európai tengelyhatalmak és Japán hadműveleti területeit. Japán zónájához kerültek a 70. keleti szélességi foktól keletre fekvő tengerek Amerika nyugati partjáig, továbbá Ausztrália és az ezeken a tengereken levő szigetek. Az ázsiai szárazföldön ugyancsak a 70. szélességi foktól keletre eső területeket tekintették japán szférának; határvonala nagyjából az Urál gerincénél húzódott. Németország és Olaszország zónájába került a 70. keleti szélességtől nyugatra eső valamennyi terület és tenger, s maga az amerikai kontinens.

1942. január 12—13-án a japán egyesített flotta vezérkara, amely Pearl Harbor után még nagyobb tekintélyt élvezett Japán politikai-katonai vezető köreiben, mint azelőtt, egy nyugati irányú támadás nagyszabású tervével állt elő. A terv rámutatott, hogy a háború első szakaszára kitűzött feladatokat sikeresen teljesítették, majd további lépésként Ceylon elfoglalását és az Indiai-óceán fölötti légiuralom megszerzését követelte; végső soron a német fegyveres erőkkel való egyesülést irányozta elő a Közel-Kelet térségében. 1942 márciusában a császárnál tartott értekezlet megvizsgálta és elvetette ezt a tervet. A hadsereg vezetői azért szavaztak ellene, mert megvalósítása hatalmas szárazföldi erőket kötött volna le. Kifejtették, hogy a hadseregnek teljes harci készenlétben kell állnia a Szovjetunió elleni támadás esetére, s így nem irányíthatják át erőiket más hadszínterekre. Ugyanezen okból utasították el Ausztrália megtámadásának tervét is. Az Indiai-óceánon csupán annyi történt, hogy 1942 áprilisában japán hajóraj jelent meg a Bengál-öbölben. Az anyahajókról felszálló repülőgépek bombatámadásokat intéztek Ceylon partvidéke ellen.

A japán flotta parancsnoksága, amely ettől kezdve csak helyi jelentőségű hadműveleteket irányozhatott elő, elhatározta, hogy amennyire lehet, ellenőrzése alá veszi az Egyesült Államok tengeri útvonalait. Sorozatos hadműveletekkel elfoglalta az Admiralitás-szigeteket és a Salamon-szigetek jelentős részét. Május 5-én szállták meg a szigetcsoporthoz tartozó Guadalcanal-szigetet. Ez volt a végső pont, ameddig a délkeleti irányú japán előretörés eljutott.

Május 7-én és 8-án a Korall-tengeren ütközet zajlott le az amerikai flotta és egy japán hajóraj között, amely az Új-Guinea délkeleti nyúlványán fekvő Port Moresby kikötő elfoglalására készült. A japánok egy repülőgép-anyahajót és 105 repülőgépet, az amerikaiak ugyancsak egy repülőgép-

anyahajót és 89 repülőgépet vesztettek; több más hadihajó is elsüllyedt mindkét oldalon. A csata után mindkét hajóraj elhagyta a Korall-tengert. Ez volt a hadtörténet első olyan tengeri ütközete, amelyben a hadihajók egyetlen lövést sem váltottak; a támadást mindkét oldalról repülőgépek intézték. Jóllehet a japán flotta ereje nem tört meg, a helyzet bizonytalanságára való tekintettel felhagytak a további előrenyomulás kísérleteivel. Az Egyesült Államok úgy tekinthette, hogy Ausztráliához vezető közlekedési útjait nem fenyegeti tovább veszély. A csata után mindkét ország győzelmet jelentett.

A japán flotta vezetői, miután a Csendes-óceán délkeleti részén ellenállásba ütköztek, elhatározták, hogy a tenger középső szakaszára csoportosítják át erőiket, és elfoglalják a Midway-szigeteket. Meg akarták fosztani az Egyesült Államokat ettől az előretolt támaszponttól, és olyan támaszpontra igyekeztek szert tenni, ahonnan csapást mérhetnek a Hawaii-szigetekre. Legfőbb céljuk azonban az volt, hogy ebben a térségben döntő tengeri ütközetet kényszerítsenek az amerikai flottára, s végképp megsemmisítsék azt. Hatalmas erőket vontak össze a Midway-szigetek elleni hadműveletekre: 11 sorhajót, 6 repülőgép-anyahajót és több száz más hadihajót. A japán hadvezetőség feltételezte, hogy légifölénye korlátlan lesz; tudta ugyanis, hogy az Egyesült Államok három csendes-óceáni repülőgép-anyahajója közül kettő a Korall-tengeren állomásozik. Az amerikai rádiólehallgató szolgálat azonban pontos értesüléseket szerzett az ellenség szándékairól. Az amerikai hadvezetés vállalta a nagy kockázatot: védtelenül hagyta a többi tengerszakaszt, és mindhárom repülőgép-anyahajóját a Midway-szigetekhez irányította; tengeralattjáróiból „zárat" létesített a Midway-szigetekhez vezető tengeri útvonalakon, és légierőt dobott át e szigetek repülőtereire. A japánok a váratlan támadás előnyeire számítottak, s végül is maguk estek csapdába.

Az ütközetben, amely 1942. június 4 és 6 között zajlott le a Midway-szigetekhez vezető tengeri utakon, a japán flotta vereséget szenvedett. 4 repülőgép-anyahajója és 1 cirkálója elsüllyedt, míg az amerikaiak csak 1 repülőgép-anyahajót és 1 torpedórombolót vesztettek. A csatát elsősorban a repülőgépek vívták meg: 253 japán és 150 amerikai gép pusztult el. A japán flottát, amely éppen négy legjobb repülőgép-anyahajóját veszítette el, megfosztották fő ütőerejétől. Ezután már nem szánhatta el magát olyan hadműveletekre, amelyek nagy távolságra voltak szárazföldi bázisaitól.

VI. FEJEZET

A HADMŰVELETEK ÉS A NEMZETKÖZI VISZONYOK ALAKULÁSA 1942 NYARÁN ÉS ŐSZÉN

A német fasiszta csapatok moszkvai veresége és a Vörös Hadsereg általános támadása 1941—1942 telén bizonyságot tett arról, hogy Hitlerék önnön ábrándjaiknak ültek fel, amikor a Szovjetunió belső gyengeségére és fegyveres erőinek harcképtelenségére számítottak. Nem vált be az a reményük sem, hogy a Szovjetunió külpolitikailag elszigetelődik. Az antifasiszta koalíció — a különböző társadalmi rendszerű államok harci szövetsége — valósággá lett. A háború menetében azonban még nem sikerült gyökeres fordulatot elérniük. 1941—1942 telén csupán az első követ rakták le ahhoz az alaphoz, amelyre a későbbi győzelmek épülhettek. A hitleri Németország hatalmas hadigazdasági erőforrásokkal, ütőképes hadsereggel rendelkezett, és új támadásra készült a szovjet—német arcvonalon. Gigászi erőfeszítésre, óriási áldozatokra volt még szükség, hogy a háború menetében gyökeres fordulat álljon be az antifasiszta koalíció javára.

A nagy fordulat feltételeit elsősorban az a küzdelem teremtette meg, amelyet a szovjet harcosok vívtak a Nagy Honvédő Háború frontjain, és a szovjet emberek millióinak az a hősi erőfeszítése, amellyel a hátországban segítették a frontot.

1. A SZOVJET HADSEREG HADÁSZATI VÉDEKEZÉSE 1942 NYARÁN ÉS ŐSZÉN

NÉMETORSZÁG AZ 1942-ES NYÁRI TÁMADÁS ELŐTT

A hitleri Németország hadigazdasági intézkedéseit és a néptömegek ideológiai-propagandisztikus sulykolását kezdetben a Szovjetunió elleni villámháborúhoz fűzött számítások határozták meg. Gazdaságpolitikájuk és propagandájuk egyaránt a háború gyors befejezését feltételezte minimális német veszteségekkel, számításon kívül hagyva a német haditermelés bármiféle jelentősebb mértékű fokozását. 1941 nyarán elért katonai sikereik még inkább megerősítették Hitlerékben azt a véleményt, hogy a Szovjetunió elleni háborút győzelmesen befejezhetik annyi fegyver és lőszer birtokában, mint amennyit a nyugati hadműveletekben felhasználtak. 1941 július végén Hitler, minthogy már biztosra vette a győzelmet, parancsot adott a lőszergyártás csökkentésére, s ugyanakkor azt tervezte, hogy a legközelebbi jövőben lényegesen csökkenti a haderők létszámát.

A villámháború kudarca azonban arra kényszerítette a fasiszta vezető klikket, hogy felülvizsgálja katonai és hadigazdasági terveit. A moszkvai vereség után a német ipar — a két éve tartó háború

folyamán először — nem volt képes folyamatosan pótolni a harctéri anyagi veszteségeket. 1941 október-decemberben a fasiszták kétszer annyi harckocsit és önjáró löveget vesztettek, mint amennyit ezekben a hónapokban a német ipar termelt. Sürgős intézkedéseket kellett tenni a haditermelés fokozása érdekében. Hitler 1942. március 21-én utasítást írt alá „a hadiipari gazdaság védelméről", amely megfelelt a monopolisták javaslatainak, akik arra törekedtek, hogy még inkább az ő kezükben összpontosuljon a termelés irányítása. A hadiipar fölötti ellenőrzést ténylegesen a nagyvállalkozók szervezetei vették át. Csúcsszervük a Hadigazdasági Tanács volt, amelynek keretében Zangen, Röchling, Vögler és más tőkemilliomosok a kormányzat nevében irányították a hadiipart. Természetes, hogy a nyersanyagot és a jövedelmező megrendeléseket még inkább, mint valaha, a legnagyobb tőkéstársaságok osztották el maguk között. Többször előfordult, hogy egész gazdasági ágak vezetését rábízták egy-egy magántőkésre.

A hadigazdaság szervei különféle főhivatalokhoz tartoztak: a gazdasági minisztériumhoz, a négyéves gazdasági terv hivatalához, a fegyverkezési minisztériumhoz, a legfelsőbb hadvezetőség hadtápfőnökségéhez stb. Ekkor bizonyos mértékig centralizálták az irányítást. Jelentősen kibővítették a fegyverkezési minisztérium hatáskörét, amelynek élére 1942. február 8-án Hitler bizalmasa, Speer került. Az 1942-ben hozott intézkedések azonban nem tudták megakadályozni, hogy a párhuzamosan működő hivatalok továbbra is egymásnak ellentmondó parancsokat és rendelkezéseket hozzanak, ami mögött a monopóliumoknak az állami megrendelésekért és a termelés egy-egy ága fölötti ellenőrzésért folytatott harca húzódott meg.

A hitleri Németország új, döntő támadásra készült a szovjet—német fronton, ezért mind a saját, mind az általa megszállt országok erőforrásait mozgósította a hadászati nyersanyagtermelés, valamint a fegyver- és lőszergyártás fokozása érdekében. A szintetikus gumi termelését például 1942-ben az 1940. évi termelés 2,5-szeresére növelték. Nagymértékben fokozták a harckocsik és a páncélozott gépjárművek gyártását (1941-ben 5138 páncélos egység létezett, 1942-ben pedig már 9300), növelték a tüzérségi lövegek gyártását (1941-ben 8120 darab, 1942-ben 14 316 darab), a lőszergyártást (csaknem az 1941. évi termelés 2,5-szeresére) és így tovább. Mind több repülőgépet bocsátottak ki.

A háború folyamán a Moszkvánál elszenvedett vereség volt az első olyan esemény, amely aggodalmat keltett a német lakosság körében, és bizonyos mértékben megingatta a hadsereg legyőzhetetlenségébe vetett hitét. A német nép a szovjet—német arcvonal fél éve tartó véres harcai nyomán érezni kezdte a háború súlyát. Betegek, nyomorékok tértek haza, és egyre sűrűbben érkezett hivatalos levél, amely az apa, a férj, a fiú halálát jelentette a családnak. 1942 áprilisában először került sor az élelmiszer-fejadagok csökkentésére; különösen a hús- és zsíradagokat szállították le. A munkanapot a hadiipari üzemekben 10—12 órára hosszabbították. Hónapról hónapra gyűjtéseket rendeztek a legkülönbözőbb címeken: „Téli segély", „Adolf Hitler-alap", „Munkafront" stb. Ilyen módon a munkások és alkalmazottak keresetének jelentékeny hányadát visszafogták. Mind érzékenyebben érződött a német városok ellen intézett angol—amerikai légitámadások hatása is. Mindez elégedetlenséget váltott ki. Más tényezők viszont az ellenkező irányban hatottak. A megszállt területekről bőven érkezett a zsákmány, s hatásosan dolgozott a fasiszta propaganda. A megszállt szovjet területek kirablása révén 1942 őszén ismét emelni tudták az élelmiszer-fejadagokat; a következő másfél-két esztendő folyamán a német lakosság nagy tömegeit nagyrészt el tudták látni élelemmel.

A fronton elszenvedett nagy veszteségek következtében újabb tíz- és százezreket mozgósítottak a hadseregbe. Szakmunkáshiány keletkezett. Megpróbálkoztak azzal, hogy a nőket is bevonják az iparba, de ez nem sikerült; a nők túlnyomó többsége valamilyen címen kivonta magát. Ekkor az erőszakkal Németországba hurcolt külföldi munkások és a hadifoglyok tömeges munkába állításához folyamodtak. Ez az ingyenmunka annál több profitot hozott a monopóliumoknak, minél embertelenebb körülmények között tartották a kényszermunkásokat és foglyokat. Ugrásszerűen

fokozódott az idegen munkaerő foglalkoztatása a Szovjetunió elleni háború megindítása után. A német gazdaság különböző ágaiban dolgoztatott külföldiek és hadifoglyok száma 1942-ben 4 millió fölé nőtt, és gyorsan emelkedett tovább. Sauckel gauleiter, akit 1942 márciusában a munkaerőügyek főmegbízottjává neveztek ki, a megszállt országokból egész falvak és városok lakosságát hurcoltatta a német üzemekbe, ahol több százezer ember halt meg éhezés, a hideg és a kegyetlen bánásmód következtében.

A külföldi munkások és hadifoglyok új feszítőerőt jelentettek Németországban. Munkájuk termelékenysége sokkal alacsonyabb volt, mint a német munkásoké. Antifasiszta csoportokat alakítottak, és kapcsolatot létesítettek német harcostársaikkal. Közös harcot indítottak a népek legnagyobb ellensége, a német fasizmus ellen. Németország Kommunista Pártjának Központi Bizottsága 1941 őszén felhívást intézett a német néphez és hadsereghez, amelyben hangsúlyozta, hogy a hitlerizmus, átmeneti katonai sikerei ellenére, pusztulásra van ítélve.

1941 végén—1942 elején bizonyos előrelépés történt a különböző antifasiszta szervezetek tevékenységének egységesítése terén. Hatalmas munkát végzett ebben a Kommunista Párt Központi Bizottságának instruktorcsoportja, amelynek élén Knöchel, a Központi Bizottság tagja állt. Knöchel 1941 végén érkezett Németországba, hogy előkészítse az antifasiszta harc központi operatív szervének megteremtését. A Központi Bizottság instruktorai főképp Berlinben, a Ruhr-vidéken és Nyugat-Németország tengerparti városaiban tevékenykedtek. Az egyik legjelentősebb erő Uhring csoportja volt, amely az idő tájt igen aktívan dolgozott. A szovjet—német háború kitörése után különösen két szervezet tevékenysége volt számottevő: az Innere Front, amelyet Németország Kommunista Pártja központi lapjának, a „Die Rote Fahne"-nak egykori szerkesztője, John Sieg irányított, továbbá a Schulze-Boysen—Harnack-csoport. Kiterjedt propagandamunkát végeztek, és a fegyveres felkelés előkészítésére is megtették az első lépéseket. 1941 végétől Hamburgban is erős antifasiszta szervezet dolgozott, három kommunistával, Bästleinnel, Jacobbal és Abshagennel az élén. A hamburgi antifasiszták állandó kapcsolatot tartottak az üzemekben dolgozó külföldi munkásokkal, és szorosan együttműködtek az ellenállás berlini csoportjaival.

A németek moszkvai veresége idején az antifasiszta propaganda már termékenyebb talajra hullott, mint korábban. Az illegális röpcédulák és brosúrák mind szélesebb rétegekhez jutottak el. Gyakoribbá vált a rövid munkabeszüntetés. Mindez felingerelte a hitleristákat, s arra késztette őket, hogy minél előbb végezzenek földalatti ellenfeleikkel. 1942 februárjában nyomára jutottak az Uhrig-csoport nagy részének, 1942 őszén pedig felszámolták a Schulze-Boysen—Harnack-csoportot. Nem sokkal később a hamburgi csoport is a Gestapo kezére került, 1943 elején pedig Knöchel bukott le munkatársaival együtt. Az antifasiszta harcosok, a Kommunista Párt irányításával, hihetetlen nehézségek közepette újjászervezték a szétzúzott szervezeteket, sőt újakat teremtettek.

Az antifasiszta mozgalom azonban nem befolyásolta lényegesen az ország belpolitikai helyzetét. A fasiszták minden erejüket összeszedték, kíméletlenül eltiporták a növekvő ellenállási mozgalmat Németországon belül és a megszállt országokban, és új, nagy támadásra készültek a szovjet—német arcvonalon.

A NÉMETEK TÁMADÁSBA MENNEK ÁT. A VÖRÖS HADSEREG ELVESZTI A HADÁSZATI KEZDEMÉNYEZÉST

1942 nehéz esztendő volt a szovjetország életében. Valójában továbbra is egyedül vívta a harcot Németországgal és csatlósaival a szárazföldi hadszíntéren.

A szovjet hadvezetés, számításba véve saját erőinek megnövekedését és a katonai—politikai helyzet általános javulását, nagy nyári offenzívát tervezett, amelynek végső célja az ellenség szétzúzása és a szovjet területek teljes felszabadítása volt. A szovjet csapatokat 1942 tavaszán kilenc frontba és két önálló hadseregbe vonták össze. A nyári hadjárat tervét a főparancsnokság abban a fel-

tételezésben készítette el, hogy a szövetségesek aktív hadműveleteket indítanak Nyugat-Európában, s ezzel jelentős mértékben tehermentesítik a keleti frontot. E feltételezés azokon az ígéreteken alapult, amelyeket a szovjet delegáció Anglia és az Egyesült Államok kormányától kapott 1942 május-június folyamán, a Londonban és New Yorkban lezajlott szövetségközi tárgyalások során. A valóság azonban másképp festett. Az angol—amerikai hadvezetés nem kívánt partra szállni Nyugat-Európában mindaddig, amíg a németek tökéletesen ki nem merülnek.

Az 1942-es nyári hadjárat első lépéseiként a szovjet hadvezetés Leningrád alatt, Gyemjanszknál, Szmolenszk irányában és Harkov körzetében szándékozott támadni azzal a céllal, hogy megjavítsa a szovjet csapatok hadászati helyzetét, és megteremtse a nagyobb arányú támadás kibontakoztatásának feltételeit. A főhadiszállás a német támadás lehetőségét mérlegelve arra a feltevésre jutott, hogy a németek a középső frontszakaszon fognak támadni; ezért a szovjet főhadiszállás itt összpontosította tartalékait. Az ellenség erőinek és terveinek hibás értékelése, továbbá a téli hadjárat sikereinek túlbecsülése azonban súlyos következményekkel járt.

A fasiszták is döntő összecsapásra készülődtek. Minthogy az előző évben nem sikerült megtörniük a Vörös Hadsereget, a német hadvezetőség a következő dilemma elé került: vagy ismét megkísérli, hogy gyors hadjárat útján végez a Szovjetunióval, vagy szembe kell néznie az elhúzódó, kétfrontos háború kilátásaival. Végül is az a hadászati elgondolás kerekedett felül, amelynek alapja, az előző évihez hasonlóan, az a számítás volt, hogy a Szovjetunió hamar összeroppan. A különbség csupán annyi volt, hogy míg 1941-ben a szovjet állam állítólagos belpolitikai ingatagságára építették reményeiket, most elsősorban katonai fölényükben bizakodtak. A későbbi események bebizonyították, hogy ez a hadászati koncepció sem állta meg a helyét. A német főparancsnokság 1942. április 5-én kelt 41. számú direktívája határozottan előírta, hogy feltétlenül el kell érni „a keleti hadjárat főfontosságú céljait", azaz a szovjet fegyveres erők összezúzását és a Szovjetunió kiiktatását a háborúból. Bár — mint látható — a Barbarossa-terv katonai-politikai céljait a németek 1942-ben is érvényben tartották, ahhoz már nem volt elegendő erejük, hogy egyidejű támadást indítsanak minden hadászati irányban. A hadsereg vezetői teljességgel egyetértettek Hitlerrel abban, hogy új, nagy támadást kell szervezni; a főcsapás irányát illetően azonban megoszlottak a vélemények. Halder vezérezredes, a szárazföldi erők vezérkari főnöke a középső frontszakaszon akarta mérni a döntő csapást. Az „Észak" hadseregcsoport parancsnoka, Leeb vezértábornagy az északnyugati irányú támadás mellett érvelt. Hitler azonban, akinek tervét Keitel és Jodl — a német fegyveres erők főparancsnokságának vezérkari főnöke, illetve a főparancsnokság hadműveleti osztályának főnöke —, továbbá más katonai tanácsadók is támogatták, másképp döntött, s a szovjet—német front déli szárnyán rendelte el az összpontosított támadást. A németek elképzelése az volt, hogy megsemmisítik az itt harcoló szovjet seregeket, elvágják az ország központi részét a déli részektől, meghódítják a kaukázusi olajvidéket, a Don- és Kubán-vidék termékeny földjeit, és megteremtik a Szovjetunió végső összeroppantásának feltételeit. Úgy vélték, hogy ha a Vörös Hadsereget délen megverik, Törökország és Japán is háborúba lép a Szovjetunió ellen. A hitlerista vezetés arra számított, hogy ha e terveit sikerrel végrehajtja, következő lépésként döntő csapást mérhet a középső frontszakaszon összevont szovjet főerőkre. Nem ok nélkül tartogattak az utóbbi frontszakaszon 70 hadosztályt.

Minthogy Európában nem nyílt meg a második front, Németország a Szovjetunió ellen vonultathatta fel főerőit és szakadatlanul növelhette azokat az egész év folyamán. 1942 májusában a szovjet—német fronton Németország 217 hadosztállyal és 20 önálló dandárral rendelkezett, ebből 178 hadosztályt és 8 dandárt a németek állítottak ki, a többit csatlósaik. A tervezett fő hadműveletek biztosítása céljából a német hadvezetőség mindenekelőtt a Krím-félsziget teljes meghódítását és a Harkov térségében összevont szovjet csapatok megsemmisítését határozta el.

1942. május 8-án a hitleristák támadásba mentek át a Kercs-félszigeten. Összpontosított tüzérségi tüzük és légitámadásaik komoly veszteséget okoztak a szovjet csapatoknak. A szovjet csapa-

Nehéz percek
A Délnyugati Front harcosai a Harkov környéki kényszerű visszavonulás után
Fénykép. 1942 május

tok vezetése dezorganizálódott. A Krími Front parancsnokságának helytelen intézkedései következtében nem sikerült tartani a védelmi vonalat, és a Kercs-félsziget május 16-án az ellenség kezébe került. A csapatok Tamanyba szállítását ugyancsak szervezetlenül, nagy veszteségek árán hajtották végre. Csaknem az egész felszerelés az ellenség zsákmánya lett. A Kercs-félszigeten elszenvedett súlyos vereség nagyon megnehezítette Szevasztopol helyzetét. A hitleristák röbb mint 200 000 embert vontak össze a városnál, 780 aknavetőt és löveget szállítottak oda, köztük 305, 350 és 420 mm-es ágyúkat, 615 mm-es mozsaras ütegeket s a „Dora" nevű ágyúóriást, amelyet eredetileg a Maginot-vonal hatalmas erődjeinek szétrombolására konstruáltak (800 mm-es kaliberrel, mintegy 30 méter hosszú csővel). Az ostromlókat 60 repülőgép támogatta. Szovjet oldalon a szevasztopoli védelmi körzet csapatai mintegy 107 000 fővel rendelkeztek, és technikai felszerelésük is lényegesen elmaradt az ellenségé mögött.

A németek ötnapos tüzérségi és légi előkészítés után június 7-én rohamra indultak Szevasztopol ellen. A fasiszta tüzérség az ostrom utolsó 25 napja során 30 000 tonna lövedéket, a légierő 125 000 nehézbombát zúdított a városra. A szovjet csapatok szilárdan ellenálltak, rendkívüli bátorságot és hősiességet tanúsítottak. A németeknek csupán június 9-én sikerült rést ütniük a védelmi rendszeren a főcsapás irányában, de a szovjet harcosok másnap ezen a frontszakaszon is visszaverték őket, és helyreállították a védelmi vonalat. Különösen kitüntették magukat a harcokban a 25. csapajevi hadosztály és a 345. lövészhadosztály katonái (T. K. Kolomijec vezérőrnagy és N. O. Guz ezredes parancsnoksága alatt), a 79. lövészdandár harcosai (A. Sz. Potapov ezredes parancsnoksága alatt),

továbbá az E. I. Zsigyilov ezredes vezetésével harcoló 7. tengerészgyalogos brigád összevont osztagának tagjai. Az egyenlőtlen küzdelem azonban hamar felőrölte a védősereg erőit. Lőszerük, gránátjuk elfogyott. A Fekete-tengeri Flotta hajói roppant nehézségek árán juthattak el a körülzárt városhoz. Június végén a „Taskent" vezető torpedórombolónak és két másik torpedórombolónak még sikerült partra szállítania utolsó erősítésként egy lövészdandárt. A „Taskent"-nek sebesültekkel és evakuáltakkal a fedélzetén sikerült kijutnia az ostromgyűrűből, s magával hozta a városból azt a felbecsülhetetlen értékű festményt, amely Szevasztopol 1854—1855. évi ostromát ábrázolja. Június 26-ától már csak tengeralattjárók tarthatták fent a várossal a kapcsolatot. Június 30-án elhatározták Szevasztopol feladását. A védelmi berendezéseket az elvonulás előtt megsemmisítették. Utolsónak a várbástyán elhelyezett B-35-ös partvédelmi üteget pusztították el; a tüzérek, miután kilőtték az utolsó lövedéket, felrobbantották az üteget. A város és a tengerpart eközben a német tüzérség szakadatlan tüze alatt állt. A Fekete-tengeri Flotta hajói nem közelíthették meg a partot, hogy fedélzetükre vegyék a szevasztopoli helyőrséget. Motorcsónakok és kis hajók szállították el a katonákat és tiszteket, mindnyájukat azonban nem vihették el. A parton rekedt harcosok napokig folytatták még az ellenállást. Sokan meghaltak, sokan fogságba estek; voltak, akik eljutottak a hegyekbe, a partizánokhoz.

Szevasztopol védői 250 napon át állták az ostromot. A város nagy ellenséges erőket kötött le és bénított meg; az ostromló 11. német hadsereg annyira legyengült, hogy csak szeptemberben vethették ismét harcba.

Egyidejűleg Harkov körzetében is heves küzdelem bontakozott ki. A Délnyugati Front csapatai Sz. K. Tyimosenko marsall parancsnoksága alatt május 12-én támadást indítottak Harkov felszabadítására. Az első napokban sikerült is 20—30 kilométert előrenyomulniuk. Május 17-én azonban a német parancsnokság tartalékokat vetett be, és támadásba ment át. A német ellentámadás bekerítéssel fenyegette a szovjet csapatokat. Május 19-én az ellenség súlyos vereséget mért a Déli Front 9. hadseregére, és a Harkov ellen támadó szovjet seregek hátába került. A szovjet hadvezetés úgy döntött, hogy beszünteti a támadást, és minden erőt az ellenséges csapás elhárítására fordít; az intézkedés azonban elkésett, s a Harkov alatt összevont szovjet seregeket bekerítették. Egyrészük A. G. Batyunya vezérőrnagy és K. A. Gurov hadosztálykomisszár vezetésével kitört a gyűrűből és csatlakozott a főerőkhöz. Sokan életüket vesztették a súlyos harcokban, köztük a Délnyugati Front parancsnokának helyettese, F. J. Kosztyenko altábornagy, továbbá A. M. Gorodnyanszkij, K. P. Podlasz hadseregparancsnokok és mások.

A szovjet—német arcvonal déli szárnyán ennek folytán rendkívül nehéz helyzet állt elő. A szovjet csapatok harkovi és krími vereségei az 1942-es nyári hadjárat egész menetét súlyosan befolyásolták. A hitlerista hadvezetés magához ragadta a kezdeményezést, megváltoztatta az erőviszonyokat, s így lehetőséget nyert, hogy nagyarányú támadó hadműveleteket bontakoztasson ki. A szovjet hadvezetés kénytelen volt úgy dönteni, hogy hadászati védelembe megy át.

VÉDELMI HARCOK VORONYEZS IRÁNYÁBAN ÉS A DONYEC-MEDENCÉBEN

Ezen a két arcvonalszakaszon a hadműveleti terv szerint a német támadás június 15-re volt kitűzve. Minthogy azonban a Krím-félszigeten és Harkov alatt elhúzódtak a harcok, a támadás időpontját több ízben kitolták. Így a „Weichs" német hadseregcsoport csak június 28-án indított támadást a Kurszktól keletre eső körzetből a Brjanszki Front bal szárnya ellen (a Brjanszki Front parancsnoka F. I. Golikov altábornagy volt), a 6. német hadsereg csapatai pedig június 30-án indultak támadásra a Délnyugati Front jobb szárnya ellen. A hitleristák, rendkívül erős légi támogatással, áttörték a Vörös Hadsereg védelmét. A Brjanszki Front és a Délnyugati Front csatlakozásánál sikerült rést ütniük, s megnyílt előttük az út a Donhoz és Voronyezshez. A szovjet Főhadiszállás

Tűz a német repülőgépekre
Déli Front. Fénykép. 1942 május

Jelec körzetéből ellencsapást szervezett, ami arra kényszerítette a német hadvezetést, hogy Voronyezs irányából északnak fordítsa páncélos hadtestét és három gyalogoshadosztályát. A Voronyezs irányában támadó német sereg emiatt meggyöngült. A szovjet hadvezetőség július 7-én megszervezte az új Voronyezsi Frontot, amelynek parancsnokául július 14-én N. F. Vatutyin altábornagyot nevezték ki.

A délnyugati frontszakasz helyzete azonban tovább romlott. A szovjet védelmet mintegy 300 kilométer szélességben áttörték a németek. 160—170 kilométer mélységben előnyomultak, s így mind a Délnyugati Front, mind a Déli Front hadseregeit bekerítéssel fenyegették. Ezt elkerülendő, a Délnyugati Front csapatai folytatták a visszavonulást: a jobb szárny a Don mögé, a bal szárny keletre, Sztálingrádhoz húzódott vissza. A Donyec-medencében harcoló Déli Front csapatainak ugyancsak sikerült megmenekülniük a bekerítéstől. A front parancsnoksága felismerte a németek szándékát, és visszavonta erőit a folyó mögé, Rosztov körzetébe.

A Voronyezsnél és a Donyec-medencénél lezajlott harcok tehát azzal a következménnyel jártak, hogy a szovjet hadseregnek vissza kellett vonulnia, és nagy területeket át kellett engednie az ellenségnek. A hitleristák kijutottak a Don-kanyarhoz, elfoglalták Rosztovot, és az a veszély fenyegetett, hogy áttörnek a Volgához és behatolnak a Kaukázusba. Nem sikerült azonban Voronyezstől délre bekeríteniük a szovjet seregeket. A Vörös Hadsereg csapatai nagy veszteségeik ellenére szervezetten vonultak vissza, miközben érzékeny csapásokat mértek támadóikra, és nemegyszer hadműveleti terveik megváltoztatására kényszerítették őket.

A VOLGAI CSATA KEZDETE

Azok a harcok, amelyek 1942 július második felében a Don-kanyarban, valamint a Don- és a Volga-folyók közötti területen, július végétől pedig a Kaukázus előterében kibontakoztak, végső soron nemcsak a Nagy Honvédő Háború, hanem az egész második világháború menetére döntő

HADMÜVELETEK A SZOVJET–NÉMET FRONT DÉLI SZAKASZÁN 1942 NYARÁN ÉS ŐSZÉN

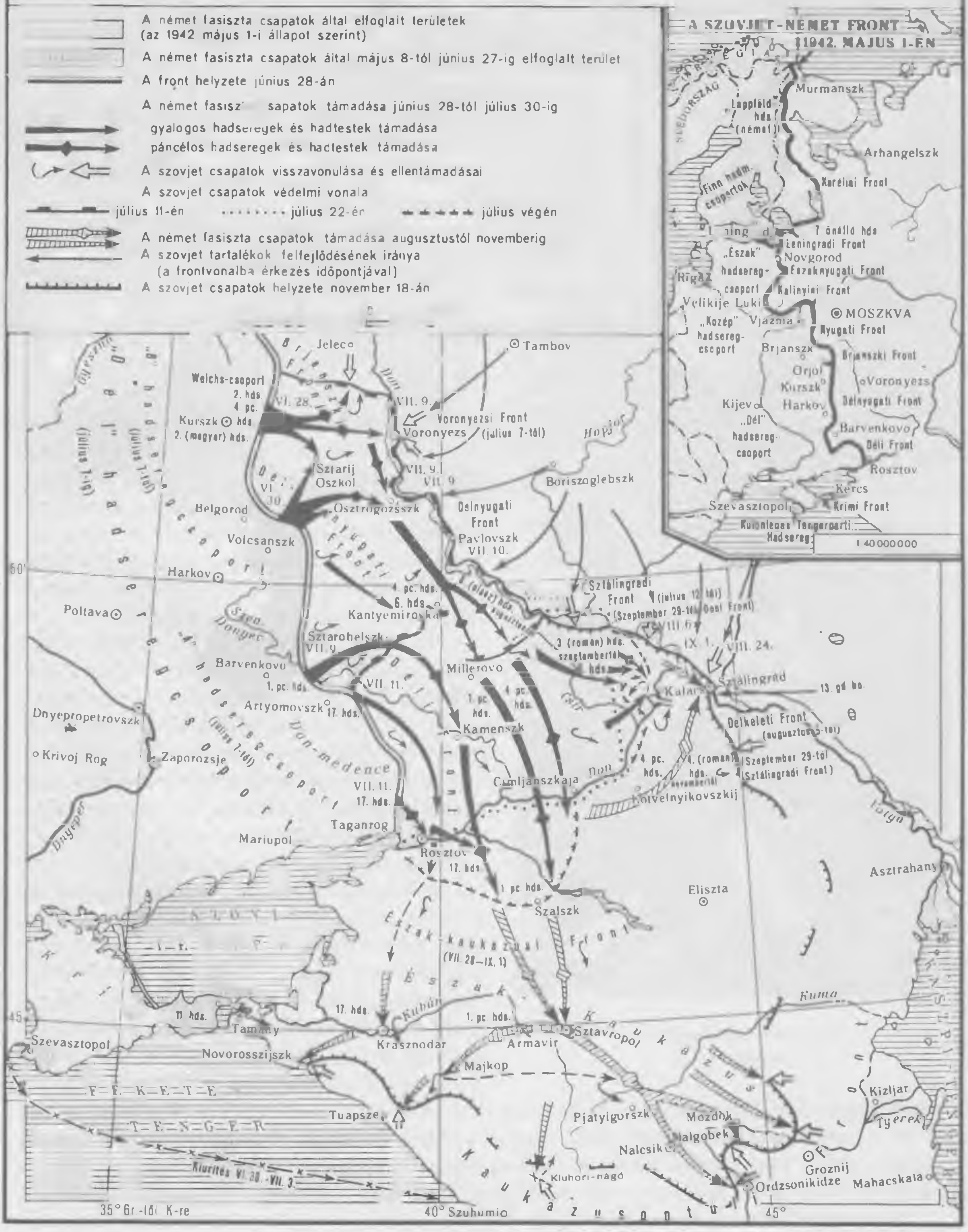

Utcai harc Sztálingrádban
Fénykép. 1942

hatást gyakoroltak. A német főparancsnokság, túlértékelve az idő tájt aratott sikereit, úgy határozott, hogy egyszerre két irányban indít nagy támadást: a Kaukázus irányában az „A" hadseregcsoport erőivel (parancsnok: E. Kleist vezérezredes), Sztálingrád irányában pedig a „B" hadseregcsoport erőivel (parancsnok: Weichs vezérezredes).

Ezen a csaknem 100 000 négyzetkilométernyi hatalmas területen ismét élethalálharc bontakozott ki a fasiszta Németország és a Szovjetunió hadseregei között. A világtörténelem egyik legnagyobb csatája zajlott itt le, amely több mint hat hónapig tartott. A volgai csata két fő szakaszra oszlik: a védelmi szakaszra (1942. július 17—november 18) és a támadó szakaszra (1942. november 19—1943. február 2).

1942 nyarán a Délnyugati Front és a Déli Front csapatai, nem bírván az ellenség túlerejével, elkeseredett harcok közepette visszavonultak Sztálingrád és a Kaukázus irányába. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása Sztálingrád felé irányította tartalékaiból a 62., 63. és 64. összfegyvernemi hadsereget, azzal a feladattal, hogy állítsák meg a németek támadását, és tegyék lehetetlenné további előnyomulásukat.

A szovjet—német front déli szárnyán előállt súlyos helyzet miatt a Don és a Volga között erőltetett ütemben négy védelmi vonalat építettek ki. A párt sztálingrádi területi bizottságának felhívására több mint 100 000 ember vonult ki nap mint nap a védővonalak építésére. Július 12-én megszervezték az új Sztálingrádi Frontot, amelynek állományába beolvadt a 62., 63., 64. és a 21. hadsereg, valamint a 8. légi hadsereg. Nem sokkal később ugyanennek a frontnak rendelték alá a 28. és 38. hadseregeket, amelyek nagy veszteségek árán vonultak vissza Sztálingrád körzetébe, továbbá az 57. hadsereget és a Volgai Flottillát. A Sztálingrádi Front parancsnokává Sz. K. Tyimosenko marsallt nevezték ki. A hitlerista hadvezetés úgy vélte, hogy végképp szétverte a szovjet Délnyugati Front csapatait, és nyitva áll előtte az út Sztálingrád felé. Ezért csupán a 6. hadsereget irányította a város bevételére, Paulus vezérezredes parancsnoksága alatt, erőinek többi részével pedig a Kaukázus ellen szándékozott támadást indítani. Utóbb még kiegészítésképpen Sztálingrádhoz dobta át a 8. olasz hadsereget, a 3. román hadsereget és két német hadtestet. 1200 repülőgépből álló légierő támogatta a fasiszta támadókat.

A 6. német hadsereg 1942. július 17-én indult támadásra 15 gyalog-, 2 páncélos-, 2 gépesí-

SZEVASZTOPOL VÉDELME

A. A. Dejneka. 1942

tett hadosztállyal. Az első csapást a 62. és 64. szovjet hadsereg előretolt egységei fogták fel a Csir-folyónál. E két hadsereg igen erős ellenállást tanúsított. Az ellenség csupán július végén jutott ki a Donhoz, de nem tudott átkelni rajta, mert az újonnan szervezett 1. és 4. szovjet harckocsihadsereg odaérkező alakulatai feltartóztatták. A helyzet azonban továbbra is igen veszélyes volt.

A fasiszta csapatok mély előrenyomulása Sztálingrád és a Kaukázus irányában nagy aggodalmat keltett a szovjet emberekben és világszerte a Szovjetunió minden barátjában. Rosztov július 24-én elesett; a szovjet—német front déli szárnyán még súlyosabbá vált a helyzet. Ezzel kapcsolatban július 28-án a Szovjetunió Honvédelmi Népbiztossága kiadta 227. számú parancsát, amelyben nyíltan feltárta, milyen veszély fenyegeti az országot. „Egy lépést se hátra!" — a parancs e szavai a küzdelem legfőbb jelmondatává lettek. A Főhadiszállás, felismerve, hogy a fő veszély a sztálingrádi arcvonalszakaszon fenyeget, megparancsolta a Sztálingrádi Frontnak, haladéktalanul tegye meg intézkedéseit a város védelmének megerősítésére. Ugyanakkor ide irányították az 51. hadsereget is. A Főhadiszállás, hogy megkönnyítse a nagy kiterjedésű, 700 kilométeres frontszakasz irányítását, augusztus 5-én két részre osztotta a Sztálingrádi Frontot: Sztálingrádi Frontra (parancsnoka: V. N. Gordov altábornagy) és Délkeleti Frontra (parancsnoka: A. I. Jeremenko vezérezredes). Néhány nap múlva azonban megváltoztatták ezt a rendelkezést. A Sztálingrádi Front csapatait augusztus 10-én hadműveleti vonatkozásban a Délkeleti Front parancsnoka alá rendelték. A Főhadiszállás Sztálingrádba küldte G. K. Zsukov hadseregtábornokot és A. M. Vaszilevszkij vezérezredest. A városban tartózkodott a Népbiztosok Tanácsa elnökének helyettese, V. A. Malisev is, azzal a feladattal, hogy biztosítsa a város üzemeinek folyamatos munkáját.

A német hadvezetőség, miután meggyőződött róla, hogy Sztálingrádot nem tudja bevenni a „B" hadseregcsoport erőivel, a kaukázusi szakaszról ide irányította a 4. páncéloshadsereget, hogy déli irányból támadja meg a várost. A Sztálingrádhoz vezető távolabbi felvonulási utakon elkeseredett, véres harc bontakozott ki.

Az ellenség egyhónapi harc árán 60—80 kilométert nyomult előre. Minden kilométer roppant veszteségébe került. A német hadvezetés, miután nem sikerült rohammal elfoglalnia Sztálingrádot, elhatározta, hogy nyugatról és délről intézett egyidejű csapással elvágja a szovjet csapatokat a várostól, és így veszi be azt. A kétoldalú támadásban több mint 200 000 ember vett részt 600 harckocsival, 2700 löveggel és aknavetővel. A támadás augusztus 19-én indult meg. A németeknek héves harc árán sikerült átkelniük a Donon, és augusztus 23-án Sztálingrádtól északra kijutottak a Volgához. A Sztálingrádi Front csapatait ezzel kettévágták. Ugyanezen a napon a németek nagy erejű légitámadást intéztek Sztálingrád ellen. Több száz repülőgép több órán át szakadatlanul bombázta a várost. Városrészek dőltek romba, kigyulladtak az olajtartályok, a vízvezeték-hálózat és a városi közlekedés részben tönkrement. Több tízezer ember maradt fedél nélkül. A bombázás másnap is folytatódott. A lakosság bátran viselte el a csapásokat, a halálveszélyt. Az üzemek megszakítás nélkül dolgoztak és küldték a frontnak a löveget és a harckocsit. Augusztus 25-én Sztálingrádot frontvárossá nyilvánították. A városi védelmi bizottság A. Sz. Csujkov vezetésével felszólította a város lakóit: védjék meg Sztálingrádot, a nagy volgai erődöt. A bizottság néhány nap alatt 300 000 embert szállíttatott el az ostromlott városból a Volgán túlra, elsősorban nőket és gyermekeket.

A dél felől támadó 4. német páncéloshadsereg mélyen beékelődött a szovjet csapatok védelmébe. A 62. és 64. szovjet hadsereg, hogy elkerülje a bekerítést, visszahúzódott a város előterébe. A Donnál küzdő szovjet csapatok egyidejűleg csapást mértek az ellenségre, és arra kényszerítették, hogy valamelyest lazítsa a Sztálingrádra nehezedő nyomást.

Szeptember 13-ától már közvetlenül a városért folyt a harc. Sztálingrád védelmét a 62. és a 64. hadseregre bízták; az előbbinek V. I. Csujkov altábornagy, az utóbbinak M. Sz. Sumilov altábornagy volt a parancsnoka. Szeptember 28-án a Főhadiszállás parancsa értelmében a Sztálin-

Harc a Krasznij Oktyabr-gyár egyik műhelyében
Sztálingrád. Fénykép. 1942

grádi Frontot Doni Fronttá szervezték át K. K. Rokosszovszkij altábornagy parancsnoksága alatt, a Délkeleti Front pedig Sztálingrádi Fronttá lett A. I. Jeremenko vezérezredes parancsnokságával. A két front seregei azt a parancsot kapták, hogy minden áron meg kell tartaniuk a várost. A harcból a lakosság is kivette a részét: munkászászlóáljak és vadászosztagok alakultak. A hitleristák számítása, hogy egy-két nap alatt megtörik az ellenállást, csődöt mondott. Csak szeptember 28-ra sikerült óriási veszteségek árán elfoglalniuk a város déli részét, és behatolniuk a központba. Minden háztömbért, minden házért elkeseredett küzdelem folyt. A pályaudvart tizenháromszor foglalták el a fasiszták, és csupán szeptember 27-én sikerült ott megvetniük a lábukat. A központi városrészen uralkodó magaslat — a Mamaj-kurgán — többször is gazdát cserélt. Hosszú, heves harc tombolt a traktorgyárért, a „Vörös Október" és a „Barikádok" üzemi lakótelepekért. Haláltmegvető bátorsággal fogta fel az ellenség meg-megújuló támadásait A. I. Rogyimcev vezérőrnagy 13. gárdahadosztálya, I. I. Ljudnyikov vezérőrnagy 138. hadosztálya, V. A. Gorisnij ezredes 95. hadosztálya, L. N. Gurtyjev ezredes 308. hadosztálya és sok más egység és osztag. Szeptember utolsó napjaiban egy 4 főnyi csoport J. F. Pavlov gárdaőrmesterrel az élén elsáncolta magát egy négyemeletes lakóházban, a Január 9-e téren. Később hozzájuk csatlakozott I. F. Afanaszjev gárdahadnagy gépfegyveres szakasza, F. Z. Romazanov gárdaőrvezető páncéltörő csoportja és A. N. Cserkasin gárdaalhadnagy aknavetős csoportja. Ez a 24 nagyszerű katona — akik között orosz, ukrán, üzbég, tatár, kazah, grúz, zsidó harcos egyaránt volt — 58 napon át védte az épületet és nem engedte a fasiszták kezére jutni. Sztálingrád védői mind hősökké lettek: a hősiesség itt a magatartás mindennapi követelménye volt. A halálosan megsebesült Vaszilij Tyitajev híradós fogával tartotta össze az elszakadt telefonhuzal két végét, hogy helyreállítsa a kapcsolatot. N. I. Szarafanov és M. F. Csembarov

harcosok 10 harckocsival vették föl az egyenlőtlen küzdelmet. Egyet páncéltörővel lőttek ki, hármat robbanó palackkal gyújtottak fel, majd gránáttal övezve testüket, a többi páncélos elé vetették magukat. V. G. Kamenscsikov repülő, a Szovjetunió Hőse, 6 vadászgépből álló raj élén habozás nélkül vetette magát harcba 28 ellenséges gép ellen — és visszafordította őket. Az egész ország visszhangozta V. G. Zajcev mesterlövész szavait: „A Volgán túl számunkra nincs föld!" Önfeláldozó bátorsággal harcoltak a Volgai Flottilla matrózai, akik a viharos Volgán fenntartották a kapcsolatot a város és a hátország között. Több mint két hónapon át lankadatlan erővel folyt a harc a földön és a levegőben. A város romhalmazzá vált, de a fasiszták minden rohama a védősereg megingathatatlan ellenállásába ütközött. November közepén a németek kénytelenek voltak abbahagyni az ostromot, és védelemre rendezkedtek be.

AZ ÉSZAK-KAUKÁZUS VÉDELME

A hitleristák nagy erőket vontak össze a Don alsó folyása mentén, hogy onnan kiindulva hajtsák végre az úgynevezett „Edelweiss" haditervet: a Kaukázus meghódítását. Az e célra irányított „A" hadseregcsoport az 1. és 4. páncéloshadseregből és a 17. összfegyvernemi hadseregből állt. Gyalogsági létszáma 1,4-szeresen, harckocsijainak száma 9,3-szeresen, légiereje 8-szorosan múlta felül a szemben álló szovjet csapatok erejét.

A németek úgy számítottak, hogy a Kaukázus elfoglalása után közvetlen kapcsolatot létesíthetnek a török hadsereggel, s megnyílik előttük az út Közel- és Közép-Kelet felé. Végső céljuk a Kaukázus olajkincseinek megkaparintása volt. Hitler nyíltan kijelentette, hogy ha nem tudja megszerezni Majkop és Groznij olaját, kénytelen lesz véget vetni a háborúnak.

Július 25-én megindult a harc a Don és a Kaukázus előhegységei közt elterülő vidéken. Az 1.

Szovjet csapatok védőállásban
Észak-Kaukázus, Nalcsik vidéke. Fénykép. 1942

és a 4. német páncéloshadsereg egységei Szalszkon és Tyihorecken át Armavir és Sztavropol irányában támadtak, a 17. német hadsereg pedig Krasznodar irányában tört előre, hogy a Don és a Kubán-folyók között bekerítse a szovjet csapatokat. Július végén az ellenség átkelt a Szal-folyón, elfoglalta a Manics-csatorna átkelőhelyeit, és azzal fenyegetett, hogy betör a Kaukázusba. A szovjet csapatok kritikus helyzetbe kerültek.

Számszerű fölényük kihasználásával a németek Tyihoreck irányában 120 kilométert nyomultak előre, Krasznodar irányában pedig elérték a Kubán-folyót. Az 1. német páncéloshadsereg erői a Kubánon átkelve elfoglalták Armavirt. Az Észak-kaukázusi Front hadseregei — amelybe beolvasztották a megszüntetett Déli Front csapatait is — Sz. M. Bugyonnij marsall parancsnoksága alatt súlyos harcok közepette visszavonultak a Kaukázus-hegységbe. Csak augusztus 17-én sikerült időlegesen feltartóztatniuk az ellenséges előretörést, amely Novorosszijszk és Nalcsik felé tartott.

Mialatt e harcok folytak — július 25 és augusztus 17 között — a Főhadiszállás megerősítette a Kaukázusontúli Frontot (parancsnoka: I. V. Tyulenyev hadseregtábornok), és védelmi vonalat létesített a Kaukázus-hegység északi lejtőin a Kaszpi-tengertől a Tamany-félszigetig. Észak-Kaukázusban azonban továbbra is feszült volt a helyzet. Augusztus közepén már a Kaukázus-hegység középső részén folyt a harc, ahol a fasiszták több hegyszorost elfoglaltak, majd a Fekete-tenger partvidékén bevették Anapát. Szeptember elején kezükre került a Tamany-félsziget, szeptember 11-én pedig Novorosszijszk városa. További déli irányú előrenyomulásuk azonban megrekedt.

Szeptember vége és november vége között a 17. német hadsereg háromszor kísérelte meg, hogy betörjön Tuapsze városába, de a szovjet csapatok mindannyiszor visszaverték a támadást, és arra kényszerítették az ellenséget, hogy védelembe menjen át. Nem sikerült a Groznij irányában megkísérelt német áttörés sem. A Kaukázusontúli Front csapatai — időközben ide olvadt be a korábbi Észak-kaukázusi Front is, amelyet Fekete-tengeri Hadcsoporttá szerveztek át — meghiúsították az Ordzsonikidze város elfoglalására indított német támadást, s ezen a szakaszon is védelembe kényszerítették az ellenséget.

A Volgánál és az Észak-Kaukázusban vívott védelmi harcok több mint négy hónapig tartottak. A szovjet csapatok kimerítették és elgyengítették a németeket, s november közepére megállították déli irányú támadásukat. A német csapatok nem tudták megvalósítani azt a célt, amit a hitleri hadvezetés 1942 tavaszán tűzött ki eléjük. Megrekedtek a Volgánál és a Kaukázus északi előhegységeiben.

A TÖBBI ARCVONALSZAKASZ HELYZETE

Mialatt délen súlyos védelmi harc tombolt, a Főhadiszállás más frontszakaszokon korlátozott célú támadó hadműveleteket indított. Az Északnyugati Front csapatai 1942 július és szeptember között háromszor támadták meg a Gyemjanszknál összevont német seregeket, hogy bekerítsék és megsemmisítsék őket. Ezt ugyan nem sikerült elérni, de a 16. német hadsereg nagy veszteségeket szenvedett. A hitleristáknak erősítésül ide kellett küldeniük a Leningrádot körülzáró 18. hadsereg némely egységét, és a gyemjanszki német erők ellátására kellett felhasználniuk szállító repülőgépeik jelentős részét, amelyekre pedig délen lett volna égető szükségük.

Leningrád bevételére készülve a Krímből e frontszakaszra dobták a 11. német hadsereg egy részét, és itt összpontosították nehéz ostromtüzérségüket. Augusztus végén azonban a Leningrádi Front és a Volhovi Front szovjet csapatai maguk mentek át támadásba. Nem sikerült széttörniük a blokádot, de elérték, hogy a német hadvezetőség elhasználta Leningrád ostromára szánt tartalékait.

A Nyugati Front egységei július első felében támadó hadműveletet indítottak Brjanszk irányában. Az ellenség arra kényszerült, hogy bevesse három tartalék hadosztályát. Július végén a Nyugati Front jobb szárnyán és a Kalinyini Front bal szárnyán elhelyezkedő szovjet csapatok felszámolták a Volga északi partján létesített ellenséges hídfőállást, és dél felől átkarolták a Rzsev

körzetében csoportosult német erőket. A német hadvezetőség, hogy elhárítsa a bekerítés veszélyét, kénytelen volt Rzsevhez átdobni 12 hadosztályt, részben tartalékaiból, részben más frontszakaszokról. Közülük három páncéloshadosztályt és több gyalogoshadosztályt éppen a déli frontra indított volna el.

Augusztus első felében a Voronyezsi Front csapatai Voronyezstől délre átkeltek a Donon, és hídfőállást létesítettek a folyó jobb partján. Az ellenség arra kényszerült, hogy erős tartalékokat tartson készenlétben ezen a szakaszon. Szeptemberben a szovjet csapatok ismét támadásba lendültek, s az október elejéig húzódó harcok folyamán átkeltek a Voronyezs-folyón, és elérték Voronyezs város külső negyedeit. A német hadvezetés, hogy megtarthassa a várost, négy gyalogoshadosztályt irányított ide a tartalékokból, továbbá öt hadosztályt — köztük két páncéloshadosztályt — más frontszakaszokról.

Ezek az északnyugati és nyugati irányú hadműveletek nagy hatással voltak a szovjet—német arcvonal déli szárnyán kibontakozott védelmi harcok kimenetelére. Megerősítették a német hadvezetőségben azt a hamis feltevést, hogy 1942 végén nem a déli, hanem a középső arcvonalszakaszon várhatják a szovjet támadást.

E feltételezett támadás visszaverésére az ellenség 25 hadosztályt vont össze a középső szakaszon, köztük 9 hadosztályt a délen működő hadseregektől véve el.

2. A NEMZETKÖZI HELYZET 1941—1942-BEN

A VILÁG HÁBORÚ UTÁNI RENDEZÉSÉNEK PROBLÉMÁI. AZ EGYESÜLT NEMZETEK NYILATKOZATA

A Nagy Honvédő Háború legsúlyosabb időszakában, amikor a hitlerista csapatok Moszkvát támadták, Leningrád kapujában álltak és mélyen behatoltak a Szovjetunió déli területeire, a szovjet kormány a következő javaslatot terjesztette elő: a háború után hozzanak létre egy olyan nemzetközi szervezetet, amely biztosítani fogja a világ békéjét. Ez a javaslat nem csupán a Szovjetunió népeinek a végső győzelembe vetett hitét tükrözte, hanem a Szovjetunió ama szándékát is, hogy a fasizmus veresége után szilárd békét biztosítson az egész világnak. A szovjet kormány e fellépésére az 1941. december 3—4-én lefolyt moszkvai szovjet—lengyel tárgyalások szolgáltattak alkalmat.

A szovjet—lengyel barátsági és kölcsönös segélynyújtási nyilatkozatban ez állt: „A háború győzelmes befejezése és a hitlerista bűnösök méltó felelősségre vonása után a szilárd és igazságos béke biztosítása lesz a szövetséges államok feladata. Ez csupán a nemzetközi viszonyok új szervezete útján érhető el, amelynek alapja a demokratikus országok összefogása szilárd szövetségben. Egy ilyen szervezet létesítésénél a nemzetközi jog tiszteletben tartásának kell a döntő tényezőnek lennie, amely valamennyi szövetséges állam kollektív fegyveres erejére támaszkodik." Ebben az okmányban, amelyet a szovjet kormány kezdeményezésére fogadtak el, megfogalmazást nyertek a világ háború utáni rendezésének alapelvei, amelyeket utóbb a három nagyhatalom — a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia — együttesen megerősített.

1941 végén Anglia volt a Szovjetunió egyetlen olyan szövetségese, amely aktív hadműveleteket folytatott a közös ellenség ellen. Az angol hadsereg néhány egysége Afrikában harcolt a fasiszták ellen, főerői viszont — 33 megerősített hadosztály — az anyaországban állomásoztak. A szovjet kormány Angliához intézett felhívásai, amelyek aktívabb hadviselést sürgettek, hatástalanok maradtak.

1941. november 8-án a szovjet kormány felhívta az angol kormány figyelmét arra, hogy a két ország viszonya tisztázatlan, mert sem a háború célját, sem a kölcsönös katonai segítséget illetően

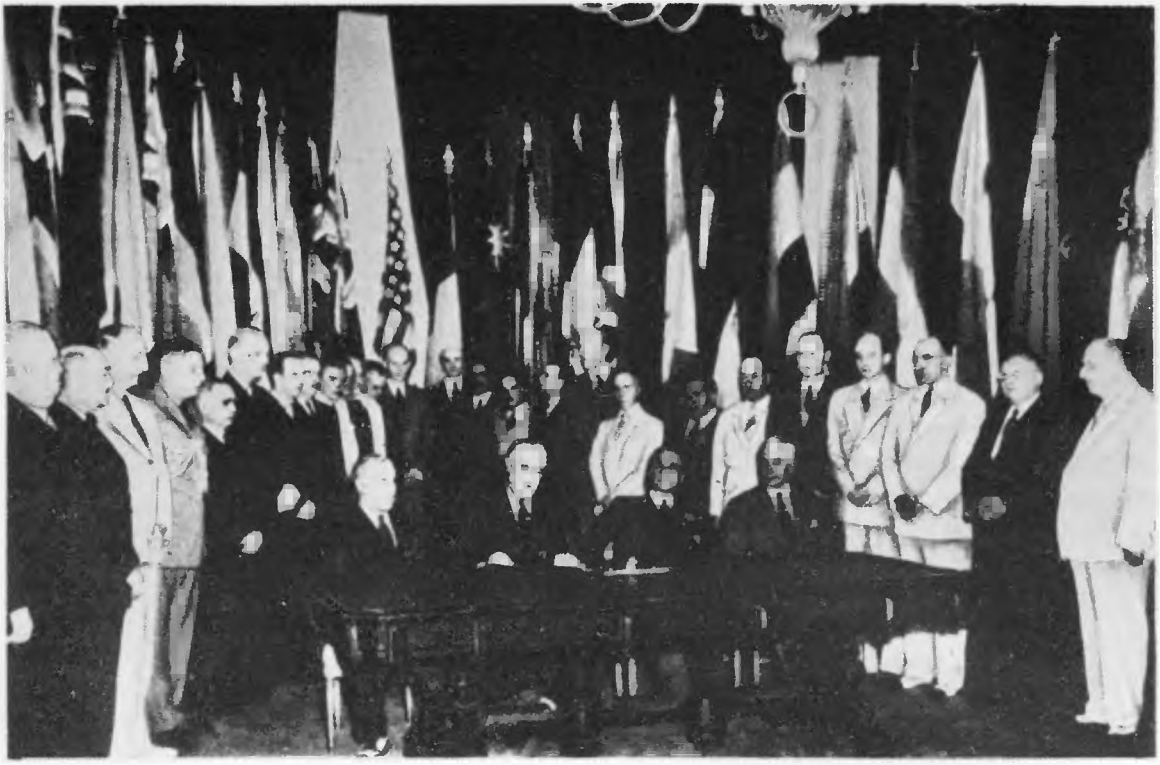

26 állam képviselői aláírják az Egyesült Nemzetek Nyilatkozatát.
Az asztalnál középen Roosevelt; jobbról a második álló személy Litvinov
Washington. Fénykép. 1942. január 1

nincs közöttük megegyezés. Ezért „nincs biztosítva a kölcsönös bizalom" sem. Továbbá: Anglia nem üzent háborút a hitleri Németország oldalán harcoló három országnak, Magyarországnak, Romániának és Finnországnak. A szovjet fellépés és a közvélemény nyomása nem maradt hatástalan. 1941. december 6-án az angol kormány elszánta magát, hogy háborút üzen a három csatlós államnak. Hamarosan Moszkvába érkezett Anthony Eden angol külügyminiszter, hogy tárgyalásokat folytasson a szovjet—angol viszony fontos kérdéseiről. Elindulása előtt az Egyesült Államok londoni nagykövete, Winant, kormánya nevében figyelmeztette az angol vezetőket, hogy az Egyesült Államok ellenzi a Szovjetunió iránti kötelezettségek vállalását, különösen a Szovjetunió nyugati határait illetően.

A szovjet—angol tárgyalások december 16—17-én folytak le. A szovjet megbízottak azt javasolták, hogy kössenek két szerződést: egy katonait, amely kölcsönös segélynyújtásra kötelezi a feleket a Németország elleni harcban, és egy politikait a háború utáni együttműködésre. Eden megkísérelte, hogy az angol—szovjet szövetségi szerződés megkötését attól tegye függővé: beleegyezik-e a szovjet kormány a Szovjetunió nyugati határainak felülvizsgálatába, de próbálkozása nem sikerült. Rá akarta beszélni a szovjet kormányt arra is, hogy üzenjen hadat Japánnak, mivel Japán megtámadta az Egyesült Államokat és Angliát. Óhaját azonban, amely az adott viszonyok között nyilvánvalóan irreális volt, elhárították. A tárgyalásokon felmerült nehézségek ellenére a legfőbb kérdésben mindkét fél egyetértett: a hitleri Németországra teljes vereséget kell mérni, és olyan intézkedéseket kell hozni, amelyek lehetetlenné teszik a német agresszió megismétlődését. A tárgyaló felek kicserélték véleményüket a béke és biztonság háború utáni megszervezéséről, és elhatározták, hogy későbbi

időpontban konkrét javaslatokat dolgoznak ki erre vonatkozólag. A szovjet—angol tárgyalások fontos állomást jelentettek a Szovjetunió és Anglia közeledésének útján.

Nem sokkal azután, hogy az Egyesült Államok belépett a háborúba, Roosevelt és Churchill előkészítette a 26 állam deklarációját, amelyek háborúban álltak a tengely valamelyik hatalmával. A szöveget, bizonyos módosítás után, a szovjet kormány is jóváhagyta. 1942. január 1-én a Fehér Házban az érdekelt államok képviselői ünnepélyesen aláírták a deklarációt, és azonnal nyilvánosságra hozták.

Az Atlanti Chartához korábban csatlakozott s a szóban forgó deklarációt aláíró kormányok kinyilvánították: kötelezettséget vállalnak, hogy minden rendelkezésükre álló katonai és gazdasági erőt a háromhatalmi egyezmény tagjai és a hozzájuk csatlakozott államok ellen fordítanak, közelebbről azok ellen a hatalmak ellen, amelyekkel történetesen hadban állnak. Valamennyi aláíró kormány kötelezte magát, hogy együttműködik a többi aláíró féllel, és nem köt külön fegyverszünetet vagy békét az ellenséggel. A deklarációhoz bármely további ország csatlakozhatott, amely anyagi segítséggel vagy más módon részt vállalt vagy hajlandó volt a továbbiakban részt vállalni a hitlerizmus legyőzésében. Az okmányt aláíró kormányoktól nem követelték meg, hogy feltétlenül háborúra kötelezzék magukat a tengely valamennyi hatalma ellen. Elég volt, ha az adott ország csak egy tengelyhatalommal volt hadiállapotban. Roosevelt javaslatára az okmány az Egyesült Nemzetek Nyilatkozata nevet nyerte. Azt a másik elnevezési javaslatot, amely „szövetséges hatalmak" nyilatkozatáról beszélt volna, az Egyesült Államok elvetette, azzal az indoklással, hogy a deklaráció nem foglal magában szövetségesi kötelezettségeket.

Az Egyesült Nemzetek Nyilatkozatának aláírásával megvalósult az antifasiszta koalíció. Objektív alapja az a szükségszerűség volt, hogy tönkre kell zúzni a közös ellenséget, a fasiszta agresszorok tömbjét. A koalíció létrejöttét és a benne részt vevő országok közti együttműködést ellentmondó tendenciák harca kísérte, amelyeket a részt vevő országok társadalmi rendszerének különbsége és a háború végcéljáról alkotott felfogásuk különbözősége határozott meg. Az antifasiszta koalíció megerősödése a Szovjetunió hősies harcának volt köszönhető, amelyet a hitleri Németország ellen vívott. A koalíció résztvevői előtt az a halaszthatatlan feladat állt, hogy az ellenség mielőbbi tönkreverése érdekében összeegyeztessék hadászati terveiket.

ANGOL—AMERIKAI HADÁSZATI TÁRGYALÁSOK

1941. december 22-e és 1942. január 14-e között Washingtonban konferenciát tartottak az Egyesült Államok elnökének, Nagy-Britannia miniszterelnökének és a két ország vezérkari főnökeinek részvételével. A konferencia fő témája a szövetségesek európai hadászata volt. A kezdeményezést mindvégig az angolok tartották kezükben. Az amerikai katonai vezetőket felkészületlenül érte a japán támadás és a német hadüzenet; nem volt határozott elképzelésük az előttük álló harcokról. Úgy ültek le a tárgyalóasztalhoz, hogy semmiféle hosszabb lejáratú hadászati terv nem volt a tarsolyukban. Az angolok ezzel szemben gondosan felkészültek. Speciális memorandumot hoztak magukkal, amely nemcsak az 1942-es évre kidolgozott angol—amerikai hadműveleti terveket, de már az 1943-as terveket is magában foglalta. A konferencián elsősorban ezt a memorandumot vitatták meg. A memorandum vázolta az 1941 végére előállt hadászati helyzetet, amelyet — miként az angol vezetők hangsúlyozták — mindenekelőtt az jellemzett, hogy a Szovjetunió elleni villámháború német terve meghiúsult. „A háború alapvető momentuma az adott időszakban — szögezték le az angolok — Hitler kudarca és Oroszországban elszenvedett veszteségei." Ebből a tökéletesen helyes kiinduló tételből egyetlen logikus következtetést lehetett levonni: segítséget kell nyújtani a Szovjetuniónak úgy, hogy 1942-ben angol—amerikai haderők szállnak partra Nyugat-Európában. Az angol kormány azonban pontosan ezt nem akarta. Az 1942-es év legfontosabb fel-

adataként azt jelölte meg, hogy az angol—amerikai fegyveres erők szálljanak partra Észak-Afrikában. E hadművelet célja az volt, hogy „Nagy-Britannia és az Egyesült Államok ellenőrzésük alá vegyék Franciaország észak-afrikai és nyugat-afrikai birtokait, majd angol ellenőrzés alá kerüljön Afrika teljes északi partvidéke Tunisztól Egyiptomig".

Az angol kormány által előterjesztett hadászati alapelv a következő volt: előbb tágabb, majd egyre szűkülő gyűrűt vonni Németország köré, felszabadítani a megszállt európai országokat, és legvégül csapást mérni magára Németországra. E tervben voltaképpen az az angol katonai doktrína öltött testet, amelyet „a közvetett műveletek hadászatának" nevezhetünk. Alapelve a következőkben foglalható össze: csak akkor kell döntő harcot indítani az ellenség ellen, miután annak erőit blokáddal, bombázásokkal és mellékhadszíntereken megvívott részleges jelentőségű harcokkal stb. már kimerítették.

Az amerikai fél minden különösebb ellenvetés nélkül tudomásul vette az angol tervet. Egyetértett azzal, hogy a fő ellenség Németország, és a fő hadszíntér Európa. A kongresszus határozatot hozott arról, hogy az angol—amerikai fegyveres erőket úgy kell felhasználni, hogy tűzgyűrűt vonjanak Németország és csatlósai köré, éspedig „. . . az orosz front erősítése útján, Törökország felfegyverzése és támogatása útján, a Közép-Keleten állomásozó erők megnövelése, továbbá az egész észak-afrikai partvidék meghódítása útján. . . " A konferencia arra az álláspontra helyezkedett, hogy 1942-ben az angol—amerikai fegyveres erők fő célja Északnyugat-Afrika elfoglalása lesz („Supergymnast" hadművelet).

A két ország katonai erőfeszítéseinek koordinálására a konferencia létrehozta a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságát, azzal a feladattal, hogy a kormányfők irányításával ez a szerv dolgozza ki és valósítsa meg a hadászati terveket, ossza el a csapatokat és a fegyverzetet a különböző hadszínterek között.

A washingtoni konferencián jóváhagyott hadászati terv nem felelt meg a koalíciós háború követelményeinek. Ahelyett, hogy a nyugat-európai második front megnyitásával a legfőbb hadászati irányban összpontosította volna a szövetségesek erőfeszítéseit, az erők szétforgácsolását irányozta elő másodrendű hadszíntereken: Északnyugat-Afrikában, Közép-Keleten és így tovább. Az itt aratott döntő győzelmekkel még nem lehetett legyőzni Németországot, mert ezek a hadszínterek távol estek Németország létfontosságú centrumaitól. Ugyanezen okból e hadműveletek nem jelenthettek tényleges segítséget a háború fő terhét viselő Szovjetunió számára.

1942 január-februárban az amerikai vezérkar hadműveleti osztálya arra a következtetésre jutott, hogy Németországot csak úgy lehet megverni, ha a brit szigetekről kiindulva nagy erőkkel elözönlik. A hadműveleti osztály azt javasolta, hogy 1943-ban hajtsák végre az inváziót („Bolero-Roundup" hadművelet), és azonnal fogjanak hozzá előkészítéséhez. Arra az esetre, ha a szovjet—német arcvonalon 1942 tavaszán és nyarán erősen romlana a helyzet, az amerikai hadsereg vezérkara azt javasolta, hogy 1942 szeptember-októberben hat hadosztály szálljon partra Franciaországban („Sledge-hammer" hadművelet), mégpedig azzal a céllal, hogy a német erők egy részét elvonja a szovjet arcvonalról, és megakadályozza a Szovjetunió kiesését a háborúból. 1942. április 1—3-án Roosevelt elnök és az amerikai vezérkari főnökök — Marshall tábornok, Arnold tábornok és King admirális — jóváhagyták e javaslatokat.

Roosevelt ezután Londonba küldte Marshallt és Hopkinst, hogy az angol kormányt is megnyerjék az 1943-ra előirányzott európai partraszállás és a „Sledge-hammer" hadművelet tervének. Az amerikai megbízottak 1942. április 14-én találkoztak az angol védelmi bizottság tagjaival, és előterjesztették a Roosevelt által jóváhagyott elképzeléseket. Az angolok elvben elfogadták mindkét partraszállási hadművelet tervét, minthogy attól tartottak: ha szembefordulnak az amerikai elgondolással, az Egyesült Államok felülvizsgálja álláspontját az európai hadszíntérrel mint fő hadszíntérrel kapcsolatban és a Csendes-óceán térségébe összpontosítja erőit.

EURÓPA 1942 NOVEMBERÉBEN

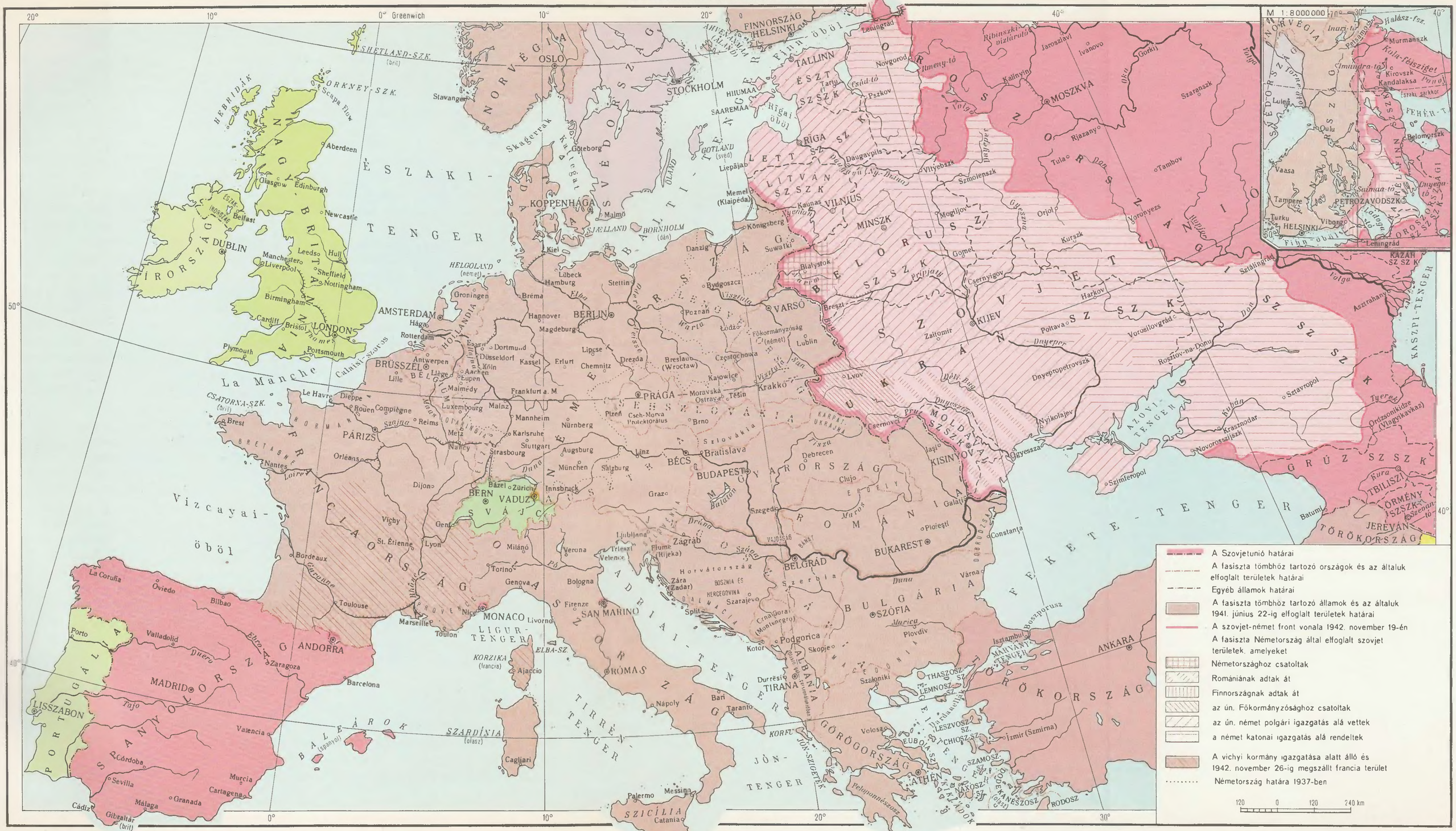

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

A szovjet kormány 1942. április 12-én üzenetet kapott Roosevelt elnöktől, amelyben az elnök arra kérte a szovjet kormányt, hogy küldjön delegációt Washingtonba a Szovjetuniónak nyújtandó amerikai segítség kérdéseinek megtárgyalására. A meghívást elfogadták. A szovjet kormány, számításba véve, hogy a második front megnyitása az Egyesült Államok és Anglia közös elhatározásától függ, s az európai invázió bázisául egyedül a brit szigeteket lehet felhasználni, elhatározta, hogy Londonba is elküldi megbízottait.

A szovjet küldöttség 1942. május 26—28-án Londonba érkezett, és feltette a kérdést: lehet-e számítani a második front megnyitására Nyugat-Európában 1942 folyamán? Churchill kitért az egyenes válasz elől. Azt felelte a szovjet delegációnak, hogy Angliában gondosan tanulmányozzák a második front megnyitásának kérdését, és a kormány mindent elkövet, hogy segítse a szovjet nép hősi harcát. Ugyanakkor kétségét fejezte ki aziránt, hogy 1942 folyamán sikeres inváziót lehetne végrehajtani Európában.

A szovjet küldöttség Londonból Washingtonba repült. Churchill aggódott, hogy az amerikai kormány esetleg határozott ígéretet tesz a második front 1942-ben történő megnyitására, ezért május 28-án táviratot intézett Roosevelthez: emlékeztette őt az invázió nehézségeire és kérte, hogy ne álljon el Északnyugat-Afrika elfoglalásának tervétől.

Churchill aggodalma nem volt alaptalan. A szovjet—német arcvonalon készülő újabb német támadás meggyőzte Rooseveltet és az amerikai vezérkari főnököket arról, hogy 1942 folyamán végre kell hajtaniuk a „Sledge-hammer" hadműveletet. Az elnök május 6-án memorandumot intézett Stimson hadügyminiszterhez és a hadsereg más vezetőihez, amelyben hangsúlyozta: fontosnak tartja, hogy az amerikai erők már 1942 folyamán indítsák meg a harcot a németek ellen. „A helyzet azt követeli — írta —, hogy hadműveleteinket ne 1943-ban kezdjük meg, hanem már 1942-ben."

Roosevelt és az amerikai katonai vezetők álláspontja jobban megfelelt a Hitler-ellenes koalíció érdekeinek, mint az angol álláspont. Ezért a szovjet delegáció washingtoni tárgyalásai, amelyek május 29-én indultak meg, sikeresebben haladtak előre, mint a londoniak. A szovjet kormány képviselői tájékoztatták Rooseveltet és Marshallt a szovjet—német arcvonal helyzetéről, és felhívták a figyelmet arra, hogy az 1942-es év különösen kedvező a második front megnyitásához, mivel Németország fegyveres erőinek túlnyomó részét a Szovjetunió elleni harc köti le.

A második front — jelentette ki a szovjet küldöttség — nemcsak lehetséges 1942-ben, hanem a legnagyobb mértékben szükséges is, minthogy a németek a keleti fronton komoly számbeli és technikai fölénnyel rendelkeznek, s ez rendkívül súlyos helyzetet teremt a Szovjetunió számára. Május 30-án Roosevelt közölte a szovjet kormány képviselőivel, hogy az Egyesült Államok kész megnyitni a második frontot 1942 folyamán.

Az elnök ígéretét az 1942. június 12-én nyilvánosságra hozott szovjet—amerikai kommüniké is rögzítette: „A felek a tárgyalások során teljes egyetértésre jutottak abban a vonatkozásban, hogy az európai második front megnyitása 1942-ben halaszthatatlan feladat." Hasonló mondat olvasható az angol—szovjet kommünikében is, amelyet ugyancsak június 12-én hoztak nyilvánosságra, miután a szovjet delegáció Washingtonból visszarepült Londonba, és ott újabb tárgyalásokat folytatott.

Az angol kormány azonban nem szándékozott teljesíteni a második front 1942-ben történő megnyitásával kapcsolatban vállalt kötelezettségét. Churchill már június 8-án azt a direktívát adta az angol hadsereg vezérkari főnökeinek, hogy az európai hadműveletek tervezése során az alábbi alapelveket kell szem előtt tartaniuk: „a) mindaddig nem szállunk partra jelentékeny erőkkel Franciaországban, míg fel nem készültünk rá, hogy ki is tartsunk ott; b) mindaddig nem szállunk partra jelentékeny erőkkel Franciaországban, míg egy újabb vereség nem demoralizálja a németeket

Oroszországban." Ezért — mondja a direktíva — „a »Sledge-hammer« hadműveletet nem Oroszország vereségétől, hanem Oroszország sikerétől kell függővé tenni". Ezt a sikert a Szovjetuniónak egyedül, önerejére utaltan kellett kivívnia.

AZ ANGOL—SZOVJET SZÖVETSÉGI SZERZŐDÉS. A SZOVJET—AMERIKAI EGYEZMÉNY

A londoni szovjet—angol tárgyalások során megegyezés jött létre a Szovjetunió és Anglia közt kialakult szövetségesi viszony hivatalos formájáról. 1942. május 26-án Londonban a két ország szerződést írt alá, amelynek értelmében a Szovjetunió és Anglia szövetséget kötnek a hitleri Németország és európai bűntársai elleni háborúban, a háború után pedig együttműködnek és kölcsönösen segítséget nyújtanak egymásnak. A felek katonai és egyéb segítségre kötelezték magukat Németország és a vele agresszív egyezményre lépett európai államok ellen. Kötelezték magukat, hogy a másik fél beleegyezése nélkül nem kezdenek tárgyalást semmiféle német kormánnyal, amely nem mond le egyértelműen az agresszió szándékáról. A háború utáni korszakot illetően a szerződő felek elhatározták: megfelelő intézkedéseket tesznek, nehogy megismétlődjék a német agresszió, s ne legyen alkalma többé Németországnak a béke megbontására. Ha Németország vagy valamely vele szövetséges állam megtámadja a Szovjetuniót vagy Angliát, a felek kölcsönösen segítik egymást. Anglia és a Szovjetunió nem avatkozik be harmadik állam belügyeibe, és nem vesz részt olyan koalícióban, amely szerződő partnere ellen irányul. A szerződést 20 évre kötötték.

Ez a szerződés nemcsak a szovjet és angol érdekeknek felelt meg, hanem a tengelyhatalmak agressziója ellen harcoló valamennyi nép érdekeinek is. A Szovjetunió és Anglia közt létesült hivatalos szövetségesi kapcsolat megszilárdította a Hitler-ellenes koalíciót.

1942. június 11-én az Egyesült Államok és a Szovjetunió egyezményt írt alá a kölcsönös segítség alapelveiről az agresszió ellen folytatott háborúban. Az egyezményben rögzített feltételek azonosak voltak annak a többi egyezménynek a feltételeivel, amelyeket az Egyesült Államok a kölcsönbérleti törvény alapján segélyezett más országokkal kötött. Az egyezmény a kölcsönös segítséggel kapcsolatos gazdasági és pénzügyi kérdéseket szabályozta. A szállítmányok kontingensét nem jelölte meg konkrétan — ezt az egy-egy évre szóló jegyzőkönyvek rögzítették. Az Egyesült Államok kötelezte magát, hogy fegyvert és hadianyagot szállít a Szovjetuniónak, a Szovjetunió viszont hadászati nyersanyagokat, segédeszközöket, információkat és kereskedelmi kedvezményeket biztosít az Egyesült Államoknak. A felek megegyeztek, hogy a jövőben — tehát a háború utáni időszakban is — tovább fejlesztik kölcsönös kereskedelmüket és gazdasági együttműködésüket.

Az 1942. június 11-én kötött szovjet—amerikai egyezmény fontos lépés volt a Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolatainak történetében.

ANGOL—AMERIKAI NÉZETELTÉRÉS HADÁSZATI KÉRDÉSEKBEN

Churchillt nem zavarta, hogy az angol kormány kötelezettséget vállalt a második front 1942-ben történő megnyitására, s csakhamar síkraszállt az áprilisban elfogadott hadászati tervek megváltoztatásáért. Június második felében Washingtonba utazott, és energikus kísérletet tett, hogy meggyőzze Rooseveltet: mondjon le a „Sledge-hammer" hadműveletről. Churchill az európai partraszállás legyőzhetetlen nehézségeire hivatkozva ismét az északnyugat-afrikai hadművelet érdekében érvelt. Számításba véve, hogy az amerikai vezetők aggódnak a szovjet—német arcvonal helyzete miatt, úgy állította be az afrikai partraszállást, mint a legjobb módot arra, hogy „tényleges segítséget nyújtsanak Oroszországnak 1942-ben". „1942-ben Afrikában van az igazi második front" — állította Churchill.

Az amerikai politikai és katonai vezetők azonban kitartottak az európai hadműveletek terve mellett. Churchillnek annyit mégis sikerült elérnie, hogy az amerikai vezetők beleegyeztek: abban az esetben, ha a tüzetesebb elemzés a nyugat-európai partraszállást reménytelen vállalkozásnak mutatná, felülvizsgálják az elfogadott határozatot.

Churchill már július 8-án sietett közölni Rooseveltel, hogy az angol katonai szakértők egybehangzó véleménye szerint 1942-ben lehetetlen sikeres partraszállást végrehajtani Franciaországban. Ezért azt javasolja, hogy vegyék le a napirendről a „Sledge-hammer" tervet és kezdjék meg az északnyugat-afrikai invázió előkészítését. Július 10-én az amerikai vezérkari főnökök megtárgyalták Churchill javaslatát, és azt ajánlották az elnöknek, hogy utasítsa el azt. „Ha az angolok ragaszkodnak ahhoz, hogy ne Nyugat-Európában, hanem valamely más hadszíntéren kezdjünk hadműveleteket — mondták az amerikai vezérkari főnökök —, akkor az Egyesült Államok forduljon minden figyelmével a csendes-óceáni hadszíntér felé, s Japánra mérjen csapást. Más szóval: a Németország elleni háborúban rendezkedjünk be védelemre (kivéve a légi tevékenységet), s erőinket és eszközeinket vessük be a Csendes-óceánon."

Roosevelt nem tette magáévá ezt a nézetet. Abban az utasításban, amelyet az újabb londoni tárgyalásra induló Marshall, King és Hopkins számára állított össze, a következőket írta: „Rendkívül fontos, hogy megértsék: Japán összeomlása nem vonja maga után Németország összeomlását. Ha minden erőnket és eszközünket Japán ellen összpontosítjuk a folyó 1942-es évben vagy 1943-ban, az csak arra vezethet, hogy Németország teljesen hatalmába keríti Európát és Afrikát. Ugyanakkor tökéletesen világos, hogy Németország legyőzése Japán legyőzését is jelenti (lehetséges, hogy egyetlen lövés, egyetlen ember elvesztése nélkül)."

Marshall, King és Hopkins azt az utasítást kapták, hogy véglegesen egyezzenek meg az angolokkal: hol valósítják meg az angol—amerikai erők első nagyszabású támadását a németek és csatlósaik ellen 1942-ben, s állapodjanak meg az 1943. évi hadműveletek előzetes terveiben. Ugyanakkor Roosevelt megtiltotta, hogy ultimatív módon ragaszkodjanak a franciaországi partraszálláshoz. Ha az angolok nem hajlandók beleegyezni az európai hadműveletekbe, az amerikai delegációnak el kell fogadnia azt a tervet, hogy más hadszíntéren indítsanak hadműveletet 1942-ben. Az elnök tehát, ha formálisan nem is kötötte meg képviselőinek kezét a hadszíntér kijelölését illetően, valójában mégsem hagyott kétséget afelől, hogy az északnyugat-afrikai partraszállást tartaná a legjobbnak. „A »Gymnast« hadművelet — fejtette ki július 15-én Hopkinsnak — azzal a roppant előnnyel jár, hogy kizárólag amerikai vállalkozás lesz. Biztosítja számunkra Nyugat-Afrikát... megveti az alapját annak, hogy teljes ellenőrzést gyakoroljunk a Földközi-tengeren..."

Alighogy az amerikai megbízottak leültek a tárgyalóasztalhoz, Churchill azonnal azt követelte tőlük, hogy vessék el a nyugat-európai invázió tervét, és helyezkedjenek az afrikai partraszállás álláspontjára. A „Sledge-hammer" hadműveletet — fejtegette Churchill az amerikai delegáció előtt — eleve két tényező szem előtt tartásával készítették: Németország vagy a Szovjetunió vereségétől tették függővé. Minthogy a szovjet—német arcvonalon kialakult helyzet jelenleg mind az egyik, mind a másik eshetőséget kizárja, elesik a franciaországi angol—amerikai partraszállás szükségessége.

Churchill és az őt támogató angol vezérkari főnökök érvei nem ingatták meg az amerikai delegátusok meggyőződését, miszerint egyedül a franciaországi partraszállás felelne meg a helyzet követelményeinek.

A szovjet—német arcvonalon kibontakozott német támadás hatása alatt az amerikai vezérkar arra a következtetésre jutott, hogy ha a Szovjetunió nem kap tényleges katonai segítséget, hamarosan elveszíti a háborút. Tényleges segítséget pedig egyedül a franciaországi partraszállás jelenthet, mert az afrikai partraszállás nem fogja arra kényszeríteni a németeket, hogy seregeik egy részét elvonják a szovjet arcvonalról. Ha a Szovjetunió nem kapja meg ezt a segítséget, és kiesik a háborúból, az angol—amerikai seregeknek már nem lesz módjuk behatolni Nyugat-Európába, minthogy az invá-

ziót csak abban az esetben lehet megvalósítani, ha a német csapatok zöme Keleten van lekötve. Az amerikai delegáció tehát kitartott a „Sledge-hammer" hadművelet terve mellett. A tárgyalások zsákutcába jutottak.

Roosevelt július 22-én kapott jelentést Marshalltól, Kingtől és Hopkinstól a londoni tárgyalások sikertelenségéről. Tüstént utasította őket, hogy a franciaországi partraszállás helyett egyezzenek meg az angolokkal az 1942-ben végrehajtandó alábbi hadműveletek egyikében: 1. angol—amerikai csapatok partraszállása Francia Észak-Afrikában; 2. amerikai csapatok partraszállása Marokkóban; 3. angol—amerikai partraszállás Norvégiában; 4. Egyiptom védelmének megerősítése; 5. Irán védelmének megerősítése.

1942. július 24-én megszületett az angol—amerikai megegyezés. Ez annyit jelentett, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia megtagadta a Szovjetunióval szemben vállalt szövetségesi kötelezettségének teljesítését és 1942-ben nem nyitotta meg a második frontot Nyugat-Európában. A nyilvánvaló előnyök ellenére, amelyekkel a franciaországi invázió járt volna, a két nyugati hatalom mellékhadszíntéren vetette be erőit.

AZ AMERIKAI ÉS AZ ANGOL NÉP HARCA A MÁSODIK FRONT MEGNYITÁSÁÉRT

Az emberek szerte a világon feszülten figyelték az 1942 nyarán és őszén lezajlott vészes eseményeket: a hitleristák előretörtek a Volgáig, és a folyó partjainál gigászi csata bontakozott ki. A nemzetközi közvélemény megértette, milyen veszélyt rejt magában a fasiszták keleti előrenyomulása, és felfogta annak a harcnak a jelentőségét, amelyet a szovjet nép oly súlyos feltételek között vívott az egész emberiség megmentéséért. „Amit a Vörös Hadsereg ebben az évben elért, azzal nemcsak a Szovjetuniót védte meg a barbárok beözönlő seregei ellen, hanem sok millió ember szemét is felnyitotta az egész világon, hogy meglássák a Szovjetunió erejét és igazi mivoltát" — írta 1942 júniusában Lion Feuchtwanger, az Egyesült Államokba emigrált nagy hírű német antifasiszta író. 1942-ben tömegmozgalom bontakozott ki a Szovjetunió megsegítéséért, elsősorban pedig az európai második front megnyitásáért.

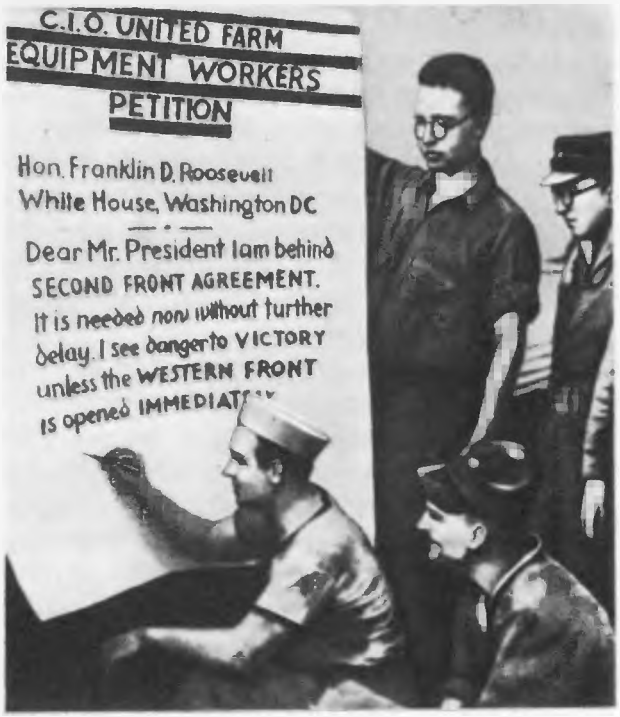

A chicagói munkások az európai második front haladéktalan megnyitását követelik
Fénykép. 1942 július

Az Egyesült Államokban a szolidaritási mozgalom tömegméreteket öltött, amely szövetségesi kötelezettségének teljesítését követelte az amerikai kormánytól. New York munkásai 1942. július 2-án nagygyűlést tartottak, ahol 22 000 ember tüntetett e jelszóval: „Nyissák meg Nyugaton azonnal a második frontot, verjük meg Hitlert még 1942-ben!" 1942 nyarán és őszén a gyűlések és összejövetelek szakadatlan sora határozatilag követelte a második front ha-

ladéktalan megnyitását. Július 22-én az ipari szakszervezetek kongresszusa gyűlést hívott össze New Yorkba, amelyen 50 000 ember jelent meg Nagy-New York 500 000 munkásának képviseletében. Roosevelthez intézett üzenetükben követelték, hogy a kormány késedelem nélkül teljesítse szövetségesi kötelezettségét, „még mielőtt az ellenség újabb előnyre tenne szert a hős szovjet seregek elleni harcban". Augusztusban 75 000 tüntető vonult fel Newark utcáin. Katonák és matrózok követelték, hogy az Egyesült Államok nyújtson azonnal katonai segítséget nagy szövetségesének. Roosevelthez intézett levelükben hangsúlyozták: „A további késlekedés katasztrófával fenyeget. Mi teljesítjük kötelességünket, mi bombák és torpedók közepette is elvezetjük hajóinkat az ellenség partjaihoz."

A második front azonnali megnyitását követelő gyűlések, összejövetelek, tüntetések hulláma 1942 augusztus-szeptemberben csapott a legmagasabbra. Az egyik legbefolyásosabb szakszervezetnek — az autóipari munkások egyesített szakszervezetének — a kongresszusa erőteljesen követelte a kormánytól: „Foganatosítson megfelelő intézkedéseket a nyugateurópai második front haladéktalan előkészítésére." Hasonló határozatok születtek a New Yorkban, Detroitban, Pittsburgh-ben tartott tömeggyűléseken, s ugyanezt a követelést támasztotta a kormánnyal szemben számos város és állam szakszervezeti tanácsa. A Fehér Házba és a kongresszushoz levelek, felhívások, petíciók özöne futott be — mind a második front megnyitását követelte. Júliusban a New York-i szakszervezetek tagjai 500 000 azonos tartalmú levelet intéztek a kormányhoz; a levelekben többek között ez állt: „A győzelem veszélyben forog, ha a második front azonnal meg nem nyílik." Sok városban megrendezték „a második front napját", a „sztálingrádi hetet". Miután pedig napról napra világosabbá vált, hogy a második front létesítését húzzák-halasztják, erélyes tiltakozóhullám csapott fel.

Nagy-Britannia Kommunista Pártjának plakátja, amelyen a párt a második front megnyitását követeli 1942

Az amerikai kommunistáknak nagy szerepük volt a második front megnyitását követelő tömegmozgalom kibontakoztatásában. A Kommunista Párt ezt a harcot — írta William Foster — „elébe helyezte minden más akciójának, és kétségtelen, hogy az amerikai nép többsége a dolog lényegét tekintve egyetértett vele". A mozgalomban elsősorban a munkások és szervezeteik vettek részt, de mellettük bekapcsolódtak a harcba más társadalmi rétegek képviselői és különféle társadalmi szervezetek is: értelmiségi egyesületek, vallási testületek, jótékony célú társaságok és az amerikai szlávokat tömörítő egyesületek. A mozgalom tömegjellege, egysége és határozottsága arra késztette a „New York Times" című lapot, hogy az 1942 szeptemberi 60 000-es tömeggyűlés és 40 000-es felvonulás nyomán nyíltan fellépjen ellene. A lap „kommunista demonstrációnak" minősítette a lezajlott eseményeket, majd így nyilatkozott: „Mi nem azért veszünk részt a háborúban, hogy

Oroszországot megmentsük." S tovább: „Nem szándékunk olyan kalandba sodorni elnökünket és tanácsadóit, amelyet ők ésszerűtlennek tekintenek, mégpedig olyan okokból, amelyeket a szélesebb nyilvánosság nem ismerhet." A hivatalos körök és a reakciós sajtó, hogy feltartóztassák a második frontot követelő mozgalom növekedését, szüntelenül az ország katonai felkészületlenségére hivatkoztak.

Ugyanezt az érvet lovagolták meg az amerikai—szovjet együttműködést ellenző jobboldali szakszervezeti vezetők is. 1942 július végén, amikor a második front követelése a szó szoros értelmében általánossá vált az országban (a Gallup-intézet közvéleménykutatása során a megkérdezettek 78 százaléka a második front haladéktalan megnyitását kívánta), az Ipari Szakszervezetek Kongresszusának jobboldali vezetői, a „győzelem munkásbizottságának" jövendő tagjai csatlakoztak a gyáriparosok nemzeti egyesületének és a kereskedelmi kamarának a nyilatkozatához, amelyet Roosevelt elnökhöz intéztek. Ebben egyetlen szó sem volt a második front szükségességéről.

Angliában 1942 tavaszán indult meg a második frontot követelő tömegmegmozdulások hulláma. Emlékezetes eseménye volt ennek a május 24-i londoni tüntetés és nagygyűlés. A tüntető felvonuláson szokatlanul nagy tömeg jelent meg, a gyűlés pedig azt tanúsította, hogy követeléseit támogatják a katonák, a tengerészek és a repülők is. Valamennyien egy emberként kiálltak a második front azonnali megnyitása mellett. Anglia haladó erői azt akarták, hogy az 1942. május 26-i angol—szovjet szerződés valóban a két ország harcos együttműködését mozdítsa elő. Ebben az időben bontakozott ki és öltött formát Angliában az antifasiszta szolidaritási mozgalom, amely a hadiipari termelés fokozásáért és a Szovjetuniónak küldött szállítmányok bővítéséért folytatott harcot összekapcsolta a második front megnyitásáért indított küzdelemmel és azzal a követeléssel, hogy haladéktalanul nyújtsanak közvetlen anyagi segítséget a szovjet népnek. Meg kell emlékeznünk lady MacRobert ajándékáról. Ez a hölgy, akinek három pilóta fiát ölték meg légiharcban a hitleristák, saját költségén vadászgéprajt építtetett szovjet repülők számára. „Én magam nem lehetek repülő — írta az angol asszony —, így ezekkel a gépekkel kívánok részt venni a küzdelemben. Kérem, nevezzék az egyik gépet így: »A MacRobert-család üdvözlete Oroszországnak«, hogy az oroszok tudják: velük vagyunk, mindennel, amink csak van, anyagiakkal és lelkiekkel..." Lady MacRobert ajándékát hálával fogadták a szovjet emberek.

Az angol—szovjet szerződés megkötését megelőző és követő események világosan megmutatták, hogy a tömegek növekvő elégedetlenséggel fogadják a második front megnyitása körüli huzavonát — miként ezt Nagy-Britannia Kommunista Pártjának 1942 májusában tartott konferenciája is megállapította. A közvélemény nyomása oly erőteljessé vált, hogy 1942. május 10-i rádióbeszédében Churchill kénytelen volt beismerni: „...sokan követelik tőlünk, hogy törjünk be Európába... sok ezer tüntető jelenik meg a Trafalgar téren, s energikus támadást követel." Július végén 60 000 ember tüntetett ezért. Augusztusban újabb formát öltött a mozgalom: a választók küldöttei nagy számban felkeresték a parlamentet és a kormányt, s a második front megnyitását követelő petíciókat nyújtottak át. A küldöttségben 350 választókerület képviseletében 1500 ember vett részt. A miniszterelnökhöz intézett petíciók egyikében többek között ez állt: „Nem tűrhetjük tovább, hogy egyedül a Szovjetunió viseljen minden szenvedést... Tetteket követelünk."

A második front haladéktalan megnyitását követelő tömegmozgalom kibontakozása Amerikában és Angliában arról tanúskodott, hogy a népek antifasiszta érzülete egyre erősödik.

ANGLIA ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ELUTASÍTJA A MÁSODIK FRONT MEGNYITÁSÁT 1942-BEN

Az amerikai és az angol kormányt erősen nyugtalanította, hogyan reagál a Szovjetunió arra, hogy az európai második front megnyitása helyett az afrikai partraszállás mellett döntöttek. Roose-

velt egyetértésével Churchill elhatározta, személyesen utazik Moszkvába, és megmagyarázza a szovjet kormánynak, miért nem lehet megnyitni 1942-ben a második frontot.

Az angol miniszterelnök, a kíséretében levő birodalmi vezérkari főnök, továbbá Roosevelt személyes megbízottja, Averell Harriman, 1942. augusztus 12 és 15 között Moszkvában tárgyalásokat folytattak a szovjet kormánnyal és a Vörös Hadsereg vezérkarával. A július 24-i angol—amerikai megegyezést azzal próbálták indokolni, hogy a két hónappal korábban megígért franciaországi partraszállás eleve kudarcra ítélt vállalkozás lenne, s így nem jelentene tényleges segítséget a Szovjetunió számára sem. Az afrikai támadás viszont — bizonygatták a szovjet politikai és katonai vezetőknek — „a legjobb második frontot hozza létre 1942-ben", s ez az egyetlen nagyobb szabású hadművelet, amelyre az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia seregei ebben az évben vállalkozhatnak. Churchill — hogy ellensúlyozni próbálja a hatást, amit a második front megnyitásáról való lemondás Moszkvában kiváltott — a maga és Roosevelt nevében biztosította a szovjet kormányt: 1943-ban feltétlenül megvalósítják a második frontot Nyugat-Európában. A szovjet kormány, természetesen, nem hagyhatta szó nélkül szövetségeseinek illojális magatartását. „Könnyű megérteni — olvasható a Churchillnek augusztus 13-án átnyújtott szovjet emlékiratban —, hogy Nagy-Britannia kormányának lemondása az európai második front 1942-ben történő megnyitásáról erkölcsileg súlyosan érinti a szovjet társadalmat, amely számított a második frontra; bonyolultabbá teszi a Vörös Hadsereg helyzetét az arcvonalakon, és károsan érinti a szovjet Főparancsnokság terveit."

Az a tény, hogy Anglia és az Egyesült Államok lemondott az európai második front megnyitásáról 1942-ben, meghosszabbította a háborút, és mérhetetlen szenvedést zúdított millió és millió emberre.

A DIEPPE-I PARTRASZÁLLÁSI AKCIÓ

Alig néhány nappal azután, hogy Churchill Moszkvában bejelentette a nyugat-európai partraszállás elhalasztását, az angolok balsikerű akciót hajtottak végre Észak-Franciaországban, Dieppe körzetében.

Néhány hónappal előbb, 1942. március 28-án az angol hadvezetés már végrehajtott egy rajtaütést az észak-francia partvidéken levő Saint-Nazaire kikötő ellen, ahol a németek tengeralattjáróbázist rendeztek be. Az angol partraszállító hajóknak akkor sikerült észrevétlenül bejutniuk a kikötőbe, miközben a légierő a németek figyelmének elterelése végett a dokkokat bombázta. Az angol deszant azonban nem érte el fő célját, nem sikerült szétrombolnia a zsilipeket és elzárnia a tengeralattjárók kifutási útját. Heves harc után, amelyben az angolok több kisebb hajót s egy torpedórombolót vesztettek, a különítménynek el kellett hagynia a kikötőt. De ez az akció megmutatta, hogy ilyen portyára a későbbiekben is van lehetőség.

1942. augusztus 19-én az angolok — a légierő és a hadihajók fedezete alatt — mintegy ötezer főnyi deszantot tettek partra Dieppe körzetében. Ezeknek azonban nem sikerült hosszabb időre megkapaszkodniuk a partsávon. Makacs, elkeseredett harc bontakozott ki, amelynek során a főképp kanadaiakból álló deszantalakulatot szétverték a németek. 1500 ember fogságba esett. Bár az angol parancsnokság maga is úgy nyilatkozott, hogy a dieppe-i portyának korlátozott feladata volt — kipuhatolni az ellenség védelmi készültségét és kidolgozni a partraszállás taktikáját —, a második front ellenzői a maguk javára használták ki a vállalkozás kudarcát. A dieppe-i akció tapasztalataira hivatkozva erősítgették, hogy a szövetséges haderők észak-franciaországi partraszállásának feltételei még nem érlelődtek meg.

3. AZ ÉSZAK-AFRIKAI HADMŰVELETEK (1941 NOVEMBER—1942 AUGUSZTUS)

1941 őszén, amikor a német légierő zömét Keletre, a Szovjetunió elleni hadműveletekre csoportosították át, az angol hadvezetés kedvező viszonyok között kísérelhette meg, hogy elfoglalja és megtisztítsa az ellenségtől Cirenaicát. Észak-Afrikában mindössze kb. 100 000 német és olasz katona állomásozott (három német és hét olasz hadosztály). Négy hadosztály Tobrukot fogta körül, másik négy hadosztályt Tobruktól délkeletre vontak össze, két gyalogoshadosztály pedig a líbiai—egyiptomi határt őrizte. Az olasz—német parancsnokság mintegy 550 harckocsival és 500 repülőgéppel rendelkezett.

Az angolok hat hadosztályt és két önálló dandárt vontak össze a líbiai—egyiptomi határon. A brit haderők létszáma, ideértve a körülzárt Tobruk védőit is, elérte a 150 000 főt. Több mint 900 harckocsi és több mint 1300 harci repülőgép állt rendelkezésükre.

Az angolok 1941. november 18-án reggel indították meg támadásukat. Előzőleg erős légitámadásokkal tűz alá vették az olasz—német csapatok támaszpontjait, védelmi berendezéseit, összevont páncélos csoportjait, közlekedési vonalait és repülőtereit. Nyolcnapi heves harc után, amelynek során elsősorban német páncélos egységekkel kerültek szembe, az angol csapatok elérték Szidi-Rezegh körzetét. November 26-án egy új-zélandi hadosztály felszabadította Tobruk védőseregét. Az olasz—német csapatok, miután nagy veszteségeket szenvedtek és utánpótlást nem kaptak, El-Ageila vonalára, Cirenaica nyugati határához vonultak vissza. Az angolok 1942. január 10-re egész Cirenaicát elfoglalták, de az olasz—német haderőt nem sikerült szétverniük. Sőt, minthogy szétszóródtak a hatalmas területen és El-Ageilánál egy dandárnál kisebb erőt hagytak, olyan helyzet állt elő, amelyben az olasz—német csapatok hamarosan ellentámadásra vállalkozhattak.

1941 végén a német hadvezetőség a szovjet—német frontról Dél-Olaszországba irányította Kesselring vezértábornagy alaposan megtépázott légiflottáját. A légierő feltöltése után, 1942 elején, az olasz—német haditengerészetnek és légierőnek sikerült ellenőrzése alá vonni a Földközi-tenger közlekedési vonalait. Ugyanakkor Észak-Afrikában is a tengelyhatalmak javára fordult a helyzet.

1942. január 21-én az olasz—német haderő három páncélos- és egy gyalogoshadosztálya váratlanul csapást mért az előretolt angol csapatokra, és előretört északkelet felé. Január 28-án a fasiszták elfoglalták Benghazit, február 7-én elérték Gazala és Bir-Hakeim vonalát. Itt azután elakadt Rommel előrenyomulása, minthogy nem kapott üzemanyag-utánpótlást, és egyéb készleteit sem tudta feltölteni. 1942. május 27-én újabb olasz—német támadás kezdődött, ezúttal 11 hadosztály támadott

Ausztráliai csapatok támadása Tobruknál
Fénykép. 1941

550 harckocsival és 90 önjáró löveggel. A fasiszták terve az volt, hogy átkarolják az angol védelem déli szárnyát, gyorsan előretörnek északkelet felé, szétverik az angolokat, és benyomulnak Egyiptomba. Nagy páncélos csata bontakozott ki, amelynek során mindkét fél súlyos veszteségeket szenvedett. Az angolok nem tudták feltartóztatni az ellenséget, és általános visszavonulást kellett elrendeliük Cirenaicából Egyiptomba. Június 21-én az olasz—német csapatok elfoglalták Tobrukot, és a visszavonuló angolok nyomában tovább törtek előre keleti irányban; június 28-án behatoltak Marsza-Matruhba, és július első napjaiban elérték az angolok El-Alameintől délre kiépített védelmi vonalát. A védelmi vonal itt igen kedvező természeti adottságokra támaszkodhatott: északon a Földközi-tenger, délen az áthatolhatatlan Kattara sivatagi medence határolta. Az angolok időben gondoskodtak megerősítéséről: ide összpontosították Egyiptomban állomásozó csapataikat, amelyek a Cirenaicából visszavont erők maradványaival együtt makacs ellenállást tanúsítottak Rommel előretörő csapataival szemben. A németek nem tudták rohammal áttörni az angol védelmet. Nem sikerült az olasz—német erők augusztus végén megkísérelt támadása sem, amely a Szuezi-csatorna elfoglalására irányult.

Közeledett az 1942-es esztendő vége. A hitleri hadvezetés terve, hogy döntő sikert érjen el, mindenekelőtt pedig megsemmisítse a Szovjetuniót, kudarcba fulladt. A Kommunista Párt vezette szovjet nép egyetlen hatalmas katonai táborrá alakította az országot. Jóllehet az európai második front nem jött létre, a Vörös Hadsereg feltartóztatta a fasiszta hordák dühödt rohamát, és a maga javára billentette az erők mérlegét. Kialakultak annak a feltételei, hogy döntő fordulat álljon be a második világháború menetében.

VII. FEJEZET

DÖNTŐ FORDULAT A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

1942—1943 telén a Volga és a Don partjainál új szakasz kezdődött a háborúban, amely úgy vonult be a történelembe, mint a második világháború döntő fordulatának szakasza. E fordulatban, amely fölénybe juttatta az antifasiszta koalíciót, a Szovjetunióé volt a döntő szerep. A szovjet—német arcvonalon 1942—1943-ban lezajlott kegyetlen csatákban nemcsak a szovjet nép sorsa dőlt el, hanem az egész emberiségé is.

1. A NÉMET FASISZTA CSAPATOK VERESÉGE A VOLGÁNÁL. A DÖNTŐ FORDULAT KEZDETE

A DÉLI FRONTSZAKASZON INDÍTOTT SZOVJET ELLENTÁMADÁST MEGELŐZŐ HELYZET

1942 őszén a szovjet—német arcvonal — egyes kisebb frontszakaszok kivételével — teljes hosszában megmerevedett, a Barents-tengertől a Kaukázus előhegyeiig. A szovjet állam azonban továbbra is rendkívül nehéz helyzetben volt. Leningrád blokád alatt állt. A Moszkvához vezető távolabbi felvonulási utakon továbbra is hatalmas ellenséges erők tevékenykedtek. Sztálingrádban szakadatlanul tombolt a harc, amelybe a németek újabb és újabb erőket vetettek be. A Kaukázushoz vezető legfontosabb útvonalakat az ellenség tartotta kezében.

Rendkívül kedvezőtlenül alakult a helyzet a szovjet fegyveres erők számára a tengereken. A Balti Flotta a Finn-öböl keleti részében vesztegelni kényszerült. A Fekete-tengeri Flotta a Krímfélsziget és Novorosszijszk elvesztése után Poti, Gelendzsik és Taupsze alkalmatlan kikötőibe szorult, ami szerfelett megnehezítette tevékenységét. Az Északi Flotta kedvezőbb körülmények között volt. A Csendes-óceánról átirányított hadihajókkal megerősítve sikeresen védte az északi-tengeri útvonalakat, és segítette a tengerpartot őrző szárazföldi csapatokat.

1942 őszén már nyilvánvaló volt, hogy a német főparancsnokság tervei meghiúsultak, összeomlott a fasiszták nyári-őszi hadjárata. Bár a német és a velük szövetséges csapatok kijutottak a Volgához, és a Kaukázus előhegységeiben álltak, alapvető céljukat nem érték el. Az 1942 nyári előrenyomulásért Németország körülbelül egymillió halottat, sebesültet és foglyot áldozott, miközben roppant anyagi veszteségek érték.

A német fasiszta „A" hadseregcsoport kemény ellenállásba ütközött a Kaukázus előhegységei-

ben, és elhúzódó harcokba bonyolódott. A „B" hadseregcsoport 1300 kilométeres ív alakú fronton húzódott szét. Az ív közepén a 6. német hadsereg és a 4. páncéloshadsereg vívta harcát Sztálingrádért. A szárnyakon a 3. és 4. román hadsereg, továbbá a 8. olasz hadsereg tartotta a frontot, védelemre berendezkedve. Az utóbbiak harci erő és állhatatosság tekintetében gyengébbek voltak a németeknél. A Sztálingrád alatt és Észak-Kaukázusban harcoló fasiszta seregek helyzetét nehezítette, hogy a német tartalékok zömét időközben már felemésztették. A több mint 6000 kilométer hosszú szovjet—német arcvonalon a német szárazföldi erők főparancsnokságának mindössze három páncéloshadosztálya, egy gépesített hadosztálya és két gyalogosdandárja volt tartalékban; a hadseregcsoportok parancsnokságai pedig együttvéve nyolc tartalék hadosztállyal és egy tartalék dandárral rendelkeztek.

1942 októberében a német főparancsnokság, számot vetve a helyzettel, elrendelte a hadászati védelemre való áttérést. Az 1942. október 14-én kelt 1. számú parancsban ez állt: „Téli hadjárat előtt állunk. A Keleti Frontnak most az a feladata, hogy — a folyamatban levő vagy tervbe vett támadó hadműveletektől eltekintve — minden áron tartsa az elért vonalakat, visszaverje az ellenség mindennemű áttörési kísérletét, és éppen ezzel megteremtse 1943. évi támadásunk előfeltételeit, amelynek célja legveszedelmesebb ellenségünk végső megsemmisítése."

A német fegyveres erők készülődni kezdtek a télre. A front egész hosszában erődítményeket építettek és erődítettek. A legnagyobb gondot a középső frontszakaszra fordították, mert a hitlerista hadvezetés ott várta a Vörös Hadsereg támadását. Erősítéseket dobtak át oda más arcvonalszakaszok meggyengítése árán. A téli hadjárat kezdetén a német „Közép" hadseregcsoport rendelkezett a szovjet—német arcvonalon összevont összes páncélos és gépesített egységek mintegy felével. A hitlerista vezérkar úgy vélte, hogy a Vörös Hadsereg november elején indítja meg támadását a „Közép" hadseregcsoport ellen.

A Szovjet Fegyveres Erők Legfelsőbb Főparancsnoksága ezzel szemben úgy döntött, hogy a téli hadjárat során a szovjet—német arcvonal déli szárnyán méri a fő csapást, Sztálingrád körzetéből kiindulva a Donyec-medence felé. A támadást a Délnyugati Front (főparancsnok: N. F. Vatutyin altábornagy), a Doni Front (főparancsnok: K. K. Rokosszovszkij altábornagy) és a Sztálingrádi Front (főparancsnok: A. J. Jeremenko vezérezredes) erőinek kellett végrehajtaniuk. Az ellentámadás előkészítésével és a hadműveletek koordinálásával G. K. Zsukov hadseregtábornokot és A. M. Vasziljevszkij vezérezredest bízták meg.

Minden politikai, gazdasági és katonai megfontolás amellett szólt, hogy éppen itt határozzák el a fő csapást. Ha itt, a déli frontszakaszon mérnek döntő vereséget az ellenségre, végképp meghiúsítják terveit, hogy előretörjön a Kaukázusontúlra és bevonja Törökországot is a Szovjetunió elleni háborúba. Az itt kivívott győzelem felszabadítja a Don- és Kubán-vidék gazdag gabonatermő területeit, előkészíti a Donyec-medence felszabadítását, elhárítja a kaukázusontúli olajvidéket fenyegető veszélyt és lehetetlenné teszi, hogy az ellenség ezen az úton, majd Iránon át kijusson a Perzsa-öbölhöz. A Donyec-medence irányában mutatkozott a legsebezhetőbbnek az ellenség hadászati védelme. Ha a szovjet seregek kijutnak Rosztovhoz, kedvező helyzet alakul ki az Észak-Kaukázusban operáló német „A" hadseregcsoport szétveréséhez.

Az ellenség szétzúzása a Volga- és a Don-folyók között a téli hadjárat első lépése volt. A szovjet Főparancsnokság ezt követően több támadó hadműveletet tervezett más frontszakaszokon. Elsősorban Leningrád blokádjának megtörését, a Gyemjanszk, Rzsev és Vjazma körzetében összevont ellenséges erők, továbbá a Don felső folyásánál és az Észak-Kaukázusban működő ellenséges erők szétverését irányozta elő.

A hadjárat első szakaszát a lehető leggondosabban tervezték meg. A Főhadiszállás, a Vezérkar, a Sztálingrádi Front, a Doni Front és a Délnyugati Front parancsnoksága együtt készítették a tervet, amely az „Urán" fedőnevet kapta. A terv igen merész elgondolásra épült: a három front erőivel

bekeríteni és megsemmisíteni a Volga és Don között összevont német csapatokat, és megteremteni a déli szárnyon és más arcvonalszakaszokon meginduló általános hadászati támadás feltételeit.

A Délnyugati Front és a Sztálingrádi Front csapásmérő csoportjainak Kalacs, illetve Szovjetszkij irányában kellett támadniuk, hogy a két város körzetében bezárják a németek körül a gyűrűt. Az ellenség védelmét a legsebezhetőbb pontokon akarták áttörni, ott, ahol a román hadseregek tartották a frontot. A Délnyugati és a Doni Frontnak november 19-én, a Sztálingrádi Frontnak november 20-án kellett megindítania a támadást.

Az „Urán" hadművelet megvalósítása, a csapatok teljes felkészítése a döntő ellentámadásra hatalmas munkát követelt. Emberrel, fegyverrel, technikai felszereléssel, készletekkel kellett feltölteni és megerősíteni mindhárom front csapatait; gondoskodni kellett a hadászati és harcászati tartalékokról, biztosítani kellett a harcosok katonai és politikai előkészítését, a csapásmérő seregek észrevétlen felvonultatását a kiinduló körzetekbe, meg kellett szervezni irányításukat és összeköttetésüket. Az előkészítést megnehezítette, hogy a csapatok és egyéb szállítmányok mozgatására mindössze három egyvágányú, korlátozott teherbírású vasútvonal állt rendelkezésre, ezeket is szakadatlanul bombázták a németek. Különösen sok nehézséggel járt az előkészületek titokban tartása, a csapatösszevonások elrejtése az ellenség szeme elől a sík, sztyeppe jellegű felvonulási terepen.

A hadművelet sikere elsősorban a harckocsi- és gépesített alakulatok tevékenységétől függött. Ezért mindhárom front seregeit harckocsiegységekkel erősítették meg. Összesen mintegy 900 harckocsit vontak össze Sztálingrádnál. 13 500 löveg és aknavető biztosította a szükséges tüzérségi erőt, a Moszkva alatti ellentámadás tüzérségének kétszerese. A frontok hadműveleteit több mint ezer repülőgép támogatta.

A nagy ellentámadás megindulásakor a három szovjet front ereje nem múlta lényegesen felül az ellenség erejét. A szovjet hadvezetőségnek azonban az erők és eszközök mesteri csoportosításával hatalmas, összevont erőket sikerült bevetnie a fő csapások irányában. Mindezek az erők és eszközök időben megérkeztek kiinduló állásaikba, ami a mögöttes területen végzett munka szervezettségének, összehangoltságának volt köszönhető. A Volgán, Szaratovtól Asztrahányig 50 kompjárat és sok pontonhíd létesült. A csapatösszevonásokat sikerült titokban tartani az ellenség előtt, a felvonuló csapatok nem működtették rádióikat, minden parancsot élőszóval adtak ki. Az ellenséget minden módon igyekeztek megtéveszteni.

A sztálingrádi terület lakossága és pártszervezetei igen nagy segítséget nyújtottak a parancsnokságnak. A dolgozók bekapcsolódtak a hadsereg ellátásába, élelmiszert és felszerelést szállítottak. Sok tízezer ember vett részt a repülőterek építésében, a folyami átkelés biztosításában, a hadfelszerelés szállításában és a technikai karbantartási munkálatokban.

November közepén már minden készen állt. A szovjet hadseregek felkészültek rá, hogy döntő csapást mérjenek az ellenségre.

A 6. NÉMET HADSEREG BEKERÍTÉSE ÉS MEGSEMMISÍTÉSE SZTÁLINGRÁDNÁL

November 19-én reggel 8 óra 50 perckor roppant erejű tüzérségi előkészítés után megindult a Délnyugati Front és a Doni Front csapatainak támadása. A sűrű hóesés és a reggeli köd miatt a légierő nem léphetett akcióba. A Délnyugati Front csapásmérő csoportja, miután megtörte a 3. román hadsereg védelmét, már az első napon 30—35 kilométert nyomult előre. Ugyanakkor a Doni Front csapatai is éket vertek az ellenség védelmi vonalába. Másnap, november 20-án reggel, hasonló kedvezőtlen időjárási viszonyok között, támadásba lendült a Sztálingrádi Front is. Áttörve a 4. román hadsereg védelmét, a várostól délre, a szovjet csapatok gyors ütemben nyomultak előre északnyugati és délnyugati irányban.

A német parancsnokság kétségbeesett erőfeszítéseket tett, hogy feltartóztassa a szovjet támadást, de minden kísérlete kudarcot vallott. Nemhogy meghiúsítani, még meglassítani sem tudta a szovjet csapatok előretörését. A Délnyugati Front és a Sztálingrádi Front gyorsan mozgó alakulatai lendületes, gyors támadással átkarolták a 6. német hadsereg szárnyait. Az ellenséges hadsereget bekerítés fenyegette.

November 23-án a Délnyugati Front 4. harckocsihadosztálya A. G. Kravcsenko vezérőrnagy parancsnoksága alatt Szovjetszkij község körzetében egyesült a Sztálingrádi Front 4. gépesített hadtestével, amelynek parancsnoka V. T. Volszkij vezérőrnagy volt. 22 német hadosztály körül bezárult a gyűrű. A gyorsan mozgó alakulatok nyomában előretörtek a két front lövészhadosztályai. A bekerített ellenség kitörésének s a gyűrű kívülről történő áttörésének meghiúsítására a szovjet csapatok folytatták támadásukat a külső német front ellen, s miután visszaverték a német ellencsapásokat, november 30-án elérték a Csir és a Don partját. Egyidejűleg a bekerített fasisztákkal is kemény harcok folytak. November 30-ra a bekerített fasiszta erők által elfoglalt terület alig a felére csökkent: nem volt már több, mint 1500 négyzetkilométer. A bekerített egységek csaknem minden irányból a szovjet tüzérség tüze alatt álltak.

November 22-én, még mielőtt a gyűrű teljesen bezárult volna, a 6. német hadsereg parancsnoksága értekezletre hívta össze a hadtestparancsnokokat Gumrakba. Egységesen arra a következtetésre jutottak, hogy a bekeríttetés, ha hosszabb ideig tart, katasztrófával fenyeget; ezért a hadsereg főerőivel ki kell törni délnyugati irányban. Paulus, a 6. hadsereg parancsnoka Hitlerhez fordult, és kérte, hogy engedélyezze a délnyugati irányú kitörést. Hitler kategorikusan elutasította Paulus javaslatát, s ugyanakkor azt ígérte neki, hogy minden intézkedést megtesz „a hadsereg normális ellátásának biztosítására, és kellő időben kiszabadítja a gyűrűből". November végén és december elején a németek valóban több kísérletet tettek, hogy a Délnyugati Front övezetében indított ellentámadásokkal kiszabadítsák Paulus hadseregét a bekerítésből, de valamennyi rohamukat visszaverték a szovjet csapatok.

A német hadvezetőség arra törekedett, hogy visszaszerezze elvesztett pozícióit a déli frontszakaszon. Sietve új hadseregcsoportot szervezett — a „Don" hadseregcsoportot —, amelybe beosztotta a Don-kanyarban álló seregeket és a Sztálingrádnál körülzárt egységeket is. Parancsnokává

Szovjet harckocsizók és géppisztolyosok támadása
Sztálingrádi Front. Fénykép. 1943 január

Sztálingrádnál foglyulejtett német katonák és tisztek
Fénykép. 1943 február

Manstein vezértábornagyot nevezte ki. E hadseregcsoport feladata az lett volna, hogy feltartóztassa a szovjet támadást, majd Kotyelnyikovo és Tormoszin körzetéből Sztálingrád irányában áttörjön a körülzárt csapatokhoz, és velük egyesülve helyreállítsa a korábbi védelmi vonalat. A gyűrűbe fogott 6. hadsereg ellátására légihidat létesítettek.

A szovjet hadvezetés idejében felismerte az ellenség szándékát, és felkészült az ellentámadás visszaverésére: megerősítette a külső fronton harcoló egységeket, és harcot indított az ellenséges szállító repülőgépek ellen. December folyamán több mint 750 német szállítógépet semmisítettek meg a levegőben és a repülőtereken. A Paulus-hadsereg felszámolásával a Doni Frontot bízták meg, K. K. Rokosszovszkij altábornagy parancsnoksága alatt. A Főhadiszállás képviselőjeként N. N. Voronov vezérezredes irányította a hadműveleteket. A körülzárt német erők felszámolását azonban el kellett halasztani. December 12-én ugyanis a német „Hoth" hadseregcsoport 57. páncélos hadteste Kotyelnyikovo körzetéből támadást indított a Tyihoreck—Sztálingrád vasútvonal mentén. A Sztálingrádi Front 51. hadserege a túlerő nyomására kénytelen volt északkeleti irányban visszavonulni. December 15-én azonban feltartóztatta a német páncélosokat, és a következő napokban hősiesen állta az ellenség rohamait. December 19-én a „Hoth" hadseregcsoport megújította támadását, és 23-ára elérte a Miskova-folyó partját, ahonnan már csak 40—45 kilométer választotta el a 6. német hadsereg körülzárt csapataitól. A német támadás visszaverésére a szovjet hadvezetőség Kotyelnyikovo felé fordította a P. J. Malinovszkij altábornagy parancsnoksága alatt harcoló 2. gárdahadsereget, amelyet korábban a körülzárt német seregek felszámolására rendeltek. A gárdahadsereg kemény téli viszonyok között, napi 40—50 kilométeres erőltetett menetben érte el a Miskova-folyót, ahol az ellenség éppen hídfőállását igyekezett kiszélesíteni. A gárdisták pihenő nélkül, azonnal

Voronov vezérezredes, a Legfelsőbb Parancsnokság Főhadiszállásának képviselője (középen) és Rokosszovszkij altábornagy, a Doni Front parancsnoka (balról) kihallgatja Paulus vezértábornagyot (jobbról) Fénykép. 1943

harcba bocsátkoztak. December 24-én a 2. gárdahadsereg csapatai, együttműködve az 5. rohamhadsereg egy részével és az 51. hadsereggel, döntő támadásba mentek át. Miután az ellenség ellenállását megtörték, december 29-én elfoglalták Kotyelnyikovót. Ugyancsak kudarcba fulladt a németek másik kísérlete, hogy kívülről áttörjék a Paulus seregei köré vont gyűrűt. A körülzárt egységek sorsa most már végleg meg volt pecsételve.

E sikereket a Voronyezsi Front és a Délnyugati Front csapatainak hadműveletei is elősegítették.

December 16-án reggel, másfélórás tüzérségi előkészítés után, a Voronyezsi és a Délnyugati Front csapatai több irányban áttörték az ellenséges védelmet, és december 24-én estig 100—200 kilométert nyomultak előre. Nyolcnapos elkeseredett harcban tönkreverték a 8. olasz hadsereget és a „Don" hadseregcsoport bal szárnyát, az utóbbit azzal fenyegetve, hogy északról mélyen átkarolják.

December 30-án a szovjet csapatok, mélyen az ellenség hátában, elérték a Nyikolszkaja—Iljinka vonalat.

A német hadvezetőség arra kényszerült, hogy a Voronyezsi és a Délnyugati Front feltartóztatására irányítsa azt a nyolc hadosztályt, amelyeket a körülzárt Paulus-féle sereg felszabadítására szánt.

Paulus csapatainak helyzete 1943 január elejére erősen megromlott. A gyűrű egyre szűkült körülöttük. A németeknek már nem voltak ide irányítható tartalékaik. A körülzártak lőszere, üzemanyaga, élelme fogytán volt. Mindinkább demoralizálódtak, de harckészségüket még megőrizték.

A szovjet parancsnokság, hogy elkerülje a céltalan vérontást, 1943. január 8-án ultimátumot intézett Paulushoz: szüntesse be az értelmét vesztett ellenállást, és adja meg magát. Mivel a németek elutasították a fegyverletételt, a Doni Front csapatai január 10-én hozzáfogtak a körülzárt had-

csoport likvidálásához. Leküzdötték a németek erős ellenállását, és január 17-én elérték Voroponovót. A szovjet parancsnokság ekkor megismételte fegyverletételi felszólítását. Paulus ezt is elutasította.

A Doni Front csapatai folytatták a támadást, és előretolt egységeik január 25-én nyugatról betörtek Sztálingrádba. Január 26-án este a 21. hadsereg katonái a Mamaj-kurgánnál egyesültek a 62. hadsereg csapataival. A bekerített német seregeket ezzel két részre vágták. A németek harckészsége most már rohamosan csökkent, tömegesen adták meg magukat. Január 31-én befejeződött a kettévágott hadsereg déli részének megsemmisítése, február 2-án pedig az északi részé. A Doni Front csapatai ilyen módon 22 ellenséges hadosztályt harcképtelenné tettek. 91 000 katonát és tisztet ejtettek fogságba, köztük a parancsnokot, Paulus vezértábornagyot (ezt a rangot már a bekerítés idején kapta); óriási tömegű fegyvert és hadianyagot zsákmányoltak.

A Vörös Hadsereg a két és fél hónapig tartó támadás során mindent összevéve öt ellenséges hadsereget semmisített meg. A németek és szövetségeseik 1942. november 19 és 1943. február 2 között több mint 800 000 embert vesztettek. A szovjet csapatok ez idő alatt mintegy 2000 harckocsit és önjáró löveget, több mint 10 000 löveget és aknavetőt, mintegy 2000 harci és szállítórepülőgépet, több mint 70 000 gépkocsit semmisítettek meg, illetve zsákmányoltak.

A VÖRÖS HADSEREG ÁLTALÁNOS TÁMADÁSA 1942—1943 TELÉN

A Volgánál aratott győzelem döntő módon megváltoztatta a hadászati helyzetet az egész szovjet—német arcvonalon, de elsősorban a déli arcvonalszakaszon. A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság elhatározta, hogy további erők bevetésével kiszélesíti a hadászati támadás frontját. Már a Volgánál körülzárt német hadsereg felszámolása előtt hozzálátott, hogy általános támadássá fejlessze az ellentámadást. Az 1942—1943-as téli hadjáratban bevetették a működő szovjet erők és hadfelszerelés több mint 70 százalékát. A hadászati támadás 3000 kilométer hosszúságú fronton, 600—700 kilométer mélységben bontakozott ki. Megkezdődött a megszállók tömeges kiűzése a szovjet földről. A legfelsőbb főhadiszállás jóváhagyta a Déli Front és a Kaukázusontúli Front támadási tervét, amelynek célja a Kaukázus irányában operáló ellenséges hadseregcsoport bekerítése és megsemmisítése volt. A terv értelmében az A. J. Jeremenko vezérezredes parancsnoksága alatt álló Déli Front csapatainak előre kellett törniük Rosztov körzetébe, hogy elvágják az észak-kaukázusi ellenséges erők visszavonulási útját. A Déli Front bal szárnyának az volt a feladata, hogy a szalszki sztyeppéken át Tyihoreck irányában támadjon, s megakadályozza az ellenség visszahúzódását a Tamany-félszigetre. Ugyanakkor az I. V. Tyulenyev hadseregtábornok parancsnoksága alatt álló Kaukázusontúli Front fekete-tengeri csoportjának Krasznodar—Tyihoreck irányban kellett előrenyomulnia, hogy a Déli Front csapataival együttműködve ebben a körzetben körülzárják az ellenség észak-kaukázusi hadseregcsoportjának főerőit; a Kaukázusontúli Front északi csoportja pedig azt a parancsot kapta, hogy jobb szárnyával Mozdokon át Armavir irányában támadjon, szorítsa az 1. német páncélos-hadsereg főerőit a kaukázusi hegyvonulat lábához, és semmisítse meg.

A Déli Front csapatai 1943. január 1-én láttak hozzá a támadási terv végrehajtásához. Miután megtörték az ellenség heves ellenállását és elérték a Manics-folyót, a német „A" hadseregcsoport mély „zsákba" került. A teljes bekerítés elkerülése végett gyors visszavonulásba kezdett Rosztov irányában. A Kaukázusontúli Front északi csoportjának csapatai január 3-án üldözőbe vették az 1. német páncéloshadsereg visszavonuló egységeit. Az üldözés azonban nem volt elég gyors. Hamarosan támadásba lendült a Kaukázusontúli Front fekete-tengeri csoportja is, amelynek rendkívül súlyos feltételek között — télen járhatatlan hegyi utakon, s a rossz időjárás miatt a légierők támogatását nélkülözve — kellett harcolnia. Január folyamán mégis megtörte az ellenség ellenállását, és a hágókon átkelve felszabadította Nalcsikot, Sztavropolt, Armavirt és több más helységet.

Nagy segítséget kaptak a harcoló csapatok a sztavropoli partizánoktól, akiket a sztavropoli tartományi pártbizottság irányított. A partizánok sok ellenséges katonát megöltek, hadfelszerelést tettek tönkre, illetve zsákmányoltak, hidakat, raktárakat, mozdonyokat, szerelvényeket robbantottak fel, és nem egy községet felszabadítottak. A Kaukázusontúli Front északi csoportját 1943. január 24-én Észak-kaukázusi Fronttá szervezték át, parancsnokául az északi csoport addigi parancsnokát, I. I. Maszlennyikov altábornagyot nevezték ki. Az új front csapatai az ellenség kemény ellenállását, a nehéz időjárási és útviszonyokat legyőzve február 2-án elérték az Azovi-tengert. A Kubán torkolatánál elvágták a 17. német hadsereget, amely ettől kezdve egyedül a Krímen át tarthatott kapcsolatot a német főerőkkel. A Déli Front seregei eközben a Rosztovhoz vezető utakért harcoltak. Észak-Kaukázus nagy része felszabadult, de az ellenség észak-kaukázusi hadseregcsoportját bekeríteni — amit a hadműveleti terv előirányzott — nem sikerült.

A szovjet csapatok január végén Rosztov közvetlen közelébe értek. Az ellenség ellenállása fokozódott. A német hadvezetőség kétségbeesett erőfeszítéseket tett, hogy időt nyerjen észak-kaukázusi seregei visszavonulásának biztosítására. Elkeseredett harc folyt Batajszk vasútállomás körzetében, Rosztovtól 10 kilométerre; a vasútvonalat, amelyen embereket és hadianyagot szállítottak Rosztovba, a németek minden áron tartani akarták.

A szovjet Fekete-tengeri Hadseregcsoport is folytatta a támadást. Február 4-én harcolva elérte a Kubán-folyót és a Krasznodarhoz vivő déli utakat. Novorosszijszk és a Tamany-félsziget felszabadítása végett az Észak-kaukázusi Front és a Fekete-tengeri Flotta parancsnoksága február 4-re virradó éjjel nagyszabású partraszállást kezdeményezett Juzsnaja Ozerejka körzetében. A csapatszállító hajók egy részét azonban a heves ellenséges tűz és az elszenvedett veszteség visszafordulásra kényszerítette, azok a csapatok pedig, amelyeknek sikerült partra szállniuk, nem tarthatták sokáig hídfőállásukat a nagy túlerővel szemben.

Szerencsésebben alakult annak az egységnek a sorsa, amely C. L. Kunyikov őrnagy vezetésével Sztanyicski község és a Miszhako-hegy környékén, Novorosszijszktól délre szállt partra. Ez a 800 főnyi deszantalakulat, amelyet hamarosan újabb csapatokkal erősítettek meg, sikeresen elfoglalta és szívósan tartotta kis hídfőállását.

A hitlerista parancsnokság, felismerve a veszélyt, amely novorosszijszki csapatait fenyegette, parancsot adott, hogy a szovjet deszantot mindenáron tengerbe kell szorítani. Öt ellenséges hadosztály indított támadást a hídfőállás ellen. De a szovjet tengerészgyalogság állhatatosságán és merészségén az ellenség minden rohama megtört. Így kezdődött el a miszhakói hídfőállás héthónapos hősi védelme, a Nagy Honvédő Háború krónikájának egyik ragyogó fejezete. Hét hónapon át szüntelenül folyt itt a harc. Az ellenség harckocsikat, tüzérséget, légierőt vetett be a szovjet tengerészgyalogság „Kis Földnek" nevezett hídfőállása ellen. A védők csodálatosan állták a küzdelmet, s ezzel örök dicsőséget szereztek.

Az Észak-kaukázusi Front csapatai február 12-én felszabadították Krasznodart, és tovább támadtak a Kubán mentén a Tamany-félsziget irányában. A Déli Front csapatai eközben a Rosztovot fedező ellenséges védelmi vonalat ostromolták. Véres harc tombolt a városhoz vezető utakon. Több napos nagy harc árán, február 14-én felszabadították Rosztovot.

A lezajlott támadássorozat eredményeképp felszabadult a Csecsen-ingus, az Észak-oszét és a Kabardin-balkar ASZSZK, a sztavropoli tartomány, továbbá a rosztovi terület és a krasznodari tartomány nagy része. Ezeken a területeken a háború előtt 10 millió ember élt. A hitlerista rablók hatalmas kárt okoztak a vidék gazdasági életében, és sok ezer embert elpusztítottak. Egyedül a sztavropoli területen több mint 30 000 békés szovjet embert öltek meg.

Az Észak-Kaukázusban megindított szovjet támadással egyidőben támadó hadműveletek bontakoztak ki Rosszos—Osztrogozsszk, továbbá Voronyezs—Kasztornoje irányában. A Voronyezsi Front csapatai 1943. január 15—24-e között F. I. Golikov altábornagy parancsnoksága alatt nagy

ellenséges erőket kerítettek be és semmisítettek meg a Don mentén, Voronyezs és Kantyemirovka között. A fő csapást a 2. magyar hadseregre és a 8. olasz hadseregre mérték; a szóban forgó arcvonalszakaszt ugyanis ez a két hadsereg, továbbá a 2. német hadsereg védte. E hadművelet során 15 hadosztályt megsemmisítettek, további 6 hadosztályt pedig megvertek a támadó szovjet csapatok. Több mint 86 000 ellenséges katona és tiszt került fogságba. A szovjet seregek 140 kilométert nyomultak előre, és elérték az Oszkol-folyót.

A Voronyezsi Front jobb szárnya és a Brjanszki Front bal szárnya közvetlenül ezután lecsapott a Voronyezs—Kasztornoje körzetben összevont ellenséges erőkre, és súlyos vereséget mért rájuk. A fasiszta seregeknek csupán kis része tudott kitörni a gyűrűből. 11 ellenséges hadosztály pusztult el. A Brjanszki és a Voronyezsi Front egységei felszabadították a voronyezsi és kurszki terület nagy részét, Voronyezs, Kasztornoje, Sztarij Oszkol és Tyim városokat.

Ez a két hadművelet a Don felső folyásánál az ellenség „B" hadseregcsoportjának vereségét eredményezte. Különösen súlyos veszteség érte Németország szövetségeseinek, Magyarországnak és Olaszországnak a hadseregeit. A 2. magyar hadsereg 147 900 embert vesztett, s ezzel a szó szoros értelmében megsemmisült. Ugyanez lett a 8. olasz hadsereg sorsa, amelyet, minthogy harcképességét teljesen elveszítette, kivontak a szovjet arcvonalról. A magyar és olasz seregek pusztulása súlyosan érintette ezt a két országot, mély benyomást gyakorolt közvéleményükre, s erősítette a Hitler-ellenes hangulatot a csatlós államok lakossága körében.

A szovjet seregek támadásának ereje nem csökkent. Február 8-án bevették Kurszkot, 16-án Harkovot. A Délnyugati Front csapatai N. F. Vatutyin vezérezredes parancsnoksága alatt ez idő tájt Mariupol irányában mérték a fő csapást, hogy elvágják a Donyec-medencében álló ellenséges hadcsoport nyugati visszavonulási útját. Az ellenséges csapatok egy része visszavonult a Don alsó folyásától a Miuszhez, s a német hadvezetőség bizonyos átcsoportosításokat hajtott végre. Mindezt a Délnyugati Front és a Voronyezsi Front parancsnoksága hibásan úgy értékelte, mint a német fasiszta erők általános visszavonásának kezdetét a Dnyeper mögé. A Legfelsőbb Főparancsnokság osztotta ezt a véleményt. Ezért — figyelmen kívül hagyva, hogy a szovjet csapatok túlságosan széthúzódtak a frontokon, és kiegészítésre szorultak volna — a mindenáron való támadást erőltette. A hitlerista hadvezetés ugyanakkor nagy ellentámadásra készülődött a szóban forgó szakaszon.

Február 13-án a német „Don" hadseregcsoportot „Dél" hadseregcsoporttá szervezték át. Megerősítésére nagy sietve csapatokat csoportosítottak át Nyugat-Európából, a Balkánról, sőt a szovjet—német arcvonal más szakaszairól is. Zaporozsjéban összeült a legfelsőbb német parancsnokság értekezlete, amelyen Hitler elnökölt. A német katonai vezetők itt fogadták el az ellentámadás tervét. Első lépésként a Délnyugati Front Dnyeperhez közeledő csapataira akartak csapást mérni, hogy visszavessék őket az Északi-Donyec mögé. Ezt követően Harkov körzetében nagy bekerítő hadműveletet terveztek, majd ennek győzelmes befejezése után a Voronyezsi Front hátába akartak kerülni és támadást indítani Kurszk felé. Ugyanakkor az Orjoltól délre fekvő körzetből indított támadással a középső frontszakaszon működő szovjet erők hátába jutottak volna, hogy Kurszk körzetében bekerítsék őket. A hadművelet kezdetén a „Dél" német hadseregcsoport 31 hadosztállyal rendelkezett, köztük 13 páncélos- és gépesített hadosztállyal; itt vonták össze a szovjet—német arcvonalon levő gyorsan mozgó erők mintegy felét. Igaz, ezek a hadosztályok — különösen a páncélos egységek — már nem voltak teljesen feltöltöttek, személyi állományuk is, felszerelésük is megfogyatkozott.

Február 19-én a németek ellentámadást indítottak a Délnyugati Front jobb szárnya ellen. A szovjet csapatok a túlerő nyomására az Északi-Donyechoz húzódtak vissza. A németek ezután a Voronyezsi Front bal szárnyának előrenyomult egységei ellen fordultak. A szovjet csapatok hősiesen védtek minden talpalatnyi földet. Ezekben a napokban, itt, a voronyezsi frontszakaszon esett át

A Vörös Hadsereg katonái a voronyezsi utcai harcokban
Fénykép. 1943

a tűzkeresztségen a Szovjetunióban alakult csehszlovák zászlóalj, Ludvík Svoboda ezredessel az élén. Március 16-án az ellenség ismét elfoglalta Harkovot, és a Voronyezsi Front bal szárnyát visszanyomta Belgorodig. Ezzel nemcsak ezt a frontszakaszt sodorta súlyos veszélybe, de a középső front hátát is fenyegette.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása tartalékokat irányított a fenyegetett frontszakaszra. Március végén sikerült megállítani a német ellentámadást. A szovjet—német arcvonal déli szárnyán, Belgorodtól az Azovi-tengerig, mindkét fél védelembe ment át. A hitleristák — noha ismét elfoglalták Ukrajna észak-keleti és keleti körzeteinek egy részét — nem érték el a céljukat. Átmeneti területnyereségükért súlyos árat fizettek.

Az 1942—1943-as téli hadjárat egyik legnagyobb sikere Leningrád blokádjának áttörése volt. A Leningrádi Front és a Volhovi Front csapatai (L. A. Govorov altábornagy, illetve K. A. Mereckov hadseregtábornok parancsnoksága alatt) hajtották végre ezt a hadműveletet, amelynek során az ellenség többszörösen megerősített védelmét kellett megtörniük. A támadás fő iránya a Ladogatótól délre fekvő Slisszelburg-Szinyavino kerület felé húzódott. A Leningrádi Front és a Volhovi Front egységei egymással szemközt indították meg támadásukat, hogy a legrövidebb úton találkozzanak.

A hitleristák felismerték ennek a frontszakasznak hadászati jelentőségét, és nagy erőt vontak össze védelmére. Az erdős, mocsaras terepre jól kiképzett öt hadosztályt összpontosítottak. Hosszú idő óta dolgoztak e szakasz megerősítésén; mélyen tagolt, lépcsőzetes védelmi vonalat építettek ki. Megrohamozásuk rendkívül nehéz volt. A Leningrádi és Volhovi Front csapatai hosszú, gondos előkészítés után indították meg támadásukat 1943. január 12-én. A blokád áttörésére irányuló hadműveletben részt vettek a Vörös Zászló érdemrenddel kitüntetett Balti Flotta és a Ladoga-tavi

Leningrád blokádja megtört!
A Leningrádi és a Volhovi Front harcosainak találkozása
Fénykép. 1943 január

Flottilla katonái is (V. F. Tribuc altengernagy, illetve V. Sz. Cserokov ellentengernagy parancsnoksága alatt). A szovjet csapatok makacs, elkeseredett harcok árán megtörték az ellenség védelmét. Január 18-án a két front csapatai az 1. és 5. számú munkáslakótelepnél találkoztak. Leningrád ostromgyűrűje felszakadt! A Ladoga-tó déli partja mentén 8—11 kilométer széles folyosó képződött, amelyen át a város végre a szárazföldön is kapcsolatba léphetett az országgal. Rohamos gyorsasággal vasútvonalat építettek, amelyet 1943 februárjában már meg is nyitottak. A leningrádiak „a győzelem útjának" nevezték el ezt a vasutat.

A leningrádiak végre fellélegezhettek. Tizennyolc hónapon át éltek teljes körülzártságban, s álltak helyt hihetetlen szenvedések közepette. Több mint 600 000 ember halt meg az éhezés, az ágyúzás és a bombatámadások következtében, nagyobb részük a blokád első telén. Az életben maradtak azonban kitartottak. Leningrád védelme a szovjet nép megtörhetetlen győzelmi akaratának jelképévé vált az egész világ számára. Roosevelt a következő levelet intézte Leningrádhoz: „Az Amerikai Egyesült Államok népének nevében küldöm e levelet Leningrád városának. Tisztelettel adózunk hős harcosainak, hűséges férfiainak, asszonyainak és gyermekeinek, akik hazájuk népétől ostromgyűrűvel elzártan, a szakadatlan bombázás súlya alatt, a fagy, az éhség és a betegségek kimondhatatlan szenvedései közepette is sikeresen védték meg szeretett városukat a legnehezebb időkben: 1941. szeptember 8-tól 1943. január 18-ig, s annak a rettenthetetlen szellemnek a jelképévé emelkedtek, amellyel a Szovjetunió népei és a népek szerte a világon szembeszegültek az agresszió erőivel." A Lenin városát védő hősök tettei örökre bevésődtek a világ népeinek emlékezetébe.

1943 február és március folyamán a szovjet—német arcvonal középső és északnyugati szakaszán indultak támadó hadműveletek, hogy felszámolják az ellenségnek a szovjet csapatok vonalába mélyen beékelődő két hídfőállását. Az Északnyugati Front csapatai Sz. K. Tyimosenko marsall parancsnoksága alatt, s velük a Kalinyini Front 3. csapásmérő hadserege február 15-én megtámadták a 16. német hadseregnek a „gyemjanszki zsákban" védelemre berendezkedett egységeit. Bekeríteni és megsemmisíteni nem sikerült őket, minthogy első veszteségeik után kisiklottak a hurokból. A Velikije Lukitól északra folyó harcok során, február 23-án, a Vörös Hadsereg születésnapján, halhatatlan hőstettet hajtott végre Alekszandr Matroszov, 19 éves gárdista, a Komszomol tagja: önnön testével zárta el az ellenséges erőd gépfegyverének lőrését, hogy élete árán győzelemre segítse osztagának rohamát. Matroszov, a Szovjetunió Hőse, örök jelképévé vált a 254. gárdalövészezred 1. századának, amelyet róla neveztek el.

A Nyugati és a Kalinyini Front csapatai márciusban támadást indítottak Rzsev és Vjazma irányában. Az ellenség a szovjet erők csapásai alatt, hogy a bekerítést elkerülje, visszavonult. Az arcvonal további 130—160 kilométerrel távolodott Moszkvától, és jelentősen megrövidült.

AZ 1942—1943-AS TÉLI HADJÁRATBAN ARATOTT SZOVJET GYŐZELMEK KATONAI, POLITIKAI ÉS NEMZETKÖZI JELENTŐSÉGE

A téli hadjárat, amely négy és fél hónapon át, 1942 november közepétől 1943 március végéig tartott, a Vörös Hadsereg hatalmas győzelemsorozata volt. Legfontosabb haditénye a volgai győzelem volt: az ellenség nagy erőinek bekerítése és megsemmisítése. A Vörös Hadsereg, miután 1942 nyarán feltartóztatta az ellenség erős nyomását, a tél folyamán megsemmisítő vereséget mért rá. Miként az előző évben Moszkva alatt, most is a védelmi harcok hihetetlenül nehéz viszonyai között kellett előkészíteni a szovjet seregek ellentámadását. Az a helyzet azonban, amelyben az 1942—1943-as téli hadjárat kibontakozott, lényegesen különbözött az egy évvel azelőttitől. Az 1941—1942-es moszkvai csata idején a szovjetország hadigazdasági erőforrásai még távolról sem nyújtották lehetséges teljesítményüket, és a hátország rendkívüli nehézségekkel küzdött. A Vörös Hadsereg, 1941 nyarán elszenvedett roppant ember- és anyagveszteségei után, nem tehetett még szert döntő fölényre, és ellentámadását igen korlátozott erőkkel és eszközökkel kellett megindítania. Ez volt az egyik fő oka annak, hogy a moszkvai csatát nem sikerült nagy ellenséges erők bekerítésével és megsemmisítésével befejezni. 1942 őszén más volt a helyzet. Az ország jól megszervezett hadigazdasága az 1942 nyarán elszenvedett komoly veszteségek ellenére is el tudta már látni a hadsereget kellő mennyiségű fegyverrel, lőszerrel, korszerű technikai felszereléssel. A hátország szilárdsága, a népgazdaság gyors és energikus átállítása a háborús termelésre, a Kommunista Párt vezette néptömegek odaadó munkája megteremtette az előfeltételeket ahhoz, hogy a Vörös Hadsereg ellentámadásba menjen át. A Szovjetunió fegyveres erői megedződtek a harcokban, és elegendő tapasztalatot szereztek már a háború művészetében ahhoz, hogy hadászati arányú támadó hadműveletek sikeres végrehajtására vállalkozhassanak. A győzelmet nem véletlenszerű okok eredményezték, hanem a szocialista rendszer szilárdsága, a nép állampolgári felelősségtudata, hazafiassága; e tényezők tették képessé a Szovjetuniót arra, hogy ne csak helyt álljon a súlyos harcban, de fordulatot hozzon a háború egész menetében az antifasiszta koalíció javára. A volgai csatában aratott fegyveres győzelem az egész szovjet nép gigászi erőfeszítéseinek, mindennapi katonai és munkahőstetteinek gyümölcse volt. S maga a győzelem visszahatott eredőire: új erkölcsi erőt öntött a szovjet emberekbe; láthatták, hogy vérüket és munkájukat nem áldozzák hiába. Új erőt adott azoknak a tömegeknek is, amelyekre egy ideig még ránehezedett a hódítók igája.

A volgai csata megroppantotta a hitleri háborús gépezet gerincét. A „legyőzhetetlen hadsereg" mítosza visszahozhatatlanul a semmibe foszlott, s a német hadvezetés kezéből végképp kicsúszott

a hadászati kezdeményezés. A Volgánál aratott történelmi jelentőségű győzelem lehetővé tette a Vörös Hadsereg számára, hogy általános támadásba menjen át, és megkezdje a szovjet föld felszabadítását a német fasiszta iga alól.

1942—1943 telén a németek nemcsak azokat a területeket vesztették el, amelyeket 1942 nyarán szereztek, hanem sok olyan körzetet és várost is, ahol már 1941-ben berendezkedtek. A front helyenként 600—700 kilométerrel nyugatra tolódott. Hatalmas, 480 000 négyzetkilométernyi terület szabadult fel: a voronyezsi és sztálingrádi terület, a Csecsen-ingus, az Észak-oszét, a Kabardin-balkar és a Kalmük Autonóm Köztársaságok, a sztavropoli tartomány, a cserkesz, karacsaj és adige autonóm területek, csaknem a teljes krasznodari tartomány, a rosztovi és kurszki terület, továbbá a vorosilovgrádi, szmolenszki és orjoli terület jelentékeny része. Számos vasútvonalon és a Volgán helyreállt a közlekedés, amit az ellenség korábban megszakított.

A fasiszta agresszorok a téli hadjárat során roppant veszteségeket szenvedtek. 1942 októbere és 1943 márciusa között több mint 1 300 000 fővel csökkent a létszámuk. Különösen súlyos veszteség érte a csatlós országokat. A 3. és 4. román hadsereg, a 2. magyar hadsereg, a 8. olasz hadsereg gyakorlatilag megsemmisült. A Vörös Hadsereg beláthatatlan tömegű fegyvert és technikai felszerelést semmisített meg és zsákmányolt. De nem csupán ember- és anyagveszteségről van szó. A vereség aláásta a tengelyhatalmak hadseregeinek és lakosságának erkölcsi erejét. A fasiszta kormányok arra kényszerültek, hogy háromnapos gyászt rendeljenek el a sztálingrádi csata halottaiért. 1943 februárjában — a háború kitörése óta először — nem a győzelmi felvonulások harsonáinak hangja, hanem a templomok temetési harangzúgása visszhangzott a német városokban és falvakban. Megváltozott a német propaganda hangneme is: a Keleten küzdő seregek nehézségeit és válságos helyzetét kellett becsempészni a köztudatba. „Betegség" kapott lábra a németek között, amelyet a parancsnokság „lelki influenzának" keresztelt el: terjedt a szkepticizmus, és rohamosan fogyatkozott a győzelembe vetett hit. Ezt a betegséget már nem gyógyította sem a propaganda, sem az erősödő terror. A vereség megingatta az egész fasiszta tömböt. Németország és szövetségesei között kölcsönös bizalmatlanság támadt, egyre gyakoribbak lettek a súrlódások; mindez a tengely táborában kezdődő válságról tanúskodott. Németország befolyása a semleges országokban is csökkenni kezdett. Japán, amely nemrég még arra számított, hogy majd maga is hasznát veszi a hitleri csapatok hadi sikereinek, és csak az alkalmas pillanatot leste, hogy megtámadja a Szovjetuniót, most kénytelen volt lemondani terveinek megvalósításáról.

A Vörös Hadsereg volgai győzelme és azt követő általános támadása nemcsak a Nagy Honvédő Háború fordulópontja volt, de az egész második világháborúban is döntő fordulat kezdetét jelentette. S ezt az egész világ elismerte. Roosevelt elnök a következőket írta a sztálingrádi védőkhöz intézett levelében: „Dicsőséges győzelmük feltartóztatta a támadás hullámát, és fordulóponttá vált a szövetséges nemzeteknek az agresszió ellen viselt háborújában." A szovjet—német arcvonalon lezajlott események hatására mind nagyobb erővel bontakozott ki Európa és Ázsia népeinek a hitlerista zsarnokság ellen vívott felszabadító harca.

A szovjet csapatok győzelme kedvező feltételeket teremtett ahhoz, hogy támadásba lendüljenek a Hitler-ellenes koalíció összes erői.

1942 őszén a fasiszta tömb rendelkezésére álló fegyveres erők túlnyomó részét a szovjet—német arcvonal kötötte le: 226 hadosztály tartózkodott Keleten, amelyből 193 német volt. Ez tette lehetővé a Szovjetunió szövetségesei számára, hogy sikeres támadást hajtsanak végre Észak-Afrikában.

2. AZ AMERIKAI ÉS ANGOL CSAPATOK HADMŰVELETEI ÉSZAK-AFRIKÁBAN

A 8. ANGOL HADSEREG ÉSZAK-AFRIKAI TÁMADASA

Az észak-afrikai arcvonal 1942 nyarán megmerevedett: El-Alameintől nyugatra, Alexandriától mindössze kb. 100 kilométernyire húzódott. A német és olasz csapatok kimerültek a megelőző harcokban, nem volt elég fegyverük, lőszerük, és különösen kevés volt az üzemanyaguk. Jelentősebb erősítésre nem számíthattak: Németország csaknem minden tartalékát elnyelte a keleti front. Az olasz kikötőkből Észak-Afrikába indított gyér szállítmányok sem jutottak el rendeltetési helyükre: vagy a Máltán állomásozó angol légierő csapott le rájuk, vagy az angol tengeralattjárók állták útjukat. A Rommel számára hadianyagot szállító hajók jelentékeny részét elsüllyesztették: 1942 szeptemberben 30 százalékát, októberben már 40 százalékát. További nehézséget támasztott az is, hogy az arcvonalhoz legközelebb eső jelentékeny kikötő — ha a kis befogadóképességű Tobrukot nem vesszük számításba — Benghazi volt, ahonnan 1000 kilométeres út vitt még a frontig.

A fasiszta tömb országai 1942 őszén letettek a támadó hadműveletekről a Földközi-tenger medencéjében. Angliának és az Egyesült Államoknak módjukban állt gyorsan felkészülni és támadást indítani Egyiptom területéről. A szovjet—német háború első esztendejében Anglia nagy erőket, tömérdek hadianyagot halmozhatott fel, amelynek jelentős részét Észak-Afrikában vonhatta össze, és felkészülhetett az északnyugat-afrikai partraszállásra.

A közös angol—amerikai terv lényege a következő volt: 1942 őszén az angol csapatok támadást indítanak Egyiptomból, nyugati irányban; ugyanakkor az Északnyugat-Afrikában partra tett

Skót gárdisták az el-alameini harcokban
Fénykép. 1942

angol—amerikai seregek keleti irányban támadnak; e kettős támadással szétzúzzák és kikergetik a tengelyhatalmak erőit Afrikából.

1942 október közepén az észak-afrikai olasz—német haderő négy német hadosztályból (Afrikakorps) és nyolc olasz hadosztályból állt. De e hadosztályok létszáma és fegyverzete nem érte el az előírt mennyiséget; emberben is, felszerelésben is komoly hiányok mutatkoztak. Összesen mintegy 500 harckocsi és 300 repülőgép állt rendelkezésükre.

Az egyiptomi angol csapatokat a 8. hadsereg egyesítette, Montgomery tábornok parancsnoksága alatt. A 11 hadosztályból és 4 önálló dandárból álló haderőt teljes létszámra töltötték fel, és mindennemű felszereléssel bőven ellátták. A hadsereg állományába mintegy 1100 harckocsi tartozott, hadműveleteit 1200 repülőgép támogatta.

1942. október 23-án este, háromnapos légi és húszperces tüzérségi előkészítés után, a harckocsik támogatásával megindult az angol gyalogság támadása El-Alameinnél. Az áttörés azonban nem sikerült. Az angol parancsnokság további előkészületekre kényszerült. Az újabb támadásra november 2-án reggel került sor. Kétnapi kemény harc után, amelyben mindkét fél jelentős veszteségeket szenvedett, november 4-én reggel az angolok áttörték az ellenség védelmét. Az így keletkezett rést azután tovább mélyítették.

Rommel, jóllehet Berlinből határozott parancsot kapott a további ellenállásra, elrendelte a visszavonulást. Elsősorban a német Afrikakorps sorsa aggasztotta. Négy olasz gyalogoshadosztály, amelyet a németek cserbenhagytak, víz és szállítóeszközök nélkül maradt, és hamar megadta magát. Az angolok üldözőbe vették a visszavonuló ellenséget. November 13-án bevonultak Tobrukba, egy héttel később Benghaziba, s november 27-én El-Ageilától délre elérték a Cirenaica és Tripolitánia között húzódó határt. 1943. január 23-án elfoglalták Tripoli kikötőjét, s február első felében a megerősített „Mareth"-vonal előtt álltak.

Jóllehet e hadműveletekben mindkét oldalon viszonylag kis erők vettek részt, a 8. angol hadsereg el-alameini győzelme hadászatilag igen jelentős volt. Végképp elejét vette a Közel-Kelet országait fenyegető fasiszta behatolásnak. Az olasz fasizmus számára súlyos csapást jelentett az újabb afrikai vereség. Berlinben is bizonyos zavart keltett. A sivatagi győzelem fellelkesítette az angol népet; ez volt az angol fegyveres erők első nagyobb sikere a háború kitörése óta. Egyiptom megtisztítása, Cirenaica és Tripolitánia elfoglalása folytán kibővült és megerősödött az angolok földközi-tengeri flottabázis- és légibázishálózata. Az angol csapatok elérték a még fasiszta kézben levő Tunisz határát.

ANGOL—AMERIKAI PARTRASZÁLLÁS ALGÍRBAN ÉS MAROKKÓBAN

A francia Észak-Afrikában végrehajtott angol—amerikai partraszállás az imént leírt hadműveletekkel párhuzamosan és összehangolva ment végbe. 1942. november 8-án az angol—amerikai csapatok elfoglalták Algír, Oran és Casablanca városokat. Hat amerikai és egy angol hadosztály szállt partra, együttvéve mintegy 110 000 ember. A szárazföldi csapatokat konvojok szállították ide, részben a brit szigetekről, részben közvetlenül az Egyesült Államokból. Összesen mintegy 650 hadi- és szállítóhajó vett részt e műveletben. A partraszállást nagy légierő biztosította, amelynek zöme Gibraltárban állomásozott. A szövetséges expedíciós haderők főparancsnokává Dwight Eisenhower amerikai hadseregtábornokot nevezték ki.

A franciák jóformán semmilyen ellenállást nem tanúsítottak. Egyedül Casablancában nyitott tüzet a partvédő tüzérség és egy sorhajó. A sorhajót rövid idő alatt elsüllyesztették, a partvédő tüzérséget pedig elhallgattatták. Az amerikai csapatok sikeresen partraszálltak és kiépítették állásaikat. Marokkó két nagy repülőterét ugyanakkor angol—amerikai ejtőernyős osztagok foglalták el.

Néhány nappal később, 1942. november 11-én Darlan tengernagy, a vichyi helyettes „kormány-

A NÉMET FASISZTA CSAPATOK SZÉTZÚZÁSA A VOLGÁNÁL ÉS A VÖRÖS HADSEREG ÁLTALÁNOS TÁMADÁSA 1942 VÉGÉN ÉS 1943 ELEJÉN

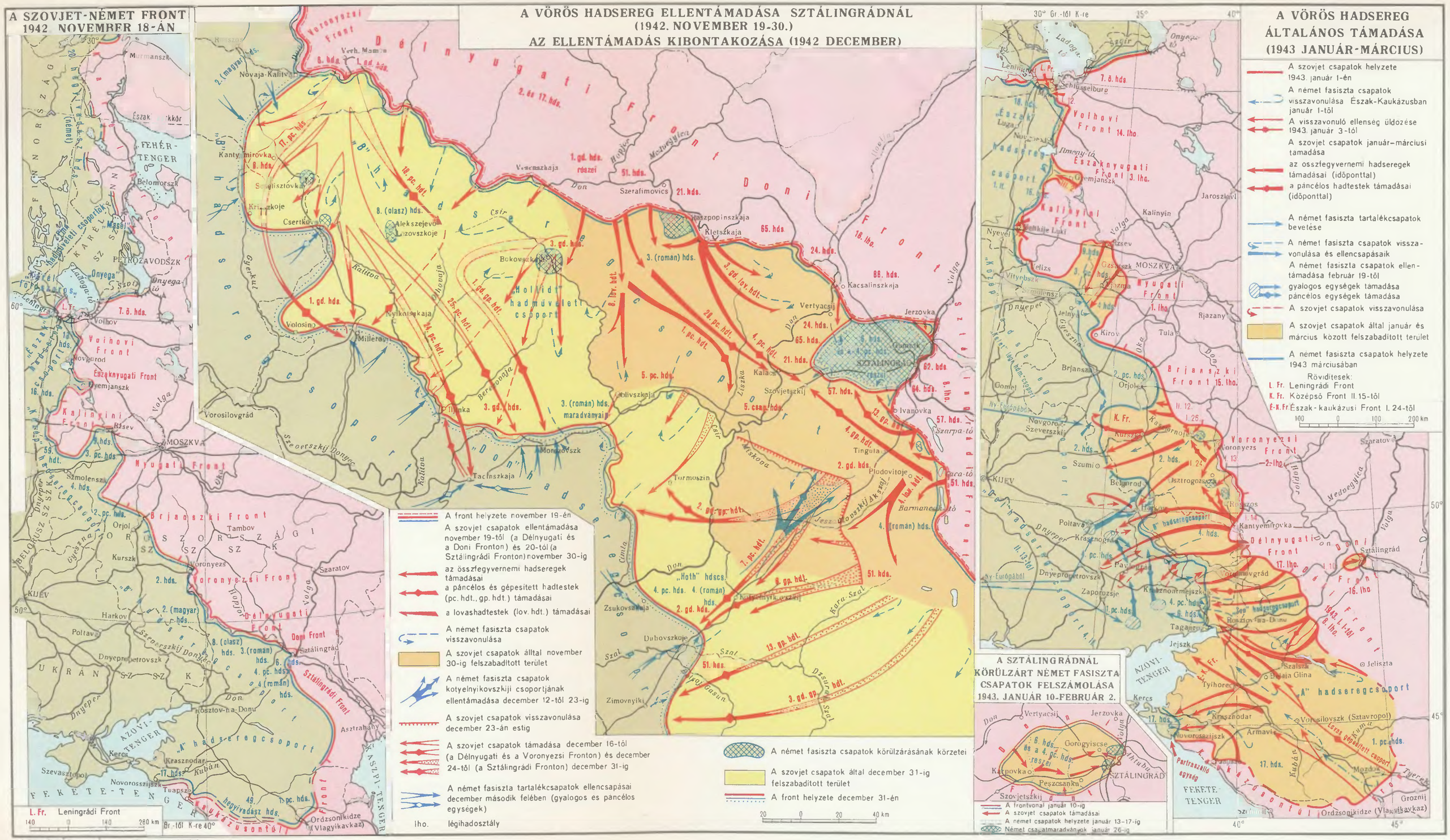
A SZOVJET-NÉMET FRONT 1942 NOVEMBER 18-ÁN
A VÖRÖS HADSEREG ELLENTÁMADÁSA SZTÁLINGRÁDNÁL (1942. NOVEMBER 19-30.)
AZ ELLENTÁMADÁS KIBONTAKOZÁSA (1942 DECEMBER)
A VÖRÖS HADSEREG ÁLTALÁNOS TÁMADÁSA (1943 JANUÁR-MÁRCIUS)
A szovjet csapatok helyzete 1943. január 1-én
A német fasiszta csapatok visszavonulása Észak-Kaukázusban január 1-től
A visszavonuló ellenség üldözése 1943. január 3-tól
A szovjet csapatok január–márciusi támadása
az összfegyvernemi hadseregek támadásai (időponttal)
a páncélos hadtestek támadásai (időponttal)
A német fasiszta tartalékcsapatok bevetése
A német fasiszta csapatok visszavonulása és ellencsapásaik
A német fasiszta csapatok ellentámadása február 19-től
gyalogos egységek támadása
páncélos egységek támadása
A szovjet csapatok visszavonulása
A szovjet csapatok által január és március között felszabadított terület
A német fasiszta csapatok helyzete 1943 márciusában
Rövidítések:
L. Fr. Leningrádi Front
K. Fr. Középső Front II.15-től
É-K. Fr. Észak-kaukázusi Front I. 24-től
A front helyzete november 19-én
A szovjet csapatok ellentámadása november 19-től (a Délnyugati és a Doni Fronton) és 20-tól (a Sztálingrádi Fronton) november 30-ig
az összfegyvernemi hadseregek támadásai
a páncélos és gépesített hadtestek (pc. hdt., gp. hdt.) támadásai
a lovashadtestek (lov. hdt.) támadásai
A német fasiszta csapatok visszavonulása
A szovjet csapatok álltal november 30-ig felszabadított terület
A német fasiszta csapatok kotyelnyikovszkiji csoportjának ellentámadása december 12-től 23-ig
A szovjet csapatok visszavonulása december 23-án estig
A szovjet csapatok támadása december 16-tól (a Délnyugati és a Voronyezsi Fronton) és december 24-től (a Sztálingrádi Fronton) december 31-ig
A német fasiszta tartalékcsapatok ellencsapásai december második felében (gyalogos és páncélos egységek)
lho. légihadosztály
A német fasiszta csapatok körülzárásának körzetei
A szovjet csapatok által december 31-ig felszabadított terület
A front helyzete december 31-én
A SZTÁLINGRÁDNÁL KÖRÜLZÁRT NÉMET FASISZTA CSAPATOK FELSZÁMOLÁSA 1943. JANUÁR 10-FEBRUÁR 2.
A frontvonal január 10-ig
A szovjet csapatok támadásai
A német csapatok helyzete január 13–17-ig
Német csapatmaradványok január 26-ig
Leningrádi Front
Délnyugati Front
Doni Front
Sztálingrádi Front
Voronyezsi Front
Volhovi Front
Északnyugati Front
Kalinyini Front
Nyugati Front
Brjanszki Front
Déli Front
Don
Volga
Dnyeper
Donyec
Szeverszkij Donyec
Csir
Csir-tó
Szarpa-tó
Szalmonovics
Szerafimovics
Raszpopinszkaja
Kletszkaja
Kacsalinszkaja
Vertyacsij
Jerzovka
Szovjetszkij
Ivanovka
Tinguta
Plodovitoje
Tormoszin
Kotyelnyikovszkij
Zsukovszkaja
Dubovszkoje
Zimovnyiki
Morozovszk
Tacinszkaja
Kalitva
Millerovo
Volosino
Nyikolszkaja
Bokovszkaja
Kanty mirovka
Csertkovo
Krivszkoje
Alekszejevo
Lozovszkoje
Novaja-Kalitva
Vorosilovgrád
Rosztov-na-Donu
Asztrahány
Krasznodar
Novorosszijszk
Tuapsze
Szevasztopol
Kercs
Ordzsonikidze (Vlagyikavkaz)
Groznij
Mozdok
Szaratov
Tambov
Kurszk
Voronyezs
Harkov
Poltava
Dnyeprpetrovszk
Sztálingrád
Tula
Rjazany
Orjol
Kirov
Gomel
Szmolenszk
Vitebszk
Velizs
Nyevel
Rzsev
Volhov
Novgorod
Gyemjanszk
Leningrád
Szlüsselburg
Ladoga-tó
Onyega-tó
Onyega
Szvir
Ilmen-tó
Jaroszlavl
Kalinyin
MOSZKVA
Szmolenszk
Dnyeper
Donyec
Jelnya
Gyeszna
Oka
Volga
Don
Medvegyica

Amerikai csapatok Casablancában
Fénykép. 1942 november

fő" és egyben a francia fegyveres erők főparancsnoka, aki ebben az időben Algírban tartózkodott, parancsot adott az ellenállás beszüntetésére francia Észak-Afrikában. Az angol—amerikai csapatok akadálytalanul nyomulhattak előre kelet felé Algéria és Marokkó területén. November végén már átlépték Algéria és Tunisz határát, s Bizerta és Tunisz városokhoz közeledtek.

A hitleristák a francia észak-afrikai szövetséges partraszállás hatására sürgős rendszabályokhoz folyamodtak. Mindenekelőtt német és olasz csapatok nyomultak be Franciaország addig meg nem szállt zónájába. A hitleristák rá akarták tenni kezüket a Toulonban horgonyzó francia flottára is. A francia tengerészek azonban megakadályozták tervüket: saját kezükkel süllyesztették el hajóikat a touloni kikötőben. Több mint 60 hadihajót — összesen 225 000 tonna űrtartalommal — küldtek a tengerfenékre, köztük 3 sorhajót és 8 cirkálót. A francia tengerészek hőstette nagy visszhangot keltett a fasizmus ellen küzdő népek körében.

Közvetlenül a szövetségesek partraszállása után a fasiszták jelentős német és olasz erőket vetettek át Nyugat-Európából és Olaszországból Tuniszba, tengeri és légi úton. December elején már öt olasz—német hadosztály volt Tuniszban, amelyeket az 5. páncéloshadseregben egyesítettek Arnim német tábornok parancsnoksága alatt.

A Tunisz területére benyomult angol—amerikai csapatoknak nem sikerült megtörniük az 5. páncéloshadsereg ellenállását, sőt, valamelyest vissza kellett húzódniuk nyugatra. A front egy időre megmerevedett.

Az algíri és marokkói partraszállás után az amerikai és az angol kormány ellenőrzése alá akarta vonni az észak-afrikai francia gyarmatokat. Az Egyesült Államok még ennél is többre törekedett: saját szolgálatába kívánta állítani az afrikai francia fegyveres erőket, később pedig, Franciaország

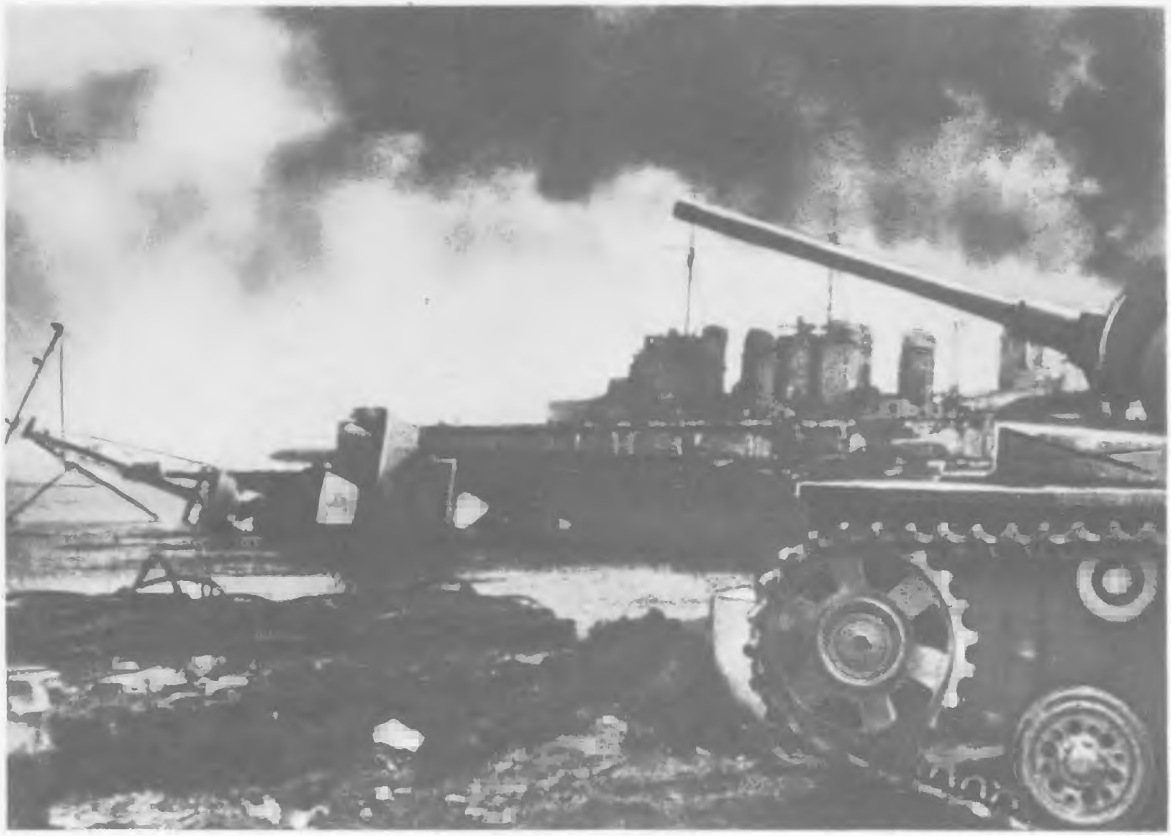

A touloni kikötőben elsüllyesztett francia hadihajók
Fénykép. 1942 november

felszabadítása után, amerikabarát francia politikusok közreműködésével döntő befolyást akart gyakorolni az ország belső ügyeire. Az Egyesült Államok egészen az észak-afrikai invázió pillanatáig diplomáciai viszonyt tartott fenn a vichyi kormánnyal. Az észak-afrikai francia közigazgatás élére a szélsőségesen reakciós Giraud tábornokot szemelte ki, úgy tekintve ezt a funkciót, mint ami a jövendő francia kormány magvává válhat. Az angol kormány mély gyanakvással figyelte ezeket az amerikai terveket, s a maga részéről de Gaulle tábornokot támogatta. Ugyanakkor nem bízott meg tökéletesen de Gaulle-ban sem. A de Gaulle vezette Szabad Franciaország erőit nem vették igénybe az észak-afrikai partraszállás során, sőt, magát de Gaulle-t előzetesen nem is tájékoztatták e hadműveletről.

A francia Észak-Afrikában kialakult politikai helyzet nagyon kedvezett az amerikai terveknek. Darlan tengernagy novemberben hivatalosan megkapta a vichyi kormánytól a legfőbb hatalmat francia Észak-Afrikában. A vichyi kormány szolgálatában álló közigazgatási apparátus az angol—amerikai partraszállás után is változatlanul tovább működött. Darlan továbbra is Pétain parancsait közvetítette, a vichyi törvények érvényben maradtak. A kommunistákat és de Gaulle híveit nem engedték ki a börtönökből. Az Egyesült Államok kormánya a következőképpen magyarázta Darlannal létesített kapcsolatát: meg akarja akadályozni, hogy az észak-afrikai francia csapatok a tengelyhatalmak oldalán harcoljanak a szövetségesek ellen. 1942. november 22-én az Egyesült Államok olyan egyezményt kötött Darlannal, amelynek értelmében az amerikaiak gyakorlatilag korlátlan jogokat szereztek francia Észak-Afrikában.

A világ közvéleményét felháborította, hogy az Egyesült Államok kormánya nyíltan egyezkedik a franciaországi fasiszta rezsim prominens figuráival. Még az Egyesült Államokban is élesen bírálták a külügyminisztérium politikáját. Az angol kormány elismerte ugyan, hogy a vérontás elkerülése végett valami módon meg kell egyezni Észak-Afrika francia hatóságaival, a Darlannal kötött amerikai egyezmény azonban, amely kiterjedt jogokat biztosított az Egyesült Államoknak, aggodalmat ébresztett benne. Anglia saját pozícióit féltette. Churchill kétszeres buzgalommal támogatta de Gaulle-t. A Szabad Franciaország Nemzeti Bizottsága kifejezésre juttatta, hogy nem ért egyet az amerikaiak észak-afrikai politikájával. Darlant december 24-én meggyilkolták. Merénylőjét, egy monarchistát, a Giraud tábornok által kinevezett hadbíróság halálra ítélte és agyonlövette. Az amerikai kormány azt akarta, hogy Giraud legyen Darlan utóda. 1943. január 14—25-e között az angol és amerikai vezetők a casablancai konferencián kompromisszumos megoldásra jutottak e kérdésben: Giraud és de Gaulle egyenlő joggal vegyen részt a közös akciók terveinek kidolgozásában, és együtt hozzák létre Észak-Afrika ideiglenes közigazgatási szervét. Bár a hatalom Giraud kezében maradt, de Gaulle-nak és híveinek befolyása gyorsan növekedett.

A CASABLANCAI ANGOL—AMERIKAI TÁRGYALÁSOK

Roosevelt és Churchill casablancai konferenciája (1943. január 14—25) csaknem kizárólag katonai kérdésekkel foglalkozott. A konferencia azokban a napokban ült össze, amikor a hatalmas volgai csata a végéhez közeledett. Casablancában azt mérlegelték, hogy Északnyugat-Franciaországon át törjenek-e be Európába, vagy a Földközi-tenger medencéjében szélesítsék ki hadműveleteiket. Az amerikai főparancsnokság a franciaországi partraszállás mellett érvelt, s 1943 folyamán a La Manche-csatornán át kívánt behatolni oda a főerőkkel. Az angolok azonban makacsul ellenezték ezt a teryet.

Churchill és az angol katonai vezetők álláspontja az volt, hogy mindenekelőtt Észak-Afrika meghódítását kell befejezni, majd Európa „puha hasára" — a Balkánra vagy Olaszországra — kell csapást mérni. Az angolok úgy érveltek, hogy az Egyesült Államok és Anglia szempontjából az a legkedvezőbb perspektíva, ha behatolnak Kelet-Európába, még mielőtt a Vörös Hadsereg odaér, s ily módon megakadályozzák, hogy a szovjet fegyveres erők szabadítsák fel az európai népeket. A konferencia résztvevői végül is abban egyeztek meg, hogy Észak-Afrika elfoglalása után Szicíliában szállnak partra. A további hadműveletek irányát nem határozták meg. Churchill abban reménykedett, hogy ha a szövetségesek a Földközi-tenger medencéjére koncentrálják katonai erőfeszítéseiket, majd Törökország is háborúba lép, és az Egyesült Államok meggyőződik arról, hogy a Balkánt kell a döntő hadszíntérnek tekinteni.

A szövetséges légierők által elpusztított egyik olasz katonai repülőtér Észak-Afrika. Fénykép. 1942 december

A fő hadászati kérdésekről folytatott tárgyalások során Roosevelt és Churchill számoltak azzal, hogy a demokratikus közvélemény, többek között az amerikai és angol közvélemény, amely már megelégelte a második front megnyitása körüli véget nem érő huzavonát, éles bírálattal fogja illetni állásfoglalásukat. Kijelentették tehát, hogy az Egyesült Nemzetek háborús célja a tengelyhatalmak feltétel nélküli kapitulációja. Ennek a nyilatkozatnak az volt a rendeltetése, hogy eloszlassa a szövetségesek szándékaival kapcsolatos kételyeket, és megnyugtassa a közvéleményt.

A szovjet kormány ebben az időben több ízben is az Egyesült Államok és Anglia kormányához fordult és kérte: közöljék vele, mikor nyitják meg a második frontot, és lesz-e egyáltalán invázió a La Manche-csatornán át. A szovjet kormány egyben rámutatott, hogy a tuniszi hadműveletek leállása folytán Németországnak módjában áll újabb hadosztályokat átcsoportosítani a szovjet—német arcvonalra. Az amerikai és az angol kormány válaszában megtévesztette szovjet szövetségesét. Churchill 1943 februárjában több üzenetet küldött Moszkvába, amelyekben azt ígérte, hogy a franciaországi partraszállás 1943 augusztusában megvalósul. Ez tudatos félrevezetés volt, hiszen a Casablancában elfogadott határozatok egyértelműen kimondták, hogy 1943-ban nem nyitnak második frontot Nyugat-Európában.

A TENGELYHATALMAK VERESÉGE ÉSZAK-AFRIKÁBAN

1942 december elejétől 1943 február közepéig Tuniszban szüneteltek a harcok. Az amerikai—angol hadvezetőség gondosan előkészítette Tunisz meghódítását.

Az olasz—német parancsnokság tudott a készülő támadásról, és kísérletet tett, hogy meghiúsítsa azt. 1943 február közepén két német páncéloshadosztály váratlan támadást intézett Dél-Tuniszban az amerikai csapatok ellen. A németek 150 kilométert nyomultak előre, és igen nehéz helyzetbe hozták a szövetséges csapatokat. Az amerikai—angol parancsnokságnak sürgős intézkedéseket kellett tennie a veszély elhárítására. Egy páncéloshadosztályt és műszaki csapatokat dobott át a veszélyeztetett frontszakaszra, és erős légi kötelékeket vetett be. Február 25-re sikerült betömnie a rést, és visszaállítania az eredeti frontvonalat Dél-Tuniszban.

Március 19-én az amerikai—angol hadsereg általános támadást indított ezen a frontszakaszon. A szövetséges haderőt a 18. hadseregcsoportba vonták össze Alexander angol tábornok parancsnoksága alatt; állományába 20 hadosztály és 4 önálló brigád tartozott. Egy-egy hadosztály 12—14 000 emberből állt. Az olasz—német haderő ez idő tájt 14 hadosztállyal és 2 brigáddal rendelkezett, de egy-egy hadosztályban nem volt több 5000 embernél.

A 8. angol hadsereg keletről indított támadást a tuniszi határon épített „Mareth" vonal ellen, miközben az amerikaiak nyugat felől támadtak Dél-Tuniszban. 1943 április közepére a fasiszta erőket Észak-Tuniszba szorították. A befejező hadművelet április 20-án indult meg. A 8. angol hadsereg az Enfidaville—Dzsebibina-vonalról támadott észak felé; az amerikai és francia csapatok nyugat felől rohanták meg Bizerta és Tunisz városokat. 1943. május 6—7-én a fasiszta védelem összeomlott, Tunisz és Bizerta a szövetségesek kezére került.

1943. május 13-án a tuniszi fasiszta csapatok — összesen mintegy 250 000 ember, körülbelül fele-fele arányban németek és olaszok — letették a fegyvert. Május közepén már nem volt olasz—német haderő Észak-Afrikában.

Németország és Olaszország teljes kiszorítása a Földközi-tenger medencéjének ebből a részéből jelentékenyen javította az Egyesült Nemzetek hadászati helyzetét.

HADMŰVELETEK ÉSZAK-AFRIKÁBAN 1942 ŐSZÉN ÉS 1943 TAVASZÁN

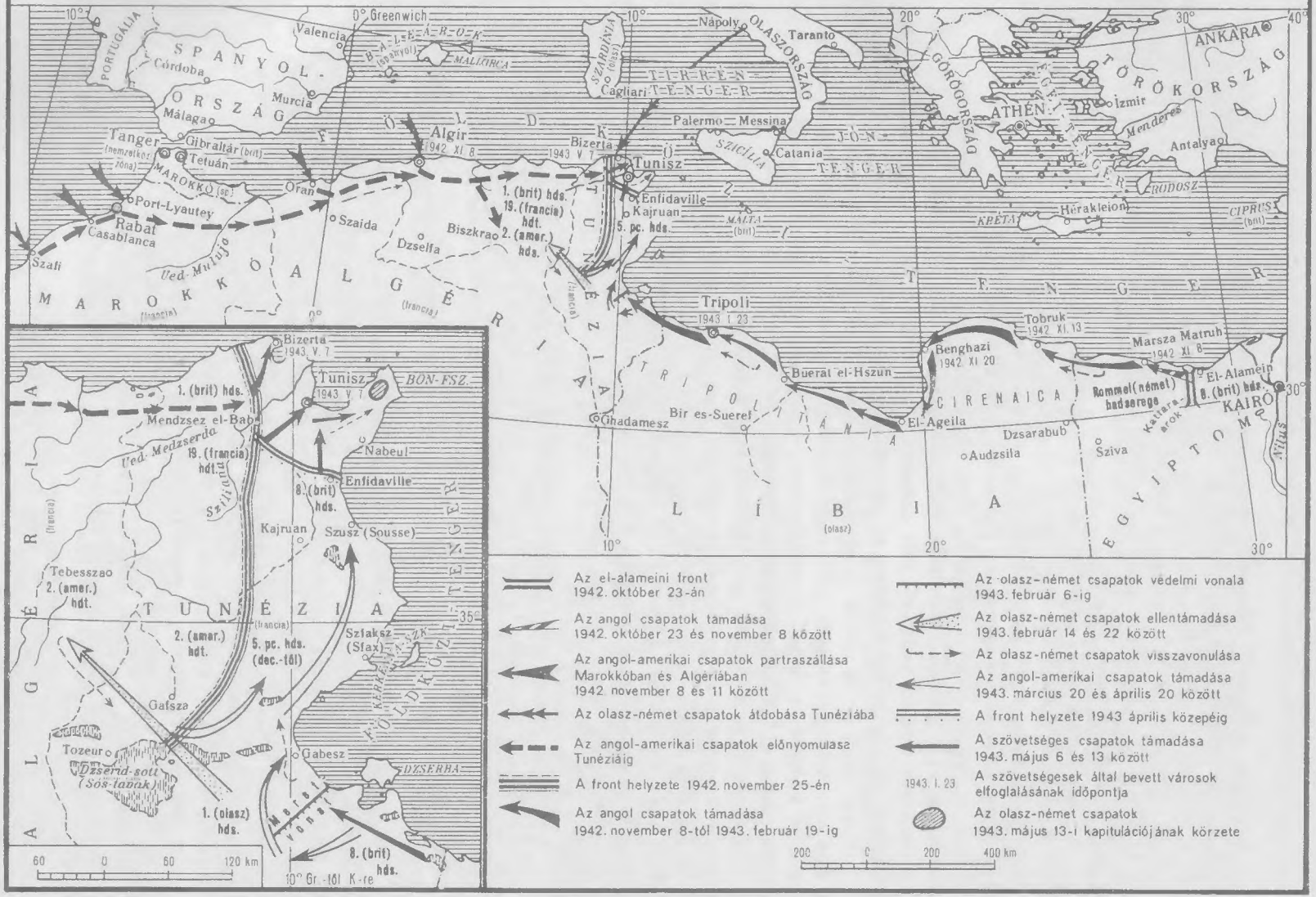

1943-ban az Egyesült Államok és Anglia fokozott erővel küzdött az Atlanti-óceán közlekedési útjainak biztosításáért. Életfontosságú kérdés volt ez, mivel az Amerikából Angliába irányuló csapat- és hadianyag-szállítások nagymértékben megnövekedtek. Míg 1942-ben 38 konvoj futott be az angol kikötőkbe 226 723 emberrel a fedélzetén, addig 1943-ban már 66 konvoj 681 231 emberrel. Ugyanakkor a konvojokon kívül más szállító hajók is tömérdek fegyvert, gépet, üzemanyagot és egyéb felszerelést vittek Angliába.

A szövetségesek mind nagyobb arányú intézkedéseket tettek a hajózás védelmére. Új hadihajók és tengeralattjáró-elhárító repülőgépek tömegét alkalmazták. A tengeri közlekedés hatékonyabb védelmét megkönnyítette, hogy Németország, miután a keleti fronton roppant arányú küzdelembe bonyolódott és tetemes veszteségeket szenvedett, kénytelen volt korlátozni azokat a német erőket, amelyek az Atlanti-óceán közlekedési útjait támadták. 1942-ben Németország összes hadiipari kiadásainak 12,1 százalékát fordította hadihajók építésére, 1943-ban már csupán 9,7 százalékát, s a tendencia további csökkenés felé mutatott. A szárazföldi erők felfegyverzésére ugyanakkor a kiadások 48,3 százalékát fordította az előző évi 42,3 százalékkal szemben.

1943 elején az új német tengeralattjárók vízre bocsátásának üteme már messze elmaradt a tervezett szükséglet mögött, egyre nagyobb hiány mutatkozott a tengeralattjárók hadműveleteit biztosító felderítő és fedező repülőgépekben, észrevehetően süllyedt a tengeralattjáró-szolgálatra rendelt tisztek és legénység kiképzési színvonala.

A német hadvezetőségnek az a kísérlete, hogy a tengeralattjáró-háború fokozásával megakadályozza a tengerentúli seregek Angliába szállítását s az európai invázióhoz szükséges erő összegyűjtését, kudarcot vallott. Hiába hirdették meg a németek a „totális tengeralattjáró-háborút", s vetettek harcba 1943 márciusában egyszerre 130 tengeralattjárót, döntő sikert nem érhettek el. Bár ebben a hónapban a szövetségesek vesztesége 639 389 tonna hajótérre szökött fel, a következő hónapokban a hajótérveszteség ismét gyorsan csökkent: áprilisban 344 680 tonnára, májusban 299 428, júniusban pedig 123 825 tonnára.

A németek viszont egyre több tengeralattjárót veszítettek. Az elpusztult német tengeralattjárók száma 1943 márciusáig havonta általában még a 20-at sem érte el; 1943 májusában 41-re nőtt, júniusban 18 volt, júliusban azonban újra 37-re szökött fel: együttvéve mintegy másfélszeresére a havonta újonnan épített tengeralattjárók számának.

Az angol—amerikai hadvezetőség egyre nagyobb erőket tudott bevetni a német tengeralattjárók ellen.

Míg a tengeralattjárók felépítése és felszerelése megmaradt azon a szinten, ahol 1939-ben állt, a konvojokat kísérő hadihajókat és repülőgépeket új, sokkal tökéletesebb műszerekkel és fegyverekkel látták el az ellenséges tengeralattjárók felderítése és megsemmisítése érdekében. A védelem fölénybe került. Meggyorsult a hajóépítés üteme is, elsősorban az Egyesült Államokban. Már jóval több hajóteret állítottak elő, mint amennyit elvesztettek. 1943 első negyedében például hozzávetőlegesen 1 360 000 tonna hajóteret vesztettek, viszont 2 700 000 tonna hajóteret bocsátottak vízre; a második negyedévben a veszteség mintegy 760 000 tonna volt, az új hajótér pedig 3 700 000 tonna.

A hitlerista hadvezetés a tengeralattjáró-építés meggyorsításával akarta behozni hátrányát: 40 új tengeralattjárót irányzott elő havonta. A flottaparancsnokság azt javasolta, hogy a spanyol és portugál kikötők és bázisok elfoglalásával bővítsék ki a tengeralattjárók támaszpontrendszerét. A Szovjetunió elleni háború azonban felemésztette Németország erőforrásait, s így ezek a tervek irreálisnak bizonyultak.

Ezek a tényezők magyarázzák, hogy a németek elvesztették az „atlanti csatát".

A hajózás általános feltételeinek javulása és a szövetségesek rendelkezésére álló hajótér jelentős

növekedése ellenére a Szovjetunió északi kikötőibe továbbra is korlátozott mennyiségű hadianyag érkezett.

Churchill 1943. február 15-én, a soron levő konvoj útnak indítása után úgy rendelkezett, hogy egyelőre beszünteti a szállítást a Szovjetunió északi kikötőibe. Azt ígérte a szovjet kormánynak, hogy szeptember elején ismét megindítják a rendszeres konvoj-járatot, ténylegesen azonban csak novemberben, kilenc hónapi megszakítás után indult új hajókaraván (az első konvoj november 24-én futott be a Kolai-öbölbe). Az északi útvonalon történő szállításokat tehát éppen abban az időszakban szüneteltették a szövetségesek, amikor a Vörös Hadsereg a kurszki kanyarban, Szmolenszk alatt és a Tamany-félszigeten nagyszabású hadműveleteket indított, s a legnagyobb mértékben szüksége lett volna fegyverre, szállító járművekre és egyéb eszközökre.

Sem az észak-afrikai győzelem, sem az atlanti csatában kivívott fölény nem ellensúlyozhatta a nyugat-európai második front hiányát. Az amerikai—angol hadászat a háború elhúzódásához vezetett, következésképpen tömérdek fölösleges áldozatot követelt az antifasiszta koalíciótól.

3. A KURSZKI CSATA. A VÖRÖS HADSEREG ÁLTALÁNOS TÁMADÁSA 1943 NYARÁN ÉS ŐSZÉN

A KATONAI—POLITIKAI HELYZET 1943 NYARÁIG. A KÉT FÉL TERVEI

Az 1943-as év első hónapjaiban lezajlott nagy harcok után tavasszal csend állt be a szovjet—német arcvonalon. A hadijelentések nap mint nap azt adták hírül, hogy „a frontokon semmi lényeges nem történt". Mindkét fél új harcokra készült. Az 1942—1943-as téli hadjáratban szenvedett katasztrofális vereség megrendítette a fasiszta tömböt. Felmerült előtte a gyászos jövő képe, a vereség perspektívája. Hitler és klikkje abban látta az egyetlen megoldást, hogy bármi áron kiragadja a kezdeményezést a Vörös Hadsereg kezéből, és revansot vegyen a téli vereségért. A nagy keleti támadást nem csupán katonai, de politikai megfontolások is diktálták: azzal kellett visszaszerezni Németország korábbi presztizsét, feltartóztatni a fasiszta tömb széthullását és megbontani az antifasiszta koalíciót. Az új hadászati támadás előkészítésére Németország és a „mozgósított Európa" minden erőforrását igénybe vették. 1943 folyamán jelentékenyen fokozták a harckocsik, lövegek és repülőgépek termelését. Megindult az új típusú „Tigris", „Párduc" harckocsik és a „Ferdinánd" önjáró lövegek tömeggyártása. E hatalmas gépekkel akarták megtörni a szovjet védelmet. A légierőt is új, „Focke-Wulf 190/A" és „Heinkel-129" típusú gépekkel látták el. Emberveszteségeiket totális mozgósítással ellensúlyozták: a német fegyveres erők létszámát 1,5—2 millió főre emelték.

1943 július elején Németország szárazföldi hadereje 294 hadosztályból állt, ebből 196 hadosztályt a keleti fronton vetettek be. Ugyanitt állomásozott a vele szövetkezett államok 36 hadosztálya is. A németek és szövetségeseik tehát 232 hadosztályt vontak össze a keleti fronton — 42 hadosztállyal többet, mint a Szovjetunió ellen indított háború kezdetén. 1943 májusáig Németországban a katonaköteles férfiak 35 százalékát mozgósították.

A téli hadjárat során a Vörös Hadsereg felszabadította a kurszki területet, továbbá az orjoli és belgorodi terület egyes részeit. Kurszk körzetében a front mélyen beékelődött az ellenség vonalába, a német „Közép" és „Dél" hadseregcsoport közé. A tervbe vett német hadművelet, amely a „Citadella" fedőnevet kapta, a két német hadseregcsoport között elhelyezkedett szovjet erők bekerítését és felmorzsolását célozta. A „Citadella" műveletet a lehető leggondosabban készítették elő. A tervezett áttörések irányába — Orjoltól délre és Harkovtól északra — legütőképesebb csapataikat vonták össze, többek között az „Adolf Hitler", a „Halálfejes" és a „Reich" SS páncéloshadosztá-

lyokat. Roppant tömegű technikai felszerelést és lőszert halmoztak fel. A „Citadella" hadműveletre mintegy 900 000 katonát és tisztet összpontosítottak 10 000 löveggel, 2700 harckocsival és önjáró löveggel, amelyeknek egy része az új „Tigris", „Párduc" és „Ferdinánd" típushoz tartozott. Két légiflotta 2000 gépét rendelték a hadműveletek támogatására. Hátuk biztosítása érdekében a támadás előestéjén nagyszabású „tisztogató" hadműveletet hajtottak végre a brjanszki és ukrajnai partizánok ellen.

A „Citadella" hadművelet sikeres végrehajtása után a németek gyors fordulattal az Északi-Donyec mentén felsorakozott Délnyugati Front hátába akartak kerülni („Párduc" hadművelet).

Az új, nagy támadás tervezése során már érezhető volt a hitlerista katonai vezetők ingadozása. Eltűnt a fasiszta stratégák magabiztossága, amellyel még nem is olyan régen a Szovjetunió összezúzásának terveit készítgették. Messzebb látó képviselőik felismerték, hogy katasztrofális következményekkel járhat, ha továbbra is lebecsülik a Szovjetunió katonai és gazdasági erejét. Számolniuk kellett azzal is, hogy a német hadsereg élőerejének minősége komoly mértékben megromlott, mind fizikai állapotát, mind harci képzettségét tekintve. A május elején lezajlott tábornoki értekezleten Model vezérezredes, a 9. német hadsereg parancsnoka és Manstein vezértábornagy, a „Dél" hadseregcsoport parancsnoka kétségét fejezte ki az új támadás sikerét illetően. Az agresszív háború kérlelhetetlen logikája azonban megkövetelte, hogy Hitlerék végrehajtsák támadási tervüket, ily módon megpróbálják visszaszerezni a hadászati kezdeményezést és a maguk javára fordítani a helyzetet a keleti fronton. Ha 1943 nyarán lemondanak a támadásról, semmi reményük sincs többé arra, hogy megnyerjék a háborút.

A németek a páncélos egységek ütőerejére építették számításaikat. Abból indultak ki, hogy a téli hadjáratban kimerült Vörös Hadsereg nem tud majd ellenállni a „páncélozott faltörő kos" hatalmas nyomásának. Újból számításon kívül hagyták a Szovjetunió kimeríthetetlen hadigazdasági erőforrásait, a szovjet hadsereg növekvő erejét, a szovjet tábornoki kar mind magasabb színvonalú hadvezetési művészetét; s nem utolsósorban figyelmen kívül hagyták a szovjet nép győzelembe vetett törhetetlen hitét.

A Szovjetunió fegyveres erőit két hosszú év nehéz harcai során valóban nagy veszteségek érték, élőerőben is, haditechnikában is. Roppant erőfeszítést kívánt a volgai győzelem és a rá következő téli támadás. De 1943 nyarára a szovjet hadsereg nemcsak pótolta veszteségeit, hanem jelentékenyen meg is növelte erőit, és a legmodernebb technikai felszerelésre támaszkodhatott. Létszáma 1943 júliusában, a főhadiszállás tartalékait is ideszámítva, 17 százalékkal emelkedett az 1942 őszi létszám fölé. A 13 frontra tagolt szovjet hadsereg roppant erőt képviselt. A döntő harcok küszöbén személyi állománya 1,2-szeresen, tüzérsége csaknem kétszeresen, harckocsijainak száma 1,8-szeresen, repülőgépeinek száma pedig 2,8-szeresen múlta felül az ellenségét.

Ez az erő, ennek mennyiségi és minőségi fölénye lehetővé tette a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság számára, hogy nagyszabású támadó hadműveleteket tervezzen.

A hitleri hadvezetőség tervei nem maradtak titokban a szovjet hadsereg vezetői előtt. A felderítés idejében értesült az ellenség általános elgondolásáról is, a tervezett főcsapások irányáról is. Megállapította a csapásmérő csoportok számszerű erejét, felderítette a támadás valószínű időpontját. A Vörös Hadseregnek elegendő ereje volt ahhoz, hogy maga támadjon. Az adott helyzetben azonban, amikor az ellenség támadni készült, úgy határoztak, hogy bevárják a német támadást. Jól előkészített védelemmel fogadják, kimerítik és elvéreztetik a csapásmérő hadcsoportokat, majd alkalmas pillanatban ellentámadásba mennek át, és szétzúzzák a meggyengült ellenséges erőket. A főhadiszállás azt tervezte, hogy 1943 nyarán és őszén visszaűzi a fasisztákat arra a vonalra, amely Szmolenszk, a Szozs-folyó, a Dnyeper középső és alsó folyása mentén húzódik, végül pedig kiveri őket a Kubánnál létesített hídfőállásukból is. A támadást délnyugati irányban jelölték ki, mert ez a támadási irány tette lehetővé, hogy rövidesen visszaszerezzék a déli országrész szénbányáit, ipari

központjait és az ország éléstárát, a balparti Ukrajnát. Az a döntés, hogy a hadműveleteket védekezéssel kezdik, távolról sem azt jelentette, hogy a Vörös Hadsereg kiengedi kezéből a hadászati kezdeményezést. A szovjet hadvezetés az erőviszonyok gondos mérlegelése után jutott erre az elhatározásra, amely egyébként hadvezetési művészetének fejlettségéről tanúskodott.

Az előkészületeket már 1943 tavaszán megkezdték. A kurszki kiszögellésben két front rendezkedett be védelemre: a Voronyezsi Front N. F. Vatutyin hadseregtábornok parancsnoksága alatt, és a Központi Front, amelynek élén K. K. Rokosszovszkij hadseregtábornok állt. Mögöttük helyezkedett el a Tartalék Front (később Sztyeppei Front), I. Sz. Konyev vezérezredessel az élén. Ez a hadseregcsoport a főhadiszállás tartalékát alkotta, felülmúlva a Nagy Honvédő Háború során eddig bármikor képzett tartalékokat. Az volt a feladata, hogy kellő időben a veszélyeztetett frontszakasz segítségére siessen, de ugyanakkor támadásra is bármikor készen állt. Az 550 kilométeres kurszki ívben, amely a szovjet—német arcvonal egész hosszúságának csupán 13 százaléka volt, az előerő, továbbá a lövegek és aknavetők 26 százalékát összpontosították. Ide irányították a hadirepülőgépek 33,5 százalékát és a harckocsiállomány több mint 46 százalékát. Július elején a Központi és a Voronyezsi Front 20 000 löveggel és aknavetővel, mintegy 3600 harckocsival és önjáró löveggel s több mint 2500 repülőgéppel rendelkezett. Olyan helyzet állt elő, amely igen ritka a hadtörténelemben: a védekező fél jelentős számbeli és technikai fölényben volt a támadóval szemben. A tavasz folyamán létesített védelmi övezeteket műszakilag is kellőképpen megerősítették. A kurszki ívben ásott lövészárkok és futóárkok hossza összesen 5000 kilométer volt, ami megfelel a Moszkva—Irkutszk távolságnak. A frontközeli vidék népe rendkívül sokat segített a hadseregnek.

Több tízezer ember dolgozott a védelmi vonalak építésén, a hidak verésén, az utak javításán. A városi üzemek és a vidéki gép- és traktorállomások munkásai a harci gépeket javították. Az asszonyok a falvakban ruhát varrtak és javítottak a Vörös Hadsereg harcosainak.

A kurszki kiszögelléssel szomszédos frontok is megkapták feladatukat. A Nyugati Front és a Brjanszki Front bal szárnyának csapatai felkészültek, hogy támadást indítsanak Orjol irányában, abban a pillanatban, amikor az ellenség főerői harcba bonyolódnak Kurszk alatt. A Nyugati Front főerőinek és a Kalinyini Front erőinek Szmolenszk alatt kellett támadniuk. A Délnyugati és Déli Frontnak az volt a feladata, hogy a velük szemben álló ellenséges erőket először déli irányba szorítsák a kurszki kiszögelléstől, majd felszabadítsák a Donyec-medencét és Ukrajna délkeleti területeit.

A fronton csend volt, amelyet bármely percben irtózatos harci moraj válthatott fel. Vihar előtti csend. Mindkét fél feszülten várt a döntő pillanatra.

VÉDELMI HARCOK A KURSZKI KANYARBAN

Elérkezett július 5-e. Egy foglyul ejtett német utászkatona előző este elmondta, hogy a támadást július 5-én hajnali 3-kor indítják meg. A felderítés egyéb adatai megerősítették ezt. Rokosszovszkij parancsára több mint 500 üteg hajnali 2 óra 50 perckor tüzet nyitott a német ágyúállásokra, még mielőtt az ellenség megkezdhette volna a támadás tüzérségi előkészítését. E rajtaütés arra kényszerítette az ellenséges parancsnokságot, hogy mintegy 2 órával elhalassza a támadás kezdetét. Eközben a Központi Front tüzérsége másodszor is összetűz alá vette a német állásokat. Az Orjolnál összevont német erők végül is csak reggel 6 óra tájt indíthatták meg támadásukat, a páncélosok és a légierő támogatásával. A támadás súlya arra a frontszakaszra nehezedett, amelyet a 13. szovjet hadsereg védett N. P. Puhov altábornagy parancsnoksága alatt. Már az első órákban makacs és elkeseredett küzdelem bontakozott ki. Roham rohamot követett. A szovjet harcosok szilárdan állták a csapásokat. Lövegek és aknavetők, „katyusák" és gépfegyverek pergőtüze fogadta a támadókat; a harckocsikat közvetlen közelről lőtték ki. Óriási veszteségek árán a fasisztáknak az első nap folyamán sikerült 5—8 kilométer mélységben beékelődniük a szovjet védelem vonalába, de áttörni

Szovjet bombavetők harci bevetésre indulnak
Kurszk vidéke. Fénykép. 1943

nem tudtak. Másnap hajnalban újult erővel folytatódott a küzdelem. A szovjet harcosok kitartottak, nem ingatta meg őket a nagy erejű ellenséges nyomás. A német parancsnokság a fő csapás irányát valamivel keletebbre tolta át, és újra megkísérelte az áttörést. De páncélosai leküzdhetetlen ellenállásba ütköztek. A német fasiszta csapatok július 10-ig mindössze 10—12 kilométert nyomultak előre, és semmiképp sem tudtak tovább jutni. A csatateret kilőtt és kiégett német harckocsik százai, halott német katonák és tisztek tízezrei borították. A németeknek fel kellett adniuk a reményt, hogy észak felől áttörhetnek Kurszkig, s védelemre kellett berendezkedniük.

A kurszki kanyar déli oldalán, ahol a Voronyezsi Front védekezett, még drámaibb küzdelem bontakozott ki. A szovjet frontparancsnokság itt is tüzérségi tűz alá vette a németek állásait és támadásra készülődő csapatösszevonásait. Július 5-én reggel a 4. német páncéloshadsereg, amelybe a „Reich", az „Adolf Hitler", a „Halálfejes" válogatott páncélos SS-hadosztályok és a „Nagy-Németország" gépesített hadosztály tartozott, rohamra indult a Voronyezsi Front fő védelmi övezete ellen. A támadás súlya Obojany körzetére nehezedett, amely a Kurszkhoz vezető utakat fedezte. A németekkel itt a 6. és 7. gárdahadsereg és az 1. harckocsihadsereg állt szemben (parancsnokaik: I. M. Csisztyakov, M. Sz. Sumilov és M. E. Katukov altábornagyok). Obojany megközelítési útjain hatalmas csata bontakozott ki. A német páncélosok támadásai egymást követték. A szovjet katonák és tisztek elszántan és állhatatosan védelmeztek minden földdarabot. A szovjet harckocsik zömét úgy beásták a földbe, hogy valóságos acélerődökké váltak. Elkeseredett harc tombolt a levegőben is. A szovjet repülők mindent megtettek, hogy eredményesen fedezzék a szárazföldi csapatok védelmi harcát. Ezekben a napokban tette halhatatlanná a nevét A. K. Gorovec kommunista repülőhadnagy. Egyetlen rárepüléssel kilenc ellenséges gépet pusztított el — ez egyedülálló teljesítmény

a légiharcok történetében! Visszafelé repülve ismét harcba került, és négy német vadászgéppel vívott egyenlőtlen küzdelemben esett el. Emlékműve, amit a belgorodi terület dolgozói emeltek, ma ott áll a Moszkva—Szimferopol autóút mentén, az 597-es kilométerkőnél. Július 9-ig a fasiszták 35 kilométert nyomultak előre, de Obojanyt nem tudták bevenni. Ekkor megkísérelték, hogy a várost keletről megkerülve törjenek tovább Kurszk felé. A szovjet parancsnokság átlátta tervüket. A főhadiszállás tartalékából az új támadási irányba vetette az 5. gárda-harckocsihadsereget (parancsnoka: P. A. Rotmisztrov altábornagy) és az 5. gárdahadsereget (parancsnoka: A. Sz. Zsadov altábornagy). A Voronyezsi Front három hadseregével (az 1. harckocsihadsereggel, a 6. és 7. gárdahadsereggel) együtt nemcsak feltartóztatniuk, de szét is kellett zúzniuk a támadó erőket. Július 12-én új, hatalmas páncéloscsata fejlődött ki Prohorovka, egy kicsiny, eldugott vasúti megállóhely körül. Szovjet és német hadigépek százai rohantak egymásra. Hatalmas porfelhő borult a harcmezőre. A föld megremegett a lövegek robajától. Mindkét fél súlyos veszteségeket szenvedett. A németeknek nem sikerült felülkerekedniük. Az ellenséges páncélos ék, miután Obojanynál már elhajolt, itt végképp kicsorbult, és elvesztette erejét. Estére a németek védelembe mentek át. Július 15-én a fasiszta parancsnokság kénytelen volt elrendelni a visszavonulást. A Voronyezsi Front és a most már harcba vetett Sztyeppei Front csapatai július 23-ra visszaállították a német támadás előtti helyzetet. A „Citadella" hadművelet csődöt mondott, a kezdeményezés a szovjet Főparancsnokság kezében maradt. A Vörös Hadsereg az előzetes tervnek megfelelően ellentámadásba ment át.

A SZOVJET CSAPATOK ELLENTÁMADÁSA

Július 12-én, azon a napon, amikor a fasiszták Prohorovkánál sikertelenül kísérleteztek az áttöréssel, V. D. Szokolovszkij vezérezredes parancsnoksága alatt támadásra indult a Nyugati Front bal szárnya. Ugyanazon a napon támadott a Brjanszki Front is M. M. Popov vezérezredes parancsnoksága alatt. Északról és keletről egyszerre rohamozták meg a németek orjoli beszögellését, a „Szov-

Szovjet harckocsizók és géppisztolyosok támadása
Fénykép. 1943 július

K. D. Orlov alezredes kiadja a harci feladatot a „Normandie" francia repülőszázad harcosainak. Jobbról a második: Marcel Albert rajparancsnok
Fénykép. 1943

jetunió szívének szegezett tőrt", ahogy maguk a hitleristák nevezték. A szovjet csapatok hatalmas erődrendszerbe ütköztek, amelyet 37 ellenséges hadosztály — mintegy 600 000 ember — védett, csaknem 6000 löveggel, ezer harckocsival és önjáró löveggel. Mihelyt a szovjet támadás megindult, az Orjolnál védekező két német hadsereg — a 9. hadsereg és a 2. páncéloshadsereg — parancsnokságát közvetlenül Model vezérezredes vette a kezébe, akit Németországban „a védelem oroszlánja" néven emlegettek. A szovjet csapatok azonban áttörték a bevehetetlennek hitt erődvonalat, és visszavonulásra kényszerítették az ellenséget. A szovjet légierő megszerezte a levegőben az uralmat. Az orjoli hídfőért vívott légiharcokban érdemelte ki a Szovjetunió Hőse kitüntetést A. P. Mareszjev repülőfőhadnagy, akinek ekkor már mindkét lábfeje hiányzott. Még 1942-ben, amikor gépét légiharcban lelőtték, Mareszjev 18 napon át kúszott sebesülten, hóban, fagyban, amíg elérte a szovjet állásokat. Megfagyott lábfejét mindkét lábán amputálni kellett, de nem hagyta el magát. Ismét jelentkezett repülésre, és éppoly mesterien vezette vadászgépét, mint azelőtt. Ezekben a harcokban esett át a tűzkeresztségen a „Normandie" francia repülőszázad, amely a szovjet kormánynak és a Szabad Franciaország Nemzeti Bizottságának megegyezése értelmében alakult meg a Szovjetunióban. A július-augusztusi harcokban a Jean Louis Tulasne őrnagy parancsnoksága alatt álló 14 vadászgép 33 német repülőgépet lőtt le; de maguk a franciák is súlyos veszteségeket szenvedtek. A harcokban elesett a kötelék első parancsnoka és négy pilótája.

Július 15-én a szovjet Központi Front is támadást indított. Miután visszaállította a július 5-e előtti helyzetet, július végére súlyos harcok árán további 40 kilométert nyomult előre északnyugati irányban. A Brjanszki Front hadosztályai augusztus 5-én bevonultak az égő Orjolba. A három szov-

jet front csapatai augusztus 18-ra megtisztították az egész orjoli beszögellést, és megközelítették a németek „Hagen" elnevezésű védelmi vonalát, amelyet még 1943 tavaszán létesítettek Brjanszktól keletre.

Miközben a Brjanszki és a Nyugati Front csapatai az Orjolhoz vivő utakért verekedtek, a Voronyezsi és a Sztyeppei Front is támadásba lendült. Augusztus 5-én felszabadították Belgorodot. Moszkvában ezen a napon tüzérségi díszsortűz — az első győzelmi sortűz a Nagy Honvédő Háború megindulása óta — köszöntötte Orjol és Belgorod felszabadítóit.

A Vörös Hadsereg folytatta a támadást. Augusztus 23-án éjjel a szovjet csapatok megrohamozták Harkovot, és reggelre kezükön volt a város, Ukrajna „második fővárosa". „Ukrajna kapujának zárja" — ahogy a németek Harkovot nevezték — felnyílt, és a felszabadító harcosok előtt megnyílt a beláthatatlan ukrán síkság. A városban megindult a békés élet. Kijev felszabadításáig itt rendezkedtek be az Ukrán SZSZK vezető párt- és állami szervei.

A VÖRÖS HADSEREG ÁLTALÁNOS TÁMADÁSA

A Vörös Hadsereg ellentámadása már augusztus elején hadműveleti szünet nélkül általános hadászati támadásba nőtt át a Velikije Lukitól a Fekete-tenger partjáig terjedő széles arcvonalon. Ez a támadás 1943—1944 teléig tartott, délnyugati irányban. A szovjet—német arcvonal déli szárnyán aratott győzelmek a legfontosabb ipari és mezőgazdasági területek felszabadítását eredményezték. Az ellenség ukrajnai vereségének azonban nemcsak gazdasági, hanem igen nagy katonai-politikai jelentősége is volt: lehetőséget nyújtott a szovjet föld mielőbbi teljes felszabadítására és arra, hogy a hadműveleteket a Szovjetunió határain túlra, Délkelet-Európa országainak területére helyezzék át.

Hitlerék tisztában voltak vele, milyen végzetes veszéllyel fenyegeti őket az események ilyen alakulása, és kétségbeesett erőfeszítéseket tettek a front megszilárdítására. Abban reménykedtek, hogy a Szozs- és Dnyeper-folyók mentén létesített hadászati védelmi vonalon, az úgynevezett „Keleti falnál" megállíthatják a szovjet előretörést.

Öt szovjet front — a Központi, a Voronyezsi, a Sztyeppei, a Délnyugati és a Déli Front — azt a feladatot kapta, hogy zúzzák szét az ellenség főerőit a balparti Ukrajnában és a Donyec-medencében, érjék el a Dnyepert, keljenek át rajta és létesítsenek hadászati hídfőállásokat a folyó jobb partján. Ezzel párhuzamosan az Észak-kaukázusi Frontnak az volt a feladata, hogy kiszorítsa az ellenséget a Tamany-félszigetről és befejezze Észak-Kaukázus felszabadítását.

Augusztus 7-én, miközben Orjoltól nyugatra még tartott a harc, a főhadiszállás parancsára támadásba mentek át a Nyugati Front csapatai; hat nappal később megindult a szomszédos Kalinyini Front is A. I. Jeremenko vezérezredes parancsnoksága alatt. Céljuk egyfelől az volt, hogy a lehető legtávolabbra szorítsák az ellenséget Moszkvától és kiverjék Szmolenszkből, másfelől pedig, hogy megakadályozzák az ellenséget abban, hogy tartalékaival manőverezzen és erősítést vessen át Ukrajnába.

A 40 hadosztályból álló német „Közép" hadseregcsoport, jól kiépített védelmi vonalaira támaszkodva, elkeseredett ellenállást tanúsított a szovjet támadással szemben. A szovjet előnyomulás átlagos napi üteme nem haladta meg a 2,5—3 kilométert, az ellenségnek tehát módjában állt új és új védelmi sávra húzódni. A 120—130 kilométer mélységben kiépített, lépcsőzetes védelmi övezetet 40 napos harc árán, szeptember 16-ra sikerült csak áttörni. A támadás éle Szmolenszk felé irányult. A két front csapatai északi és déli irányból körülvették, majd szeptember 25-én elfoglalták Szmolenszket, az ősi várost, „a moszkvai állam kulcsát". Október elejére befejeződött a szmolenszki terület felszabadítása. A szovjet csapatok 200 kilométert törtek előre nyugatnak és Belorusszia határához értek.

A Brjanszki Front csapatai augusztus 13-án újították meg támadásukat. Leleményes manőve-

A Vörös Hadsereg harcosai felderítés közben Szmolenszk. Fénykép. 1943

rekkel szétrombolták az ellenség védelmét, és a nehéz, erdős-szakadékos terepen előretörve, visszavonulásra kényszerítették a németeket. A brjanszki partizánok sokat segítettek a reguláris csapatoknak. 13 partizánbrigád támadta az ellenség táborait, szállta meg visszavonulási útjait. A partizánok egész sor helységet foglaltak el és tartottak kezükben a Vörös Hadsereg odaérkeztéig. Szeptember 17-én a szovjet csapatok elfoglalták Brjanszkot, ezt a rendkívül fontos vasúti csomópontot, amelyen át a németek a hátország és a hadseregek kapcsolatát fenntartották.

1943 októberében Gomel—Bobrujszk irányában is megindult a szovjet támadás. A Vörös Hadsereg itt is megtörte az ellenség erős ellenállását, a Szozs-folyó mögé szorította a németeket, és megkezdte Belorusszia felszabadítását. Belorusszia több mint két éven át szenvedett fasiszta megszállás alatt. November 26-án a szovjet csapatok felszabadították Gomel városát, az első területi székhelyet Belorussziában.

Az Orsa és Mogiljov irányában indított támadás hosszú, nehéz harcokba torkollott. Minden község, minden magaslat visszafoglalása hatalmas erőfeszítésbe, tömérdek áldozatba került. Ezekben a harcokban esett át a tűzkeresztségen a 1. lengyel gyalogoshadosztály, amely Tadeusz Kościuszko nevét viselte. A Kościuszko-hadosztályt a Szovjetunióban élő lengyel állampolgárok alakították meg, Zigmund Berling ezredessel az élén, a Nyugati Front kötelékében. A lengyel alakulat október 12-én, Lenino belorusz község alatt bocsátkozott először harcba, hogy a szovjet harcosokkal vállvetve küzdjön Lengyelország és a Szovjetunió közös ellensége ellen. E napot azóta is megünnepli a lengyel hadsereg és az egész lengyel nép. Az orsai és mogiljovi harcok, bár nem eredményeztek jelentékenyebb előretörést nyugat felé, lekötötték a német „Közép" hadseregcsoportot, ily módon megakadályozták, hogy a német hadvezetés erőket dobjon át délre, ahol a döntő hadműveletek zajlottak.

A DONYEC-MEDENCE ÉS A BALPARTI UKRAJNA FELSZABADÍTÁSA

A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása világosan átlátta, hogy a hitlerista hadvezetőség a megerősített vonalakra igyekszik visszahúzódni, hogy állóharccá változtassa a háborút. Ezért elhatározta: nem ad lehetőséget az ellenségnek, hogy kiheverje a Kurszk alatt szenvedett csapást, hanem időveszteség nélkül hatalmas támadást indít délen. A támadást a P. J. Malinovszkij hadseregtábornok parancsnoksága alatt álló Délnyugati Front indította meg a Donyec-medencében. Hamarosan támadásba lendült a Déli Front is, F. I. Tolbuhin vezérezredessel az élén. A Déli Front csapatai átkeltek a Miusz-folyón, áttörték az ellenség „Miusz-frontnak" nevezett védelmi vonalát, és Taganrogtól északra hatalmas rést ütöttek rajta, amelyet a német parancsnokság tartalékok híján nem volt képes többé betömni.

Augusztus 26-án ismét támadásra indultak a Központi Front csapatai. Miután keresztültörtek az ellenség védelmén, Ukrajna területére hatoltak, és tovább nyomultak előre, Kijev felé. Szeptember 15-én bevonultak Nyezsinbe. Megnyílt előttük az út a Dnyeper és Kijev felé. Időközben a Voronyezsi és a Sztyeppei Front csapatai erős nyomást fejtettek ki. A német „Dél" hadseregcsoport nehéz helyzetbe került. A szovjet csapatok áttörték szárnyait, és már a Donyec-medencében elhelyezett fasiszta haderő mögöttes területeit fenyegették. Sem a „Közép", sem az „Észak" hadseregcsoporttól nem kaphatott erősítést, mert a német front ott is minden eresztékében recsegett. A német hadvezetőség e helyzetben arra kényszerült, hogy elrendelje a Donyec-medence fokozatos kiürítését. A visszavonuló csapatoknak megparancsolta, hogy a „felperzselt föld taktikáját" alkalmazzák: semmisítsenek meg mindent, amit nem tudnak magukkal vinni. Barbár rombolás következett. A németek tönkretették a bányákat, üzemeket, villanytelepeket. A falvakból elhurcolták a gabonát, elhajtották az állatokat.

A Vörös Hadsereg gyors előretörése katasztrofális helyzetbe hozta a fasiszta hadsereget. Az egész Donyec-medencei hadseregcsoportot új, gigászi „katlan" fenyegette. Hogy a körülzárást elkerüljék, a német csapatok rendetlenül, egyre sietősebben hátráltak a Molocsnaja és a Dnyeper mögé, ahol a „Keleti fal" megmentő erődrendszere várta őket. A Donyec-medence, a Szovjetunió egyik legfontosabb gazdasági területe, ezer sebből vérezve, de máris újraéledő erejével, visszatért.

A fasiszta főparancsnokság nem tudta tartani a frontot a Dnyeper bal partján sem. A Központi, a Voronyezsi és a Sztyeppei Front csapatai megállás nélkül űzték az ellenséget, lélegzetvételi időt sem engedtek neki. Szeptember második felében 700 kilométer hosszúságban — a Szozs torkolatától Zaporozsjéig — elérték a Dnyepert. Ukrajna bal parti területei, a Molocsnaja és Dnyeper közti kerület kivételével, visszanyerték a rég várt szabadságot.

A „KÉK VONAL" FELSZÁMOLÁSA

A 17. német hadsereg, miután 1943 elején Észak-Kaukázusban vereséget szenvedett, visszahúzódott a Tamany-félszigetre, s ott megerősítette állásait. A félsziget alapvonalánál, a Feketetenger partjától az Azovi-tenger partjáig, védelmi vonal húzódott, amelyet a hitleristák „Kék vonalnak" neveztek el. Amíg a Tamany-félsziget a kezükben volt, viszonylag biztosnak érezhették magukat a Krím-félszigethez vezető felvonulási utak birtoklását illetően. Tamanyi hídfőjük mélyen a szovjet csapatok hátában feküdt, és a Vörös Hadsereg jelentékeny erőit kötötte le. Lehetővé tette a németek számára, hogy ellenőrzésük alatt tartsák az Azovi-tenger bejáratát, és igen megnehezítette a Fekete-tengeri Flotta tevékenységét, amely nélkülözni kényszerült fontos bázisát, Novorosszijszk kikötőjét.

A szovjet hadsereg sikerei Ukrajnában 1943 nyarán kedvező feltételeket teremtettek a Tamany-félsziget felszabadításához, az ott fenntartott ellenséges hídfő felszámolásához. A hadművelettel

A „Kis föld" előterében
Novorosszijszk vidéke. Fénykép. 1943

az Észak-kaukázusi Front csapatait (parancsnoka: J. E. Petrov vezérezredes), a Fekete-tengeri Flottát (parancsnoka 1943 májusától L. A. Vlagyimirszkij altengernagy) és az Azovi-tengeri Flottillát (parancsnoka: Sz. G. Gorskov ellentengernagy) bízták meg. Az volt a feladatuk, hogy a Tamany-félszigeten vereséget mérjenek az ellenségre, majd megkezdjék a Krím felszabadítását. Az első lépés Novorosszijszk megszerzése volt, minthogy ez a kikötőváros a Tamany-félsziget védelmének kulcsát jelentette. Szeptember 10-ére virradó éjszaka támadásba lendültek az Észak-kaukázusi Front egységei, támadásba mentek át a Novorosszijszk körzetében létesített hídfőállás, az úgynevezett „Kis Föld" hét hónap óta hősiesen védekező szovjet egységei, a tenger felől pedig megindult a torpedónaszádok rohama. Elkeseredett harcok után, szeptember 16-án sikerült elfoglalniuk a várost. Nyomban ezután az Észak-kaukázusi Front más szakaszain is megindult a támadás. A Tamany-félsziget teljesen felszabadult. A németek a Kercsi-tengerszoroson át a Krím-félszigetre vonultak vissza, miközben több mint 70, evakuációt végző kisebb-nagyobb hajót vesztettek a tengerszorosban és az Azovi-tengeren, további 70-et pedig a Fekete-tengeren. Október utolsó éjjelén a szovjet csapatok átkeltek a Kercsi tengerszoroson, s megvetették lábukat a Krím földjén. Hídfőállásukat kitartóan védték a fasiszták dühös rohamaival szemben. Az Észak-Kaukázusért vívott küzdelem ily módon a Vörös Hadsereg győzelmével véget ért.

HARC A DNYEPERÉRT. KIJEV FELSZABADÍTÁSA

A szovjet csapatok, mihelyt kiértek a Dnyeper-folyóhoz, meg sem várva a speciális felszerelések és járművek beérkezését, megkezdték az átkelést. Ez nem volt könnyű feladat, tekintve, hogy a Dnyeper széles folyó, amelynek vízbőségét Európában csupán a Volgáé és a Dunáé múlja felül.

A KURSZKI CSATA ÉS A VÖRÖS HADSEREG ÁLTALÁNOS TÁMADÁSA 1943 NYARÁN ÉS ŐSZÉN

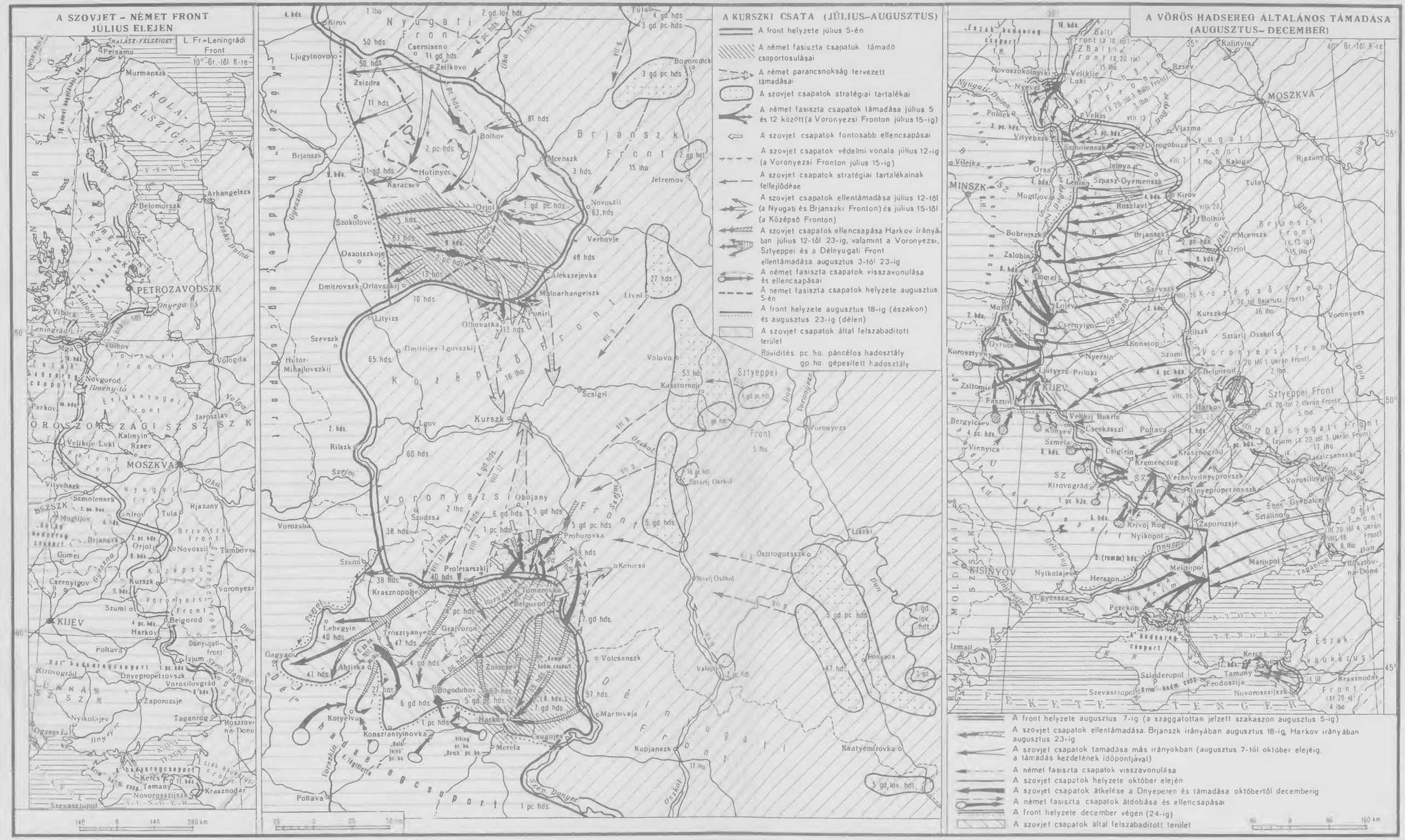

Vatutyin hadseregtábornok, az 1. Ukrán Front parancsnoka egy Kijev melletti megfigyelőállásban
Fénykép. 1943 október

A Vörös Hadsereg egységei az éppen kéznél levő csónakok, tutajok s egyéb alkalmatosságok felhasználásával, az ellenség heves ellenállása közepette mégis végrehajtották az átkelést Gomeltől nyugatra, Kijevtől északra és délre, Kremencsugnál és Dnyepropetrovszknál. A Dnyeper jobb partján kiépítették az első szovjet hídfőállásokat. A Dnyeper-part lakói nagy segítséget nyújtottak a hadseregnek. A halászok örömmel adták át a katonáknak a németek elől elrejtett csónakjaikat, tutajokat, kompokat építettek. A vidék partizánjai jó előre elfoglalták az átkelőhelyeket, és a szovjet csapatok odaérkeztéig tartották azokat. Szakadatlan tüzérségi és gépfegyvertűzben, a hulló bombákkal mit sem törődve, halált megvető bátorsággal indultak rohamra a szovjet harcosok a „Keleti fal" ellen. Sokan lelték halálukat a Dnyeper habjaiban, de kötelességüket utolsó leheletükig teljesítették. Szeptember végén már 23 hídfőállás létesült a folyó jobb partján. Legtöbbjük először nem volt több, mint a partszegély egy-egy kis darabja, ahol a harcosok megvetették a lábukat, és minden erővel kitartottak, amíg a túlsó partról erősítés érkezett. A sok apró hídfőállás fokozatosan szélesült és erősödött, újabb és újabb csapatokat és egyre több hadianyagot fogadott be, s hamarosan azzal fenyegette az ellenséget, hogy szétrepeszti a folyó jobb partján kiépített hadászati védelmét. A szovjet harcosok ezrével adták a hősiesség és a katonai tudás csodálatos példáit. A dnyeperi átkelés során mintegy kétezer katona és tiszt érdemelte ki a Szovjetunió Hőse címet. Több tízezer harcost tüntettek ki rendjellel és érdemérmmel.

A gyors nyugati előnyomulás következtében októberben szükségessé vált a szovjet seregek átszervezése és a frontok elnevezésének megváltoztatása. A Velikije Lukitól északra elhelyezkedő csapatokat, melyek addig a Brjanszki Front kötelékében harcoltak, 2. Balti Front néven szervezték újjá; a Kalinyini Front az 1. Balti Front nevet kapta; a Központi Front Belorusz Fronttá, a Voronyezsi, Sztyeppei, Délnyugati és Déli Front (a felsorolás sorrendjében) 1., 2., 3. és 4. Ukrán Fronttá alakult. A négy Ukrán Front feladata 1943 őszén az volt, hogy felszabadítsák Szovjet-Ukrajna fővá-

rosát. Kijevet, hadászati méretűvé bővítsék a Dnyeper jobb partján létesített szovjet hídfőket, és felszámolják az ellenséget a Molocsnaja és Dnyeper közti sávban. E hadműveletekkel már megkezdték a jobb parti Ukrajna felszabadítását.

Az N. F. Vatutyin hadseregtábornok parancsnoksága alatt harcoló 1. Ukrán Frontnak jutott az a dicsőség, hogy felszabadítsa Ukrajna fővárosát. A hadművelet nagy előkészületeket követelt. Miután a Kijevtől délre létesített bukrinszki hídfőről októberben indított támadás nem vezetett sikerre, úgy döntöttek, hogy erőiket Kijevtől északra, a Ljutyezs körzetében létrehozott másik hídfőállásban vonják össze. Ezt a hídfőt a 38. szovjet hadsereg tartotta, amelynek parancsnokságát október végén K. Sz. Moszkalenko vezérezredes vette át. A bukrinszki hídfőről titokban átdobták a 3. gárdaharckocsi-hadsereget (parancsnoka: P. Sz. Ribalko altábornagy), a tüzérségi és műszaki alakulatokat. A hídfővel szemben, a bal parton az 1. gárdalovas hadtest helyezkedett el. A 38. hadsereg állományában működött a Svoboda parancsnoksága alatt álló 1. csehszlovák dandár is. Több mint 2000 löveget és aknavetőt, 500 reaktív tüzérségi löveget vontak össze a fő csapás irányában. A szovjet hadsereg ilyen módon jelentékeny erőfölényt biztosított magának a németekkel szemben, akik minden áron tartani akarták Kijevet, jól tudván, hogy elvesztése veszélybe sodorja „Dél" hadseregcsoportjuk egészét, és megnyitja a Vörös Hadsereg útját a Kárpátok és Lengyelország felé.

November 3-án reggel támadásba lendültek a szovjet csapatok, áttörték a német védelmet, és előrenyomultak Kijev felé. A német hadvezetést meglepte a támadás, minthogy a fő csapást a bukrinszki hídfő felől várták, ahol a szovjet seregek november 1-én figyelemelterelő támadó hadműveleteket kezdtek. Mire a fasiszta tábornokok észrevették tévedésüket, már késő volt. A szovjet harckocsik éjszaka is folytatták gyors előretörésüket. November 5-én este már Kijev külvárosaiban zajlott a küzdelem, és egész éjszaka tartott. November 6-án reggelre megtört a németek ellenállása. Az ősi Kijev, „az orosz városok anyja" felszabadult. November 6-án, az októberi forradalom 26. évfordulójának előestéjén Moszkva ünnepélyesen köszöntötte az ukrán főváros felszabadítóit. A Kijevért vívott harcokban különösen kitűnt hadosztályok felvehették a „kijevi" nevet; a csehszlovák dandárt a Szuvorov-rend 2. osztályával tüntették ki, három harcosa pedig a Szovjetunió Hőse lett.

A szovjet csapatok tovább támadtak. November 12-én felszabadították Zsitomir ukrajnai területi székvárost. A németeknek utóbb sikerült ugyan visszafoglalniuk Zsitomirt, és némileg

A szovjet csapatok átkelése a Dnyeperen
Fénykép. 1943 október

visszaszorítaniuk a szovjet erőket, de az 1. Ukrán Front teljesítette fő feladatát: a kis jobb parti hídfőállásokból kiinduló támadás eredményeképp november végére nagy kiterjedésű hadászati hídfőre tett szert, 230 kilométer szélességben és 150 kilométer mélységben. Innen már meg lehetett indítani azt a támadást, amely Ukrajna teljes felszabadítására irányult. Átvágták a németek „Dél" és „Közép" hadseregcsoportját összekötő legfontosabb vasútvonalakat is.

Az ismertetett hadműveletek során a Vörös Hadsereg messzemenő segítséget kapott az ukrán partizánoktól. Ez a támogatás különösen jelentős volt az Ovrucs körüli harcokban. A. N. Szaburov partizánegysége itt két vasútvonalat foglalt el, és komoly német erőket kötött le. Ugyanitt tüntette ki magát Jan Nálepka kapitány csehszlovák partizánosztaga is; a vakmerő parancsnok az Ovrucsért vívott harcokban halt hősi halált. Ovrucsban felállított emlékműve a Szovjetunió és Csehszlovákia népeinek vérrel megpecsételt fegyverbarátságát hirdeti.

A 2. és 3. Ukrán Front csapatai I. Sz. Konyev hadseregtábornok, illetve P. J. Malinovszkij hadseregtábornok vezérlete alatt időközben a Dnyeper mentén elfoglalták Cserkasszi, Dnyeprodzerzsinszk, Dnyepropetrovszk és Zaporozsje városokat, és 1943 december végére hatalmas — 400 kilométer széles és 100 kilométer mély — hídfőt létesítettek a Dnyeper középső és déli folyásánál. Ezzel megteremtették Krivoj Rog felszabadításának feltételeit.

A 4. Ukrán Front szeptember végén támadott, és miután a Molocsnaja-folyónál áttörte a „Keleti falat", kijutott a Dnyeper alsó folyásához és a krími földszoroshoz. A Dnyeper bal partján egyedül Nyikopol körzetében tartotta még magát egy ellenséges hídfőállás.

Az 1943. évi nyári-őszi hadjárat ragyogó sikerekkel ért véget.

A SZOVJET HADITENGERÉSZETI FLOTTA TEVÉKENYSÉGE 1943-BAN

A szovjet fegyveres erők hadműveleteiben 1943-ban jelentősen megnövekedett a Haditengerészeti Flotta szerepe. Az Északi Flotta tengeralattjárói — köztük a Csendes-óceánról átirányított tengeralattjárók, amelyek két óceánt átszelve 17 000 mérföldet tettek meg, és 1943 tavaszára érkeztek meg az Északi Flotta poljarniji bázisára — sikeresen támadták az ellenséges hajószállítmányokat.

1943-ban az Sz-101. számú tengeralattjáró érte el a legnagyobb sikert, amely P. J. Jegorov harmadkapitány parancsnoksága alatt három ellenséges szállítóhajót, egy kísérő hadihajót és egy U-639-es tengeralattjárót süllyesztett el. Az M-122. számú tengeralattjáró (parancsnoka: P. V. Sipin alkapitány) és az Sz-55. számú tengeralattjáró (parancsnoka: M. L. Szuskin harmadkapitány) három-három szállítóhajót semmisített meg; az Sz-56. számú tengeralattjáró pedig (parancsnoka: G. I. Scsedrin alkapitány) két szállítóhajót.

Az Északi Flotta légierői, miközben eredményesen támadták az ellenség tengeri közlekedését, a Karél Front légierőivel együtt heves harcot vívtak a német légierők ellen. Az év második felében a szovjet repülők kivívták a légi uralmat. Csapást csapás után mértek az ellenséges hajókra a szovjet torpedónaszádok is, annak ellenére, hogy ezen a tengeren rendkívül nehéz és bonyolult hajózási viszonyok közt kellett működniük.

Örökre emlékezetes marad A. A. Bastirkovnak, az Északi-tenger fölött harcoló repülőszázadosnak a hőstette. Bastirkov az ellenség szállítóhajójára irányította sérült gépét, s rázuhanással elsüllyesztette a hajót. A hősi halált halt századosnak és navigációs őrmesterének, V. N. Gavrilovnak haláluk után a Szovjetunió Hőse címet adományozta a szovjet állam.

A Vörös Zászló érdemrenddel kitüntetett Balti Flotta tengeralattjárói elsősorban a Svédországból vasércet szállító német hajóknak okoztak súlyos veszteségeket.

A német és finn hadvezetőség arra kényszerült, hogy a Finn-öblöt kétszeres fémhálóval zárja le, rengeteg aknát helyezzen el és megnövelje őrszolgálatot teljesítő hadihajóinak számát. A szovjet

A „Szoobrazityelnij" gárda-torpedóromboló légvédelmi tüzérei tüzet nyitnak az ellenségre Fekete-tengeri flotta. Fénykép. 1943

tengeralattjáróknak ezért egy időre be kellett szüntetniük hadműveleteiket. A Balti-tengeren közlekedő német hajókra ekkor a torpedóvető repülőgépek mértek csapásokat. A szovjet pilóták a nehéz viszonyok között bátran és mesterien küzdöttek: a torpedóvető repülőgépek öt hónap alatt 52 szállító- és tartályhajót, 4 hadi- és segédhajót semmisítettek meg. Aktívan tevékenykedtek a bombázógépek is.

A Fekete-tengeri Flotta elsősorban a Fekete-tengeri Hadseregcsoportnak szállított erősítéseket. Csupán 1943 első negyedében 150 000 katonát és tisztet, igen sok harckocsit, löveget, hadianyagot, élelmiszert és üzemanyagot juttatott el hozzá. Emellett egyre nagyobb méretekben támadta az ellenség közlekedési útvonalait és parti berendezéseit. Júliusban megindultak a tengeralattjárók és repülőgépek összehangolt hadműveletei.

E hadműveletek során a D-4. sz. tengeralattjáró (parancsnoka: B. V. Gremjako alkapitány) összesen 13 000 tonna hajótérnek megfelelő ellenséges szállítóhajót süllyesztett el. Torpedónaszádok is részt vettek a küzdelemben. A fekete-tengeri hajózás viszonyainak ismeretében egyre nagyobb arányban alkalmazták harci eszközül az aknákat. 1943 folyamán a szovjet torpedónaszádok több mint 2500 alkalommal futottak ki tengeri portyára, míg 1942-ben csak 1000-szer. Nagy veszteségeket okozott az ellenségnek a Fekete-tengeri Flotta légiereje is, amely a parti létesítményekre és vasútvonalakra mért csapásokat, és igen sok, katonával és hadianyaggal megrakott partraszállító bárkát és komphajót süllyesztett el.

Az Azovi-tengeren az 1943 februárban újjáalakított Azovi Flottilla tevékenykedett. Hajói taktikai partraszállási műveletekben vettek részt, aknazárakat raktak le, és az év folyamán több mint 50 alkalommal támadtak meg ellenséges hajókat. Augusztus 29-én csapást mértek a taganrogi

kikötőre, és megakadályozták, hogy az ellenség tengeri úton elszállítsa csapatait. A következő napon részt vettek Taganrog ostromában. Szeptember 10-én Mariupolnál partra tettek egy deszantegységet, amely a Déli Front csapataival együtt részt vett a város felszabadításában.

AZ 1943-AS NYÁRI-ŐSZI HADJÁRAT KATONAI ÉS POLITIKAI EREDMÉNYEI

Véget ért az 1943-as esztendő, a háború gyökeres fordulatának éve. 1943 elején a szovjet erők szétzúzták és fogságba ejtették a Volgánál a fasiszta sereget, majd elkövetkezett a nyári-őszi támadás, középpontjában a történelmi jelentőségű kurszki csatával. „Végső harc Németországért" — maguk a hitleristák nevezték el így a kurszki csatát, amit aztán dicstelenül elveszítettek. A fasiszta Németország katonai és politikai tervei meghiúsultak, támadó hadászata csődöt mondott. Hadserege oly hatalmas veszteségeket szenvedett halottakban, sebesültekben, nyom nélkül eltűntekben, hogy pótlásukról egyhamar szó sem lehetett. A visszavágás, amiről Hitlerék álmodoztak, nem sikerült.

A Vörös Hadsereg, közvetlenül azután, hogy a kurszki ívben szétzúzta a fasisztákat, új, nagy támadást indított Velikije Lukitól az Azovi-tengerig terjedő 2000 kilométeres arcvonalon. A szovjet csapatok e támadás során befejezték az Oroszországi Szovjet Szövetséges Szocialista Köztársaság területének megtisztítását, benyomultak Belorusszia területére, felszabadították a balparti Ukrajnát és a Donyec-medencét, majd áttörték a „Keleti falat" és két hadászati hídfőt létesítettek a Dnyeper jobb partján. Kiűzték az ellenséget a Tamany-félszigetről, és megvetették lábukat a Kercsi-félszigeten, ahol már gyűjtötték az erőt a Krím felszabadítására. Mindent egybevetve 350 000 négyzetkilométernyi területet szabadítottak fel, sok millió lakossal; felszabadítottak 40 000 helységet, köztük 162 várost, amelyek között olyan nagy gazdasági és kulturális központok voltak, mint Kijev,

Szovjet zászló leng a felszabadult Novorosszijszk fölött
Fénykép. 1943

A pártba nemrég felvett kiváló katonának átadják a tagkönyvet
Sztálingrád. Fénykép. 1942

Harkov, Orjol, Taganrog, Brjanszk, Szmolenszk, Gomel, Dnyepropetrovszk, Dnyeprodzerzsinszk, Zaporozsje, Novorosszijszk.

A nyári-őszi hadjárat során 118 ellenséges hadosztályt zúztak össze — a szovjet—német arcvonalon felvonultatott német szárazföldi haderőnek mintegy felét. A németek helyrehozhatatlan veszteségeket szenvedtek: 1 200 000 embert vesztettek. A Vörös Hadsereg e hadjáratban bizonyságot tett megnövekedett harci erejéről és katonai tudásáról. A kurszki csata, a „Kék vonal" áttörése és a Dnyeperi átkelés a szovjet hadművészet fejlődéséről, tökéletesedéséről tanúskodott. A nyári-őszi hadjáratban bevetett 5 harckocsihadsereg és 25 önálló harckocsi- és gépesített hadtest hatalmas ütőerőt testesített meg, amelynek birtokában a szovjet Főparancsnokság hadászati arányú feladatokat oldhatott meg.

A Vörös Hadsereg a hátország szüntelen fejlődő hadigazdaságából és az egész szovjet nép áldozatkész munkájából merítette gigantikus támadásához az erőt. A katonai győzelmek és munkahőstettek lelkesítője és megszervezője a Kommunista Párt volt. Tagjai foglalták el a legfelelősségteljesebb, legnehezebb, legveszélyesebb posztokat. Mindenütt — a fronton és a hátországban — ők jártak az élen, személyes példájukkal ragadták magukkal a tömegeket. 1943 folyamán 1 787 000 embert vettek fel a pártba: a munkásosztály, a kolhozparasztság, az értelmiség legjobbjait, a győzelemre vitt csaták harcosait.

A hitleri Németországot a katasztrófa szélére sodorta a vereség. Vele együtt az egész fasiszta tömb válságba került. A Vörös Hadsereg hatalmas offenzívája nyáron bontakozott ki, jóllehet a fasiszta propaganda mind ez ideig azt erősítgette, hogy a korábbi szovjet támadások a téli viszonyoknak köszönhették sikerüket; s most, a nyári-őszi hadjárat befejeztével a Vörös Hadsereg szilárdan kezében tartotta a hadászati kezdeményezést. A hitleri vezérkar hadműveleti osztályának akkori

főnöke, Jodl vezérezredes a fasiszta vezetőknek tett 1943 novemberi jelentésében kénytelen volt beismerni, hogy a helyzet súlyos, és jelezni, hogy „újabb súlyos krízisek lehetősége áll fenn".

Az 1943-as kurszki csata visszavonhatatlanul megerősítette a háború gyökeres fordulatát, amely nem egészen egy évvel azelőtt kezdődött.

A fasiszta seregek veresége Kurszknál és a szovjet hadsereg azt követő általános támadása nemcsak a szovjet—német arcvonalon változtatta meg alaposan a helyzetet, hanem a második világháború egész menetére is döntő hatást gyakorolt. A német hadvezetés arra kényszerült, hogy jelentékeny erőket átdobjon a keleti frontra. 1943 folyamán összesen 60 hadosztályt vont ki Nyugat-Európából, köztük 10 páncélos- és gépesített hadosztályt. Ez kedvező feltételeket teremtett a Szovjetunió szövetségesei számára, megkönnyítette olaszországi hadműveleteiket, és meggyorsította Mussolini fasiszta rezsimjének összeomlását. A hitleristáknak le kellett mondaniuk arról, hogy megszállják Svédországot, jóllehet már kidolgozták az elözönlés tervét („Sarki róka"-terv).

A németeket ért vereség aláaknázta az „új európai rendet", új erőt öntött a leigázott népek felszabadító küzdelmeibe, és előrevetítette a fasiszta birodalom gyors, elkerülhetetlen összeomlását.

A Vörös Hadsereg már 1943-ban bebizonyította, hogy egymagában is képes megnyerni a háborút Németország ellen. Éppen ez a tény késztette arra a Szovjetunió szövetségeseit, hogy a második front halogatásának politikájáról az európai invázió serény előkészítésére térjenek át.

4. NÉPI HÁBORÚ A MEGSZÁLLÓK HÁTÁBAN

AZ ERŐSZAK ÉS TERROR RENDSZERE A MEGSZÁLLT TERÜLETEKEN

1942—1943 folyamán a megszállt szovjet területek népét új gyötrelmek érték. A háború elhúzódása és a szovjet—német fronton elszenvedett veszteségek azzal fenyegették Németországot, hogy ember- és anyagforrásai kimerülnek. A totális mozgósítás elrendelése az országon belül nem pótolta a hiányokat. A hitleristák erre a terror minden eszközével a szovjet nép ellen fordultak. Németországi kényszermunkára mozgósították a megszállt területek egész munkaképes lakosságát, és a legkegyetlenebb módon torolták meg, ha bárki is kivonta magát a kényszertoborzás alól. Razziákon fogdosták össze az embereket, felgyújtották az elmenekültek házait, börtönbe és koncentrációs táborba zárták családjukat.

Zsúfolt, lezárt tehervagonokban szállították Németországba a kényszermunkásokat. Napokon át sem enni, sem inni nem adtak nekik. Az emberek ezrével haltak meg út közben. Azokat, akik élve odaértek, erejükön felül dolgoztatták a németországi gyárakban és bányákban, szörnyű életviszonyok között, kegyetlen, megalázó bánásmód mellett. 1941-től 1944-ig mintegy 5 millió embert hurcoltak el a Szovjetunió megszállt területeiről Németországba.

A tömeges elhurcolásnak nem az volt az egyetlen célja, hogy munkaerőt biztosítson a német hadiipar számára. A Németországba szállítás egyben az antifasiszta mozgalom ellen vívott harc egyik eszköze volt. A munkaképes, cselekvésképes lakosság eltávolításával meg akarták gyengíteni a szovjet népet, meg akarták törni akaratát és ellenállását, meg akarták semmisíteni a partizánmozgalom talaját. De a nép haragja, a megszállók elleni gyűlölete még magasabbra csapott. Hogy megtörjék a néptömegek ellenállását, a megszállók kegyetlen megtorló hadjáratokat indítottak. A véres megtorlás legnagyobbrészt a békés lakosság köréből szedte áldozatait. Belorusszia birodalmi főbiztosa, Kube beismerte, hogy csupán egyetlen megtorló akció során 10 000 szovjet állampolgárt öltek meg, „legnagyobbrészt parasztokat" és „igen sok asszonyt és gyermeket". A németek egész falvakat gyújtottak fel, egész falvak lakosságát gyilkolták meg azon a címen, hogy „kapcsolatban álltak a partizánokkal".

A német hadsereg osztagainak hadműveleti naplóiban mindennapossá vált az ilyenfajta bejegyzés: „Megsemmisítettünk 17 tanyát, agyonlőttünk 19 férfit, 22 nőt és 41 gyermeket"; „Agyonlőttünk 1 férfit, 1 asszonyt és 4 gyereket, mert az erdőn kóboroltak, és nem voltak hajlandók felvilágosítást adni".

A német fasiszták a szovjet emberek millióit pusztították el a balti köztársaságokban, Belorussziában, Ukrajnában és Oroszország megszállt vidékein.

Rendkívül sokat szenvedtek a fronthoz közel eső megszállt övezetek lakói. A németek, félve a partizánoktól, a békés lakosságot lakóhelyének elhagyására kényszerítették, és a kiürítést a tőlük megszokott kegyetlenséggel hajtották végre: rögtönzött koncentrációs táborokba hajtották őket, és szabad ég alatt, drótsövény között tartották hóban-fagyban. Az éhség, a fagy, a betegség ezer és ezer férfival, asszonnyal, gyerekkel végzett. Különösen kegyetlenné vált a kényszerkiürítés, amikor a németeknek kellett visszavonulniuk az előretörő szovjet hadsereg elől. Himmler 1943 nyarán azt követelte a katonai parancsnokoktól, hogy a kiürített területeken „ne hagyjanak egyetlen embert, egyetlen állatot, egyetlen mázsa gabonát, egyetlen vasútvonalat, egyetlen házat sem..." A „felperzselt föld" taktikájához híven a német fasiszta csapatok romba döntöttek olyan gazdasági és kulturális centrumokat, mint Kijev, Ogyessza, Rosztov na Donu, Novgorod, Harkov, Szmolenszk, Minszk. Megsemmisítették az építőművészet remekeit, földig rombolták az iskolákat, kórházakat, színházakat, főiskolákat, tudományos intézményeket.

A hitleristák által elpusztított Novo-Jeruszalimszkij monostor
Fénykép

A németek megkísérelték, hogy jobban összefogják a szovjethatalommal szemben álló erőket, azt remélve, hogy ezen a módon eredményesebben harcolhatnak a szovjet hazafiak ellen, és hatékonyabban kirabolhatják az elfoglalt területeket. A fogságba esett áruló Vlaszov tábornok segítségével kezdték megszervezni az úgynevezett „Orosz felszabadító hadsereg" fegyveres osztagait, s különféle „kozákszázadokat" és „nemzeti csapatokat" hoztak létre. Ezeknek az alakulatoknak a többségét hadifoglyokból verbuválták össze, és rendőri szolgálatra alkalmazták a megszállt országrészekben. A toborzásnál a zsarolás, a megfélemlítés és a kényszer változatos eszközeit alkalmazták. De ezek az osztagok is megbízhatatlanoknak bizonyultak. 1942—1943-ban tagjaik közül sokan átálltak a partizánokhoz. Csak azok tartottak ki végig a hitleristák szolgálatában, akik a szovjethatalom és a nép elleni gyűlölettől hajtva ártatlan emberek vérét ontották, és rettegtek a felelősségre vonástól.

1942—1943-ban aktív tevékenységet folytattak az ukrán burzsoá nacionalisták, akik „Moszkva és Berlin" ellenségének mondták magukat. Valójában szoros kapcsolatban álltak a hitleristákkal, és azok parancsait teljesítették. A nacionalista bandák főképp Nyugat-Ukrajnában tevékenykedtek, s a megszállóknak engedelmeskedve a szovjet partizánok ellen indítottak támadásokat. 1943 tavaszától véres terrort alkalmaztak a lengyel lakossággal szemben. Provokatív akcióikat a megszállók rendelték el, akik ilyen módon akarták egymásra uszítani és az igazi ellenség elleni harctól elfordítani az egyes nemzetiségeket. A szovjet partizánok és az illegalitásban dolgozó kommunisták leleplezték a hitleristák és a kezükre dolgozó elemek céljait, és nagyrészt meghiúsították mesterkedéseiket.

PARTIZÁNHARC 1942—1943-BAN

A partizánmozgalom 1942 tavaszán új fejlődési szakaszához ért. A Vörös Hadsereg téli győzelmei, amelyek megerősítették a végső győzelembe vetett hitet, újabb tízezreket mozgósítottak harcra. A megszállt területek kommunistái — partizánok és illegális aktivisták — politikai és szervező munkájukkal nagymértékben erősítették az ellenállást. A partizánalakulatok és földalatti csoportok még szorosabb kapcsolatba kerültek a lakossággal. A cél közös volt: egyre erőteljesebb ellenállást tanúsítani a hitleristákkal szemben. A partizánok és a lakosság között szoros kapcsolat épült ki azokban a körzetekben is, amelyek a megszálló hadsereg közvetlen ellenőrzése alatt álltak. A partizánok sok embert kiragadtak a hóhérok kezéből, megölték a megszálló hatóságok hivatalnokait, polgármestereit, falusi elöljáróit, rendőreit. Sok ezer városi és falusi embert mentettek meg a Németországba hurcolástól. A lakosság élelemmel látta el a partizánokat, fegyvert és orvosságot gyűjtött számukra, hírt adott nekik az ellenség intézkedéseiről. A falvakban sok helyütt önvédelmi

A partizánok átadják Antonovo falu lakosainak a Szovinformbjuro hadijelentését
Belorusszia. Fénykép. 1943

A partizánok átveszik a „Nagy földről" érkezett ruhákat és felszerelést
Ukrajna. Fénykép. 1943

csoportok alakultak; ezek alkották a partizánokkal való együttműködés egyik leggyakoribb és leghatékonyabb formáját. Az önvédelmi csoportok őrszolgálatot létesítettek, nehogy a megszállók váratlanul rajtaüssenek a falun, s a partizánosztagok fegyveres tartalékának szerepét töltötték be. Sok esetben maguk is harci osztagokká alakultak.

Az ellenállás erősödését mutatta a partizánosztagok számának rohamos növekedése is. 1942 végén már több mint 120 000 ember harcolt soraikban. Különösen erős alakulatok működtek az Oroszországi Szövetséges Köztársaság leningrádi, kalinyini, szmolenszki és orjoli területein, Belorussziában, Ukrajna keleti és északi vidékein.

Megváltozott a partizánharc szervezeti formája. Ukrajnában hatalmas partizánegységek jöttek létre Sz. A. Kovpak, A. N. Szaburov, A. F. Fjodorov és mások parancsnoksága alatt. Belorussziában és az Oroszországi Szövetséges Köztársaság megszállt területein a kisebb egységek partizándandárokba szerveződtek. A kalinyini területen néhány dandár partizánhadtestet alkotott. Szmolenszk környékén bizonyos ideig partizánhadosztályok is működtek.

A partizánmozgalom fellendülését a központi és helyi pártszervek céltudatos munkája készítette elő. Tapasztalt pártmunkások és katonák csoportjait irányították az ellenség mögöttes területeire, akik rádió-adóállomásokkal felszerelve rendszeres kapcsolatot teremtettek a partizánok és a szovjet hátország között. Sok ilyen átdobott csoport egy-egy partizánalakulat magvává lett. A partizánharc új viszonyai az irányítás új szervezeti formáit tették szükségessé. Az Állami Honvédelmi Bizottság 1942. május 30-án életre hívta a partizánmozgalom központi törzskarát, és hamarosan az Ukrán, a Brjanszki, a Nyugati Front és más frontok haditanácsai mellett is külön törzskarokat szervezett a partizántevékenység irányítására. Korábban a partizánok úgy fegyverezték fel magukat, hogy összeszedték a csatatereken maradt fegyvert, lőszert, vagy elvették az ellenségét.

1942-ben megváltozott a helyzet. A szovjet hadvezetőség nagy mennyiségű fegyvert és lőszert juttatott a partizánokhoz. 1942 végén—1943 elején 700 embert és mintegy 1000 tonna hadianyagot küldött légi úton az ellenség mögé, s közben 1500 sebesült és beteg partizánt szállíttatott a szovjet hátországba. Tömérdek fegyver és felszerelés jutott el a partizánokhoz a frontvonalon áthatoló szállító oszlopok útján is. Belorusszia Kommunista Pártja Központi Bizottságának északnyugati csoportja 1942 március-szeptember folyamán több mint 20 fegyveres osztagot, 160 szervező és diverziós csoportot, 11 000 puskát, 6000 géppisztolyt, 1000 géppuskát, mintegy 5 millió töltényt, 60 tonna trinitrotoluolt és egyéb lőszert juttatott át ilyen módon a fronton. Az emberek és szállítmányok zöme a „szurazsi" kapun áramlott át, amelyet az 1. belorusz partizándandár őrzött M. F. Smirev parancsnokkal az élén.

1942 augusztus-szeptemberben a központi törzskar megszervezte a belorussziai, ukrajnai, brjanszki és szmolenszki partizánegységek parancsnokainak értekezletét. A megbeszélések során megvitatták a front mögötti háború tapasztalatait, és intézkedéseket dolgoztak ki a partizánharc erősítésére. 1942. szeptember 5-én a legfőbb főparancsnok parancsot írt alá „A partizánmozgalom feladatairól", amelyben elrendelte a partizántevékenységnek és a reguláris hadsereg hadműveleteinek koordinálását. A partizánok harci cselekményeinek elsősorban az ellenség elnyúlt közlekedési vonalaira kellett áthelyeződniük.

A megszállók hamar megérezték, hogy vasútvonalaik mentén megerősödött a partizánok tevékenysége. 1942 augusztusában 148 szerelvény siklott ki, szeptemberben 152, októberben 210, novemberben 238. A belorusz partizánosztagok egy csoportja 1942 őszén felrobbantotta a Ptyics-folyó vasúti hídját, s ezzel megszakította egy igen fontos vasútvonalon a közlekedést. A brjanszki terület partizánjai szétrombolták Prigorje vasútállomást.

Egyre több támadás érte a német gépkocsioszlopokat. A partizánkörzeteket és övezeteket átszelő országutak gyakorlatilag járhatatlanokká lettek a megszállók számára. Sok úton csak erős katonai őrizet mellett bonyolíthatták le szállításaikat.

A nagy partizánegységek létrejötte és működésük koordinálása lehetővé tette, hogy tervszerű harcot indítsanak a megszállók támaszpontjai ellen. A kerületi központokban és más helységekben állomásozó fasiszta helyőrségek megsemmisítése révén a partizánosztagok és alakulatok mindinkább kibővítették az ellenőrzésük alatt álló területet. Belorussziában egész kerületek, sőt a kerületek csoportjai szabadultak meg a megszállóktól. 1943 elején a Belorusz Köztársaság vityebszki, minszki, mogiljovi területének és más területeinek nagy része partizánkörzetté vált. 1943 nyarán már mintegy 200 000 négyzetkilométeres terület állt a partizánok ellenőrzése alatt.

Hasonló formákat öltött a népi harc Oroszország és Ukrajna sok vidékén is, amelyek Belorussziához hasonló természeti adottságokkal rendelkeztek. A sztyeppevidékeken viszont elsősorban gyorsan mozgó osztagok és csoportok tevékenykedtek.

A partizánok már 1942 nyarán és őszén 22—24 ellenséges hadosztályt kötöttek le. 1943-ban a német parancsnokságnak még több erőt kellett elvonnia a frontról a mögöttes területek „pacifikálására". De a hadsereg nem tudta elfojtani a szovjet emberek ellenállását, amely éppen 1943-ban bontakozott ki a legnagyobb méretekben.

A partizánmozgalom a megszállt területeken csaknem mindenütt kibontakozott és általánossá vált: 1943 végére már 250 000 ember fogott fegyvert, és százezrekre nőtt azoknak a száma, akik a partizánok fegyver nélküli tartalékát alkották.

A népi ellenállás e hatalmas lendületét főképpen a Vörös Hadsereg győzelmei és az ellenség hátában dolgozó kommunisták szervező- és politikai tevékenysége bontakoztatta ki. Egyre erősebb, egyre hatékonyabb lett az agitációs és propagandamunka. Szovjet újságokat nyomtattak, röpcédulákat bocsátottak ki és terjesztettek óriási példányszámban a megszállt területeken. Az osztagokon belül partizán-agitátorcsoportok alakultak. Ezek nemcsak a Vörös Hadsereg győzelmeiről tájékoz-

Ukrajna Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottságának értekezlete a partizánok földjén.
Balról jobbra: Sz. V. Rudnyev, a Kovpak-partizánegység biztosa, N. A. Kuznyecov, az LKSZMU KB titkára, Sz. A. Kovpak, az egység parancsnoka, D. Sz. Korotcsenko, az UK(b)P titkára és M. I. Pavlovszkij, az egység parancsnokhelyettese
Fénykép. 1943 május

tatták a lakosságot, hanem harcra mozgósítottak, új antifasiszta csoportokat szerveztek, és leleplezték a megszállók valódi céljait.

1943 folyamán a front mögötti fegyveres harc átcsapott Ukrajna jobb parti és nyugati részeire, valamint Belorusszia nyugati vidékeire. E folyamatot meggyorsították az erősebb partizánosztagok és egységek portyázásai.

A partizánmozgalom vezetőinek 1942 szeptemberében, Moszkvában tartott megbeszélésén elhatározták, hogy portyákat indítanak a brjanszki erdőségből a jobb parti Ukrajna területére. Sz. A. Kovpak és A. N. Szaburov egységei 1942 végén már meg is kezdték ez irányú tevékenységüket. Sok száz kilométert tettek meg, miközben rajtaütöttek az ellenség helyőrségein, vasútvonalakat és hidakat robbantottak, felderítést végeztek. A földalatti szervezetek egész hálózatát építették ki, s helyi partizánosztagokat alakítottak. Miután két kerületi központ, Lelcsici és Szlovecsno helyőrségét megsemmisítették, létrehozták Poleszjében az egyik legkiterjedtebb partizánkörzetet. Itt Szaburov egysége rendezkedett be. Kovpak harcosai 1943 tavaszán a kijevi területre csaptak át, s felrobbantották a Tyetyerev-folyó nagy vasúti hídját. A Pripjaty-folyón gőzhajókat semmisítettek meg, és egy időre lehetetlenné tették a hajózást. 1943 nyarán Kovpak osztaga egészen a Kárpátokig hatolt, s érzékeny veszteséget okozott a drogobicsi olajlelőhelyen. A német és magyar csapatok bekerítették a partizánokat, de azok kis csoportokra szakadva kibújtak a gyűrűből. 1943 őszén ismét egyesültek Poleszje erdővidékén, miután délről északra haladva végigharcolták Ukrajnát. Ukrajna sztyeppevidékein vakmerő portyákat hajtott végre M. I. Naumov lovas partizánosztaga.

Komoly csapásokat mért az ellenségre J. I. Melnyik portyázó alakulata is. A. F. Fjodorov osztaga a csernyigovi területről a volhíniai területre vonult át, majd Kovel vasúti csomópont környékén rendezkedett be, és rendszeresen károsította az ellenség utánpótlási vonalait.

A portyák eredményeképpen a jobbparti Ukrajnában is erősödött a partizánharc. Partizánkörzetek alakultak. Volt köztük olyan is, amely a zsitomiri és poleszjei terület 14 kerületét foglalta magában, 200 000 főnyi lakossággal. Ez a hatalmas körzet egész sor további portya kiindulópontjává vált. Az itt működő partizánegységek szakadatlanul támadták a Sztolin—Breszt—Kovel—Szárni vasútvonalat. Repülőteret is építettek, amelyen át sok partizánegység jutott szállítmányokhoz. Poleszjéből több partizánosztagot indítottak útnak azzal a feladattal, hogy kibontakoztassák a partizánmozgalmat Ukrajna nyugati és délnyugati területein. A nyugatra küldött osztagok egy részét Ukrajna Kommunista Pártja kamenyec-podolszki területi bizottságának rendelkezésére bocsátották. Segítségükkel 1943 novemberére négy partizánegység alakult, összesen mintegy 6500 emberrel.

Miután a szovjet csapatok támadásba mentek át, még inkább szükségessé vált a partizánok és a reguláris csapatok tevékenységének pontos összehangolása. Az 1943-as nyári harcokra való felkészülés idején a partizánmozgalom ukrajnai törzskara szabályos hadműveleti tervet dolgozott ki a partizánok számára „Az ukrajnai partizánok hadműveleteinek operatív terve az 1943 tavaszi-nyári időszakra" címen. Ezt a tervet hajtották végre az ukrán partizánok, amikor lecsaptak a fontosabb vasúti csomópontokra, amelyeken át a fasiszták csapatokat és hadianyagot szállítottak a frontra.

A belorusz partizánok tevékenységét Belorusszia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága és a partizánmozgalom belorusz törzskara irányította. 1943 elején Belorussziában 16 vasútvonalon folyt partizántevékenység, augusztusban pedig már 55 vasútvonalon robbantottak fel szerelvényeket.

Belorussziában, a szmolenszki területen és több más területen 1943 augusztusában tetőzött a partizántevékenység. Megindult az úgynevezett „vágányháború". Augusztus 3-án éjszaka hajtották végre az első nagy akciót. Ezer és ezer partizán jelent meg a vasútvonalakon, hogy az előre kijelölt szakaszokon felrobbantsa a vágányokat, levegőbe röpítse a hidakat, és megrongáljon más berendezéseket. A közlekedés megbénult. Szeptemberben is folytatódott a vonalak rombolása. A brjanszki partizánok megsemmisítették a vigonyicsi, navljai és pogari vasúti hidakat.

Mindezek az akciók nagy segítséget jelentettek a Vörös Hadseregnek a kurszki ívben vívott heves harcok és a rákövetkező támadás idején.

1943 második felében újabb nagy partizánakciók bontakoztak ki, szoros összhangban a reguláris csapatok támadásával.

Az ukrajnai partizánmozgalom törzskara tervet készített arra vonatkozóan, hogy a partizánok kezükre kerítsék a Gyeszna-, a Dnyeper- és a Pripjaty-folyók átkelőhelyeit, s tartsák a Vörös Hadsereg egységeinek odaérkeztéig. A feladat megvalósítására 11 partizánegységet jelölt ki, összesen mintegy 17 000 harcost.

N. M. Taranuscsenko egysége tíz átkelőhelyet foglalt el és tartott a Vörös Hadsereg megérkezéséig. „A Hazáért" partizánegység szeptember 19-re virradó éjszaka Tyeremci község körzetében megszállta a Dnyeper átkelőhelyeit. A perejaszlavi partizánok Kijevtől délre segítséget nyújtottak a Vörös Hadseregnek a dnyeperi átkelésnél. Mindent egybevéve a partizánok 25 átkelőhelyet foglaltak el és tartottak a Gyeszna-, Dnyeper- és Pripjaty-folyókon.

1943 novemberében Ukrajna Kommunista Pártjának Központi Bizottsága és az ukrán partizánmozgalom törzskara újabb nagy partizánakciók sorozatát szervezte, elsősorban a fontosabb vasútállomások és csomópontok ellen. Szaburov egysége az akciók során felszabadította Ovrucs városát, Kovpak partizánjai pedig használhatatlanná tették Olevszk állomást.

Partizánföldön
Leningrádi terület. Fénykép. 1942

Az 1. sz. bobrujszki brigád partizánjai a harci feladat teljesítése közben
Fénykép. 1943

A Kommunista Párt és a Komszomol földalatti szervezetei kiemelkedő szerepet játszottak a népi felszabadító küzdelemben. A megszállt városokban és falvakban az ő munkájuk nyomán lángolt fel a harc.

Az önfeláldozóan küzdő kijevi ellenállók a földalatti szervezetek egész hálózatát hozták létre, amely nemcsak a fővárost, hanem az egész kijevi területet átfogta. Már 1942 nyarán mintegy két és félezer ember vett részt a harcban. Nagyarányú szervező és politikai munkát folytattak a kijevi lakosság körében. Több mint egymillió röpcédulát adtak ki és osztottak szét, amelyeken vázolták, milyen módon, milyen eszközökkel kell harcolni az idegen hódítók ellen.

A kijevi vasutasok földalatti csoportjai tömérdek szerelvényt siklattak ki, és mintegy 4000 vasúti kocsit tettek tönkre. Az „Arszenalec" szervezet, amelyet az „Arszenal" üzem régi munkása, D. J. Nyesztyerovszkij vezetett, röpcédulákat adott ki, és fegyvert gyűjtött a partizánok számára. A kijevi földalatti szervezetek nagy veszteségeket szenvedtek. 1942 júniusában a Gestapo elfogta a párt illegális városi bizottságának tagjait. A. Sz. Pirogovszkijt, a földalatti mozgalom kijevi vezetőjét a város felszabadulása előtt egy héttel tartóztatták le. A németek az illegális mozgalom sok harcosát meggyilkolták, de a kijeviek önfeláldozó küzdelme egy napig sem szünetelt.

Különösen nehéz viszonyok között bontakozott ki az ogyesszai partizánok és földalattiak harca. A város alatti katakombákba húzódtak, s onnan csaptak le a német és román megszállókra. A fasiszták az alagútrendszernek csaknem minden kijáratát tönkretették. A hazafiak hosszú ideig élelem, világítóanyag és víz nélkül maradtak odalent, de nem adták meg magukat. Amikor a szovjet csapatok közeledtek, Ogyessza földalatti harcosai küzdelembe bocsátkoztak a visszavonuló ellenséggel, feltartóztatták a menekülő csapatokat és érzékeny veszteséget okoztak nekik.

Rovnóban, ahol Ukrajna birodalmi biztosa, Koch székelt, körülbelül 400 főnyi földalatti szervezet dolgozott. Tagjai fontos információkat kaptak a megszállók intézményeiben foglalkoztatott hazafiaktól, s az adatokat továbbították a párt területi bizottságához és a partizánokhoz, akikkel szoros kapcsolatot tartottak. A jól konspiráló földalatti harcosok sok náci tiszttel és hivatalnokkal végeztek. 1943 augusztusban felrobbantották a német katonai parancsnokságot, egy hónappal később a tiszti étkezdét. Rendkívül sikeres akciókat hajtott végre N. I. Kuznyecov partizánfelderítő. A rovnói földalatti szervezet segítségével megölte Funk fasiszta főtisztviselőt, súlyosan megsebesítette Koch helyettesét, Dargelt, elfogta Ilgent, a büntetőosztagok parancsnokát. Lvovban megölte Bauert, a birodalmi biztos ottani helyettesét. Kuznyecov 1944-ben az ukrán nacionalista bandákkal vívott harcban esett el.

A vorosilovgrádi területen, Krasznodonban 1942 szeptemberében alakult meg az Ifjú Gárda földalatti Komszomol-szervezet. Vezetői I. Turkenyics, V. Tretyjakovics, I. Zemnuhov, Sz. Tyulenyin, O. Kosevoj, U. Gromova, L. Sevcova voltak. Tagjai röpcédulákat terjesztettek, az Októberi Forradalom 25. évfordulóján vörös zászlót tűztek a város épületeire. November végén a szervezetnek már 100 tagja volt. Tevékenységét az F. Ljutyikov vezette kommunista földalatti szervezet irányította. A párt utasítására az Ifjú Gárda tagjai hamarosan fegyveres harcot indítottak. Rendőröket, hitlerista tiszteket és katonákat öltek meg. Amikor tudomásukra jutott, hogy a megszállók Németországba akarják hurcolni a fiatalságot, felgyújtották azt az épületet, amelyben a németek a kényszermunkára összeírtak névsorát őrizték. A Gestapo egy áruló segítségével az Ifjú Gárda nyomára jutott. Az elfogottakat halálra kínozták.

A minszki földalatti szervezet, amely közvetlenül a megszállás után alakult, sok merész akciót hajtott végre. Derekasan küzdöttek a vasutasok: üzemanyaggal, lőszerrel és egyéb felszereléssel megrakott szerelvényeket siklattak ki és repítettek a levegőbe, szabotázsakciókat szerveztek. 1943 július-augusztus folyamán 155 mozdony indulását akadályozták meg. A városi földalatti

УКРАЇНА ЛЕЖИТЬ У ЗГАРИЩАХ І РУЇНАХ, НА ЯКИХ НІМЦІ СПРАВЛЯЮТЬ СВІЙ ПЕКЕЛЬНИЙ БЕНКЕТ. МИ, УКРАЇНЦІ, ЯК І ВСІ НАРОДИ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ, ЗАЗНАЛИ ВЕЛИКИХ ЖЕРТВ У ВІЙНІ. АЛЕ В БОРОТЬБІ НЕ НА ЖИТТЯ, А НА СМЕРТЬ МИ НЕ ВТРАТИЛИ ВІРИ В ПЕРЕМОГУ! БОРОТЬБА НЕ ВИСУШИЛА В СЕРЦІ НАРОДУ ГНІВУ І НЕНАВИСТІ, СВЯЩЕННОГО ПРАГНЕННЯ СТОРИЦЕЮ ВІДПЛАТИТИ ГІТЛЕРІВСЬКИМ КАТАМ ЗА РУЇНИ МІСТ І СПАЛЕНІ СЕЛА, ЗА КРОВ ДІТЕЙ, МАТЕРІВ І БАТЬКІВ НАШИХ, ЗА ПОРУГАНУ ЧЕСТЬ І СЛАВУ УКРАЇНИ.

НАБЛИЖАЄТЬСЯ ЧАС РОЗПЛАТИ, ЧАС ВИЗВОЛЕННЯ!

ДО БОЮ, УКРАЇНЦІ!

СМЕРТЬ НІМЕЦЬКИМ ЗАГАРБНИКАМ!

Видання ЦК КП(б)У, 1943 р.

Ukrajna Kommunista (bolsevik) Pártja Kozponti Bizottságának ropcédulája
1943

csoportok hatékony propagandát folytattak, diverziós akciókat hajtottak végre, és fasiszta tisztviselőket pusztítottak el. J. G. Mazanyik, a földalatti csoport nő tagja megölte Kubét, Belorusszia birodalmi főbiztosát. Megbüntették az árulókat is: kivégezték Akincsicot, a belorusz nacionalisták vezetőjét, Kozlovszkijt, a fasiszta „Belorusszkaja Gazeta" szerkesztőjét, és Ivanovszkijt, a város polgármesterét. Az illegális harcosok aknával felrobbantották az SD tiszti étkezőjét, a német pilóták szállását, és sok üzemet megrongáltak, amelyek a megszállóknak dolgoztak. Szoros kapcsolatot építettek ki a Minszk környékén harcoló partizánokkal. Fegyverrel, orvossággal, igazolványokkal, információkkal látták el őket, és megszervezték rendszeres utánpótlásukat azoknak a hazafiaknak az átjuttatásával, akik fegyverrel akartak harcolni soraikban.

Vityebszkben, Gomelben, Mogiljovban és más belorusz városokban is élénk földalatti tevékenység folyt. A földalatti hálózat működése a kerületi központokra, falvakra, tanyai településekre is kiterjedt.

Oroszország, Lettország, Litvánia, Észtország és Moldava városaiban szintén nagyszámú kommunista, komszomolista és antifasiszta földalatti csoport vívta harcát.

Az illegális szervezetek komoly segítséget nyújtottak a Vörös Hadseregnek a nagy támadó hadműveletek kibontakozása idején. Felderítették a német csapatok erejét és elhelyezkedését, segítették beirányozni a szovjet tüzérség és légierő tüzét. 1943 februárban a pavlográdi városi pártbizottság és a dnyepropetrovszki földalatti területi bizottság a reguláris csapatok támadásával összehangolt felkelést szervezett Pavlográdban, s ezzel dezorganizálta a német helyőrség ellenállását. Február 17-én a felkelők és a Vörös Hadsereg csapatai együtt szabadították fel a várost.

A földalatti szervezetek a lakossággal összefogva sokhelyütt megakadályozták, hogy a németek a frontközeli vidékekről elszállítsák a felszerelést, a gépeket, az élelmiszert. Megsemmisítették a német gyújtogató különítményeket, megmentették városukat, falujukat a pusztulástól.

Az illegális harcosok segítőkre találtak azok között az emberek között is, akiket a németek szolgálatukba fogadtak — még a falusi elöljárók (sztaroszták) és a rendőrök között is. Kapcsolatot építettek ki a német hadseregben szolgálatot teljesítő szláv katonákkal is. A partizánmozgalom, a földalatti hazafias mozgalom és a megszállt területeken élő nép egyre fokozódó általános ellenállása együttvéve gigantikus erővé lett. Nem ok nélkül nevezték el „második frontnak" az ellenség hátában kibontakozott küzdelmet. Valóban az volt: második front, amely hatalmas veszteségeket okozott az ellenségnek, s arra kényszerítette, hogy hadosztályokat tartson a mögöttes területeken.

A PARTIZÁN ANYJA

Sz. V. Geraszimov. 1943

5. A SZOVJET HÁTORSZÁG 1942—1943-BAN

AZ IPAR ÉS A KÖZLEKEDÉS 1942-BEN

A háború menetében bekövetkezett gyökeres fordulatot milliók önfeláldozó munkája készítette elő a szovjet hátországban. 1942 elején a szovjet gazdaság hihetetlen nehézségekkel küzdött. A legfontosabb iparágakban továbbra is igen súlyos volt a helyzet. A fém- és üzemanyag-termelés távolról sem biztosította a hadiipar szükségleteit. Fűtőanyaghiány akadályozta az elektromosenergia-telepek, a fémgyártás, a közvetlen hadiipari termelés és a közlekedés munkáját. A hadigazdaságra való átállás roppant erőfeszítéseket követelt. 1942 márciusától a vaskohászat szüntelenül fokozta termelésének ütemét. 1942 első felében 54 új vaskohászati üzemben indult meg a termelés. A második negyedévtől a színesfémtermelés is fokozódott. 1942. április 13-án az Állami Honvédelmi Bizottság határozatot hozott „A vaskohászati üzemek építéséről és helyreállításáról". Hatalmas arányú építőmunka bontakozott ki az ország keleti vidékein: a magnyitogorszki és kuznyecki kombinátban, Zlatouszt, Novij Tagil, Csuszovoj és Szerov üzemeiben. Erőltetett ütemben folyt az Amursztal kombinát és más nagyüzemek építése. 1942-ben 4,8 millió tonna nyersvasat, 8,1 millió tonna acélt öntöttek és több mint 5,4 millió tonna hengerelt árut állítottak elő. Ez ugyan jóval kevesebb volt az 1940. évi termelésnél, mégis lehetővé tette a hadiipar fejlesztését.

A Donyec-medence elvesztése és az a tény, hogy a németek megrongálták a moszkvai szénmedence bányáit, újabb súlyos nehézségeket támasztott. A Moszkva környéki bányákat azonban rekordidő alatt helyrehozták, úgy hogy 1942 októberében a moszkvai medence bányászatának napi átlagtermelése már túlszárnyalta a háború előttit. A keleti — a kuznyecki és a karagandai — szénmedencék átlagtermelése is növekedett. Bányáik hosszú idő óta nem teljesítették a tervet. 1942 augusztus-szeptemberében a párt Központi Bizottsága és az Állami Honvédelmi Bizottság határozatai feltárták a kuznyecki és karagandai szénvidék pártmunkájában és gazdasági vezetésében tapasztalt hibákat, és kijelölték a követendő utat. Az új intézkedések hatékonyaknak bizonyultak, a keleti széntermelés fellendült. 1942-ben az Urálban 37 százalékkal, Karagandában 14 százalékkal több szenet bányásztak már, mint a háború előtt. A Szovjetunió széntermelése 1942-ben összesen 75,5 millió tonna volt, körülbelül a háború előtti termelés fele, de ez is fedezte már az ipar fűtőanyag-szükségletének minimumát. Az olajtermelés 1942 márciusában emelkedni kezdett, de ugyanez év nyarán ismét nehéz helyzetbe került, amikor a front az olajvidékekhez közeledett. 1942 folyamán működésbe lépett a cseljabinszki, a novoszibirszki, a kirov-csepeckiji és a karagandai elektromos erőmű és több más áramfejlesztő; ezzel csökkent a keleti területek iparának növekvő áramszükséglete és a rendelkezésre álló elektromos energia közti aránytalanság. A gépipar termelésében már 1941—1942 telén sikerült elejét venni a további visszaesésnek. Egymás után álltak munkába az új és a nyugati részekről áttelepített üzemek, termelésük gyorsan növekedett. A kohászat, az üzemanyag-termelés, az energiatermelés és a gépipar felfutása 1942 második felében már lehetővé tette a hadiipari termelés gyors fokozását. 1942 végére a hadiipar messze túlszárnyalta a háború előtti termelési szintet. 25 500 különböző típusú repülőgép készült el ebben az évben — 60 százalékkal több, mint 1941-ben. A harckocsik termelése csaknem megnégyszereződött. A front több mint 24 500 harckocsit kapott, éspedig kétharmadrészben T—34-eseket, amelyek harcászati-technikai szempontból jelentékeny fölényben voltak a német harckocsikkal szemben. Megszervezték a tüzérségi lövegek és aknavetők tömegtermelését, köztük a rakétaelvű fegyverekét (katyusákét) is.

A közlekedés és szállítás 1942-ben küzdött a legnagyobb nehézségekkel. Különösen vonatkozik ez a vasútra, amely a szállítások 83,8 százalékát bonyolította le. Az ellenség a legsűrűbben kiépített és legjobban felszerelt vasúti hálózatnak mintegy felére rátette a kezét, s ez nagyon megnehezítette a szerelvények mozgatását, átcsoportosítását, a szállítási manőverezést. Az 1941-ben

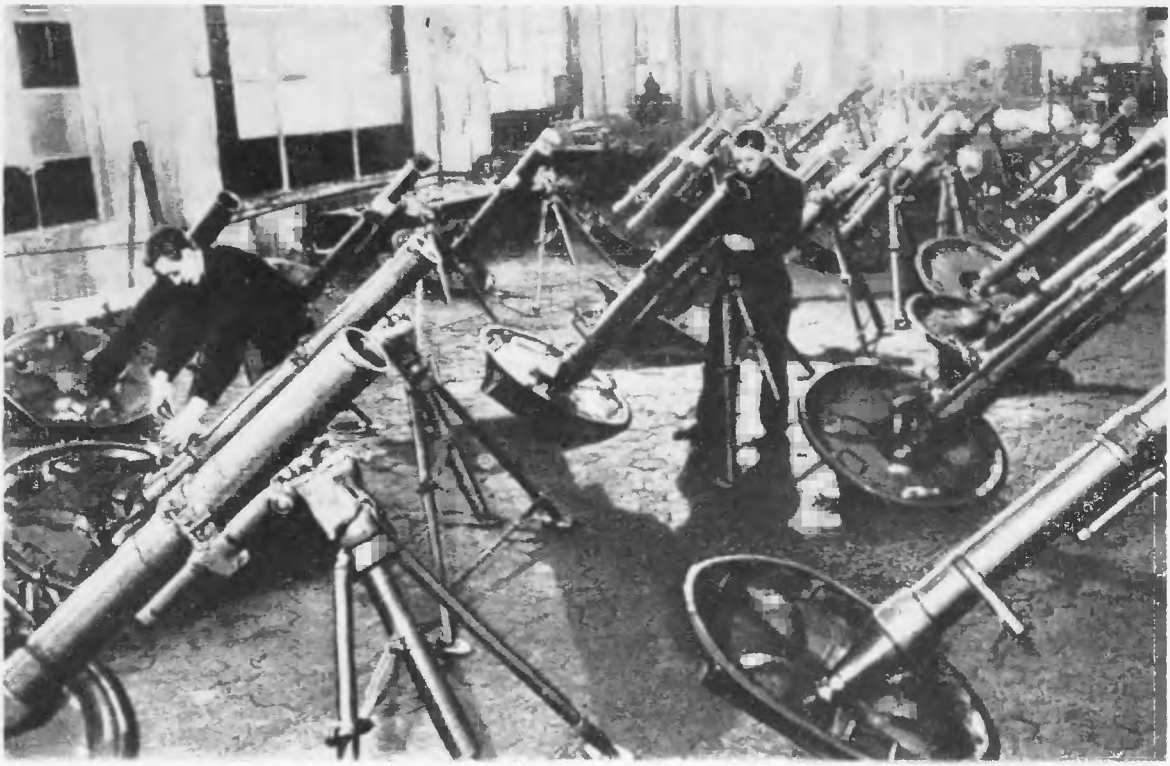

Frontra szállításra kész aknavetők egy moszkvai gyárban
Fénykép. 1942

szenvedett veszteségek miatt mozdony- és vagonhiány állt elő. A vasúti szállítás tervét nem sikerült teljesíteni. 1942 januárban naponta 2,5-szer kevesebb terhet továbbított a vasút, mint a háború előtt.

A párt és a kormány intézkedéseket foganatosított a közlekedés megjavítására. 1942 februárjában az Állami Honvédelmi Bizottság mellett szállítási bizottságot szerveztek, amelynek az volt a feladata, hogy megtervezze és koordinálja a fontosabb szállításokat, és intézkedéseket tegyen az egész szállítási rendszer anyagi-technikai bázisának erősítésére.

A hadigazdasági jelentőségű vasúti szállítási feladatok megoldását 1942-ben megkönnyítette, hogy igen gyorsan helyrehozták a megrongált vonalakat, és több új fő- és szárnyvonalat építettek. Januártól áprilisig csupán Moszkva környékén 4000 kilométernyi vasúthálózatot újítottak fel. Megépült az észak-pecsorai vonal, új vonalszakaszok létesültek Szvijazsszk és Uljanovszk, Kamisin és Sztálingrád, Ahtuba és Pricsalnaja között. Abban az időben készült el a Volga jobb partján a Szaratovtól Ilovljáig vezető vonal. Kiépülése lehetővé tette, hogy jelentékenyen növeljék a csapat- és hadianyagszállítást a hadszíntér felé. 1942 folyamán összesen 3145 kilométernyi új vasútvonalat adtak át a forgalomnak.

Hősiesen dolgoztak 1942-ben a vízi és légi szállítás munkásai is.

A férfiak bevonulása a népgazdaság minden ágában nehéz helyzetet teremtett. A munkaerőhiány egyre égetőbbé vált. 1942-ben a népgazdaság egészében 41 százalékkal kevesebb munkás és alkalmazott dolgozott, mint 1940-ben; az iparban 35 százalékkal. De a termelésben foglalkoztatott munkások nagy hányadát is nők és fiatalok tették ki. 1940-ben az ipari dolgozók 41 százaléka volt nő, 1942-ben már 52 százaléka. A keletre telepített üzemek különösen nagy munkaerőhiánnyal küzdöttek. A Legfelsőbb Tanács Elnöksége 1942. február 13-án rendeletet adott ki

„A munkaképes városi lakosság ipari és építőmunkára mozgósításáról a háború tartamára". E rendelkezés alapján 1942 folyamán 565 000 városi és 168 000 vidéki lépett munkába az építkezéseken, az iparban és a közlekedésben. A munkásképzést magukban a termelőüzemekben szervezték meg. Az egyszerűbb munkákra 1 259 000 embert tanítottak be, 2 512 000 dolgozót pedig tovább képeztek. Ezenkívül a háború első másfél évében 1 millió fiatal munkás került ki az állami iparitanuló-intézetekből.

A termelés fellendülésében nagy szerepet kapott a szocialista munkaverseny, amelyben milliók vettek részt. Minden iparágban komszomolista „frontharcos-brigádok" alakultak. Az Urálban kibontakozott az „ezertonnás" mozgalom. Magnyitogorszk és Kuznyeck kohászai felújították az ország e két legnagyobb kohászati kombinátjának hagyományos versengését. A munkásosztály hősi erőfeszítése és a Kommunista Párt erőteljes szervező munkája eredménnyel zárult: végrehajtották a népgazdaság háborús átállítását. 1942 végére a Szovjetunió jól megszervezett és gyorsan fejlődő hadigazdasággal rendelkezett, amely biztosítani tudta a német fasiszta hódítók feletti győzelmet.

AZ IPAR ÉS A KÖZLEKEDÉS HELYZETE 1943-BAN

1943 a szovjet ipar és közlekedés munkájában is a fordulat éve volt. A népgazdaság háborús átállításának sikeres megvalósítása lehetővé tette a hadiipari termelés nagyarányú fellendülését. A volgai győzelem felfokozta a hazafias lelkesedést és munkahőstettekre buzdította a szovjet népet. „Mindent a frontért, mindent a győzelemért!" — továbbra is ez volt a hátország jelszava. A hadigazdaság fejlesztésében elért sikereket a Kommunista Párt által vezetett szovjet nép hősies erőfeszítése biztosította.

A párt Központi Bizottsága és a kormány átfogó intézkedéseket tett a széntermelésben és a fémkohászatban mutatkozó elmaradás megszüntetésére. 1943-ban Kuznyeck 4 millió tonnával, Karaganda 2,6 millió tonnával több szenet adott az országnak, mint 1942-ben. Magnyitogorszkban 1942 nyarán hozzáláttak, hogy felépítsék Európa legnagyobb kohóját. A kohó decemberben már vasat olvasztott. 1943 folyamán 3 nagyolvasztót, 20 martinkemencét, 23 elektromos kemencét, 8 hengerművet, 3 kokszoló berendezést léptettek üzembe. Növekedett a színesfémtermelés is. Jelentősen erősödött az energiabázis. 1943-ban egyedül az uráli erőművek 22 százalékkal több áramot adtak, mint 1942-ben, és 74 százalékkal többet, mint 1940-ben. Ugyanekkor Szibériában, Kazahsztánban és az ország más vidékein is növekedett az áramtermelés. Az 1943-ban működésbe helyezett erőművek együttes kapacitása több mint 1 millió kilowatt volt. Az alapvető termelési ágak elmaradásának felszámolása lehetővé tette a hadiipari termelés további fokozását. 1943-ban már mintegy 35 000 repülőgépet, 24 000 harckocsit, 130 000 különböző típusú löveget, több mint 1,1 millió géppuskát, golyószórót és géppisztolyt, 3,4 millió puskát és karabélyt, 175 millió bombát és ágyúlövedéket állítottak elő. Az új típusú harckocsik tömegtermelése nemcsak harckocsi- és gépesített hadtestek, hanem egész harckocsihadseregek kiállítását is lehetővé tette a hadvezetőség számára. Az utóbbiakra nagy szerep várt a Vörös Hadsereg támadó hadműveleteiben.

A hadiipari termelés növekedése egyre nagyobb követelményeket támasztott a közlekedési hálózattal, elsősorban a vasúttal szemben. A közlekedésnek egyre nagyobb, egyre bonyolultabb feladatokat kellett teljesítenie, hogy kiszolgálja a keletre telepített ipart, és biztosítsa a napról napra nyugatabbra tolódó front kapcsolatát a mély hátországgal.

1943 elején a párt Központi Bizottsága és a kormány újabb rendszabályokat határozott el a vasút munkájának javítására, elsősorban az uráli és szibériai vonalakon. Ideiglenesen korlátozták a személyforgalmat, hogy még több szállítmány juthasson el a frontra. A Legfelsőbb Tanács Elnökségének 1943. április 15-i rendeletével a vasúton kihirdették a hadiállapotot; május 8-án e rendelkezés érvényét a folyami és tengeri közlekedésre is kiterjesztették.

Az Urál — a frontnak
Fénykép. 1943

A Vörös Hadsereg döntő támadásai előtt a közlekedés dolgozói megfeszített erővel segítették a frontot. Az újító mozdonyvezetők javaslatára frontharcos mozdonyosztagok alakultak. A vasút forgalmi dolgozói, akiknek munkakörébe nem tartoztak javítási munkák, önkéntes brigádokat alakítottak, és szabadnapjaikon kimentek pályát javítani. 1943 végén a legfontosabb vasútvonalakon már 3700 ilyen brigád dolgozott.

Bár a német légierő mindent megtett, hogy a front felé tartó vonatokat bombázással akadályozza, a szállítmányok mégis szakadatlanul sokasodtak. 1943 júniusában — a kurszki csatára való felkészülés döntő hónapjában — 1339-cel több megrakott szerelvény haladt át a szovjet vasútvonalakon, mint májusban. A szállítás dolgozói minden szükségessel el tudták látni a kurszki frontot. A kurszki csata szükségleteinek kielégítésére mintegy 540 000 vagon hadianyagot és egyéb felszerelést szállítottak a Vörös Hadseregnek — jóval többet, mint a moszkvai vagy a volgai csata idején.

A front és a népgazdaság ellátásának megjavítása terén végzett különösen kiváló munkáért a Legfelsőbb Tanács Elnöksége 1943. november 5-én 127 vasutasnak nyújtotta át a Szocialista Munka Hőse kitüntetést. A vasúti szállításban és a helyreállítási munkálatokban részt vevő munkások és alkalmazottak közül sok ezren kaptak rendjelet és érdemérmet.

1943-ban hatalmas lendületet vett a munkásosztály alkotó kezdeményezése. Az élenjáró üzemek kollektívái szocialista versenyt indítottak a 25 éves Vörös Hadsereg és május 1. tiszteletére. A kujbisevi üzemek kezdeményezésére munkaverseny indult a Legfelsőbb Főparancsnokság tartalékalapja javára. Elterjedtek a munkaverseny olyan új formái, mint a szakképzettség növeléséért, a munkaszervezés társadalmi ellenőrzéséért folytatott verseny, vagy az anyagok és gépek őrzésének mozgalma. 1943 nyarán Pervouralszk új csőgyárának munkásai az első társadalmi munkaellenőrzés

során a termelés növelésének új forrásait tárták fel. Kezdeményezésüket más iparágak munkásai is követték.

Az asszonyok ugyancsak hősiesen dolgoztak a mielőbbi győzelemért. A fiatalság minden lelkesedését a nép nagy ügyéért végzett munkába összpontosította.

Országos jelentőségűvé vált az ifjúmunkásbrigádok mozgalma, amely a termelés javítását, a tervek teljesítését és túlteljesítését, továbbá kevés emberi erővel kimagasló munkaeredmény elérését tűzte ki céljául. 1943 októberében már 36 000 komszomolista ifjúmunkásbrigád kapcsolódott be e mozgalomba. A versenyben való részvételnek az volt a feltétele, hogy a brigád túlteljesítse tervét, az előírt ütemben termeljen, nyersanyagot, szerszámot, üzemanyagot takarítson meg, és minden tagja rendszeresen tovább képezze magát. A Kommunista Párt nagy gondot fordított az ifjúság e hazafias kezdeményezésére, és erőteljesen népszerűsítette a munkásosztály körében.

A MEZŐGAZDASÁG HÁBORÚS NEHÉZSÉGEI ELLEN VÍVOTT KÜZDELEM 1942—1943-BAN

1942—1943-ban a szovjet mezőgazdaság igen súlyos helyzetbe került. 1942-ben az ellenség megszállta Ukrajna és az Észak-Kaukázus síkságait, a gabonatermelés, illetve a cukorrépa- és lentermelés legfontosabb területeit.

Az ország élelmiszer-ellátásának, a hadsereg és a városok táplálásának egész terhe a hátország falvaira nehezedett. A háború elhúzódásával itt is egyre súlyosabb lett a helyzet. A hátország kolhozaiban 1943 végére alig harmadára csökkent a munkaképes férfiak száma. Különösen nagy munkaerőhiány mutatkozott az Urálban, Szibériában és Kazahsztánban, ahol már a háború előtt is kevés volt a munkáskéz. E területek mezőgazdaságában azelőtt a gépek pótolták az embert; most azonban, miközben a férfimunkások száma még inkább csökkent, mezőgazdasági gép is mind kevesebb érkezett. Az ipar gyakorlatilag nem tudott több traktort, kombájnt, cséplőgépet, gépkocsit adni a mezőgazdaságnak.

A gép- és traktorállomások a háború előtt évről évre tízezrével kapták a gépeket. 1942 és 1943 folyamán pedig összesen 900 traktort kaptak. 1942-ben és 1943-ban az ipar csupán a töredékét tudta biztosítani az 1940-ben gyártott tartalékalkatrész-mennyiségnek.

Csak a falu maximális erőfeszítése, a belső tartalékok teljes kihasználása menthette meg a mezőgazdaságot a katasztrófától. A párt Központi Bizottságának 1941. november 17-i határozata elrendelte, hogy a gép- és traktorállomásokon, továbbá a szovhozokban rendkívüli szerveket — politikai osztályokat — kell létrehozni, azzal a feladattal, hogy politikailag és szervezetileg összefogják a parasztság erőit a nehézségek elleni küzdelemben. A politikai osztályok 1941 végétől 1943 májusáig, tehát a legnehezebb időkben működtek. 1942 elején a párt és a kormány határozata mintegy másfélszeresére emelte a kolhoztagok kötelező munkaegység-minimumát. Munkára kötelezték — ami addig nem létezett — a serdülőket is. A városi lakosság munkaerejét minden addiginál nagyobb mértékben igénybe vették. A mezőgazdasági munkára mozgósító törvény első évében, 1942-ben több mint 4 millió városlakó kapcsolódott be a kolhozok és szovhozok munkájába.

A legnagyobb feladat azonban a parasztokra hárult. A kolhozparaszt-asszonyok, akik a férfiak bevonulása óta egyedül viselték a család és a háztartás minden terhét, többet és energikusabban dolgoztak a mezőkön, mint a háború előtt.

A háború előtt a kolhozelnököknek mindössze 3 százaléka volt nő; arányuk most 12 százalékra emelkedett. A női brigádvezetők aránya 4-ről 41 százalékra, az állattenyésztéssel foglalkozó üzemek női vezetőié 16-ról 49 százalékra nőtt. A háború éveiben kiképzett 2 millió mezőgazdasági gépészből 1,5 millió lány és asszony volt.

A gépeket, ahol lehetett, szarvasmarhával pótolták. Nem egy vidéken tehenek nyomában vetet-

Helyreállítási munkálatok a jenakijevói kohóművekben Donyec-medence. Fénykép. 1943

tek. Amikor már abból sem volt elég, kézzel művelték a földet. A Kalinyini területen 30 000 hektárt ástak fel ásóval-lapáttal. „Az emberek maguk szántanak, hátukon hordanak be ezer és ezer mázsa burgonyát és gabonát" — mondta egy felszólaló 1942 júniusában a moszkvai pártbizottság plénumán.

A parasztság tehát a legnehezebb háborús években is minden tőle telhetőt megtett, hogy ellássa a frontot és a hátországot élelemmel. A mezőgazdasági termelés visszaesését azonban mégsem sikerült megakadályozni. 1942-ben a kolhozföldeken csak 4,6 mázsa volt a hektáronkénti átlagtermés; 1943-ban pedig még kevesebb, 3,9 mázsa termett hektáronként.

A kolhozok a nehézségek ellenére mégis biztosítani tudták a minimális ellátást. 1942-ben és 1943-ban a betakarított gabonának csaknem felét az államnak adták. A kolhozparasztság öntudatosan vállalta a nélkülözést, az áldozatokat a győzelemért.

A NÉP SEGÍTSÉGE A FRONTNAK

Munkások, parasztok, értelmiségiek önfeláldozóan dolgoztak, hogy minden szükségessel ellássák a harcoló hadsereget. De nem csupán munkájukkal segítették a frontot. Odaadták megtakarított pénzüket, javaikat is. Már a háború első napjaiban megindult a hazafias gyűjtés a honvédelmi alap javára. 1942-ben különösen nagy méreteket öltött a gyűjtési mozgalom. Moszkva, Leningrád, az Urál, a Volga-vidék és más ipari kerületek nagyüzemi munkásai jártak az élen. A kolhozfalu sem maradt el. F. P. Golovatij Szaratov területi kolhozparaszt egymaga 100 000 rubelt ajánlott fel repülőgép-építésre. Példáját sokan követték az ország minden részében. 1943 végéig 13 milliárd rubel gyűlt össze, nem számítva az értéktárgyakat, ruházati cikkeket, élelmiszert. Sok ezer repülőgép, harckocsi, löveg készült ebből az összegből. Az 1943 júniusában kibocsátott második állami hadikölcsönre több mint 20 milliárd rubelt jegyzett a lakosság, 8 milliárddal többet az előirányzatnál. 1943 februárban a cseljabinszki, szverdlovszki és permi terület dolgozói saját költségükön harckocsihadtestet állítottak ki és szereltek fel. Példájukat követve a szibériaiak felállították a Különleges Szibériai Lövészhadtestet. A Kubán-vidék 7000 lakosa 1943-ban önként belépett a krasznodari gyalogos kozákhadosztályba.

A frontnak nyújtott össznépi segítség a szovjet emberek patriotizmusának, a haza és a szocialista rendszer iránti feltétlen odaadásának ragyogó bizonysága volt.

A moszkvai terület kolhozparasztjainak küldöttsége átadja a harcosoknak a kolhozparasztok személyi megtakarításaiból gyártott harckocsioszlopot
Fénykép. 1942

AZ ÚJJÁÉPÍTÉS KEZDETE A FELSZABADÍTOTT TERÜLETEKEN

Az ellenség visszaszorítása után újabb rendkívül fontos feladat állt a szovjet nép előtt: újjá kellett építenie a felszabadított területek gazdaságát. A megszállók hatalmas kárt okoztak a népgazdaságnak. Lerombolt városokat, felrobbantott gyárakat és műhelyeket, kifosztott szovhozokat és kolhozokat hagytak maguk után. A helyreállítási munkát hihetetlenül nehéz viszonyok között kellett megkezdeni: áram nélkül, víz és élelem szűkében, munkaerő-, anyag- és szerszámhiánnyal küzdve. Mindennek ellenére az újjáépítés hatalmas arányokban megindult.

A szétrombolt népgazdaság újjáépítése voltaképp már 1942-ben megkezdődött, amikor a moszkvai szénmedence bányáit igen gyorsan helyreállították. Átfogó méreteket azonban 1943 nyarától öltött, miután határozat született „A német megszállás alól felszabadított területek gazdaságának újjáépítésére vonatkozó halaszthatatlan intézkedésekről". A legnagyobb erőfeszítéseket a nehézipar és a közlekedés helyreállítására fordították. 1943 negyedik negyedévében a felszabadított területeken már 6,5 millió tonna szenet, 15 000 tonna olajat, 172 millió kilowattóra villamosenergiát termeltek. 1943 folyamán 19 864 kilométer vasútvonalat állítottak helyre. Újjáteremtették a könnyűipart is. 1943 január végén a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa és a párt Központi Bizottsága határozatot hozott a mezőgazdaság újjáépítéséről („A német fasiszta megszállás alól felszabadított területek gép- és traktorállomásainak és kolhozainak helyreállítására vonatkozó intézkedésekről"). A felszabadított területek hitelt, mezőgazdasági gépeket, vetőmagot, élelmiszert kaptak. Az ivanovói kolhozparasztok kezdeményezésére hazafias mozgalom bontakozott ki a felszabadított kolhozok megsegítésére.

Nagy figyelmet fordítottak a lakóházak újjáépítésére is. 1943 folyamán az Oroszországi Szövetséges Köztársaság kilenc területén összesen mintegy 327 000 házat állítottak helyre, illetve építettek. Csaknem 2 millió ember költözhetett földkunyhókból és romok közül lakóházakba. A felszabadított területeken újra megnyíltak az iskolák, a kórházak, a művelődési intézmények.

1943-ban több mint 4 milliárd rubelt fordítottak újjáépítési munkákra.

A szovjet nép erőt és fáradságot nem kímélve a fronton is, a hátországban is kemény harcban kovácsolta ki a győzelmet.

VIII. FEJEZET

A HITLERISTA TÖMB VÁLSÁGA

A németek és szövetségeseik volgai és kurszki veresége alapjában rázkódtatta meg a fasiszta tömböt. Hitler koalícióját szétesés fenyegette. Az események nyilvánvalóvá tették, milyen ingatag alapra épült a fasiszta szövetségi rendszer: csupán az erőszak, a zsarolás, a rablás és a kommunista-ellenesség tartotta össze. Mihelyt Németország vereséget szenvedett, repedezni kezdtek a tömb alapjai. A hitlerista hadak roppant veszteségei a keleti fronton zavart és félelmet váltottak ki a fasiszta országokban.

A csatlós országok uralkodó körei még nem szánták el magukat, hogy kiugorjanak a háborúból és szakítsanak a németekkel, de már készülődni kezdtek rá, hogy alkalmas időben megtegyék ezt a lépést. Országaikban rendkívüli módon kiéleződtek a belső ellentmondások. Az antifasiszta harc új szakaszába lépett. A „felsőbb körökben" válság érlelődött. Maga Németország azonban még igen erős volt. A háború folytatódott, makacsul és véresen.

1. A GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI—POLITIKAI ELLENTMONDÁSOK KIÉLEZŐDÉSE A FASISZTA NÉMETORSZÁGBAN

TOTÁLIS MOZGÓSÍTÁS NÉMETORSZÁGBAN. A MEGSZÁLLT ORSZÁGOK KIFOSZTÁSÁNAK FOKOZÓDÁSA

A német fasiszta csapatok volgai veresége után Németországban oszladozni kezdett a győzelmi mámor. „Megrendülve áll népünk a Volgánál elesett németek sírja előtt" — olvassuk egy röpcédulán, amelyet 1943 elején illegálisan terjesztettek a müncheni egyetemen. Február 18-án egész Németországban elrendelték a totális mozgósítást. A hitlerista kormány ennek segítségével akarta feltárni és felhasználni maradék embertartalékait, hogy feltöltse a frontot és a hadiipart, további nyersanyag-, üzemanyag- és energiakészleteket bocsásson a hadiipar rendelkezésére s megteremtse a keleti fronton 1943 nyarára tervezett fordulat anyagi-technikai és katonai bázisát. Sauckel, a munkaügyek teljhatalmú birodalmi biztosa elrendelte az általános munkakötelezettséget a Harmadik Birodalom valamennyi munkaképes állampolgára számára. Minden 16 és 65 év közötti férfinak és minden 17 és 45 év közötti nőnek nyilvántartásba kellett vétetnie magát.

Ugyanakkor tömérdek kisvállalatot, műhelyt és kereskedést, áruházat és vendéglőt bezártak. Egyedül Berlinben 5000 üzletet és 4000 kisipari műhelyt szüntettek meg.

„Felelősségrevonás!"
A. Zsitomirszkij fotomontázsa. 1943

A német állammonopolista kapitalizmus ezzel új fejlődési szakaszába lépett. A gazdasági hatalom még inkább a legnagyobb monopóliumok kezében összpontosult. A nyersanyag elosztása és a termelés irányítása a hadigazdasági tanács elnökének, a vezető hadikonszernek védencének, Speernek a kezébe került, akit a továbbiakban fegyverkezésügyi miniszternek neveztek.

A totális mozgósítás szerves kiegészítéseképpen fokozták a leigázott népek kirablását és kizsákmányolását. „Az utolsó szöget is kiviszem ebből az országból" — jelentette ki 1943. március 5-én Koch, Ukrajna birodalmi biztosa. A németek által létrehozott rablószervezetek egyike, „A mezőgazdasági termékek keleti kereskedelmi társulata", amelynek tevékenységében 250 német cég vett részt, csupán egymaga 1943 nyaráig 9,2 millió tonna gabonát, 622 000 tonna húst, 208 000 tonna vajat, 3,2 millió tonna burgonyát szivattyúzott ki a megszállt szovjet területekről. A német monopolisták más szervezetei a leszerelt gyárak, gép- és traktorállomások berendezésének kiszállításával foglalkoztak. A hitlerista kormány még 1942. október 12-én elrendelte, hogy a Wehrmacht alakulatait, függetlenül attól, melyik fronton állomásoznak, teljes egészében a megszállt területeknek kell ellátniuk.

Valamennyi megszállt országban kitartóan folyt az embervadászat. A szakképzett munkásokat, majd egyszerűen minden munkaképes embert kényszermunkára hajtottak Németországba. 1943 februárban a megszállt szovjet területek minden 14 éven felüli lakójára kiterjesztették a munkakötelezettséget. Február és március folyamán Franciaországból 156 000 szakmunkást és 94 000 segédmunkást, Belgiumból 31 000, Hollandiából 16 000 munkást hurcoltak Németországba. Májusban a holland egyetemek és főiskolák valamennyi férfihallgatóját németországi munkára vitték. A német fasiszták augusztusban hozzáláttak, hogy előre kidolgozott terv szerint újabb 100 000 franciát hurcoljanak a németországi hadiüzemekbe. 1944 januárjában határozatot hoztak, amely szerint további 4 millió külföldi munkást irányítanak a német hadiiparba, „a termelés csökkenésének megakadályozására". De ekkor már maga Sauckel is úgy nyilatkozott, hogy „aligha sikerül biztosítani ezt a számot", mivel az érintett lakosság „passzívan vagy nyíltan ellenszegül".

A hitleristák kíméletlenül kizsákmányolták a hadifoglyokat. 1943 júliusában Hitler parancsára 200 000 szovjet hadifoglyot vittek dolgozni a szénbányákba. A német repülőgépiparban 1943 végén 36 000 hadifogoly dolgozott, s a terv az volt, hogy számukat 90 000-re növelik. A totális mozgósítás első öt hónapjában mintegy 850 000 külföldi munkást és hadifoglyot vontak be a német iparba. 1943 nyarán összesen 6,3 millió külföldi és hadifogoly dolgozott a német iparban és mezőgazdaságban. Németország tehát egyetlen gigantikus kényszermunkatáborrá alakult.

Az első totális mozgósítás eredményeképpen a németeknek sikerült feltölteniük fegyveres erőiket. A szovjet hadsereg nyári-őszi csapásai azonban ismét nagy veszteségeket okoztak a Wehrmachtnak. 1943 júliustól novemberig a tényleges német szárazföldi haderő létszáma 474 000 fővel csökkent. 1943 derekáig nem kevesebb, mint 4 millió német katona és tiszt pusztult el, illetve

sebesült meg. 1943 júliusában újabb 500 000 embert vontak el a német iparból, s öltöztettek be katonának. Augusztusban a főparancsnokság vezérkara kiszámította a Wehrmacht élőerő-szükségletét, s a következő félévre újabb 973 000 ember behívását irányozta elő. Ez nemcsak azt jelentette, hogy 16—17 éves fiúkat szándékoztak besorozni, hanem azt is, hogy újabb 400 000 embert irányítottak át a hadiipar legfontosabb ágaiból a hadseregbe.

1943 novemberében a német kormány újabb totális mozgósítást rendelt el. Számszerűen sikerült is kiegyenlítenie a hadsereg veszteségeit, de a minőségi veszteségeket (az elpusztult tényleges állományú képzett katonákat, specialistákat) nem pótolhatta. Hiába állt fegyverben 1944 elején 10,2 millió ember, ez a hadsereg már nem ért fel a régivel.

A német ipar 1943-ban is tovább fejlődött. Ebben az évben kétszer annyi tartós beruházást eszközöltek a nehéziparban, mint 1938-ban. 1943 utolsó negyedében 57 százalékkal több fegyvert állítottak elő, mint 1942 megfelelő szakaszában. Az egyes fegyverfajták terén még jelentősebb növekedés volt tapasztalható: 1942-ben 15 000 repülőgép készült el — 1943-ban 25 000; 1942-ben 9300 harckocsi — 1943-ban 19 800; 1942-ben 23 000 tüzérségi löveg — 1944-ben 71 000. A hadiipari termelés jelentékeny részét a megszállt országok, elsősorban Franciaország és Belgium gyárai szolgáltatták. A hadiipari termelés rohamos növekedésével egyidejűleg azonban a német iparban a közelgő válság jelei mutatkoztak: nyersanyaghiány és szakmunkáshiány állt elő.

A Hitler-klikk az átmeneti katonai sikerek éveiben arra törekedett, hogy lehetőleg az egész német népet cinkosává tegye. A lakosságot abból a zsákmányból élelmezte, amelyet a megszállt országok kirablása útján szerzett. A szerelvények szakadatlan folyamban vitték az országba az idegen javakat. Katonák és tisztek sok százezer csomagot küldtek haza a megszállt és kirabolt országokból, megtömve élelemmel, ruhával és egyéb használati tárgyakkal. Miközben a megszállt Európa éhezett, a német lakosság népes rétegei meglehetősen jól éltek a fegyveres rablás zsákmányából. És azt hitték, örökké így lesz, hiszen Hitler megígérte, hogy új ezredévre épít birodalmat nekik — az „uralkodó fajnak". Ám a volgai és kurszki vereség után csakhamar rosszabbra fordult a helyzet. Goebbels bejelentette a németeknek, hogy „a végső határig korlátozzák a polgári lakosság ellátását". A fasiszta sajtó propagálni kezdte a „nem csupán primitívebb, de barbárabb életmódot". Annak következtében, hogy a német hadakat újabb és újabb szovjet területről űzték ki, s hogy a megszállt területeken erősödött a partizánmozgalom és az ellenállás, megcsappantak a német fasiszták élelmiszerforrásai. 1942-ben a heti húsfejadag 53 dkg volt, a heti burgonyafejadag 3,2 kg; 1943 derekán ezt 25 dkg-ra, illetve 2,5 kg-ra szállították le — bár ez még mindig jóval több volt, mint amennyit a meghódított területek lakossága kapott. A munkanapot meghosszabbították; egyes üzemekben 12 órát vagy annál is többet dolgoztak a munkások. Emelték a dolgozó rétegek adóját. Az életviszonyok romlása elégedetlenséget keltett, amelyet soviniszta propagandával próbáltak leszerelni és vad terrorintézkedésekkel elfojtani. A náci párt óriási apparátusa, amely több százezer kisebb-nagyobb hatáskörű „vezetőből" állt, s az úgynevezett aktivisták még nagyobb létszámú seregére támaszkodott, éberen ügyelt a nemzetiszocialista állam alattvalóinak minden lépésére, minden szavára. Az elégedetlenség legkisebb jelét is azonnal a Gestapo tudtára adták. Paulus hadseregének volgai veresége, illetve fogságba esése után azonban már a hivatalos sajtó sem titkolhatta, hogy a lakosság egyre szélesebb rétegeit keríti hatalmába a pesszimizmus.

A hitleristák arra számítottak, hogy a totális mozgósítás javukra billenti az erőviszonyokat. „Eddig csak félkézzel harcoltunk, most viszont mindkét kezünkkel fegyvert kell fognunk" — mondotta Goebbels, akire a totális mozgósítás végrehajtását bízták. A totális mozgósítás azonban nem változtathatott lényegesen Németország napról napra romló helyzetén. Mérlegét egy svájci lap, a „Basler National-Zeitung" így vonta meg: „A németek optimizmusa a legsötétebb pesszimizmusra változott. A vezetés és a közvélemény között szakadék nyílt. Mindenütt erős kétkedésbe ütközik az ember; mindenütt az a meggyőződés uralkodik, hogy a hivatalos orgánumok régóta

meghamisítják a tényeket, és eltitkolják az igazságot. A fordulat mély megrázkódtatást váltott ki a tömegekben."

A totális mozgósítás súlya a városi és falusi kispolgárságra nehezedett, éppen azokra a középrétegekre, amelyek korábban a fasiszta diktatúra hűséges támaszai voltak.

A katonai vereségek és a totális mozgósítás leszűkítették a német fasizmus társadalmi bázisát, és kiélezték a belpolitikai helyzetet. Mindez kedvezett az antifasiszta mozgalom fellendülésének.

AZ ANTIFASISZTA ÁRAMLATOK ERŐSÖDÉSE

A németországi antifasiszta mozgalmat 1942-ben súlyos veszteségek érték. A Wehrmachtnak a szovjet—német fronton elszenvedett vereségei s a belső helyzet éleződése azonban ismét fellendítették az illegális antifasiszta csoportok tevékenységét.

A Türingiában működő földalatti kommunista csoportot a Reichstag egykori képviselője, Theodor Neubauer és a jénai Zeiss Művek asztalosa, Magnus Poser vezette. Szászországban Georg Schumann, Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg egykori munkatársa irányította az antifasiszta harcot. Egyedül Lipcsében 17 nagyüzemben dolgozott illegális csoport.

Mivel a különböző földalatti csoportok között már korábban is szoros kapcsolat volt, 1943-ban lehetővé vált, hogy hozzálássanak az egységes antifasiszta szervezet kiépítéséhez, és létrehozzák a fasiszta rendszer megdöntéséért folyó küzdelem központi vezető szervét. E feladat megoldására elsősorban három kommunista: Anton Saefkow, Franz Jacob, Bernhard Bästlein vállalkozott. Anton Saefkow a fasiszták uralomra jutása előtt a Kommunista Párt egyik vezetőjeként tevékenykedett a Ruhr-vidéken; Ernst Thälmann barátja és harcostársa volt. 1933-ban a hitleristák elfogták és bestiálisan megkínozták. Hat évet töltött haláltáborban, de ez sem törte meg. A vezetése alatt működő csoport hamarosan a legnagyobb antifasiszta szervezetté nőtt Németországban. Berlin több mint 30 üzemében — köztük nagy hadiüzemekben is — létesített földalatti sejteket. A Saefkow-csoport kapcsolatban állt a türingiai antifasiszta szervezetekkel, a szászországi Schumann-csoporttal, a Ruhr-vidék, Hamburg, Bajorország antifasisztáival, a katonák, a hadifoglyok és a külföldi munkások körében működő ellenállási szervezetekkel. A kommunista földalatti csoportok egyik kiáltványában a következőket olvashatjuk: „Míg a fasizmus vereséget nem szenvedett, és míg a háború tart, mi, kommunisták, háttérbe szorítva minden messzebbre néző követelést, készek vagyunk együttműködni mindazon erőkkel, amelyek hozzánk hasonlóan meg akarják dönteni a náci rezsimet." Az antifasiszta mozgalom operatív központjának megteremtésében és a nácizmussal szembeszegülő erők egységes politikai platformjának kidolgozásában döntő része volt 1943—1944-ben Németország Kommunista Pártja Központi Bizottságának és instruktorainak. Az illegális operatív központ létrehozása után aktívabbá és hatékonyabbá vált az antifasiszta harcosok tevékenysége: illegális újságokat és röplapokat nyomtattak és terjesztettek, amelyek a hitleri rezsim megdöntésére szólították fel a népet, a börtönök és koncentrációs táborok foglyai közül többet megszöktettek. A gyárakban gyakrabban fordult elő szabotázsakció, helyenként csökkent a termelés. Így például a Gustloff Werke hadiüzemeiben szervezett szabotázs következtében az 1943-ra tervezett termelésnek csak 40 százaléka valósult meg.

A kommunisták nem voltak egyedül a fasizmus elleni harcban. Különböző politikai meggyőződésű és társadalmi helyzetű emberek kapcsolódtak be a küzdelembe. A németországi antifasiszta mozgalom történetének legragyogóbb fejezetei közé tartozik annak a diákcsoportnak a fellépése, amely „Fehér rózsa" aláírással bocsátotta ki röplapjait. Hans Scholl és Christoph Probst müncheni egyetemi hallgatók — korábban a hitlerista ifjúsági szervezet aktív tagjai — 1942 végén mint a hitleri rendszer meggyőződéses ellenségei tértek vissza a szovjet—német frontról. Scholl nővérével, Sophie-val hármasban röpcédulákat adtak ki, amelyekben a hitleri rendszer megdöntését sürgették.

Röplapjaik nemcsak Münchenben terjedtek, hanem más német városokba is eljutottak. Egyik röpcédulájukon többek között a következőket olvashatjuk: „Diákok, ifjak és leányok! A németek reánk függesztik tekintetüket! Azt várják, hogy 1943-ban éppoly bátran megtörjük a nemzeti-szocialista terrort, ahogy elődeink 1813-ban megtörték a napóleoni diktatúrát. Keletről Berezina és Sztálingrád világít nekünk; a németek sztálingrádi pusztulása szólít fel: lázadj fel, nép, tűzvészek világítsák meg az utadat!"

A bátor diákokat 1943 februárban elfogták és kivégezték.

Erősödött a hadifoglyok és a külföldi munkások földalatti mozgalma is, amelyet a proletár internacionalizmus szelleme hatott át, és amely összefonódott a német hazafiak antifasiszta küzdelmével. Legaktívabb harcosai a szovjet emberek voltak.

Lipcsében jól konspirált Nemzetközi Antifasiszta Bizottság alakult Nyikolaj Rumjancev Németországba hurcolt donyeci bányász és Maximilian Haucke német munkás vezetésével. A bizottság tervet dolgozott ki a városban tartott szovjet hadifoglyok kiszabadítására, akikből harci alakulatokat akart szervezni. Hozzálátott, hogy fölfegyverezze a földalatti szervezet tagjait. Azt tervezték, hogy megtámadják a rendőrségi laktanyákat, elfoglalják a lipcsei fegyvergyárakat, és rádiófelhívással felkelésre szólítják fel a Németországban levő valamennyi hadifoglyot és külföldi munkást.

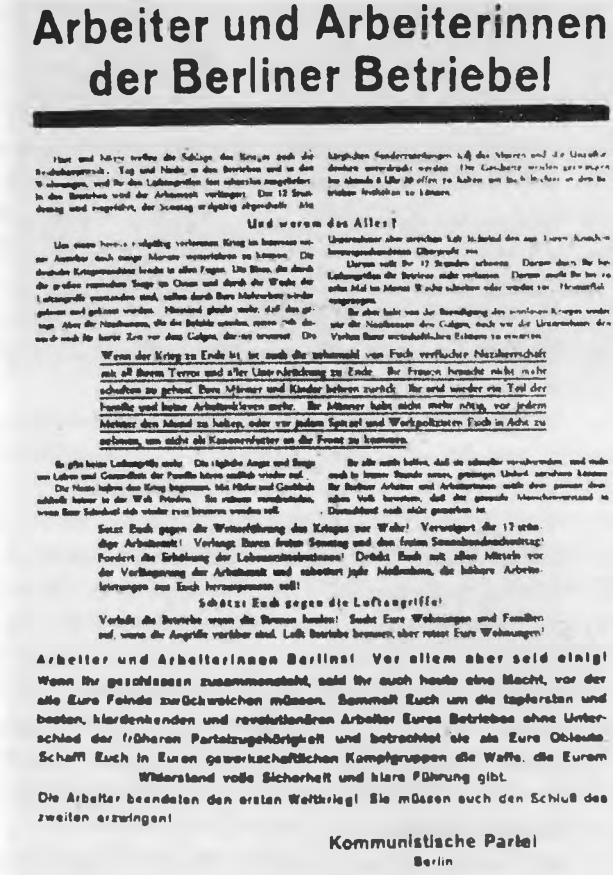

Arbeiter und Arbeiterinnen der Berliner Betriebe!

Und warum das Alles?

Wenn der Krieg zu Ende ist, ist auch die unheimliche von Euch verflochtene Nachbarschaft mit all ihrem Terror und aller Unterdrückung zu Ende. Ihr Frauen brauchet nicht mehr schaffen zu gehen! Eure Männer und Kinder kehren zurück. Ihr seid wieder ein Teil der Familie und keine Arbeitssklaven mehr. Ihr Männer habt nicht mehr nötig, vor jedem Meister den Mund zu halten, oder vor jedem Spitzel und Werkpolizisten Euch in Acht zu nehmen, um nicht als Kanonenfutter an die Front zu kommen.

Setzt Euch gegen die Weiterführung des Krieges zur Wehr! Verweigert die 12 stündige Arbeitszeit! Verlangt Eure freien Sonntag und den freien Sonnabendnachmittag! Fordert die Erhöhung der Lebensmittelrationen! Drückt Euch mit allen Mitteln vor der Verlängerung der Arbeitszeit und sabotiert jede Maßnahme, die höhere Arbeitsleistungen von Euch herauspressen soll!

Schützt Euch gegen die Luftangriffe!

Verhütet die Brände wenn die Bomben fallen! Seidet Eure Wohnungen und Familien auf, wenn die Angriffe vorüber sind. Laßt Betriebe brennen, aber rettet Eure Wohnungen!

Arbeiter und Arbeiterinnen Berlins! Vor allem aber seid einig! Wenn Ihr geschlossen zusammenschlaft, seid Ihr auch heute eine Macht, vor der alle Eure Feinde zurückweichen müssen. Sammelt Euch um die tapfersten und besten, klassenbewußten und revolutionären Arbeiter Eures Betriebes ohne Unterschied der früheren Parteizugehörigkeit und betrachtet sie als Eure Obleute. Schafft Euch in Euren gewerkschaftlichen Kampfgruppen die Waffe, die Eurem Widerstand volle Sicherheit und klare Führung gibt.

Die Arbeiter beendeten den ersten Weltkrieg! Sie müssen auch den Schluß des zweiten erzwingen!

Kommunistische Partei
Berlin

Säfkow antifasiszta csoportjának felhívása

Schleswig-Holsteinben és Dél-Németországban még nagyobb méreteket öltött a szovjet és német antifasisták közös harca. A kieli táborban megalakult a „Viharmadár" elnevezésű földalatti hadifogoly-szervezet, amely hamarosan a kieli iparvidék antifasiszta mozgalmának központja lett. 1943 végére egész Dél-Németországra és Ausztriára kiterjesztette tevékenységét egy másik szervezet, a Hadifoglyok Testvéri Együttműködése. Ez a katonai mintára megszervezett, helyenként fegyverekkel is rendelkező mozgalom a német antifasisztákkal együttműködve szabotázsakciókat hajtott végre az üzemekben, és lesújtott az árulókra.

A Wehrmacht főparancsnoksága számolt a hadifoglyok és külföldi munkások felkelésének lehetőségével. Tervet dolgozott ki, amely szerint felkelés esetén egész Németországot ostromállapotba helyezik, és speciális hadműveletet indítanak a felkelés elnyomására.

Az antifasiszta nézetek lassanként már a német hadseregbe is behatoltak. A kurszki vereség hatására sok katona és tiszt gondolkodóba esett hazája jövendő sorsáról. 1943. július 12—13-án a Szovjetunióban tartózkodó német hadifoglyok megalakították a Szabad Németország Nemzeti Bizottságát. A bizottság közzétette a német nemzeti békemozgalom konkrét programját. A program kimondta: meg kell szüntetni a hadműveleteket, meg kell dönteni a fasiszta kormányt, és

békeszerető, demokratikus nemzeti kormányt kell alakítani; követelte a hitlerista háborús bűnösök letartóztatását és perbefogását, továbbá a demokratikus szabadságjogok visszaállítását Németországban. A program hamarosan sok követőre talált. Nem sokkal később, 1943 szeptemberében, a fogságba esett német tábornokok és tisztek létrehozták a Német Tisztek Szövetségét, amely azután csatlakozott a Szabad Németország Nemzeti Bizottságához.

A bizottság kapcsolatot teremtett a német hadsereg néhány olyan egységével is, amelyek Németországban és a megszállt országokban állomásoztak. 1943 novemberében Franciaországban titkos összejövetelt tartottak a német katonák, tisztek, politikai emigránsok és a katonai építkezéseket végző Todt-szervezethez tartozó munkások képviselői. Az összejövetelen létrehozták a Szabad Németország Nyugati Bizottságát, amely a nyugat-európai országokban tevékenykedett. Ez a bizottság fegyveres alakulatot szervezett, amely a francia ellenállási mozgalomhoz kapcsolódva vett részt a Lyon, Toulouse és Nizza körüli harcokban.

A hitleristák, hogy a fronton és a hátországban esetleg kirobbanó antifasiszta felkelést elnyomhassák, minden eszközzel bővítették és erősítették a náci párt fegyveres alakulatát, a Waffen-SS-t. A háború elején mindössze két SS-zászlóalj állt fegyverben, 1943-ban már öt SS-hadtest működött, és további két hadtest volt szervezés alatt. Az SS terrorapparátusa mindinkább kisajátította magának a magasabb állami funkciókat. 1943. augusztus 25-én Himmlert, az SS birodalmi vezetőjét nevezték ki belügyminiszterré. Hivatalba lépésekor Himmler kijelentette az SS vezetői előtt: „kíméletlen lesz", hogy legyűrje a „válsághangulatot" és „helyreállítsa a lakosság körében a birodalom megingott tekintélyét". Csupán 1943 első felében több mint 200 000 embert tartóztatott le a Gestapo; többségüket bestiálisan megölték. Külön koncentrációs tábort állítottak fel a katonák számára. 1943-ban a hitlerista bíróságok mintegy 5700 halálos ítéletet hoztak. A koncentrációs táborokban tömegesen irtották a rabokat. Több százezer embert mérgeztek meg gázkamrákban és égettek el. A német fasiszták szörnyű gonosztetteinek híre lassanként a szigorú titoktartás ellenére is kiszivárgott a börtönfalak közül.

A fékevesztett terror tovább élezte a hitleri Németország belső helyzetét. A burzsoázia, a tábornoki testület és a tisztviselői kar befolyásos köreiben már a háború elején kialakultak egyfajta titkos összeesküvés körvonalai, azzal a céllal, hogy eltávolítsák Hitlert, és különbékét kössenek Angliával és az Egyesült Államokkal. Ez a szervezkedés időközben megrekedt. Most azonban konkrétabb formát kezdett ölteni.

2. AZ OLASZ FASIZMUS ÖSSZEOMLÁSA

A szovjet—német arcvonalra küldött olasz haderő elit egységeiből szervezett 8. olasz hadsereg 1942 végén—1943 elején megsemmisült. Maradványait 1943 márciusában visszahívták Olaszországba. Az olaszok eközben Afrikában is vereséget szenvedtek, aminek következtében minden gyarmatukat elveszítették. A háborúban beállott gyökeres fordulat a katasztrófa szélére sodorta Olaszországot, amely Hitler Németországához kötötte sorsát. A szövetséges haderők egyre közelebb nyomultak az olasz határokhoz.

AZ OLASZ GAZDASÁGI ÉLET HANYATLÁSA

Olaszország gazdasági élete 1943 tavaszán csődbe került. Elvágták hagyományos behozatali forrásaitól, azoktól a területektől, ahonnan a háború előtt kaucsukszükségletének 100 százalékát, olajának 80, kenyérgabonájának 70, faanyagszükségletének 40 százalékát kapta. Az ipar polgári ágazatai megbénultak, s a hadiipari termelésben is komoly zavarok támadtak. A lakosság éhezett. A napi

Anno 20 - N. 3 - L. 0,30 Proletari di tutti i Paesi, unitevi! 15 MARZO 1943

Vogliamo che la 192 ore e il mese-clavo siano pagate a tutti gli operai!

L' unità

Organo centrale del Partito Comunista d'Italia

Fondatori: A. GRAMSCI e P. TOGLIATTI Direttore

Sospendiamo le pubblicazioni di alcuni giornali italiani e di [illegible] estenuate

SCIOPERO DI 100.000 OPERAI TORINESI

IN TUTTO IL PAESE SI SEGUA IL LORO ESEMPIO PER CONQUISTARE IL PANE, LA PACE E LA LIBERTA

Közlemény a torinói munkások sztrájkjáról
Unità, 1943. március 15

kenyérfejadagot 15 dekára szállították le; ez kevesebb volt, mint a németek által megszállt bármelyik ország lakosainak fejadagja. A fasiszta államapparátus képtelen volt ésszerűen megszervezni a lakosság ellátását. Ugyanakkor pénzügyi összeomlás is fenyegette: az államadósság elérte az 1000 milliárd lírát, ami több volt, mint az évi nemzeti jövedelem tízszerese.

A hitleri Németország csupán olyan mértékben látta el Olaszországot hadiipari nyersanyagokkal, amennyire ez saját háborús terveinek megvalósításához elkerülhetetlen volt. E „segítségért", továbbá annak fejében, hogy a megszállt Görögország és Jugoszlávia kirablásából bizonyos morzsákat juttattak az olaszoknak, Mussolini kormánya teljesen kiszolgáltatta az országot a németeknek. Az olasz ipart és mezőgazdaságot német ellenőrzés alá vonták. Hitlerista hivatalnokok szabták meg, hogy mit és milyen minőségben termeljen az olasz mezőgazdaság, ők jelölték ki a beadási határidőket; a legnagyobb ipari üzemek német megrendelésekre, német kontroll alatt dolgoztak. S miközben Olaszország maga is szakmunkáshiánnyal küzdött, több mint 500 000 fémipari, vegyipari, építőipari munkást és bányászt kellett Hitler követelésére Németországba küldeni, kényszermunkára.

AZ ANTIFASISZTA ELLENÁLLÁSI MOZGALOM ERŐSÖDÉSE

A fasiszta tömb gyengeségéről árulkodó katonai vereségek és az olasz dolgozók végzetesen nyomorúságos helyzete hatalmas lökést adott az olasz antifasiszta mozgalomnak, amely 1922 óta, a fasiszta diktatúra megszületése óta egyetlen pillanatra sem szakadt meg. 1942. május 1-én Torinóban sor került a fasizmus elleni első nyílt fellépésre. Az antifasiszta erők élén az Olasz Kommunista Párt állt, amelynek irányító központja hozzálátott, hogy kiépítse tömegkapcsolatait. 1942 júliusától rendszeresen megjelent a párt illegális lapja, az „Unita".

Piemontban és Lombardiában hónapról hónapra mind több háborúellenes sztrájk tört ki. Az 1942 augusztusa és 1943 márciusa között lezajlott 42 munkásmegmozdulás közül 14 politikai jellegű volt, s a háború és a fasizmus ellen irányult. 1943. március 5-én a torinói „Fiat" repülőgépgyár munkásai a Kommunista Párt vezetésével sztrájkba léptek. A sztrájkolók élén a kommunista Lanfranco állt. A sztrájk csakhamar átterjedt egész Piemontra. Március 24-én a milánói hadiüzemek, majd egész Észak-Olaszország üzemei leálltak. A sztrájkolók nem csupán gazdasági követelésekért — béremelésért, az élelmiszer-fejadagok növeléséért — küzdöttek, hanem a Mussolini-diktatúra megdöntését és a demokratikus szabadságjogok visszaállítását is követelték. A munkások harcát a parasztság és a városi lakosság tömegei támogatták. A kormány 1943. április 2-án kénytelen volt teljesíteni a sztrájkolók gazdasági követeléseit. Az eredményes sztrájk önnön erejének tudatára

ébresztette az olasz munkásosztályt és az egész olasz népet, s meggyőzte arról, hogy a fasizmus rövid időn belül megdönthető.

Az Olasz Kommunista Párt nagy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy egységbe fogja a fasiszta diktatúra minden ellenfelét. A kommunisták kitartó tevékenységének eredményeképp Torinóban és más észak-olasz ipari központokban létrejöttek a Nemzeti Front bizottságai. A bizottságok munkájába a kommunistákon, szocialistákon, az Igazság és Szabadság mozgalom tagjain kívül a Keresztény demokrata Párt és a Liberális Párt tagjai is bekapcsolódtak. Milánóban 1943 június végén illegális tanácskozásra gyűltek össze a kommunisták, szocialisták, keresztény demokraták és más burzsoá szervezetek képviselői. A kommunisták azt javasolták, hogy létesítsenek Nemzeti Akciófrontot egy pártközi bizottság vezetésével. Előterjesztettek egy kiáltvány-tervezetet is, amelyben bennefoglaltatott: tárják a nép elé a fasiszta rezsim felszámolásának programját. A program tömegtüntetésekkel összekötött általános sztrájkra hívta fel a munkásságot, felkelést hirdetett, és felszólította a hadsereget, hogy álljon a nép mellé és forduljon szembe a fasiszta kormánnyal. A felkelés kényszerítse a királyt — hangzik a felhívás —, hogy tartóztassa le Mussolinit, és nevezzen ki demokratikus kormányt, amely azonnal felmondja a Németországgal kötött szövetséget, fegyverszünetet köt a szövetségesekkel, és helyreállítja a demokratikus szabadságjogokat. Bár a burzsoá pártok ingadoztak, és nem fogadták el a Kommunista Párt harci programját, a megbeszélés során mégis létrejött az ellenzéki pártok bizottsága, mint egyeztető szerv és kapcsolati központ.

Az országban rohamosan növekedett a fasiszta rendszer elleni felháborodás. A fasiszta párt szétesőben volt. 1942 októberétől 1943 márciusáig 2 millió ember lépett ki a pártból, és 5 millió fiatal fordított hátat a fasiszta ifjúsági szervezetnek.

A finánco-oligarchia és az arisztokrácia vezető köreiben, a tábornoki karban, a királyi udvarban és a Vatikánhoz közelálló körökben — amelyek addig mind hűségesen támogatták a fasizmust — mindinkább az a meggyőződés vált úrrá, hogy mielőbb meg kell szabadulniuk Mussolinitól. Azt hitték, ha Mussolinit, Hitler közvetlen segítőtársát és a nép gyűlöletének legfőbb célpontját eltávolítják, ezzel útját állhatják a valóban demokratikus fordulatnak, és továbbra is ők tarthatják kezükben a kulcspozíciókat. Az olasz nagyburzsoázia és a tábornoki kar képviselői már 1942 novemberében — tehát a fasiszta tengely számára katasztrofálisan végződő volgai csata idején — felvetették a király előtt Mussolini menesztésének kérdését. Az olasz burzsoázia uralkodó rétegének eltávolodása Mussolinitól kiélezte a válságot a fasiszta párt vezetőségén belül. Sok régi fasiszta vezető — Grandi, Ciano és mások — szembefordult a „ducé"-val, és a belső ellenzék élére állt. 1943 februárban Mussolini átszervezte kormányát, s kirekesztette belőle az „ellenzékieket".

Ugyanakkor megromlott az olasz—német viszony is. Még a Mussolinihoz közel álló körökben is egyre jobban gyökeret vert a meggyőződés, hogy Németország katasztrófa felé halad, és magával rántja Olaszországot. Maga az olasz diktátor lázasan kereste a módot, miképp menthetné meg roskadozó uralmát. 1943 márciusában két levelet is intézett Hitlerhez, amelyekben könyörögve kérte őt, hogy kössön minél előbb békét a Szovjetunióval, mert „Oroszországot soha nem lehet megsemmisíteni", s forduljon minden erővel Anglia és az Egyesült Államok ellen, amelyek Dél-Európában készülnek partra szállítani hadaikat. Április 7 és 10 között Hitler és Mussolini megbeszélést tartott a Salzburg melletti Klesheimben. Mussolini ez alkalommal is hasztalan próbálta meggyőzni Hitlert arról, hogy a fasiszta rendszer megmentését politikai és nem katonai eszközökkel kellene megkísérelniük. Végül azonban ismét meghajolt Hitler akarata előtt, és teljes támogatásáról biztosította szövetségesét, aki arra számított, hogy a szovjet—német arcvonalon tervezett nyári támadás megjavítja a tengelyhatalmak helyzetét. A tárgyalások során Mussolini „jó tanácsokat" kapott Himmlertől, miképp harcoljon eredményesebben az érlelődő forradalmi mozgalom ellen. Hamarosan Olaszországban is megkezdődött az SS-hez hasonló „M"-alakulatok szervezése. De az események menetén már semmi nem változtathatott. A fasiszta Olaszország napjai meg voltak számlálva.

Az olasz burzsoázia befolyásos körei a Vatikánon keresztül próbáltak tárgyalásokat kezdeni Angliával és az Egyesült Államokkal. Fummi olasz nagybankár, akit szoros üzleti kapcsok fűztek az amerikai Morgan-bankházhoz és a Vatikán vagyonkezelőségéhez is, sietve Lisszabonba utazott. Onnan Londonba készült tovább, Edennel akart találkozni. Meg akarta győzni őt arról, hogy Olaszország, Magyarország és Románia kész kilépni a fasiszta tömbből, szívesen csatlakozna Angliához és az Egyesült Államokhoz, megkönnyítve ezzel a nyugati hatalmak balkáni hadműveleteit. Ez az elgondolás azt volt hivatva megakadályozni, hogy a Vörös Hadsereg előretörjön a balkáni és a dunai országok területére. Az olasz reakciósok manővereit azonban keresztülhúzta Mussolini rendszerének összeomlása. Ennek híre még Lisszabonban érte Fummit. A fasiszta rendszer húszévi fennállása után — mint a kártyavár — összedőlt.

Időközben Anglia és az Egyesült Államok haderői — a casablancai konferencia határozatainak megfelelően — partra szálltak Szicíliában, és arra készültek, hogy betörjenek az olasz félszigetre.

SZICÍLIA ELFOGLALÁSA

A szövetséges haderők olaszországi inváziójának az volt a célja, hogy kiüsse az olaszokat a háborúból, az angol—amerikai flotta uralma alá helyezze a Földközi-tengert, és kedvező feltételeket teremtsen a közép- és délkelet-európai előretöréshez.

A támadás első célpontjául Szicíliát választották. Olaszország súlyos belső és külső helyzete kedvező feltételeket nyújtott e hadművelet sikeres lebonyolításához.

Bizerta, Tunisz, majd 1943 júniusában a nagy jelentőségű vadászgépbázis, Pantelleria elvesztése után az olasz és a német tengeri és légierő csupán az itáliai félsziget kikötőit és repülőtereit használhatta bázisul. A meggyengült német—olasz haditengerészet és légiflotta, amely mennyiségileg is, minőségileg is erősen elmaradt az angol—amerikai tengeri és légierő mögött, nem fejthetett ki hatékony ellenállást. Szicíliának a védelme is gyenge volt. A szigeten állomásozó 9 olasz és 2 német hadosztály közül csupán 2 olasz hadosztályt rendeltek a 200 kilométer hosszú déli part védelmére.

Az amerikai—angol hadvezetőség 13 hadosztályt, 3 önálló dandárt és 5 speciális felderítő deszantalakulatot vont össze Szicília elözönlésére. A csapatokat a 8. angol és a 7. amerikai hadseregben fogták össze, a két hadsereget viszont a 15. hadseregcsoport keretében egyesítették. A hadműveletet 4000 harci repülőgép és 1500 szállító repülőgép támogatta. A csapatok áthajózását és partra szállítását 3200 hadihajó, segédhajó és partraszállító hajó végezte. A szövetséges haderők földközi-tengeri hadműveleteinek főparancsnoka Eisenhower amerikai tábornok volt.

A partraszállást megelőző héten az angol—amerikai légierő intenzíven támadta Szicília, Szardínia és Dél-Olaszország repülőtereit és más fontos célpontjait. 1943. július 10-ére virradó éjszaka megkezdődött a légi deszantcsapatok és tengeri deszantalakulatok átszállítása Dél-Szicíliába. Bár a légi úton szállított csapatok hadműveletei kudarcot vallottak, a tengerről érkező csapatoknak sikerült több helyütt megvetniük a lábukat; része volt ebben annak is, hogy a kis létszámú olasz védősereg gyenge ellenállást tanúsított. Az angol—amerikai csapatok július 12-én estig már 50 kilométer mélyen hatoltak a sziget belsejébe.

A továbbiakban az amerikai csapatok, amelyek jóformán semmiféle ellenállásba sem ütköztek, gyorsan törtek előre északnyugati irányban. Július 22-én elfoglalták Palermót, majd keletnek fordulva a hónap végére Nicosiához értek.

Az angol csapatok kevesebb sikerrel harcoltak Catania vidékén. Minthogy azonban az amerikaiak már az olasz—német sereg oldalába és hátába kerültek, az utóbbiak gyorsan hátrahúzódtak, és elhagyták Szicíliát. Augusztus 17-re egész Szicília a szövetségesek kezén volt.

A FASISZTA RENDSZER MEGDÖNTÉSE ÉS OLASZORSZÁG KILÉPÉSE A HÁBORÚBÓL

Miután az angol—amerikai csapatok megvetették lábukat Szicíliában, az olasz fasizmus utolsó reménye Hitler volt.

1943. július 19—20-án újabb Hitler—Mussolini találkozóra került sor, ezúttal Feltrében. Mussolini azt kérte Hitlertől, hogy szervezze meg Olaszország védelmét a német fasiszta csapatok segítségével. A németek azonban, minthogy nehéz harcokat vívtak Orjol és Kurszk körül, nem nyújthattak segítséget Mussolininak. Hitler azt követelte Mussolinitól, hogy ürítse ki Dél-Olaszországot, és szervezze meg a védelmet olasz csapatokkal a „legrövidebb frontvonalon". A német elutasítás meggyorsította az olaszországi események fejlődését.

1943. július 24-én összeült a Fasiszta Nagytanács, amelyet 1939 óta egyszer sem hívtak egybe, s a következő határozatot hozta: Mussolini mondjon le, és adja át a hadsereg főparancsnokságát a királynak. A következő nap Mussolinit audienciára rendelték a királyhoz, majd letartóztatták.

Az új kormányt Pietro Badoglio marsall alakította meg, aki az olasz—etióp háború idején az olasz hadsereg főparancsnoka volt. Szoros kapcsolatok fűzték a királyhoz és a magas pénzügyi körökhöz. Az új kormány parancsot adott „a háború folytatására Németország oldalán", titokban pedig tárgyalásokba bocsátkozott Angliával és az Egyesült Államokkal a kiugrás feltételeiről. Azt tekintette egyik fő feladatának, hogy megakadályozza a tömegek antifasiszta megmozdulásait. A reakciós tábornokokat és a fasiszta funkcionáriusokat helyükön hagyta, a bebörtönzött antifasiszták szabadon bocsátását viszont már az első percben megtagadta. A Badoglio-kormány kihirdette az országban az ostromállapotot, és betiltott mindennemű politikai tevékenységet. A hadseregnek megparancsolta, hogy ugyanúgy lépjen fel a „belső rendzavarók" ellen, mint az ellenség ellen, s ha kell, ágyút, aknavetőt is használjon.

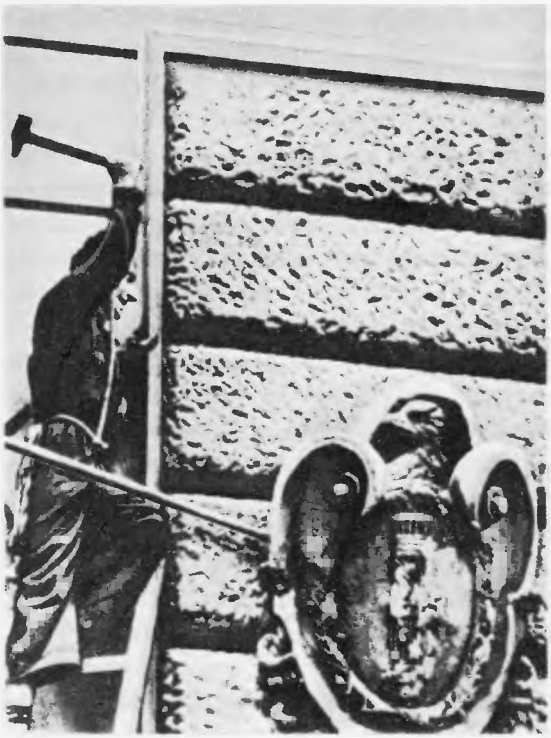

Egy olasz munkás leveri a fasizmus jelvényét
Fénykép. 1943

Mussolini bukása azonban mintegy jelt adott az ország antifasiszta erőinek a cselekvésre. A következő két napon Olaszországban egymást érték a tömegtüntetések. Az emberek a fasiszta rendszer teljes felszámolását, a fasiszta bűnösök felelősségre vonását és a demokratikus szabadságjogok helyreállítását követelték. A Kommunista Párt és a Szocialista Párt kilépett az illegalitásból. Tevékenykedni kezdtek a fasizmussal szemben álló burzsoá pártok is. A kommunisták, a szocialisták és az Akciópárt képviselői közös kiáltványban hangsúlyozták eltökéltségüket, hogy együtt harcolnak a fasizmus felszámolásáért, a demokratikus szabadságjogokért és a fegyverszünetért. Általános sztrájkra hívták fel a dolgozókat, hogy ilyen módon kényszerítsék követeléseik teljesítésére a Badoglio-kormányt. Észak-Olaszország iparvidékein hatalmas sztrájkhullám söpört végig.

1943. július 27-én a kormány feloszlatta a fasiszta pártot, majd a fasiszta szakmai szervezeteket is, és engedélyezte az antifasiszta politikai pártok működését.

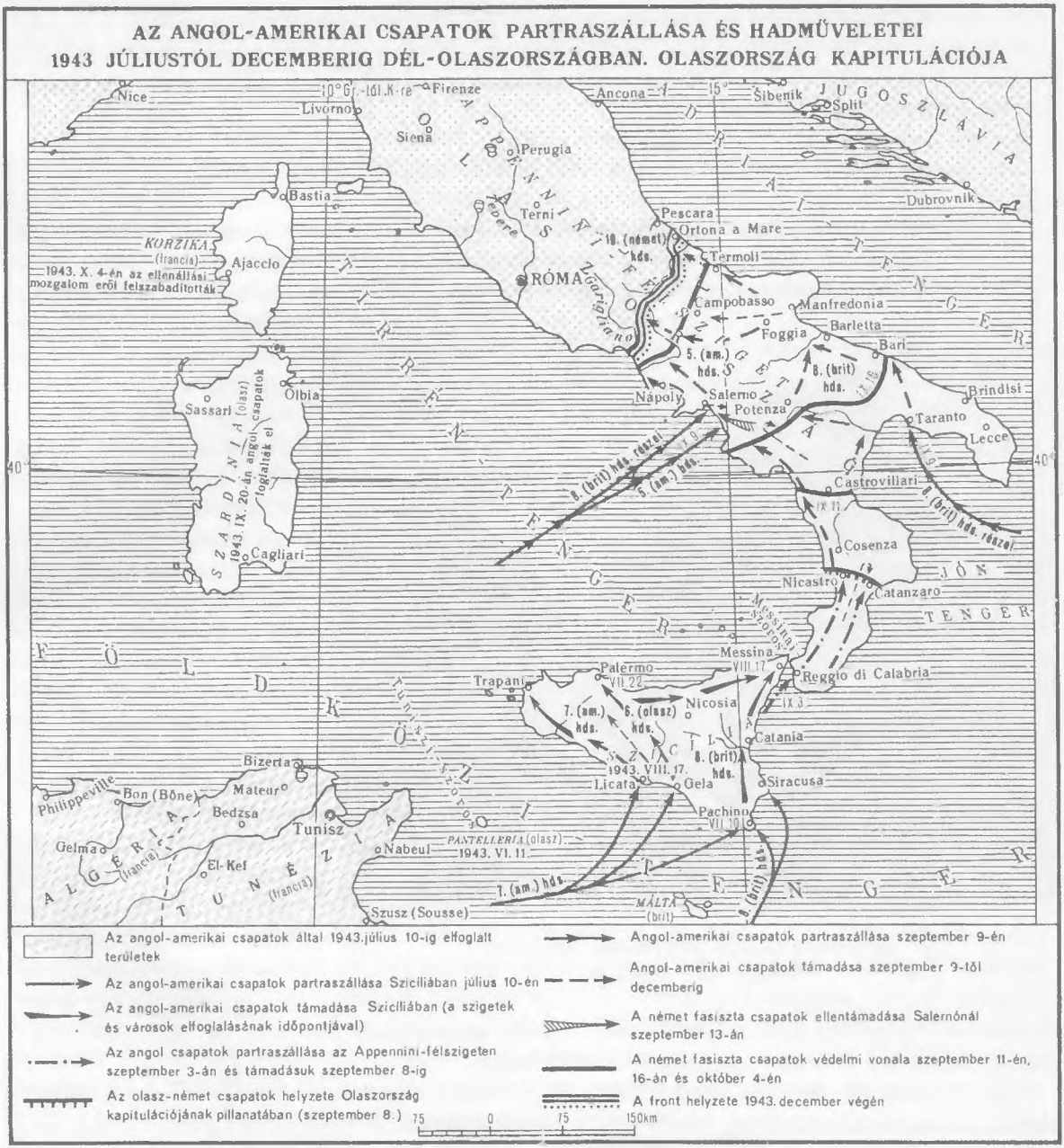

Az új olasz kormány, miközben titkos tárgyalásokat folytatott a szövetségesekkel, engedékenységet tanúsított a németek irányában. Képviselői 1943. augusztus 6-án találkoztak Ribbentroppal és Keitellel, és azt kérték a német kormánytól, hogy oldja fel Olaszországot szövetségesi kötelezettségei alól. A német fasiszták válaszul Olaszország megszállását határozták el. Az olasz földön állomásozó német erőket 17 hadosztályra növelték.

A néptömegek állhatatosan követelték a békét és a Németországgal való végleges szakítást. A Badoglio-kormány végül is nem tehetett mást, minthogy hivatalosan is tárgyalásokba bocsátkozott a szövetségesekkel. Az augusztus 19-től szeptember 3-ig folytatott tárgyalások eredményeképpen 1943. szeptember 3-án Lisszabonban aláírták a fegyverszünetet. Feltételei szerint az olasz fegyveres

erők azonnal beszüntették a harcot. Olaszország kötelezte magát: minden erejével azon lesz, hogy „ne biztosítson a németeknek olyan lehetőségeket, amelyeket az Egyesült Nemzetek ellen felhasználhat". A szövetségesek korlátlan jogot nyertek az olasz repülőterek és haditengerészeti támaszpontok használatára.

ANGOL – AMERIKAI PARTRASZÁLLÁS DÉL-OLASZORSZÁGBAN

Szeptember 3-án, a fegyverszünet aláírásának napján, a 8. angol hadsereg 13. hadteste megkezdte az átkelést Szicíliából a Messinai-tengerszoroson át az Appennini-félszigetre. A gyenge ellenséges csapatok nem tanúsítottak ellenállást, gyorsan visszavonultak. Így az angolok szeptember 8-ra elérték a Catanzaro—Nicastro vonalat. A német csapatokat nem érte váratlanul a fegyverszünet. Rommel parancsnoksága alatt hamar megszállták Olaszország nagy részét, kihirdették a hadiállapotot, és terrorisztikus megszállási rendszert vezettek be az országban.

Az amerikai csapatok partraszállása Salernóban
Fénykép. 1943 szeptember

Az 5. amerikai hadsereg, hogy elvágja a déliitáliai német csapatok visszavonulási útját, szeptember 9-re virradóan partraszállási hadműveletet indított Salerno környékén. Bár sikerült hídfőállást létesítenie, nem tudott tovább nyomulni északkelet felé. Sőt, szeptember 13-án két páncélos és egy gépesített német hadosztály heves ellentámadást indított. Az amerikaiaknak azonban légierejük nagyarányú bevetésével sikerült megtartaniuk hídfőállásukat.

Egyidejűleg a 8. angol hadsereg folytatta északi irányú előretörését a félszigeten. 1943 október elejére, a Salerno körzetéből ugyancsak északi irányban támadó amerikaiakkal együtt, elérte a Termoli—Campobasso—Santa Maria vonalat. Ezzel meg is akadt a további előrenyomulás.

Mussolinit német ejtőernyősök kiszabadították fogságából. A német fasiszta csapatok által megszállt észak-olasz területen „szociális köztársaságot" proklamált, Salót jelölve ki „fővárosául".

1943. október 13-án a Badoglio-kormány hadat üzent Németországnak. A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia még azon a napon nyilatkozatot tett közzé, amelyben Olaszországot szövetséges hadviselő félnek ismerték el.

1943 november elején a német hadvezetőség hátra vonta csapatait a Sangro- és a Garigliano-folyónál kiépített szilárdabb védelmi vonalra. November közepén az angol—amerikai haderő megkísérelte a német védelem áttörését, de sikertelenül. A front egyelőre megszilárdult. A szövetségesek hozzáláttak egy újabb támadás előkészítéséhez.

3. AZ ELLENTÉTEK KIÉLEZŐDÉSE A FASISZTA TÁBORBAN

FINNORSZÁG

A finn uralkodó körök, amelyek abban a reményben kapcsolódtak be a Szovjetunió elleni háborúba, hogy Németország gyors győzelmet arat, a „villámháború" kudarca után egyre nyugtalanabbak lettek. A finn csapatok nagy veszteségek árán eljutottak az 1939-es szovjet—finn határhoz, sőt valamivel tovább is, de azután megakadt előrenyomulásuk. A finn hadvezetőség belátta, hogy nincs ereje újabb támadásra, és elutasította a németek követelését, hogy ostromolja meg Leningrádot.

A háború elhúzódása súlyosan érintette Finnországot, amely egyre inkább Németország függvényévé vált. A finn gazdaság nem elégíthette ki az elnyúló háború szükségleteit. Finnországnak nem volt kőolaja, szene, gumija, nem gyártott repülőgépet, harckocsit, nehéz tüzérségi ágyút, nem volt elég acélja, hadianyaga, élelmiszere. A háborús körülmények között mindezt egyedül Németországtól kaphatta meg, s be kellett érnie a németek által rendelkezésére bocsátott mennyiségekkel. A Finnországban állomásozó német hadtestet nem rendelték alá a finn hadvezetőségnek, s ez gyakorlatilag Németország vazallusává tette Finnországot.

A németek és szövetségeseik volgai veresége megrendítette a finn uralkodó körök győzelembe vetett bizalmát. 1943. február 3-án a finn kormányférfiak megbeszélést tartottak a hadvezetőséggel, s elhatározták, kivezető utat keresnek a háborúból. A reális helyzettel azonban nem számoltak. A finn kormány még most is olyan békét akart, amely lényegileg az 1939-es határokat állítaná vissza. Béketörekvések jelentkeztek egyes finn pártok vezető köreiben is. A Szociáldemokrata Párt vezetősége 1943. február 15-én nyilatkozatot tett közzé, hangsúlyozva, hogy Finnországnak — amely állítólag védelmi harcot folytat, és semmi köze sincs a nagyhatalmak konfliktusához — joga van különbékét kötni. Február 27-én az Agrárpárt vezetősége ugyancsak határozatot fogadott el, amelyben a kormány átszervezését követelte.

Az 1943 februári köztársasági elnökválasztás után, amely megerősítette tisztségében Ryti elnököt, átalakították a kormányt. Március 5-én Linkomies lett a miniszterelnök, aki előzőleg már kijelentette, hogy a kormány legfontosabb feladatának a háborúból való kilépést tartja. A finn fasiszta párt képviselőit nem vonta be kabinetjébe.

1943. március 20-án az Amerikai Egyesült Államok, válaszul az új finn kormány kérésére, felajánlotta, hogy segít kapcsolatot teremteni a finn kormány és a Szovjetunió között. A finn kormány ugyanekkor, német gazdasági és katonai retorziótól tartva, Berlinbe küldte külügyminiszterét, Ramsayt, hogy világítsa meg Finnország álláspontját. A hitleristák azt követelték a finn kormánytól, hogy vesse el az amerikai ajánlatot, s előzőleg mutassa be nekik az amerikai kormányhoz intézendő elutasító választ. Mindaddig, míg a finnek nem teljesítik követelésüket, visszarendelték a helsinki német nagykövetet. Április 10-én a finn kormány visszautasította az amerikaiak „jószolgálati" javaslatát. Válaszul az amerikai kormány visszarendelte Helsinkiből diplomáciai misszióját, s csupán egy ügyvivőt hagyott ott. A diplomáciai kapcsolatokat azonban, jóllehet Finnország háborúban állt szövetségesével, a Szovjetunióval, most sem szakította meg. A finn külügyminiszter berlini látogatása után a németek nem bíztak többé Finnországban, és követelni kezdték, hogy a finnek szerződésben kötelezzék magukat arra, hogy nem kötnek különbékét. Bár a németek az élelmiszerszállítások felfüggesztésével is nyomást gyakoroltak Finnországra, a finn kormány ellenállt ennek a német követelésnek.

Finnország helyzete eközben tovább romlott. Pénzügyi csőd fenyegette, nőttön-nőtt az államadósság (1943 végén elérte az 50 milliárd márkát). A mezőgazdasági termelés, amely munkáshiánynyal és vonóerő-hiánnyal küzdött, még inkább visszaesett; csökkent a vetésterület, fokozódott az ínség és a drágaság. A nép a háború mielőbbi befejezését óhajtotta, annál is inkább, mivel a németek

volgai és kurszki veresége, majd Olaszország kiugrása után egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a végső vereség elkerülhetetlen. A kormányzat az ellenzék elnémítása végett még a háború kitörése előtt elnyomó intézkedésekhez folyamodott, nemcsak a kommunistákkal, de a szociáldemokratákkal és a pacifistákkal szemben is. A finn börtönökben mintegy 2000 politikai foglyot őriztek, köztük hat szocialista országgyűlési képviselőt, akiket „kormányváltozás előkészítésével" vádoltak. A háborúellenes áramlatot azonban nem lehetett elfojtani; sőt, egyre erősödött, s már a kormányhoz közelálló köröket is magával ragadta. 1943 júliusában a képviselőház külügyi bizottsága bírálattal illette a kormányt amiatt, hogy még nem tett intézkedéseket a háborúból való kilépés érdekében. A Szociáldemokrata Párt, a Haladó Párt és az Agrárpárt háborúellenes politikusai együttműködési bizottságot szerveztek, amely a cenzúra megkerülésével bulletint jelentetett meg a valóságos hadihelyzetről. Országszerte antimilitarista röpcédulák terjedtek. Augusztus 20-án 33 szociáldemokrata és burzsoá politikus felhívást intézett a köztársasági elnökhöz: keressen kiutat a háborúból. Befolyásos finn körök 1943 folyamán kapcsolatba léptek az Egyesült Államok és Anglia képviselőivel, abban a reményben, hogy sikerül megegyezésre jutniuk.

Svédország is azon volt, hogy segítséget nyújtson Finnországnak a háborúból való kilépéshez. Erőteljesen javasolta a finn kormánynak, hogy kezdjen tárgyalásokat a Szovjetunióval, és svéd élelmiszer-szállítmányokat ajánlott fel arra az esetre, ha a németek beszüntetnék a szállítást. Finnország azonban azt válaszolta, hogy a tárgyalások alapjául csak az 1939-es határokat fogadhatja el, kisebb módosításokkal. A finn annekszionisták és fasiszták ugyanakkor azt követelték, hogy Finnország tartson ki a végső győzelemig; követelésüket aláírásgyűjtéssel támasztották alá. Négy hónap alatt 5000 aláírást sikerült szerezniük a köztársasági elnökhöz benyújtott petícióra. A németek pedig ismét felléptek azzal a követeléssel, hogy Finnország kötelezze magát: nem köt különbékét.

ROMÁNIA

Németország másik szövetségesének, Romániának is romlott a helyzete. Hitler parancsára több mint 1 millió román katonát vetettek be a szovjet—német fronton. Az oda vezényelt 26 román hadosztály közül 1943 végére 18 hadosztályt szétvert a Vörös Hadsereg, 7 hadosztály pedig a már elvágott Krím-félszigeten rekedt. A román hadsereg több százezer tisztje és katonája elesett, illetve megsebesült.

A szovjetellenes háborúba való belépés végképp Németország csatlósává tette Romániát. 1940—1943-ban a román kormány 67 milliárd lejt költött a német csapatok eltartására. 1943-ban már 829 német cég és 825 német—román vegyesvállalat működött az országban; a döntő szó természetesen ez utóbbiakban is a németeké volt. A román olaj a Continental AG nevű német monopólium kezébe került. A legnagyobb nehézipari üzemeket — a Resița és Malaxa gyárakat, a galați hajógyárakat — a Hermann Göring-konszern vette bérbe. Német cégek ellenőrizték a közlekedést, a bankokat, a biztosítási társaságokat is. 1943 elejére a németek 136 román vállalatot vettek át.

A román olaj teljes egészében Németországba folyt. Oda vitték ki az élelmiszer túlnyomó részét is. A mezőgazdasági termékek elosztásáról a román földművelésügyi minisztériumban ülő német tanácsadó döntött. Hetenként két kenyér nélküli és öt hústalan napot rendeltek el. A román kormánynak, hogy elkerülje az általános éhínséget, valósággal könyörögnie kellett a németeknek: az elsajátított gabonának legalább egy részét hagyják az országban. A román gazdasági élet vesztesége az alárendeltségből következően 10 trillió lejre rúgott.

Románia gazdasági élete 1943-ban mély válságba került. Több száz üzemet bezártak nyersanyaghiány miatt. A búzával és kukoricával bevetett terület felére-harmadára zsugorodott. Hallatlan méreteket öltött az infláció. Az élelmiszerek és egyéb közszükségleti cikkek ára 14-szeresére nőtt.

A román nép elégedetlensége feltartóztathatatlanul növekedett. Munkások, parasztok, értel-

miségiek egyre nagyobb tömege kapcsolódott be az antifasiszta küzdelembe. A német hadsereg szállításait lebonyolító vasútvonalakon, az olajkutaknál és az olajfeldolgozó üzemekben sűrűsödtek a szabotázsakciók. A parasztok mind több helyütt tagadták meg az adófizetést, mind többször vonták ki magukat a sorozás alól. Románia mély illegalitásban dolgozó Kommunista Pártja ebben a helyzetben minden demokratikus és hazafias párt és csoport összefogását javasolta. A kommunisták már 1941 szeptemberében kidolgozták a következő programot: Románia szüntesse be háborúját a Szovjetunió ellen, és a szovjet néppel, valamint a többi békeszerető néppel együtt forduljon a fasizmus ellen; kergessék ki az országból a hitlerista megszállókat; döntsék meg Antonescu kormányát és alakítsanak független nemzeti kormányt valamennyi hazafias erő képviselőiből; állítsák helyre a demokratikus szabadságjogokat, s gyökeresen javítsák meg a dolgozó tömegek helyzetét.

Graiul liber

ZIAR AL PRIZONIERILOR ROMÂNI DIN UNIUNEA SOVIETICĂ

PENTRU ROMÂNIA LIBERĂ ȘI INDEPENDENTĂ!

Patria ne cheamă s'o salvăm! La arme!

Porunca ultimului moment

Dorința prizonierilor românî a fost satisfăcută

Locul eroicului patriot român este în divizia noastră

de Col. M. MALTOPOL

Descrierea semnului distinctiv al diviziei „Tudor Vladimirescu"

Közlemény a „Tudor Vladimirescu" román önkéntes hadosztály megalakulásáról
A Szovjetunióban levő román hadifoglyok „Graiul Liber" című lapja, 1943. október 31

A Kommunista Párt küzdelmét, amelyet a fasiszta Antonescu-klikkel szemben álló valamennyi erő összefogásáért folytatott, 1943 nyarán jelentős siker koronázta. Kommunista vezetéssel létrejött az Antihitlerista Nemzeti Front, amelynek tevékenységében részt vállalt az Ekés Front nevű paraszti tömegszervezet, az antifasiszta irányzatú Hazafias Egyesülés, a Magyar Dolgozók Szövetsége és a Szocialista Parasztpárt.

1943 augusztusában a Kommunista Párt vezetői kidolgozták az Antonescu-diktatúra megdöntésére és a fasiszta tömbből való kiválásra irányuló fegyveres felkelés tervét. 1943 októberében a Szovjetunió területén román hadifoglyokból megszerveződött a Tudor Vladimirescu önkéntes hadosztály.

A német és román csapatok veresége, a Vörös Hadsereg közeledése a határokhoz, továbbá az antifasiszta demokratikus mozgalom erősödése az országban azt eredményezte, hogy a román uralkodó csoportokon belül éles ellentétek jelentkeztek. A burzsoá Nemzeti Liberális Párt és a Nemzeti Parasztpárt vezetői — Maniu és Bratianu, mindketten a nyugati orientáció hívei — ismét szerephez jutottak a politikai küzdőtéren.

1943 januárjától Mihail Antonescu külügyminiszter is hozzálátott, hogy Törökország és a Vatikán bukaresti képviseletén keresztül kipuhatolja, miképpen lehetne különbékét kötni a nyugati hatalmakkal. 1943 novemberében a román kormány hivatalosan biztosította az Egyesült Államokat: Románia kész kapitulálni abban az esetben, ha angol—amerikai csapatok szállnak partra a Balkánon, és ha Törökország hadba lép a szövetségesek oldalán.

MAGYARORSZÁG

Horthy fasiszta klikkjének kalandorvállalkozása, a Szovjetunió elleni háborúba lépés, sokba került a magyar népnek.[1] Már az 1941-es harcok folyamán gyakorlatilag megsemmisült a „Kárpát csoport".[2] A 2. magyar hadsereg, voronyezsi veresége során, 147 900 embert vesztett, és így ténylegesen megsemmisült. [3]

A magyar gazdasági élet teljesen a németek ellenőrzése alá került. 1943-ban már az ország 25 legnagyobb üzemét a német monopóliumok tartották a kezükben. A fémipar és a gépipar Németország számára termelt. A hitleristák 2,5 millió tonna olajat, 4,5 millió tonna bauxitot vittek ki. A közszükségleti cikkek termelése erősen hanyatlott.

[1] Az 1941. június 15-i rendkívüli minisztertanácson Werth Henrik vezérezredes, vezérkari főnök követelte a minisztertanácstól, hogy már most értesítse Németországot: Magyarország „megfelelően kiképzett haderővel részt vesz a Szovjetunió elleni háborúban". Csak ily módon remélhetik előnyüket — fejtegette Werth — a németeknél a románokkal szemben. A minisztertanács ekkor még a várakozás álláspontjára helyezkedett, és nem fogadta el a vezérkar főnökének javaslatát.

A német, finn és a román csapatok 1941. június 22-én hajnalban hadüzenet nélkül megtámadták a Szovjetuniót.

Horthyéknak két hónappal a Jugoszlávia elleni támadás után a magyar közvélemény előtt elfogadható okokat kellett keresniük az újabb háborús lépés elkerülhetetlenségének bizonyítására. Fütterer, budapesti német légügyi attasé javaslatára László Dezső tábornok, a magyar vezérkar hadműveleti osztályának vezetője, megegyezett a németekkel, hogy szovjet felségjelekkel átfestett német repülőgépek támadást hajtanak végre a keleti határ körzetében levő magyar városok ellen.

1941. június 26-án megtörtént Kassa, Munkács, Rahó provokációs bombázása.

A június 26-i rendkívüli minisztertanácson Bárdossy László miniszterelnök bejelentette, hogy Magyarország hadba lép a Szovjetunió ellen. A miniszterelnök elhallgatta a szovjet kormány üzenetét, amelyben az leszögezte, hogy semmilyen érdekellentét nincs Magyarország és a Szovjetunió között. A Szovjetunió garantálja Magyarország függetlenségét, s kéri, maradjon *semleges*.

[2] 1941. június 28-án a Szovjetunió elleni támadásra a VIII. hadtestet és a gyorshadtestet vetették be, „Kárpát csoport" néven; parancsnoka vitéz Szombathelyi Ferenc tábornok volt.

Bár a „Kárpát csoport" csak a szovjet csapatok elleni utóvédharcokban vett részt, ezekben szinte teljesen felmorzsolódott, úgyhogy november 10-én a súlyos veszteségek miatt ki kellett vonni a megmaradt öt és fél zászlóaljat.

[3] A közel 200 000 főből álló, rosszul felszerelt 2. magyar hadsereget, amely három gyaloghadtestből, egy páncélos-hadosztályból és egy ezred erejű vegyes repülődandárból állt, 1942 május—július között szállították ki a frontra, három lépcsőben.

A 2. magyar hadsereg 208 kilométer hosszúságban foglalt védelmi állást a Don mentén, Voronyezstől délre, Pavlovszkig.

A Vörös Hadsereg 1943. január 12-én 9 óra 45 perckor indított támadást a 2. magyar hadsereg ellen.

A 2. magyar hadsereg közel egyéves frontszolgálat után január 12 és február 9 között megsemmisült. A megsemmisülésben jelentős részük volt a németeknek, akik megtizedelték a visszavonuló magyar katonákat, vagy a 40 fokos hidegben elvették járművüket, és a magas hóban nem engedték meg az utak használatát. Az is előfordult, hogy a sebesült magyar katonákról levették a kötést, hogy maguk használják fel.

KOLDUS

R. Guttuso. 1945

A németek évről évre nagyobb sarcot vetettek a magyar mezőgazdaságra. 1941—1942-ben, két év alatt, 10 millió mázsa búzát vittek ki, 1943-ban, tehát egy év alatt, már 8 milliót. Emellett közel félmillió disznót, 500 000 mázsa zöldségfélét és egyéb mezőgazdasági terméket hurcoltak ki.

Magyarország dolgozó népe kettős iga alá került. A kormány a magyar és német monopóliumok érdekében 1943-ban általános munkakötelezettséget léptetett életbe. A munkabért a háború elején rögzítették, az élelmiszerárak viszont 21-szeresre, a ruházati cikkek és cipők árai 8—10-szeresre emelkedtek a háború alatt. A közvetett adók, amelyek elsősorban a dolgozókat sújtották, 1938-tól 1943-ig ötszörösükre emelkedtek.

A szovjet—német fronton bekövetkezett vereségek és az a felismerés, hogy Németország elkerülhetetlenül elveszti a háborút, Magyarországon is kiélezte a politikai helyzetet. A nép legszélesebb rétegei — munkások, parasztok, az értelmiség, a kis- és középburzsoázia képviselői — követelni kezdték, hogy Magyarország azonnal lépjen ki a háborúból.

Magyarország Kommunista Pártja az illegalitás nehéz viszonyai között nagy erőfeszítéseket tett, hogy az ország demokratikus erőit egyesítse a fasiszta Horthy-rendszer megdöntésére és az agresszív hitlerista blokkból való kiválás megvalósítására. 1942 elejétől rendszeresen megjelent a magyar kommunisták harcos lapja, a „Szabad Nép". A kommunistáknak sikerült kapcsolatot teremteniük a Szociáldemokrata Párt balszárnyával, erősíteni befolyásukat a szegényparaszti tömegekben, többek között a Parasztszövetségben is, amelynek egyik ismert vezetője Dobi István volt. 1942. március 15-én a kommunisták vezetésével sok ezer főnyi tömeg tüntetett Budapesten a háború és a fasizmus ellen. 1943 szeptember elején 5000 munkás lépett sztrájkba antifasiszta politikai követelésekkel a csepeli Weiss Manfréd-gyárban, az ország legnagyobb ipari üzemében. Ugyanakkor zajlott le a diósgyőri vasmunkások nagygyűlése is; a résztvevők a háborúból való kilépést és a Szovjetunióval való békekötést követelték.

A háborúellenes mozgalom kibontakozását azonban több tényező fékezte. Egyfelől Horthyék soviniszta demagógiája, másfelől véres terrorjuk. 1943 tavaszán több mint 10 000 magyar hazafit tartóztattak le Horthy pribékjei. A munkásosztály erőinek az antifasiszta célok érdekében való tömörítését a Szociáldemokrata Párt Peyer vezette jobbszárnyának politikája is gátolta: a jobboldali vezetők minden együttműködést elutasítottak a kommunistákkal.

A Horthy-rendszer fő támaszát alkotó burzsoá-földbirtokos uralkodó körök, látva, hogy a Hitler-barát irányvonal csődbe viszi őket, manőverezni kezdtek. Arra törekedtek, hogy német vereség esetén az angol—amerikai fegyveres erők segítségével megőrizhessék uralmukat. 1943 februárjától szoros kapcsolat épült ki a horthysták, valamint az angol és amerikai kormány között. 1943 szeptemberében Kállay kormányának sikerült előzetes titkos megállapodást kötnie a nyugati szövetséges hatalmakkal, amely szerint Magyarország feltétel nélkül leteszi a fegyvert abban a pillanatban, mikor angol—amerikai csapatok lépnek területére.

A németek minden erővel meg akarták akadályozni, hogy Magyarország kiváljon a fasiszta blokkból. Hitlert nemcsak a magyar kormány „hintapolitikája", hanem a magyar nép erősödő antifasiszta magatartása is aggasztotta. 1944. március 18-ra Németországba rendelte Horthyt, és a német csapatok március 19-én megszállták Magyarországot.

BULGÁRIA

A bolgár nép mély felháborodással fogadta a Szovjetunió ellen intézett német agresszió hírét. Bulgária monarcho-fasiszta kormánya ezért nem mert nyíltan háborúba lépni a Szovjetunióval, bár minden módon támogatta Hitlert. 1941. november 25-én a bolgár kormány csatlakozott az úgynevezett antikomintern paktumhoz, 1941. december 12-én pedig Németország követelésére hadat üzent Angliának és az Egyesült Államoknak. A németek kiszolgálása gazdasági csődhöz és a dolgozó

tömegek helyzetének romlásához vezetett. Német cégek monopolizálták a cink- és ólombányászatot, valamint Bulgária csaknem teljes külkereskedelmét. 1944 szeptemberében Németország már 70 milliárd levával tartozott Bulgáriának, mivel a kiszállított árukért értékükön alul fizetett. A Bulgáriában állomásozó német csapatok eltartása is hatalmas összegbe került. Élelmiszerhiány támadt, az árak mintegy négyszeresükre nőttek. Bulgária katonai kiadásai 1938-hoz képest tízszeresre emelkedtek. A németek a bolgár kormány minden lépését ellenőrizték.

A bolgár nép a Bolgár Munkáspárt vezetésével harcot indított a német fasiszta hódítók és hazai kiszolgálóik, a fasiszta bolgár vezető rétegek ellen.

A Bolgár Munkáspárt Központi Bizottsága 1941. június 22-én, a Szovjetunió megtámadásának napján, kiáltvánnyal fordult Bulgária dolgozóihoz. Leleplezte a hitleristák szovjetellenes háborújának hódító és rabló jellegét, és erélyes harcra szólította fel a bolgár népet a német fasizmus ellen. A bolgár kommunisták kifejezték szilárd meggyőződésüket, hogy a Szovjetunió győztesen kerül ki a küzdelemből. 1941. június 24-én a Bolgár Munkáspárt Központi Bizottságának politikai irodája pontosan meghatározta a párt és az egész bolgár nép legfőbb feladatait: fel kell készíteni rá a népet, hogy fegyveres felkelést indítson a hitlerista hódítók kiűzése érdekében; meg kell dönteni a hitleristák bolgár kiszolgálóinak hatalmát, és népi demokratikus hatalmat kell teremteni az országban. A párt Központi Bizottsága mellett Központi Katonai Bizottság alakult a katonai munka irányítására. 1941 június végén Bulgáriában már megindult a partizánharc. 1941—1942-ben Szófia, Karlovo, Gabrovo, Jambol, Szliven környékén és az ország más részein is partizáncsoportok alakultak, s fegyveres harcot indítottak a német megszállók és bolgár cinkosaik ellen.

1942-ben Georgi Dimitrov kezdeményezésére létrejött a Hazafias Arcvonal, amely szervezetileg és politikailag megszilárdította az antifasiszta erők egységét. Programja a következő volt: felbontani Bulgária szövetségét a hitleri Németországgal, kiűzni a német fasiszta hódítókat az országból, visszaállítani a nép politikai szabadságjogait, feloszlatni a fasiszta szervezeteket, felelősségre vonni a fasiszta bűnösöket, szoros barátságot és együttműködést teremteni a Szovjetunióval és a többi szabadságszerető néppel. A Hazafias Arcvonal legközelebbi célja a monarcho-fasiszta rezsim megdöntése és népi demokratikus kormány létesítése volt. A front legfőbb ereje, a Bolgár Munkáspárt vezette munkásosztály, szoros szövetséget épített ki a falusi és városi szegénységgel és a középrétegekkel. Csatlakozott a Hazafias Arcvonalhoz a Földműves Szövetség és a Szociáldemokrata Párt balszárnya, a Zveno nevű népi szövetség, s részt vettek benne a pártonkívüli haladó értelmiség képviselői is. A Munkáspárt szabotázsakciókat szervezett az üzemekben, erősítette a hadseregben az illegális forradalmi munkát, irányította a partizánosztagok és harci csoportok tevékenységét.

1943 elején a bolgár kommunisták már erős katonai szervezettel rendelkeztek. Az országot 12 működési zónára osztották; a kis partizánosztagokat nagyobb egységekbe vonták össze. Megalakították a népi felszabadító hadsereg központi vezérkarát. A kommunistákkal az élen a bolgár hazafiak tízezrei kapcsolódtak be a fegyveres harcba. 1943 januárjában a partizánok 12 diverziós akciót hajtottak végre, augusztusban már 187-et, novemberben 280-at. A partizánok tevékenysége tovább erősítette a tömegek forradalmi szellemét.

1943 szeptemberében Borisz cár váratlan halála után a kiskorú trónörökös mellett régenstanács vette át az uralmat. Tagjai — Kirill herceg, B. Filov és Mihov tábornok — a hitleri Németországgal való együttműködés makacs hívei voltak. Az 1943. szeptember 16-án megalakult Bozsilov-kormány folytatta a korábbi népellenes politikát. Bulgária reakciós vezetői tisztában voltak vele, hogy Hitler veresége után nem maradhatnak hatalmon, ezért keresni kezdték a nyugati hatalmakkal való különmegegyezés útját. A bolgár kormány ugyanakkor kijelentette, hogy továbbra is semleges marad. Valójában azonban tovább segítette Németországot a Szovjetunió elleni háborúban.

4. VÁLTOZÁSOK SVÉDORSZÁG, TÖRÖKORSZÁG ÉS SPANYOLORSZÁG POLITIKÁJÁBAN

SVÉDORSZÁG

A Szovjetunió ellen indított német támadás első hónapjaiban Svédországban fasiszta propagandahadjárat bontakozott ki, amely a „kommunizmus elleni keresztes háborúra" hívta fel a svédeket. Svédország mégsem lépett be a háborúba, bár álláspontja sok tekintetben kedvezett a németeknek. A háború első napjaiban átengedte területén az Észak-Finnországba irányított német hadosztályt. Hansson szociáldemokrata miniszterelnök azonban egyidejűleg kijelentette, hogy többé egyetlen német hadosztályt sem bocsát át svéd területen, és az ország semmi módon nem száll harcba a Szovjetunió ellen. Svédország magára vállalta a Szovjetunió érdekeinek diplomáciai képviseletét Németországban. A Finnországba tartó német hadianyag-szállítmányok azonban továbbra is áthaladhattak Svédország területén; a német szállítóhajók csapatokat vittek a svéd partok védett vizein, sőt, 1942—1943 teléig svéd hadihajók kísérték őket. A hitleristák hitelbe kapták a svéd árut, amit többnyire svéd hajók szállítottak a német kikötőkbe. Svédország továbbra is a németek legfontosabb vasércellátója maradt, s egyben a legkülönbözőbb javakkal segítette Finnországot.

Idővel azonban más tendenciák kerekedtek felül a svéd politikában. 1941 októberében elhatározták, hogy meghosszabbítják az 1940-ben kötött szovjet—svéd hitelegyezményt. A Vörös Hadsereg első győzelmei megerősítették a szigorú semlegesség híveinek pozícióját. A hitleristák és a svéd reakciósok a Kommunista Párt betiltását követelték, de a szociáldemokraták — a svéd kormánykoalíció legerősebb pártjának képviselői — 1941 decemberében elutasították követelésüket. Svédország volt az egyetlen nyugat-európai ország, ahol a munkásosztály marxista pártja a háború egész időszakában legálisan működhetett. A svéd kommunista és demokratikus sajtó — az időnkénti elkobzások és a Berlinből érkező fenyegetőzések ellenére — hamarosan eloszlatta a Németországgal való együttműködésnek kedvező hangulatokat.

A svéd külpolitika irányát azonban a háború menetében beállott fordulat változtatta meg alapvetően. 1942—1943 telén a svéd cégek megtagadták a további hiteleket Németországtól; a svéd flotta pedig beszüntette a konvojszolgálatot. A sajtó Németország vereségét jósolta és a szovjet katonák bátorságát magasztalta. 1943 januárjában közzétették a svéd hadsereg főparancsnokának parancsát, amely világosan megmondta, hogy ellenséges támadás esetén a svédek harcolni fognak, és semmisnek kell tekinteni minden olyan közleményt, amely az ellenállás beszüntetésére hívna fel. A németek, vereségeik következtében, kénytelenek voltak lemondani Svédország ellen tervezett hadműveletükről. 1943. június 14-én a moszkvai svéd követ kormánya utasítására kijelentette: „Svédország igen jól tudja, hogy egyedül a Szovjetunió katonai sikereinek köszönheti, hogy eddig kívül maradt a háborún. Svédország hálás ezért a szovjet kormánynak, és ezt nyíltan meg is mondja."

A svéd kormány megszüntette vasútvonalain a német katonai szállítmányok továbbítását. 1943 szeptemberében hosszas tárgyalások után Londonban gazdasági egyezményt írt alá Angliával és az Egyesült Államokkal, amelynek értelmében erősen csökkentette Németországgal folytatott kereskedelmét az 1943—1944-es években. Ez volt az első ilyen jellegű egyezmény a szövetségesek és egy semleges európai ország között. A két megszállt skandináv ország ellenállási mozgalmát ezentúl nagyrészt Svédországon át látták el fegyverekkel. Svédország menedéket nyújtott sok ezer menekültnek és szökevénynek — köztük német táborokból szökött szovjet hadifoglyoknak is —, akik Dániából, Norvégiából és más országokból odajutottak. Ugyanakkor kötelezte magát, hogy nem fogad be német háborús bűnösöket.

Az országon belül szigorú jegyrendszerrel osztották el az élelmiszert és fűtőanyagot, rögzítették a munkabéreket, ellenőrizték a mezőgazdasági termelést és az általános árszintet, új adókat vezettek

be, és belső kölcsönöket bocsátottak ki. Szigorúan szabályozták a külkereskedelmet, a valutaforgalmat és a nyersanyag-gazdálkodást. Az exportra dolgozó bánya- és kohóipar, valamint a gépgyártás mindamellett tovább fejlődött. A háború éveiben meggyorsult a svéd kapitalizmus állammonopolista kapitalizmussá való fejlődésének folyamata, ami már a világgazdasági válság idején megindult.

A svéd dolgozók kevésbé szenvedtek az élelmiszerhiánytól, fűtőanyaghiánytól és a spekulációtól, mint az első világháború alatt. A tömegeknek mégis elegendő okuk maradt az elégedetlenségre: a munkások bérpótléka nem tartott lépést a drágulással, a parasztokat a termelésük és készleteik fölött gyakorolt állami ellenőrzés nyomasztotta. Az elégedetlenséget politikai tényezők is szították: a volgai csatával bekövetkezett fordulat után a tömegek az exponált németbarát politikusok és tábornokok eltávolítását követelték.

TÖRÖKORSZÁG

Törökország attól a perctől kezdve, hogy Németország a Szovjetunióra támadt, a legváltozatosabb módon segítette és szolgálta a hitleristákat. 1941—1943-ban a török export jelentékeny része Németországba irányult. A németek évenként 100 000 tonna krómércet, nagy mennyiségű gyapotot, rezet, mezőgazdasági terméket kaptak Törökországtól. Vasötvözet-szükségletük 30 százaléka szintén innen származott. 1943. április 18-án új német—török kereskedelmi megállapodást írtak alá, nem sokkal később pedig török katonai misszió utazott Berlinbe, amelyet Hitler is fogadott. A von Papen vezetése alatt álló ankarai német nagykövetség a német diplomácia és kémszervezet legfontosabb külföldi központjaként dolgozott az antifasiszta koalíció ellen. Törökország ugyanakkor Angliával és az Egyesült Államokkal is szoros kapcsolatban maradt.

Ez a kétarcú politika — együttműködés a hitleristákkal és szövetség Angliával —, amelyet a Népi Köztársasági Párt kormánya az 1942-ben kormányelnökké kinevezett Saracoglu vezetésével folytatott, 1942 végéig változatlan maradt. Attól kezdve a török uralkodó körök a Vörös Hadsereg győzelmeinek és Németország gyengülésének hatására mindinkább Angliához és az Egyesült Államokhoz közeledtek, hogy nyugati segítséggel biztosítsák érdekeiket és akadályozzák meg a szocializmus eszméinek terjedését a Balkánon.

1943-ban angol katonai misszió érkezett Ankarába. Ugyanabban az évben Anglia 20 millió font sterling értékű fegyvert szállított Törökországnak. 1943. december 4—6-án Inönü köztársasági elnök Kairóban találkozott Rooseveltel és Churchill-lel. Az angol miniszterelnök várakozása ellenére azonban Törökország nem csatlakozott a Hitler-ellenes koalícióhoz. Uralkodó körei nem szánták el magukat a Németország elleni harcra, sőt arra sem, hogy megszakítsák kapcsolataikat a németekkel.

Törökország belső helyzete rendkívül súlyos volt. A dolgozó tömegeket élelmiszerhiány és tüzelőhiány sújtotta. Az árak 4—5-szörösükre emelkedtek. A munkanapot hivatalosan napi 3 órával meghosszabbították, a pihenőnapokat megszüntették. A mezőgazdaság pangott. Több százezer fiatal parasztot besoroztak, vagy az 1940-ben hozott „nemzetvédelmi törvény" alapján kényszermunkára hívtak be. A falvakban visszaállították a középkori típusú természetbeni adózást, s gyakran még ezen felül is elvitték a parasztoktól a termést. A milliós hadsereg fenntartása, a szélesen elterjedt korrupció és spekuláció tönkretette az országot.

A tömegek mind élesebben tiltakoztak a kormány népellenes politikája ellen. Zonguldak szénbányászai, Fethiye krómbányászai több ízben sztrájkba léptek. Az illegalitásba kényszerített Kommunista Párt demokratikus reformokat követelt.

A Saracoglu-kormány drákói rendszabályokhoz folyamodott, hogy megakadályozza a demokratikus erők növekedését és tömörülését. Több tartományban kihirdették az ostromállapotot, a tartományi kormányzók pedig teljhatalmat kaptak a haladó elemek letartóztatására és bebörtönzésére. A hatóságok provokációs szovjetellenes pereket rendeztek, s közigazgatási és bírósági eljárással üldözték azokat, akik kiálltak a Szovjetunióval való barátságért.

A hároméves polgárháború és a német—olasz intervenció súlyos politikai és gazdasági helyzetet teremtett Spanyolországban. A francóisták ezért nem mertek nyíltan háborúba lépni Németország oldalán. A spanyol fasiszták nem hadviselő félnek nyilvánították Spanyolországot, mindamellett csatlakoztak a háromhatalmi egyezményhez, és több éven át mint Hitler szövetségesei szerepeltek. 50 000 embert, tehát a spanyol reguláris hadsereg 20 százalékát a szovjet frontra küldték a „Kék hadosztály" és a „Spanyol légió" keretében. A tengerentúli hadászati nyersanyagok 1944-ig elsősorban Spanyolországon át jutottak el a németekhez. Ezen az úton Németország nagy mennyiségű olajtermékhez jutott, megkapta a nélkülözhetetlen wolfram 90 százalékát, s mintegy 20 millió tonna vasércet. A spanyol hadiüzemek egész sora gyártott harci gépeket a németek számára.

A spanyol „semlegesség"
W. Gropper karikatúrája. 1943

Franco a háború idején Németországra és Olaszországra támaszkodva megszilárdította véres diktatúráját. Vizsgálat és ítélet nélkül kivégeztetett több tízezer kommunistát, szocialistát, burzsoá republikánust és egyszerű spanyolokat, akiknek nem tetszett a Franco-rendszer. Körülbelül egymillió ember került börtönbe és koncentrációs táborba. A köztársaság törvényeit, köztük az 1931. évi alkotmányt eltörölték. A diktatúra némi leplezése végett 1942. június 17-én törvényt hoztak a kortezek — a fasiszta Olaszország korporatív intézményeire emlékeztető „képviseleti szervek" — összehívásáról. Ezek azonban kizárólag tanácskozási jogot kaptak Franco mellett, és semmiféle tényleges hatalommal nem rendelkeztek. Spanyolország hős Kommunista Pártja, amelyet illegalitásba kényszerítettek, de meg nem törhettek, 1942 szeptemberében kiáltványt intézett a néphez, amelyben rámutatott: Franco megdöntését, a szabadságjogok és a demokrácia visszaállítását csupán valamennyi antifasiszta erő összefogása és közös harca eredményezheti, a katolikusoktól a kommunistákig.

A háborúban az antifasiszta koalíció javára beállt fordulat és a francóisták németbarát vonalának nyilvánvaló csődje arra kényszerítette a spanyol diktátort, hogy az Egyesült Államok és Anglia felé orientálódjék. 1943 folyamán a spanyol kormány több ízben is kinyilatkoztatta „semlegességét". Egyidejűleg azon igyekezett, hogy a nyugati hatalmak és a hitleri Németország „megbékítése" útján megmentse utóbbit a teljes vereségtől. Jordana spanyol külügyminiszter 1943 tavaszán formális békejavaslattal lépett fel mint „semleges" közvetítő. Nem sokkal később, 1943 nyarán Franco is hasonló javaslatot tett. Mindkét lépés a németek előzetes beleegyezésével történt. 1943 őszén Franco kénytelen volt visszavonni és hazaszállítani Leningrád alól a „Kék hadosztály" maradványait.

1943 végére elmélyült a fasiszta tömb válsága. Nőtt, erősödött az antifasiszta mozgalom. A csatlós országok uralkodó körei a háborúból való kiugrás útját-módját keresték. Alig akadt már olyan közöttük, aki kételkedett volna abban, hogy Németország sorsa megpecsételődött.

IX. FEJEZET

AZ ANTIFASISZTA KOALÍCIÓ MEGSZILÁRDULÁSA

A szovjet fegyveres erők volgai és kurszki győzelmei megmutatták a világnak a szovjet állam gigászi erejét. A háború kimenetele nem volt többé kétséges. Ezt az angol és amerikai uralkodó körök is egyre inkább belátták, s belátásuk a Szovjetunió, Anglia és az Egyesült Államok harci szövetségének erősödését segítette. A világ népei a második front haladéktalan megnyitását követelték. Újabb és újabb államok csatlakoztak az antifasiszta koalícióhoz.

A megszállt országokban ezrével kapcsolódtak be a hazafiak a fasiszta hódítók elleni harcba. Az ellenállás kezdetlegesebb formáit — a munka meglassítását, a németekkel szemben ellenséges viselkedést, a szabotázsakciókat — az ellenállás fejlettebb formái váltották fel: a megszállók ellen intézett fegyveres támadás, a szervezett partizánmozgalom kibontakozása, az általános fegyveres felkelés előkészítése.

1. A SZÖVETSÉGESEK KAPCSOLATAI 1943-BAN

A SZOVJETUNIÓ NEMZETKÖZI TEKINTÉLYÉNEK NÖVEKEDÉSE

A szovjet—amerikai—angol együttműködés abban a mértékben erősödött, ahogy a Vörös Hadsereg győzelmei sokasodtak és Németország elgyöngült. A Hitler-ellenes koalíció résztvevőinek fegyverbarátsága bonyolult feltételek között, eltérő nézőpontok ütközése, éles ellentmondások leküzdése közepette fejlődött ki. De a három nagyhatalmat a legfontosabb közös érdek kapcsolta egymáshoz: a függetlenségüket és nemzeti létüket fenyegető fasiszta veszély felszámolásának érdeke. Érdekközösségük lehetővé tette, hogy 1943-ban összehangolt politikai és katonai döntéseket hozzanak.

Az antifasiszta koalíciót mindenekelőtt a Vörös Hadsereg ragyogó győzelmei erősítették meg. Az angol és amerikai nép tömegei a Szovjetunió, Anglia és az Egyesült Államok szövetségesi kapcsolatainak javítását követelték.

A szovjet fegyveres erők nagyarányú győzelme a volgai csatában világszerte hatalmas visszhangot keltett. Az Egyesült Államok dolgozói, a szovjetország barátai lelkesen üdvözölték ezt a győzelmet. „Oroszország, kivívtad a világ csodálatát. Hőseid nem hiába haltak meg. A könnyből és vérből, amelyet ontottál, az eljövendő békés napokban a hatalmas szovjet köztársaság dicsősége támad... Oroszok, a jövő a tiétek" — írta Charlie Chaplin a szovjet harcosokhoz intézett üdvözlő levelében. A szovjet seregek győzelmei újabb ösztönzést adtak a második front megnyitását köve-

telő mozgalomnak. „Az Egyesült Szakszervezet — hangzik az amerikai autóipari dolgozók 800 000 tagot tömörítő szakszervezeti egyesülésének nyilatkozata —, amelynek tagjai a támadás eszközeit, a repülőgépeket, harckocsikat, páncélgépkocsikat, teherautókat, lövegeket és egyéb fegyvereket gyártják, határozottan követeli a támadás megindítását Nyugat-Európában. A szakszervezet a maga részéről ígéretet tesz rá, hogy a katonai megrendelések határidő előtti teljesítésével maximálisan segíti a szövetséges hadseregeket." Az amerikai munkások valóban biztosították a hadiipar zavartalan munkáját. Különös odaadással dolgoztak a Szovjetuniónak szánt megrendelések teljesítésén.

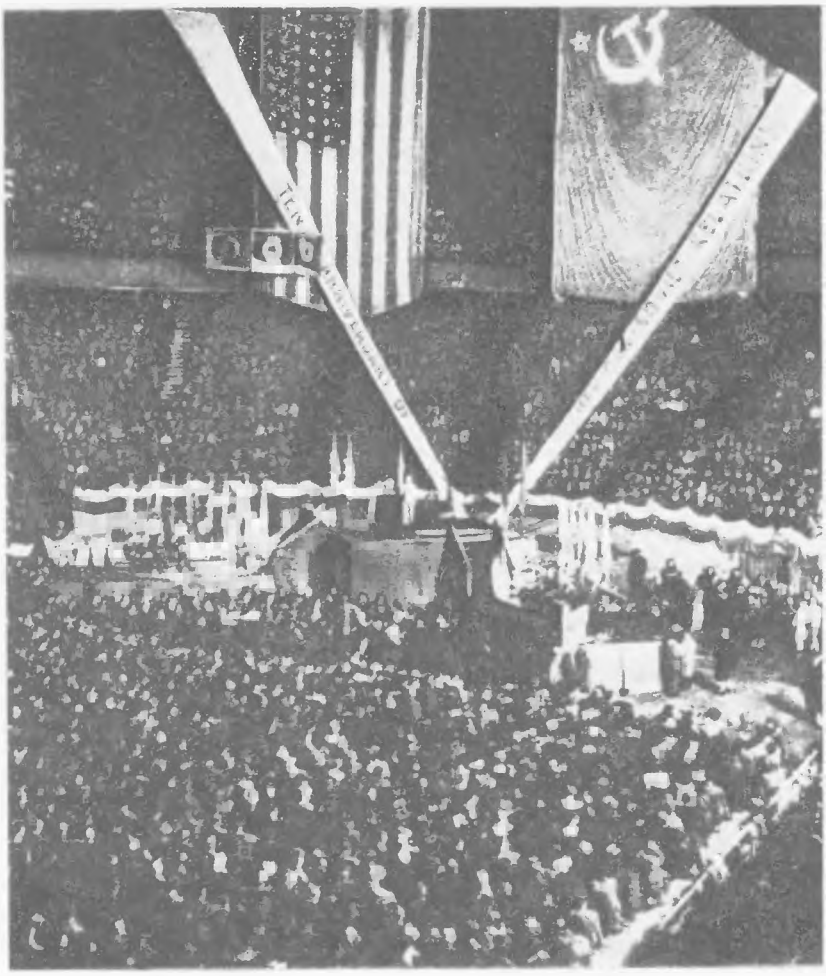

Az Egyesült Államok és a Szovjetunió között létrejött diplomáciai kapcsolatok tizedik évfordulója alkalmából rendezett ünnepi gyűlés New Yorkban
Fénykép. 1943

1943 folyamán a szakszervezetek és társadalmi szervezetek egyre erőteljesebben követelték kormányaiktól, hogy nyújtsanak tényleges segítséget a harcoló Szovjetuniónak. Különösen aktív szerepet játszottak a bevándorolt szlávok társadalmi egyesületei. 1943 májusában a főiskolások szövetségének nemzeti konferenciája az Egyesült Államok katonai erőfeszítésének fokozását és a Szovjetunióval létesített fegyverbarátság erősítését követelte. A „Fortune" című lap közvéleménykutató körkérdésére — együtt kell-e működni a Szovjetunióval háborúban és békében? — a megkérdezettek több mint 80 százaléka igennel felelt. A csendes-óceáni hadszíntéren állomásozó amerikai és ausztráliai katonák 1943 decemberében üdvözletüket küldték a szovjet harcosoknak, és ezt írták: „Míg mi a jövendő harcokra gyűjtöttük az erőt, ti harcoltatok és véreteket ontottátok... Ti kíméletlenül kiűzitek a náci fenevadat drága hazátokból, mi pedig készen állunk, hogy nyugatról lecsapjunk rá, s így hozzuk közelebb a győzelem napját."

A szovjet nép iránti szolidaritás a legkülönbözőbb formákban nyilvánult meg. Sok akció indult például anyagi megsegítése érdekében. A gyűjtések eredményét a Katonai Segítség Oroszországnak Bizottság, a Vöröskereszt, a szakszervezetek, az Amerikai Szláv Kongresszushoz tartozó szervezetek, ifjúsági szervezetek, jótékony egyesületek továbbították a Szovjetunióba; de előfor-

dult, hogy egyes amerikai polgárok közvetlenül küldték el hozzájárulásukat. Gyűléseken, konferenciákon, hangversenyeken pénzt gyűjtöttek gyógyszerre, ruhára, katonai felszerelésre. A Szovjetunió megsegítésére irányuló akciókban élénken részt vettek az Egyesült Államokban élő orosz művészek: Sz. Konyenkov szobrász, Sz. Rahmanyinov, A. Grecsanyinov zeneszerzők. Még a fehéremigránsok közt is bizonyos változás mutatkozott: egyesek közülük bekapcsolódtak a segélyakciókba.

Megnőtt az amerikai közvélemény érdeklődése a Szovjetunió iránt. Az Amerikába érkező szovjet embereket — hivatalos küldötteket, tengerészeket — nagy figyelem vette körül. Rengetegen nézték meg a szovjet filmeket és a színházakban bemutatott szovjet darabokat. „A Szovjetunió 25 éve" kiállításnak 5 millió látogatója volt.

A reakciós erők a második front megnyitásáért küzdő tömegmozgalmat antikommunista kampánnyal akarták feltartóztatni. Különösen nagy szerepet vállaltak ebben a kelet-európai országokból származó reakciós emigráns csoportok. A demokratikus mozgalmak elleni harc koordinálására még 1939-ben alakított „Február 7-i tömörülés" magvát a Green- és Dubinsky-féle szakszervezeti vezetők, továbbá jobboldali szocialisták, trockista és bundista elemek alkották. A tömörülés szovjetellenes gyűléseket szervezett, 1943 júniusában pedig úgynevezett amerikai munkáskonferenciát hívott össze a nemzetközi helyzet megvitatására. A konferencián elfogadott határozatok alapgondolata a következő volt: a háború továbbfolytatása nem előnyös az Egyesült Államok számára; az elkövetkező békeidőben pedig minden módon meg kell akadályozni a Szovjetunió pozícióinak megerősödését. 1943-ban fokozódott a kommunisták és más haladó emberek üldözése. Sok esetben elbocsátották állásukból, vagy az Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság elé idézték őket. Az Egyesült Államok Kommunista Pártjának napilapja, a „Daily Worker" a „vörösfalás" új hullámának nevezte ezt a kampányt.

Angliában a szakszervezetek 1943 szeptemberében megrendezett kongresszusa impozáns módon tett bizonyságot az angol munkások szolidaritásáról a Szovjetunió munkásai iránt. Az a tény, hogy a szovjet szakszervezetek is képviseltették magukat a kongresszuson; a küldöttek egyöntetű kiállása az angol—szovjet barátság erősítése mellett, a győzelemért, a tartós béke felépítéséért; az Internacionálé éneklése — mindez az angol és a szovjet nép közti szolidaritás megnyilvánulása volt. A kongresszus határozata azonban a jobboldali szakszervezeti vezetők befolyására fenntartásokhoz kötötte a második front megnyitására kiadott felhívást.

A Vörös Hadsereg eredményes támadásai 1943 végére az angol közvéleményben is tudatosították a szovjet nép döntő szerepét a fasizmus elleni harcban. Megmutatkozott ez az 1944 februárjában tartott számos nagygyűlésen is, amelyeket a Vörös Hadsereg megalakulásának évfordulóján rendeztek Angliában.

Az angol munkások megfeszített munkája, amellyel a katonai megrendelések, köztük a Szovjetuniónak szánt fegyverek elkészítésén dolgoztak, úgyancsak az antifasiszta szolidaritás jele volt. Tovább folytak a szovjet nép javára indított gyűjtések is, amelyek már a háború első hónapjaiban megkezdődtek. A befolyt összegeket a Vöröskereszt e célra létesített alapjába fizették be, s az továbbította. 1942 június végéig mintegy kétmillió font sterling gyűlt össze. Az angol közvélemény egyre intenzívebben érdeklődött a szovjet nép élete iránt. Ezt az érdeklődést a Szovjetunióba látogató küldöttségek, az Angliában megjelentetett szovjet könyvek, a bemutatott szovjet filmek útján igyekeztek kielégíteni. Az angol üzemek műhelyeiben kifüggesztett TASZSZ-közlemények — a „TASZSZ-ablakok" — nagy népszerűségnek örvendtek az angol munkások körében. „A Szovjetunió 25 éve" fényképkiállítást kétmillió ember nézte meg.

Kanadában ugyancsak nagy méreteket öltött a szolidaritási mozgalom. A szovjet nép hősi harca mély rokonszenvet keltett a tömegekben. Még a jobboldali pártok is kénytelenek voltak számot vetni a közvélemény hangulatával, és nyilvánosan elismerni a Szovjetunió érdemeit. 1942. június 12-én egyezményt írtak alá Londonban, amelynek értelmében a Szovjetunió és Kanada köz-

vetlen diplomáciai kapcsolatot létesít egymással, és kicserélik nagyköveteiket. 1943 júniusában megalakult a Kanadai—Szovjet Barátság Nemzeti Tanácsa, amely hamarosan húsz kanadai városban létesített fiókot, Halifaxtól Vancouverig. Mind erősebben hangzott fel Kanadában is a második front megnyitásának és a Szovjetuniónak nyújtandó sokoldalú segítségnek a követelése. Aktívan dolgoztak az Oroszország Megsegítésének Kanadai Bizottsága, a Kanadai—Szovjet Barátság Nemzeti Tanácsa és a kanadai szláv szervezetek.

A szovjet nép iránti szolidaritás, amely ezekben az években sok országban gyökeret vert, nemzetközi jellegű találkozókon, konferenciákon, kongresszusokon is megnyilatkozott: többek között a szláv gyűléseken, az 1942 novemberében megtartott nemzetközi ifjúsági konferencián, az antifasiszta ifjúság 1943 augusztusában megrendezett összamerikai konferenciáján és sok más összejövetelen.

Az angol, az amerikai nép és más népek tehát kiálltak az antifasiszta háború ügye mellett, s ezzel tovább erősítették a Hitler-ellenes koalíciót.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA TERVEI

Működtek azonban más tényezők is. Az Egyesült Államok és Anglia politikájában továbbra is erősen érvényesült az a tendencia, hogy a háború fő terhét a Szovjetunióra hárítsák. A nyugat-európai második front megnyitását 1943-ban is húzták-halasztották. A katonai-politikai helyzet azonban már más volt, mint 1942-ben. A Vörös Hadsereg csapásai alapjában megrendítették a hitlerista Németország hatalmát, s a fasiszta blokk mély válságba került. A nyugati hatalmak vezető politikusai 1943 elején már számolni kezdtek azzal a lehetőséggel, hogy a Vörös Hadsereg rövidesen kikergeti az ellenséget hazája területéről, és megkezdi a megszállt európai országok felszabadítását.

Az angol és amerikai politikai és katonai vezetők 1943 első felében tartott tanácskozásain igen élesen felvetődött a nyugati hatalmak további hadászatának problematikája. Márciusban Eden Rooseveltel, Hull-lal és más amerikai kormányférfiakkal tárgyalt Washingtonban. A megbeszélések eredményeként arra a megállapításra jutottak, hogy ha az Egyesült Államok és Anglia nem cselekszik „gyorsan és határozottan", akkor Németország, Olaszország és bármely más európai ország „kommunistává" lehet a háború végeztével. Roosevelt szerint ezt csak egy módon akadályozhatják meg: „ha Németország összeomlásának pillanatában komoly angol és amerikai erők tartózkodnak Franciaországban vagy Németországban". Az amerikai elnök a legközelebbi tanácsadóival folytatott beszélgetései során nem titkolta, hogy aggasztja egy franciaországi forradalom lehetősége. Ugyanez az aggodalom Anglia uralkodó köreiben is jelentkezett. Az angol és amerikai politikusok belátták, hogy az új helyzetben már nem szorítkozhatnak merőben negatív döntésekre — mint amilyen a második front halogatása —, hanem olyan megoldást kell keresniük, amely legjobban megfelel a nyugati szövetségesek érdekeinek. Az Egyesült Államok és Anglia vezetői 1943 nyarán ennek az útnak a keresésével foglalkoztak.

Az 1943. május 12—25-én tartott washingtoni konferencián Churchill és az angol vezérkari főnökök amellett kardoskodtak, hogy Szicília elfoglalása után Olaszországban szálljanak partra, kiütve ez utóbbit a háborúból. A következő lépés Churchill terveiben a Balkán elfoglalása lett volna, ami Törökországot is rábírhatná, hogy belépjen a háborúba. A Churchill-terv végcélja az volt — ha hivatalosan nem is fogalmazták így meg —, hogy az angol—amerikai erők Délkelet-Európába hatoljanak, s megakadályozzák Európának a szovjet fegyveres erők által történő felszabadítását.

Az amerikai politikai és katonai vezetők igen tartózkodóan fogadták az angol javaslatokat. Az amerikai hadvezetőség katonai szempontból nem tartotta megvalósíthatónak az angol tervet; politikailag pedig fontosabb volt Nyugat-Európa elfoglalása, mint a kétes kimenetelű balkáni hadjárat. Az amerikai katonai vezetők végül is nem döntöttek, hanem a következő álláspontot

terjesztették kormányuk elé: a nyugati szövetségesek további hadműveleteinek irányát — Franciaország vagy a Balkán — a keleti fronton küszöbönálló új német támadás kimenetelétől tegyék függővé. A washingtoni konferencia befejezésül úgy határozott, hogy a nyugati szövetségesek folytatják tengeri háborújukat az Atlanti-óceánon, tovább bombázzák Németországot, 1944. május 1-re előkészítik seregeiket Angliában az északnyugat-franciaországi partraszállásra, és folytatják déli hadműveleteiket, hogy kiüssék Olaszországot a háborúból.

A Kurszknál indított német támadás csődje után Anglia és az Egyesült Államok vezető körei már nem kételkedhettek abban, hogy a Szovjetunió egymaga is képes tönkrezúzni az ellenséget, sőt, minden bizonnyal Belgiumot, Hollandiát és Franciaországot is fel tudja szabadítani.

Abban a dokumentumban, melyet az amerikai vezérkari főnökök bizottsága készített az angolokkal folytatandó tárgyalásokra — „Oroszország helyzetéről" címmel —, nemcsak a Szovjetunió európai győzelmének valószínűségét szögezték le, hanem hangsúlyozták annak fontosságát is, hogy a Szovjetunió belépjen a csendes-óceáni háborúba, lehetővé téve annak gyorsabb és kevesebb veszteséggel járó befejezését. „Minthogy Oroszország a háború döntő tényezője — állapítják meg a dokumentum befejező részében —, meg kell adni neki minden segítséget, és minden erővel arra kell törekedni, hogy barátságát elnyerjük. Oroszországgal a legbarátibb viszonyt kell fenntartanunk és ápolnunk annál is inkább, mivel a tengelyhatalmak összeomlása után kétségkívül uralkodó helyzetre tesz majd szert Európában."

Roosevelt elnök helyesléssel vette tudomásul vezérkari főnökeinek álláspontját.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA QUEBECI KONFERENCIÁJA 1943 AUGUSZTUSÁBAN

A quebeci konferencián a két nyugati hatalom kormánya elhatározta, hogy 1944. május 1-én megindítják a franciaországi inváziót. De gondoltak arra is, hogy Németország esetleg előbb összeroppan. Arra az esetre, ha Németország ellenállása hirtelen meggyöngülne, vagy a német csapatokat kivonnák a megszállt országokból, és napirendre kerülne a németek feltétel nélküli fegyverletétele, az amerikai—angol politikai és katonai vezetők soron kívüli partraszállási hadműveletet irányoztak elő még 1943-ban, azzal a céllal, hogy minél nagyobb területet foglaljanak el az európai kontinensen („Rankin"-terv). Ettől kezdve úgy folytatták Angliában a katonai előkészületeket, hogy mindkét alternatívával számoltak: az 1944. május 1-i franciaországi partraszállással is, és a „Rankin"-terv szerinti soron kívüli, korábbi partraszállással is. Roosevelt 1943. augusztus 23-án, Churchill-lel folytatott megbeszélése során hangsúlyozta, hogy „az Egyesült Nemzetek seregeinek" mindkét esetben „készen kell állniuk arra, hogy ne érjenek később Berlinbe, mint az oroszok".

Augusztus 19-én Roosevelt és Churchill szigorúan titkos egyezményt írt alá az atomfegyverről. Minden, az atombomba előállítására irányuló tevékenységet az Egyesült Államokban végeztek. A felek kötelezték magukat, hogy egymás ellen soha nem használják fel ezt a fegyvert, a másik fél beleegyezése nélkül nem vetik be harmadik ország ellen, és nem adnak tájékoztatást róla senkinek.

A SZOVJETUNIÓ, AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA MOSZKVAI KONFERENCIÁJA

A nemzetközi helyzet gyökeres megváltozása, az antifasiszta koalíció közös hadászatának és politikájának elengedhetetlenül szükséges meghatározása, továbbá a nyugati szövetségesek és a Szovjetunió között felmerült bonyolult kérdések rendezésének időszerűsége megkívánta, hogy haladéktalanul összehívják a három nagyhatalom konferenciáját.

A Szovjetunió már 1943. június 24-én, miután az Egyesült Államok és Anglia megtagadta

a nyugat-európai második front 1943-ban történő megnyitását, figyelmeztette Rooseveltet és Churchillt: „Nem egyszerűen arról van szó, hogy a szovjet kormány csalódott, hanem arról, hogy bízhat-e egyáltalán szövetségeseiben, ily súlyos tapasztalatok után."

A nyugat-európai második front elhalasztásával egyidejűleg hosszabb ideig konvojok sem érkeztek a Szovjetunióba az északi úton.

Bizonyos fokig elhidegülést okozott a nyugati szövetségesek és a Szovjetunió viszonyában a két nyugati hatalomnak az a kísérlete is, hogy kirekesszék a Szovjetuniót az Olaszországot érintő kérdések megoldásából. A Szovjetunió szilárd magatartása azonban arra késztette a nyugatiakat, hogy végül is beleegyezzenek egy katonai-politikai bizottság alakításába az Olaszországgal kapcsolatos ügyekben. A bizottság szeptember 30-án meg is alakult az Egyesült Államok, Anglia, a Szovjetunió és a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság képviselőinek részvételével.

A szovjet kormány javaslatára Moszkvába összehívták Anglia, a Szovjetunió és az Egyesült Államok külügyminisztereinek értekezletét, amely október 19-e és 30-a között ülésezett.

A Moszkvába érkezett amerikai kormányküldöttséget Cordell Hull, az angol küldöttséget Anthony Eden vezette. A politikai vezetőket katonai küldöttség kísérte, minthogy a hadászati problémáknak a Szovjetuniót kielégítő megoldása nélkül lehetetlen volt politikai kérdésekről tárgyalni. Deane tábornok, az amerikai katonai küldöttség vezetője azt a határozott instrukciót kapta az Egyesült Államok vezérkari főnökeinek bizottságától, hogy ajánlja Hull figyelmébe: a tárgyalások során ne feledkezzék el „a politikai javaslatok és a katonai lehetőségek közt fennálló elszakíthatatlan, kölcsönös viszonyról". Az amerikai fegyveres erők vezérkara emlékeztette Deane tábornokot, hogy Németország összeomlása után „a hatalmas szovjet katonai gépezet lesz a Rajnától és az Adriaitengertől keletre eső terület ura, s a Szovjetunió olyan helyzetbe kerül, hogy bármely, kívánságainak megfelelő változást keresztülvihet Közép-Európában és a Balkánon". Mivel az amerikai küldöttség ilyen instrukciókkal felfegyverkezve érkezett Moszkvába, Churchill nem mondhatott útravalóul egyebet Edennek, mint ezt: „Minden részvétem az öné, hogy részt kell vennie ezen a vigasztalan értekezleten." Egyben biztosította Edent, hogy „meg lehet győződve az angol politika szilárdságáról". A nyugati szövetségesek politikai lehetőségeit azonban nem Churchill hangulata döntötte el, hanem az antifasiszta koalíción belüli erőviszonyok, amelyek a szovjet győzelmek következtében álltak elő.

A szovjet delegációt Molotov vezette. A konferencia október 19-én kezdődött, s azzal indult, hogy a Szovjetunió javaslatot terjesztett elő: tárgyalják meg, miképp rövidíthetnék meg a Németország és európai szövetségesei ellen viselt háborút. Azaz: mikor lesz második front, és mi lesz a szerepe? Az angol és amerikai küldöttség bizonyos fenntartásokkal ígéretet tett rá, hogy 1944-ben végrehajtják a franciaországi inváziót. A konferenciáról kiadott kommünikébe bevették, hogy a három kormány „a háború befejezésének meggyorsítását tekinti legelső feladatának". Felülkerekedett tehát a Szovjetunió álláspontja, amely szerint a háború végét aktív harccal kell közelebb hozni, s nem Németország kimerítésével, ahogy az Egyesült Államok és Anglia befolyásos körei vélték.

Sikerült egységes álláspontot kialakítani a háború vitelével kapcsolatos elodázhatatlan politikai kérdésekben is. Olaszországot illetően deklarációt fogadtak el, amelyben leszögezték a szövetségesek olaszországi politikájának alapelveit: a fasizmus, minden következményével együtt, megsemmisítendő, az olasz népnek lehetőséget kell nyújtani, hogy kormányzati és egyéb intézményeit a demokrácia elvei alapján alkossa meg. A Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság részvételével konzultatív tanácsot alakítottak, amelynek felügyeletet kellett gyakorolnia Olaszországban a szövetséges ellenőrző apparátus fölött. Elhatározták az Európai Konzultatív Bizottság felállítását is a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia részvételével, a hadműveletek befejeztével adódó európai kérdések tanulmányozására. Ennek a bizottságnak kellett kidolgoznia az ellenséges országok kapitulációjának feltételeit. A három hatalom kép-

viselői megegyeztek, hogy abban az esetben, ha bármelyikükhöz békejavaslat érkezik az ellenséges táborból, haladéktalanul informálják egymást, és kölcsönös tanácskozáson alakítják ki a közös irányvonalat. Ezek a határozatok voltak hivatva kizárni, hogy a koalícióban részt vevő hatalmak egymástól függetlenül tevékenykedjenek. A konzultatív bizottság megteremtése meghiúsította az amerikaiak régi tervét, amely szerint az európai problémák eldöntését a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságára bízták volna. Ebben a vonatkozásban is a Szovjetunió álláspontja érvényesült, amely a Hitler-ellenes koalíció hatalmainak mindenoldalú együttműködését helyezte előtérbe.

A német kérdés tárgyalása során a szovjet delegáció hangsúlyozta, hogy a német népet nem lehet azonosítani a hitlerista klikkel, és Németország jövőjének eldöntésekor tiszteletben kell tartani a német nép törvényes jogait és érdekeit. Hull és Eden felvetették Németország háború utáni feldarabolásának gondolatát.

A három kormányküldöttség deklarációt fogadott el az osztrák kérdésről, amelyben kifejezték óhajukat, hogy „tanúi legyenek a szabad és független Ausztria feltámadásának". Kijelentették, hogy Ausztria 1938. március 15-i egyesítését Németországgal „nem létezőnek és érvénytelennek" tekintik. Az Egyesült Államok és Anglia ezzel a Szovjetunió álláspontjához csatlakozott; ők ugyanis annak idején elismerték az anschlusst, amit a Szovjetunió sohasem ismert el.

Deklarációt fogadott el a konferencia arról is, hogy a hitleristák felelősek elkövetett bűntetteikért. E deklarációban a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia az Egyesült Nemzetek harminckét nemzete nevében figyelmeztetést intézett a német katonákhoz, tisztekhez és a náci párt tagjaihoz, hogy aki a megszállt területek lakosságával szemben bűntettet követett el, azt a bűntett színhelyén állítják az érintett nép bírósága elé. A háborús főbűnösök ügyét a szövetséges kormányok közös rendelkezésére bízták. Ez a deklaráció képezte a háborús bűnösök ellen a háború után lefolytatott bírósági eljárás jogi alapját.

A konferencia utolsó napján fogadták el a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és Kína nyilatkozatát az egyetemes biztonságról. A felek az Egyesült Nemzetek 1942. január 1-én kelt nyilatkozatának megfelelően kijelentették: elhatározott szándékuk, hogy a háborút mindaddig folytatják a velük harcban álló tengelyországok ellen, amíg az ellenség feltétel nélkül nem kapitulál. A négy hatalom elismerte annak „szükségességét, hogy a lehető legrövidebb időn belül általános nemzetközi szervezet létesüljön a nemzetközi béke és biztonság fenntartására. A megalakítandó szervezet valamennyi békeszerető ország szuverén egyenjogúságának elvére épül, s tagja lehet minden békeszerető ország, legyen az akár nagy, akár kicsiny."

A moszkvai konferencia meghiúsította a hitleristák reményeit, akik az antifasiszta koalíción belüli ellentétekre számítottak. A külügyminiszterek nemcsak a háború kérdéseit, hanem a háború utáni békés berendezkedés kérdéseit is sikeresen rendezték. Ezzel ismét bebizonyosodott, hogy van lehetőség a három nagyhatalom gyümölcsöző együttműködésére.

A TEHERÁNI KORMÁNYFŐI ÉRTEKEZLET

A moszkvai konferencia előkészítette a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia kormányfőinek találkozóját, amelyre — a Szovjetunió javaslatának megfelelően — 1943 november végén Teheránban került sor. A kormányfői értekezletet megelőző hónap folyamán Anglia és az Egyesült Államok kormánykörei gondosan mérlegelték a tanácskozás várható eredményeit. Megpróbáltak egységes angol—amerikai álláspontot kialakítani, de nem sikerült: a Teheránba tartó angol és amerikai delegáció 1943. november 22—26-án Kairóban tárgyalásokat folytatott, de nem tudott egységes álláspontra jutni.

A teheráni konferencia 1943. november 28-tól december 1-ig tartott. A három nagyhatalom kormányának vezetője — Sztálin, Churchill és Roosevelt — most találkozott először a háború alatt.

A legfontosabb kérdés a második front kérdése volt. A szovjet kormány ragaszkodott a második front mielőbbi megnyitásához, mert arra törekedett, hogy megrövidítse az európai háborút, és mihamarabb megszabadítsa az emberek millióit a fasiszta elnyomástól. Roosevelt elnök támogatta a szovjet álláspontot, és elsősorban katonai szempontból érvelt a franciaországi invázió mellett. Churchill viszont csökönyösen a földközi-tengeri hadműveletek kiszélesítése mellett állt ki, és vonakodott megjelölni a franciaországi partraszállás pontos dátumát. Szovjet oldalról végül is feltették a jogos kérdést: bíznak-e egyáltalán az angolok a partraszállás lehetőségében, „vagy pusztán azért beszélnek róla, hogy megnyugtassák az oroszokat?" A szovjet delegáció rámutatott, hogy ha a Szovjetunió biztosan tudni fogja az invázió megkezdésének időpontját, a Vörös Hadsereg „nem egy, hanem több csapást" időzít arra a pillanatra.

„Közös erővel, fiúk!"
Munkában a Hitler-ellenes koalíció
W. Gropper rajza a „New Masses" című lapban. 1943

November 30-án Teheránban háromoldalú megállapodás született arról, hogy 1944 májusában sor kerül a franciaországi invázióra. A Szovjetunió kötelezettséget vállalt, hogy körülbelül ugyanakkor támadást indít annak megakadályozására, hogy a németek a nyugati frontra csoportosítsák át erőiket.

Tüzetesen megvitatták a német kérdést. Roosevelt azt javasolta, hogy darabolják fel Németországot öt részre, s e részek mindegyike önálló állam legyen. Ezen túlmenően a kieli csatorna körzetét, Hamburgot, a Ruhr-vidéket és a Saar-vidéket helyezzék az Egyesült Nemzetek vagy a négy hatalom ellenőrzése alá. Churchill javaslata a következő volt: válasszák el Németországtól Poroszországot, a délnémet területeket pedig csatolják az általa tervezett úgynevezett Dunai Föderációhoz.[1] A szovjet delegáció mindkét tervet elutasította. A német kérdést végül is az Európai Konzultatív Bizottság hatáskörébe utalták. Lengyelország határait illetően Churchill egyetértett azzal, hogy „a lengyel állam és nép otthona" az Odera-folyó és a „Curzon-vonal" közti térség legyen, s Lengyelországhoz tartozzék Kelet-Poroszország és az „Oppeln-vidék".

A konferencia nyilatkozatot fogadott el Iránnal kapcsolatban. Az Egyesült Államok, a Szovjetunió és Anglia ünnepélyesen kijelentették, hogy „Irán kormányával teljes egyetértésben az ország teljes függetlenségének, szuverenitásának és területi sérthetetlenségének megőrzését óhajtják".

A konferencia záróaktusaként nyilvánosságra hozták a három nagyhatalom nyilatkozatát, amelyben leszögezték, hogy Németország ellen együttesen folytatják a háborút, s a háború után

[1] A churchilli Dunai Föderációhoz Bajorország, Ausztria és Magyarország tartozott volna. Az angol kormányfő terve szerint tehát Magyarország függetlenségét, önálló államiságát megszüntették volna. — *Szerk.*

is együttműködnek. A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia kormányfői kijelentették: „Biztosan hisszük, hogy egységünk szilárdsága tartóssá fogja kovácsolni a békét. Teljesen átérezzük azt a magasztos feladatot, amely rajtunk és az Egyesült Nemzeteken nyugszik, hogy olyan békét alkossunk, amelyet a világ népeinek túlnyomó többsége teljes odaadással támogat, és amely hivatva lesz a világot a háború borzalmaitól és rémségeitől számos nemzedéken keresztül megkímélni... Reménységgel és elhatározott szándékkal gyűltünk itt egybe. Cselekedeteinkben, lelkünkben és céljainkban egységes barátokként távozunk e helyről." A teheráni konferencia jelentőségét az adja, hogy a háború folyamán először sikerült összeegyeztetni a három nagyhatalom hadászatát, meghatározni a hadműveletek méreteit és időpontját. A konferencia döntései, amelyek megszilárdították a Hitler-ellenes koalíciót, jelentékeny mértékben a Szovjetunió megnövekedett nemzetközi tekintélyének voltak köszönhetők; annak a tekintélynek, amelyet a szovjet nép hősi harca és fegyveres erőinek győzelme biztosított.

1943. december 1-én közzétették az Egyesült Államok, Anglia és Kína kairói nyilatkozatát. A három hatalom kijelentette, hogy céljuk „megfosztani Japánt mindama csendes-óceáni szigetektől, amelyeket 1914 óta, az első világháború kitörése óta elfoglalt vagy megszállt", továbbá, „hogy mindazon területeknek, amelyeket Japán a kínaiaktól ragadott el — Mandzsúria, Formoza, a Pescadores-szigetek és így tovább — vissza kell térniük a Kínai Köztársasághoz. Kiűzik Japánt mindazon egyéb területekről is, amelyeket telhetetlenségében erőszakkal elfoglalt." A három hatalom kifejezte óhaját, hogy Koreát szabad és független országnak lássák.

December 4—7-én Roosevelt és Churchill az Inönü elnök vezette török delegációval tárgyalt. Churchill mindenképp meg akarta győzni a törököket arról, hogy be kell lépniük a háborúba. Ez irányú buzgalmának okairól nyíltan beszélt a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága előtt: „Ha Törökország belép a háborúba, ez jelentős politikai következményekkel jár: Bulgária, Románia és Magyarország is a kezünkre jut... Ha mi foglaljuk el a Balkánt, politikai nehézségeink döntő mértékben csökkennek." Törökország azonban kitérő álláspontra helyezkedett: olyan tömegű fegyvert követelt háborúba lépéséhez, hogy ezt az igényét gyakorlatilag lehetetlen volt kielégíteni. Valójában továbbra is kívül akart maradni a háborún, és hasznot kívánt húzni mindkét táborral fenntartott kapcsolataiból.

2. AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA 1943-BAN

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK

1943-ban az Egyesült Államok gazdasága elérte a háborús évek maximális teljesítményét. Széntermelése 590,5 millió tonnára, acéltermelése 80,6 millió tonnára nőtt, villamosenergia-termelése pedig 267,5 milliárd kilowattóra volt. Bruttó ipari termelése 1939-hez mérten megkétszereződött. Hadiipara 1943-ban másfélszer annyit termelt, mint a tengelyhatalmak együttesen. Futószalagjai szüntelenül ontották a repülőgépeket, harckocsikat, tüzérségi lövegeket. Ebben az egy évben 85 900 repülőgép, 29 500 harckocsi és 16 700 löveg készült el. Erőteljesen fejlődött az Egyesült Államok hajóipara is: jóval több új hajót bocsátott vízre, mint amennyit a fasiszta hatalmak tengeralattjárói és repülőgépei elpusztítottak. 1943-ban 21,8 millió tonna űrtartalmú hadi- és kereskedelmi hajó készült. Az amerikai fegyveres erők létszáma 7 millió főre emelkedett.

Az Egyesült Államok katonai kiadásai 1943-ban 75,1 milliárd dollárra rúgtak, a megelőző év katonai kiadásainak 2,6-szeresére. A katonai megrendelések kétharmadát a 100 legnagyobb vállalat kapta. A szóban forgó vállalatok túlnyomórészt állami eszközökkel bővítettek ki termelőkapacitásukat. Mindennek eredményeképp az amerikai gazdasági életben tovább erősödtek a nagytőke

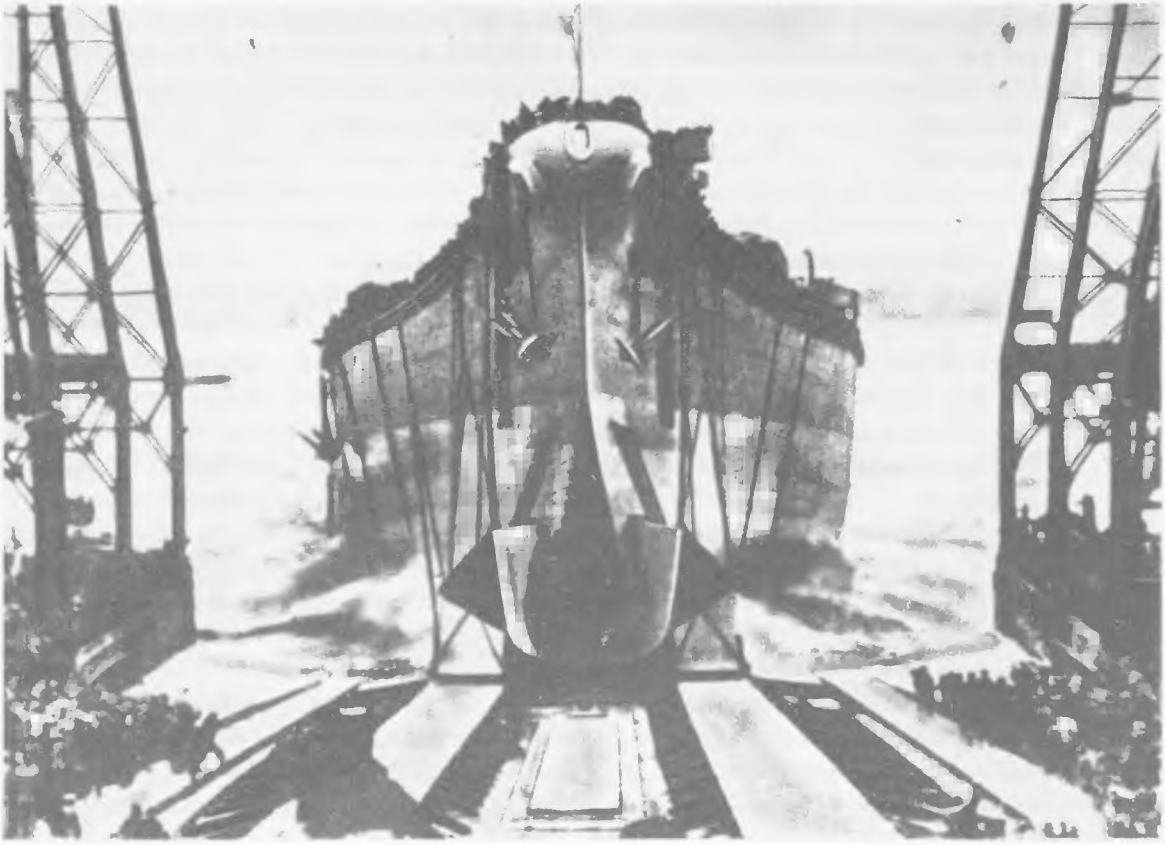

A „New Jersey" amerikai sorhajó vízrebocsátása
Fénykép. 1944

pozíciói. Profitja a háború folyamán 1943-ban érte el a maximumot: az adók levonása nélkül 25 milliárd dollárt, az adók levonása után 10,6 milliárd dollárt.

Az ország erőforrásait azonban még mindig nem használták ki teljesen, még mindig nem mozgósították maradéktalanul a haditermelésre. A nemzetvédelmi program teljesítésének tanulmányozására alakult szenátusi bizottság tömérdek visszaélést tárt fel. Kiderítette többek közt, hogy a Wright Aeronautical Corp. hibás motorokat szállított a légierőknek. A B-26-os bombavető konstrukcióját fogyatékosnak találta. A bizottság sok helyütt megállapította, hogy pazarolják az értékes nyersanyagot és egyéb anyagot. Az efféle hibákat a kormányszervek csak kismértékben tudták felszámolni, minthogy ezek a gazdaság magánkapitalista jellegéből folytak. A háborús termelés — a munka intenzitásának fokozása következtében — tömérdek üzemi balesettel járt: 1941 decembere és 1943 októbere között 80 000 munkás pusztult el így, miközben a frontokon ugyanebben az időszakban 20 000 amerikai katona esett el.

Roosevelt a hadigazdaság vezetésének megjavítására 1943. május 28-án létrehozta a Háborús Mozgósítási Hivatalt, amelynek minden, korábban létesített hasonló intézményt alárendeltek. A hivatal vezetője, Byrnes akkora hatalmat kapott, hogy a háború alatt „az elnök helyettesének" nevezték. A gazdasági hadviselés irányítására több intézmény is létesült, amelyeknek funkciói gyakran párhuzamosan futottak, intézkedéseik pedig olykor keresztezték egymást. Roosevelt, hogy rendet teremtsen ezen a téren, 1943 júniusában életre hívta a Gazdasági Hadviselési Hivatalt, amelybe beolvasztott minden, ezzel a kérdéssel foglalkozó szervet.

Jóllehet a kormány és a kongresszus nem egy intézkedést hozott az árak stabilizálása érdekében, a megélhetési költségek 1943 tavaszán már 27 százalékkal magasabbak voltak, mint a háború előtt. 1943. április 8-án elnöki rendelettel „befagyasztották" az árakat. Ugyanakkor kategorikusan megtiltottak mindennemű béremelést, és azt is, hogy a munkások a magasabb bér érdekében munkahelyet változtassanak.

Mindent egybevéve az Egyesült Államok lakossága, amelyet óceánok választottak el a hadműveletek színterétől, nem érezte meg különösebben a háború terhét. A jegyrendszert minimális mértékben alkalmazták. Időnként mégis hiány támadt néhány közszükségleti cikkben: kevés volt a kávé, a cukor, a kötöttáru, a benzin, az autógumi. A spekulánsok sietve kihasználták ezt, és megszületett a „feketepiac".

A dolgozók elégedetlenek voltak a munkabérek „befagyasztása" miatt. 1943-ban 3752 sztrájk zajlott le, minek folytán 13,5 millió munkanap kiesett a termelésből. A munkanapkiesésnek csaknem háromnegyedét 605 000 bányász sztrájkolása okozta. Jóllehet a sztrájkmozgalmat a monopóliumok tevékenysége váltotta ki, a kongresszusban a kommunistákat vádolták érte, azt állítván, hogy alá akarják aknázni az ország háborús erőfeszítéseit. 1943. június 25-én a kongresszus — a szakszervezetek tiltakozása ellenére — törvényt hozott a munkaügyi konfliktusok szabályozásáról a háború idején (Smith—Connally-törvény). E törvény értelmében csak akkor lehetett sztrájkot kezdeni a hadiüzemekben, ha azt harminc nappal előbb kihirdették, és megszavaztatták a munkásokkal. Az elnök jogot kapott rá, hogy ellenőrzést gyakoroljon azon üzemek fölött, amelyekben a sztrájk a katonai célú termelést csökkentené, és bírósági bűnvádi eljárást indítson azok ellen, akik ilyen esetben akadályozni próbálnák a kormányszervek ténykedéseit. A szakszervezeteknek megtiltották, hogy pénzalapjukból bármiféle politikai kampányt finanszírozzanak. Ez a törvény súlyos csapást mért az amerikai szervezett munkásmozgalom jogaira. A haladás erői felléptek a már megszavazott törvény ellen, amelyet úgy ítéltek meg, mint a monopóliumok háború utáni munkásellenes kampányának előkészületét.

ANGLIA

1943-ban Anglia hatalmas erőfeszítéseket tett fegyver- és hadianyag-termelésének fokozására. A gazdaság háborús átállítása, amely 1939-ben indult meg, 1943-ra befejeződött. Több tucat új nagyüzemben indult meg a repülőgép-, harckocsi-, löveg- és egyéb fegyvergyártás. 1943-ban 7,3 millió tonna nyersvasat, 13,2 millió tonna acélt állítottak elő, 202,1 millió tonna kőszenet bányásztak és 38,2 milliárd kilowattóra villamosenergiát termeltek. Az iparban, mezőgazdaságban és a hadseregben 22 millió ember tevékenykedett — 1 millióval több, mint 1941 júniusában. 1943 végére az angol fegyveres erők létszáma 4 332 000 főre nőtt. 1943-ban az angol ipar 7500 harckocsit gyártott (míg 1940-ben 1400-at), 26 300 repülőgépet (1940-ben 15 000-et) állított elő, és a különféle típusú hadihajók százait bocsátotta vízre. A fegyver és hadfelszerelés gyártása 1939-hez képest sokszorosára — 3-szorostól 50-szeresig — futott fel. A polgári szükségletre dolgozó ipar termelését viszont erősen megszorították. 1943 nyaráig 70 iparág 3500 üzemét és műhelyét állították le, hogy az így felszabaduló munkaerőt (260 000 munkást), üzemterületet és felszerelést a hadiipar rendelkezésére bocsássák. Az angol hadiipari termelés 1944 első negyedévében érte el a csúcspontját, utána, nyersanyag- és munkaerő-nehézségek miatt, bizonyos csökkenés mutatkozott.

A háborús viszonyok közepette szükségessé vált, hogy a kormány minden fontosabb gazdasági ág fölött ellenőrzést gyakoroljon. 1943-ban az angol ipari termelés 75 százalékával és a pénzeszközök 90 százalékával a kormány rendelkezett.

A gazdasági élet állami szabályozásának legfőbb szerve az 1942 februárban létrehozott haditermelési minisztérium volt. A minisztérium mellett tanácsadó bizottság működött a Brit Szakszervezeti Szövetség, a Brit Gyáriparosok Szövetsége és a regionális konzultatív bizottságok képviselőiből.

A kormány gazdaságpolitikája a háború idején az ipar további koncentrációját és a monopóliumok helyzetének erősödését segítette elő. A monopóliumok kapták az állami megrendelések és hitelek oroszlánrészét, elsősorban az ő számukra biztosították a szakképzett munkaerőt és a nyersanyagot.

A háború éveiben szokatlanul gyors ütemben fejlődött Angliában az állammonopolista kapitalizmus.

A hadiipari termelés jelentékeny részét olyan konszernek végezték, mint a Vickers-Armstrong, az Imperial Chemical Industries, a Hawker—Siddeley Aircraft Company, az Austin, a General Electric, a Nuffield, az English Electric, a Metropolitain-Vickers és hasonlók. A nagy tőkés társaságok igazgatói és egyéb vezetői helyet kaptak valamennyi irányító és ellenőrző intézményben. Az állami ellenőrzést végző szakemberek gyakran — elsősorban a szénbányászatban, de más iparágakban is — nem is az államtól, hanem azoktól a cégektől kapták a fizetésüket, ahol állami szolgálatba lépésük előtt dolgoztak. Természetes, hogy nem tévesztették szem elől saját cégük érdekeit, s igyekeztek kedvező megrendeléseket, hiteleket, munkaerőt és nyersanyagot szerezni neki, továbbá segíteni a konkurrens cégekkel folytatott harcában.

Az angol hadiipari termelés megnövekedése, az ország anyagi erőforrásainak a győzelem érdekében történt mozgósítása az angol munkásosztály áldozatkész munkáját dicsérte. 1941 októberében Londonban konferenciára ültek össze a szakszervezeti mozgalom üzemi megbízottai. Az itt elfogadott határozat értelmében először a repülőgépiparban, majd a gépgyártó üzemekben, később a többi iparágban is megszervezték a munkásság és az adminisztráció képviselőiből álló üzemi termelési bizottságokat, amelyek a termelés növelésének, a munkatermelékenység fokozásának, a munkaszervezés racionalizálásának, a felszerelés megóvásának stb. kérdéseivel foglalkoztak. 1943 végén 4350 angol üzemben működtek ilyen bizottságok.

A háború kettős hatással volt a munkásosztály helyzetére. Egyfelől felszívta a munkanélkülieket, sőt munkaerőhiányt idézett elő, ennélfogva jelentékenyen megerősítette a munkások pozícióját a munkaerőpiacon. 1943 novemberében hivatalos adatok szerint egymillió további munkásra lett volna szüksége az angol iparnak. A burzsoázia és a kormány a háború viszonyai között kénytelen volt bizonyos — olykor jelentékeny — gazdasági és politikai engedményeket tenni a munkásosztálynak. A kormány nemzeti bérminimumot állapított meg, és a vállalkozók a munkásság nyomására a legtöbb iparágban beleegyeztek a béralap növelésébe. Megjavították a társadalombiztosítást, az üzemi betegellátást, megtiltották a munkások elbocsátását.

Másfelől a háború új terheket hozott: meghosszabbodott a munkaidő, fokozódott a munka intenzitása, az egyenes és közvetett adók megemelkedtek, a lakás- és élelmezési viszonyok rosszabbodtak. Az angol munkásosztály gazdasági helyzete a háború alatt észrevehetően rosszabbodott. Az angol lakosság egészét tekintve a fogyasztás 1943 közepén az 1938-as szintnek csupán 78 százaléka volt.

Az angol uralkodó körök törekvése, hogy a háború terhét a dolgozókra hárítsák át, a munkásmozgalom harcosabb irányzatainak erősödését váltotta ki. Mindamellett a háború idején Angliában nem került sor nagyobb sztrájkmegmozdulásokra. 1940-től némileg erősödött ugyan a sztrájkmozgalom, általában véve azonban 1939 és 1943 között kevesebb ember sztrájkolt, mint a XIX. század vége óta bármely hasonló tartamú időszakban, s a munkabeszüntetések átlagos ideje nem volt több három napnál. A sztrájkolók háromnegyede a szénbányászok és — kisebb arányban — a gépipari munkások közül került ki; a többi iparágban a sztrájkmozgalom a háború alatt jelentéktelen volt.

A háború alatt azért nem bontakozott ki erőteljesebb sztrájkmozgalom, mert az angol munkások ekkor csak a legvégső esetben nyúltak a sztrájk fegyveréhez. Inkább más módszereket vettek igénybe a munka- és bérkonfliktusok megoldására, olyan módszereket, amelyek nem eredményezték a háborús termelés csökkenését. Emellett a kormány is életbe léptetett néhány intézkedést a sztráj-

kok megelőzésére. Bevin munkaügyi és nemzeti szolgálati miniszter 1940 júliusában rendeletet bocsátott ki, amely a munkaügyi konfliktusokat kötelező döntőbíráskodás elé utalta; a döntőbíróság ítéletét mindkét félnek el kellett fogadnia.

Nagymértékben fellendült a szakszervezeti mozgalom. A szakszervezetek taglétszáma gyorsan növekedett: 1939-től 1943-ig 6,3 millió főről 8,2 millió főre, soha addig el nem ért szintre emelkedett. Jellemző vonása volt e fejlődésnek, hogy nőtt a szervezett munkásnők száma: 1938-ban a trade-unionok 925 000 nőt, 1944-ben pedig már kétszer annyit, 1 805 000 nőt tartottak számon tagjaik sorában. Megnövekedett a szakszervezeti tagok száma az állami hivatalnokok, postai alkalmazottak, pedagógusok között is. Erősödött a munkásmozgalom egységére irányuló törekvés.

Az angol proletariátus balratolódása, osztályöntudatának növekedése mutatkozott meg abban a tényben, hogy 1941-ben megalakult az Angol—Szovjet Szakszervezeti Bizottság, amely azután igen nagy szerepet játszott az angol és a szovjet munkásság kapcsolatainak erősítésében, a nemzetközi szakszervezeti egység megszilárdításában.

A szakszervezetektől eltérően a Munkáspárt a háború első szakaszában számszerűleg alig fejlődött, sőt helyi szervezetei érezhetően gyengültek, sok helyütt be is szüntették tevékenységüket. A stagnálást egyrészt az okozta, hogy a párt aktív tagjainak nagy része bevonult katonának, másrészt pedig az, hogy a pártok közt létesült választási fegyverszünet csökkentette a helyi szervek aktivitását.

A háború sürgetően követelte az ország valamennyi haladó erőinek összefogását, s egyben kedvező feltételeket teremtett ehhez. Miután a Szovjetunió belépett a háborúba, az angol munkásosztály valamennyi fontosabb szervezete egyetértett mind a háború jellegének, mind a munkásosztály előtt álló feladatoknak a megítélésében. Az egység megvalósításáért folytatott harc élén Nagy-Britannia Kommunista Pártja haladt, amely a szóban forgó időszakban jelentékenyen megnövelte befolyását. 1941-ben mintegy 12 000 tagja volt, 1943 végén pedig már 55 000. A hatóságok a munkásosztály nyomására 1942 augusztusában kénytelenek voltak engedélyezni a Kommunista Párt napilapjának, a „Daily Worker"-nek a megjelentetését.

1943-ban összeült Nagy-Britannia Kommunista Pártjának XVI. kongresszusa. A kongresszus hangsúlyozta a nemzeti egységért folytatott harc fokozásának szükségességét, s azt, hogy a nemzeti egység csupán az egységes munkásfront bázisán épülhet fel és működhet hatékonyan. A nemzeti egység célja az — fejtették ki a kongresszus határozatai —, hogy minden erőt a fasizmus elleni harcra mozgósítson. A kommunisták követelték a hadiipar állami ellenőrzésének megszigorítását, mindazon személyek eltávolítását, akik útjában állnak a fegyver- és hadianyagtermelés fenntartásának és fokozásának; követelték továbbá, hogy nagyobb számban állítsanak munkásokat a kormányzat és az államapparátus vezető posztjaira.

A fasizmus mielőbbi összezúzásának legfőbb biztosítéka a munkásság valamennyi szervezetének akcióegysége volt. S ugyanerre az egységre volt szükség ahhoz is, hogy megvédjék az angol dolgozók gazdasági, szociális és politikai érdekeit. Nagy-Britannia Kommunista Pártja ebből kiindulva 1942 végén és 1943 nyarán a Munkáspárt végrehajtó bizottságához fordult, s kifejezte óhaját, hogy belép a Munkáspártba. A jobboldali munkáspárti vezetők azonban elutasították a kérést.

3. A NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM FEJLŐDÉSE KELET- ÉS DÉLKELET-EURÓPA MEGSZÁLLT ORSZÁGAIBAN

A szovjet nép önfeláldozó harca a hitleri Németország ellen elősegítette a nemzeti felszabadító mozgalom kibontakozását Kelet- és Délkelet-Európa megszállt országaiban. Lengyelország, Csehszlovákia, Jugoszlávia és Görögország népei önnön szabadságukért és függetlenségükért küzdöttek, de ezzel egyszersmind az antifasiszta koalíciót is segítették és erősítették.

A lengyel nép harca a német fasiszta megszállók ellen a szovjet nép Nagy Honvédő Háborújának megindulásával új szakaszhoz ért. A forradalmi csoportok tevékenysége megélénkült. Lengyelország haladó erői tömörültek. A kommunista csoportok erős szervezetekben egyesültek, s tevékenységük egyre nagyobb területre — több vajdaságra — terjedt ki. A „biuletynowiecek" 1941 júliusaugusztusban megalakították a Felszabadító Harci Szövetséget. Ugyanekkor lépett akcióba a Munkás-Paraszt Harci Szervezet, s kibővültek a Sarló és Kalapács szervezet kapcsolatai is. A kommunista szervezetek harci osztagok és csoportok alakítását kezdeményezték. 1941 szeptemberében baloldali szocialista csoportok létrehozták a Lengyel Szocialisták elnevezésű szervezetet.

A Szovjetunió, az antifasiszta koalíció erősítésére törekedve, tárgyalásokba bocsátkozott a lengyel emigráns kormánnyal, s 1941. július 30-án egyezményt kötött vele a diplomáciai kapcsolatok felvételéről és egymás kölcsönös megsegítéséről a háborúban.

1941 december végén—1942 január elején a szovjet—német fronton keresztül lengyel kommunista szervező csoport érkezett a megszállt lengyel területre, Marceli Nowotko és Pawel Finder vezetésével. Feladatuk az volt, hogy a Lengyelországban tevékenykedő kommunista szervezetek vezetőivel összefogva megteremtsék a lengyel proletariátus pártját. Az a nagyarányú előkészítő jellegű szervező, ideológiai és politikai munka, amelyet a kommunista csoportok Lengyelországban, a lengyel forradalmi emigránsok pedig a Szovjetunióban folytattak, lehetővé tette, hogy gyorsan megteremtsék a kapcsolatokat. 1942. január 5-én Varsóban illegális egyesülési konferenciát tartottak a következő szervezetek: a Felszabadító Harci Szövetség, a Munkás-Paraszt Harci Szervezet, a Sarló és Kalapács szervezet, a Szovjetunió Barátainak Társasága és a Proletár szervezet csoportjai, és megalakították a marxista Lengyel Munkáspártot. A Központi Bizottság első titkárává Nowotkót választották.

A párt 1942 január elején felhívást intézett „A munkásokhoz, parasztokhoz és értelmiségiekhez, minden lengyel hazafihoz", amelyben kifejtette programját. Legfontosabb feladatait a következőkben jelölte meg: aktív harc szervezése a megszállók ellen, szabotázsakciók, diverziós cselekmények végrehajtása, partizánosztagok felállítása és az ország valamennyi hazafias erőinek tömörítése egységes, a munkásosztály vezetése alatt álló antifasiszta, antiimperialista nemzeti frontban. A nemzeti front célja — hangoztatta a felhívás — az ország felszabadítása a német fasiszta megszállás alól, és a szabad, független, népi Lengyelország felépítése.

A Lengyel Munkáspárt a pártszervezetek kiépítésével egyidőben megkezdte a népi fegyveres erők — a Népi Gárda — megszervezését is. 1942 tavaszán megindult a partizántevékenység a tomaszówi erdőkben, Piotrków közelében, ahová május 15-én megérkezett a Népi Gárda első alakulata Zubrzycki parancsnokkal az élén; partizánharcok folytak a lublini vajdaságban, s Varsó és Krakkó körzetében. A katonai megszállás és a fasiszta terror viszonyai között elsőnek a Népi Gárda indított fegyveres, tervszerű, céltudatos harcot a németek ellen. Rombolta a németek közlekedési vonalait és hírközlő hálózatát, megsemmisítette raktáraikat azon a területen, ahol a Németországot a keleti fronttal összekötő legfontosabb útvonalak húzódtak; dezorganizálta a fasiszta adminisztráció munkáját. Nem teljes adatok szerint csupán 1942 negyedik negyedévében több mint 200 különböző akciót hajtott végre, ebből 38-at vasútvonalak ellen.

A megszállók a terror fokozásával válaszoltak a partizánakciókra. Míg 1941-ben 68 tömeges kivégzést rendeztek, 1942-ben már 266-ot. A koncentrációs táborokat kibővítették, és újakat építettek. 1942-ben megkezdték a zsidó lakosság teljes kiirtását. A Németországhoz csatolt lengyel területeken ugyanakkor fokozták az erőszakos németesítést. A majdaneki, auschwitzi és más koncentrációs táborokban, továbbá a tömeges kivégzések során a hitleristák 1942-ben 2,2 millió embert öltek meg.

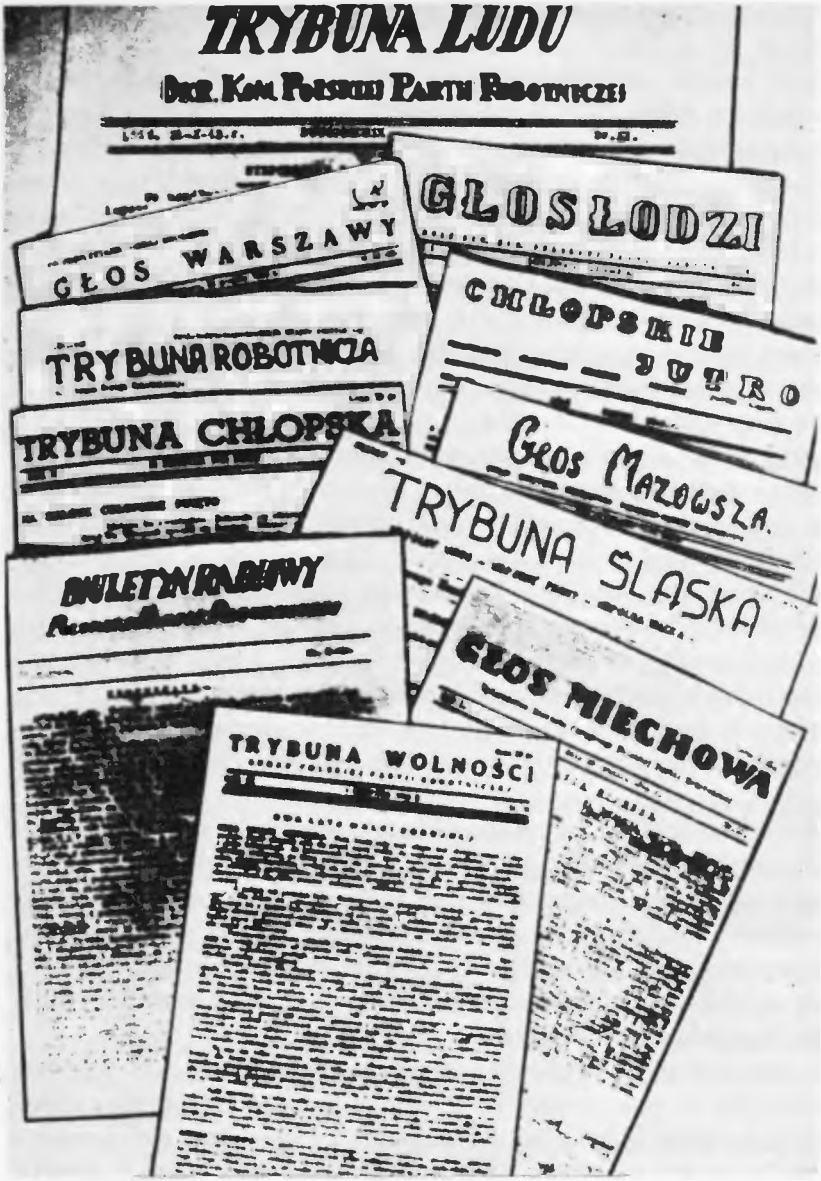

A Lengyel Munkáspárt illegálisan kiadott lapjai a megszállás idején

1942 végén a németeknek sikerült felderíteniük és szétzúzniuk a Lengyel Munkáspárt néhány szervezetét. A párt sok tagját kivégezték, másokat börtönbe és koncentrációs táborba zártak. 1942. október 16-án Varsóban a Lengyel Munkáspárt és a baloldali szocialista párt 50 tagját nyilvánosan kivégezték. November 28-án orvul megölték Marceli Nowotkót, a Lengyel Munkáspárt Központi Bizottságának titkárát. Helyére Finder lépett. A Központi Bizottság ugyanakkor kooptálta tagjai közé Władisław Gomułkát, a párt varsói szervezetének titkárát. A Népi Gárda a közeledő tél nehéz viszonyai között is sikeresen folytatta harci tevékenységét, főképp a varsói, radomi és lublini körzetben (e körzetek nagyjából a régi vajdaságoknak feleltek meg). A partizánharc abban az időben ezeken a területeken folyt a legintenzívebben.

1942 novemberében a hitleristák hozzáláttak, hogy a lublini vajdaság több kerületéből kitelepítsék a lengyel lakosságot, és német telepeseket ültessenek a helyükre. A parasztok fegyverrel kezükben védték életüket, földjüket és vagyonukat, s behúzódtak az erdőkbe. Nem hallgattak többé a londoni emigránsok és híveik felhívásaira, akik nyugalomra és türelemre intették a lengyel népet. A parasztok spontán önvédelme kevés volt a megszállók önkényével szemben, ezért a Népi Gárda alakulatai és a Stronnictwo Ludowe Párt által szervezett partizánosztagok, az úgynevezett parasztzászlóaljak a lengyel nép védelmére keltek. A lakosság ellenállása és a partizánharc arra kényszerítette a hitleristákat, hogy meglassítsák a kitelepítést; 1943 nyarán pedig, amikor Németország helyzete megromlott a fronton, teljesen felhagytak vele.

1942 februárjában a Fegyveres Harci Szövetségből megalakult a londoni emigráns kormánynak alárendelt Honi Hadsereg. A munkások és parasztok ellenállási mozgalmának erősödése és a Népi

A varsói gettó lakosait haláltáborba hurcolják
Fénykép. 1942

Gárda harci cselekményei láttán a Honi Hadsereg katonái elégedetlenkedni kezdtek a kivárás taktikájával szemben. Hogy fegyveres szervezetük tagjait engedelmességre bírják, a Honi Hadsereg vezetői kiadták a „korlátozott harc" taktikájának jelszavát. Lényegében azonban ez sem jelentett egyebet, mint azt, hogy továbbra is kitérnek az aktív küzdelem elől, hogy megőrizzék erőiket a jövő számára. A londoni emigráns kormány arra számított, hogy a német összeomlás pillanatában Anglia és az Egyesült Államok segítségével megragadja a hatalmat Lengyelországban, és visszaállítja a burzsoá-földesúri rendszert.

Az emigráns kormány viszonya a Szovjetunióhoz változatlan maradt. A Szovjetunióval kötött egyezményt úgy tekintette, mint időleges, az adott helyzetben kényszerűségből tett lépést, lényegileg pedig régi szovjetellenes politikáját vitte tovább. A londoni kormány nem adta fel Nyugat-Ukrajnára és Nyugat-Belorussziára támasztott jogtalan igényeit. Szabotálta azt a megállapodást is, amely szerint a Szovjetunióban megszervezett lengyel egységeknek a szovjet—német arcvonalon kell harcolniuk a fasizmus ellen. Anders tábornok lengyel hadseregét 1942 nyarán, a volgai csata idején kivonták a Szovjetunióból.

A hitleristák, akik a szovjet—német fronton egymás után szenvedték el a vereségeket, úgy próbáltak segíteni magukon, hogy fokozott mértékben hurcolták el a megszállt országokból — köztük Lengyelországból — az ipari nyersanyagot és az élelmiszert. Mindennapossá lett az embervadászat is: a lakosságot tömegesen szállították kényszermunkára Németországba. A lengyel főkormányzóság területéről 1940—1943-ban több mint 3 millió embert vittek ki és 3 768 000 tonna élelmiszert raboltak.

A lengyel nép fegyveres harca 1943-ban — a Vörös Hadsereg győzelmeinek és a Lengyel Munkáspárt politikai és szervező munkájának hatására — tömeges jelleget öltött. A Népi Gárda 1943 első negyedében 370 akciót indított, az egész esztendő folyamán pedig, nem teljes adatok szerint, 1400 akciót. 300 esetben került sor fegyveres összecsapásra, köztük olyan nagyszabású küzdelemre is, mint amilyen 1943 októberében zajlott le Kochanowce mellett.

1943 április-májusban zajlott le a lengyel népi felszabadító küzdelem egyik legjelentősebb fegyverténye: a varsói gettó felkelése. A gettóban már 1942 márciusában létrejött a Lengyel Munkáspárt Központi Bizottsága megbízottjának, Lewartowskinak a vezetésével az az antifasiszta tömörülés, amelyben különböző pártok fogtak össze. 1942 nyarán a megszállók hozzáláttak, hogy a gettóba zsúfolt lakosságot a treblinkai haláltáborba szállítsák, és ott megsemmisítsék. 1942 végére a gettó 450—500 000 lakójából már csak mintegy 70 000 maradt. A Lengyel Munkáspárt támogatásával megszervezett Zsidó Harci Szervezet határozatot hozott, hogy mihelyt az SS-osztagok megkísérlik a gettó végső megsemmisítését, fegyverrel fogadják őket. Harci csoportok alakultak, megszervezték a fegyvergyártást és a katonai kiképzést. A Lengyel Munkáspárt, a Népi Gárda, a szocialisták és más demokratikus szervezetek segítséget nyújtottak a Harci Szervezetnek. A fegyveres csoportokat M. Anielewicz vezette. 1943 január közepén megtörtént az első összecsapás az SS-legényekkel, akik parancsot kaptak a gettóba zárt, még megmaradt lakosság likvidálására. Április 19-én az SS-osztagok repülőgépek, harckocsik és tüzérség támogatásával megtámadták a gettót. A zsidó harci csoportok tűzzel fogadták őket. A gettó hősies felkelése április végén—május közepén érte el tetőpontját. A németeknek ostrommal kellett elfoglalniuk a gettó minden négyzetméterét. Május 8-án elpusztult a Zsidó Harci Szervezet vezetősége, de egyes fegyveres csoportok elkeseredetten harcoltak tovább. Lelkesítően hatottak rájuk a Vörös Hadsereg győzelmeiről érkező hírek.

A Tadeusz Kosciuszkóról elnevezett 1. lengyel hadosztály harckocsizói
Fénykép. 1943

A Lengyel Munkáspárt és a Népi Gárda mindvégig segítette a felkelőket: fegyvert, lőszert, élelmiszert juttatott hozzájuk, és a gettó falain kívül eltelő harci cselekményeket hajtott végre. Lengyel partizánok siettek önként a gettóhoz, hogy részt vegyenek az SS-osztagok elleni harcban. A felkelés utolsó tűzfészkei július közepéig tartották magukat. A megszállók csak úgy végezhettek vele, hogy résztvevőinek többségét fizikailag megsemmisítették. A felkelők kis részének sikerült kitörnie a gettóból; ezek megalakították az Anielewicz-osztagot, és később a Népi Gárda soraiban folytatták harcukat.

1943 nyarán kapcsolat és együttműködés létesült a Népi Gárda és az ukrán partizánok között. Aktívan harcoltak a paraszt-zászlóaljak is, s gyakran együttműködtek a Népi Gárdával.

A megszállók elleni küzdelemben átcsoportosultak az osztályerők. A parasztság, az iparosréteg, a kispolgárság a munkásosztály és élcsapata — a Lengyel Munkáspárt — köré tömörült. Két centrum, két tábor alakult ki a forradalmi felszabadító küzdelem folyamatában. Erről tanúskodott, hogy az emigráns kormány megbízottai és a Honi Hadsereg vezetői 1943. április 28-án hivatalosan elutasították a Lengyel Munkáspárt javaslatát: kössék meg valamennyi párt nemzeti szövetségét a megszállók elleni harcra, és a háború után alakítsanak olyan kormányt, amelynek összetétele az osztályerők tényleges viszonyát tükrözi az országban. A reakció, hogy leszámolhasson a forradalmi és demokratikus erőkkel, polgárháborút akart kirobbantani. Az emigráns kormány ugyanakkor fokozta szovjetellenes tevékenységét. A szovjet kormány ennek folytán április 25-én megszakította vele a kapcsolatot.

A Lengyel Munkáspárt leleplezte a lengyel reakciósok céljait; rámutatott, hogy ezek az elemek a lengyel és a szovjet nép közös harcban megszilárdult szövetségének és szolidaritásának szétrombolását szorgalmazzák.

1943 tavaszán a Szovjetunióban tartózkodó lengyel kommunisták megalakították a Lengyel Hazafiak Szövetségét. A szövetség a szovjet kormány engedélyével 1943 májusában megkezdte a Tadeus Kościuszkóról elnevezett 1. lengyel hadosztály felállítását, amelyet októberben harcba is vetettek.

1943 őszén Lengyelországban forradalmi helyzet alakult ki. A Vörös Hadsereg s vele az 1. lengyel hadosztály csapatai a határhoz közeledtek. A Lengyel Munkáspárt és a demokratikus erők előkészületeket tettek rá, hogy az ország felszabadulásának pillanatában a munkásosztály vegye a kezébe a hatalmat. 1943 novemberében a Munkáspárt kibocsátotta „Miért harcolunk" című nyilatkozatát, amelyben a népi Lengyelország felépítésének programját körvonalazta: meghirdette a földreformot, a nagyipar államosítását, és más állami, társadalmi és szociális változásokat irányzott elő. A párt 1943 októberétől tárgyalásokat folytatott a szocialista, paraszti, ifjúsági, katonai és más szervezetekkel a népi harc átfogó szervezeti központjának megteremtéséről. A tárgyalásokat a Lengyel Munkáspárt Központi Bizottságának tagja, Bolesław Bierut vezette, Gomułka aktív részvételével. 1943 novemberétől — amikor a németek letartóztatták Finder titkárt és Fornalskát, a Központi Bizottság tagját — Gomułka állt a Lengyel Munkáspárt Központi Bizottságának élén.

1944. január 1-re virradó éjszaka Varsóban megtartotta első ülését a Nemzeti Demokratikus Front vezető szerve: Lengyelország Nemzeti Tanácsa (Krajowa Rada Narodowa). A Nemzeti Tanácsban a Lengyel Munkáspárt, a baloldali szocialisták, a baloldali parasztszervezetek, az illegális szakszervezetek és más szervezetek képviseltették magukat, tehát azok az erők, amelyek elfogadták az erős, független, demokratikus Lengyelország programját. Elnökül Bierutot választották meg. A Nemzeti Tanács megalakulása új korszakot nyitott Lengyelország történetében: megszületett a népi demokratikus hatalom.

A lengyel nép nemzeti felszabadító harca 1944 küszöbén népi demokratikus forradalomba kezdett átnőni.

1941-re a csehszlovák politikai emigrációnak két központja alakult ki. Az egyik Moszkvában, amelynek élén Csehszlovákia Kommunista Pártjának vezetői álltak: Klement Gottwald, Jan Šverma, Viliam Široky; a másik Londonban, Eduard Beneš, Jan Šramek, Hubert Ripka burzsoá politikusok körül. 1940 júniusában az utóbbiak kormányt alakítottak. Az emigráció e két központja eltérő nézeteket vallott a nemzeti felszabadító harcot és a Csehszlovák Köztársaság jövendő felépítését illető alapvető kérdésekben.

A Szovjetunió ellen indított német támadás és az antifasiszta koalíció létrejötte erőteljesen befolyásolta Csehszlovákia helyzetét.

A Kommunista Párt vezetősége azt tartotta legfőbb feladatának, hogy megszervezze az országon belül a csehszlovák nép aktív harcát a fasiszta megszállók és kiszolgálóik ellen. A párt az új, népi Csehszlovákia megteremtését propagálta, s tudatában volt annak, hogy a csehszlovák nép csak a Szovjetunió baráti segítségével vívhatja ki szabadságát.

A burzsoá emigráció másképp vélekedett. Csehszlovákia felszabadítását a nyugati hatalmaktól remélte, s arra számított, hogy segítségükkel majd visszaállíthatja a München előtti polgári berendezkedést. Beneš — aki meglehetősen nagy befolyással rendelkezett a csehszlovák nép körében — és a többi burzsoá politikus félt a népi tömegek harcra mozgósításától. Ezek a polgári politikusok állandóan nyugalomra, önuralomra, a felkelésre „alkalmas pillanat" türelmes kivárására szólították fel a csehszlovák népet.

A nyugati hatalmak uralkodó körei saját imperialista céljaik eszközének tekintették Csehszlovákiát. Hosszú időn át akadályozták a csehszlovák emigráns kormány megalakulását, majd, amikor mégis megalakult, nem siettek jogilag elismerni; húzódoztak attól is, hogy elfogadják Csehszlovákia München előtti határait.

A Szovjetunió, közvetlenül a Nagy Honvédő Háború megindulása után, az antifasiszta koalíció szilárdítására és bővítésére törekedve, a nagyhatalmak közül elsőnek ismerte el a londoni emigráns kormányt; ugyanakkor elismerte az ország München előtti határait is. 1941. július 18-án a szovjet és a csehszlovák kormány egyezményt írt alá a fasiszta Németország elleni háborúban való együttműködésről. Csehszlovákia ezzel az antifasiszta koalíció egyenrangú tagja lett.

A szovjet—csehszlovák egyezmény megszilárdította Csehszlovákia nemzetközi tekintélyét, és elősegítette a csehszlovák nemzeti felszabadító mozgalom kibontakozását.

Az új feltételek között, amikor a csehszlovák burzsoá emigráció arra kényszerült, hogy lemondjon a Szovjetunióval szemben nyíltan ellenséges magatartásról, Csehszlovákia Kommunista Pártja, az antifasiszta nemzeti front kiszélesítésére törekedve, elismerte a londoni emigráns kormányt a Csehszlovák Köztársaság külföldi képviselőjének, és támogatta mindazon intézkedéseit, amelyek a nemzeti felszabadító harcot segítették. A londoni emigráció viszont kénytelen volt elismerni a moszkvai emigrációt mint a csehszlovák ellenállási mozgalom másik külföldi centrumát. Ilyen módon megteremtődtek a nemzeti egységfront felülről történő megszilárdításának feltételei. A nemzeti felszabadító harc szervezésében megnőtt a Kommunista Párt vezetőségének szerepe. A kommunisták kezdeményezésére Csehszlovákia területén valamennyi antifasiszta erő — munkások, parasztok, iparosok, értelmiségiek és a polgárság egy része — összefogott, és összefogásuk szervezett formát öltött. 1941 szeptemberében az ellenállási mozgalom különböző csoportjainak képviselői megalakították a felszabadító harc közös irányító szervét: Csehszlovákia Központi Forradalmi Nemzeti Bizottságát. Ennek felhívására az országban több helyütt forradalmi nemzeti bizottságok alakultak.

Csehszlovákia Kommunista Pártja, abból a tényből kiindulva, hogy Csehszlovákia a fasiszta Németország egyik legfontosabb gazdasági és katonai bázisa, az adott időszak közvetlen gyakorlati feladatául a hadiipari termelés szabotálását jelölte meg; ugyanakkor a fegyveres harc feltétlen szük-

ségességéről sem feledkezett el. Az üzemi munkások csakhamar magukévá tették a „Dolgozz lassan!" jelszót, és szándékosan csökkenteni igyekeztek a munka termelékenységét. Gépeket tettek tönkre, rontották az anyagot, növelték a selejtet. Az illegális Központi Bizottság vezetése alatt működő szabotázscsoportok raktárakat gyújtottak fel, diverziós akciókat hajtottak végre a hadiüzemekben, villanytelepeken, vasútvonalakon.

1941-től egyre erősödött a sztrájkmozgalom, s csaknem az egész országra kiterjedt. A legnagyobb sztrájk a prágai Walter Művekben zajlott le, ahol 2000 munkás szüntette be a munkát. A sztrájkolók elsősorban béremelést követeltek, de követelték az élelmiszerellátás megjavítását, az élelmiszerek Németországba szállításának megszüntetését is. Szlovákiában ugyancsak erősödött a népi harc.

A „Rudé Právo" illegális számai

A szlovák nép körében nagy elégedetlenséget keltett a Szovjetunió elleni háború, amelybe Tiso és Tuka klerikális-fasiszta kormánya belesodorta Szlovákiát. A szlovák katonák, a fenyegetések, a büntetések ellenére megtagadták, hogy a szovjet—német frontra menjenek. Terjedt köztük a háborúellenes hangulat, és lépten-nyomon feltört a Szovjetunió iránti rokonszenv. A szökések száma emelkedett. Egyre több szabotázs és diverziós cselekmény akadályozta az üzemek munkáját: többek közt a Považská Bystrica-i hadiüzemben, a handlovái bányákban, a bratislavai „Dynamitka" gyárban, a Kassa—Bohumín vasútvonalon és másutt.

Új, korábban passzív rétegek kapcsolódtak be az antifasiszta küzdelembe. Szlovákiában is érlelődtek a nemzeti egységfront kiszélesítésének és megerősítésének feltételei. 1942 márciusában Bratislavában a kommunisták kezdeményezésére létrejött a Szlovák Központi Nemzeti Forradalmi Bizottság, amelyben a burzsoázia is képviseltette magát.

Szlovákiában és a cseh területeken 1941—1942-ben alakultak meg az első, még nem nagy létszámú partizáncsoportok. Néhány csoport élén kommunisták álltak (P. Boros, L. Exnár és mások).

A partizánmozgalom fejlődését azonban 1941—1942-ben több komoly akadály gátolta.

A csehszlovák uralkodó körök müncheni kapitulációja s az ország megszállása aláásta a nép erkölcsi erejét, harckészségét és önbizalmát. A csehszlovák nagyburzsoázia egy része (Hácha és társai) a müncheni politika szerves folytatásaként együttműködött a megszállókkal, és segítséget nyújtott nekik az ellenállási mozgalom tagjaival való leszámolásban. Súlyosan esett latba a burzsoá emigráció álláspontja is, amely visszatartotta a népet az aktív fellépéstől.

A megszállók jelentékeny rendőrségi és SS-erőt vontak össze a cseh földön. Rémuralmuk

A fasiszta terror áldozatai Lidicében
Fénykép. 1942

mindenekelőtt a kommunistákat sújtotta. 1941—1942 folyamán Csehszlovákia Kommunista Pártjának két illegális Központi Bizottságát, Szlovákia Kommunista Pártjának pedig három illegális Központi Bizottságát számolták fel; kivégeztek számos központi bizottsági tagot, a „Rudé Právo" illegális újság szerkesztőit és az ellenállási mozgalom sok más résztvevőjét. Különösen nagy méreteket öltött a terror azután, hogy a cseh hazafiak 1942. május 26-án megölték Heydrichet, a „protektorátus" német vezetőjét. A megszállók tömegesen tartóztatták le az embereket. A katonai bíróságok több mint 1800 halálos ítéletet hoztak. Ezreket lőttek agyon bírósági ítélet nélkül. A németek felégették Lidice és Ležáky községeket, férfi lakóikat agyonlőtték, az asszonyokat és gyerekeket koncentrációs táborba zárták. Az ellenállás nem kommunista földalatti csoportjainak tevékenysége majdnem teljesen megszűnt. 1942 második felében a nemzeti felszabadító mozgalom legsúlyosabb időszakát élte át.

A Kommunista Párt, nagy veszteségei ellenére, megőrizte harcképességét. 1942 őszén cseh területen harmadszor, szlovák területen negyedszer alakult új Központi Bizottság, s ezek újjáteremtették a párt illegális hálózatát. A kommunisták mindent megtettek, hogy erősítsék a nép harci szellemét és a győzelembe vetett bizalmát. A Vörös Hadsereg 1943-ban kivívott győzelmei nagymértékben elősegítették ezt.

1943 tavaszán cseh területen sűrűsödtek az üzemi és vasúti szabotázsakciók, amelyek a hitleristák által elrendelt totális mozgósítás meghiúsítására irányultak. Szabotálták a termelést a pilzeni Škoda-művek, Prága és más ipari központok munkásai.

Új, erősebb partizánosztagok alakultak és indították meg harcukat: Kelet-Szlovákiában a Csapajev-osztag Kukorelli vezetésével, Nyitra vidékén Hagara partizáncsoportjai; cseh földön a

Cseh—Morva Dombságban a brdyi erdőkben működő osztagok. Ostrava környékén a Jan Žižkáról elnevezett partizánosztag hajtott végre több sikeres akciót.

1943 nyarán Szlovákia több üzemében sztrájk tört ki. Malackyban és Trnaván szlovák katonai egységek lázadtak fel. Mind gyakrabban fordult elő, hogy egész szlovák csapategységek álltak át a Vörös Hadsereg vagy a szovjet partizánok oldalára.

Kárpát-Ukrajnában is bontogatta szárnyait a népi felszabadító küzdelem. A megszállók, hogy megfosszák vezetőitől a tömegek mozgalmát, hajtóvadászatot indítottak a kommunisták ellen. A magyar megszálló hatóságoknak mégsem sikerült feltartóztatniuk az ellenállási mozgalom fejlődését. Huszton, Munkácson, Nagyszőllősön létrejöttek a partizáncsoportokat irányító központok. Kárpát-Ukrajna partizánjai kapcsolatba léptek a megszállt Szovjet-Ukrajna partizánmozgalmával, s ez sokban segítette harcukat.

A szovjet—német fronton küzdő csehszlovák egységek önfeláldozó harca követendő példaként állt a csehszlovák nép előtt, s erősítette, szélesítette küzdelmét. Csehszlovákia népei lelkesen fogadták a hírt, hogy 1943. december 12-én Moszkvában aláírták a Szovjetunió és a Csehszlovák Köztársaság 20 évre szóló barátsági, kölcsönös segélynyújtási és háború utáni együttműködési szerződését. A cseh és a szlovák nép ezzel szilárd biztosítékot nyert arra, hogy felszabadul a fasiszta megszállás alól. A szerződés lerakta a csehszlovák és a szovjet nép háború utáni együttműködésének alapját.

JUGOSZLÁVIA

Jugoszlávia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága 1941. június 22-én, a Szovjetunió ellen indított német támadás napján felhívással fordult a jugoszláv néphez. A Szovjetunió Jugoszlávia ellenségei ellen harcol — hangoztatta a felhívás —, ezért minden módon segíteni kell a szocializmus hatalmas és békeszerető országának igazságos küzdelmét. 1941. június 27-én megalakult Jugoszlávia népi felszabadító partizánosztagainak vezérkara, élén a Központi Bizottság főtitkárával, Josip Broz Titóval.

„Halál a fasizmusra — szabadság a népnek!" — írta zászlajára a Kommunista Párt, s ez a jelszó valamennyi jugoszláv hazafit egyesített.

Jugoszlávia népei a Kommunista Párt felhívására fegyvert ragadtak és szembefordultak a megszállókkal. A korábban létesült fegyveres csoportok nagyobb partizánosztagokká fejlődtek. 1941 júliusában megindult a fegyveres harc Szerbiában, Crna Gorában, Boszniában és Hercegovinában, Horvátországban és Szlovéniában; 1941 októberében Macedóniában is. Létrejöttek az első felszabadított körzetek. Crna Gora területén 1941 júliusában már mindenütt a partizánok voltak az urak, a nagyobb városok kivételével. A megszállók arra kényszerültek, hogy jelentős erősítéseket dobjanak át Crna Gorába, s csak így sikerült visszaállítaniuk uralmukat. Crna Gora népe azonban nem adta meg magát, és Jugoszlávia többi népével együtt tovább folytatta a fegyveres harcot. E küzdelem során született meg a Kommunista Párt vezetése alatt álló Egységes Népi Felszabadító Front.

1941 őszén a jugoszláv partizánok komoly sikereket értek el. Már mintegy 70 000 harcos küzdött soraikban. A felszabadított területeken népi felszabadító bizottságok szerveződtek: a népi hatalom első szervei.

A fasiszta hadvezetőség nagy erőfeszítéseket tett, hogy leszámoljon a jugoszláv népi felszabadító mozgalommal. 1941 szeptember végén nagyarányú támadást indított a Nyugat-Szerbiában összpontosított partizán főerők ellen. A hadműveletben a jugoszláv kollaboránsokból alakított katonai egységek is részt vettek. A Londonban székelő jugoszláv emigráns kormány híve, Draža Mihajlović ezredes, titkos egyezményt kötött a megszállókkal, s a vezetése alatt álló csetnik-osztagok ugyancsak felléptek a partizánok ellen. Mihajlovićot később tábornoki rangra emelték, és kinevezték az emigráns kormány hadügyminiszterévé s egyben a jugoszláv fegyveres erők főparancsnokává.

S. Filippović, az egyik jugoszláv partizánosztag parancsnoka kivégzése előtt
Fénykép. 1942. május 22

A partizán főerők két hónapi harc után kénytelenek voltak kivonulni Szerbiából, s délre, a Szandzsák területre, majd Kelet-Boszniába húzódni. A fasiszták kegyetlen megtorlással sújtották a lakosságot, amely támogatta a partizánokat. Szerbiai támadásuk idején tömegkivégzéseket hajtottak végre. Mačva körzetében 6000 embert, Kraljevo városban 2000 embert, Kragujevácban 7000 embert öltek meg.

Ezzel azonban korántsem sikerült a fegyveres harc beszüntetésére kényszeríteniük Jugoszlávia népeit. A hitleristák 1941 decemberi moszkvai veresége hatalmas segítséget jelentett a jugoszláv hazafiak számára: megszilárdította elszántságukat, hogy a végső győzelemig folytatják a harcot. 1941 végére 80 000 főre emelkedett a harcosok száma. A partizánosztagok mellett megjelentek a későbbi reguláris Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg első alakulatai: a proletárbrigádok.

1942 folyamán a fasiszta megszállók és kiszolgálóik kétszer is megkísérelték, hogy bekerítsék és megsemmisítsék a partizánok főerőit. Sikerült érzékeny csapásokat mérniük a felszabadító mozgalomra Kelet-Boszniában, Hercegovinában, Crna Gorában és Szerbiában. A partizánok nagy veszteségeket szenvedtek: sok ezer hazafi pusztult el a fasiszták börtöneiben, koncentrációs táboraiban, és halt meg a megszállókat kiszolgáló csetnikek és usztasák fegyverétől. A fasiszták mégsem érték el céljukat. A partizánhadsereg parancsnokságának sikerült kivonnia főerőit a csapások alól, és sikerült áttörnie Nyugat-Boszniába. Az átvonulási hadművelet során a partizánok jelentős területet szabadítottak fel, elfoglalták Jajce és Bihać városokat is. 1942 második felében Nyugat-Bosznia a népi felszabadító mozgalom fontos centrumává vált. Ugyanakkor megélénkült a harc Horvátországban, Szlovéniában és több más vidéken is.

A népi harcosok hősiesen, önfeláldozóan küzdöttek a fasiszták ellen. A partizánmozgalom lelke a Kommunista Párt volt; tagjai az első sorokban harcoltak. A jugoszláv hazafiaknak roppant nehézségeket kellett elviselniük: nem volt elég fegyverük, élelmük, meleg ruházatuk, gyógyszerük. Mégis vakmerően harcoltak, és súlyos csapásokat mértek a megszállókra. „Nekünk könnyebb, mert velünk van a hatalmas Szovjetunió, a népek szabadságának kipróbált bajnoka" — hangoztatta a partizánparancsnokság kiáltványa a volgai csata napjaiban. 1942 novemberében a partizánosztagok vezérkara határozatot hozott a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg első hadosztályainak és hadtesteinek megszervezéséről.

A hitlerista hordák volgai veresége újabb lendületet adott a jugoszláv felszabadító küzdelemnek. Új harcosok ezrei léptek be a partizánosztagokba.

Az antifasiszta küzdelem fejlődése, a Népi Felszabadító Hadsereg megteremtése, a népi felszabadító bizottságoknak mint az új, népi hatalom szerveinek megszilárdulása napirendre tűzte egy összjugoszláv politikai szervnek — Jugoszlávia Népi Felszabadító Antifasiszta Vecséjének — az életre hívását. 1942 november végén a felszabadított Bihaćban megtartották az Antifasiszta Vecse első ülésszakát, valamennyi népréteg képviselőinek részvételével, Jugoszlávia népeinek barátsága és egysége jegyében. A Vecse megbélyegezte Mihajlović, Pavelić és a többi áruló üzelmeit, s felhívta Jugoszlávia népeit, hogy még keményebben folytassák harcukat a megszállók és kiszolgálóik ellen. Jugoszlávia népeinek antifasiszta egységfrontja megszilárdult.

Josip Broz Tito és Ivo Ribar,
a Népi Felszabadító Antifasiszta Vecse elnökségének elnöke
Fénykép. 1943 június

A Népi Felszabadító Hadsereg megteremtése és a Népi Felszabadító Antifasiszta Vecse összehívása a jugoszláv népek szabadságharcának fontos eseménye volt. Világosan tanúsította, hogy a nép nemcsak az idegen hódítók kiűzéséért, hanem az új Jugoszlávia felépítéséért is harcol. A nemzeti függetlenségért vívott harc egyre inkább összefonódott a társadalmi felszabadulás küzdelmével.

A Népi Felszabadító Hadseregnek 1942 végén már mintegy 150 000 tagja volt, a felszabadí-

tott terület pedig az ország egyötödére, kb. 45 000 négyzetkilométerre terjedt ki. E körzetekben eredményesen tevékenykedtek a népi felszabadító bizottságok.

1943 folyamán a megszállók, a jugoszláv nép árulóinak segítségével, három ízben indítottak támadást a Népi Felszabadító Hadsereg és a partizánok főerői ellen. A Népi Felszabadító Hadsereg súlyos harcokat állt ki. 1943 nyarán a Sutjeska-folyó völgyében és a Zelengora hegységben heves harc tombolt — a felszabadító harc addigi két esztendejének legvéresebb csatái. A népi erők, súlyos veszteségek árán, áttörték az ellenséges gyűrűt. A Sutjeska-folyó völgyében lefolyt ütközet úgy vonult be a jugoszláv népek történetébe, mint a fasiszták elleni küzdelem egyik legemlékezetesebb fegyverténye.

A Vörös Hadsereg 1943 nyári eredményes támadása és Olaszország kapitulációja újabb lendületet adott Jugoszláviában a népi felszabadító harcnak. A Népi Hadsereg — amelynek létszáma 1943 végén már 300 000 főre rúgott — kemény csapásokat mért a megszállókra és cinkosaikra, újabb területeket tisztított meg az ellenségtől. A megszállók hatalmi szerveit sok helyütt felszámolták. Jugoszlávia területén mindenütt százával működtek a helyi népi felszabadító bizottságok, létrejöttek egy-egy tartomány tanácskozó testületei is.

1943. november 29-én a boszniai Jajce városban összeült a Népi Felszabadító Antifasiszta Vecse második ülésszaka, 208 delegátus részvételével. Az itt elfogadott határozatok vetették meg az új, demokratikus föderatív állam alapját.

Az ülésszak által kibocsátott deklaráció kimondotta, hogy a Kommunista Párt vezette népi felszabadító harc Jugoszlávia valamennyi valóban demokratikus erejét és politikai csoportját egyesíti. A harc folyamán az országban új politikai erőviszonyok alakultak ki, kudarcot vallottak a nemzetiségi ellenségeskedés felszítására irányuló kísérletek, s létrejöttek a feltételei annak, hogy Jugoszlávia népei a jövendőben a demokratikus föderáció és a teljes egyenjogúság alapján együttműködjenek.

Az ülésszak megalakította Jugoszlávia Nemzeti Felszabadító Bizottságát. Elnökévé a Népi Felszabadító Hadsereg főparancsnokát, Josip Broz Titót választotta, akit ugyanekkor marsalli rangra emelt.

Az Antifasiszta Vecse megfosztotta az emigráns kormányt attól a jogtól, hogy Jugoszlávia népeinek képviseletében lépjen fel. II. Péter királynak pedig megtiltotta, hogy a háború végéig az ország területére lépjen.

A Nemzeti Felszabadító Bizottság lett az új Jugoszlávia első kormánya. Az új Jugoszlávia születésnapja tehát 1943. november 29.

GÖRÖGORSZÁG

A görög hadsereg kapitulációja után Görögország uralkodó rétege három csoportra szakadt. Egyik része a királlyal az élén Egyiptomba menekült; másik része a fasisztabarát tábornokok vezetésével kollaboráns kormányt alakított; harmadik része, amelyet főként a burzsoá pártok vezetősége képviselt, várakozó álláspontra helyezkedett.

A szovjet nép nagyszerű harca megerősítette a görög népnek a fasizmus fölötti győzelembe vetett hitét.

Görögország Kommunista Pártja, az Agrárpárt, a Szocialista Párt és a Népi Demokratikus Szövetség — miután meggyőződtek arról, hogy a burzsoá pártok nem kívánnak részt venni az összenemzeti harcban — 1941. szeptember 27-én megalapították az EAM-ot: a Görög Nemzeti Felszabadító Frontot, amely a megszállók elleni harcra hívta fel a népet. 1941 decemberében az EAM megszervezte az ELASZ-t, a Görög Népi Felszabadító Hadsereget.

Az EAM és az ELASZ fő célja az volt, hogy valamennyi nemzeti erőt egységbe tömörítsen a közös ellenség ellen. 1942 tavaszán megkezdődött a szervezett partizánharc, Arisz Veluhiotisz

vezetésével. A Vörös Hadsereg és a jugoszláv partizánok hősi harca fellelkesítette a görögöket; az ELASZ ereje napról napra nőtt. 1942. november 25-én az ELASZ csapatai, együttműködve az EDESZ (Görög Nemzeti Demokratikus Szövetség) burzsoá szervezet kis partizánosztagával és az angol ejtőernyősökkel, végrehajtották első nagyobb szabású hadműveletüket: felrobbantották a Gorgopotamosz-folyón átívelő, hadászatilag igen jelentős viaduktot. Ezen haladt át az Athén—Szaloniki vasútvonal, amelyen a németek erősítéseket szállítottak az afrikai hadszíntérre. Az ELASZ hadereje — Szarafisz tábornok, főparancsnok adatai szerint — akkor 6000 főt számlált, s a következő három hónap során megkétszereződött.

1943. február 23-án, a Kommunista Párt javaslatára, a kommunista ifjúsági szervezetre építve létrejött az egységes görög ifjúsági szervezet (az EPON), amelybe csaknem valamennyi politikai irányzat ifjúsági szervezete beolvadt. Az EPON megszervezésével sikerült biztosítani a forradalmi hadsereg utánpótlását.

1943 márciusában tüntetések hulláma csapott végig az országon: a tömegek tiltakoztak az ellen, hogy görögöket mozgósítsanak és vigyenek ki a keleti frontra. Júliusban újabb tüntetések zajlottak le, ezúttal azért, mert a bolgár megszállási övezetet görög Macedónia megmaradt részére is kiterjesztették. Görögország végül is egyetlen katonát sem küldött a keleti frontra. Az ELASZ ugyanakkor nagyszabású támadást indított: felszabadította Grevena, Deszkati, Kalambaka, Kardica, Mecovon, Szijatiszta, Karpeniszion városokat és sok más helységet. A felszabadított terület az ország északi határaitól a Peloponnészoszig és Kréta szigetéig terjedt. A felszabadult körzetekben megteremtődtek a népi demokratikus hatalom csírái.

Miután a görög népi erők Fardikambónál háromnapos harcban megverték az olaszokat, 1943 márciusában a német főparancsnokság elhatározta, hogy Szaloniki központtal különleges szolgálatot létesít a Balkánon az erősödő partizánmozgalom elleni harcra. A hitleristák most már maguk kívántak leszámolni az ELASZ-szal, amely azzal fenyegette őket, hogy elvágja közlekedési útvonalaikat az országban. A délkelet-európai német megszálló erők parancsnoka ugyanekkor Görögországban is életbe léptette a német birodalom büntető törvényeit, amelyek a halálbüntetés széles körű alkalmazását helyezték kilátásba „a német állam ellenségeivel szemben".

A görögországi partizánháború nagy jelentőségű volt a szövetségesek hadműveleti tervei szempontjából, különösen a szicíliai partraszállás előtti időszakban. Az EAM és az ELASZ befolyásának erősödése azonban szerfelett nyugtalanította az angol kormányt, amely saját érdekeit féltette a háború utáni Görögországban, s ezért a Kairóban, angol ellenőrzés alatt élő királyt és emigráns kormányát támogatta. A közép-keleti angol parancsnokság ugyanakkor rákényszerült, hogy segítséget nyújtson az ELASZ-nak, mert ez volt Görögországban az egyetlen harcképes erő.

Az angol politika azt a célt követte, hogy meggátolja a Balkánon a partizánosztagok megszilárdításának tervszerű folyamatát, az ELASZ ellensúlyozására a már létező EDESZ és EKKA szervezetek mellett újabb jobboldali-polgári partizánegységeket szervezzen, és azokra támaszkodva ellenőrzése alá vonja az ELASZ erőit is. 1943. július 5-én egyezményt írtak alá egyfelől az EAM—ELASZ, másfelől az 1942 októbere óta Görögországban tartózkodó angol katonai misszió között, amelynek értelmében az ELASZ-t a közép-keleti parancsnokság fennhatósága alatt a szövetséges haderő részének ismerték el. A szövetségesek hivatalosan elítélték a görög kollaboránsokat. Az ELASZ katonai és pénzügyi segítséget kapott, de elvesztette hadműveleti önállóságát.

A júliusi egyezmény létrejötte után az Eddy—Woodhouse vezette angol katonai misszió megalakította a partizánerők egyesített főparancsnokságát, amelynek munkájában részt vettek az EAM—ELASZ, az EDESZ, az EKKA és az angol parancsnokság képviselői. 1943 nyarán az ELASZ országszerte nagyszabású támadó hadműveleteket indított, s ezzel megkönnyítette a szövetségesek szicíliai partraszállását. A fasiszta Olaszország veresége 1943 nyarán és a Görögországban állomásozó olasz hadosztályok fegyverletétele az ELASZ előtt még inkább megszilárdította az ELASZ pozícióit.

Az ELASZ partizánserege 5 hadosztályból és lovasdandárból álló reguláris hadsereggé alakult át, 35—40 000 harcossal, miközben az EDESZ csak 3000, az EKKA pedig mindössze 200 harcossal rendelkezett. Az ELASZ parancsnoka 1943 májusától Szarafisz tábornok volt, egy nagyon tehetséges görög katona. A görög nép túlnyomó többsége — mintegy 2 millió ember — a Nemzeti Felszabadító Front koalíciójához csatlakozott, amely így, az ellenség és a szövetségesek egyértelmű elismerése szerint, az ország vitathatatlan vezetőjévé lett. A politikai és katonai erőviszonyok ilyen alakulása sem a görög reakciónak, sem támogatójának, Angliának nem volt az ínyére. Az angolok kísérletei, hogy más szervezetekkel ellensúlyozzák vagy belülről robbantsák szét az ELASZ-t, kudarcba fulladtak. Az angol külügyminisztérium irányvonalának megfelelően — „mindig azokat a csoportokat kell előnyben részesíteni, amelyek a királyt és a kormányt támogatják" — az angol katonai misszió az országon belüli és kívüli reakciós erők nyeregbe ültetésén dolgozott. Athén és Kairó között Rallisz bábkormánya volt az összekötő láncszem. Az angolok tárgyalásokba bocsátkoztak a Rallisz-kormánnyal, az ELASZ elleni együttes fellépést illetően.

Az angol miniszterelnök 1943 szeptemberében hozzálátott annak a tervnek a kidolgozásához, amely szerint Görögország felszabadulásának pillanatában az angol csapatok beavatkoznak Görögország belső ügyeibe.

1943 októberében a német megszállók és a kollaboránsok egyesült erővel az ELASZ csapataira támadtak. A támadáshoz az EDESZ is csatlakozott. Görögországban polgárháború kezdődött. Az angolok már egyáltalán nem nyújtottak segítséget az ELASZ-nak, hanem minden erejükkel az EDESZ-t támogatták. Miután a teheráni kormányfői értekezlet elvetette az angolok balkáni partraszállási tervét, Anglia kénytelen volt ideiglenesen megbékülni a Görögországban kialakult tényleges erőviszonyokkal. Az ELASZ és az EDESZ között tűzszüneti egyezmény jött létre.

4. AZ ELLENÁLLÁSI MOZGALOM ÉSZAK- ÉS NYUGAT-EURÓPA MEGSZÁLLT ORSZÁGAIBAN

NORVÉGIA

1941 szeptemberében Oslóban sztrájk robbant ki. A megszállók akkor rendelték el először Norvégiában a rendkívüli állapotot, és akkor hozták meg az első halálos ítéleteiket a sztrájk vezetői ellen. Az erőteljesebb népi harc, a partizánháború útjában komoly akadályok álltak. A hitlerista hadvezetés, minthogy 1942-től a szövetségesek norvégiai inváziójától tartott, elözönlötte csapataival az országot. A 3 milliónyi norvég lakosságra 300—400 000 német katona vigyázott. Az ellenállás csoportjai alig jutottak fegyverhez; jelentékenyebb fegyverszállítmányokat csak a szövetségesek normandiai partraszállása után kaptak. 1942 elején a megszállók megalakították Quisling bábkormányát, amelyet az egész nép szívből gyűlölt.

A norvég emigránsok londoni kormánya Angliától és az Egyesült Államoktól várta az ország felszabadítását. A norvég fegyveres erők ama néhány reguláris alakulatát, amelyeknek sikerült Angliába, illetve Kanadába hajózniuk, az angol—amerikai parancsnokság alá rendelték. A norvég kereskedelmi flotta komoly szerepet játszott Anglia ellátásában. Az országon belül az ellenállás — a Belső Front — burzsoá-reformista vezetősége, amely kapcsolatban állt az emigráns kormánnyal, a passzív ellenállás politikáját folytatta. Tökéletesen megfelelt ez a norvég gyárosoknak, akik jól megszedték magukat a német megrendeléseken. A kommunisták 1942 őszén meg akarták indítani a partizánharcot, de sem a londoni emigráns kormány, sem a hazai ellenállás polgári vezetősége nem volt hajlandó támogatni őket. 1944 nyaráig a diverziós és szabotázscselekmények is viszonylag ritkák voltak, s egy-egy kommunista csoport vagy azok az Angliából átirányított ejtőernyős csoportok haj-

tották végre őket, amelyeket különleges, az ország felszabadításával közvetlenül össze nem függő feladatok teljesítésével bíztak meg az angolok.

Ezt az időszakot a polgári ellenállás megnyilvánulásai jellemezték: a norvégek megtagadták a fasiszta szervezetekbe való belépést, a megszálló hatóságok parancsainak teljesítését. Az ilyen kampányok résztvevői lelkészek, pedagógusok, diákok, tisztek, rendőrök voltak. 1942 végén a Quisling-kormánynak el kellett ismernie, hogy teljességgel képtelen fasizálni Norvégiát. A hitleristák azon reményei tehát, hogy Quisling „kormányán" keresztül építhetik ki norvégiai uralmukat, meghiúsultak, minthogy a nép a leghevesebb gyűlölettel fordult szembe az árulókkal. Ezek után a megszállók már nem fűzhették számításaikat a quislingistákhoz.

DÁNIA

A Szovjetunió háborúba lépése a dánok előtt is megnyitotta a fasiszta iga alóli szabadulás reális perspektíváját. Megélénkült a kommunisták vezette ellenállási mozgalom tevékenysége. (Dánia Kommunista Pártját egyébként a szovjet—német háború kitörésekor betiltották.) A dán kollaboráns kormány 1941. június 22-én megszakította diplomáciai kapcsolatait a Szovjetunióval, és engedélyezte, hogy önkéntes dán alakulat induljon a keleti frontra. 1941 novemberben Berlinben jegyzőkönyvet írt alá az antikomintern paktumhoz való csatlakozásról, azzal a kikötéssel, hogy ez semmiféle további ellenséges lépésre nem kötelezi a Szovjetunióval szemben. Az antikomintern paktumhoz való csatlakozás tiltakozó tüntetéseket váltott ki Dániában; a dán nép ez alkalommal lépett fel először nyíltan a megszállók ellen. Az ellenállás eddigi formáit — a németek bojkottálását, a nemzeti dalok kórusban éneklését, a nemzeti és szövetséges jelvények viselését — csakhamar bátrabb akciók váltották fel. A Kommunista Párt földalatti szervezeteire épülve 1942 elején megalakultak az első KOPA (kommunista-partizán) harci csoportok, amelyeket utóbb BOPA (honpolgári-partizán) csoportoknak neveztek el. E csoportok 1942 nyarán már annyi szabotázsakciót hajtottak végre a német közlekedési vonalak és katonai objektumok ellen, hogy a megriadt dán kormány szükségesnek látta, hogy nyilvános felhívást intézzen a „szabotőrökhöz": „térjenek észhez". 1943-ban, a háború fordulatának évében, a diverziós cselekmények 1942-höz képest megtízszereződtek: csaknem 1000 ilyen akcióra került sor. Az illegális sajtó példányszáma 1943-ban két és félmillión felül volt.

Antifasiszta megmozdulás Odensében
Fénykép, 1943

1943 nyarán, miután a németek a keleti fronton nagy vereségeket szenvedtek, Mussolini pedig megbukott, a dán ellenállási mozgalom csoportjai már német katonai létesítmények ellen intéztek támadásokat. A szabotázs, amely kezdetben inkább demonstratív jellegű volt, hovatovább olyan méreteket öltött, hogy ténylegesen gyengítette az ellenséget. A kormány már képtelen volt ellenőrzése alatt tartani a lakosságot, amely egyre nyíltabban rokonszenvezett az ellenállókkal. A megszállók arra kényszerültek, hogy a kormány megkerülésével maguk intézkedjenek, s hozzanak szigorú rendszabályokat a szabotázs leküzdésére. 1943 augusztusában német őrség jelent meg az üzemekben. A dán munkásság Odense, Esbjerg, Aalborg városokban és másutt tiltakozó sztrájkkal válaszolt. Németellenes tüntetések, utcai összetűzések kezdődtek a dán lakosság és a német katonák között. A német parancsnokság erre ultimatív követelést nyújtott át Scavenius koalíciós kormányának (Scavenius 1942 végétől volt miniszterelnök): léptessen életbe rendkívüli állapotot, utalja hadbíróság elé és büntesse halállal a szabotázst, és törje le dán katonai erővel a sztrájkokat. A kollaboráns kormányférfiak azonban már tisztában voltak azzal, hogy Hitler elveszti a háborút, és számításba vették a néphangulatot; jobbnak látták tehát, ha inkább lemondanak. 1943. augusztus 29-én véget ért Dániában a kollaboránsok időszaka, és az ország nyílt harcot indított a megszállók ellen. A németek átvették a hatalmat, s kihirdették a rendkívüli állapotot. A dán hadsereget lefegyverezték és fogságba vetették. A dán flotta azonban nem került német kézre: egy részét — 29 hadihajót — parancsnokainak utasítására elsüllyesztették, más része Svédországba menekült.

Dánia 1943 szeptemberétől kormány nélkül maradt. Az ország teljhatalmú uraivá a megszálló hatóságok és a gestapósok lettek. Ezek hozzáláttak, hogy leszámoljanak a hazafiakkal, üldözni kezdték a zsidókat, felállították a koncentrációs táborokat. Ugyanekkor azonban megvalósult az ellenállási mozgalom egysége is: szeptemberben megszervezték a Szabadság Tanácsát, amelyben polgári politikusok mellett a Kommunista Párt képviselői is helyet foglaltak. Az események hatására a tegnapi kollaboránsok is kénytelenek voltak együttműködni az ellenállás vezető szervével. A Szabadság Tanácsának cselekvési programját a Kommunista Párt javaslatai határozták meg: kíméletlen harc a megszállók ellen, valamennyi hazafias erő összefogása, az árulók megbüntetése, a demokratikus rend újjáteremtése. Az ellenállás programja tehát általános demokratikus jelleget öltött.

FRANCIAORSZÁG

A megszállókkal együttműködő vichyi kormányzat a német hadigazdaság függvényévé változtatta Franciaországot. Az ország egész területén a hitleristák garázdálkodtak. Az üzemekben kényszermunkarendszert vezettek be, amelynek keretében 2,5 millió franciát zsákmányoltak ki, 1,5 millió francia hadifoglyot pedig Németországban tartottak.

A megszállók és kiszolgálóik, hogy megkönnyítsék a munkások Németországba szállítását és megerősítsék a németekkel együttműködő francia monopolisták pozícióit, erőszakkal felszámolták a kisebb ipari és kereskedelmi vállalatokat; ezáltal a kis- és középpolgárság jelentős része tönkrement. Súlyos helyzetbe kerültek a francia parasztok is. A megszállók a mezőgazdasági termékeknek több mint egyharmadát elvették tőlük, rekvirálás és alacsony felvásárlási áron fizetett beszolgáltatás útján. Franciaország lakossága éhezett.

Miután a Szovjetunió belépett a háborúba, a francia ellenállási mozgalomban is új szakasz kezdődött. Az ellenállók között ott találjuk a lakosság legkülönbözőbb osztályainak és rétegeinek képviselőit, társadalmi helyzetüktől, politikai és vallási meggyőződésüktől függetlenül: munkásokat, parasztokat, kispolgárokat, a középburzsoázia egyes csoportjait, a demokratikusan gondolkodó értelmiségieket, a papság egy részét. Az ellenállás fő erejét azonban a munkásosztály jelentette, a Kommunista Párttal az élén. A hazafiak mind többször támadtak a megszállókra, növekedett a szabotázsakciók és diverziós akciók száma az üzemekben és vasútvonalakon. 1941. augusztus 23-án az ellen-

A francia ellenállási mozgalom illegális sajtótermékei

állás egyik vezetője, a kommunista Fabien, Párizsban, az egyik metróállomáson lelőtt egy német tisztet; tette mintegy jelt adott a megszállók elleni fegyveres harc még erőteljesebb kibontakozására.

A megszállók és a vichyisták fokozták a terrort. Párizsban, Lille-ben, Bordeaux-ban, Nantes-ban és más városokban tömeges kivégzéseket rendeztek. A Francia Kommunista Párt sok kiváló vezetőjét vesztette el a megtorlás során: Gabriel Périt, a „l'Humanité" egyik szerkesztőjét, Lucien Sampaix-t, a „l'Humanité" szerkesztőségi titkárát, Pierre Sémard-t, a Központi Bizottság politikai irodájának tagját, a vasutasszövetség főtitkárát és sok más kiemelkedő kommunistát. A tömegkivégzések és a vadállati kegyetlenkedések azonban nem félemlítették meg a francia népet, hanem még mélyebb gyűlöletet ébresztettek benne a fasiszta hóhérok iránt.

A franc-tireurök és partizánok még hevesebben vetették magukat az ellenségre. Megszülettek a bosszúállás népi osztagai, amelyek a hitleristák által agyonlőtt hazafiak nevét vették fel. 1942 októberében nagy sztrájkok zajlottak le több üzemben, tiltakozásul a francia munkások Németországba hurcolása ellen. A kiszállításra kiszemelt munkások közül sokan az erdőkbe húzódtak, s többségük az ellenállás harcosaihoz csatlakozott.

A Nemzeti Front harci egységei — a franc-tireurök és partizánok — mellett, amelyek az ország egész területén működtek, léteztek más, különféle összetételű és létszámú ellenállási szervezetek is: a Combat, a Franc-tireur, a Libération, az északi zónában a Libération Nord, a Ceux de la Libération, a Ceux de la Résistance, az Organisation Civile et Militaire és így tovább. Tevékenységükben a legkülönbözőbb osztályhelyzetű és pártállású hazafiak vettek részt, köztük kommunisták is. Élükön többnyire burzsoá demokratikus irányzatú politikusok álltak, olykor papok, sőt a francia nagyburzsoázia képviselői sem hiányoztak a vezetők közül. Utóbbiak arra számítottak, hogy az ellenállásban való részvételük vagy vele fenntartott kapcsolataik révén a felszabadulás utáni időkben is biztosíthatják vezető szerepüket az országban.

Az ellenállási mozgalomnak ezek a csoportjai általában a nyugati szövetségesek haderejétől várták Franciaország felszabadítását. Illegális újságokat és folyóiratokat nyomtattak és terjesztettek, antifasiszta propagandát folytattak, felderítő munkát végeztek, s az adatokat az angol és amerikai hadvezetéshez juttatták el; az úgynevezett Armée Secrète (Titkos hadsereg) keretében fegyveres osztagokat szerveztek.

Az Armée Secrète egységei, jóllehet túlnyomórészt állhatatos és bátor hazafiakból alakultak, 1944 elejéig nem kezdtek fegyveres harcot a megszállók ellen, minthogy vezetőik arra utasították őket, hogy fegyverkezzenek ugyan, de várakozzanak, míg parancsot kapnak a támadásra. Ezt a taktikát „attentizmusnak" („kivárási taktikának") nevezték el. Az ellenállás polgári szervezeteinek vezetői között nem egy becsületes és bátor férfi akadt — Yves Farge, Jean Moulain, Delestraint tábornok és mások —, aki élesen szembefordult ezzel a kivárási taktikával.

Az ellenállási mozgalommal párhuzamosan működött magában Franciaországban is, Londonban is a de Gaulle tábornok irányítása alatt álló Hitler-ellenes mozgalmi központ, amely 1942 júliusában a Harcoló Franciaország nevet vette fel. Ez a mozgalom az angol—amerikai hadsereg segítségére, saját fegyveres erőire, a kezében levő francia gyarmati területek adminisztratív apparátusára s az ellenállás néhány, burzsoá befolyás alatt álló, nem nagy szervezetére támaszkodott. De Gaulle ellenállási felhívásai erős visszhangra találtak a megszállt országban. De Gaulle arra törekedett, hogy a francia gyarmatbirodalmat megtartsa francia kézen, s ne engedje át más hatalmaknak. Az ország felszabadítását azonban az angol—amerikai fegyveres erőktől várta, s ez már magában is meghatározta mind de Gaulle, mind a mögötte álló hazai burzsoá körök attentista taktikáját. Ez a taktika a megszállóknak kedvezett, és igen nagy kárt okozott az ellenállási mozgalomnak.

A Kommunista Párt határozottan elítélte a kivárási taktikát, ugyanakkor az adott helyzetben feltétlenül szükségesnek tartotta, hogy együttműködjék a Harcoló Franciaország mozgalommal, s így biztosítsa a nemzet valamennyi erejének antifasiszta harci egységét, teremtsen széles frontot a nemzeti felszabadulás érdekében. 1942 november végén a Francia Kommunista Párt egyezményt kötött de Gaulle-lal arról, hogy szorosan együttműködnek az általános népi felkelés előkészítésében. 1943 novemberében de Gaulle a Kommunista Pártra és az ellenállás más szervezeteire támaszkodva újjászervezte az 1943. június 3-án alakított Nemzeti Felszabadító Bizottságot, s résztvevői közül eltávolította Giraud tábornokot és a többi vichyistát.

De Gaulle és franciaországi képviselői, jóllehet egyezségre léptek a kommunistákkal, továbbra is ragaszkodtak a kivárás taktikájához. Egészen Franciaország felszabadulásának pillanatáig elvetették a fegyveres harcot, és akadályozták a Kommunista Pártnak a fegyveres felkelés előkészítésére

A Nemzeti Felszabadító Bizottság ülése; középen Charles de Gaulle
Fénykép. 1943

és kibontakoztatására irányuló tevékenységét. De Gaulle vezérkara, ahelyett, hogy a partizánokat és franc-tireuröket látta volna el fegyverrel, inkább az ellenállás burzsoá szervezeteinek juttatott fegyvert és egyéb eszközöket — olyan csoportoknak, amelyek ténylegesen nem vettek részt a harcban. Habár a Nemzeti Felszabadító Bizottság jórészt a kommunisták támogatásának köszönhette helyzetének megerősödését, de Gaulle nem akart benne helyet adni a párt képviselőinek. A bizottságba csak 1944. április 4-én került be két kommunista, Billoux és Grenier; bekapcsolódásuk nagymértékben erősítette a bizottság pozícióit Franciaország határain belül és kívül.

A francia ellenállási mozgalom erősödését eredményező események közül ki kell emelnünk a Vörös Hadsereg volgai és kurszki történelmi jelentőségű győzelmeit, az angol—amerikai haderők észak-afrikai sikereit és Franciaország déli zónájának ezt követő megszállását 1942 novemberében. A tengelyhatalmak ugyanis az észak-afrikai partraszállás hatására egész Franciaországot megszállták. Az ellenállás erői 1943 szeptemberében a helyi lakosság támogatásával felszabadították Korzika szigetét; sikeres hadműveletüknek nagy jelentősége volt a franciaországi felszabadító küzdelem további kibontakozása szempontjából. A partizánharc különösen nagy méreteket öltött Savoie-ban, Haute-Savoie-ban, Corrèze-ben, Dordogne-ban és más departement-okban. 1943 közepéig jórészt csak a partizánok és franc-tireurök harcoltak, 1943 második felétől viszont már az ellenállás polgári szervezeteihez tartozó harci csoportok tagjai is egyre inkább bekapcsolódtak a fegyveres küzdelembe. Megerősödött a sztrájkmozgalom. 1943 őszén sztrájkba lépett Nord és Pas-de-Calais megye valamennyi bányája, Párizs környékének és az ország déli részének igen sok üzeme.

Az ellenállás erőinek egységesítését az Ellenállás Nemzeti Tanácsának megalakítása tetőzte be 1943. május 27-én. Ez a tanács — amely a Kommunista Párt vezetőségének javaslatára jött létre

és működött — az ellenállási mozgalom legfelsőbb vezető szerve lett. Munkájában a különböző ellenállási szervezetek, az illegális szakszervezetek és hat politikai párt képviselői vettek részt. Legaktívabban a tanács legbefolyásosabb pártja, a Kommunista Párt dolgozott.

BELGIUM

A franciához hasonlóan a belga ellenállási mozgalom is gyors fejlődésnek indult, miután Németország a Szovjetunióra támadt. Belgium Kommunista Pártjának kezdeményezésére és vezetésével szakszervezeti harci bizottságok létesültek az üzemekben, bányákban, vasutakon, amelyek sztrájkokat és szabotázsakciókat szerveztek. 1942 tavaszán az ellenállás szervének, a Függetlenségi Frontnak illegális konferenciája felhívást intézett a belga néphez: erősítse harcát a megszállók ellen, és készüljön az általános nemzeti felkelésre. Az ellenállási mozgalom harci tevékenysége egyre fokozódott; osztagaiba mind több ember lépett be. 1943 végére — nem teljes adatok szerint — már 150 000-en fogtak fegyvert.

A Függetlenségi Front mozgalmon kívül más ellenállási szervezetek is tevékenykedtek Belgiumban. Közülük a londoni belga emigráns kormánynak alárendelt Armée Secrète volt a legjelentősebb. Több mint 50 000 tagja volt, aktív harcot azonban nem indított. Azt az utasítást kapta, hogy csak akkor bocsátkozzék fegyveres harcba, amikor Londonból parancsot kap rá. Ez a parancs azonban egészen Belgium felszabadításáig késett.

A megszállás idején az ellenállás harci erejét elsősorban a Kommunista Párt vezette partizáncsoportok adták. Diverziós akciókat szerveztek a vasutakon, hadifoglyokat szöktettek meg, lecsaptak a megszállókra és a velük együttműködő árulókra. A partizánok a lakosság segítségét élvezték; különösen komoly segítséget kaptak a kommunista kezdeményezésre sok városban megszervezett hazafias milíciától. Az Ardennek-hegység erős partizánkörzetté vált: a megszállók csupán néhány várost tudtak a kezükben tartani, a hegyvidék többi területe a partizánok ellenőrzése alá került. 1943 nyarán itt léptek harcba a német táborokból megszökött szovjet hadifoglyok partizánosztagai is. A szovjet osztagok utóbb a Za Rogyinu (A Hazáért) partizándandárban egyesültek.

A megszállók kegyetlen terrorral próbálták letörni a belga hazafiak ellenállását. A megtorlás elsősorban a kommunistákat sújtotta. Belgium Kommunista Pártja tagságának mintegy negyedét kivégezték vagy halálra kínozták; a párttagság több mint harmadát pedig börtönbe, illetve koncentrációs táborba zárták.

Anglia uralkodó körei és a belga emigráns kormányférfiak minden módon arra törekedtek, hogy fékezzék és korlátozzák a partizánharcot, és megakadályozzák az országban a fegyveres felkelést. Attól tartottak, hogy az ellenállás győzelme megdöntené Belgiumban a kapitalista rendszert.

HOLLANDIA

Miután a Szovjetunió belépett a háborúba, a hitleristáknak be kellett látniuk, hogy Hollandia népét nem sikerül nemzetiszocialista szellemben „átnevelniük". Minden politikai pártot betiltottak, kivéve a holland Nemzetiszocialista Mozgalmat. Az ellenállási mozgalomban való részvételért, de még az illegális irodalom terjesztéséért is halálbüntetést helyeztek kilátásba. A megtorlás azonban nem tartóztathatta fel a nemzeti felszabadító mozgalom fejlődését. A mozgalom élharcosa Hollandia Kommunista Pártja volt, amely a háború előtti hollandiai pártok közül egyedül vett részt az ellenállásban. 1941-ben létrehozták a párt katonai bizottságát, amely „mil-gruppékat" (katonai csoportokat) szervezett, és nagyszabású szabotázstevékenységet folytatott. Ugyancsak 1941-ben jött létre a jobboldali csoportok kezdeményezésére a hivatásos tisztek földalatti szervezete, a Rendszolgálat, azzal a céllal, hogy a felszabadulás után kezébe vegye a hatalmat. 1943 tavaszán Jan

Thyssen tartalékos tiszt vezetésével megalakult az Ellenállás Tanácsa; a tanács tagjainak döntő többsége a burzsoázia képviselői közül került ki. A londoni holland emigráns kormány csak 1942 nyarán lépett kapcsolatba az ellenállási mozgalommal. 1942 júliusában a kormány diplomáciai viszonyt létesített a Szovjetunióval.

A német fasiszták volgai veresége után a holland ellenállás tevékenysége is fokozódott. Az antifasiszta harcosok főképp szabotázsakciókat hajtottak végre és rendőrosztagokat támadtak meg; felgyújtották a munkaközvetítő hivatalokat, ahol a németországi munkára kiszemelt hollandok névsorait őrizték; politikai foglyokat szabadítottak ki. 1943 februárban a hazafiak megölték Ch. A. Seyffordt altábornagyot, a szovjet—német frontra induló holland önkéntes légió parancsnokát; márciusban szétrombolták az amsterdami központi címhivatalt, s ezzel megakadályozták a holland munkások Németországba hurcolását. A Gestapo ugyanakkor lecsapott a Kommunista Pártra: a párt egyik kulcshelyzetben levő összekötője árulást követett el, és 1943 elején a németek kezére adta a pártvezetés első és másodvonalának csaknem minden tagját. Mindannyiukat kivégezték. A párt életben maradt vezetőjének, Paul de Grootnak, el kellett rejtőznie. A párt azonban a súlyos veszteségek ellenére is folytatta tevékenységét. Részt vett abban az általános tiltakozó sztrájkban is, amely április 29-én robbant ki, ösztönös tiltakozásul a megszállók rendelete ellen, amely szerint valamennyi volt holland katonának jelentkeznie kellett németországi munkára. A németek a leszerelt holland katonákat és tiszteket potenciális ellenségeiknek tekintették, s ezért el akarták távolítani őket Hollandiából; Németországba szállításuk egyben munkaerővel látta volna el a német üzemeket. Április 30-án a sztrájk már az egész országra kiterjedt. A megszállók, akik attól féltek, hogy a sztrájk Franciaországra és Belgiumra is átcsap, ostromállapotot rendeltek el. 100 sztrájkolót a helyszínen agyonlőttek, 50 munkás pedig a német rendőri és katonai osztagokkal folytatott harcban esett el. Május 1-én megtörték a sztrájkot. Az áprilisi események azonban megmutatták, hogy a holland nép többsége elutasítja a fasiszta „új rendet". A német hatóságok megtorlásul elrendelték valamennyi rádiókészülék köte-

„A Szovjetunióval a fasizmus ellen"
Illegális holland röpirat

lező beszolgáltatását (válaszképpen 150 új illegális kiadvány jelent meg), Németországba hurcolták mindazokat az egyetemistákat, akik nem voltak hajlandók aláírni a lojalitási nyilatkozatot, nem sokkal később pedig munkaszolgálatra hívtak be minden 1920—1924-es születésű férfit. De ezek a megtorló intézkedések sem törhették meg a nép elszántságát.

Az ellenállási mozgalom fellendülése láttán az emigráns kormány 1943 júliusában parancsot intézett a Rendszolgálathoz: készüljön fel rá, hogy minden erejével támogatni tudja a hadvezetőséget, amely a felszabadulás után megérkezik majd Londonból Hollandiába. Az emigráns kormány arra is kísérletet tett, hogy maga alá rendelje az ellenállási mozgalmat. A németek 1943 őszén letartóztatták és kivégezték a Kommunista Párt új vezetőségét (Postma csoportját); ez az esemény megkönnyítette az emigráns kormány céljának megvalósítását.

LUXEMBURG

A megszállók 1941 októberében népszámlálást rendeztek Luxemburgban, arra számítva, hogy ennek eredményeként bebizonyíthatják: Luxemburg lakossága döntő többségében német. Az összeírtaknak megtiltották, hogy luxemburgi nemzetiségűnek vallják magukat. Mesterkedésük azonban teljes kudarccal végződött: a városiak 96, a falusiak 99 százaléka luxemburgi nemzetiségűnek nyilvánította magát, anyanyelveként pedig a letzeburgi nyelvjárást nevezte meg. A németek erre letartóztattak és megbüntettek 8000 embert, a népszámlálást pedig érvénytelennek nyilvánították.

1941 márciusa és 1942 áprilisa között Luxemburgban érvénybe léptették a német törvényeket. Bevezették a túszrendszert, betiltották a francia nyelvet. Simon gauleiter 1942 májusában kijelentette, hogy Luxemburg 1940. május 10 óta Németországhoz tartozik, és senki sem fogja többé megkérdezni a lakosságot, óhajtja-e ezt, vagy sem. Megkezdődött a luxemburgiak Németországba telepítése. A nácik hozzáláttak, hogy az oltalmuk alatt működő „Luxemburgi németek mozgalma" segítségével együttműködésre késztessék, majd teljesen elnémetesítsék a luxemburgi lakosságot. Mivel a leplezetlen elnémetesítési törekvések nagy ellenállást váltottak ki — különösen élesen megmutatkozott ez a népszámláláskor —, megpróbálták megosztani a lakosságot: az egyik részét meg akarták nyerni, a másikat megfélemlíteni. Az együttműködőknek német állampolgárságot adományoztak.

1942 augusztusától luxemburgiakat is behívtak a német hadseregbe. Válaszul 1942. augusztus 31-én általános sztrájk robbant ki. A németek kihirdették a rendkívüli állapotot. A sztrájk vezetőit elfogták és kivégezték, a sztrájkot elnyomták. A megmozdulás jelentősége messze túlnőtt Luxemburg határain: ez volt az első általános sztrájk a fasiszták által megszállt területeken. A megriadt fasiszta hatóságok meggyorsították a luxemburgi lakosság áttelepítését. A kitelepítettek helyére Dél-Tirolból, Erdélyből és Bukovinából németeket hoztak. Mégsem sikerült megtörniük a nép ellenállását. Földalatti ellenállási szervezetek alakultak: a londoni emigráns kormánnyal kapcsolatban álló Luxemburgi Hazafias Liga, a Szabadságharcosok, a Felszabadító Mozgalom és más csoportok. Illegális újságok és röplapok terjedtek, amelyek a megszállók elleni harc fokozására hívták fel a lakosságot. Az ellenállási szervezetek rabokat szöktettek, pénzt gyűjtöttek a bebörtönzöttek családjainak. Az Ardennekben luxemburgi partizánosztagok alakultak, sok luxemburgi pedig a francia partizánokhoz csatlakozott.

A luxemburgi ellenállásban jelentékeny szerepet vállalt Luxemburg Kommunista Pártja. A párt által létesített Aktív Egységfront hősiesen harcolt a megszállók ellen. A német hadseregbe besorozott luxemburgiak az első adódó alkalommal megadták magukat a szovjet hadseregnek, illetve Afrikában a szövetségeseknek. Több mint 5000 behívott luxemburgi dezertált.

5. AZ ANTIFASISZTA KOALÍCIÓ KISZÉLESEDÉSE

Az 1943-as esztendő a Hitler-ellenes koalíció hatalmának növekedését és sorainak megszilárdulását eredményezte. A szovjet fegyveres erők győzelmei gyökeres fordulatot hoztak a háborúban. Új, addig semleges államok léptek be a koalícióba. 1941-ben, miután Németország megtámadta a Szovjetuniót, Japán pedig az Egyesült Államokat és Angliát, az antifasiszta koalíció 26 államot foglalt magában. A Szovjetunió, az Amerikai Egyesült Államok, Anglia és domíniumai — Ausztrália, Kanada, Új-Zéland, Dél-afrikai Unió —, a gyarmati India, továbbá Kína mellett a koalíció tagja lett a fasiszta agresszió áldozatául esett európai országok csoportja: Belgium, Hollandia, Görögország, Luxemburg, Norvégia, Lengyelország, Csehszlovákia és Jugoszlávia. Belépett kilenc latin-amerikai ország is: Haiti, Guatemala, Honduras, a Dominikai Köztársaság, Costa Rica, Kuba, Nicaragua, Panama és Salvador. 1942-ben csatlakozott a koalícióhoz Mexikó, a Fülöp-szigetek és Etiópia, 1943-ban Brazília, Bolívia, Irak, Irán és Kolumbia.

A koalíció tagjai közül többen — főképp a latin-amerikai országok — nem vettek részt aktívan a hadműveletekben. Szerepük az volt, hogy a koalíció többi résztvevőjének rendelkezésére bocsátották anyagi erőforrásaikat, elsősorban élelmiszer- és nyersanyagkészleteiket. Háborúba lépésük még azért is fontos volt, mert szűkítette a tengelyhatalmak hadviselési lehetőségeit: az antifasiszta koalíció létrejötte után már egyetlen állam sem állt a fasiszta tömb oldalára.

X. FEJEZET

A FASISZTA HÓDÍTÓK KIŰZÉSE A SZOVJETUNIÓ TERÜLETÉRŐL

Az új, 1944-es esztendőben a Szovjetunió a háború befejező szakaszába lépett. Az 1943. évi hadjárat győzelmes kimenetele, a Szovjetunió hadigazdaságának növekvő ereje és az ellenség hátában kibontakozott grandiózus népi harc kedvező feltételeket teremtett ahhoz, hogy a Vörös Hadsereg 1944-ben nagyarányú támadó hadműveleteket indítson, és végképp kiverje a német fasiszta hordákat a Szovjetunió területéről.

1. AZ 1944. ÉVI TÉLI HADJÁRAT A SZOVJET—NÉMET ARCVONALON

A SZEMBEN ÁLLÓ FELEK HELYZETE ÉS TERVEI 1944 ELEJÉN

1944 elejére az arcvonal messze nyugatra tolódott, de a szovjet fegyveres erők előtt még hatalmas feladatok állottak. Még mindig óriási, 906 000 négyzetkilométernyi szovjet terület volt az ellenség kezén: Belorusszia, a balti köztársaságok, a Karél-finn SZSZK, Ukrajna jelentős része, Moldava és a Krím. A háború előtt ezen a területen kb. 39 millió ember élt. Mivel Nyugat-Európában nem nyílt meg a második front, a hitleristák keleten tarthatták erejük zömét és javát. A németeknek és szövetségeseiknek 236 hadosztálya és 18 önálló dandárja harcolt a szovjet—német arcvonalon, amelyből 198 hadosztály és 6 dandár német volt. A csapatok mintegy 54 500 löveggel és aknavetővel, 5400 harckocsival és rohamlöveggel, több mint 3000 repülőgéppel rendelkeztek. A német hadsereg megőrizte harcképességét, és szívósan védekezett minden vonalon. A háború legfontosabb frontja továbbra is a szovjet—német arcvonal volt. A német hadvezetőség azonban az 1943-ban elszenvedett súlyos veszteségek következtében kénytelen volt felhagyni a támadó hadműveletekkel, és hadászati védelembe ment át. A hitlerista vezetés arra számított, hogy a háború elnyújtása útján kimeríti ellenfeleit, időt nyer, diplomáciai manőverekkel ellentéteket szít az antifasiszta koalíció tagjai között, végül pedig különbékét köt az Egyesült Államokkal és Angliával. Ezért azt követelte csapataitól, hogy bármi áron törjék meg a Vörös Hadsereg támadó erejét, szilárdítsák meg keleten a frontot, és húzzák el a háborút. Azok a számítások azonban, amelyeket az antifasiszta koalíció belső ellentéteihez fűzött, alapjában elhibázottak voltak, mivel nem vették figyelembe a szabadságszerető népek legelemibb érdekeinek közösségét, s csupán az angol és amerikai uralkodó körök imperialista törekvéseire épültek.

A Vörös Hadseregre 1944 telén az a feladat várt, hogy szétzúzza a Leningrád alatt, a jobbparti

Ukrajnában, a Krímben és Belorussziában összevont nagy ellenséges erőket. A fő csapást délnyugati irányban szándékozta mérni. Ha tönkreveri az ellenség „Dél" és „A" hadseregcsoportjait, felszabadítja a jobbparti Ukrajnát és eléri az országhatárt, ezzel nem csupán a hitleri fegyveres erőkre mér súlyos csapást, de még inkább aláaknázza Németország nemzetközi és belső helyzetét.

Északnyugaton szét kellett verni a német „Észak" hadseregcsoportot, végképp felszámolni Leningrád blokádját, felszabadítani a leningrádi és kalinyini területet, és meg kellett teremteni a balti köztársaságok felszabadításának feltételeit.

A nyugati irányban összpontosított csapatoknak Vityebszk, Orsa és Bobrujszk körzetében kellett vereséget mérniük az ellenségre, hogy onnan Minszk irányában támadjanak majd tovább. A későbbi események azonban megmutatták, hogy a Belorusszia irányában tervbe vett előretörés irreális volt, minthogy az ott rendelkezésre álló erők elégtelenek voltak a bonyolult feladat végrehajtásához.

A Vörös Hadsereg tehát hatalmas arányú támadó hadműveletekre készült a Leningrádtól a Fekete-tengerig terjedő roppant arcvonalon. Főerőit úgy csoportosította, hogy az ellenség szárnyaira mérhessen csapást: Leningrád és Novgorod alatt a német „Észak" hadseregcsoportra, a jobbparti Ukrajnában a német „Dél" és „A" hadseregcsoportokra. A főhadiszállás óriási erőkkel rendelkezett. A frontok és flották állománya 461 lövész, gépesített lövész, légi úton szállított és lovassági hadosztályból, 38 önálló dandárból, 23 harckocsi- és gépesített hadtestből, 124 légi hadosztályból és egyéb különleges egységekből állt. A felsorolt egységekben összesen 6 165 000 ember harcolt. A hadseregek és flották lövegeinek és aknavetőinek együttes száma 92 500, a harckocsik és önjáró tüzérségi lövegek száma 5357, a harci repülőgépek száma pedig több mint 8500 volt. Ezenkívül jelentős erők maradtak a főhadiszállás tartalékában is.

A NÉMET CSAPATOK SZÉTVERÉSE LENINGRÁD ÉS NOVGOROD ALATT

A német fasiszta hódítók több mint két éven át tartották blokád alatt Leningrádot. 1943 januárja óta, mióta a Ladoga-tó mentén a szovjet csapatok áttörték a gyűrűt, a védők helyzete jelentősen javult. A tó déli partja mentén futó vasútvonalon és országúton szakadatlanul áramlott a városba az élelmiszer, a fegyver, a lőszer. A veszély azonban még nem múlt el. A front a város közvetlen közelében húzódott, a német tüzérség továbbra is barbár módon bombázta Leningrádot. A blokád két éve alatt a németek hatalmas, áthatolhatatlannak tűnő erődrendszert építettek ki. Itt, a Finn-öböltől Nyevelig húzódó frontszakaszon rendezkedett be védelemre az „Észak" hadseregcsoport 18. és 16. hadserege, Schörner vezérezredes parancsnoksága alatt. A két hadsereg 44 hadosztállyal és 4 dandárral rendelkezett. A terület városait és községeit ellenállási gócokká építették ki.

Az ellenség itt összevont erőinek szétzúzása a Leningrádi, Volhovi, 2. Balti Front és a Balti Flotta feladata volt. Rájuk hárult, hogy végképp felszámolják Leningrád blokádját. A Leningrád és Novgorod alatti támadást több hónapi munkával készítették elő.

1944. január 14-én, rendkívül erős tüzérségi előkészítés után, megindult a Leningrádi Front és a Volhovi Front támadása.

A Leningrádi Front csapatai L. A. Govorov hadseregtábornok parancsnoksága alatt Oranienbaum és Pulkovo felől áttörték a német védelmet. Kudarcba fulladt az ellenség minden kísérlete, hogy feltartóztassa a szovjet előrenyomulást. A szárnyon elhelyezkedő német seregeket január 20-án estére szétverték, a 18. német hadsereg többi, meglehetősen megtépázott alakulatai pedig sietve visszavonultak.

A Volhovi Front K. A. Mereckov hadseregtábornok vezetése alatt harcoló csapatai ugyanakkor Novgorodtól északra és délre törték át az ellenség igen erős állásait, és január 20-án szétzúzták a né-

Leningrádban a blokád széttörése után
Fénykép. 1944

metek novgorodi hadcsoportját. Az ősi Novgorod, amely több mint két éven át a megszállók uralma alatt állt, visszanyerte szabadságát.

Mindezzel egyidőben a 2. Balti Front M. M. Popov hadseregtábornok parancsnoksága alatt álló csapatai a 16. német hadsereget tartották lekötve, s nem engedték, hogy az „Észak" hadseregcsoport parancsnoksága erősítéseket dobjon át Leningrádhoz és Novgorodhoz.

Miután a 18. német hadsereg szárnyait elkeseredett küzdelemben megverték, a Leningrádi és a Volhovi Front főerői az ellenség oldalába és hátába nyomulva a Luga-folyó irányában fejlesztették tovább támadásukat. A Leningrádi Front csapatainak egy része ugyanakkor arra törekedett, hogy a Finn-öböl és a Csud-tó között elvágja az ellenség visszavonulási útját a Baltikum felé.

A 18. német hadsereget az Ilmeny-tó és a Csud-tó közötti térségben bekerítés fenyegette, s ez arra kényszerítette az „Észak" hadseregcsoport parancsnokságát, hogy sietősen délnyugat felé vonja vissza ezt a hadsereget. Ehhez azonban meg kellett tartania Luga várost, mert ezen át vezettek a visszavonulási utak. A városért folytatott elkeseredett harcok február 12-ig tartottak; végül is a németek ellenállása megtört, és a szovjet csapatok elfoglalták Lugát.

A Leningrádi Front — amelynek állományába a Volhovi Front csapatainak jelentős részét is beosztották — Luga elfoglalása után folytatta az ellenség üldözését Pszkov és Osztrov irányában. Február végére elérte a két városhoz vezető közvetlen felvonulási utakat, s itt védelembe ment át. 1944. január 27-én 324 ágyú 20 sortüze jelentette a világnak, hogy Leningrád felszabadult az ostromzár alól. A leningrádiak örömmámorban özönlöttek ki a díszsortüzektől megvilágított utcákra és terekre.

A 2. Balti Front seregei február 17-én, a Leningrádi Front sikereit kihasználva támadásba mentek át az Ilmeny-tótól délre. A következő napon elfoglalták Sztaraja Russzát, február 24-én pedig Dno állomást, a fontos vasúti csomópontot.

A NÉMET FASISZTA CSAPATOK SZÉTZÚZÁSA LENINGRÁD ÉS NOVGOROD TÉRSÉGÉBEN (1944. JANUÁR 14–MÁRCIUS 11.)
A front helyzete január 14-én
A szovjet csapatok támadása
A német fasiszta csapatok visszavonulása és ellencsapásai
A szovjet csapatok helyzete
január 30-ig
február 15-ig
A front helyzete március 1-én
A JOBBPARTI UKRAJNA ÉS A KRÍM FELSZABADÍTÁSA A FASISZTA MEGSZÁLLÁS ALÓL (1943. DECEMBER 24–1944. MÁJUS 12.)
A front helyzete 1943 végén
A szovjet csapatok támadásai
összfegyvernemi hadseregek támadásai
harckocsizó hadseregek és hadosztályok támadásai
lovas-gépesített csoportok támadásai
A német fasiszta csapatok visszavonulása és ellencsapásai
A szovjet csapatok helyzete
január közepéig
február végéig
május 5-ig (Szevasztopol alatt)
Bekerített német fasiszta csapatok
A front helyzete április közepéig
A Szovjetunió államhatára
Ladoga-tó
Finn hadtestek
3. hdt.
4. hdt.
Leningrádi front
13. lho.
7. ó. hds.
Kronstadt
Leningrád
Oranienbaum
Ropsa
Mga
Volhov
Tyihvin
Narva
„Narva" hadm. csoport
18. hds.
Ljubany
Csudovo
Volhovi Front
14. lho.
Gdov
Luga
Tartu
Novgorod
Ilmeny-tó
Simszk
Sztaraja-Russza
Pszkov
Dno
2. Balti Front
15. lho.
18. hds.
Osztrov
16. hds.
„észak" hadseregcsoport
Novorzsev
Holm
Opocska
Velikaja
Volga
Londaty
Rövidítések:
L. Ljuboljadi
P. Pulkovo
Zsiobin
9. hds.
„Közép" hadseregcsoport
Pinszk
Pripjaty
Breszt
Mozir
Belorusz Front
(február 24-tól 1. Belorusz Front)
Csernyigov
16. lho.
Kurszk
Szarni
Kovel
Chelm
Korosztyeny
1. Ukrán Front
Szumi
Belgorod
4. pc. hds.
Luck
Rovno
2. lho.
KIJEV
Harkov
Brodi
Sepetovka
Zsitomir
Fasztov
Vel. Bukrin
Lvov
Kanyev
Cserkasszi
Poltava
1. pc. hds.
Tarnopol
Kazatyin
Korsz.
Vinnyica
Kremencsug
Lozovaja
1. (magyar) hds.
Zsmerinka
2. Ukrán Front
5. lho.
Kolomija
Kirovograd
Dnyepropetrovszk
Mogiljov-Podolszkij
3. Ukrán Front
17. lho.
Csernovci
Déli-Bug
Krivoj Rog
Zaporozsje
Dnyeszter
Suceava
Nyikopol
Mariupol
4. (román) hds.
8. hds.
Iași
Cluj (Kolozsvár)
KISINYOV
Bengyeri
Nyikolajev
Melitopol
„Dél-Ukrajna" hadseregcsoport
Herszon
4. Ukrán Front
Ogyessza
Perekop
3. (román) hds.
Dzsankoj
Ak-Mecset
Kercs
Jevpatorija
Szimferopol
Feodoszija
Szevasztopol
Jalta
Galati
Izmail
Duna
Roviditések:
B Belaja Cerkov
Korsz. Korszuny-Sevcsenkovszkij
K.-P Kamenyec-Podolszkij
P. Proszkurov
Sz. Sznyigirevka
Zv. Zvenyigorodka
30° Gr.-tól K-re
Kalotaszegi tengerpárti hadszerep da a 4. lh.

A másfél hónapig tartó heves harcok során a szovjet csapatok 220–280 kilométert nyomultak előre nyugat felé. Csaknem az egész leningrádi területet s a kalinyini terület egy részét megtisztították az ellenségtől. A Leningrádot Moszkvával összekötő vasútvonalon ismét megindult a forgalom. A hitleristák „Északi fala" nem állta ki a Vörös Hadsereg csapásait. A szovjet csapatok 23 német hadosztályt vertek szét, 3 hadosztályt pedig teljesen megsemmisítettek. Befejeződött Leningrád 900 napos hősi eposza. A város védői a legsúlyosabb nélkülözések és szüntelen halálveszély közepette is kitartottak. Az Állami Honvédelmi Bizottság 1944. március 29-én rendeletet bocsátott ki „A leningrádi ipari és városi létesítmények helyreállításának elsőrendű intézkedéseiről 1944-ben". A Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa nem sokkal később rendelkezett a leningrádi terület felszabadított körzeteiben levő kolhozok, gép- és traktorállomások helyreállításához nyújtandó segítségről és a terület szovhozainak újjáépítéséről. A leningrádiak az egész ország dolgozóinak segítségével hozzáláttak, hogy helyrehozzák mindazt a szörnyű pusztítást, amit a fasiszták okoztak a városban és a város környékén. A hős várost 1945. január 26-án a Szovjetunió legmagasabb érdemrendjével, a Lenin-renddel tüntették ki.

JOBBPARTI UKRAJNA FELSZABADÍTÁSA

A német hadvezetőség, hogy megtartsa a gazdasági szempontból rendkívül fontos jobbparti Ukrajnát, és fedezze a Balkánra és Lengyelországba vezető utakat, 1944 elején Poleszjétől délre vonta össze a „Dél" és az „A" hadseregcsoportot (az előbbinek Manstein vezértábornagy, az utóbbinak Kleist vezértábornagy volt a parancsnoka). Jobbparti Ukrajnában 93 német hadosztály —

Támadásban az 1. Ukrán Front csapatai
Fénykép. 1944. január

Konyev marsall, a 2. Ukrán Front parancsnoka és Zaharov vezérezredes, a front törzskari főnoke
Fénykép. 1944

köztük 18 páncéloshadosztály — tartózkodott. A Krímet a 17. német hadsereg védte, amely ugyancsak az „A" hadseregcsoport állományába tartozott.

A két ellenséges hadseregcsoport megtörésére a négy Ukrán Front vonult fel. A szovjet seregek harckocsiállományukat tekintve nem, de létszámban, tüzérségi és légierő vonatkozásában fölényben voltak.

A támadásnak a Pripjaty-folyó és a Fekete-tenger közti frontszakaszon kellett megindulnia és két szakaszban végbemennie. Az első szakaszban az volt a cél, hogy végleg felszámolják az ellenség védelmét a Dnyepernél, és kijussanak a Déli-Bughoz. A második szakaszban a szovjet csapatoknak, a támadást mélységben tovább fejlesztve, szét kellett törniük az ellenség hadászati arcvonalát, és a Rovno—Mogiljov—Podolszkij—Dnyeszter-part vonalára kellett kijutniuk.

Az 1. Ukrán Front 1943. december 24-én indított támadást a Kijevtől nyugatra eső körzetben, N. F. Vatutyin hadseregtábornok parancsnoksága alatt. A front csapatai, miután Zsitomir és Bergyicsev körzetében megverték a németeket, 1944 január közepéig 80—200 kilométert törtek előre, és bekerítéssel fenyegették a Dnyepert Kanyevnál védelmező német csapatokat. Az I. Sz. Konyev hadseregtábornok vezetése alatt álló 2. Ukrán Front január 5-e ködös reggelén indult támadásra. Leküzdve a németek heves ellencsapásait, Kirovográdhoz tört, és január 8-án reggelre felszabadította a várost. Az ellenséget 40—50 kilométerre vetette vissza nyugat felé.

Az 1. és a 2. Ukrán Front a Dnyeper nyugati partján körül akarta zárni az ellenséget, terve azonban egyelőre nem sikerült. Korszuny-Sevcsenkovszkij körzetében ellenséges ék képződött, amely mélyen benyúlt a két szovjet hadsereg szárnyai közé. A németek — kilenc gyalogoshadosztály, egy páncéloshadosztály és egy gépesített dandár — makacsul védekeztek a beszögellésben. A két

„A járhatatlan utakon is — előre!"
Ukrajna. Fénykép. 1944 tavasz

Ukrán Frontnak most az lett az elsőrendű feladata, hogy felszámolja ezt az erős ellenséges csoportot. Január utolsó napjaiban a lövedékektől felhasogatott s a korai olvadástól fellágyult utakon megindultak egymás felé a két Ukrán Front csapatai. Január 28-án találkoztak Zvenyigorodkánál; a gyűrű bezárult. A „katlanba" került nagy ellenséges erők elutasították a megadásra való felszólítást. Megkísérelték, hogy kitörjenek a bekerítésből, de nem sikerült. A németek kívülről is megpróbálták áttörni a gyűrűt; ez is kudarcot vallott. Február 17-re a szovjet csapatok felszámolták a korszuny-sevcsenkovszkiji „katlant". 55 000 fasiszta katona és tiszt maradt a harcmezőn. A foglyok száma 18 000-en fölül volt. Minden fegyverük és felszerelésük a szovjet hadsereg kezére jutott. Csupán kisebb ellenséges egységeknek, köztük a tábornokok és magas rangú tisztek csoportjának sikerült harckocsikon és páncélautókon a hóvihar leple alatt kitörniük. A német repülőgépek mintegy 3000 embert, elsősorban sebesülteket szállítottak el.

Az ellenséget ezzel végképp elűzték a Dnyepertől. A szovjet seregek folytathatták támadásukat a Déli-Bug és a Dnyeszter felé.

A korszuny-sevcsenkovszkiji német csoport felszámolásával egyidejűleg az 1. Ukrán Front jobb szárnyának csapatai elfoglalták Rovno, Luck, Sepetovka körzetét, s északról fenyegették a német „Dél" hadseregcsoportot. E harcok során a szovjet partizánok és földalatti szervezetek nagy segítséget nyújtottak a reguláris csapatoknak. A V. A. Begma, I. F. Fjodorov és N. V. Taratuto parancsnoksága alatt harcoló partizánegységek hátba támadták az ellenséget, tönkretették közlekedési vonalait, és sok községet felszabadítottak.

A 3. és 4. Ukrán Front csapatai eközben — R. J. Malinovszkij és F. I. Tolbuhin hadseregtábornokok parancsnoksága alatt — Nyikopolért és Krivoj Rogért harcoltak. Február végére fel-

A FASISZTÁK MENEKÜLÉSE NOVGORODBÓL

Kukrinyikszi. 1944—1946

szabadították a mangán- és vasérckitermelés e fontos központjait. Most már meg lehetett indítani a jobbparti Ukrajna és a Krím teljes felszabadítására irányuló hadműveleteket.

A szovjet hadvezetés terve az volt, hogy az 1., 2. és 3. Ukrán Front egyidejű támadásával több irányban darabokra szabdalja a német frontot, kijut a Kárpátokhoz, és délnyugati irányú előretöréssel végképp kettévágja az ellenség arcvonalát. Az 1. Ukrán Frontra az a feladat hárult, hogy Sepetovka körzetéből Csertkov és Csernovci felé mérjen csapást, és a Dnyesztertől északra elvágja az ellenség visszavonulási útját. A 2. Ukrán Frontnak Zvenyigorodka körzetéből kiindulva Umany és Jaşi irányában, a 3. Ukrán Frontnak a Krivoj Rogtól délre fekvő körzetből kiindulva Nyikolajev és Ogyessza irányában kellett támadnia. A 4. Ukrán Front előkészületeket tett a Krím felszabadítására irányuló hadműveletre. A támadás előestéjén súlyos veszteség érte a szovjet hadsereget: február 29-én ukrán nacionalisták halálosan megsebesítették Vatutyin hadseregtábornokot, az 1. Ukrán Front parancsnokát, a háború alatt kiemelkedett fiatal szovjet hadvezérek közül az egyik legtehetségesebbet. Az 1. Ukrán Front vezetését előbb G. K. Zsukov marsall, utóbb I. Sz. Konyev marsall vette át.

A három Ukrán Front támadása március első napjaiban indult meg, és sikeresen bontakozott ki. Hatalmas térségen — Poleszje vidékétől a Dnyeper torkolatáig — tombolt a harc, milliós tömegek és iszonyú technikai erők csaptak össze. A szovjet seregek váratlan, megsemmisítő csapásokat mértek az ellenségre egyszerre több irányban, és feltartóztathatatlanul törtek előre. A Déli-Bugon és a Dnyeszteren menetből, egyetlen lendülettel keltek át. Az olvadástól járhatatlanná vált utak megnehezítették az előrehaladást. Külön alakulatokat kellett létrehozni a sárban megrekedt harci gépek kivontatására. A harcosok és a segítségükre siető helyi lakosok hosszú útszakaszokon vállon cipelték a lőszeres ládákat. A hadseregparancsnokok, frontparancsnokok lóra ültek, mert a gépkocsik számára járhatatlanná vált az út. De a Vörös Hadsereg támadó előretörését sem a tavaszi áradás, sem a hatalmas erődítésrendszerek, sem az ellenség elkeseredett ellenállása nem tudták feltartóztatni.

Ogyessza a németek kiverése után
Fénykép. 1944 április

Elérkezett az emlékezetes 1944. március 26-ika. A 2. Ukrán Front csapatai ezen a napon 86 kilométeres szakaszon elérték a Prut folyót — a Szovjetunió és Románia között húzódó határt —, átkeltek rajta, és Románia területére léptek. A szovjet kormány ezzel kapcsolatban nyilatkozatot tett közzé: a Vörös Hadseregnek, amely román területen üldözi tovább az ellenséget, semmiféle hódító célja nincs; a román nép megőrzi jogát, hogy maga döntsön jövendő sorsáról.

A 2. Ukrán Front csapatai a támadás során 200—400 kilométert nyomultak előre, felszabadították sok szovjet várost, a szétvert ellenséget a Kárpátok előhegységeibe vetették vissza, s a hadműveleteket román területre helyezték át.

Az 1. Ukrán Front csapatai másfél hónapig tartó támadó hadműveleteik során súlyos vereséget mértek a német „Dél" hadseregcsoportra. Az 1. és 4. német páncéloshadsereg húsz hadosztályának személyi állománya felerészben elpusztult. Az 1. német páncéloshadsereg csak nagy veszteségek árán törhetett ki a gyűrűből. Az 1. Ukrán Front seregei 80—350 kilométert nyomultak előre, felszabadították Vinnyica, Kamenyec-Podolszkij, Tyernopol, Csernovci területi központokat és több mint 700 nagyobb helységet. Nem maradt el tőle a 3. Ukrán Front sem. Csapatai, megtörve az ellenség ellenállását, március második felében elérték a Déli-Bugot, átkeltek rajta, és azonnal tovább támadtak Nyikolajev és Ogyessza irányában. Március 28-án behatoltak Nyikolajev városába. Egy 67 tengerészből és gyalogosból álló deszantalakulat a sötétség leple alatt már előző este partra szállt a nyikolajevi kikötőben, K. F. Olcsanszkij főhadnagy vezetésével elfoglalta a kikötőt s az elevátor épületét, és hősiesen tartotta mindkettőt a szovjet csapatok odaérkeztéig. A 67 katonából csak 12 maradt életben. A deszantalakulat valamennyi tagját a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki. A szovjet csapatok április 10-én reggel rohammal bevették Ogyesszát. A hős város lakói azonnal nekifogtak, hogy begyógyítsák a háború ütötte sebeket. A 3. Ukrán Front csapatai április közepén elérték a Dnyesztert, átkeltek rajta, és hídfőállásokat létesítettek jobb partján. A jobbparti Ukrajnában harcoló német erők déli szárnyát szétverték. A Vörös Hadsereg teljesen felszabadította a nyikolajevi és ogyesszai területet és Szovjet-Moldava jelentős részét. Moldavát teljes egészében 1944 nyarán szabadították fel a iași—kisinyovi hadművelet során.

A KRÍM FELSZABADÍTÁSA

Jóllehet az arcvonal 1944 április elejére messze nyugatra tolódott, a német hadvezetőség minden áron tartani akarta a Krímet. Míg a félsziget a kezükben volt, jelentékeny szovjet erőket tartottak lekötve, megnehezítették a Fekete-tengeri Flotta tevékenységét, és politikai nyomást gyakorolhattak délkelet-európai szövetségeseikre és Törökországra. A Krímben körülzárt 17. német hadsereg öt német és hét román hadosztályból állt — összesen mintegy 200 000 emberrel — s jelentékeny technikai felszereléssel rendelkezett.

A szovjet hadvezetés a következő erőket vetette be a Krím felszabadítására: a 4. Ukrán Frontot (parancsnoka: F. I. Tolbuhin hadseregtábornok), az Önálló Tengermelléki Hadsereget (parancsnoka: A. I. Jeremenko hadseregtábornok), a Fekete-tengeri Flottát (parancsnoka: F. Sz. Oktyabrszkij tengernagy) és az Azovi Hadiflottillát (parancsnoka: Sz. G. Gorskov ellentengernagy). A 4. Ukrán Front a perekopi földszoroson és a Szivas-folyó déli partján létesített hídfőben foglalt állást. Az Önálló Tengermelléki Hadsereg a Kercs-félszigettől északkeletre létesített hídfőállásban helyezkedett el. A szovjet seregek számszerűen kétszeresen felülmúlták az ellenséget, és technikailag is fölényben voltak.

Április 8-án támadásba lendült a 4. Ukrán Front. Miután a Szivas déli partján áttörte az ellenállást, széles térségben fejlesztette tovább a támadást, és gyorsan tört előre Szimferopol felé. A front csapatai mélyen átkarolták a perekopi körzetben összevont ellenséges erők szárnyait, sőt a Kercs körzetében levő fasiszta csapatokat is hátbatámadással fenyegették. A 17. német hadsereg parancs-

Szovjet tengerészgyalogos-osztag Szevasztopolban
Fénykép. 1944 május

noksága kénytelen volt gyorsan visszavonni csapatait a Krím-félsziget északi részéből és a Kercs-félszigetről Szevasztopol körzetébe. Az Önálló Tengermelléki Hadsereg csapatai az ellenséget üldözve április 11-én felszabadították Kercset. Április 13-án a 4. Ukrán Front egységei felszabadították Szimferopolt, április 15-én pedig elérték Szevasztopol külső védelmi övezetét. Április 17-re az Önálló Tengermelléki Hadsereg csapatai is Szevasztopolhoz értek. A Fekete-tengeri Flotta hadihajói és repülőgépei a hadműveletek első percétől fogva csapást csapás után mértek az ellenség hajóira, megakadályozva az ellenséget abban, hogy utánpótlást és lőszert szállítson a Krím-félszigetre. A krími partizánok hátba támadták az ellenséget, elvágták visszavonulási útjait, és részt vettek a városok és községek felszabadításában.

A szovjet csapatok, miután elérték Szevasztopolt, meg sem szakítva hadműveleteiket, gyors ütemben felkészültek a város megrohamozására. A 4. Ukrán Front, amelybe most már az Önálló Tengermelléki Hadsereg egységei is beolvadtak, május 7-én indította meg az ostromot. A szovjet csapatok a légierő és a tüzérség erőteljes támogatásával háromnapi véres harcban áttörték az ellenség erődvonalát. Május 9-én Szevasztopol — a Fekete-tenger erődje és legfontosabb haditengerészeti bázisa — felszabadult.

A német seregek maradványai, minden irányítás nélkül maradva, a Herszonesz-fokra menekültek. Május 12-én befejeződött a Krím megtisztítása. A 17. német hadsereg dicstelen véget ért: több mint 100 000 halottat és sebesültet vesztett. A Fekete-tengeri Flotta és a légierő ezenkívül számos német hajót elsüllyesztett, amelyeken az ellenséges csapatok menekülni próbáltak. A szovjet seregeknek mindössze 35 napra volt szükségük ahhoz, hogy az utolsó emberig felszámolják az ellenség 200 000 főnyi haderejét és felszabadítsák a Krím-félszigetet.

HADMŰVELETEK A SZOVJET—NÉMET ARCVONAL MÁS SZAKASZAIN

A Leningrádnál és Novgorodnál, a jobbparti Ukrajnában és a Krímben végrehajtott támadó hadműveletekkel egyidőben az arcvonal középső szakasza is megmozdult. Itt a következő szovjet hadseregek indultak támadásra: az 1. Balti Front, a Nyugati Front (április 24-től 3. Belorusz Front), a Belorusz Front (február 24-től 1. Belorusz Front) és a februárban újonnan létesített 2. Belorusz Front (ezt április elején megszüntették, de a hónap végén a Pripjatytól északra ismét megszervezték). Hadműveleteik a német „Közép" hadseregcsoport ellen Vityebszk, Bobrujszk és Kovel irányában bontakoztak ki. Velikije Lukitól a Pripjaty-folyóig mindenütt heves harc tombolt, s nem is csendesedett el 1944 áprilisig. A vityebszki arcvonalszakaszon az 1. Balti Front (parancsnoka: I. H. Bagramjan hadseregtábornok) és a Nyugati Front (parancsnoka: V. D. Szokolovszkij hadseregtábornok) csapatai, amelyek a korábbi harcokban kimerültek, és nem kaptak megfelelő erősítéseket, nem tudták legyőzni az ellenség elkeseredett ellenállását, s kénytelenek voltak védelembe átmenni. Sikeresebben alakultak az események az 1. és 2. Belorusz Front hadműveleti övezetében. A szovjet csapatok itt fontos hídfőállást foglaltak el a Dnyeper nyugati oldalán Rogacsev körzetében, felszabadították Kalinkovicsit, Mozirt, és kitörtek Kovel vidékére, miközben mélyen átkarolták dél felől a német „Közép" hadseregcsoportot. A 2. Belorusz Front Kovel felé irányuló további előrenyomulását azonban a németeknek sikerült feltartóztatniuk.

A középső szakaszon indított hadműveletek tehát nem hozták meg a várt eredményt. Ugyanakkor lekötötték az ellenséget és megakadályozták, hogy jelentékenyebb erőket dobjon át Leningrádhoz vagy a jobbparti Ukrajnába. Emellett a 2. Belorusz Front előretörése Kovel vidékére megszilárdította az 1. Ukrán Front messze nyugatra előretolt jobb szárnyának helyzetét.

AZ 1944-ES TÉLI HADJÁRAT KATONAI ÉS POLITIKAI MÉRLEGE

Az a vereség, amelyet a német fasiszta seregek 1944 telén elszenvedtek, szertefoszlatta a hitlerista vezetés reményeit, hogy el tudja húzni a védekező hadműveleteket, s közben ellentétek támadnak az antifasiszta koalíció résztvevői között. A Vörös Hadsereg súlyos vereséget mért a fasiszta csapatokra. A téli hadjárat során 142 ellenséges hadosztályt és 5 dandárt vert szét, 30 hadosztályt és 1 dandárt teljesen megsemmisített. A fasiszták több mint 1 millió embert, 20 000 löveget és aknavetőt, 4200 páncélost és mintegy 5000 repülőgépet vesztettek.

Felszabadult a jobbparti Ukrajna, Moldava nagy része, a Krím-félsziget, a leningrádi és kalinyini terület, továbbá Belorusszia jelentékeny része. 329 000 négyzetkilométernyi szovjet föld — a gazdasági szempontból igen fontos területek nagy része — tért vissza a szovjet országhoz, mintegy 19 millió lakossal.

Legnagyobb sikerét délen érte el a Vörös Hadsereg. A szovjet csapatok itt 300—450 kilométert nyomultak előre, felszabadították Krivoj Rogot és Nyikopolt, a Dnyeper és a Prut között elterülő termékeny földeket. A jobbparti Ukrajnában kiharcolt szovjet győzelmek gyökeresen megváltoztatták délen a hadi helyzetet, és nagyon meggyöngítették Németország politikai helyzetét. A délnyugati német arcvonal két részre szakadt. A „Dél" és az „A" hadseregcsoportok nem léteztek többé. Maradványaik egy része Nyugat-Ukrajnába húzódott vissza, s a továbbiakban „Észak-Ukrajnai" hadseregcsoport néven szerepelt, másik része Romániába vonult vissza „Dél-Ukrajna" hadseregcsoport néven. Miután a Vörös Hadsereg román területre lépett, Románia és Németország között kiéleződött a viszony. A csatlós államok megrémültek és megzavarodtak. Finnország, Románia és Magyarország kiutat keresett a háborúból.

2. A SZOVJET FÖLD TELJES FELSZABADÍTÁSA A FASISZTA MEGSZÁLLÓK URALMA ALÓL

A KÉT FÉL HADÁSZATI HELYZETE ÉS TERVEI 1944 NYARÁN

1944 május elején csend honolt a szovjet—német hadszíntéren. A szovjet fegyveres erők, miután fényes sikerrel befejezték a téli hadjáratot, új, megsemmisítő csapásokra készültek. A küszöbönálló támadásnak az volt a politikai célja, hogy végképp kiűzze a megszállókat a Szovjetunió földjéről és segítséget nyújtson az európai népeknek a fasiszta járom lerázásában. A szovjet népnek elég ereje volt e feladat megvalósításához. A frontokat és flottákat új harcosokkal töltötték fel, s így létszámuk 1944 nyarára 6 425 000 főre, a főhadiszállás tartalékaival együtt pedig csaknem 7 millió főre nőtt. A Vörös Hadsereggel vállvetve harcoltak a Szovjetunióban alakult lengyel, cseh, román és jugoszláv egységek, amelyek együttesen több mint 100 000 embert tömörítettek. E hatalmas haderő kellő mennyiségű korszerű fegyverzettel rendelkezett.

A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság Belorussziában kívánta mérni a fő csapást, hogy utána fokról fokra támadást indítson más frontszakaszokon is, s végül az egész szovjet—német arcvonalat mozgásba lendítse. A terv sikeres végrehajtása a Szovjetunió földjének teljes felszabadítását és Németország szövetségeseinek — Finnországnak, Romániának, Magyarországnak, Bulgáriának — leválasztását jelentette, lehetővé téve, hogy a Vörös Hadsereg segítséget nyújtson Délkelet-Európa népeinek.

A fő csapás irányában — a Nyugati-Dvina melletti Polock és a Pripjaty-parti Mozir között — az 1. Balti Front, a 3., 2. és 1. Belorusz Front helyezkedett el. E négy frontnak kellett szétzúznia

Az 1. csehszlovák hadtest katonái és tisztjei. Az előtérben Svoboda tábornok, a hadtest parancsnoka
Fénykép. 1944

a német „Közép" hadseregcsoportot. A német hadseregcsoport által megszállva tartott Belorusszia mint gigantikus ék — „belorusz erkély", ahogy maguk a hitleristák nevezték — nyúlt kelet felé, és elzárta a nyugatnak vivő utakat. Míg a németek a „belorusz erkély" birtokában voltak, szilárd helyzetet biztosíthattak csapataiknak a Baltikumban és Nyugat-Ukrajnában, és komolyan fenyegethették az 1. Ukrán Front Lvov irányában előretörő szárnyát. Ezért legelőször a „Közép" hadseregcsoportot kellett szétverni, s a továbbiakban a Balti-tengertől a Fekete-tengerig húzódó egész térségre kiterjeszteni a támadást. A Vörös Hadsereg parancsnoki karának mind magasabb színvonalú hadvezetési művészete és felhalmozódott harci tapasztalata lehetővé tette a gigantikus méretű támadó hadműveletek megtervezését és sikeres végrehajtását. Bár 1944 júniusában megnyílt az európai második front, a német főparancsnokság továbbra is a szovjet—német arcvonalat tekintette a legfontosabbnak. Németországnak és szövetségeseinek főerői — mintegy 4 millió ember — változatlanul itt összpontosultak. A németeknek azonban csak részben sikerült pótolniuk 1944 első hónapjaiban elszenvedett veszteségeiket.

A hitleristák már nem gondolhattak arra, hogy tisztán katonai eszközökkel megmenekülnek a vereségtől. Keitel vezértábornagy később beismerte, hogy 1944 nyarán „a katonák már elmondták a magukét... a továbbiakban a politikának kellett megoldást találnia". Németország most már csak azért harcolt, hogy időt nyerjen, s az antifasiszta koalíció felbomlásában reménykedett. Erőinek zömét ezért továbbra is a keleti fronton tartotta, és megkövetelte, hogy makacsul védelmezzen minden vonalat. A német parancsnokság arra számított, hogy a Vörös Hadsereg a front déli szárnyán, a Pripjaty-folyó és a Fekete-tenger között fogja mérni a fő csapást. E hibás elgondolás jegyében délen vonta össze csapatainak zömét. A „Közép" hadseregcsoport nehéz helyzetbe került.

A FINNEK VERESÉGE KARÉLIÁBAN. FINNORSZÁG KILÉP A HÁBORÚBÓL

A főhadiszállás úgy határozott, hogy miközben a belorussziai fő csapás előkészítő munkálatait végzi, a Karél-földszoroson és Dél-Karéliában megindítja a nyári hadjáratot. Politikai és katonai meggondolások egyaránt ezt a döntést támogatták. Finnország belső helyzete úgy alakult, hogy a finn hadseregre mért erős csapásnak okvetlenül arra kellett késztetnie a kormánköröket, hogy szakítsanak Hitlerrel, és kilépjenek a háborúból. Katonai szempontból viszont a karéliai támadás azt ígérte, hogy véglegesen elhárítja Leningrád felől a veszélyt, és ismét bekapcsolja a forgalomba a kirovi vasútvonalat és a Fehér-tengert a Balti-tengerrel összekötő csatornát.

A hadműveletek végrehajtásával a Leningrádi Front jobb szárnyát és a Karéliai Front bal szárnyát bízták meg, támogatásukra rendelve a Vörös Zászló érdemrenddel kitüntetett Balti Flottát. A Leningrádi Front csapatainak a Karél-földszoroson át Viborg irányában, a Karéliai Front csapatainak pedig Medvezsjegorszk és Sortavala irányában kellett támadniuk.

1944. június 9-én 240 nehéztüzérségi löveg tüze és a légierő bombatámadása zúdult azokra a védelmi vonalakra, amelyeket a finnek a Karél-földszoroson a háború három éve során kiépítettek. A következő napon, igen erős tüzérségi és légi előkészítés után, a Balti Flotta és a Ladoga-tavon tevékenykedő flottilla támogatásával támadásra indultak a Leningrádi Front csapatai. Heves harc árán, egymás után áttörték a finnek három védelmi vonalát, és június 20-án ostrommal bevették Viborg városát. Hamarosan a Finn-öböl északi részének szigeteit is megtisztították, és hozzáláttak, hogy partraszállási hadműveletet indítsanak az ellenség hátában.

A finn hadvezetőség a Karél-földszoros védelmének megszilárdítására erősítéseket kezdett átcsoportosítani Dél-Karéliából. Június 21-én azonban a Karéliai Front két hadserege (a front parancsnoka: K. A. Mereckov hadseregtábornok) támadásba ment át a Ladoga-tó és az Onyega-tó között, a 7. légi hadsereg, valamint a Ladoga-tavon és az Onyega-tavon működő flottillák támogatásával.

Szovjet csapatok offenzívája a karéliai földszoroson
Fénykép. 1944

A szovjet csapatok már az első napon átkeltek a Szvir-folyón, és áttörték a fő védelmi övezetet. Június 28-án felszabadították a Karél-finn Köztársaság fővárosát, Petrozavodszkot. A Távol-Északot a központi országrészekkel összekötő igen fontos közlekedési vonalak — a kirovi vasútvonal és a Fehér-tengeri—Balti-csatorna — felszabadultak, és ismét megindult rajtuk a forgalom. A támadás augusztus elejéig folytatódott. A főhadiszállás ekkor elrendelte, hogy a szovjet csapatok, amelyek már elérték a finn—szovjet határt, menjenek át védelembe.

A finn kormány már 1944 februárjában Stockholmba küldte megbízottját, Paasikivit, hogy a Szovjetunió stockholmi nagykövete, Kollontaj asszony útján tájékozódjék, milyen feltételekkel léphetne ki Finnország a háborúból. Paasikivi február 19-én kézhez kapta a szovjet feltételeket, amelyeket elég enyhéknek ítélt, és azt tanácsolta kormányának, hogy fogadja el azokat. Németország eközben azzal rémítgette a finneket, hogy ha különbékét kötnek, az oroszok „bolsevizálják" Finnországot, és Szibériába telepítik át a finn népet. A finn parlament többsége a szovjet—finn tárgyalások folytatása mellett nyilatkozott. A fasiszta kisebbség azonban zajos kampányt indított a béke ellen, röpcédulákat szórt, gyűléseket szervezett és azt követelte a kormánytól, hogy tartson ki a németek oldalán. Az Egyesült Államok és a svéd király viszont azt tanácsolta a finn kormánynak, hogy egyezzen meg a Szovjetunióval.

Március végén finn megbízottak — Paasikivi és Enckell — utaztak Moszkvába, hogy további felvilágosításokat kérjenek. A szovjet kormány tudomásukra hozta, hogy a következőket kívánja Finnországtól: szakítsa meg kapcsolatait Németországgal, újítsa fel az 1940. évi szovjet—finn egyezményt, a finn hadsereget helyezze békeállományba, fizessen 600 millió dollár jóvátételt a Szovjetuniónak, és adja vissza Petsamót.

Március 28-án a németek figyelmeztették a finneket: ha különbékét kötnek, Finnországban

Omladozik „a fasiszta erőd"
Kukrinyikszi karikatúrája. 1944

puccsszerűen németbarát elemek veszik át az uralmat. Hitler levélben fenyegette meg Mannerheimet, hogy nem nyújt további támogatást Finnországnak. A fegyverszállítást hamarosan le is állította. Maga a finn kormány sem akart belemenni az 1940. évi finn—szovjet egyezmény megújításába. A szovjet feltételeket ezért 1944. április 19-én elutasította.

A Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok kormányai 1944. május 13-án figyelmeztették Németország csatlósait felelősségükre, amit viselniük kell, ha tovább folytatják a háborút a hitleristák oldalán. A finn kormányra nem hatott a figyelmeztetés.

A Vörös Hadsereg újabb támadása és közeledése az 1940. évi szovjet—finn határhoz arra késztette a finn kormányt, hogy Németországhoz forduljon, és kétségbeesetten könyörögjön német fegyverekért és csapatokért. Ugyanakkor Svédországon át arról értesítette a Szovjetuniót, hogy kész szakítani Németországgal, és békefeltételeket kér. Június 22-én Ribbentrop Helsinkibe repült. Közölte Ryti elnökkel, hogy Németország azzal a feltétellel hajlandó csak segíteni Finnországot, ha a finnek végig kitartanak; máskülönben beszünteti segítségét. A finn kormány időközben megkapta a szovjet választ. A szovjet kormány azt kívánta, hogy a finn köztársasági elnök és a külügyminiszter írjon alá nyilatkozatot, miszerint Finnország kapitulálni óhajt, és kéri a Szovjetunió békefeltételeit. Az Egyesült Államok figyelmeztetést intézett a finnekhez, hogy amennyiben megegyeznek Ribbentroppal, az Egyesült Államok levonja a megfelelő következtetéseket. A finn kormányférfiak többsége a következő álláspontra helyezkedett: szükségük van a német segítségre, hogy megszilárdítsák a frontot, és kedvezőbb békefeltételeket csikarjanak ki. A finnek kötelezettséget vállaltak a németekkel szemben, hogy nem kötnek különbékét — de ezt a kötelezettséget nem Finnország kormánya vállalta, hanem személyesen Ryti elnök, Hitlerhez intézett június 26-i levelében; a kötelezettségvállalást Linkomies miniszterelnök is megerősítette július 2-i rádióbeszédében. Az Egyesült Államok június 30-án megszakította Finnországgal a diplomáciai kapcsolatokat.

A német segítség azonban nem tartóztathatta fel sokáig a szovjet támadást. A finn hadsereg erkölcsi ereje gyengült, tömegessé vált a szökés. Latolgatásnak nem volt helye többé. A finn kormány nem tehetett egyebet, mint azt, hogy a Szovjetunióhoz fordul és békét kér. Hogy a Németországgal szemben vállalt kötelezettségtől megszabaduljanak, Ryti elnök augusztus 1-én lemondott. A finn országgyűlés augusztus 5-én Mannerheimet választotta meg köztársasági elnökké. Augusztus 8-án új kormány alakult, A. Hackzellel az élén. A kormány kijelentette, hogy nem tartja magára nézve érvényesnek azt a kötelezettséget, amelyet Ryti vállalt Hitlernél. Finnország ezután teljesítette a béke előfeltételét: megszakította kapcsolatait Németországgal, és 1944. szeptember 4-én beszüntette a hadműveleteket. Finn kormányküldöttség érkezett Moszkvába. 1944. szeptember 19-én, a Szovjetunió és Anglia képviselőivel folytatott tárgyalások eredményeképp, megszületett a fegyver-

KORSZUN-SEVCSENKÓI CSATATÉR

P. A. Krivonogov. 1944

szüneti megállapodás. Finnország kötelezte magát, hogy hadseregét békeállományba helyezi, feloszlatja a fasiszta jellegű szervezeteket, bérbe adja a Szovjetuniónak a Helsinki közelében levő Porkkala-Udd területét katonai bázis céljára, és 300 millió dollár jóvátételt fizet. A fegyverszüneti feltételek teljesítésének ellenőrzésére Szövetséges Ellenőrző Bizottságot szerveztek.

A Finnországban állomásozó mintegy 200 000 ezer főnyi német haderő kiűzése, amit a finnek magukra vállaltak, egészen 1945. április 26-ig elhúzódott. Az Észak-Finnországból Norvégiába visszavonuló németek, bosszúból tegnapi szövetségesük „hűtlenségéért", felgyújtották a falvakat, tönkretették az utakat és hidakat, aláaknáztak mindent. 120 millió dollárnyi kárt okoztak a finneknek. Ez volt a német fasisztákkal létesített dicstelen „fegyverbarátság" finálója.

A „KÖZÉP" HADSEREGCSOPORT SZÉTZÚZÁSA. BELORUSSZIA FELSZABADÍTÁSA

Karéliában még folyt a harc, amikor az arcvonal középső szakaszán a szovjet seregek hozzáláttak „Bagration" fedőnévvel ellátott hadműveleti tervük megvalósításához.

Belorussziában az 1. Balti Frontnak, továbbá a 3., 2. és 1. Belorusz Frontnak kellett támadnia. Hadműveleteiket a Dnyeperi Flottilla, a nagy hatótávolságú légierő és a belorusz partizánok jelentős erői támogatták.

A szovjet csapatok egyidejűleg négy irányban támadtak: Vityebszk, Orsa, Mogiljov és Bobrujszk irányában. Tervük az volt, hogy előbb a „Közép" hadseregcsoport két szárnyát verik szét Vityebszk és Bobrujszk körzetében, majd mindkét irányból Minszk felé tartva fejlesztik tovább a támadást, hogy bekerítsék és megsemmisítsék a hadseregcsoport főerőit. E feladat sikeres végrehajtása után a szovjet csapatok további támadással Kelet-Poroszország határához juthattak, és a Narew- és Visztula-folyókhoz törhettek előre.

A hadműveleti terv értelmében az 1. Balti Front a fő csapást Besenkovicsi és Lepel irányában, onnan tovább Daugavpilsz és Kaunasz irányában mérte; a 3. Belorusz Front Boriszov, Minszk és tovább, Grodno irányában; a 2. Belorusz Front előbb Mogiljov, onnan Minszk felé tört; az 1. Belorusz Front Bobrujszk, Baranovicsi irányában, majd erőinek egy részével szintén Minszk felé támadott. A szovjet csapatok június 23—24-én indították meg a támadást, s már az első napon több irányban áttörték az ellenség védelmét. Az 1. Balti Front csapatai (parancsnoka: I. H. Bagramjan hadseregtábornok), a 3. Belorusz Front csapataival együtt (parancsnoka: I. D. Csernyahovszkij vezérezredes), Vityebszk várost északnyugatról és délkeletről átkarolva törtek előre. Június 26-án felszabadították Vityebszket, a következő napon pedig befejezték az ellenség ott körülzárt öt hadosztályának felszámolását. A 3. Belorusz Front csapatai egyidejűleg a minszki főútvonal mentén is támadásba lendültek, és június 27-én felszabadították Orsát. E harcok során hajtotta végre hőstettét Jurij Szmirnov gárdista. Súlyosan megsebesült, és a fasiszták fogságába esett. Azok bestiálisan megkínozták, hogy megtudjanak tőle valamit a Vörös Hadseregről, de egyetlen szót sem tudtak kihúzni belőle. Amikor a szovjet csapatok elfoglalták a német védelmi vonalat, Szmirnov holttestét egy fedezék falára felfeszítve találták. Homlokába, kezébe, lábába szögeket vertek kínzói. Állhatatosságáért és bátorságáért halála után a Szovjetunió Hőse kitüntetést kapta.

Sikeresen bontakozott ki a 2. Belorusz Front támadása is, M. V. Zaharov vezérezredes parancsnoksága alatt. A front csapatai június 27-én elérték a Dnyepert, Mogiljovtól északra és délre átkeltek rajta, majd 28-án elfoglalták Mogiljovot.

A K. K. Rokosszovszkij hadseregtábornok parancsnoksága alatt álló 1. Belorusz Front jobb szárnya, amely június 24-én támadott, ugyancsak nagy sikereket ért el. Csapatai Bobrujszk irányában törtek előre, igen hamar szétzúzták az ellenség védelmét és öt német hadosztályt bekerítettek Bobrujszk körzetében. Ezeket június 29-ére megsemmisítették. A német „Közép" hadseregcsoport

Hazatérés a faluba
Belorusszia. Fénykép

összeomlás előtt állt. Parancsnokságát június 28-án Model vezértábornagy vette át Busch vezértábornagytól. Model mindent megtett, hogy javítson a hadseregcsoport helyzetén; új védelmi vonalat próbált kiépíteni a Berezina mentén, az „Észak-Ukrajna" és az „Észak" német hadseregcsoportoktól elvont erők segítségével, de elkésett. A három Belorusz Front viharosan folytatta támadását, s gyors előretörésük keresztülhúzta az ellenség számításait. Minszktől keletre „katlan" keletkezett, amelyben mintegy 100 000 német szorult össze. A Boriszov városáért vívott harc során örökítette meg nevét egy szovjet harckocsi háromtagú legénysége: a kommunista P. N. Rak hadnagy és két komszomolista, A. A. Petrjajev gárdaőrmester és A. I. Danyilov gárdaőrmester. Harckocsijuk a Berezina hídján át tört be a városba, s hátuk mögött azonnal felrobbant a németek által aláaknázott híd. A három hős 16 órán át harcolt egymagában Boriszov utcáin, s nagy veszteségeket okozott a németeknek. Szétlőtték a német parancsnokságot, megsemmisítették az egyik német egység törzskarát. Végül mindhármukat megölték. Július 3-án felszabadult Belorusszia fővárosa, Minszk. Lakói lelkesen fogadták a szovjet reguláris egységeket és a belorusz partizánokat, akik szintén részt vettek a város felszabadításában. A szovjet csapatok azonnal megkezdték a körülzárt, „katlanba" szorított ellenség felszámolását. Július 11-ére be is fejezték. Július 17-én 60 000 német katonát, tisztet és tábornokot kísértek végig Moszkva utcáin: a belorussziai hadjárat foglyait. A fasiszta katonák csak mint foglyok láthatták meg a szovjet fővárost.

A szovjet támadás széles arcvonalon folytatódott, egészen augusztus végéig.

Július 13-án a 3. Belorusz Front csapatai felszabadították Szovjet-Litvánia fővárosát, Vilniust. Az 1. Balti Front északnyugati irányban támadott tovább, behatolt Lettországba, és július végén elfoglalta Jelgava városát, a Baltikumot Kelet-Poroszországgal összekötő közlekedési vonalak fontos

Német hadifoglyok Moszkva utcáin
Fénykép. 1944

gócát. A front gyorsegységei augusztus 1-én Tukums körzetében elérték a Rigai-öblöt, és megszakították az „Észak" és „Közép" hadseregcsoportok közt a szárazföldi összeköttetést. Igaz ugyan, hogy a németeknek valamivel később sikerült visszaszorítaniuk a szovjet erőket a partvidékről, és egy időre ismét folyosót létesítettek két hadseregcsoportjuk között, a német „Észak" hadseregcsoport helyzete azonban, amelyet körülfogott a három Balti Front, igen súlyossá vált.

A 3. Belorusz Front csapatai, miután Vilniust felszabadították, széles vonalon kiértek a Nyeman-folyóhoz, átkeltek rajta, és folytatták előretörésüket Kelet-Poroszország határáig. A nyemani hídfőért vívott légiharcban a szovjet repülőkkel együtt részt vett a francia „Normandie" légiezred is, amely itt nyerte el a kitüntető „Nyeman" elnevezést. Két francia pilótát — Marcel Albert-t és Roland de la Poin-t — a Szovjetunió Hőse címmel tüntettek ki.

A 2. Belorusz Front seregei, támadásukat tovább fejlesztve, a Narew mögé vetették vissza az ellenséget, és augusztus végére délkelet felől elérték a Kelet-Poroszországba vezető közvetlen felvonulási utakat.

Igen eredményesen bontakozott ki a támadás az 1. Belorusz Front bal szárnyának arcvonalán, ahol a csapatok a szomszédos 1. Ukrán Front egységeivel együttműködve július 13-án indultak el Rava-Russzkaja irányában. Csapásmérő csoportjaik július 20-án átkeltek a Nyugati-Bugon, és a lengyel határhoz értek. Tovább törve előre, a bal szárny csapatai hamarosan elérték a Visztulát, és hídfőket létesítettek a folyó nyugati partján Magnuszew, Puławy és Dęblin körzetében. A szovjet harcosok oldalán önfeláldozóan küzdöttek Lengyelország felszabadításáért a Szovjetunióban alakult 1. Lengyel Hadsereg katonái, Berling vezérezredes parancsnoksága alatt. Hatékonyan segítették a Vörös Hadsereget a lengyel partizánok is. A lakosság lelkesen fogadta felszabadítóit, s hálával és

A Lengyel Hadsereg katonái a Vörös Hadsereg harcosaival beszélgetnek
Białystok. Fénykép. 1944

tisztelettel övezte a szovjet katonák önzetlen hősiességét. Július végén már azokért az utakért folyt a harc, amelyek Varsó elővárosához, Prágához vezettek; az előváros megtisztítása szeptember közepén fejeződött be.

A négy szovjet front erejével végrehajtott belorussziai hadművelet a Nagy Honvédő Háború egyik legnagyobb arányú hadművelete volt. A német „Közép" hadseregcsoport katasztrofális vereséget szenvedett. A szovjet seregek felszabadították egész Belorussziát, Litvánia nagyobbik részét, Lettország egy részét, továbbá a Visztulától és a Narewtől keletre fekvő lengyel földeket. A Vörös Hadsereg Kelet-Poroszország határához érkezett. Az ellenség hadászati arcvonalát igen rövid idő alatt 600 kilométer mélységben törte át, mégpedig középső szakaszán, a döntő irányban.

A német „Közép" hadseregcsoportot ért megsemmisítő vereség és a belorussziai beékelődés felszámolása kedvező feltételeket biztosított Nyugat-Ukrajna és a Baltikum felszabadításához s a délkelet-európai országokba való sikeres előretöréshez.

NYUGAT-UKRAJNA FELSZABADÍTÁSA

Az 1. Ukrán Front I. Sz. Konyev marsall vezénylete alatt 1944. július 13-án ment át támadásba az „Észak-Ukrajna" elnevezésű, német és magyar csapatokból álló hadseregcsoport ellen, amelynek parancsnoka Harpe vezérezredes volt. A szovjet erők Rava-Russzkaja irányában áttörték az ellenség védelmét, és öt nap alatt 50—80 kilométert nyomultak előre. Az 1. gárdaharckocsi hadsereg harckocsijai M. E. Katukov vezérezredes parancsnoksága alatt átkeltek a Nyugati-Bugon és július 17-én Lengyelország területére értek.

A. I. Pokriskin, a Szovjetunió Hőse harmadszor kapja meg az „Aranycsillag"-érmet.
N. M. Svernyik, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnökhelyettese átnyújtja a kitüntetést
Fénykép. 1944

Lvov irányában bonyolultabb volt a helyzet. Az ellenség itt elkeseredetten védekezett. Hogy ellenállását megtörjék, a szűk áttörési résbe — amelynek szélessége mindössze 4—6 kilométer, mélysége pedig 16—18 kilométer volt — egymás után két szovjet harckocsi hadsereg nyomult be P. Sz. Ribalko és D. D. Leljusenko vezérezredesek vezénylete alatt. A harckocsizó egységek viharosan törtek előre; egy részük északnyugati irányban mért csapást, s a jobb szárnyon küzdő csapásmérő csoporttal együtt Brodi körzetében körülzárt 6 ellenséges hadosztályt. Az 1. Ukrán Front főerői ugyanakkor északnyugatról és délkeletről átkarolták Lvovot, és bekerítéssel fenyegették a Lvovnál összevont egész német csoportosítást! Az ellenség sietve visszavonult délnyugat felé. A szovjet csapatok július 27-én benyomultak Lvovba, s az arcvonal többi szakaszán is sikeresen bontakozott ki a támadás. Felszabadították Rava-Russzkaját, Vlagyimir-Volinszkot, Sztanyiszlavot és több más várost.

A krakkói irányban előretörő csapatok július 29-én átkeltek a Visztulán, és Sandomierz körzetében hídfőállást létesítettek a folyó nyugati partján.

A hídfő körül egész augusztusban kemény harc folyt. Az ellenség több ízben erős ellencsapásokkal kísérelte meg a hídfőállás felszámolását és visztulai védővonalának visszaállítását, ez azonban nem sikerült. Az 1. Ukrán Front csapatai visszaverték az ellencsapásokat, és augusztus 18-án elfoglalták Sandomierzt. Augusztus végére 75 kilométer széles és 50 kilométer mély felvonulási területté bővítették a hídfőt. A szovjet harcosok, bátorságukért és kitartásukért, méltó elismerésben részesültek. A visztulai átkelésért és a hídfő megvédelmezéséért az 1. Ukrán Front sok katonáját és tisztjét a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki. Vakmerően küzdöttek a hídfő védelmére rendelt légialakulat repülői, köztük a 9. gárda-vadászrepülő hadosztály A. I. Pokriskin ezredes parancsnok-

sága alatt. 12 repülő kapta meg a Szovjetunió Hőse kitüntetést. A. V. Vorozsejkin őrnagy, I. N. Kozsedub százados és N. V. Cselnokov alezredes az „Arany Csillag" érdemrend második fokozatát kapta, maga a hadosztályparancsnok, A. I. Pokriskin pedig harmadszor lett a Szovjetunió Hőse.

Miközben a Visztula nyugati partján heves harc tombolt, a front bal szárnyának csapatai eredményesen törtek előre. Augusztus elején e csapatokat az újonnan szervezett 4. Ukrán Frontnak rendelték alá, amelynek parancsnoka I. E. Petrov vezérezredes lett. A hónap második felében elérték a Kárpátok előhegyeit, és eljutottak Csehszlovákia határához.

A nyugat-ukrajnai támadás a szovjet csapatok nagyszabású győzelmével végződött. Szétzúzták az „Észak-Ukrajna" hadseregcsoportot, felszabadították Nyugat-Ukrajnát és Lengyelország délkeleti körzeteit, s nagy hídfőállást építettek ki a Visztula nyugati partján. Mindezzel kedvező feltételeket teremtettek a Dél-Lengyelország és Csehszlovákia (Kárpát-Ukrajna) felé irányuló további hadműveletekhez.

A NÉMETEK KIŰZÉSE A BALTIKUMBÓL

A Baltikum felszabadítása már a belorussziai hadművelet során megkezdődött. Júliusban a 2. Balti Front A. I. Jeremenko hadseregtábornok parancsnoksága alatt harcoló csapatai ugyancsak elérték Lettország határát. A front kötelékében hősiesen harcolt a lett lövészhadtest, Brantkaln vezérőrnagy parancsnoksága alatt. A lett lövészhadosztály már a Moszkva alatti harcokban példaszerű állhatatosságot és merészséget tanúsított. 1942-ben gárdahadosztályi rangra emelték. A lett alakulatok, amelyeket időközben hadtestté szerveztek, most szülőföldjük felszabadításáért küzdöttek. A 3. Balti Front, amelynek I. I. Maszlennyikov hadseregtábornok állt az élén, felszabadította Pszkovot, majd benyomult Észtországba. A Leningrádi Front csapatai kiverték az ellenséget Narvából. Bár támadásukat nem tudták továbbfejleszteni, lekötötték az ellenséget, és ezzel hozzájárultak a 3. Balti Front sikeréhez. A német „Észak" hadseregcsoport, amely ezen a frontszakaszon védekezett, fokozatosan kimerült, és egyik pozícióját a másik után adta fel. Július és augusztus folyamán a Baltikum területének közel fele felszabadult.

Az „Észak" hadseregcsoport végleges szétzúzására és a Baltikum teljes felszabadítására a Balti Frontok és a Leningrádi Front együttes erejét vetették be. A hadműveleti terv az volt, hogy az 1. Balti Front dél felől támadásra indul Riga irányában, és elvágja a németek balti hadseregcsoportját Kelet-Poroszországtól. Ugyanakkor a 2. és 3. Balti Front északkeletről, illetve keletről indul meg Riga irányában, a Leningrádi Front pedig Tartu körzetéből észak felé mér csapást, hogy együttes erővel több részre szabdalják, majd megsemmisítsék az ellenséges csoportot.

A Baltikumban szeptember közepén következtek be a döntő események, amikor a német „Közép" hadseregcsoport szétzúzása már véget ért. Szeptember 14-én mindhárom Balti Front támadásba lendült. A legnagyobb sikereket az 1. Balti Front érte el, amelynek csapásmérő egységei megtörték az ellenség védelmét, és Riga alá nyomultak. A hitlerista hadvezetőség nagy erősítéseket csoportosított át ide. Hosszú, nehéz harc bontakozott ki. A 3. és 2. Balti Front csapatai lassan nyomultak előre a lett főváros felé, és szeptember végén érték el az ellenség előre kiépített védelmi vonalát, 25—60 kilométer távolságra Rigától. A Leningrádi Front egységei szeptember 17-én indultak támadásra Tartu körzetéből, és gyorsan törtek előre Tallinn felé; ezzel arra kényszerítették a hitleristákat, hogy a narvai frontszakaszról is visszavonják csapataikat. Szeptember 22-én bevonultak Észtország fővárosába, Tallinnba, és öt nap múlva befejezték Észtország szárazföldi részének felszabadítását. A támadásban részt vett és vitézül harcolt az 1942-ben szervezett észt lövészhadtest is Perna altábornagy vezénylete alatt.

Az „Észak" hadseregcsoport főerőit most a rigai hídfőállásban vonták össze. Az ellene intézett támadás elhúzódó harcot és nagy veszteségeket követelt. Ezzel kapcsolatban megváltoztatták az 1. Balti Front támadási irányát. Azt a feladatot kapta, hogy Šiauliai körzetéből kiindulva Klaipeda

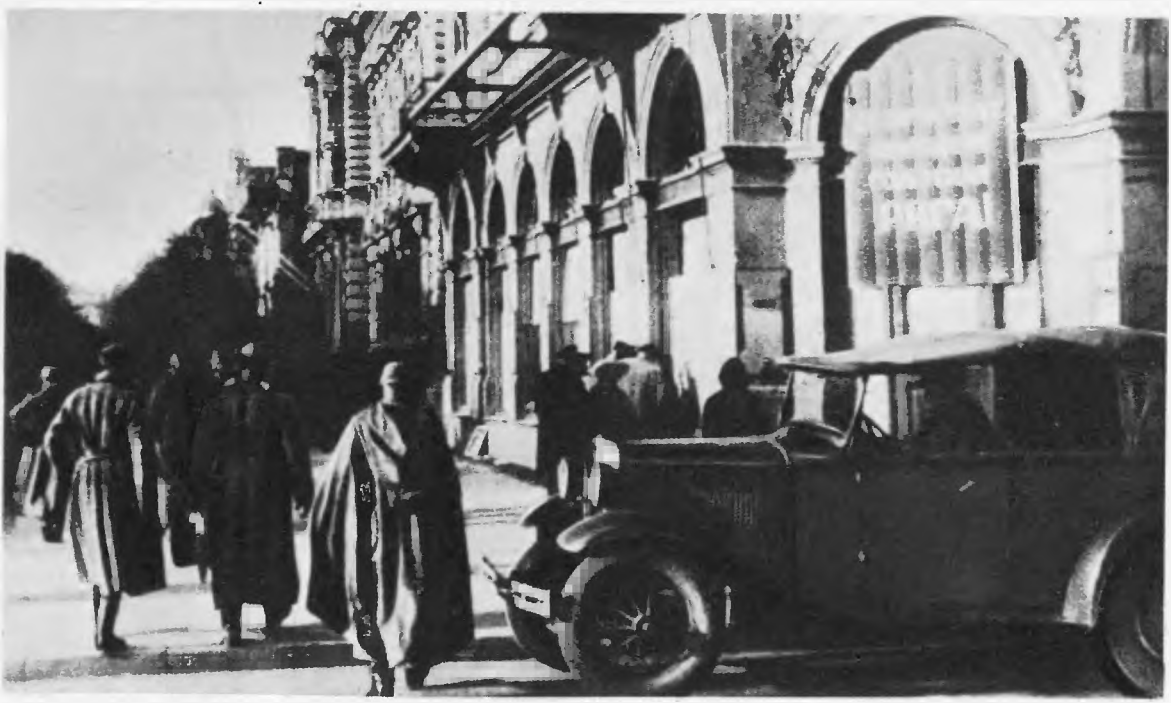

A felszabadult Rigában
Fénykép. 1944

(Memel) irányába mérjen csapást, és vágja el a németeket Kelet-Poroszországtól. Az átcsoportosítást hat nap leforgása alatt, teljes titokban hajtották végre. Ezalatt mintegy félmillió embert, több mint 9000 löveget, 1340 harckocsit és önjáró tüzérségi löveget csoportosítottak át egyik frontszakaszról a másikra. A katonai szervezettség és gyorsaság csúcsteljesítménye volt ez. Október 5-én a szovjet erők váratlanul támadásba lendültek, és gyorsan elérték a tengert. Klaipedát nem tudták azonnal elfoglalni, de minthogy Palanga körzetében, Klaipedától északra kiértek a Balti-tengerhez, a fő feladatot teljesítették: az „Észak" hadseregcsoportot elvágták Kelet-Poroszországtól. Eredményesen harcolt e csatákban a litván lövészhadosztály, amely itt nyerte el a Vörös Zászló érdemrendet, s utóbb megkapta a „Klaipedai" nevet. A 2. és 3. Balti Front is megújította támadását Riga irányában. Október 13-án A. I. Popov, kitüntetett törzsőrmester, kitűzte a vörös zászlót Riga központjában. Lettország fővárosa felszabadult. A német „Észak" hadseregcsoport maradványai a Tukums és Liepaja közti sávon a tengerpartra szorultak; ott tették le a fegyvert 1945 májusában.

A Leningrádi Front harcosai és a Balti Flotta tengerészei szeptember végén hozzáláttak a Moonsund-szigetek megtisztításához. Gyorsan elfoglalták a Vormsi, Muhu és Hiiumaa szigeteket. Saaremaa felszabadítása november végéig húzódott: akkor semmisítették meg az ellenség utolsó csapatait a Sorve-félszigeten. A Moonsund-szigetek felszabadításával a Balti Flotta ellenőrzése alá került a Finn-öböl és a Rigai-öböl bejárata, és lehetővé vált, hogy a flotta sokkal szabadabban tevékenykedjék a Balti-tengeren.

A Baltikum felszabadításának igen nagy politikai és katonai jelentősége volt. Az arcvonal megrövidült, s ez lehetővé tette, hogy a szovjet hadsereg most már közvetlenül Németország megtámadására összpontosítsa erejét. A körülzárt „Észak" hadseregcsoport nem befolyásolhatta többé lényegesen a hadihelyzet alakulását. Németország a Baltikummal fontos felvonulási területét és élelmiszernyersanyag bázisát vesztette el.

Kirkenes norvég város lakói fogadják a Vörös Hadsereg katonáit
Fénykép. 1944

GYŐZELEM A SARKVIDÉKEN

Miután a finnek a Karél-félszigeten és Dél-Karéliában vereséget szenvedtek, és Finnország kilépett a háborúból, létrejöttek a szovjet sarkvidék felszabadításának feltételei. Ez a feladat a Karéliai Front csapataira és az Északi Flotta egységeire hárult (parancsnoka: A. G. Golovko tengernagy). A németek több mint 50 000 főnyi hegyivadász hadtestét kellett kiverniük innen.

A támadás október 7-én indult meg. Az ellenség elkeseredett ellenállást tanúsított, de a szovjet csapatok áttörték védelmét. Az Északi Flotta hajói tengerészgyalogos dandárt tettek partra, hogy megkönnyítsék a főerők hadműveleteit. A V. I. Scserbakov altábornagy parancsnoksága alatt küzdő 14. hadsereg csapatai a tengerészekkel együttműködve már október 15-én elfoglalták Petsamót, és tovább nyomultak a norvég határ felé. A flotta a tengerpart több pontján tengerészegységeket tett partra, s e deszantalakulatok sikeresen küzdöttek a szárazföldi csapatok oldalán. A szovjet erők október 22-én bevették Nyikel községet, és elérték Norvégia határát. A harcok során legyengült német fasiszta csapatok nem fejthettek már ki komoly ellenállást, és gyorsan visszahúzódtak Norvégia belsejébe. Október 25-én a 14. szovjet hadsereg egységei bevonultak Kirkenes norvég városba. A helyi lakosság melegen fogadta a szovjet harcosokat, és mindenben segítette őket. A halászok motorcsónakjaikon átszállították a szovjet katonákat a fjordokon, a város lakói pedig házaikba vitték a sebesülteket, és ott ápolták őket. A petsamói terület és az észak-norvégiai körzetek felszabadításával a sarkvidéken véget értek a hadműveletek.

HADMŰVELETEK A SZOVJET–NÉMET FRONTON 1944 JÚNIUSTÓL DECEMBERIG

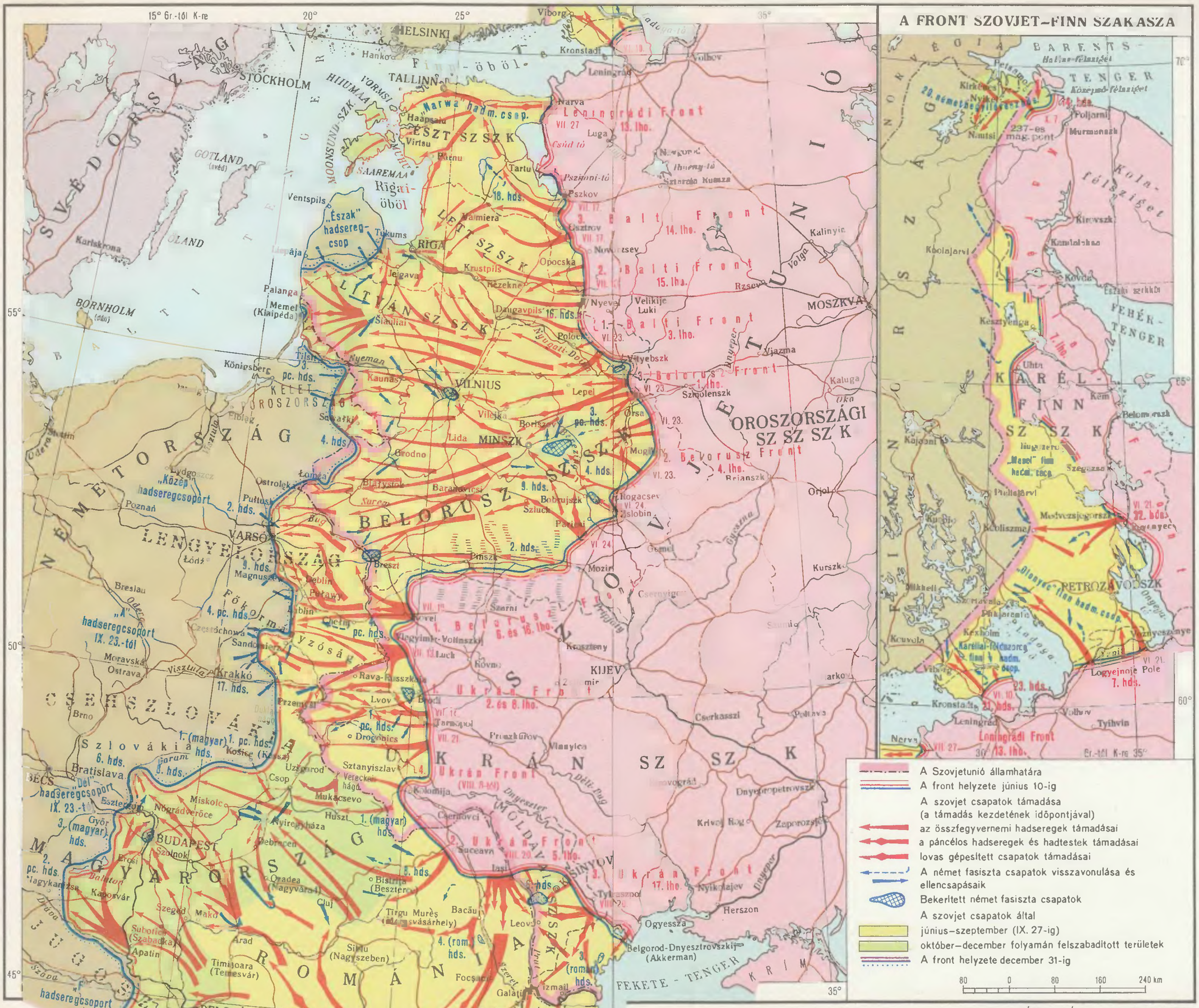
A FRONT SZOVJET–FINN SZAKASZA
A Szovjetunió államhatára
A front helyzete június 10-ig
A szovjet csapatok támadása
(a támadás kezdetének időpontjával)
az összfegyvernemi hadseregek támadásai
a páncélos hadseregek és hadtestek támadásai
lovas gépesített csapatok támadásai
A német fasiszta csapatok visszavonulása és ellencsapásaik
Bekerített német fasiszta csapatok
A szovjet csapatok által
június–szeptember (IX. 27-ig)
október–december folyamán felszabadított területek
A front helyzete december 31-ig
80 0 80 160 240 km
HELSINKI
STOCKHOLM
TALLINN
RIGA
VILNIUS
MINSZK
MOSZKVA
KIJEV
VARSÓ
BUDAPEST
BELGRÁD
BUKAREST
FEKETE-TENGER
FEHÉR-TENGER
BARENTS-TENGER
Leningrádi Front
Balti Front
Belorusz Front
Ukrán Front
Moldavai Front
Finn-öböl
Rigai-öböl
Balti-tengeri
Szovjetunió
Finnország
Svédország
Norvégia
Csehszlovákia
Magyarország
Románia
Jugoszlávia
Bulgária
Törökország
Szovjetunió Finnország
Szovjetunió Szovjetunió
Szovjetunió Lengyelország
Szovjetunió Csehszlovákia
Szovjetunió Magyarország
Szovjetunió Románia
Szovjetunió Bulgária
Szovjetunió Törökország
Szovjetunió Svédország
Szovjetunió Norvégia
Szovjetunió Szovjetunió
Szovjetunió Szovjetunió
Szovjetunió Szovjetunió

3. A PARTIZÁNMOZGALOM 1944-BEN

A KOMMUNISTA PÁRT ERŐFESZÍTÉSEI A FRONT MÖGÖTTI HARC FOKOZÁSÁÉRT

A szovjet fegyveres erők előretörése 1944 elejére alaposan megváltoztatta a még hitlerista megszállás alatt szenvedő területek helyzetét. A megszállt terület sokkal kisebb lett, az ott összpontosított partizánerők viszont megnövekedtek, minthogy a felszabadított vidékekről sok partizánegység és osztag áthúzódott, és a lakosság köréből újabb tízezrek kapcsolódtak be az aktív küzdelembe. Egyetlen kerület sem volt már a németek hátában, ahol ne működtek volna partizánok és földalattiak. A partizánmozgalom központi törzskarával kapcsolatban álló partizánalakulatokban 1944 elején körülbelül 250 000 ember küzdött. 424 rádióállomás biztosította a partizánegységek és a „Nagy Föld" közti kapcsolatot. A repülőgépek rendszeresen szállították a fegyvert és a lőszert a front mögötti repülőterekre, amelyeket a partizánok készítettek és őriztek. Megnövekedett a partizánegységek és osztagok harcképessége: az évek során megfelelő harci tapasztalatra tettek szert és összekovácsolódtak a megszállókkal vívott harcokban. A velük szemben álló német fasiszta csapatok és rendőralakulatok harci szelleme viszont egyre csökkent.

Különösen megbízhatatlanokká váltak a hátország őrizetére rendelt szlovák, magyar, román csapatok, valamint a szovjet hadifoglyokból verbuvált rendőralakulatok.

Az új helyzetben változtatni kellett az ellenség hátában folyó népi harc irányításának rendszerén. 1944 januárjában feloszlatták a partizánmozgalom központi törzskarát. A vezetést a köztársasági kommunista pártok Központi Bizottságaira és azon országrészek területi pártbizottságaira ruházták, ahol még partizánharc folyt. Belorusszia, Litvánia, Lettország, Észtország, Ukrajna és Moldava Kommunista Pártjai Központi Bizottságainak titkárai, továbbá a területi és kerületi pártbizottságok titkárai szoros kapcsolatot építettek ki az illegális pártszervekkel és a partizánosztagokkal. A párt földalatti hálózata 1944-ben jelentősen megerősödött. Csaknem minden városban és nagyobb községben működött pártszervezet.

A front gyors nyugatra tolódása új, bonyolult feladatokat rótt a földalatti szervezetekre és a partizánosztagokra. Már nem csupán az volt a dolguk, hogy rombolják a megszállók kezében levő objektumokat. Meg kellett akadályozniuk a fasiszták kísérleteit, hogy elvonulásukkor megsemmisítsék vagy elszállítsák a szovjet nép kincseit. Különösen fontos volt, hogy elejét vegyék a lakosság Németországba hurcolásának. E feladatok megoldásában döntő jelentőségű volt a helyi lakosság segítsége. A partizánagitátorok igen sokat tettek annak érdekében, hogy ébren tartsák az emberekben a közeli felszabadulás reményét, és meggyőzzék őket, hogy harcolniuk kell a megszállók ellen. Szükségszerűen erősíteni kellett a politikai munkát a nyugati körzetekben, ahol a Vörös Hadsereg közeledésének hatására aktivizálódtak a burzsoá nacionalisták. A megszállt vidékekre rendszeresen eljuttatták a központi újságokat és folyóiratokat. Emellett minden földalatti területi pártbizottság és minden nagyobb partizánegység megjelentette a maga lapját. A kommunisták nagyarányú szervező és agitációs-propagandamunkájának hatására a még megszállt területeken nagy tömegek kapcsolódtak be a megszállók elleni harcba.

PARTIZÁNHARCOK 1944-BEN

A partizántevékenységet 1944-ben elsősorban az jellemezte, hogy a legszorosabban összehangolták a reguláris csapatok hadműveleteivel. A partizánok kivették részüket a Vörös Hadsereg legtöbb nagy hadműveletéből. Akcióikat a fronttörzskarok irányították, amelyek állandó kapcsolatban álltak velük, és koordinálták a reguláris csapatok és a front mögötti harcosok tevékenységét. Mielőtt

A partizánok egyik gránátkészítő műhelye
Minszki terület. Fénykép. 1944

megindult volna a támadás Leningrádnál és Novgorodnál, a jobbparti Ukrajnában és a Krímben, Karéliában és Belorussziában, a partizánok a hadvezetőség parancsai szerint fokozták tevékenységüket az ellenség közlekedési vonalain, lecsaptak a mögöttes objektumokra, védelmi berendezéseket robbantottak, felderítést végeztek, jelzéseikkel irányították a bombázó szovjet légierőt. 1944 tavaszán P. P. Versigora, A. F. Fjodorov, M. I. Naumov, Sz. F. Malikov, A. M. Grabcsak és mások partizánegységei arra kényszerítették a hitleristákat, hogy mintegy 10 hadosztálynyi erőt vonjanak el a fronttól az ukrajnai és belorussziai vasútvonalak és nagyobb állomások őrizetére. Június 20-án éjjel a belorusz partizánbrigádok — köztük N. H. Balan, Sz. G. Ganzenko, V. G. Jeremenko, A. I. Dalidovics, I. F. Szadcsikov egységei — egyszerre megrohanták a vasútvonalakat, és csaknem valamennyi frontra vezető vonalon megbénították a forgalmat. A Vörös Hadsereg akkor készült a „Közép" német hadseregcsoport elleni támadásra.

Amikor a Vörös Hadsereg csapatai a partizánok működési területének közelébe értek, közvetlen taktikai együttműködés létesült köztük. A partizánok a reguláris csapatokkal együtt részt vettek a helységek felszabadításában, sőt olykor már a Vörös Hadsereg megérkezte előtt megszálltak egy-egy lakott helyet és tartották, míg a csapatok oda nem jutottak. Sok helyütt elvágták a németek visszavonulási útjait, majd részt vettek a körülzárt ellenséges csoport felszámolásában. Partizánok fedezték a támadó egységek szárnyát, ők foglalták el a Vörös Hadsereg előretolt egységeivel együtt a folyami

Népi bosszúállók
M. G. Manyizer bronzszobra. 1944

átkelőhelyeket. A partizánok és az illegális harcosok sokat tettek azért, hogy a hitleristák ne változtathassák pusztasággá a földet, ahonnan kivonulni kényszerültek.

A Krímben elsősorban a partizánok érdeme volt, hogy a németeknek nem sikerült kivonulásuk előtt elpusztítaniuk Jaltát és a déli tengerpart palotáit. Kaunasban komszomolisták akadályozták meg számos épület megsemmisítését. Ogyessza alatt a hazafiak nem engedték, hogy az ellenség felrobbantsa a Hadzsibejszkij-öböl gátrendszerét, s ezzel megkönnyítették a Vörös Hadsereg számára az ostromot. A partizánok és földalattiak minden lehetőt megtettek, hogy megmentsék a lakosságot a németországi kényszermunkától. Rajtaütöttek azokon a községeken, amelyekben a fasiszták az elhurcolásra összefogdosott embereket vagonokba rakták, hogy Németországba szállítsák. A fasiszta adminisztráció gépezetébe beépült illegális harcosok előre figyelmeztették az embereket az elrendelt kényszermunka-mozgósításra és hajtóvadászatra. Az orvosok, jóllehet ezzel halálos veszélybe sodorták magukat, fiktív munkaképtelenségi bizonyítványokat állítottak ki, s betegnek minősítették az egészséges embereket. Mikor a németek a Leningrád környéki lakosságot nyugatra kezdték evakuálni, a partizánok és földalattiak megszervezték a tömegek erdőkbe menekítését. A leningrádi terület 400 000 lakosát sikerült így megmenteniük az elhurcoltatástól. 1944 július-augusztusban három moldavai partizánosztag 40 000 embert mentett meg hasonló módon. A népi bosszúállás osztagai állhatatosan védték a partizánkörzeteket a gyakori tisztogató expedíciók ellen.

A partizánegységek, miként a megelőző években, 1944-ben is számos portyát hajtottak végre. Tevékenységi területük azonban jelentősen kiszélesült, és túlterjedt az ország határán. Igen aktívak voltak az ukrán partizánok. A Versigora vezetése alatt működő 1. Ukrán Partizánhadosztály harcolva áttörte magát Nyugat-Ukrajnán, átment Lengyelország területére, majd Belorusszián keresztül tért vissza. Háromhónapos portyája során 24 szerelvényt kisiklatott, az ellenség tömérdek berendezését megsemmisítette, 3 villanytelepet, 16 üzemet, 57 vasúti és közúti hidat felrobbantott. M. I. Sukajev partizánegysége áttört Nyugat-Ukrajnán és Dél-Lengyelországon, megmászta a Kárpátokat, s eljutott Csehszlovákiába, ahol addig pusztította a fasisztákat, míg a Vörös Hadsereg oda nem érkezett. A hitleristák kísérletei, hogy végezzenek a partizánokkal, rendszerint kudarcba fulladtak.

1944 végén, amikor már a Szovjetunió egész területe felszabadult, a partizánok és földalattiak tevékenysége véget ért. Többségük a Vörös Hadseregbe lépett, sokan a felszabadított területeken maradtak és bekapcsolódtak az újjáépítésbe, néhány partizánosztag pedig részt vett az európai népek felszabadításáért vívott további harcokban.

A SZOVJET PARTIZÁNOK HARCI EGYÜTTMŰKÖDÉSE A KÖZÉP- ÉS NYUGAT-EURÓPAI ANTIFASISZTÁKKAL

A második világháborúban gyakran együttműködtek a különböző nemzetiségű antifasiszták. Így volt ez a szovjet partizánmozgalomban is. A D. N. Medvegyev parancsnoksága alatt küzdő partizánosztagban spanyol politikai emigránsok is harcoltak. Hősiesen verekedtek a spanyolok más alakulatokban is. Kovpak ukrán partizánegységében ott harcolt a magyar Tóth József[1] és a német Klein — akik a Szovjetunió Hősei lettek —, a cseh Zimma, az osztrák Brunn, a francia Legrois és de Char-

[1] A Szovjetunió területén a 2. magyar hadsereg doni veresége után megnövekedett a magyar hadifoglyok száma. A Kommunisták Magyarországi Pártjának Külföldi Bizottsága a hadifoglyok politikai nevelése és oktatása érdekében antifasiszta iskolákat szervezett. Ennek résztvevői közül sokan bekapcsolódtak a különböző szovjet partizánegységek harcaiba Ukrajna és Belorusszia területén. Soraikból kerültek ki a Vörös Hadsereg élcsapatainál működő frontpropagandacsoportok is, amelyeknek munkája nyomán sok magyar katona állt át a szovjet csapatokhoz. Kovpak partizánjai között, a Brjanszki erdőben, a Gyeszna, Dnyeper és Pripjaty mentén s a Kárpátok lábainál sokan harcoltak a magyar antifasiszták közül. Róluk írja D. Bakradze, a Szovjetunió Hőse, Kovpak magasabbegységének harcosa: „A magyar partizánok számos dicső hőstettet hajtottak végre, remek, bátor harcosok voltak." 1944 elején a Kovpak magasabbegységében harcoló magyar

A partizánokhoz átállt szlovák tisztek egy csoportja. A kép bal szélén Jan Nalepka
Fénykép. 1943

rone, az olasz Giovani. Néhány orosz és belorusz partizánosztagban nemzetközi csoport létesült. A német hadseregbe mozgósított csehek és lengyelek földalatti csoportot szerveztek a szesicsai katonai repülőtéren, és kapcsolatba léptek a szovjet partizánokkal és földalattiakkal. Aknákat helyeztek a hitleristák repülőgépeibe, irányították a repülőteret támadó szovjet gépek tüzét, az ellenségre vonatkozó adatokat juttattak el a partizánokhoz. Azokból a szlovák egységekből, amelyeket a Tiso-kormány a szovjet—német frontra küldött, sok szlovák katona állt át a partizánokhoz. 1942-ben a 2. szlovák hadosztály katonái és tisztjei segítséget nyújtottak a belorusz partizánoknak a Ptyics-folyó hídjának megsemmisítésében. Nemcsak a hidat védő erődök tervrajzait juttatták el a szovjet hazafiakhoz, hanem tüzérségi tűzzel is támogatták a partizánok hadműveletét. Az ogyesszai helyőrségben szolgáló szlovák katonák egy része csatlakozott az ogyesszai partizánokhoz, és hősiesen harcolt a város felszabadításáért. 1942—1943-ban összesen 800 szlovák katona és tiszt állt át a partizánokhoz.

A szovjet partizánalakulatok keretében nagy számban fogtak fegyvert a lengyel hazafiak. A rovnói partizánegységben 1943 nyarán mintegy 200 lengyel harcolt, akik megalakították Tadeusz

csoportok létszáma elérte a 100 főt. A Debrecen környéki magyar parasztfiú, Tóth József volt Versigora, a Szovjetunió Hőse magasabbegysége egyik zászlóaljának politikai biztosa. 1944 márciusában halt hősi halált.

A brjanszki magyar partizánok 41 fős csoportja 1944 közepéig több mint 30 akcióban vett részt. Mindössze tízen maradtak közülük életben.

Voltak még kisebb-nagyobb számú magyar csoportok a „Szuvorov"-brigádban, Naumov tábornok „Cservoni" osztagában, Fjodorov tábornok partizánjai között, a „Csernyak"-osztagban és Ukrajna területén Aducki, Begma, Grabcsak partizánegységeiben is. — *Szerk.*

Kościuszkóról elnevezett osztagukat. Sok nyugat-ukrajnai partizánosztag a helyi lengyel lakosságból alakult. A szovjet partizánegységekkel együttműködve támadták a hitleristák közlekedési vonalait. A belorussziai partizánharcban való részvételért 703 lengyel, 184 szlovák, 33 cseh, 25 német, 24 spanyol, 14 francia és még sok más európai országból származó antifasiszta kapott rendjelet és érdemérmet a szovjet kormánytól.

A P. P. Versigora parancsnoksága alatt álló 1. ukrán partizánhadosztály, M. I. Sukajev egysége és más szovjet partizánalakulatok 1944-ben már lengyel területen harcoltak. Megszervezték az együttműködést a lengyel Népi Gárda osztagaival, fegyvert és lőszert juttattak a lengyel hazafiaknak. A partizánmozgalom ukrajnai törzskara kilenc szállító repülőgépen küldött felszerelést a lengyeleknek. A szovjet és lengyel partizánok tevékenysége szétzilálta a visszavonulóban levő német sereg mögöttes vonalait. 1944 közepén csupán a lublini vajdaságban több mint 10 000 harcos tevékenykedett. A janówi erdőkben működő 3000 főnyi partizáncsoport június elején két német gyalogoshadosztályt, egy SS-ezredet és más német alakulatokat kötött le. A lengyel ellenállás fegyveres alakulatainak soraiban fogolytáborokból és koncentrációs táborokból megszökött szovjet emberek is harcoltak. A kielcei vajdaságban 700 szovjet harcos küzdött a „Győzelem" és a „Szabadság" partizándandárokban, amelyek összesen 15 szerelvényt siklattak ki, 8 hidat robbantottak fel és 4000 fasiszta katonát tettek harcképtelenné.

A szovjet partizánalakulatok aktívan részt vettek az 1944-es szlovák népi felkelésben. A partizánmozgalom ukrajnai törzskara 1944 nyarán mintegy 100 tagú, csehekből és szlovákokból álló harci csoportot készített fel szlovákiai bevetésre; a vállalkozók fele korábban részt vett a szovjet partizánmozgalomban. A csehszlovák csoport mellett szovjet és szovjet—cseh vegyes csoportokat is dobtak át Szlovákiába, összesen mintegy 500 főt. Augusztusban V. A. Karaszjov és M. I. Sukajev egységei, valamint L. E. Berenstejn osztaga átlépték a lengyel—csehszlovák határt. Szlovák hazafiak is csatlakoztak hozzájuk. Ezeknek az egységeknek jelentős szerep jutott a szlovák népi felkelésben. A kis létszámú szervező csoportok osztagokká és dandárokká nőttek, s a helyi lakosság antifasiszta felkelő alakulatainak magvává lettek. A partizánok ott tevékenykedtek a hitlerista tisztogató csapatok hátában, harcoltak a fronton, tartották a felszabadított terület határait. A felkelés leverése után a hegyekbe húzódtak, ahol a Vörös Hadsereg megérkeztéig tartották magukat.

Magyarország és Románia területén is harcoltak szovjet partizánosztagok. V. A. Karaszjov egysége 1944 végén Szlovákiából átment Magyarországra. Kapcsolatot létesített a földalatti kommunista mozgalommal és a „Petőfi"-partizánosztaggal, s vele együttműködve szétverte a hegyekben azt az SS-osztagot, amely arra készült, hogy a szovjet csapatok hátában tevékenykedjék.

A megszállt országokban kibontakozott tömeges partizánmozgalom egyetlen folyamba ömlött össze a reguláris seregek küzdelmével, és össznépi jelleget adott neki.

4. A VÖRÖS HADSEREG GYŐZELMEINEK HATÁSA NÉMETORSZÁG HELYZETÉRE

NÉMETORSZÁG KATONAI, POLITIKAI ÉS GAZDASÁGI HELYZETE

1944 folyamán a német fasiszta csapatok az egyik vereséget a másik után szenvedték el. A két 1944-es hadjáratban 126 hadosztályuk és 25 dandárjuk semmisült meg, illetve esett fogságba. A szovjet csapatok szétvertek további 361 hadosztályt és 27 dandárt, amelyek közül 47 hadosztály és 20 dandár annyira elvérzett, hogy fel kellett oszlatni. A németek már nem tudták pótolni óriási embervesztéseiket. Csupán három hónap — augusztus-szeptember-október — folyamán 672 000 katonát és tisztet vesztettek a keleti fronton, miközben az utánpótlás alig haladta meg a 200 000 főt.

NÉMETORSZÁG LEGFONTOSABB STATISZTIKAI ADATAI 1939—1944-BEN

NEMETORSZÁG TERÜLETE ES LAKOSSÁGA 1941 JÚNIUSÁBAN
(a meghóditott teruletekkel együtt)

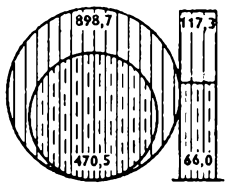

A RENDELKEZÉSRE ÁLLÓ MUNKAERŐ
(Ausztriát és a Szudéta-vidéket is beleértve)
(millió fő)

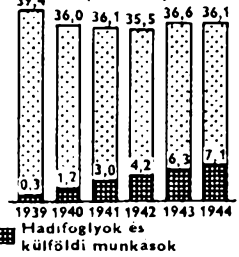

AZ ELFOGLALT ORSZÁGOKBÓL SZÁRMAZÓ PÉNZBEVÉTELEK
(milliárd markában)

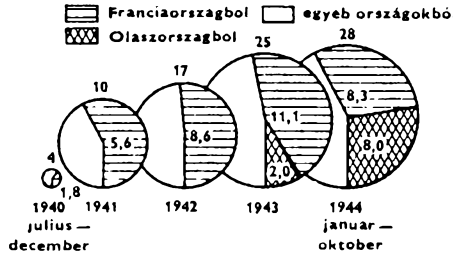

KÖSZÉNTERMELÉS
(a meghóditott területeket is számítva)
(millió tonnában)

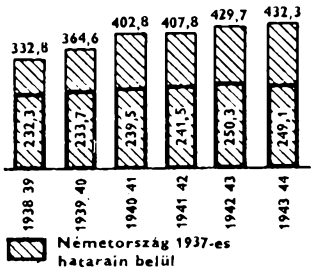

VILLAMOSENERGIA-TERMELES
(milliárd kilowattóra)

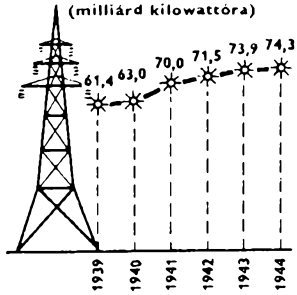

Németország 1937-es határain belul

VAS- ÉS ACÉLTERMELÉS
(a meghóditott területekkel együtt)
(millio tonnában)

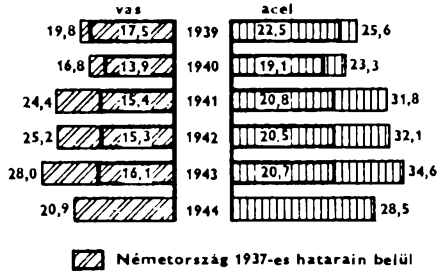

A FOLYÉKONY FŰTŐANYAG FORRÁSAI
(millió tonnában)

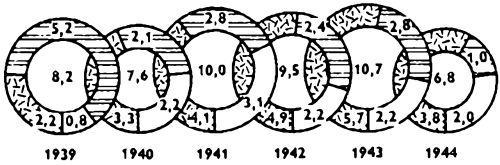

A FEGYVERERES ERŐK
(május végén; millió fő)

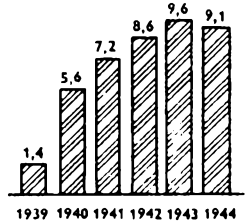

HADIREPÜLŐGÉPEK ÉS HARCKOCSIK
(ezer darab)

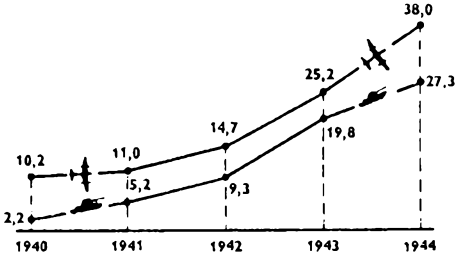

A FEGYVERGYÁRTÁS INDEXÉNEK NÖVEKEDÉSE 1944-BEN
(havonta; az 1942-es év január—február hónapi átlagat 100-nak veve)

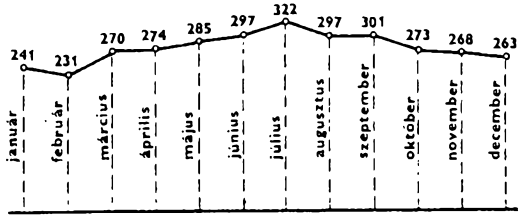

A szovjet fegyveres erők a Szovjetunió földjéről már kiverték a fasisztákat. Megkezdődött a délkelet-európai és közép-európai országok felszabadítása. Németország azonban még mindig veszedelmes ellenség volt, amelynek teljes összeroppantása még nagy erőfeszítéseket, tömérdek áldozatot követelt.

A hitleristák, erejük végső megfeszítésével, továbbra is magas szinten tartották haditermelésüket. Bár a háború már ötödik éve folyt, és a nehézségek szakadatlanul fokozódtak, a német hadiipar 1944-ben a legfontosabb ágakban lényegesen többet produkált, mint 1943-ban. Az újonnan gyártott harckocsik száma 37,8 százalékkal, a repülőgépeké 50 százalékkal nőtt. 1944 közepén a német hadiipar egészében véve több mint háromszor annyit termelt, mint 1942 elején; 1944 folyamán annyi fegyvert és hadianyagot állított elő, amennyi elegendő volt 225 gyalogos- és 45 páncélos-hadosztály teljes felfegyverzéséhez és felszereléséhez.

1944 közepétől azonban gyorsan csökkenni kezdett a hadiipari termelés. Ez egyenes következménye volt a Keleten és Nyugaton elszenvedett vereségeknek, a korábban megszállt országok — az ott levő erőforrások — elvesztésének és, kisebb mértékben, a bombázásoknak.

A német hadigazdaság elvesztette a román olajat (amely évenként kb. 5,5 millió tonnát jelentett), majd a felső-sziléziai szenet. 1944 júliustól decemberig a kiöntött acél mennyisége mintegy 60 százalékkal, a szintetikus gumitermelés mintegy 80 százalékkal, a fegyvergyártás 18 százalékkal csökkent.

Szüntelenül romlott a hátország erkölcsi-politikai állapota. Elmúlt már az az idő, amikor a németek, akiket a Wehrmacht sikerei megszédítettek, a zsákmány megvesztegetett, a német faj magasabbrendűségéről hirdetett propagandaszólamok elkábítottak, Németország villámgyors győzelmét várták valamennyi ellensége fölött. A német nép egyre jobban megismerkedett a hitleristák által kirobbantott világháború terheivel és borzalmaival. A harctereken elszenvedett óriási és szüntelenül növekvő embervesztesége, az angol—amerikai légierő pusztító bombatámadásai, amelyek legnagyobbrészt a német városok lakónegyedeit sújtották, már közvetlenül a német lakosságot érintették. Nem csoda, ha nőttön-nőtt az elégedetlenség a fasiszta rendszerrel szemben. Erről tanúskodott közvetve az is, hogy 1944-ben fokozódott a terror. Az év első felében több mint 300 000 embert tartóztattak le. A Gestapo- és SS-legények mindenütt „defetistákat" és „ellenséges ügynököket" kutattak, és ide számított mindenki, aki bármi módon kifejezésre juttatta a fasiszta hatóságok tevékenységével szemben érzett elégedetlenségét.

De az elégedetlenség nem vált igazán tömegessé. A náci ideológia mérge mélyen behatolt a német nép nagy tömegeinek tudatába. A hitlerista propaganda az események minden fordulatához alkalmazkodott, mindig talált új módszereket, amelyekkel befolyása alatt tarthatta a tömegeket. Mikor a teljes vereség réme megjelent a láthatáron, a hitleristák azt a hazugságot kezdték hirdetni, hogy Németország ellenségei a német nép teljes kiirtására és a német állam likvidálására törnek. Azzal rémítgették a lakosságot, hogy a szövetségesek, ha győznek, az egész német népet felelősségre vonják, amelynek egységesen kell bűnhődnie a közösen elkövetett bűntettekért. Mindenekelőtt a Szovjetunió elleni gyűlöletet igyekeztek felszítani.

A német antifasiszták egyre erőteljesebb küzdelmet folytattak a hitlerizmus ellen. Az antifasiszta harc változatos formákat öltött, és mind hatékonyabbá vált. Elősegítette ezt a fejlődést a Szabad Németország Nemzeti Bizottságának és Németország Kommunista Pártja földalatti operatív vezetőségének megalakítása. Ez utóbbi állandó kapcsolatban állt a párt Moszkvában tartózkodó Központi Bizottságával, amely komoly segítséget nyújtott a németországi antifasiszta mozgalomnak. Nagy jelentőségűek voltak azok a dokumentumok, amelyeket a német kommunisták ebben az időben kidolgoztak: eszmei alapot adtak valamennyi Hitler-ellenes erő tömörítéséhez az ország gazdasági és politikai rendjének teljes demokratizálása érdekében. A Nemzeti Bizottság 1944 márciusában a német néphez és hadsereghez intézett kiáltványában megfogalmazta azt a „25 pontot, amely

A Szabad Németország Nemzeti Bizottságát megalakító szervező gyűlés elnöksége. Az első sorban jobbról a második Wilhelm Pieck, a harmadik Erich Weinert

Fénykép. 1943

a háború befejezéséhez visz el". A kiáltvány felhívta a németeket, hogy harcoljanak a háború azonnali beszüntetéséért, a hitlerista rezsim megdöntéséért, az igazi demokráciáért és a többi néppel való együttműködésért. A Németországban tevékenykedő legnagyobb antifasiszta szervezetek résztvevői és Németország Kommunista Pártjának a sachsenhauseni koncentrációs táborba zárt vezetői (E. Schneller, M. Thesen, M. Reimann és mások) 1944 tavaszán, miután gondosan tanulmányozták Németország Kommunista Pártja Központi Bizottságának politikai vonalát és a Nemzeti Bizottság dokumentumait, platformot dolgoztak ki a következő címmel: „Mi, kommunisták, és a Szabad Németország Nemzeti Bizottsága." A platformnak az volt a célja, hogy elősegítse valamennyi népréteg tömörítését a fasizmus elleni harcra, ideértve a burzsoázia és a tisztikar hazafias csoportjait is. Kiadta „A szabad, független és demokratikus Németországért!" jelszót. A platform szerzői pontosan meghatározták a fasiszta diktatúra veresége után megteremtendő demokratikus rendszer lényegét: a polgári demokráciánál sokkal haladóbb jellegű, de még nem szocialista rendszer körvonalait rajzolták fel.

A hadiiparban mindjobban terjedt a szabotázs — a munka lassítása, betegség-szimulálás stb. —, s már rövidebb munkabeszüntetésekre is sor került. A Gestapo adatai szerint csupán 1944 első három hónapjában 30 000 esetben fordult elő, hogy a külföldi munkások megtagadták a munkát; 2300 esetben pedig németek tették ugyanezt. Bekapcsolódtak a harcba a német értelmiség haladó elemei is. A fasiszták erősen nyugtalankodtak. Abban az ítéletben, amelyet 1944 szeptemberében hoztak a Saefkow irányítása alatt álló illegális antifasiszta csoport ügyében, a hitleristák kijelentették: a csoport tevékenysége „komoly veszéllyé vált az állam számára".

Az elkerülhetetlen katonai vereség és az antifasiszta ellenállási mozgalom előretörése cselekvésre késztette a burzsoázia és a tábornoki kar ama köreit is, amelyek előtt már nem volt titok, hogy a hitlerista klikk nem képes beváltani a hozzá fűzött reményeket. E burzsoá „ellenzékiek", akik szolidárisak voltak Hitlerékkel a katonai sikerek és villámgyőzelmek időszakában, a volgai vereség után arra a következtetésre jutottak, hogy célszerű lenne eltávolítani Hitlert, és olyan burzsoá csoport kezébe adni a hatalmat, amely képes kimenteni a német imperializmust az elveszített háborúból. Az összeesküvést reakciós politikusok és katonák irányították, akik maguk sem akarták abbahagyni a háborút minden arcvonalon, s még kevésbé kívánták, hogy Hitler bukása után Németországban demokratikus rendszer létesüljön. Tervük az volt, hogy az angolok és amerikaiak előtt leteszik a fegyvert, ugyanakkor folytatják a Szovjetunió elleni háborút. Az összeesküvés vezéralakjai — Carl Goerdeler, a hitlerista kormányzat árhivatalának korábbi vezetője, Ludwig Beck, a Wehrmacht volt vezérkari főnöke, Popitz volt miniszter és társaik — kapcsolatban álltak az amerikai és angol felderítő szervekkel, s erre építve dolgozták ki a nyugati hatalmakkal létesítendő megegyezés terveit. Az angol—amerikai titkosszolgálat támogatta Hitler reakciós ellenzékét, mert Anglia és Amerikai uralkodó köreinek nagyon megfelelt volna, ha ezek az emberek veszik kezükbe Hitler után a hatalmat. A nyugati imperialisták jó szemmel nézték, hogy a burzsoá összeesküvők a monopoltőke és a nagybirtok megmentésének hívei.

Volt azonban az összeesküvésnek balszárnya is. Képviselői átlátták a katonai puccs eszméjének elhibázottságát, és arra törekedtek, hogy megszerezzék az antifasiszta illegális mozgalom támogatását. A demokratikus rendszer hívei voltak, szabadságot kívántak biztosítani a szakszervezeteknek és a munkásság más szervezeteinek. E balszárnyhoz tartozott többek között Stauffenberg ezredes és a vele kapcsolatban álló hazafias tiszti csoport. Stauffenberg határozottan fellépett Goerdeler antidemokratikus tervei ellen, kiállt a kommunistákkal, sőt a külföldi munkásokkal való együttműködésért. Goerdelernek és híveinek ellenkezése miatt azonban a burzsoá ellenzéki körök és a földalatti antifasiszta mozgalom között csak jelentős késéssel jöhetett létre a kapcsolat.

Az illegalitásban dolgozó kommunisták, mihelyt tudomást szereztek az összeesküvésről, fokozták tevékenységüket az üzemekben: igyekeztek felkészíteni a tömegeket, hogy a Hitler örökébe lépő burzsoá kormányt majd a háború beszüntetésére kényszerítsék. Ugyanakkor számításba vették, hogy az összeesküvőkkel létesített kapcsolat hasznos lehet az antifasiszta mozgalom bázisának kiszélesítése szempontjából. 1944. június 22-én Anton Saefkow és harcostársa, Franz Jacob találkoztak Stauffenberg megbízottjával, s elvben megegyeztek vele az akciók összehangolását illetően. Többre azonban már nem kerülhetett sor, mert megkezdődtek a letartóztatások. A fasiszták az összeesküvés nyomára jutottak, és a résztvevők egy része a Gestapo börtönébe került.

XI. FEJEZET

A MÁSODIK FRONT MEGNYITÁSA ÉS A NYUGAT-EURÓPAI HADMŰVELETEK 1944-BEN. AZ ELLENÁLLÁSI MOZGALOM

Az Egyesült Államok és Anglia fegyveres erői rendkívül kedvező feltételek között készíthették elő a második front megnyitását. A német fasiszta hadsereg főerői továbbra is a keleti arcvonalon harcoltak. A kontinensen egyre erőteljesebben kibontakozó ellenállási mozgalom ugyancsak megkönnyítette az észak-franciaországi partraszállási hadművelet végrehajtását.

1. AZ AMERIKAI ÉS ANGOL CSAPATOK PARTRASZÁLLÁSA ÉSZAK-FRANCIAORSZÁGBAN

AZ INVÁZIÓ ELŐKÉSZÍTÉSE

1944 elején Anglia és az Egyesült Államok intenzíven készült a nyugat-európai partraszállásra. A fő csapást Északnyugat-Franciaországban, a La Manche-csatornán át kívánták mérni („Overlord"-hadművelet), ugyanakkor Dél-Franciaországban kisegítő partraszállást terveztek („Anvil"-hadművelet).

A teheráni kormányfői értekezlet után a két nyugati szövetséges hatalom megkezdte a La Manche-csatornán át tervezett inváziós hadművelet közvetlen előkészítését. A szövetségesek európai expedíciós erőinek főparancsnokává Dwight D. Eisenhower amerikai hadseregtábornokot nevezték ki, akit a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának rendeltek alá. Helyettese Arthur W. Tedder, az angol légierők főmarsallja lett. A szárazföldi erők parancsnokává Bernard L. Montgomery angol tábornokot, a haditengerészeti erők parancsnokává Alexander Ramsay angol tengernagyot, a légierők parancsnokává Leigh-Mallory angol repülőfőmarsallt nevezték ki.

A feladatot a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának 1944. február 12-én kelt, Eisenhower tábornokhoz címzett direktívája a következőkben jelölte meg: partra kell szállni az európai kontinensen, és az Egyesült Nemzetek más országaival együtt végre kell hajtani azokat a hadműveleteket, „amelyeknek célja: csapást mérni Németország szívébe és megsemmisíteni fegyveres erőit".

A direktíva azt is előírta Eisenhower számára, hogy abban az esetben, ha a németek kivonnák csapataikat Észak-Franciaországból, azonnal hajtsa végre a partraszállást a rendelkezésre álló erőkkel, és ne várja meg az invázió kijelölt időpontját, 1944 májusát. A szövetségesek aggódtak a Vörös Hadsereg rohamos támadásának és Közép-, majd Nyugat-Európába való gyors benyomulásának politikai következményei miatt, ezért mindenképp el akarták foglalni Franciaországot és a németek

A szövetségesek európai expedíciós haderőinek főparancsnoksága.
Balról jobbra: Bradley, Ramsay, Tedder, Eisenhower, Montgomery, Leigh-Mallory és Bedell Smith
Fénykép. 1944

által megszállt többi nyugat-európai országot; be akartak hatolni Németországba, még mielőtt a szovjet csapatok odaérnek. Azt sem szándékoztak engedni, hogy az ellenállási mozgalom legdemokratikusabb szárnyának befolyása megerősödjék.

Az angol—amerikai hadseregek nyugat-európai hadműveleti tervének lényege az volt, hogy Anglia területéről kiindulva partra szállnak a Szajna-öbölben és hídfőállást létesítenek, amely magában foglalja a normandiai és bretagne-i kikötőket. Miután a hídfőre elegendő erőt szállítottak át, támadást indítanak keleti irányban, és elfoglalják Északnyugat-Franciaország területét. Erre az időre végrehajtják a dél-franciaországi partraszállást is. A következő tervbe vett lépés az volt, hogy Északnyugat-Franciaországból kelet felé, a dél-franciaországi hídfőről pedig észak felé támadó seregek egyesülnek, és elvágják a Délnyugat-Franciaországban rekedt német erőket. E hadművelet eredményeképp az amerikai és angol hadseregeknek ki kellett jutniuk Németország határához.

Az észak-franciaországi partraszállás előkészítésének idején Anglia és az Egyesült Államok már teljesen megszerezték az Atlanti-óceán közlekedési vonalai fölött az uralmat. Hajóveszteségük mind kevesebb volt, miközben ők egyre több német tengeralattjárót süllyesztettek el.

A szövetségesek légiereje 1944 elejétől egyre nagyobb méretekben bombázta Északnyugat-Európa közlekedési hálózatát. Arra törekedett, hogy maximálisan szétrombolja a szállítási rendszert ebben a körzetben, és kedvező feltételeket teremtsen a partraszálláshoz és az azt követő angol—amerikai hadműveletekhez. A légitámadások eredményeként Európa északnyugati részén megritkult a vasúti közlekedés; az Észak-Franciaország és Németország közti forgalom 70 százalékkal csökkent. A partraszállásra kiszemelt normandiai területet jelentős mértékben sikerült izolálni Franciaország többi részétől és Németországtól. Az amerikai—angol légierő teljes mértékben megsze-

rezte a légi uralmat. A német hadvezetőség igen korlátozott légierővel rendelkezett nyugaton, minthogy a Luftwaffe főerőit a keleti hadszíntér kötötte le.

A német hadvezetőségnek tudomása volt róla, hogy 1944-ben partraszállás készül a La Manche-csatornán át. De a súlyos és veszélyes keleti helyzet arra kényszerítette, hogy a szovjet—német arcvonalon összpontosítsa főerőit, s ezért képtelen volt komolyan megerősíteni nyugati védelmét. A Franciaországban állomásozó német csapatok létszámát csupán csekély mértékben növelhette, s a part menti védelmi berendezéseket sem tudta kellőképp megszilárdítani. A hitlerista propaganda a nyugati vonal gyengeségének leplezésére forgalomba hozta az atlanti partvidék bevehetetlenségéről, az állítólagos „atlanti falról" szóló mesét. Az „atlanti fal" inkább csak az álmok világában létezett, s azért beszéltek róla annyit, hogy mind a német népet, mind a szövetségeseket megtévesszék.

A fasiszta Németország, minthogy élőerejének és technikai felszerelésének zömét a szovjet—német arcvonalra összpontosította, kénytelen volt minden más hadszíntéren minimálisra korlátozni csapatainak számát. A német szárazföldi haderő 1944 elején 315 hadosztályból és 10 önálló dandárból állt; ebből Nyugat- és Északnyugat-Európában (Franciaország, Belgium, Hollandia, Dánia, Norvégia), valamint a Balkánon 102 hadosztály és 3 dandár állomásozott, a német főparancsnokság tartalékát pedig 15 hadosztály és 1 dandár képezte. A német fasiszta hadsereg zöme — 198 hadosztály és 6 dandár, azaz 63 százalék — a Vörös Hadsereg ellen harcolt.

1944 június elején Franciaországban, Belgiumban és Hollandiában 60 német hadosztály állomásozott, amelyek a „B" és a „G" hadseregcsoport, valamint a 88. önálló hadtest állományába tartoztak, és Rundstedt vezértábornagynak, a nyugati főparancsnoknak voltak alárendelve. Hollandia, Észak-Franciaország és Bretagne partvidékét a 88. önálló hadtest, a 15. és 7. hadsereg — vagyis a „B" hadseregcsoport — őrizte, Rommel vezértábornagy vezénylete alatt. A Blaskowitz vezérezredes parancsnoksága alatt álló „G" hadseregcsoport Dél- és Nyugat-Franciaország partvidékén foglalt védelmi állást (alárendeltségébe az 1. és 19. hadsereg tartozott). A nyugati német haderőnek több mint a felét a pas-de-calais-i partvidéken vonták össze. A Szajna-öbölnél, azaz a partraszállás körzetében mindössze két német hadosztály állomásozott.

A nyugati német hadosztályok harcképessége korlátozott volt. Jelentős részük szervezés vagy újjászervezés alatt állt. A hadosztályoknak mintegy fele helyhez kötött volt, azaz nem rendelkezett közlekedési eszközökkel, és csaknem minden hadosztály ember- és felszerelés-hiánnyal küzdött. Létszámuk 8 és 11 000 között ingadozott. Különösen rosszul állt a német parancsnokság légierő dolgában: alig 500 sértetlen repülőgéppel rendelkezett.

Egészen más helyzetben voltak az Egyesült Államok és Anglia fegyveres erői. A brit szigeteken összpontosított és a partraszállásra felkészített szárazföldi erők a 21. hadseregcsoport és a 3. amerikai hadsereg kötelékébe tartoztak. (A 21. hadseregcsoportba, Montgomery tábornok parancsnoksága alá tartozott az 1. amerikai, a 2. angol és az 1. kanadai hadsereg.) Az inváziós seregek állománya 39 hadosztály, 12 önálló dandár és 10 különleges deszantalakulat — „Commando"-, illetve „Ranger"-alakulatok — volt. A 39 hadosztály közül 20 amerikai, 14 angol, 3 kanadai, 1 francia és 1 lengyel volt. A további nyugat-európai hadműveletekre újabb 20 angol hadosztály állt készenlétben a brit szigeteken, és 50 amerikai hadosztály az Egyesült Államokban.

A brit szigeteken állomásozó légierő mintegy 11 000 harci gépből, több mint 2300 szállító repülőgépből és 2600 vitorlázógépből állt. Az inváziós hadművelet lebonyolítására kijelölt flotta mintegy 6000 szállítóhajót és speciális partraszállító hajót — köztük 283 nagyméretű partraszállító hajót, 835 partraszállító naszádot — és egyéb partraszállító eszközt foglalt magában. A partraszállást 6 sorhajó, 22 cirkáló, 93 torpedóromboló, 255 aknaszedő hajó és tömérdek kisebb hadihajó támogatta. Az expedíciós erők létszáma június elején 2 876 439 volt, ebből 1 533 000 amerikai.

Ezt a hatalmas haderőt alaposan felkészítették a hadműveletekre. Az egységek egy része már szerzett bizonyos harci tapasztalatokat Észak-Afrikában és Olaszországban.

A szövetséges csapatokat maximálisan feltöltötték és elegendő mértékben ellátták fegyverrel és technikai felszereléssel. A partraszállásra kijelölt hadosztályok állományába átlagosan 11—18 000 ember tartozott.

Az északnyugat-franciaországi inváziót készülő amerikai—angol haderő egészében véve nagy erőfölényben volt ellenfelével szemben.

HADMŰVELETEK OLASZORSZÁGBAN

Az invázió előkészítésével egyidőben Olaszországban is hadműveletek folytak. Miután Olaszország kilépett a háborúból, területének nagy részét megszállták a németek. A hatalom itt formálisan Mussolini bábkormányának a kezében volt, valójában azonban a német hadvezetőség parancsolt.

1944 elején a két fél csapatai a Sangro- és a Garigliano folyók természet alkotta vonalának két oldalán helyezkedtek el. A németeknek 21 hadosztályuk volt Olaszországban, a 10. és a 14. hadsereg keretében; e két hadsereget a Kesselring vezértábornagy parancsnoksága alatt álló „C" hadseregcsoportban vonták össze. Légierejüket mintegy 400 repülőgép alkotta. A Földközi-tengeren működő német haditengerészeti flotta csupán néhány kisebb hadihajóból és tengeralattjáróból állt, s valójában semmiféle szerephez sem jutott. Velük szemben a szövetségesek 15. hadseregcsoportja állt, Alexander tábornok parancsnoksága alatt; állományába az 5. amerikai és a 8. angol hadsereg tartozott, összesen 19 hadosztály, köztük 2 harckocsihadosztály, 1 ejtőernyős hadosztály és 4 önálló harckocsidandár. Az olaszországi hadműveletekben részt vevő, Olaszországban és a közeli területeken működő amerikai—angol légierő mintegy 4000 géppel rendelkezett. A Földközi-tengeren összevont szövetséges haditengerészeti flotta több mint 3000 különböző típusú hadihajóból állt.

Az olaszországi német csapatok rendkívül sebezhető hadászati helyzetben voltak. A partvidék biztosítására kevés volt az erejük, s így az angol—amerikai deszantalakulatok több helyütt is partra szállhattak. Komoly veszélyt jelentettek számukra az olasz hazafiak is. Ingatag helyzetbe kerültek a németek Jugoszláviában, Görögországban és Albániában is, ahol nagy sikereket ért el a felszabadító harc. A népi hadseregek és partizánosztagok ezekben az országokban mintegy 400 000 embert tömörítettek.

Amerikai katonák visszavernek egy német támadást Anzio. Fénykép. 1944 február

Az angol—amerikai hadvezetőség 1944. évi terve Olaszországot illetően a következő volt: jelentékeny számbeli és technikai fölényével élve csapatokat tesz partra az ellenség hátában, ugyanakkor frontálisan is támad, beveszi Rómát, elfoglalja Észak-Olaszországot, és megteremti további délkelet-európai előrenyomulásának feltételeit.

1944. január 22-én a szövetségesek 5. hadseregének két hadosztálya és négy különleges alakulata megkezdte a partraszállást Anziónál (Rómától 30 kilométerre délnyugatra), azzal a céllal, hogy a 10. német hadsereg hátába kerüljön, és

az arcvonalban támadó csapatokkal együtt szétverje a németeket és elfoglalja Rómát. A partraszállás körzetében mindössze 2 német zászlóalj tartózkodott. A szövetségesek, mivel nem találtak komoly ellenállásra, már az első napon hídfőt tudtak létesíteni, ahol 36 000 embert és több mint 3000 harci járművet tettek partra.

Sikerüket azonban nem tudták továbbfejleszteni. A német parancsnokság új erőket dobott át Anzio körzetébe, és február elején ellencsapást mért a szövetségesekre. A partraszállt csapatok igen súlyos helyzetbe kerültek. A hídfőt mégis sikerült megtartaniuk, mert harcosaik állhatatosan küzdöttek, és segítségükre volt a túlnyomó fölényben levő szövetséges légierő.

Az angol—amerikai csapatok háromszor is megkísérelték — januárban, februárban és márciusban —, hogy áttörjék a németek ellenállását Cassino körzetében. Mindháromszor sikertelenül. 1944. május 11-én azután megindult az 5. amerikai hadsereg és a 8. angol hadsereg döntő támadása a Tirrén-tenger partvidéke és Cassino közti övezetben. A cél Róma elfoglalása volt. A támadásban 17 hadosztály vett részt, 4000 repülőgép támogatásával. A német védelem 5 hadosztálynyi erővel és mindössze 300 repülőgéppel rendelkezett.

Az amerikai és angol csapatok megtörték az ellenség védelmét, és a part mentén lassan észak-nyugat felé nyomultak. Május 25-ig 60 kilométert jutottak előre, és egyesültek az anziói hídfőt tartó egységekkel.

A német hadvezetőség, számításba véve a számára kedvezőtlen helyzetet, május végén hozzálátott, hogy visszavonja csapatait Közép-Olaszországból az úgynevezett Gót-vonalra, amely az Appennineken át San-Marino—Pistoia—Carrara vonalán húzódott. 1944. június 4-én az amerikai—angol csapatok bevonultak a németek által kiürített Rómába.

A FRANCIAORSZÁGI INVÁZIÓ

A szövetséges hadvezetőség az észak-franciaországi partraszállás előkészítése során alapos felderítő munkát végeztetett, s ugyanakkor egész sor intézkedést foganatosított, hogy félrevezesse a németeket. Megtévesztésül csapatokat és gépeket vont össze Délkelet-Angliában, hogy az ellenség Pas-de-Calais-nál várja a partraszállást; amellett figyelemelterelő bombatámadásokat hajtott végre a flandriai partvidék ellen.

A német hadvezetőség, légierejének gyengesége következtében, nem végezhetett hatékony légi felderítést, és arra sem volt képes, hogy a felderítés más csatornáin át megszerezze a szükséges adatokat. Ezért téves elképzelései voltak az invázió időpontját és helyét illetően.

1944. június 6-ára virradó éjszaka a szövetségesek deszantalakulatai megkezdték az átkelést a La Manche-csatornán. Semmiféle ellenállásba sem ütköztek. Éjféltájt az amerikai—angol légierő 2000 gépe nagy erejű bombatámadást intézett a francia partvidék ellen. A légi deszantcsapatok, jóllehet jelentős veszteségeket szenvedtek, megvetették lábukat a kijelölt körzetekben. A tengeri deszantalakulatok partra szállítását másfél-kétórás erős tüzérségi előkészítés után kezdték meg: hadihajók és tüzérséggel felszerelt speciális uszályok lőtték a partot. A nagy erejű légi és tüzérségi bombázás elkábította a német csapatokat, és jelentős mértékben gyöngítette ellenállóképességüket.

Június 6-án reggel 6 óra 30 perckor francia partra léptek az első tengeri deszantegységek. A szövetséges katonák határozottan és bátran küzdöttek. A szövetséges légierő megbízhatóan fedezte az inváziós partszakaszokat, és 11 000 berepülést hajtott végre anélkül, hogy a levegőben komolyabb ellenállásba ütközött volna. Az első napon, június 6-án mindössze 50 német felszállást figyeltek meg.

Aznap estig a szövetséges tengeri és légi deszantcsapatok három hídfőállást foglaltak el, 1,5—10 kilométer mélységben. A parton már megvetette a lábát öt gyalogoshadosztály, három légi deszanthadosztály, néhány harckocsikülönítmény és különleges rendeltetésű egység. Június 12-én sikerült

Az angol és amerikai csapatok partraszállása Észak-Franciaországban 1944. június 6-án
Fénykép

egyesíteni a három hídfőt, amely összefüggő, 80 kilométer széles és 10—17 kilométer mély hídfőállássá olvadt össze. Ekkorra már 16 amerikai és angol hadosztályt tettek partra a Szajna-öböl partvidékén, köztük három harckocsihadosztálynak megfelelő erőt. Az inváziós sereg létszáma 326 547-re nőtt. Parton volt már 54 183 harci és szállító gép, továbbá 104 428 tonnányi hadianyag és egyéb szállítmány. Már az első napokban megépítettek két mesterséges kikötőt, és benzinvezetéket fektettek le a La Manche-csatorna fenekén Angliától a francia partig.

Az invázió sikerét mindenekelőtt a hadművelet alapos előkészítése és a katonák merész és pontos harci tevékenysége biztosította. Nem kis szerepet játszott az a mozzanat, hogy a német parancsnokságot váratlanul érte a támadás, késedelmeskedve és határozatlanul reagált rá, és nem volt képes hatékony ellenakciókat szervezni. A német csapatok részekre szakadozva közelítették meg a szövetséges hídfőállásokat, és azonnal harcba bocsátkoztak. Június közepén mindössze 12 német egység tartózkodott Normandiában, s ezek sem rendelkeztek elegendő üzemanyaggal, lőszerrel. A német légierő nem tudta megfelelő támogatásban részesíteni a szárazföldi csapatokat.

Június második felében a szövetségesek a normandiai hídfő kiszélesítéséért harcoltak. Az 1. amerikai hadsereg északnyugati irányban tört előre, június 26-án elfoglalta Cherbourg-t és kiverte a németeket a Cotentin-félszigetről. A cherbourgi kikötő kézrekerítésének és helyreállításának igen nagy jelentősége volt a normandiai szövetséges erők ellátása szempontjából, mivel a Szajna-öbölben létesített mesterséges kikötőket június 19-én tönkretette a tengeri vihar, és csupán az egyiket sikerült helyrehozni.

A hídfőt június végére 100 kilométer széles és 20—40 kilométer mély területté bővítették. 13 amerikai, 11 angol és 1 kanadai hadosztály — körülbelül 1 millió ember — zsúfolódott már

Német V-2 rakéta
Fénykép. 1944

össze rajta. A német hadvezetőség továbbra is azt hitte, hogy az invázió főerői a Calaisi-tengerszoroson készülnek átkelni, s ezért nem vonta el csapatait Calais vidékéről. Normandiában most sem volt több, mint 13 német hadosztály. Az amerikai—angol hadsereg, komoly erőfölénye ellenére, igen lassan szélesítette a hídfőt. Még július 29-én sem volt több a kezén, mint egy kb. 100 kilométer hosszú és 30—50 kilométer mélységű terület.

A második front megnyitása arra késztette a hitleristákat, hogy sietve bevessék új fegyverfajtáikat — a „megtorlás fegyvereit", ahogy ők nevezték —: a V-1 szárnyasbombát és a V-2 lökhajtásos lövedéket. A pilóta nélküli V-1 szárnyasbomba 3000 méter magasan, mintegy 600 kilométeres sebességgel repült és 1 tonna robbanótöltetet vitt.

Ezek a fegyverek azonban nem hiúsíthatták meg, s nem is lassíthatták le az inváziót. Az első négy V-1 szárnyasbomba 1944. június 13-án robbant angol földön. Az amerikai—angol hadvezetőséget nem érte váratlanul a V-1 és V-2 bevetése. A rakéták kilövőhelyeit és az előállító üzemeket a szövetséges légierő már hosszú idő óta rendszeresen bombázta.

1944 július közepéig több mint 3000 V-1 csapott be Anglia területére, de az angol légelhárítás hatékonysága és a szárnyasbombák beirányzási pontatlansága következtében viszonylag kis emberáldozatot és anyagi kárt okoztak. 1944. szeptember 8-ától a németek a V-1 mellett a V-2 lökhajtásos lövedéket is alkalmazták, amely ellen még nem volt védekező eszköz. De a V-2 becsapódási pontossága sem volt tökéletes. Összesen 1115 V-2 érte Angliát. A két új fegyver együttesen mintegy 10 000 embert ölt meg, és 23 500-at sebesített meg súlyosan. Az angol nép hősiesen viselte el a veszteségeket és károkat; a hitlerista stratégák abbeli reménye tehát, hogy az új fegyverek megtörik az angolok elszántságát, nem igazolódott be.

MERÉNYLET HITLER ELLEN 1944. JÚLIUS 20-ÁN

A szovjet—német arcvonalon rohamosan fejlődő események és az észak-franciaországi szövetséges partraszállás kiélezték Németországban a helyzetet. A Hitler elleni összeesküvés szervezői elhatározták, hogy nem várnak tovább. Fellépésüket siettette, hogy terveik lelepleződésétől féltek.

1944. július 20-án Stauffenberg ezredes, aki tanácskozni jött Hitler rastenburgi főhadiszállására, bombát helyezett el az ülésteremben. A bomba felrobbant, de a robbanás ereje a vártnál sokkal kisebb volt. Hitler sértetlen maradt. Az összeesküvőknek nagy esélyük volt a sikerre, minthogy kezükben tartották a Wehrmacht fontos parancsnoki posztjait. A merénylet meghiúsulása azonban teljesen megzavarta őket, és a legkevésbé sem használták ki lehetőségeiket.

A fasiszták a Hitler elleni merényletet azonnal felhasználták arra, hogy az ellenzéki tábornokok mellett mindenkivel leszámoljanak, akit a rendszerrel szemben ellenséges magatartással gyanúsíthattak. Az antifasiszta ellenállási mozgalom súlyos veszteségeket szenvedett. Szakadatlanul működött a hóhérbárd, pusztította a német nép legjobb fiait, az ellenállás önfeláldozó hőseit. A meghiúsult merénylet után nem kevesebb, mint hétezer embert fogtak el. Közülük igen sokat kivégeztek. A Hitler-ellenes mozgalmat ismét hatalmas vérveszteség érte, s éppen akkor, amikor hatékonyan hozzájárulhatott volna a hitleri diktatúra megdöntéséhez. Ebben az időszakban, 1944. augusztus 18-án ölték meg a buchenwaldi koncentrációs táborban Ernst Thälmannt, a német proletariátus hős vezetőjét. Thälmann halála súlyos veszteség volt valamennyi antifasiszta számára.

HADMŰVELETEK ÉSZAK-FRANCIAORSZÁGBAN

Az a hatalmas vereség, amelyet 1944 június-júliusában a keleti fronton elszenvedtek, nyugaton is súlyosbította a németek helyzetét. A német hadvezetőség újabb és újabb erőket csoportosított át a szovjet arcvonalra. A többi fronton harcoló német csapatok kiegészítése és ellátása rendkívüli módon megnehezült, és semmiképp sem felelt meg a követelményeknek.

1944. július 25-én a normandiai front Saint-Lô-tól és Caentól délre húzódott. A vonalat a német „B" hadseregcsoport védte, állományában az 5. és 7. páncéloshadsereggel. Ezek összesen 26 hadosztályt foglaltak magukban, köztük 9 páncéloshadosztályt. A 26 hadosztály azonban, létszámát és felszerelését illetően, nem felelt meg többnek, mint 16 hadosztálynyi erőnek.

Az amerikai—angol expedíciós hadsereg — a 21. hadseregcsoport — előerőben 2,5-szeresen, a harckocsik számát tekintve 2,7-szeresen, légierőben pedig 22-szeresen múlta fölül az ellenséget.

Július 25-én a 21. szövetséges hadseregcsoport támadásba lendült. A támadást nagyarányú légi előkészítés után indították el, amelyben 2000 bombavető, köztük a hadászati légierő 1500 nehéz bombázója vett részt. A szövetséges csapatok július 31-ig 60 kilométert törtek előre dél felé. 1944. augusztus 1-én a szövetséges erőket két hadseregcsoportra tagolták: az 1. és 3. amerikai hadsereg a következőkben a 12. hadseregcsoport keretébe, a 2. angol és 1. kanadai hadsereg pedig a 21. hadseregcsoport keretébe tartozott. A 21. hadseregcsoport parancsnoka továbbra is Montgomery tábornok maradt, aki egyúttal az egész expedíciós szárazföldi erő főparancsnoka volt; a 12. hadseregcsoport parancsnokává Omar Bradley tábornokot nevezték ki.

A 3. amerikai hadsereg erőinek egy része, amely augusztus 1-én bocsátkozott küzdelembe, rohamosan tört előre a Bretagne-félszigeten, s csupán jelentéktelen német egységek gyenge ellenállásával találkozott. A 3. hadsereg főerői délkeleti irányban támadtak, augusztus 6-án bevették Laval várost, és a Normandiában harcoló német csapatok bal szárnyát bekerítéssel fenyegették. A német hadvezetőség ebben a helyzetben jelentékeny erőket vont össze Mortain körzetében, és ellencsapást indított azzal a céllal, hogy Avranches-nál kitörjön a tengerhez, és elvágja a 3. amerikai hadsereg egyetlen közlekedési vonalát. Az ellencsapás azonban nem sikerült.

A 3. amerikai hadsereg csapatai eközben északnak fordultak, és augusztus 13-án elérték Argentan körzetét. A németeket az a veszély fenyegette, hogy Falaise-tól nyugatra teljesen körülzárják és megsemmisítik őket. De a Falaise-t délről és északról támadó csapatok gyengesége és az amerikai—angol hadvezetés határozatlansága következtében a hitleristáknak sikerült kivonniuk főerőiket az úgynevezett falaise-i zsákból. Veszteségeik azonban igen nagyok voltak. A sietve visszahúzódó németeket üldözve, az amerikai—angol csapatok augusztus 25-én elérték a Szajnát és a Loire-t.

A FRANCIA NEMZETI FELKELÉS. PÁRIZS FELSZABADÍTÁSA

Az invázió megindulása után a francia hazafiak harca hatalmasan fellendült, és hamarosan össznépi felkeléssé nőtt az ország teljes felszabadítása érdekében. Az Ellenállás Nemzeti Tanácsa már 1944. március 15-én jóváhagyta a mozgalom programját. A program elítélte az „attentizmust", meghatározta a tennivalókat a megszállók és az árulók elleni fegyveres küzdelem továbbfejlesztésében, s széles körű haladó politikai, gazdasági és társadalmi változásokat irányzott elő az ország felszabadítása utáni időre.

1944 elején az ellenállás valamennyi szervezetének harci osztagait egyetlen centralizált hadsereggé szervezték, Francia Belső Erők (FFI) néven. Ez a hadsereg mintegy 500 000 embert tömörített. A vezetést az Ellenállás Nemzeti Tanácsának Katonai Bizottsága valósította meg, amely három tagból állt. A Katonai Bizottság elnöke a kommunista Pierre Villon volt. A Belső Erők vezérkarának főnöke a kommunista Joinville tábornok lett. Az amerikai—angol erők partraszállásának pillanatában már több tucat francia város a hazafiak kezén volt. 1944. július közepére a népi erők gyakorlatilag felszabadították Közép-Franciaországot és Bretagne-t, s a megszállók kezéből sok más département-ban is kicsúszott a hatalom. A vasúti és országúti közleke-

„Rohamra az új Bastille ellen!"
A. Pelz rajza. 1945

A felszabadult Párizsban
Fénykép. 1944. augusztus 25

dés, a csatorna-hajózás, a távíró és telefonközlés csaknem teljesen megbénult. A megszállók, tehetetlen dühükben, iszonyú megtorlással sújtották a lakosságot. Június 9-én Toul városában 120 embert végeztek ki, a következő napon a „Reich" SS-hadosztály Oradour-sur-Glane egész lakosságát kiirtotta. A férfiakat agyonlőtték, a nőket és gyermekeket a templomba zárták, majd rájuk gyújtották az épületet. Összesen 634 embert pusztítottak el. A megszállók vadállati őrjöngése ellenére a felkelés napról napra nagyobb méreteket öltött.

Az ország felszabadítását rendkívüli módon meggyorsította a győzelmes párizsi felkelés. 1944. július 14-én, a Bastille lerombolásának emléknapján, Franciaország nemzeti ünnepén 150 000 munkás sztrájkolt és tüntetett Párizsban. Július 16-án sztrájkba léptek a vasutasok. A megszállók megtorló intézkedésekkel próbálták letörni a mozgalmat, de hiába; az egyre erősödött. Augusztus 10-én csaknem az egész párizsi kerület vasutasai beszüntették a munkát. Ezzel a párizsi kerületben megkezdődött az általános sztrájk. A kollaboránsok, élükön Lavallal, elmenekültek a fővárosból.

A sztrájkmozgalom terjedésével egyidőben a fővárosban és elővárosaiban fellángolt a Francia Belső Erők fegyveres harca, amelynek élén Rol-Tanguy, a munkásból ezredessé lett kommunista állott. Az alakulatok létszáma a felkelés előtt több mint 35 000 volt — túlnyomórészt

franc-tireurök és partizánok. Szoros kapcsolatban állt velük a hazafias milícia mintegy 50 000 tagja is. A felkelés vezető szerve a Párizsi Felszabadító Bizottság volt, amelynek élén a kommunista André Tollet állt. A kommunisták mindenütt a felkelők első soraiban harcoltak. Párizs valamennyi kerületében működtek a felszabadító bizottságok.

Augusztus 19-én reggel Párizsban megkezdődött a felkelés. A jelt a Kommunista Párt kiáltványa adta meg, amely körvonalazta a felkelés céljait. A Francia Belső Erők osztagai a lakosság támogatásával megrohanták a megszállókat, és Párizs 80 kerülete közül 43-at már az első napon elfoglaltak. Másnap este már több mint 50 kerület volt a kezükön.

A párizsi felkelés megriasztotta az ellenállási mozgalomban részt vevő francia burzsoáziát. De Gaulle párizsi megbízottai (polgári ügyekben Parodi, katonai ügyekben Chaban-Delmas) és a burzsoá szervezeteknek az Ellenállás Nemzeti Tanácsában helyet foglaló képviselői, élükön a tanács elnökével, Bidault-val, hevesen ellenezték a felkelést, s amikor az mégis megindult, a felkelők háta mögött tárgyalni kezdtek Choltitz tábornokkal, a párizsi német katonai parancsnokkal, s fegyverszünetet kötöttek vele. A Kommunista Párt felháborodással utasította vissza ezt az egyezkedési kísérletet; a pártot támogatták a Nemzeti Front szervezetei is, mellette állt minden hazafi. A zavar rövid ideig tartott. A harcot folytatták, és augusztus 22-én estére már 70 párizsi kerület volt a felkelők kezén.

Augusztus 24-én estére a hazafiak szétverték a megszállókat. Maradványaik néhány megerősített ponton még tartották magukat, de ezek is be voltak kerítve. Este 8 órakor befutott a városba a szövetséges expedíciós erők állományába tartozó 2. francia harckocsihadosztály egyik százada. A hadosztály parancsnoka Leclerc tábornok volt. Augusztus 25-én reggel a Francia Belső Erők osztagai rohamra indultak az ellenség utolsó támaszpontjai ellen; a harcban az előző este érkezett harckocsik is részt vettek. Augusztus 25-én délben az egész Leclerc-hadosztály megérkezett a felszabadított fővárosba. Leclerc és Rol-Tanguy ezredes együtt fogadták el a német helyőrség maradványainak fegyverletételét.

A párizsi felkelés a hazafiak győzelmével ért véget. A franciák maguk szabadították fel fővárosukat.

HADMŰVELETEK AZ ORSZÁG DÉLI RÉSZÉN. A NÉMETEK KIŰZÉSE FRANCIAORSZÁGBÓL

Dél-Franciaországban is kibontakozott a felszabadító harc. 1944. augusztus 15-én, 2000 repülőgéppel végrehajtott bombázássorozat és tüzérségi előkészítés után, amerikai és francia csapatok léptek partra a Földközi-tenger partvidékén, Cannes-tól nyugatra. A dél-franciaországi hadműveletben 10 amerikai és francia hadosztály és egy légi deszantcsoport vett részt. Ezeket az erőket két hadsereg, a 7. amerikai hadsereg és a „B" francia hadsereg kötelékébe osztották be. A hadműveletben körülbelül 1000 harckocsi és 4700 harci és szállítórepülőgép vett részt. A szövetséges csapatok, a tengerpartról befelé hatolva, augusztus 19-re 90 kilométer széles, 50—60 kilométer mély hídfőt létesítettek.

A dél-franciaországi német csapatok helyzete igen súlyos volt. A 19. német hadsereg állomásozott itt, amelyhez kilenc hiányosan feltöltött és csökkent harcképességű hadosztály tartozott. Mindössze 120 harckocsi és nem több, mint 200 repülőgép állt a rendelkezésére. A hitleristák mindenütt harcban álltak a Francia Belső Erők osztagaival, amelyek az ország déli részén már mintegy 20 département-t felszabadítottak, többek közt olyan nagy városokat, mint Toulouse, Bordeaux, Limoges, Clermont-Ferrand, Montpellier, Poitiers stb. A német hadvezetőség számot vetett a súlyos helyzettel, és fokozatosan visszarendelte csapatait Dél-Franciaországból Németország nyugati határaira.

Az amerikai—francia csapatok augusztus 28-án elfoglalták Toulont, Marseille-t, Montéli-

Harcoló amerikai csapatok Aachenben
Fénykép. 1944

mart, és 200 kilométert törtek előre a partvidéktől északnyugati irányban. Az észak felé visszavonuló ellenséget üldözve augusztus 31-én elérték Lyont, ahol időközben felkelés robbant ki a megszállók ellen. A szövetséges csapatok szeptember 2-án vonultak be a városba, amelyet lényegében az ellenállás erői szabadítottak fel.

Szeptember 11-én az amerikai—francia csapatok Dijon körzetébe értek, s a várostól nyugatra egyesültek a 3. amerikai hadsereg északnyugat felől, Troyes térségéből támadó egységeivel. A németeknek sikerült kivonniuk erőiket Délnyugat-Franciaországból, bár az ellenállás eközben kemény csapásokat mért rájuk.

Miután az amerikai—angol csapatok elérték a Szajnát, a szövetséges expedíciós erők parancsnokságának el kellett döntenie, milyen irányban támadjanak tovább és törjenek most már Németország felé. Két álláspont alakult ki. Montgomery tábornok, az expedíciós szárazföldi erők főparancsnoka és más angol katonai vezetők amellett kardoskodtak, hogy az egész angol és kanadai erővel s az amerikai erők zömével északi irányban mérjenek csapást, kerüljék meg északról a Siegfried-vonalat, és onnan nyomuljanak be Németország szívébe. A 12. amerikai hadsereg parancsnoka, Bradley tábornok, és más amerikai tábornokok viszont azt tartották jobbnak, hogy a főerőket a front középső szakaszán összpontosítva egyenesen áttörjék a Siegfried-vonalat, és nyugat felől hatoljanak be Németországba.

Eisenhower tábornok mindkét tervet alkalmatlannak találta. Terve, amelyet el is fogadtak, az volt, hogy északról is, és nyugatról is, azaz egyidejűleg széles fronton kell támadni. Ezt az elgondolást a „széles front hadászatának" nevezték el. 1944. szeptember 1-én Eisenhower átvette valamennyi szárazföldi erő parancsnokságát.

A német hadvezetőség, miután Keleten is és Nyugaton is kedvezőtlenül alakult számára a helyzet, arra kényszerült, hogy lemondjon a védekezésre igen alkalmas szajnai vonal tartásáról. Augusztus 26-án a német csapatok megkezdték visszavonulásukat Északkelet-Franciaországból a Siegfried-vonalra. A nyomukban előrehatoló amerikai—angol csapatok szeptember 11—17-e között elérték a Belfort—Nancy—Metz—Luxembourg—Liège—Antwerpen—Gent vonalat. Az amerikai csapatoknak az a kísérlete, hogy menetből áttörjék a Siegfried-vonalat, nem járt sikerrel. Csupán Prüm körzetében és Aachennél sikerült valamelyest beékelődniük a német erődövezetbe.

1944. szeptember 5-re a szövetségesek expedíciós hadereje Franciaországban már több mint 2 086 000 főre nőtt. Ez időre 3 446 000 tonna hadianyagot s egyéb katonai szállítmányt hoztak át a kontinensre. Az amerikai csapatok, az ellátás megkönnyítése végett, megkezdték az atlanti partvidék blokád alá vett kikötőinek elfoglalását, amelyeket makacsul védett az ott szorult német helyőrség. 1944. augusztus 31-én bevették Dièppe, szeptember 11-én Le Havre, szeptember 19-én pedig Brest kikötővárosát.

A MÁSODIK QUEBECI KONFERENCIA

Miközben ezek az események zajlottak, az Egyesült Államok elnöke és Nagy-Britannia miniszterelnöke, a vezérkari főnökök kíséretében, ismét találkozott Quebecben. A szeptember 11—16-án ülésező konferencián a Németország és Japán elleni harcról tárgyaltak, és rögzítették az erre vonatkozó terveket. A szövetségesek hadműveleteinek elsőrendű célja változatlanul Németország leverése maradt. A nyugat-európai támadást illetően az volt az általános elgondolás, hogy áttörik a Siegfried-vonalat, átkelnek a Rajnán, a Ruhr-vidéken és a Saar-vidéken csapást mérnek a németekre, majd előkészülnek a további előrenyomulásra Németország belsejébe.

Az olaszországi hadszíntérrel kapcsolatban azt határozták, hogy az ott harcoló erőket teljes egészükben fenntartják a Pó-folyó völgye, majd az Isztria-félsziget irányában folytatandó támadás céljaira. Ez a döntés megfelelt Churchill terveinek, aki arra törekedett, hogy a hadműveleteket Közép-Európába helyezze át, és előbb érje el Bécset, mint a szovjet csapatok. Ami a Balkánt illeti, úgy döntöttek, hogy Egyiptomból átdobnak Athén körzetébe két dandárt, elfoglalják a görög fővárost, és angolbarát rendszert létesítenek Görögországban.

Határozat született továbbá arról, hogy folytatják a Japán elleni hadműveleteket Burmában és a Csendes-óceánon, s a csendes-óceáni hadműveletekbe az angol flotta is bekapcsolódik.

A quebeci konferencia határozatai arról is szóltak, miképp határolják el előzetesen Anglia és az Egyesült Államok megszállási övezetét a legyőzött Németországban. Az angol fegyveres erők megszállási zónája lett a Rajnától keletre és nyugatra eső terület, attól a vonaltól északra, amely Koblenztől kiindulva végighúzódik Hessen—Nassau tartomány határán és tovább, a szovjet megszállási zóna határáig. Az amerikai csapatok megszállási zónájául a Rajnától keletre és a szovjet megszállási zónától nyugatra fekvő területnek azt a részét jelölték ki, amely a Koblenz—Hessen—Nassau tartomány északi határa vonaltól délre esik. Az amerikaiak rendelkezésére bocsátották Bréma és Bremerhaven kikötőket, azzal, hogy a nyugati és északnyugati kikötőket is használhatják, és átvonulási joguk van az angol zónán.

A quebeci konferencián megtárgyalták Morgenthau amerikai pénzügyminiszter tervét is, amelynek az volt a lényege, hogy Németországot meg kell fosztani iparától és mezőgazdasági országgá kell változtatni. A tervet Roosevelt is, Churchill is aláírta, de már 1944 október elején mindkét kormány elvetette.

HADMŰVELETEK A NYUGATI FRONTON 1944 SZEPTEMBER—NOVEMBERBEN

Az angol—amerikai csapatok, miután a Siegfried-vonalat nem sikerült frontálisan áttörniük, szeptember második felében Hollandiában, a front egy szűk szakaszán indítottak támadást, azzal a céllal, hogy kijussanak a Zuiderzee-öbölhöz, és megteremtsék a Siegfried-vonal északi megkerülésének feltételeit.

A Hollandiában védekező német haderő 1944 szeptember közepén két hadseregből állt, de állományuk együttvéve sem tett ki többet, mint 9 hadosztályt és 2 harccsoportot. Az Antwerpentől keletre húzódó 85 kilométeres frontszakaszon, ahol az angol—amerikai csapatok támadása kibontakozott, 4 német hadosztály tartózkodott.

A szövetségesek expedíciós erőinek parancsnoksága a 2. angol hadsereget — 8 hadosztály, ebből 3 harckocsihadosztály — és az 1. légi deszanthadsereget — 3 hadosztály — jelölte ki a hadművelet végrehajtására. 1944. szeptember 17-én megindult a frontális támadás, s ezzel egy időben a légi deszantalakulatok bevetése a németek hátában. A hadművelet egészében véve nem hozta meg a várt eredményt. Szeptember 26-ig a szövetséges csapatok a szűk frontszakaszon mintegy 80 kilométert törtek előre, majd megrekedtek. Az Arnhem körzetében bevetett angol légi deszanthadosztályt körülfogták és szétverték a németek. A szövetséges parancsnokság terve kudarcot vallott.

A hollandiai balsiker egy időre megmerevítette a két fél helyzetét a nyugati fronton.

1944. november 16-án az 1. és 9. amerikai hadsereg Aachentől keletre indított támadást. Ez sem sikerült. Ugyanabban a hónapban indult támadásra a front déli szakaszán a 6. amerikai—francia hadseregcsoport is, amelyet 1944 szeptember közepén szerveztek meg. A támadásnak az volt a célja, hogy megtisztítsa Elzász-Lotaringiát a németektől. November 22-én az 1. francia hadsereg elfoglalta Belfort-t, és a németek szárnyát délről megkerülve, Bázeltől északra elérte a Rajnát. A következő napon az amerikai—francia csapatok bevonultak Strasbourgba. Hamarosan egész Észak-Elzászt megtisztították a németektől, akik ezzel gyakorlatilag kiszorultak Franciaország területéről, s csupán Colmar környékén tartottak még egy körülbelül 40 kilométer mély és 45 kilométer széles beszögellést.

A német hadvezetőség, hogy megakadályozza a szövetségeseket az antwerpeni kikötő használatában, 1944 október elejétől intenzíven lőni kezdte Belgium területét szárnyasbombákkal. A következő hat hónap folyamán több mint 5000 szárnyasbomba csapott be belga területen; a bombázások következtében 8000 ember meghalt és 23 500 megsebesült. Antwerpenben és Liège-ben az épületeknek több mint egyötöde elpusztult vagy súlyosan megrongálódott.

2. AZ ELLENÁLLÁSI MOZGALOM ERŐINEK HARCA A NYUGAT-EURÓPAI ORSZÁGOK FELSZABADÍTÁSÁÉRT

FRANCIAORSZÁG

Az európai második front megnyitása után az ellenállás németellenes harca soha nem látott méreteket öltött. A francia nép önerejéből szabadította fel az ország nagyobbik felét, igen komoly anyagi és embervesztéseket okozott a németeknek, s ezzel alaposan kivette részét a fasiszta Németország legyőzéséért vívott közös harcból.

A megszállók elleni küzdelemben a Francia Belső Erők mintegy 500 000 harcosa vett részt; harcukat több százezren támogatták: a hazafias milícia tagjai, üzemi munkások, vasutasok, hajósok, a posta, a távirda, a telefonhálózat dolgozói. Megbénították az ellenség utánpótlását, hatalmukba kerítették legfontosabb közlekedési vonalait, és mindenütt megindították ellene a fegyveres harcot. „Június 6-a után — mondotta Maurice Thorez — tömegfelkelések tanúi voltunk Bretagne-tól az Alpokig, a Pireneusoktól a Juráig. Egész département-ok szabadultak fel önerejükből. A szó valódi értelmében össznépi felkelés volt ez... És ismét a kommunisták harcoltak az első sorokban."

A francia ellenállás küzdelme Bretagne-ban, Normandiában, a középső, a déli és délkeleti országrész département-jaiban bontakozott ki a legerőteljesebben. Különösen heves harc lángolt fel azokon a vidékeken, amelyeket a szövetséges csapatok megközelítettek. Csupán a Bretagne-félszigeten 45 000 francia hazafi fogott fegyvert. A szövetséges csapatok támadási irányában igen sok körzetet francia partizánok szabadítottak fel.

Anglia uralkodó körei gondosan figyelemmel kísérték a francia ellenállási mozgalom fejlődését, amelyet saját céljaikra kívántak felhasználni. Az invázió előkészítésének idején az angol Különleges

HADMŰVELETEK NYUGAT-EURÓPÁBAN (1944 JÚNIUS-DECEMBER). A MÁSODIK FRONT MEGNYITÁSA.

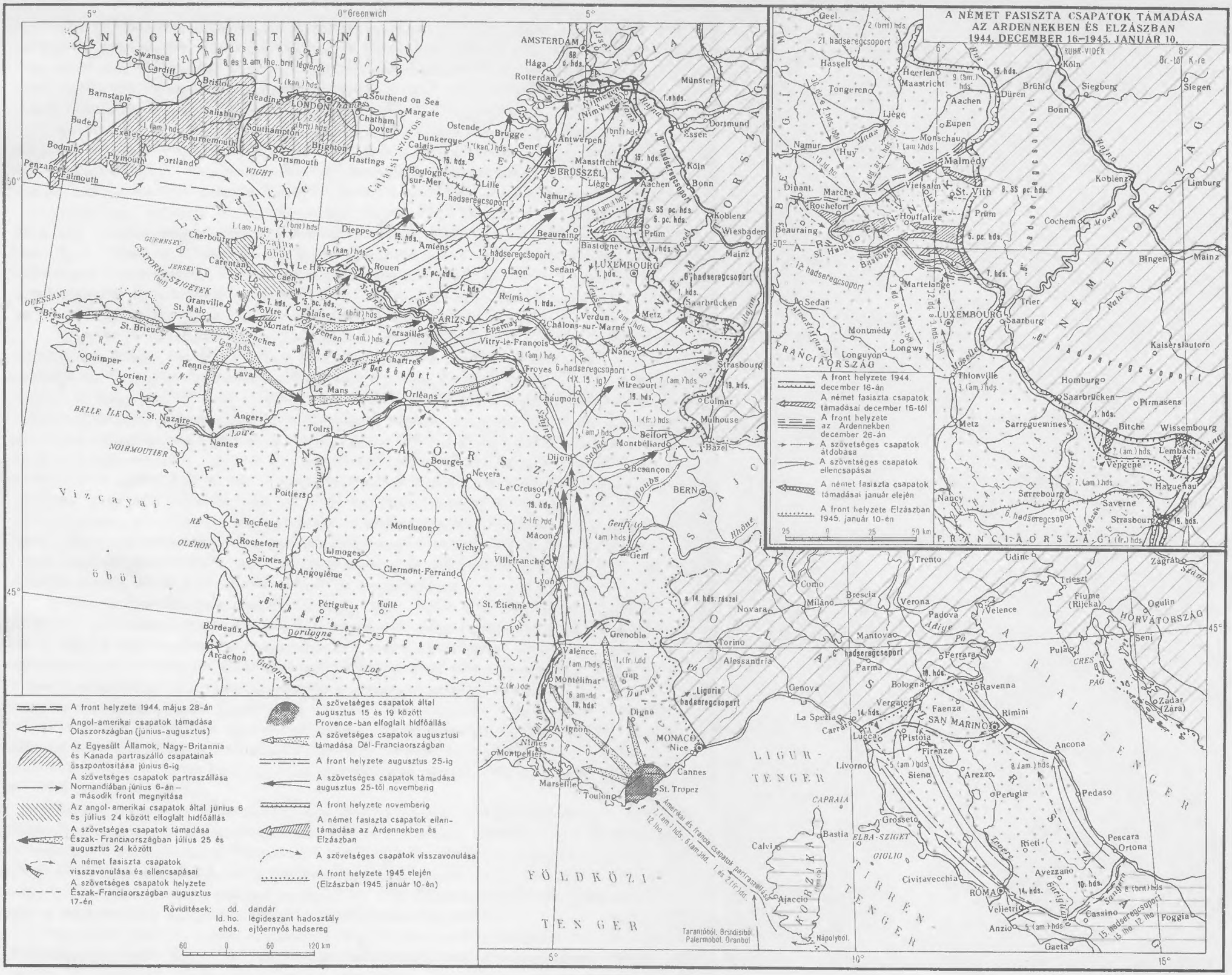

Hadműveleti Parancsnokság (Special Operations Excecutive — SOE) már hatalmas, jól kiépített szervezettel rendelkezett. Központi törzskara és Londonban működő regionális törzskara mintegy 7500 munkatárssal dolgozott, és 5—6 bombavető repülőszázad állt a rendelkezésére. Emellett az angol légierő más osztagait is rendszeresen igénybe vehette speciális feladatainak végrehajtásához. A brit szigeteken mintegy 60 intézményt létesítettek a SOE ügynökeinek kiképzésére.

1942 nyarán az angol SOE mintájára az Egyesült Államokban is megszerveztek egy hasonló rendeltetésű szervet, a Stratégiai Szolgálatok Hivatalát. Amikor létrehozták a szövetséges fegyveres erők főparancsnokságát, Eisenhower tábornok törzskarában speciális részleg alakult, amelybe mind a SOE, mind az említett amerikai felderítő szervezet beküldte a maga embereit.

1943—1944 folyamán az amerikai—angol légierő 8651 berepülést — köztük 5634 sikeres berepülést — hajtott végre a francia ellenállási mozgalom ellátásának biztosítása és ügynökök ledobása végett. Ebben az időszakban légi úton 868 ügynök jutott el Franciaországba (a más utakon érkezetteket nem számítva), és 8545 tonna különböző rakomány ért földet. Csupán 1944 február és május között annyi fegyvert és lőszert kapott a francia ellenállás, amennyi elegendő volt 10 000 ember teljes és 40 000 ember részleges felfegyverzéséhez.

A fegyver- és lőszerszállítás 1944 második és harmadik negyedében folyt a legintenzívebben. Távolról sem fedezte azonban a francia Ellenállás Nemzeti Tanácsának és a többi szervezetnek a szükségleteit. Az angolok aggodalommal figyelték a néptömegek aktív harcának kibontakozását, és arra törekedtek, hogy korlátok közé szorítsák az ellenállási mozgalmat. Fegyverszállítmányaikat elsősorban a jobboldali, polgári ellenállási csoportoknak szánták. Az angol hadvezetőség megtagadta a partizánok felfegyverzését és ellenezte, hogy a Francia Belső Erők kiterjedt területeket felszabadítsanak az angol—amerikai csapatok partraszállásának pillanatában. Az angol kormány már 1943. március 22-én nyíltan kijelentette a Francia Nemzeti Felszabadító Bizottsághoz intézett memorandumában, hogy nem hajlandó szélesebb körű segítséget nyújtani az ellenállás erőinek, mert ez „ellene mondana politikájának, amely arra irányul, hogy ne engedje szabadjára a jelenlegi felkelési hullámot". Az angol hadvezetőség azonban nem tudta maga alá rendelni a belső francia fegyveres erőket, s nem tudta meggátolni aktív harcukat. Nem tudta útját állni annak sem, hogy a kommunisták befolyása tovább növekedjék a francia ellenállási mozgalomban.

A Francia Nemzeti Felszabadító Bizottság 1944. június 2-án Franciaország ideiglenes kormányának nyilvánította magát. Az amerikai—angol erők, ahogy Franciaország területén előnyomultak, az általuk felszabadított területeken kezükbe vették az igazgatást, amelyet az expedíciós erők főparancsnoksága törzskarának adminisztrációja valósított meg. Idővel azután a francia szervek vették át ezeket a funkciókat. Franciaország ideiglenes kormányát azonban sem az angol, sem az amerikai kormány nem ismerte el. De Gaulle 1944 júliusában Washingtonba látogatott, de ott sem sikerült elérnie az ideiglenes kormány teljes elismertetését, jóllehet Roosevelt kijelentette, hogy az Egyesült Államok a Francia Nemzeti Felszabadító Bizottságot tekinti Franciaországban a politikai hatalom letéteményesének. A vichyi kormány 1944 augusztusban, amikor Pétain és Laval Németországba menekült, megszűnt létezni.

Miután a németeket Franciaország nagy részéről kiűzték, és Párizs felszabadult, az Egyesült Államok és Anglia nem halogathatta tovább a francia kormány kérdését. 1944. augusztus 26-án elismerték a Francia Nemzeti Felszabadító Bizottságot az ország de facto főhatóságának. Egyezményt kötöttek de Gaulle-lal, amely Franciaország felszabadított területeit egyelőre két részre osztotta: a frontközeli övezet a szövetséges expedíciós erők főparancsnokságának igazgatása alatt maradt, a belső területek igazgatását viszont a francia hatóságok vették át.

Augusztus 30-án de Gaulle bejelentette, hogy Párizsban megalakítják a Francia Köztársaság ideiglenes kormányát. Két héttel később úgy nyilatkozott, hogy a kormányforma kérdését népszavazás elé bocsátják, mihelyt Franciaország szuverenitása helyreáll, egész területe felszabadul, és

visszatérnek az országba a hadifogságba hurcolt vagy kiküldözött franciák. Október 23-án a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és öt más európai állam elismerte Franciaország ideiglenes kormányát, amelynek élén de Gaulle tábornok állt.

Az ideiglenes kormány koalíciós jellegű volt. Három párt: a Népi Köztársasági Mozgalom, a Francia Kommunista Párt és a Francia Szocialista Párt (SFIO) képviselői alakították meg. (A Népi Köztársasági Mozgalom a nagytőke és a katolikus egyház érdekeit védte.)

De Gaulle-t és környezetét erősen aggasztotta az országban a forradalmi fellendülés. Az 1944. év nehéz esztendő volt a francia nép életében. Az ország gazdasági helyzete katasztrofálissá vált. Az ipari termelés, amely a háború alatt folytonosan csökkent, 1944-ben mintegy harmadát — 36 százalékát — adta a háború előttinek. A városok és az iparvidékek súlyos élelmiszer-ellátási nehézségekkel küszködtek. Franciaország dolgozó népe éhezett.

De Gaulle siettette a nép lefegyverzését. Elérte, hogy a 2. francia harckocsihadosztály és a szövetséges csapatok egy része Párizsban maradjon; sürgette a partizán és franc-tireur osztagok feloszlatását. 1944. augusztus 28-án rendeletet írt alá a Francia Belső Erők feloszlatásáról. Feloszlatták az Ellenállás Nemzeti Tanácsának Katonai Bizottságát és az Ellenállás Nemzeti Törzskarát is. Az ellenállás 500.000-es hadseregét, amelyet a nép teremtett, s a megszállók ellen vívott harc keményre edzett, lefegyverezték.

A tábornok ez irányú tevékenysége szemben állt a Németország elleni háború folytatásának érdekeivel, amely milliós francia hadsereget követelt volna az ellenállás már meglevő fegyveres erőinek továbbfejlesztése útján. A haladó szervezetek határozottan elutasították de Gaulle rendeletét, és nem engedték végrehajtani. Az ellenállás fegyveres szervezete tovább élt, egészen Franciaország teljes felszabadításáig.

A reguláris francia hadsereg, amelyet az Egyesült Államok és Anglia közreműködésével szerveztek, 1944 őszén nyolc hadosztályból állt. November közepén a francia kormány azt kérte a szövetségesektől, hogy tegyék lehetővé további nyolc hadosztály felállítását. A javaslatot jóváhagyták, de az újonnan létesített egységeket nem a frontra irányították, hanem a közlekedési vonalak és a belső rend őrizetére rendelték.

Míg az Egyesült Államok és Anglia saját politikájuk járszalagjára igyekeztek fűzni Franciaországot, a Szovjetunió következetesen érvényesítette a szuverén francia állam újjáteremtésére és támogatására irányuló vonalát, és követelte, hogy Franciaország valamennyi nemzetközi kérdés megoldásában egyenjogú félként vegyen részt.

A szovjet kormány, közvetlenül a francia ideiglenes kormány elismerése után, 1944 október végén emlékiratot juttatott el az angol és az amerikai külügyminisztériumhoz, amelyben javasolta, hogy a francia kormány megbízottját negyedik állandó tagként kapcsolják be az Európai Konzultatív Bizottság munkájába. De Gaulle tábornok Bogomolov szovjet nagykövettel folytatott megbeszélése alkalmával úgy jellemezte a szovjet javaslatot, mint amely elsőnek ismerte el hivatalosan Franciaország jogát, hogy a három nagyhatalommal egyenrangú félként vegyen részt valamennyi európai ügy megvitatásában.

A Szovjetunió arra törekedett, hogy békében és barátságban éljen Franciaországgal. Világos tanúbizonyságát adta ennek az 1944. december 10-én aláírt szovjet—francia szövetségi és kölcsönös segélynyújtási szerződés. Ez volt az első szerződés, amelyet a francia ideiglenes kormány egyenrangú félként írt alá egy másik nagyhatalommal. A szerződés közös katonai erőfeszítésekre és kölcsönös segítségre kötelezte a feleket a hitleri Németország elleni harcban. 3. cikkelye kimondotta: „A Magas Szerződő Felek kötelezik magukat, hogy a Németország ellen jelenleg folyó háború befejezése után is együttműködnek, és minden szükséges intézkedést megtesznek, hogy elhárítsanak bármilyen, Németországtól kiinduló újabb fenyegetést, és megakadályoznak mindennemű cselekményt, amely lehetővé tenné, hogy Németország ismét agresszióval próbálkozzék."

Az angol—amerikai csapatok franciaországi partraszállásának idejére már Belgiumban is megteremtődtek a nemzeti felszabadító felkelés feltételei. 1944. szeptember 2-án a szövetségesek Belgium területére léptek. Szeptember 8-ra az ország nagy részét felszabadították, a belga partizánok erőteljes közreműködésével. Sok belga város már a szövetséges csapatok odaérkezte előtt felszabadult. A belga partizánosztagok Liège övezetében a Maas-folyó egész bal partját megtisztították a németektől. Borinage körzetében szeptember 3 és 12 között 23 000 foglyot és hatalmas zsákmányt ejtettek. Az ellenállási mozgalom osztagai megakadályozták, hogy a megszállók elpusztítsák az antwerpeni kikötő legfontosabb berendezéseit, amelyek felrobbantását a hitleristák már előkészítették. Tettük igen nagy jelentőségű volt a szövetségesek további hadműveleteinek szempontjából. Belgium felszabadulása után a belga partizánok részt vettek a németországi hadműveletekben. Bátor harcukkal erőteljesen hozzájárultak a fasiszta koalíció végső vereségéhez. Szeptember 8-án a belga kormány is elhagyta Londont, és hazaérkezett az országba.

A belga és luxemburgi ellenállási mozgalom vonatkozásában az angolok és amerikaiak hasonló politikát folytattak, mint a francia ellenállással kapcsolatban. Az angol hadvezetőség 1944 folyamán annyi fegyvert juttatott a belga partizánoknak, amennyivel 6—7000 embert láthattak el. Ahogy a megszállók kiszorultak Belgiumból, a szövetségesek egyre nyíltabban szembehelyezkedtek az ellenállás erőivel, minthogy tartottak a belga nép nemzeti felszabadító mozgalmának társadalmi következményeitől.

A belga ellenállási mozgalom fejlődése a demokratikus erők megszilárdulását eredményezte. A Belga Kommunista Párt különösen jelentős befolyásra tett szert. Két képviselője belépett a kormányba. Létrejöttek a széles körű demokratikus és társadalmi változásokért indítandó harc feltételei.

A Pierlot-kormány azonban, a szövetségesek főparancsnokságának főmegbízottjával, Erskine tábornokkal együtt, haladéktalanul nekilátott, hogy lefegyverezze az ellenállás erőit, fegyveres csendőrséget hozzon létre, és belga reguláris katonai alakulatokat szervezzen. Válaszul a Függetlenségi Front vezetősége az ellenállás sok szervezetének nevében szeptember végén bejelentette, hogy mindaddig nem adja ki kezéből a fegyvert, amíg programja teljes egészében meg nem valósul.

Erskine tábornok október végén a következőket jelentette Eisenhowernek: az ellenállás mintegy 70 000 fegyveressel rendelkezik a 6000 főnyi csendőrséggel és rendőrséggel szemben, s ha a helyzet továbbra is így marad, felkelésekre kerülhet sor, amelyek a kormány megdöntését eredményezhetik.

November 13-án a belga nemzetvédelmi minisztérium bejelentette, hogy 18-án lefegyverezik az ellenállási mozgalmat. Az ellenállásnak

Az antifasiszta holland vasutasok egyik diverziós akciója
Fénykép. 1944 szeptember

a kormányban helyet foglaló képviselője és a Kommunista Párt két minisztere tiltakozásul lemondott. Közvetlenül ezután kormányellenes tüntetés zajlott le. Erskine tábornok csapatokat vont össze a tüntetők szétkergetésére.

A belga munkásság harca a Pierlot-kormány ellen december második feléig folytatódott. Csak a németek ardenneki támadása és a Belgium fölött lebegő veszély tette lehetővé a kormány és a szövetséges parancsnokság számára, hogy elnyomja a népi mozgalmat és feloszlassa az ellenállás erőit.

Luxemburgban a Gestapónak az ellenállási mozgalomba beépített provokátorok útján 1944 elején sikerült felgöngyölítenie és felszámolnia az ellenállás azon csoportjait, amelyek az ország nyugati és keleti határ menti körzeteiben működtek. A mozgalom súlyos veszteségeket szenvedett, de tovább folytatta harcát.

1944 szeptemberében Luxemburg felszabadult. A fasiszta megszállás érzékeny veszteségeket okozott a kis ország népének. Több mint 1700 luxemburgit kivégeztek vagy koncentrációs táborokban öltek meg a németek. Több mint 59 000 épület romba dőlt. Az ország összes anyagi kára elérte az 500 millió dollárt.

HOLLANDIA

Az invázió megindulása Hollandiában is aktív harcra serkentette az ellenállás erőit. A londoni holland emigráns kormány parancsára 1944 szeptemberében az ellenállás szervezetei Belső Fegyveres Erőkké egyesültek. Főparancsnokká Bernhard herceget, Julianna trónörökösnő férjét, a megszállt területen működő erők parancsnokává pedig Koot ezredest, a holland hadsereg felderítő szolgálatának korábbi főnökét nevezték ki. Ettől kezdve minden fegyveres támadáshoz ki kellett kérni a szövetséges expedíciós erők parancsnokságának engedélyét.

1944 szeptember és 1945 április között az angolok 600-szor repültek be Hollandia fölé, hogy fegyvereket juttassanak az ellenállásnak, de a gépek csak 200 esetben teljesíthették feladatukat. Még így is 35 000 lőfegyvert és több millió patront sikerült szállítaniuk a holland ellenállóknak. 1944. szeptember 17-én, amikor az angolok Arnhem környékén megindították sikertelen támadásukat, a holland emigráns kormány elrendelte a vasutassztrájkot. 30 000 ember beszüntette a munkát. A vasúti forgalom megbénult, s a hitleristák megtorló akciói ellenére egészen az ország felszabadulásáig nem állt helyre. A megszállók bosszúból beszüntették az élelmiszer- és szénszállítást. Ínséges tél szakadt Hollandiára. A fasiszták fokozták a terrort. Több száz nyilvános kivégzést hajtottak végre, de a hollandokat ez sem törte meg, ellenkezőleg: a gyűlölet újabb hullámát váltotta ki. 1944 decemberében elrendelték, hogy 16-tól 50 éves korig minden holland férfi jelentkezzék Németországba szállítás végett. Az ellenállási mozgalom felhívására a lakosság szabotálta a német parancsot, s jóformán senki sem jelentkezett. A megszállók terve kudarcot vallott.

1944 őszén megkezdődött az ország déli tartományainak felszabadítása. Hollandia egész területe 1945. március 11-én vált szabaddá. A hadműveletekben az ellenállás mintegy 5000 harcosa és az Angliában szervezett holland dandár is részt vett. A felszabadított területeken holland katonai közigazgatást vezettek be, amely azt tekintette fő feladatának, hogy megőrizze az uralkodó osztályok hatalmát.

NORVÉGIA

1944 első felében a norvég Belső Front két, a fiatalság mozgósítására irányuló akciót hiúsított meg: a munkaszolgálatra és a katonai szolgálatra való behívást. Több mint 50 000 ember rejtőzött el és csatlakozott az ellenállás osztagaihoz. Pontosan kidolgozott rendszer szerint szöktették Svédországba az üldözött és emigrálni kívánó norvégokat. Sok ezer szovjet és más nemzetbeli hadifogoly, akiket Norvégiába vittek nehéz munkákra, kapott segítséget a helyi norvég lakosságtól; a norvégok menedéket, útbaigazítást nyújtottak a szökevényeknek.

A szövetséges parancsnokság és a londoni norvég kormány utasításainak megfelelően az ellenállás fegyveres szervezete, a Milorg, hosszú időn át arra szorítkozott, hogy fegyvereket gyűjtsön és őrizzen, összetoborozza és kiképezze a „vadász"-alakulatokat. A burzsoá politikusok azonban egyre nehezebben tarthatták vissza a fiatalokat, akik türelmetlenül követelték a megszállók elleni aktív harcot.

Az angol Különleges Hadműveleti Parancsnokság ebben a helyzetben megnövelte a norvég hazafiaknak szánt fegyver- és lőszerszállítmányokat. Elegendő egyetlen adatot idézni: 1942 folyamán Angliából légi úton csupán 53 nagyobb és 14 kisebb tartály fegyverszállítmány érkezett, 1945 első négy hónapjában viszont 6580 nagy és 1854 kis tartály. Miként Franciaországban és Belgiumban, Norvégiában is az ellenállás burzsoá szervezetei kapták a küldeményeket.

A Vörös Hadsereg közvetlenül részt vett Norvégia felszabadításában. 1944 végén szovjet csapatok szabadították fel az ország legészakibb vidékét, Észak-Finnmarkot. A felszabadított területen csakhamar együttműködés jött létre a szovjet katonai parancsnokság és az újonnan megszervezett norvég polgári közigazgatás szervei között. A még megszállt országrészeken az ellenállási mozgalom katonai erői — mintegy 40 000 harcos — felkészültek rá, hogy segítséget nyújtsanak a szövetségeseknek.

A szabotázscselekmények és diverziós akciók igen nagy méreteket öltöttek, különösen Oslo környékén, ahol a Milorg rendszeresen, minden harmadik napon végrehajtott egy-egy diverziós cselekményt. A partizántevékenység az 1945. március 14-ről 15-re virradó éjszakán érte el csúcspontját, amikor a norvég hazafiak a szövetséges parancsnokság utasítására egyszerre több helyen is felrobbantották a hadászatilag igen fontos Trondheim—Oslo vasútvonalat. Ennek következtében a kontinensre indított csapataiknak csak egynegyedét tudták továbbítani a németek. Az ellenállási mozgalomban igen jelentős szerepet vállaltak a norvég kommunisták. A legnagyobb veszteség is őket érte. Norvégia Kommunista Pártja Központi Bizottságának tagjai közül igen sokan elpusztultak, többek között a Központi Bizottság két titkára, Henrik Christiansen és Ottar Ly.

A norvég munkásság nagy tömegeit azonban kevéssé sikerült harcba vinni, minthogy a tömegek többnyire a reformista szakszervezeti vezetést követték, amely makacsul kitartott a passzív ellenállás taktikája mellett. A Belső Front vezetőségében a Kommunista Párt képviselői nem is kaptak helyet.

DÁNIA

A dán ellenállási mozgalom a baloldal befolyásának érvényesülése következtében népi jelleget öltött. 1944 nyarától egymást követték a diverziós akciók, robbantások, vasúti rongálások. A dán vasútvonalakon a szövetségesek normandiai partraszállása után negyedére csökkent a forgalom. A megszállás egész ideje alatt — a „vágányháborút" nem számítva — 2700 diverziós cselekményt hajtottak végre, elsősorban hadiüzemekben. Az ellenállók partizánhadműveleteire a hitleristák és a dán fasiszták „ellenszabotázzsal" válaszoltak: középületeket pusztítottak el, és közismert haladó embereket lőttek agyon. Így ölték meg 1944-ben Kaj Munk lelkészt, a híres dán hazafias költőt. A megszállók ellen vívott harcban, a börtönökben és koncentrációs táborokban mintegy 4000 dán pusztult el.

Az ellenállás össznépi jellegét tanúsították az 1944 júniusi koppenhágai események. Az ellenállási mozgalom egyik osztaga június 22-én felrobbantotta a főváros egyik nagyüzemét, ahol automata fegyvereket gyártottak. A németek erre rendkívüli állapotot és kijárási tilalmat rendeltek el, és több hazafit kivégeztek. A német csapatok összevissza lövöldöztek az utcákon, és bosszúból felrobbantották a „Tivoli" kiállítási csarnokot. A koppenhágaiak kivonultak az utcára, tábortüzeket raktak és barikádokat építettek. Június 30-án a fővárosban általános sztrájk kezdődött. A hitleristák blokád alá vették Koppenhágát: megakadályozták az áruszállítást, megszüntették a víz-, gáz- és

áramszolgáltatást. A Szabadság Tanácsa a harc folytatására hívta fel a fővárosiakat. A városi hatóságok és a szakszervezeti vezetők azonban tárgyalásokba bocsátkoztak a németekkel. A megszállók attól féltek, hogy a sztrájk más dán városokra is átterjed, ezért július 3-án engedményeket tettek: megígérték, hogy nem büntetik meg a sztrájk résztvevőit, feloldják a rendkívüli állapotot, ismét ellátják a várost, és kiviszik onnan a gyűlölt dán fasiszta hadtestet, saját cinkosaikat. Július 4-én a Szabadság Tanácsának jóváhagyásával véget ért a sztrájk. Története a tanács megnövekedett tekintélyéről tett tanúságot.

A Szovjetunió 1944 tavaszán, tekintetbe véve a dán ellenállási mozgalom megerősödését, beleegyezett, hogy diplomáciai kapcsolatokat létesít a Szabadság Tanácsával, mint a harcoló Dánia képviseletével.

AZ OLASZ ELLENÁLLÁSI MOZGALOM 1944-BEN

Olaszország már 1943 őszén két részre szakadt. Déli részét elfoglalták az amerikai és angol csapatok, Észak-Olaszországot és Közép-Olaszország egy részét pedig még csaknem két esztendeig a németek tartották a kezükben. A déli országrészben Badoglio úgynevezett „szakember-kormánya" működött, de ezt a kormányzatot a nép sem támogatta, és az angol—amerikai hatóságok sem tiszteltek. Az antifasiszta pártok között nem volt egység a királyság kérdésében, minthogy az Akciópárt és a szocialisták a király azonnali lemondását követelték. E belső egyenetlenség alkalmat adott a szövetséges megszálló hatalmaknak arra, hogy szabotálják a moszkvai háromhatalmi külügyminiszteri konferencia határozatát, amely kimondta, hogy a kormányzásba feltétlenül be kell kapcsolni „az olasz nép azon rétegeinek képviselőit, amelyek mindig felléptek a fasizmus ellen".

A Szovjetunió 1944 tavaszán újabb lépést tett ama törekvése jeléül, hogy biztosítsa az olasz nép szuverén jogait. Márciusban helyreállították a Szovjetunió és Olaszország közt a közvetlen diplomáciai kapcsolatokat.

Március 29-én az olasz kommunisták vezetője, Palmiro Togliatti felvetette a nemzeti egységkormány létesítésének gondolatát, javasolva, hogy a monarchia kérdésének eldöntését halasszák a háború utánra. A Kommunista Párt javaslata jelentette az egyetlen kiutat a zsákutcából, és valamennyi antifasiszta párt egyetértését elnyerte. 1944. április 24-én új kormány alakult, ismét Badoglio elnökségével, s ebben, más antifasiszta pártok mellett, a történelem folyamán első ízben az Olasz Kommunista Párt is képviseltette magát. Róma felszabadítása után újjászervezték a kormányt. Elnöke a Demokratikus Munkapárt vezetője, Bonomi lett, s az antifasiszta pártok túlnyomó befolyásra tettek szert.

A legfontosabb események azonban ebben az időszakban a frontvonal másik oldalán zajlottak le. Észak-Olaszországban valójában a németek uralkodtak, akik szigorúan ellenőrizték az olasz közigazgatás minden lépését. Tervszerűen kiszállították az országból az ipari nyersanyagot, a gépeket, az élelmiszert és minden más értéket. Németországi kényszermunkára vitték a szakmunkásokat és a fogolynak nyilvánított olasz katonákat. Hitler, anélkül hogy Mussolinit előzetesen értesítette volna róla, elragadta Olaszországtól és a német birodalomhoz csatolta Velence vidékét, Triesszttel együtt.

Mussolini, miután Észak-Olaszországban újra hatalomhoz jutott, nagyhangú szónoklatokat tartott az általa alapított neofasiszta párt állítólagos „antikapitalizmusáról". 1943 novemberében nyilvánosságra hozták a neofasiszta párt úgynevezett „veronai kiáltványát", amely egy sor demagóg ígéretet tartalmazott: egyebek között alkotmányozó nemzetgyűlést, az üzemek „szocializálását" a munkásoknak az üzemvezetésben való részvétele útján, a kritika szabadságát stb. helyezte kilátásba. Az effajta szólamok azonban már senkit sem tévesztethettek meg, annál kevésbé, minthogy a fasiszták, mihelyt meghirdették az új „szociális köztársaságot", azonnal hozzáláttak elnyomó szerveik átfogó hálózatának kiépítéséhez. Minden tartományban megszervezték a „különleges bíró-

ságokat" és a Gestapót kiszolgáló speciális rendőrosztagokat, amelyek minden vizsgálat és bírói ítélet mellőzésével végezték ki az antifasisztákat. Mussolini feloszlatta a királyi hadsereget, és új haderőt próbált szervezni a németek oldalán való további hadviselés céljából. A többszöri behívásokkal sem sikerült azonban hadsereget teremtenie, mivel a mozgósítottak többsége inkább a hegyekbe szökött. A négy olasz fasiszta hadosztály egységei és a különféle militarizált feketeinges alakulatok — a „Fekete brigádok", a „Mussolini-zászlóaljak" stb. — a partizánok elleni hadműveletekkel voltak elfoglalva.

1943. szeptember 9-én, azon a napon, amikor a német megszállás megkezdődött, Róma antifasiszta pártjai létrehozták a Nemzeti Felszabadító Bizottságot. Ebben hat párt képviselői vettek részt: a Kommunista Párt, a Szocialista Párt, az Akciópárt, a Demokratikus Munkapárt, a Kereszténydemokrata és a Liberális Párt. Jóllehet valamennyi párt képviselői a fegyveres harc kibontakoztatásáért emeltek szót, a jobboldali pártok a valóságban minden lehetséges módon gátolták a tömegellenállás kifejlődését, és arra törekedtek, hogy a bizottságot pártközi tanácskozó szervvé változtassák. A Vatikán által is támogatott burzsoá pártok szabotálása következtében a római Nemzeti Felszabadító Bizottság képtelenné vált arra, hogy a partizánmozgalom harci központjává legyen. A kommunistáknak és néhány más párt képviselőinek hősies erőfeszítései ellenére — akik a város környékén partizánosztagokat hoztak létre — Róma azon kevés olasz városok egyike lett, ahol a hazafiak harca nem nőtt át győzelmes felkelésbe.

Észak-Olaszországban másképp alakult a helyzet. A milánói Nemzeti Felszabadító Bizottság, amely a felső-olaszországi Nemzeti Felszabadító Bizottság nevet vette fel, működésének első napjaitól az ellenállási mozgalom igazi politikai vezetőjének bizonyult. Tartományi, városi, falusi, sőt városnegyedi és üzemi felszabadító bizottságok létesültek, s ezek szoros kapcsolatba léptek a milánói bizottsággal. Észak-Olaszországban a felszabadító mozgalom e szerveit öt párt alakította ki (a Demokratikus Munkapárt itt nem szerveződött meg). A baloldal, elsősorban a kommunisták vezető szerepe északon erőteljesen érvényesült. A kommunisták elsőkként indították meg a küzdelmet a városokban: hazafias harci csoportokat alakítottak, amelyek az ellenség parancsnokságai ellen végrehajtott vakmerő támadásaikkal, gyűlések szervezésével és egyéb akcióikkal azonnal megteremtették a harc tömegmozgósító légkörét. 1943 októberében a Kommunista Párt a hegyekben megkezdte a „Garibaldi mintabrigádok" felállítását, amelyek a partizánhadsereg magvául szolgáltak, s egyúttal példát mutattak a többi politikai párt számára. Hamarosan az akciópártiak és a szocialisták is hozzáláttak, hogy létrehozzák harci alakulataikat, jórészt a Garibaldi-brigádoktól tanult szervezeti elvek alapján. Utóbb a kereszténydemokraták és a liberálisok is követték példájukat.

A Kommunista Párt a munkásosztály hatékony támogatására építhetett. A sztrájkmozgalom egyes városokban, például Torinóban, már 1943 őszén egyszerre több üzemre is kiterjedt. 1944 tavasz elején a kommunisták elhatározták, hogy általános sztrájkot szerveznek, amelyet úgy tekintettek, mint a nemzeti felkelés főpróbáját. A sztrájkmozgalom vezetésére speciális bizottságot hoztak létre, amely 1944. március 1-én jelt adott a munka beszüntetésére. Ez a sztrájk az olasz munkásosztály legnagyobb arányú fellépése volt. Körülbelül egymillió munkás vett részt benne, több mint 20 000 partizán és nagyszámú hazafias harci osztag támogatásával. Ahogy 1943-ban a tavaszi sztrájk a fasizmus bukásának előjátéka volt, most, 1944 tavaszán is a sztrájkmozgalom nyitotta meg az utat a nemzeti felkeléshez.

1944 tavaszán a Kommunista Párt kezdeményezésére a falvakban is hazafias osztagok szerveződtek, amelyek kezdetben a helyi önvédelem feladatait látták el, majd fokozatosan harci egységekké fejlődtek. A Mussolini-hadseregbe behívott s a mozgósítás elől megszökött fiatal parasztok tömegesen csatlakoztak a partizáncsapatokhoz. 1944 márciusában 30 000, nyáron már mintegy 80 000 harcos volt a hegyekben. A partizánok szüntelenül támadtak, egyre nagyobb területet tisztítottak meg a fasisztáktól, és a felszabadított részeken partizánkörzeteket létesítettek. 1944 őszén

Olasz partizánok
Fénykép. 1944

már 15 felszabadított körzet volt Észak-Olaszországban, ahol a hatalmat a nemzeti felszabadító bizottságok gyakorolták.

1944 nyarát az ellenállás erőinek politikai és szervezeti összekovácsolódása jellemezte. A különböző pártok által szervezett partizánosztagokat júniusban közös vezető szerv alá rendelték, amely a Felszabadító Önkéntesek Hadtestének Főparancsnoksága nevet vette fel. A főparancsnokságon jelentős szerep jutott Luigi Longónak, a Kommunista Párt egyik vezetőjének, és Ferruccio Parrinak, az Akciópárt vezetőjének. A felsőolaszországi Nemzeti Felszabadító Bizottság ebben az időszakban a nemzeti felkelés előkészítését tekintette legfőbb feladatának. Ugyancsak ez idő tájt készített programdokumentumaiban leszögezte: a felkelés célja új, demokratikus rendszer megteremtése, amelyben „valamennyi dolgozó osztály döntő befolyása érvényesül". Úgy tűnt, hogy Olaszország néhány hét alatt felszabadulhat a hitlerista megszállók uralma alól. A valóságban azonban másképp alakult a helyzet.

1944 őszén Mussolini „szociális köztársaságának" valamennyi fegyveres alakulatán kívül az olaszországi német haderőnek mintegy harmada a partizánok ellen harcolt.

Az Olaszországban kialakult bonyolult helyzet nem kerülte el az angol Különleges Hadműveletek Parancsnokságának és az amerikai Stratégiai Szolgálatok Hivatalának a figyelmét. Bár az angolok és amerikaiak nem mindenben értettek egyet az olasz ellenállási mozgalomhoz való viszony kérdéseit illetően, de abban az egyben kétségtelenül azonos álláspontón voltak, hogy korlátozniuk kell az olasz partizánmozgalom kereteit. E célt tartották szem előtt a partizánoknak szánt fegyverszállítmányokat illetően is, amelyeknek segítségével saját politikájuk függvényévé igyekeztek tenni az olasz ellenállást, és a mozgalom antikommunista szárnyát szándékoztak erősíteni. Még a Badoglio-kormány hadügyminisztere és egyben az olasz ellenállás katonai főnöke, Cadorna tábornok is kénytelen volt elismerni: az ellenállási mozgalom „forradalomellenes osztagai" a szövetségesek különös kegyében állnak, és ők kapják a fegyver és lőszer zömét. Amikor kitűnt, hogy a népi felszabadító mozgalmat sem visszafogni, sem korlátok közé szorítani nem képes, az angol—amerikai parancsnokság hivatalosan megtiltotta a partizánegységek létszámának növelését, és megparancsolta összekötő tisztjeinek, hogy szüntessék be a fegyverek „rendetlen" osztogatását a partizánok között.

3. HADÁSZATI HELYZET NYUGAT-EURÓPÁBAN 1944 VÉGÉN

AZ AMERIKAI—ANGOL CSAPATOK ELŐNYOMULÁSA KÖZÉP-OLASZORSZÁGBAN

A szövetségesek 15. hadseregcsoportja, miután 1944. június 4-én felszabadította Rómát, tovább hatolt északra, a visszavonuló ellenség nyomában. A 8. angol hadsereg az Adriai-tengerparton, az 5. amerikai hadsereg a Tirrén-tenger partvidékén nyomult előre.

A Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának 1944. július 5-én kelt direktívája szerint az amerikai—angol haderő feladata Olaszországban az volt, hogy a Pó-folyón átkelve eljusson a Velence—Padova—Verona—Brescia vonalra, és onnan Trieszten át Bécs és Budapest felé törjön tovább.

A szövetséges csapatok augusztus elején elérték a németek megerősített védelmi vonalát, az úgynevezett Gót-vonalat, amely Riminitől és San Marinótól délre az Etruszk-Appenninek délnyugati lejtőin húzódott. Ez a vonal elzárta a Pó völgyébe vezető utat. Az akkor Olaszországban tartózkodó 25 német hadosztály közül 19 a Gót-vonalat védte. A szövetséges parancsnokság, amely 23 hadosztállyal rendelkezett, augusztus végén megkísérelte a Gót-vonal áttörését. A támadás igen lassan jutott előre, s az áttörési kísérlet lényegileg mindkét felet kimerítő állóharccá változott.

A szövetséges csapatoknak csak októberben sikerült elfoglalniuk a Gót-vonalat és kijutniuk Ravenna—Faenza—Vergato vonalára. További céljukat azonban nem tudták elérni, és a parancsnokság egyelőre leállította a támadást. Az angol—amerikai támadás beszüntetése hirtelen megváltoztatta a partizánok helyzetét. Alkalmat adott a hitleristáknak arra, hogy elvonják a frontról és a partizánok ellen vessék be csapataik egy részét. Alexander tábornok, a szövetséges erők parancsnoka november 12-én felhívással fordult a partizánokhoz: a nyári támadás befejeződésére hivatkozva felszólította őket, hogy szüntessék be aktív harci tevékenységüket. A partizánhadsereg kénytelen volt védelembe menni, és hátrahagyni a nyáron elfoglalt területeket.

NÉMET TÁMADÁS AZ ARDENNEKBEN ÉS ELZÁSZBAN

1944 őszén tovább romlott Németország helyzete. Szövetségesei, az egy Magyarország kivételével, mind kihullottak mellőle, és fegyvert fogtak ellene. A nyugati fronton azonban sikerült megállítania az angol—amerikai csapatokat és megakadályoznia a Siegfried-vonal áttörését. A német hadvezetőség abban a meggyőződésben élt, hogy az Egyesült Államoknak és Angliának hosszabb időre van szüksége egy újabb, nagy támadás előkészítéséhez.

A hitlerista vezetőség az adott helyzetben elhatározta, hogy váratlan csapást mér a nyugatiakra az arcvonal leggyengébb szakaszán, az Ardennekben. Hitler arra számított, hogy a támadással zavart kelt a szövetséges hadseregben, katonai sikert csikar ki, és ezzel talán ráveszi az Egyesült Államokat és Angliát, hogy különbékét kössenek vele.

A támadást a Model vezértábornagy parancsnoksága alatt álló „B" hadseregcsoportra bízták, amelybe 3 hadsereg tartozott: az 5. és 6. SS páncéloshadsereg és a 7. tábori hadsereg. Ez az erő 25 hadosztályból, köztük 7 páncéloshadosztályból állt. A szövetségesek oldalán, az Ardennek 120 kilométeres frontszakaszán, az 1. amerikai hadsereg 4 hadosztálya helyezkedett el. A támadás 1944. december 16-án indult meg. A németek ugyanakkor amerikai egyenruhába öltöztetett, angolul beszélő csapatokat dobtak le az amerikaiak hátában, hogy pánikot és zavart keltsenek.

Miután az amerikai hadosztályok ellenállását áttörték, a németek december 26-ra 90 kilométer mélységben beékelődtek a szövetségesek vonalába. Tovább azonban nem juthattak. Nyilvánvalóvá vált, hogy milyen felelőtlen kalandorvállalkozásba kezdtek Hitlerék. A szövetséges légierő tűz alá fogta az előretört német egységeket, amelyek ugyanakkor két oldalról az amerikai—angol csapatok ellentámadásába kerültek, s még elegendő üzemanyaguk sem volt. Képtelenek voltak

Bradley, Eisenhower és Patton tábornokok
Bastogne-ban, az Ardennekben
Fénykép. 1945 január

továbbfejleszteni a támadást, sőt a hátuk mögött hagyott Bastogne támaszpontot sem tudták bevenni.

A német főhadiszálláson tartott 1944. december 28-i értekezleten mindamellett sikeresnek értékelték az Ardennekben lezajlott hadműveletet, mint amellyel sikerült meghiúsítaniuk az angol—amerikai hadsereg támadási terveit. Elhatározták, hogy további váratlan támadásokat indítanak a nyugati front különböző szakaszain, azzal a céllal, hogy megakadályozzák az ellenfél erőinek támadó összevonását. E határozat alapján indult meg január elején az újabb német támadás Elzászban, Strasbourg körzetében, amely el is ért bizonyos eredményt. A támadó csapatok 30 kilométert előrenyomultak és már Strasbourgot fenyegették. A szövetséges parancsnokság a város kiürítésére és feladására készült. Csak a francia kormány határozott tiltakozása gátolta meg ezt a lépést. A franciák kijelentették, hogy Strasbourg feladása igen kedvezőtlen hatást tenne az ország közvéleményére. 1945. január 3-án sikertelenül végződött az Ardennekben az előretört német csapatok északi szárnya ellen intézett amerikai—angol ellentámadás. A szövetségesek a nyugati fronton továbbra is feszült helyzetben voltak.

1945. január 6-án Churchill, Anglia miniszterelnöke azzal a kéréssel fordult a szovjet kormányhoz, hogy nyújtson segítséget a szövetségeseknek. A szovjet fegyveres erők ezért január 12-én — a tervbe vett időpontnál korábban — megindították támadásukat a Baltikumtól a Dunáig terjedő hatalmas arcvonalon. A német hadvezetőség kénytelen volt újabb erőket vetni át nyugatról keletre. 1945 január végén az Ardennekben harcoló német csapatok visszavonultak kiinduló állásaikba.

XII. FEJEZET

A KELET- ÉS DÉLKELET-EURÓPAI ORSZÁGOK FELSZABADULÁSA. A DEMOKRATIKUS ÁTALAKULÁS KEZDETE

A Vörös Hadsereg győzelmes előrenyomulása és a német fasiszta csapatok súlyos vereségei, a Vörös Hadsereg megérkezése a délkelet-európai országok határára közel hozták az itt élő népek felszabadulásának óráját. Mindenütt fellángolt a partizánháború. Az antifasiszták megszilárdították erőiket, visszaverték a reakció támadását. A dolgozók a kommunisták vezetésével harcba léptek nemzeti és társadalmi felszabadulásukért.

1. LENGYELORSZÁG

LENGYELORSZÁG POLITIKAI HELYZETE 1944-BEN

Lengyelország belpolitikai helyzete 1944 tavaszán igen bonyolult volt. Az Országos Népi Tanács megalakulása 1944. január 1-én elmélyítette a politikai ellentéteket. Komoly nézeteltérések merültek fel a Lengyel Szocialista Munkáspárton belül (1943 áprilisa óta így nevezte magát a Lengyel Szocialista Párt). A párt balszárnya, amely kezdettől fogva részt vett az Országos Népi Tanács munkájában, 1944 januárjában létrehozta ideiglenes Központi Bizottságát; ez csakhamar elnyerte a párttagok többségének támogatását. 1944 májusában összeült a Lengyel Szocialista Munkáspárt IV. kongresszusa. A kongresszus jóváhagyta az ideiglenes Központi Bizottság irányvonalát, azaz a Lengyel Munkáspárttal való együttműködést az Országos Népi Tanácsban és a helyi népi tanácsokban. Elfogadta a párt akcióprogramját, és megbírálta a Szocialista Párt korábbi politikáját. A kongresszuson kidolgozott eszmei-politikai elvek később — már a felszabadult népi Lengyelországban — az újjászületett Lengyel Szocialista Párt tevékenységének alapelveivé váltak.

Az Országos Népi Tanács megalakulása a parasztmozgalomban is megoszlást idézett elő. A Lengyel Munkáspárt arra törekedett, hogy az egész Parasztpártot bevonja az Országos Népi Tanács munkájába. A parasztmozgalom vezetősége azonban továbbra is a londoni emigráns kormány politikáját tekintette irányadónak. A kormány feje, miután Sikorski tábornok 1943 júliusában repülőszerencsétlenség áldozatául esett, a Parasztpárt egyik jobboldali vezéralakja, Mikołajczyk lett. Az Országos Népi Tanács munkájába a parasztmozgalom radikális szárnya és azok a zászlóaljak kapcsolódtak be, amelyek a radikális szárny vezetését ismerték el. 1944 februárjában a Parasztpárt balszárnya megalakította az új, radikális parasztpártot, a Népakarat Parasztpártot, amely sikeresen küzdött a parasztmozgalom demokratizálásáért.

„Európa szabad lesz!"
V. B. Koreckij plakátja. 1944

1943 őszén megindult az illegális szakszervezeti mozgalom újjáteremtése. A Lengyel Munkáspárt a szocialistákkal együttműködve üzemi bizottságokat szervezett a gyárakban; ezeknek az volt a feladatuk, hogy felkészüljenek az ipari vállalatok birtokbavételére, mihelyt a megszállók menekülni kezdenek.

A Lengyel Munkáspárt irányításával és aktív részvételével jöttek létre a Nemzeti Front helyi szervei: a népi tanácsok — és fegyveres erői: a néphadsereg egységei. A népi tanácsok munkájában nemcsak a Lengyel Munkáspárt, a Népi Gárda, a Népakarat Parasztpárt és a parasztzászlóaljak (szegényparaszt-zászlóaljak), a demokraták és pártonkívüliek vettek részt, hanem több helyütt a Honi Hadsereg és a Szabadság, Egyenlőség, Függetlenség szervezet képviselői is, miután szakítottak vezetőségük politikájával, és elfogadták az Országos Népi Tanács álláspontját.

Az Országos Népi Tanács és a Lengyel Munkáspárt egyik legfontosabb feladata a néphadsereg megteremtése volt. A Népi Hadsereg magvát a Népi Gárda egységei alkották, amelyhez csatlakoztak a parasztzászlóaljak, a Lengyel Szocialista Munkáspárt milíciája, sőt a Honi Hadsereg egyes osztagai is. A Népi Hadsereg létszáma 1944-ben elérte a 60—65 000 főt. Parancsnoka Żymierski tábornok volt. Hadműveletei gyakorlatilag a főkormányzóság egész területére, sőt a Németországhoz csatolt területekre, Sziléziára és a płocki körzetre is kiterjedtek. Partizánok harcoltak Poznan vidékén, a tucholai erdőkben is. Különösen erős partizántevékenység folyt 1944 első felében a lublini vajdaságban, amely a német csapatok közvetlen hadtápterületévé vált. A lengyel népi erők harca itt már a partizánháború jellegét öltötte. 1944 januártól áprilisig a lublini vajdaság partizánjai 239 támadást hajtottak végre a frontra vezető vasútvonalak ellen. A Népi Hadsereg ugyanezen idő alatt 50 esetben csapott össze a megszállókkal. Az összecsapásból nemegyszer nagyszabású küzdelem bontakozott ki: így 1944 májusában Amelin, majd Rąblow alatt, ahol a lengyel hazafiak a „Wiking" SS-páncéloshadosztállyal szálltak szembe. A partizánoknak az volt a feladatuk, hogy akcióikat összehangolják a Vörös Hadsereg hadműveleteivel, és a felszabadulás idejére megteremtsék a feltételeket ahhoz, hogy a népi tanácsok átvehessék a hatalmat.

A felszabadító mozgalom izmosodása és a front közeledése arra kényszerítette a német hadvezetőséget, hogy növelje lengyelországi megszálló erőit. Országszerte megtorló expedíciókat indított a partizánok ellen. 1944 márciusában például 49 ilyen akció zajlott le, tüzérség, légierő és páncélosok bevetésével.

1944 február-márciustól a szovjet partizánegységek lengyel területre kezdtek áthúzódni.

Vegyes szovjet—lengyel partizánosztag
Fénykép

Összlétszámuk mintegy 4500 fő volt. 1944-ben mindent egybevéve 20 000 szovjet állampolgár vett részt a lengyel felszabadító mozgalomban. Többségük táborokból megszökött hadifogoly volt. Ugyanakkor a szovjet partizánmozgalomban is több ezer lengyel harcolt. A szovjet partizánok lublini területre érkezése és szoros együttműködése a lengyel Népi Hadsereggel, az egymásnak nyújtott segítség megnövelte a lengyel partizánok erejét és harcképességét. Június 9. és 25. között 3000 szovjet és lengyel partizán sikerrel vette fel a harcot a németek 30 000-es seregével, amelyet harckocsik és repülőgépek támogattak.

1944 második felétől a kielcei vajdaság lett a partizánharcok központja, ahol a Népi Hadsereg és a parasztzászlóaljak egész sor hadműveletet indítottak. A sandomierzi hídfő megteremtése és védelme során a Vörös Hadsereg lényeges segítséget kapott a partizánoktól. A Népi Hadsereg osztagai több mint 200 diverziós akciót hajtottak végre az ellenség közlekedési vonalai ellen, 120 esetben csaptak össze a németekkel, többek között olyan jelentős ütközetekben, mint az ewinai, a gruszkai, a Świnia Góra-i és további öt nagy csata. A lengyel partizánok a háború egész ideje alatt több mint ezer diverziós cselekményt vittek véghez a vasútvonalakon, a megszállók igen sok igazgatási és gazdasági intézményét megsemmisítették, sok száz összecsapásban és ütközetben hullatták vérüket, és több mint 20 000 hitleristát megöltek. 1944 tavaszától őszéig több mint 100 000 lengyel vett részt a forradalmi és felszabadító mozgalomban.

1944 májusában Moszkvába érkezett az Országos Népi Tanács teljhatalmú delegációja. A szovjet kormány elismerte az Országos Népi Tanácsot. Elvben megegyezés jött létre a két ország közti viszony és a szovjet—lengyel határ kérdésében is. A szovjet kormány vállalta, hogy az Országos Népi

Tanács kérésére fegyvert szállít a Népi Hadsereg számára. A szovjet kormánytól nyert elismerés megerősítette az Országos Népi Tanács tekintélyét mind Lengyelországban, mind a lengyel emigráció körében.

Franciaországban és Angliában demokratikus emigráns szervezetek jöttek létre, amelyek az Országos Népi Tanácsot támogatták.

A tömegek forradalmasodása, a haladó erők tömörülése az Országos Népi Tanács körül rendkívüli módon aggasztotta a reakciót. 1944. január 9-én négy burzsoá és reformista párt megalakította az úgynevezett Népi Egység Tanácsát. 1944 áprilisában egyesült a két jobboldali katonai szervezet: a Honi Hadseregbe beolvadtak az úgynevezett Nemzeti Fegyveres Erők osztagai. A Honi Hadsereg parancsnoksága tervet dolgozott ki a Vörös Hadsereg elleni fellépésre és a hatalom megragadására a felszabadulás pillanatában (Burza-terv).

A nyugat-európai hadszíntéren eközben a lengyel szárazföldi és légi erők derekasan harcoltak Olaszország, Franciaország, Belgium és Hollandia felszabadításáért. Az emigráns kormány azonban a hazájuktól messze szakadt lengyel katonákat a továbbiakban saját politikai terveinek megvalósítására akarta felhasználni.

A LENGYEL NEMZETI FELSZABADÍTÓ BIZOTTSÁG MEGALAKULÁSA

1944. július 20-án a Vörös Hadsereg megkezdte Lengyelország felszabadítását. A szovjet csapatokkal vállvetve küzdött az 1. Lengyel Hadsereg. Sok helység felszabadításában részt vettek a Népi Hadsereg osztagai és brigádjai is.

1944. július 21-én az Országos Népi Tanács megalakította a Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottságot — Lengyelország első munkás-paraszt kormányát. A bizottságban helyet kaptak a Lengyel Munkáspárt, a Lengyel Szocialista Párt (most már így nevezte magát a Lengyel Szocialista Munkáspárt), a Parasztpárt, a Demokrata Párt és a Szovjetunióban megalakult Lengyel Hazafiak Szövetségének képviselői. Ezzel egy időben törvényt hoztak az 1. Lengyel Hadsereg és a Népi Hadsereg egyesítéséről a Lengyel Hadsereg keretében. A Nemzeti Felszabadító Bizottságban a munkásosztály képviselői vették kezükbe a gazdaság, a külpolitika, a hadsereg, a rendőrség, az állambiztonság ügyeinek irányítását. A bizottság elnöke a szocialista E. Osóbka-Morawski lett. Az államfői tisztet Bolesław Bierut, az Országos Népi Tanács elnöke, a Lengyel Munkáspárt Központi Bizottságának tagja töltötte be.

A Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottság július 22-én kiáltvánnyal fordult a néphez, amelyben kifejtette a népi demokratikus állam felépítésének programját. Ez a nap — a népi Lengyelország születésnapja — az ország nemzeti ünnepévé lett (az „újjászületés napja"). Az új forradalmi hatalom azt tekintette legfontosabb feladatának, hogy a fegyveres harcot az ország teljes felszabadításáig folytassa, és valamennyi lengyel földet egyetlen államba egyesítsen. A kiáltvány bejelentette a demokratikus szabadságjogok helyreállítását, a nagybirtok és a monopoltőke felszámolását. Leszögezte, hogy az új kormányzat külpolitikájának alapja a Szovjetunióval és a többi demokratikus állammal való szövetség és jószomszédi viszony. A szovjet—lengyel határ vonatkozásában — hangsúlyozta a nyilatkozat — a következő elvet kell érvényesíteni: „A lengyel földek Lengyelországhoz, az ukrán, belorusz és litván földek Szovjet-Ukrajnához, Belorussziához és Litvániához tartozzanak." A kiáltvány kimondotta, hogy a hatalom forrása — a lengyel nép ideiglenes országgyűlése — az Országos Népi Tanács, és megvonta az emigráns kormánytól azt a jogot, hogy a lengyel népet képviselje.

A Szovjetunió Külügyi Népbiztossága július 26-án kijelentette: a szovjet hadsereg egyetlen célja Lengyelországban, hogy segítséget nyújtson a lengyel népnek a megszállók uralma alól való teljes felszabaduláshoz és a független, demokratikus Lengyelország helyreállításához.

A Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottság kiáltványa
Fénykép. 1944 július

Augusztus 1-én a szovjet kormány a Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottságot Lengyelország egyetlen törvényes hatalmi szervének ismerte el, és diplomáciai kapcsolatba lépett vele.

A felszabadult lengyel területeken a népi tanácsok vették kezükbe a hatalmat. Ugyanakkor a londoni emigráns kormány „delegatúrái" több helyen (Lublinban, Zamościban és másutt) megkísérelték törvényesíteni létüket (a Burza-tervnek megfelelően). A Népi Hadsereg és a dolgozó tömegek azonban szétkergették ezeket a reakciós szerveket, és megteremtették a maguk hatalmát, a Nemzeti Front hatalmát. A demokratikus pártok és szervezetek megkezdték legális tevékenységüket.

A VARSÓI FELKELÉS

A Vörös Hadsereg és a Lengyel Hadsereg felszabadító hadműveleteinek előrehaladása s a Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottság megalakulása cselekvésre késztette a reakciót is. A jobboldali Honi Hadsereg parancsnoksága, hogy politikai nehézségeket gördítsen a Lengyelország felszabadításáért küzdő Vörös Hadsereg útjába és megakadályozza a lengyel dolgozók hatalomra jutását, 1944. augusztus 1-én parancsot adott a varsói felkelés megindítására. A felkelést az emigráns kormány beleegyezésével robbantották ki, anélkül azonban, hogy a szovjet hadvezetést előzetesen értesítették volna, és figyelmen kívül hagyták a front helyzetét is. A reakciónak az volt a célja, hogy még a szovjet csapatok odaérkezte előtt kezébe kerítse Varsót, és a hatalmat a hazai minisztertanácsnak adja át, amelyet 1944. július 26-án alakítottak a Nemzeti Felszabadító Bizottság ellensúlyozására. A felkelést úgy időzítették, hogy egybeessen a londoni lengyel emigráns kormány elnökének, Mikołajczyknak moszkvai utazásával, aki a szovjet kormánnyal kívánt tárgyalni. A felkelés szervezői és londoni emigráns támogatóik arra építették számításaikat, hogy az angolok majd politikai és katonai segítséget nyújtanak a felkelőknek. Az angolok valóságos lehetőségei azonban

távolról sem feleltek meg a lengyel reakció elképzeléseinek. Az angol—amerikai légierő nem volt olyan helyzetben, hogy jelentékeny szállítmányokat juttasson légi úton Varsóba; a felkelés politikai céljait pedig sem az Egyesült Államok, sem Anglia nem támogathatta nyíltan, ha nem akarta kockáztatni, hogy a Szovjetunióhoz való viszonya komoly mértékben megromoljon.

A felkelést olyan időpontban robbantották ki, amikor a szovjet csapatok hosszas harc után a Visztulához érkeztek. A Vörös Hadsereg az előző 40 nap során 500—700 kilométert nyomult előre. A hadtáp elmaradt az előretörő csapatoktól, és még nem volt ideje felzárkózni. A légierő sem helyezhette át támaszpontjait, mert az új repülőterek még nem készültek el. A szovjet támadás lelassult. A hitleristák pedig mindenáron tartani akarták a Visztulát, ezért friss erőket — többek közt új páncéloshadosztályokat — vetettek harcba, és erős ellencsapásokat indítottak a folyón már néhány helyen átkelt szovjet csapatok ellen. Egész augusztusban makacs harc folyt a Visztula bal partján létesített szovjet hídfőállások megtartásáért és az északon beékelődött német erők felszámolásáért. A német ék centruma Varsó jobb parti városrészében, Prágában helyezkedett el. Ilyen volt a helyzet a fronton, amikor Varsóban, megfelelő előkészületek nélkül, megkezdődött a felkelés. A Honi Hadsereg 15 000 katonával rendelkezett, de ezek közül is csak 2500-nak volt fegyvere. A Honi Hadsereg augusztus 1-i támadása, amelyben erőinek csupán 40 százaléka vett részt, nem hozta meg a várt eredményt. De maga a tény, hogy a felkelés megkezdődött, jeladás volt Varsó lakóinak. A főváros népe belevetette magát a küzdelembe, mert szabadságért sóvárgott — s eközben sejtelme sem volt a felkelés kezdeményezőinek igazi céljairól. A Lengyel Munkáspárt Központi Bizottsága, látva, hogy a lakosság nagy tömegei támogatják a felkelést, augusztus 2-án úgy határozott, hogy a Népi Hadsereg is bekapcsolódik a küzdelembe.

A varsói felkelés során a Lengyel Munkáspártnak sikerült valamennyi demokratikus erőt összefognia, azokat is, amelyek addig nem csatlakoztak az Országos Népi Tanácshoz. A felkelők demokratikus egysége kinyilatkoztatta, hogy támogatja az Országos Népi Tanácsot és a Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottságot. Szeptember 12-én létrejött a Népi Hadsereg, a szocialista fegyveres egységek (a Lengyel Néphadsereg) és a Honi Hadseregről levált úgynevezett Biztonsági Hadtest közös katonai parancsnoksága.

A Szovjet Főparancsnokság rámutatott a lengyel reakciósok meggondolatlanságára és kijelentette, hogy sem közvetlen, sem közvetett felelősséget nem vállalhat a varsói akcióért. Tekintetbe véve azonban, hogy a felkelésben a hazafiak tízezrei vettek részt, akiket a felkelés reakciós irányítói gyakorlatilag pusztulásra ítéltek, a szovjet kormány intézkedéseket tett a felkelés megsegítése érdekében. A hadvezetőség átcsoportosította a csapatokat, meggyorsította a hadtáp felzárkózását. A szovjet csapatok, megtörve az erős német ellenállást, szeptember 14-én ostrommal bevették Varsó külvárosát, Prágát. A hitleristáknak azonban időközben már sikerült részekre szabdalniuk a felkelő erőket, elvágniuk a kapcsolatokat az egyes városrészek között, és csapataik túlerejével lépésről lépésre elfoglalták a felkelés elszigetelt fészkeit. A lengyel hadsereg szeptember 16-án éjszaka átkelt a Visztulán, hogy behatoljon Varsóba, de nem tudta megvetni lábát a bal parton. A harcok folyamán kitűnt, hogy Varsó felszabadítása nagyszabású bekerítő hadműveletet igényel. A bal parti hídfőállást nyolc nap múlva ki kellett üríteni.

A szovjet légierő szeptember 14 és október 1 között 2243 gépet küldött Varsó fölé, és jelentékeny mennyiségű fegyvert, lőszert, élelmiszert és gyógyszert dobott le a felkelőknek. A szovjet tüzérség és légierő azzal is segítette a felkelést, hogy tűz alá vette a németek ágyúállásait és csapatösszevonásait. A lengyel Honi Hadsereg parancsnoksága nem fogadta el a szovjet javaslatot, hogy vonja át erőit a Visztula jobb partjára. Csupán a Népi Hadsereg harcosai keltek át a Visztulán Żoliborz körzetében. A kezdeményezés továbbra is a németeknél maradt. Fokozatosan összeszorították a bekerítés gyűrűjét. A felkelők helyzete reménytelenné vált. Bór-Komorowski tábornok, a Honi Hadsereg parancsnoka, 1944. október 2-án aláírta a fegyverletételt.

A reakciósok kalandorvállalkozása, amely a varsói tragédiát provokálta, csaknem 200 000 ember életébe került. Hitler parancsára romhalmazzá változtatták Varsót. Az a hősiesség, amit a varsóiak a fasiszták ellen vívott egyenlőtlen harcban tanúsítottak, bekerült a lengyel nép halhatatlan hőstetteinek krónikájába.

A VISZTULA—ODERAI HADMŰVELET. NYUGAT-LENGYELORSZÁG FELSZABADÍTÁSA

Az 1. Ukrán Front csapatai Konyev marsall vezényletével 1945. január 12-én támadásba mentek át. Kiinduló pontjuk a sandomierzi hídfő volt, támadási irányuk Radom, majd onnan tovább Wrocław (Breslau). A német védelmet már az első órákban áttörték. Január 14-én támadásba lendült az 1. Belorusz Front is (Zsukov marsall parancsnoksága alatt), a magnuszew-puławyi hídfőről kiindulva Kutno és Łódź irányában. Részt vállalt a támadásban a 2. Belorusz Front is, amelynek egyébként az volt a fő feladata, hogy Kelet-Poroszországban zúzza szét az ellenséget. Így indult meg a Nagy Honvédő Háború egyik leghatalmasabb hadművelete: a visztula—oderai hadművelet.

A grandiózus hadművelet hadászati célja az volt, hogy szétzúzzák a Lengyelországban harcoló és Németország életfontosságú központjait fedező „A" hadseregcsoportot (parancsnoka: Harpe vezérezredes), kijussanak az Oderához és megteremtsék a feltételeket a Berlin elleni támadáshoz. A Vörös Hadseregnek e cél elérése érdekében két hatalmas erejű csapást kellett mérnie Łódź, illetve Częstochowa irányában, hogy kettévágja a berlini utakat fedező ellenséges főerőket és részenként megsemmisítse őket. A hadművelet politikai célja az volt, hogy teljes egészében felszabadítsa a lengyel népet a fasiszta iga alól, és segítséget nyújtson neki a demokratikus és független Lengyelország megteremtéséhez.

A német „A" hadseregcsoport, amely a Visztula és Odera között kiépített védelmi rendszerre támaszkodott, mintegy 400 000 emberrel, több mint 4000 löveggel és aknavetővel, több mint 1100 harckocsival és lánctalpas rohamlöveggel rendelkezett. Szovjet oldalon az 1. Ukrán Front és az 1. Belorusz Front állományába 2 220 000 ember, 6460 harckocsi és önjáró löveg, több mint 32 000 löveg és aknavető, 4772 repülőgép tartozott. A Vörös Hadsereg tehát túlnyomó fölényben volt, s ez lehetővé tette, hogy váratlan, megsemmisítő csapást mérjen ellenfelére. Január 17-re 500 kilométer szélességben áttörte az ellenség védelmét, és szétverte az „A" hadseregcsoport főerőit. A németek gyors ütemben visszavonultak nyugat felé. Az 1. Ukrán Front egységei mintegy 150 kilométerre törtek előre a fő irányban. Kedvező feltételek alakultak ki Wrocław és Felső-Szilézia elfoglalásához. Az 1. Belorusz Front hadseregei északról és délnyugatról közeledtek Varsóhoz.

Január 17-én reggel az 1. Lengyel Hadsereg egységei az 1. Belorusz Front 47. és 61. hadseregének csapataival együtt behatoltak a városba. Déli 12 órára felszabadult a hitleristák által romba döntött és kirabolt lengyel főváros. Moszkvában 324 ágyú huszonnégy díszsortüze üdvözölte a győzteseket.

A szovjet támadás változatlan erővel folytatódott tovább. Január 29-én az 1. Belorusz Front egységei átlépték Németország határát. A szovjet csapatok e hadműveletük során felszabadították Auschwitzot, a németek legnagyobb haláltáborát. Az a néhány ezer fogoly, akiket a fasisztáknak már nem volt idejük elpusztítani, szabaddá vált. A németek nem tudták eltüntetni borzalmas tetteik nyomait. A szovjet harcosok megtalálták a gázkamrákat és a krematóriumokat, a kínzó eszközöket, szemük elé tárult a több tonnányi emberi haj és megőrölt csont, amit a németek már nem tudtak elszállítani. A fasiszta gyilkosok 2,5 millió embert pusztítottak el Auschwitzban. További félmillió ember halt meg éhen és a betegségek következtében. A hitleristák napvilágra került rémtettei borzalommal és felháborodással töltötték el az emberiséget.

A visztula—oderai hadművelet a Vörös Hadsereg hatalmas hadászati győzelmével végződött.

A 23 napos támadás során a szovjet csapatok 450—500 kilométert nyomultak előre, felszabadították Lengyelország nagy részét, behatoltak Németország területére, s miután széles fronton elérték az Oderát, több hídfőt létesítettek a folyó nyugati oldalán. Berlinig már csak 60—70 kilométer volt hátra. A visztula—oderai hadművelet a hadászati arányú támadás nagyszerű példájaként vonult be a hadtörténelembe. Tanúságot tett arról, milyen erővé nőtt a Vörös Hadsereg, milyen magas fokra jutott a szovjet hadművészet, a katonák és tisztek hősiessége és katonai tudása. A világ lelkesedéssel és bámulattal figyelte a szovjet csapatok diadalmas nyugati előretörését.

KELET-POROSZORSZÁG ELFOGLALÁSA

A visztula—oderai hadművelettel egyidejűleg bontakozott ki a téli hadjárat másik hatalmas támadása is: a kelet-poroszországi hadművelet. A támadás igen nehéz feltételek között haladt előre. Kelet-Poroszországban és Észak-Lengyelországban a német „Közép" hadseregcsoport védekezett, amelyhez 580 000 katona és tiszt, továbbá 200 000 úgynevezett volkssturmista — a totális mozgósítás során behívott népfelkelő — tartozott. A német csapatok itt 8200 löveggel és aknavetővel, mintegy 700 harckocsival és rohamlöveggel, 515 repülőgéppel rendelkeztek. Kelet-Poroszországban, a reakciós porosz földesúri osztály régi bástyájában, tömérdek védelmi berendezést létesítettek. A német haditengerészet főerőit a Balti-tengerre vezényelték, hogy biztosítsák az összeköttetést Kelet-Poroszország és a német kikötők között. Hitler azt követelte Reinhardt vezérezredestől, a „Közép" hadseregcsoport parancsnokától, hogy bármi áron tartsa meg Kelet-Poroszországot.

A német militarizmus kelet-poroszországi támaszpontjának felszámolása és Észak-Lengyelország felszabadítása a 3. és 2. Belorusz Front feladata volt, I. D. Csernyahovszkij hadseregtábornok, illetve Rokosszovszkij marsall vezényletével. A Vörös Zászló Érdemrenddel kitüntetett Balti Flotta (parancsnoka: V. F. Tribuc tengernagy) azt a feladatot kapta, hogy támadja és tegye lehetetlenné az ellenség tengeri közlekedését. A két front létszáma mintegy 1 670 000 ember volt, 28 360 löveggel és aknavetővel (köztük ezer „katyusával"), 3300 harckocsival és önjáró tüzérségi löveggel, mintegy 3000 repülőgéppel.

A hadműveleti terv az volt, hogy a „Közép" hadseregcsoportot elvágják a német hadsereg többi részétől, darabokra szabdalják és részenként megsemmisítik. A „Közép" hadseregcsoport elvágása a 2. Belorusz Front feladata volt, amelynek a Narew-folyó alsó folyásának vidékéről mélyen előre kellett törnie Marienburg fő irányban. A 3. Belorusz Frontnak eközben a Mazuri-tavaktól északra, Königsberg irányában kellett támadnia. Rendelkezésére bocsátották az 1. Balti Front egyik hadseregét is.

A 3. Belorusz Front csapatai január 13-án indították meg a támadást. A következő napon a 2. Belorusz Front is mozgásba lendült.

A szovjet csapatok előretörését sem az elkeseredett ellenállás, sem a hatalmasan kiépített erődrendszer nem tartóztathatta fel. Január végére három részre vágták az ellenség kelet-poroszországi csoportosulását. Az egyik rész a Samland-félszigetre húzódott; a másik — a legnagyobb — a Frisches Haff-öböl partjához, Königsbergtől délnyugatra szorult; a harmadikat magában Königsberg városában zárták körül.

A keleti védelem összeomlása után a hitlerista főhadiszállás január végén átszervezte a hadseregcsoportokat. A szétvert „A" hadseregcsoportot átkeresztelte „Közép" hadseregcsoportnak, s a Kelet-Poroszországban védekező egységeket a továbbiakban „Észak" hadseregcsoportnak nevezték. A korábbi „Észak" hadseregcsoport, amelyet a szovjet csapatok Tukums és Liepaja között bekerítettek, a „Kurland" hadseregcsoport nevet kapta, a Pomerániába átdobott hadseregeket pedig a „Visztula" hadseregcsoport keretében szervezték újjá.

Az „Észak" hadseregcsoport végleges szétverése április végéig húzódott, és roppant erőfeszí-

tést, nagy áldozatokat követelt. A feladatot a 3. Belorusz Frontnak és az 1. Balti Frontnak kellett teljesítenie. A februárban indított támadás nem járt sikerrel. Kitűnt, hogy az ellenség felszámolása itt további alapos előkészületeket és egységes hadműveleti irányítást igényel. Ezért megszüntették az 1. Balti Frontot, és csapatait Samlandi Hadcsoport néven I. H. Bagramjan hadseregtábornok parancsnoksága alatt, a 3. Belorusz Frontba olvasztották be. Miután Csernyahovszkij parancsnok elesett a harctéren, a 3. Belorusz Front parancsnokává A. M. Vaszilje vszkijt, a Szovjetunió marsallját nevezték ki. Március és április folyamán a szovjet csapatok — nehéz támadó harcok árán — egész Kelet-Poroszországot elfoglalták. Königsbergért különösen véres csatákat kellett vívniuk. A németek 130 000 emberrel, 4000 löveggel, 100 harckocsival és rohamlöveggel védték a várost. Königsberg ostromában a 3. Belorusz Front négy hadserege vett részt, amelyek április 6-án indultak meg, s észak és dél felől mérték csapásaikat. A rohamot a védelmi rendszer elleni tüzérségi előkészítés és légitámadás készítette elő. Négy napig tombolt a harc. Az ellenség heves ellenállást tanúsított, de nem tudta feltartóztatni a szovjet harcosokat. Königsberg — a reakciós poroszság fellegvára — április 9-én elesett. A németek 40 000 embert vesztettek halottakban, 90 000 katonájuk pedig fogságba esett. A szovjet csapatok nagy tömegű fegyvert és haditechnikai felszerelést zsákmányoltak.

I. D. Csernyahovszkij hadseregtábornok, a Szovjetunió Hőse másodszor kapja meg az „Aranycsillag"-érmet. M. I. Kalinyin, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke átnyújtja a kitüntetést
Fénykép. 1944

A kelet-poroszországi harcokban ismét megmutatkozott a szovjet katonák és tisztek hősiessége. Keményen küzdöttek a Balti Flotta tengerészei és repülői. A szovjet hadihajók, torpedónaszádok, tengeralattjárók és harci repülőgépek sok ellenséges szállítmányt süllyesztettek el, és szüntelenül tűz alatt tartották a kikötőket. Az ellenség tengeri összeköttetését azonban nem tudták teljesen megszakítani.

Kelet-Poroszország elfoglalása és Észak-Lengyelország felszabadítása igen nagy jelentőségű esemény volt. Németország elveszítette egyik legfontosabb gazdasági bázisát. A kelet-poroszországi hadseregcsoport megsemmisülésével hadseregét is nagy veszteség érte.

A Kelet-Poroszországban felszabaduló szovjet hadseregek bekapcsolódhattak a német fegyveres erők maradványai elleni küzdelembe. A Balti Flotta új támaszpontokat szerzett, és kibővíthette tevékenységi területét.

A NÉMET FASISZTA CSAPATOK SZÉTVERÉSE KELET-POMERÁNIÁBAN ÉS SZILÉZIÁBAN

A 1. Belorusz Front és az 1. Ukrán Front csapatai a visztula—oderai hadművelet eredményeképpen elérték az Oderát. Előrenyomulásuk következtében bizonyos mértékig veszélyes helyzetbe kerültek szárnyaik: a Kelet-Poroszországban és Sziléziában védekező német csapatok csapásokat mérhettek rájuk. A hitlerista hadvezetőség ki akarta használni ezt a helyzetet. Abban reménykedett, hogy ha a szárnyakon ellencsapásokat mér a szovjet seregekre, időt nyer Berlin védelmének megszervezésére, és eközben különbéke-tárgyalásokba bocsátkozhat a nyugati hatalmakkal. Pomeránia és Szilézia megtartásához különben is erősen ragaszkodott, mert mindkét vidék igen fontos volt számára gazdasági szempontból. Az ellentámadást Kelet-Pomerániából indította volna, ahol a „Visztula" hadseregcsoport parancsnokságát Himmler, az SS birodalmi vezetője vette át. Ennek a hadseregcsoportnak a szétzúzása a Szovjet Főparancsnokság elsőrendű feladatává lett. Február 10-én támadásra indult a 2. Belorusz Front. Tíz nap alatt 40—60 kilométert tört előre, döntő sikert azonban nem érhetett el, mivel nem volt hozzá elegendő ereje.

Ekkor az 1. Belorusz Front jobb szárnya is harcba lépett. A két front csapatai hatalmas csapásokat mértek a kelet-pomerániai német hadseregcsoportra, és március első napjaiban kijutottak a Balti-tengerhez, Köslinnél és Kolbergnél. A szovjet csapatokkal együtt érte el a tengert a Lengyel Hadsereg 1. hadserege is. Jelentős esemény volt ez. A Lengyel Hadsereg politikai irányítása által kibocsátott röpirat a következőket jelentette ki: „Lengyelország ismét visszatér a Balti-tengerhez... Nem lesz többé korridor! Lengyelországnak hosszú tengeri határ kell, és meg is fogja azt kapni!... Váll váll mellett a Vörös Hadsereggel, előre Szczecin és Berlin felé!" Március végén a szovjet csapatok elfoglalták Gdyniát és Danzigot (Gdańskot). A Balti tenger déli partvidékét a Visztula és az Odera között végig megtisztították a németektől. Semmi sem fenyegette többé észak felől a szovjet hadsereget.

Szovjet harcos egy elfoglalt német betonerődön Gdańsk. Fénykép. 1945

Miközben Pomerániában folyt a küzdelem, az 1. Belorusz Front bal szárnya sikeres harcot vívott az Odera nyugati partján létesített hídfők kibővítéséért. Március végére sikerült bekerítenie a németek Küstrinnél összevont erőit, és hadműveleti szempontból nagy jelentőségű hídfőt létesített. A fasiszták megkísérelték áttörni a Küstrin körül vont ostromgyűrűt, de nem értek el sikert. E kudarc után Hitler leváltotta Guderian vezérezredest, a német szárazföldi erők vezérkari főnökét, és Krebs gyalogsági tábornokot nevezte ki a helyére.

Az 1. Ukrán Front jobb szárnyának csapatai február 8-án támadást indítottak Alsó-Sziléziában. Az ellenség védelmét áttörve gyorsan nyomultak előre, maguk mögött hagyva Glogau (Głogów) és Breslau (Wrocław) bekerített német védőőrségét. Breslau bombázása során hajtotta végre hőstettét I. Sz. Polbin repülő vezérőrnagy, a Szovjetunió Hőse, a 6. gárda bombavető hadtest parancsnoka. A PE-2-es bombázó csoport élén repült Breslau fölé, s ott magára vonta a légelhárítás összpontosított tüzét. A bombázócsoport így pontosan a cél fölé repülhetett, a merész parancsnok azonban meghalt. Halála után 1945 áprilisában másodízben is megkapta a Szovjetunió Hőse kitüntetést.

Február végén az 1. Ukrán Front csapatai elérték a Neisse-folyót, torkolatától Penzig (Pieńsk) városáig húzódó szakaszán, s így elfoglalva egész Alsó-Sziléziát, Brandenburg német tartomány területére léptek. Ezzel az 1. Ukrán Front és az 1. Belorusz Front egy vonalba került. Az ellenség felső-sziléziai csoportját átkarolták északról. Március második felében az 1. Ukrán Front bal szárnyán küzdő seregek elérték a Szudéták előhegységeit, és több helyütt átlépték a német—csehszlovák határt. Az 1. Ukrán Front kötelékében harcolt a Lengyel Hadsereg 2. hadserege. Nagy politikai jelentőségű tény volt, hogy a Visztulától nyugatra fekvő lengyel földeken lengyel hadsereg jelent meg. A lengyel lakosság a maga szemével győződött meg arról, hogy nemzeti fegyveres erői újjászülettek.

Kelet-Pomeránia és Szilézia elfoglalásával, az ott működő német haderők szétzúzásával a Vörös Hadsereg befejezte Lengyelország felszabadítását. A szovjet csapatok számára kedvező helyzet alakult ki ahhoz, hogy döntő csapást mérjenek Németország fővárosára, Berlinre.

FORRADALMI ÁTALAKULÁS LENGYELORSZÁGBAN

1944 júliusa és szeptembere között a szovjet csapatok Lengyelország egynegyedét szabadították fel, ahol 5,6 millió ember élt. Az 1945 január-márciusi szovjet támadás egész Lengyelországot szabaddá tette. A lengyel nép egyik legfőbb feladata ebben az időben az volt, hogy végigvigye a felszabadító háborút. 1945 tavaszán a lengyel fegyveres erők 400 000 embert tömörítettek. A berlini hadműveletekben két lengyel hadsereg — együttvéve 14 hadosztály —, egy harckocsihadtest és egy repülőhadtest vett részt, két szovjet front kötelékében.

A népi hatalom már fennállásának első napjaiban megkezdte a Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottság programjának megvalósítását. A bizottság 1944 decemberében ideiglenes kormánnyá alakult át. Miniszterelnöke Osóbka-Morawski, miniszterelnök-helyettese Władisław Gomułka lett. Helyreállították a demokratikus szabadságjogokat, munkaügyi törvényekkel védték a dolgozók érdekeit. Új államigazgatási apparátust szerveztek egész Lengyelországban, amely a helyi népi tanácsokra és a velük szoros kapcsolatban álló vajda- és sztaroszta-szervezetekre épült (a vajdák és sztaroszták a központi hatalom helyi képviselői voltak).

Megkezdték a földreform végrehajtását, ami hatalmas társadalmi átalakulással járt. A Lengyel Munkáspárt vezette parasztok és munkások megbirkóztak a reakció elkeseredett ellenállásával, és felszámolták a földesúri és nagykapitalista földbirtokot. A földreform három szakaszban ment végbe: 1944 őszén az úgynevezett lublini Lengyelország területén, 1945 tavaszán a Visztula bal partján, végül a nyugati országrészeken, telepítéssel egybekötve. 6 millió hektár föld került a lengyel parasztság tulajdonába, a parasztgazdaságoknak mintegy harmada kapott földet. A föld- és erdőbirtok kb. 10 százaléka állami tulajdonná lett.

Az agrárreform szorosabbra kovácsolta a munkás-paraszt szövetséget, megszilárdította a munkásosztály hegemóniáját e szövetségen belül, megerősítette a Nemzeti Frontot és a népi demokratikus kormányzat bázisát.

Az illegalitásból kilépő és az újonnan szerveződött üzemi bizottságok létrehozták a munkásmilícia osztagait, és kezükbe vették az üzemek irányítását.

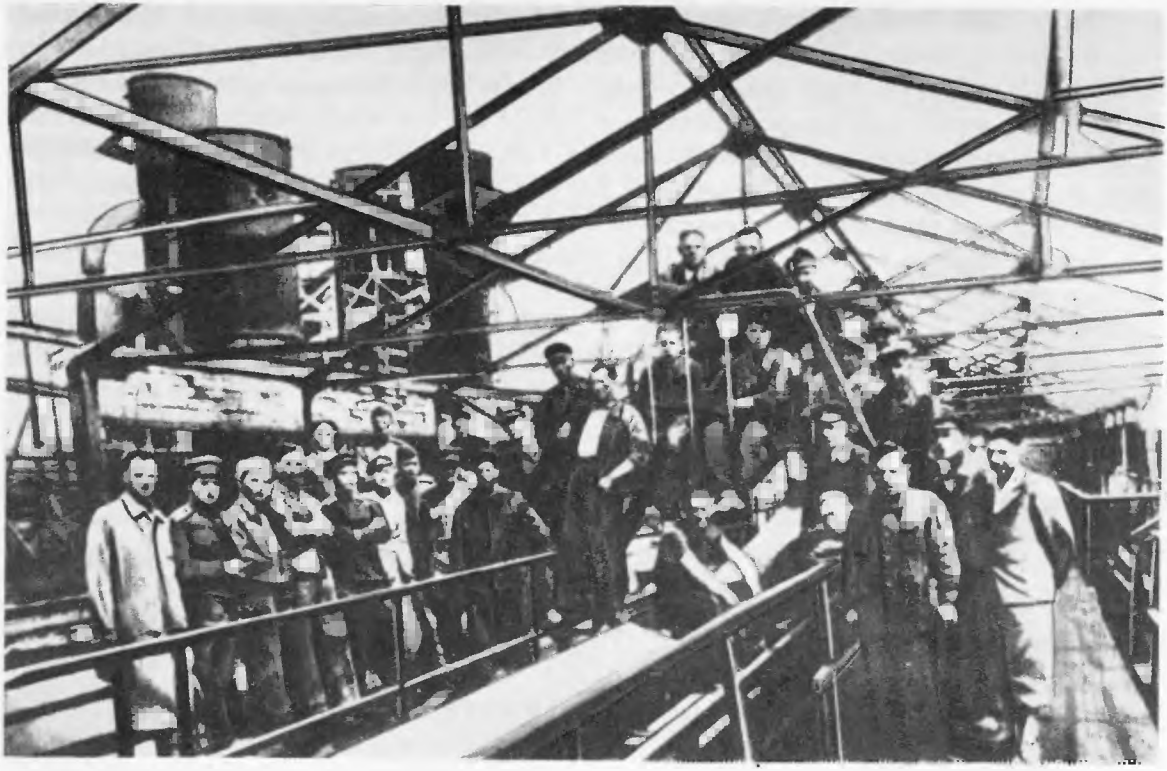

Szovjet mérnökök csoportja, akik részt vettek az egyik lengyel erőmű helyreállítási munkálataiban Varsó. Fénykép. 1945

Még folyt Lengyelország felszabadítása, amikor a kormányszervek a munkásosztály aktív támogatásával államosították a bankokat és a közlekedést, sőt a gyakorlatban a nagyipart és a középipart is. Eközben a földbirtokosokat, a nagy és közepes vagyonú kapitalisták osztályát is felszámolták. A munkásosztály, amely már megszerezte az államhatalmi vezetést, most az iparban is döntő pozíciókra tett szert. A népgazdaságban kialakult a szocialista szektor. Létrejött a proletárdiktatúra gazdasági bázisa.

Az alapvető termelési eszközök állami kézbe vétele lehetővé tette, hogy a népi hatalom azonnal megkezdje a megszállás okozta veszteségek pótlását. A megszállás idején az ország nemzeti vagyona alig kétharmadára csökkent. Az ipar kétharmadát lerombolták. Sok nagyváros romokban hevert. A földeknek alig fele volt megművelve. A parasztgazdaságok 22 százaléka — 353 000 gazdaság — megsemmisült. A közlekedés és a hírközlés jóformán teljesen megbénult, a kereskedelem dezorganizálódott, a pénzgazdálkodás súlyos helyzetbe került. A megszállás évei alatt 6 millió ember — a lakosság 22 százaléka — elpusztult.

A népi hatalom legfontosabb feladata az újjáépítés volt. A lengyel nép alkotó ereje igen hamar meghozta gyümölcsét. Már 1945 nyarán csaknem valamennyi szénbánya termelt. Megszűnt a munkanélküliség. A nagyiparban 450 000 ember dolgozott, s ez csaknem megfelelt a háború előtti szintnek. A vasútvonalakat helyreállították, megindult a forgalom. Megnyíltak az iskolák, megnyíltak az első üdülők és szanatóriumok is a dolgozók számára. A Szovjetunió hatalmas segítséget nyújtott a lengyel népgazdaság helyreállításához. Lengyelország nélkülözhetetlen nyersanyagokat és egyéb árut kapott, továbbá technikai segítséget az ipar és közlekedés helyreállításához. A szovjet katonák segítséget nyújtottak a területek aknátlanításában és a városok újjáépítésében.

A népi demokratikus átalakulás éles osztályharc közepette ment végbe Lengyelországban. Az osztályharc több országrészben polgárháború jellegét öltötte. A Lengyel Munkáspárt e bonyolult helyzetben a Nemzeti Front erőinek további tömörítésére törekedett, egybefogta a munkásosztályt, s azon volt, hogy a maga oldalára állítsa a még ingadozókat és várakozókat. Hatalmas politikai szervező és gazdasági munkát folytatott. Nőttön nőtt a Nemzeti Frontba tömörült pártok ereje, taglétszámuk megsokszorozódott. A Nemzeti Front vezető ereje, a Lengyel Munkáspárt tömegpárttá lett. Míg 1944 júliusában 20 000 tagja volt, 1945 áprilisában már 300 000.

A népi hatalom politikai és gazdasági megerősödése nagy hatást gyakorolt a Lengyelországon belüli reakciós tábor helyzetére. Az emigráns kormány 1945 januárjában kénytelen volt hivatalosan feloszlatni a Honi Hadsereget. Az illegalitásba vonult burzsoá pártok széthullottak; 1945 nyarán az úgynevezett Népi Egység Tanácsa is feloszlott.

1945. április 21-én a Szovjetunió és Lengyelország szövetségi szerződést írt alá, ezzel is megszilárdítva a baráti együttműködésen és kölcsönös segítségen alapuló kapcsolatokat, amelyek a háború éveiben szorosra fűződtek a szovjet és lengyel nép között. 1945 augusztusában aláírták a szovjet—lengyel határt rögzítő szerződést.

A népi Lengyelország mind nagyobb tekintélyt vívott ki magának a nemzetközi küzdőtéren. 1945 tavaszán már diplomáciai viszonyban állt a Szovjetunión kívül Csehszlovákiával, Jugoszláviával, Franciaországgal, kereskedelmi megállapodást létesített Romániával, Magyarországgal és a skandináv államokkal.

Lengyelországban erős gyökereket vert az új társadalmi és állami rend, a népi demokratikus rendszer.

2. ROMÁNIA

A SZOVJET CSAPATOK BENYOMULÁSA ROMÁNIÁBA. A ROMÁN POLITIKAI HELYZET

1944 március végén a Vörös Hadsereg elérte a román határt, és a hadműveleteket Románia területére vitte át. A szovjet kormány 1944. április 12-én fegyverszünetet ajánlott Romániának a következő alapfeltételekkel: Románia szakítson a hitleri Németországgal és fordítsa ellene fegyvereit; állítsák vissza a háború előtti szovjet—román határt; Románia fizessen jóvátételt a károkért, amelyeket hadműveleteivel és megszállásával szovjet területen okozott. A szovjet kormány ugyanakkor megerősítette április 2-i nyilatkozatát, amely szerint nem akar semmiféle román területet bekebelezni, és nem szándékozik megváltoztatni a Romániában fennálló társadalmi rendszert. Beleegyezését adta a „bécsi döntőbíráskodás" érvénytelenítéséhez, amely 1940-ben Magyarországnak ítélte Erdély északi részét.[1] Antonescu azonban elutasította a szovjet javaslatot, és továbbra is kitartott a haldokló német fasizmus mellett. A román militarista-fasiszta klikk kegyetlen terrorral próbálta megfélemlíteni a népet és elfojtani az antifasiszta harcot. A hazafiakat tömegesen vetették börtönbe. Az elnyomás azonban már nem gátolhatta meg az elégedetlenség terjedését és az antifasiszta mozgalom erősödését.

Románia illegális Kommunista Pártja 1943 nyarán hozzálátott a fegyveres felkelés előkészítéséhez. A kommunisták erőfeszítéseinek köszönhető, hogy 1944 áprilisában létrejött az Egységes Munkásfront, amelynek alapján összefoghatott az ország valamennyi hazafias, Hitler-ellenes ereje, és amely a küszöbönálló fegyveres felkelés főerejévé lett. A Kommunista Párt intézkedéseket tett

[1] Hitler Romániát többek között azzal akarta a fasiszta koalícióban tartani, hogy 1944 februárjában ígéretet tett Antonescunak: a háború után felülvizsgálják a bécsi döntést Románia javára. — *Szerk.*

a fegyveres harc kibontakoztatására. A kezdeményezése nyomán alakult partizánosztagok megnehezítették az ellenség csapat- és fegyverszállításait, német olajvonatokat siklattak ki, megtámadták a fasiszta megtorló különítményeket.

Erre az időre már a román uralkodó körök jelentős része is belátta, hogy a fasiszta csapatok elkerülhetetlenül vereséget szenvednek Romániában. Mihály király és udvara, az egykori burzsoá-földesúri pártok vezetői, a hadsereg és a tábornoki kar ellenzéki elemei — hogy menteni próbálják a burzsoázia és a földbirtokosok uralmát, és kibújjanak a háborús felelősség alól — elhatározták, hogy áldozatul vetik Antonescut és militarista-fasiszta rendszerét. Arra számítottak, hogy az országba angol—amerikai csapatok vonulnak be, s módjukban lesz különbékét kötni Angliával és az Egyesült Államokkal. Ankarába és Kairóba kiküldött megbízottaik már 1943 végén—1944 elején megkezdték az ez irányú nem hivatalos tapogatózást. Tudatára ébredtek annak, hogy a Kommunista Párt komoly politikai erő, amelynek segítségével könnyebb lesz megdönteni a militarista-fasiszta klikket. 1944 nyarán az udvari körök kénytelenek voltak tárgyalásokat kezdeni a Kommunista Párt képviselőivel.

A kommunisták arra törekedtek, hogy kihasználják a helyzetet az Antonescu-féle militarista-fasiszta klikk elleni harc érdekében. Ezért belementek abba, hogy egyfajta ideiglenes szövetséget kössenek a királlyal, az udvari körökkel és a burzsoá-földesúri „történelmi" pártok — a Nemzeti Liberális Párt és a Nemzeti Parasztpárt — embereivel. 1944 nyarán tehát létrejött a különböző politikai erők ideiglenes koalíciója a szélsőséges reakció elleni harcban.

1944. június 20-án Románia Kommunista Pártjának kezdeményezésére megalakult a Nemzeti Demokrata Blokk, amelyben a Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt mellett helyet foglalt a Nemzeti Parasztpárt és a Nemzeti Liberális Párt is. A Nemzeti Demokrata Blokk általános demokratikus, antifasiszta programot fogadott el a következő fő pontokkal: szakítani kell a hitleri Németországgal és átállni az antifasiszta koalíció oldalára; meg kell dönteni Antonescu katonai-fasiszta diktatúráját, és demokratikus rendszert kell teremteni. A burzsoá-földesúri pártok vezetői azonban a Nemzeti Demokrata Blokk létrejötte után kettős játékba kezdtek. Maniu és Brătianu informálták Antonescut a blokk megalakításáról és összetételéről.

A fegyveres felkelés előkészítését gyakorlatilag a Kommunista Párt végezte. 1944 tavaszán és nyarán országszerte hazafias harci osztagok jöttek létre, amelyekre fontos feladat várt a küszöbönálló felkelésben; titkos fegyver- és lőszerraktárakat létesítettek. Felkelésre készültek egyes katonai alakulatok is, amelyeknek élén hazafias tisztek álltak. 1944 nyarán Katonai Bizottság alakult a felkelés vezetésére. Augusztusban megszervezték több kommunista vezető — köztük Gheorghiu-Dej — szökését a koncentrációs táborból.

A fegyveres felkelést 1944. augusztus 24—26-án szándékoztak kirobbantani, de a Vörös Hadsereg új nagy támadása Iași-nál és Kisinyovnál meggyorsította az események menetét.

Augusztus második felében a szovjet csapatok kedvező feltételek között indíthattak megsemmisítő támadást a Moldavában és Északkelet-Romániában elhelyezkedő fasiszta „Dél-Ukrajna" hadseregcsoport ellen (47 hadosztály — ebből 25 német — és 5 dandár). Augusztus 20-án reggel a 2. és 3. Ukrán Front seregei — Malinovszkij hadseregtábornok, illetve Tolbuhin hadseregtábornok vezényletével, több mint 900 000 főnyi összlétszámmal — áttörték az ellenséges védelmet, éspedig egyszerre két frontszakaszon: Iași-tól északnyugatra és Tyiraszpoltól délre. A két front ezután találkozási irányban nyomult előre, hogy bekerítsék és felszámolják a „Dél-Ukrajna" hadseregcsoport főerőit. Kemény és véres harc után, a támadás ötödik napján Kisinyovtól délnyugatra 18 német hadosztály körül bezárult a gyűrű. Egy nappal korábban Belgorod-Dnyesztrovszkijtól nem messze körülfogták a 3. román hadsereget, amely ellenállás nélkül letette a fegyvert. A kisinyovi „katlan" felszámolása mindössze öt napot igényelt. A „Dél-Ukrajna" hadseregcsoport mint erős ellenséges hadcsoport — nem volt többé. Augusztus 24-én a 3. Ukrán Front egységei felszabadították Kisi-

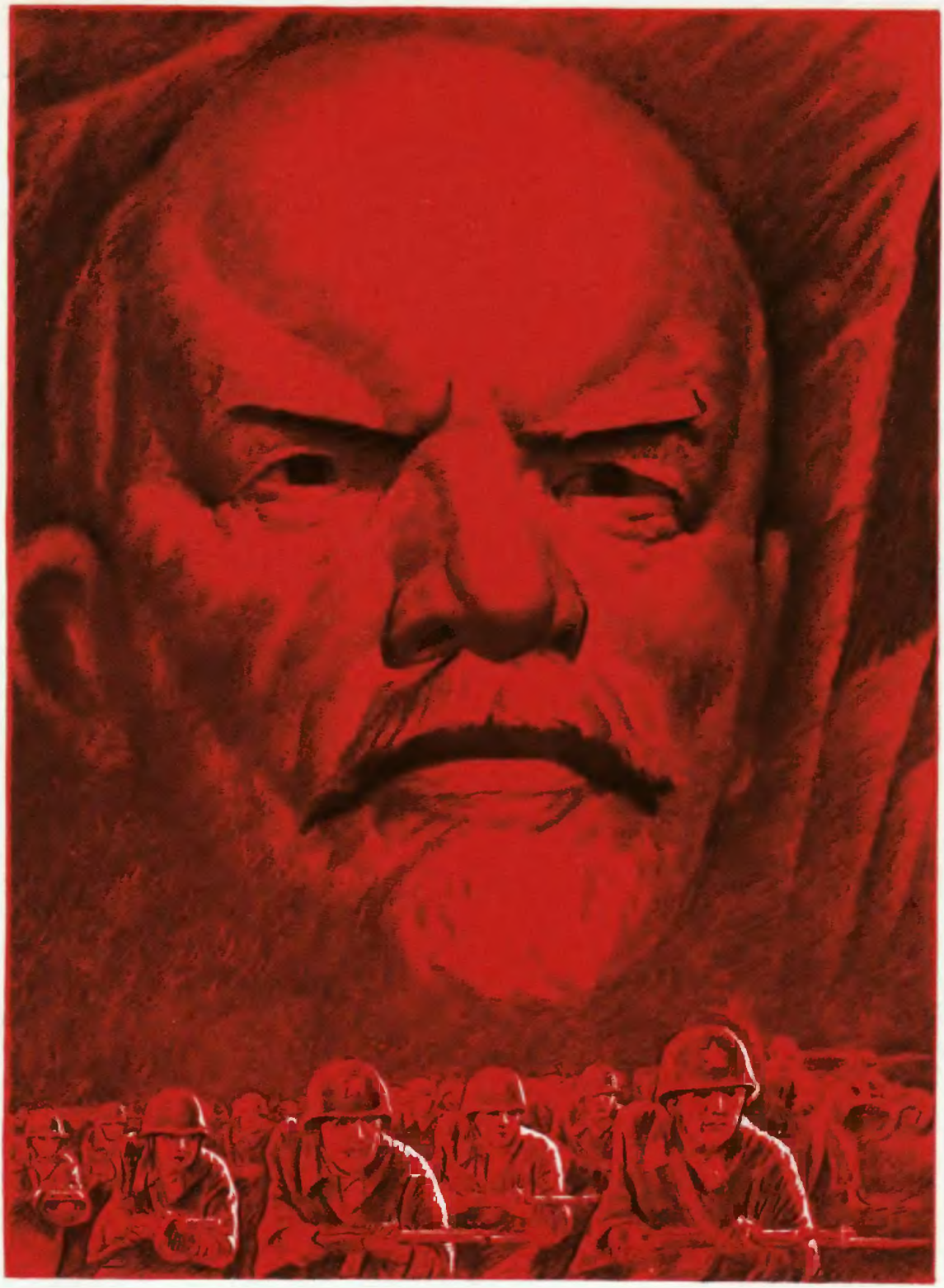

LENIN ZÁSZLAJA ALATT ELŐRE A GYŐZELEMÉRT

A. Volosin. Plakát. 1941

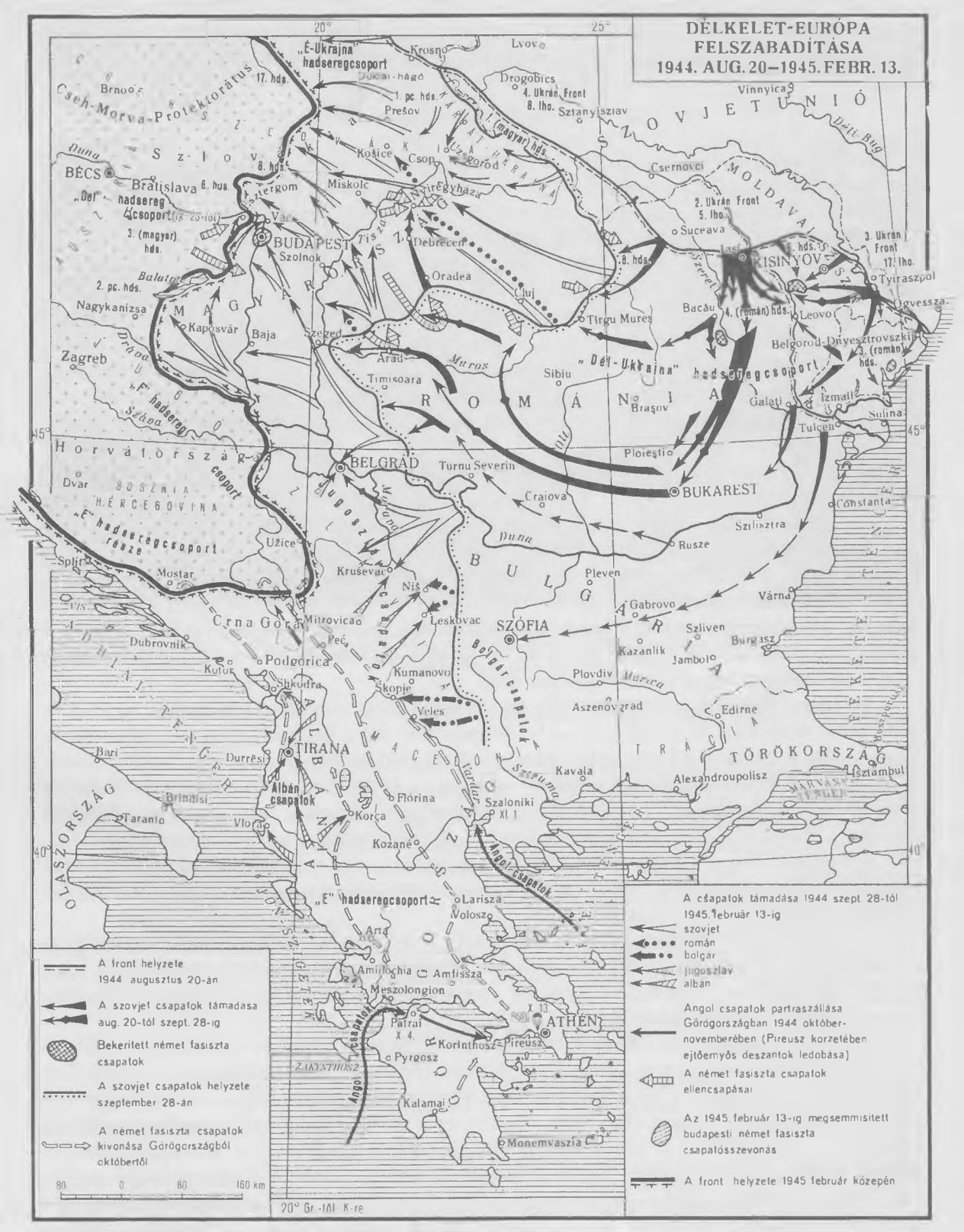
DÉLKELET-EURÓPA FELSZABADÍTÁSA
1944. AUG. 20–1945. FEBR. 13.
SZOVJETUNIÓ
MOLDAVA
MAGYARORSZÁG
ROMÁNIA
BULGÁRIA
TÖRÖKORSZÁG
Horvátország
Szlovákia
Cseh-Morva-Protektorátus
Crna Gora
ALBÁNIA
GÖRÖGORSZÁG
OLASZORSZÁG
BÉCS
BUDAPEST
BELGRÁD
BUKAREST
SZÓFIA
TIRANA
ATHÉN
KISINYOV
Lvov
Krosno
Drogobics
Vinnyica
Sztanyisztav
Prešov
Košice
Csop
Ungvár
Miskolc
Nyíregyháza
Debrecen
Oradea
Cluj
Csernovci
Suceava
Iași
Tyiraszpol
Odessza
Bacău
Leovo
Belgorod-Dnyesztrovszkij
Tirgu Mures
Sibiu
Brașov
Galați
Izmail
Sulina
Tulcea
Constanța
Ploiești
Turnu Severin
Craiova
Szilisztra
Rusze
Pleven
Várna
Gabrovo
Szliven
Burgasz
Kazanlik
Jambol
Plovdiv
Aszenovgrad
Edirne
Kavala
Alexandroupolis
Szaloniki
Flórina
Korça
Kozane
Larisza
Volosz
Arta
Amfilochia
Amfissza
Messzolongion
Patrai
Korinthosz
Pireusz
Pyrgosz
Kalamai
Monemvaszia
Brno
Bratislava
Szombathely
Győr
Tatabánya
Esztergom
Vác
Szolnok
Szeged
Kaposvár
Baja
Nagykanizsa
Zagreb
Dvar
Užice
Kruševac
Niš
Leskovac
Mitrovica
Peć
Podgorica
Kolut
Shkodra
Kumanovo
Skopje
Veles
Mostar
Split
Dubrovnik
Bari
Brindisi
Taranto
Durrësi
Vlorë
Szalonikí
Isztambul
Marvasi tengerszoros
Duna
Tisza
Balaton
Maros
Olt
Dnyeszter
Dél-Bug
Szeret
Prut
Drávaköz
Szávaköz
Vardar
Szaloniki
Szkumba
Marica
Bosporus
Dardanellák
Bolgár csapatok
Angol csapatok
„Dél-Ukrajna" hadseregcsoport
„É-Ukrajna" hadseregcsoport
„Dél" hadseregcsoport
„F" hadseregcsoport
„E" hadseregcsoport
„E" hadseregcsoport része
Albán csapatok
Magyar csapatok
Román csapatok
Szovjet csapatok
Délkelet-Európa
Balkán-hegység
Pindosz-hegység
Rila-hegység
Rodopi-hegység
Pelion-hegység
Parnasz-hegység
Peloponnesz-félsziget
Zakynthosz
Kerkyra
Lesbosz
Szamotrakia
Tenedosz
Szkiros
Szamosz
Krétai-tengerszoros
Szicília
Szardinia
Korzika
Balearok
Gibraltár
Szicíliai-tengerszoros
Olasz-tengerszoros
Jón-tengerszoros
Adriatikus-tengerszoros
Fekete-tengerszoros
Bosporus
Dardanellák
Marvasi tengerszoros
1. pc. hds.
2. pc. hds.
3. (magyar) hds.
1. (magyar) hds.
6. hds.
8. hds.
17. hds.
1. Ukrán Front
2. Ukrán Front
3. Ukrán Front
4. Ukrán Front
5. Ihs.
8. Ihs.
17. Ihs.
4. (román) hds.
3. (román) hds.
X 13
X 4.
XI. 1
A front helyzete 1944 augusztus 20-án
A szovjet csapatok támadása aug. 20-tól szept. 28-ig
Bekerített német fasiszta csapatok
A szovjet csapatok helyzete szeptember 28-án
A német fasiszta csapatok kivonása Görögországból októbertől
A csapatok támadása 1944 szept. 28-tól 1945. február 13-ig
szovjet
román
bolgár
jugoszláv
albán
Angol csapatok partraszállása Görögországban 1944 okt.-novemberében (Pireusz korzetében ejtőernyős deszantok ledobása)
A német fasiszta csapatok ellencsapásai
Az 1945. február 13-ig megsemmisített budapesti német fasiszta csapatösszevonás
A front helyzete 1945 február közepén
80 0 80 160 km
20° Gr.-tól K-re

nyovot, Szovjet-Moldava fővárosát. A szovjet csapatok nem ütköztek komolyabb ellenállásba, és sebesen törtek előre. A hitlerista parancsnokság kísérletei, hogy újjászervezze a védelmet, kudarcot vallottak.

AZ 1944. AUGUSZTUS 23-I NÉPI FELKELÉS

Antonescu kormánya a szovjet támadás hírére totális mozgósítást rendelt el, amit azonban már nem tudott végrehajtani: a vezető körökben pánik tört ki, a fasiszta államapparátus pedig széthullóban volt. A „Dél-Ukrajna" hadseregcsoport szétverése utolsó reális bázisától is megfosztotta a román militarista-fasiszta klikket. A Vörös Hadsereg győzelme döntő szerepet játszott az augusztusi román antifasiszta felkelés sikerében azért is, mert az előállt helyzetben Mihály király és környezete kénytelen volt cselekedni, ha nem kívánt osztozni a felbomlóban levő militarista-fasiszta rezsim sorsában.

1944. augusztus 23-án a királyi palotában letartóztatták Antonescut és a fasiszta kormány más tagjait, akik azért jelentek meg a királynál, hogy kikérjék a beleegyezését „a nemzet minden erejének" mozgósításához és a bűnös háború folytatásához. Ugyanaznap este a hazafiak egy fegyveres osztaga, élén Bodnărașsal, a Kommunista Párt vezetőségének tagjával, átkísérte a bukott diktátort és minisztertársait a párt titkos szállására, ahol mindaddig őrizték őket, amíg át nem adhatták a szovjet parancsnokságnak.

A Vörös Hadsereg győzelmének és Antonescu elfogatásának híre jeladásul szolgált a Kommunista Párt vezette felkelés számára. Augusztus 24-re virradó éjszaka a hazafias harci csoportok és katonai alakulatok a már korábban kidolgozott terv szerint megszállták Bukarest hadászatilag legfontosabb pontjait. A fasiszta hatóságok nem voltak képesek ellenállást szervezni.

A román nép kitörő lelkesedéssel fogadta a Kommunista Párt augusztus 24-én reggel közzétett kiáltványát, amely a „România Liberă" első legális számában látott napvilágot, majd a szovjet kormánynak a romániai eseményekkel kapcsolatos nyilatkozatát, amelyet augusztus 24-ről 25-re virradó éjszaka közvetített a rádió. Augusztus 24-től 29-ig fegyveres felkelők ezrei harcoltak Bukarestben és más városokban a német fasiszta egységek ellen.

A burzsoá-földesúri pártok vezetősége és az udvari körök azonnal megkísérelték, hogy saját érdekükben használják ki a felkelés sikerét. Megtagadták azt a korábban elfogadott határozatot, amely szerint a kormányt a Nemzeti Demokrata Blokkot alkotó pártok képviselőiből kell létrehozni, és olyan kormány alakításához ragaszkodtak, amelyben a reakciósoké lett a többség. A Sănătescu tábornok vezette új kormány haladéktalanul intézkedéseket tett arra, hogy elnyomja a növekvő forradalmi fellendülést és megakadályozza Románia aktív részvételét a Németország elleni háborúban. A bukaresti német követ tudtára adta, hogy a román kormány megengedi a német csapatok háborítatlan kivonulását az országból. A németeket ez nem gátolta meg abban, hogy a következő napokban kegyetlenül bombázzák Bukarestet.

A román burzsoá-földesúri körök az első perctől fogva szembefordultak a népi demokratikus forradalommal. Az augusztusi felkelés napjaiban folytatott politikájuk arról tanúskodott, hogy a népmozgalomtól való félelmükben nemcsak a német fasizmus elleni harcot hajlandók elárulni, hanem hazájuk nemzeti érdekeit is.

A szovjet csapatok gyors előrenyomulása és a román hazafiak ébersége azonban keresztülhúzta a román reakciósok terveit. A 2. Ukrán Front harcosai augusztus 31-én bevonultak a felkelők által felszabadított Bukarestbe. Velük érkezett a Tudor Vladimirescu nevét viselő román önkéntes gyalogoshadosztály is, amely 1943—1944 telén alakult meg a szovjet fogságba esett román katonákból. Eközben a 3. Ukrán Front is folytatta támadását, és a Fekete-tengeri Flotta és a Dunai Flottilla hajóival együttműködve elfoglalta Sulina, Tulcea és Constanța kikötőket. Szeptember első napjaiban a szovjet egységek elérték a román—bolgár határt. A 2. Ukrán Front hadseregei szétverték azokat a német csapatokat, amelyek útjukat akarták állni és új védelmi vonalat próbáltak szervezni

Bukarest lakossága köszönti a Vörös Hadsereget
Fénykép. 1944 augusztus

az Erdélyi Kárpátokban. Október végére egész Romániát felszabadították. Ebben a támadásban román alakulatok is részt vettek.

A Vörös Hadsereg romániai győzelmének és az augusztusi felkelésnek — a román népi demokratikus forradalom kezdetének — roppant katonai és politikai jelentősége volt. A Vörös Hadsereg lehetőséget nyert arra, hogy további támadó hadműveleteket indítson a Balkánon. A német fasiszta gépezet újabb súlyos csapást szenvedett. Németország elvesztette legbővebb olajforrását, egyik legfontosabb élelmiszer- és nyersanyagellátó bázisát. Augusztus 20 és szeptember 3 között a németek halottakban és foglyokban több mint 246 000 embert és hatalmas mennyiségű hadianyagot vesztettek. A fasiszta Németország egyik legsúlyosabb veresége volt ez. Mindent összevéve azonban az 1944 augusztusában lezajlott események legfontosabb következménye az volt, hogy Románia kiszakadt Németország szövetségesei közül, és háborúba lépett Németország és Magyarország ellen.

FEGYVERSZÜNET ROMÁNIÁVAL

A román kormány augusztus 25-én ankarai diplomáciai képviselőjén keresztül bejelentette, hogy elfogadja az 1944. április 12-i szovjet fegyverszüneti feltételeket. 1944. szeptember 12-én Moszkvában aláírták a fegyverszünetet.

A fegyverszünet a Szovjetunió nagylelkűségéről tanúskodott. Feltételei között szerepelt, hogy a román hadsereg a Szovjet Főparancsnokság általános irányítása alatt részt vesz a Németország és Magyarország elleni háborúban. A Szovjetunió és Románia közti államhatárt az 1940. június 28-i egyezmény szerint állították helyre. Románia kötelezettséget vállalt, hogy visszaszolgáltatja a szov-

jet területről kivitt javakat. A hadműveletek és a román megszállás folytán szovjet területen okozott kár megtérítésére Románia összesen 300 millió dollár értékű jóvátételre kötelezte magát — amely az okozott kár teljes összegének egyötöde volt —, s a szovjet kormány beleegyezett, hogy Románia hat év alatt, áruszállítmányokkal törlessze le ezt. A román kormány kötelezettséget vállalt, hogy együttműködik a Szovjet Főparancsnoksággal a háborús bűnösök letartóztatásában, haladéktalanul felszámolja a fasiszta szervezeteket, és a jövőben nem engedi meg létezésüket. A fegyverszüneti feltételek teljesítésének ellenőrzésére Szövetséges Ellenőrző Bizottság létesítését határozták el.

3. BULGÁRIA

BULGÁRIA POLITIKAI ÉLETE 1944 TAVASZÁN ÉS NYARÁN. A FORRADALMI HELYZET ÉRLELŐDÉSE

Az 1943. évi sikeres szovjet hadműveletek, Németország és csatlósai katonai és politikai helyzetének szakadatlan romlása fellendítette a bolgár nép nemzeti felszabadító harcát.

1943—1944-ben nagy méreteket öltött a partizánmozgalom. Az erős partizánegységek és brigádok nyílt harcba bocsátkoztak a csendőrséggel és a kormánycsapatokkal. A bolgár népi felszabadító felkelő hadsereg 1944 nyarán 30 000 harcost tömörített, további 200 000 ember pedig a partizánok szervezett támogatásában vett részt. A néptömegek segítségére támaszkodó partizánhadsereg csapást csapás után mért a fasiszta diktatúrára, harcba vitte a népet, és felkészült a végső összecsapásra. A partizánok csupán 1943. szeptember 1 és 1944. február 15 között több mint 1200 partizánakciót hajtottak végre. A népi felszabadító harc egész időszakában több mint hét és félezer bolgár fasisztát, két és félezer német katonát és tisztet öltek meg.

A Vörös Hadsereg nagyszerű győzelmei megszilárdították a bolgár hazafiak meggyőződését, hogy a hitleri hadsereg veresége elkerülhetetlen, és megerősítették elhatározásukat, hogy fokozzák a harcot a fasiszták, a bolgár nép elnyomói és hóhérai ellen. Mozgalmuk nem egyszerűen nemzeti felszabadító mozgalom volt a hitlerista hódítók és bolgár kiszolgálóik ellen, hanem egyben a munkások és parasztok osztályjellegű, társadalmi célokért küzdő mozgalma is a német megszállókkal egy táborba került burzsoázia ellen. A mozgalom vezető ereje az osztályharcokban megedződött bolgár munkásosztály volt, a marxista—leninista Bolgár Munkáspárttal az élén.

A bolgár nagyburzsoázia a reakciós tisztikarral és hivatalnoki karral együtt a fasiszta rezsim támasza volt, és nyíltan együttműködött a hitleri Németországgal. A burzsoázia egy része, amely az angol—amerikai körökkel tartott kapcsolatot, lavírozott, és megjátszotta az ellenzéket.

A németek katonai vereségeinek és a bolgár antifasiszta mozgalom erősödésének hatására 1944. június 1-én a bolgár uralkodó körök demagóg lépésre szánták magukat: Bozsilov kormányát Bagrjanov kormányával váltották fel. Az új kormány békeszeretetét hangoztatta és demokratikus reformokat ígért, hogy e frázisok leple alatt érintetlenül fenntartsa a fasiszta diktatúrát. A bolgár hazafiakat továbbra is kegyetlenül üldözték. Bagrjanov, hogy megakadályozza a szovjet csapatok bolgár területre lépését, megpróbált titkos tárgyalásokat kezdeni az Egyesült Államok és Anglia kormányköreivel.

Bagrjanov kormányát 1944. szeptember 2-án Muraviev kormánya váltotta fel, amely az úgynevezett legális ellenzék képviselőiből — Musanov, Gicsev, Burov — tevődött össze. Muraviev kormánya folytatta a lavírozó, kiváró politikát, s elődjéhez hasonlóan „őszinte semlegességét" hangoztatta, majd formálisan megszakította kapcsolatait Németországgal. Ugyanakkor erősen sürgette a nyugati szövetségesekkel való titkos tárgyalásokat Bulgária kapitulációjáról, hogy megmentse a monarcho-fasiszta rezsimet, és útját állja a népfelkelésnek.

A bolgár partizánok bevonulnak Tirnovóba
Fénykép. 1944 szeptember

A bolgár kormánykörök reakciós, szovjetellenes külpolitikája, s az a tény, hogy továbbra is együttműködtek a hitleristákkal a Szovjetunió elleni bűnös háborúban, arra kényszerítette a szovjet kormányt, hogy 1944. szeptember 5-én hadat üzenjen Bulgáriának. A Szovjetunió e lépése meghiúsította a bolgár burzsoáziának osztályuralma megőrzésére irányuló próbálkozásait.

NÉPI FELKELÉS. A SZOVJET CSAPATOK BEHATOLNAK BULGÁRIÁBA

A 3. Ukrán Front egységei a Romániában szétvert német fasiszta csapatok maradványait üldözve 1944. szeptember 8-án Bulgária területére léptek. Ellenállással nem találkoztak, s így gyorsan törhettek előre. A Fekete-tengeri Flottával együttműködve már szeptember 8—9-én elfoglalták Várna és Burgasz fekete-tengeri kikötőket, Rusze dunai kikötőt és egész Északkelet-Bulgáriát.

A bolgár városok és falvak lakossága lelkesedéssel fogadta a felszabadító Vörös Hadsereget, amely szeptember közepére az ország egész területét megtisztította a fasisztától.

Amikor a szovjet csapatok Bulgária területére léptek, a fegyveres felkelés már teljes erővel kibontakozott. Közvetlen előkészítését már augusztus 26-án megkezdték, amikor a Bolgár Munkáspárt Központi Bizottságának körlevele a fasiszta régenstanács azonnali megdöntésére és a Hazafias Front kormányának megteremtésére szólította fel az ország népét. A szovjet hadüzenet hatására, amely a bolgár uralkodó klikk elleni háborút jelentette, a forradalmi erők javára tolódtak el az országban az erőviszonyok. Szeptember 6-án a Bolgár Munkáspárt Központi Bizottságának és a Hazafias

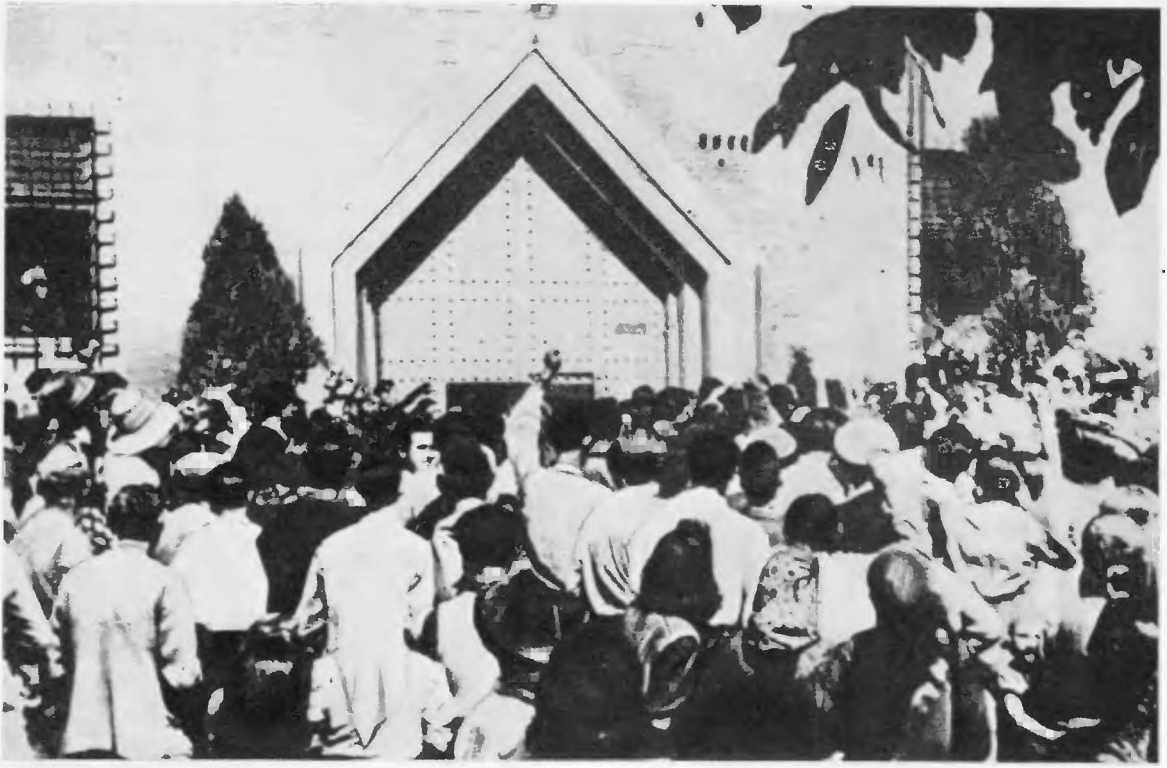

Várna lakói a politikai foglyok szabadon bocsátását követelik
Fénykép. 1944 szeptember

Front Nemzeti Bizottságának felhívására Szófiában sztrájkba léptek a pályaudvar, a villamosvasút és több üzem dolgozói, továbbá a perniki bányászok. Másnap Plovdiv dohánymunkásai, vasutasai, majd a város valamennyi ipari üzemének dolgozói csatlakoztak az általános politikai sztrájkhoz. Megmozdult Várna, Szliven, Gabrovo, Aszenovgrád munkássága is. Plevenben, Szilisztrában, Burgaszban, Jambolban és más városokban a tömeg megostromolta a börtönöket, és kiszabadította a fasizmus foglyait. A partizánok mind erőteljesebb hadműveleteket indítottak. Szeptember 7—8-án megkezdték a harcot Gabrovo, Pazardzsik, Panagjuriste és sok más város és körzet felszabadításáért. A partizánbrigádok, osztagok, rajok már szeptember 6-án és 7-én 55 községet és várost fogtak körül. A partizánok gyűléseket tartottak a nép között, megmagyarázták, miért üzent háborút a Szovjetunió kormánya a monarcho-fasiszta klikknek, kivégezték a vezető fasisztákat.

A népi forradalom feltartóztathatatlanul haladt előre. A Népi Felszabadító Hadsereg központi vezérkara és az egyes hadműveleti zónák törzskarai szeptember 8-án kiadták a parancsot: országszerte meg kell ragadni a hatalmat. A partizánosztagok levonultak a hegyekből, összeolvadtak a városok és falvak tüntető népével, törzsét alkotva a fegyveres népi felkelésnek. A felkelt nép szeptember 8-ról 9-re virradó éjszaka mért döntő csapást a fasizmusra Szófiában. Éjjel 2 óra 15 perckor támadásra indultak a felkelt katonai alakulatok, a partizánosztagok és harci csoportok, s elfoglalták a főváros hadászatilag legfontosabb pontjait. Azonnal felfegyverezték a szófiai proletariátust, s letartóztatták a fasiszta régenstanács és a kormány tagjait. Megalakult a Hazafias Front kormánya. A szófiai rádió szeptember 9-én reggel már az új kormány felhívását sugározta a bolgár néphez, amelyben bejelentette a fasiszta rendszer megdöntését és a Hazafias Front hatalomra lépését. A kormány elnöke Georgiev, a „Zveno" Népi Szövetség egyik vezetője lett.

A szeptember 9-i győzelmes népi felkelés kiragadta a monopoltőkések kezéből a kormányhatalmat, és átadta a város és falu dolgozóinak, élükön a munkásosztállyal és kommunista élcsapatával. Szeptember 15-én a 3. Ukrán Front csapatai az új bolgár kormány beleegyezésével bevonultak Szófiába.

A HAZAFIAS FRONT KORMÁNYÁNAK INTÉZKEDÉSEI AZ ORSZÁG FORRADALMI ÁTALAKÍTÁSÁRA. BULGÁRIA HÁBORÚBA LÉP A FASISZTA NÉMETORSZÁG ELLEN

Az 1944. szeptember 9-i felkelés a szocialista forradalom kezdetét jelentette Bulgáriában. A Hazafias Front kormánya az első napoktól kezdve mélyreható demokratikus reformokat léptetett életbe. A néptömegek a legteljesebb mértékben támogatták tevékenységét. A kormány hatályon kívül helyezett valamennyi fasiszta törvényt, népbíróság elé állította a fasisztákat és a háborús bűnösöket, vagyonukat pedig elkobozta. Feloszlatta a csendőrséget, rendőrséget és a fasiszta szervezeteket. 1944. szeptember 10-én megalakult a népi milícia; a hadsereget és az államapparátust demokratizálták. Demokratikus munkaügyi törvényeket léptettek életbe. A kapitalista monopóliumokat felszámolták, s valamennyi kapitalista vállalkozást állami és munkásellenőrzés alá vettek. Ennek megvalósítása során a maga teljességében megmutatkozott a kommunisták vezette dolgozó tömegek forradalmi energiája és kezdeményezőkészsége. 1945 áprilisában törvényt hoztak a föld szövetkezeti műveléséről. A bolgár mezőgazdaság új alapokon fejlődhetett tovább. 1945 májusában megszervezték a Gazdasági Főtanácsot azzal a feladattal, hogy koordinálja a gazdasági minisztériumok tevékenységét, ellenőrizze a kormány rendelkezéseinek teljesítését gazdasági téren, és kezdje meg a tervgazdaság kiépítését.

A népi demokratikus hatalomnak azonban nem állt módjában, hogy azonnal teljes egészében megvalósítsa az ország szocialista átalakítását. Ebben a szakaszban az volt az alapvető, elsőrendű feladata, hogy biztosítsa a bolgár nép aktív részvételét a Németország elleni háborúban, rendezze az ország nemzetközi helyzetét, harcot indítson a gazdasági összeomlás veszélye ellen, és leküzdje a fasiszta reakció maradék erőit.

A népi demokratikus hatalom véget vetett a monarcho-fasiszta kormányzat politikájának, mely alárendelte az országot az idegen imperializmusnak, és gyűlöletet szított a szomszéd országok népei ellen. 1944. szeptember 9-én Bulgária egyértelműen csatlakozott a Hitler-ellenes koalícióhoz. A népi demokratikus kormány hadat üzent Németországnak, és arra törekedett, hogy fejlessze és erősítse a bolgár nép barátságát a szovjet néppel és a többi szabadságszerető népekkel. 1944. október 28-án a Szovjetunió, Anglia és az Egyesült Államok képviselői Moszkvában aláírták Bulgáriával a fegyverszüneti egyezményt. A bolgár néphadsereg, melynek állományába beolvadtak a népi felszabadító mozgalom fegyveres erői is, bekapcsolódott a háborúba, és a szovjet katonai parancsnokság operatív vezetése alatt aktív részt vállalt a Németország elleni további hadműveletekben. 1944 október elejétől három bolgár hadsereg — 450 000 ember — két hónapon át véres harcot vívott a hitlerista csapatokkal Macedóniában és Dél-Szerbiában. Az ütközetek egész sorában — Stracin, Kumanovo, Strumica, Niš, Podujevo, Kosovo Polje mellett — okoztak súlyos veszteségeket a németeknek, és visszavetették őket nyugatra. Elvágták a németek legkedvezőbb visszavonulási útjait a Vardar és a Morava völgyében. 1944 november végén még egy bolgár hadsereg alakult, 130 000-es létszámmal, amely részt vett Magyarország délnyugati részének — a Drávától északra fekvő vidéknek — és a jugoszláv Mura—Dráva-köz egy darabjának felszabadításában. A hitleri Németország kapitulációjának pillanatában a bolgár csapatok már Ausztriában harcoltak. A Németország elleni háborúban 32 000 bolgár esett el vagy sebesült meg. Bulgária részvétele a hitleri Németország elleni háborúban megszilárdította a fiatal népi demokratikus állam nemzetközi helyzetét, és hozzájárult ahhoz, hogy Bulgária igazságos és kielégítő feltételekkel köthetett békét az antifasiszta koalíció országaival.

Szófia lakói köszöntik a Vörös Hadsereget
Fénykép. 1944 szeptember

A bolgár munkásosztály és vezető ereje, a Bolgár (kommunista) Munkáspárt, miközben megvalósította és kiszélesítette a népi demokratikus átalakulást és a dolgozók mind nagyobb tömegeit vonta a maga oldalára, a külső és belső reakció növekvő ellenállásába ütközött. A régi polgári és kispolgári pártok jobboldali vezetői, a külföldi imperialista körök támogatásával és sugallatára, minden erejükkel azon voltak, hogy megakadályozzák a gazdasági és politikai átalakulást, és restaurálják a kapitalista rendszert. A fasiszta szervezetek felszámolása után a reakció a népellenes ellenzék köré tömörült, amelynek élén a Földműves Szövetség jobboldali vezetői — előbb Gemeto, ennek bukása és szökése után Nikola Petkov —, továbbá a Koszta Lulcsev vezette jobboldali szociáldemokraták álltak. 1945 nyarán az ellenzékiek kiléptek a Hazafias Frontból, és bomlasztó tevékenységbe kezdtek a népi demokratikus hatalom megdöntése céljából.

A Szovjetunió komoly politikai, diplomáciai és gazdasági segítséget nyújtott a bolgár dolgozóknak. Ez jelentős szerepet játszott abban, hogy az új rend megszilárdult, és a forradalmi átalakulás sikerrel ment végbe. Bulgária nem kismértékben a szovjet csapatok jelenlétének köszönhette, hogy elkerülte a polgárháborút és az imperialista intervenciót.

A Szovjetunió már a háború idején is jelentékeny mennyiségű árut és nyersanyagot juttatott a bolgár népgazdaságnak, s ezzel hozzájárult a gazdasági élet talpraállításához. Miután 1945 elején megkötötték az első szovjet—bolgár árucsere-egyezményt, a szovjet segítség még nagyobb mértékű lett. A Szovjetunió elsőnek állította helyre Bulgáriával a diplomáciai kapcsolatokat (1945. augusztus 15-én), segítségére volt abban, hogy kilépjen a politikai elszigeteltségből, s a nemzetközi fórumokon támogatta a jogos bolgár érdekeket.

4. JUGOSZLÁVIA

A JUGOSZLÁV NEMZETI FELSZABADÍTÓ KÜZDELEM 1944-BEN. A SZOVJETUNIÓ SEGÍTSÉGE JUGOSZLÁVIA NÉPEINEK

1944 elején Jugoszlávia területének nagy része a Népi Felszabadító Hadsereg ellenőrzése alatt állt. A felszabadított és a még megszállás alatt levő területeken működő népi felszabadító bizottságok maguk mögött tudhatták a nép óriási többségét. E helyi bizottságokra támaszkodtak az országrészenként megalakult antifasiszta vecsék és — legfelsőbb szervként — Jugoszlávia Népi Felszabadító Antifasiszta Vecséje; e területi és országos szervek gyakorolták az új hatalom törvényhozó és végrehajtó funkcióit. A Nemzeti Felszabadító Bizottság erőteljes tevékenységet fejtett ki: harcra mozgósította az ország valamennyi haladó erejét, és elérte a jugoszláv hazafiak vívmányainak nemzetközi elismerését.

A jugoszláv népi felszabadító mozgalom elsősorban a Szovjetunió elismerésére és segítségére támaszkodott. Miután Jugoszlávia Nemzeti Felszabadító Bizottsága megalakult, a szovjet kormány kijelentette, hogy a Népi Felszabadító Antifasiszta Vecsét Jugoszlávia legfőbb törvényhozó és végrehajtó szervének, a Nemzeti Felszabadító Bizottságot pedig Jugoszlávia ideiglenes kormányának tekinti, és megalakulásukat pozitív ténynek értékeli, amely elősegíti Jugoszlávia népeinek további sikeres harcát a hitleri Németország ellen.

A nyugati hatalmak — az Egyesült Államok és Anglia — azt akarták, hogy Jugoszláviában fennmaradjon a régi, kapitalista rendszer, és Belgrádban az ő akaratuknak engedelmeskedő király és polgári kormányzat székeljen. Az amerikai és angol uralkodó körök nem segítették a jugoszláv népi felszabadító mozgalmat, és arra törekedtek, hogy a partizánokat Mihajlovićnak rendeljék alá. Ehhez a politikához még azután is ragaszkodtak, miután a Jugoszláviában működő angol tisztek (Mihajlović törzskara mellett 1941-től, a Népi Felszabadító Hadsereg vezérkara mellett 1943 májusától működött angol katonai misszió) közölték kormányukkal, hogy Mihajlović összejátszik az olasz és német megszállókkal, és hátba támadja a partizánokat. Az angol hadvezetőség elsősorban Mihajlović csetnikjeit látta el fegyverekkel. Csakhamar kiderült azonban, hogy a csetnik-osztagoknak nincs népi bázisuk, a Népi Felszabadító Hadsereg viszont a legszélesebb néprétegek támogatásával hatalmas erővé vált; a nyugati hatalmak ezt látva kénytelenek voltak változtatni álláspontjukon. A teheráni kormányfői értekezleten határozat született arról, hogy a szövetségesek hadianyaggal, fegyverrel és összehangolt hadműveletekkel segítik a jugoszláv partizánokat. Az angol hadvezetőség ettől kezdve fegyvert és hadianyagot szállított a Népi Fel-

Szovjet katonai küldöttség Jugoszláviában
Fénykép. 1944. február 23

szabadító Hadseregnek: 1944 második negyedében tengeri úton havi 5600 tonna, légi úton havi 2600—3100 tonna szállítmányt juttatott el hozzá. Az Egyesült Államok és Anglia azonban — jóllehet lelepleződött Mihajlovićnak és csetnikjeinek árulása — még ezután is sokáig támogatta az emigráns királyi kormányt, sőt Mihajlović érdekében is lépéseket tett.

A Szovjetunió, miközben a fasiszta hordákat pusztította, felbecsülhetetlen segítséget nyújtott Jugoszlávia szabadságért és függetlenségért küzdő népeinek. 1944 februárjában szovjet katonai misszió érkezett Boszniába, amelyet a jugoszláv partizánok már felszabadították. Jugoszlávia Nemzeti Felszabadító Bizottsága ugyancsak katonai missziót küldött Moszkvába. A szovjet repülők fegyvert, lőszert, élelmiszert, gyógyszert szállítottak a jugoszláv népi erőknek. A Népi Felszabadító Hadsereg 1944 folyamán 350 repülőgépet, 65 harckocsit, 579 különböző kaliberű löveget, 170 légelhárító löveget, több mint 3300 aknavetőt, 500 nagykaliberű gépfegyvert, mintegy 67 000 géppisztolyt, kézi és nehéz golyószórót, 53 000 karabélyt és puskát, hatalmas mennyiségű lőszert és egyéb hadianyagot kapott a Szovjetuniótól, éspedig ellenszolgáltatás nélkül.

1944 tavaszán a német hadvezetőség a Vörös Hadsereg támadásának hatására hadászati átcsoportosítást akart végrehajtani a Balkánon. A Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg tevékenysége, amely állandó fenyegetést jelentett a német közlekedési vonalakon, komoly mértékben zavarta a hitleristákat. Új, nagy támadást indítottak — immár hetedszer — a jugoszláv népi erők ellen. Elsősorban vezetőit akarták kézrekeríteni. 1944 május végén német légi deszantalakulat szállt le Drvar város körzetében, ahol a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg vezérkara, a Népi Felszabadító Vecse Elnöksége és a Nemzeti Felszabadító Bizottság tagjai tartózkodtak. A jugoszláv csapatok megsemmisítették a német deszantot. Míg a német támadás tartott, szovjet repülők az olaszországi Bariba vitték át a Nemzeti Felszabadító Bizottság tagjait, köztük Josip Broz Titót. A bizottság később a jugoszláv Vis-szigeten rendezkedett be.

A Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg és a partizánok, miután elhárították a németek rohamát, maguk mentek át támadásba. A Népi Felszabadító Hadsereg 1944 közepén mintegy 350 000 emberből állt. A felszabadított terület kibővült.

Az angol kormány kísérletet tett rá, hogy a Nemzeti Felszabadító Bizottságot együttműködésre kényszerítse Purić kompromittált emigráns kormányával; kísérlete azonban kudarcot vallott. Az angol tisztek 1944 május végén elhagyták Mihajlović törzskarát, az amerikai katonai misszió azonban a háború végéig ottmaradt. 1944 májusában angol nyomásra újjászervezték az emigráns kormányt. Leggyűlöletesebb figuráit — Purić miniszterelnököt és Mihajlović hadügyminisztert — eltávolították. A kormány elnöke Ivan Šubašić lett, s a kormányban helyet kapott az Egységes Népi Felszabadító Antifasiszta Front néhány híve is. Šubašić, ez a burzsoá politikus, aki a háború előtt a horvát bán tisztét töltötte be, tárgyalásokat javasolt a Nemzeti Felszabadító Bizottsággal.

1944. június 16-án Vis-szigetén megegyezés született a Nemzeti Felszabadító Bizottság és a Šubašić-kormány között a megszállók elleni közös harc kérdésében. Az egyezmény előírta, hogy a királyi kormányt a demokratikus erők képviselőiből kell megalakítani, akik nem ejtettek foltot becsületükön a megszállókkal való együttműködéssel; e kormány fő feladata a Népi Felszabadító Hadsereg támogatásának megszervezése lesz. Az emigráns kormány kötelezte magát, hogy nyilatkozatot bocsát ki, amelyben elismeri mindazon nemzeti és demokratikus vívmányokat, amelyeket Jugoszlávia népei a hároméves küzdelemben kivívtak, köszönetet mond a Népi Felszabadító Hadseregnek, elítéli az árulókat és az ellenség minden segítőjét.

A Nemzeti Felszabadító Bizottság a maga részéről beleegyezett, hogy nyilatkozatot tesz közzé, amelyben bejelenti, hogy együttműködik Šubašić kormányával, és hogy a háború befejezéséig nem veti fel Jugoszlávia végleges államrendjének kérdését.

A Népi Felszabadító Hadsereg 1944 szeptember elején, miután sikeres harcokat vívott Boszniában és Crna Gorában, kiűzte az ellenséget Dél- és Nyugat-Szerbiából, majd tovább támadott.

Metszet az „otthon, erdő, börtön" ciklusból

N. Pirnat. 1944

De még mindig a megszállók kezében voltak a legfontosabb közlekedési vonalak és hadászati pontok, sok város, köztük a főváros, Belgrád.

A 2. Ukrán Front csapatai 1944. szeptember 5-én elérték a román—jugoszláv határt, és kapcsolatba léptek a jugoszláv népi erőkkel. Jugoszlávia dolgozói lelkesedéssel fogadták ezt az eseményt, mint annak biztos jelét, hogy a teljes felszabadulás, amelyért három éven át kitartóan harcoltak, hamarosan elkövetkezik. Nemsokára a jugoszláv határra értek Bulgária felől a 3. Ukrán Front egységei is.

A Vörös Hadsereg előretörése a Balkánon arra kényszerítette a német hadvezetést, hogy sietve kivonja csapatait (az „E" hadseregcsoportot) Görögországból és Albániából. Egy részüket Jugoszláviába vonta vissza, megnövelve ezzel az ott állomásozó, amúgy is jelentős fasiszta haderőt. (A németek és csatlósaik hadserege — az „F" hadseregcsoport — több mint 400 000 katonából és tisztből állt.)

Tito marsall 1944. szeptember 21-én Moszkvába érkezett, hogy a szovjet és jugoszláv csapatok együttműködéséről tárgyaljon. A létrejött megegyezés értelmében nagy szovjet erők kapcsolódtak be a küzdelembe Kelet-Szerbiában, hogy a jugoszláv csapatokkal együtt szabadítsák fel Kelet-Szerbia területét és Belgrádot. A megegyezés előírta, hogy Jugoszlávia ama területein, ahol szovjet csapatok helyezkednek el, a polgári közigazgatást továbbra is Jugoszlávia Nemzeti Felszabadító Bizottságának szervei lássák el. A szovjet kormány a jugoszláv hadvezetőség kérésére fegyvert és különféle hadianyagokat szállított a jugoszláv csapatoknak.

1944. október 5-én a romániai Craiovában bolgár—jugoszláv egyezményt írtak alá, amelynek értelmében a két ország együttműködik a hitleri Németország elleni harcban, és minden, köztük esetleg felmerülő vitás kérdést úgy oldanak meg, hogy az megfeleljen Jugoszlávia és Bulgária népei érdekközösségének és testvéri együttműködésének.

A 3. Ukrán Front — amelynek hadműveleti irányítása alá tartoztak a bolgár csapatok is — azt a feladatot kapta, hogy a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg egységeivel együttműködve szétzúzza a német „Szerbia" hadseregcsoportot, s felszabadítsa az ország keleti területeit és fővárosát. A belgrádi hadműveletben a 2. Ukrán Front csapatainak egy része és a Dunai Flottilla egységei is részt vettek.

A szovjet 17. légi hadsereg repülői már a támadás megindulása előtt erőteljes csapásokat mértek az ellenség csapatösszevonásaira, menetoszlopaira és közlekedési vonalaira, hogy megakadályozzák az erők átcsoportosítását Görögországból és Albániából Jugoszláviába.

A 3. Ukrán Front szeptember 28-án indította meg a támadást. A szovjet csapatok a hitleristák elkeseredett ellenállása és a nehéz terepviszonyok ellenére megtörték az ellenség védelmét, és részeire szakítva a Belgrád fedezésére összevont fasiszta csoportot, október 10-ig 130 kilométert nyomultak előre a fő irányban. A Dunán átkelve, 1944 október elején, a Morava-folyó völgyében találkoztak a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg hadosztályaival, amelyek délnyugatról támadták Belgrádot. A bolgár csapatok és a jugoszláv népi erők együttes támadása október 8-án indult meg. Október 14-én elfoglalták Ništ, és ezzel elvágták a németek Görögországból Belgrád felé vezető útvonalait.

A szovjet és a jugoszláv harcosok együtt küzdöttek bátran és önfeláldozóan Belgrád felszabadításáért. A támadó hadseregek arra törekedtek, hogy minél kisebb kárt tegyenek a főváros épületeiben, ezért nem használtak nehéztüzérségi fegyvereket. Az ostrom kézi lőfegyverekkel folyt. Október 20-án megtört a német fasiszta csapatok ellenállása. Jugoszlávia fővárosa felszabadult.

A 3. Ukrán Front főerőit közvetlenül Belgrád felszabadítása után kivonták Jugoszláviából, és Magyarországon vetették be. A bolgár csapatok egészen november végéig a Népi Felszabadító Hadsereg oldalán küzdöttek a fasiszták maradványai ellen.

A közös harcban, amelyet a szovjet és jugoszláv nép fiai Jugoszlávia szabadságáért és függetlenségéért vívtak, megszilárdult a két testvéri nép fegyverbarátsága. Jugoszlávia dolgozói barátokként fogadták a Vörös Hadsereg katonáit és tisztjeit, és százféle módon segítették harcukat a közös ellenség

A szovjet csapatok bevonulása Belgrádba
Fénykép. 1944 október

ellen. A „Szabad Jugoszlávia" rádióadó így nyilatkozott: „Nap mint nap érkeznek a levelek Szerbiából és a Vajdaságból. Kitűnik belőlük, milyen hallatlan lelkesedéssel fogadja népünk a Vörös Hadsereget, hogyan köszönti ünnepélyesen, s halmozza el virággal, ajándékkal a szovjet harcosokat. Öregek és fiatalok versengve segítik a Vörös Hadsereg dicsőséggel övezett hőseit, akik a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg harcosaival együtt megtisztítják hazánkat a német hódítóktól."

A jugoszláv kormány több mint kétezer szovjet katonát és tisztet tüntetett ki rendjellel és érdemrenddel, s tizenhárom szovjet harcosnak a Jugoszláv Nép Hőse kitüntetést adományozta.

A Nemzeti Felszabadító Bizottság alig hogy berendezkedett Belgrádban, újjászervezte és megerősítette a Népi Felszabadító Hadsereget. A szovjet hadvezetőség a bizottság kérésére segítséget nyújtott a Népi Felszabadító Hadseregnek abban, hogy megfelelő szakembereket képezzen ki az újonnan megszervezett légierő, a harckocsiegységek és tüzérség számára, és hozzájárult az új egységek korszerű felfegyverzéséhez.

JUGOSZLÁVIA TELJES FELSZABADULÁSA. DEMOKRATIKUS REFORMOK

Szerbia, Macedónia, Crna Gora egész területe és Dalmácia egy része 1944 végére szabaddá vált. Horvátországban és Szlovéniában jelentősen kibővültek a felszabadított területek. Belgrád felszabadulása, a népi hatalom országos megszilárdulása, Jugoszlávia Kommunista Pártja tekintélyének és befolyásának növekedése megerősítette a Nemzeti Felszabadító Bizottság pozícióit nemcsak az országon belül, hanem nemzetközileg is.

1944. november 2-án Belgrádban egyezmény jött létre a Nemzeti Felszabadító Bizottság és

az emigráns kormány között Jugoszlávia egységes kormányának megteremtéséről. A Jugoszlávia Népi Felszabadító Antifasiszta Vecséjének második ülésszakán hozott határozat, amely megtiltotta II. Péter királynak, hogy visszatérjen az országba, érvényben maradt. Az államforma kérdését az egész nép által megválasztandó alkotmányozó nemzetgyűlés hatáskörébe utalták, amely a háború befejezése után ül majd össze. Úgy egyeztek meg, hogy az egységes jugoszláv kormányt a Nemzeti Felszabadító Bizottság és a királyi emigráns kormány képviselőiből alakítják meg. Az egyezmény, bár kompromisszum jellege volt, a demokratikus erők sikerét jelentette. Ennélfogva a jugoszláv reakció, élén Péter királlyal, az angol és amerikai imperialista körök segítségére támaszkodva szabotálni próbálta a novemberi megegyezést.

1945. február 4—11 között a jaltai konferencia megtárgyalta a jugoszláv kérdést. Javaslata a következő volt: léptessék életbe a Tito—Šubašić megegyezést, egészítsék ki a Népi Felszabadító Antifasiszta Vecsét a háború előtti szkupscsina (parlament) olyan képviselőivel, akik nem kompromittálták magukat a megszállókkal való együttműködéssel. Jugoszlávia Nemzeti Felszabadító Bizottsága elfogadta a jaltai konferencia javaslatait.

1945. március 7-én Belgrádban Josip Broz Tito megalakította a demokratikus föderatív Jugoszlávia ideiglenes kormányát, amelynek külügyminisztere Šubašić lett. Rajta kívül az emigráns kormánynak még két képviselője kapott helyet a kormányban. A döntő szó azonban a Nemzeti Felszabadító Bizottság tagjaié lett. A kormány azt a programot valósította meg, amit a Népi Felszabadító Antifasiszta Vecse második ülésszaka fogadott el annak idején. Jugoszlávia új kormányát hamarosan elismerte a Szovjetunió, Anglia és az Egyesült Államok.

1945 tavaszán a Vörös Hadsereg sikeres támadásokat hajtott végre Magyarország és Kelet-Ausztria területén. Megérlelődtek a feltételek ahhoz, hogy végképp kiűzzék a fasisztákat a még megszállt jugoszláv vidékekről. A Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereget időközben Jugoszláv Néphadsereggé szervezték át és a legkorszerűbb fegyverzettel látták el. 1945 március-áprilisban támadásba lendült a néphadsereg. Május 15-re Jugoszlávia egész területe felszabadult. Azokat a német csapatokat, amelyek Németország kapitulációja után nem tették le a fegyvert, hanem át akartak törni nyugatra, hogy az angol—amerikai haderőnek adják meg magukat, szétverték és fogságba ejtették. Jugoszláv csapatok űzték ki a németeket Isztriából is. A Jugoszláv Néphadsereg a háború végén 800 000 harcost tömörített.

Jugoszlávia népei tehát, Jugoszlávia Kommunista Pártjának vezetése alatt, az idegen hódítók és a velük együttműködő jugoszláv burzsoázia elleni kemény harc árán, kivívták szabadságukat és függetlenségüket. A felszabadító háborúval egyidejűleg népi forradalom ment végbe Jugoszláviában. A Kommunista Párt vezette munkásosztály, szövetségben a parasztsággal és a lakosság demokratikus rétegeivel, felszámolta a földbirtokosok és kapitalisták uralmát, és kezébe vette a hatalmat.

A nemzeti és társadalmi szabadságért vívott nehéz harcban Jugoszlávia népei a Szovjetunió baráti segítségére támaszkodhattak, s ez biztosította győzelmüket. A szovjet fegyveres erők mérték a döntő csapást a fasiszta háborús gépezetre, ők törték össze azt. „A Szovjetunió nélkül — mondotta Josip Broz Tito — nem lehetett volna győzelmet aratni a fasiszta hódítók fölött, lehetetlen lett volna Jugoszlávia felszabadulása és az új Jugoszlávia megteremtése."

A közös célért vívott együttes harc még közelebb hozta egymáshoz a két ország testvéri népeit. 1945. április 11-én Moszkvában aláírták a Szovjetunió és Jugoszlávia közti barátsági, kölcsönös segélynyújtási és háború utáni együttműködési szerződést, amely elősegítette az új Jugoszlávia megerősödését és fejlődését, a háború következményeinek leküzdését.

A békés építőmunkát súlyos nehézségek közepette kellett elkezdeni. A háború és a megszállás következtében 1 700 000 ember pusztult el, Jugoszlávia lakosságának több mint egytizede. Nagy károkat szenvedett az ipar és a mezőgazdaság. A hadműveletek befejezése után a Kommunista Párt vezetésével fontos gazdasági és társadalmi változások mentek végbe, amelyeknek kezdete a háború

idejére nyúlt vissza. A népi hatalom elkobozta a kapitalisták háborús nyereségét és az árulók vagyonát. Fokozatosan társadalmi tulajdonba vették az alapvető termelési eszközöket, nacionalizálták az ipart és a bankokat. „A föld azé, aki megműveli" elv alapján megkezdték a földreform végrehajtását; 1945 augusztusában elfogadták az agrárreformról szóló törvényt.

A gyökeres társadalmi-gazdasági átalakulás megvalósítása megszilárdította a Kommunista Párt és a népi hatalom tekintélyét. A reakciósok azonban, a nemzetközi imperializmus támogatását kihasználva, megkísérelték megállítani az átalakulás folyamatát és megmenteni a régi, monarchikus államformát. Az emigráció képviselői a kormányban arra törekedtek, hogy felbomlasszák az egységfrontot és újjáteremtsék a burzsoá szervezeteket.

Jugoszlávia Népi Felszabadító Antifasiszta Vecséje 1945 augusztusában ült össze harmadszor, ezúttal Belgrádban. E harmadik ülésszak úgy határozott, hogy a Vecse átalakul ideiglenes népi szkupscsinává.

5. CSEHSZLOVÁKIA

A SZLOVÁKIAI HELYZET

A Vörös Hadsereg 1943—1944-ben aratott történelmi jelentőségű győzelmei és közeledése Csehszlovákia határaihoz erőteljesen fellendítették Csehszlovákia népeinek nemzeti felszabadító harcát. 1944 tavaszán és nyarán Szlovákiában erős partizánmozgalom bontakozott ki. Szlovák munkások és parasztok, német fogolytáborokból megszökött, különféle nemzetiségű állampolgárok százával csatlakoztak a partizánosztagokhoz. Átállt a partizánokhoz a szlovák hadsereg sok katonája is.

A Szovjetunió nagy segítséget nyújtott a szlovákiai partizánoknak. Csehszlovákia Kommunista Pártja vezetőségének kérésére és a szovjet—csehszlovák barátsági és kölcsönös segélynyújtási egyezménynek megfelelően a szovjet hadvezetőség partizáncsoportokat irányított Szlovákia területére, tapasztalt szovjet és csehszlovák parancsnokokkal. Ejtőernyős partizáncsoportok, fegyver- és hadianyag-szállítmányok érkeztek Kárpát-Ukrajnába is.

A harc nagyarányú partizánháború jellegét öltötte. Szervezője Szlovákia Kommunista Pártja volt. A partizánosztagok hatalmas egységekké fejlődtek, olyanokká, mint a Csapajev-brigád, a Štefánik-brigád, a „Szlovák szabadságért" vagy a „Jánošík" alakulat és mások. A nép haragja nőttön nőtt a Tiso-klikk politikájával szemben, mely Szlovákiát alárendelte a hitleri Németország érdekeinek és belerántotta a háborúba. Dubnicában, Považská-Bystricában, Ribarpolében és több más helységben sztrájkba léptek a munkások. Illegális nemzeti bizottságok alakultak a városokban és a falvakban, élükön legtöbbször kommunisták álltak. A nemzeti bizottságok segítették a partizánosztagokat, újabb és újabb harcosokat toboroztak soraikba, tájékoztatták őket az ellenség helyzetéről, ellátták őket élelemmel, fegyverrel, ruházattal. Megindult az erjedés a szlovák hadseregben is. A szlovák katonák tömegesen adták meg magukat a keleti fronton vagy mentek át a partizánokhoz.

1943 őszén Szlovákia Kommunista Pártjának kezdeményezésére Szlovák Nemzeti Tanács alakult a nemzeti felszabadító harc vezetésére. Munkájába a kommunisták mellett a szlovák burzsoázia ellenzéki elemei is bekapcsolódtak. 1943 végére megérlelődtek a nagyarányú fegyveres harc feltételei. Szlovákia Kommunista Pártjának új Központi Bizottsága — amely azután jött létre, hogy a fasiszták 1943 tavaszán a negyedik Központi Bizottságot is letartóztatták — Šmidke vezetésével megkezdte az antifasiszta fegyveres felkelés előkészítését. A Központi Bizottság elsősorban arra törekedett, hogy kiszélesítse a partizánmozgalmat, és bevonja a felkelésbe a szlovák hadsereget. A fegyveres felkelés terve a nép, a partizánok és a szlovák hadsereg általános megmozdulására, továbbá a szlovák fegyveres erők és a Vörös Hadsereg hadműveleteinek koordinálására épült. Csehszlovákia Kommunista Pártjának vezetősége jóváhagyta a tervet.

Ebben a helyzetben, amikor a szlovák nép forradalmi mozgalma kibontakozóban volt, megélénkült a csehszlovák emigráns kormány tevékenysége is. Álláspontja, amelyet szlovákiai hívei is magukévá tettek, az volt, hogy a Tiso-rezsimtől nem népfelkelés, hanem háborús fordulat útján kell megszabadítani Szlovákiát, a tömegek részvétele nélkül. Ha a felkelés mégis megindulna, a burzsoá emigráns kormánynak kell az élére állnia. Az események azonban másként alakultak.

A SZLOVÁK FELKELÉS. A VÖRÖS HADSEREG HADMŰVELETE A KELETI-KÁRPÁTOKBAN

A Vörös Hadsereg nyugati előretörése folytán Csehszlovákia területe egyre nagyobb hadászati jelentőségre tett szert a hitlerista hadvezetés szempontjából. A németek ezért elhatározták, hogy megszállják Szlovákiát is. 1944. augusztus 23-án Tiso — Hitler parancsára — azzal a kéréssel fordult Hitlerhez, hogy segítsen neki „helyreállítani az országban a nyugalmat és rendet". A hitleristák még aznap csapatokat vontak össze Szlovákia határain, majd augusztus 29-én átlépték a határt. A szlovák nép türelme elfogyott. Augusztus 25—28 folyamán a partizánosztagok a néptömegek támogatásával több várost elfoglaltak (Turčiansky Sv. Martint, Vrútkyt, Ružomberokot, Liptovský Mikulášt, Breznót stb.). Augusztus 29-én Žilina környékén megkezdődött a harc a partizánok és a német csapatok között. Augusztus 30-ra virradó éjszaka a partizánok elfoglalták Banská Bystricát, amely a felkelés központja, a Szlovák Nemzeti Tanácsnak és Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának székhelye lett. Közép- és Észak-Szlovákiában a szlovák helyőrségek többsége csatlakozott a felkeléshez. Sok ezer katona és sok hazafias érzelmű tiszt állt át a nép oldalára. A felkelés hatalmába kerítette Közép- és Kelet-Szlovákia nagy részét.

1944. szeptember 1-én a Szlovák Nemzeti Tanács elfogadta a Szlovák Nép Nyilatkozatát, amely kimondta, hogy a cseh és szlovák népnek egységes államot — új Csehszlovák Köztársaságot — kell alkotnia. A Szlovák Nemzeti Tanács — jelentette be a Nyilatkozat — maga veszi kézbe a hatalmat az ország felszabadított területein, és gondoskodik Szlovákia védelméről. Helyreállították a demokratikus szabadságjogokat, betiltották a fasiszta pártokat és szervezeteket, a börtönökből kiengedték a politikai foglyokat. A tanács élén elnökség állt, amelyben a Kommunista Párt négy tagja (Smidke, Husák, Novomeský, Ertl) és más pártok négy képviselője kapott helyet. A Nemzeti Tanács felhívására szeptember közepén Szlovákia felszabadított területén megalakult a felkelő hadsereg, élén a katonai központtal, amelyet még 1944. június 29-én hívtak életre a Nemzeti Tanács mellett. A katonai központot Golian alezredes vezette. A felkelő hadsereg létszáma a mozgósítás után elérte a 60 000 főt. Harcképessége azonban több ok miatt gyenge volt. A felkelt nép leginkább harcképes és legforradalmibb erejét a partizánosztagok alkották, amelyeket állandóan erősített a beáramló falusi szegénység és munkásság. 1944 szeptemberében már 18 000 harcost fogtak össze. A partizánosztagok hadműveleteinek egységesítésére szeptember 16-án megszervezték a Szlovákiai Partizánmozgalom Vezérkarát, Smidke vezérkari főnök, Slansky és Aszmolov, a Vörös Hadsereg ezredese, a vezérkari főnök helyettese részvételével.

A kommunisták a felkelés első percétől kezdve az első sorokban küzdöttek. A felszabadított területeken Szlovákia Kommunista Pártja kilépett az illegalitásból. Szeptember 9-étől megjelent központi lapja, a „Pravda" is. A kommunisták nagy aktivitást fejtettek ki a hadseregben, a nemzeti bizottságokban, a partizánosztagokban és az üzemekben. Csehszlovákia Kommunista Pártjának Moszkvában tartózkodó vezetősége utasításokkal és tanácsokkal látta el a szlovák kommunistákat, és Szlovákiába küldött egy pártmunkáscsoportot, a párt egyik kiemelkedő alakjának, Jan Švermának a vezetésével. A kommunisták befolyása és tekintélye jelentékenyen megnövekedett. A nép bennük látta azt az erőt, amely képes megszervezni és vezetni a nemzeti függetlenségért vívott harcot.

Szeptember 17-én Banská Bystricában megtartották Szlovákia Kommunista Pártjának kong-

A Szovjetunióból érkezett katonai felszerelés kirakása
Banská Bystrica. 1944 szeptember

resszusát, ahol a Kommunista és a Szociáldemokrata Párt Szlovákia Kommunista Pártja néven egyesült. Október 15-én az üzemi bizottságok podbrezovai konferenciáján lerakták az egységes szakszervezeti mozgalom alapjait is.

A szlovák nép két hónapon át kemény harcot vívott. Küzdelmében csaknem harminc nemzet fiai vettek részt: többek között csehek, oroszok, ukránok, magyarok,[2] franciák, németek, osztrákok, jugoszlávok, lengyelek, románok, bolgárok, angolok, amerikaiak.

A hitlerista hadvezetőség meglehetősen hamar felmérte a szlovák népi felkelés arányait és veszélyességét, és nagy reguláris erőket vetett be ellene. Ezért Fierlinger, Csehszlovákia moszkvai nagykövete a szovjet kormányhoz fordult katonai segítségért. A szovjet hadvezetőség azzal válaszolt, hogy támadó hadműveletet rendelt el az 1. és 4. Ukrán Front összeszögellésénél. A támadásban a 38. hadseregé és az 1. gárdahadseregé volt a döntő szerep. A 38. hadsereg kötelékében bátran harcolt az 1. csehszlovák hadtest, Svoboda tábornok parancsnoksága alatt, A hadműveleti terv szerint Krosno körzetéből a Duklai-hágón át Prešov irányában kellett csapást mérniük, és L'ubotín, Prešov körzetébe érve egyesülniük a szlovák felkelőkkel.

Emellett a Szovjetunió fegyverrel, lőszerrel és élelmiszerrel is segítette a szlovák felkelőket.

[2] A szlovák partizánmozgalomban 1944—1945-ben sok magyar katona és polgári személy vett részt.

Így például Szlovákiában a Martinov partizáncsoportban 448 magyar, főleg katona harcolt a fasizmus ellen. A szlovák „Halál a fasizmusra" partizánbrigádban 1945 március végén 358 magyar harcolt. Nem teljes adatok szerint a csehszlovák partizánmozgalomban 1945 elején összesen több mint 1400 magyar vett részt. — *Szerk.*

A szovjet és csehszlovák csapatok a duklai hágónál Csehszlovákia területére lépnek
Fénykép. 1944 október

1944 szeptember-október folyamán 45,5 tonna szállítmányt juttatott el Szlovákiába. Ugyanakkor több partizánosztag is behatolt a Kárpátokon át. Felkészítették és útnak indították a Szovjetunióból a 2. csehszlovák ejtőernyős brigádot, amely szeptember végén bocsátkozott harcba a németekkel.

A kelet-kárpáti hadművelet szeptember 8-án hajnalban indult meg. A szovjet és csehszlovák csapatok a hegyes, nehezen járható terepen, erős védelmi berendezésekbe és heves ellenállásba ütközve, lassan nyomulhattak csak előre. A fasiszta hadvezetőség átlátta, hogy a szovjet csapatok sikere veszélybe sodorja Szlovákiában és Erdélyben védekező egész haderejét, ezért más frontszakaszok gyengítése árán is nagy erőket vont össze ellenük. A szovjet és a csehszlovák csapatok október 6-án súlyos harcban, jelentős veszteségeket szenvedve elfoglalták a Duklai-hágót, és Csehszlovákia területére léptek. A csehszlovák nép örökké emlékezni fog erre a történelmi napra. A Duklai-hágóért vívott véres harcban született meg a jelszó: „Örökre a Szovjetunióval! A Szovjetunióval, és ezentúl sohase másképp!" Október 6. a Csehszlovák Néphadsereg születésnapja lett.

Két és fél hónapig tombolt a Keleti-Kárpátokban a heves küzdelem. A szovjet és csehszlovák csapatok ez idő alatt csupán 50 kilométert nyomulhattak előre, és minden megtett kilométer hatalmas erőfeszítést, tömérdek áldozatot követelt. Végül is nem sikerült egyesülniük a szlovák felkelőkkel. A kudarc a hegyi terepen vívott harc roppant nehézségeivel, az erők korlátozottságával és a felkészülés elégtelenségével magyarázható (alaposabb előkészületekre ugyanis nem volt idő).

Bár a szovjet csapatok nem tudták minden feladatukat teljesíteni, a kelet-kárpáti hadművelet jelentősége igen nagy volt. A Kelet-Kárpátokon áthatoló szovjet csapatok megfosztották az ellenséget attól a természetes védővonaltól, amely kelet felől fedezte Csehszlovákiát. A hadművelet folyamán felszabadították Kárpát-Ukrajnát és Szlovákia keleti körzeteinek egy részét.

A megszállók október második felében nagy erőket vontak össze a felkelt szlovák hazafiak ellen.

A szlovák kommunistáknak nem sikerült kellő mértékben érvényesíteniük befolyásukat a hadseregben, nem tudták a nép szilárd védelmező erejévé kovácsolni a reguláris katonaságot. A hadsereget olyan emberek vezették, akik nem készültek fel kellőképp a fasiszták hátában megvívandó nehéz és bonyolult küzdelemre. A kelet-szlovákiai hadtestet — amelynek a terv szerint hátba kellett volna támadnia a németeket, s így segíteni a szovjet csapatokat —, lefegyverezték a fasiszták. Akciójára tehát nem került sor. A felkelés védekező jellegűvé vált, s ez nagymértékben meghatározta további sorsát. A hitleristák, katonai fölényüket, továbbá a szlovák parancsnokság határozatlanságát és hibáit kihasználva, súlyos csapásokat mértek a felkelőkre. Október 28-án elfoglalták a felkelés központját, Banská Bystricát. A szlovák partizánmozgalom vezérkara megszervezte a partizánok visszavonulását a hegyekbe. Az átvonulás során Jan Šverma hősi halált halt.

A felkelés a szlovák nemzeti felszabadító mozgalom csúcspontját s egyben a csehszlovák nemzeti demokratikus forradalom kezdetét jelentette. A felszabadított területen megszülettek az állami élet új formái. A felkelés során alakult nemzeti bizottságok a nemzeti felszabadító harc szerveiből az új, népi hatalom szerveivé lettek, és forradalmi demokratikus reformokat léptettek életbe: olyan változást indítottak meg, mely utóbb kormányprogrammá lett.

A felkelés során világosan kifejezésre jutott a szlovák nép akarata, hogy a cseh néppel közös, egységes államban kíván élni. Megszilárdult a szovjet—csehszlovák barátság és a fasizmus ellen küzdő, különböző nemzetiségű népek barátsága.

A szlovák népi felkelés keresztülhúzta a hitlerista hadvezetőség terveit, jelentékeny fasiszta erőket kötött le, hozzájárult Kárpát-Ukrajna gyorsabb felszabadításához, és nagy lendületet adott a csehországi és morvaországi ellenállási mozgalom fejlődésének.

SZLOVÁKIA ÉS MORVAORSZÁG FELSZABADÍTÁSA

1945 telén és tavaszán már más körülmények között bontakozhattak ki Csehszlovákia területén a felszabadító hadműveletek. Januárban a Baltikumtól a Kárpátokig terjedő hatalmas arcvonalon megindult a Vörös Hadsereg diadalmas előretörése. E nagy támadásba fontos láncszemként illeszkedtek a 2. és 4. Ukrán Front csehszlovákiai hadműveletei. A megelőző kelet-kárpáti hadművelet során a szovjet csapatok már felszabadították Kelet-Szlovákiát és Közép-Szlovákia jelentős részét. Február végére elérték a Moravská Ostravához és Bratislavához vezető közeli felvonulási utakat. Március és április folyamán két, egymással szoros kapcsolatban álló nagy hadműveletet hajtottak végre, az egyiket Moravská Ostrava, a másikat Bratislava és onnan Brno irányában. A szovjet csapatok május elejére egész Szlovákiát felszabadították, és kikergették az ellenséget Morvaországból is. A német csapatok, amelyeket a 2. és 4. Ukrán Front e támadások során szétvert, Csehországba húzódtak vissza. A szovjet seregek előtt megnyílt az út Prága felé.

Az 1944. május 8-i szovjet—csehszlovák egyezménynek megfelelően a szovjet parancsnokság a csehszlovák közigazgatásnak adta át a hatalmat mindazon körzetekben, ahol a hadműveletek megszűntek. A Vörös Hadsereg élelmiszerrel segítette a szlovák lakosságot, részt vett a hidak, vasútvonalak, üzemek helyreállításában.

Szlovákia felszabadított területein a Szlovák Nemzeti Tanács vette át a hatalmat; a helyi hatalom gyakorlatilag a nemzeti bizottságok kezében összpontosult. A nemzeti bizottságok forradalmi-demokratikus reformokat léptettek életbe. A Nemzeti Tanács 1945 februárjában határozatot hozott az agrárreform megvalósításáról. Feloszlatták a volt szlovák állam fegyveres erőit. A felszabadított körzetekben egységes szakszervezetek és tömegszervezetek jöttek létre. Érlelődtek a Nemzeti Front megteremtésének feltételei.

A forradalmi rendelkezések kezdeményezője Szlovákia Kommunista Pártja volt. Az 1945. február 28—március 1 között Košicén tartott pártkonferencián a következő feladatokat jelölték meg: mozgósítani kell az ország valamennyi anyagi és emberi erejét Csehszlovákia teljes felszabadítására, a Vörös Hadsereg megsegítésére és a népgazdaság újjáépítésére.

A CSEHEK ÉS SZLOVÁKOK NEMZETI FRONTJA. A KOŠICEI KORMÁNYPROGRAM

Miután Csehszlovákia területének jelentős része felszabadult, szükségessé vált, hogy megszervezzék az országban a közhatalmat, és új kormányt alakítsanak, amely a megszállók elleni harc befejezésére mozgósítja a népet, és megoldja a nemzeti demokratikus forradalom feladatait. E kérdések megoldásában Csehszlovákia Kommunista Pártjára várt a legfőbb szerep, minthogy ez a párt bizonyult a nemzeti felszabadító harc elismert szervezőjének és vezetőjének. A burzsoá emigrációnak számolnia kellett ezzel a ténnyel. Márciusban az emigráció képviselői, élükön Eduard Benešsel Moszkvába utaztak, hogy tárgyalásokat folytassanak Csehszlovákia Kommunista Pártjának, a Szlovák Nemzeti Tanácsnak és a szlovák demokratikus pártoknak a képviselőivel az új kormány összetételéről és programjáról. A tárgyalások megnyitása előtt a résztvevők nyilatkozatot tettek közzé a Csehek és Szlovákok Nemzeti Frontjának megalakításáról. Osztályösszetételét tekintve a Nemzeti Front a munkások, parasztok, kisiparosok, a dolgozó értelmiség, továbbá a cseh és a szlovák burzsoázia azon elemeinek szövetségét jelentette, amelyek nem kompromittálták magukat a megszállókkal való együttműködéssel, és bizonyos néprétegekben még befolyással rendelkeztek. A Nemzeti Front vezető ereje Csehszlovákia Kommunista Pártja lett.

A moszkvai tárgyalások eredményeképpen Beneš köztársasági elnök 1945. április 4-én Košicén kinevezte az új kormányt, élén Zdeněk Fierlingerrel. A kormányba, az ország története során először, kommunisták is beléptek, s több fontos miniszteri tárcát kaptak.

1945. április 5-én a kormány első košicei ülésén hivatalosan meghirdették azt a programot, amelyet Csehszlovákia Kommunista Pártja dolgozott ki, s amelyet a moszkvai tárgyalásokon jóváhagytak. Ez a program košicei kormányprogram néven vonult be Csehszlovákia történetébe. A kormány a programban leszögezte: azt tekinti legelső kötelességének, hogy minden erőt a fasiszta megszállók végleges szétzúzására mozgósítson és minden módon segítse a Vörös Hadsereget. Külpolitikai alapelvként hangoztatta, hogy barátságot kíván a Szovjetunióval s valamennyi demokratikus, békeszerető országgal. A hatalom helyi szervei a nép által választott nemzeti bizottságok lettek. A nép demokratikus és szociális jogait kibővítették. A program követelte, hogy állítsák bíróság elé az árulókat és kollaboránsokat, tiltsák be a reakciós pártokat és szervezeteket, és szervezzenek új hadsereget. A košicei program kinyilvánította a csehek és szlovákok egyenlőségét, kilátásba helyezte, hogy Szlovákia nemzeti törvényhozó testületet alakít, és a szlovákok megfelelő képviseletet nyernek az állam központi szerveiben. Kárpát-Ukrajna kérdését az ott élő nép akaratának megfelelően óhajtották rendezni, amely már kinyilvánította, hogy egyesülni kíván Szovjet-Ukrajnával. Kárpát-Ukrajna nemzeti bizottságainak első kongresszusa már 1944. november 26-án összeült Mukacsevóban, és a nép akaratának megfelelően határozatot hozott arról, hogy Kárpát-Ukrajna kiválik Csehszlovákiából és Szovjet-Ukrajnához csatlakozik. 1945. június 29-én szovjet—csehszlovák megállapodás erősítette meg ezt a határozatot.

Gazdasági téren a košicei program tervbe vette a megszállók és árulók vagyonának elkobzását a népi állam javára, a kulcsfontosságú iparágak államosítását és a dolgozó parasztság érdekeit szolgáló új földreformot. Intézkedéseket helyezett kilátásba a dolgozók helyzetének javítására is.

A košicei program a munkásosztály hegemóniájával megvalósítandó nemzeti demokratikus forradalom programja volt. Végrehajtása lehetővé tette a nemzeti demokratikus forradalom szocialista forradalomba való átnövését.

6. MAGYARORSZÁG

MAGYARORSZÁG POLITIKAI HELYZETE 1944 ŐSZÉN

1944. március 19-én Horthy klikkjének beleegyezésével német csapatok szállták meg Magyarországot. Kormányfővé Hitler kiszolgálóját, Sztójayt tették meg. A Sztójay-kormányban a legreakciósabb fasiszta pártok és csoportok emberei kaptak helyet.[3] A fasiszták nemcsak a munkásosztály és a parasztság érdekeit képviselő haladó politikusokat börtönözték be, hanem az uralkodó osztályok olyan képviselőit is, akikről tudták, hogy az amerikai—angol orientáció hívei. A Békepárthoz (azaz a Kommunista Párthoz) való tartozást, a párt újságjának vagy röpcéduláinak olvasását halálbüntetéssel sújtották.

A Vörös Hadsereg közeledése, az antifasiszta mozgalom megerősödése az országban és a hitlerista blokk bomlása arra késztette az illegalitásba vonult szociáldemokrata és kisgazdapárti vezetőket, hogy politikai szövetségre lépjenek a Békepárttal.[4] Ezek a pártok 1944 májusában illegálisan megszervezték a Magyar Frontot, és kötelezték magukat, hogy együtt küzdenek a hitlerista hódítók és a fasiszta Horthy-klikk ellen, a szabad, független, demokratikus Magyarországért.

A Magyar Front megalakulása újabb lendületet adott az antifasiszta nemzeti felszabadító harcnak. A hadseregben megnőtt a szökések száma, és mind több katona állt át a Vörös Hadsereg vagy a partizánok oldalára. A lakosság és a katonák körében ez a jelszó terjedt: „Ha a frontra visznek, menj át az oroszokhoz!" A fasizmus és a háború elleni küzdelembe bekapcsolódtak a haladó diákok is. Budapesten és Pécsett illegális diák-ellenállási szervezeteket alakítottak, a fővárosban kiadták a „Szabad Diákfront" című illegális újságot.

1944. szeptember 12-én újjászervezték a Magyar Kommunista Pártot. Egyidejűleg megszűnt a Békepárt, tagjai egytől egyig a Kommunista Párt tagjaivá lettek. Ismét megjelent a párt lapja, a „Szabad Nép". A Magyar Front kiszélesült: belépett a Nemzeti Parasztpárt is. Megalakult a Magyar Front Végrehajtó Bizottsága. Az antifasiszta mozgalom felfelé ívelt. Ennek jele volt többek között, hogy 1944 szeptemberében Diósgyőr munkásai nagygyűlésen követelték a háborúból való kilépést és a békekötést.

Horthy 1944. augusztus 24-én még egy utolsó kísérletet tett, hogy Anglia és az Egyesült Államok segítségével megmentse rendszerét. E célból új kormányt nevezett ki katonatisztekből és vezető hivatalnokokból, Lakatos Gézával az élen. A szövetségesek Nápoly melletti hadiszállására elküldte megbízottját, Náday vezérezredest, és különbékét kért. Az angol—amerikai hadvezetőség elhárította a kapcsolatok felvételét azzal, hogy Magyarországnak a Szovjetunióhoz kell fordulnia fegyverszüneti feltételekért,[5] amelynek csapatai 1944 szeptember végén délkeletről elérték a magyar határt.

[3] A Sztójay-kormány végrehajtotta a németek minden kívánságát. Gettóba zárták a zsidókat, megkezdődött a nagyarányú deportálás. Ezrével hurcolták el a fiatalokat és öregeket a náci haláltáborokba. Hat hadosztályt, összesen 400 000 embert hajszoltak ki a frontra. Úgy tervezték, hogy 1944 őszéig a frontra küldött katonák számát 800 000—1 000 000 főre emelik fel, ha a németek biztosítani tudják a felszerelést. Egyezményt kötöttek Németországgal, amelyben vállalták a német megszálló csapatok költségeit. — *Szerk.*

[4] A Sztójay-kormány 1944. március 29-én hivatalosan is feloszlatta a Szociáldemokrata Pártot, a Kisgazdapártot és a Parasztszövetséget, augusztus 24-én pedig kormányrendelettel felfüggesztette a politikai pártok működését. — *Szerk.*

[5] Faragho Gábor csendőrtábornok vezetésével magyar kormánydelegáció utazott szeptember 8-án Moszkvába a fegyverszüneti feltételekért. — *Szerk.*

A 2. Ukrán Front csapatai, miután befejezték romániai hadműveletüket, azt a feladatot kapták, hogy zúzzák szét az ellenség „Dél" hadseregcsoportjának főerőit, tisztítsák meg Magyarország keleti megyéit, és fejezzék be Erdély felszabadítását. A hitlerista hadvezetőség, amelyet nyugtalanított szövetségesének ingatagsága, sietve újabb csapatokat irányított Magyarországra. Mindenáron meg akarta tartani az országot. A Vörös Hadseregre kemény harcok vártak: nagy német és magyar erőkkel kellett megbirkóznia. Október 6-án széles fronton megindult a szovjet támadás, amely különösen sikeresen bontakozott ki a fő csapás irányában, Debrecen felé. Október 11-én a szovjet csapatok felszabadították Szegedet. Ugyanezen a napon Moszkvában aláírták az előzetes fegyverszüneti feltételekről szóló egyezményt egyfelől a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia, másfelől Magyarország között.[6] A hitleristák azonban már október 15-e előtt átláttak Horthyék szándékain, megszervezték a németbarát elemek puccsát, és október 15-én, a fegyverszünet proklamálását követően Szálasit, a nyilasok vezetőjét juttatták hatalomra. Horthyt Németországba vitték.[7]

— 1944. október 19-én, miután leküzdötték az ellenség heves ellenállását, a szovjet csapatok bevonultak Magyarország harmadik legnagyobb városába, Debrecenbe. Az erdélyi német hadseregcsoport, hogy a bekerítéstől megmeneküljön, sietve visszavonult nyugati irányban. A szovjet csapatok október végén széles fronton elérték a Tiszát, átkeltek rajta, és Baja körzetében előrenyomultak a Dunáig. A 2. Ukrán Front haditanácsa felhívást intézett a magyar néphez, amelyben kijelentette, hogy a Vörös Hadsereg csupán a katonai szükségesség parancsára nyomul be az országba, „nem mint hódító, hanem mint a magyar nép felszabadítója a német fasiszta iga alól". A szovjet kormány álláspontja és a szovjet harcosok barátságos magatartása a békés lakosság iránt Magyarország demokratikus erőinek további megizmosodását eredményezte.

A magyar fasiszták — a nyilasok — gyengék voltak ahhoz, hogy feltartóztassák a Vörös Hadsereg diadalmas előretörését és a forradalmi fellendülést. Erejüket ezért arra fordították, hogy tömeges terrorintézkedésekkel sújtsák a népet, és elrabolják az ország javait.

A Magyar Kommunista Párt, hogy keresztezze Szálasi népellenes terveit, sietve felkelést készített elő.[8] A Bajcsy-Zsilinszky Endre vezetése alatt álló Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító

[6] A fegyverszüneti feltételek szerint:

„a) Magyarország önálló, független állam marad, és belügyeibe más állam nem avatkozik bele.

b) A honvédség megtartja fegyvereit, és azokat a még Magyarországon tartózkodó megszálló vagy harcoló csapatok ellen fogja fordítani.

c) A magyar haderő az orosz hadsereggel együtt a német haderőt megtámadja.

A magyar hadsereg az 1937. évi december 31-i határok mögé vonul. A határok végleges meghúzása csak a béketárgyalások után fog megtörténni."

Horthy azonban sem politikailag, sem katonailag nem készítette elő a fegyverszünetet. A hadseregben nem biztosította, hogy a vezetőhelyeket azok a parancsnokok foglalják el, akik végrehajtják a fegyverszünetből eredő parancsokat, és szembefordulnak a németekkel. Maga Horthy is úgy akart kilépni a háborúból, hogy a kérdésben egyetértés jöjjön létre közte és a németek között.

1944. október 15-én Horthy a délelőtti órákban ismertette a minisztertanáccsal, majd a német követtel proklamációját, amelyben bejelentette, hogy fegyverszünetet kért a Szovjetuniótól. Ezt a proklamációt 13 órakor közvetítette a rádió. — *Szerk.*

[7] Horthy még október 11-e után is tétovázott, a németek azonban gyorsan cselekedtek. Budapest körül gyors csapatösszevonásokat hajtottak végre, és a fővárosba küldték Skorzeny SS-alezredes ejtőernyős alakulatait a puccs katonai végrehajtására. Egyidejűleg a nyilasok politikai és fegyveres felkészítéséről is gondoskodtak. — *Szerk.*

[8] A kommunisták kezdeményezésére 1944 októberében a Magyar Front keretében megalakult a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága. A fegyveres harc szervezésére és irányítására a Magyar Kommunista Párt létrehozta a katonai bizottságot. Ez a szerv kapcsolatot kezdett kiépíteni a hadsereg németellenes köreivel, lépéseket tett fegyverzet és robbanóanyag biztosítására, szervezeti kapcsolatokat teremtett a különböző ellenállási csoportokkal. — *Szerk.*

A 3. Ukrán Front törzskara
Jobbról balra: Tolbuhin marsall, Zseltov vezérezredes és Ivanov altábornagy
Fénykép. 1945

Bizottsága tiszti csoportját azonban, amely magára vállalta a felkelés katonai előkészítését, letartóztatták, tagjait kivégezték. Az antifasiszta partizánmozgalom Magyarországon elkésve bontakozott ki, és nem öltött olyan arányokat, mint más kelet-európai országokban. Mindamellett fontos és elválaszthatatlan része volt a magyar nép antifasiszta küzdelmének. A Kommunista Párt szervező munkája és vezetése nyomán a hadműveletek közeledtével nemcsak az erőszakkal Magyarországhoz csatolt területeken — Kárpát-Ukrajnában, Bácskában, Észak-Erdélyben — erősödött meg a partizánmozgalom, hanem az ország középső vidékein is. A kommunista vezetés alatt harcoló partizánosztagok bátor akciókat hajtottak végre a megszállók helyőrségei ellen, megrongálták a vasúti pályatestet, vonatokat siklattak ki. Budapesten október 6-án felrobbantották Gömbösnek, az egykori fasisztabarát miniszterelnöknek a szobrát, a német fasizmussal kötött szövetség szimbólumát. 1944 novemberében Kelenföldön 18 ízben rongálták meg a vasúti pályát. December 1-én bombát robbantottak a budapesti Városi Színházban, a nyilasok gyűlésén. A partizánosztagokban mintegy két és félezer ember harcolt.

A tömegek a Kommunista Párt vezetésével szívósan ellenálltak a fasiszta hatóságoknak, szabotálták a lakosság Németországba telepítését és a javak kiszállítását elrendelő intézkedéseket, megakadályozták az üzemi berendezések leszerelését és kihurcolását. A kalocsai hazafiak 695 vagon élelmiszer Németországba szállítását hiúsították meg. Pécs lakossága megtagadta a katonai parancsnokság kiürítési parancsának teljesítését. A partizánok felrobbantották a városba vezető vasútvonalakat, s így két napig szünetelt a német csapatok átcsoportosítása.

A tömegellenállás emlékezetes példáját nyújtották Miskolc lakói. A visszavonuló fasiszták felrobbantották a város villanytelepét, előkészítették a Diósgyőri Vasgyár felrobbantását és több más üzem leszerelését. A munkások meghiúsították a fasiszták terveit. A kommunisták által alakított helyi ellenállási szervezet felhívására a hazafiak őrséget álltak az üzemeknél, a hidaknál, és kapcsolatba léptek a szovjet csapatokkal.

1944 novemberében a Miskolc felszabadításáért vívott harcokban a szovjet csapatok oldalán több száz magyar partizán küzdött, a miskolci iparvidék húszezernyi munkásságának támogatásával.[9]

1944 novemberében a Vörös Hadsereg sikeres hadműveleteinek eredményeképp felszabadult Kecskemét, Szolnok, Pécs, Eger. A 2. és 3. Ukrán Front csapatai 1944 november-decemberben már közvetlenül Budapest irányában törtek előre. Kísérletük, hogy menetből, frontális támadással vegyék be Budapestet, nem sikerült. Sikertelenül végződött az a próbálkozásuk is, amelynek során észak és nyugat felől akarták bekeríteni a fővárost. Makacs és elkeseredett harcok után, csupán december végére sikerült körülzárniuk Budapesten az ellenség 188 000 főnyi csoportját. Olyan ostromgyűrűt vontak köréje, amelynek külső arcvonala nyugaton 40—60 kilométerre húzódott a fővárostól. 1945 januárban a német hadvezetőség három erős ellencsapással próbálta szétzúzni a 3. Ukrán Front csapatait, felmenteni körülzárt seregrészeit és visszaállítani a dunai védelmi vonalat.

A szovjet harcosok azonban hősiesen állták e súlyos megpróbáltatásokat. Segítették őket korábbi védelmi harcaik tapasztalatai. Akárcsak a volgai erőd védelmekor, most is ezzel a jelszóval küzdöttek: „Kitartani mindhalálig! Egy lépést se hátra!" Január végére kimerült az ellenség támadó ereje. A szovjet csapatok csapásai visszavonulásra kényszerítették anélkül, hogy célját elérte volna.

A szovjet parancsnokság, hogy elkerülje a felesleges vérontást és Budapest romba döntését, már 1944. december 29-én ultimátumot intézett a Budapesten körülzárt német erők parancsnokságához, amelyben közölte a fegyverletétel feltételeit. Az első parlamentert, a magyar származású Steinmetz Miklós kapitányt, a fasiszták megölték, még mielőtt elérte volna az ellenség vonalát. A második parlamentert, I. A. Osztapenko kapitányt orvul, hátulról lőtték le. A szovjet csapatok megkezdték az ellenséges hadcsoport megsemmisítését. Lépésről lépésre nyomultak előre a városban, egyenként foglalták el az ellenség védőállásait. Az utcai harcokban a Vörös Hadsereghez átállt magyar katonák és tisztek is részt vettek. Belőlük alakult meg a Budai Önkéntes Ezred, Váriházi Oszkár alezredes parancsnoksága alatt.[10] 1945. február 13-án elhallgattak a fegyverek Budapesten. A másfél hónapos harc során 50 000 ellenséges katona és tiszt esett el, és több mint 138 000 került szovjet fogságba. A szovjet nép sok tízezer fia adta életét a Magyarország felszabadításáért lefolyt harcokban.

[9] Szervezetuk és feladatuk alapján a Magyarországon harcoló partizáncsoportok három típusba voltak sorolhatók. Budapesten 1944 őszén kisebb létszámú fegyveres partizáncsoportok léptek akcióba. A kis létszámú csoportok, az úgynevezett akciógárdák 5—15 főt tomorítettek: így a Szir-, Marót-, Laci-csoportok, a Homok-, Ságvári-, Várnai-, Lakatos-, a KISZ-, a Voros Brigád-gárdák. Az akciógárdáknak fasiszta emlékművek, konyvesboltok, gyűlések, német és nyilas szálláskorletek felrobbantásával, ropcédulák, s az illegális „Szabad Nép" terjesztésével kellett bátorítaniuk a lakosságot az antifasiszta fegyveres harcra. Ugyanakkor katonai objektumok, gépkocsik, vasútvonalak, elektromos és híradó-távvezetékek megsemmisítésével zavarták az ellenség katonai ténykedéseit.

A nagyobb, 50—60 főt számláló újpesti, rákoshegyi, rákospalotai, kőbányai, kispesti, pesterzsébeti, csepeli — nagyobbrészt katonai alegységeknek álcázott — csoportok feladata az ellenség hadműveleteinek akadályozása volt.

A fővárosi partizáncsoportokon kívul az ország ipari és bányavidékein is alakultak nagyobb létszámú partizáncsoportok. Miskolc, Pécs, Salgótarján, Sárisáp, Tatabánya és más vidéki városok kornyékén kozponti irányítással vagy saját kezdeményezésre működtek a fegyveres antifasiszta ellenállás szervezetei. Ezeknek az volt a feladatuk, hogy akadályozzák az ellenséges hadműveleteket.

A párt kulfoldi bizottsága által a Szovjetunió teruletéről Magyarországra kuldott partizáncsoportoknak — például a Nógrádi-csoportnak — szintén hasonló feladatuk volt.

A magyarok nagy számban vettek részt a franciaországi, belgiumi, dániai, lengyelországi, jugoszláviai és csehszlovákiai partizánharcokban is.

Franciaországban és Jugoszláviában magyar zászlóalj harcolt a német megszállók ellen. Lengyelországban, a varsói felkelésben magyar fegyveres csoportok is részt vettek. Ezenkívul a megszálló magyar alakulatok fegyvert juttattak a lengyel partizánoknak. — *Szerk.*

[10] A Voros Hadsereghez átállt katonákból alakult meg a 12 század erejű Budai Önkéntes Ezred, amely 1945 január elejétől Buda felszabadításáig szovjet kotelékben, a 83. dandár alárendeltségében harcolt. A 2500 főt számláló magyar egység századai a Déli pályaudvar, a Bartók Béla út, Lenke tér, Móricz Zsigmond kortér, Gellérthegy, Alkotás utca, Vérmező, Vár, valamint a Marczibányi tér és a Bimbó utca kornyékén vettek részt a felszabadító harcokban. A magyar onkéntesek kozul mintegy hatszázan áldozták életuket Magyarország felszabadításáért. — *Szerk.*

A felszabadulás első napjaitól népi demokratikus forradalom bontakozott ki Magyarországon. A legelső feladat az volt, hogy végképp kiűzzék a megszállókat az országból, és megdöntsék a fasiszta rezsimet. A felszabadított területeken, a háború okozta nehéz viszonyok közt, megindult a népi demokratikus rend alapjainak lerakása. Az illegalitásból kilépő Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére mindenütt nemzeti bizottságok alakultak, amelyek kezükbe vették a helyi közigazgatást. A Kommunista Párt Központi Bizottsága, amely Szegeden elsősorban az emigrációból hazatért kommunistákból alakult meg, kapcsolatot teremtett a Budapesten dolgozó illegális Központi Bizottsággal. A budapesti Központi Bizottság 1944. október 10-én akcióegységre lépett a Szociáldemokrata Párttal, hogy biztosítsa a munkásosztály vezető szerepét az ország népi demokratikus átalakításában.

1944. november 30-án a Magyar Kommunista Párt közzétette Magyarország demokratikus újjáépítésére és újjászületésére vonatkozó programtervezetét. A programtervezet széles nemzeti koalíciót kívánt létrehozni a német és magyar fasizmus elleni harcra, az ország újjáépítésére és demokratikus átalakítására. Részletesen kifejtette az új demokratikus állam belpolitikájának és külpolitikájának alapelveit is. 1944. december 2-án Szegeden kommunista kezdeményezésre megalakult a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, amely programját a Magyar Kommunista Párt programtervezetére építette. A front tehát nemzeti, demokratikus, antifeudális és antifasiszta programot tűzött maga elé. A Kommunista Párt mellett a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt, a Polgári Demokratapárt és a szakszervezetek alkották a Nemzeti Függetlenségi Frontot.

1944. december 21-én Debrecenben megnyílt az ideiglenes nemzetgyűlés. A mandátumoknak

Debrecen az ideiglenes nemzetgyűlés megválasztásának napjaiban
Fénykép. 1944 december

Földosztás Magyarországon
Fénykép. 1945

több mint egynegyedét kommunisták nyerték el. Az ideiglenes nemzetgyűlés lerakta az alapokat a népi demokratikus állam központi szerveinek megalkotásához. Létrejött az ideiglenes nemzeti kormány, amelyben a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a szakszervezetek mellett részt vett a Kisgazdapárt és helyet kaptak a volt tőkés osztályok antifasiszta elemei is. A nemzetgyűlésben a munkásosztály, a dolgozó parasztság és a haladó értelmiség szervezetei a szavazatoknak csaknem kétharmadával rendelkeztek, a Kisgazdapárttal együtt alakított koalíciónak pedig 90,4 százalékos többsége volt.

Az ideiglenes nemzeti kormány december 28-án hadat üzent Németországnak, majd fegyverszünetet írt alá a Szovjetunióval, Angliával és az Egyesült Államokkal.[11] A kormány erélyes küzdelmet indított a fasizmus maradványainak felszámolásáért, a háborúban lerombolt ország újjáépítéséért és demokratikus átalakításáért, mindenekelőtt a földreform végrehajtásáért.

[11] A fegyverszünetet 1945. január 20-án kötötték meg Moszkvában.

A fegyverszüneti szerződésben vállalt 8 gyalogoshadosztály, tehát a néphadsereg szervezése, 1945. január 30-án kezdődött.

Az ideiglenes nemzeti kormány toborzófelhívása a felszabadított területeken komoly visszhangra talált. Tömegesen jelentkeztek a hadseregbe, hogy „Budapestért Berlinben vegyenek bosszút". A hadifogolytáborokban levő magyar katonák is tömegével jelentkeztek a fasiszták elleni harcra az új hadseregbe.

Az új hadsereg szervezésének ez a biztató lendülete azonban megtört a Honvédelmi Minisztérium bürokratikus, sokszor szabotáló munkáján.

A 8 hadosztályból csak a 6. és az 1. hadosztály szervezését fejezték be úgy, hogy április 24-én, illetve május 4-én érkeztek meg a hadműveleti területre.

Az 1. hadosztályt a 3. Ukrán Front 26. hadseregének, a 6. hadosztályt a 3. Ukrán Front 27. hadseregének tartalékául sorolták be. Németország kapitulálása következtében a magyar egységek már nem kaptak közvetlen frontfeladatot.

A 6. hadosztály egységei mindamellett tevékenyen részt vettek Bécsújhely térségében az SS-csapatok, az ukrán nacionalista bandák és a magyar „kopjás" bandák felszámolásában. — *Szerk.*

Március 17-én, hosszas küzdelem után, amelyet a kommunisták a koalíció jobboldali elemeivel vívtak, a kormány kibocsátotta a földreformról szóló rendeletét. Több mint 5,5 millió hold földet vettek el a földbirtokosoktól és osztottak szét az uradalmi cselédek, nincstelenek és törpebirtokos parasztok között.

Eközben folytatódtak a hadműveletek. A német hadvezetőség Budapest elvesztése után sem hagyott fel tervével, hogy a szovjet csapatokat visszaszorítsa a Duna mögé, megőrizze utolsó, magyarországi olajforrásait, és kezében tartsa a Dél-Németországba vezető felvonulási utakat. Ezért a Balaton vidékén ellentámadást indított a 3. Ukrán Front ellen, hogy főerőit szétverve a Duna mögé vesse vissza azt. A német hadvezetőség nagy erőket összpontosított az ellentámadásra, többek között a nyugati frontról átvezényelt 6. SS-páncéloshadsereget.

A március 6-án megindított német ellentámadás azonban összeomlott. A 2. és 3. Ukrán Front csapatai szívós védelmi harcukkal kimerítették a támadókat, majd március 16-án maguk mentek át döntő támadásba. A németek rendkívül heves ellenállását leküzdve április 4-én teljesen felszabadították Magyarországot, átlépték az osztrák határt, és tovább támadtak Bécs irányában.

A magyar munkásosztály, a parasztság és a burzsoázia Hitler-ellenes része az ország felszabadítása során eltávolította a hatalomból a monopoltőkéseket és a földbirtokosokat. Népi demokratikus forradalom bontakozott ki, s megszilárdult az új hatalom, a munkásosztály és a parasztság demokratikus diktatúrája.

7. ALBÁNIA

Az albán népi ellenállás kezdetei 1939. április 7-re nyúlnak vissza, arra a napra, amikor az országot elözönlötték az olasz fasiszta csapatok. 1942 tavaszáig azonban nem öltött tömegméreteket az ellenállás;kis partizánosztagok és illegális ellenállási csoportok működtek az országban.

A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújának megindulása új szakaszt nyitott az albán nép szabadságharcában is. 1941 novemberében megalakult Albánia Kommunista Pártja. A spontán ellenállás a párt vezetésével fokról fokra nagyarányú nemzeti felszabadító mozgalommá fejlődött. 1942 márciusától a Kommunista Párt kezdeményezésére nemzeti felszabadítási tanácsok alakultak, amelyek az ellenállási mozgalom helyi szervezőivé lettek, a felszabadított területeken pedig kezükbe vették a hatalmat. A párt kiadta a jelszót: politikai és vallási meggyőződéstől függetlenül minden hazafit egységfrontba kell tömöríteni. A mozgalom 1942 szeptemberében öltött szervezeti formát, amikor a Peza községben tartott konferencián megalakult az albán Nemzeti Felszabadítási Front.

Az ország egyetlen politikai pártja a Kommunista Párt volt. Tagjain kívül a konferencián a kommunista ifjúsági szervezet képviselői és olyan személyek vettek részt, akik egyetértettek az olasz fasiszta megszállók elleni kíméletlen harccal. A konferencia meghatározta a nemzeti felszabadítási tanácsok funkcióit, kimondta, hogy a harc során az új, népi hatalom szerveivé kell válniuk. Tevékenységük irányítására Központi Nemzeti Felszabadítási Tanács létesült.

1942 végén Albániában mintegy 20 partizánosztag működött. A déli és középső országrész sok körzetét felszabadították. A szovjet kormány 1942 decemberében nyilatkozatot tett közzé „Albánia függetlenségéről", amelyben kijelentette, hogy támogatja az albán nép szabadságharcát és jogát, hogy független, szuverén államot alkosson.

1943 nyarán megindult az albán Nemzeti Felszabadító Hadsereg szervezése. Július 10-én megalakult a vezérkar, majd megkezdődött a partizánerők dandárokká szervezése. A hadsereg önkéntesekből állt. Többségét parasztok alkották, de munkások, kisiparosok, diákok, értelmiségiek is harcoltak soraiban.

Ahogy az antifasiszta küzdelem fejlődött, úgy polarizálódtak az osztályerők. A burzsoá nacionalista elemek, amelyek kezdetben támogatták a felszabadító mozgalmat, elfordultak tőle, mihelyt tömegjelleget öltött. Létrehozták saját, úgynevezett „felszabadító" szervezeteiket: 1942-ben a

A függetlenség napjának megünneplése Tiranában
Fénykép. 1944. november 29

Balli Kombëtar szervezetet, 1943-ban a Legalitet szervezetet és így tovább. Céljuk az volt, hogy a tömegeket, elsősorban a parasztokat eltántorítsák a Nemzeti Felszabadítási Fronttól, megosszák a mozgalmat, és végső soron megváltoztassák jellegét. 1943 végén a belső küzdelem már-már polgárháború jellegét öltötte.

Az albán nép ellenállt a reakciós kísérleteknek, és az antifasiszta harc során lerakta az új hatalom alapjait. 1943. szeptember 1-én Labinot városában összeült a Nemzeti Felszabadítási Front második konferenciája, amely a nemzeti felszabadítási tanácsokat „az albán néphatalom alapjainak" nyilvánította.

A fasiszta Olaszország összeomlása után Albániát megszállták a németek. Az új hódítóknak kezdetben sikerült bizonyos fokig visszaszorítaniuk a partizánokat. A Vörös Hadsereg 1944 elején aratott győzelmei azonban arra kényszerítették a hitleristákat, hogy erőik egy részét kivonják a Balkánról, s ez kedvező lehetőségeket biztosított az albán Nemzeti Felszabadító Hadsereg 1944 tavaszi és nyári hadműveleteihez.

A Nemzeti Felszabadító Hadsereg célul tűzte ki az ország teljes felszabadítását. Az antifasiszta harc folyamán népi demokratikus forradalom bontakozott ki. Az albán nép nemcsak az idegen hódítók ellen kelt harcra, hanem saját kizsákmányolói ellen is, akik egyre inkább a megszállókat támogatták.

Az albán népi demokratikus forradalom jellemző vonása volt, hogy a hatalom kérdése már az ország teljes felszabadulása előtt eldőlt. 1944. május 24-én Përmet városában összeült az antifasiszta nemzeti felszabadító kongresszus, amely a nép legszélesebb rétegeit képviselte. A kongresszus leszögezte: a nemzeti felszabadító mozgalom fő feladata, hogy kiűzze a megszállókat és az

árulókat, és „megteremtse az új, népi demokratikus Albániát". A kongresszus az Antifasiszta Nemzeti Felszabadítási Tanácsot az ország legfőbb és egyetlen törvényhozó és végrehajtó szervének ismerte el, amely egyedül képviseli az albán néphatalmat az országon belül és más államokkal való viszonyában. A tanács létrehozta az Antifasiszta Nemzeti Felszabadítási Bizottságot, amely 1944 októberében ideiglenes demokratikus kormánnyá alakult át.

Az albán nép sikerei az ország felszabadításáért vívott harcban és az új hatalom antiimperialista jellege a reakció éles támadását váltották ki az országon belül és kívül. A földközi-tengeri angol—amerikai parancsnokság 1944 folyamán zsarolással és fenyegetéssel próbálta elérni, hogy ismerjék el a Balli Kombëtar és a Legalitet szervezetek „felszabadító" szerepét.

Az albán partizánok egymás után aratták a győzelmeket az északra visszavonuló német erők üldözése közben. 1944. november 29-én Skhodër bevételével diadalmasan véget ért az albán nép nemzeti felszabadító harca. Legfontosabb eredménye az lett, hogy az albán nép visszanyerte nemzeti függetlenségét, és kivívta jogát az új, népi demokratikus Albánia megteremtésére. Az ideiglenes demokratikus kormány hatalma az egész országra kiterjedt. Ez a hatalom a munkásosztály és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúráját testesítette meg, amelyben a munkásosztályé és kommunista pártjáé lett a vezető szerep.

8. GÖRÖGORSZÁG

A görög ellenállási mozgalom szervezete, az EAM 1944 márciusában — miután több sikertelen kísérletet tett arra, hogy megállapodásra jusson a görög emigráns kormánnyal a nemzeti egységkormány megalakítását illetően — a megszállók elleni harcos nemzeti összefogás megerősítése érdekében megalakította a Nemzeti Felszabadulás Politikai Bizottságát. Ez a szerv a szabad Görögország kormányának funkcióit gyakorolta. Megalakulását a görög hazafiak — és különösen a Közép-Keleten állomásozó görög fegyveres erők katonái — nagy lelkesedéssel üdvözölték. A közép-keleti görög csapatok a Politikai Bizottság mögé álltak, és azt követelték az emigráns kormánytól, hogy haladéktalanul egyezzen meg vele. Az angol kormányt és a görög monarcho-fasisztákat komolyan nyugtalanította az a lehetőség, hogy az emigráció antifasiszta erői egyesülnek az EAM—ELASZ erőivel. Ezért provokálták ki a közép-keleti görög csapatok úgynevezett „zendüléseit", amelyeket az angolok azután vérbe fojtottak. Valamennyi görög szárazföldi alakulatot és haditengerészeti egységet feloszlattak, mintegy 15 000 görög katonát és tengerészt sivatagi koncentrációs táborokba zártak. A Szovjetunió volt az egyetlen állam, amely tiltakozott az angol hatóságok gyalázatos eljárása ellen.

A Politikai Bizottság vezetősége a nemzeti egység érdekében továbbra is arra törekedett, hogy megegyezzen az emigráns kormánnyal, és létrehozza a nemzeti egységkormányt. 1944. május 20-án, a Libanonban folytatott tárgyalások után, megkötötték az úgynevezett libanoni egyezményt az emigráns kormány, az EAM—ELASZ, az EDESZ, az EKKA és a különféle burzsoá csoportok képviselői között. (Ez utóbbiak a háború alatt várakozó álláspontra helyezkedtek, kivárva, kié lesz a győzelem.) Az egyezmény nyilvánvalóan nem felelt meg az országon belül kialakult valóságos politikai és katonai erőviszonyoknak. Az EAM mögött ott állt a nép túlnyomó többsége; 50 000 főnyi jól felszerelt hadserege az ország kétharmadát kezében tartotta. Mégis beleegyezett, hogy a koalíciós kormányban csupán a tárcák negyedét kapja — a másodrendűeket —, s hogy az ország felszabadulásakor angol csapatok szálljanak partra Görögországban. A libanoni egyezmény értelmében a felszabadulás után fel kellett oszlatni a fegyveres szervezeteket és egységes hadsereget kellett szervezni, az államforma kérdéséről pedig népszavazásnak kellett döntenie.

1944 nyarán az ELASZ nagyszabású támadó hadműveleteket indított, és az ország sok városát

„Ha a népet zsarnokság fenyegeti, választhat a bilincs és a fegyver között."
Az 1944. december 3-i tüntetés áldozatainak temetése
Athén. Fénykép. 1944. december 4

— köztük Amfisszát és Amfilohiát — felszabadította. A német megszállók mintegy 50 000 katonát vetettek be „tisztogató műveletekre", de kudarcot vallottak. Az ELASZ nyári hadműveletei nagymértékben megkönnyítették a jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg helyzetét, amelyet erős nyomás alatt tartottak a németek. A libanoni egyezmény azonban megkötötte az ELASZ kezét, többé nem kezdeményezhetett úgy, ahogy erejéből telt volna. Az angol kormány azon volt, hogy a libanoni egyezményt kihasználva ellenőrzése alá vonja Görögországot. Egy újabb, 1944. szeptember 26-án kötött megállapodás, a casertai egyezmény értelmében valamennyi görög fegyveres erőnek, köztük az ELASZ erőinek főparancsnokává az angol Scobie tábornokot nevezték ki.

Az angol kormány már 1944 augusztusában, a görögországi partraszállásra készülődve elhatározta: összezúzza az EAM—ELASZ erőit, hogy megakadályozza a népi demokratikus rendszer megteremtését. A Vörös Hadsereg diadalmas előretörése a Balkánon 1944 októberében arra kényszerítette Hitlert, hogy kivonja Görögországból a német csapatokat. A németek kivonulásával párhuzamosan angol csapatok szálltak partra. 1944. november 4-én az utolsó német katona is elhagyta Görögország szárazföldi területét. Görögország 33 tartománya közül akkor 31 és fél az ELASZ ellenőrzése alatt állt, és csupán másfél tartomány volt az EDESZ kezén. Athént az ELASZ csapatai szabadították fel, az angolok négy nappal később értek oda. A görög kormány feje, Papandreu, mihelyt megérkezett Athénba, Scobie tábornok segítségével és nyílt ellentétben a libanoni egyezménnyel, amely valamennyi fegyveres erő feloszlatását és egységes nemzeti hadsereg felállítását írta

elő, azonnal az ELASZ lefegyverzését követelte. A Nemzeti Felszabadulás Politikai Bizottsága által delegált miniszterek erre december 1-én kiléptek a Papandreu-kormányból, s a kormány széthullott. December 3-án Athén és Pireusz 500 000 lakosa vonult ki az utcára, hogy békés tüntetéssel tiltakozzon Papandreu önkénye és az angol parancsnokság tevékenysége ellen. A rendőrség vérfürdőt rendezett a tüntetők között. Két nappal később Churchill parancsára angol csapatokat vetettek be Athén lakossága ellen. A csapatok parancsot kaptak, hogy minden áron nyomják el a népi ellenállást, és állítsák vissza a régi rezsimet. Az athéniek 33 napon át harcoltak az angol intervenciósok ellen. December végére felülkerekedtek az intervenciósok. Ebben része volt az ELASZ vezetősége által elkövetett hibáknak is, továbbá annak, hogy az angolok segítséget kaptak az amerikaiaktól. 1945. január 5-én az ELASZ kivonult Athénból, négy nappal később pedig fegyverszüneti megállapodást írt alá az angol parancsnoksággal.

1945. február 12-én Varkizában egyezményt írtak alá az új görög kormány és az EAM képviselői. Az egyezmény előírta, hogy az országban demokratikus kormányzat létesül, a rendőrséget és az államapparátust megtisztítják a kollaboránsoktól, népszavazást tartanak az államforma kérdéséről, és általános választással hívják össze az alkotmányozó nemzetgyűlést. Megállapodtak, hogy az emigráns kormány csapatainak, az úgynevezett hegyi brigádnak a kivételével valamennyi fegyveres szervezetet feloszlatnak, és megszervezik az egységes hadsereget. Az EAM feloszlatta az ELASZ-t. A kormány azonban nem teljesítette a megegyezést. Az országban megszilárdult a reakciós rezsim.

A görög nép súlyos áldozatokat hozott a második világháborúban. 405 000 ember — a lakosság 5,6 százaléka — pusztult el, éspedig kétharmad részt éhhalál következtében. A fasiszta megszállóknak mégsem sikerült rabbá tenniük a görögöket. Távolról sem teljes adatok szerint a megszállók több mint 140 000 embert vesztettek Görögországban. A görög ellenállási mozgalom 300 000-es fasiszta hadsereget kötött le éveken át. Az EAM koalíciós szervezetében a népi erők igazi egysége valósult meg. A nép által teremtett hadsereg 1944 végén több mint 147 000 harcosból és tisztből állt. Görögország Kommunista Pártja erőteljesen kivette részét a nép küzdelméből. A görög kommunisták az első sorokban küzdöttek, s a bátorság és hősiesség nagyszerű példáit nyújtották.

XIII. FEJEZET

AZ EGYESÜLT NEMZETEK A HÁBORÚ UTOLSÓ SZAKASZÁBAN

A hitleristák „új európai rendje" összeomlott az Egyesült Nemzetek fegyveres erőinek csapása alatt. A megszállt európai országok többsége visszanyerte rég várt szabadságát.

Európában végéhez közeledett a háború. A győztes hatalmaknak haladéktalanul össze kellett egyeztetniük politikájukat Németország és a világ háború utáni sorsáról. Az antifasiszta koalíció országainak belső élete is bonyolult kérdéseket vetett fel; ezekkel a problémákkal is meg kellett birkózni.

1. A SZOVJETUNIÓ 1944—1945-BEN

A BELSŐ HELYZET

A Vörös Hadsereg 1944-ben teljes egészében felszabadította a Szovjetunió területét, s a háború a határokon túl folyt tovább. A fasizmus végső veresége belátható közelségbe került. Az Októberi Forradalomban született szovjet társadalmi rend és a szocialista gazdaság a gyakorlatban bizonyította be életképességét, törhetetlen erejét.

A háború végső szakaszában a szovjet állam fő funkciója még mindig katonai jellegű volt. A Szovjetunió Kommunista Pártjának tevékenységét, az államapparátus munkáját, valamennyi szovjet ember erőfeszítését a fasizmus teljes legyőzésének történelmi jelentőségű feladata vette igénybe. Az ország továbbra is a háborús idők szigorú törvényei szerint élt, népének viselnie kellett a háborúval kapcsolatos százféle korlátozást és nélkülözést.

A szovjethatalom szervezeti felépítésének alkotmányosan rögzített elvei változatlanok maradtak, az egyes szervek tevékenysége azonban a háborús viszonyok következtében lényegesen módosult. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa a háború idején mindössze háromszor ült össze: 1942-ben egyszer, 1944—1945-ben kétszer. Az ülésszakokon külpolitikai, államszervezeti és költségvetési kérdéseket tárgyaltak.

A Legfelsőbb Tanács Elnöksége, amelynek elnöke Kalinyin volt, a hatalom folyamatosan működő szerveként végezte funkcióit, de meglehetősen szabálytalan időközökben és nem teljes létszámban ülésezett. Sok tagja a harcoló hadseregnél tartózkodott, és gyakorlatilag nem vehetett részt az elnökség munkájában. A helyi tanácsok munkája ugyancsak rendszertelen volt.

A hatalom az Állami Honvédelmi Bizottság kezében összpontosult, ez irányította az ország katonai és gazdasági életét. Határozatait a pártszervek, az államapparátus és a társadalmi szerve-

zetek hajtották végre. De maga az Állami Honvédelmi Bizottság is rendszertelenül ülésezett. A párt- és állami élet lenini normáit megsértették. A döntéseket gyakran nem kollektíven hozták, hanem Sztálin egyedül döntött. Ez azután nem egy esetben helytelen, sőt törvénytelen döntésekre vezetett. Így, 1944-ben Sztálin utasítására megfosztották nemzeti államiságuktól a kalmüköket, balkarokat, cserkeszeket, csecsenceket és ingusokat. A fasiszta fogságból visszatérő hadifoglyokat alaptalanul tömeges megtorlással sújtották. Az Állami Honvédelmi Bizottság mindamellett hatalmas munkát végzett a háború éveiben, és munkája a maga egészében a fasizmus mielőbbi összezúzását szolgálta.

Ahogy a Vörös Hadsereg egymás után felszabadította az ország addig megszállt területeit, mindenütt újjáalakultak a szovjethatalom szervei. Ismét munkához láttak a helyi szovjetek végrehajtó bizottságai; munkatársaik elsősorban azok voltak, akiket még a háború előtt választottak meg, s most helyben voltak. A köztársaságok törvényhozó szervei visszatértek az evakuációból, és újra nekiláttak, hogy teljesítsék kötelességüket.

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának tizedik ülésszaka a párt Központi Bizottságának javaslatára 1944. február 1-én fontos törvényt hozott, amely kiszélesítette a szövetségi köztársaságok jogkörét a külkapcsolatok terén. Az össz-szövetségi külügyi és hadügyi népbiztosságot szövetségi köztársasági alapon szervezték át. A szövetségi köztársaságok jogot nyertek, hogy közvetlen kapcsolatba lépjenek idegen államokkal, és saját katonai alakulatokkal rendelkezzenek.

A Szovjetunió területének teljes felszabadulásával és azzal kapcsolatban, hogy a hadműveletek az országhatárokon kívül folytatódtak, 1944-ben a szovjet kormány mellett repatriálási hivatal létesült. Már a háború befejezéséig több mint 2,5 millió szovjet állampolgár tért vissza hazájába, akiket a fasiszták akaratuk ellenére hurcoltak el.

A háború okozta ínség, élelmiszer-, nyersanyag- és áruhiány ellenére már 1944-ben sikerült valamelyest javítani a dolgozók anyagi helyzetén és életviszonyain. A központi élelmiszer- és közszükségleticikk-készletek némileg megnövekedtek. A központi ellátást komoly mértékben segítették az üzemek és intézmények kisegítő gazdaságai. Fellendült az egyéni és kollektív konyhakertészkedés. 1944-ben 16,5 millió munkás és alkalmazott vett részt az egyéni és kollektív kertészkedésben.

1944-ben az állami költségvetés már 51,3 milliárd rubelt fordíthatott szociális és kulturális kiadásokra, míg ez az összeg 1943-ban csak 37,7 milliárd rubel volt. Növelték a sokgyermekes anyáknak nyújtott segítséget, kibővítették a gyermekintézmények hálózatát, jelentősen javították a szoptatós anyák élelmiszer-ellátását. A frontharcosok és rokkantak családjai támogatásban részesültek: 1944-ben csaknem 13 milliárd rubelt fordított az állam az elesettek és rokkantak családjainak megsegítésére és nyugdíjellátására. 1944 végéig több mint 900 000 rokkant kapott munkát.

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának tizenegyedik ülésszaka 1945 áprilisában jóváhagyta a győzelem és a békés újjáépítés költségvetését. Népgazdasági szükségletekre 64,6 milliárd rubelt, szociális és kulturális kiadásokra 66 milliárd rubelt irányoztak elő.

A háború folyamán nem csupán a szovjet rendszer társadalmi és gazdasági alapjainak szilárdsága mutatkozott meg, hanem a kommunista eszme hatalmas ereje is. A súlyos háborús megpróbáltatások még keményebbre kovácsolták a szovjet társadalom egységét, a Kommunista Párt köré tömörítették a munkásokat, parasztokat és értelmiségieket, megszilárdították a Szovjetunió népeinek testvéri barátságát. Hogy milyen szoros kapcsolatok fűzték a pártot a néptömegekhez, azt jól mutatja a párt sorainak gyors növekedése. Csupán 1944-ben több mint 1 300 000 új tagjelölt és 1 100 000 új tag került a pártba. 1945 elején a párt taglétszáma 5 760 369 fő volt. A kommunisták e roppant serege élen járt a fasizmus elleni harcban, s a katonai hősiesség és a munkahőstettek nagyszerű példáit adta. A háború végén a pártszervezetekre nagy és bonyolult feladatok vártak a tömegek ideológiai nevelése terén. 1944-ben 60 esti tagozatú marxizmus—leninizmus egyetem működött

A Vörös Hadsereg által szabaddá tett francia hadifoglyok
Németország. Fénykép. 1945 április

az országban, ahol kommunisták és pártonkívüli aktivisták tanulmányozták a marxizmus—leninizmus alapjait és a Szovjetunió Kommunista Pártjának történetét. Sok városban és körzetben esti pártiskolák és politikai iskolák nyíltak. Nagy méreteket öltött a tudományos-felvilágosító propagandamunka, felolvasások, előadások, népszerű brosúra-kiadványok formájában és sok más módon. A Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága 1944 augusztus-szeptemberben határozatot hozott a Belorussziában folytatott politikai tömegmunkáról és kulturális felvilágosító tevékenységről, valamint a Nyugat-Ukrajnában végzett politikai munkában tapasztalt fogyatékosságokról. A határozatok megjelölték a felszabadított területeken folytatott politikai-nevelő munka feladatait, és rámutattak a burzsoá-nacionalista propaganda leleplezésének szükségességére.

Az irodalom és a művészet jelentős szerepet vállalt az ideológiai nevelőmunkában. 1944-ben a szépirodalom, a háború első éveitől eltérően, nagy művekkel jelentkezett. Megjelentek Mihail Solohov „A hazáért harcoltak" című háborús regényének első fejezetei, A. T. Tvardovszkij poémájának, a „Vaszilij Tyorkin"-nak részletei, A. O. Szaksze „Visszatérés az életbe" című műve és sok más kiváló alkotás. Továbbra is nagy szerep jutott a publicisztikának. A cikkek, pamfletek, karcolatok, elbeszélések és versek egész sora látott napvilágot az újságokban és folyóiratokban. 1944-ben igen népszerű volt Alekszej Tolsztoj elbeszélése: „Az orosz jellem" és Ilja Erenburg pamflet-sorozata: „A fasiszta állatsereglet." Igen sokan olvasták B. L. Gorbatov, B. N. Polevoj, K. M. Szimonov, L. Sz. Szoboljev, A. A. Szurkov cikkeit és karcolatait.

1944-ben a mozik bemutatták a „Zója, a nép lánya", a „Támadás 6,25-kor", „A 217. számú

ügynök", az „Este hatkor, háború után" című hazafias filmeket, s egy sor dokumentumfilmet: „Győzelem jobbparti Ukrajnában", „Szevasztopoli győzelem", „Szovjet-Belorusszia felszabadulása", „A Vörös Hadsereg bevonulása Bukarestbe" és így tovább. Ezek mindegyike a Nagy Honvédő Háború fontos eseményeit örökítette meg. A színházművészet is megtette a magáét. A színészkollektívák nemcsak az állandó színházakban adták elő műsorukat, hanem kimentek a frontra, felléptek az üzemekben és kolhozokban is. A vándorszínházak brigádjai az ország legjobb művészeiből alakultak.

AZ IPAR ÉS A KÖZLEKEDÉS ÁLLAPOTA

A hadműveletek roppant méretei óriási erőfeszítéseket követeltek a hátországtól, amelynek elegendő fegyverrel és hadi felszereléssel kellett ellátnia a Vörös Hadsereget, hogy ezzel is közelebb hozza a hitleri Németország összeomlását. Az 1943-ban elért gyökeres fordulat szilárd alapot biztosított a hadigazdaság további fellendüléséhez. A nyersvastermelés 1943-ban 5,6 millió tonna volt, 1944-ben már 7,3 millió tonna; az acéltermelés ugyanakkor 8,5 millió tonnáról 10,9 millió tonnára, a széntermelés 93,1 millió tonnáról 121,5 millió tonnára nőtt. A gépgyártó ipar több mint 30 százalékkal fokozta termelését. Az Urál, Szibéria és más keleti körzetek a front valóságos arzenáljává fejlődtek. A hadiipar egész termelésének mintegy 40 százalékát az Urál adta. A keleti iparvidékek 1945 első felében körülbelül kétszer annyit termeltek, mint a háborút megelőző utolsó fél esztendőben. A keleti országrészekben a háború alatt 2250 ipari nagyüzemet építettek és helyeztek működésbe, köztük olyan óriásokat, mint a cseljabinszki és távol-keleti fémipari kombinát, a norilszki nikkelkombinát, a kuznyecki és aktyubinszki olvasztó, az altaji traktorgyár, az uralszki autógyár és még sok más gyár és üzem.

A hadigazdaság erőteljesen fejlődött a kaukázusontúli és a közép-ázsiai köztársaságokban is. Üzbegisztán fontos ipari körzetté vált, ahol fegyvert és hadianyagot, gépeket és elektromos berendezéseket állítottak elő; fejlődött a vegyipar is. A Kirgiz, a Türkmén és a Tadzsik Köztársaság dolgozói is komoly mértékben hozzájárultak a győzelemhez. Kazahsztánban új vaskohászati és színesfémkohászati ipar született, és fontos szerephez jutott a kazahsztáni üzemanyag-termelés. Önfeláldozóan dolgoztak Azerbajdzsán munkásai is, hogy olajjal és olajtermékekkel lássák el az országot. Nagymértékben fejlődött Grúzia és Örményország hadiipara.

A szovjet föld teljes felszabadítása után fokozatosan helyreállt és ismét termelni kezdett Ukrajna, Moldava, Belorusszia, Lettország, Litvánia és Észtország gazdasága. A soknemzetiségű Szovjetunió népeinek együttes erőfeszítése újjáépítette és tovább fejlesztette a népgazdaságot.

Jelentékenyen fokozódott a villamosenergia-termelés. Az erőművek 1944-ben 39,2 milliárd kilowattóra teljesítménnyel dolgoztak, szemben az 1943. évi 32,3 milliárd kilowattóra teljesítménnyel. Ukrajna felszabadított területein 1943-ban mindössze 28,1 millió kilowattóra áramot adtak az erőművek, 1944-ben már 1281 millió kilowattórára nőtt termelésük. A szovjet ipar azonban továbbra is roppant nehézségekkel küzdött. Különösen súlyosan érződött az olajhiány. A színesfémek termelése alig növekedett, a könnyűipar és az építőipar nem teljesítette tervét. A nehézipari termelésben elért eredmények mindamellett lehetővé tették, hogy a hadiipar hónapról hónapra többet termeljen. 1944-ben 29 000 harckocsi és önjáró tüzérségi löveg, több mint 40 000 repülőgép készült el. A tüzérségi lövegek gyártása 1944-ben valamelyest visszaesett, mivel beszüntették egyes elavult típusok előállítását. Ugyanakkor jelentősen megnövekedett a legkorszerűbb rendszerű lövegek részaránya.

Az ipar bruttó termelése egészében véve 1944-ben megközelítette a háború előttit; ezen belül a hadiipari produkció több mint háromszorosa volt az 1940. évinek. A katonai kiadások költségvetési részaránya a háború évei alatt 1943-ig szüntelenül növekedett; 1944-ben viszont már kisebb volt, mint 1943-ban (1943: 59,5 százalék — 1944: 52,2 százalék).

Az IL-2 típusú repülőgépek szerelése az egyik szovjet repülőgépgyárban
Fénykép. 1944

Bonyolult feladatok hárultak a szovjet közlekedési dolgozókra. 1944-ben 15,3 százalékkal több különböző szállítmányt továbbítottak, mint az előző esztendőben. Különösen nagy megterhelést kellett vállalniuk a vasutaknak. Ahogy a Vörös Hadsereg mind távolabbra nyomult nyugat felé, úgy hosszabbodtak meg utánpótlási vonalai, s vált egyre bonyolultabb feladattá a front és a hátország kapcsolatának biztosítása. A felszabadult szovjet területeken helyreállított vonalak és az újonnan épített keleti vonalak erősen megnövelték a szovjet vasúti hálózatot. A mozdony- és vagongyártás nem tartott lépést a növekvő szükséglettel, sőt a gördülőállomány romlását és pusztulását sem tudta pótolni. Emiatt komoly nehézségek támadtak a vasúti szállításban, amelyeken a forgalom szervezésének tökéletesítésével, a vagonfordulók gyorsításával sikerült úrrá lenni.

A párt Központi Bizottsága és a Népbiztosok Tanácsa 1945 márciusban jóváhagyta a népgazdaság helyreállításának és fejlesztésének 1945. évi tervét. A háború a vége felé közeledett, nem volt már szükség a fegyver- és lőszergyártás erőltetésére. Már 1944 végén hozzáláttak, hogy több száz hadiipari üzemet békés termelésre állítsanak át. Az 1945. évi népgazdasági terv már azokból az új feladatokból és perspektívákból indult ki, amelyek a háború közeli befejezéséből következtek. A termelés összértékét 152 milliárd rubelben jelölte meg. A katonai kiadások szintjét az 1944-es szintnek megfelelően irányozta elő, s a nemzeti jövedelem növekedéséből adódó többletet a gazdaság békés szükségleteire és a dolgozók anyagi helyzetének javítására kívánta fordítani. A terv jelentős összegeket irányzott elő a felszabadított országrészek népgazdaságának helyreállítására. A békés termelésre való átállás irányzata megmutatkozott abban is, hogy az ipari termelés egészén belül jelentékenyen megnőtt a polgári célokat szolgáló termelés részaránya. 1945-ben már az ipari termékek 51,3 százaléka tartozott ebbe a kategóriába; csaknem 10 százalékkal javult az arány az 1943-as arányokhoz képest.

A SZOVJETUNIÓ LEGFONTOSABB STATISZTIKAI ADATAI 1941—1945-BEN

A HITLERISTÁK ÁLTAL MEGSZÁLLT KÖRZETEK RÉSZESEDÉSE AZ ORSZÁG TERMELÉSÉBEN 1940-BEN
(százalékban)

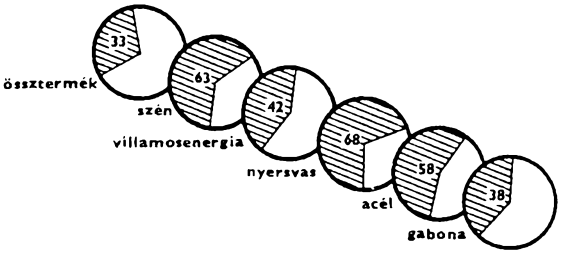

A KELETI KÖRZETEK RÉSZESEDÉSE AZ ORSZÁG TERMELÉSÉBEN 1940-BEN ÉS 1942-BEN
(százalékban)

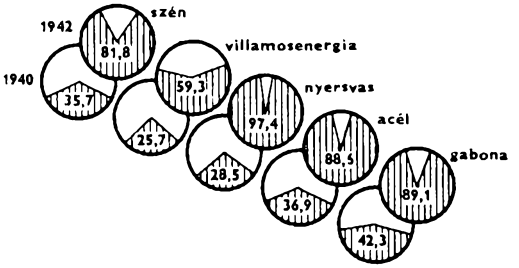

A MUNKÁSOK ÉS ALKALMAZOTTAK SZÁMA
(millió fő)

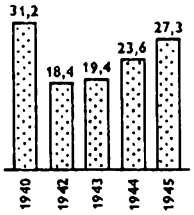

SZÉNTERMELÉS
(millió tonnában)

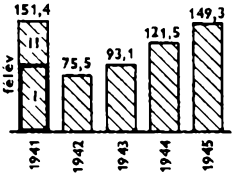

KŐOLAJTERMELÉS
(millió tonnában)

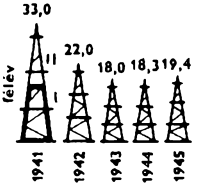

VILLAMOSENERGIA-TERMELÉS
(milliárd kilowattóra)

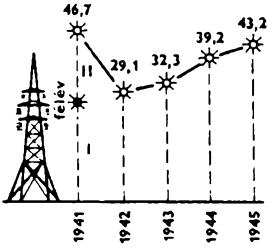

VAS- ÉS ACÉLTERMELÉS
(millió tonnában)

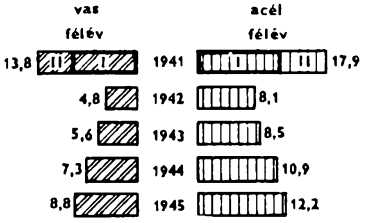

BEGYŰJTÖTT GABONAMENNYISÉG
(millió tonnában)

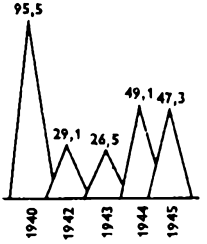

AZ ÁLLAMI KIADÁSOK
(és ezen belül a hadikiadások)
(milliárd rubelben)

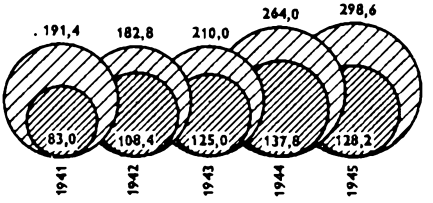

A FEGYVERES ERŐK
(millió fő)

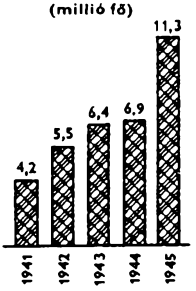

AZ ELŐÁLLÍTOTT REPÜLŐGÉPEK ÉS HARCKOCSIK SZÁMA
(ezer darab)

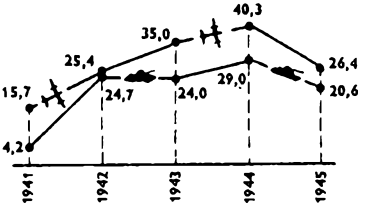

A helyreállított sztálingrádi traktorgyár első traktora
Fénykép. 1944. június 17

Az iparban és a közlekedés terén elért sikereket sok millió munkás, mérnök és tudós hősies erőfeszítése és a Kommunista Párt szervező tevékenysége biztosította.

Az ipar szakadatlan fejlődése és a felszabadított területeken megindult újjáépítés hatalmas munkaerő-keresletet teremtett. A munkaképes férfiak igen nagy részét még mindig a front kötötte le. Különleges intézkedésekre volt szükség annak érdekében, hogy a nem dolgozó népességet bekapcsolják a termelésbe. 1944-ben több mint 1 100 000 ember állt munkába az iparban és építőiparban. Ez volt a háborús idők legnagyobb munkamozgósítása. 1943-ban 19 400 000 ember dolgozott a népgazdaságban, 1944-ben 23 600 000, 1945-ben pedig már 28 300 000. E munkáshadsereg több mint felét nők alkották, akik férjüket, fivéreiket, fiaikat váltották fel a munkahelyeken. Nagy figyelmet fordítottak a szakmunkásképzésre. Az iparitanuló-képző iskolák 1944-ben több mint 400 000 fiatal szakmunkást adtak a népgazdaságnak.

Az újítók alkotó kezdeményezése szakadatlanul kutatta a munkatermelékenység fokozásának rejtett tartalékait, s a termelés megszervezésének új, hatékonyabb módszereit derítette fel. Általánosan kibontakoztak a szocialista munkaverseny olyan formái, mint a több szakma elsajátítására, a munkanap tökéletes kihasználására, a munkapad önálló karbantartására, több gép egyidejű kezelésére irányuló mozgalom. 1944-ben 20 000 komszomolista brigád vállalt több gépen végzett munkát, s ezzel több mint 70 000 dolgozó szabadult fel más munkákra. Terjedt az önelszámoló brigádok mozgalma. A színesfémiparban dolgozó mérnökök és technikusok kezdeményezésére mérnökök és kiváló szakmunkások vállalták az ifjúsági brigádok patronálását. Ennélfogva gyorsan emelkedett a fiatal munkások szakképzettsége, munkájuk termelékenyebbé vált. A hadiiparban dolgozó mérnökök, technikusok és munkások 1944-ben 20 000 újítási javaslatot nyújtottak be, amelyek megvalósítása 196 millió rubel megtakarítással járt. A háború alatt az ipar minden ágában erősen fokozódott a munka termelékenysége.

A munkásosztály a győzelemért áldozta minden erejét. Szakadatlanul tökéletesítette a termelés

technikáját, fokozta az ipari üzemek teljesítőképességét, és új gyárakat, üzemeket emelt. A szovjet munkásosztály erőfeszítése a szabadságért és függetlenségért vívott nagyszerű küzdelem példájaként vonult be a Nagy Honvédő Háború történetébe.

A SZOVJET MEZŐGAZDASÁG 1944—1945-BEN

A mezőgazdaság helyzete 1944—1945-ben valamelyest javult. Már közvetlenül a volgai győzelem után határozat született a mezőgazdasági gépgyártás helyreállításáról, majd 1944-ben a traktorgyártás fejlesztéséről. A traktorgyárak és mezőgazdasági gépgyárak termelésének helyreállítását a kormányzat elsőrendű feladatnak tekintette: ezek a gyárak — a hadiipari üzemekhez hasonlóan — elsőbbséget kaptak a fémellátás terén; megtiltották, hogy a mezőgazdasági gépgyártásnak szánt anyagokat más célra használják fel.

Az Altajban, Rubcovszkban új traktorgyár épült. 1944 januárjában már több mint ezer traktor került le futószalagjairól. 1944 közepére helyreállították a sztálingrádi traktorgyárat, 1945 februárjában a harkovit. Áprilisban már a vlagyimiri traktorgyár is kibocsátotta első gépeit.

A mezőgazdaságnak szánt technikai szállítmányok a háború kitörése óta első ízben sokasodni kezdtek. Intézkedések történtek a mezőgazdaság villamosítása érdekében is. Mindez azonban még kevés volt ahhoz, hogy érezhetően befolyásolja a mezőgazdasági termelést. A gép- és traktorállomások csak 1945-ben kapták meg az első nagyobb traktormennyiséget. Zömében még mindig a régi, elhasznált gépekkel dolgoztak, olyan masinákkal, amelyeket normális körülmények között már régen ócskavastelepre küldtek volna. A gép- és traktorállomások traktorállománya még 1945-ben is háromnegyed részben háború előtti traktorokból és négyötöd részben háború előtti kombájnokból

Gabonát az államnak!
Ivanovói terület. Fénykép. 1944

tevődött össze. 1944-ben — a háború kitörése óta első ízben — emelkedett a gépállomások által elvégzett traktoros munka mennyisége és a traktorok évi átlagteljesítménye.

1944-ben nehéz viszonyok között végezték el a tavaszi vetést. A tavaszi mezőgazdasági munkák előkészítése folyamán szocialista verseny bontakozott ki. A falu dolgozói minden erejükkel azon voltak, hogy minél több kenyeret és egyéb terméket adhassanak az országnak. Miként a megelőző háborús években, most is az asszonyok végezték a munka nagy részét: a kolhozokban végzett munkaegységek 55 százaléka a nők teljesítménye volt. 250 000 nő dolgozott kolhozelnökként, állattenyésztő üzem vezetőjeként, brigádvezetőként. A traktorok és kombájnok felét nők vezették. Az 1944-es gabonatermés felülmúlta az 1943. évit, és összesen több mint 3 milliárd pudot tett ki. Jelentékenyen emelkedett az ipari növények termelése. 1944-ben már az állatállomány is megszaporodott. Az 1944. évi gabonabegyűjtés sikeres teljesítéséért 50 terület, tartomány, autonóm és szövetségi köztársaság igen sok mezőgazdasági dolgozóját tüntették ki a „Honvédő Háborúért" érdemrenddel. Ezzel is hangsúlyozták, hogy háborús időben a kenyérért vívott küzdelem felér a fronton végrehajtott hőstettekkel.

Az 1945. évi tavaszi vetés már a hitleri Németország végső összezúzásának idejére esett. A kolhozok és szovhozok sikeresen megbirkóztak a tavaszi munkákkal. 8,7 millió hektárral nagyobb területet vetettek be tavaszi gabonafélékkel és ipari növényekkel, mint 1944-ben.

A mezőgazdasági termelés növekedése 1944—1945-ben lehetővé tette az állami készletek megnövelését. A kolhozok a betakarított gabona több mint felét az államnak adták, és jelentős mennyiségben szolgáltattak be más termékeket is. Az élelmiszer-ellátás valamelyest javult.

ÚJJÁÉPÍTÉSI MUNKÁLATOK 1944—1945-BEN

A felszabadított területek népgazdaságának újjáépítése, amely már 1943-ban megindult, 1944—1945 folyamán nagy lendületet vett. Az újonnan felszabadult országrészeken azonnal munkához láttak a szovjethatalom szervei, megindult a pártszervezetek, ifjúsági szervezetek, szakszervezetek és más társadalmi szervezetek tevékenysége. Mindenütt a volt partizánok és földalatti munkások jártak az élen. A Szovjetunió Kommunista Pártja tízezrével küldte munkatársait a felszabadított területekre. A kormányzat hatalmas összegeket utalt ki az újjáépítési munkákra. A munkálatok sorrendjét az Állami Honvédelmi Bizottság határozta meg, és elsőbbséget biztosított az ipar újjáépítésének. Novo-Kramatorszkban már 1944-ben termelni kezdett a nehézipari gépgyár, Harkovban a turbógenerátor-üzem, Taganrogban a vaskohászati üzem, Mariupolban a csőhengerlő üzem; megindult a munka sok más nagyüzemben is. Egymás után nyíltak meg a Donyec-medence és a Krivoj Rog-i terület bányái.

Mire a háború véget ért, a Szovjetunió felszabadított országrészein már több mint 6000 helyreállított üzem és gyár, több mint 1000 bánya, sok erőmű és kohó működött.

Gyors ütemben folyt a vasúthálózat újjáépítése is. 1944 közepére több mint 35 000 kilométer vasútvonalat, 2500 állomást és kitérő állomást, több mint 5500 hidat és alagutat adtak át a forgalomnak.

Jelentős támogatást kapott a mezőgazdaság. 1944 végén Ukrajnában 27 340 kolhoz, 1270 gép- és traktorállomás és 788 szovhoz működött; Belorussziában 9608 kolhoz, 316 gép- és traktorállomás és 87 szovhoz. A kolhozok és szovhozok a többi felszabadított területen is újjászülettek.

Az újjáépítési program megvalósításában az egész ország részt vett. A hátország távoli területeiről gépek és állatok érkeztek a fasiszták által romba döntött falvakba: 1944 őszéig 22 000 traktor — ez megfelel a felszabadított országrészeken levő traktorpark egyötödének —, a háború végéig pedig mintegy 3 millió szarvasmarha.

A felszabadított területek lakói hősiesen dolgoztak. Betemették a lövészárkokat, felszedték az

Helyreállítási munkálatok a Krivoj Rog-i bányában
Fénykép. 1944

aknákat és lövedékeket a földekről, kijavították a felszerelést, elvetették és learatták a gabonát. Minthogy kevés volt a gép, és a lóállomány nagy része is elpusztult, legtöbb helyen a teheneket fogták be; ahol az sem volt elég, a kolhozparasztok ásót fogtak és kézi erővel művelték meg a földet. A szmolenszki területen 1944 tavaszán 45 000 hektárt, a kalinyini terület felszabadított kerületeiben 35 000 hektárt műveltek meg így.

Az egyéni tulajdonban megőrzött jószágállományt a kolhozok állattenyésztő telepei szerződéses úton maguknak kötötték le. Így, s a hátországból érkező állatok révén, fokozatosan fejlődött a közös állattenyésztés.

1944-ben öt terület nyerte el az Állami Honvédelmi Bizottság zászlaját kiemelkedő aratási eredményeiért. Mind az öt — a kijevi, kalinyini, voronyezsi, moszkvai és kurszki terület — a felszabadított országrészekhez tartozott.

A háborús károkat azonban nem lehetett egyhamar teljesen helyrehozni. A felszabadított területek kolhozainak vetésterülete 1944-ben csupán az 1940-es vetésterület 59 százalékát tette ki. Közös állatállományuk fele vagy harmada volt a háború előttinek.

Habár szűkével voltak az anyagi eszközök, és kevés volt a munkaerő, a párt és a kormány minden lehetőt megtett, hogy legalább valamennyire javítson a felszabadult területek sokat szenvedett lakóinak életén. 1944-ben a felszabadított országrészeken 10,5 millió négyzetméter alapterületnyi lakást állítottak helyre és építettek, ami azt jelentette, hogy az ez évben országosan épült lakótér 67 százaléka erre a területre jutott. Gyorsan épültek az iskolák, kórházak, poliklinikák.

Az 1944—1945-ös tanév kezdetén Ukrajnában és Belorussziában már csaknem annyi iskola működött, mint a háborút megelőzően. 1944 végén a felszabadított területek óvodáiban és gyermekotthonaiban több mint 350 000 gyermeket gondoztak. Csak a szocialista rendszer viszonyai között volt lehetséges, hogy ilyen ütemben szülessen újjá a megszállók által földig rombolt népgazdaság.

2. AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK 1944—1945-BEN

A GAZDASÁGI ÉLET FEJLŐDÉSE

A tengelyhatalmak elleni háború utolsó szakaszában az Egyesült Államok is nagy részt vállalt a küzdelemből. Kivételesen kedvező körülményei ezt nagymértékben megkönnyítették. Területét nem érintette a háború. Az amerikai népet nem érte ellenséges betörés, s így nem kellett szenvednie a gazdasági pusztulástól, nem kellett hatalmas anyagi és emberveszteséget áldoznia, amelyek oly súlyosan érintették többek között a Szovjetuniót. Az Egyesült Államok ipari teljesítőképessége 1945 nyarára az 1938-as szinthez képest 40 százalékkal nőtt. 1944-ben, majd 1945-ben az ipari termelést a következő fő adatok jellemzik: a kiöntött acél mennyisége 81,3 millió tonna, illetve 72,3 millió tonna; a széntermelés 619,8 millió tonna, illetve 573,8 millió tonna; a villamosenergia termelése 279,5 milliárd kilowattóra, illetve 271,2 milliárd kilowattóra. A katonai kiadások a háború idején összesen 315,2 milliárd dollárra rúgtak, ebből 1944—1945-re igen jelentős hányad: 167,9 milliárd dollár esett. 1944-ben az amerikai repülőgépipar több mint 96 400 repülőgépet, 1945-ben 43 200 repülőgépet állított elő. A repülőgép-termelés csökkenése — miként az egész haditermelés 1944-ről 1945-re bekövetkezett visszafogása — már a háború befejezésének következménye volt. A hajóépítés viszont még 1945-ben is fokozódott: az Egyesült Államok hajógyáraiban 1944-ben 26 043 000 tonna űrtartalmú hajómennyiség készült el, 1945-ben pedig 29 730 000 tonna. Az Egyesült Államok haditengerészeti flottája 1945-ben 1265 hadihajóból állt (1940-ben csupán 383 hadihajóból). 1944 elején az amerikai fegyveres erőknél 10 440 000 ember szolgált, ebből 7 482 000 ember a szárazföldi erőknél, 2 958 000 ember a haditengerészetnél. A hadsereg 35 százaléka a tengeren túl állomásozott.

A háború az amerikai ipar további koncentrációját hozta magával. A katonai megrendelések kétharmadát a 100 legnagyobb korporáció kapta. A General Motors, a General Electric, a Ford-művek és néhány hasonló óriásmonopólium az összes háborús megrendelés mintegy 30 százalékát kapta. A nagy monopolvállalkozások, amelyek számukat tekintve az összes amerikai cégek mintegy 2 százalékát alkották, a háború előtt az amerikai munkásság 49 százalékát foglalkoztatták, a háború végén pedig már 62 százalékát. Ennek folytán a nagy cégek mesébe illő profitra tettek szert: a háború alatti nyereségük az adók levonása után 54,6 milliárd dollárra rúgott, évi átlagban tehát 8,7 milliárd dollárt vághattak zsebre, szemben az 1936—1939-es időszak átlagos évi 3,4 milliárd dollárnyi nyereségével.

A katonai mozgósítás és a foglalkoztatottság megnövekedése csaknem teljesen megszüntette a munkanélküliséget. Míg 1940-ben több mint 8 millió munkanélkülit tartottak nyilván az Egyesült Államokban, 1944-ben 700 000-et. Ez már egymagában is jelentős életszínvonal-emelkedést hozott az amerikai nép számára. A háborús konjunktúra a mezőgazdaságra is jótékony hatással volt. Jóllehet a mezőgazdasági dolgozók száma a mozgósítás következtében 11,7 millióról 10,8 millióra csökkent, a termelés növekedett. A villamosított farmok aránya az 1940-es 30,4 százalékról 1945-ben 44,9 százalékra emelkedett; a traktorok száma 1 545 000-ről 2 422 000-re, a mezőgazdaságban használt teherautóké 1 047 000-ről 1 490 000-re, a gabonakombájnoké 190 000-ről 375 000-re. A mezőgazdaság 1944-ben csaknem 40 százalékkal többet termelt, mint a háború előtt. A fejlődés alapja a földművelés és állattenyésztés gépesítése és intenzitásának gyors fokozása volt. Miközben

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK LEGFONTOSABB STATISZTIKAI ADATAI 1939—1945-BEN

A MUNKÁSOK ÉS ALKALMAZOTTAK SZÁMA
(a mezőgazdaságiak nem szerepelnek; millió fő)

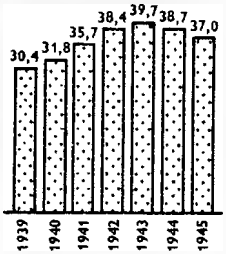

SZÉNTERMELÉS
(millió tonnában)

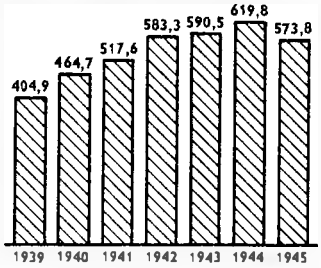

KŐOLAJTERMELÉS
(millió tonnában)

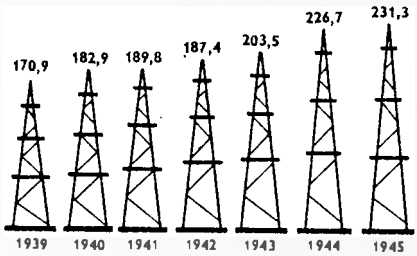

VILLAMOSENERGIA-TERMELÉS
(milliárd kilowattóra)

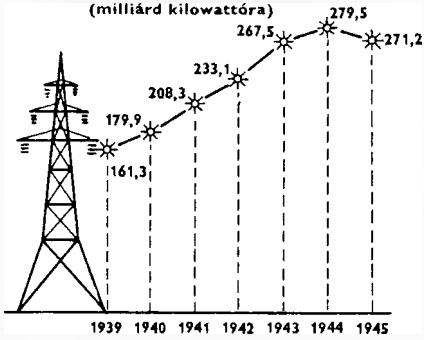

VAS- ÉS ACÉLTERMELÉS
(millió tonnában)

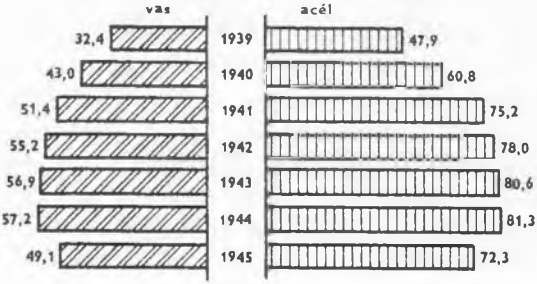

AZ ÁLLAMI KIADÁSOK
(milliárd dollárban)

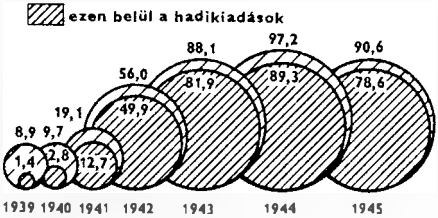

A KÖLCSÖN-BÉRLETI TÖRVÉNY ALAPJÁN TÖRTÉNT SZÁLLÍTÁSOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK
(1941. március 11-től 1945. szeptember 30-ig)
(milliárd dollárban)

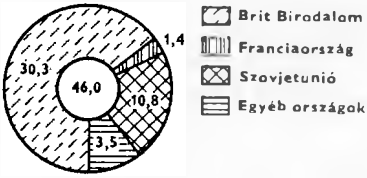

FLOTTAÉPÍTÉS
(ezer darab

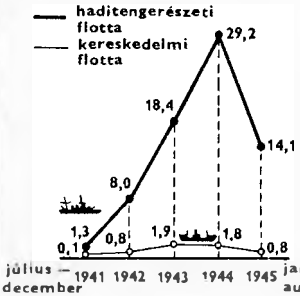

FEGYVERES ERŐK
(januárban; millió fő)

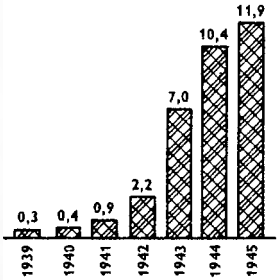

AZ ELŐÁLLÍTOTT REPÜLŐGÉPEK ÉS HARCKOCSIK SZÁMA
(ezer darab)

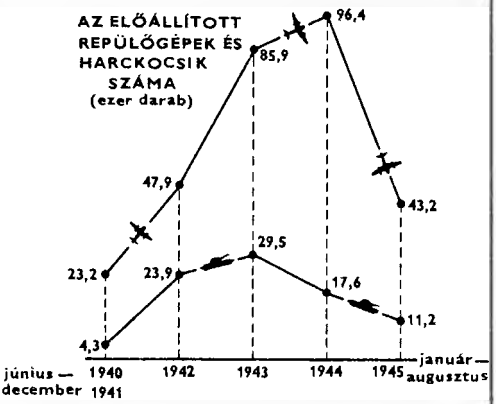

a megművelt terület csupán 5 százalékkal növekedett, a hektáronkénti termésátlag 20 százalékkal nőtt; az állatállomány 20 százalékkal, az állattenyésztés produktivitása további 10 százalékkal emelkedett. A mezőgazdasági árak összességükben megkétszereződtek a háború előtti szinthez képest. Mindez odavezetett, hogy az amerikai farmerek tiszta jövedelme, amely 1939-ben 4,2 milliárd dollárt tett ki, 1945-ben elérte a 12,2 milliárd dollárt.

Távolról sem valamennyi dolgozó réteg életviszonyai javultak meg a háború éveiben. A kisfarmerek továbbra is tömegével mentek tönkre. 1940—1945 folyamán az Egyesült Államokban mintegy 300 000 gazdaság pusztult el. A sokmilliós néger dolgozó tömeg továbbra is kevesebb bért kapott ugyanazért a munkáért, mint a fehérek. A létfenntartási költségek emelkedését számításba véve jóformán változatlan maradt a szakképzettséggel nem rendelkező munkások bére. De az Egyesült Államok lakosságának többsége a háború alatt jobban élt, mint addig bármikor. A heti munkabér a legfontosabb kategóriákban 1944-ben érte el a XX. század első felének legmagasabb szintjét. A háború alatt természetesen nem elégíthettek ki minden fogyasztási igényt, különösen a tartós használati cikkek vonatkozásában. Ennélfogva a lakosság megtakarításai jelentős méreteket öltöttek — elérték a 129 milliárd dollárt —, ami a háború utáni megélénkülés forrásává lett.

BELPOLITIKAI HELYZET

A szervezett munkásmozgalom a háború alatt bizonyos sikereket ért el az Egyesült Államokban. Bár a progresszív erők, tekintettel a háború antifasiszta jellegére, ellenezték a sztrájkokat, a munkások több esetben kénytelenek voltak munkabeszüntetéshez folyamodni jogaik védelmében. 1943-tól a kormány a Smith—Connally-törvényt alkalmazta a sztrájkolók ellen. A kongresszusban sok más munkásellenes törvénytervezetet is benyújtottak. Bár a háború viszonyai között nem emelték őket törvényerőre, maguk a tervezetek jól jelezték a tőke háború utáni támadását. A szakszervezetek eközben megszilárdították pozícióikat. Taglétszámuk az 1939-es 9 millióról 1945-ben 14,8 millióra nőtt. 1944-ben 4956 sztrájkra került sor, 2,1 millió résztvevővel; 1945-ben 4750 sztrájk zajlott le, 3,5 millió résztvevővel.

Minél közelebb került a háború győzelmes befejezésének pillanata, annál nagyobb aggodalom fogta el a dolgozó tömegeket háború utáni sorsuk miatt. Az amerikai nép azt akarta, hogy ne kerülhessen sor többé a harmincas évekhez hasonló tömeges munkanélküliségre. Roosevelt, a tapasztalt politikus, már 1944 januárjában, a kongresszushoz intézett üzenetében javasolta, hogy hozzanak „gazdasági törvényt a jogokról", amely teljes foglalkoztatást biztosítana a háború utáni időkre. A kormányzat arra törekedett, hogy amikor bekövetkezik a tömeges leszerelés, a volt katonákat előnyben részesítsék. 1944. július 22-én életbe lépett a „katonák jogairól" szóló törvény, amely előírta, hogy gondoskodni kell a leszerelő katonákról. A volt katonák különféle kedvezményekhez jutottak: többek között ösztöndíjat kaphattak, ha főiskolai tanulmányokat kívántak folytatni, kölcsönt, hogy házat vehessenek vagy magánvállalkozást indíthassanak, különsegélyt munkanélküliség esetén és így tovább.

Az a tény, hogy az Egyesült Államok a Szovjetunió oldalán részese lett az antifasiszta koalíciónak, kedvezően befolyásolta az amerikai nép demokratikus erőinek fejlődését. A Vörös Hadsereg ragyogó hőstettei és a szovjet nép önfeláldozó munkája sok millió amerikait lelkesedéssel töltött el, és felébresztette bennük azt a kívánságot, hogy jobban megismerjék a szovjetország életét. 1944—1945-ben számtalan barátsági és szolidaritási nagygyűlés fogadott el egyhangúan olyan értelmű határozatot, hogy a két nagyhatalom fűzze szorosabbra kapcsolatait. Csupán 1944 júniusában 50 tömeggyűlés zajlott le az amerikai városokban, köztük a New York-i, amelyen 18 000 ember vett részt.

Az Egyesült Államokban ünnepélyesen megemlékeztek az Októberi Forradalom 27. évfordulójáról és a szovjet—amerikai diplomáciai kapcsolatok felvételének 11. évfordulójáról. Az Amerikai—

Szovjet Barátság Országos Tanácsa több mint 20 városban rendezett nagygyűlést. A New York-i ünnepi gyűlésre Roy Harris, a híres zeneszerző megírta a „Barátság-ódát". Az amerikai nép megértette és értékelni tudta, milyen nagy mértékben járul hozzá a Szovjetunió a közös ellenség, a fasizmus szétzúzásához. Igen sok ember véleményét fejezte ki Paul Brooks amerikai közkatona, aki a CIO (Congress of Industrial Organizations) szakszervezeti szövetség detroiti tanácsülésén így nyilatkozott: „A katonák jól tudják, milyen sokat tettek az oroszok a fasizmus összetöréséért. Az oroszok harca sok ezer amerikai életét mentette meg." Ennek az amerikai katonának az állítását semmi sem támaszthatta alá jobban, mint az 1945 januári események, amikor a Vörös Hadsereg támadása megkönnyítette az Ardennekben harcoló szövetséges csapatok súlyos helyzetét.

1944 végén—1945 elején az amerikai közvéleményt erősen foglalkoztatták a fasiszta rendszer teljes felszámolásának, a világ háború utáni felépítésének problémái és az amerikai—szovjet kapcsolatok sorsa a háború befejeződése után. A CIO 1944 novemberében megtartott VII. kongresszusán is ezek a kérdések kerültek előtérbe. A határozatok kimondták, hogy az amerikai szervezett munkásság támogatja az Egyesült Nemzetek összefogását, és szükségesnek tartja a nácizmus maradványainak felszámolását. Sok más munkásszervezet és farmerszövetség is a nagyhatalmak egységének megőrzése és a nemzetközi együttműködés szervezett kiépítése mellett foglalt állást. A legnagyobb amerikai mezőgazdasági szervezet, az úgynevezett Farmerszövetség is ilyen értelemben nyilatkozott. Az 1944 szeptemberében Pittsburgh-ben megrendezett II. amerikai szláv kongresszus egyhangúlag kiállt a Szovjetunióval való szoros együttműködés mellett, mind a fasizmus végső összezúzásának, mind a háború utáni nemzetközi problémák rendezésének ügyében. A társadalmi szervezetek egész sora juttatta kifejezésre, hogy támogatja a Szovjetunió politikáját, és megértéssel fogadja a szovjet álláspontot Lengyelország státuszának és határainak sokat vitatott kérdésében.

De az Egyesült Államokban még mindig elég sok befolyásos híve akadt a Németországgal kötendő különbékének. Taft, Hoover, Vandenberg szenátorok álláspontja, a Hearst-sajtó és különösen Bullitt nyilatkozata, amely nyíltan síkraszállt a Németországgal kötendő különbéke és a Szovjetunió ellen indítandó háború mellett, heves vihart keltett a közvéleményben, és tömérdek tiltakozást váltott ki. Élesen elítélte e reakciós megnyilvánulásokat többek közt a fémipari munkások szakszervezeti kongresszusa; a tisztviselők szakszervezetének Philadelphiában (éppen Bullitt lakóhelyén) tartott gyűlése pedig azt követelte, hogy „azonnal távolítsák el Bullittot minden katonai jellegű kérdés intézésétől", és tegyék lehetetlenné az Egyesült Nemzetek ügyére káros sajtóközlemények megjelentetését.

Az Egyesült Államok uralkodó köreit erősen aggasztotta a baloldal előretörésének háború utáni perspektívája. A kormány egy pillanatra sem tévesztette szem elől a Kommunista Pártot, amelyet a „felforgató" szervezetek közé sorolt. Az amerikai hadseregben 15 000 kommunista szolgált. A kormány úgy rendelkezett, hogy ne engedjék őket „hadászati fontosságú vagy befolyást biztosító posztokra". Az uralkodó körök mindenképpen gátolni igyekeztek a munkásosztály önálló politikai cselekvését. Törekvésük támogatásra talált Browdernál és a vele egyetértő társaságnál, akik a háború alatt az amerikai Kommunista Párt élén álltak. Browder azt az opportunista jelszót adta ki, hogy a kommunistáknak a „nemzeti egység" érdekében nemcsak a kormánnyal, de a nagytőkével is együtt kell működniük, és le kell mondaniuk pártjuk önálló létéről. „Elmélete" megalapozása végett Browder a teheráni nyilatkozatra hivatkozott, amelyben a Szovjetunió, Anglia és az Egyesült Államok kormányfői a három nagyhatalom együttműködéséről tettek hitet. Browder ezt a diplomáciai okmányt úgy állította be, mint az Egyesült Államokban megvalósítandó osztálybéke politikai platformját. 1944 májusában, az amerikai párt XII., rendkívüli kongresszusán Browder elérte, hogy feloszlatták a pártot, és helyette megalakították az úgynevezett Kommunista Politikai Egyesületet. Browder revizionizmusa komoly kárt okozott az Egyesült Államok kommunista mozgalmának. A párt egészséges erői, William Fosterrel az élen, harcot indítottak a browderizmus ellen.

ROOSEVELT ELNÖK ÚJJÁVÁLASZTÁSA

A soron következő elnökválasztáson, amely 1944-ben zajlott le, már a háború utáni problémák kerültek előtérbe. A Demokrata Párt, amely negyedszer is Rooseveltet jelölte, azt hangoztatta, hogy képes a háború után teljes foglalkoztatottságot biztosítani, kibővíti a társadalombiztosítási rendszert, és sok más módon is áldásos tevékenységet fejt ki majd a nép javára. De magán a párton belül is — különösen a déli államokban — nagy fokú elégedetlenség élt Roosevelt belpolitikájával szemben, elsősorban a munkaügyi törvényhozást, s ezen belül a négereket illetően. A déli reakciósok azt követelték, hogy a liberális nézeteket valló Wallace alelnök helyébe Harry Trumant, Missouri állam szenátorát ültessék. A párt egységének megóvása érdekében Roosevelt beleegyezett Truman jelölésébe, a továbbiakban azonban arra készült, hogy alaposan átszervezi a Demokrata Pártot, megszabadul a déli reakciósoktól, és magához vonja a Köztársasági Párt liberális szárnyát. A választásokon Roosevelt erőteljes támogatást kapott a szakszervezeti szövetség (CIO) 1943-ban létesített politikai akcióbizottságaitól. A szervezett munkásmozgalom egészében a Demokrata Párt mellé állt.

A Köztársasági Párt Thomas Deweyt indította elnökjelöltként, s a választási kampány során elsősorban Dewey személyes tulajdonságait emelte ki. A fiatal Deweyt — aki ez időben New York állam kormányzója volt — szembeállították az „öregek kormányával". A republikánus propagandisták erőteljesen népszerűsítették azt a küzdelmet, amelyet Dewey New York államban a korrupció és a gengszterizmus ellen folytatott. A néger szavazatok megszerzése érdekében ugyanakkor a faji megkülönböztetés ellenfeleinek mezében léptek fel. A választók azonban jól emlékeztek rá, hogy a Köztársasági Párt az „új vonal" következetes ellenfele volt. A Roosevelt elleni személyes támadások hatástalannak bizonyultak: elnöki minőségében ő volt az amerikai fegyveres erők főparancsnoka, tehát a győzelmek egyik szervezője. Az 1944 novemberben megtartott választáson a Demokrata Párt győzött: Roosevelt 25,6 millió szavazatot kapott, Dewey 22 milliót. A szavazatok különbsége azonban kisebb volt, mint Roosevelt korábbi megválasztásainál bármikor. Mindamellett a Demokrata Párt megőrizte 56 szenátusi helyét, a kongresszusban pedig még előre is tört: 242 képviselője nyert mandátumot 190 köztársaság pártival szemben. Az „ősreakciósok" közül sokan kibuktak: Nye, Clark szenátorok, Fish, Dies kongresszusi tagok és mások.

Franklin D. Roosevelt tehát 1945. január 20-án negyedszer is elfoglalta az elnöki széket, s ez alkalommal így nyilatkozott: „Az elkövetkező napokban és években az igazságos és becsületes békéért, a tartós békéért fogunk dolgozni, ahogy jelenleg a teljes katonai győzelemért dolgozunk és harcolunk... Nem érhetünk el szilárd békét, ha gyanakvással, bizalmatlansággal vagy félelemmel nézünk a béke elé." Roosevelt politikáját, amely az Egyesült Államok és a Szovjetunió együttműködésének fejlesztésére és erősítésére irányult, ebben az időben jóformán senki sem támadta nyilvánosan. Az amerikai nép túlnyomó többsége a szilárd és tartós béke biztosítékát látta benne.

ROOSEVELT ELNÖK HALÁLA

1945. április 12-én Roosevelt agyvérzés következtében váratlanul elhunyt. A szovjet kormány Trumanhoz, az új elnökhöz intézett 1945. április 13-i üzenetében „őszinte együttérzéséről biztosította az amerikai népet a súlyos veszteséggel kapcsolatban, és kifejezte meggyőződését, hogy a közös ellenség elleni harc terhét magukra vállaló nagyhatalmak együttműködésének politikája továbbra is erősödni fog". Roosevelt elnök politikáját a háború alatt az a világos felismerés határozta meg, hogy az Egyesült Államok nemzeti érdekeit csakis a Szovjetunióval való együttműködés útján biztosíthatja. Roosevelt elutasította a kommunizmust, ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy reálisan értékelje a helyzetet. Ugyanez a realizmus határozta meg Roosevelt álláspontját a háború utáni világ kérdéseiben is.

Utóda, Harry Truman más beállítottságú ember volt. Politikai nevelését a Demokrata Párt apparátusában nyerte, és a konzervatív szárnyhoz tartozott. Az Egyesült Államok nemzeti érdekeit az amerikaiak világuralmával azonosította. A Szovjetunió vonatkozásában Truman szükségesnek tartotta, hogy áttérjen a „kemény irányvonalra", és felborítsa az együttműködést. Az első időkben azonban még semmiképp sem tagadhatta meg Roosevelt örökségét, és nem léphetett a nyílt reakció útjára. Az antifasiszta háború végén világszerte előretörtek a demokratikus erők, s ez az Egyesült Államok reakciósainak kezét is megkötötte.

3. ANGLIA ÉS A BRIT DOMÍNIUMOK 1944—1945-BEN

ANGLIA

Anglia helyzete másképp alakult a háború befejező szakaszában, mint az Egyesült Államoké. Míg az Egyesült Államokban a termelés tovább fokozódott, Angliában már 1944 második felében megkezdődött a visszaesés. A nyersanyaghiány és a munkaerő-problémák mellett elsősorban a monopóliumok politikája okozta ezt. A monopóliumok, látva, hogy az európai háború a végéhez közeledik, terveket kezdtek kovácsolni a háború utáni időszakra, figyelmen kívül hagyva az állam érdekeit. A széntermelés, amely 1943-ban 202,1 millió tonnára rúgott, 1944-ben 195,9 millió tonnára, 1945-ben 185,7 millió tonnára csökkent. A nyersvastermelés 1943-ban 7,3 millió tonna, 1944-ben csupán 6,8 millió tonna volt; az acéltermelés az 1943-as 13,2 millió tonnáról 1944-ben 12,3 millió tonnára, 1945-ben kereken 12 millió tonnára esett.

Erősen csökkent a szerszámgépek gyártása: 1944-ben 17.000-rel kevesebb készült el, mint 1943-ban. Az építkezés a háború végén szinte leállt. 1944-ben 8193 új épület készült el, 1945-ben csupán 2958. A külkereskedelmi export — Anglia gazdagodásának, tőkegyarapodásának egyik fő forrása — csaknem teljesen bedugult. Anglia pénzügyileg és politikailag mindinkább függő helyzetbe került az Egyesült Államokkal szemben.

A lakosság életszínvonala — az Egyesült Államoktól eltérően — Angliában csökkent. A monopóliumok nyeresége azonban tovább emelkedett, ami a dolgozó tömegek elégedetlenségét váltotta ki. Éleződött az osztályharc. A sztrájkmozgalom 1944 áprilisában tetőzött. A munkaügyi miniszter ezzel kapcsolatban rendeletet bocsátott ki, amely bűnvádi felelősségre vonással fenyegette azokat, akik a munkásokat sztrájkra buzdítják.

A fasizmus elleni háború nagy hatással volt Anglia osztályviszonyaira és politikai erőviszonyaira. A dolgozó tömegek erősen balra tolódtak, feltört bennük az élet megújításának vágya. A kommunisták mellett sok munkáspárti szervezet és szakszervezet is a monopóliumok túlsúlyának felszámolását követelte. Nagy-Britannia Kommunista Pártjának 1944 októberében tartott XVII. kongresszusa a „Győzelem, béke, biztonság" programját fogadta el, amely megmutatta, milyen úton oldhatják meg a munkások a háborús időszak és az elkövetkező béke problémáit. A szövetségeseknek — hangsúlyozta a program — végleges győzelmet kell aratniuk Németország és Japán felett; lehetetlenné kell tenniük, hogy a fasizmus valaha is feltámadhasson; Angliának össze kell fognia a Szovjetunióval az angol—szovjet szerződés és más fontos nemzetközi megállapodások alapján; Angliában mély gazdasági és társadalmi változásokat kell megvalósítani, mindenekelőtt államosítani kell az ipar legfontosabb ágait, a bankokat és a földet. A Kommunista Párt ugyanakkor haladó tömb alakítását javasolta a konzervatívok ellen a közelgő általános parlamenti választásokra.

A háború idején Angliában még az 1935-ben választott, konzervatív többségű parlament ült együtt. A Munkáspárt a háború elején választási fegyverszünetre lépett a konzervatívokkal és a liberálisokkal; ezt az egyezséget a Munkáspárt sok helyi szervezete élesen bírálta, mint annak

akadályát, hogy a tömegek balratolódása a Munkáspárt parlamenti súlynövekedéséhez vezessen. A Munkáspárt 1942. évi konferenciáján már csupán jelentéktelen többséggel fogadták el a párt Végrehajtó Bizottságának javaslatát, amely szerint a párt tagjai kötelesek voltak a pótválasztásokon a kormánykoalíció többi pártjainak jelöltjeit támogatni (1 275 000-en szavaztak mellette, 1 209 000-en ellene).

A Munkáspárt 1944 decemberében tartott konferenciáján az egyik legfontosabb napirendi pont a választások kérdése volt. A párt Végrehajtó Bizottsága — válaszul Churchill javaslatára, amely a koalíciós kormány fenntartását célozta a „háború utáni újjáépítés" négyéves időszakára — a konferencia elé terjesztette „A Munkáspárt és az általános választások" című nyilatkozatát. A nyilatkozat elvetette a koalíció megőrzésének gondolatát a győzelem után, és kifejtette, hogy a Munkáspártnak önállóan kell fellépnie, „szocialista elveken alapuló gyakorlati programmal". A delegátusok minden különösebb ellenvetés nélkül jóváhagyták a nyilatkozatot.

Heves vita lángolt fel a konferencián a „Gazdasági ellenőrzés, társadalmi tulajdon és teljes foglalkoztatottság" címet viselő határozati javaslat körül, amely a jövendő munkáspárti kormány gazdasági programját tartalmazta. Jóllehet a Végrehajtó Bizottság eredeti javaslata említést sem tett az államosításról, a konferencia egyhangúlag megszavazta azt a módosító indítványt, amely a föld, a bankok, a közlekedés és az alapvető iparágak államosítását, továbbá a gazdasági élet demokratikus irányítását követelte, a munkások és fogyasztók képviselőinek bevonásával. A pártvezetőség kénytelen volt e követelések egy részét bevenni 1945 áprilisában közzétett „Arccal a jövő felé" című választási programjába.

A program leszögezte, hogy a Munkáspárt „szocialista párt", és végső célja a szocialista társadalom felépítése Angliában. Az imént említett „Gazdasági ellenőrzés, társadalmi tulajdon és teljes foglalkoztatottság" című okmánytól eltérően a programban sok szó esett az államosításról. A program hangsúlyozta, hogy az ipar egyes ágai „megértek, sőt túlértek" az államosításra, más iparágak ellenben „még nem értek meg" rá; sok iparág pedig magántulajdonban is hatékonyan szolgálhatja a társadalmat. A program konkrétan az Angol Bank, a szénbányászat, a fémipar, a közlekedési hálózat és az energiagazdálkodás államosítását helyezte kilátásba. Eszerint a munkáspárti vezetők magánkézben kívánták hagyni az angol ipar túlnyomó részét. Az általuk felsorolt ágak államosításának szükségességét egyébként — a fémipari üzemek kivételével — még az idők szelleméhez alkalmazkodó konzervatívok sem ellenezték. A programban nem esett szó a munkások részvételéről az állami szektor irányításában.

Az új munkáspárti program egyik fő jelszava a Szovjetunióval való barátság volt. A szovjetország, amely oly hatalmas mértékben járult hozzá a fasiszta agresszorok tönkreveréséhez, nagy rokonszenvet élvezett az angol nép körében. „A végső győzelem hajnalán — olvashatjuk az Angliából érkezett sok üdvözlet egyikében — gondolatban veletek vagyunk, mint ahogy veletek voltunk a közös ellenség ellen vívott hatalmas, győzelmes harc minden percében." Az angolok rokonszenvének ékes bizonyítéka volt a Szovjetunióval való barátság és együttműködés nemzeti társaságának 1944 novemberében megrendezett kétnapos kongresszusa, amelyen 579 delegátus vett részt: politikai, szakmai, vallásos szervezetek képviselői, írók, művészek. A kongresszus arról tanúskodott, hogy az angol társadalom széles rétegei a Szovjetunióval való együttműködés további erősítését óhajtják, és energikus harcot hirdetett a közeledés ellenségei ellen. A Szovjetunió iránt bizalmatlanságot hirdető elemekre érzékeny csapást mért az, hogy a szovjet csapatok 1945 elején a tervezettnél korábban indították meg nagy támadásukat a németek ellen, hogy megkönnyítsék az Ardennekben harcoló szövetségesek helyzetét. Az angol közvélemény haladó körei örömmel fogadták a fegyverbarátság e hathatós bizonyítékát. Mindamellett a progresszív erőknek éberen kellett őrködniük, hogy elháríthassák a nemzetközi együttműködés nyílt és titkos híveinek manővereit. A szovjetellenes elemek egyre gyakrabban emlegették az „Európát fenyegető kommunista veszélyt", s különbékét és Német-

ANGLIA LEGFONTOSABB STATISZTIKAI ADATAI 1939—1945-BEN

A RENDELKEZÉSRE ÁLLÓ MUNKAERŐ
(a foglalkoztatottak; millió fő)

SZÉNTERMELÉS
(millió tonnában)

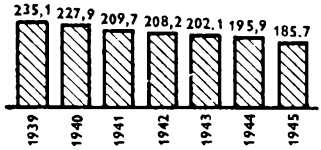

VILLAMOSENERGIA-TERMELÉS
(milliárd kilowattóra)

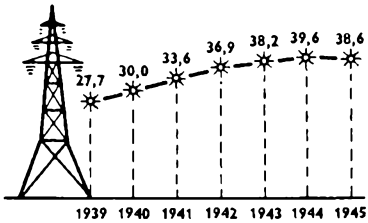

VAS- ÉS ACÉLTERMELÉS
(millió tonnában)

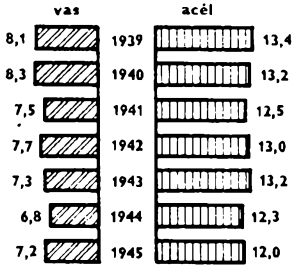

AZ ÁLLAMI KIADÁSOK
(milliárd font sterlingben)

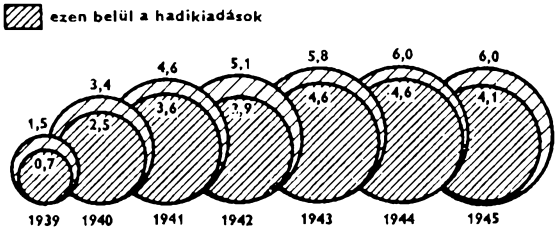

FEGYVERES ERŐK
(millió fő)

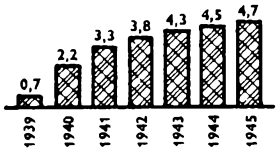

AZ ELŐÁLLÍTOTT REPÜLŐGÉPEK ÉS HARCKOCSIK SZÁMA
(ezer darab)

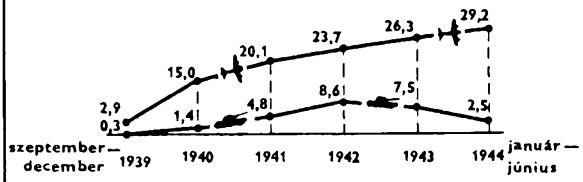

AZ ELŐÁLLÍTOTT NAGY HADIHAJÓK SZÁMA
(darab)

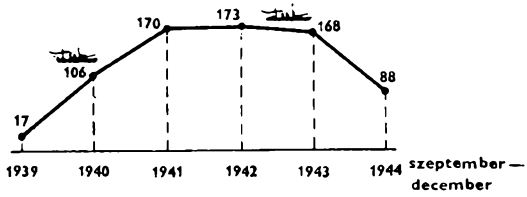

ország harcképességének megőrzését kívánták. Az angol dolgozók őszinte felháborodással utasították el az efféle megnyilatkozásokat. A fasiszta rendszer teljes felszámolását és a háborús főbűnösök felelősségre vonását követelték.

A háború vége felé szorosabbá váltak a kapcsolatok a szovjet és az angol nép között. Elősegítették ezt a szakszervezeti küldöttségek kölcsönös látogatásai is. Angol és szovjet városok baráti kapcsolatba léptek egymással, megindult köztük a levelezés, a könyvcsere, a jótékony célú gyűjtés. Kapcsolat létesült Coventry és Sztálingrád, Acton és Voronyezs, Nottingham és Alma-Ata között. A gyűjtési és segélyakciók sikeresen folytak. A Vöröskereszt kezelésében levő Oroszországot segítő alapra 1945 márciusáig 6 700 000 font sterling gyűlt össze. Az angol fiatalok a hősi halált halt szovjet katonák gyermekei számára berendezendő gyermekotthon felszerelésére indítottak eredményes gyűjtést.

A háború utáni világ kérdései és az antifasiszta koalíció országai közti együttműködés erősítésének problémája az angol szakszervezetek 1944 októberi kongresszusán is az érdeklődés homlokterében álltak. A kongresszus határozatai állást foglaltak Németország demilitarizálása és nácitlanítása mellett, továbbá a nagyhatalmak egységének megőrzése és erősítése mellett a háború utáni világban. A Munkáspárt évi konferenciája, amely 1944 decemberében ült össze, ugyancsak a tömegek e kívánságait tükrözte. A konferencián elhangzott előadói beszéd a következőképp jelölte meg a Munkáspárt külpolitikai vonalát: „Első célunk az, hogy a lehető legszorosabbra fűzzük az angol—amerikai—szovjet együttműködést a jövőben is." A konferencia határozata ugyanezt az álláspontot fejezte ki. A munkáspártiak, számot vetve a tömegek hangulatával, választási programjukban is fontos helyet biztosítottak a Szovjetunióval való jóviszony kérdésének. Emlékeztették a választókat: az angol külpolitika egyik legnagyobb baklövése volt, hogy a konzervatív kormány a második világháború előestéjén nem lépett szövetségre a Szovjetunióval. „Békében is erősítenünk kell azt a szövetséget, amelyet a Brit Nemzetközösség, az Egyesült Államok és a Szovjetunió kötött egymással a háború idején — hangoztatta a program. — Ne feledjétek el, hogy a háború előtt a konzervatívok annyira féltek Oroszországtól, hogy elszalasztották a vele való együttműködés lehetőségét, ami pedig megakadályozhatta volna a háborút." A munkáspártiak nem kis mértékben ennek az álláspontjuknak köszönhették, hogy győztek az 1945. évi parlamenti választásokon.

KANADA

A kanadai ipar 1944—1945-ben gyors ütemben fejlődött, felülmúlva más kapitalista országok fejlődési tempóját. Az ország ipari termelése 1945-ben több mint két és félszeresen túlszárnyalta az 1939. évi szintet. A hadigazdaság alapján végbement iparosítás megerősítette a monopóliumok uralkodó helyzetét, elősegítette a termelés és a tőke koncentrációját és az állammonopolista kapitalizmus fejlődését. A legnagyobb monopolegyesülések képviselői bent ültek az állami szervekben, amelyek a nyersanyag és felszerelés beszerzését és elosztását intézték. 1945-ig 27 kormányzati testület létesült a fegyvergyártás, hajógyártás, a repülőgép-, robbanóanyag-, gumigyártás, a kémiai ipar és a műszergyártás irányítására. Nagy méreteket öltött a hadászati nyersanyagok kitermelése. 1944-ben Kanada szolgáltatta az antifasiszta koalíció országaiban bányászott nikkel 94 százalékát, az azbeszt 75, az alumínium 32, a cink 20, az ólom 17, a réz 10 százalékát.

A nyersanyag- és fegyverszállítások hasznának oroszlánrészét a néhány legnagyobb monopolcég vágta zsebre. Ezek a cégek szoros kapcsolatban álltak az amerikai és angol tőkével: az International Nickel Company of Canada Ltd. az amerikai Rockefeller és Morgan érdekeltséghez, az angol Imperial Chemical Industries-hez és a kanadai bankokhoz tartozott; az Aluminium Ltd. a Mellon-csoport ellenőrzése alatt állt; a Canadian Industries gazdája az amerikai E. I. Du Pont de Nemours Company és az angol Imperial Chemical Industries volt. A kormányzat által a dolgozó lakosságra

kivetett adók is ezeket a monopóliumokat gazdagították. Kanada lakosai 1945-ben 11,5-szer annyi egyenes adót fizettek, mint 1939-ben.

A háborús konjunktúra kedvezett a mezőgazdasági termelés bővítésének. Dánia és Norvégia német megszállása után az angol piacon megerősödtek Kanada pozíciói. 1944-ben Kanada szállította az Angliában elfogyasztott szalonna 72 százalékát, a búza 52, a halkonzervek 35, a sajt 25, a tojás 10 százalékát. Kanada ugyanakkor a fegyver- és lőszerszállításból is kivette a részét. Kanadai gyárak állították elő a „Lancaster" és „Moscito" típusú nehéz bombavetőket, a „Catalina" típusú hidroplánokat, a „Curtis" típusú zuhanóbombázókat. A háború folyamán Kanada mintegy 15 000 repülőgépet, 50 000 harckocsit, páncélozott gépkocsit és páncélozott tehergépkocsit, továbbá több mint 4000 hadihajót állított elő.

A kanadai hadiipar termékeinek zöme Angliába ment. Az export pénzügyi fedezetére 1942-ben Kanada 1 milliárd dollárt bocsátott Anglia rendelkezésére, mint vissza nem fizetendő hozzájárulást a birodalom védelméhez; ezenfelül további 700 millió dollárt kölcsönzött Angliának kamat nélkül. 1943 májusától a katonai szállításokat a kölcsönös segélynyújtási törvény alapján számolták el, az amerikai kölcsönbérleti törvényhez hasonló feltételekkel. Ezeknek a szállításoknak az összértéke 2 milliárd dollár fölött volt. Kanada az Egyesült Államokkal és Angliával együtt részt vett az atombomba előállításában, ugyanis Kanada szállította az uránérc nagy részét. Hadseregének létszáma félmillióra nőtt, flottája a szövetséges országok harmadik legnagyobb flottájává fejlődött. Fegyveres erői aktívan részt vettek a hadműveletekben.

Kanada Kommunista Pártja nagy szerepet vállalt a kanadai nép harcra mozgósításában. A párt 1941 augusztusában, mély illegalitásban, kiadta a jelszót: „Nemzeti egységfrontot a győzelemért!" „A front itt húzódik, az ország minden üzemében, minden műhelyében!" A dolgozók megértették és támogatták a párt irányvonalát. A kanadai kommunisták kiálltak a kormány törvényjavaslata mellett, amely engedélyezte kanadai csapatok részvételét az európai harcokban. A törvényjavaslatot népszavazás hagyta jóvá, és 1942 júliusában érvénybe is lépett.

1942 májusában a Kommunista Párt kezdeményezésére országszerte kommunista munkásbizottságok alakultak azzal a céllal, hogy elősegítsék a kanadai nép minél teljesebb részvételét a háborúban. Ugyanezek a bizottságok kampányt indítottak a Kommunista Párt legális tevékenységének engedélyezéséért. A közvélemény nyomására speciális parlamenti bizottság alakult, amely a kérdés tanulmányozása után javaslatot tett a tilalom feloldására. A kormány azonban nem fogadta el a bizottság javaslatát. Ekkor a párt politikai irodájának határozatára a párt tizenhét illegalitásban tevékenykedő vezetője önként a hatóságok kezére adta magát. A bíróság valamennyiüket felmentette; a kormány erre kénytelen volt szabadon bocsátani a koncentrációs táborba zárt kommunistákat is.

A párt tevékenysége azonban továbbra is erős akadályokba ütközött. Betiltását a kommunisták szabadon bocsátása után is fenntartották. A munka a háborúban való minél teljesebb részvételért küzdő kommunista munkásbizottságok útján folyt tovább.

1943. augusztus 21-én Torontóban megtartották a Haladó Munkáspárt alapító kongresszusát. A párt felhívta a népet, hogy a legfontosabb feladatra, a háború mielőbbi győzelmes befejezésére összpontosítsa figyelmét. A kongresszuson elfogadott program kimondotta, hogy a munkásosztálynak ki kell állnia a kanadai nép nemzeti egységéért és haladásáért. A párt a kongresszus után nyomban megindította a küzdelmet az ország valamennyi haladó erejének tömörítéséért.

DÉL-AFRIKAI UNIÓ

A Dél-afrikai Unió csupán Franciaország összeomlása után kezdett úgy-ahogy részt venni a háborúban. Részvétele főképp abban fejeződött ki, hogy néhány intézkedést tett az ország háborús erőforrásainak mozgósítására. A parlament 1943 februárjában fogadta el azt a törvényt, amely enge-

délyezte az Unió hadseregének Afrikán kívüli bevetését. 1943 júliusában a Dél-afrikai Unió fegyveres alakulataiban 169 000 európai eredetű és 102 000 afrikai eredetű katona szolgált; ebből az ország határain kívül 86 000 európai eredetű és 39 000 afrikai eredetű katona harcolt. 1945-ben a hadsereg már 345 000 emberből állt. A dél-afrikai csapatok Etiópiában és Líbiában harcoltak, s részt vettek az olaszországi hadműveletekben is.

A Dél-afrikai Unió gazdasági életében jelentős változások mentek végbe a háború alatt. A hadászati nyersanyagok, fegyverek és hadianyagok iránt megnyilvánuló és egyre fokozódó kereslet, s ugyanakkor az ország hagyományos gazdasági kapcsolatainak megszakadása komoly strukturális átalakulást eredményezett. Jelentősen nőtt a vaskohászat; erősen fejlődtek egyes könnyűipari ágak, amelyek a szövetséges hadseregek számára dolgoztak: a bőripar, a cipőgyártás, a konfekcióipar.

Nagy méreteket öltött a hadiipari termelés: páncélautókat, lövegeket, motorokat, autó- és repülőgép-alkatrészeket gyártottak. A kémiai ipar lőszerrel látta el az Afrikában harcoló angol csapatokat.

A háborús viszonyok között megnőtt a nagy monopóliumok szerepe, amelyek a rendkívüli állapotot elrendelő törvényeket arra használták ki, hogy az államapparátus segítségével kisajátítsák az őslakosság földjét, rögzítsék az árakat, kötelező beszolgáltatásra kényszerítsék a termelőket, befagyasszák a munkabéreket, bevezessék a kényszermunkát — ezzel és más módszerekkel fokozva a dolgozó tömegek kizsákmányolását.

A fasizmussal vívott háború egyetlen más angol domíniumban sem váltott ki olyan éles politikai harcot, mint a Dél-afrikai Unióban. A fasiszta, félfasiszta, rasszista — természetük szerint németbarát — szervezetek nyíltan folytatták propagandájukat. Különösen felkorbácsolódtak a szenvedélyek az 1943 júliusi parlamenti választások idején. Az Osseva Brandwag nevű fasiszta szervezet a faji elkülönítés programjával lépett fel, és minden földi jót ígért a fehér lakosságnak, pontosan úgy, ahogy a hitleristák tették Németországban hatalomra jutásuk előtt.

A választásokon mégis az Egyesült Párt győzött, amely a háborúban való részvétel és az Angliával fenntartott tradicionális szövetség mellett lépett fel. Az antifasiszta háború megmozgatta az Unió progresszív erőit. Annak a küzdelemnek az élén, amely az ország erőforrásainak teljes mozgósításáért folyt a tengelyhatalmak elleni harc érdekében, Dél-Afrika Kommunista Pártja járt.

A háború idején a Kommunista Párt támogatta a kormány háborús erőfeszítéseit, és síkraszállt az antifasiszta nemzeti egységfront létrehozásáért.

A Kommunista Párt 1942 áprilisban közzétette az erők maximális mozgósításának programját, „A győzelem programjá"-t. Ennek keretében javasolta, hogy a hadseregben egyenlő jogokat élvezzenek a dél-afrikai népek fiai, az üzemekben munkás termelési bizottságok alakuljanak, valamennyi ipari üzem kapcsolódjék be a haditermelésbe, tiltsák be a fasiszta szervezeteket, és vessék börtönbe vezetőiket.

Dél-Afrika Kommunista Pártja rámutatott arra, hogy az antifasiszta koalíció harcának vezető ereje a szovjet nép. Felhívta a Dél-afrikai Unió népét, hogy teremtsen minél szorosabb baráti kapcsolatot a Szovjetunióval, és adjon meg neki minden lehetséges segítséget.

AUSZTRÁLIA

1941-ben Ausztráliában munkáspárti kormány váltotta fel a koalíciós kormányt. Az új kabinet, amelynek élén Curtin állt, nem folytatta elődje reakciós irányvonalát. A Kommunista Párt betiltását, amely a háború kitörése óta volt érvényben, feloldották.

A gazdaság háborús átállítása gyorsan haladt előre, különösen azután, hogy Japán háborúba lépett a szövetségesek ellen. Az ipart hadifontosságú és úgynevezett „nem lényeges" ágakra osztották. A kormány rögzítette az árakat és ellenőrizte a jövedelmeket. A „Védelmi törvényt" kiegészítették

egy olyan ponttal, amely engedélyezte a katonai szolgálatot teljesítő ausztráliaiak határon túlra küldését.

1943 májusában Ausztráliában már 49 állami üzem dolgozott — míg 1941 szeptemberében csupán 6 —, 178 leányvállalattal. A hadiipar monopolizálta a repülőgépek, hajók, harckocsik, csapatszállító páncélautók, páncélautók, lövegek, gépfegyverek és sok más fegyverfajta gyártását, sőt kisajátította a rádiólokációs berendezések és a katonai rendeltetésű optikai készülékek gyártását is. A hadiiparban és a vele kapcsolatos iparágakban másfélmillió ember dolgozott — a munkaképes ausztrál lakosság 60 százaléka. A polgári termelésben mindössze 117 000 embert — 4,5 százalékot — foglalkoztattak.

Ausztrália mint élelmiszer-szállító állam is fontos szerepet töltött be. 1943-ban 219 millió font sterling értékű ausztráliai élelmiszer érkezett Angliába és más szövetséges országokba, ebből Anglia 121,5 millió font sterling értékű élelmi cikket kapott, azaz az ausztrál élelmiszerexport 55,5 százalékát.

Gyorsan nőtt a hadsereg létszáma. 1941 novemberében 431 000 ember, 1944-ben már 858 000 ember teljesített katonai szolgálatot. A háború folyamán összesen 1 millió ausztráliait hívtak be katonának, az ausztráliai lakosság egyhetedét. Az ausztrál csapatok Észak-Afrikában, Európában és a csendes-óceáni hadszíntéren harcoltak.

Ausztrália Kommunista Pártja támogatta a kormány minden intézkedését, amely az ország erőforrásainak háborúra mozgósítását szolgálta. A kommunisták tekintélye megnőtt a nép körében. 1943 végén a pártnak már 20 000 tagja volt, és komoly politikai erőt képviselt.

ÚJ-ZÉLAND

1941 végétől, a csendes-óceáni hadműveletek megindulásától Ausztráliához hasonlóan Új-Zéland is fokozott mértékben vállalt részt a Brit Birodalom háborús erőfeszítéseiből. Egyre újabb új-zélandi csapatokat indítottak útnak a Közép-Keletre, a csendes-óceáni hadszíntérre és az anyaországba. A háború végén már 205 000 ember állt fegyverben, s ebből 135 000-en az expedíciós csapatokban harcoltak.

Az új-zélandi mezőgazdaság erősen fejlődött a háború alatt, és hamarosan a csendes-óceáni amerikai és angol fegyveres erők egyik legfontosabb ellátójává lett. Gyorsan növekedett az ipari termelés is. Míg 1938—1939-ben Új-Zéland ipara 114,5 millió dollár értéket állított elő, 1943—1944-ben már 174,4 millió dollár értéket. A háború alatt Új-Zéland lőszert — többek között nagy mennyiségű bombát —, löveget, gépfegyvert, páncélautókat szállított. Hajógyárai a háború éveiben több mint 500 hajót készítettek és sok száz hajót javítottak, főképp az amerikai flotta részére.

Miután a kölcsönbérleti törvényt Ausztráliára és Új-Zélandra is kiterjesztették, fokozódott az együttműködés a két angol domínium és az Egyesült Államok között, és érezhetően megerősödött az amerikai befolyás.

4. A JALTAI KORMÁNYFŐI ÉRTEKEZLET

A Németországra mért végső katonai csapások előestéjén Jaltában, a Krím-félszigeten tanácskozásra ült össze a szovjet, amerikai és angol kormányfő: Joszif Visszarionovics Sztálin, a Szovjetunió Népbiztosai Tanácsának elnöke, Franklin D. Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke és Winston Churchill, Nagy-Britannia miniszterelnöke. A konferencia 1945. február 4-től 11-ig tartott.

A konferencia időpontjában a Vörös Hadsereg egyre fokozódó győzelmei határozták meg a helyzetet. A frontokról a konferenciára érkezett jelentések — Antonov hadseregtábornoknak, a szovjet vezérkar főnökének és Marshall tábornoknak, az amerikai vezérkar főnökének a jelentései — megerősítették: a szövetséges hadseregek készen állnak arra, hogy „csapásokat zúdítsanak Németország szívébe keletről, nyugatról, északról és délről". A konferencia folyamán Roosevelt is, Churchill is elismerte a szovjet fegyveres erők kiemelkedő érdemeit. A tanácskozás résztvevői ismét leszögezték, hogy a hadműveleteket Németország feltétel nélküli fegyverletételéig folytatják.

A szövetséges hatalmak Jaltában kinyilvánították Németországgal kapcsolatos közös céljaikat. E célokat a konferencián elfogadott nyilatkozat a következőképpen fejtette ki: „Szilárd és megingathatatlan elhatározásunk, hogy megsemmisítjük a német militarizmust és nácizmust, s gondoskodunk arról, hogy Németország soha többé ne zavarhassa a világ békéjét. Elhatároztuk — hangzik a nyilatkozat —, hogy lefegyverezzük és elbocsátjuk valamennyi német fegyveres erőt. Végérvényesen szétzúzzuk a német vezérkart, amelynek több ízben sikerült felélesztenie a német militarizmust. Elszállítjuk vagy megsemmisítjük az egész német hadifelszerelést. Felszámoljuk vagy ellenőrizzük a német ipar mindazon ágait, amelyeket haditermelés céljára lehetne felhasználni. Gyors és igazságos büntetéssel sújtjuk valamennyi háborús bűnöst, és megfelelő természetbeni jóvátételt követelünk a németek által okozott pusztításokért. Elhatároztuk, hogy felszámoljuk a náci pártot, a nemzetiszocialista törvénykezést, a nemzetiszocialista szervezeteket és intézményeket. Megvédjük a német nép közhivatalait, kulturális és gazdasági életét minden nemzetiszocialista és militarista befolyástól, és Németországban — közös megegyezés alapján — foganatosítjuk azokat a rendszabályokat, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a jövőben a világ békéjét és biztonságát biztosítsuk."

A konferencia meghatározta, milyen formák között és milyen funkciókban igazgassák a szövetséges hatalmak a legyőzött Németországot. A szövetséges hatalmak megegyeztek, hogy a Szovjetunió szállja meg Németország keleti részét, Anglia az északnyugati, az Egyesült Államok a délnyugati részt. Hozzájárultak ahhoz, hogy Franciaország is részt vegyen Németország megszállásában. Elhatározták, hogy Nagy-Berlint a három szövetséges hatalom erői közösen szállják meg.

A szövetségesek összehangolt németországi politikájának végrehajtására Központi Ellenőrző Bizottság felállítását határozták el, amely Berlinben fog székelni, és a legfőbb hatalmat valósítja meg Németországban. Az Ellenőrző Bizottság tagjai a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia Németországban állomásozó fegyveres erőinek főparancsnokai lesznek.

A kormányfők határozatot hoztak, hogy természetben hajtják be Németországon a háborús jóvátételt, mégpedig az ipari állóeszközök egyszeri kiszállítása, a későbbi folyó termelésből teljesítendő évi áruszállítmányok és a német hadifoglyok munkára alkalmazása formájában. A jóvátételi problémát a szovjet javaslat alapján rendezték, amely a német jóvátétel teljes összegét 20 milliárd dollárban jelölte meg, úgy, hogy az összeg felét a Szovjetunió kapja, minthogy a német megszállás szovjet területen okozta a legnagyobb károkat. A szovjet és az amerikai delegáció egyetértett ebben, az angolok viszont fenntartották álláspontjukat. A továbbiakban a jóvátételi kérdést a három hatalom képviselőiből álló Jóvátételi Bizottság elé utalták, amelyet még a konferencián megalakítottak.

A nyugati hatalmak vezetői Jaltában ismét felvetették az egységes német állam felszámolásának gondolatát. Roosevelt például azt javasolta, hogy darabolják fel Németországot 5 vagy 7 államra. Churchill a maga részéről elvben egyetértett Németország széttagolásával. A szovjet kormányfő azonban ellenezte a feldarabolási javaslatot, s így azt nem is fogadták el.

A Szovjetunió, a háborúban meghirdetett felszabadító céljaihoz híven, arra törekedett, hogy a német nép lehető legszélesebb rétegeit megnyerje Németország demokratikus átalakításának. A konferencia résztvevői a Szovjetunió kívánságára beleegyeztek, hogy a Hitler-ellenes koalíció céljait

A HADIHELYZET EURÓPÁBAN 1945 ELEJÉN
A fasiszta Németország és az általa megszállt területek 1945 elején
A német fasiszta csapatok frontjai a hadosztályok számával
Államhatárok 1941. junius 22-én
A Szovjetunió és Finnország határa 1944. szeptember 19-én
A Norvégiában tartózkodó szovjet csapatok körzete
A térképen számmal jelölve:
1 Főkormányzóság
2 Cseh-Morva Protektorátus
3 Szlovákia
4 Horvátország
5 Szerbia
6 Belgium
7 Crna Gora
100 0 100 200 300 km
10° 20° 30° 40°
60° 50° 40°
Pecsenga (Petsamo)
Murmanszk
Arhangelszk
Petrozavodszk
Leningrad
Tallinn
HELSINKI
Riga
Szmolenszk
Vilnius
Minszk
Kijev
Dnyeper
Lvov
Kisinyov
Odessza
Isztambul
Szaloniki
Belgrád
BUKAREST
SZÓFIA
Podgorica
TIRANA
Nápoly
RÓMA
SAN MARINO
MONACO
ANDORRA
Barcelona
Toulouse
Bordeaux
Lyon
Párizs
Nantes
Loire
Brüsszel
Amsterdam
London
Liverpool
Köln
Frankfurt a.M.
Kiel
Hamburg
Stettin
Danzig
Königsberg
Memel
Koppenhága
Oslo
STOCKHOLM
Bern
Prága
Krakkó
Varsó
Berlin
Bécs
Budapest
Zagreb
Trieszt
Velence
Sarajevo
Bratislava
Sandomierz
Puławi
Sarock
Szegyin
Duna
Elba
Odera
Visztula
Rajna
Rhône
Po
Volga
Dnyeper
Dnyeszter
Don
Narva
Finnország
Szovjetunió
Szovjetszocialista Köztársaságok Szövetsége
Nagy-Britannia
Franciaország
Svájc
Hollandia
Belgium
Dánia
Svédország
Norvégia
Finnország
Szovjetunió
Lengyelország
Csehszlovákia
Magyarország
Románia
Bulgária
Albánia
Görögország
Törökország
Olaszország
Spanyolország
Portugália
Korzika (Franciaország)
Szardinia (olasz)
Balearok (spanyol)
Shetland-szigetek (brit)
Orkney-szigetek
Åland-szigetek
Finnország 1944. IX. 4-én kilépett a háborúból
Románia 1944. VIII. 24-én kilépett a fasiszta tömbből és hadat üzent Németországnak
Bulgária 1944. IX. 9-én kilépett a fasiszta tömbből és hadat üzent Németországnak
Magyarország 1944. XII. 28-án kilépett a fasiszta tömbből és hadat üzent Németországnak
Francia csapatok
„Szovjet" hadseregcsoport
„Balti" hadseregcsoport
„Közép" hadseregcsoport
„Felső-Rajna" hadseregcsoport
„Déli" hadseregcsoport
1. Balti Front
2. Balti Front
3. Belorusz Front
2. Belorusz Front
1. Belorusz Front
1. Ukrán Front
2. Ukrán Front
3. Ukrán Front
4. Ukrán Front
21. hadseregcsoport
12. hadseregcsoport
6. hadseregcsoport
15. hadseregcsoport
„H" hadseregcsoport
„B" hadseregcsoport
„6" hadseregcsoport
„A" hadseregcsoport
„C" hadseregcsoport
„F" hadseregcsoport
5
5
195.5
75,5
31,5
11

Churchill, Roosevelt és Sztálin a jaltai konferencián
Fénykép. 1945 február

kifejtő okmányba belevegyék a következő kitételt: a Németország ellen harcoló hatalmak nem kívánják megsemmisíteni a német népet. Ennek a fontos kijelentésnek a szellemében fogadták el a konferencia résztvevői azt az okmányt is, amely a „Nyilatkozat a felszabadult Európáról" címet viseli. A nagyhatalmak kötelezték magukat a nyilatkozatban, hogy összeegyeztetik politikájukat a német uralom alól felszabadított országok népeinek, valamint a tengelyhatalmak európai csatlós országainak megsegítésében. A nyilatkozat megerősítette az Atlanti Chartában és az Egyesült Nemzetek Nyilatkozatában kifejtett alapelveket, amelyek szerint minden népnek jogában áll szabadon megválasztani kormányformáját, és saját elhatározásából demokratikus berendezkedést létesíthet. A Szovjetunió, Anglia és az Egyesült Államok kötelezettséget vállalt, hogy ebben a vonatkozásban is segíti a felszabadított népeket. A „Nyilatkozat a felszabadult Európáról" támogatást jelentett a demokratikus erők számára, és bizonyos mértékben korlátozta mind a helyi reakciós elemek, mind az angol és amerikai parancsnokság cselekvési szabadságát.

A LENGYEL ÉS A JUGOSZLÁV KÉRDÉS

A jaltai konferencián a lengyel probléma volt az egyik legbonyolultabb. Az angol—amerikai reakció régi terveit, hogy „egészségügyi övezetet" vonjanak a Szovjetunió körül, eleve lehetetlenné tette az a tény, hogy Kelet- és Délkelet-Európa országait a Vörös Hadsereg szabadította fel, és ezekben az országokban megindult a demokratikus átalakulás. Az angol és amerikai uralkodó körök azonban nem akartak végképp lemondani terveikről. Ezért elkeseredett erőfeszítéseket tettek, hogy a lengyel kérdésben olyan döntést csikarjanak ki, amely lehetővé tette volna, hogy Lengyelország a jövőben ellenőrzésük alá kerüljön.

A Szovjetunió az erős, szabad és független Lengyelországért szállt síkra, ami egyaránt megfelelt a lengyel nép és a Szovjetunió érdekeinek. A Szovjetunió azt javasolta, hogy teremtsék meg az egységes lengyel nemzeti államot, a megfelelő etnográfiai határok között: Lengyelország keleti határa az úgynevezett Curzon-vonalon húzódjék, amelyet az Antant Legfelsőbb Tanácsa 1919-ben szovjet—lengyel határként elfogadott nyugati határát pedig az Odera—Neisse-vonal alkossa. Az angol kormány korábban, a teheráni konferencián már beleegyezett a szovjet—lengyel határ ilyen rendezésébe és abba is, hogy északon és nyugaton Lengyelország visszakapja az ősi lengyel földeket; akkoriban nem ellenkezett az Egyesült Államok sem. Most mégis arra próbálták felhasználni a határkérdést, hogy nyomást gyakoroljanak a Szovjetunióra a lengyelországi politikai hatalom jellegét illetően. A két nyugati hatalom a londoni lengyel emigráns kormányra támaszkodott, jóllehet az már tökéletesen lejáratta magát reakciós és kalandor jellegű politikájával. A Szovjetunió Lengyelország egyetlen törvényes kormányának az országban megalakult nemzeti demokratikus kormányt ismerte el, amely széles körű népi támogatást élvezett. Magán a lengyel emigráns kormányon belül mindinkább felülkerekedett a szovjetellenes áramlat, olyannyira, hogy a kormány elnöke, Mikołajczyk, aki bizonyos fokig hajlott a megegyezésre, kénytelen volt lemondani és átadni helyét a londoni emigráció egyik legreakciósabb politikusának, Arciszewskinek.

A jaltai konferencia idején a Vörös Hadsereg már Lengyelország jelentős részét felszabadította. A reális helyzetet számításba véve a nyugati hatalmak most már beleegyeztek, hogy új kormány alakuljon Lengyelországban; ugyanakkor azonban arra törekedtek, hogy minél több reakciós emigráns politikusnak biztosítsanak helyet ebben a kormányban. Hosszas vita után kompromisszumos megegyezés született: elhatározták, hogy újjászervezik az ideiglenes kormányt, mégpedig lengyelországi demokratikus politikusok és az emigránsok együttes bevonásával. Az ilyen módon megalakult ideiglenes lengyel nemzeti egység kormányát kötelezték, hogy titkos szavazás alapján tartson általános választásokat; Angliának és az Egyesült Államoknak diplomáciai kapcsolatot kellett létesíteniük az új kormánnyal. Megegyeztek abban is, hogy a szovjet—lengyel határ a Curzon-vonal mentén fog húzódni, néhány kitéréssel Lengyelország javára, egyes területeken 5—8 kilométer mélységben. Elismerték, hogy „Lengyelországnak jelentős nagyságú területeket kell kapnia északon és nyugaton".

A konferencia a jugoszláv kormány problémáját is megtárgyalta, s a jugoszláv nép számára kedvező határozatot hozott.

AZ EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETÉNEK KÉRDÉSE

A jaltai konferencia folytatta a béke és biztonság fenntartását szolgáló nemzetközi szervezet kérdésének tárgyalását. A kérdés már a Dumbarton Oaks-i tanácskozáson is napirendre került (1944. augusztus 21—október 7.), amelyet kifejezetten a békén és biztonságon őrködő nemzetközi világszervezet problémáinak megbeszélésére hívtak össze. A tanácskozásokban eredetileg három állam képviselői vettek részt — Anglia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió küldöttei —; később Kína küldöttsége is bekapcsolódott. A Dumbarton Oaks-i konferencián a Szovjetunió azt az elvet védelmezte, hogy a Biztonsági Tanács elé kerülő kérdésekben a nagyhatalmak egyhangú szavazata szükséges a döntéshez. Az Egyesült Államok és Anglia támogatták az egyhangúság elvét a Biztonsági Tanácsban, de azzal a fenntartással, hogy a szavazás során az egymással vitában álló hatalmak szavazatai ne jöjjenek számításba. 1944. december 5-én Roosevelt az amerikai kormány nevében újabb javaslatot terjesztett elő a Biztonsági Tanács szavazási rendjét illetően: minden kérdésben elfogadta az egyhangúság elvét, kivéve az eljárási kérdéseket. A vitában érintett hatalom — akkor is, ha a nagyhatalmak egyike — a Biztonsági Tanácsban köteles tartózkodni a szavazástól oly esetben, ha a konfliktus békés megoldásáról szavaznak. A Szovjetunió és Anglia elfogadta Roosevelt javaslatát, amely utóbb „jaltai formula" néven ment át a köztudatba.

A szovjet kormány kitartó erőfeszítéseinek eredményeképp a jaltai konferencia abban is egyetértésre jutott, hogy az Egyesült Államok és Anglia küldöttségei az Egyesült Nemzetek küszöbönálló alapító konferenciáján támogatni fogják az Ukrán és Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaság meghívását, hogy alapítóállamokként részt vegyenek az ENSZ-ben. Elhatározták, hogy az Egyesült Nemzetek alapító konferenciáját 1945. április 25-re hívják össze San Franciscóban, s azon részt vehet minden állam, amely háborúban áll Németországgal, vagy 1945. március 1-ig hadat üzen neki.

MEGEGYEZÉS A SZOVJETUNIÓ BELÉPÉSÉRŐL A JAPÁN ELLENI HÁBORÚBA

A szövetségesek, elsősorban az Egyesült Államok érdekeinek messzemenően megfelelt, hogy a Szovjetunió háborúba lépjen Japán ellen. Az amerikai és az angol kormány tisztában volt vele, hogy a Szovjetunió bekapcsolódása a távol-keleti háborúba jelentősen megkönnyíti a japán fegyveres erők szétzúzását, és meggyorsítja Japán fegyverletételét.

A Szovjetunió a maga részéről szintén érdekelt volt abban, hogy kioltsák a háború tűzfészkét távol-keleti határainak közelében, s hogy minél előbb befejezzék a második világháborút. A szovjet kormány ezért a jaltai konferencián megerősítette a teheráni konferencián korábban tett ígéretét, hogy hajlandó bekapcsolódni a Japán elleni háborúba.

Jaltában szovjet—amerikai—angol egyezmény született, amelyben a Szovjetunió kötelezte magát, hogy a Németország elleni háború befejezése után két-három hónappal hadba lép Japán ellen, az alábbi feltételekkel: a Mongol Népköztársaság jelenlegi helyzete fennmarad; Szahalin-sziget déli része és a hozzá tartozó szigetek visszatérnek a Szovjetunióhoz; Dalnyij (Talien) nemzetközi területté válik; Port-Arthurt a Szovjetunió ismét bérbe veszi haditengerészeti bázis céljaira; a Szovjetunió Kínával közösen használja a kelet-kínai és a dél-mandzsúriai vasútvonalat; a Kurili-szigetek a Szovjetunióhoz kerülnek.

A JALTAI KONFERENCIA JELENTŐSÉGE

A jaltai konferencia sikeresen rendezte a háborúval kapcsolatos legfontosabb problémákat és a világ háború utáni berendezésének fontos kérdéseit. Miként Teheránban, a szövetségesek ezen az értekezleten is összehangolták politikájukat és katonai terveiket, ami ismét bebizonyította, hogy a társadalmi rendszereknek az antifasiszta koalíción belül létező különbsége nem áll útjában a sikeres katonai, politikai együttműködésnek. A konferencián elfogadott határozatok megmutatták, hogy a hitleristák hasztalanul reménykednek a szövetséges tábor szétesésében. Keresztülhúzták a nyugati hatalmak reakciós köreinek oly irányú terveit is, hogy a Szovjetunió háta mögött különbékét kössenek Németországgal.

A konferencia eredményes munkájában nem kis szerepe volt a Vörös Hadsereg győzelmeinek és a szovjet állam növekvő tekintélyének, amivel a nyugati hatalmak vezetőinek is számolniuk kellett. A konferencia egyhangúlag jóváhagyott határozatait nagymértékben befolyásolta a demokratikus mozgalom világszerte észlelhető előretörése és a tömegek követelése, hogy mielőbb végezzenek a fasizmussal. A demokratikus erőknek az Egyesült Államok és Anglia kormányára gyakorolt növekvő nyomása tükröződött az „Egység a békében, mint a múlt háborúban" című nyilatkozatban, amelyben a jaltai konferencia résztvevői leszögezték: „A Krím-félszigeten tartott jelen konferencia megerősítette azon közös elhatározásunkat, hogy az eljövendő békében fenntartjuk és megerősítjük a célok és az akció azon egységét, amely lehetségessé és bizonyossá tette az Egyesült Nemzetek győzelmét ebben a háborúban."

A jaltai konferencián elfogadott program — a háború utáni világ demokratikus felépítésének programja — lelkesedéssel töltötte el a népeket, és arra serkentette őket, hogy mielőbb végleg összezúzzák a fasizmust, és hozzálássanak a demokratikus berendezkedés felépítéséhez.

XIV. FEJEZET

A FASISZTA NÉMETORSZÁG ÖSSZEOMLÁSA ÉS FELTÉTEL NÉLKÜLI FEGYVERLETÉTELE

A szovjet fegyveres erők keleten aratott győzelmeinek és a szövetséges csapatok nyugati támadó hadműveleteinek eredményeképp 1945 elején már a német határok közvetlen közelében folyt a háború. A fasiszta tömb végérvényesen széthullott. Hitler Németországa katonailag, gazdaságilag, politikailag egyaránt elszigetelődött, mégis kétségbeesetten folytatta az ellenállást.

1. AZ ANTIFASISZTA KOALÍCIÓ HADSEREGEINEK TÁMADÁSAI NÉMETORSZÁG TERÜLETÉN

NÉMETORSZÁG ÉS A NÉMET HADSEREG HELYZETE

Miután Németország elveszítette azokat a hatalmas területeket, amelyeket korábban megszállt, s a hadműveletek már német földön folytak, a hitlerista hadigazdaság további pótolhatatlan veszteségeket szenvedett.

Németország elvesztette a román olajat, a magyar bauxitot, a petsamói nikkelt, Kelet- és Nyugat-Európa bőséges élelmiszerforrásait. Ipara, de különösen mezőgazdasága, fokozódó munkaerőhiánnyal küzdött. Hadászati nyersanyagkészletei csaknem kimerültek, pótlásukra pedig már nem volt lehetősége. 1945 januárban és februárban Németország széntermelése mindössze 20 millió tonna volt. A kőolajból nyert üzemanyag és a szintetikus fűtőanyag együttes mennyisége, amely 1944 márciusában még 733 000 tonnára rúgott, 1945 januárjára 200 000 tonnára esett vissza. Egyre nehezebben tudták ellátni üzemanyaggal a légierőt és a páncélos egységeket.

A nyersanyagkészletek összeszűkülése, a nyersvas, acél, réz és alumíniumöntés gyors csökkenése, nem utolsósorban pedig a szakmunkáshiány következtében 1944 decemberéhez képest 45 százalékkal visszaesett a fegyvergyártás. 1945 első negyedében a német ipar mindössze 61 000 puskát, 85 700 géppisztolyt, 1163 harckocsit, 549 könnyű gyalogsági löveget, 1138 önjáró löveget, 3 313 000 páncélöklöt, mintegy 290 millió lövedéket és 535 repülőgépet állított elő.

A hadiipari termelésnek ez a szintje mindamellett biztosította a harcoló hadsereg minimális ellátását.

Az 1944-ben elszenvedett hatalmas vereségek ellenére a német hadsereg megőrizte harcképességét, és elegendő tartalékkal rendelkezett ahhoz, hogy részleges ellentámadásokat indítson. A német kézen levő terület összezsugorodása következtében a hitlerista hadvezetőség újabb és újabb,

addig lekötött erőket szabadíthatott fel, s azokat a belső közlekedési vonalakon gyorsan átdobhatta egyik frontszakaszról a másikra. A hátország gondos átfésülése és az egész férfilakosság totális mozgósítása 16-tól 65 évig, lehetővé tette a veszteségek bizonyos mértékű pótlását.

A német fegyveres erők, bár létszámuk az 1944-es állapothoz képest 2 693 000 emberrel csökkent, még 1945 elején is 7 476 000 fővel rendelkeztek. A szárazföldi haderő 299 hadosztályból és 31 dandárból állt; ebből 33 hadosztály páncélos volt, 16 pedig gépesített.

A németek egyre nehezebb helyzetbe kerültek a frontokon, külpolitikailag teljesen elszigetelődtek, gazdasági nehézségeik fokozódtak — mindez a német hátország további gyöngüléséhez vezetett. A náci vezetőség mégis lassítani tudta a rendszer bomlását: fokozta a terrort, immár a korábban lojálisnak tekintett körökkel szemben is; tömegesen tartóztatta le és végeztette ki az embereket a fronton és a hátországban, miközben tovább folytatta a fasiszta demagógiát. A német lakosság jelentős része, amely a náci propaganda befolyása alatt állt, s ugyanakkor rettegett attól, hogy bűnhődnie kell a hitleri rezsim bűneiért, utolsó szalmaszálként a „tisztességes béke" illúziójába kapaszkodott, összekapcsolva ezt a „végsőkig való kitartás" szükségességével, míg megfelelő politikai döntések nem születnek. A földalatti antifasiszta szervezetek, jóllehet súlyos veszteségeket szenvedtek a Gestapo és az SS tömeges megtorló akciói során, tovább dolgoztak. Intenzív tevékenységet fejtettek ki az erőszakkal Németországba hurcolt külföldi munkások és a szovjet hadifoglyok ellenállási csoportjai. De — mert hiányzott az antifasiszta mozgalom egységes, központi vezető szerve, mert a náci terror rendkívüli erővel hatott, végül pedig, mert a németeket megriasztotta a szörnyű sors, amelyre a vereség után számítottak — a nép nagy többsége a német történelem e kritikus órájában nem lépett fel a fasiszta rezsim ellen.

A „felső rétegekben" mélyülő válságot mutatta, hogy kiéleződött a titkos harc: ki lépjen Hitler örökébe, ha a führer politikailag vagy fizikailag megsemmisül. A vezéri és kancellári szék fő önjelölt várományosai a következők voltak: Göring birodalmi marsall, Himmler, a Gestapo és az SS főnöke, Bormann, a náci párt főtitkárságának vezetője és Speer fegyverkezési miniszter.

A fasiszta Németország vezetői abban keresték a kiutat, hogy elnyújtsák a háborút, és ellentéteket szítsanak az antifasiszta koalíció országai között. Azt várták, hogy egyfelől az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei, másfelől a Szovjetunió háborús céljainak eltérése olyan meghasonláshoz vezet a háború végén, hogy a koalíció résztvevői egymás ellen fordítják fegyvereiket, s akkor Németország különbékét köthet a nyugati hatalmakkal. A hitleristák effajta reményeit az angol és amerikai uralkodó körök politikájában érvényesülő szovjetellenes tendenciák is táplálták.

Hitler „utolsó reménye"
Fénykép. 1945 tavasza

A hitlerista Németország összeomlását megelőző hónapokban a fasiszta vezetőkörök újult erővel dolgoztak azon, hogy „politikai" kiutat találjanak a háborúból. Kipuha-

Német antifasiszta röpcédulák

tolni igyekeztek, milyen mélyek a koalíció belső ellentétei, mennyire hűek a nyugati hatalmak a Szovjetunióhoz; az előbbieket szövetségesi kötelezettségeik megszegésére óhajtották rávenni, hogy ilyen módon közelebb hozzák az ellenük harcoló nagyhatalmak közti meghasonlást, felrobbantsák az antifasiszta koalíciót. Hitler egyébként nem akart konkrét megegyezést kötni Angliával és az Egyesült Államokkal a hadműveletek beszüntetéséről, mert úgy vélte, hogy ilyen előzetes egyezség saját pozícióit gyöngítené a későbbi alkudozások során.

Göring, Himmler és más befolyásos náci vezetők — Hitlertől eltérően — lehetségesnek tartották, hogy Németország megegyezzen a nyugati hatalmakkal, még mielőtt a nyugatiak és a Szovjetunió között sor kerülne a feltételezett összecsapásra. Ezért úgy vélték: a diplomáciai tapogatódzásoknak azt a célt kell követniük, hogy közvetlen megállapodás jöjjön létre Angliával és az Egyesült Államokkal a Szovjetunió elleni közös fellépést illetően; ha ez nem lehetséges, a nyugati hatalmak védnöksége alá kell helyezni Németországot, s így akadályozni meg a Vörös Hadsereg további előrenyomulását.

A diplomáciai tapogatódzások több szálon futottak, részben párhuzamosan és egymástól függetlenül. Himmler, felhasználva a vezetése alatt álló SS és a Gestapo apparátusát, Hitler tudta nélkül kapcsolatba lépett a nyugati hatalmak képviselőivel egyrészt Svédországon, másrészt Svájcon keresztül. A svédországi puhatolózó akciót elsősorban Schellenberg SS-obergruppenführer és Bernadotte svéd arisztokrata közvetítette; Svájcban ugyanakkor a német Birodalmi Biztonsági Főhivatal főnöke, Kaltenbrunner lépett kapcsolatba az amerikai felderítés európai központjának ügynökeivel, akiket Allen Dulles irányított. A svédországi akció során Himmler közvetlenül is tárgyalt Bernadotte-tal.

1945 januárjában Hitler utasította külügyminiszterét, hogy keressen érintkezést a nyugati hatalmakkal. Weizsäcker német külügyi államtitkár a Vatikánba utazott. A külügyminisztérium egyik főhivatalnokát, Hessét Stockholmba, egy másik külügyi tanácsost, Schmielent Svájcba küldték.

1945 február második felében a Kesselring vezértábornagy parancsnoksága alatt Olaszországban harcoló „C" hadseregcsoportnál működő SS-főmegbízott, Wolff, kapcsolatot teremtett Allen Dulles kémközpontjával. Március 8-án Zürichben közvetlen tárgyalás kezdődött a német és amerikai megbízottak között. Wolff azt javasolta Dullesnak, hogy szüntessék be Olaszországban a hadműveleteket: az angol—amerikai hadsereg álljon el tervbe vett támadásától, és tegye lehetővé, hogy a német csapatok harc nélkül visszahúzódjanak Németországba. Ellenszolgáltatásképp a németek garantálták volna, hogy az angol—amerikai csapatok akadálytalanul bevonulhatnak a Pó völgyébe és az Alpokhoz (ezzel a jugoszláv hadsereg hátába juthatnak, amelyet az angol—amerikai parancsnokság szeretett volna elvágni Triesztől), ami lehetővé tette volna, hogy gyorsan megszállják Ausztriát. A hitleristák

azt is megígérték, hogy tartózkodnak az általuk megszállt Észak-Olaszország ipari és közlekedési berendezéseinek rombolásától. Az előzetes megállapodás már a tárgyalás első napján megszületett, érvénybelépését azonban egyfelől Alexander tábornagynak, a Földközi-tenger térségében működő angol—amerikai csapatok parancsnokának, másfelől Kesselring vezértábornagynak a jóváhagyásától tették függővé. Alexander azonnal jóváhagyta a megegyezést, értesítette róla a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságát és az angol kormányt, majd sietve Zürichbe küldte két tábornokát: az amerikai Lemnitzert, helyettes vezérkari főnökét és az angol Aireyt, a vezérkar felderítő osztályának főnökét, hogy befejezzék a tárgyalásokat. A németek kevésbé siettek a megállapodás jóváhagyásával.

Az ellenséggel folytatott különmegbeszélések ellentétben álltak azokkal a kötelezettségekkel, amelyeket a nyugati hatalmak a Szovjetunióval kötött szövetségben magukra vállaltak, és meghazudtolták a jaltai konferencián tett nyilatkozataikat is. Edenhez intézett bizalmas levelében Churchill maga is beismerte: a Szovjetunió jogosan aggódik amiatt, hogy „mi alkuba bocsátkozunk nyugaton abból a célból, hogy minél távolabb tartsuk őt keleten".

A szovjet kormány, miután hivatalosan értesült a svájci tárgyalásokról, közölte, hogy nem emel kifogást a Wolff-fal folytatott megbeszélések ellen, ha azokon a szovjet parancsnokság képviselői is részt vesznek. A nyugati kormányok azonban elutasították a szovjet javaslatot. A szovjet kormány ezután kénytelen volt kijelenteni, hogy nem adhatja beleegyezését a svájci tárgyalásokhoz, és ragaszkodik berekesztésükhöz. Ennek ellenére március 19-én Svájcban megkezdődött a tárgyalások második szakasza. Ekkor már arról volt szó, hogy a megállapodást kiterjesztik a nyugati hatalmak ellen harcoló egész német haderőre. A nyugatiak ismét készek voltak arra, hogy haladéktalanul aláírják az egyezményt a náci meghatalmazottakkal; Wolff viszont, akárcsak korábban, most is csak az időt húzta. Magatartása, az általa alkalmazott taktika ugyanis igen előnyös volt Németországnak: az olaszországi hadműveletek szüneteltek, s ez lehetővé tette a fasiszta hadvezetés számára, hogy három hadosztályt átcsoportosítson a szovjet frontra. Emellett a hitleristák arra számítottak, hogy a nyugatiaknak a Szovjetunióval szembeni illojalitását bátorítva közelebb hozhatják az antifasiszta koalíció széthullását. A szovjet kormány, tudomást szerezve arról, hogy tiltakozása ellenére sem szakadtak meg a kapcsolatok a nyugatiak és a német megbízottak között, 1945. március 22-én ismételten a tárgyalások azonnali beszüntetését követelte. Tekintettel a felmerült probléma elvi jelentőségére és rendkívüli komolyságára, a szovjet kormány világosan figyelmeztette az amerikai és angol kormányfőket: pillanatnyi előnyök kedvéért olyan kockázatos lépést tesznek, amelynek előnyei, bármilyenek lennének is, „elhalványodnak a szövetségesek közti bizalom megőrzéséből és erősítéséből eredő elvi előnyök mellett".

A tárgyalások végül is eredménytelenül zárultak. A nyugati hatalmak uralkodó körei végső soron nem kockáztatták meg, hogy alkut kössenek a hitlerista vezető csoporttal. Emellett az angol és amerikai hadvezetőség, ha késve is, de felismerte, hogy a náci megbízottak kettős játékot űznek. Alexander meghatalmazottjai, miután hiába várakoztak Wolff soron következő látogatására, április 2-án elutaztak Svájcból. Április 9-én pedig végre megindult az angol—amerikai csapatok régóta halogatott támadása az olasz fronton.

A hitlerista vezető csoportnak a koalíción belüli ellentétek kiéleződéséhez fűzött számításai a német főparancsnokság hadászati tervében is kifejezésre jutottak: a terv szerint a keleti arcvonalon kellett összpontosítani a főerőket, hogy megakadályozzák a szovjet csapatok további előretörését.

A német főparancsnokság 185 hadosztályt és 21 dandárt tartott a szovjet arcvonalon, amelyből 16 hadosztályt és 1 dandárt Szálasiék bocsátottak a németek rendelkezésére. Nyugaton és Olaszországban együttvéve 107 fasiszta hadosztály volt. A német haderő fennmaradó része a megszállt területeken teljesített őrszolgálatot, illetve Németországban állomásozott. Az angol—amerikai haderő tehát a német csapatoknak mindössze egy harmadát kötötte le. A fasiszták döntő erői továbbra is a Vörös Hadsereg ellen harcoltak.

A szovjet—német arcvonalon tovább romlott a német csapatok helyzete. Ez arra kényszerítette a német fasiszta hadvezetőséget, hogy visszavonja csapatait az ardenneki kiszögellésből, ismét elfoglalja korábbi nyugati védelmi vonalait, és amúgy is gyenge nyugati haderejének rovására újabb egységeket csoportosítson át a keleti frontra. 1945. január 12 és 31 között 7 német hadosztályt — köztük 4 páncéloshadosztályt — vetettek át nyugatról a szovjet—német arcvonalra. Az Egyesült Államok és Anglia ugyanakkor jelentősen megerősítették a nyugati fronton működő haderejüket. Rendkívül kedvező feltételek között indíthatták meg további támadó hadműveleteiket.

Az angol—amerikai erők elsőrendű feladata az volt, hogy áttörjék a Siegfried-vonalat és teljes hosszában elérjék a Rajnát.

A szövetséges hadsereg 1945 február elején 3 hadseregcsoporttal rendelkezett a nyugati fronton. Ezek a következők voltak: a 21. hadseregcsoport (amelybe a 2. angol, az 1. kanadai és a 9. amerikai hadsereg tartozott), a 12. hadseregcsoport (az 1. és 3. amerikai hadsereggel) és a 6. hadseregcsoport (a 7. amerikai és az 1. francia hadsereggel). A német erők nyugaton négy hadseregcsoportba egyesültek: a „H" hadseregcsoportba (amely a 25. hadseregből s az 1. ejtőernyős hadseregből állt), a „B" hadseregcsoportba (a 15. és a 7. hadsereg, valamint az 5. páncéloshadsereg részvételével), a „G" hadseregcsoportba (ezt az 1. hadsereg alkotta), végül a 19. különleges hadseregbe. A szövetségesek 6. hadseregcsoportja Colmar körzetében már február elején felszámolta a frontbeszögellést, az úgynevezett „colmari zsákot".

A 21. szövetséges hadseregcsoport 1945. február 8-án indította meg támadását. A németek egyhónapos, súlyos veszteségekkel járó harc után kénytelenek voltak visszahúzódni a Rajna mögé.

Ugyanekkor a 12. szövetséges hadseregcsoport is jelentős sikereket mutathatott fel. Az 1. amerikai hadsereg csapatai március 7-én elérték a Rajnát, Remagen térségében — Bonntól 30 kilométerre délre — elfoglalták a fel nem robbantott hidat, és átkeltek a folyón. Hamarosan mintegy 40 kilométer széles, 15 kilométer mély hídfőt létesítettek a folyó túlsó partján, amelynek fontos szerepe volt további hadműveleteik kifejlesztésében.

Március 15-én a 7. és a 3. amerikai hadsereg is támadott. Március 25-re nagy szélességben kiértek a Rajnához, átkeltek rajta, és Oppenheim körzetében — Mainztól délre 20 kilométerre — hídfőt létesítettek a keleti parton. A szövetséges csapatok ezzel teljes hosszában elérték a Rajnát.

1945 március végén a németek mindössze 70 igen legyengült hadosztállyal rendelkeztek a nyugati fronton. A szövetséges hadsereg ezzel szemben 95—100 teljes létszámú hadosztályból állt.

A rajnai átkelés során a szövetségesek a 21. hadseregcsoporttal mérték a főcsapást, a Ruhr-vidéktől északra, Weseltől és Emmerichtől délre. Ezt követően a 12. hadseregcsoport a Frankfurt-am-Main-tól délnyugatra eső körzetből indított támadást. A két hadseregcsoportnak közös irányban, Kassel felé kellett előretörnie, azzal a céllal, hogy körülzárják a Ruhr-vidéken védekező német seregeket, és megteremtsék a Németország belsejébe való további benyomulás feltételeit.

E tervnek megfelelően a 21. hadseregcsoport állományába tartozó 9. amerikai és 2. angol hadsereg (együttvéve 24 hadosztály és 7 dandár), továbbá a 18. légi deszanthadtest (két légi deszanthadosztály) március 23-án este 4000 repülőgép támogatásával megindult, hogy a Ruhr-vidéktől északra átkeljen a Rajnán. A németek jelentéktelen ellenállást tanúsítottak. Március 24-én estére a szövetséges csapatok, miután hídfőt létesítettek a keleti oldalon és elfoglalták Wesel városát, 10—12 kilométer mélységben előrenyomultak, és egyesültek azzal a légi deszantalakulattal, amely március 24-én délelőtt sikeresen földet ért az ellenség hátában.

Az átkelést és hídfőlétesítést intenzíven támogatta a légierő, amely egyetlen nap alatt 8000 felszállást hajtott végre, miközben a németek légiereje csupán mintegy 100 felszállással támogathatta a védelmet. A Ruhr-vidéktől északra teremtett hídfő március 28-án estére már 50 kilométer

Az angol—amerikai csapatok átkelése a Rajnán
Fénykép. 1945 március

széles és 25 kilométer mély területté bővült. Ugyanakkor a 12. hadseregcsoport kötelékében harcoló 1. és 3. amerikai hadsereg (25 hadosztály), amely a Ruhr-vidéktől délre eső körzetből támadott, 100 kilométeres utat tört magának északkeleti irányban. A 21. és a 12. hadseregcsoport 1945. április 1-én Lirostadt körzetében — Kasseltől északnyugatra — egyesült. A Ruhr-vidéki német erőket bekerítették.

Az Egyesült Államok és Anglia kormánya, illetve hadvezetése előtt felmerült a kérdés: miképp tervezzék meg a hadműveletek utolsó szakaszát? Számításba kellett venniük a Németországban harcoló felek helyzetét. Az alapvető jelentőségű tény az volt, hogy a Vörös Hadsereg egymillió emberrel állt az Oderánál, Berlintől 60 kilométernyire, miközben a nyugatiak több mint 300 kilométerre voltak a német fővárostól. Bradley tábornok, aki akkor az 1. amerikai hadsereget vezényelte, azon a véleményen volt, hogy a szövetségesek csak 100 000 ember feláldozása árán juthatnának el Berlinig. Eisenhower a szövetséges csapatok fő támadási irányát Drezda irányában határozta meg. Az expedíciós erők főparancsnokságának 1945. április 2-án kelt direktívájában ez az álláspont tükröződött.

Churchill és az angol Vezérkari Főnökök Bizottsága ezzel szemben az északi támadás mellett érvelt; elsősorban Berlin, a főváros bevételét sürgette. Churchill, ahogy memoárjában leírja, azon az álláspontón volt akkor, hogy „az angol—amerikai hadseregek legfőbb és igazi célja Berlin", és hogy „arcvonalukat Európában oly messzire kell előretolniuk kelet felé, amennyire csak tudják".

Churchill azonban nem érvényesíthette álláspontját. Minthogy az angol csapatok az expedíciós erőknek csupán negyedét tették ki, és Eisenhower álláspontja Washingtonban is támogatásra talált, Churchill végül is kénytelen volt beleegyezni a támadási irány amerikai elgondolásába.

HADMŰVELETEK EURÓPÁBAN 1945 JANUÁRTÓL MÁJUSIG. NÉMETORSZÁG KAPITULÁCIÓJA

KARTOGRAFIAI VALLALAT, BUDAPEST

A szövetséges csapatok nyugat-európai inváziója 1945-ben a német területek intenzív bombázása kísérte.

Az angol és amerikai légierő németországi berepülései 1944 második feléig meglehetősen rendszertelenek voltak, és nem gyakoroltak jelentősebb hatást a német gazdasági életre. 1944 második felében a támadások megsűrűsödtek. Mindannak a bombasúlynak, amelyet az angol—amerikai légierő a második világháború egész időszakában Németországra ledobott, 72 százaléka 1944. június 1. után került bevetésre. Ennek egyik oka az volt, hogy az angol—amerikai légierő a partraszállás időpontjáig nem szerezte meg Németország fölött a teljes légiuralmat. A másik ok az, hogy a megelőző hadműveletek — az 1942-ben végrehajtott észak-afrikai partraszállás, az 1943-as olaszországi invázió, majd a franciaországi partraszállás — nagymértékben lekötötték a szövetségesek légierejét.

A német területek hadászati bombázása 1944 közepétől öltött nagy arányokat, amikor már nyilvánvalóvá lett, hogy a németek elvesztik a háborút, légvédelmük pedig végzetesen meggyengült.

A hadászati bombázás célját és feladatait az 1943 januári casablancai konferencián határozták meg. A Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának a bombázó légierő parancsnokához intézett, 1943. január 21-én kelt direktívájában ez állt: „Az ön fő feladata az, hogy növekvő erővel pusztítsa és dezorganizálja Németország katonai, ipari és gazdasági rendszerét, és olyan mértékben bom-

Drezda az amerikai légitámadás után
Fénykép. 1945 február

lassza a német nép erkölcsi erejét, hogy a fegyveres ellenállásra való képessége halálosan meggyengüljön." A hadászati bombatámadások fő célpontjait fontosságuk és a támadások sorrendjében a következőkben jelölte meg a direktíva: hajógyárak, ahol tengeralattjárókat építenek és tárolnak; a repülőgépipar üzemei; a közlekedési hálózat; olajfeldolgozó és szintetikus üzemanyagot előállító üzemek; egyéb hadiipari üzemek.

A direktíva azt is előírta, hogy az amerikai légierő nappal támadjon, és pontos célbombázást hajtson végre; az angol gépek viszont éjszaka működjenek, a szőnyegbombázás módszerét alkalmazva.

A gyakorlatban azonban éjjel is, nappal is szőnyegbombázás folyt, amely romba döntötte a német városokat és tömegesen pusztította a lakosságot. A szövetségesek összesen 2 700 000 tonna bombát dobtak Németországra. A fasiszták által bűnös módon kirobbantott háború borzalmai most már magát a német lakosságot sújtották.

A német városok ellen intézett nagyarányú légitámadások során Hamburg és Drezda szenvedett a legtöbbet. Hamburgot 1943 július végén—augusztus elején érték sorozatos támadások; ezek következtében a lakóházak 61 százaléka elpusztult, 41 800 ember meghalt, 37 439 megsebesült, több ezer nyomtalanul eltűnt. Drezdát 1945. február 13—14-én érte a megsemmisítő légitámadás, olyan időszakban, amikor e támadásnak lényegében nem volt már hadászati értelme, hiszen Németország a végső vereség küszöbén állt. Drezdában ekkor 120 000 ember pusztult el.

A hadászati bombázások nem érték el fő céljukat, a német hadigazdaság tönkretételét. A német hadiipar egészen 1944 második feléig növelni tudta termelését. Csupán 1944 második felétől mutatkozott meg a bombázások hatása a kibocsátott ipari termékek mennyiségének csökkenésében. Különösen az üzemanyag-termelés érezte meg, hogy az angol—amerikai légierő elpusztította a szintetikus benzint előállító üzemeket. A döntő csapást azonban nem a légitámadások mérték a német hadigazdaságra, hanem a területi veszteségek. Németországot, ahol hosszú esztendőkön át tombolt a terror, és ahol még mindig a fasizmus diktatúrája uralkodott, ténylegesen csak úgy lehetett leverni, ha szétzúzzák haderejét, és elfoglalják területét.

2. AUSZTRIA FELSZABADÍTÁSA. NÉPI FELKELÉS ÉSZAK-OLASZORSZÁGBAN

A VÖRÖS HADSEREG FELSZABADÍTJA AUSZTRIÁT

1945 márciusában létrejöttek Ausztria felszabadításának feltételei. Ez az ország volt annak idején a hitlerista agresszió első áldozata.

A fasiszták a háború alatt egyik leghatalmasabb arzenáljukká építették ki Ausztriát. A vasércbányászat és acélöntés 1938 és 1944 között kétszeresére emelkedett, a nyersvastermelés csaknem háromszorosára, az olajkitermelés tizennyolcszorosára. Ezen az alapon hatalmas hadiipar épült, amely megszakítás nélkül ontotta a repülőgépeket, harckocsikat, tüzérségi lövegeket és egyéb fegyvereket a német hadsereg számára.

Az osztrák férfilakosság 18-tól 60 éves korig csaknem teljes számban a német hadseregben szolgált. A nép túlnyomó többségét, miként a német birodalom más részeiben, Ausztriában is alaposan áthatotta a fasiszta demagógia mérge: hosszú ideig hitt a német fegyverek legyőzhetetlenségében, majd a csodában, amely meghozza Németországnak a végső győzelmet.

Az ellenállási mozgalom azonban Ausztriában is kibontakozott. Legtevékenyebb részesei a kommunisták voltak. Nehéz viszonyok között, terror, provokációk, árulások közepette igyekeztek tömöríteni az antifasiszta erőket. Csoportokat alakítottak az üzemekben, újságokat és röplapokat

adtak ki és terjesztettek, diverziós és szabotázsakciókat hajtottak végre a hadiiparban, pénzt gyűjtöttek a bebörtönzött vagy kivégzett hazafiak családjainak megsegítésére. Az ország néhány vidékén (Felső-Ausztriában, Stájerországban) kisebb partizánegységek is működtek. Az ellenállók tevékenységét Ausztria Kommunista Pártjának emigrációban működő Központi Bizottsága irányította, előbb a Bécsben bizonyos megszakításokkal 1943 őszéig dolgozó szervező központon, utóbb a „Szabad Ausztria" rádióadón át. A kommunisták önfeláldozó tevékenységét látva egyes szocialista és katolikus csoportok is megmozdultak.

Az osztrák lakosságra erősen hatottak a Vörös Hadsereg sztálingrádi és kurszki győzelmei, majd az olasz összeomlás és kapituláció. Az 1943 októberében Moszkvában megtartott háromhatalmi külügyminiszteri konferencia deklarációt fogadott el, amelyben a Szovjetunió, Anglia és az Egyesült Államok kijelentették, hogy Németország és Ausztria 1938 márciusban végbement egyesülését nem létezőnek és hatálytalannak tekintik. A három nagyhatalom kormánya kimondotta, hogy „a szabad, független Ausztria feltámadását óhajtják látni". A deklaráció egyszersmind hangsúlyozta, hogy Ausztria felelősséggel tartozik a Németország oldalán folytatott háborúért, s helyzetének végleges rendezésénél figyelembe veszik majd, milyen mértékben járul hozzá az osztrák nép hazája felszabadításához.

Az osztrák antifasiszták e felhívásra németellenes harcuk fokozásával válaszoltak. Az antifasiszta mozgalom, lassan bár, de erősödött. 1944 őszén partizántevékenység kezdődött Karintiában, Felső-Stájerországban és Salzkammergutban. 1945 áprilisában a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg keretében harcba lépett annak az öt zászlóaljnak egyike, amelyek Ausztria Kommunista Pártja Központi Bizottságának kezdeményezésére alakultak.

Megélénkült az osztrák polgári ellenállás is. Az osztrák tisztek egy csoportja részt vett az 1944. július 20-i Hitler-ellenes összeesküvésben. Utóbb néhány szervezet alakult, azzal a céllal, hogy kapcsolatot teremtsen a szövetséges hadseregek vezérkaraival. Az egyik ilyen csoport kidolgozta a bécsi felkelés tervét, amelynek az lett volna a feladata, hogy megkönnyítse a Vörös Hadsereg hadműveleteit. Sikerült is kapcsolatot létesíteniük a szovjet parancsnoksággal. A felkelés irányító központját azonban a hitleristák árulás következtében elfogták, és a terv meghiúsult.

Az ellenállás Ausztriában nem fejlődött tömegmozgalommá. A nép mégis súlyos áldozatokat hozott. 1938-tól 1945 áprilisáig nem teljes adatok szerint 2700 osztrákot ítéltek halálra ellenállási tevékenység miatt, több mint 32 000-et pedig koncentrációs táborokban és börtönökben öltek meg Németországban és a németek által megszállt országokban. Sok osztrákot állítottak hadbíróság elé és végeztek ki defetizmus, dezertálás vagy a szövetséges csapatokhoz való átszökés kísérlete miatt; sokakat ítélet nélkül öltek meg. A legtöbb áldozatot a Kommunista Párt hozta: 2000 kommunistát kivégeztek, 4280-an szenvedtek évekig koncentrációs táborokban, sok ezren élték végig a Gestapo-börtönök szörnyűségeit. A párt Központi Bizottságának 13 tagja adta életét a hitlerizmus elleni harcban. A fasizmus elleni gyűlölet a háború végére már a lakosság nagy tömegeit magával ragadta. A 6. német páncéloshadsereg vezérkari főnöke 1945 április elején így nyilatkozott: „Bécsben már lőnek ránk, de nem az oroszok... Bécset a lakosság ellenállása miatt nem tudjuk tartani."

A 2. és 3. Ukrán Front csapatai, miután behatoltak Ausztria területére, gyorsan nyomultak előre, és már április 6-án megkezdték a harcot az osztrák főváros, Bécs bevételéért. A német fasiszta csapatok makacs ellenállást tanúsítottak. Az elkeseredett utcai harcok egészen április 13-ig tartottak, s a szovjet csapatok végül is teljesen megtisztították Bécset az ellenségtől.

A bécsi hadművelettel egyidőben és annak befejezése után a 3. Ukrán Front egységei felszabadították egész Kelet-Ausztriát és május elején elérték a Linz—Klagenfurt vonalat.

Kelet-Ausztria felszabadításával lehetővé vált az osztrák államiság visszaállítása. A szovjet kormány már a bécsi harcok idején nyilatkozatot tett közé, s ebben leszögezte: „nem célja Ausztria bármely területének megszerzése vagy Ausztria társadalmi rendjének megváltoztatása; közre fog

működni a német fasiszta megszállási rendszer felszámolásában és a demokratikus rendszer visszaállításában". Mihelyt a német fasisztákat kiűzték, Kelet-Ausztria városaiban és falvaiban helyi hatalmi szervek jöttek létre, ismét megkezdték tevékenységüket a politikai pártok és a szakszervezetek. Április 27-én a szocialista Karl Rennetrel az élén ideiglenes kormány alakult, a Kommunista Párt, a Szocialista Párt és a Néppárt képviselőiből. Ugyanazon a napon nyilatkozatot tettek közzé az osztrák demokratikus köztársaság újjászületéséről.

A szovjet fegyveres erők győzelmei tehát lehetővé tették, hogy Ausztria visszanyerje állami függetlenségét.

NÉPI FELKELÉS ÉSZAK-OLASZORSZÁGBAN 1945. ÁPRILIS 25-ÉN

1945 február—márciusában — amikor az angol—amerikai seregek még nem mozdultak ki téli állásaikból, és a fronton csend honolt — teljes lendülettel kibontakozott Észak-Olaszországban a partizánok támadása. Az olasz fasiszták „szociális köztársasága" széthullóban volt. A katonák és rendőrök tömegesen szökdöstek, a tisztviselők nagy számban hagyták el hivatalukat. A fiatalok, hogy elkerüljék a fasiszta hadseregbe való mozgósítást, a partizánokhoz csatlakoztak. Az északolaszországi ipar 1945 február végére gyakorlatilag megbénult. A kommunisták szervező munkája nyomán a munkások meghiúsították a német fasisztáknak az ipari felszerelés elszállítására irányuló kísérleteit. Elrejtették, a hegyekbe szállították a gépeket, őrséget álltak a gyáraknál. Az Észak-Olaszországban állomásozó 26 német hadosztály közül, amelyek 1945 április elején a „C" hadseregcsoportot alkották (ide tartozott a 10. hadsereg, a 14. hadsereg „Liguria" csoportja és a 75. hadtest), 6 hadosztály a partizánok ellen harcolt.

A front túloldalán a 15. szövetséges hadseregcsoport állt, állományában az 5. amerikai és a 8. angol hadsereggel, összesen 21 hadosztállyal és 9 önálló dandárral. A szövetséges haderőt, mint általában, itt is teljes létszámú és maximálisan felszerelt hadosztályok alkották. Az angol—amerikai haditechnika magasan fölülmúlta a németek felszereltségét. 1945. április 9-én Bolognától keletre megindult az angol támadás. Április 14-én az amerikaiak is támadásba lendültek, a Bolognától délnyugatra eső körzetből; április 24-én az amerikai csapatok átkeltek a Pó-folyón.

A partizánmozgalom időközben nagyon megerősödött. Az Olasz Kommunista Párt északolaszországi vezetősége 1945. április 10-én kibocsátotta a 16. számú utasítást, amelyben kimondta: elérkezett a döntő óra, meg kell kezdeni a felkelést. „Az Oderánál megindult szovjet támadás és az olaszországi angol—amerikai támadás a győzelmes küzdelem utolsó fegyvertényei lesznek. Nekünk is utolsó rohamra kell indulnunk. Már nem csupán az a dolgunk, hogy fokozzuk a partizánháborút. Elő kell készítenünk és meg kell kezdenünk az általános felkelést."

Április közepén az Arrigo Boldrini parancsnoksága alatt álló olasz partizánosztagok kemény harcok árán egész sor várost felszabadítottak. Április 19-én a partizánok és hazafiak, élükön a kommunista Barontinival, véres harcot vívtak Bolognáért, s csaknem teljesen felszabadították a várost; Bologna április 21-én vált végleg szabaddá, az odaérkező szövetséges csapatok segítségével.

A felső-olaszországi Nemzeti Felszabadító Bizottság április 24-én reggel elrendelte az általános sztrájkot és felkelést. A „Szabad Miláno" rádióállomás a következő közleményt sugározta: „A felsőolaszországi Nemzeti Felszabadító Bizottság felszólít benneteket: keljetek fel minden városban, minden faluban, hogy kikergessétek a megszállókat és fasiszta bérenceiket, és lerakjátok az új demokrácia alapjait, az új rendét, amely a nép érdekeit testesíti meg!"

Az olasz nép felkelt a döntő harcra. Április 25-én a partizánok és a munkások elfoglalták Milánót, azt a várost, amelyet a fasiszták utolsó bástyájukká akartak kiépíteni. A hazafiak győzelme gyors és teljes volt: az ellenség pánikba esett és demoralizálódott, nem utolsósorban vezetőinek gyáva magatartása miatt.

Utcai harcok Milánóban
Fénykép. 1945. április 25

A felkelés előestéjén Mussolini, hogy megakadályozza a hazafiak felléépését, találkozott a Nemzeti Felszabadító Bizottság képviselőivel. Megtudta tőlük, hogy a hitleristák „elárulták": az ő tudta nélkül már régóta tárgyalnak az angol—amerikai hadvezetőséggel a kapitulációról. Ennek ellenére a megbeszélés végeztével eltávozott Schuster bíboros palotájából, ahol a találkozó folyt, s a többi fasiszta főkolompossal együtt megpróbált Németországba menekülni. Autóoszlopukat azonban a svájci határ közelében feltartóztatták a partizánok.

A Nemzeti Felszabadító Bizottságnak és a Felszabadító Önkéntesek Főparancsnokságának ítélete alapján április 28-án Mussolinit és a neofasiszta Salói Köztársaság néhány más vezető alakját agyonlőtték.

Torinóban már április 18-án kirobbant az általános sztrájk, és csakhamar fegyveres harcba torkollott: a munkások összecsaptak a hitleristákkal, akik le akartak számolni velük, még mielőtt a hegyekből előtörnek a partizánhadosztályok. A németek páncélosokat és tüzérséget vetettek be, de nem értek el sikert. A partizánok és a hazafiak a város elhagyására kényszerítették a német helyőrséget, és gyorsan megtörték az olasz fasiszták ellenállását. Április 25-én a genovai német fasiszta csapatok parancsnoka is aláírta a feltétel nélküli fegyverletételt. Az olasz hazafiak oldaláról a genovai Nemzeti Felszabadító Bizottság elnöke, a kommunista Remo Scappini fogadta el a német kapitulációt. Ezzel Olaszország legnagyobb kikötővárosa elkerülte a pusztulást.

Hosszas, makacs küzdelem bontakozott ki Velencében is. Kemény harcok folytak Velence-tartomány útjain, mivel a német katonai oszlopok mindenáron el akarták érni az Ausztriába vezető hegyszorosokat. A harc néhol egészen április 29-ig tartott, és a hazafiak teljes győzelmével végződött.

Az észak-olaszországi felkelés tömegfelkelés volt. A partizánok döntő támadását mindenütt

támogatta a lakosság. A felkelő erők 125 északolasz várost és községet szabadítottak fel az angol amerikai csapatok odaérkezése előtt.

Április 29-én az Olaszországban rekedt német csapatok hivatalosan is megadták magukat, de addigra már sok német egység letette a fegyvert a partizánok előtt. Az Észak-Olaszországba nyomuló angol és amerikai seregek olyan városokba vonultak be, ahol a hatalom már napok, sőt néhol hetek óta a hazafiak kezében volt.

A szövetséges csapatok észak-olaszországi támadását tehát szélesen kibontakozó népi felkelés, az ellenállók erőteljes és általános harca kísérte. Az angol—amerikai hadosztályok, miután a németek Olaszországban letették a fegyvert, északi és északkeleti irányban haladtak tovább. Május 2-án bevonultak Triesztbe, május 4-én a Brenner-hágónál egyesültek a 7. amerikai hadsereg egységeivel. Olaszország területén véget ért a háború.

3. A NÉMET FASISZTA HADSEREG VÉGSŐ VERESÉGE. A SZOVJET CSAPATOK ELFOGLALJÁK BERLINT

A NÉMETORSZÁGI HELYZET

Németország 1945 április közepére keleten is, nyugaton is igen nagy, gazdaságilag életfontosságú területeket vesztett. A Vörös Hadsereg 1944—1945-ös téli offenzívája és az angol—amerikai seregek előretörése gyűrűbe fogta. A Harmadik Birodalom széthullóban volt.

A hitleri Németország reménytelen helyzetét mutatta az is, hogy az addig semleges vagy nem hadviselő álláspontot képviselő országok egy része sietve hadat üzent a németeknek. Ezt tette február 23-án Törökország, amely e merőben szimbolikus aktus révén kívánt helyet szorítani magának a békekonferencia asztala mellett, a győztesek oldalán. Február 26-án hadat üzent Németországnak Egyiptom, 27-én Szíria, március 4-én pedig a korábbi német szövetséges: Finnország.

Határozottabb magatartásra szánta el magát a semleges Svédország is. 1944 őszén teljesen megszüntette Németországgal folytatott kereskedelmét. 1945 tavaszán a svéd hadvezetőség előkészületeket tett rá, hogy betörjön Norvégiába és Dániába, azzal a céllal, hogy az ott állomásozó német csapatokat kapitulációra kényszerítse. A szovjet csapatok által felszabadított észak-norvégiai területre Svédországban kiképzett és felfegyverzett norvég „rendőr"-alakulatok érkeztek.

A hitlerista vezető klikk azonban még ekkor sem adta fel a reményt, hogy „politikai megoldást" talál, amely megmenti a végső pusztulástól. Hitler, aki időközben már tökéletesen elvesztette valóságérzékét, makacsul ragaszkodott elképzeléséhez, hogy az antifasiszta koalíció széthullása elkerülhetetlenül bekövetkezik. 1945 áprilisában Wolff SS-obergruppenführerrel folytatott beszélgetésében így nyilatkozott: „Semmi szükség sincs arra, hogy abbahagyjuk a védelmi harcot. Keleten még két hónapig fel tudjuk tartóztatni az oroszokat... Ez idő alatt feltétlenül szétesik az oroszok és az angolszászok szövetsége."

Roosevelt elnök 1945. április 12-én bekövetkezett halála még inkább megerősítette az effajta illúziókat. Hitler környezetében azt emlegették, hogy a hétéves háború idején a porosz II. Frigyest is hasonló esemény mentette meg a fenyegető katasztrófától: Erzsébet cárnő váratlanul meghalt, és III. Péter lépett az orosz trónra. Goebbels, miközben Roosevelt halála alkalmából gratulált Hitlernek, kifejtette, hogy április 12. fordulóponttá válik a háború menetében. Truman, az új amerikai elnök, első nyilatkozatában szót ejtett a hadműveletek gyors befejezéséről; a hitleristák ezt úgy értelmezték, mint annak jelét, hogy az Egyesült Államok a Németországgal kötendő különbéke útjára kíván lépni. Ezzel kapcsolatban utasították a hadseregparancsnokságot, hogy tovább erősítse az ellenállást a szovjet—német fronton.

A német hadvezetés, a számára kedvező terepviszonyokat kihasználva, szilárd és mély védelmet épített ki a Berlinhez vezető felvonulási utakon, elsősorban az Odera és a Neisse nyugati partján. A védelmi vonal, amelynek mélysége 20-tól 40 kilométerig terjedt, három védőövezetből állt; a legfontosabb irányokban az egyes övezetek közt is közbeeső és térkitöltő erődítményeket helyeztek el. A Berlint fedező terület valamennyi lakott helyét védelmi csomóponttá építették ki. Csaknem az egész légvédelmi tüzérséget a harckocsi-elhárítás erősítésére rendelték. Nagy-Berlint és közvetlen környékét egyetlen hatalmas erődített körzetté alakították, külső, belső és városi védelmi gyűrűvel. Berlin védelmét 9 szektorra tagolták, s a város centrumát különösen megerősítették.

A főváros irányában felsorakozott szovjet csapatok ellen a német „Visztula" hadseregcsoport és a „Közép" hadseregcsoport két-két hadseregét vetették be. Magát Berlint 200 000 főnyi helyőrség és az úgynevezett Volkssturm több mint 200 zászlóalja védelmezte. A német parancsnokság tartalékát 8 hadosztály, köztük 1 gépesített hadosztály alkotta; ezeket a várostól északra, nyugatra és délre helyezték el. A fővárost egészében véve hatalmas erő — körülbelül 1 millió ember — védte, 10 400 löveggel és aknavetővel, 1500 harckocsival és önjáró löveggel, mintegy 3300 repülőgéppel, több mint 3 millió páncélelhárító páncélöklöllel.

A Kurlandban, Kelet-Poroszországban és Breslaunál (Wrocławnál) körülzárt német hadseregcsoportoknak megparancsolták, hogy szilárdan tartsanak ki, nehogy az ott lekötött szovjet erőket is Berlin ellen vezényelhessék.

Hitler parancsot adott, hogy Berlint az utolsó emberig védeni kell. A tisztek és tábornokok kötelesek voltak drákói rendszabályokkal megtorolni az átszökés és dezertálás minden kísérletét. Berlin védelmének birodalmi biztosává Goebbelst nevezték ki. Külön parancsban rendelték el, hogy figyelmeztetés nélkül tüzérségi tüzet kell nyitni azokra a csapatokra vagy kisebb egységekre, amelyek önként feladják állásaikat. A propagandaapparátus azt a hírt terjesztette, hogy az utolsó pillanatban bevetik az új „titkos fegyvert", amely az egész, Berlint támadó szovjet hadsereget megsemmisíti.

A BERLINT VÉDŐ NÉMET HADSEREG VERESÉGE

A berlini hadművelet általános tervét a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása és a Berlin irányában harcoló frontparancsnokok együtt dolgozták ki. Megvalósítását közvetlenül a főhadiszállás irányította. A terv előírta az ellenséges védelem áttörését, a Berlint védő német hadseregcsoportok részekre szaggatását, bekerítését és megsemmisítését. A Vörös Hadsereg előtt az a feladat állt, hogy gyorsan elfoglalja Berlint, és kapitulációra kényszerítse Hitler klikkjét. Az angol—amerikai csapatok Főparancsnoksága és a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása közt közvetlen kapcsolat létesült. A német főváros elfoglalása után a szovjet csapatoknak előre kellett törniük az Elbához, hogy ott találkozzanak a szövetséges csapatokkal.

A berlini hadművelet során teljes nagyságában megmutatkozott a Vörös Hadsereg harci ereje. Két és félmillió ember, több mint 41 000 löveg és aknavető, 7500 repülőgép, 6250 harckocsi és önjáró tüzérségi löveg vonult fel. A szovjet—német erőviszonyok a következőképpen alakultak: a Vörös Hadsereg létszáma Berlinnél 2,5 : 1 arányban, tüzérségi lövegeinek és aknavetőinek száma 4 : 1 arányban, harckocsijainak és önjáró lövegeinek száma 4,1 : 1 arányban, repülőgépeinek száma 2,3 : 1 arányban múlta felül a németekét. A fő csapások irányában a szovjet fölény még jelentősebb volt.

A hadműveletek végrehajtásával az 1. Belorusz Front (parancsnoka: Zsukov, a Szovjetunió marsallja), az 1. Ukrán Front (parancsnoka: Konyev, a Szovjetunió marsallja) és a 2. Belorusz Front (parancsnoka: Rokosszovszkij, a Szovjetunió marsallja) csapatait bízták meg. A szovjet katonák harci lelkesedése magasra csapott. Megesküdtek a hazának és a népnek: teljesítik a reájuk bízott dicsőséges feladatot és kitűzik Berlinre a győzelem zászlaját. A szovjet harcosokat eltöltő erkölcsi

erőről vall az a tény is, hogy a berlini támadás előkészítése idején 18 000 katonát és tisztet vettek fel a Kommunista Pártba. A berlini hadművelet során a szovjet harcosokkal vállvetve küzdöttek a Lengyel Hadsereg 1. és 2. hadseregének harcosai Popławski és Świerczewski dandártábornokok parancsnoksága alatt.

Az 1. Belorusz Front támadása április 16-án hajnalban indult meg, 20 perces tüzérségi előkészítés után. A háború folyamán először alkalmaztak légvédelmi fényszórókat a harctér megvilágítására: 150 hatalmas erejű fényszórót kapcsoltak be, hogy elvakítsák az ellenséges gyalogságot. Egyidejűleg megindult a légierő is: nagy erővel csapott le az ellenség megerősített pontjaira és tüzérségi állásaira. A szovjet tüzérség és légierő összpontosított támadása mégsem tudta teljesen szétzúzni az ellenséges védelem tűzrendszerét. A németek elkeseredett ellenállást tanúsítottak. A nap második felében harcba vetett két szovjet gárda-harckocsihadsereg nem volt képes a gyalogság elé törni, és kénytelen volt a gyalogság harcrendjében küzdeni. Az ellenség védelmi állásait tehát egyenként kellett bevenni. Különösen heves harc tombolt a jól megerősített seelowi magaslatokért, minthogy e magaslatok a Berlinhez vezető távolabbi felvonulási utak kulcspozícióit képezték. Az ellenség összevont páncélos erői, a tüzérséggel együttműködve, kedvező magaslati állásokból tüzelhettek a támadó szovjet csapatokra. Április 17-én 800 nagyhatósugarú bombavetőgép összpontosított támadása és rövid, de nagyerejű tüzérségi előkészítés után rohamra indultak a 8. gárdahadsereg csapatai és az 1. gárda-harckocsihadsereg egységei, és elfoglalták a magaslatokat. Április 19-én már teljes hosszában áttörték a németek oderai védővonalát, és 30 kilométert nyomultak előre.

Az 1. Ukrán Front támadása kedvezőbb viszonyok között bontakozott ki. Az ellenséges védelem itt nem volt olyan erős, mint a seelowi magaslatokon. A szovjet csapatok, mennyiségi és minőségi fölényüket kihasználva, már a 40 perces tüzérségi előkészítés idején, füstfelhőtől takarva, átkeltek a Neisse-folyón. Az itt bevetett 3. és 4. gárda-harckocsihadsereg már április 18-án estére áttörte az egész neissei védővonalat, szétzúzta a 4. német páncéloshadsereg főerőit, és gyorsan tört előre dél felől Berlin irányában.

Április 19 és 25 között a szovjet csapatok kemény harcot vívtak, hogy körülzárják és egyidejűleg darabokra szaggassák a Berlint védő német csoportokat. Az 1. Belorusz Front jobb szárnyán harcoló hadseregek a németek heves ellenállását és elkeseredett ellencsapásait leküzdve előretörtek nyugatra, és április 21-én elérték Berlin délkeleti és északkeleti peremvárosait. Április 25-én az 1. Belorusz Front és az 1. Ukrán Front csapatai két elvágott német csoportosulás körül bezárták a gyűrűt: az egyiket Berlinnél, a másikat Cottbus körzetében fogták körül. (Az utóbbi csoportot frankfurt—gubeni csoportnak nevezték arról a két városról, amelyek között a hadművelet kezdetén elhelyezkedett.) Mindkét csoport 200—200 000 emberből állt.

A Vörös Hadsereg tehát mesterien és teljes sikerrel hajtotta végre a Berlin körzetében védekező hatalmas német hadseregcsoport darabokra szabdalásának és bekerítésének hadászati manőverét.

Sikeresen bontakozott ki a 2. Belorusz Front támadása is. Csapatai április 20-án Stettintől (Szczecin) délre átkeltek az Odera-folyó mindkét ágán, és szétverték a folyó nyugati partján létesített német védelmet. Eközben magukra vonták az ellenség tartalékerőit, lehetetlenné téve, hogy a német hadvezetés Berlin védelmének megerősítésére vesse be azokat.

A berlini hadművelet első szakasza április 25-én befejeződött. A Berlinhez vezető felvonulási utakat védő német csapatok szétdarabolása és bekerítése katasztrofálissá tette a német hadsereg helyzetét és még közelebb hozta vereségét. A harcok már a főváros utcáin folytak.

Németország belső helyzete eközben napról napra válságosabb lett. Hitler április 10-én parancsot bocsátott ki, amely Németország még meg nem szállt területét két igazgatási-hadműveleti zónára osztotta: északira és délire. Az északi zóna teljhatalmú főnökévé a flotta főparancsnokát, Dönitz vezértengernagyot nevezte ki, ráruházva a teljes polgári és katonai hatalmat. A déli zónában Kesselring vezértábornagy kapta ugyanezt a meghatalmazást. Hitler a führeri címet, az államfői

A NÉMET FASISZTA CSAPATOK SZÉTZÚZÁSA BERLIN IRÁNYÁBAN. A SZOVJET CSAPATOK OSTROMA BERLIN ELLEN (1945. ÁPRILIS 16—MÁJUS 8.)

12° Gr.-tól K-re
14°
54°
52°
Michaelsdorf
Stralsund
RÜGEN
Warnemünde
Rostock
Wolgast
Swinemünde
Kammin
Wismar
Demmin
Güstrow
Schwerin
2. (brit) hds.
Ludwigslust
Grabow
Gnevsdorf
Neubrandenburg
Stettin
Altdamm
3. pc. hds.
4. lho.
2. Belorusz Front
1. Belorusz Front
16. lho.
Visztulai hadseregcsoport
Templin
Angermünde
Odera
Steiner-csoport
Wittenberge
Rathenow
Havel
Bernau
BERLIN
9. hds.
Küstrin
Stendal
9. (amer.) hds.
Potsdam
Fürstenwalde
Frankfurt a. d. O.
Brandenburg
12. (Wenck) hds.
Zossen
9. hds. részei és a 4. pc. hds.
Beeskow
IV. 25.
Magdeburg
Luckenwalde
Spree
Lübben
Guben
Wittenberg
Elba
Dessau
1. (amer.) hds.
Pretzsch
Cottbus
Forst
1. Ukrán Front
2. lho.
Saale
Torgau
Fünsterwalde
Halle
3. (amer.) hds.
Lipcse
Riesa
4. pc. hds.
Meissen
Drezda
Bautzen
Görlitz
17. hds.
Zeitz
Zittau
Neisse
Chemnitz
1:3 000 000
14°

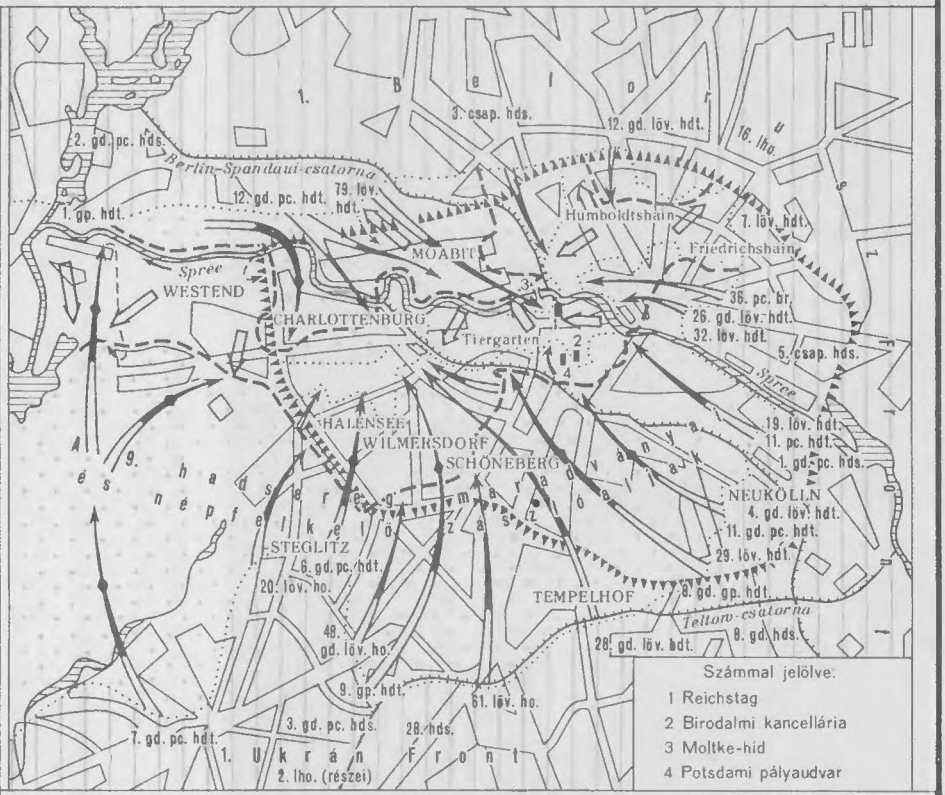

A szovjet—német front április 16-án

A szovjet csapatok támadásai április 16-tól (1. Bel. Front, 1. Ukr. Front) és április 20-tól (2. Bel. Front)

Az angol—amerikai csapatok előretolt egységei által április 20-ig elért vonal

A német fasiszta csapatok átcsoportositása és ellencsapásai

Berlin védelmi vonala

A szovjet csapatok által április 25-ig felszabaditott terület

Az amerikai csapatok előretolt egységeinek előnyomulása az Elbához és a szovjet csapatokkal történt találkozásuk helyei (április 25-én)

A szovjet csapatok támadásai április 26-tól

A szovjet csapatok helyzete Berlinben április 28-án

A Berlin kapitulációjáig (május 2.) felszabaditott városrészek

A nyugatra áttört és a szovjet csapatok által megsemmisitett frankfurt—gubeni német fasiszta csapatok maradványai

A szovjet csapatok átcsoportositása a prágai hadműveletekhez (május 4—5.)

A szovjet csapatok kiindulási helyzete és a Prága felszabaditására irányuló hadműveletek megindulása (május 6-tól)

A szovjet és szövetséges csapatok helyzete május 8-án

Karol Świerczewski tábornok szovjet tisztekkel megbeszéli a Neisse-folyón való átkelés tervét
Fénykép. 1945 április

jogokat és a hadsereg legfőbb főparancsnokságát magának tartotta fenn, és elhatározta, hogy Berlinben marad.

Miután a Vörös Hadsereg bekerítette Berlint, Hitler hatalma Németország többi része fölött nagyrészt formálissá vált. Ez még inkább fokozta a náci vezetők közt dúló hatalmi harcot. Göring, aki a déli zónában tartózkodott, április 23-án rádiógramban közölte Hitlerrel, hogy a führer utódjaként kezébe kívánja venni a hatalmat. Terve az volt, hogy mint a német állam új vezetője, egyezséget köt az Egyesült Államokkal és Angliával, véget vet nyugaton a hadműveleteknek, és tovább harcol a szovjet fegyveres erők ellen. Hitler megparancsolta, hogy zárják ki Göringet a náci pártból, távolítsák el tisztségeiből, fosszák meg címeitől és tartóztassák le. Ugyanakkor egy másik cinkosa is hátat fordított Hitlernek. Himmler, aki az északi zónában tartózkodott, április 24-én hajnalban találkozott a svéd közvetítővel, Bernadotte gróffal. Közölte vele: készen áll arra, hogy eltávolítsa Hitlert, saját kezébe vegye a hatalmat, és fegyverszünetet kössön a nyugati hatalmakkal. Himmler ajánlatát az angol és amerikai kormány tudomására hozták. A nyugati szövetségesek azonban emlékeztek a korábbi svájci különtárgyalások kedvezőtlen következményeire és jól tudták, milyen gyűlöletes politikai figura Himmler. Ezért elutasították javaslatát, egyidejűleg értesítve róla a szovjet kormányt, majd nyilvánosságra hozták a Himmler és Bernadotte közt lefolyt tárgyalások anyagát. Hitler, tudomást szerezve legközelebbi segítőtársának akciójáról, április 28-án őt is kizáratta a náci pártból. Göring és Himmler mellett a náci rezsim utolsó napjaiban Speer fegyverkezési miniszter is kinyújtotta kezét az államfői hatalom után. Speer álláspontja a vezető német monopóliumok nézeteit tükrözte, azokét, amelyeket mindig is képviselt.

Speer március 15-én memorandumot nyújtott át Hitlernek. Ebben kifejtette, hogy a katonai vereség elkerülhetetlen; majd a következőket javasolta: a visszavonuló német hadsereg haladék-

Szovjet és lengyel csapatok átkelése a Neisse-folyón
Fénykép. 1945 április

talanul szüntesse be a hazai gyárak, bányák, közlekedési berendezések rombolását; csökkentsék a minimumra a hidak robbantását; készüljenek fel arra, hogy „magánszemélyek" kezébe adják át az állami javakat, tehát a ruházati, ipari és élelmiszerraktárakat. Április elején Hitler és Speer között kiélesedett a konfliktus. Speer és az őt támogató Guderian megpróbálták rábeszélni a hadseregcsoportok parancsnokait, hogy ne engedjék végrehajtani az ipari üzemek megsemmisítését elrendelő parancsot. Speer április közepén elhagyta Berlint, és az északi zónában titkos kormányt szervezett, amelynek hatalma abban az időben ténylegesen nem volt kisebb, mint Hitleré. Speer és a vele együttműködők akkoriban jutottak arra a gondolatra, hogy a német hadsereg részenként kapituláljon nyugaton. Ez a terv részben meg is valósult. Befolyásos hamburgi gyáriparosok Wallenberg svéd bankár útján tárgyalni kezdtek a nyugati hatalmakkal a városnak és környékének kapitulációjáról. Speer akkori nagy befolyásáról tanúskodik, hogy Hitler, aki a legkisebb engedetlenségért is szigorúan büntette a hozzá közelállókat, nem nyúlt Speerhez, jóllehet pontos információkkal rendelkezett tevékenységéről. Április 23-án Speernek sikerült elérnie, hogy Dönitzet — aki lényegében Speer akaratának végrehajtója volt — maga Hitler jelölje ki esetleges utódjának.

AZ AMERIKAI—ANGOL CSAPATOK ELŐRETÖRÉSE AZ ELBÁHOZ

Miután a szövetségesek bekerítették a Ruhr-vidéken harcoló német erőket, a hitleristák nyugati arcvonala gyakorlatilag széthullott. Eisenhower április 2-án kiadott direktívájának megfelelően az amerikai és angol csapatok gyorsan és akadálytalanul törtek előre kelet felé. A szovjet csapatok berlini rohamának harmadik napján, 1945. április 18-án a Ruhr-vidéki német erők — 21 hadosztály, 325 000 ember — letették a fegyvert.

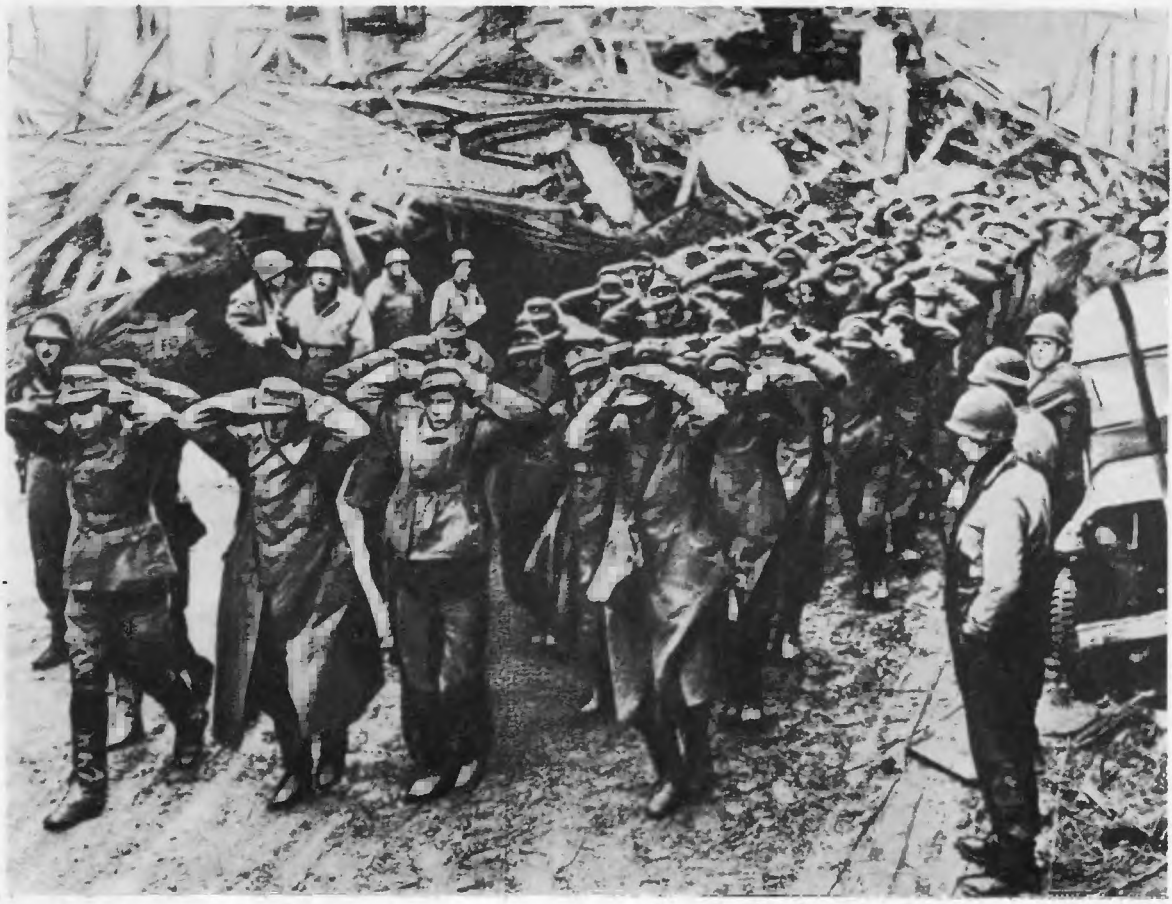

Német hadifoglyok a Ruhr-vidéken
Fénykép. 1945 április

A szövetségesek 21. hadseregcsoportja, amely északkeleti irányban nyomult előre, április második felében elérte az Elba déli szakaszát, átkelt rajta és továbbhaladt keleti irányban. Május első napjaiban csapatai elfoglalták Ludwigslustot, Schwerint és Lübecket. Május 3-án harc nélkül bevonultak Hamburgba.

A középső irányban előretörő 12. hadseregcsoport csapatai április közepén Wittenberg, Magdeburg, Dessau körzetében érték el az Elbát. Április 19-én az amerikai csapatok bevonultak Lipcsébe és Halléba. Az 1. amerikai hadsereg 5. hadtestének előrevetett osztagai április 25-én az Elbánál, Torgau környékén találkoztak a szovjet csapatokkal. A nyugati és a keleti front egybeolvadt. A 12. szövetséges hadseregcsoport jobb szárnyának egységei, amelyek délkeletnek tartottak, április 12-én bevették Erfurtot, és április 18-án Csehszlovákia területére léptek. Május elején Linz körzetében az amerikai csapatok Ausztriába értek.

BERLIN ELESTE

Április 26-án megindult a berlini hadművelet második, befejező szakasza: a két bekerített német csoportosulás felszámolása, Berlin ostroma és a szovjet csapatok széles frontú előretörése az Elbához.

A német hadvezetőség még a berlini gyűrű teljes bezárulása előtt elrendelte, hogy Wenck tábornok 12. hadserege, amely az Elba vonalán az amerikaiak ellen sorakozott fel, forduljon keletnek. A birodalmi kancellária óvóhelyére szorult Hitler-klikk ebbe a hadseregbe vetette utolsó reményét. A 12. hadsereg feladata az lett volna, hogy Berlintől délre támadásba menjen át, és felszabadítsa a bekerített frankfurt—gubeni csoportosítást. A manővernek egyben politikai célja is volt: meg kellett mutatni a nyugati hatalmaknak, hogy a németek velük szemben gyakorlatilag már nem tanúsítanak ellenállást. A Vörös Hadsereg azonban meghiúsította az ellenség próbálkozásait: a gyűrűt sem kívülről, sem belülről nem engedte megtörni. A Wenck-féle hadsereg vereséget szenvedett, maradványai nyugatra futottak, hogy az angol—amerikai csapatoknak adják meg magukat. Május 1-re a szovjet csapatok felszámolták a frankfurt—gubeni német csoportosulást. Egyidejűleg elkeseredett harcok folytak a Berlinben körülzárt hadcsoport megsemmisítéséért is.

A németek alaposan felkészültek a főváros védelmére. Több mint 400 vasbeton erődítményt emeltek, s maximálisan kihasználták az épületek, a földalatti berendezések nyújtotta lehetőségeket. A folyókon és csatornákon átvezető hidakat felrobbantották. A hitleristák arra készültek, hogy szívós harcot folytatnak minden házért, minden városnegyedért, hogy felőröljék a szovjet csapatok erejét.

A szovjet csapatok azonban, miközben csapásmérő csoportjaik megkerülték az ellenség erődítményeit, lépésről lépésre összébb szorították a gyűrűt. A támaszpontokká és ellenállási gócokká alakított épületeket vízszintesen irányított ágyútűzzel rombolták szét. Nagy szerep jutott a korábbi városi harcok tapasztalatai alapján szervezett rohamcsoportoknak. A bekerített ellenség április 28-ra egy szűk övezetben szorult össze, amely a város centrumát is magában foglalta, és minden oldalról tüzérségi tűz alatt állt. Április 29—30-án a szovjet harcosok már a város szívéért csatáztak; eljutot-

Szovjet és amerikai katonák találkozása az Elbánál
Fénykép. 1945. április 25

Szovjet harckocsik Berlinben
Fénykép. 1945 május

tak a Reichstag és a birodalmi kancellária épületéhez, amelynek betonpincéje Hitlert és legközelebbi embereit rejtette, továbbá elérték a Brandenburgi Kaput. A harc iszonyúvá vált. A Reichstagot és közvetlen környékét a németek a lehető legjobban megerősítették. Ezeket az épületeket ötezer hitlerista védte, a halálraítéltek kétségbeesésével. Egyes szovjet harcosok mégis eljutottak a Reichstag épületéhez és vörös zászlókat tűztek az ablakokba, tornyokra, oszlopokra. Április 30-án estére sikerült elfoglalniuk az épületet. A rohamozók között ott volt a 150. hadosztály 756. lövészezredének két felderítője, M. A. Jegorov őrmester és M. V. Kantarija közlegény. Ők őrizték azt a zászlót, amelyet a 3. csapásmérő hadsereg haditanácsa bízott a hadosztályra, hogy kitűzze a Reichstag tetejére. Az égő épületben vívott heves harc után Jegorov és Kantarija, az A. P. Bereszt hadnagy parancsnoksága alatt küzdő harcosok segítségével, 1945. május 1-én hajnalban kitűzték a Reichstagra a győzelem lobogóját. A Reichstag eleste végképp demoralizálta a hitleristákat. A berlini helyőrség még szét nem vert egységei egymás után megadták magukat.

Hitler április 30-án este öngyilkos lett. Holttestét a birodalmi kancellária udvarán elégették. Halála előtt elkészítette „politikai végrendeletét", amelyben kijelentette, hogy a legfőbb hatalmat Dönitz kezébe teszi le. Miniszterelnökké Goebbelst nevezte ki.

A május 1-re virradó éjszakán Goebbels és Hitler helyettese, Bormann, akik a birodalmi kancelláriából irányították a berlini helyőrség maradványainak védelmi harcát, átküldték Krebs gyalogsági tábornokot, a német szárazföldi erők új vezérkari főnökét V. I. Csujkov hadseregtábornokhoz, a 8. gárdahadsereg parancsnokához. Krebs feladata — mint kihallgatása során kiderült — az volt, hogy felderítse: van-e lehetőség arra, hogy a szovjet hadvezetőséget különtárgyalásokra provokálják, s ezen a módon a Szovjetuniót összeveszítsék nyugati szövetségeseivel. A szovjet hadvezetőség

A német hadsereg megadja magát Berlinben
Fénykép. 1945 május

kategorikusan azt követelte Krebstől, hogy a német csapatok azonnal szüntessék be a harcot, és feltétel nélkül tegyék le a fegyvert valamennyi szövetséges hatalom előtt. Minthogy Krebsnek nem volt megfelelő felhatalmazása, visszaküldték a birodalmi kancelláriába.

Goebbels és Krebs, miután végképp bebizonyosodott, hogy nem tudják becsapni a szovjet hadvezetőséget, öngyilkosságot követtek el. Bormann megkísérelte, hogy kijusson a bekerítésből. További sorsa ismeretlen.

Május 2-án befejeződött az ellenség berlini csoportosításának felszámolása. Május 7-én a szovjet csapatok széles fronton elérték az Elbát.

A berlini hadműveletek eredményeként a három szovjet front erői megsemmisítő vereséget mértek a németek rendkívül erős csoportosítására, végképp szétzúzták a fasiszta Németország fegyveres erőit, és elfoglalták fővárosát.

A német „Visztula" hadseregcsoport a berlini csata után nem létezett többé. Megsemmisült a „Közép" hadseregcsoport jelentékeny része is. Az ellenség mintegy 250 000 embert veszített halottakban, 480 000 német katona és tiszt pedig fogságba került. Fegyverzetük a szovjet hadsereg kezére jutott. A grandiózus berlini csatában teljes nagyságában megmutatkozott a Vörös Hadsereg négy év harcaiban szerzett óriási katonai tapasztalata, roppant ereje és hadvezetési művészete. A berlini győzelem tette fel a koronát arra a nehéz és véres küzdelemre, amelyet a szovjet nép szabadságáért és függetlenségéért vívott. Berlin eleste egyben a fasiszta Németország katonai és politikai összeomlását is jelentette; államapparátusa és gazdasági rendszere szétesett.

A háborúnak azonban még mindig nem volt vége. A sokat szenvedett Csehszlovákia teljes felszabadítása még hátra volt.

4. A VÖRÖS HADSEREG BEFEJEZI CSEHSZLOVÁKIA FELSZABADÍTÁSÁT

A CSEHSZLOVÁKIAI HELYZET

A 2. és a 4. Ukrán Front csapatai 1945 áprilisában Morvaország területére léptek. A 2. Ukrán Front egységei április 26-án bevonultak a morva terület fővárosába, Brnóba, a 4. Ukrán Front egységei pedig április 30-án felszabadították a legfontosabb ipari centrumot, Moravska Ostravát.

Az 1. Ukrán Front középső csapatai Wittenbergtől délre és Drezdától északra elérték az Elbát, és az ellenség Csehországban álló egész csoportosítását fenyegették.

Időközben az amerikai csapatok is eljutottak Csehszlovákia nyugati határához. Az amerikai légierő bombázni kezdte a nagy csehszlovák ipari központokat. Április 25-én az amerikai repülőgépek hatalmas pusztítást vittek véghez a pilzeni Škoda-üzemekben. Jelentős kárt szenvedtek a munkásnegyedek is, tömérdek békés ember meghalt.

A Csehszlovákiában rekedt német haderő, bár Berlin eleste után teljesen reménytelenné vált a helyzete, nem tette le a fegyvert. Továbbra is makacsul ellenállt a támadó szovjet csapatoknak. A hitlerista parancsnokság elhatározta, hogy a kedvező természeti adottságokat és a német—csehszlovák határon még 1933 és 1939 közt épített erődítményeket kihasználva Csehszlovákiában vívja meg az utolsó harcot a Vörös Hadsereggel.

A cseh területen még igen nagy német erők tevékenykedtek: a „Közép" hadseregcsoport egy része és az „Ausztria" hadseregcsoport főerői, Schörner vezértábornagy, illetve Rendulic vezérezredes parancsnoksága alatt. A német csoportosítás 62 hadosztályból, igen sok önálló ezredből és

A Vörös Hadsereg konyhája élelmet oszt Berlin lakosainak
Fénykép. 1945 május

A győzelem köszöntése
Berlin. Reichstag. Fénykép. 1945

zászlóaljból állt, s összesen mintegy 900 000 emberrel, 9700 löveggel és aknavetővel, több mint 2200 harckocsival és önjáró löveggel, mintegy 1000 repülőgéppel rendelkezett.

A Vörös Hadsereg 1945-ös téli és tavaszi győzelmei, a szlovák felkelők hősi példája, a Nemzeti Front kormányának megalakulása cseh földön is elősegítették az ellenállási mozgalom fellendülését. A Cseh—Morva-dombvidéken egyre több partizánbrigád működött: a Jan Kozina, a Jan Hus, a Doktor Tyrš, a Jermak, az Orjol és mások. A morva—szlovák határvidéken a Jan Žižka partizánbrigád, a brdói hegyekben, ahol a partizánmozgalom igen erőteljes volt, a „Halál a fasizmusra", a Ruda Straž, a Fakel, a Kirov és más osztagok tevékenykedtek. A Szovjetunióból és Szlovákiából partizánosztagok érkeztek a csehek segítségére. Erősödött a partizánmozgalom a hradeci és tabori területen is.

A prágai nagyüzemekben, így a Českomoravská-Kolben-Daněk, a Česko Zbrojevka, az Avia, a Junkers gyárban megélénkült a partizánosztagokkal is kapcsolatban álló ellenállási csoportok tevékenysége. Az ösztönösen alakult, társadalmilag heterogén ellenállási csoportokban egyre erősebben érvényesült Csehszlovákia Kommunista Pártjának befolyása.

1945 áprilisára a cseh területeken rendkívül feszültté vált a helyzet. A megszállók uralmi rendszere szétesőben volt. A cseh nép gyűlölete nagy erővel forduit a fasiszták ellen. Csehszlovákia Kommunista Pártjának földalatti Központi Bizottsága — immár a negyedik a háború kitörése óta — 1945 elején hozzálátott a fegyveres felkelés előkészítéséhez. Áprilisban a párt és a forradalmi szak-

szervezetek kezdeményezésére létrejött a cseh ellenállás irányító szerve, a Cseh Nemzeti Tanács, amelyben az ellenállási mozgalom különböző irányzatai összefogtak. A Nemzeti Tanács április 30-i ülésén megvitatták a május 7-re tervezett felkelés előkészületeit. Sok város és község népe azonban már május 1-én nyíltan szembefordult a megszállókkal, s e megmozdulások helyi felkelésekbe csaptak át.

A CSEH NÉP MÁJUSI FELKELÉSE

Május 1—3-án Északkelet-Csehország több városában és községében felkelés tört ki a partizánok támogatásával; felkelésre került sor Přerovban, Nymkburban, Železni-Brodban, Jilemnicében, Semilyben, Nová Pakában és másutt. Néhány városban, így Přerovban a megszállóknak sikerült leszámolniuk a felkelőkkel. 2-án és 3-án a partizánok felszabadították Berount, Příbramot és több községet. 4-én felkeltek Kladno munkásai, és elfoglalták a gyárakat. A következő napon a kladnói terület helységeinek nagy részében kikiáltották a szabad Csehszlovák Köztársaságot. Ugyanezen a napon, május 5-én a pilzeni Škoda-gyárak munkásai is felkeltek.

Különösen feszült volt a helyzet Prágában. A megszállók annyira féltek a munkásoktól, hogy a nagyüzemek többségét bezárták. Az üzemi bizottságok és szakszervezetek azonban folytatták tevékenységüket és a gyárak védelmére mozgósították a munkásokat. Május 4-én megkezdődött a harc; sor került az első fegyveres összecsapásokra Prága lakói és a németek között. Több helyütt lefegyverezték a hitleristákat. Prága lakói nem fogadták el többé a német pénzt, leszaggatták a német feliratokat, sok helyütt kitűzték a csehszlovák nemzeti lobogót. A hazafias csoportok kezdetben spontán összetűzése az SS-csapatokkal és a rendőralakulatokkal május 5-én felkelésbe csapott át. A felkelés tehát a tervezettnél korábban robbant ki, és már az első napon egész Csehországot magával ragadta. A Cseh Nemzeti Tanács Prágában május 5-én hivatalosan bejelentette, hogy megszűnt a protektorátus, a hatalmat a Nemzeti Tanács vette át. Felhívta Prága lakóit, hogy építsenek barikádokat. A felhívás hatalmas lelkesedést váltott ki; május 6-án reggel már 1600 barikád emelkedett Prága utcáin. A felkelők több német egységet lefegyvereztek, elfoglalták a postát, a központi távíróhivatalt, a legfontosabb hidakat, a pályaudvarokat, a rádiót.

A felkelés vezető ereje a munkásosztály volt, központjai pedig a nagyüzemek: a Walter, Avia, Škoda—Smíchov, a Mikrofon és más gyárak. A kommunisták az első sorokban küzdöttek. A Kommunista Párt kilépett az illegalitásból, és megjelent központi lapja, a „Rudé Právo" is.

A Prága körüli városok és falvak a Cseh Nemzeti Tanács és a Kommunista Párt felhívására a felkelt főváros segítségére siettek. A helyi nemzeti bizottságok önkénteseket, fegyvert, gyógyszert, élelmiszert küldtek Prágának.

A németek, miután úrrá lettek a soraikban támadt zűrzavaron, amelyet a felkelés váratlansága keltett, nagy erőket vontak össze Prágában. A „Közép" hadseregcsoport parancsnoka, Schörner elrendelte, hogy minden eszközzel le kell törni a felkelést. A prágaiak súlyos helyzetbe kerültek. Kevés volt a fegyverük. Az amerikai parancsnokság megtiltotta, hogy a csapatai által elfoglalt cseh területről önkéntesek induljanak Prágába; nem engedélyezte a fegyverszállítást sem. A cseh reakciósok pánikhangulatot keltettek, félrevezették a felkelőket, s mindenképpen azon voltak, hogy megtörjék morális erejüket. A reakciósok a nép háta mogott tárgyalásba bocsátkoztak a megszállókkal, s megpróbálták saját kezükbe venni a hatalmat, mielőtt a Vörös Hadsereg Prágához ér, és a Košicén alakult kormány megérkezik. A hős Prága vérben állt. Május 5-ről 6-ra virradó éjszaka a prágai rádió sürgős segítséget kért.

Május 7-én a túlerőben levő németek elfoglalták a barikádok egy részét és betörtek a város szívébe. Repülőgépekkel és tüzérséggel bombázták Prágát; az a veszély fenyegetett, hogy romhalmazzá változtatják. Május 8-án az SS-osztagok elfoglalták a Nép Házát és letartóztatták a „Rudé

A szovjet csapatok bevonulása Prágába
Fénykép. 1945. május 9.

Právo" szerkesztőségét. A felkelők helyzete egyre rosszabbodott, erejük fogytán volt. A hitleristák nyomása mind erősebb lett. Ebben a kritikus pillanatban sietett a Vörös Hadsereg Prága segítségére.

Az 1. Ukrán Front parancsnoksága már április végén a főhadiszállás elé terjesztette a prágai irányú hadművelet tervével kapcsolatos elképzeléseit. Ezek május elejére végleges formát öltöttek. A prágai hadműveletben az 1., 2. és 4. Ukrán Frontnak kellett részt vennie. Az európai háború ezen utolsó hadműveletének az volt a célja, hogy minél előbb felszabadítsa Prágát, bekerítse és foglyul ejtse a cseh területen összevont hatalmas német erőket, s ne engedje, hogy az amerikai vonalak mögé húzódjanak át.

Május 6-án — egy nappal a tervbe vett időpont előtt — megindult a támadás. Az 1. Ukrán Front csapatai, hogy mielőbb segítséget nyújtsanak a felkelt prágai népnek, már ezen a napon hatalmas csapást mértek az ellenségre. A csapásmérő csoportosítás első oszlopát alkotó 3. és 4. gárda-harckocsihadsereg, amely a Drezdától északnyugatra eső körzetből indult el, viharos támadással tört át az Érchegységen. Délkelet felől, Brno vidékéről május 7-én megindultak Prága felé a 2. Ukrán Front csapatai is. Olomouc város körzetében — ez a város fedezi a Prágához vivő keleti utat — a 4. Ukrán Front csapatai támadtak. Május 9-én hajnalban az 1. Ukrán Front két gárda-harckocsihadseregének egységei behatoltak Prágába. Délelőtt 10 órára Csehszlovákia fővárosa szabad volt. A reakció tervei összeomlottak. A város és lakói megmenekültek a pusztulástól. Ugyanaznap délután a 2. Ukrán Front gyorsanmozgó alakulatai is Prágába értek. A szovjet csapatok ezzel a várostól keletre az egész ellenséges csoportosítást bekerítették. Május 10—11-én a szovjet csapatok már azért harcoltak, hogy mielőbb foglyul ejtsék a bekerített német seregeket és elérjék a Chemnitz—Karlovy

Vary—Pilzen—České Budějovice vonalat, amelyen az előzetes megállapodás szerint az amerikai csapatokkal találkozniuk kellett.

A prágai hadművelet katonai, politikai jelentősége rendkívül nagy volt. A Vörös Hadsereg mintegy 860 000 foglyot ejtett, köztük a vlaszovisták nagy csoportját. Elfogta magát az áruló Vlaszovot is.

A hadművelet sikere győzelemre segítette a cseh nép felkelését.

A májusi felkelés a cseh nemzeti felszabadító mozgalom csúcspontja volt. Lekötötte a hitleristák erőit, meggátolta, hogy Prágát a szovjet csapatokkal szembeni ellenállás támaszpontjává változtassák, meghiúsította a cseh reakció terveit. A prágai felkelés serkentőleg hatott a cseh hazafiak tevékenységére, és össznemzeti harccá tette a németellenes küzdelmet. A cseh nép bebizonyította, hogy a megszállók nem tudták megtörni harci szellemét, nem ölhették ki belőle a vágyat, hogy bármilyen áldozat árán is kivívja hazája szabadságát és függetlenségét.

A küzdelem során a kommunisták közül kerültek ki a legbátrabb, legönfeláldozóbb harcosok. Csehszlovákia Kommunista Pártja a háború éveiben 25 000 tagját vesztette el.

A fasiszta megszállás 200 000 csehszlovák állampolgár életébe került. Sok százezer embert elfogtak, és évekig börtönökben, koncentrációs táborokban tartottak. Súlyos kárt szenvedett az ország gazdasági élete is.

A Szovjetunió azzal, hogy felszabadította Csehszlovákiát, megmentette népeit a rabszolgasorstól, elhárította fejük fölül a nemzethalál veszélyét, visszaadta szabadságukat és függetlenségüket. A cseh és szlovák nép nemzeti felszabadító küzdelme a háború utolsó szakaszában egybeolvadt a Vörös Hadsereg hadműveleteivel, és teljes győzelemmel fejeződött be.

A nemzeti demokratikus forradalom, amely a szlovák felkelés időszakában indult meg, győzedelmeskedett. Az idegen hódítók kezéből a csehszlovák nép kezébe került a hatalom. A cseh és szlovák burzsoázia reakciós körei nem voltak többé abban a helyzetben, hogy vezető szerepet játszszanak a gazdasági és politikai életben. A csehszlovák nép, élén a munkásosztállyal, új, népi demokratikus alapokon építhette fel a köztársaságot. A nemzeti demokratikus forradalom győzelme megnyitotta Csehszlovákia előtt az utat a szocialista társadalom felépítése felé.

5. A FASISZTA NÉMETORSZÁG FELTÉTEL NÉLKÜLI FEGYVERLETÉTELE

DÖNITZ KORMÁNYA. A NÉMET CSAPATOK KAPITULÁCIÓJA A NYUGATI FRONT ÉSZAKI ÉS DÉLI SZAKASZÁN

Németország területének nagyobbik részét már elfoglalták a szovjet fegyveres erők és a nyugati hatalmak csapatai. A hitlerista hadsereg arcvonala felbomlott, egymástól elvágott ellenállási körzetekre szakadt. De Hitler örökösei még ebben a helyzetben is a politikai kiutat keresték, amely ilyen vagy olyan formában biztosítaná a némileg módosított Harmadik Birodalom további fennmaradását. Változatlanul abban reménykedtek, hogy viszály támad egyfelől a Szovjetunió, másfelől az Egyesült Államok és Anglia között.

Hitler utóda, Dönitz vezértengernagy, május 1-én rádiószózatot intézett a német néphez és hadsereghez. Nyilatkozatát azonban elsősorban az amerikai és angol kormánynak szánta. Kijelentette, hogy a Szovjetunió ellen feltétlenül folytatni kell a háborút, de értésre adta azt is, hogy a nyugati fronton hamarosan véget érnek a hadműveletek. A hadsereghez intézett parancsában ugyanez a gondolat fejeződött ki.

Május 2-án Dönitz új kormányt alakított. Összetétele és jellege szerint ez is tisztán fasiszta

kormány volt. A miniszterelnöki, külügyminiszteri és pénzügyminiszteri tárcát Hitler korábbi pénzügyminisztere, Schwerin von Krosigk kapta, a gazdasági és ipari ügyek minisztere Speer lett, a munkaügyi miniszter a fasiszta Stahlhelm szervezet megalapítója, Seldte. A Dönitz-kormány egyik első lépése az volt, hogy további politikája alapjává a „részenkénti kapitulációt" tette, és tárgyalásokba bocsátkozott az egyes angol—amerikai csapatok parancsnokaival. Hogy a szovjet parancsnokság előtt titokban tartsák a tárgyalásokat, elhatározták, hogy a kapcsolatok fenntartásában nem veszik igénybe a rádiót.

A szövetséges csapatok április 2-án támadást indítottak Hollandia északkeleti részén. Ennek során a nyugati tartományokba szorult 120 000 német katonát elvágták a főerőktől. A szövetségesek közeledésének hírére a grúz zászlóaljhoz tartozó szovjet hadifoglyok, akiket a németek Texel szigetén tartottak, április 6-án fellázadtak. Sem a szövetséges csapatok parancsnoksága, sem az ellenállás belső erőinek vezetősége nem sietett a felkelők segítségére. 300 felkelő pusztult el az egyenlőtlen harcban; a többieket a sziget lakói rejtegették egészen addig, amíg május 16-án a szövetségesek partra szálltak a szigeten. Az angol—amerikai parancsnokság, hogy megakadályozza az ellenállás erőinek részvételét Hollandia nyugati részének felszabadításában, fegyverszünetet kötött a hollandiai német parancsnoksággal.

Május 3-ra virradó éjszaka hivatalos német delegáció — Friedeburg tengernagy, a német haditengerészeti flotta új főparancsnoka, Wagner ellentengernagy és Kinzel tábornok — lépte át a frontot a 21. angol—amerikai hadseregcsoport szakaszán. A német katonai delegáció és a szövetséges hadseregcsoport parancsnoka, Montgomery tábornagy közt lefolyt tárgyalás az angol—amerikai parancsnokság és a német parancsnokság megegyezéséhez vezetett. A megegyezés szerint valamennyi német fegyveres erő feltétel nélkül megadja magát Hollandiában, Északnyugat-Németországban és a hozzá tartozó szigeteken, ideértve a Friz-szigeteket és Helgolandot is, továbbá Schleswig-Holsteinben és Dániában. A jegyzőkönyvben kimondották, hogy a megállapodás végrehajtása független bármilyen általános fegyverletételi egyezménytől, amelyet a szövetséges hatalmak egész Németországra vonatkozólag kötnének. Az északi kapitulációs egyezmény, amely május 5-én reggel lépett érvénybe, lehetővé tette a német fasiszta parancsnokság számára, hogy e körzetben tovább folytassa hadműveleteit a kelet felől támadó szovjet fegyveres erők ellen. Ezt a körülményt hangsúlyozta Keitel titkos parancsa is, amely május 5-én, közvetlenül az északi kapituláció érvénybe lépése után született: „Amikor letesszük a fegyvert Északnyugat-Németországban, Hollandiában és Dániában, azért cselekszünk így, mert a nyugati hatalmak elleni harcnak már nincs értelme. Keleten azonban folytatjuk a harcot." A Montgomery által kötött egyezmény tehát illojális lépés volt a Szovjetunió vonatkozásában.

Május 4-én az Elbánál védekező német hadseregek maradványai is letették a fegyvert a szövetségesek előtt. Az amerikai meghatalmazott ebben a körzetben azzal utasította el a németek tömeges kapitulációjának elfogadását, hogy ez ellentmond a Szovjetunióval kötött megállapodásnak; kijelentette, hogy a német katonák csak egyenként adhatják meg magukat az amerikai csapatoknak. Ezen a módon mintegy 100 000 német tette le a fegyvert az amerikaiak előtt.

Friedeburg, miután aláírta az északi kapitulációt, Reimsbe indult, az európai szövetséges csapatok főparancsnokának, Eisenhowernek a főhadiszállására. Arra törekedett, hogy a fasiszta hadseregnek az amerikaiakkal szemben álló déli csoportja is letehesse a fegyvert az északi kapitulációs feltételek szerint. Ez a megegyezés, ha létrejön, azt jelentette volna, hogy a fasiszta Németország nyugaton teljesen beszünteti az ellenállást, miközben keleten tovább harcol. A tárgyalásokat Friedeburg tengernagy kezdte meg, majd Jodl tábornok folytatta. Eisenhower tudta, hogy egy ilyen jellegű megállapodás nyílt szakítást jelentene a Szovjetunióval; azt követelte tehát a német meghatalmazottaktól, hogy írják alá a kapitulációt minden arcvonalon. Dönitz némi ingadozás után belátta, hogy nincs értelme a további huzavonának. Felhatalmazta Jodl tábornokot, hogy írja alá az általános,

A fasiszta Németország feltétel nélküli kapitulációjáról szóló okmány aláírása.
Balról jobbra: Arthur Tedder, a légierők főmarsallja, G. K. Zsukov, a Szovjetunió marsallja, Carl Spaatz tábornok, de Lattre de Tassigny tábornok és Keitel vezértábornagy
Karlshorst. Fénykép. 1945. május 8

feltétel nélküli fegyverletételt valamennyi arcvonalon. Eközben abban bízott, hogy az angol—amerikai parancsnokok szovjetellenes beállítottsága — ami előtte sem volt titok — lehetővé teszi majd, hogy a német csapatok kibújjanak a kapitulációs feltételek pontos teljesítése alól. Dönitz, mialatt beleegyezését adta az általános kapituláció aláírásához, rádión arra utasította Kesselringet, továbbá Schörner, Rendulic, Löhr hadseregcsoport-parancsnokokat, hogy „mindent, amit csak lehet, vonjanak el a szovjet frontról nyugatra", és „ha szükséges, harccal törjenek át a szovjet vonalakon".

A FELTÉTEL NÉLKÜLI FEGYVERLETÉTEL ALÁÍRÁSA

Május 7-én reggel Eisenhower reimsi főhadiszállásán előzetes jegyzőkönyvet írtak alá Németország valamennyi szárazföldi, tengeri és légi fegyveres erejének feltétel nélküli kapitulációjáról. A végleges okmányt a szovjet kormány kívánságára Berlinben, a meghódolt fővárosban kellett aláírni. Ezért 1945. május 8-án Berlin elővárosában, Karlshorstban összegyűltek a szövetséges hatalmak fegyveres erőinek képviselői: a Szovjetunió részéről Zsukov, a Szovjetunió marsallja, Anglia részéről Tedder, a légierők főmarsallja, az Amerikai Egyesült Államok részéről Spaatz tábornok, Franciaország részéről de Lattre de Tassigny tábornok. A német főparancsnokság teljhatalmú megbízottaiként Keitel vezértábornagy, Friedeburg tengernagy és Stumpf repülő vezérezredes írták alá Németország feltétel nélküli fegyverletételének okmányát.

Az okmány aláírása után, 1945. május 9. és 17. között 1 390 000 ember került a szovjet csapatok fogságába.

Európában véget ért a háború. Az antifasiszta koalíció hatalmai, élükön a Szovjetunióval, teljes győzelmet arattak.

A Szovjetunió népei, akik a háború legnagyobb terhét viselték és a legtöbb áldozatot hozták, a többi néppel együtt lelkesen ünnepelték ezt a történelmi eseményt. Május 9-ét, a fasiszta Németország végleges összeomlásának napját a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége a győzelem napjának nyilvánította.

1945. június 24-én Moszkvában, a Vörös téren győzelmi díszszemlét tartottak. Valamennyi front felvonultatta a Nagy Honvédő Háború kiemelkedő hőseiből álló, válogatott ezredeit. Az egyes frontok válogatott ezredeinek élén kiváló hadvezérei haladtak. A díszszemle során a Lenin-mauzóleum előtt gyűjtötték össze a szétzúzott fasiszta hadsereg 200 zászlaját.

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége két érdemérmet alapított: „A Nagy Honvédő Háborúban Németország fölött aratott győzelemért, 1941—1945" és „A Nagy Honvédő Háborúban végzett kiváló munkáért, 1941—1945" felirattal.

6. A SZÖVETSÉGES HATALMAK ELLENŐRZÉSÜK ALÁ VONJÁK NÉMETORSZÁGOT ÉS AUSZTRIÁT

A DÖNITZ-KORMÁNY FELSZÁMOLÁSA

A katonai kapitulációval véget ért a bűnös náci klikket képviselő Dönitz-kormány tevékenysége is. Mindamellett az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei megkísérelték, hogy Németország háború utáni államigazgatásának magvaként használják fel ezt a társaságot. Flensburg Mürwik kerületét, ahol Dönitz főhadiszállása berendezkedett, az angol parancsnokság megszálláson kívüli zónának nyilvánította. Az angol és amerikai hatóságok szüntelenül tárgyaltak Dönitz minisztereivel. A tengernagy rezidenciáján továbbra is a náci Németország állami zászlaja lobogott. Az árnyékkormány rendelkezésére bocsátották a flensburgi rádióadót, amely felhívásokat és rendeleteket sugárzott.

Mindez világszerte viharos felháborodást keltett; tiltakozott az angol és amerikai közvélemény is. Ennek hatására, továbbá a szovjet kormány határozott követelésére a nyugati hatalmak kénytelenek voltak felhagyni a Dönitzcel folytatott játékkal. Május 23-án feloszlatták Dönitz főhadiszállását, és az angol hatóságok őrizetbe vették a tengernagyot, minisztereit és a német hadsereg főparancsnokságán működő tiszteket.

NYILATKOZAT NÉMETORSZÁG VERESÉGÉRŐL

A Németország megszállásával kapcsolatos problémák haladéktalan döntést követeltek. Ezért a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország képviselői június 5-én elfogadták és aláírták a Németország vereségéről szóló nyilatkozatot, amelyben kijelentették, hogy Németországban a négy szövetséges kormány vette kezébe a legfőbb hatalmat. Minthogy Németországban nincs központi kormány vagy hatóság, amely képes lenne vállalni a felelősséget a rend fenntartásáért, az ország irányításáért és a győztes hatalmak követeléseinek teljesítéséért — szögezte le a nyilatkozat —, a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország kormányai maguk veszik kezükbe Németországban a legfőbb hatalmat. A nyilatkozat felszólította Németországot, hogy a feltétel nélküli fegyverletétel értelmében szüntessen be mindennemű hadműveletet, adja át fegyvereit, szolgáltassa ki a náci vezetőket és háborús bűnösöket, s bocsássa vissza hazájukba a szövetséges hadseregek német fogságba esett katonáit.

A Németország vereségéről szóló nyilatkozat jogi alapot adott annak a törvényhozó és igazgatási tevékenységnek, amelyet a megszálló hatalmak a háborút követő első években végeztek Németország területén.

A négy hatalom egyezményt kötött a németországi ellenőrzési rendszerről. Megállapodtak, hogy Ellenőrző Tanácsot állítanak fel, amelyben a négy zóna — a szovjet, amerikai, angol és francia megszállási zóna — főparancsnokai foglalnak helyet. Az Ellenőrző Tanács határozatainak egyhan-

A berlini szövetségközi parancsnokság. Balról jobbra: Floyd Parks vezérőrnagy (Egyesült Államok), A. V. Gorbatov vezérezredes (Szovjetunió), Charles Lyne vezérőrnagy (Nagy-Britannia) és de Beauchesne vezérőrnagy (Franciaország)
Fénykép. 1945

gúaknak kell lenniük. A tanács feladatát abban látták, hogy összehangolja a megszállási zónák főparancsnokainak tevékenységét és egyhangú döntéseket hozzon a Németország egészét érintő fő kérdésekben. Különösen fontos volt az a tény, hogy a négy nagyhatalom egységes egésznek tekintette Németországot, és a központi német államigazgatás mellett foglalt állást. A Szovjetunió követelésére feloszlatták azt a bizottságot, amelyet a jaltai megállapodások szerint Németország feldarabolásának tanulmányozására létesítettek. Az Ellenőrző Tanács tartózkodási helyéül Berlint jelölték ki. Határozatot hoztak, hogy Berlint mint egész Németország fővárosát szövetségközi parancsnokság igazgatása alá helyezik; a szövetségesek berlini városparancsnokságát viszont az Ellenőrző Tanácsnak rendelték alá.

A megállapodásnak megfelelően 1945. július 1-én megkezdődött az amerikai csapatok kivonulása a szovjet zónából; ugyanakkor amerikai, angol és francia csapatok érkeztek Nagy-Berlin számukra kijelölt övezeteibe. Az európai háború utolsó heteiben Churchill ismételten azzal a kéréssel fordult az amerikai kormányhoz és Eisenhowerhoz, hogy minden áron gyorsítsák meg seregeik keleti irányú előretörését, és foglaljanak el minél nagyobb területet. Amikor az amerikai csapatok a hadműveletek befejeztével is tovább nyomultak előre, és ellenállásra nem lelve megszállták annak az övezetnek egyes részeit, amelynek a korábbi szövetségközi megállapodások értelmében a Szovjetunió megszállása alá kellett kerülnie, Churchill makacsul ragaszkodott e területek további kézben tartásához. Hangsúlyozta, hogy ez nem katonai, hanem állampolitikai kérdés, amelyet a Szovjetunióval soron levő tárgyalások kimenetelétől függően kell rendezni.

A Szovjetunió, Anglia, az Egyesült Államok és Franciaország egyezményt kötött Ausztria megszállási zónáiról és ellenőrző mechanizmusáról is. Ausztria 1937-es határait tartották szem előtt.

NÉMETORSZÁG ÉS AUSZTRIA MEGSZÁLLÁSI ÖVEZETEI

ÉSZAKI TENGER
BORNHOLM (dán)
RÜGEN
KELETI-FRÍZ-SZIGETEK
Kiel
Rostock
Lübeck
Hamburg
Bremerhaven (amerikai ellenőrzés alatt)
Brémia (amerikai ellenőrzés alatt)
Szczecin
MECKLENBURG
BRANDENBURG
HANNOVER
BERLIN
Potsdam
Magdeburg
Elba
Weser
Rajna
Odera
Neisse
LENGYELORSZÁG
HOLLANDIA
VESZTFÁLIA
Duisburg
Maas
Köln
Bonn
Liège
BELGIUM
NÉMETORSZÁG
SZOVJET-ÖVEZET
Lipcse
THURINGIA
SZÁSZORSZÁG
Drezda
AMERIKAI ÖVEZET
Frankfurt a. M.
Mainz
LUXEMBOURG
FRANCIA ÖVEZET
Majna
BAJOROSZLÁG
Nürnberg
PRÁGA
Elba
CSEHSZLOVÁKIA
Plzeň
Brno
Metz
Strasbourg
Nancy
Moselle
Meuse
FRANCIA ÖVEZET
Stuttgart
WÜRTTEMBERG
Duna
SZOVJET ÖVEZET
Bratislava
BÉCS
Linz
München
Inn
Boden-tó
Rajna
VADUZ
BERN
SVÁJC
Innsbruck
FRANCIA ÖVEZET
AMERIKAI ÖVEZET
AUSZTRIA
BRIT ÖVEZET
Graz
Drávа
MAGYARORSZÁG
Balaton
OLASZORSZÁG
JUGOSZLÁVIA
..... Nagy-Berlin és Bécs határa
75 0 75 150 km
10° Greenwichtől K-re
15°

NAGY-BERLIN MEGSZÁLLÁSI ÖVEZETEI

① Szovjet övezet
② Amerikai övezet
③ Brit övezet
④ Francia övezet

Havel
Spree
Teltow-csatorna
Potsdam
Nagy-Müggelsee
Odera-Spree csat.

Számmal jelölve:
1 Reichstag 3 Tempelhofi repülőtér
2 Városháza 4 Tiergarten

BÉCS MEGSZÁLLÁSI ÖVEZETEI

Duna

① Szovjet övezet ③ Brit övezet
② Amerikai övezet ④ Francia övezet
⑤ A négy nagyhatalom által közösen megszállt körzet

A szovjet csapatok ezen belül az északkeleti, az amerikaiak az északnyugati, a franciák a nyugati és az angolok a déli övezetet szállták meg. Bécs városát ugyancsak négy zónára osztották, a belvárost (Innere Stadt) pedig közös megszállás alá vették. Az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország csapatai 1945. augusztus 25-én vonultak be Bécsbe. A város igazgatására szövetségközi parancsnokságot alakítottak.

Ausztria központi ellenőrző szerve a Szövetséges Tanács lett, a megszálló csapatok főparancsnokainak részvételével, akik főbiztosi címet nyertek. Mindegyikük teljhatalommal rendelkezett a maga megszállási övezetében. A Szövetséges Tanács keretében az ország egészét érintő kérdésekben döntöttek, s biztosítaniuk kellett az Ausztriára vonatkozó szövetséges politika összehangoltságát. A Szövetséges Tanács határozatainak egyhangúaknak kellett lenniük. Ausztria megszállása során a következő feladatok álltak előttük: biztosítaniuk kellett Ausztria teljes elválását Németországtól; gondoskodniuk kellett a központi osztrák igazgatási apparátus mielőbbi kialakításáról; elő kellett készíteniük a talajt, hogy szabadon választott osztrák kormány alakuljon. Megállapodtak, hogy mihelyt a központi osztrák igazgatási apparátus minisztériumai munkaképesek lesznek, átadják nekik az ország egészét érintő funkciókat, amelyeket azután a szövetséges hatalmak ellenőrzése alatt kell ellátniuk.

7. A NEMZETKÖZI VISZONYOK A BÉKE KÜSZÖBÉN

A SAN FRANCISCÓ-I KONFERENCIA

Még tombolt a harc Berlinért, amikor 1945. április 25-én az Alapokmány megtárgyalására San Franciscóba összehívták az Egyesült Nemzetek konferenciáját. Munkájában 50 állam képviselői vettek részt.

A konferencián a négy összehívó hatalom, a Szovjetunió, Anglia, Kína és az Egyesült Államok képviselői felváltva elnököltek. A szovjet delegáció követelésére a konferencia hivatalos nyelvei a következők lettek: az angol, a francia, az orosz, a kínai és a spanyol. Ezzel elismerték az orosz nyelvnek mint diplomáciai nyelvnek a világjelentőségét.

A konferencia egyik első aktusaként egyhangú határozattal felvették az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságot és a Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaságot az ENSZ alapító tagállamai közé. Az amerikai delegációnak 19 latin-amerikai állam szavazatára támaszkodva sikerült elutasíttatnia a Szovjetunió javaslatát, hogy a varsói lengyel kormányt meghívják a konferenciára; ugyanakkor meghívták Argentínát, amelynek kormánya a háború alatt a fasiszta hatalmaknak kedvező politikát folytatott. Az amerikai delegáció, Truman elnök utasítására, arra kívánta felhasználni a konferencián kibontakozott vitákat, hogy próbára tegye a Szovjetunió erejét.

A konferencia elé terjesztették az Alapokmány tervezetét, amelyet Dumbarton Oaksban dolgoztak ki és kiegészítettek a Biztonsági Tanács öt állandó tagjának egyhangú szavazatáról alkotott, úgynevezett jaltai formulával.

A szovjet delegáció San Franciscóban arra törekedett, hogy az új nemzetközi szervezet Alapokmánya az antifasiszta, felszabadító háború eredményeit rögzítse. A Szovjetunió kitartó erőfeszítéseinek köszönhető, hogy az Alapokmány „Célok és elvek" című 1. fejezetének megfogalmazása sok tekintetben a különböző gazdasági és társadalmi rendszerű országok békés együttélésének és együttműködésének azon alapelveit tükrözte, amelyek a szovjet politikát irányítják. A szovjet küldöttség többek között a következő módosításokat terjesztette elő ehhez a fejezethez: az Egyesült Nemzetek célja, hogy „a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatokat fejlessze"; a nemzetközi együttműködésnek meg kell nyilvánulnia abban is, hogy „ösztönzi az emberi jogoknak, különösen a munkához

Az Egyesült Nemzetek San Franciscó-i konferenciája
Fénykép. 1945 április

való jognak, a művelődéshez való jognak és minden ember alapvető szabadságjogainak tiszteletbentartását, a fajtól, nyelvtől, vallástól és nemtől függetlenül". Az angol és amerikai delegáció makacs ellenállása miatt azonban az Alapokmányba nem került be az a tétel, hogy a munkához és a művelődéshez való jog az alapvető emberi jogok közé tartozik.

Éles vita támadt a Biztonsági Tanács szavazási rendjének kérdésében. Több állam — Ausztrália, Kanada és néhány latin-amerikai ország — fellépett az ellen az elv ellen, hogy a Biztonsági Tanács ajánlásait a nagyhatalmak egyhangú szavazatához kössék. A négy összehívó hatalom — a Szovjetunió, Anglia, az Egyesült Államok és Kína — magyarázatot fűzött a „jaltai formulához", kifejtette annak lényegét. Azokat a módosító indítványokat, amelyeknek az volt a céljuk, hogy korlátozzák vagy megszüntessék a nagyhatalmak vétójogát a Biztonsági Tanács érdemi tárgyalásain, elvetették.

A Szovjetunió következetesen kiállt San Franciscóban a gyarmati és függő helyzetű népek érdekeiért, s azt kívánta, hogy az ENSZ ismerje el valamennyi nemzet önrendelkezési jogát és a teljes függetlenséghez való jogát. Ezeket a jogokat a gyámság különleges rendszerével kell biztosítani, amelynek alapvetően különböznie kell a Népszövetség mandátumrendszerétől.

A szovjet delegáció erőfeszítéseit bizonyos mértékig siker koronázta. Az Alapokmány 76. cikkelye a gyámság feladataival kapcsolatban kimondotta, hogy elő kell segíteni a gyámság alatt álló területek lakosságának fejlődését „az önkormányzati képesség vagy a függetlenség felé, tekin-

AZ ANTIFASISZTA KOALÍCIÓ ORSZÁGAI A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ VÉGÉN

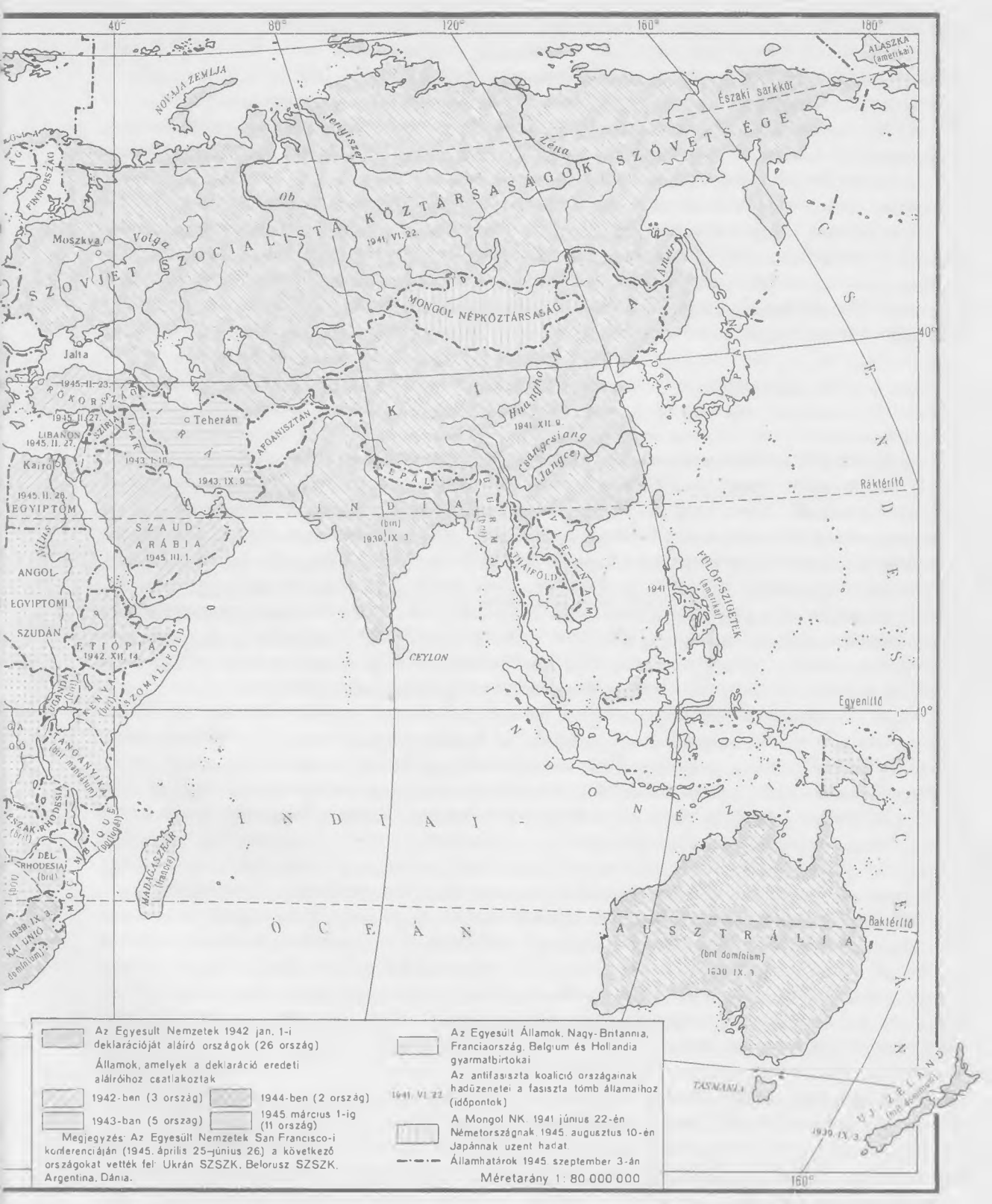
40°
80°
120°
160°
180°
ALASZKA (amerikai)
NOVAJA ZEMLJA
Északi sarkkör
Jenyiszej
Léna
SZOVJET SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGOK SZÖVETSÉGE
FINNORSZÁG
Ob
Moszkva
Volga
1941. VI. 22.
Amur
MONGOL NÉPKÖZTÁRSASÁG
Jalta
1945. II. 23.
ROKORSZÁG
1945. II. 27.
Teherán
LIBANON
1945. II. 27.
SZIRIA
IRÁN
AFGANISZTÁN
Kairó
1943. I. 10.
1943. IX. 9.
Huangho
1941. XII. 9.
Csangcsiang (Jangce)
NEPÁL
Rák térítő
1945. II. 28.
EGYIPTOM
SZAUD-ARÁBIA
1945. III. 1.
Nílus
ANGOL-EGYIPTOMI SZUDÁN
(brit)
1939. IX. 3.
INDIA
BURMA
(brit)
THAIFÖLD
VIETNAM
FÜLÖP-SZIGETEK (amerikai)
1941
ETIÓPIA
1942. XII. 14.
CEYLON
UGANDA (brit)
KENYA (brit)
SZOMÁLIFÖLD
Egyenlítő
0°
TANGANYIKA (brit mandátum)
ÉSZAK-RHODESIA (brit)
DÉL-RHODESIA (brit)
MOZAMBIK (portugál)
MADAGASZKÁR (francia)
INDIAI-ÓCEÁN
AUSZTRÁLIA
(brit dominium)
1939. IX. 3.
Bak térítő
TASMANIA
ÚJ-ZÉLAND (brit dominium)
1939. IX. 3.
160°
Az Egyesült Nemzetek 1942 jan. 1-i deklarációját aláíró országok (26 ország)
Államok, amelyek a deklaráció eredeti aláíróihoz csatlakoztak
1942-ben (3 ország)
1944-ben (2 ország)
1943-ban (5 ország)
1945 március 1-ig (11 ország)
Megjegyzés: Az Egyesült Nemzetek San Francisco-i konferenciáján (1945. április 25–június 26.) a következő országokat vették fel: Ukrán SZSZK, Belorusz SZSZK, Argentina, Dánia.
Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Belgium és Hollandia gyarmatbirtokai
Az antifasiszta koalíció országainak hadüzenetei a fasiszta tömb államaihoz (időpontok)
1941. VI. 22.
A Mongol NK. 1941 június 22-én Németországnak, 1945. augusztus 10-én Japánnak üzent hadat.
Államhatárok 1945. szeptember 3-án
Méretarány 1: 80 000 000

tetbe véve az egyes területek és népeik különleges viszonyait, az érdekelt népesség szabadon nyilvánított akaratát". A Szovjetunió javaslatára a Gyámsági Tanács munkájában a Biztonsági Tanács minden állandó tagja részt vesz. A szovjet diplomácia erőfeszítéseinek eredményeképpen tehát a gyarmati országok népeinek függetlenségi harca a nemzetközi jogban is megalapozást nyert.

A konferencia kéthónapi munkával végleges formát adott az ENSZ Alapokmányának, amelyet 1945. június 26-án írtak alá. Az Alapokmány jogilag megerősítette a különböző társadalmi és gazdasági rendszerű államok békés egymás mellett élésének elvét.

Abban, hogy San Franciscóban megszülethettek ezek a határozatok, nagy szerepet játszott a demokratikus erők világszerte végbement általános előretörése és a Szovjetunió nemzetközi tekintélyének megerősödése. A földkerekség embermilliói nagy reményeket fűztek a San Franciscóban létrehozott új nemzetközi szervezethez, az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez, hiszen alapítói a béke küszöbén azt ígérték, hogy a felnövekvő nemzedéket megóvják a háborútól, amely a XX. század első felében kétszer sújtotta borzalmas szenvedésekkel az emberiséget.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA „SZILÁRD VONALA" A SZOVJETUNIÓVAL SZEMBEN

Az agresszorok szétverése Európában gyökeresen megváltoztatta az erőviszonyokat a szocializmus javára. A kapitalizmus pozíciói meginogtak. A háború befejezése után Európában észlelhető általános balratolódás erősen nyugtalanította az Egyesült Államok és Anglia kormányköreit. Európa forrongott, a hitlerista zsarnokság alól felszabadult népek jobb jövőt követeltek. Az európai tömegek hangulata aggodalommal töltötte el az amerikai uralkodó köröket. Az Egyesült Államok külügyminisztériumának vezetői 1945. június 2-án kelt, Truman elnökhöz intézett titkos memorandumukban hangsúlyozták, hogy Európában olyan helyzet állt elő, amely társadalmi megrázkódtatásokkal fenyeget. Rámutattak, hogy nőttön-nő a Szovjetunió iránti rokonszenv: „Az európaiak többsége úgy tekint a Vörös Hadseregre, mint felszabadítójára. Még Nyugaton is azt vallják, hogy elsősorban a Vörös Hadseregnek köszönhető az európai tengelyhatalmak szétzúzása."

Truman — Roosevelt halálával az ő kezébe került a hatalom — „szilárd vonalat" igyekezett érvényesíteni a Szovjetunió irányában. 1945. április 23-án a kormány és a fegyveres erők értekezletet tartottak a Fehér Házban. Zárszavában Truman kijelentette: „Elhatározott szándékom, hogy Oroszországgal szemben szilárd politikát folytatok." Április 25-én Stimson hadügyminiszter először tájékoztatta Trumant az atomfegyverrel kapcsolatos munkálatokról. Közölte, hogy négy hónap múlva készen lesz az atombomba. „Egyetlen bomba — mondotta Stimson — elpusztíthat egy egész várost." Az elnököt határtalanul fellelkesítette ez a közlés. „Ha ez a bomba felrobban — ahogy feltételezem —, bunkó lesz a kezemben ezekkel az orosz fickókkal szemben" — kiáltott fel.

Churchill melegen támogatta Truman „szilárd vonalát". Úgy vélte: Truman politikája az első lépés abban az irányban, hogy erőt alkalmazzanak a Szovjetunióval szemben. A háború utolsó és a béke első napjaiban tett hivatalos nyilatkozataiban Churchill hűséget esküdött a Szovjetuniónak, a nagy szövetségesnek, de eközben már kiadta rendelkezéseit a Szovjetunió elleni háború előkészületeire. Montgomerynek meghagyta: úgy gyűjtse össze a német fegyvereket, „hogy könnyen ismét szét lehessen osztani azokat a német katonák között", ha a Vörös Hadsereg folytatná előnyomulását. A győzelem napján, május 9-én Churchill azt követelte Eisenhowertől, hogy ne semmisítsék meg a zsákmányolt német repülőgépeket és egyéb fegyvereket. Május 17-én megparancsolta az angol Vezérkari Főnökök Bizottságának, hogy hagyjanak fel az angol bombázó légierő már megkezdett csökkentésével. Május 27-én, az angol fegyveres erők parancsnokságához intézett direktívájában, ezt írta: „Ne álljanak át teljesen a leszerelésre... A fent mondottak különösen a légierőre vonatkoznak, amelyet még felhasználhatunk arra, hogy lecsapjunk az oroszok közlekedési vona-

láira." Az amerikai kormánytól ugyanakkor azt kérte, hogy halassza el az amerikai csapatok átcsoportosítását Európából a csendes-óceáni hadszíntérre.

1945. május 6-án Churchill javasolta Trumannak: hamarosan tartsák meg az Egyesült Államok, Anglia és a Szovjetunió kormányfői értekezletét. Hangsúlyozta, hogy a találkozót még azelőtt le kell bonyolítani, mielőtt az Egyesült Államok és Anglia európai katonai ereje meggyengül. A találkozó helye bármely német város lehet, de semmiképp sem a szovjet övezetben. Még mielőtt a szovjet kormányfővel összeülnének, okvetlenül tanácskozni kívánt Trumannal Londonban.

A három kormányfő konferenciájának szükségességében az antifasiszta koalíció valamennyi résztvevője egyetértett. A mód azonban, ahogy Churchill a Szovjetunióval szemben fellépett, zavarba ejtette az amerikai kormányt. Az amerikai nép tömegei örömmel üdvözölték a Szovjetunióval kötött harci szövetséget, és ragaszkodtak ahhoz, hogy a béke idején is szoros baráti kapcsolatok maradjanak fenn hazájuk és a Szovjetország között. Az Egyesült Államok kormányának számolnia kellett ezzel. Ha Truman el is tökélte magát, hogy „szilárd vonalat" visz a Szovjetunióval szemben, az amerikai politikában erős ingadozás volt tapasztalható. A Fehér Házban május 15-én megtartott értekezleten úgy határoztak, hogy mellőzik a Truman és Churchill közti előzetes tárgyalásokat, nehogy a szovjet kormánynak oka legyen feltételezni, hogy a nyugati hatalmak összeesküvést szőnek a Szovjetunió ellen. Sőt, az amerikai vezetők szükségesnek tartották, hogy a három kormányfő értekezlete előtt a Szovjetunióval folytassanak kétoldalú megbeszéléseket. 1945 május végén Truman Londonba és Moszkvába küldte személyes képviselőit — Daviest, illetve Hopkinst —, hogy megismerkedjenek az angol és a szovjet kormány álláspontjával.

Churchill Daviesszel folytatott megbeszélése során sötét hálátlanságnak minősítette a közvetlen szovjet—amerikai tárgyalások tervét, és kereken megtagadta beleegyezését. Daviest — saját szavai szerint — „kimondhatatlanul megrázta", hogy Churchill „ennyire ellenséges magatartást tanúsít a Szovjetunióval szemben". „Vajon az angol miniszterelnök nem készül-e a világ tudomására hozni, hogy ő és Anglia hibázott, amikor nem Hitlert támogatta a háborúban — vetődött fel Daviesben a kérdés. — Hiszen, amennyire kivehettem, Churchill jelenleg ugyanazt a doktrínát képviseli, amelyet Hitler és Goebbels propagált az utolsó négy évben."

Hopkins eközben sikeres megbeszéléseket folytatott Moszkvában. Elhatározták, hogy 1945 július második felében Berlinben megtartják a háromhatalmi konferenciát.

A Potsdamba induló amerikai delegáció számára titkos politikai instrukciókat dolgoztak ki, amelyek június 28-án öltöttek végleges formát. Az instrukciók leszögezték, hogy Churchill szovjetellenes álláspontja igen komolyan veszélyezteti az Egyesült Államok érdekeit. A háború felborította Európában az „erők egyensúlyát"; „Oroszország a kontinens egyetlen nagyhatalma lett, ami egyedülálló jelenség a legújabb kor történelmében". Ennélfogva „Anglia természetszerűleg az Egyesült Államokhoz fordul, mint leghatalmasabb potenciális támaszához; tőle várja, hogy Oroszországgal szemben megfelelő ellensúlyt teremtsen". Az instrukciók hangsúlyozták, hogy az Egyesült Államoknak változatlanul támogatnia kell Angliát, ugyanakkor erőfeszítéseket kell tennie, hogy elkerüljék az angol—szovjet viszony kiéleződését.

Az instrukció szerzői „kardinális jelentőségűnek" minősítették álláspontjukat, és az amerikai Vezérkari Főnökök Bizottságának véleményével támasztották alá. Az amerikai katonai vezetők ugyanis leszögezték, hogy nem lehet háborút indítani a Szovjetunió ellen, és még kevésbé lehet azt megnyerni.

Az Egyesült Államokban a potsdami konferencia megnyitását megelőző napon próbálták ki az első atombombát. Az amerikai és angol kormányférfiak mindenekelőtt a Szovjetunióra gyakorolható nyomás eszközét látták benne. Bár a két nyugati kormány már 1945. július 4-én megegyezett abban, hogy a bombát Japán ellen használják fel, Byrnes amerikai külügyminiszter megmagyarázta az atomtudósoknak, hogy a bombára nemcsak Japán ellen van szükség, hanem azért is, hogy „Orosz-

országot engedékenységre késztessük Európában". Churchill ujjongott. Július 23-án az angol Vezérkari Főnökök Bizottsága előtt diadalmasan kifejtette, hogy az atombomba helyreállította az erőviszonyokat az Egyesült Államok, Anglia és a Szovjetunió között. A katonai vezetők nem osztották Churchill lelkesedését. A tábornoki kar egyelőre a hagyományos katonai doktrína keretében próbált elképzelést alkotni az új fegyver használatáról. A politikusok viszont hajlandók voltak az atomzsarolás útjára lépni.

A POTSDAMI ÉRTEKEZLET

A három nagyhatalom kormányfői 1945. július 17-től 25-ig, majd július 28-tól augusztus 2-ig tanácskoztak Potsdamban. Az értekezletet az angol parlamenti választások miatt kellett megszakítani. Mivel a Konzervatív Párt vereséget szenvedett a választásokon, az értekezlet első szakaszában Winston Churchill, a második szakaszban már Clement Attlee képviselte Angliát. A szovjet küldöttséget Joszif Visszarionovics Sztálin, az amerikai küldöttséget Harry S. Truman vezette.

A konferencia munkájának középpontjában a német kérdés állt. A három nagyhatalom megerősítette a Németországgal kapcsolatos korábbi szövetségközi megállapodásokat, elsősorban a jaltaiakat, és megegyezett a Németországot érintő politika alapelveiben. Ezek a következők voltak: demilitarizálás, a kartellek uralmának felszámolása, nácitlanítás, demokratizálás. Ilyen értelemben fogalmazták meg a Potsdamban aláírt egyezményt, amely ezt a címet kapta: „Az ellenőrző időszak kezdetén a Németországgal való bánásmódban alkalmazandó politikai és gazdasági alapelvek." A három hatalom ismételten leszögezte, hogy elhatározott szándékuk „Németország teljes lefegyverzése és a hadiipar céljaira felhasználható egész német ipar felszámolása vagy ellenőrzése". A potsdami konferencia határozatai egészükben a náci állam megsemmisítését tartották szem előtt: elhatározták az ország politikai életének demokratikus átalakítását, a német militarizmus és fasizmus felszámolását, a Nemzetiszocialista Párt megsemmisítését, a monopolista egyesülések megsemmisítését „a gyakorlatilag elérhető legrövidebb időn belül", a potsdami elveknek megfelelő békeszerződés előkészítését és megkötését.

A potsdami határozatok megerősítették Berlin nemzetközi státusát. A német főváros négy zónáját a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország csapatai szállják meg.

A potsdami konferencia döntései lehetővé tették, hogy Németország békeszerető, demokratikus állammá fejlődjön.

Éles küzdelem bontakozott ki a konferencián Lengyelország nyugati határait illetően. A szovjet kormány, a jaltai határozatok értelmében, amelyek előírták, hogy „Lengyelország területének jelentékeny mértékben gyarapodnia kell észak és nyugat felé", lengyel igazgatás alá adta a korábban Németországhoz tartozó ősi lengyel földeket. Az angol és amerikai delegáció megkísérelte kétségessé tenni ezt a döntést; kijelentették, hogy a lengyel határok végleges rendezésével várni kell a békekonferenciáig. A potsdami tanácskozás résztvevői azonban végső soron egyetértettek a Szovjetunió képviselőivel abban, hogy azok a korábbi német területek, amelyek a Balti-tenger Swinemündétől kissé nyugatra eső pontjától az Odera- és Neisse-folyók mentén a csehszlovák határig húzódó vonaltól keletre fekszenek, Lengyelország igazgatása alá kerüljenek. Königsberget és környékét átadták a Szovjetuniónak. Az Egyesült Államok elnöke és Anglia miniszterelnöke kinyilatkoztatták, hogy a végleges rendezés során támogatni fogják ezt az álláspontot.

Az Egyesült Államok és Anglia Potsdamban kísérletet tett arra, hogy megváltoztassa a Kelet- és Délkelet-Európa országaiban, elsősorban Romániában és Bulgáriában kialakult demokratikus rendszert. Az amerikai delegáció javaslatot terjesztett elő a román és bolgár kormány „haladéktalan újjászervezésére". A szovjet delegáció elhárította ezeket a követeléseket. Nem sikerült keresztülvinniük az amerikaiaknak azt sem, hogy egyes kelet-európai államok diplomáciai elismerését kormányaik „újjászervezésétől" tegyék függővé. Végül is a konferencia határozata leszögezte: a három

kormány tanulmányozni fogja annak lehetőségét, hogy még a békeszerződés megkötése előtt diplomáciai kapcsolatokat létesítsenek Finnországgal, Bulgáriával, Romániával és Magyarországgal. Megegyeztek, hogy a békeszerződés aláírása után támogatni fogják Bulgária, Finnország, Magyarország és Románia felvételi kérelmét az Egyesült Nemzetek Szervezetébe. A konferencia megalakította a Külügyminiszterek Tanácsát, a Szovjetunió, Anglia, Kína, Franciaország és az Egyesült Államok részvételével; ennek a tanácsnak kellett előkészítenie a békeszerződést az említett négy országgal és Olaszországgal. A későbbiekben a Németországgal kapcsolatos békés rendezés előkészítését is a Külügyminiszterek Tanácsára bízták.

Potsdamban határozat született Spanyolországgal kapcsolatban is. A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia úgy döntött, hogy nem fogja támogatni Spanyolország felvételi kérelmét az ENSZ-be. A spanyol kormány ugyanis, „amely a tengelyhatalmak támogatásával jött létre, eredeténél, jellegénél, tevékenységénél és az agresszor államokkal fenntartott kapcsolatainál fogva nem rendelkezik a tagsághoz szükséges feltételekkel".

A potsdami értekezlet tehát sikeresen oldott meg több fontos politikai problémát. Az eredményeket nemcsak a politikai világhelyzet kedvező alakulása és a szovjet fegyverek európai győzelmei biztosították, hanem az is, hogy az Egyesült Államok érdekelve volt a Szovjetunió háborúba lépésében Japán ellen. Bár 1945 nyarára szétzúzták a japán flottát és nagymértékben meggyengítették a légierőt, Japán szárazföldi ereje jóformán még érintetlen volt, gyakorlatilag még harcba sem keveredett. A szovjet delegáció Potsdamban ismét megerősítette, hogy a Szovjetunió hadba lép Japán ellen, a vezérkari tanácskozásokon pedig megegyezés jött létre a megfelelő technikai kérdésekben is.

1945. július 26-án az Egyesült Államok, Anglia és Kína kormányfői nyilvánosságra hozták a potsdami nyilatkozatot. Ebben megerősítették az 1943. december 1-én kibocsátott kairói nyilatkozat elveit, és kimondották, hogy Japánt mindaddig megszállás alá vetik, amíg a japán nép akaratának megfelelő, békeszerető kormány nem alakul az országban. „Örökre meg kell fosztani a hatalomtól és a befolyástól azokat az elemeket — hangsúlyozza a nyilatkozat —, amelyek becsapták, félrevezették és arra kényszerítették Japán népét, hogy kövesse őket a világuralomért indított harcban." A japán kormány július 26-án elutasította a nyilatkozatot.

A POTSDAMI KONFERENCIA JELENTŐSÉGE

A potsdami konferencia megvonta az európai háború mérlegét, és fontos határozatokat hozott a világ háború utáni berendezésének kérdéseiben. E határozatok teljesítése utat nyitott a szilárd béke és a nemzetközi biztonság megteremtéséhez. Az akkori amerikai politikusok egy része belátta, hogy feltétlenül be kell tartaniuk a potsdami határozatokat, azok szellemét és betűjét egyaránt. Byrnes amerikai külügyminiszter így nyilatkozott Bidault francia külügyminiszterrel 1945. augusztus 15-én folytatott megbeszélésén: „Húsz évvel ezelőtt hamar megfeledkeztünk a háborúról. Az Egyesült Államok akkor kölcsönökkel segítette Németország talpra állását, sőt Franciaország és Anglia is részt vett ebben. Ez olyan hiba volt, amit semmi szín alatt sem szabad megismételnünk. Ha ismét ostobának bizonyulunk és ugyanazt tesszük, amit akkor, megérdemeljük a szerencsétlenséget, amely elkerülhetetlenül ránk zúdul." Potsdamban meghirdették a német militarizmus és fasizmus megsemmisítését. Ez azt jelentette, hogy kiküszöbölik Európából a háborús veszély forrását. A hitleri „új európai rend" romjai fölött a három nagyhatalom kijelentette, hogy kész együttműködni a háború utáni világban.

A hitlerista Németország veresége Európában véget vetett a háborúnak. Csaknem hatévi harc után beköszöntött a béke. Európa népei a feldúlt földrész újjáépítésének és újraszervezésének bonyolult feladatai előtt álltak. Távol-Keleten azonban még folyt a háború. A militarista Japán még nem adta fel a harcot.

XV. FEJEZET

A CSENDES-ÓCEÁNI HÁBORÚ. A KELET- ÉS DÉLKELET-ÁZSIAI NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM (1942—1945)

1942 nyarán véget ért a japán fegyveres erők szakadatlan sikereinek időszaka. Japán támadó lendülete elakadt. Az Egyesült Államok és Anglia gyűjtötték az erőt, hogy kezükbe vegyék a kezdeményezést.

A Kínában, Koreában és a többi délkelet-ázsiai országban kibontakozott nemzeti felszabadító mozgalom aláásta a japán megszállók pozícióit, fokozta Japán háborús nehézségeit. Ez a mozgalom a háború éveiben Kelet-Ázsia és Délkelet-Ázsia valamennyi országát magával ragadta, beleolvadt a népek antifasiszta harcának egységes folyamába, és objektíve az egész imperialista gyarmatosítás ellen irányult.

1. AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA FEGYVERES ERŐINEK TÁMADÁSA A CSENDES-ÓCEÁNI HADSZÍNTÉREN

FORDULAT A CSENDES-ÓCEÁNI HÁBORÚBAN

A Midway-szigeteknél lezajlott tengeri csata után, amelyben a japán flotta és légierő jelentős veszteségeket szenvedett, átmenetileg csend állt be a csendes-óceáni hadszíntéren. Japán hadászati védelembe ment át. A japán hadvezetőség úgy vélte, hogy a rendelkezésére álló szárazföldi, tengeri és légi erőkkel bármilyen szövetséges támadást kivédhet. Sőt, a japán vezérkar a Szovjetunió megtámadásának tervével sem hagyott fel. Ezért hatalmas haderőt tartott készenlétben az anyaországban (több mint 2 millió embert) és Kínában. Mandzsúriában, a Szovjetunió határa mentén a milliós Kvantung-hadsereg állomásozott. A Kínában levő 800 000 főnyi japán megszálló hadsereg elsősorban a népi csapatok ellen harcolt. A Csendes-óceán szigeteit és Burmát 450 000 japán katona tartotta megszállva; támogatásukra rendelték az egész flottát és a légierő jelentékeny részét.

A japán ellen küzdő amerikai és angol fegyveres erőket három csoportra tagolták. A Csendes-óceán középső részén a Nimitz tengernagy parancsnoksága alatt álló csoport folytatott hadműveleteket, amelynek bázisa a Hawaii-szigeteken volt. A csoportot az amerikai csendes-óceáni flotta és nagy mennyiségű anyahajón települt repülőgép alkotta. A Csendes-óceán délnyugati részén MacArthur tábornok csoportja működött, amely amerikai, ausztráliai, új-zélandi, angol és holland csapatokból tevődött össze. Ezt a csoportot a 7. amerikai flotta és egy légihadsereg támogatta. A harmadik csoportot, amely Mountbatten tengernagy angol csapataiból állt, India északkeleti részén,

Burma határánál vonták össze. A csendes-óceáni és délkelet-ázsiai térségben működő szövetséges erők összlétszáma 500 000 ember volt.

A csendes-óceáni szigeteken és a délkelet-ázsiai országokban szemben álló japán és szövetséges szárazföldi erők nagyjából kiegyenlítették egymást; a tengerészeti és légierők vonatkozásában azonban a szövetségesek fölényben voltak. Fölényük világosan megmutatkozott a Salamon-szigetekhez tartozó viszonylag kicsiny Guadalcanal-szigetért lefolyt harcokban, 1942 augusztus—1943 február között. A japán hadvezetőség 40 hadihajót, köztük 2 sorhajót vesztett, továbbá igen sok repülőgépet; mégsem tudta visszavenni a szigetet, amelyet az amerikai légi deszantcsapatok 1942. augusztus 7-én foglaltak el. A csendes-óceáni harcok mérlege mindinkább az Egyesült Államok és Anglia javára billent.

Az amerikai hadvezetés 1943 nyaráig nem bocsátkozott támadó hadműveletekbe a csendes-óceáni hadszíntéren. Erőt gyűjtött. Az amerikai ipar gyors ütemben építette a repülőgép-anyahajókat; 1943 júniusában két új repülőgép-anyahajót adott át, amelyeken 140 gép települhetett, majd folyamatosan havonként előállított egy-egy új anyahajót. Nagy deszantalakulatok szerveződtek, új haditengerészeti és légi bázisok létesültek.

1943 nyarán az amerikai—brit erők előtt az a feladat állt, hogy elfoglalják a Gilbert-, a Salamon- és a Marshall-szigeteket, megszerezzék a Karolina-szigetek meghódításához szükséges támaszpontokat, fokozottan gondoskodjanak a tengeri útvonalak biztosításáról és létesítsenek néhány légi és haditengerészeti bázist Új-Guinea északi partjai mentén.

Az amerikai fegyveres erők csendes-óceáni támadása 1943 júniusában indult meg, a Salamon-szigetekhez tartozó kisebb szigeteken 1—2 hadosztálynyi erővel végrehajtott partraszálló hadműveletekkel. A Csendes-óceán középső övezetében működő szövetséges parancsnokság, tengeri és légi fölényét kihasználva, 1943. június 30-án partra szállította csapatait Új-Georgia-szigetén, július közepén a Mundu-szigeten, augusztus közepén a Vella Lavella-szigeten. A japán helyőrséget mindenütt hamar szétverték. Ezután kéthónapos szünet állt be a hadműveletekben. November 1-én az amerikaiak tengeri deszantalakulatokat tettek partra Bougainville-szigeten, ahol a 17. japán hadsereg meglehetősen nagy erői összpontosultak. Elkeseredett harcok után a japán hadsereg szétvert maradványai a dzsungelbe húzódtak. A szigeten levő japán légi támaszpont az amerikaiak kezére került.

A Salamon-szigetekért vívott harcokkal egyidőben két szövetséges hadosztály Új-Guinea délkeleti részén is támadást indított. Az amerikai és ausztráliai csapatok szárazföldön is, levegőben is túlsúlyban voltak; sikerült visszaszorítaniuk a 18. japán hadsereg egységeit, és október végére elfoglalták a Huon-félszigetet.

A Nimitz tengernagy parancsnoksága alatt álló csapatok 1943 novemberében partra szálltak a Gilbert-szigeteken, amelyek a háború előtt Angliához tartoztak. E hadművelet előkészítése során elfoglalták az angol Ellice-szigeteket és Baker amerikai szigetet, ugyanakkor repülőtámadásokat hajtottak végre a Makin-, Tarawa- és Wake-szigeteken fekvő japán repülőterek ellen. Majd, miután több napon át légitámadás és hajótüzérségi bombázás alá vették a partvidéki japán állásokat, 1943. november 21-én több mint 22 000 főnyi tengeri deszantalakulat szállt partra a Makin- és Tarawa-szigeteken. A japánok itt alig 6000 emberrel rendelkeztek. Kis haderejük, jóllehet sem a tenger felől, sem a levegőből nem kaphatott segítséget, keményen védekezett, és majdnem az utolsó emberig elhullott. Mindössze 250 ember került fogságba. Az amerikaiak több mint 3000 embert vesztettek.

1943 decemberében a Bismarck-szigetcsoportnál bontakozott ki küzdelem, Új-Britannia szigetért. Az amerikaiak december 12-én szálltak partra a sziget nyugati részén, Arave körzetében. A japán helyőrség hihetetlenül erős ellenállást tanúsított. Az amerikaiak azonban, mivel a földön, a tengeren és a levegőben egyaránt túlnyomó fölényben voltak, kezdeti sikereket értek el. Sikerült hídfőt létesíteniük és december 26-ra elfoglalniuk a japán repülőteret, ahová azonnal áttelepült

az amerikai légierő. Rabaul japán támaszpont felé már lassabban haladtak tovább. A japán parancsnokság a sziget belsejéből új csapatokat csoportosított át, és kihasználva a szakadékos terepet, erős védelmet szervezett.

Az amerikai haderőnek 1944 elejére sikerült elfoglalnia a Gilbert- és a Salamon-szigeteket. A Csendes-óceán középső részén fekvő, hadászatilag jelentős szigetek többsége azonban, csakúgy mint Délkelet-Ázsia országai és Kína óriási területei, továbbra is a japán fegyveres erők ellenőrzése alatt maradtak.

HADMŰVELETEK 1944-BEN

A szövetséges parancsnokság által az 1944. évre kidolgozott csendes-óceáni haditerv előírta Új-Guinea és a legfontosabb közép-csendes-óceáni japán támaszpontok — a Marshall-, a Karolina- és a Mariana-szigetek — elfoglalását, hogy 1944 őszétől meg tudják indítani a hadműveleteket a Fülöp-szigetek visszafoglalásáért.

Az amerikai parancsnokság e hadműveletekben erős tengeri és légi fölényére támaszkodhatott. 1944 elején sikerült teljesen elfoglalnia Új-Britannia szigetét, márciusban pedig az Admiralitás szigeteket. Ezzel megnyílt előtte a lehetőség, hogy erőteljesebb harcot indítson Új-Guineáért. Áprilisban három amerikai tengerészgyalogos-hadosztály szállt partra Új-Guinea északi partvidékén, Hollandia város körzetében, és elvágta a sziget japán őrségének visszavonulási útját kelet felé. Júniusban már a sziget egész északi partvidéke az amerikaiak kezén volt. A megvert japán csapatok maradványai a dzsungelbe menekültek.

Újabb amerikai támadássorozat bontakozott ki az óceán középső övezetében is.

Az amerikai csapatok 1944 februárjában elfoglalták a Marshall-szigeteket. Ugyanakkor légitámadásokat intéztek a Truk-szigeteken fekvő japán támaszpontok ellen. A japánok, akiket meglepetésszerűen ért a támadás, és nem fedezett ütőképes légierő, komoly anyagi veszteségeket szenvedtek: igen sok repülőgépük, hadihajójuk és szállítóeszközük elpusztult. A japán hadvezetőség, minthogy további rajtaütésektől tartott, haditengerészeti flottájának, az úgynevezett Egyesített Flottának főerőit a Truk-szigetektől a Celebesz-tenger támaszpontjaira és az anyaországi kikötőkbe vezényelte át, légierejét pedig a Mariana-szigetekre telepítette. A Karolina-szigeteken állomásozó japán helyőrséget ily módon nemcsak a tengeri és légierők támogatásától, hanem a visszavonulási lehetőségtől is megfosztották.

Amerikai katonák a Garapan városért folyó harcokban Saipan-sziget. Fénykép. 1944 július

Az amerikai parancsnokság, számot vetve a kialakult helyzettel, elhatározta, hogy még mielőtt a Karolina-szigetek elfoglalását befejezné, támadást indít a Mariana-szigetek ellen. Ha ezeket beveszi, a japán anyaország egész területe a nagy hatósugarú B-29-es amerikai bombavetők tevékenységi övezetébe kerül. Ez esetben az

Ausztráliai csapatok partraszállása Balikpapanban, Borneo szigetén
Fénykép. 1945

amerikai fegyveres erők ellenőrzésük alá vehetik a Csendes-óceán középső részének valamennyi szigetét és az Egyesült Államokat a Fülöp-szigetekkel összekötő tengeri utakat.

A Mariana-szigeteken elhelyezett japán helyőrség két hadosztályból és két önálló dandárból állt. Légi támogatását 1200 repülőgép biztosította, partmenti vizeit különleges hajóraj védte.

Az amerikai parancsnokság e szigetek elfoglalására öt hadosztályt és egy tengerészgyalogos dandárt jelölt ki, s több mint 600 különféle hadihajót — köztük 14 sorhajót és 29 repülőgép-anyahajót — vont össze. Az anyahajókon több mint 1000 repülőgép települt; ezenkívül 879 szárazföldről felszálló gép támogatta a hadműveletet. Az erőviszonyok a következőképpen alakultak: a szárazföldi csapatokat tekintve az amerikai fölény kétszeres, a légierők vonatkozásában másfélszeres, tengeri erőkben pedig túlnyomó volt.

Az amerikai csapatok 1944. június 15-én Saipan szigetén kezdték meg a partraszállást, a hadihajók ágyútüzének és a légierők bombatámadásának fedezete alatt. A japán helyőrség kétségbeesett, de eredménytelen kísérleteket tett arra, hogy a tengerbe szorítsa az amerikaiakat. A japán flottának sem sikerült meghiúsítania a hadműveletet. 1944. június 19—20-án a Mariana-szigetektől nyugatra kibontakozott tengeri ütközetben az amerikaiak 3 japán repülőgép-anyahajót elsüllyesztettek, 640 repülőgépet lelőttek, s több hadihajót megrongáltak. A japánoknak vissza kellett vonulniuk.

Július 9-re az amerikaiak teljesen elfoglalták Saipant, augusztus 10-re pedig a Mariana-szigetcsoport többi szigetét is meghódították. Japán hadászati helyzete jelentősen megromlott. Az Egyesült Államok és Anglia a tenger és a levegő feltétlen urává lett, és minden lehetőségük megvolt arra, hogy csapásokat mérjenek Tajvanra, a Ryukyu-szigetekre és a Kyushu-szigetre. Az amerikai Vezérkari Főnökök Bizottsága „arra a következtetésre jutott, hogy módjában áll csapást mérni közvetlenül Tajvanra, sőt Kyushura, a későbbi időszakra halasztva a Palau-szigetek és a Fülöp-szigetek felszabadítását". Az 1944 szeptemberében megtartott második quebeci konferencián mégis úgy dön-

töttek, hogy elsősorban gyarmataik, Burma és a Fülöp-szigetek visszahódítására összpontosítják erejüket.

A Fülöp-szigetek visszafoglalását 1944 októberében kezdték meg. Amerikai csapatok szálltak partra Leyte-szigeten, amely a Csendes-óceánról a Dél-kínai-tengerre vezető közlekedési vonalak kulcsa. A japán ellenállás gyengének bizonyult. Az amerikaiak hamarosan nagy hídfőt létesítettek, repülőteret építettek, amelyre áttelepítették a Morotai-szigetről az 5. légiflottát.

A nagy amerikai erők partraszállása Leyte-szigetén azzal fenyegette a japánokat, hogy elveszítik a Fülöp-szigeteket, és a hadműveletek áthelyeződnek a Dél-kínai-tengerre. A japán hadvezetőség ezért úgy határozott, hogy nagy tengeri és légi erőkkel váratlan csapást mér az amerikai inváziós csapatokra, és a Fülöp-szigetek körzetében visszaállítja a korábbi helyzetet. E célból három haditengerészeti csoportot szerveztek — az északit, a középsőt és a délit —, amelyek összesen 9 sorhajóból, 4 repülőgép-anyahajóból, 19 cirkálóból és 33 torpedórombolóból álltak. A flotta támogatására több mint 700 repülőgépet összpontosítottak, amelyek részben az anyahajókon, részben a Fülöp-szigeti repülőtereken állomásoztak. A váratlan csapást október 25-én hajnalra tervezték. Az amerikai parancsnokság azonban idejében tudomást szerzett a japánok tervéről, és két amerikai flottát felkészített a japán támadás elhárítására. A 7. flottának a surigaói öbölben, a 3. flottának a San-Bernardino-öbölben kellett feltartóztatnia és megvernie az ellenséget.

Az október 24-én lefolyt tengeri ütközetben mind a három japán hajócsoport vereséget szenvedett. A japánok 4 anyahajót, 3 sorhajót, 10 cirkálót, 9 torpedórombolót és egy tengeralattjárót vesztettek. Az amerikaiak vesztesége 2 kísérő repülőgép-anyahajó és 2 torpedóromboló volt.

Az amerikaiak, miután elhárították az ellenséges flotta támadását és támaszpontokat létesítettek a Leyte és Mindoro szigeteken, felkészültek rá, hogy 1945 januárjában Luzon-szigeten is partra tegyék csapataikat. 1945 elejére az amerikai—brit fegyveres erők elfoglalták a Csendes-óceán csaknem valamennyi szigetét, a Fülöp-szigetek egy részét, és döntő vereséget mértek a japán flottára. Burmában, ahol 1944 nyarán indultak meg a hadműveletek, ugyancsak sikereket értek el a szövetséges csapatok.

A BELPOLITIKAI HELYZET KIÉLEZŐDÉSE JAPÁNBAN

1942 nyarán, a csendes-óceáni hadszíntéren elszenvedett első kudarcok után, Japánban éleződni kezdett a belpolitikai helyzet. A vezérkari tisztek egy része és maga a külügyminiszter, Togo is bírálni kezdte Tojo politikáját, akit lemondásra akartak kényszeríteni. Az ellenzéki áramlat a burzsoá parlamenti körökben is mind jobban erősödött.

A militarista kormány, hogy ellenőrzését a parlamenti képviselőkre és az 1940-ben feloszlatott burzsoá-földesúri pártok vezetőire is kiterjessze, 1942 május végén létrehozta a Trón Segítésének Politikai Szövetségét. Ez a szervezet abban különbözött a korábbi Trón Segítésének Társaságától, hogy az a néptömegek fölötti ellenőrzés kiépítését tekintette fő feladatának, míg az új szövetség kifejezetten az uralkodó osztályokat kívánta tömöríteni a háború sikeres folytatása érdekében. Elnöke, Abe volt miniszterelnök kijelentette: „A parlamentnek egybe kell olvadnia a kormánnyal, és minden erejével az állami politika aktív végrehajtását kell szolgálnia." A parlament a kormány engedelmes eszközévé vált.

A kormány, miután ilyen módon „tökéletesítette" apparátusát, jó néhány intézkedést léptetett életbe a japán monopóliumok (a Zaibacu) befolyásának növelésére. A gazdasági élet teljesen a monopóliumok ellenőrzése alá került. Embereiket a kormány tanácsadóivá nevezték ki, és a kormány által létesített úgynevezett ellenőrző szövetségek élére állították. Az ellenőrző szövetségek irányították az ipar legfontosabb ágainak tevékenységét. Hatáskörüket a nyersanyag, a villamosenergia és a munkaerő elosztása terén 1943 nyarán tovább bővítették. Szeptemberben megszüntették a kereskedelem- és iparügyi minisztériumot, valamint a tervhivatalt, s létrehozták a fegyverkezési minisz-

tériumot, élén a miniszterelnökkel. Az új minisztérium ellenőrizte csaknem az egész hadiipart. Az egyre növekvő katonai kiadások fedezésére új adókat vetettek ki. A kormány gazdasági intézkedései elsősorban a fegyvergyártás fokozására irányultak: a repülőgépgyártást, a hadihajóépítést, a tüzérségi lövegek gyártását igyekeztek még inkább meggyorsítani. A japán uralkodó körök mindent elkövettek, hogy tovább folytathassák a háborút. A konszernek mesésen meggazdagodtak a kormány megrendelésein. A nagyvállalatok alaptőkéje a háború alatt több mint ötszörösére emelkedett.

A kormány egész sor intézkedést tett arra is, hogy a megszállt területeken megszilárdítsa a japán uralmat. 1942. november 1-én megalakította a Nagy Kelet-Ázsia ügyeivel foglalkozó minisztériumot. Ennek a minisztériumnak a hatáskörébe tartozott Mandzsukuó, Kína, Thaiföld, Indokína, Burma és a Fülöp-szigetek igazgatásának minden ügye; legfőbb feladata az volt, hogy kiaknázza a megszállt országok erőforrásait. Japán, hogy megnyerje a szóban forgó országok közvéleményét, 1943-ban „függetlennek" nyilvánította Burmát és a Fülöp-szigeteket, bábkormányt állított az élükre, Kínában pedig demagóg gesztussal lemondott a korábban kicsikart koncessziókról és területenkívüliségi jogokról. 1943 novemberében Tokióban megrendezték a Nagy Kelet-Ázsiai konferenciát, amelyre meghívták a mandzsukuói bábrendszer, a nankingi kormány, a burmai, thaiföldi és Fülöp-szigeti bábkormány küldötteit, valamint más délkelet-ázsiai országok hasonló képviselőit.

Japán erőfeszítései azonban nem vezettek eredményre, nem tudták feltartóztatni a nemzeti felszabadító mozgalom fellendülését.

Az újabb katonai kudarcok hatására tovább romlott Japán gazdasági és politikai helyzete. A nehézipar alapvető ágai 1943-ban termelték a legtöbbet; 1944—1945-ben határozott visszaesés következett be.

A japán kormány hiába erőlködött, hogy a hadiipar termelését a munkások, a termelésbe bevont serdülők és diákok munkájának intenzívebbé tétele és egyre kegyetlenebb rendszabályok alkalmazása révén fokozza. A hadászati fontosságú anyagok termelése megállíthatatlanul csökkent. 1943-ban 55,5 millió tonna szenet bányásztak, 1944-ben 49 millió, 1945 első nyolc hónapjában pedig 22 millió tonnát. A kiöntött acél mennyisége 1943-ban 8,2 millió tonna, 1944-ben 6,4 millió tonna, 1945-ben 1 millió tonna volt. Az alumíniumtermelés 1945-ben alig huszada volt az 1943. évinek. Olaj 1945-ben már egyáltalán nem érkezett az anyaországba.

Japán a haditermelésben sem bírta a versenyt az Egyesült Államokkal és Angliával. Az Egyesült Államok háromszor annyi harci repülőgépet állított elő, mint Japán: 1944-ben 95 000 új repülőgépet gyártott, míg Japán csak 28 000-et. Katasztrofálisan visszaesett Japánban a polgári szükségleteket ellátó iparágak

Munkáskéz hiányában befejezetlenül maradt japán tengeralattjárók
Fénykép. 1945

termelése is. Pamutszövetből például 1943-ban még 900 millió métert gyártottak, 1944-ben csupán 149 millió métert; pamutfonalból 1943-ban 96 000 tonnát, 1944-ben 56 000 tonnát állítottak elő. A mezőgazdaság a krónikus munkaerő- és műtrágyahiány miatt hanyatlott. A rizshiány egyre nagyobb méreteket öltött. A tengeri blokád és a japán gyarmatbirodalom kezdődő szétesése tovább fokozta a gazdasági nehézségeket.

1944. július 18-án Tojo tábornok lemondott a miniszterelnökségről. Menesztését egyrészt Japán katonai kudarcai, másrészt az ország belső nehézségei magyarázzák. A Tojo-kormány fasiszta terrorja egyre nagyobb elégedetlenséget váltott ki a tömegekben. Országszerte erősödött a háborúellenes és antifasiszta hangulat.

Az új kormányt Koiso tábornok alakította meg. Az uralkodó osztályok, megrémülve a háborúellenes hangulat erősödésétől, rávették az új kormányt, hogy hajtson végre néhány politikai manővert, s keltsen olyan látszatot, mintha lemondana a gyűlöletessé vált katonai-fasiszta uralmi módszerekről. Koiso e célból bevonta kormányába az egykori Minseito és Seiyukai pártok képviselőit, úgy állítva be ezt a gesztust, mint a régi, liberális időkhöz való visszatérés kezdetét. Feloszlatta a Trón Segítésének Politikai Szövetségét is, hogy az országon belül és kívül egyaránt azt a hamis látszatot keltse, mintha Japán lemondana a militarista-fasiszta politikai berendezkedésről. Valójában azonban semmi sem változott: továbbra is nyílt fasiszta terror uralkodott az országban. Japán helyzete pedig egyre rosszabbra fordult. Háborús szövetségese, a hitleri Németország, a szovjet hadsereg csapásai alatt napról napra közelebb került a végső veréséghez. A japán politikusok Hitler győzelmére épített szovjetellenes tervei összeomlottak. A katonai vezető klikk és a monopóliumok mindennek ellenére folytatni akarták a háborút.

HADMŰVELETEK 1945-BEN

1945 elején Japán még jelentékeny haderővel rendelkezett: 4 millió embere állt fegyverben a szárazföldi csapatok, 1,2 millió a haditengerészet kötelékében. Tengeri flottájából 6 sorhajó, 4 repülőgép-anyahajó (48 repülőgéppel), 7 cirkáló, 22 torpedóromboló és 44 tengeralattjáró maradt épen. Légiereje túlnyomórészt egyszeri bevetésre alkalmas gépekből állt, amelyeket az úgynevezett öngyilkos pilóták vezettek célba. Hagyományos típusú harci repülőgépeiből alig 3000 maradt meg.

Az amerikai—angol szárazföldi erők a csendes-óceáni hadszíntéren körülbelül 2 millió embert tömörítettek, köztük 1,4 millió amerikait. Több mint 6000 repülőgép támogatta őket. Az Egyesült Államok csendes-óceáni flottája 23 sorhajóból, 94 repülőgép-anyahajóból, 57 cirkálóból, mintegy 350 torpedórombolóból, 217 tengeralattjáróból és több ezer partraszállító és segédhajóból állt. Az angoloknak ugyanitt 2 sorhajójuk, 4 repülőgép-anyahajójuk, 3 cirkálójuk és néhány torpedórombolójuk volt.

A szövetségesek légiereje tehát több mint kétszeresen, repülőgép-anyahajóik száma több mint 20-szorosan, egyéb hadihajóik száma pedig 4—7-szeresen múlta felül a japán erőt. Japán csak a szárazföldi erők vonatkozásában rendelkezett túlsúllyal.

A japán hadvezetőség átlátta, hogy a számára rendkívül kedvezőtlen erőviszonyok között nem folytathat sikeres hadműveleteket a tengeren és az anyaországtól távol eső szigeteken. Ezért szívós és hosszas szárazföldi ellenállásra kívánt berendezkedni. Arra készült, hogy a japán szigeteken vívja meg a „döntő csatát". Fegyverbe állította az egész felnőtt lakosságot, arra oktatva a katonát, hogy „ha meghalsz, vidd magaddal az ellenséget a másvilágra". A japán szigetekhez vezető közelebbi felvonulási övezetekben a támadó szövetséges csapatok elleni harc egész súlya a szárazföldi erőkre és az öngyilkos pilótákra hárult.

A Fülöp-szigetek visszafoglalására irányuló amerikai hadműveletek 1945 márciusára nagyjából befejeződtek. Burmában ezalatt az angol és a kuomintangista csapatok mértek döntő vereséget a japánokra.

EURÓPA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN, 1945-BEN

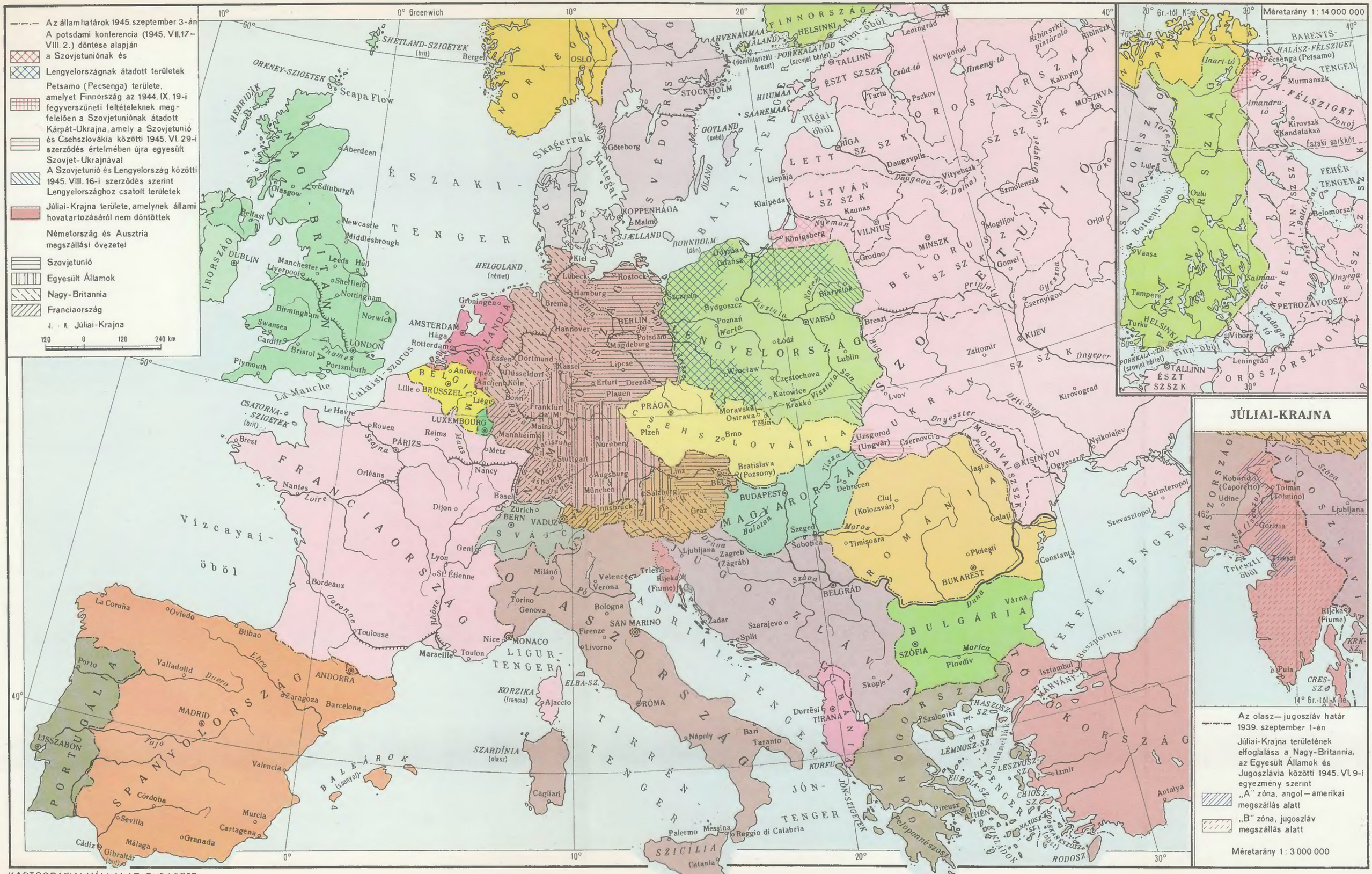
Az államhatárok 1945. szeptember 3-án
A potsdami konferencia (1945. VII.17–VIII. 2.) döntése alapján a Szovjetuniónak és
Lengyelországnak átadott területek
Petsamo (Pecsenga) területe, amelyet Finnország az 1944. IX. 19-i fegyverszüneti feltételeknek megfelelően a Szovjetuniónak átadott
Kárpát-Ukrajna, amely a Szovjetunió és Csehszlovákia közötti 1945. VI. 29-i szerződés értelmében újra egyesült Szovjet-Ukrajnával
A Szovjetunió és Lengyelország közötti 1945. VIII. 16-i szerződés szerint Lengyelországhoz csatolt területek
Júliai-Krajna területe, amelynek állami hovatartozásáról nem döntöttek
Németország és Ausztria megszállási övezetei
Szovjetunió
Egyesült Államok
Nagy-Britannia
Franciaország
J. - K. Júliai-Krajna
120 0 120 240 km
0° Greenwich
ÉSZAKI-TENGER
Vizcayai-öböl
La-Manche
Calais-szoros
Finn-öböl
Botteni-öböl
Balti-tengER
Fekete-tenger
Jón-tenger
Tirrén-tenger
Adriai-tenger
Ligur-tenger
Bosztorusz
Márvány-t.
Gibraltár (brit)
Málaga
Cádiz
Sevilla
Granada
Murcia
Cartagena
Córdoba
Valencia
Barcelona
Zaragoza
Bilbao
Oviedo
La Coruña
Porto
Lisszabon
Valladolid
Madrid
Toulouse
Bordeaux
Marseille
Toulon
Nice
Genua
Milánó
Torino
Lyon
St. Étienne
Genf
Basel
Zürich
Bern
Párizs
Le Havre
Rouen
Brest
Nantes
Orléans
Dijon
Reims
Metz
Nancy
Lille
Brüsszel
Antwerpen
Liège
Luxembourg
Amsterdam
Hága
Rotterdam
Groningen
Köln
Bonn
Frankfurt a. M.
Mainz
Mannheim
Karlsruhe
Stuttgart
Augsburg
München
Innsbruck
Salzburg
Graz
Linz
Wien
Prága
Plzeň
Brno
Ostrava
Bécs
Budapest
Debrecen
Szeged
Miskolc
Bratislava (Pozsony)
Ljubljana
Zagreb (Zágráb)
Rijeka (Fiume)
Trieszt
Belgrád
Szarajevo
Split
Zadar
Skopje
Szófia
Plovdiv
Bukarest
Ploiești
Iași
Cluj (Kolozsvár)
Timișoara
Galați
Constanța
Várna
Odessza
Szevasztopol
Szimferopol
Kijev
Csernigov
Gomel
Mogiljov
Szmolenszk
Vitebszk
Minszk
Vilnius
Kaunas
Riga
Tallinn
Leningrád
Moszkva
Kalinyin
Novgorod
Pszkov
Tartu
Helsinki
Turku
Tampere
Vaasa
Oulu
Luleå
Murmansz
Petrozavodszk
Viborg
Szaint-Malo
Le Havre
Cherbourg
Calais
Dover
London
Liverpool
Manchester
Leeds
Hull
Sheffield
Nottingham
Birmingham
Norwich
Swansea
Cardiff
Bristol
Portsmouth
Plymouth
Glasgow
Edinburgh
Newcastle
Middlesbrough
Belfast
Dublin
Aberdeen
Scapa Flow
Bergen
Oslo
Göteborg
Stockholm
Koppenhága
Malmö
Kiel
Lübeck
Hamburg
Brémen
Hannover
Berlin
Potsdam
Magdeburg
Leipzig
Erfurt
Drezda
Plauen
Rostock
Szczecin
Bydgoszcz
Poznań
Varsó
Łódź
Lublin
Wrocław
Częstochova
Katowice
Kraków
Lvov
Kirovograd
Nyikolajev
Odessza
Kisinyov
Ungvár
Csernovci

Az amerikaiak, miután meghódították a Fülöp-szigeteket, nekiláttak, hogy katonai támaszpontokat építsenek ki a Csendes-óceán nyugati és északnyugati övezetében. Február-márciusban elfoglalták a Volcano-szigetcsoporthoz tartozó Iwo Jima japán szigetet, félúton a Mariana-szigetek és a japán anyaország között. Az amerikai parancsnokság támaszpontot épített ki a szigeten, amely az Aleut-szigeteken elhelyezett amerikai támaszpontokkal együtt a Csendes-óceán északnyugati részén az Egyesült Államok számára biztosította a katonai ellenőrzést.

Amerikai csapatok Manilában
Fénykép. 1945 február

1945 április elején az amerikai—brit fegyveres erők hozzáláttak a Ryukyu-szigetek, mindenekelőtt Okinawa elfoglalásához, s ezzel Japán közvetlen közelébe értek.

Okinawa meghódítása igen fontos volt az Egyesült Államok imperialista körei számára. A sziget ugyanis, földrajzi helyzete miatt, nemcsak a Kelet-kínai-tenger fölötti uralmat és a japán anyaország állandó fenyegetését biztosíthatta, hanem egy nagy katonai bázis kiépítésére is alkalmas volt, amelyet később a Szovjetunió ellen is felhasználhattak.

A japán hadvezetőség ugyancsak fontosnak tartotta Okinawa megtartását. A védelmet a szárazföldi csapatok, a haditengerészeti és a légierők együttesen látták el; a légierő túlnyomórészt öngyilkos pilóták által vezetett gépekből állt. A szigeten a 32. japán hadsereg egységeit vonták össze, 80 000 katonával és tiszttel.

Az amerikai hadvezetőség az 1945 január-márciusban létesített 10. hadseregre bízta a sziget elfoglalását. A partra szálló egységeket mintegy 300 kétéltű harckocsival, sok műszaki, tüzérségi és aknavető alakulattal erősítette meg. A partra szálló hadműveletet az 5. amerikai flotta hadihajói és a flottába beosztott angol repülőgép-anyahajók biztosították. A flotta 1317 hadi- és segédhajóból állt; ezek között 20 sorhajó, 33 repülőgép-anyahajó, 32 cirkáló, 83 torpedónaszád és 36 tengeralattjáró volt. Az anyahajókon 1727 repülőgép volt; ugyancsak ide vezényelték az Egyesült Államok hadászati bombavető légierejét. A partra szálló hadsereg összlétszáma meghaladta a 450 000 főt. Tengeren, levegőben és szárazföldön egyaránt az amerikaiak oldalán volt az elsöprő túlerő.

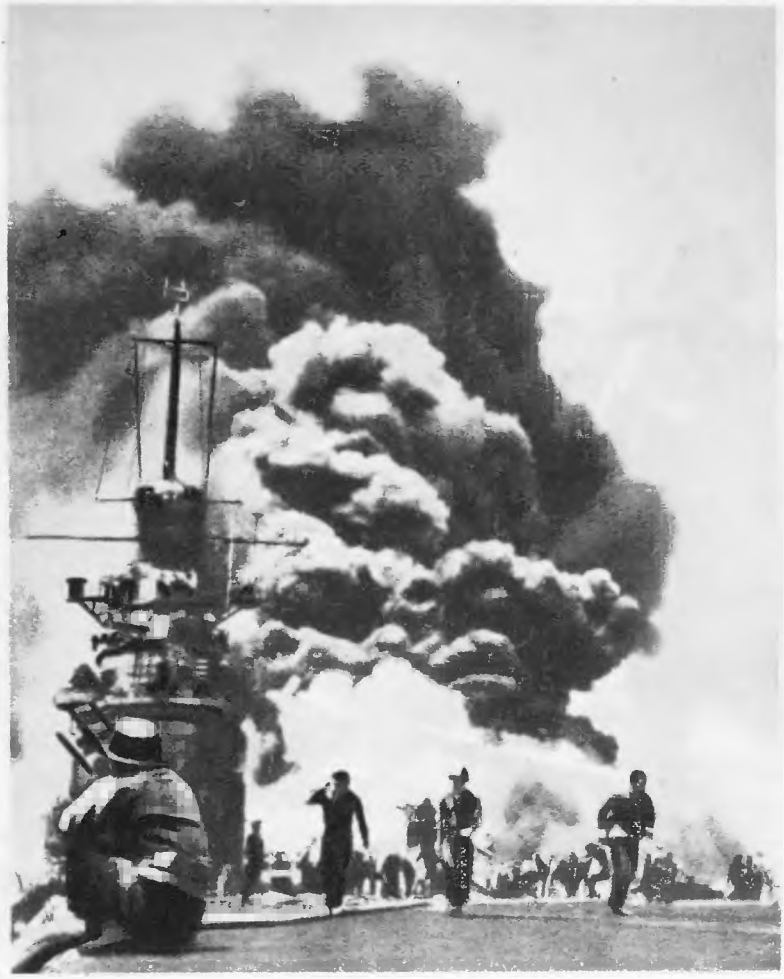

A japán „öngyilkos repülők" által kilőtt „Bunker Hill" amerikai repülőgép-anyahajó Okinawa sziget körzete. Fénykép. 1945 május

Okinawa ostroma 1945. április 1-én reggel kezdődött meg, a hadihajók erős ágyútüze és összpontosított légitámadás közepette. A partraszállást a sziget nyugati partvidékén valósították meg. A japánok a keleti részen várták a támadást, s így nyugaton nem tudtak szervezett ellenállást tanúsítani. Ennek következtében az amerikaiak már az első napon minden különösebb nehézség nélkül 15 kilométer széles és 4—5 kilométer mély hídfőt létesíthettek, s a következő három nap folyamán sikerült két részre vágniuk a japán hadműveleti csoportot.

A japán hadvezetőség szembetalálta magát a sziget elvesztésének veszélyével. Ezért április 8-án váratlan ellencsapást akart mérni a támadókra. Több száz öngyilkos pilótát és egy hajórajt — egy sorhajót, egy könnyű cirkálót és 8 torpedórombolót — jelölt ki erre az akcióra. Április 5-én megkezdődött az öngyilkos pilóták rohama, s ugyanezen a napon a hadihajók is elindultak a Japán-tengerről Okinawa felé. A japán hajórajnak azonban nem sikerült titokban eljutnia a kijelölt helyre. A Shikoku-szigettől délre operáló amerikai tengeralattjárók felfogták a japán hadihajók rádiójelzéseit, s így felderítették az ellenség tervét. Április 7-én reggel az anyahajókról felszállt amerikai bombavetők és torpedóvető repülőgépek a Kyushu-szigettől délre megtámadták a japán hajókat. Elsüllyesztették a sorhajót, a cirkálót, és megsemmisítettek 4 torpedórombolót. A többi torpedóromboló is kisebb-nagyobb sérülést szenvedett, és kénytelen volt visszatérni támaszpontjára.

Az öngyilkos pilótákkal küzdő japán légierő hadműveletei sikeresebbek voltak. Gépeiket kizárólag hadihajók ellen vetették be. Az Okinawáért vívott háromhónapos harc során 24 amerikai hadihajót elsüllyesztettek és 164-et megrongáltak. Bármily nagy volt azonban az amerikaiak vesztesége, ez nem akadályozhatta meg őket abban, hogy elfoglalják Okinawa szigetét.

Okinawa 1945 júniusában befejezett meghódítása volt az amerikai fegyveres erők utolsó tényleges hadművelete a Csendes-óceán térségében.

A tengeri hadműveletekkel párhuzamosan az amerikaiak egyre erőteljesebben bombázták a ja-

pán szigeteket. A városok ellen intézett bombatámadások a japán lakosság ellenálló erejének megtörését célozták.

A japán kormány hivatalos adatai szerint az amerikai bombatámadások 260 000 békés embert öltek meg, 412 000-et pedig megsebesítettek. 2 200 000 lakóház rombadőlt vagy leégett, 9 200 000 ember fedél nélkül maradt.

Az amerikai—angol hadvezetőség rendkívül szívós ellenállást tapasztalt Okinawán. Számítania kellett arra, hogy az anyaország területén még makacsabb védelembe ütközik. Magában Japánban és a környező szigeteken 4 milliós szárazföldi haderő készült a harcra. Ezért a szövetséges főparancsnokság úgy készítette el a japán anyaországot alkotó három sziget — Hokkaido, Honshu és Kyushu — elfoglalását, hogy számításba vette a Szovjetunió hadba lépését Japán ellen és a Kvantung-hadsereg közeli vereségét.

HIROSHIMA ÉS NAGASAKI

Az Egyesült Államok uralkodó köreit nyugtalanította az a tény, hogy a Szovjetuniónak a hitleri Németország legyőzésében játszott döntő szerepe rendkívüli módon megnövelte a szocialista nagyhatalom nemzetközi tekintélyét, elősegítette a demokratikus erők előretörését az egész világon és a népi felszabadító mozgalmak fellendülését Ázsiában. Mindez arra késztette az Egyesült Államok kormányát, hogy az amerikai hadigépezet egyedülálló erejének demonstrálása végett békés japán emberek ellen bevesse az atombombát, a soha nem látott erővel romboló tömegpusztító fegyvert.

Az atombomba előállításához 1940 nyarán kezdtek hozzá az Egyesült Államokban. A „Manhattan-terv" — ez volt az atombomba Los Alamos-i laboratóriumokban összpontosított munkálatainak fedőneve — megvalósítása kétmilliárd dollárba került. A kapcsolatos tudományos és technikai kérdések megoldásában nem csupán amerikai tudósok vettek részt, hanem nagymértékben hozzájárultak az Egyesült Államokban élő európai fizikusok, így Enrico Fermi, V. Weisskopf, Teller Ede, Szilárd Leó és mások is. Az angol kormány átadta az amerikaiaknak az Angliában folytatott kutatások eredményeit, sőt tudósait is átküldte Amerikába. Az a félelem, hogy a nácik esetleg előbb lesznek készen az új fegyverrel, lázas tempót diktált a munkának.

Roosevelt kormánya nem tanulmányozta és nem is latolgatta az atombomba politikai és egyéb következményeit. Egyetlen cél lebegett előtte: elsőnek jutni az atombomba birtokába. Az amerikaiak csupán április végén, már Roosevelt halála után — amikor kiderült, hogy az atombomba néhány hónapon belül valóban elkészül — határozták el, hogy katonai terveik szempontjából számításba veszik. 1945 májusától az amerikai hadvezetőség felhasználható, de egyáltalán nem döntő fegyverként illesztette be az atombombát a csendes-óceáni háború utolsó szakaszával kapcsolatos katonai terveibe. A Szovjetunió küszöbön álló belépése a Japán elleni háborúba különben is kétségessé tette az atomfegyver alkalmazásának katonai célszerűségét. Az Egyesített Angol—Amerikai Felderítő Bizottság 1945 július közepén írásbeli jelentést terjesztett a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága elé, amelynek lényege a következő volt: mihelyt a Szovjetunió hadba lép Japán ellen, a japán kormány „valószínűleg óhajtani fogja, hogy a háború befejeződjék, és jóformán mindegy lesz neki, milyen feltételekkel". A legfőbb amerikai hadvezetőség ezért kételkedett abban, hogy az atombomba alkalmazása katonai szempontból valóban szükséges. Felmerült az a javaslat, hogy szorítkozzanak demonstrációra: robbantsák fel az atombombát lakatlan helyen vagy a Japán-tengeren.

A végső döntés azonban a politikusok kezében volt; ők pedig kezdettől fogva nem a Japán elleni háború befejezésével kapcsolatos feladatokat tartották szem előtt. Truman kormánya úgy tekintette az atombombát, mint a legfőbb eszközt, amelynek segítségével az Egyesült Államok feltételeket diktálhat bármely más országnak a háború végén és a háborút követő korszak kezdetén. A Stimson hadügyminiszter vezette ideiglenes bizottság, amelyet az amerikai kormány a kérdés végleges eldöntésére alakított, 1945. június 1-én úgy nyilatkozott, hogy az atomfegyvert a „lehető

Atombomba Hiroshima fölött
Fénykép. 1945. augusztus 6

leghamarabb" be kell vetni Japán ellen. A kormány szándéka, hogy az atombombát a politikai nyomás eszközeként használja fel, az új fegyver előállításán dolgozó tudósok közül nem egyet megzavart. Az atomtudósok bizottsága, amelynek Franck professzor állt az élén, jelentést terjesztett a kormány elé arról, hogy ellenzi az új fegyver felhasználását a Japán elleni háborúban. „Az atombomba váratlan bevetéséből adódó katonai előnyök és az általa megkímélt emberéletek eltörpülnek a rémület és a gyűlölet hullámai mellett, amelyek végigsöpörnek majd az egész világon" — írták a tudósok. A tudósok szükségesnek tartották, hogy először az Egyesült Nemzeteket alkotó államok képviselőinek jelenlétében bemutassák az új fegyver hatását, majd ultimátumot intézzenek Japánhoz, s ha a japán kormány az ultimátumot elutasítja, akkor fontolják meg ismét az atombomba bevetésének lehetőségét.

1945. július 16-án New Mexico állam sivatagi területén végrehajtották az első kísérleti robbantást. Július 24-én Truman elrendelte, hogy augusztus elején vessék be az atomfegyvert Japán ellen. Az Egyesült Államoknak akkor mindössze két atombombája volt. Az amerikai kormány sietett ledobni őket, még mielőtt a Szovjetunió belép a Japán elleni háborúba.

1945. augusztus 6-án két amerikai B-29-es bombavető jelent meg Hiroshima fölött. 1945 nyarán már az amerikai légierő volt az úr Japán légiterében, s így néhány gép berepülése nem keltett különösebb izgalmat. Bár a szirénák megszólaltak, a lakosság többsége nem gondolt arra, hogy óvóhelyekre húzódjon. A város mindennapi élete folyt tovább. 8 óra 15 perckor kioldották az ejtőernyőre szerelt atombombát, s néhány perc múlva a város centruma fölött bekövetkezett a robbanás. Egy pillanatra vakító fénybe borult minden. Majd gigászi, gombaalakú felhő támadt, s a várost füstgomolyag fedte el. A robbanás centrumától számított négykilométeres körben tűzvész lángolt fel, a város házainak kilenc tizedrésze hamuvá lett. A robbanás ereje és a tűz tízezrével ölte meg az embereket. Úgy látszott, hogy a pokol valamennyi borzalma egyszerre szakadt rá Hiroshimára. Estére, mire a tüzek kialudtak, a város helyén felperzselt pusztaság terült el, amelyből helyenként egy-egy betonból vagy téglából készült szilárdabb épület kiégett váza meredt az ég felé. Három nappal később, augusztus 9-én a második atombombát is ledobták Nagasakira.

A két bomba összesen 450 000 embert ölt meg vagy tett nyomorékká. Japán népét és kormányát megrázta e példátlanul barbár cselekedet. Mégsem ez döntötte el a háború kimenetelét. A gyors befejezést nem elsősorban az atombomba biztosította, hanem az, hogy Japán vereséget szenvedett a háborúban. Hiroshima és Nagasaki atombombázása nem volt egyéb, mint az amerikai atomzsarolás háború utáni politikájának első lépése; s ez a politika elsősorban a Szovjetunió ellen irányult.

2. A KÍNAI NÉP HARCA A JAPÁN HÓDÍTÓK ELLEN

A REAKCIÓ ERŐSÖDÉSE KÍNÁBAN

Az Egyesült Államok és Anglia csendes-óceáni gyarmatbirtokai ellen intézett japán támadás megváltoztatta Kína nemzetközi helyzetét. A kuomintangista kormány 1941. december 9-én, több mint négy évvel a japán—kínai „konfliktus" kitörése után, hivatalosan hadat üzent Japánnak. December 10-én nyilatkozatot tett közzé arról is, hogy Kína hadiállapotban van Németországgal és Olaszországgal.

Az Egyesült Államok és Anglia érdekelve volt abban, hogy a kínai fegyveres erők aktívabb harcot folytassanak Japán ellen. Ez bizonyos mértékben gyengíthette Japán délkelet-ázsiai támadó erejét. Az Egyesült Államok, Anglia és a Kuomintang-kormány képviselői 1941 végén értekezletet tartottak Csungkingben, s megegyeztek, hogy kínai csapatok mennek Burmába, az ott harcoló kis létszámú angol egységek segítségére. Csang Kaj-seket nem sokkal ezután a Kínában, Indokínában és Burmában működő szövetséges haderők parancsnokává nevezték ki.

Az Egyesült Államok és Anglia 1942-től komoly anyagi segítséget nyújtott Kínának. A Kuomintang-kormány az év februárjában 50 millió font kölcsönt kapott az angoloktól, márciusban pedig 500 millió dollár kölcsönt az amerikaiaktól. Az Egyesült Államok megnövelte a kuomintangista hadseregnek szánt fegyverszállítmányokat, arra számítva, hogy a kínai kormány erőteljes hadműveletekbe kezd és jelentős japán erőket köt le.

A csungkingi kormány azonban nem igazolta ezeket a reményeket. A csendes-óceáni háború első szakaszában, amikor a helyzet a szövetségesek számára kedvezőtlenül alakult, a kuomintangista hadsereg gyakorlatilag semmit sem csinált, a Csang Kaj-sek-isták pedig titokban tárgyalásokat folytattak a japán agresszorokkal. A Kuomintang-hadsereg tevékenysége a háború gyökeres fordulata után sem élénkült meg. A kínai vezetők úgy vélték, hogy az adott erőviszonyok között akkor is a győztesek közé ülhetnek, ha az ujjukat sem mozdítják a japánok ellen. A kínai reakciósok egyetlen veszélytől tartottak: a nép győzelmétől, amely a Kommunista Párt vezetésével kitartó háborút vívott a megszállók ellen.

A kormány kegyetlenül üldözte az ország demokratikus erőit. Kíméletlenül dolgozott a politikai terrorgépezet — a titkosrendőrség, a Kuomintang „különleges szolgálata" és bérgyilkos bandái.

A demokratikus mozgalom elfojtására, a népi fegyveres erők és a Kommunista Párt elnyomására irányuló politika „elméleti megalapozása" végett Csang Kaj-sek — társszerzőségben Tao Hszi-senggel, aki nem sokkal később átállt a japánok oldalára — 1943 márciusában könyvet írt „Kína sorsa" címmel. A könyv a középkori feudális kínai berendezkedés és a fasiszta terror dicséretét zengte, és kinyilvánította, hogy Kínában egyetlen párt tevékenykedhet, a Kuomintang, s egyetlen tan, egyetlen vezér létezhet, Csang Kaj-sek. Csang Kaj-sek könyvében ígéretet tett, hogy e „doktrínának" megfelelően két éven belül megold „minden belpolitikai kérdést". A reakció arra törekedett, hogy megsemmisítse a Kommunista Pártot, felszámolja a felszabadított körzeteket és végképp elnyomja a forradalmi mozgalmat.

A Csang Kaj-sek-isták ennek érdekében gyakran közvetlenül is együttműködtek a japán megszállókkal. Vezető politikusaik titkos utasításokat küldtek a visszavonulás során a japánok hátában maradt csapatok parancsnokainak: álljanak át az ellenséghez és vele együtt harcoljanak a felszabadított körzetek ellen. 1941—1943 folyamán nem kevesebb mint 70 kínai tábornok pártolt át a japánokhoz, s vitte magával a reá bízott csapatokat. Vang Csing-vej bábkormányának hadserege csaknem kétharmad részben — 62 százalékban — átállt kuomintangista katonákból és tisztekből verbuválódott. A japán parancsnokság ezeket a csapatokat a kínai 8. hadsereg és az Új 4. Hadsereg ellen használta fel.

1943 nyarán a Kuomintang-klikk új támadást rendelt el a Senhszi—Kanszu—Ninghszia Határterület ellen. Célja az volt, hogy felszámolja a kínai demokrácia e bástyáját. 600 000 jól felfegyverzett katonát vont össze erre a hadműveletre. 1943. július 7-én, a japán hódítók elleni háború kitörésének hatodik évfordulóján megindult a Kuomintang támadása. Csapatai tüzérségi tűz fedezete alatt behatoltak a határterületre. A 8. hadsereg egységei azonban nagy erejű ellencsapást mértek rájuk, és visszavetették őket kiinduló állásaikba.

Kína demokratikus erői határozottan elítélték a kuomintangista kormány reakciós, áruló politikáját, és szilárd meggyőződéssel hirdették, hogy a kínai nép felszabadulásának nagy ügye nem áll meg félúton.

A FELSZABADÍTOTT KÖRZETEK MEGSZILÁRDULÁSA

A japán militaristák 1942—1943-ban a „békés támadás" politikáját gyakorolták a Kuomintang-kormány irányában, ugyanakkor pedig fokozták a harcot a felszabadított körzetek és a népi hadsereg ellen. E hadműveletekben a japán hadsereg és a Vang Csing-vej-kormány 1,1 millió katonája vett részt. A megszállók sorozatosan indítottak „megsemmisítő hadműveleteket", megpróbálták elvágni, bekeríteni és megsemmisíteni a partizánok erőit. 1943-ban a Hopej—Santung—Honan felszabadított körzetben a hadseregnek és a lakosságnak tíz „megsemmisítő hadműveletet" kellett visszavernie, amelyekben 84 000 katona vett részt.

A harcokban megedződött 8. és Új 4. Hadsereg, a partizánosztagokkal és a felszabadított körzetekben kibontakozó népfelkeléssel együttműködve, 1943 nyár végén támadásba ment át. A népi fegyveres erők 1943-ban az ellenség sok katonáját és tisztjét pusztították el, sebesítették meg, ejtették fogságba, és jelentős hadizsákmányra tettek szert.

A felszabadított körzetek gazdasági helyzete megjavult. 1943 végén kibontakozott a parasztok szövetkezeti mozgalma. 1944-ben már a felszabadított vidékek parasztságának 20 százaléka fogott össze a kölcsönös munkasegítség brigádjaiban, amelyek közösen végezték a föld megmunkálását és a termés betakarítását. A parasztok egyre több gabonát takarítottak be. A határvidék 1944-ben 60 százalékkal több élelmiszert termelt, mint 1937-ben.

A felszabadított területek katonai és gazdasági helyzetének javulása lehetővé tette, hogy a népi fegyveres erők 1944-ben is támadó hadműveleteket indítsanak. A 8. hadsereg, az Új 4. Hadsereg és más japánellenes egységek sikeres harcokat vívtak Észak-Kínában, ahol 10 milliós lakosságú, nagy területet szabadítottak fel a japán megszállás alól. Eredményesen harcoltak Közép- és Dél-Kínában is. A népi csapatok, egyéves harcuk során, 1945 tavaszáig igen jelentős ellenséges erőket semmisítettek meg, 146 000 puskát zsákmányoltak és 50 járási székhelyet felszabadítottak. A felszabadított körzetek területe kibővült, mintegy 95 millió ember élt ezen a területen. Reguláris hadseregük 900 000 embert, a népfelkelés 2 millió embert állított fegyverbe; a népi fegyveres erők azonban még mindig nem voltak olyan helyzetben, hogy döntő csatába szállhassanak a japán csapatokkal a nagyvárosok felszabadításáért és a vasútvonalak elfoglalásáért.

JAPÁN TÁMADÁS A KUOMINTANG ARCVONALÁN

Japán tengeri útvonalai 1944 elejére használhatatlanokká váltak. A japán kormány, az ebből eredő kiesések pótlására, amelyek az ország katonai lehetőségeit veszélyeztették, szükségesnek tartotta, hogy Északkelet-Kína és Singapore között közvetlen szárazföldi utat létesítsen. E célból a japán hadsereg hosszas tétlenség után 1944 márciusában támadást indított a Kuomintang-hadsereg ellen.

A japán hadvezetőség 13 hadosztályt vetett be. A Kuomintang-hadsereg számszerűen 3—4-szeresen felülmúlta ellenfelét, de teljesen demoralizálódott. Leginkább harcképes csapatai — kb.

600 000 ember — a határvidéket és a demokratikus erők más támaszterületeit tartották blokád alatt. A japánok Honan tartományban mérték az első csapást a kuomintangista arcvonalra, amely azonnal kártyavárként összeomlott. Csapatai elmenekültek. A japán előrenyomulás egészen 1945 elejéig folytatódott. Viszonylagos lassúságát nem az ellenállás okozta, hanem a szállítási nehézségek. A kuomintangista hadsereg tömérdek fegyvert és hadianyagot vesztett. A fejetlen visszavonulás során sok egysége fogságba esett. Közép- és Dél-Kínában óriási terület került japán kézre, 60 milliós lakossággal, s olyan hadászati fontosságú pontokkal, mint Csengcsou, Lojang, Csangsa, Kujlin és így tovább. A japánok elfoglaltak 10 amerikai légi támaszpontot és 36 repülőteret. Hadműveletük fő célját — az Északkelet-Kínát a burmai és vietnami határral összekapcsoló szárazföldi útvonal meghódítását — megvalósították. Módjukban állt volna bevenni a Kuomintang fővárosát, Csungkingot is, 1945 elején azonban Japán gyorsan rosszabbodó általános katonai és politikai helyzete céltalanná tette, hogy tovább nyomuljanak Kína belsejébe. A japán hadvezetőség már nem vehette hasznát a meghódított szárazföldi közlekedési vonalnak sem.

A Csang Kaj-sek-ista hadsereg veresége, amely abban az időben következett be, amikor a Vörös Hadsereg és az antifasiszta koalíció valamennyi ereje győzelmes támadásban volt, s amikor a 8. hadsereg és az Új 4. Hadsereg is sikeresen vívta harcát a felszabadított körzetekben, napvilágra hozta a kuomintangista rezsim rothadtságát.

A kuomintangista hadsereg hátországa nem volt szilárd. Gazdasági élete mély elmaradottságban tengődött. Alapja a félfeudális mezőgazdaság volt, ahol a földbirtokosok és uzsorások hihetetlenül kizsákmányolták a parasztokat. A Kuomintang-körzetekre az ország háború előtti termelésének alig tizedrésze esett.

Az uralkodó osztályok — a komprádor burzsoázia és a földbirtokosok — a háború alatt is súlyosbították a népre nehezedő igát. A kormányzást gyakorló bürokrataréteg lelkiismeretlenül kirabolta a népet. A hatalom gyakorlatilag négy család kezében összpontosult. Ezek a következők voltak: Csang Kaj-seknek, két miniszterének, Szung Ce-vennek és Kung Hsziang-hszinak, valamint a miniszter-testvérpárnak, Csen Kuo-funak és Csen Li-funak a családjai. Ez a négy atyafiság már a harmincas években magához ragadta a pénzügyek és a kereskedelem ellenőrzését, a Japán elleni háború végére pedig a gazdasági élet minden ágát monopolizálta. Kezükben volt az Állami Bank, amely nyakló nélkül ontotta a papírpénzt, és a leggátlástalanabb módon fosztotta ki a népet. Ők uralkodtak az ipar minden fontosabb ágában. A tönkretett parasztok földjét felvásárolták, a parasztokat kényszermunkára fogták. A négy család ezen az úton az ország legnagyobb földbirtokosává és uzsorásává lett.

A nép gyűlölte Csang Kaj-sek klikkjét s azt követelte, hogy szűnjön meg a Kuomintang-diktatúra, alakuljon demokratikus koalíciós kormányzat valamennyi japánellenes erő képviselőiből. A Kommunista Párt 1944 szeptemberében lépett fel ezzel a követeléssel, s néhány nap múlva a Demokratikus Liga — a nemzeti burzsoázia és a vele összefonódott értelmiség és városi kispolgárság érdekeit képviselő politikai szervezet — is csatlakozott hozzá. Sok városban tömegtüntetések és gyűlések zajlottak le, demokratikus koalíciós kormányt követelve. A Kuomintang-politika válságba került.

AZ AMERIKAIAK KÍNAI POLITIKÁJA A CSENDES-ÓCEÁNI HÁBORÚ UTOLSÓ IDŐSZAKÁBAN

Az amerikai monopoltőke messzemenően érdekelve volt a Kuomintang-rendszer fenntartásában. Ez a rezsim szolgálta ki legjobban az Egyesült Államokat. Az amerikai uralkodó köröket aggasztotta a kínai népi forradalmi hadsereg erősödése, és hajlandók voltak mindent elkövetni, nehogy a Távol-Keleten, a Szovjetunió szomszédságában demokratikus Kína szülessen.

1944 nyarán Kínába érkezett Wallace, az Egyesült Államok alelnöke, hogy a kuomintangisták

Amerikai rajtaütés egy japán konvojon
Amoj körzete. Fénykép. 1945 április

katonai vereségei következtében előállt helyzetről tanácskozzék Csang Kaj-sekkel. A Kuomintang-kormány politikai presztizsének erősítése érdekében Wallace a kínai kormányzat átszervezését követelte.

Wallace, csungkingi tartózkodása idején, feltűnő érdeklődést mutatott a kínai gazdaság fejlődése iránt. Konkrétan azt tanulmányozta, milyen úton s módon lehetne a hatalmas kínai piacot kihasználni és Kína gazdasági életét az amerikai monopóliumok érdekeinek alávetni. Amerikába való visszatérése után, 1944. július 9-i rádiónyilatkozatában hangsúlyozta, milyen hatalmas lehetőségekkel kecsegteti az amerikai üzletembereket a Kínával folytatható kereskedelem.

1944 szeptemberében Roosevelt Csungkingba küldte az amerikai Haditermelési Hivatal vezetőjét, Nelsont, és Hurley amerikai tábornokot. Kíséretükben ott voltak a szén- és olajtrösztök, valamint más monopóliumok képviselői is. Tárgyalásaik eredményeként 1945 folyamán egész sor, Kína szempontjából rendkívül hátrányos, lealázó gazdasági szerződés jött létre az Egyesült Államok és a kuomintangista kormány között.

Hurley tábornok — maga is oklahomai milliomos, az elnök rendkívüli személyes képviselője — meghatalmazást kapott arra, hogy foglalkozzék Kína belpolitikai problémáinak „rendezésével". Személyében azok az amerikai imperialista körök nyúltak Kína ügyeihez, amelyek ebben az időben már nyíltan arra törekedtek, hogy megszüntessék Kínában a „kommunista veszélyt".

Csang Kaj-sek 1944 novemberében bizonyos személyi változtatásokat hajtott végre a csungkingi kormányban. Hadügyminiszterré Csen Cseng tábornokot nevezte ki, legközvetlenebb segítőtársát az „antikommunista hadjáratok" során, aki az amerikaiakkal való szoros kapcsolat híve volt. A belügyminiszteri tárcát a reakciós Csang Li-seng kapta meg. Csang Kaj-sek kormányának átszervezése azt jelentette, hogy még határozottabban fasizálják a Kuomintang katonai és politikai irányítását, és polgárháborút akarnak kirobbantani.

A Kuomintang-vezetőség kategorikusan elutasította a koalíciós kormányzásra vonatkozó javaslatokat, amelyért a Kommunista Párt és Kína valamennyi demokratikus ereje síkra szállt.

Hurley, akit 1944 novemberében az Egyesült Államok kínai nagykövetévé neveztek ki, hatékonyabb fegyveres segítséget követelt a Csang Kaj-sek-kormány számára, hangsúlyozva, hogy csak ez a kormányzat képes megbirkózni Kínában a „kommunista problémával". Az amerikai fegyverekkel felszerelt kuomintangista csapatok 1945 júliusában támadást indítottak a Senhszi—Kanszu—Ninghszia Határterület ellen. A kínai reakció az amerikai imperialisták segítségével arra törekedett, hogy kiragadja a nép kezéből a felszabadító háborúban kivívott győzelmet.

AZ ORSZÁG DEMOKRATIKUS ÁTALAKÍTÁSÁÉRT INDÍTOTT HARC PROGRAMJA

1945 áprilisában, amikor a második világháború rohamosan közeledett a befejezéshez, magában Kínában pedig mindinkább kiéleződött a politikai helyzet, Jenanban összeült Kína Kommunista Pártjának VII. kongresszusa.

A kongresszus megfogalmazta a forradalmi mozgalom általános programját. A program célul tűzte ki a Kuomintang reakciós diktatúrájának felszámolását és a demokratikus rendszer megteremtését; kimondotta, hogy a demokratikus rendnek az egységfrontba tömörült valamennyi hazafias erő szövetségén kell alapulnia, amelyet a munkásosztály vezet. A legközelebbi időszak konkrét feladatait a kongresszus a következőkben jelölte meg: minden erőt mozgósítani kell a japán agresszorok végleges leverésére; ideiglenes demokratikus koalíciós kormányt kell létesíteni; a háború befejezése után szabad választások útján össze kell hívni az alkotmányozó nemzetgyűlést, amely megalakítja Kína koalíciós kormányát; biztosítani kell a népnek a szólás-, sajtó-, gondolat-, vallás-, gyülekezési és egyesülési szabadságot; meg kell javítani a munkások és alkalmazottak anyagi helyzetét; le kell szállítani a földek bérleti díjait, majd, ha a megfelelő feltételek létrejönnek, meg kell kezdeni az agrárreformot, amelynek alapelve: „földet minden földművesnek". Külpolitikai téren a VII. kongresszus leszögezte, hogy Kína Kommunista Pártja egyetért a moszkvai, teheráni és jaltai konferenciák határozataival.

Kína Kommunista Pártja követelte a Kuomintang-kormánytól, hogy változtasson a Szovjetunió iránti ellenséges magatartásán és haladéktalanul javítsa meg a kínai—szovjet viszonyt.

„Miután 1937-ben megkezdődött a japánellenes háború, a Szovjetunió ismét elsőnek sietett Kína segítségére az agresszor elleni harcában. A kínai nép hálás a szovjet kormánynak és a szovjet népnek ezért a segítségért" — mondotta előadói beszédében Mao Ce-tung, Kína Kommunista Pártjának elnöke.

A Kommunista Párt VII. kongresszusán elfogadott akcióprogram a kínai nép létérdekeit tartotta szem előtt, és elősegítette a népi fegyveres erők mozgósítását a japán területrablók kiűzésére.

3. A POLITIKAI HELYZET KIÉLEZŐDÉSE KOREÁBAN

A KOREAI JAPÁN GYARMATI RENDSZER

A japán imperialisták a csendes-óceáni háború megindulásától kezdve fokozott mértékben mozgósították Korea hadászati erőforrásait. Gyorsított ütemben fejlesztették azokat az iparágakat, amelyeknek termékeire a japán hadigépezetnek szüksége volt. A réz-, cink-, ólom-, wolfram- és molibdénbányászatot 2—3-szorosára növelték. Jelentékenyen fokozták a szén- és vasércbányászatot. Erősen fejlődött a hadiszükségletre termelő feldolgozó ipar. A hadiüzemek egész sorát építették fel.

1939-ben 6952 ilyen jellegű üzem volt Koreában, 1945-ben már 14 865. A vegyipar fejlesztésére különösen nagy gondot fordítottak, s ez az ország legfontosabb iparágává lett.

A hadiipar intenzív kiépítése jelentékenyen megnövelte Koreában a munkásosztályt. A háborús években 750 000 ember került az iparba, s ezzel a munkásság létszáma a háború végére 2 millió fölé emelkedett. Közülük mintegy 600 000-en nagyüzemekben dolgoztak. A háború alatt fokozódott a kizsákmányolás. A munkanap sok üzemben 14—16 órára nyúlt, a pihenőnapokat csaknem mindenütt megszüntették. A hadiüzemekben kaszárnyarendszert vezettek be.

Bizonyos mértékig megváltozott a koreai burzsoázia különböző csoportjainak helyzete is. Folytatódott a kis- és középburzsoázia tönkremenési folyamata, amit jelentős fokig a termelés koncentrációja és a japán monopóliumok koreai tevékenységének kiszélesedése idézett elő. A koreai nagyburzsoázia ezzel szemben némileg megszilárdította helyzetét, minthogy a hadiipar fellendüléséből ő is hasznot húzott. Egyidejűleg szorosabbra fonta a japán imperialistákkal fenntartott politikai kapcsolatait.

A háború rendkívül károsan hatott a koreai mezőgazdaságra. A parasztságnak viselnie kellett a háborús beszolgáltatások súlyos terheit, a hadiipart nyersanyaggal, a hadsereget és a hátországot élelemmel kellett ellátnia. Ráadásul a parasztokat tömegesen vitték el dolgozni a katonai építkezésekre. A munkaerőhiány, a vonóerő- és a műtrágyahiány visszavetette a termelést. A vetésterület szűkült, a terméseredmények csökkentek. 1942-ben 40 százalékkal kevesebb rizs termett, mint egy évvel korábban. A japán hatóságok kényszerfelvásárlással szedték el a parasztoktól terményeiket, a piaci árnál sokkal alacsonyabb áron. Az iparcikkárak viszont gyorsan emelkedtek. A parasztság kétharmad része eladósodott, s igen sok paraszt teljesen tönkrement.

Az adók, a kényszerű hadikölcsönök és a különféle levonások a munkások és alkalmazottak bérének, a mesteremberek és háziiparosok keresetének több mint a felét elnyelték.

Szöulban például 1934 és 1943 között csaknem negyvenszeresre nőttek az adók. Az árak 1936-tól 1945-ig 4,5-szeresre, a feketepiaci árak több százszorosra ugrottak. Egy hivatalnok 4—5 kiló rizst vásárolhatott havi fizetésén.

Mindennek következtében nőttön-nőtt a tömegek elégedetlensége, a helyzet izzásig hevült.

A hadszíntereken elszenvedett vereségek és a hátország — különösen a koreai hátország — ingatagsága arra késztették a japán imperialistákat, hogy a terror fokozása mellett a gyarmati uralom hajlékonyabb formáival és módszereivel kísérletezzenek. A koreai feudális és komprádor rétegekre támaszkodva soviniszta-militarista szervezetekkel hálózták be az országot. Fő feladatuk az volt, hogy felvegyék a harcot az antiimperialista, háborúellenes mozgalommal, megbontsák, dezorganizálják a demokratikus erőket.

A gyarmatosítók erősen propagálták Japán és Korea egységének eszméjét. Megpróbálták elhitetni a koreaiakkal, hogy a háború az ő javukat is szolgálja, a győzelem őket is „Nagy Kelet-Ázsia" uralkodóivá tenné, minthogy a koreaiak a japánok „öccsei".

A koreai nagyburzsoázia és földbirtokosság el is fogadta ezt: japánbarát szervezeteket létesített, s maga is hirdetni kezdte a Japán égisze alatt megvalósítandó „nagy kelet-ázsiai felvirágzást". A japánbarát szervezetekben a középpolgárság jobbszárnya is szerepet vállalt. A burzsoá politikusok nyilvánosan, az újságok hasábjain arra szólították fel a népet, hogy támogassa a japán hatóságok intézkedéseit, és harcoljon Japán háborús győzelméért. Ez a magatartásuk tökéletesen lejáratta őket nemcsak a néptömegek, hanem a nemzeti burzsoázia haladó rétegei előtt is. Koreában azonban a háború idején olyan terror uralkodott, amely lehetetlenné tette a hazafias népi szervezetek legális működését, és rendkívül megnehezítette a földalatti forradalmi mozgalom tevékenységét.

A japán hatóságok törvényeket és rendeleteket bocsátottak ki „a társadalmi rend védelméről a rendkívüli háborús időben". Engedélyük nélkül semmilyen szervezet sem alakulhatott. A gyűléseken tilos volt politikai és ideológiai kérdésekről beszélni, temetést, esküvőt is csak rendőrségi en-

gedéllyel lehetett tartani. Megtiltottak mindennemű csoportos összejövetelt, tilos volt a helyzetről beszélgetni. E rendelkezések megsértése miatt több tízezer koreait vetettek börtönbe.

1944-ben, két esztendei előkészítés után, Koreában is bevezették az általános hadkötelezettséget. A koreai katonák kezébe azonban nem mertek fegyvert adni, s elsősorban építkezéseken dolgoztatták a mozgósítottakat.

A KOREAI NÉP ANTIIMPERIALISTA MOZGALMA

Korea munkásait a terror sem riaszthatta vissza attól, hogy tovább harcoljanak életviszonyaik javításáért. 1943-ban nagy mezőgazdasági munkássztrájk zajlott le Moniho vidékén. A hünnami vegyipari kombinátban, Cshondzsin és Hvanhve fémipari üzemeiben, Phenjan és Szondzsin gyáraiban, a szén- és ércbányákban sztrájkok robbantak ki, diverziós akciók akadályozták a hadirendelések teljesítését. A parasztok szívós ellenállást tanúsítottak a hatóságokkal és a földesurakkal szemben, megtagadták a rizs beszolgáltatását. Több helyütt parasztlázadásokra is sor került.

A gyarmatosító hatóságokat 1944-ben erősen nyugtalanította, hogy a koreai diákok tömegesen megtagadták a japán hadseregben teljesítendő „önkéntes" szolgálatot. Az ifjú hazafiak többségét sem a katonai hatóságok megtorló rendszabályai, sem a japánbarát burzsoá politikusok felhívásai nem tudták más belátásra bírni. A tanulóifjúság magatartása arról tanúskodott, hogy soraiban megerősödött a háborúellenes áramlat, s hogy a fiatalság készen áll az imperializmus és a háború elleni harcra. Sok diák a hegyekbe szökött, és a partizánokhoz csatlakozott. A Kim Ir Szen vezetése alatt álló partizánosztag tevékenységének híre az egész országot bejárta.

1943—1944 folyamán egyre erősebb ellenállásba ütközött a japán hatóságok által elrendelt munkamozgósítás. A mozgósítottak búcsúztatása sokszor tiltakozó gyűléssé változott. A kényszermunkára behívottak közül igen sokan megszöktek, s beálltak a hegyi partizánegységekbe.

Az országban nem volt szervezett kommunista párt, s ez nagy mértékben gátolta a forradalmi harc fejlődését. A partizánosztagokban létesült kommunista szervezetek és az országban működő kommunista csoportok befolyása, tömeghatása mégis érezhetően megnövekedett. A felszabadító harc tüzében fokról fokra kikovácsolódott a jövendő párt magva, létrejöttek a párt megalakításának eszmei és szervezeti előfeltételei.

A tömegek a háború alatt meggyőződtek arról, hogy sorsukat csak a munkásosztályra bízhatják. A proletariátus politikai presztizsének, tömegbefolyásának növekedését az is elősegítette, hogy a koreai munkásosztály a Szovjetunió dolgozóinak segítségére támaszkodhatott. A szovjet népnek a Nagy Honvédő Háborúban tanúsított hősiessége, diadalmas harca a német fasizmus és a japán militarizmus ellen, s az a támogatás, amelyet a nemzeti felszabadító mozgalomnak nyújtott Koreában és a világ más országaiban, megszilárdította a koreai munkásosztály pozícióit, erőteljesen megnövelte befolyását a tömegek körében, és lehetővé tette, hogy miután a Vörös Hadsereg felszabadította az országot Japán uralma alól, a munkásosztály megteremtse politikai hatalmát.

4. INDOKÍNA NÉPEINEK KÜZDELME A FELSZABADULÁSÉRT

A VIET MINH TOVÁBBI MEGERŐSÖDÉSE

A szovjet nép Nagy Honvédő Háborúja ösztönzően hatott Indokína népeinek nemzeti felszabadító mozgalmára, és végső soron e mozgalom diadalmas kibontakozásának egyik legfontosabb tényezőjévé lett.

Indokína Kommunista Pártja 1941 végén Cao Bang tartományban hozzálátott a „Haza meg-

mentése" nevű hazafias tömegszervezetek megteremtéséhez. Utóbb a Kommunista Párt mellett ezek a tömegszervezetek alkották a Vietnami Függetlenségi Liga magvát. 1943-ra már Cao Bang, Bac Kan és Lang Son tartományok csaknem egész lakossága a „Haza megmentése" szervezeteibe tömörült. A kommunisták ugyanekkor megkezdték a fegyveres erők szervezését és kiképzését, megalakították a lakosság önvédelmi osztagait, partizánegységeket hívtak életre. A Lang Son és Thai Nguyen tartományokhoz tartozó Bac Son és Vu Nhai járásokban a partizánharcok eredményeként kialakultak a forradalom támaszpont-területei. Észak-Vietnam erdős-hegyes vidékén Viet Bac körzete a forradalmi erők gyülekező helyévé, a francia gyarmatosítók és a japán megszállók elleni fegyveres felkelés előkészítésének központjává vált.

1942—1943 folyamán létrejött a Munkások Szövetsége a Haza Megmentéséért, a Parasztok Szövetsége a Haza Megmentéséért, az Ifjúsági Szövetség a Haza Megmentéséért és több más hazafias szervezet. Mindezek a szervezetek beléptek a Vietnami Függetlenségi Ligába.

Indokína Kommunista Pártja, hogy kibővítse a Viet Minh társadalmi bázisát, 1943 februárjában határozatot hozott a nemzeti burzsoázia, az értelmiség, a tanuló ifjúság és a tehetősebb falusi rétegek körében végzendő munkáról. A párt ez évben nyilvánosságra hozta „Tézisek a kultúráról" című dokumentumát, amely nagy hatással volt a hazafias értelmiségre, s elősegítette bekapcsolódását a felszabadító harcba. Ugyancsak 1943-ban alakult meg A Kultúra Munkásainak Társasága a Haza Megmentéséért, amely hamarosan beolvadt a Viet Minhbe. 1944 júniusában a nem sokkal előbb alakult Demokrata Párt — a vietnami kispolgárság és nemzeti burzsoázia politikai képviselete — is csatlakozott a Viet Minhhez. A Kommunista Párt felhívta a gaulle-ista Nemzeti Felszabadítási Bizottság pártján álló indokínai franciákat, hogy alakítsanak Indokína népével egységes japánellenes demokratikus frontot. A párt úgy tekintette a tervezett egységfrontot, mint az egész világra kiterjedő antifasiszta összefogás részét. A Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság azonban nem fogadta el az Indokínai Kommunista Pártnak és a Viet Minhnek az egységfrontra vonatkozó javaslatát. Nem az foglalkoztatta, miképp harcolhatna együtt a vietnami néppel a japán imperializmus ellen, hanem az, hogy hogyan teremtse meg a feltételeket Franciaország indokínai egyeduralmának visszaállításához.

A francia gyarmati hatóságokat nyugtalanította a nemzeti felszabadító mozgalom előretörése, ezért 1943 novemberében nagyszabású tisztogató hadműveletet indítottak a forradalmi erők észak-vietnami bázisai ellen. Bár a Viet Minh támaszpontjait nem tudták megsemmisíteni, mégis komoly veszteséget okoztak a forradalmi erőknek.

A Viet Minh fegyveres propagandaosztaga
Fénykép. 1944 december

A fokozódó francia terror láttán és annak a gyökeres fordulatnak a hatására, amely időközben a háború menetében bekövetkezett, a vietnami forradalmi bázisterületek több vezetője arra gondolt: minél előbb meg kell indítaniuk a nyílt fegyveres harcot a francia gyarmatosítók és a japán megszállók ellen. 1944 októberében felkelés tört ki a Bac Son—Vu Nhai bázisterület vidékén, amelyet a francia csapatok kíméletlenül levertek. Fegyveres felkelésre készültek a Cao Bang—Bac Kan—Lang Son tartományok határán fekvő bázisterület forradalmi erői is.

Indokína Kommunista Pártjának Központi Bizottsága határozottan elítélte ezeket az elsietett, kalandor jellegű akciókat, ugyanakkor intézkedéseket tett, hogy újjászervezze és kiszélesítse a Viet Minh kereteit és a forradalmi bázisterületeket. E célból 1944 decemberében fegyveres propagandaosztagot létesített a Cao Bang bázisterületen, Vo Nguyen Giap vezetésével. Az osztag kisebb partizánakciókat hajtott végre, ugyanakkor propagandatevékenységet folytatott a lakosság körében, megszilárdítva a népben a meggyőződést, hogy a Viet Minh nem roppant össze, hanem él és folytatja a harcot. Ez az osztag és a hamarosan megalakult többi propagandaosztag nagy szerepet játszott a tömegek mozgósításában. A Viet Minh 1945 elejétől ismét megerősödött Viet Bac vidékén.

Erősödött a nemzeti felszabadító küzdelem Kambodzsában és Laoszban is. 1943-ban Phnom Penhben, Kambodzsa fővárosában kétezer buddhista szerzetes franciaellenes tüntetést rendezett a francia kormányzó palotája előtt. Laoszban 1944-től élénk tevékenységet fejtett ki a „Laosz a laosziaké" nacionalista szervezet, amely elsősorban a kispolgári értelmiséget és a diákságot tömörítette.

A FRANCIA KÖZIGAZGATÁS FELSZÁMOLÁSA

A nemzeti felszabadító mozgalom és a szövetséges hadseregek csapásai alatt a háború vége felé összeroskadóban volt a japán gyarmati uralom. A japán militaristák helyzete napról napra romlott; kétségbeesetten próbáltak megkapaszkodni a megszállt országokban. 1945 márciusában a japánok felszámolták a francia gyarmati közigazgatást, kihirdették Vietnam, Kambodzsa és Laosz „függetlenségét", és japánbarát, nacionalista elemekből álló bábkormányt ültettek a három ország népeinek nyakára. A hatalom valójában teljesen a japán megszálló hatóságok kezébe került. A „függetlenség" meghirdetésével a japánok a nemzeti felszabadító mozgalmat akarták aláaknázni és megerősíteni saját indokínai pozícióikat. Ebben a helyzetben tartották meg 1945. március 9—12-én Észak-Vietnamban, Bac Ninh tartományban az Indokína Kommunista Pártjának Központi Bizottsága mellett működő Állandó Iroda kibővített ülését. Az ülés résztvevői úgy értékelték a fordulatot, mint a japán megszállók gyengeségének jelét. Kimondották, hogy széles méretekben ki kell bontakoztatni a japánellenes mozgalmat, és fel kell készülni a fegyveres felkelésre, amelynek abban a pillanatban kell kirobbannia, amikor Japán kapitulál, vagy amikor szövetséges csapatok szállnak partra Indokína területén. A Viet Minh fegyveres alakulatai, amelyeket a Kommunista Párt a bázisterületeken szervezett, fokozták harci tevékenységüket a japánok ellen. A küzdelem folyamán a Viet Minh rendelkezésére álló valamennyi fegyveres erő a Vietnami Felszabadító Hadseregben egyesült.

1944 telén—1945 tavaszán éhínség pusztított Észak-Vietnamban. Százezrek haltak éhen. Ez még inkább felszította a nép gyűlöletét a gyarmati rendszer ellen. A felszabadító mozgalom nap mint nap újabb tömegeket ragadott magával. 1945 áprilisától a Viet Minh helyi hatalmi szerveket hozott létre Észak-Vietnamban: a felszabadított körzetekben népi bizottságok, a még megszállt területeken felszabadító bizottságok alakultak. Ezek a bizottságok már a népi demokratikus rendszer első hajtásai voltak. 1945 június-augusztusban Észak-Vietnam felszabadított körzetei, amelyek ekkor már magukban foglalták hat tartomány (Cao Bang, Bac Kan, Long Son, Ha Giang, Thai Nguyen, Tuayen Quang) csaknem egész területét és további négy tartomány (Bac Giang, Vinh Yen, Phu Tho, Yen Bai) egyes részeit, egyetlen felszabadított területté egyesültek, és megkezdték a Viet Minh programjának megvalósítását. 1945 márciusától a nemzeti felszabadító mozgalom országszerte megerősödött. Magával ragadta Közép- és Dél-Vietnamot is. Márciustól júniusig Közép-Vietnam valamennyi tartományában megalakultak a Viet Minh szervezetei, és megindult a fegyveres felkelés előkészítése. Ha Tinh, Quang Ngai tartományok néhány járásában létrejöttek az első közép-vietnami felszabadított körzetek. Dél-Vietnamban a kommunisták befolyásuk alá vonták a Haladó Ifjúság elnevezésű legális tömegszervezetet. A szervezet tagjai a kommunisták ideológiai nevelő munkájának hatására aktív szerepet vállaltak a japán megszállók elleni harcban.

5. NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM BURMÁBAN

A POLITIKAI HELYZET 1939—1941-BEN

Az angol gyarmati uralom ellen irányuló burmai nemzeti felszabadító mozgalomban a háború előtt különböző osztályok és társadalmi rétegek vettek részt. A mozgalmat abban az időben a „Burma a miénk" (Dobama Asziajon) imperialistaellenes tömegszervezet baloldali vezetői irányították.

Amikor Európában kitört a második világháború, a „Burma a miénk" szervezet kijelentette, hogy élesen szemben áll a fasizmussal, és egységes imperialistaellenes front megszervezését kívánja. 1939-ben e szervezet kezdeményezésére megalakították a Szabadság Blokkot, több politikai párt részvételével. A Szabadság Blokk célja Burma teljes függetlenségének elérése volt. Tevékenységét a lakosság nagy tömegei helyeselték és támogatták. Az antiimperialista egységfront gyorsan fejlődött. 1940-ben létrejött az Összburmai Szakszervezeti Kongresszus, képzett marxista vezetőkkel az élén; fejlődött és erősödött az Összburmai Parasztszervezet, a parasztmozgalom vezető szerve. A „Burma a miénk" szervezet balszárnyának legprogresszívebb elemei, Burma marxistái még 1939 augusztusában létrehozták Burma Kommunista Pártját.

A Kommunista Párt illegalitásban dolgozott. Tevékenységét a „Burma a miénk" szervezeten és a tömegszervezeteken — szakszervezeteken, parasztszervezeteken, diákszervezeteken — keresztül fejtette ki.

Az európai háború kitörése után Anglia burmai politikáját az a szándék vezérelte, hogy megőrizze uralmát az országban. 1939-től Burmában is, akárcsak a többi angol gyarmaton, háborús törvényeket léptettek életbe. A törvényhozó és végrehajtó hatalom az angol kormányzó kezében összpontosult.

1940 nyarán a hazafiak gyűlést rendeztek Rangoonban, ahol a Szabadság Blokk nevében azt követelték, hogy Burma azonnal nyerje el függetlenségét. Az angol hatóságok kereken visszautasították ezt a követelést, és megtorló rendszabályokhoz nyúltak. A „Burma a miénk" szervezetet törvényen kívül helyezték, az imperialistaellenes mozgalom vezetőit letartóztatták. Churchill még az Atlanti Charta 1941-ben történt aláírása után is azon az állásponton volt, hogy a szabadságuktól megfosztott népek szuverén jogokkal való felruházásának elve nem vonatkozik a Brit Birodalom országaira. Az angol gyarmatosítók, hogy a helyi reakcióhoz fűződő kapcsolataikat megerősítsék, 1940 őszén új bábkormányt létesítettek Burmában, élén U Szóval, a jobboldali nacionalista Mjocsit-párt vezetőjével. A nép jogos igényeinek semmibevétele, a hazafias elemek kegyetlen üldözése fokozta a burmai lakosság angolellenességét és elősegítette a japánbarát áramlatok terjedését.

A japánok pánázsiai propagandájának hatására, amely az európai gyarmatosító hatalmak ellen irányult, bizonyos zavar támadt Délkelet-Ázsia országainak hazafias szervezeteiben. Ezen túlmenően a japán katonai vezető csoportnak sikerült kapcsolatokat kiépítenie azokkal a helyi nacionalista körökkel, amelyek Japántól reméltek segítséget angolellenes harcukhoz. 1939-ben a „Burma a miénk" szervezeten belül létrejött a Nemzeti Forradalmi Párt, amelyet progresszív kispolgári irányzatú politikusok alapítottak; a párt célul tűzte ki az angol uralom megdöntését, s ebben Japán segítségére számított. 1941-ben Thaiföldön japán tisztek vezetésével megkezdődött a Burmai Függetlenségi Hadsereg szervezése.

A burmai kommunisták továbbra is következetesen, engesztelhetetlenül szemben álltak a japán imperialistákkal. Az angol gyarmatosítók megtorló rendszabályai azonban érzékeny veszteségeket okoztak a pártnak. Tagjainak túlnyomó többségét börtönbe zárták vagy internálták. De a kommunisták a rendkívül nehéz körülmények között is folytatták imperialistaellenes propagandamunkájukat. A japánbarát propagandával szemben a munkásosztály tanúsította a legszívósabb ellenállást.

A burmai helyzet 1941 végén egészében véve a japán terveknek kedvezett. A nép gyűlölettel fordult szembe az angol gyarmatosítókkal, ugyanakkor a nemzeti felszabadító mozgalom nem volt egységes. Az antiimperialista egységfront nem tudott megszilárdulni, sőt a megtorló intézkedések következtében egy időre megszűnt létezni.

A JAPÁN MEGSZÁLLÁSI RENDSZER

1942 januárjában, amikor a japán hadsereg behatolt Burmába, a nép tanúja volt az angol katonaság gyors kapitulációjának. A gyarmati apparátus, élén a kormányzóval, az angol és indiai ügynökök, hivatalnokok, kereskedők, a bábkormány tagjai a kivonuló angol csapatokkal együtt elhagyták az országot. Kivonulásuk előtt az angolok elpusztították az üzemek, elsősorban a hadifontosságú létesítmények jelentős részét.

1942 nyarára a japánok teljesen elfoglalták Burmát, és nyílt katonai-fasiszta diktatúrát létesítettek az országban. A hatalmat a japán katonai közigazgatás gyakorolta. Valamennyi demokratikus pártot és szervezetet betiltottak. A Burmai Függetlenségi Hadsereget, amelyben meglehetősen erős volt a japán imperialistákkal szemben álló hazafiak befolyása, alapos létszámcsökkentés után szigorú japán ellenőrzés alá vetették és Burmai Védelmi Hadseregnek keresztelték át.

Az ország gazdasági életét a japán háborús gépezet szolgálatába állították, olyan tervek szerint, amelyeket már jóval Burma meghódítása előtt kidolgoztak Tokióban. A japánok mindent kivittek, amit csak tudtak: a termelvényeket, az állatállományt, a gépeket és egyéb felszerelést, az ipari nyersanyagokat, az üzemanyagot. A mezőgazdaságnak előírták, hogy mit és mennyit termeljen, a lakosságot kényszermunkára fogták.

A japán katonai körök kegyetlen megszállási rendszere súlyos terheket rakott a burmai nép vállára. A japánok „felszabadító hivatásával" kapcsolatos illúziók szétfoszlottak. A kiábrándulás és az elégedetlenség 1942 őszétől szervezett ellenállási mozgalomba torkollott. A mozgalom, amelyet börtönökből szökött kommunisták kezdtek szervezni illegálisan, mind szélesebb néprétegeket ragadott magával. Még azok a burmai nacionalisták is harcra készülődtek, felhasználni igyekezve minden legális lehetőséget, akik annak idején felültek a japán propagandának, s az első időkben együttműködtek a megszállókkal, részt vállalva az 1942 augusztusában felállított bábkormányban.

A japán militaristák, ahogy a többi, általuk megszállt országban tették, Burmában is a maguk oldalára próbálták vonni a burzsoá nacionalista elemeket. 1943 augusztusában kihirdették Burma függetlenségét, és új kormányt alakítottak. De ez a kormány sem rendelkezett teljes hatalommal; az országban továbbra is a japán parancsnokság volt az úr. A japánok gazdasági és katonai együttműködési szerződést kényszerítettek Burmára, amely rögzítette az ország gyarmati függőségét. Az ország éhezett, gazdasági élete hanyatlott, növekedett a munkanélküliség. A japánok megpróbálták együttműködésre bírni a burmai burzsoáziát, de az nem állt kötélnek. A burzsoázia léptennyomon beleütközött a megszállók által bevezetett különféle korlátozásokba. A japán tőke szilárdan megvetette lábát az országban, elfoglalva az angol monopóliumok elhagyott állásait. A burmai burzsoázia nem foglalhatta el az ország gazdasági életében azt a helyet, amelyre számot tartott. Politikai helyzete sem elégítette ki: politikai tevékenységét szűk térre szorították, a kormányzást a japán megszállók ellenőrizték. Mindez arra késztette a burzsoáziát, hogy szabadulni igyekezzen a japán uralom alól.

AZ ANTIFASISZTA NÉPSZABADSÁG LIGA

A szovjet fegyverek győzelmei nagymértékben elősegítették a burmai népi erők megizmosodását. A fasizmus elleni harc nagy felszabadító feladatai, amelyeket a szabadságszerető emberiség maga elé tűzött, élénk visszhangra találtak a burmaiaknál is.

Felszabadulási nagygyűlés Burmában
Fénykép. 1945 július

Burma Kommunista Pártjának 1943 elején megtartott I. kongresszusa a japán megszállás elleni harcot, az ország szabadságának és függetlenségének kivívását tűzte ki fő céljául. 1943—1944 folyamán kapcsolat létesült a kommunisták vezette ellenállási mozgalom és a burzsoá demokratikus körök között.

1944 őszén létrejött az imperialistaellenes egységfront: az Antifasiszta Népszabadság Liga, amely meghirdette a burmai nép erőinek összefogását a nemzeti függetlenségért és a demokráciáért vívott fegyveres harcban. A liga a nemzet valamennyi hazafias erejét tömörítette, a parasztoktól és a városi szegénységtől a burzsoáziáig és a földbirtokosokig. Egységes központi szerve az illegális ideiglenes nemzeti kormány volt. A nemzeti egységfrontnak és kormányának megszületése a második világháború időszakának legfőbb vívmánya volt Burmában, és új, igen fontos szakasz kezdetét jelezte a burmai nemzeti felszabadító mozgalom fejlődésében.

A ligában szövetkezett legfontosabb erők a következők voltak: Burma Kommunista Pártja, a Népi Forradalmi Párt, a Burmai Nemzeti Hadsereg, továbbá a kommunista vezetés alatt álló nagyszámú partizánosztag. A liga elnökévé az ellenállási mozgalom egyik fő szervezőjét, Aung Szant, titkárává a kommunista Thakiu Than Thunt választották. Megalakították a liga tíztagú Főtanácsát. Tagjai között volt a Burmai Nemzeti Hadsereg főparancsnoka, Ne Vin is.

A nemzeti egységfront megszületése nemcsak a japán uralmat, de az angol imperializmus burmai pozícióit is veszélyeztette. Az angol parlamentben a háború alatt nemegyszer tűzték napirendre a „burmai kérdést". Az angol kormány — jóllehet Burma politikai helyzete a háború éveiben gyökeresen megváltozott — továbbra is csak saját gyarmati érdekeit tartotta szem előtt Burmában.

Amery, az indiai és burmai ügyek minisztere 1944 decemberében az angol alsóházban úgy nyilatkozott, hogy a kormány megfontolás tárgyává teszi a burmai függetlenség kérdését. Más szóval domíniumi státusra szándékoztak emelni Burmát, de hogy mikor, azt nem mondták meg. A konzervatívok álláspontját a kormány munkáspárti tagjai is támogatták, s kiálltak amellett, hogy Burmát minden körülmények között meg kell tartani a Brit Birodalom keretében.

A kibontakozó nemzeti felszabadító mozgalom arra kényszerítette az angol katonai vezetést, hogy józanabbul értékelje a burmai helyzetet. Ezért, amikor a liga vezetői katonai együttműködési javaslatot tettek az angol—amerikai parancsnokságnak, ez utóbbi — ha egy sor megkötéssel is — beleegyezett, hogy bizonyos mennyiségű fegyvert juttasson a ligának. Az angol katonai körök, miközben a helyzettől kényszeríttetve belementek az együttműködésbe, arra számítottak, hogy a hadműveletek kibontakozása idején, amennyire csak lehet, kiveszik a liga kezéből a kezdeményezést, és saját katonai és politikai befolyásuk alá vonják a liga fegyveres erőit.

1944 nyarán az angolok India felől támadást indítottak a Burmát megszállva tartó japánok ellen. A liga 1945 elején fegyveres felkelést szervezett a japánok hátában. Az angol fegyverszállítás azonban pontosan a felkelés idején minimálisra csökkent, és teljesen rendszertelenné vált.

1945 májusára az angol csapatok és a burmai nemzeti front fegyveres egységei — ez utóbbiak igen nagy szerepet játszottak a japánok kiverésében — megtisztították az ellenségtől Burma legfontosabb területeit és magát Rangoont. A ligának az idő tájt már 200 000 tagja volt. A burmai nemzeti felszabadító erők és az angol csapatok együttműködése a háború végéig fennmaradt.

Burma Kommunista Pártja 1945 nyarán kilépett az illegalitásból. Lassanként a többi párt és tömegszervezet is megkezdte legális tevékenységét. A nemzeti felszabadító mozgalom sikere, a liga hatalmas tekintélye nyilvánvalóvá tette, hogy a burmai nép nem éri be többé ígéretekkel, hanem az ország teljes függetlenségét fogja követelni az angol kormánytól. A liga a japán megszállás alól felszabadított területeken már a harcok során megteremtette saját közigazgatását, a helyi nemzeti, népi hatalmi szerveket.

Anglia uralkodó osztályai előtt immár igen élesen felvetődött a kérdés: megőrizhetik-e burmai uralmukat? Az angol imperializmus azonban még mindig bízott fegyvereinek erejében, s arra számított, hogy a liga nem lesz hosszú életű. 1945 nyarán az angol kormány Fehér Könyvet adott ki Burma számára, amelyben kifejtette imperialista gyarmati programját. Burma függetlenségéről úgy tett említést, mint ami csak a távoli jövőben valósítható meg.

Az események azonban keresztülhúzták az angol uralkodó osztályok minden számítását és jóslatát. Burma a Brit Birodalom antikolonialista mozgalmának egyik legtevékenyebb résztvevője lett.

6. INDONÉZIA NÉPEINEK HARCA A JAPÁN URALOM ELLEN

A MEGSZÁLLÁSI RENDSZER

Indonézia jelentősebb kispolgári és polgári pártjai a második világháború elején az Indonéz Politikai Szövetség elnevezésű egységszervezetbe tömörültek. Ezzel azonban még távolról sem jött létre az a széles imperializmusellenes és fasizmusellenes egységfront, amely az ország minden hazafias erejét egybefogta volna. A burzsoá nacionalisták, miután zátonyra futott az a kísérletük, hogy a hollandoktól kicsikarják az indonéz önkormányzatot, és ezen az alapon megegyezzenek Indonézia közös védelmében a japán agresszió ellen, semmit sem tettek a néptömegek mozgósításáért a hódítók elleni harcra. A nemzeti felszabadító mozgalom rendkívül gyengének bizonyult, és jóformán semmilyen ellenállást sem tanúsított, amikor a japánok megjelentek Indonéziában.

A demoralizált, rosszul felkészített holland hadsereg igen gyenge ellenállást tanúsított a partra szállt japánokkal szemben. A japán propaganda által félrevezetett lakosság nem is gondolt ellenállásra. A partraszállást megelőzően a tokiói rádió szakadatlanul Indonézia nemzeti himnuszát sugározta („Hatalmas Indonézia"). Az elsőnek partra tett páncélosok tornyán, a páncélautók hűtőjén a japán zászló mellett ott lengett az indonézek vörös-fehér nemzeti lobogója is. A japán repülőgépek röpcédulákat szórtak, amelyeken ez állt: a japánok, „a sárga faj népe, mint idősebb testvér sietnek a jávai rokonnép segítségére, hogy boldog jövőt hozzanak ifjabb testvéreiknek".

Az indonéz nép jelentős része még nem szabadult meg attól az illúziótól, hogy a három évszázados holland uralom összeomlása a japán fegyverek csapásai alatt hamarosan meghozza Indonézia szabadságát és függetlenségét. A japánokat, akik oly gyorsan végeztek az erősnek és megingathatatlannak vélt holland hatalommal, az indonézek őszinte barátainak hitte; a japán győzelmek nyomán szertefoszlott az a régi elképzelés, hogy az európai gyarmatosítók uralma szilárd és elpusztíthatatlan.

A japánok, mihelyt Jávát elfoglalták, katonai közigazgatást létesítettek, és hozzáláttak a „Három »A« mozgalom" szervezéséhez. A „három »A«" annyit jelentett, hogy Japán „Ázsia fáklyája", „Ázsia vezetője" és „Ázsia oltalmazója". 1942 júliusában a japánok szabadon engedték az

indonéz nemzeti felszabadító mozgalom vezető politikusait, akiket még a hollandok zártak be. A kiszabadítottak között volt Sukarno is, a háború előtt működő s a hollandok által betiltott Nemzeti Párt legbefolyásosabb vezetője. A japán megszállók fontosnak tartották, hogy megnyerjék az indonéz nemzeti mozgalom kiemelkedő politikusainak támogatását, s rajtuk keresztül erősítsék meg befolyásukat az indonéz nép körében. Tervük azonban végül is kudarcot vallott. Az indonéz nép saját keserű tapasztalatai alapján igen hamar meggyőződött arról, hogy a japánok Indonézia leggonoszabb ellenségei, és szuronyaik nem szabadságot, hanem új rabságot hoztak.

A megszállás politikai, majd gazdasági következményei hamarosan megmutatkoztak. A katonai hatóságok kényszermunkára fogták a lakosságot. A mozgósított ipari munkások és parasztok fizetés nélkül dolgoztak, s csupán élelmet — fejenként naponta öt deka tisztítatlan rizst — kaptak. Munkamegtagadásért kétféle büntetés járt: kegyetlen botozás vagy kötél általi halál. A parasztoktól megkövetelték, hogy alacsony áron a hatóságoknak szolgáltassák be a termést, az állat- és baromfiállomány jelentős részét. A tehetősebbektől „háborús célokra" elkobozták aranytárgyaikat. Nagy felháborodást váltott ki a japán hatóságoknak az a rendelkezése, hogy mindenkinek minden reggel tisztelegnie kell a középületekre kitűzött japán zászlók előtt, és fejet kell hajtania, ha egy őrségen álló japán katona előtt elhalad.

1942 végére a megszállás gazdasági kihatása is érezhetővé vált. Indonézia elvesztette világpiaci pozícióit azokon a területeken, ahová azelőtt főbb termékeit — a kaucsukot, cukrot, teát, dohányt stb. — szállította. A munkanélküliség állandóan fokozódott.

1943 tavaszán, amikor a nép elégedetlensége már nagy méreteket öltött, a japán katonai közigazgatás bejelentette, hogy megalakítja „A nép szellemi erőinek központja" nevű szervezetet. A szervezet élére Sukarnót, Hattát és a nemzeti felszabadító mozgalom más vezetőit állították, arra számítva, hogy befolyásuk alá vonhatják és a maguk politikai céljaira használják fel ezeket a férfiakat.

A japán hódítók azt remélték, hogy ezen a módon szilárdan megvethetik lábukat Indonéziában, és maguk mellé állítják az indonéz nacionalistákat. A nemzeti mozgalom néhány vezetője — köztük Sukarno — ezzel szemben úgy gondolkodott, hogy „A nép szellemi erőinek központja" legális lehetőséget nyújt a függetlenségi harc szervezésére és tömegkapcsolataik kiépítésére. A nemzeti mozgalom Hatta vezetése alatt álló jobbszárnya viszont ellenezte a függetlenségért indítandó népi harcot.

A japán hatóságok az 1943-ban alapított „Indonéziai muzulmán hithirdetők szövetségét" (rövidítve: „Masjumi") is támogatták, abban a számításban, hogy e vallási szervezet útján a maguk kelet- és délkelet-ázsiai „új rendjének" szerezhetnek újabb híveket. Igen fontosnak tartották, hogy az izlámot, „harcos jellegénél" fogva, saját imperialista terveik szolgálatába állítsák. Indonéziai politikájukban szigorú különbséget tettek a számukra „ellenséges" és a „pártfogolandó" vallások között.

A megszállók politikáját csak az indonéz társadalom feudális-arisztokrata rétege, a felső hivatalnoki kar és a komprádor burzsoázia támogatta feltétel nélkül. Elsősorban azok az elemek működtek együtt a megszállókkal, amelyek a háború előtt, a holland uralom idején is szilárd pozíciókban ültek, feudális címeket viseltek, vezető szerepet játszottak egyes kerületek, járások igazgatásában. A japán megszállók megőrizték a feudális-bürokratikus és arisztokrata csoportok kiváltságos helyzetét.

AZ ÖNKÉNTES HONVÉDŐ HADSEREG MEGALAKULÁSA. AZ ILLEGÁLIS JAPÁNELLENES SZERVEZKEDÉS

Minél kegyetlenebbé vált a megszállási rendszer, annál inkább erősödött a népi ellenállás.

Már 1942-ben, nem sokkal azután, hogy Jávában partra szálltak a japán csapatok, erőteljes tevékenységbe kezdett az Antifasiszta Népi Mozgalom nevű illegális forradalmi szervezet, amely

egy évvel azelőtt alakult. A szervezet egyik vezetője a kommunista Amir Sarifuddin, az indonéz forradalmi mozgalom kiemelkedő vezéralakja volt.

Ugyanakkor más földalatti forradalmi szervezetek és japánellenes mozgalmak is munkához láttak. Az egyik Bandungban működő szervezet a szállítómunkások, olajmunkások és az ültetvények dolgozói között tevékenykedett.

A japán katonai rendőrség 1943 elején Indonézia Kommunista Pártja vezetőségének nyomára jutott, s letartóztatta Amir Sarifuddint, Pamadjit, Sukajjatot, Abdul Azist, Abdurahimot. Mindannyiukat halálra ítélték. Csupán Sarifuddinnak sikerült megmenekülnie: halálos ítéletét Sukarno szívós közbenjárására életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták. A japán katonai rendőrség szétrobbantotta az Antifasiszta Népi Mozgalmat és a bandungi forradalmi hazafias szervezetet is.

A kommunista vezetők letartóztatása gyakorlatilag megbénította a párt Központi Bizottságának munkáját. Több városban mégis megmaradt a helyi pártbizottság, így Djakartában is. A kommunisták sejteket szerveztek a munkások, parasztok, diákok körében. Városban és falun tovább folyt a megszállók elleni harc.

1943 októberében parasztfelkelés tört ki Indramaju vidékén, Kandanghaur faluban; 1944 februárjában Singaparna tartomány Sukamanah falujának népe kelt fel. A sarlóval, cséphadaróval felfegyverkezett parasztok megölték a japán hatóságok helyi képviselőit és ügynökeit. A rosszul előkészített, elszigetelt helyi lázadásokat azonban a japánok hamar vérbe fojtották.

Az indonéz ifjúság 1943 augusztusában nemzeti katonai alakulatokat kezdett szervezni hazájának, népének megvédelmezésére. A japán parancsnokság támogatta az ifjúság kezdeményezését, mivel a rendkívül kiterjedt indonéz partvidék védelmét a szigetvilágban állomásozó japán hadsereg egymagában semmiképp nem építhette ki és nem biztosíthatta. A japánok azt tervezték, hogy indonézekkel építtetik ki a védővonalakat, velük végeztetik a legnehezebb munkákat a mláriával fertőzött vidékeken stb. 1943 októberében parancsot adtak az indonéz Önkéntes Honvédő Hadsereg megszervezésére. A megszállók úgy állították be a dolgot, mintha hajlandók lennének teljesíteni az indonéz nép forró óhaját, hogy segíthessen a japán hadseregnek.

A forradalmár munkások, parasztok, értelmiségiek elhatározták, hogy az Önkéntes Honvédő Hadsereget a felszabadító harc szolgálatába állítják. A hazafias érzületű indonéz fiatalságnak esze ágában sem volt kiszolgálni a japán megszállókat.

Az Önkéntes Honvédő Hadsereg gerincét a nép fiai alkották. Az első forradalmi csoport, amely azonnal belépett a hadseregbe, az úgynevezett „Arany seprű" szervezet volt. Ezt a szervezetet 14 diák hozta létre még 1940. június 2-án, azzal a céllal, hogy „megvédjék a hazát és a népet a rabságtól". Az „Arany seprű" szervezet, mihelyt az Önkéntes Honvédő Hadsereg szervezése megindult, felismerte, milyen lehetőségeket nyújt ez a nemzeti felszabadulás ügye szempontjából. Tagjai habozás nélkül beléptek a hadseregbe, kapcsolatokat létesítettek a zászlóaljak között, mindenütt forradalmi csoportokat szerveztek, s állandó összeköttetést tartottak fenn a djakartai diákok illegális szervezetével és a földalatti forradalmi mozgalom más japánellenes csoportjaival. A hadseregben tehát megnövekedtek a forradalmi erők, amelyek felkelésre készültek a japánok ellen. Ugyanakkor Jáva több városában is egyre intenzívebbé vált a japánellenes szervezetek tevékenysége.

A japán katonai közigazgatás 1944 elején úgy döntött, hogy betiltja „A nép szellemi erőinek központja" nevű szervezet működését, amely a japánok szerint az indonéz nacionalizmust táplálta. 1944. március 9-én hivatalosan is feloszlatták a szervezetet. A katonai közigazgatás közölte, hogy a „szent háború" győzelme érdekében nem elegendő az indonézeket megnyerni, hanem a szigetvilág valamennyi lakóját egységbe kell kovácsolni: a kínaiakat, arabokat és a többieket is.

A japán hatóságok ezzel lényegében elismerék, hogy az indonéz nacionalistákkal való „szoros együttműködés" terve megvalósíthatatlan, Indonéziában erősödik a japánellenes propaganda, és napról napra fejlődik a földalatti ellenállás.

„A nép szellemi erőinek központjá"-t a megszállók új szervezettel váltották fel: létrehozták a Jávai Néphűség Szövetséget, amelynek elsősorban az lett a feladata, hogy ellenőrizze, „eljut-e a néphez" a katonai közigazgatás minden rendelkezése. Az új szervezet központi vezetőségét a japán főparancsnok nevezte ki, kizárólag japánokból; csupán a végrehajtó apparátusba került be néhány indonéz.

1944 elején Djakartában a kommunisták megszervezték a földalatti Szabad Indonézia Mozgalmat, élén a Politikai Tanáccsal. A Politikai Tanács mellett végrehajtó bizottság létesült, amely az illegalitásban Vörös Bivaly néven szerepelt.

A Szabad Indonézia Mozgalom, amelyet szoros szálak fűztek más földalatti szervezetekhez, elsősorban a vasutasok között végzett szervező munkát. A titkos forradalmi vasutasszervezetek behálózták Jáva városait; vezetésük a djakartai vasúti munkások illegális csoportjának kezében volt. 1944-ben egymást érték a vasúti szabotázs- és diverziós akciók; a vasutasok meghiúsították, hogy a japánok élelmiszert szállítsanak ki Jávából.

1944 elején Sukarno és a nemzeti mozgalom más vezetői „Különleges gárda" néven új csoportot szerveztek, amely mintegy 100 főből állt. A „Különleges gárdá"-ba a Szabad Indonézia Mozgalom tagjai is beléptek, hogy a japánellenes mozgalom minden láncszemére kiterjesszék befolyásukat.

Az Önkéntes Honvédő Hadsereg Jáva keleti felében elhelyezett alakulatai 1945 februárjában felkeltek a japánok ellen. A japán csapatok azonban, erős technikai fölényükre támaszkodva, legyőzték és kegyetlenül megtorolták a felkelést.

A nép gyűlölete nőttön nőtt. A földalatti forradalmi csoportok egyre aktívabban dolgoztak, és döntő harcra készültek a japán rablók ellen.

Katonai helyzetük romlása manőverezésre késztette a japán politikusokat. 1945 májusában engedélyezték az Indonéziát Tanulmányozó Bizottság megalakítását, amelynek azt a feladatot adták, hogy vizsgálja meg, milyen előkészítő intézkedésekre van szükség Indonézia függetlenségének kikiáltásához. Júniusra a bizottság el is készítette a terveket a jövendő indonéz állam alapjaira vonatkozóan. E tervezetben a Tanulmányozó Bizottság balszárnyának álláspontja érvényesült: az indonéz államot nemzeti és demokratikus alapon kívánták felépíteni, és elutasították a monarchikus és fasiszta elveket és elképzeléseket, amelyeket a japán gyarmatosítók akartak rájuk erőltetni.

7. A JAPÁN MEGSZÁLLÓK ELLENI HARC A FÜLÖP-SZIGETEKEN

A JAPÁN MEGSZÁLLÓK POLITIKÁJA

Amikor Japán megszállta a Fülöp-szigeteket, az Egyesült Államok olyan gyarmatot veszített el, amelyen 1898 óta korlátlanul uralkodott. A szigetország birtoklása katonai szempontból sem volt közömbös: a Fülöp-szigetek hadászatilag kulcshelyzetben voltak a Csendes-óceánról az Indiai-óceánra vezető tengeri útvonalakon.

A japánok a Fülöp-szigetek népét is igyekeztek megtéveszteni. Kijelentették: hadseregük azért jött, hogy felszabadítsa a filippinókat a „fehér gyarmatosítók" járma alól. Propagandájuknak az első időben volt is némi sikere, minthogy az Egyesült Államok által 1934-ben adott autonómia nem elégítette ki a Fülöp-szigeti hazafiak nemzeti igényeit. A japán hódítók 1942 januárjában Végrehajtó Bizottság néven közigazgatási bábszervezetet létesítettek, amelynek jogai ugyan nem voltak, de arra alkalmas volt, hogy olyan látszatot keltsen, mintha a lakosság együttműködne a megszállókkal. Az autonóm Fülöp-szigeti kormányzat hivatalnokainak többsége — köztük csaknem valamennyi miniszter — önként a japánok szolgálatába állt. A megszállók Jorge Vargast, az autonóm kormány volt honvédelmi miniszterét állították a Végrehajtó Bizottság élére. A helyi hatalmi és rendőrségi

szerveknek meghagyták, hogy a japán tisztek ellenőrzése alatt folytassák további tevékenységüket. A helyi földbirtokos és nagytőkés elemek gyorsan megtalálták a közös nyelvet az ország új kirablóival, akik megígérték nekik, hogy érintetlenül hagyják uradalmaikat és jövedelmeiket. A nemzeti burzsoázia több képviselője más meggondolásból működött együtt a megszállókkal: naivul azt hitték, hogy a japán győzelmet a Fülöp-szigetek függetlenségének kivívására használhatják fel, kezükbe vehetik az amerikaiak megürült gazdasági pozícióinak legalább egy részét, és idővel majd a japán ellenőrzéstől is megszabadulhatnak. Az effajta elképzelések illuzórikus volta elég hamar kiderült.

Már 1942 első hónapjaiban mintegy 50 japán társaság alakult a Fülöp-szigetek kiaknázására. A megszállók az ő kezükbe adták valamennyi gazdasági ágazat ellenőrzését, amit azelőtt az amerikai monopóliumok gyakoroltak. Átadták a bankok, a bányák, a cukoripar, az energiatermelés, a közlekedés stb. vezetését. Megkezdődött a Fülöp-szigetek módszeres kirablása, s ez utóbb az ország gazdaságának teljes leromlásához vezetett. A megszállók mindenáron meg akarták honosítani a Japán számára oly fontos gyapottermelést, de kudarcot vallottak; az eredmény az lett, hogy visszaesett a cukornád- és dohánytermelés, a rizs vetésterülete pedig egymillió hektárral csökkent. Élelmiszerhiány támadt, infláció kezdődött. A növekvő munkanélküliséget a kényszermunka leplezetlen formáinak alkalmazása kísérte: a lakosságot úgynevezett munkászászlóaljakba szervezték, és a védelmi berendezések építésén dolgoztatták. A munkabéreket erősen csökkentették, a munkanapot megnyújtották. Rosszabbodott a parasztok helyzete is: a földbirtokosok, akik mögött ott állt a helyi közigazgatási apparátus és a japán katonai rendőrség, egyre nagyobb természetbeni földbért szedtek bérlőiktől, hogy azután nagyarányú rizsspekulációkat bonyolítsanak le az éhező városokkal. Ugyanakkor a megszállók is nagy arányokban rekvirálták az élelmiszert hadseregük ellátására. A feltörő elégedetlenséget terrorral próbálták elnyomni. A szakszervezeteket, a demokratikus tömegszervezeteket és társadalmi egyesületeket kivétel nélkül feloszlatták.

A japánok különösen kegyetlenül üldözték a Kommunista Párt tagjait, akiket legveszélyesebb ellenségeiknek tekintettek. A Fülöp-szigetek Kommunista Pártja 1930-ban alakult meg, s azóta nagy befolyásra tett szert a nép körében. Eszmei befolyása alatt álltak az ország legerősebb szakszervezeti szövetségei: a Kollektív Munkásmozgalom, továbbá a Nemzeti Paraszt Konföderáció és a Munkásliga nevű paraszti tömegszervezetek. A Kommunista Párt annak idején határozottan fellépett a japán agresszorral való megbékélés politikája ellen, amelyet az amerikai kormánykörök a háború első időszakában képviseltek; a Fülöp-szigeti kommunisták már két hónappal a japán támadás előtt partizánosztagok felállítására készültek. A japán elözönlés első napjaiban a Kommunista Párt a nép felfegyverzését követelte, a kormány azonban elutasította ezt a követelést.

A NÉPI FEGYVERES ERŐK

1942. február 6-án Bawitban illegális konferencia ült össze, amelynek résztvevői elhatározták a Japánellenes Nemzeti Egységfront megalakítását. Az egységfrontban a Kommunista Párt eszmei vezetésével a feloszlatott szakszervezeteknek, a parasztszervezeteknek, továbbá több kispolgári jellegű diákcsoportnak és vallásos szervezetnek, valamint a helyi kínai lakosság demokratikus szervezeteinek képviselői fogtak össze. Az egységfront programját úgy határozták meg, hogy valamennyi Fülöp-szigeti hazafias erőt egy táborba szólítson. Lényegét röviden összefoglalta egy országszerte terjesztett röpcédula: „1. A tengerbe kell vetnünk a japánokat. 2. Együtt kell működnünk az Egyesült Nemzetekkel. 3. Célunk: a teljes függetlenség, amelyet nem korlátoz az amerikaiak uralma sem. 4. Demokratikus kormányt teremtünk, amely mindenkinek biztosítja a minimális életnívót. 5. A bábpolitikusokat, árulókat és együttműködőket mind egy szálig el kell pusztítani."

A Kommunista Párt Luzon-sziget középső vidékén partizánosztagokat szervezett. Ezeket 1942

március végén a Japánellenes Népi Hadsereg — elterjedt helyi rövidítéssel Hukbalahap — keretében fogta össze. A hadsereg élén a Kommunista Párt kiemelkedő tagjai, a szakszervezeti mozgalom vezetői — Mariano Balgos és Luis Taruc —, a parasztszervezetek vezetői — Mateo del Castillo, Casto Alejandrino és Juan Feleo — álltak. A Kommunista Párt közös célra irányította a mezőgazdasági munkások és a kisparasztok, az ipari munkások és az értelmiségiek, a kommunisták és a katolikusok hazafias törekvéseit.

A népi hadsereg 1942 végén 35 századból állt, s egy-egy százada körülbelül 100 harcost foglalt magában. A sereget öt egységre tagolták, működési területe négy tartományra — Pampanga, Bacolod, Tarlac, Nueva Ecija — terjedt ki. A partizánok — vagy ahogy a Hukbalahap tagjait a nép nevezte: hukik — rajtaütöttek a japán őrjáratokon és a helyi csendőralakulatokon. Segítséget nyújtottak a parasztoknak, hogy elrejtsék a rizst a rekviráló osztagok elől, hatalmukba kerítették vagy felgyújtották a japánok élelmiszerkészleteit. A japánok 1942 szeptember elején nagyszabású tisztogató hadműveletet indítottak a partizánok ellen, amit decemberben újabb tisztogató akció követett. Mindkét hadműveletben 3—4000 japán katona vett részt, tüzérségi és légi támogatással. A partizánok komoly veszteségeket okoztak a tisztogató csapatoknak, és megtartották állásaikat Luzon-sziget ama körzeteiben, amelyeket ténylegesen már felszabadítottak a japán ellenőrzés alól.

PARTIZÁNHÁBORÚ

A felszabadított körzetekben demokratikus önkormányzati szervek — népi védelmi bizottságok — létesültek. E bizottságok elkobozták és felosztották a parasztok között a kollaboráns földbirtokosok földjét, szabályozták a bérleti díjakat. A parasztok ezáltal nemcsak az éhezéstől menekültek meg — miközben az ország más vidékein éhínség uralkodott —, hanem elég élelmük volt ahhoz is, hogy a népi hadsereget és a partizánok családjait segíthessék. A népi védelmi bizottságok a népi hadsereg hűséges támaszaivá váltak. Tartalékosokat toboroztak és képeztek ki a partizánosztagok feltöltésére, elrejtették a sebesülteket, felderítést végeztek a hadsereg számára, kapcsolatokat létesítettek az egységek között. A felszabadított területen iskolát állítottak fel a partizánosztagok tisztikarának képzésére, politikai iskolákat alapítottak, megjelentettek két újságot, röpcédulákat nyomtattak. A népi hadsereg vezérkara földalatti ellenállási csoportokat szervezett néhány városban, köztük Manilában is.

A partizánhadsereg hősi küzdelme újabb lendületet adott a japánellenes tömegmozgalomnak. Egymás után jöttek létre a földalatti hazafias szervezetek. Bár nem voltak olyan erősek, mint a népi hadsereg, s programjuk antiimperialista következetességéhez is szó férhetett, nagy részük kapcsolatba lépett a Japánellenes Népi Hadsereggel, és többé kevésbé annak politikai befolyása alá került.

Némelyik japánellenes szervezet élén a nemzeti burzsoázia képviselői álltak. Közülük legtevékenyebben a Manilában létesült Szabad Fülöp-szigetek szervezet dolgozott, élén Antonio Bautista ügyvéddel. Száznál nem volt több tagja, de fontos szerepet töltött be mint a többi földalatti csoport kapcsolati központja; szoros szálak fűzték a népi hadsereghez is. Manilában még két másik japánellenes polgári szervezet is működött — a „Kék Sasok" és a Nemzeti Felszabadulás Ligája —, amelyek ugyancsak támogatták a partizánokat. Luzon déli részén és a többi szigeten — Panay, Negros, Cebu, Samar, Leyte — néhány autonóm partizánegység harcolt, a Fülöp-szigeti hadsereg volt tisztjeinek, néhol fogságból szökött amerikai tiszteknek a vezetése alatt. A legerősebb ilyen partizánegység Panay szigetén tevékenykedett, ahol már a megszállás első időszakában spontán parasztmozgalom indult a japánok ellen. A mozgalom vezetése azonban polgári politikusok — Tomás Confesor, Macario Peralta — kezébe került, akik nem akarták engedni, hogy a megszállók elleni küzdelem során Panay munkásai és parasztjai érvényre juttassák demokratikus osztálykövetéseiket.

Mindanao szigetén is kibontakozott a japánellenes fegyveres harc. Az itt állomásozó 29 000 Fülöp-szigeti és mintegy 200 amerikai katona és tiszt megtagadta az engedelmességet Wainwright tábornoknak, a Fülöp-szigeti amerikai erők főparancsnokának, aki, miután 1942. május 7-én japán fogságba esett, parancsot adott, hogy valamennyi alárendeltje adja meg magát. Mindanao-sziget katonasága, kihasználva az idevezényelt japán helyőrség gyengeségét, visszahúzódott az erdőkbe. Egy részük partizánosztagokat alakított, Fertig ezredes parancsnoksága alatt. Ugyanakkor Mindanao nyugati részén és a közeli Sulu-szigeteken a muzulmán lakosság is fegyveres japánellenes mozgalmat indított, amelynek élén feudális uralkodó elemek álltak.

A Fülöp-szigeti hazafiak egyik fegyveres osztaga Leyte-sziget. Fénykép

A Fülöp-szigetek középső és déli részén kibontakozó partizánmozgalom elmaradt a Luzon-szigetitől: politikailag éretlenebb, katonailag gyengébb volt. Az eltérést elsősorban az magyarázza, hogy ezeken a területeken nem volt sem nagyszámú munkásosztály, sem szervezett, kommunista irányítású parasztmozgalom, mint Luzon szigetén.

A japán hadvezetőség, miután 1942 végén kiejtette kezéből a csendes-óceáni hadszíntéren a kezdeményezést, fokozott figyelmet szentelt a Fülöp-szigeti hátországnak. Elsősorban a népi hadsereg léte és tevékenysége aggasztotta. Megpróbálta oly módon leszerelni a partizánmozgalmat, hogy burzsoá nacionalista közvetítők útján „szociális reformokat" helyezett kilátásba; cserében azt kivánta, hogy a felkelők működjenek együtt a megszálló hatóságokkal. A partizánok elutasító válasza után amnesztiát ígért mindenkinek, aki leteszi a fegyvert. De ez az akció is kudarcot vallott. A japán parancsnokság ekkor hozzálátott egy új, minden eddiginél nagyobb szabású tisztogató hadművelet előkészítéséhez. 1943 márciusában 10 000 főnyi haderőt vetett be a partizánok ellen, s bekerítette, majd megsemmisítette a népi hadsereg tizennégy századát.

A partizánhadsereg parancsnoksága azonban ismét megerősítette a Japánellenes Népi Hadsereg sorait, amelynek létszáma 1943 végén már másfélszerese volt a március előttinek. Nőtt a népi védelmi bizottságok száma is. A népi hadsereg működési területe kibővült, most már Luzon déli részére — Laguna, Tayabas, Batangas tartományokra — is kiterjedt. A partizánok, akik addig elszórt diverziós akciókat és összetűzéseket kezdeményeztek, 1943 augusztusában szabályos támadó hadműveletekre tértek át, amelyek során ellenőrzésük alá kerítették a japánok főbb közlekedési vonalait is; a fővárost, Manilát, gyakorlatilag elvágták Luzon belső körzeteitől.

A japánok, hogy félrevezessék a népet és még erősebben magukhoz fűzzék a kollaboráns klikket, elhatározták, hogy „független államnak" nyilvánítják a Fülöp-szigeteket. A színjátékot gondosan megrendezték: „nemzetgyűlést" hívtak össze — tagjait ők nevezték ki —, amely megválasztotta az új állam elnökét. A választás José Laurelra esett, aki annak idején az autonóm kormányban igazságügyminiszter volt. 1943. október 14-én ünnepélyesen kihirdették a Fülöp-szigeti Köztár-

ság megszületését, s ugyanaznap közölték azt is, hogy az új állam „katonai szövetséget" kötött Japánnal.

A teljhatalom ténylegesen a megszálló csapatok főparancsnokának kezében maradt, a japán monopóliumok pedig pontosan úgy fosztogatták a szigeteket, mint azelőtt. Mindez a kollaboránsok érdekeit is sértette. A népi partizánharc erősödése és a fasiszta tömb elkerülhetetlen háborús vereségének perspektívája láttán rájöttek, hogy a megszállókkal való együttműködés nem olyan kellemes dolog, mint amilyennek eleinte látszott. Néhányan kettős játékba kezdtek, és titkos kapcsolatokat igyekeztek kiépíteni az amerikai hadvezetőséggel. A kormány egymás után hozta nyilvánosságra nyilatkozatait, amelyekben el akarta hárítani magáról a felelősséget a japán hatóságok leggyűlöletesebb intézkedéseiért.

Az amerikai hadsereg eközben egyre közelebb ért az országhoz, egymás után szorítva ki a japánokat a Csendes-óceáni szigetekről. Az Egyesült Államok megkezdte a Fülöp-szigeti partraszállás katonai és politikai előkészítését. A napról napra erősödő nemzeti felszabadító mozgalom komoly aggodalmat ébresztett az amerikai vezetőkben. Attól tartottak, hogy ha a Fülöp-szigetiek maguk végeznek a japán megszállókkal, problematikussá válhat a lehetőség, hogy ismét amerikai uralom alá helyezzék a szigetvilágot. Ilyen meggondolásból utasították MacArthur törzskarát: vessen be a Fülöp-szigeteken speciális katonai csoportokat, azzal a feladattal, hogy az összes partizánerőket az amerikai parancsnokság fennhatósága alá rendeljék, leszereljék a japánellenes tömegmozgalmat, és ne engedjék, hogy a nép az amerikai csapatok odaérkezése előtt megdöntse a japánok uralmát.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK URALMÁNAK VISSZAÁLLÍTÁSA

1943 tavaszán a Fülöp-szigetekre érkeztek az első amerikai felderítő csoportok. Megkeresték a partizánokat, és a következő ultimátumot nyújtották át nekik: azokat az osztagokat, amelyek elfogadják a MacArthur által kinevezett parancsnokot, és eskü alatt kötelezik magukat, hogy engedelmeskednek az amerikai parancsnokság minden utasításának, az amerikaiak „törvényesnek" ismerik el, támogatják, sőt tagjaik részére a háború után nyugdíjat folyósítanak. A törvényesnek el nem ismert partizánokat ezzel szemben „banditáknak" fogják tekinteni. Ezeket a feltételeket eredetileg csak néhány, a Mindanao-szigeten tevékenykedő osztag fogadta el, amelyek élén addig is amerikai tisztek álltak. Néhány burzsoá jellegű földalatti csoport is követte őket — olyan szervezetek, amelyek nem óhajtottak a népre támaszkodni a japánellenes harcban. Végül is az amerikaiaknak sikerült saját embereiket állítani a Mindanao-, Leyte- és Panay-szigeteken működő partizánegységek többségének élére. Az első parancs, amelyet ezek a csoportok MacArthurtól kaptak, így hangzott: „semmilyen körülmények között... ne indítsanak nyílt harcot a japánok ellen... amíg az amerikai hadsereg partra nem száll a szigeteken". A déli szigeteken ezzel véget is ért a megszállók elleni tényleges küzdelem.

A legfontosabb szigeten — Luzon szigetén — már nem boldogultak ilyen könnyen az amerikaiak. A népi hadsereg parancsnoksága szívesen beleegyezett, hogy koordinálja hadműveleteit az amerikai hadsereg operatív feladataival, értékes információkat bocsátott MacArthur törzskarának rendelkezésére, de ragaszkodott politikai önállóságához, és elutasította az amerikaiak ama próbálkozásait, hogy eltávolítsák a kommunistákat a partizánmozgalom vezetéséből. MacArthur, miután meggyőződött róla, hogy a népi hadsereget sem fenyegetéssel, sem ígéretekkel nem tudja levenni a lábáról, elhatározta, hogy megsemmisíti a népi erőket. Az amerikai felderítők harci csoportokat szerveztek Luzon szigetén, melyekbe bevonták a helyi kommunistaellenes elemeket. A csoportokat a távol-keleti amerikai fegyveres erők részének nyilvánították, és tengeralattjárók útján a legmodernebb fegyverekkel látták el. 1944 elején az antikommunista csoportok tervszerű akciókat indítottak a népi hadsereg ellen: csapdát állítottak a partizánoknak, lesből lelőtték az aktivistákat és így tovább.

Együttműködtek a helyi földbirtokos-kollaboráns elemekkel és a csendőrséggel. Sok esetben a japán katonai rendőrséggel is egyeztették a népi hadsereg elleni akcióikat.

A partizánok két tűz közé kerültek; harcuk egyre nehezebb lett, de nem maradt abba. 1944 őszére a népi hadsereg már 10 000 harcossal és mintegy 30 000 tartalékossal rendelkezett. Szeptemberben általános támadást indított a megszállók ellen Luzon-sziget központi körzetében.

1944. október 20-án az amerikaiak megkezdték a partraszállást Leyte szigetén. Magukkal hozták a korábbi autonóm kormány fejét, Sergio Osmeña elnököt is. Az elnök nyomban beszédet tartott, s elnéző bánásmódot ígért a kollaboránsoknak: az amerikai gyarmatosítók ismét a Fülöp-szigeti társadalom legreakciósabb rétegeinek támogatását keresték, azokét, akik a japán megszállási rendszert is kiszolgálták. A népi japánellenes mozgalom viszont aggodalomba ejtette MacArthur törzskarát. A népi hadsereg tovább támadott, egyik körzetet a másik után szabadította fel, s új és új önkéntesek álltak soraiba (a hadsereg létszáma időközben 100 000 főre nőtt). 1944 decemberében demokratikus hatalmi szervek létesültek Laguna, Pampanga és Nueva Ecija tartományokban, kommunista tartományi főnökökkel az élen.

A luzoni partraszállás során az amerikai csapatok a népi hadsereg hatékony támogatását élvezték. A partizánok a partraszállás övezetében nagy japán erőket kötöttek le, megszakították a japánok közlekedési és utánpótlási vonalait, rést ütöttek a Calumpit-folyónál kiépített védelmi vonalukon, még az amerikaiak megérkezése előtt elfoglalták Közép-Luzon fontosabb városait és közlekedési gócait, és egy nagy táborból kiszabadították a hadifoglyokat. Az amerikai csapatok azonban, amikor már nem volt szükségük a népi hadsereg segítségére, MacArthur parancsának megfelelően megkezdték a népi osztagok lefegyverzését, parancsnokaikat pedig bebörtönözték; ugyanezt tették a népi önkormányzati szervek vezetőivel is. A „felszabadítók" hitszegése felháborította a lakosságot. A népi hadsereg megmaradt osztagai a sziget belsejébe húzódtak.

1945 februárjában az amerikaiak elfoglalták Manilát, s ezzel végképp megpecsételődött a Fülöp-szigeti japán csapatok sorsa. A Fülöp-szigetek népe mégsem nyerhette el függetlenségét, hazája ismét az amerikai imperializmus hatalmába jutott.

A megszállás és a hadműveletek nagy károkat okoztak a szigetvilág gazdaságának. A cukorgyárak kétharmada tönkrement, s valamennyi olajütőüzem elpusztult. A parasztság súlyos helyzetbe került. Az amerikai cégek ügynökei kihasználták a nép ínséges helyzetét, és felverték a létszükségleti cikkek árát. Az ország több vidékén éhínség kezdődött.

Az amerikai parancsnokság katonai diktatúrát létesített a Fülöp-szigeteken. Az autonóm kormány hatalma még inkább látszathatalom lett, mint a háború előtt volt. Az Egyesült Államok uralkodó körei tervet készítettek, amely az 1934-ben megígért függetlenséget a bizonytalan jövőbe tolta. A terv azonban keresztülvihetetlennek bizonyult. A Fülöp-szigetek népe a háború éveiben sokat fejlődött, öntudatosodott. Megszületett az imperialistaellenes erők egységfrontja. 1945 júniusában létrejött az úgynevezett Demokratikus Szövetség, amelyben részt vett a Kommunista Párt, a népi hadsereg, a Nemzeti Parasztszövetség, a Munkásszervezetek Kongresszusa és a nemzeti burzsoázia több hazafias szervezete. A kommunisták nagy befolyásra tettek szert a Nemzeti Parasztszövetségben, amely mintegy 300 000 falusi dolgozót tömörített, a Munkásszervezetek Kongresszusában, továbbá a szakszervezeti szövetségben, amelynek kb. 100 000 tagja volt. A Demokratikus Szövetség a következő követeléseket hangoztatta: teljes politikai és gazdasági függetlenség, az ország iparosítása, agrárreform, a polgári szabadságjogok biztosítása, a kollaboránsok megbüntetése.

A Fülöp-szigetek népe tovább harcolt függetlenségéért.

8. INDIA NÉPEINEK HARCA A NEMZETI FÜGGETLENSÉGÉRT

INDIA GAZDASÁGI ÉLETE A HÁBORÚ ÉVEIBEN

Az európai, majd különösen a csendes-óceáni háború kitörése rendkívüli módon megnövelte Indiának mint Nagy-Britannia gazdasági és katonai bázisának jelentőségét.

Az angol fegyveres erőknél több mint 2 millió indiai katona szolgált. Az indiaiakat Észak-Afrikában, Olaszországban, Malájföldön, Burmában és más harctereken vetették be. India látta el élelemmel a hárommilliós angol-indiai hadsereget, a dél-afrikai csapatokat, sőt a Burmában harcoló amerikai és kínai csapatokat is. Az indiai ipar ruházati cikkeket, lőszert, hadianyagot és könnyű fegyvereket gyártott a hadsereg számára. Az angol kormány a háborús költségekből nagy részt hárított át az indiai nép vállára: a háború csaknem 3 milliárd font sterlingbe került Indiának. De India nemcsak anyagi terheket viselt, hanem tömérdek emberéletet is áldozott. Az angol monopóliumok, miközben maximálisan kiaknázták India ember-, ipar- és nyersanyagforrásait, továbbra is arra törekedtek, hogy visszafogják az indiai ipar fejlődését. Nem engedték, hogy India Angliából vagy más európai országokból, illetve az Egyesült Államokból gépeket, ipari felszerelést importáljon. A háborús viszonyok szülte objektív tényezők azonban — így az iparcikkek iránti megnövekedett kereslet, a hadsereg fegyver-, lőszer- és ruházati szükségletei, a külföldi konkurrencia gyengülése — erősebbnek bizonyultak, mint az angol monopóliumok által az indiai ipar útjába gördített akadályok. Az indiai ipar fejlődése némileg meggyorsult. Össztermelése a háború éveiben 27 százalékkal növekedett. Viszonylag gyorsan fejlődött a fémkohászat, a fémfeldolgozó ipar, a pamutipar és az élelmiszeripar. Az acéltermelés például 1938-tól 1943-ig 982 000 tonnáról 1 425 000 tonnára emelkedett; az előállított szövet mennyisége 4 milliárd yardról 4,9 milliárd yardra nőtt. A termelés növekedését az egyes iparágakban a munka intenzitásának fokozása és a régi üzemek túlterhelése révén érték el, nem pedig úgy, hogy új üzemeket építettek és a felszerelést modernizálták volna.

A háború alatt Indiában jelentősen növekedett a tőkefelhalmozás. A fontosabb iparágakban jelentékenyen emelkedett a profit: a jutaiparban 9-szeresre, a pamutiparban 6-szorosra, a teaiparban 3-szorosra, a gépgyártásban és a cukoriparban 2-szeresre. A régi indiai monopolcégek — a Tata, a Birla és mások — a háborús konjunktúrát kihasználva megerősödtek. Új indiai monopolegyesülések keletkeztek. Fokozódott a termelés koncentrációja és a nemzeti tőke centralizációja. A legnagyobb monopolcégek bankokat alapítottak. Az indiai bankokban elhelyezett betétek összege a háború végére 5-szörösre nőtt, és felülmúlta az angol Imperial Bankben és több más külföldi bankban fekvő betétösszegeket. Az indiai banktőke és ipari tőke összefonódása a kapitalizmus továbbfejlődésének jele volt Indiában. Ez a folyamat azonban még nem járt azzal az eredménnyel, hogy meggyengült volna az indiai monopóliumok függése az angol finánctőkétől. Az indiai középburzsoázia népes rétegei pedig még a korábbinál is erősebben érezték az angol monopóliumok nyomását. Az indiai nemzeti burzsoázia és az angol gyarmatosítók között feszülő ellentétek tovább mélyültek.

Az amerikai tőke kihasználta a Brit Birodalom meggyengülését, és a háború alatt egyre jobban benyomult az indiai gazdaságba.

Az Egyesült Államok részesedése India külkereskedelmében a háború éveiben erősen megnőtt, megközelítette, sőt, kissé el is hagyta Anglia részesedését. A háború előtt, 1938-ban, az indiai kivitelnek mindössze 8,4 százaléka irányult Amerikába, a behozatalnak pedig 6,4 százaléka származott onnan. Ezzel szemben 1945-ben az Egyesült Államok már 21,2 százalék erejéig részesült az indiai exportban és 25,1 százalékig az importban. A kölcsönbérleti törvény keretében lebonyolított szállítások megerősítették az amerikai tőke indiai pozícióit. Az Indiába érkezett amerikai szállítmányok teljes értéke több mint 2 milliárd dollárt tett ki. Az amerikai tőke két úton hatolt be

Indiába: egyrészt kihasználta a különböző angol—amerikai közös bizottságokat (hajózási, acélipari, csillámkitermelési stb. bizottságok), másrészt amerikai—indiai vegyesvállalatokat létesített (az autóiparban, a rádió- és elektrotechnikai iparban és a műselyemiparban).

Az ipari fejlődés következtében a háború alatt csaknem egy harmaddal, 900 000 fővel növekedett a gyári munkásság létszáma. A vasúti munkások száma ugyanakkor 261 000-rel, a bányászoké 48 000-rel nőtt. Az indiai proletariátus a háború végére 6 milliós osztállyá fejlődött.

Éhségtől haldokló nő
Calcutta. Fénykép. 1943

Az indiai munkásság rendkívül nehéz viszonyok között élt. A háború alatt a munkanap hivatalosan 10—12 órára nyúlt. A létfenntartási költségek a háború éveiben mintegy háromszorosukra nőttek, miközben a munkabérek átlagosan 50 százalékkal emelkedtek. A falvakból újabb és újabb tömegek áramlottak a városokba, tovább növelve a munkanélküliséget. Nem volt elég lakás. Egyedül Bombayban mintegy 300 000 hajléktalant számoltak össze, akik kényszerűségből az utcákon éjszakáztak. Jogfosztottságuk és súlyos anyagi helyzetük a háború alatt is szívós harcra késztette a munkásokat a vállalkozók és az angol hatóságok ellen.

Miközben az ipari termelés fejlődött, az indiai mezőgazdaság továbbra is rendkívül nehéz helyzetben maradt. Erős feudális maradványok terhelték. Már a háború előtt sem tudta ellátni az ország lakosságát. A háború alatt pedig, amikor a hadsereg tömérdek élelmiszert emésztett fel, a felduzzadó városok is egyre többet fogyasztottak volna. Az Indokínából, Thaiföldről és Burmából Indiába irányuló élelmiszerbehozatal leállt; az országot elemi csapások is sújtották. Mindennek következtében óriási élelmiszerhiány támadt. 1943-ban Indiának 4 millió tonna gabonával többre lett volna szüksége a meglevőnél. Kitört az éhínség. Az év nyarán Bengáliában, Bombay, Madras, Bihar, Orissa és Assam tartományokban 125 millió ember éhezett. Egyedül Bengáliában 4 millió ember halt éhen.

A búza és a rizs ára hihetetlenül magasra szökött. Az uzsorások és a földbirtokosok, a nagyburzsoázia és az angol konszernek a korábbi években a hadsereg ellátása címén felvásárolták és elraktározták a gabonát, és mesébeillő vagyonokat zsebeltek be spekuláció révén.

A háborús terhek, a növekvő adók és földbérek, a korlátlan kizsákmányolás tönkretette a parasztokat; igen sokan a földjüket is elvesztették. Tömegesen túrták ki a parasztokat örökölt bérletjogukból. Bengáliában a parasztok negyedrésze kénytelen volt eladni földjét, 600 000 embertől pedig elvették a bérelt parcellát.

1943-tól Bengáliában mind több paraszt tartozott az uzsorásoknak és a földbirtokosoknak. 1943-ban a parasztok 43 százaléka, egy évvel később már 66 százaléka adósodott el.

A mezőgazdaság tovább hanyatlott. A terméshozam továbbra is Indiában volt a világon a legalacsonyabb. Bengáliában például csupán harmadnyi rizs termett 1 hektáron, mint Japánban, és feleannyi, mint Kínában.

A BELPOLITIKAI HELYZET. A CRIPPS-MISSZIÓ

India népe nagy rokonszenvvel kísérte a szovjet nép fasizmus elleni harcát. A munkások, parasztok, értelmiségiek és a nemzeti burzsoázia körében erős antifasiszta hangulat kapott lábra.

Amikor Japán háborúba lépett az Egyesült Államok és Anglia ellen, India közvetlenül is szembetalálta magát a fasiszta támadás veszélyével. A háború és annak minden szörnyűsége közel került Indiához.

Az indiai nép számára azonban nem volt kézenfekvő, hogy Angliával közösen harcoljon a hitlerista Németország és a militarista Japán ellen. Harci akaratát megbénította az országot béklyóban tartó gyarmati rendszer. A fasizmussal való szembefordulás, az antifasiszta nézetek terjedése fokozta az indiaiakban jogfosztottságuk keserves tudatát, és éppen nem gyengítette, sőt kiélezte az indiai nép és az angol imperializmus közti kibékíthetetlen ellentétet. A haladó indiai közvélemény és a Nemzeti Kongresszus Párt ennélfogva ahhoz a feltételhez kötötte India részvételét a Hitler-ellenes koalíció háborújában, hogy India elnyeri függetlenségét, és ennek első lépéseként felelős nemzeti kormány alakul.

Az angol hatóságok az adott helyzetben arra törekedtek, hogy felhasználják az indiai közvélemény, elsősorban a Kongresszus Párt tagjainak antifasiszta beállítottságát, és együttműködésre jussanak velük. 1941 decemberében kiengedték a börtönből a kongresszus párti politikusokat.

A Nemzeti Kongresszus 1942 január elején megtartott ülése azonban — az angolok várakozása ellenére — ismét úgy nyilatkozott, hogy nem támogatja Angliát a háborúban. A határozat hangsúlyozta, hogy a Kongresszus Párt mindaddig nem működik együtt az angol kormánnyal, amíg Indiában nem alakul nemzeti kormány. A Kongresszus Párt ugyanakkor együttérzését fejezte ki a Szovjetunió és Kína iránt a fasizmus és az agresszió elleni harcukban.

India Kommunista Pártja a szovjet—német háború, majd a csendes-óceáni háború kitörése után, amikor Indiát a japán behatolás veszélye fenyegette, kiadta a népi háború jelszavát. A Kommunista Párt megértette, hogy az indiai függetlenség kivívásának és a nemzeti kormány megteremtésének követelését össze kell kötni azzal a követeléssel, hogy az indiai nép támogassa az antifasiszta koalíció háborús erőfeszítéseit.

Jóllehet az antiimperialista népi mozgalom 1941 végén—1942 elején Indiában meglehetősen visszaesett, Anglia uralkodó köreinek számolniuk kellett az indiai nép angolellenes hangulatával és a Nemzeti Kongresszus Párt ellenzéki beállítottságával. Az angol gyarmatosítók politikai helyzetét Indiában éppen ez idő tájt erősen megingatta a brit gyarmatbirodalom mély válsága és az európai, észak-afrikai és csendes-óceáni hadszíntereken elszenvedett vereségsorozat.

Az angolok féltek, hogy Japánnak — miként Burmában és Malájföldön — Indiában is sikerül kihasználnia az indiai nép gyűlöletét a „régi" gyarmatosítók ellen. A Nemzeti Kongresszus egyik ismert vezetője, Subhas Chandra Bose, át is állt a japánokhoz. Bose 1941-ben megszökött Indiából; előbb Berlinben tűnt fel, majd Saigonba, utóbb Rangoonba utazott. Álláspontja az volt, hogy az angol

Könnygázbombák a tüntetők ellen
Bombay. Fénykép. 1942. augusztus 9

uralom elleni harcra minden eszköz jó, s a Brit Birodalom minden ellensége betöltheti India szövetségesének szerepét. A japánok 1942-ben Burmában létrehozták a „szabad India" kormányát, és foglyul ejtett indiai katonákból „indiai nemzeti hadsereget" kezdtek szervezni. A kormány és a hadsereg élére Bose-t állították. A hadsereget indiai behatolásuk során kívánták felhasználni.

Az angol kormány kénytelen volt az indiai vagyonos osztályok támogatását keresni, és megegyezésre lépni politikai szervezeteikkel, elsősorban a Nemzeti Kongresszussal. 1942 márciusában Stafford Cripps, az angol háborús kabinet tagja Delhibe érkezett, hogy tárgyalásokat folytasson az indiai politikai pártok vezetőivel. Az angol kormány Cripps útján a következő javaslatokat tette: A háború után Indiában választott szerv alakul a tartományok törvényhozó gyűléseinek képviselőiből és a helyi fejedelmek (maharadzsák) meghatalmazottaiból. Ez a szerv dolgozza ki az új alkotmányt. A javaslatok szerint megalakítandó Indiai Szövetség — ideértve Brit Indiát és a bennszülött fejedelemségeket — domíniumi státust nyer a Brit Birodalmon belül. Ha valamelyik tartomány vagy fejedelemség nem kíván belépni az Indiai Szövetségbe, megtarthatja önállóságát, s az Indiai Szövetségen kívül is elnyerheti a domíniumi státust.

Az alkotmány kidolgozásáig — azaz, amíg a háború tart — az angol kormány megőrzi felelősségét India védelméért.

Az angol kormány egyben kifejezte azt a kívánságát, hogy az indiai nép legfontosabb csoportjainak vezetői haladéktalanul vállaljanak részt az új India, a Brit Nemzetközösség és az Egyesült Nemzetek szervezetei megalakításának munkájában.

A Nemzeti Kongresszus vezetői nem fogadták el az angol kormány javaslatait, amelyek mindent megígértek a jövőre nézve, de semmit sem változtattak a jelen helyzeten. Leghevesebben azt az angol indítványt ellenezték, amely szerint a tartományoknak és fejedelemségeknek joguk lenne

kívül maradni az Indiai Szövetségen. Világosan látták, hogy ez a terv a szeparatizmust szítja, az indiai nép egységének megbontásához és India széthullásához vezet. A Muzulmán Liga ebben az időben már állhatatosan követelte az önálló indiai muzulmán állam, Pakisztán létrehozását.

Bár a Muzulmán Liga és a maharadzsák hajlottak arra, hogy általánosságban elfogadják az angol javaslatokat, a tárgyalások mégsem teremtettek alapot az indiai burzsoázia és az angol kormány együttműködéséhez. A legerősebb burzsoá párt, amely a nép körében a legnagyobb befolyást élvezte, a Nemzeti Kongresszus, nem volt hajlandó engedményeket tenni a gyarmatosítóknak.

1942 júliusában a Nemzeti Kongresszus India azonnali függetlenségét követelte. Augusztus 8-án a Nemzeti Kongresszus Összindiai Bizottsága Bombayban határozatot fogadott el, amely tovább vitte a júliusi követelést. A határozat kimondotta, hogy halogatás nélkül meg kell alakítani az ideiglenes kormányt, valamennyi indiai párt és népcsoport képviselőiből. Az ideiglenes kormány „legfontosabb feladata az lesz, hogy megvédje Indiát és ellenálljon az agresszoroknak, minden rendelkezésére álló fegyveres és békés eszközzel, együttműködve a szövetséges hatalmakkal". A kormány előkészíti az alkotmányozó gyűlés összehívását, amely az indiai nép valamennyi rétegével egyetértésben dolgozza ki az új alkotmányt. A határozat befejező része kimondotta, hogy a Kongresszus Összindiai Bizottsága „Indiának a szabadsághoz és függetlenséghez való elvitathatatlan joga védelmében szentesíti az erőszakmentesség elve alapján indítandó tömegharcot... Gandhi feltétlen vezetése alatt".

Az angolok másnap reggel letartóztatták Gandhit és a Kongresszus valamennyi többi vezetőjét. Hivatalosan betiltották a Nemzeti Kongresszus szervezeteinek tevékenységét, és azt a hírt terjesztették, hogy Gandhi kapcsolatban állt a japán kormánnyal, és feltételezhetően a japánok kezére akarta játszani Indiát. Az alkirály provokatív célzattal azzal vádolta a Nemzeti Kongresszust, hogy erőszakos cselekményekre készült az angolok ellen. A gyarmati hatóságok lépései mérhetetlen felháborodást váltottak ki az egész országban.

AZ IMPERIALISTAELLENES MOZGALOM 1942—1945-BEN

Sok városban tüntetés kezdődött. Fegyvertelen tömegek vonultak az utcára, feldúlták a postahivatalokat, vasútállomásokat, megtámadták a rendőrosztagokat. Szervezettebb megmozdulásokra is sor került: gyűlések és tiltakozó sztrájkok zajlottak le. A munkások a Kongresszus Párt vezetőinek szabadon bocsátását, felelős nemzeti kormány alakítását és anyagi helyzetük megjavítását követelték. 1942-ben 694 sztrájk volt (közel kétszer annyi, mint 1941-ben), 772 000 munkás részvételével.

A mozgalom a falvakat is magával ragadta. A Bengáliában megindult parasztmozgalom átcsapott Bihar és Orissa tartományok területére. Az angol hatóságok azzal torolták meg a parasztmegmozdulásokat, hogy kollektív büntetést vetettek ki a falvakra. A lázongó parasztok ellen fegyveres rendőralakulatokat vetettek be, amelyek parancsot kaptak, hogy használják fegyverüket. 1942 augusztusa és decembere között 940 embert megöltek és 1670-et megsebesítettek. Több mint 60 000 embert börtönbe vetettek. A gyarmati hatóságok viszonylag könnyen végeztek a tömegek elszigetelt mozgalmaival.

A betiltás után a Kongresszus Párt sok szervezete hanyatlásnak indult, passzívabbá vált. India Kommunista Pártja, amely 1942 júliusában lépett ki az illegalitásból, túlságosan kis létszámú volt még ahhoz, hogy az indiai nép imperialistaellenes mozgalmát mindenütt vezethesse. Sok kommunista továbbra is börtönben sínylődött. Az angolok egyébként azzal a céllal oldották fel a Kommunista Párt tilalmát, hogy demonstrálják, milyen „demokratikus ideálok" töltik el Angliát mint az antifasiszta tömb tagját, egyben pedig emeljék saját politikai tekintélyüket a tömegek előtt. Emellett az angolok arra is számítottak, hogy a Kommunista Párt legalizálása — éppen akkor, amikor a Nemzeti Kongresszus tevékenységét betiltották — szembeállítja a kommunistákat a munkásságnak a

Kongresszus Párt befolyása alatt álló részével. Úgy vélték, ezzel a taktikával diszkreditálhatják a kommunistákat, alááshatják tömegbefolyásukat. India Kommunista Pártja azonban arra használta fel a legális lehetőségeket, hogy a maga oldalára vonja a munkásokat, parasztokat és más antiimperialista társadalmi erőket.

India Kommunista Pártja 1943 május végén, Bombayban megtartotta első kongresszusát. A pártnak akkor 16 000 tagja volt. A kommunisták nagy befolyással rendelkeztek az Összindiai Szakszervezeti Kongresszusban, amely 300 000 ipari munkást egyesített, a parasztszövetségekben, ahová 400 000 paraszt tartozott, és az ország legnagyobb, 41 000 tagot számláló diákszervezetében. A kongresszusnak a politikai helyzetről hozott határozata felhívta a kommunistákat, hogy folytassanak energikus küzdelmet „a nemzeti egységért a nemzet védelme érdekében", és harcoljanak „a nemzeti védelem nemzeti kormányának megteremtéséért".

A pártkongresszus abban látta az egyik legfontosabb feladatot, hogy egységbe tömörítsék a hazafiakat, és megvalósítsák a Nemzeti Kongresszus és a Muzulmán Liga együttműködését. Hangsúlyozta, hogy „a nemzet megmentésének egyetlen útja" valamennyi hazafias erő tömörítése.

A kommunisták kitartóan harcoltak az élelmiszerek és a textiláruk elosztásának ellenőrzéséért és a béremelésért valamennyi iparágban. 1944 végén fellendült a sztrájkmozgalom. Különösen nagy lendületet vett 1945-ben: ebben az évben 843 sztrájk zajlott le, majdnem 800 000 résztvevővel.

A kommunisták a „Kisan Sabha" parasztszervezettel együtt önfeláldozó harcot indítottak a falvakban a földbirtokosok ellen, akik elrejtették a rizst, hogy felverjék az árát.

A „Kisan Sabha" tagjainak száma 1944 végére 825 000-re emelkedett. Egyes szervezetei kommunistákat választottak vezetőikül. 1945 márciusában a kommunista Muzaffar Ahmed lett a nagy parasztszövetség elnöke.

Mindez India Kommunista Pártjának megnövekedett tekintélyéről tanúskodott.

KÖZELEDÉSI KÍSÉRLETEK A NEMZETI KONGRESSZUS ÉS A MUZULMÁN LIGA KÖZÖTT

A tömegmozgalmak erősödése 1944 májusában arra kényszerítette az angol hatóságokat, hogy szabadon bocsássák a Nemzeti Kongresszus vezetőit, köztük Gandhit.

Kiszabadulása után Gandhi hamarosan úgy nyilatkozott, hogy megbeszéléseket szeretne folytatni a Muzulmán Liga vezetőivel, akik továbbra is az önálló indiai mohamedán állam, Pakisztán megteremtését követelték. 1944 szeptemberében tárgyalások indultak Gandhi és Jinnah, a Liga elnöke között. Gandhi azt javasolta, hogy a Muzulmán Liga feltétlenül csatlakozzék a Nemzeti Kongresszus fő követeléséhez, támogassa az India függetlenségéért folyó küzdelmet. A független India és az ideiglenes nemzeti kormány megteremtésében a Ligának és a Kongresszus Pártnak a legszorosabban együtt kell dolgoznia az átmenet időszakában. Mihelyt a háborúnak vége lesz, bizottságot fognak alakítani, amely kijelöli a hindu és a muzulmán terület határvonalát. A különválás kérdéséről azonban, India bármilyen területéről is legyen szó, csakis népszavazás dönthet.

A Muzulmán Liga ezzel szemben ragaszkodott ahhoz, hogy a Nemzeti Kongresszus tegye magáévá a Pakisztán megteremtésére irányuló követelést. A maga részéről csak ezzel a feltétellel volt hajlandó támogatni a Kongresszus Pártot a nemzeti kormány megalakításának kérdésében.

Gandhi és Jinnah tárgyalásai eredménytelenül végződtek. A Muzulmán Liga egyes vezetői, főképp a demokratikus irányzathoz tartozók, nem nyugodtak bele a megbeszélések kudarcába. Mindenképp megegyezésre akartak jutni a Nemzeti Kongresszussal. 1945 januárjában Liaqat Ali Khan, a Muzulmán Liga főtitkára és Ballabhai Desai, a törvényhozó gyűlés kongresszus párti csoportjának vezetője egyezséget kötött a törvényhozó gyűlésnek felelős ideiglenes nemzeti kormány összetételéről. Megállapodtak, hogy a Nemzeti Kongresszus és a Liga a miniszteri tárcák

40—40 százalékát kapja, a fennmaradó 20 százalékon pedig a többi politikai tömörülés osztozik. India felosztásának kérdéséről majd az ország állami önállóságának kivívása után tárgyalnak.

Ez a megállapodás, amely megteremtette a Kongresszus Párt és a Liga összefogásának feltételeit, aggodalmat váltott ki az angol gyarmati hatóságok körében. Wavell alkirály, miután Londonban megbeszélte az ügyet a kormánnyal, Simlába összehívta a Nemzeti Kongresszus, a Muzulmán Liga és más vallási közösségek képviselőinek konferenciáját. Wavell azt a javaslatot terjesztette elő, hogy alakuljon az alkirály mellett „végrehajtó tanács", amely egyben „nemzeti kormány" is. E tanácsnak legyen 5 hindu, 5 muzulmán tagja, ezenkívül 1—1 taggal képviseltessék magukat az „érinthetetlenek", a szikhek és az indiai keresztények.

Wavell ahhoz is ragaszkodott, hogy a hindu helyeket a Nemzeti Kongresszus képviselői, a muzulmán helyeket a Liga képviselői töltsék be. Ezzel kifejezésre juttatta, hogy a Nemzeti Kongresszust nem egész Indiát átfogó politikai pártnak, hanem kizárólag a hindu vallás felekezeti képviseletének tekinti. A Nemzeti Kongresszus elutasította Wavell javaslatát, minthogy vezetői hosszú idő óta azt az álláspontot hangsúlyozták, hogy a Kongresszus Párt nem egyedül a hinduk, hanem az egész indiai nép érdekeit képviseli. A simlai konferencián a Kongresszus Párt küldöttei ezért azt követelték, hogy a végrehajtó tanács muzulmán helyei közül kettőt a Nemzeti Kongresszus töltsön be (természetesen muzulmán tagjaival). A Muzulmán Liga elnöke, Jinnah viszont élesen elutasította a Kongresszus Pártnak ezt az igényét, kijelentvén, hogy a tanács muzulmán tagjainak kijelölésére egyedül a Liga jogosult, mert ő képviseli India valamennyi muzulmán lakójának érdekeit.

A Kongresszus Párt és a Liga emberei heves vitákban csaptak össze, s a megbeszélések eredménytelenül végződtek. India két legnagyobb polgári pártja között folytatódott a villongás, amit az angolok ki tudtak használni arra, hogy megakadályozzák a két erő együttes fellépését. De a Kongresszus Párt és a Liga közti ellentétek semmit sem enyhítettek azon a mélyebb ellentéten, amely az indiai nép és a brit imperialisták gyarmatosító uralma között feszült.

XVI. FEJEZET

A SZOVJETUNIÓ BELÉPÉSE A TÁVOL-KELETI HÁBORÚBA. AZ IMPERIALISTA JAPÁN ÖSSZEOMLÁSA ÉS FELTÉTEL NÉLKÜLI KAPITULÁCIÓJA

A fasiszta Németország kapitulációjával még nem ért véget a második világháború. A Csendes-óceánon, Kelet- és Délkelet-Ázsiában folytatódott a harc. A háború még rengeteg emberéletet és mérhetetlen anyagi áldozatokat követelt. A távol-keleti agresszor el akarta nyújtani a háborút, hogy kompromisszumos békét csikarjon ki és megmeneküljön a teljes vereségtől. A Szovjetunió hadüzenete azonban keresztülhúzta számításait.

JAPÁN ELLENSÉGES POLITIKÁJA A SZOVJETUNIÓ IRÁNYÁBAN

Az 1941. április 13-án aláírt szovjet—japán semlegességi szerződés nem hárította el a Szovjetunió elleni japán támadás veszélyét. Nyilvánvaló volt, hogy Japán csak addig tartja tiszteletben ezt a szerződést, amíg a nemzetközi helyzet reális alakulása rákényszeríti. Miután a németek megtámadták a Szovjetuniót, Matsuoka japán külügyminiszter minden kétséget kizáró formában közölte K. A. Szmetanyin tokiói szovjet nagykövettel, hogy amennyiben a japán külpolitika legfőbb alapját képező háromhatalmi egyezmény és a Szovjetunióval kötött semlegességi paktum ellentétbe kerülne egymással, az utóbbi elveszti érvényét.

1941. július 2-án a japán vezetők titkos tanácskozást tartottak a császár részvételével. Elhatározták, hogy abban a pillanatban fegyvert fognak a Szovjetunió ellen, mihelyt a szovjet—német háború a Szovjetunió szempontjából kedvezőtlen fordulatot vesz. Mandzsúriát és Koreát a Szovjetunió elleni támadás felvonulási övezetévé építették ki. Repülőtereket, utakat építettek, katonai raktárakat és bázisokat létesítettek. A Kvantung-hadsereg létszáma 1942 elején meghaladta az egymillió főt.

Japán már a Nagy Honvédő Háború legelején megsértette a semlegességi egyezményt azzal, hogy akadályozta a Szovjetunió távol-keleti hajózását. 1941 nyarától 1944 végéig a japánok 178 szovjet kereskedelmi hajót foglaltak le. Három hajót — az „Angarsztroj"-t, a „Kolá"-t és az „Ilmeny"-t — japán tengeralattjárók torpedói süllyesztettek el. A japán felderítés rendszeresen továbbította Berlinbe a Szovjetunió gazdasági és katonai helyzetére vonatkozó kémjelentéseit. Mindez a semlegességi egyezmény durva megsértését jelentette, és a japán imperialisták agresszív szándékairól tanúskodott.

A Vörös Hadsereg szívós ellenállása a szovjet—német arcvonalon mégis arra kényszerítette a japán katonai vezető klikket, hogy tűrtőztesse magát. A tokiói német nagykövet már 1941 szeptember elején azt jelentette Berlinbe, hogy a császári főhadiszállás elhatározta: „egyelőre elhalasztja

a Szovjetunió elleni hadműveleteket", minthogy a japán vezérkar láthatólag kételkedik abban, hogy a német hadsereg „döntő sikert érhetne el a Szovjetunió ellen a tél beállta előtt". Az Egyesült Államok és a Brit Birodalom megtámadása után a japán militaristák ismét letettek a Szovjetunió elleni agresszióról, mindaddig, amíg a „hadászati helyzet" lehetőséget nem nyújt rá. 1942 és 1943 folyamán a japánok — Németországgal és Olaszországgal való megállapodásuk értelmében — szüntelenül napirenden tartották a Szovjetunió elleni támadás előkészületeit. A szovjet—német arcvonal eseményei azonban — különösen pedig a volgai csata kimenetele — újólag arra kényszerítették a japán kormányt, hogy mondjon le terveinek kivitelezéséről. A japán vezérkar csak 1944 tavaszán határozta el, hogy milyen védelmi hadászatot alkalmaz a Szovjetunió elleni háború esetén. Ezek az úgynevezett védelmi tervek azonban ugyancsak agresszív elképzeléseket takartak. Északkelet-Kínában erőltetett ütemben építették az erődítményeket: 1945-re 17 erődített körzetet és 4500 tartós védelmi állást létesítettek. Különösen gondosan erődítették Mandzsúriának a Szovjet Tengermellékkel határos, keleti részét. Koreában négy megerősített körzet létesült. A Kvantung-hadsereg — jóllehet csapatainak egy részét át kellett csoportosítani a csendes-óceáni hadszíntérre és az anyaországba — még mindig igen erős volt. A mandzsukuói bábkormány alakulataival együtt 881 000 emberből állt, 1155 harckocsival és önjáró löveggel, s mintegy 1800 repülőgéppel rendelkezett. A japán hadvezetőség terve az volt, hogy feltartóztatja Mandzsúriában az esetleges szovjet támadást, majd ellentámadásba megy át.

Az antifasiszta koalíció hatalmainak elsőrendű érdekük volt, hogy végképp leszámoljanak a fasiszta tengelyhatalmakkal. Miután a hitleri Németország kapitulált, a militarista Japán került sorra. Csupán az Egyesült Államok és Anglia fegyveres erői nem kényszeríthették ki Japán gyors fegyverletételét. A Szovjetunióra igen fontos szerep várt Japán leverésében. A Szovjetunió, a jaltai megállapodásban rögzített szövetségesi kötelezettségéhez híven, készségesen részt vállalt a japán agresszor leverésében. A szovjet nép biztonsága és a délkelet-ázsiai népek érdekei ugyancsak a Szovjetunió háborúba lépését követelték Japán ellen.

A szovjet kormány 1945. április 5-én felmondta a Japánnal kötött semlegességi paktumot. Nyilatkozatában kijelentette, hogy Japán Németországot segíti a Szovjetunió elleni háborúban, és hadat visel a Szovjetunió szövetségesei, az Egyesült Államok és Anglia ellen, ennélfogva „a Japán és a Szovjetunió közti semlegességi paktum értelmét vesztette".

Az új japán kormány, amelyet április 7-én Suzuki tengernagy alakított meg, kinyilvánította, hogy „hatalmas erőfeszítéseket" tesz a Szovjetunióval való normális kapcsolatok fenntartása érdekében. Valójában Japán a hitleri Németország fennállásának végső napjaiig hűséges maradt az agresszív háromhatalmi szövetséghez. Csak 1945. május 15-én — tehát a németek feltétel nélküli kapitulációja és Németország területének megszállása után — hatálytalanította Németországgal kötött szerződéseit.

Japán uralkodó körei, miután belátták, hogy elkerülhetetlenül vereséget szenvednek, legalább „tisztességes" békefeltételeket szerettek volna kicsikarni. A japán kormány már 1945 februármárciusban a szovjet kormányhoz fordult, és nem hivatalos személyek útján azt kérte, hogy közvetítsen Japán és az Egyesült Államok között. Májusban már a tokiói szovjet nagykövetség útján is puhatolózott. Júliusban a császár Moszkvába akarta küldeni Konoye herceget, hogy tárgyaljon a szovjet közvetítésről. A szovjet kormány nem vállalta ezt a szerepet, és Potsdamban az amerikai és angol vezetők tudomására hozta a japán manővereket.

Japán eközben azzal is megpróbálkozott, hogy közvetlenül az Egyesült Államoktól és Angliától kérjen békét. 1945 áprilisában Fujimura japán diplomata Svájcban kapcsolatba lépett az Egyesült Államok központi hírszerző hivatalának képviselőivel, s az iránt tapogatódzott, milyen békefeltételekre számíthat Japán. Különösen a császári hatalom, a japán kereskedelmi flotta, Korea és Tajvan sorsa érdekelte.

Ebben a diplomáciai játszmában a japánok fő ütőkártyája hatalmas, 4 millió főnyi szárazföldi hadseregük volt. A sereg erejéről világosan tanúskodott az Okinawáért vívott hosszú, véres harc, éppen a tapogatódzások idején. Az okinawai tapasztalatok komoly aggodalmat keltettek az amerikai és angol vezérkarban. A japán anyaország ellen küszöbönálló invázió — amerikai számítások szerint — egymillió ember életébe kerülhetett. Fujimura béketapogatózása és a párhuzamosan más utakon át megindított titkos tárgyalások nem voltak egészen eredménytelenek. Japánnak értésére adták, hogy a császári rendszerrel és a kereskedelmi flottával kapcsolatos kérdéseket Japán számára kedvezően fogják rendezni. Ami Koreát és Tajvant illeti, itt az amerikaiak semmiféle engedményre sem hajlottak, minthogy e területekkel kapcsolatban megvoltak saját imperialista elképzeléseik.

Washingtonban megszületett a terv, hogy Japán kapitulációját még a Szovjetunió háborúba lépése előtt ki kell kényszeríteni. Az Egyesült Államok uralkodó körei úgy vélték, ha ez sikerül, nemcsak a japán szigetek fölötti ellenőrzést vehetik teljesen a kezükbe, hanem a Távol-Kelet hatalmas térsége is amerikai ellenőrzés alá jut, egészen a Szovjetunió határáig.

Hogy a japánokat kezesebbé tegye, az amerikai kormány elhatározta, hogy „pontosabban körülírja", mit ért „feltétel nélküli kapituláción". Truman elnök 1945. május 8-án, az európai háború befejezése kapcsán tartott beszédében nem a japán kormány, hanem csak a japán fegyveres erők feltétel nélküli fegyverletételét követelte. Ugyanazon a napon az Egyesült Államok katonai információs szolgálata speciális rádióadás-sorozatot indított Japán felé; az adássorozat mintegy három hónapig tartott. Az amerikaiak már az első rádióközleményben hangsúlyozták, hogy a japán vezetők jól teszik, ha azonnal beleegyeznek a feltétel nélküli kapitulációba, hiszen ez szigorúan katonai szakkifejezés, s nem jelent egyebet, mint azt, hogy beszüntetik az ellenállást, és a hadsereg átadja fegyvereit. A japán militaristáknak azonban a feltétel nélküli kapituláció „enyhített" változata sem kellett. Úgy döntöttek, hogy a végsőkig harcolnak.

Sem a japán imperialistáknak az antifasiszta koalíció megbontására irányuló próbálkozásai, sem az amerikai és brit uralkodó körök egy részének a Szovjetunióval való együttműködést ellenző törekvései nem tehették semmissé azokat a határozatokat, amelyeket a jaltai konferencia a távolkeleti kérdésekben hozott. A valóságos helyzet továbbra is azt követelte, hogy az antifasiszta koalíció egységesen lépjen fel a japán agresszorok ellen; ezt a tényt az 1945. július 26-án kelt potsdami nyilatkozat is megerősítette.

A szovjet kormány az 1945. február 11-én aláírt jaltai egyezménynek megfelelően kinyilvánította készségét, hogy barátsági és szövetségi szerződést köt Kínával, és fegyveres segítséget nyújt neki a japánok ellen vívott harcában. Június 30-án szovjet—kínai tárgyalások kezdődtek Moszkvában amelyek augusztus 14-én a Szovjetunió és a Kínai Köztársaság közti barátsági és szövetségi szerződés aláírásával értek véget. A szerződés a két állam baráti kapcsolatainak erősítését tartotta szem előtt. Mindkét fél kötelezte magát, hogy a végső győzelemig folytatja a háborút Japán ellen. A szerződést több fontos egyezmény egészítette ki. Megállapodás született, hogy a Szovjetunió és Kína közösen használja Port Arthur haditengerészeti támaszpontot, Dalnyijt pedig szabad kikötővé nyilvánítják; megegyeztek a szovjet katonai parancsnokság és a kínai közigazgatási szervek közti kapcsolat kérdéseiben is a Vörös Hadsereg Északkelet-Kínába (Mandzsúriába) való benyomulása után.

A SZOVJET FEGYVERES ERŐK FELKÉSZÍTÉSE A TÁVOL-KELETI TÁMADÁSRA

A szovjet fegyveres erők már a jaltai konferencia után előkészületeket tettek a Japán elleni hadműveletekre. Kemény hadjáratra kellett felkészülniük, nehezen áthatolható hegyi terepviszonyok között, akkora térségen, amely megfelel Németország, Olaszország és Japán együttes területének. Emellett a szovjet csapatok feladata volt Dél-Szahalin és a Kurili-szigetek elfoglalása is.

Mereckov, Malinovszkij és Vaszilevszkij, a Szovjetunió marsalljai
Dajran. Fénykép. 1945 augusztus

A Kvantung-hadsereg, ha számbelileg és technikai erejét tekintve el is maradt a Vörös Hadsereg mögött, erős ellenfélnek ígérkezett, amelyet védelemre is, támadásra is felkészítettek.

A küszöbönálló hadművelet hadászati terve a következő volt: nyugaton és keleten összpontosított támadás indul a Kvantung-hadsereg szárnyai ellen; ezt északról kiegészítő támadás kíséri; a Kvantung-hadsereget végül is bekerítik, részekre szabdalják és összezúzzák.

Ennek a nagyarányú hadműveletnek a gyors végrehajtása olyan jelentős erőket és eszközöket követelt, amelyekkel a Távol-Keleten állomásozó szovjet hadseregek nem rendelkeztek. A főhadiszállás ezért nagy hadászati átcsoportosítást hajtott végre nyugatról Távol-Keletre. Május-június-július folyamán a katonai szerelvények szakadatlanul mozgásban voltak. További nehézséget támasztott az, hogy a vasúti végállomások több száz kilométerre estek a csapatösszpontosítási és felvonultatási körzetektől, s a hadseregnek nyári forróságban, úttalan vidéken kellett oda menetelnie. A hadműveletek megindulásakor a távol-keleti szovjet haderő 1,5 millión felül volt. Több mint 26 000 löveg és aknavető, 5500 harckocsi és önjáró löveg, közel 3000 harci repülőgép állt rendelkezésére. A Kvantung-hadsereggel szemben biztosítva volt a döntő fölénye.

Az általános hadműveleti tervnek megfelelően három frontot létesítettek. Mandzsúria keleti ha-

táránál, a Tengermellék vidékén megalakították az 1. Távol-keleti Frontot, K. A. Mereckov marsall parancsnoksága alatt; Mandzsúria északi és északkeleti határainál, az Amur mentén és az Usszuri-folyó alsó folyása mentén a 2. Távol-keleti Front helyezkedett el, M. A. Purkajev hadseregtábornok parancsnoksága alatt; végül a Szovjetunióval szövetséges Mongol Népköztársaság területén és a Bajkálon túl, az Arguny-folyó mentén a Bajkálon túli Front működött, Malinovszkij marsall vezényletével. A szárazföldi csapatok támogatására rendelték a Csendes-óceáni Flottát I. Sz. Jumasev tengernagy és a Vörös Zászló Érdemrenddel kitüntetett Amuri Folyami Flottillát N. V. Antonov ellentengernagy vezénylete alatt. A távol-keleti hadszíntér távoli fekvése megkövetelte, hogy létrehozzák az ott működő erők külön főparancsnokságát, amelynek élére A. M. Vaszilevszkij marsallt nevezték ki. A Csendes-óceáni Flotta és az Amuri Flottilla tevékenységének a szárazföldi hadműveletekkel való koordinálását N. G. Kuznyecov tengernagyra bízták. A hadsereg előkészítésében és a mögöttes vonalak kiépítésében nagy segítséget nyújtottak Távol-Kelet és Szibéria dolgozói. A keleti vidékek ipara és mezőgazdasága ellátta a Vörös Hadsereget, amivel csak tudta; ezzel sikerült megtakarítani a központi országrészekből lebonyolított hosszú és költséges szállítások jelentékeny részét.

Augusztus első napjaira befejeződtek az előkészületek. A csapatok elfoglalták kiinduló állásaikat.

1945. augusztus 8-án Moszkvában közölték a japán nagykövettel a szovjet kormány nyilatkozatát. Ebben Japán tudomására hozták, hogy a Szovjetunió, szövetségesi kötelezettségéhez híven, csatlakozik az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Kína követeléséhez a japán fegyveres erők feltétel nélküli kapitulációját illetően, s mivel Japán nem teljesítette e követelést, a Szovjetunió augusztus 9-től hadiállapotban állónak tekinti magát vele.

A MONGOL NÉPKÖZTÁRSASÁG A HÁBORÚ ÉVEIBEN

A Mongol Népköztársaság, a Szovjetunió szövetségese, az 1936-ban kötött kölcsönös segélynyújtási szerződésnek megfelelően csatlakozott a szovjet kormány fenti nyilatkozatához, és 1945. augusztus 10-én hadat üzent Japánnak.

A Mongol Népköztársaság, mióta megalakult, sajátszerű, a kapitalista fejlődési szakaszt elkerülő úton haladt a szocializmus felé. A mongol nép történelmileg rövid idő alatt nemcsak a régi feudális gazdasági rendszert és a feudális uralkodó osztályt számolta fel, hanem megszabadult az idegen tőke túlsúlyától is, és szívós harcot folytatott a hazai kapitalista elemek ellen. Az országban új gazdasági rendszer alakult ki, a termelőerők fejlődtek, új termelési viszonyok álltak elő. Fokozatosan megteremtődtek annak feltételei, hogy Mongólia lerakja a szocialista társadalom alapjait.

Mongólia dolgozói a Mongol Forradalmi Néppárt és a népi kormányzat vezetésével sikeresen oldották meg ezeket a nehéz feladatokat. Az állam a negyvenes évek elején már szilárdan kézben tartotta a legfontosabb gazdasági pozíciókat: a bankokat, a hitel- és beruházási rendszert, az állami és szövetkezeti ipart, a bel- és külkereskedelmi monopóliumot, a közlekedést és a szállítást; országszerte állami gazdaságok (goszhozok) és szénakaszáló-gépállomások létesültek.

Gyökeres változások mentek végbe Mongólia népgazdaságának fő ágában, az állattenyésztésben. Az állatállomány 1924 és 1940 között csaknem megkétszereződött: 14 millióról 26 millióra nőtt. S míg 1924-ben az állatállomány felét a feudális urak tartották a kezükben, 1940-ben már az egész állomány a pásztoroké volt.

A mongol társadalom struktúrája e másfél évtized alatt mélyen átalakult. A népi hatalom első éveiben két antagonisztikus osztály állt szemben egymással: a feudálisok és a pásztor-parasztok. 1940-ben két baráti osztály alkotta a társadalmat: a munkásosztály és a pásztor-parasztság.

Mongólia munkásosztálya nem tönkrement parasztokból toborzódott, hanem úgy született meg, hogy az állattenyésztés technikai és szakmai fejlődése munkaerőt szabadított fel, amely át-

A mongol nép által a Vörös Hadseregnek ajándékozott harckocsioszlop
A harcoló hadsereg. Filmkocka egy filmhíradóból. 1944

áramlott az iparba. A fiatal mongol munkásosztály a társadalom számottevő tényezőjévé vált, és kiemelkedő szerepet játszott a Mongol Népköztársaság fokozatos szocialista átalakításáért vívott harcban.

A harmincas években kultúrforradalom bontakozott ki, s kiformálódott a nemzeti népi értelmiség, mely erőteljesen együttműködött a munkásokkal és pásztorokkal az új társadalom építésében.

A mongol nép e nagy átalakulások során egységes, szocialista típusú nemzetté kovácsolódott, és független nemzeti kormányt alakított. A történelmi tapasztalatok megtanították arra, hogy mindaddig nem élhet biztonságban, amíg a japán imperializmus támadással fenyegeti. A japánok sohasem nyugodtak bele a független mongol állam létezésébe. Araki japán tábornok például, „Japán feladatai az alapvetés korszakában" című brosúrájában, a következőket írta: „Japán nem óhajtja megengedni, hogy hatalmi szférájának közvetlen szomszédságában olyan kétértelmű alakulat létezzen, mint amilyen Mongólia. Mongóliának feltétlenül olyan területté kell lennie, amely a Kelethez (értsd: Japánhoz — *Szerk.*) tartozik."

A japán imperializmus belülről is megpróbálta bomlasztani a mongol államot. Nagy számmal küldte Mongóliába ügynökeit, diverziós cselekmények végrehajtására. 1932 tavaszán — a mezőgazdasági politikában érvényesülő baloldali elhajlás következményeivel kapcsolatban — sikerült az ország néhány vidékén ellenforradalmi lázadást szítania, amelyet a hatóságok hamar elfojtottak.

Japán nem mondott le hódító törekvéseiről a következő években sem. 1935—1936-ban sorozatos provokációkat rendezett a Mongol Népköztársaság határain. Mongólia állami léte veszélybe került.

A SZOVJET CSAPATOK HADMŰVELETEI A KVANTUNG-HADSEREG SZÉTZÚZÁSÁRA. JAPÁN KAPITULÁCIÓJA. (1945. AUG. 9–SZEPT. 2)

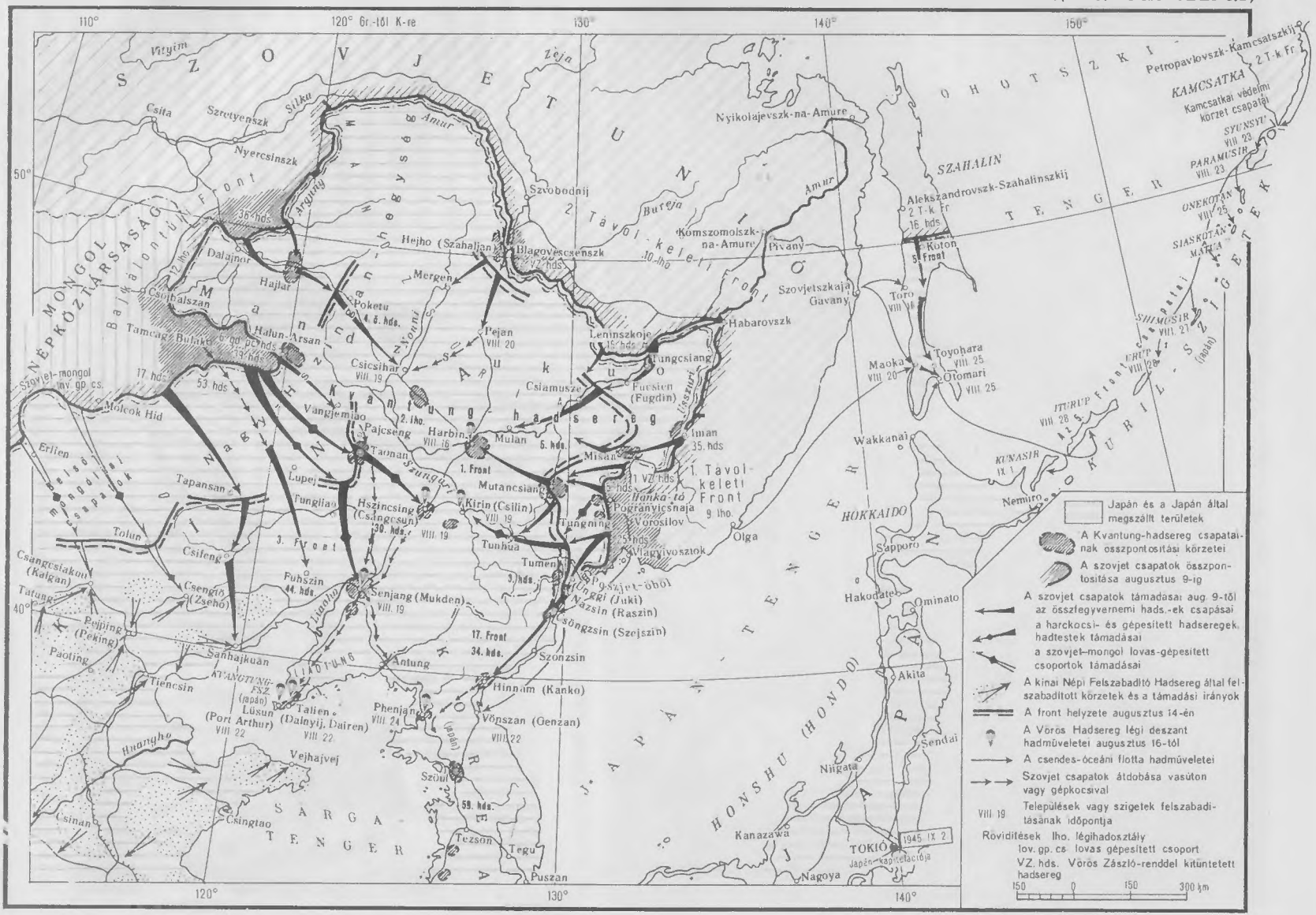

A Szovjetunió és a Mongol Népköztársaság 1936. március 12-én kölcsönös segélynyújtási szerződést kötött. A szerződő felek kötelezettséget vállaltak, hogy ha bármelyiküket támadás érné egy harmadik állam részéről, segítséget nyújtanak egymásnak.

A mongol nép jól emlékezetébe véste az 1939-ben Halhin-Golnál lezajlott harcokat, amikor a Szovjetunió segítsége és támogatása tette lehetővé, hogy meghiúsuljanak a japán imperializmus hódító tervei, és a mongolok megőrizzék hazájuk függetlenségét.

A Mongol Népköztársaság a Szovjetunió hűséges barátjának és szövetségesének bizonyult a Nagy Honvédő Háború éveiben.

1941. június 22-én, mihelyt a Szovjetunió ellen indított hitszegő német támadás híre megérkezett, közös ülést tartott a Kis Hurál (a szűkebb nemzetgyűlés) elnöksége, a minisztertanács és a Mongol Forradalmi Néppárt Központi Bizottságának elnöksége. Az ülés deklarációt hozott nyilvánosságra Mongóliának a háborúhoz való viszonyáról. A deklaráció kinyilvánította: a párt, a kormány és Mongólia dolgozó népe mindent elkövet, hogy segítséget nyújtson a Szovjetuniónak és fegyveres erőinek a fasiszta agresszorok mielőbbi szétzúzásához.

1941 novemberében megtartották a Mongol Forradalmi Néppárt Központi Bizottságának plenáris ülését. Az itt hozott határozat hangsúlyozta, hogy „a nagy és igazságos honvédő háború, amelyet jelenleg a Szovjetunió népei vívnak, az egész emberiség szabadságáért, következésképp a mongol nép érdekeiért, Mongólia szabadságáért és függetlenségéért is folyik".

A mongol dolgozók a Forradalmi Néppárt és a kormány felhívására kampányt indítottak a Vörös Hadsereg és a szovjet nép megsegítésére. Létrehozták a Vörös Hadsereg segélyalapját, és több bizottságot alakítottak, amelyek gyűjtést indítottak. A mongol dolgozók összeadott pénzéből szerelték fel a „Forradalmi Mongólia" harckocsioszlopot és a „Forradalmi pásztor" repülőrajt. A háború alatt összesen mintegy 60 millió tugrik gyűlt össze a szovjet fegyveres erők segélyalapjára; a mongolok 40 000 vágóállatot ajándékoztak a felszabadított szovjet területek népének, 5 millió tugrikkal segítették a szovjet hadiárvákat és hadirokkantakat. Mongóliában alig akadt dolgozó ember, aki ne járult volna hozzá a Szovjetunió megsegítésére kibontakozott népmozgalom erőfeszítéseihez.

A termés betakarítása az állami gazdaságban
Filmkocka egy filmhíradóból. 1944

A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújának évei nehéz esztendők voltak a mongol nép életében is. Mongólia és a Szovjetunió között akadoztak a gazdasági kapcsolatok. A mongol lakosság nélkülözni kényszerült sok olyan árut, amelyet addig a Szovjetunióból kapott. A Forradalmi Néppárt és a kormányzat intézkedéseket léptettek életbe a népgazdaság átállítására. A legfontosabb feladat az volt, hogy fejlesszék az állattenyésztést és növeljék produktivitását. 1941 novemberében — az ország története során először — ta-

A Mongol Népi Forradalmi Hadsereg harcosai küldeményeket állítanak össze a Vörös Hadsereg részére
Filmkocka egy filmhíradóból. 1944

nácskozásra ültek össze a kiváló állattenyésztők, és megvitatták az állattenyésztésben elért legjobb eredményeket és módszereket. Ezek a tapasztalatok utóbb a pásztornép közkincsévé lettek, s elősegítették a mongol állattenyésztés gyorsabb fejlődését.

Az állattenyésztésnek, Mongólia legfontosabb népgazdasági ágának fejlesztése és az e téren feltárható tartalékok mozgósítása mellett a párt és a kormány gondot fordított a földművelés kibővítésére is. 1942 februárjában törvényt hoztak a földhasználatról. Ebben kimondották, hogy a földet ingyenesen és örökösen a Mongol Népköztársaság valamennyi állampolgárának rendelkezésére bocsátják, nemzetiségi hovatartozásuktól függetlenül; földet juttatnak a pásztorok termelő egyesüléseinek, az állami szövetkezeteknek, továbbá valamennyi társadalmi szervezetnek és vállalkozásnak. Az új törvény hatására fellendült a mongol mezőgazdaság. A vetésterület a háború éveiben 26 600 hektárról 64 400 hektárra nőtt. Mongólia most már saját termeléséből fedezhette a lakosság lisztszükségletének negyedét, a kása-, a zöldség- és a szemestakarmány-szükséglet egészét.

A szántóterület felét állami gazdaságok művelték. A társadalmasított szektor — az állami gazdaságok és a szénakaszáló-gépállomások — feladata lett az árugabona és a vetőmag megtermelése. Az állami szektor lényegileg a városok és a hadsereg élelmiszer-ellátásának alapvető bázisává fejlődött.

A helyi nyersanyagot feldolgozó ipar gyorsan fejlődött. Termelése pótolni kezdte a korábban a Szovjetunióból érkezett cikkeket, s hovatovább már a front számára is termelni tudott. Gyorsan fejlődött az élelmiszeripar. 1940-ben 23, 1945-ben már 423 élelmiszeripari üzem működött az országban.

A munkásosztály szerepe és jelentősége megnőtt. Nemcsak számszerűen gyarapodott (30 százalékkal), hanem a munkához való viszonya is öntudatosabbá vált. Az üzemekben kibontakozott az élmunkásmozgalom.

A nemrég még félgyarmati sorban tengődő, elmaradott Mongólia, ahol sem ipar, sem valamennyire is fejlett mezőgazdaság nem létezett, sikeresen megbirkózott a háborús idők gazdasági nehézségeivel. Nem hogy gyengült volna, hanem inkább gazdaságilag is, politikailag is megerősödött. Eredményeit annak köszönhette, hogy 1924-ben helyes utat választott: a feudalizmusból a kapitalista fejlődési szakasz kiiktatásával egyenesen a szocializmusba akart fejlődni.

A Mongol Forradalmi Néppárt és a népköztársaság kormánya tisztán látta, hogy az imperialista Japán 1939-es visszakozása ideiglenes jellegű, s a japán katonai vezetőcsoport csak a kedvező percet várja, hogy ismét az országra törjön. A szovjet—német háború kitörése után a mongol kormány még nagyobb erőfeszítéseket tett az ország védelmi képességének erősítésére. 1942 márciusától népi önvédelmi osztagokat kezdett szervezni, amelyekben a dolgozók katonai kiképzést nyertek. 1944. szeptember 20-án elrendelte az általános hadkötelezettséget. A Mongol Népköztársaság fegyveres erőit a Szovjetunió segítségével korszerű fegyverekkel és technikával szerelték fel.

A TÁVOL-KELETI HADMŰVELETEK

A szovjet csapatok 1945. augusztus 9-én egyszerre indítottak támadást a több mint 5000 kilométeres arcvonal egész hosszúságában, a Mongólia déli határán fekvő Erlientől a Poszjet-öbölig. A Vörös Hadsereg oldalán küzdött a Mongol Népköztársaság 80 000 főnyi hadereje is.

A Bajkálon túli Front feladata az volt, hogy elfoglalja a Nagy-Hszingan-hegység vad, nehezen járható vidékét. A hegységhez vezető felvonulási utakat Csicsihar és Csangcsun irányában a hatalmasan kiépített mandzsúria—dalaj-nori, hajlari és halun-arsani megerősített körzetek fedezték. A japán hadvezetőség terve az volt, hogy ezekre a megerősített körzetekre és a hegyszorosok hosszú ideje kiépített erődvonalára támaszkodva a határmenti övezetben feltartóztatja a Vörös Hadsereget. A szovjet csapatok azonban a légierő támogatásával rohammal elfoglalták a mandzsúria—dalaj-nori és halun-arsani körzetet, megkerülték és ostromzár alá vették a hajlari erődítményeket. Majd, be sem fejezve a körülzárt ellenállási fészkek megsemmisítését, Csicsihar irányában gyorsan a Nagy-Hszingan-hegység nyugati lejtőihez törtek. A front középső részének csapatai átkeltek a Nagy-Hszinganon, öt nap alatt 250—400 kilométert nyomultak előre, és mélyen a Kvantung-hadsereg hátában kijutottak a Közép-Mandzsúriai-síkságra. A Nagy-Hszingan-hegységen áthatolt szovjet és mongol csapatok hamarosan megközelítették Északkelet-Kína legfontosabb központjait: Csangcsiakout (Kalgan), Csengtőt (Zsehol), Senjangot (Mukden), Csangcsunt, Csicsihart.

A Bajkálon túli Front támadásával egyidejűleg az 1. Távol-keleti Front a Tengermellékről lendült támadásba. Csapatai néhány nap alatt leküzdötték az ellenség erődítéseit, megbirkóztak a terep nehézségeivel és elérték a közép-mandzsúriai síkságra vezető utakat. A front szélső bal szárnyán harcoló csapatok a Csendes-óceáni Flotta tengeri deszantalakulataival együttműködve ugyanakkor elfoglalták Unggi, Nadzsin és Cshondzsin kikötőket Észak-Koreában, megfosztva ezzel a japán flottát nélkülözhetetlen bázisaitól. Az észak felől támadó 2. Távol-keleti Front szintén nehéz viszonyok között bontakoztatta ki támadását. Csapatainak hatalmas erődövezeten kellett áttörniük, útjukat állta a bővízű, széles Amur és Usszuri. Ennek ellenére már a támadás első napján (augusztus 9-én) több hídfőt létesítettek a két folyó mandzsúriai partján. A Szungari-folyó mocsaras árterületén épített fugdini védelmi góc felszámolásáért két teljes napig vívtak elkeseredett küzdelmet. Fugdin bevétele után a szovjet csapatok délnyugati irányban törtek előre Közép-Mandzsúria felé. A 2. Távol-keleti Front óriási segítséget kapott az Amuri Flottillától, amely biztosította az amuri átkelést, majd a Szungari-folyón egészen Harbinig tört előre.

Szovjet harckocsik a Nagy-Hszingán-hegységben
Fénykép. 1945 augusztus

A 2. Távol-keleti Front Vörös Zászló érdemrenddel kitüntetett 2. hadserege eközben Blagovescsenszk körzetéből kiindulva kelt át az Amuron, megmászta a Kis-Hszingan-hegységet és elérte a Csicsihart észak és északkelet felől fedező védelmi gócokat.

Dél-Szahalinban ugyancsak a 2. Távol-keleti Front csapatai harcoltak. Támadásuk 1945. augusztus 11-én indult meg. Az ellenség itt, a terepviszonyokat kihasználva, tartós erődök szilárd rendszerét építette ki. A sziget déli részébe vezető utat a kotoni megerősített körzet védte, mélyen kiépített betonerődítmény-vonalakkal. A szovjet csapatok ennek ellenére már augusztus 13-án bevették Koton várost, a megerősített körzet központját, s ezzel kedvező feltételeket teremtettek további déli előretörésükhöz.

Egyetlen hét elég volt tehát ahhoz, hogy az ellenség ellenállását valamennyi fő irányban megtörjék. A szovjet csapatok több száz kilométert nyomultak előre, részekre szabdalták a Kvantung-hadsereget Csicsihar, Harbin, Csilin (Kirin), Csangcsun és Mukden körzetében.

A Szovjetunió hadba lépése a háború kedvező kimenetelének utolsó esélyeitől is megfosztotta a japán militaristákat. Szembe kellett nézniük a feltétel nélküli fegyverletétellel.

Augusztus 9-én reggel sietve összeült a japán Legfelsőbb Haditanács. A katonai vezetők — a hadügyminiszter, a hadsereg és a haditengerészet vezérkari főnöke — négy feltételhez kívánták kötni a kapitulációt: maradjon változatlan a fennálló társadalmi rend, a háborús bűnösök fölött japán bíróság ítélkezzen, a hadsereg lefegyverzését maguk a japánok hajtsák végre, az országot ne szállják meg a szövetségesek (ha ez mégis bekövetkezne, a megszállás ne tartson sokáig, és ne terjedjen ki a fővárosra). Az állam polgári vezetői, elsősorban a külügyminiszter, azt tartották, hogy a négy kikötés közül csupán az elsőt kell előterjeszteni. A Legfelsőbb Haditanács ennélfogva nem hozott egységes

Szovjet harcosok támadásban Nagy-Hszingán. Fénykép. 1945 augusztus

határozatot. A minisztertanács ülése ugyancsak eredménytelenül végződött. Csak augusztus 10-én éjjel, a Legfelsőbb Haditanács második ülésén, ahol a császár is megjelent, határozták el a kapitulációt.

Augusztus 10-én a japán kormány a szövetséges hatalmak tudomására hozta, hogy elfogadja a potsdami nyilatkozat feltételeit. Ezzel kapcsolatban a kormány leszögezte: „A japán kormány tudatában van annak, hogy a nyilatkozat nem tartalmaz olyan követeléseket, amelyek megrövidítenék a császárnak mint Japán szuverén uralkodójának előjogait."

A négy szövetséges hatalom azt válaszolta a japán kormánynak, hogy a kapituláció pillanatától a császár és a japán kormány hatalmát a szövetséges hatalmak főparancsnokságának rendelik alá, a kormányformát pedig — miként a potsdami nyilatkozat világosan megmondja — a japán nép szabadon kifejezett akaratától teszik majd függővé.

A japán katonai vezető csoport azonban kitartott a kapituláció négy feltétele mellett. Sőt, augusztus 10-én a hadügyminiszter megjelentette a sajtóban „A hadsereg valamennyi tábornokához, tisztjéhez és katonájához" intézett felhívását, amelyben kijelentette, hogy „a szent háborút végig kell harcolni". Az anyaországon kívül állomásozó csapatok parancsnoksága ugyancsak határozottan a háború folytatása mellett foglalt állást. A háború hívei készen álltak arra is, hogy összeesküvést szőjenek a haladéktalan fegyverletétel mellett síkra szálló politikusok eltávolítására.

A császár, a kormányzaton belüli súlyos nézeteltérések kiküszöbölése végett, augusztus 14-én 10 órára összehívta a Legfelsőbb Haditanács és a minisztertanács együttes ülését. Ilyen együttes ülésre addig csak egy alkalommal került sor: 1941. december 1-én, amikor a háború megindításáról határoztak. A háború hívei kénytelenek voltak belenyugodni a kapitulációba, mert a vonatkozó határozatot most az uralkodói akarat megnyilvánulásaként — szuverén császári döntésként — bocsátották elébük.

Augusztus 14-én a japán kormány közölte a négy szövetséges hatalom kormányával: a császár leiratot bocsátott ki arról, hogy Japán elfogadja a potsdami nyilatkozat feltételeit, kész parancsot adni Japán valamennyi szárazföldi, tengeri és légi katonai hatóságának és valamennyi nekik alárendelt fegyveres erőnek a hadműveletek beszüntetésére és fegyvereik átadására, kész továbbá minden más parancsot is kiadni, amit a szövetséges fegyveres erők legfőbb főparancsnoksága követel.

A japán csapatok az Egyesült Államok, Anglia és Kína hadseregei előtt letették a fegyvert. Csupán a Kvantung-hadsereg egyes csoportjai folytatták az ellenállást a Vörös Hadsereggel szemben

A Csendes-óceáni Flotta hadihajói harci feladatra futnak ki
Fénykép. 1945 augusztus

augusztus 19-ig. A szovjet parancsnokság ezért nyilatkozatot tett közzé, amelyben közölte: „mivel Japán tényleges kapitulációja még nem következett be", a szovjet csapatok „folytatni fogják támadó hadműveleteiket Japán ellen". A japán parancsnokság, híven a tőle megszokott provokációs és hitszegő taktikához, húzta-halasztgatta a fegyverletételt, és tovább harcolt a szovjet csapatok ellen Mandzsúriában és Koreában, Dél-Szahalinban és a Kurili-szigeteken. A Vörös Hadseregnek még nagy erőfeszítéseket kellett tennie, hogy fegyverletételre kényszerítse a Kvantung-hadsereget. További támadásai nehéz körülmények között folytak; a harcoló egységek messze kerültek a hátországtól, fogytán volt az üzemanyaguk és a lőszerük. Ennek ellenére a szovjet csapatok megállás nélkül nyomultak tovább Mandzsúriában is, Dél-Szahalinban is. Augusztus 19-én elfoglalták Csengtöt és elérték a Liautung-öblöt, teljesen elvágva ezzel a Kvantung-hadsereget a Kínában levő többi japán erőktől. A következő napon bevonultak Harbin, Csilin (Kirin), Csangcsun és Mukden városokba, ahol az augusztus 19-ről 20-ra virradó éjszakán már légi deszantcsapatok ereszkedtek le. Az északkoreai Vönszan kikötőjében augusztus 21-én tengeri deszantalakulat szállt partra, s a japán helyőrség kapitulált.

A Vörös Hadseregnek kemény harcokat kellett vívnia, mire a japán hódítókat kiűzte a megerősített Kurili-szigetekről. A japánok főképp a szigetsor legészakibb szigeteit — Szjumszjut és Paramusírt — erődítették, ahol haditengerészeti bázist építettek ki.

Augusztus 17-én reggel szovjet hadihajók és partraszállító hajók futottak ki a kamcsatkai partokról Szjumszju sziget felé. A tengert sűrű köd borította, a szovjet hajóraj ennek leple alatt észrevétlenül megközelítette a szigetet és megkezdte a csapatok partra szállítását. A japánok, amikor felfedezték a sziget belsejébe nyomuló szovjet egységeket, tűz alá vették őket. Heves harc bonta-

Szovjet katonák a felszabadított Harbinban
Fénykép. 1945 augusztus

kozott ki, amely egészen augusztus 22-ig tartott; akkor a japánok letették a fegyvert. A többi sziget elfoglalása már könnyen ment. Augusztus 22-én szovjet légi deszantalakulatok érkeztek Dalnyij és Port Arthur kikötőibe, egy nappal később pedig a harckocsi- és a gyalogosegységek is bevonultak a két városba.

A szovjet szárazföldi erők csapásai, a légi és tengeri deszantalakulatok merész akciói végképp felbomlasztották a Kvantung-hadsereget, és megtörték ellenállását. Parancsnoksága augusztus 19-én közölte, hogy kész letenni a fegyvert a szovjet csapatok előtt. A japán katonák és tisztek tömegesen adták meg magukat. Csupán egyes elszigetelt csoportok tanúsítottak még ellenállást szeptember elejéig.

Moszkva augusztus 23-án díszsortűzzel köszöntötte a távol-keleti hadszíntér győzedelmes csapatait, a Csendes-óceáni Flotta tengerészeit és a Mongol Népköztársaság hadseregének harcosait, akik rövid idő alatt megverték a japán agresszorokat. Az ellenség a súlyos harcokban 83 737 katonát vesztett, 594 000 japán katona és tiszt pedig fogságba esett. A szovjet csapatok nagy hadizsákmányra tettek szert. A Bajkálon túli Front és az 1. Távol-keleti Front együttesen 1565 löveget, 600 harckocsit, 861 repülőgépet, tömérdek egyéb fegyvert és katonai felszerelést zsákmányolt. A 2. Távol-keleti Front és az Amuri Flottilla hatalmába kerítette a Szungari-folyón működő ellenséges flottilla valamennyi hajóját.

A Kvantung-hadsereg veresége lényegében tíz nap alatt bekövetkezett. Ez ismét fényesen bizonyította a Vörös Hadsereg hatalmas erejét és a szovjet hadvezetés fejlettségét.

A szovjet harcosok, miként a német fasiszták elleni küzdelemben, a távol-keleti ütközetekben is tanúságot tettek magas fokú katonai tudásukról, helytállásukról és hősiességükről.

Az 5. japán hadsereg fogságba esett parancsnoka, Simizu Noritzune altábornagy így nyilat-

kozott: „Nem hittük, hogy az orosz hadsereg átjut a nehezen áthatolható tajgavidéken. Az oroszok villámgyors támadása váratlanul ért bennünket." A Nagy-Hszingan-hegységet a japán tábornokok olyan akadálynak hitték, amelyen nagy haderő — különösen harckocsikkal felszerelve — nem képes áthatolni Mandzsúria felé.

A szovjet haza nagyra értékelte fegyveres erőinek távol-keleti sikereit. A japánok elleni harcokban kitűnt egységek és csapatok közül igen sok kapott kitüntető címet: felvehették a „Hszingani", „Amuri", „Szahalini", „Usszuri", „Harbini", „Mukdeni", „Kurili" vagy „Port Arthur-i" nevet. Sok csapatot, egységet és hadihajót tüntettek ki a Szovjetunió rendjeleivel. Ezekben a harcokban született meg a Csendes-óceáni Flotta gárdaalakulata. Parancsnoki feladataik példamutató teljesítéséért a Szovjetunió Hősei közül hatan nyerték el másod ízben is az „Arany Csillagot", 85-en pedig a távol-keleti küzdelemben tanúsított hősiességért kapták meg a Szovjetunió Hőse kitüntető címet. Igen sok tábornoknak, tisztnek, altisztnek, közkatonának és tengerésznek adtak rendjeleket, érdemérmeket. A győzelem emlékére a távol-keleti háború résztvevői megkapták a „Japán feletti győzelemért" érmet.

A Mongol Népköztársaság hadserege hősiesen küzdött a Vörös Hadsereg oldalán. A Szovjetunió kormánya és a szovjet nép igen fontosnak tartotta a mongol hadsereg szerepét. A Japánon aratott végső győzelmet bejelentő 1945. augusztus 23-i parancsban a Vörös Hadsereg nagy hősiességet tanúsító csapatai mellett a Mongol Népköztársaság hadseregének egységeit is kiemelték. A Szovjetunió

A Kvantung-hadsereg foglyul ejtett katonái
Fénykép. 1945 augusztus

Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1945. október 8-án kelt rendelete a Szovjetunió érdemrendjeit adományozta a japán imperialisták elleni harcban bátorságukkal és hősiességükkel kitűnt mongol tábornokoknak és tiszteknek. Mintegy kétezer tisztet és katonát a Mongol Népköztársaság érdemrendjeivel és rendjeleivel tüntettek ki.

AZ IMPERIALISTA JAPÁN VERESÉGE ÉS AZ ÁZSIAI NÉPEK NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALMÁNAK SIKEREI

Az a gyors vereség, amelyet a Vörös Hadsereg a japán fegyveres erőkre mért Északkelet-Kínában, megbénította a japánokat, lehetetlenné tette további ellenállásukat, és nagy hatással volt az ázsiai forradalmi mozgalmakra. A Japán elleni háború oly hamar véget ért, hogy az európai gyarmattartó hatalmaknak és az Egyesült Államoknak nem volt idejük elegendő erőt összevonni Kelet- és Délkelet-Ázsiában a nemzeti felszabadító harc kibontakozásának megakadályozására. Ilyen módon kedvező feltételek jöttek létre ahhoz, hogy tovább fejlődjön a kínai forradalom, Vietnamban győzelmet arasson a népi forradalom, és diadalmasan kibontakozzék Indonézia népeinek függetlenségi küzdelme.

Kínában a Kvantung-hadsereg veresége és Északkelet-Kína felszabadulása gyökeresen megváltoztatta az erőviszonyokat a Népi Hadsereg javára, és lehetővé tette, hogy a kínai népi erők széles arcvonalon ellentámadásba menjenek át.

A Vörös Hadsereg északkelet-kínai győzelme megtörte a japánok ostromgyűrűjét a Zsehol—Hopej—Liaoning felszabadított körzet körül. A kínai 8. hadsereg itt elhelyezkedő csapatai elsőnek vonulhattak be a Vörös Hadsereg által felszabadított kínai területekre. Északkelet-Kína lakossága, miután megszabadult a 14 év óta ránehezedő japán uralomtól, mindenütt népi hatalmi szerveket alakított. Mandzsúria ismét egyesült Kínával, a japánok által létesített mandzsúriai hadiipar a nép kezébe került. A kínai 8. hadsereg lefoglalta a szétvert japán és mandzsukuói csapatok hatalmas fegyverkészleteit. A népi hadsereg harci ereje ennélfogva sokszorosára nőtt.

Kína többi, még mindig japán megszállás alatt levő vidékén a Népi Hadsereg egyedül szállt szembe a japánokkal és a bábkormány csapataival. A Kuomintang-hadsereg az ország távoli, délnyugati és északnyugati körzeteiben, a fontosabb ipari központoktól több száz kilométernyire állomásozott.

Augusztus 10-én a 8. hadsereg, az Új 4. Hadsereg és a népi fegyveres erők más egységei parancsot kaptak a támadásra. A főparancsnokság elrendelte, hogy a felszabadított körzetekben tartózkodó csapatok azonnal támadják meg az ellenség által megszállt városokat és közlekedési vonalakat, fegyverezzék le, ellenállás esetén pedig semmisítsék meg a japán egységeket. A népi erők ezután Észak-Kína nagy részét felszabadították, és körülfogták a nagyvárosokat, köztük Pekinget, Tiencsint, Csinant és Paotinget.

Az Új 4. Hadsereg eközben Közép-Kínában a vasútvonalak és az országutak mentén tört előre. Dél-Kínában ugyancsak támadó hadműveletek bontakoztak ki, Kanton vidékén és a Hajnan-szigeten.

A Kuomintang-kormány megkísérelte megakadályozni a Népi Hadsereg támadását. A kuomintangista vezetőség nem sokkal azelőtt, hogy a Vörös Hadsereg szétverte a japán militaristák erőit, titokban kapcsolatba lépett Csen Kung-po nankingi bábkormányával. A nevére Nankingba küldött táviratban ez állt: „Kérjük önt... a lehető legsürgősebben intézkedjék a kommunisták elleni közös harc érdekében." Nem sokkal később Csang Kaj-sek utasítására újabb távirat ment Csen Kung-pónak: „Ha a szövetségesek győzelmet aratnak Japán fölött, önre hárul a kötelesség, hogy tartsa Sanhszi és Szecsuan tartományokat." Csen Kung-po haladéktalanul azt válaszolta, hogy „ő már régen így határozott".

Augusztus 11-én Csang Kaj-sek parancsot intézett a felszabadított területek fegyveres erőihez,

A SZOVJET SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGOK SZÖVETSÉGE 1945-BEN

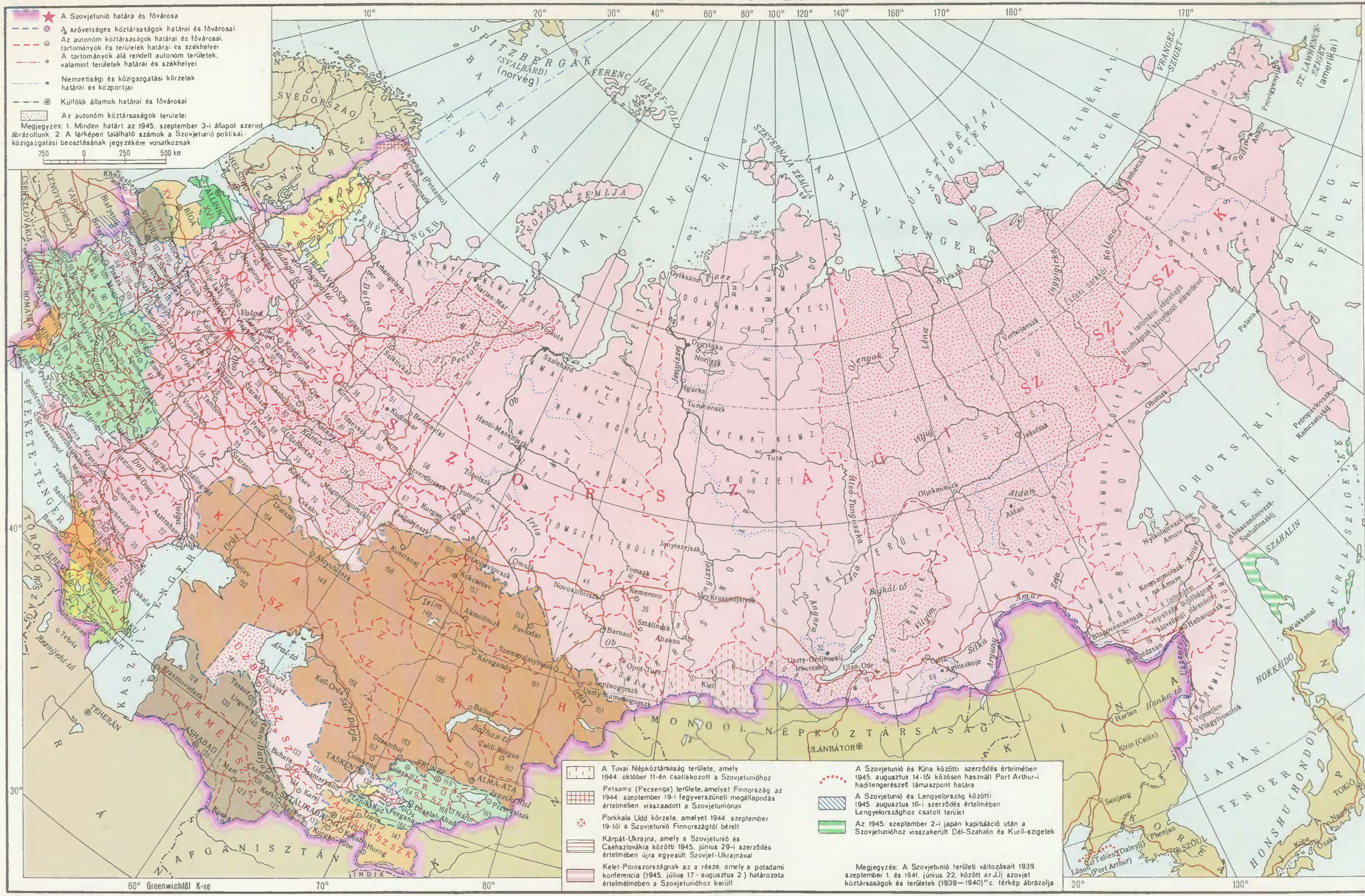

A SZOVJETUNIÓ POLITIKAI-KÖZIGAZGATÁSI BEOSZTÁSA 1945. SZEPTEMBER 3-ÁN

I OROSZORSZÁGI SZSZSZK

1 Altaji tartomány
 2 Ojrát AT
3 Krasznodari tartomány
 4 Adige AT
5 Krasznojarszki tartomány
 6 Tajmir (dolgan-nyenyec) nemz. körzet
 7 Evenki nemz. körzet
 8 Hakasz AT
9 Tengermelléki tartomány
10 Sztavropoli tartomány
 11 Cserkesz AT
12 Habarovszki tartomány
 13 Amuri terület
 14 Kamcsatkai terület
  15 Korják nemz. körzet
  16 Csukcs nemz. körzet
 17 Alsó-amuri terület
 18 Szahalini terület
 19 Zsidó AT
20 Arhangelszki terület
 21 Nyenyec nemz. körzet
22 Asztrahanyi terület
23 Brjanszki terület
24 Velikije Luki-i terület
25 Vlagyimiri terület
26 Vologdai terület
27 Voronyezsi terület
28 Gorkiji terület
29 Grozniji terület
30 Ivanovói terület
31 Irkutszki terület
 32 Uszty-ordai burját-mongol nemz. körzet
33 Kalinyini terület
34 Kalugai terület
35 Kemerovói terület
36 Kirovi terület
37 Kosztromai terület
38 Krimi terület
39 Kujbisevi terület
40 Kurgani terület
41 Kurszki terület
42 Leningrádi terület
43 Moszkvai terület
44 Murmanszki terület
45 Novgorodi terület
46 Novoszibirszki terület
47 Omszki terület
48 Orjoli terület
49 Penzai terület
50 Permi terület
 51 Komi-Permják nemz. körzet
52 Pszkovi terület
53 Rosztovi terület
54 Rjazanyi terület
55 Szaratovi terület
56 Szverdlovszki terület
57 Szmolenszki terület
58 Sztálingrádi terület
59 Tambovi terület
60 Tomszki terület
61 Tuvai AT (1944. október 13-tól az OSZSZSZK kötelékében)
62 Tulai terület
63 Tyumenyi terület
 64 Hanti-manysi nemz. körzet
 65 Jamal-nyenyec nemz. körzet
66 Uljanovszki terület
67 Cseljabinszki terület
68 Csitai terület
69 Aginszkojei burját-mongol nemz. körzet
70 Cskalovi terület
71 Jaroszlavli terület
72 Baskir ASZSZK
73 Burját-mongol ASZSZK
74 Dagesztáni ASZSZK
75 Kabard ASZSZK
76 Komi ASZSZK
77 Mari ASZSZK
78 Mordvin ASZSZK
79 Észak-oszét ASZSZK
80 Tatár ASZSZK
81 Udmurt ASZSZK
82 Csuvas ASZSZK
83 Jakut ASZSZK
 84 Aldani körzet

II UKRÁN SZSZK

85 Vinnyicai terület
86 Vlagyimir-volinszkiji terület
87 Vorosilovgrádi terület
88 Dnyepropetrovszki terület
89 Drogobicsi terület
90 Zsitomiri terület
91 Zaporozsjei terület
92 Izmaili terület
93 Kamenyec-podolszki terület
94 Kijevi terület
95 Kirovográdi terület
96 Lvovi terület
97 Nyikolajevi terület
98 Ogyesszai terület
99 Poltavai terület
100 Rovnói terület
101 Sztálinszki terület
102 Sztanyiszlavi terület
103 Szumi terület
104 Tyernopoli terület
105 Harkovi terület
106 Herszoni terület
107 Csernyigovi terület
108 Csernovci terület

III BELORUSZ SZSZK

109 Baranovicsi terület
110 Bobrujszki terület
111 Breszti terület
112 Vityebszki terület
113 Gomeli terület
114 Grodnói terület
115 Minszki terület
116 Mogiljovi terület
117 Mologyecsnói terület
118 Pinszki terület
119 Poleszjei terület
120 Polocki terület

IV AZERBAJDZSÁNI SZSZK

121 Nahicsevani ASZSZK
122 Hegyvidéki-Karabah AT

V GRÚZ SZSZK

123 Abház ASZSZK
124 Adzsar ASZSZK
125 Dél-oszét AT

VI ÖRMÉNY SZSZK

VII TÜRKMÉN SZSZK

126 Ashabadi terület
127 Kerki terület
128 Krasznovodszki terület
129 Mari terület
130 Tasauzi terület
131 Csardzsoui terület

VIII ÜZBÉG SZSZK

132 Andizsani terület
133 Buharai terület
134 Kaskadarjai terület
135 Namangani terület
136 Szamarkandi terület
137 Szurhandarjai terület
138 Taskenti terület
139 Ferganai terület
140 Horezmi terület
141 Kara-Kalpak ASZSZK

IX TADZSIK SZSZK

142 Garmi terület
143 Kuljabi terület
144 Kurgan-tübei terület
145 Leninabadi terület
146 Sztálinabadi terület
147 Magas-Badahsani AT

X KAZAH SZSZK

148 Akmolinszki terület
149 Aktyubinszki terület
150 Alma-atai terület
151 Kelet-kazahsztáni terület
152 Gurjevi terület
153 Dzsambuli terület
154 Nyugat-kazahsztáni terület
155 Karagandai terület
156 Kizil-ordai terület
157 Kokcsetavi terület
158 Kusztanaji terület
159 Pavlodari terület
160 Észak-kazahsztáni terület
161 Szemipalatyinszki terület
162 Taldi-kurgani terület
163 Dél-kazahsztáni terület

XI KIRGIZ SZSZK

164 Dzsalal-abadi terület
165 Isszik-kuli terület
166 Osi terület
167 Talaszi terület
168 Tien-sani terület
169 Frunzei terület

XII KARÉL-FINN SZSZK 1940. III.31. ★

XIII MOLDAVAI SZSZK 1940. VIII. 2. ★

XIV LITVÁN SZSZK 1940. VIII. 3. ★★

XV LETT SZSZK 1940. VIII. 5. ★★

XVI ÉSZT SZSZK 1940. VIII. 6. ★★

★ A szövetségi köztársaság megalakulásának időpontja

★★ A Szovjetunióhoz való csatlakozás időpontja

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

hogy „maradjanak helyükön, és ne indítsanak önszántukból hadmozdulatokat". Megtiltotta a Népi Hadseregnek, hogy elfogadja a japán csapatok fegyverletételét. Mi több, a kuomintangista parancsnokság megparancsolta a japán egységeknek és a bábkormány katonaságának, hogy „ne adják meg magukat a kommunistáknak", és állhatatosan védjék a városokat a kormánycsapatok odaérkeztéig. Csang Kajsek a japánokhoz korábban átszökött tábornokokat nevezte ki azoknak a hadseregeknek a parancsnokaivá, amelyeket a népi fegyveres erők ellen akart vezényelni.

A 8. hadsereg bevonul Linjibe
Fénykép. 1945 szeptember

A Népi Hadsereg parancsnoksága kategorikusan visszautasította Csang Kaj-sek parancsát, mint ami durván sérti a nemzet érdekeit. A felszabadított körzetek csapatai támadásba lendültek; és 1945. október 10-ig harcoltak. Harcaik során 315 000 négyzetkilométeres területet foglaltak el, 190 várossal és 18 milliós lakossággal; a japán csapatok és a bábhadsereg 230 000 katonáját és tisztjét tették ártalmatlanná.

Kína Kommunista Pártja 1945. augusztus 25-én nyilatkozatot tett közzé, amelyben felhívta az ország népét: „teremtsen egységes államot a béke, a demokrácia és az összefogás alapján". A kommunisták kijelentették: legforróbb kívánságuk, hogy „elkerüljék a polgárháborút", és felépítsék a „független, szabad, erős és virágzó új Kínát". E feladat kitűzésekor számításba vették a demokratikus erők hazai és világméretű előretörését, különösen pedig a Szovjetuniónak a nemzetközi kérdések megoldásában vitt szerepét.

A kuomintangista reakciónak az Egyesült Államok által támogatott politikája azonban lehetetlenné tette, hogy Kínában béke legyen. A kínai népnek még hároméves polgárháborút kellett végigharcolnia, amíg kivívta szabadságát és függetlenségét.

A Vörös Hadsereg a koreai népet is felszabadította a japán iga alól. A japán imperialisták negyven évig rabolták és sanyargatták Koreát. A hazafiak egy percre sem hagyták abba a hódítók elleni küzdelmet. Az erők azonban egyenlőtlenek voltak. A hódítók túlereje lehetetlenné tette, hogy a koreai nép külső segítség nélkül végezhessen velük.

1945. augusztus 15-e Korea felszabadulásának napja lett. A lakosság kezdeményezésére országszerte népi bizottságok alakultak: a koreai nép önkormányzati szervei. A kommunisták kiléptek az illegalitásból, és hozzáfogtak pártszervezeteik megalakításához.

Korea népére azonban újabb megpróbáltatások vártak. Az Egyesült Államok, amelynek csapatai 1945. szeptember 8-án szálltak partra Dél-Koreában, hamarosan idehozta kreatúráját, Li Szin Mant, aki csaknem negyven év óta emigrációban élt. Li Szin Man és klikkje a hosszú évtizedek folyamán mindig azon volt, hogy a koreai nemzeti felszabadító mozgalomnak amerikabarát jelleget kölcsönözzön és az Egyesült Államok érdekeinek rendelje alá. Az amerikai kormány alkalmasnak találta őt arra, hogy segítségével a japán igát amerikai igával váltsa fel Koreában.

Miután Észak-Koreát a Vörös Hadsereg szabadította fel, ott kedvező feltételek jöttek létre

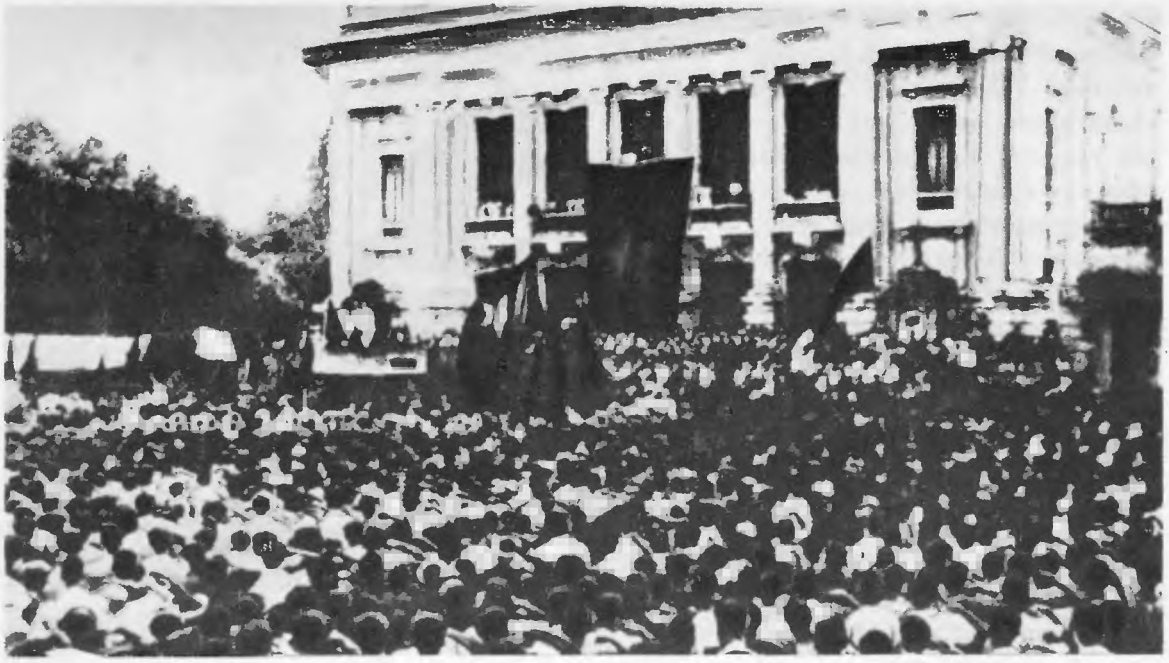

Tömeggyűlés Vietnam függetlenségének kikiáltása tiszteletére
Fénykép. Hanoi. 1945. szeptember 2

ahhoz, hogy a koreai nép maga vegye kezébe sorsának intézését. Korea népe köszönő levelet intézett a szovjet kormányhoz, s ebben így írt: „A dicsőséges hőstettek, amelyeket a szovjet hadsereg hazánk felszabadításáért és újjászületéséért véghez vitt, örökre emlékezetesek maradnak. Megőrzik emlékük et az emlékművek, amelyeket a felszabadulás tiszteletére emeltünk, megőrzik a Szovjetunió segítségével helyreállított gyárak és üzemek füstölgő kéményei, gabonatábláink aranyló hullámai, az emberek ajkán a mosoly..."

A Szovjetunió hadba lépése következtében Japán kapitulációja még az előtt bekövetkezett, hogy a szövetséges csapatok Indokínába érkeztek volna. Indokína Kommunista Pártja ki tudta használni a forradalom számára kivételesen kedvező helyzetet.

A Kommunista Párt összindokínai konferenciája, amelyet 1945. augusztus 13—15-én tartottak Észak-Vietnam felszabadított körzetében, határozatot hozott az azonnali általános felkelésről.

A teljes függetlenség kivívásáról és a népi hatalom megteremtéséről hozott határozatot a Viet Minh nemzeti kongresszusa is jóváhagyta, amely augusztus 16-án nyílt meg. Hamarosan megalakult a Vietnami Nemzeti Felszabadító Bizottság, Vietnam ideiglenes kormánya, élén Ho Si Minh-nel.

Országszerte felkelések törtek ki. Augusztus 19-én Hanoiban, a fővárosban a felkelés hanoi bizottsága vette kezébe a hatalmat. 23-án Huéban, Bao Dai császár székhelyén is felülkerekedtek a felkelők. Bao Dai másnap a Viet Minh követelésére lemondott a trónról. Augusztus 25-én Saigonban is a Viet Minh vette át a hatalmat.

A Vietnamban állomásozó japán csapatokat demoralizálta a kapituláció híre, s így nem tanúsítottak komolyabb ellenállást a forradalommal szemben. A mozgalom össznépi jellege egy időre a belső reakciót is megbénította. Mindez megkönnyítette a népi erők győzelmét.

A Vietnami Nemzeti Felszabadító Bizottság 1945. augusztus 26-án Vietnam ideiglenes kormányává alakult át. A kormányban Indokína Kommunista Pártjának, a Demokrata Pártnak és a

Viet Minh Ligában részt vevő más politikai csoportoknak a képviselői foglaltak helyet. A vezető szerep a kommunistáké volt. A kormány elnöke Ho Si Minh lett. 1945. szeptember 2-án a forradalomban született ideiglenes kormány kihirdette Vietnam függetlenségét és a Vietnami Demokratikus Köztársaság megalakulását. Mire 1945 szeptemberében megérkeztek a Kuomintang és az angolok első megszálló csapatai, a hatalom már teljesen a Vietnami Demokratikus Köztársaság ideiglenes kormányának kezében volt.

Az augusztusi forradalom megnyitotta a vietnami nép előtt a szocialista fejlődés útját. A forradalom előkészítésében és megvalósításában a munkásosztály és a Kommunista Párt hegemóniája érvényesült. Japán fegyverletétele és a vietnami forradalom győzelme hatalmas nemzeti fellendülést váltott ki Laoszban és Kambodzsában.

A Vörös Hadsereg gyors győzelme a Kvantung-hadsereg fölött és az ennek hatására előállt nemzetközi helyzet Indonézia népét is hozzásegítette ahhoz, hogy kivívja szabadságát és függetlenségét. A japán imperializmus vereségéről érkező hírek fellelkesítették az indonéz népet, demoralizálták az Indonéziában állomásozó japán csapatokat. Az indonéz nemzeti politikusok felismerték, hogy elérkezett az idő az ország függetlenségének kivívására.

Augusztus 15-én este Djakartában összeült a földalatti forradalmi csoportok képviselőinek értekezlete, és egyhangú határozatot hozott Indonézia függetlenségének kikiáltásáról. Az értekezlet Sukarnót választotta meg az Indonéz Köztársaság elnökéül, és az ő feladatává tette a függetlenség mielőbbi proklamálását.

A nacionalista politikusok egy része még ingadozott, mert a japánok megtorló intézkedéseitől

Az indonéz nemzeti lobogó felvonása. A bal szélen Sukarno
Djakarta. Fénykép. 1945. augusztus 17

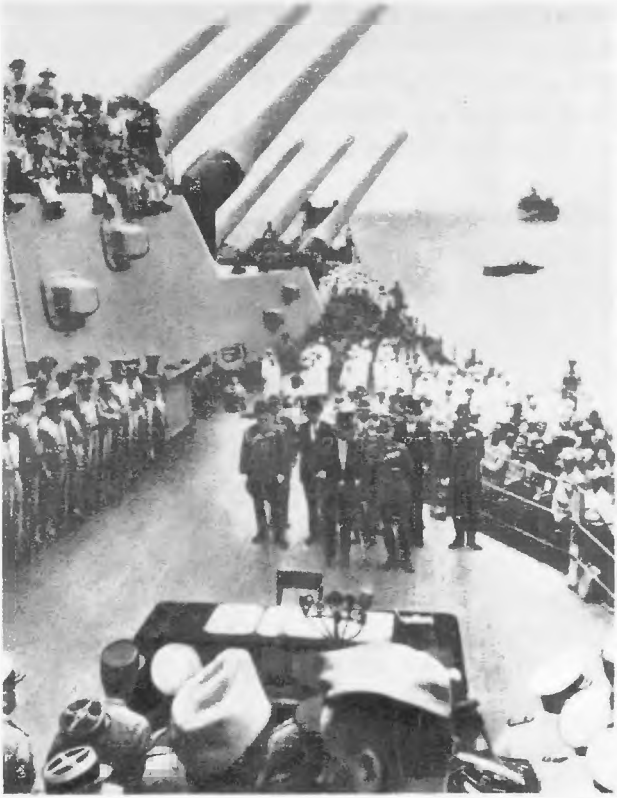

A japán küldöttség megérkezése
a „Missouri" amerikai sorhajó fedélzetére.
Itt került sor Japán feltétel nélküli kapitulációjának aláírására
Fénykép. 1945. szeptember 2

tartott. A forradalmi erők erélyes fellépése azonban eloszlatta a kételyeket. Kidolgozták a függetlenségi nyilatkozatot. 1945. augusztus 17-én reggel Djakartában hatalmas tömeg vonult Sukarno háza elé. Sukarno felolvasta az Indonézia függetlenségéről és az Indonéz Köztársaság megalakulásáról szóló nyilatkozatot. „Az Indonéz Köztársaság a népszuverenitásra épül — hangzott a nyilatkozat. — A köztársaság síkraszáll az igazságosságért, az erkölcsért és az emberiességért, Indonézia egységéért és a demokráciáért." Miután a nyilatkozatot felolvasták, az épületre felvonták a független Indonézia vörös-fehér lobogóját.

A függetlenség kikiáltásának napján a japán megszállók megpróbálták feloszlatni és lefegyverezni a Honvédő Hadsereget. Kísérletük azonban kudarcba fulladt. A Honvédő Hadsereg egy része harcba bocsátkozott a japánokkal, és még mielőtt az angolok partra szálltak volna, lefegyverezte és internálta a Jáva szigetén tartózkodó japán csapatok jelentős részét.

Sukarno Djakartában megalakított kormánya a japán hadsereg fegyverletételének időszakában gyorsan kiterjesztette hatalmát az ország egész területére.

JAPÁN FELTÉTEL NÉLKÜLI KAPITULÁCIÓJA

A Japán feltétel nélküli kapitulációjáról szóló okmányt 1945. szeptember 2-án írták alá a tokiói öbölben tartózkodó „Missouri" amerikai sorhajó fedélzetén. Elsőnek a Japánt képviselő Mamoru Shigemitsu külügyminiszter és Yoshijiro Umezu vezérkari főnök írta alá az okmányt. Utánuk következett valamennyi szövetséges hatalom nevében MacArthur tábornok, főparancsnok; majd az Egyesült Államok nevében Nimitz tengernagy, Kína nevében Szu Jung-csang tábornok, Nagy-Britannia nevében Fraser tengernagy, a Szovjetunió nevében Gyerevjanko altábornagy adta aláírását. Végezetül Ausztrália, Kanada, Franciaország, Hollandia és Új-Zéland képviselőinek kézjegyei következtek.

Az okmány rögzítette, hogy Japán elfogadja a potsdami nyilatkozat feltételeit és kijelenti: a japán vezérkar, továbbá valamennyi japán fegyveres erő és valamennyi japán ellenőrzés alatt álló fegyveres erő, függetlenül attól, hol tartózkodik, megszünteti a hadműveleteket, és feltétel nélkül leteszi a fegyvert. Az okmány szövegébe bevették, hogy a japán kormány és jogutódai becsületesen teljesíteni fogják a potsdami nyilatkozatban foglalt feltételeket.

A Japán kapitulációjáról szóló okmány aláírásával befejeződtek a távol-keleti és a csendes-óceáni hadműveletek. A második világháború véget ért.

XVII. FEJEZET

AFRIKA ORSZÁGAI A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉVEIBEN

A második világháború kitörésekor az óriási afrikai kontinens néhány európai gyarmattartó hatalom uralma alatt állt. Az angol—amerikai tömb és a tengelyhatalmak elkeseredett harcot vívtak Afrika országaiért. A földrész népeinek nemzeti felszabadító mozgalma bonyolult viszonyok között fejlődött.

1. ÉSZAK-AFRIKA

AZ ÉSZAK-AFRIKAI ARAB ORSZÁGOK A TENGELY HATALMÁBAN 1940—1942 KÖZÖTT

Algéria, Tunézia és Marokkó, az úgynevezett Maghreb-országok, francia Észak-Afrika részeit alkották. Algériát közvetlenül a francia főkormányzó igazgatta. Marokkó és Tunézia formálisan francia protektorátus alatt állt, és megtartotta uralkodóját (Tunéziában a bejt, Marokkóban a szultánt). Gyakorlatilag mind a három ország Franciaország jogfosztott gyarmata volt. Az észak-afrikai országok gazdasági életét a nagy francia monopolcégek uralták. Azok határozták meg a gyarmati hatóságok politikáját is.

A három arab ország jelentős gazdasági és katonai erőforrásait Franciaország távolról sem használta ki az 1939—1940-es háborúban. A reakciós vichyi rezsim létrejötte után francia Észak-Afrika a fasiszta tömb ellenőrzése alá jutott. Az 1940. június 22-én megkötött compiègne-i fegyverszünet értelmében Algériába, Tunéziába és Marokkóba német—olasz bizottságokat küldtek, amelyek felügyeletet gyakoroltak a katonai támaszpontok, a fontosabb gazdasági és hadászati létesítmények fölött. A tengelyhatalmak bizottságai megszervezték a nyersanyag és élelmiszer kiszállítását Németországba és Olaszországba, továbbá innen biztosították a Líbiában tartott olasz hadsereg ellátását.

A hitlerista Németország főképp a szolgálatában álló vichyi hatóságok útján igyekezett kiépíteni uralmát a Maghreb-országokban. A németek megengedték, hogy a vichyi hatóságok megtartsák észak-afrikai katonai és rendőri erőiket. Németország szövetségesei — a fasiszta Olaszország és a francóista Spanyolország — maguknak szerették volna megszerezni e területek egy részét. Mussolini Tunéziára és Algéria keleti felére vetett szemet, ahol meglehetősen sok olasz élt. Franco, aki egy kedvező pillanatban, 1940 júniusában rátette a kezét Tanger nemzetközi zónájára, a továbbiakban Francia Marokkónak és Algéria nyugati részének (az orani területnek) a megszerzésére törekedett. Mindennek ellenére mindhárom országban Németország rendelkezett döntő befolyással.

A vichyista hatóságok a rendőrterror és a fasiszta fajüldözés módszereivel kormányozták a három arab országot. Teljes egészében ellenőrzésük alatt tartották a sajtót, és segítségével arra igyekeztek hangolni a közvéleményt, hogy meghajoljon a hitleri „új európai rend" előtt. A közigazgatás elnyomó intézkedéseket hozott a vichyi rendszer valamennyi valóságos és lehetséges ellenfelével szemben; elsősorban a munkásmozgalom és a nemzeti felszabadító mozgalom harcosait üldözte.

Észak-Afrika lakosságának különböző csoportjai nem reagáltak egyformán a politikai helyzet megváltozására. Az európai kapitalisták és ültetvényesek, a gyarmatok nagy rablói, akik mindig is a szélsőreakciót támogatták Franciaország politikai életében, alkalmazkodtak a vichyi kormányzat Németországgal együttműködő irányvonalához. Meggazdagodtak a Franciaországba és Líbiába irányuló élelmiszer- és hadianyag-szállításokon, és közvetlen kapcsolatokat építettek ki a német monopóliumokkal. A gyarmati földbirtokosok 1940—1942-ben soha nem látott hasznot zsebeltek be az észak-afrikai mezőgazdasági munkások fokozott kizsákmányolása révén. Velük gazdagodott a helyi feudálisok és nagyburzsoák vékony rétege is, amely ugyancsak együttműködött a vichyi kormányzattal.

A nemzeti burzsoázia álláspontja mindhárom országban fokozatosan változott, ahogy a vichyi rendszer politikai gyengesége megmutatkozott, és ahogy — s ez még fontosabb — Algéria, Tunézia és Marokkó társadalmi életében új folyamatok jelentkeztek. A Franciaországból származó közszükségleti cikkek behozatalának csökkenése mindhárom országban, de főképp Algériában az ipar bizonyos fokú fejlődését eredményezte. Ennek következtében utat tört magának az önálló gazdasági fejlődés tendenciája, erősödtek a helyi burzsoázia — s ennek sorában a nemzeti burzsoázia — pozíciói. Az észak-afrikai burzsoázia fokozatosan eltávolodott háború előtti franciabarát álláspontjától. Egyes körei — különösen Tunéziában és Algériában — arról szőttek ábrándokat, hogy a hitlerista Németország segítségével megszabadulhatnának a francia uralomtól. A burzsoázia másik csoportja abban reménykedett, hogy a három arab ország majd Angliától és az Egyesült Államoktól kap támogatást függetlenségének kivívásához. Ez utóbbi csoport reményeit növelte az Atlanti Charta aláírása is, amelyben többek között benne foglaltatott, hogy a szövetséges hatalmak nem kívánnak idegen területeket hódítani, és elismerik a népek szabad önrendelkezési jogát.

A vichyi rendszer intézkedései ellen és „a fegyverszüneti feltételek betartásán őrködő" olasz—német bizottságok basáskodása ellen főképpen a három ország európai és észak-afrikai elemekből összetevődött munkásságának élcsapata harcolt. Az öntudatos észak-afrikai munkások Algériában és Tunéziában kommunista pártba, Marokkóban kommunista szervezetekbe tömörültek. A francia hatóságok 1939 szeptemberében betiltották a kommunista szervezeteket és a szakszervezeteket, s így azok mély illegalitásban folytatták tevékenységüket. A kommunisták arra törekedtek, hogy egyesítsék a dolgozókat a fasiszta hatalmak ama terveinek meghiúsítására, hogy saját háborús céljaik szolgálatába állítsák Észak-Afrika területét és gazdasági erőforrásait. A vichyi rezsim megtorló intézkedései elsősorban a kommunistákat sújtották. A megtorlások következtében sokan életüket vesztették, így Kaddur Belkaim is, Algéria Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára. Mások börtönökben és koncentrációs táborokban sínylődtek. A munkásság egy kis része (elsősorban az európai eredetű munkások) a földalatti gaulle-ista szervezetekhez csatlakozott. Az észak-afrikai munkások egy rétege, különösen a városi kispolgárság sok képviselője, a nacionalista pártok — Tunéziában az Új Desztur Párt, Algériában az Algériai Néppárt — illegalitásban dolgozó szervezeteit támogatta. A marokkói nacionalista pártok működése a vichyi rendszer időszakában gyakorlatilag megszűnt, minthogy csaknem valamennyi vezetőjüket letartóztatták vagy emigrációba kényszerítették. A munkásság nagy többsége és a lakosság fő tömegét alkotó parasztság nem vett részt a küzdelemben. Ez volt az oka annak, hogy a nemzeti felszabadító mozgalom 1940—1942 folyamán mindhárom országban igen gyenge maradt.

A szövetségesek 1942 végén—1943 elején partra szálltak Észak-Afrikában, és kiűzték onnan a tengelyhatalmakat. Így mindhárom országban alaposan megváltozott a belpolitikai helyzet.

A NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM FELLENDÜLÉSE A TENGELYHATALMAK KIŰZÉSE UTÁN

Algéria, Tunézia és Marokkó lakosságának túlnyomó többsége nagy örömmel fogadta a felszabadító szövetséges csapatokat. Véget ért a reakciós vichyi rendszer uralma, s vele együtt megszűnt a tengelyhatalmak ellenőrzése. Az angol—amerikai csapatok bevonulása új reményeket ébresztett.

A fasiszta uralom megszűnése után azonban nem valósult meg a rég várt szabadság. Az Egyesült Államok és Anglia, a népek várakozása ellenére, az imperialista uralom fenntartására törekedett a Maghreb-országokban. Azok a társadalmi rétegek, amelyek abban reménykedtek, hogy a tengelyhatalmak kiverése a gyarmati rendszer végét is meghozza, keserűen csalódtak. A gyarmati állapot fennmaradása miatti elégedetlenség a nemzeti felszabadító harc erősödéséhez vezetett.

A demokratikus tömegmozgalom erősödése arra kényszerítette a szövetségeseket és a francia közigazgatást, hogy törvényesen engedélyezzék a kommunista párt és más társadalmi szervezetek működését. Kedvező feltételek alakultak ki ahhoz, hogy mind a kommunisták, mint a kispolgári és polgári nacionalista szervezetek fokozzák tevékenységüket. A kommunisták a fasiszta uralom idején vívott hősies küzdelmükkel megérdemelt népszerűséget szereztek maguknak a munkások között. De erősödött a különböző nacionalista szervezetek befolyása is, elsősorban a kispolgárság és a nemzeti középburzsoázia körében.

Marokkóban igen sok híve volt a nacionalisták követelésének, amely a protektorátusi rendszer felszámolására irányult. Még Marokkó spanyol zónájának a fasiszta blokk felé orientálódó pártjai is — a Nemzeti Reformpárt és a Marokkói Egységpárt — kénytelenek voltak változtatni álláspontjukon, s a protektorátusi rendszer helyett „muzulmán monarchiát" kezdtek követelni. 1943 elején megalakult Marokkó Kommunista Pártja. A párt programja magában foglalta az ország függetlenségének, a demokratikus szabadságjogok biztosításának és az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívásának követelését. A függetlenséget a Franciaország progresszív erőivel való összefogás útján kívánta kivívni.

Muhammed Ben Juszef szultán 1943 júniusában a francia hatóságok „jóváhagyása" nélkül találkozott Roosevelt elnökkel. Ezzel a lépéssel mintegy önálló politikát akart kezdeni. Az Isztiklal nevű burzsoá-nacionalista párt, amely 1943-ban jött létre a háború előtti Nemzeti Követelések Pártja utódjaként, szintén síkraszállt a függetlenségért. 1944. január 11-én nyilatkozatot intézett a francia és a szövetséges hatóságokhoz, követelve, hogy ismerjék el Marokkó függetlenségét, vegyék fel Marokkót a teljes jogú nemzetek közé, és ruházzák fel a szultánt azzal a joggal, hogy megreformálhassa az ország igazgatását. Bár az Isztiklal 1944. január 19-én a fasizmus elleni háború támogatása mellett foglalt állást, vezetőit a francia hatóságok az „ellenséggel való együttműködés" címén letartóztatták. Válaszul az ország több városában tiltakozó tüntetések törtek ki. Néhol — így Rabatban, Szalében, Feszben — fegyveres összetűzésekre is sor került. A tüntetők hatalmukba kerítették Feszt, s a francia csapatoknak hetekig kellett ostromolniuk a várost, míg végül harckocsik segítségével ostrommal bevették. Több száz embert megöltek, ezreket megsebesítettek és börtönbe vetettek, majd tömegesen fogták perbe a hazafiakat.

1944 áprilisban sok letartóztatottat szabadon bocsátottak. Egy ideig csend volt, de a fegyverszünet átmenetinek bizonyult. 1945 elején ismét mozgolódni kezdtek a tömegek. Az Isztiklal és Marokkó Kommunista Pártja mind népszerűbb lett. Az Isztiklal 1945. március 8-án az Egyesült Államok és az Arab Liga támogatására számítva azt a kérést terjesztette elő, hogy Marokkót egyenjogú, független államként vegyék fel az Egyesült Nemzetek Szervezetébe.

Algériában a kommunisták 1943 tavaszán léptek ki az illegalitásból, s nyomban élére álltak annak a mozgalomnak, amely minden erőt az antifasiszta koalíció támogatására akart összpontosí-

tani. Komoly segítséget kaptak a francia kommunistáktól: attól a 27 francia kommunista képviselőtől, akik 1943 februárjában szabadultak ki az algériai koncentrációs táborból, továbbá a Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának afrikai delegációjától. A kommunisták aktívan részt vettek az algériai szakszervezetek és más haladó társadalmi szervezetek, többek között a Harcoló Franciaország mozgalom 1943. április 7-én létrehozott észak-afrikai csoportjának munkájában. Elsőkként léptek be a francia hadseregbe is. Velük együtt nemsokára már 300 000 algériai harcolt a tunéziai, olaszországi és franciaországi hadszíntéren.

Az algériai nemzeti burzsoázia gyengébb volt, mint a marokkói vagy a tunéziai, s így nem is szánta el magát, hogy Algéria nemzeti függetlenségének haladéktalan megadását követelje. Programja, amelyet több dokumentumban kifejtett (1942. december 22-én „A muzulmánok képviselőinek üzeneté"-ben; 1943. február 19-én „Az algériai nép manifesztumá"-ban; 1943. május 26-án pedig a „Kiegészítés a manifesztumhoz" címűben), a következőket tartalmazta: a háború után létesüljön autonóm algériai állam, addig pedig biztosítsák az algériaiak egyenjogúságát az európai eredetűekkel, s vezessenek be még néhány kisebb jelentőségű reformot. A francia hatóságok azonban elutasították ezeket a követeléseket. 1943 szeptemberében, amikor az algériai képviselők tiltakozni próbáltak, megfosztották őket felhatalmazásuktól, s két képviselőt letartóztattak és száműztek. Október 15-én a burzsoá vezetők többsége fejet hajtott, és kompromisszumra lépett a hatóságokkal. 1944. március 7-én a franciák rendeletet adtak ki, mely 60 000 algériainak (a feudális elemeknek, a burzsoáziának, a tisztviselőknek, tiszteknek stb.) megadta a francia állampolgárságot, 1 600 000 felnőtt algériainak pedig — a férfiaknak — korlátozott választójogot biztosított.

A nemzeti burzsoázia radikális szárnya élesen bírálta ezt a rendeletet. 1944. március 14-én megalakult „A manifesztum és a szabadság barátainak szövetsége", amely a Franciaországgal föderatív viszonyban levő Algériai Köztársaság megalakítását tűzte ki célul. A szövetséghez több nacionalista szervezet csatlakozott, többek között az Algériai Néppárt és az Algériai Ulemák (muzulmán papok) Szövetsége. Híveinek száma elérte az 500 000-et. A gyarmati hatóságok és az Algériában élő vagyonos európaiak megrettentek a felszabadító mozgalom előretörésétől, és ürügyet kerestek a szövetség betiltására. Az 1945. május 8-án lezajlott tömegtüntetés résztvevőit — akik a Németország fölött aratott győzelmet ünnepelték — rendőrrohammal provokálták, belelőttek a felvonulók békés tömegébe. Válaszul spontán felkelés tört ki, amely átfogta Kelet-Algéria húsz nagyobb helységét. A hadsereg, a rendőrség és a gyarmatosítók fegyveres osztagai 45 000 algériait öltek meg a felkelés elnyomása során. „A manifesztum és a szabadság barátainak szövetségét", jóllehet nem vett részt a felkelés előkészítésében, feloszlatták.

Tunézia már a vichyi rezsim idején megpróbált megszabadulni a gyarmatosítóktól. Az 1942 júniusában trónra lépett Muhammed Al-Munszif bej kapcsolatban állt a nemzeti mozgalom mérsékelt szárnyával, a semmilyen párthoz nem tartozó feudális felső körök és nagyburzsoák képviselőivel. A bej 1942 augusztusában reformtervet terjesztett a vichyi rezsim tunéziai közigazgatásának feje, Esteva tengernagy elé. A franciák elutasították a tervet. Ekkor a bej, kihasználva, hogy Tunézia olasz—német megszállása gyakorlatilag semmissé tette a vichyisták hatalmát, maga léptetett életbe bizonyos reformokat. Nemzeti kormányt nevezett ki, élén Muhammed Senikkel. 1943 májusában, miután a szövetséges csapatok bevonultak Tunézia fővárosába, a franciák elfogták a bejt, megfosztották trónjától, és Algéria déli részébe száműzték. A kormányt szétkergették, valamennyi reformját eltörölték, a gyarmati hivatalnokok pedig visszaültek régi hivatalaikba. Az angol—amerikai parancsnokság hallgatólagos beleegyezését adta a francia hatóságok ténykedéséhez.

Tunézia Kommunista Pártja nagy szerepet vállalt az olasz—német csapatok elleni harcban, az ország felszabadításában. A megszállt területeken sok földalatti ellenállási csoportot a párt irányított. A francia hadseregbe belépő tunisziak között is nagy számban voltak kommunisták. A gyarmati közigazgatás kénytelen volt engedélyezni Tunézia Kommunista Pártjának legális működését, és

belenyugodott abba is, hogy az Új Desztur Párt, jóllehet nem rendelkezett formális működési engedéllyel, erőteljesen növelje befolyását, és maga köré tömörítse a nemzeti burzsoázia, a parasztság, a városi középrétegek és a munkásság jelentős részét. Az Új Desztur Párt 1944-ben létrehozta saját szakszervezeteit. A tömegek nyilvánvaló balratolódása még a háború befejeződése előtt bizonyos reformok bevezetésére késztette a protektorátus francia hatóságait. 1944. június 8-án visszaállították a vichyi kormányzat által feloszlatott tartományi tanácsadó testületeket, és — ha korlátozott jogkörrel is — elrendelték a választott helyi önkormányzati szervek megalakítását.

EGYIPTOM

A háború folyamán Egyiptom volt Anglia legfontosabb közel-keleti támaszpontja. Egyiptomban székelt az angol parancsnokság törzskara és a Közel-Keleten és Kelet-Afrikában működő szövetséges haderők hadtápközpontja (az úgynevezett Közép-keleti Hadtápközpont). Az ország egész gazdasági életét, közlekedési vonalait, szállítóeszközeit, kikötőit, repülőtereit és hadseregét az angol parancsnokság ellenőrzése alá helyezték. Egyiptom nem vett közvetlenül részt a hadműveletekben. Anglia „nem hadviselő szövetségesének" nyilvánította magát, s 1945 februárig hadat sem üzent a tengelyhatalmaknak. Állásfoglalását az angol imperialisták sugalmazták, akik attól féltek, hogy Egyiptom közvetlen részvétele a háborúban a nemzeti felszabadító mozgalom megerősödéséhez vezethet. Az ország „nem hadviselő" helyzete egyébként a legkevésbé sem gátolta az angolokat abban, hogy maximálisan kihasználják Egyiptom gazdasági és katonai erőforrásait. A helyzet azt is lehetővé tette számukra, hogy úgy bánjanak Egyiptommal, mint függő országgal, és figyelmen kívül hagyják a nép nemzeti követeléseit. Az angolok az egyiptomi hadsereget sem kívánták erősíteni, mivel attól tartottak, hogy az a háború után az angol megszállás elleni függetlenségi küzdelem aktív tényezőjévé válhat.

Az Egyesült Államok a háború alatt mind jobban behatolt Egyiptomba. Az amerikai monopóliumok a Közép-keleti Hadtápközponton át szoros kapcsolatokat építettek ki az egyiptomi piaccal. 1942-ben ötször annyi amerikai áru érkezett Egyiptomba, mint a háború előtt.

A háború éveiben valamelyest fejlődött Egyiptom ipara. Ez elsősorban a hadseregnek dolgozó iparágaknál — vegyipar, textilipar — figyelhető meg. A munkástömegek helyzetét viszont igen kedvezőtlenül befolyásolta a gazdasági élet háborús átállítása. Az angol—amerikai Közép-keleti Hadtápközpont kiszivattyúzta az országból az élelmiszereket; ennek következtében élelmiszerhiány támadt, az árak gyorsan emelkedtek, felvirágzott a spekuláció. A megélhetési index még a hivatalos egyiptomi statisztika szépített adatai szerint is 3—4-szeresére emelkedett a háború alatt.

Egyiptom belpolitikai helyzetét azonban nem csupán a gazdasági nehézségek tették bonyolulttá, hanem az uralkodó körök reakciós csoportjainak mesterkedései is. E reakciós csoportok közül a nagy feudális földbirtokosok és tisztségviselők udvari klikkje volt a legbefolyásosabb, Faruk királylyal az élén. A csoport tagjai elsősorban Angliára orientálódtak, de ott voltak köztük a tengelyhatalmak ügynökei is. A háború első szakaszában, a fasiszták sikereinek idején, maga Faruk is megpróbált kapcsolatot teremteni Hitlerrel. 1942 februárjában, amikor a fasiszta csapatok ideiglenesen az angolok fölé kerekedtek, Faruk király menesztette a tengelyhatalmak elleni háború hívének, Huszein Szirrinak a kormányát, és az ismert fasisztabarát Ali Mahirt bízta meg kormányalakítással.

Az angol nagykövetség ebben a helyzetben sietve megegyezett a Vafd Párttal, a nemzeti burzsoázia és a liberális földbirtokosok legbefolyásosabb politikai képviseletével. A Vafd vezetője, Nahasz pasa, hajlandó volt új kormányt alakítani, azzal a feltétellel, hogy az 1938-ban választott parlamentet feloszlatják, és új választásokat írnak ki. Február 4-én az angol csapatok elfoglalták Faruk király palotáját, s döntés elé állították a királyt: vagy lemond a trónról, vagy aláírja Nahasz pasa kormányelnöki kinevezését. Faruk inkább az utóbbit választotta.

Az új, tisztán vafdistákból összeállított kormány egész sor intézkedést léptetett életbe a háború sikeres folytatása érdekében. Harcot indított a fasiszta ügynökök ellen: börtönbe vetettek több volt minisztert, tábornokot és pártvezetőt, akik kapcsolatban álltak a tengelyhatalmakkal. Nahasz kormánya azzal a javaslattal fordult a szovjet kormányhoz, hogy létesítsen a két ország diplomáciai kapcsolatokat. 1943 augusztusában ez meg is történt.

A háború antifasiszta, felszabadító jellege forradalmasította az egyiptomi tömegeket. Fellendült a munkásmozgalom. A kommunisták tevékenysége megélénkült, bár továbbra is illegalitásban kellett dolgozniuk. A szocialista eszmék gyökeret vertek a tömegekben.

Miután Egyiptomban véget értek a hadműveletek, az angol gyarmatosítók szembe kerültek az egyre izmosodó felszabadító mozgalommal. Hogy megszilárdítsák uralmukat a Közel-Keleten, nagyszabású politikai manőverre szánták el magukat: magukévá tették az Arab Liga tervét, amelyet Nahasz pasa 1942 novemberében terjesztett elő. Hosszas tárgyalások után 1944 októberében hét arab ország — Egyiptom, Szíria, Libanon, Szaud-Arábia, Irak, Transzjordánia és Jemen — aláírta az Arab Ligának mint független államok tömbjének megalakításáról szóló jegyzőkönyvet.

A liga célja hivatalosan az volt, hogy védelmezze az arab országok függetlenségét és szuverenitását, és széles körű együttműködést teremtsen köztük gazdasági, kulturális, jogi és más területeken. Tagja lehetett bármely, függetlenségét elnyert arab állam. Az Arab Liga gyakorlatilag még hosszú ideig a brit politika uszályában haladt. Tevékenységére — az angol imperialisták és egyes arab reakciósok szándékai ellenére — mégis hatást gyakorolt az arab népek erősödő vágya, hogy egységbe forrjanak és közösen küzdjenek az imperializmus és kolonializmus ellen.

1944 őszén Egyiptomban új erővel tört fel a népmozgalom. A tömegek a teljes nemzeti függetlenséget, az ország demokratikus átalakítását és az angol csapatok kivonását követelték. A harcosan fellépő néptömegek nyomására Nahasz kormánya 1944. augusztus 26-án bejelentette, hogy szükségesnek tartja az 1936. évi egyenlőtlen angol—egyiptomi szerződés felülvizsgálását.

Anglia ekkor elfordult a Vafd Párttól. Faruk király 1944. október 8-án — Anglia hallgatólagos beleegyezése és „be nem avatkozása" mellett — eltávolította a Nahasz-kormányt. A hatalmat a Vafd Párttal szemben ellenzékbe vonult burzsoá-földesúri pártok koalíciója vette kezébe; a kormány elnöke Ahmed Mahir, a Szaad Párt vezetője lett. Az új kormány hatalomra lépését a reakció előretörése, a munkások jogainak további korlátozása és a hazafiak ellen indított megtorló kampány tette emlékezetessé.

1945. február 26-án Egyiptom hadat üzent Németországnak és Japánnak. Részéről ez tisztán formális aktus volt, hiszen nem állt szándékában bekapcsolódni a hadműveletekbe. Ez a külpolitikai lépés mégis biztosította Egyiptomnak, hogy az Egyesült Nemzetek sorában helyet foglaljon a San Franciscó-i konferencián.

A hadüzenet közvetlen következménye az lett, hogy egy egyiptomi terrorista, a tengelyhatalmak ügynöke megölte Ahmed Mahir miniszterelnököt. Az új kormányfő, Mahmud Nukrasi, a Szaad Párt másik vezetője, folytatta elődjének politikáját.

Bár Egyiptom mint formailag független állam írta alá az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmányát, területét továbbra is angol csapatok tartották megszállva. Gazdasági életét az angol monopóliumok uralták. A háború után az egyiptomi nép újult erővel indított harcot szabadságáért és függetlenségéért.

SZUDÁN

A második világháború előestéjén Szudán még angol gyarmat volt. Hivatalosan angol—egyiptomi kondomíniumnak, azaz Anglia és Egyiptom közös birtokának tekintették. A valóságban azonban az angol főkormányzó kezében volt a legfőbb törvényhozó és végrehajtó hatalom, s a gazdasági élet is az angol monopóliumok érdekeinek volt alárendelve.

A fasiszta Olaszország 1940 júniusában csapást akart mérni Egyiptomra, s ennek során megtámadta Szudánt. Az Eritrea felől támadó olasz csapatok elfoglalták a szudán—eritreai határ közelében fekvő szudáni városokat: Kasszalát, Gallabatot, Kurmukot. A szudáni védelem azonban feltartóztatta további előretörésüket. Az angol tisztek parancsnoksága alatt álló szudáni csapatok 1941 januárjában ellentámadásba mentek át, és tavaszra teljesen megtisztították Szudán területét az olasz csapatoktól.

Szudán a második világháború folyamán a szövetségesek egyik legfontosabb bázisa lett a fasiszta agresszorok ellen folytatott északkelet-afrikai harcokban. Khartumban, El-Faserben, El-Geneinában és másutt katonai repülőterek épültek, amelyeken angol és amerikai légierő állomásozott. A katonai felszerelés javítására különféle műhelyek nyíltak, nyersanyag- és élelmiszer-feldolgozó üzemek létesültek. A szudáni fegyveres erők az angolokkal együtt részt vettek az eritreai, etiópiai, egyiptomi és líbiai harcokban. A szudáni haderő, amely 1939-ben csupán 4500 főnyi volt, 1944-ben már 26 000 embert tömörített.

Miután Szudánból kiverték a fasisztákat, ismét a nemzeti függetlenség problémája került az ország politikai életének előterébe. Az Iskolavégzettek Kongresszusa (Szudáni Kongresszus) nevű nemzeti szervezet, amely 1937-ben alakult, 1942. április 2-án a szudáni nép nevében memorandumot nyújtott át az angol főkormányzónak, azzal a követeléssel, hogy Szudán közvetlenül a háború után nyerje el önrendelkezési jogát. Az angol hatóságok elutasították a memorandumot. 1944-ben Konzultatív Tanácsot hoztak létre Észak-Szudánban, azzal a céllal, hogy elválasszák tőle Dél-Szudánt, és azt a látszatot teremtsék, mintha a szudániakat bevonták volna az ország irányításába. A Konzultatív Tanács semmiféle felhatalmazással nem rendelkezett, és egyetlen funkciója az volt, hogy a főkormányzó segítségére legyen. 30 tagja közül 18 az angol gyarmati közigazgatással együttműködő törzsfőnök (sejk) volt. A tanács minden tagját az angol főkormányzó nevezte ki, és tetszése szerint bármikor meneszthette. A Szudáni Kongresszus bojkottálta a Konzultatív Tanácsot. Az angolok próbálkozása, hogy e látszatszerv felállítása útján gátolják a nemzeti felszabadító mozgalom fejlődését, nem hozta meg a kívánt eredményt. A nép tovább folytatta harcát.

2. KÖZÉP-AFRIKA ÉS DÉL-AFRIKA ORSZÁGAI

AZ IMPERIALISTÁK ELLENTÉTEI. A KÖZÉP-AFRIKA ÉS DÉL-AFRIKA GYARMATI TERÜLETEINEK ÚJRAFELOSZTÁSA KÖRÜLI HARCOK KIÉLEZŐDÉSE

Közép- és Dél-Afrika országainak helyzete a második világháború éveiben eltért az Észak-Afrikában és Északkelet-Afrikában kialakult helyzettől. Etiópiát és Nyugat-Afrika néhány francia gyarmati területét kivéve Afrika legnagyobb részét nem érintették a hadműveletek. Nem folyt harc Közép- és Dél-Afrika országaiban sem. De folyt a harc *értük*. Az antifasiszta koalícióban részt vevő kapitalista államok egyfelől, a tengelyhatalmak másfelől késhegyig menő küzdelmet vívtak ezeknek a területeknek a birtoklásáért. Lappangva, de ugyancsak hevesen versengett ezekért az országokért a koalíció két nyugati hatalma, Anglia és az Egyesült Államok is. A háború idején mind Anglia, mind Amerika számára megnőtt a közép- és dél-afrikai nyersanyagbázisok jelentősége. Anglia importja 1938-tól 1944-ig egészében 42 százalékkal növekedett, és ennek az importtöbbletnek 80 százaléka Afrikából származott: egyrészt az afrikai angol gyarmatokról, másrészt a francia és belga gyarmatokról. Vasércet, mangánt, krómot, a színesfémkohászat számos nyersanyagát, ötvöző anyagokat, kaucsukot, textilipari nyersanyagokat és gyémántot vittek Afrikából a brit szigetekre. Az Egyesült Államok valamivel kevesebbet importált Afrikából, de számára is egyre fontosabb lett az afrikai nyersanyag. Míg az Egyesült Államok teljes importja az 1936—1940-es évek átlagához mérten

A nigériai ónbányákban
Fénykép

1945-re 67 százalékkal emelkedett, addig az Afrikából származó behozatal 265,4 százalékkal nőtt. A kakaó és a kókuszdió mellett az afrikai gyémánt és érc érdekelte elsősorban az amerikaiakat. Innen kapták az atomipar nélkülözhetetlen nyersanyagának, az uránnak egy részét, továbbá innen szereztek be számos, a fémkohászathoz szükséges fontos ásványi anyagot.

Az amerikai imperialisták kihasználták európai versenytársaik meggyengülését, és behatoltak az európai gyarmatosító hatalmak közép-afrikai és dél-afrikai befolyási övezeteibe. Elsősorban Anglia pozícióit veszélyeztették. Törekvéseiket tükrözték következő javaslataik: valamennyi imperialista hatalom létesítsen közös „gyarmati alapot"; vagy pedig: a gyarmati népek nyerjék el a jogot, hogy maguk választhassák meg „védnöküket". Ez utóbbi tervet részletesen kifejtette a nemzetközi viszonyok tanulmányozásával foglalkozó úgynevezett Yale Intézet 1945-ben közzétett memoranduma, amely felmérte „Afrika jelentőségét Amerika biztonsága szempontjából". Az amerikaiak azonban nemcsak javaslatokat dolgoztak ki, hanem egyidejűleg erőteljes harcot is indítottak az angol monopóliumok ellen. Kiszorították őket pozícióikból, s maguk váltak Afrika leggazdagabb erőforrásainak uraivá.

Az amerikai gazdasági terjeszkedést megkönnyítette, hogy a koalíció más kapitalista hatalmai — Anglia, Franciaország és Belgium — igen súlyos helyzetben voltak. Így az Egyesült Államoknak sikerült ellenőrzése alá vonnia Afrika legfontosabb nyersanyagforrásait. Az imperialista befolyási szférák háború alatti eltolódásának, Anglia visszaszorulásának és az Egyesült Államok előrenyomulásának egyik szembeötlő példája, ami Belga Kongóban történt. Miután a németek lerohanták Belgiumot, Belga Kongóba mindjobban benyomult az angol és az amerikai tőke. 1939 előtt az amerikai tőke harmadrendű szerepet játszott ezen a gyarmaton, s az angol tőke is a második helyre szorult a belga mögött. A rézbányászat 21 százaléka, az uránbányászat 40 százaléka, a kaucsuk- és más ültetvények 10 százaléka az angoloké volt. A háború alatt azonban az Egyesült Államok került az első helyre Belga Kongó külkereskedelmében. A nyersanyag túlnyomó része most már Amerikába ment, a Kongóba bevitt árucikkek többségét Amerika szállította. Az amerikai monopóliumok kihasználták, hogy Belgium és gyarmata között megszakadt a kapcsolat, és sietve rátették kezüket Belga Kongó gazdasági és politikai kulcspozícióira. Jelentősen megnőtt a vezető gazdasági ágakban elhelyezett amerikai tőke, és az amerikai monopóliumok nagy erőfeszítéseket tettek, hogy kiaknázzák a gyarmat gazdag nyersanyagforrásait. Amerikai monopolegyesülések ellenőrzése alá kerültek a világ legnagyobb urán- és rádiumlelőhelyei Shinkolobwében és Katangában. 1942-ben az Egyesült Államok arra kényszerítette Angliát és Belgiumot, hogy engedjék át neki a belga kongói uránérckészlet fölötti rendelkezést.

1942 és 1943 folyamán amerikai csapatok érkeztek Belga Kongóba, hogy biztosítsák az Egye-

sült Államok ellenőrzését az uránércbányák fölött. 1942 szeptemberben megszállták Léopoldville-t. 1943 elején már amerikai légi egységek is voltak az országban. Amerikai specialisták irányításával katonai támaszpontok, repülőterek, utak épültek. A gyarmati hatóságok tevékenységét nagy létszámú amerikai misszió és tanácsadói szervezet befolyásolta.

A hadműveletek folyamán az amerikaiak Afrika más körzeteiben is megvetették a lábukat. Az amerikai behatolás az afrikai gyarmatok újrafelosztásáért folyó imperialista harc fontos tényezőjévé lett. Az angolok a háború során elfoglalták az afrikai olasz gyarmatokat, ideértve Etiópia egy részét is, és ezzel némileg megerősítették pozícióikat a Földközi-tenger és a Vörös-tenger medencéjében. Amerikai segítséggel rendszeres légi- és gépkocsi-közlekedést létesítettek Brit Nyugat-Afrika és Brit Kelet-Afrika területe között. A háború végső soron mégis meggyengítette az angolok afrikai pozícióit.

A GAZDASÁGI FEJLŐDÉS

A második világháború nem változtatta meg Közép-Afrika és Dél-Afrika gazdaságának gyarmati jellegét. E területek országai továbbra is a gyarmatosító hatalmak nyersanyag- és élelmiszertermelő függvényei voltak. A hadászati nyersanyagok iránt szüntelenül növekvő igény új mezőgazdasági, bányászati és ipari ágazatokat fejlesztett ki, de mindenütt egyoldalúan, más ágak rovására. A háború alatt valamelyest fejlődött az üzemanyag- és energetikai bázis, fokozódott az elektromos energia termelése. Mindamellett Afrika részesedése a világ áramtermelésében továbbra is jelentéktelen maradt.

A kitermelő ipar egyes ágai rendkívül egyenlőtlenül fejlődtek. A vasércbányászat erősen visszaesett, a foszforitbányászat is csökkent; ezzel szemben jelentősen fejlődött a színesfémbányászat. A dél-rhodesiai krómércbányászat például több mint másfélszeresére nőtt: 1939-ben 193 000 tonnát, 1943-ban 310 000 tonnát termelt. Aranypart a háborút megelőző évben 400 000 tonna mangánércet, 1943-ban pedig 700 000 tonnát adott. Belga Kongóban 1942-ben 166 000 tonna rezet (a kapitalista világ réztermelésének kb. 8 százalékát), 14 000 tonna ónt, 29 000 tonna mangánt, csaknem 2000 tonna kobaltot (a tiszta érctartalmat számítva), több mint 6000 karát értékű ipari gyémántot (a kapitalista világ kobalttermelésének felét, gyémánttermelésének kétharmadát) állítottak elő. A kapitalista világon belül Belga Kongó termelte ki a legtöbb kobaltot, tantált, ipari gyémántot és rádiumot.

A feldolgozó iparban még mélyebb változások mentek végbe a háború hatására, mint a bányászatban. Egyes afrikai országokban lényegesen megváltozott a gazdaság struktúrája. A békeidőben kialakult gazdasági kapcsolatok megszakadása vagy akadozása következtében nagy hiány állt elő importcikkekben, elsősorban közszükségleti cikkekben. Sok gyarmati országban az ott állomásozó katonai egységek ellátása is súlyos nehézségbe ütközött. E kettős igény fellendítette a helyi nyersanyagot feldolgozó iparágakat. Ahol már a háború előtt is volt feldolgozó ipar, most meggyorsult a fejlődés. Bővült a könnyűipar. Más gyarmatokon, ahol a háború előtt hiányzott a feldolgozó ipar, most létrejött. Ugyanakkor a régi helyi kisipar és háziipar is új erőre kapott.

Brit Nyugat-Afrikában és Brit Kelet-Afrikában, továbbá a francia és portugál gyarmatokon számos kisebb üzem keletkezett. Szenegálban olajsajtoló üzemek létesültek az amerikai mogyoró feldolgozására; Nyaszaföldön megindult a faolajgyártás; Moçambique-ban nagy cipőgyár nyílt, amely később kerékpár- és gépkocsigumiabroncs-gyártásra is berendezkedett; Kenyában, Ugandában és más gyarmatokon helyi nyersanyaggal dolgozó textilüzemek épültek; több helyütt élelmiszeripari, szilikátipari, vegyipari és egyéb üzemek létesültek. Erőteljes ipari fejlődés bontakozott ki Dél-Rhodesiában; különösen az élelmiszeripar, az építőipar és a textilipar lendült fel. Kenyában és francia Nyugat-Afrikában konzervgyárak nyíltak.

Míg az ipar bizonyos mértékig fejlődött a háborús viszonyok hatására, a gyarmatok gazdasági

életének alapága — a mezőgazdaság — hanyatlásnak indult. A gyarmatok nem tudták értékesíteni a termést, s eladatlanul hevertek az előző évek termései is. Így azután az exportkultúrák vetésterülete — kevés kivételtől eltekintve — csökkent. A legtöbbet azok az országok szenvedték, amelyek gyapot, juta vagy szizálkender termelésére rendezkedtek be.

Ugyanakkor azok a gyarmatok, amelyek a háború előtt élelmiszer-behozatalra szorultak, most kénytelenek voltak kibővíteni a közvetlen fogyasztásra szánt növények vetésterületét vagy átállni az állattenyésztésre.

A gyarmati hatóságok semmit sem tettek a bennszülött lakosság súlyos helyzetének enyhítésére, hanem inkább még a meglevő élelmiszert is elszedték az afrikaiaktól, hogy ellássák a katonai egységeket, az Afrikában élő európaiakat és a menekülteket. Bevezették a kötelező beszolgáltatás és a kötött, alacsony árakon való kényszerfelvásárlás rendszerét. Az angol hatóságok jóformán az utolsó cseppig felvásároltak egyes mezőgazdasági cikkeket és nyersanyagokat — így a cukrot, az olajos magvakat stb. Aranyparton az angol kormány már beérés előtt megvette az egész kakaótermést, s a háború előtti ár ötödét fizette érte.

A monopóliumok a parasztok megrablása és a munkások fokozott kizsákmányolása révén a háború minden terhét az afrikai dolgozók vállára hárították, maguk pedig hatalmas profitot tettek zsebre, gyorsan gazdagodtak. Sok ezer afrikai halt meg a háború alatt éhség és hiányos táplálkozás következtében.

A gyarmati mezőgazdaság hanyatlása rendkívül súlyosan hatott a bennszülött lakosság helyzetére: elszegényítette, végképp tönkretette a parasztok jelentős részét.

Az ipar fejlődése, a katonai bázisok, utak és egyéb létesítmények építése megnövelte a bérmunkából élő afrikaiak tömegét. Mind többen költöztek a városokba. Bővült a belső piac. Sok millió afrikai szabadult ki a törzsfőnökök közvetlen uralma alól, meggyengítve a régi félfeudális és feudális kötelékeket.

A gyarmatokat az anyaországgal összefüggő kapcsolatok lazulása, a helyi könnyűipar fejlődése, a mezőgazdasági nyersanyagok első feldolgozását végző, afrikai tulajdonban levő, félig-meddig kisipari jellegű üzemek sokasodása megkönnyítette és meggyorsította az afrikai nemzeti burzsoázia kialakulását. Az élelmiszerek és közszükségleti cikkek drágulása következtében megnőtt a kereskedelemből és közvetítésből élők száma. Az afrikai kereskedők helyenként jelentős tőkéket halmoztak fel. A helyi kereskedelmi tőke pozíciói főképp Nyugat-Afrikában erősödtek meg, de Kelet-Afrikában is hasonló folyamat játszódott le. Nigériában és néhány más országban vegyestársaságok alakultak, amelyekben a tőke jelentős része afrikaiaké volt. A születőben levő nemzeti burzsoázia pozíciói tehát falun is, városon is megerősödtek, jóllehet a folyamat országonként egyenlőtlenül haladt előre.

A MUNKÁSOSZTÁLY ÉBREDÉSE

Afrika munkásosztálya a háború időszakában számszerűen is, minőségileg is sokat változott, s ezek a változások aktivitását is megnövelték. Néhány afrikai országban, ahol a kitermelő és feldolgozó üzemek már a háborút megelőző években megsokasodtak — ilyen volt a Dél-afrikai Unió, Észak- és Dél-Rhodesia, Belga Kongó —, az afrikai proletariátus egységes tömeggé lett. A háború alatt végbement ipari fejlődés az ipari munkások számának jelentékeny növekedésével járt. A parasztság elszegényedése egyben az ipari tartalékhadsereget is megnövelte.

A hadviselő hatalmak sok ezer munkást dolgoztattak katonai létesítményeiken Belga Kongóban, Nigériában, Észak- és Dél-Rhodesiában.

Nem kevésbé fontos a munkásosztály minőségi átalakulása. A háború előtt a gyarmatosítók a faji megkülönböztetés és az úgynevezett „színhatár" politikáját folytatták, s ez egyben azt is jelentette, hogy afrikaiakat csaknem kizárólag képesítést nem kívánó segédmunkára, napszámos-

A hadianyag kirakása
Dél-Afrika. Fénykép. 1944

munkára alkalmaztak. Az őslakosoknak nem adtak szakmunkát, s ugyanazért a munkáért az afrikaiaknak összehasonlíthatatlanul kevesebb bért fizettek, mint az európaiaknak. Ez a politika a háború idején azzal a következménnyel járt, hogy az ipar gyors fejlődése szakmunkáshiányba ütközött. Dél-Rhodesiában például éppen emiatt akadt meg a feldolgozó ipar további fejlődése. A gyarmati hatóságok arra kényszerültek, hogy szaktanfolyamokat szervezzenek az afrikaiak számára. Néhol pedig, ha korlátozott keretek között is, meg kellett engedniük, hogy az addig fehérek számára fenntartott munkakörökbe afrikaiak kerüljenek.

A gyarmati hatóságok több tízezer afrikai munkást irányítottak különféle munkákra a kontinensen kívülre. A más világrészekbe került afrikai munkások látóköre kiszélesült, osztálytudatuk megerősödött.

Az afrikai munkásokat intenzíven dolgoztatták, de anyagi helyzetük nyomorúságos maradt. „Védelmi szükségletekre" hivatkozva a gyarmati hatóságok széles körben alkalmazták a kényszermunkát. Valójában a kényszermunka csak újabb eszköz volt a monopóliumok kezében extraprofitjuk növelésére.

Az őslakosságból toborzott munkásoknak csupán egy része kapott élelmiszer-fejadagot; a többi úgy élelmezte magát, ahogy tudta. Az afrikai munkások reálbére ilyen viszonyok között — egyes kiemelt szakmáktól eltekintve — minden afrikai országban kevesebb volt a háború előttinél.

Romlottak a munkafeltételek is. A legtöbb üzemben és műhelyben éjjel-nappal folyt a munka; a munkavédelem és a technikai biztonság elemi feltételeit sem biztosították, az üzemi balesetek száma rendkívül nagy volt. Súlyosabbá vált a munka sok bányában is, mivel úgy növelték a termelést, hogy nem gondoskodtak megfelelő felszerelésről.

Az angol hadseregben szolgálatot teljesítő aranyparti őslakosok
Fort Wajir. Fénykép. 1940

Afrika munkásosztálya sztrájkharccal igyekezett kivívni anyagi helyzetének javítását. 1940 nyarán Kenyában több helyütt sztrájkba léptek a vasúti munkások. A sztrájk igen éles formát öltött, és a munkások győzelmével végződött. 1942 októberében ismét nagy sztrájk robbant ki Mombasában, amelyben most már nemcsak az afrikai, hanem az arab vasutasok is részt vettek. A munkások alapfizetésük emelését, továbbá élelmezési és lakáspótlékot követeltek, minthogy a lakbérek és az élelmezési költségek általánosan megnövekedtek. Tanganyikában 1943 folyamán két nagy sztrájk tört ki Dar es-Salaam és Lindi kikötővárosokban. Dar es-Salaamban 12 napig tartott a kikötői munkások sztrájkja, több mint ezer önkéntes és kényszermunkára mozgósított afrikai munkás részvételével. A kikötőben teljesen leállt a munka, s a helyzet olyan komolyra fordult, hogy a gyarmati közigazgatásnak is be kellett avatkoznia.

A legnagyobb jelentőségű munkásmegmozdulás azonban Ugandában zajlott le, 1945 elején. Uganda munkásosztálya már mint az antikolonialista mozgalom élcsapata lépett fel. Az ugandai sztrájk általános felkeléssé nőtt az angol gyarmati iga ellen. A megmozdulás — bár a gyarmatosítók elnyomták — megmutatta az afrikaiaknak, milyen erő rejlik a szervezett fellépésben. Az ugandai felkelés lett a Brit Kelet-Afrikában hamarosan kibontakozó antikolonialista tömegmozgalom nyitánya.

Brit Nyugat-Afrikában a szakszervezetek vezették a munkásosztály harcát. Szerepük és befolyásuk — különösen a háború vége felé — erősen megnövekedett. Szakszervezetek alakultak Aranyparton, Kenyában, Sierra Leonéban és másutt is. Nigériában 1942-ben 77, többségében kis taglétszámú szakszervezet működött. 1945-ben a munkásság már nem csak gazdasági követeléseiért lépett sztrájkba. A sztrájkok egyre inkább politikai jelleget öltöttek, az imperializmus ellen irányultak. Hasonló folyamat ment végbe Francia Egyenlítői-Afrikában, Belga Kongóban és több más országban.

A gyarmatosítók megtorlással válaszoltak az afrikai munkásosztály politikai harcának kibontakozására. Céljuk az volt, hogy megrémítsék és demoralizálják az antiimperialista küzdelem résztvevőit. 1940 áprilisában Észak-Rhodesiában vérfürdőt rendeztek a sztrájkoló bányászok között; 1941 decemberében Belga Kongóban katonaság segítségével törték le a legnagyobb bányavállalat, az Union Minière du Haute-Katanga munkásainak és alkalmazottainak sztrájkmozgalmát, miközben 60 afrikait megöltek.

A munkásosztály szívós küzdelmének hatására a gyarmatosítók engedményekre kényszerültek. Többek között elismerték az afrikai munkások jogát, hogy érdekvédelmi szervezeteket létesítsenek. 1943-ban Kenyában megszületett az első olyan afrikai törvény, amely kimondta, hogy a szakszervezeteket felveszik az engedélyezett egyesülések lajstromára. Brit Nyugat-Afrika országaiban szintén legalizálták a szakszervezeteket, majd 1944-ben Nyugat-Afrika francia hatóságai is kénytelenek voltak megtenni ezt az engedményt.

Afrika dolgozói, a rájuk nehezedő kegyetlen gyarmati elnyomás és a durva faji megkülönböztetés ellenére minden lehetőt megtettek a szövetségesek győzelme, a fasizmus veresége érdekében. A szövetségesek fegyveres erőinek keretében több mint egymillió afrikai harcolt, részben Afrika területén, részben más hadszíntereken. Több százezer afrikai dolgozott a szövetséges hadseregek szükségleteinek kielégítésére mint hadiipari munkás, építőmunkás, közlekedési-szállítási dolgozó. Afrika népeinek önfeláldozó munkája, katonáik helytállása a harctereken jelentős mértékben abból eredt, hogy az afrikaiak úgy tekintették a fasizmus szétzúzását, mint a gyarmati függőségtől való megszabadulás prológusát.

A gyarmatosítók azonban nem akarták meghallani Afrika népeinek követeléseit, jóllehet az Atlanti Chartában ünnepélyesen megígérték, hogy tiszteletben tartják minden nép jogát a kívánsága szerinti kormányforma megválasztására. Mindössze annyi történt, hogy az anyaországi kormányok újabb ígéreteket tettek: majd a háború után alkotmányos reformokat vezetnek be, és engedélyezik a helyi önkormányzati szervek alakítását. Ezek az ígéretek nem zavarták az imperialista hatalmakat abban, hogy a háború után is fenntartsák a gyarmati rendszert.

Az a tény azonban, hogy Afrika népei más szabadságszerető népek oldalán részt vettek a fasizmus elleni háborúban, roppant hatással volt politikai öntudatukra és a gyarmati rendszer elleni felszabadító mozgalom fejlődésére.

XVIII. FEJEZET

LATIN-AMERIKA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉVEIBEN

A második világháború kitörésekor Latin-Amerika országai a gazdaságilag gyengén fejlett országok közé tartoztak. Fejlődésüket feudális és félfeudális maradványok gátolták. Több latin-amerikai ország a külföldi monopóliumok agrár- és nyersanyagtermelő függvényévé változott. Az imperialista nagyhatalmak éles harcot vívtak egymással a közép- és dél-amerikai országok fölötti gazdasági uralomért, az ott élő népek kizsákmányolásának elsőbbségi jogáért. Ebben a helyzetben az osztályellentétek gyakran rendkívül éles formát öltöttek. Latin-Amerika dolgozói kemény harcot vívtak országaik igazi nemzeti függetlenségéért és gazdasági-társadalmi fejlődéséért.

LATIN-AMERIKA ORSZÁGAI 1939—1941-BEN

A háború első éveiben a latin-amerikai országok megőrizték semlegességüket. Bár a háború megszakította a világ más részeihez, elsősorban Európához fűződő hagyományos kapcsolataikat, a helyi burzsoázia és a nagybirtokosok úgy tekintették a háborút, mint további gazdagodásuk forrását. Latin-Amerika a kapitalista világ ásványkincseinek 68 százalékával rendelkezett, többek közt olyan fontos hadászati nyersanyagokkal, mint a réz, ón, vas és néhány ritka fém. A háború előtt innen került a kapitalista világpiacra a kávé 85, a hús 65, a húskonzerv 90 és a cukor 45 százaléka.

A háború rendkívüli módon kiélezte a kapitalista országok küzdelmét e gazdag területek ellenőrzéséért és kizsákmányolásáért. A fasiszta hatalmak az Egyesült Államok ellen irányuló agresszív terveiket nem utolsósorban arra építették, hogy módjukban lesz a maguk szolgálatába állítani a latin-amerikai területek erőforrásait.

Az Egyesült Államoknak, mielőtt belépett a háborúba, Németország volt a legfőbb versenytársa Latin-Amerikában. Anglia, amelynek pozíciói a nyugati féltekén már a háború előtti időszakban meglehetősen meggyengültek, a német inváziótól közvetlenül létében fenyegetve, csupán arra törekedhetett, hogy megőrizze birtokait, gazdasági és politikai pozícióit.

A háborút megelőző években Hitlerék kiterjedt ügynökhálózatot építettek ki Latin-Amerikában. Szoros kapcsolatot létesítettek a brazil „integralistákkal", a mexikói „aranyingesekkel" és más fasiszta és félfasiszta szervezetekkel. Aknamunkájukat a Latin-Amerikában megtelepedett németek egy része is segítette.

Az Egyesült Államok azonban kétségtelen fölényben volt e területeken a németekkel szemben. Javára szolgált mindenekelőtt a földrajzi közelség s ebből következő gyors akcióképessége. Hosszú idő óta ellenőrizte a legtöbb latin-amerikai ország gazdasági és politikai életét. Az is a kezére ját-

szott, hogy a háború szétszaggatta a gazdasági kapcsolatokat: a Latin-Amerikából Európába irányuló export a háború első évében 50 százalékkal csökkent. Sok latin-amerikai ország kénytelen volt az Egyesült Államokhoz fordulni azokért az árukért, amelyeket addig Németországtól vásárolt. Németország, hogy fenntartsa latin-amerikai kereskedelmi kapcsolatait, nem hadviselő országok, elsősorban Spanyolország közvetítését vette igénybe. Pozíciói mégis feltartóztathatatlanul gyöngültek. Míg az Egyesült Államok részesedése a latin-amerikai importban az 1939-es 40,5 százalékról 1940-re 52,7 százalékra nőtt, Németország részesedése ugyanazon idő alatt 13,3 százalékról 1,2 százalékra csökkent.

Amíg az Egyesült Államok hivatalosan semleges hatalom volt, a latin-amerikai országok is kívül maradtak a háborún. A Pánamerikai Unió keretében az Egyesült Államok kezdeményezésére megalakították az amerikai országok külügyminisztereinek konzultatív értekezletét. Az új szerv 1939. szeptember 23 és október 3 között Panamában tartotta meg első ülését, amelyen elfogadták a közös semlegességi nyilatkozatot. Aláírói kötelezettséget vállaltak, hogy együttesen gondoskodnak az amerikai földrész területi vizeinek védelméről. Megállapodtak abban is, hogy a parttól 300 mérföldnyire „biztonsági övezetet" létesítenek, amelynek határát közösen őrzik.

Közvetlenül azután, hogy a németek elfoglalták Hollandiát és megverték Franciaországot — mindkettőnek birtokai voltak a nyugati földtekén —, 1940. július 21 és 30 között Havannában ismét összeült az amerikai országok külügyminisztereinek konzultatív értekezlete. Az akkor elfogadott nyilatkozat kimondotta: az amerikai államok jogot formálnak arra, hogy elfoglalják és ideiglenesen közös igazgatásuk alá vonják az európai államok amerikai birtokait, ha a szóban forgó területeket valamely nem amerikai hatalom részéről veszély fenyegetné. Ennek alapján az Egyesült Államok 1941 áprilisában megszállta Grönlandot, ugyanazon év novemberében pedig Brazíliával közösen Holland Guayanát.

A LATIN-AMERIKAI ÁLLAMOK TÖBBSÉGÉNEK HÁBORÚBA LÉPÉSE

Miután Japán megtámadta az Egyesült Államokat, Roosevelt kormánya minden erejét latba vetette, hogy a latin-amerikai országokat bevonja katonai-politikai tömbjébe. Az Egyesült Államok jogot nyert arra, hogy több latin-amerikai államban katonai támaszpontokat, repülőtereket, kikötőket létesítsen, és ellenőrzést gyakoroljon az illető államok fegyveres erői fölött. Már a háború első éveiben haditengerészeti támaszpontokat épített ki a Costa Ricához tartozó Cocos-szigeteken, az Ecuador birtokában levő Galápagos-szigeteken, továbbá Chile, Peru, Brazília és Uruguay partvidékén. Az Egyesült Államok az amerikai kontinens védelme szempontjából különösen nagy jelentőséget tulajdonított Panamának. Már 1941-ben új zsilipeket kezdett építeni a Panama-csatornán, minthogy a régi zsiliprendszer nem volt alkalmas az óriási repülőgép-anyahajók átbocsátására. 1942 januárjában az Egyesült Államok az egész panamai partvidéket ellenőrzése alá vonta, és gyakorlatilag megszállta Panamát. A csatornaövezeten kívül 134 kisebb területet vett igénybe katonai támaszpontok céljára, azzal a kötelezettségvállalással, hogy a háború befejezése után legkésőbb egy éven belül visszaadja azokat Panamának. 1945 végén az Egyesült Államok 92 nagy katonai bázissal rendelkezett Latin-Amerikában.

Csaknem valamennyi fontosabb közlekedési útvonal az Egyesült Államok ellenőrzése alá került. Hozzáláttak a pánamerikai autósztráda építéséhez, amelynek nagy hadászati jelentősége volt.

A latin-amerikai országok hadseregeit az Egyesült Államok katonai misszióinak vezetése alatt, Észak-Amerikában gyártott fegyverekkel szerelték fel.

1941 decemberében, közvetlenül azután, hogy a japánok támadást intéztek Pearl Harbor ellen, Panama, Kuba, Haiti, Guatemala, Honduras, a Dominikai Köztársaság, Nicaragua, Costa Rica és Salvador hadat üzent a tengelyhatalmaknak. Mexikó, Venezuela és Kolumbia is meg-

szakította velük a diplomáciai kapcsolatokat. Az amerikai államok külügyminisztereinek konzultatív értekezlete 1942. január 15-én Rio de Janeiróban megtartotta harmadik ülését, s azt javasolta, hogy valamennyi amerikai köztársaság járjon el hasonló módon. Mexikó és Brazília még abban az évben háborúba lépett az antifasiszta koalíció oldalán, Bolívia és Kolumbia pedig 1943-ban. A többi latin-amerikai állam — bár az Egyesült Államok erős nyomást gyakorolt rájuk a hadba lépés érdekében — semleges maradt. Sőt, Chile és Argentína kormánya megpróbált önálló dél-amerikai tömböt összehozni. E két ország uralkodó körei lavíroztak, meg akarták várni, melyik fél kerül fölül. Chile és Argentína csak 1945 február-márciusban állt az Egyesült Nemzetek oldalára, amikor már nem fért kétség Németország és Japán vereségéhez. A latin-amerikai országok a háború alatt elsősorban saját területük védelméről gondoskodtak, őrizték a partvidéket, és részt vállaltak az Atlanti-óceánon és a Csendes-óceánon létesített amerikai konvojjáratokban. Brazília expedíciós hadtestet küldött Olaszországba, Mexikó pedig légirajt a Távol-Keletre.

A LATIN-AMERIKAI ORSZÁGOK GAZDASÁGI ÉLETÉBEN BEÁLLT VÁLTOZÁSOK

Latin-Amerika országai főképpen azzal segítették a közös háborút, hogy nyersanyag- és élelmiszer-szállítmányokkal támogatták az antifasiszta koalíció államait, elsősorban az Egyesült Államokat. Az Egyesült Államok Latin-Amerikából szerezte be teljes parafa- és kínafakéreg-szükségletét, innen kapta a cserzőanyag 90, a réz 83, a cukor 82, a higany 67, az ón 56, a wolfram 49, a kaucsuk 43 százalékát. A katonai célú külföldi vásárlásokra fordított összegnek több mint a felét Latin-Amerikában költötte el. A háborús konjunktúra fellendítette Latin-Amerikában a feldolgozó ipart és a könnyűipart. Új iparágak alakultak ki, így az alumíniumipar, gumiipar stb. A latin-amerikai országok bruttó ipari termelése a háború alatt 35—50 százalékkal emelkedett, nemzeti jövedelmük 9 milliárd dollárról 16 milliárdra ugrott. A munkásosztály létszáma megnövekedett; néhány országban megduplázódott. Argentínában például 1939-től 1946-ig 688 000-ről 1 036 000-re, Brazíliában 1940-től 1945-ig 781 000-ről 1 514 000-re nőtt.

Az Egyesült Államok a háború alatt nemcsak a németeket, olaszokat és japánokat szorította ki a latin-amerikai piacokról, hanem erősen korlátozta régi vetélytársának, Angliának a pozícióit is.

Az Egyesült Államok közvetlen latin-amerikai tőkebefektetései a háború alatt alig emelkedtek; annál inkább megnövekedett a szerepe a külkereskedelemben. 1939-ben az Egyesült Államok részesedése Latin-Amerika exportjában 34,9 százalék, importjában 40,5 százalék volt, 1944-ben már 53,4, illetve 56,9 százalék. Az európai országok részesedése ugyanakkor körülbelül a felére esett. A fontosabb hadászati nyersanyagok és az élelmiszerexport terén az Egyesült Államok szinte korlátlan ellenőrzést gyakorolt.

Az Egyesült Államok, hogy megszilárdítsa latin-amerikai uralkodó helyzetét, a háború vége felé lépéseket tett egy amerikaközi katonai-politikai tömb kialakítása érdekében. 1945 február-márciusban Mexikóban, a Chapultepec kastélyban összeült az amerikai államok konferenciája, a háború és béke kérdéseinek megbeszélésére. A konferencia elfogadta az úgynevezett chapultepeci egyezményt. Ez — a „kölcsönös segítség és amerikai szolidaritás" elvét hangsúlyozva — a Pánamerikai Uniót regionális szövetséggé szándékozta átalakítani, azzal a céllal, hogy a jövendő nemzetközi szervezeten belül az Egyesült Államok vezetésével szilárdan összetartson. Clayton, az Egyesült Államok külügyminiszterének helyettese olyan tervet terjesztett a konferencia elé, amely nagy lehetőségeket biztosított az észak-amerikai monopóliumoknak a latin-amerikai nyersanyagok legalacsonyabb áron való felvásárlására. Bár több ország heves ellenállást tanúsított, az Egyesült Államoknak sikerült keresztülvinnie javaslatát és belefoglaltatnia a konferencián elfogadott úgynevezett „Gazdasági Chartá"-ba.

Az észak-amerikai monopóliumok közreműködésével Latin-Amerika országaiban főképp a másodrendű iparágak és a termelési ciklus egy-egy részműveletét végző üzemek fejlődtek. Ezáltal a latin-amerikai országok gazdasága még inkább függő helyzetbe került az Egyesült Államok gazdaságával szemben, az észak-amerikai monopóliumok és a latin-amerikai nemzeti burzsoázia közt feszülő ellentétek pedig elmélyültek.

A DEMOKRATIKUS ÉS NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALMAK ERŐSÖDÉSE

Miután Németország megtámadta a Szovjetuniót, Latin-Amerika dolgozói tömeggyűléseken és tüntetéseken követelték kormányaiktól, hogy nyújtsanak segítséget a Szovjetuniónak.

A Latin-amerikai Munkásszövetség harcot indított a Szovjetunióval való kapcsolatok normalizálásáért. „Égetően szükségessé vált — szögezte le a szövetség nyilatkozata —, hogy valamennyi amerikai kormány helyreállítsa kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatait a Szovjetunióval, elsősorban azok a kormányok, amelyek magukévá tették az Atlanti Charta elveit, és csatlakoztak az Egyesült Nemzetekhez."

A latin-amerikai munkásosztály hatékony segítséget nyújtott a Szovjetuniónak a fasizmus elleni harcában. Argentína, Brazília, Uruguay és más országok munkásai megtagadták a Spanyolországba, majd onnan a tengelyhatalmakhoz irányuló hadászati nyersanyagok berakását, követelték, hogy országaik szakítsanak a fasisztákkal és üzenjenek hadat nekik.

A néptömegek egységes fellépésének hatására Latin-Amerika 20 állama közül 13 állam diplomáciai és konzuli viszonyt létesített a Szovjetunióval. Ez a tény is arról tanúskodott, hogy a nyugati féltekén hatalmas mértékben megnövekedett a Szovjetunió tekintélye.

A Szovjetunió és az antifasiszta koalíció katonai győzelmei elősegítették a demokratikus erők megizmosodását, harcra lelkesítették Közép- és Dél-Amerika népeit nemzeti függetlenségük kivívásáért. A háború alatt Latin-Amerika dolgozói számos sztrájkot indítottak anyagi helyzetük és munkaviszonyaik javításáért.

A nemzeti felszabadító harcban az idő tájt megnőtt a parasztság szerepe, amely a lakosság többségét alkotta. A parasztok elsősorban a földbirtokosok és a külföldi monopóliumok igájának lerázásáért, az agrárreform megvalósításáért harcoltak.

A munkásság, parasztság és haladó értelmiség sikeresen vette fel a küzdelmet a belső reakcióval. 1944 májusában Salvadorban általános sztrájk buktatta meg a diktatorikus rendszert. Ugyanabban a hónapban Arroyo del Río gyűlölt diktatúrája is megdőlt Ecuadorban. Brazíliában Vargas elnök 1945 februárjában kénytelen volt lemondani diktátori teljhatalmáról, amelyet az 1937-es alkotmány biztosított számára, és kiírta az elnökválasztást.

„Ezt követeli a nép, ettől retteg a reakció"
Fernando Castro Pacheco metszete

Az Egyesült Államok, hogy útját állja a nemzeti felszabadító mozgalmak fellendülésének, államcsínyeket szervezett azokban a latin-amerikai országokban, amelyeknek kormánya független politikát próbált folytatni. 1944 júliusában puccsot rendezett Columbiában, a néptömegek erélyes fellépése azonban meghiúsította a kísérletet.

A nemzeti felszabadító mozgalom a háború alatt Guatemalában tört előre a legjobban. Jorge Ubico tábornok, az Egyesült Államok kreatúrája kegyetlen katonai diktatúrát vezetett be. 1944 októberében a demokratikus erők fegyveres felkelése, leküzdve a reakció szívós ellenállását, megdöntötte Ubico kormányát. José Arévalo, a kis- és középpolgárság képviselője került hatalomra. Az új kormány egységes köztársaságnak nyilvánította Guatemalát, és demokratikus rendszert épített ki. Közvetlenül a burzsoá demokratikus forradalom győzelme után népmozgalom bontakozott ki az agrárreform megvalósításáért.

A kommunista pártok a háború alatt Latin-Amerika országaiban is megnövelték befolyásukat. A párt több országban elnyerte legalitását, és sorait kibővítve aktívan bekapcsolódott a reakció elleni küzdelembe.

Jelentékenyen megnövekedett a Latin-amerikai Munkásszövetség szerepe. 1945-ben már mintegy 6,5 millió tagja volt.

A második világháború és a fasizmus fölött aratott győzelem nagy hatással volt a latin-amerikai országok fejlődésére, megteremtette a nemzeti felszabadító mozgalmak újabb fellendülésének előfeltételeit. Az osztályküzdelmek főképp Argentínában, Mexikóban, Brazíliában, Chilében és Kubában éleződtek ki.

ARGENTÍNA

Argentína kormánya 1939. szeptember 4-én semlegességi nyilatkozatot tett. Az ország uralkodó körei úgy számítottak, hogy mindkét féllel kereskednek, s így húznak hasznot az európai háborúból. A kereskedelmet azonban semmiképp sem tudták a háború előtti szinten tartani. A háború kitörésekor Argentína bonyolította le az egész latin-amerikai export 36 százalékát, az import 38 százalékát. Búzatermelését tekintve világviszonylatban az ötödik helyen állt. Exportjában nagy szerepet játszottak az állattenyésztés termékei is. A háború elvágta Argentínát európai piacaitól, s ez megrendítette az ország gazdasági életét. Buenos Aires kikötőjébe a háború előtt naponta átlag 150 külföldi kereskedelmi hajó érkezett; ez a mennyiség már a háború első hónapjaiban heti 26 hajóra csökkent. Roppant tömegű mezőgazdasági termék halmozódott fel a rakparton, raktárakban, elevátorokban. Az állattenyésztés termékei is hiába vártak vásárlóra. A nagyvárosokban nőtt a munkanélküliség.

Roberto Ortiz elnök kormánya, hogy kiutat találjon a nehéz helyzetből, 400 000 tonna húsra angol állami rendelést szerzett, két kölcsönügylet keretében 110 millió dollárt vett fel az Egyesült Államoktól, állami ellenőrzés alá vette a valutaügyleteket, és fokozni igyekezett az amerikai országokkal folytatott kereskedelmet. 1939-ben Argentína a latin-amerikai országok importjában 21 százalékkal, exportjában 32 százalékkal részesült; 1945-re ez az arány 49, illetve 61 százalékra emelkedett.

Ortiz elnök betegsége miatt 1940 júniusától 1943 júniusáig Ramón S. Castillo alelnök állt a kormány élén. Castillo külpolitikájában elsősorban Angliára orientálódott, de a hitleri Németországgal is fenntartotta kapcsolatait. Az országon belül tömegével keletkeztek a fasisztabarát és nyíltan fasiszta szervezetek. A kormány politikája ellentétben állt a tömegek érdekeivel, megakadályozta, hogy Argentína népe is részt vegyen a világ népeinek szabadságharcában a fasizmus ellen. A szovjet nép erőfeszítései által lelkesített demokratikus erők felvették a küzdelmet a reakció és a fasizmus ellen, követelték, hogy a kormány szakítson a tengelyhatalmakkal és üzenjen hadat Németországnak, Olaszországnak és Japánnak. A kormány e követelésre azzal válaszolt, hogy 1941

decemberében a parlament akarata ellenére kihirdette az országban az ostromállapotot. Az amerikai külügyminiszterek konzultatív értekezletének 1942 januári ülésén Argentína képviselői tüntetően kijelentették, hogy kormányuk nem szakítja meg a diplomáciai viszonyt a tengelyhatalmakkal.

1943 folyamán a demokratikus pártok egyre erélyesebben követelték a kormánytól, hogy Argentína is csatlakozzék az amerikai félteke védelméhez. Javasolták, hogy tartsanak népszavazást a külpolitikai kérdések eldöntésére. Az uralkodó osztályok mély aggodalommal figyelték a tömegek mozgolódását. Különösen az 1943 szeptemberében soron levő elnökválasztás kimenetelétől féltek.

1943 júniusában az Egyesült Tiszti Csoport — a tisztikar és a tábornoki kar szélsőségesen nacionalista, fasisztabarát elemeit tömörítő szervezet — államcsínyt hajtott végre. Ramírez tábornokot, a korábbi hadügyminisztert, ideiglenes elnökké kiáltották ki. Ramírez kormánya kiáltványt intézett a néphez, amelyben megígérte, hogy visszaállítja az alkotmányt, megszilárdítja a köztársasági intézményeket és „tiszta kezű közigazgatást" teremt. Demagóg nyilatkozatának közzétételével egyidejűleg szétkergette a parlamentet, meghatározatlan időre elhalasztotta az elnökválasztást, valamennyi politikai pártot törvényen kívül helyezte, betiltotta az Általános Munkásszövetséget, elkobozta az újságok jelentős részét, és a legszigorúbb politikai cenzúrát vezette be. A hadseregből és az államapparátusból kikergette a demokratikus elemeket.

„Egyesüljünk a reakció ellen"
Argentin plakát. 1942

Az argentin proletariátus azonban a Kommunista Párt vezetésével tovább folytatta hősies harcát. 1943-ban több helyütt politikai sztrájkok törtek ki, tiltakozásul a Kommunista Párt és a forradalmi szakszervezetek vezetőinek letartóztatása ellen. Szeptemberben a sztrájk Buenos Aires vágóhídjaira és hűtőházaira is átterjedt. 1944 februárjában a textilipar, az élelmiszeripar és a fémipar munkásai szüntették be a munkát.

Az argentin tömegek, bár a kormányzat heves ellenállásába ütköztek, mozgalmat szerveztek az Egyesült Nemzetek, a szovjet nép és a hitlerista hódítók ellen küzdő más népek anyagi megsegítésére.

A Ramírez-kormány külpolitikája nem sokban tért el elődjéétől. 1944. január 26-án azonban, számításba véve a hadiesemények alakulását, a kormány bejelentette, hogy megszakítja diplomáciai kapcsolatát Németországgal és Japánnal. Az Egyesült Tiszti Csoport tagjainak többsége annyira elégedetlen volt ezzel a lépéssel, hogy februárban lemondatta Ramírezt. Helyébe Farrell tábornok került. A hadügyminiszteri széket, majd 1944 júliusától az alelnöki tisztet Juan Perón, az Egyesült Tiszti Csoport tulajdonképpeni vezetője töltötte be.

A Farrell—Perón-kormány szükségesnek tartotta a hazai ipar erőteljesebb fejlesztését. 1944-ben rendeletileg létrehozta a Banco de Credito Industrialt, protekcionista vámtarifát vezetett be, ren-

dezte az üzemi szakoktatást. Bizonyos mértékig a külföldi monopóliumok hatalmát is korlátozni igyekezett. A kormány átlátta, hogy pusztán megtorló intézkedésekkel nem tud leszámolni az erősödő munkásmozgalommal. Elhatározta, hogy ellenőrzése alá vonja a szakszervezeteket. A reformista szakszervezeti vezetők segítségével a kormány megszervezte a munkaügyek és a társadalombiztosítás titkárságát, minisztériumi hatáskörrel; vezetését Perón látta el.

A Szovjetunió győzelmeinek és a demokratikus erők világméretű előretörésének hatására Argentínában is fellendült a diktatúraellenes tömegmozgalom. 1944. május 1-én hatalmas tüntetés zajlott le Buenos Airesben; a tüntetők az alkotmányos rendszer visszaállítását követelték. A Farrell—Perón-kormánynak engednie kellett. Több antifasisztát szabadlábra helyezett, s engedélyezte a Kommunista Párt legális működését.

A háború utolsó éveiben megélénkült az ország gazdasági élete. A háború felfokozta az argentin nyersanyagok és áruk iránti keresletet, az export ismét nekilendült. A háború okozta importkiesés — elsősorban az angol áruk bevitelének csökkenése — kedvezően hatott a hazai ipar fejlődésére. Fellendült az élelmiszeripar, a cementgyártás, a vegyipar, a textil- és cipőipar, a nyomdaipar, részben a szénbányászat és a fémfeldolgozás.

A nemzetgazdaság egészében megnövekedett az ipar részaránya. Ennélfogva átcsoportosultak az osztályerők és politikai erők, megnövekedett a burzsoázia politikai befolyása.

MEXIKÓ

Mexikó semlegessége egészen mást jelentett, mint Argentínáé. Elnöke, Cárdenas (1940-ig) hivatalos nyilatkozataiban elítélte a fasiszta agresszorok tevékenységét, és rokonszenvéről biztosította a tengely ellenfeleit. 1940 augusztusában a Cárdenas-kormány kijelentette: ha az Egyesült Államok háborúba lép, Mexikó követni fogja. Az országban hamarosan bevezették az általános hadkötelezettséget, és létrehozták a Nemzetvédelmi Főtanácsot. Novemberben feljogosították az Egyesült Államokat, hogy légi támaszpontokat létesítsen Mexikó területén és haditengerészeti erői használhassák a Magdalena-öblöt. 1941 márciusában Mexikó kölcsönös segélynyújtási egyezményt kötött az Egyesült Államokkal, agresszió esetére; júliusban megtiltotta a hadászati fontosságú anyagok kiszállítását a nem amerikai országokba; szeptemberben elrendelte a tengelyhatalmak valamennyi mexikói konzulátusának bezárását.

Miután az Egyesült Államok belépett a háborúba, Mexikó megszakította diplomáciai kapcsolatait Németországgal, Olaszországgal és Japánnal, 1942. június 1-én pedig hadat üzent nekik. Ávila Camacho elnök néhány nappal később rendeletet írt alá, amelyben engedélyezte a hadászati anyagok kiszállítását Angliába, a brit dominiumokra, továbbá Kínába és a Szovjetunióba.

Mexikó bekapcsolódása a tengelyhatalmak elleni küzdelembe, felsorakozása az Egyesült Nemzetek oldalán nagyrészt demokratikus társadalmi szervezetei tevékenységének volt köszönhető. A tömegek követelésére a kormány megváltoztatta a Szovjetunióhoz fűződő viszonyát. 1942. június 13-án megtartották a Szovjetunió barátainak nemzeti kongresszusát, amelyen a Latin-amerikai Munkásszövetség elnöke, Lombardo Toledano felhívást intézett Latin-Amerika népeihez: támogassák a szovjet nép harcát a hitlerista Németország ellen.

1942. október 29-én a mexikói társadalmi szervezetek képviselőinek értekezlete az alábbi határozatot hozta: „Az itt képviselt szervezetek nevében kötelességünknek tartjuk felszólítani a köztársaság elnökét és a külügyminisztert, hogy az érvényben levő protokolláris normák és eljárásmódok szerint vessék fel a kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatok újrafelvételének kérdését a Szovjetunióval." Néhány nap múlva Mexikó és a Szovjetunió között helyreállt a diplomáciai kapcsolat.

Belpolitikai téren azonban Camacho kormánya nagyot lépett visszafelé a megelőző Cárdenas-kormányhoz képest. Fő törekvése az volt, hogy elfojtsa az osztályharcot. Kiadta a demagóg jelszót:

Május elsejei felvonulás Mexikóban
Fénykép. 1943

„Nincsenek győztesek, nincsenek legyőzöttek — mindannyian mexikóiak vagyunk." Az 1941-ben hozott munkatörvény megengedte, hogy a vállalkozók elbocsássák a „törvénytelen" sztrájkokban részt vevő munkásokat, az állami tisztviselőknek pedig megtiltotta, hogy szolidaritási sztrájkokat indítsanak.

Agrárpolitikájában Camacho a latifundiumok birtokosaira és a gazdagparasztokra támaszkodott. A korábbi rendeletet, amely megtiltotta a földbirtokosoknak, hogy ellenálljanak az állami földkisajátításnak, eltörölték. A hatóságok még kártalanítást is fizettek a régebben kisajátított földek birtokosainak.

A Mexikói Országos Munkásszövetség opportunista vezetősége még Mexikó háborúba lépése előtt felhívta a munkásokat: „a közös nemzeti érdek" támogatása jegyében „tartózkodjanak a sztrájkoktól". Az uralkodó osztályok a háborús helyzetre hivatkozva és a „nemzeti egység" jelszavával visszaélve fokozták a munkásosztály kizsákmányolását és korlátozták a demokratikus szabadságjogokat. De a mexikói proletariátus nem tette le a fegyvert. Harci ereje az 1941 szeptemberi események során mutatkozott meg a legvilágosabban. Az elnöki palota őrsége tüzet nyitott egy szakszervezeti küldöttségre, amely kihallgatást akart kérni az elnöktől. Nyolc munkás meghalt, sokan megsebesültek. A rendőri erőszak áldozatainak temetése szeptember 26-án hatalmas demonstrációvá vált, több mint 100 000 ember részvételével. A fővárosban leállt a forgalom, az elektromos művek beszüntették az áramszolgáltatást. A mexikói proletariátusnak ez a fellépése határozottan politikai jellegű volt.

Miután Mexikó belépett a háborúba, a munkások megértették, hogy minden erőt a fasiszta tömb ellen kell mozgósítani, és tartózkodtak a sztrájkoktól. A vállalkozói önkény és kizsákmányolás azonban arra kényszerítette őket, hogy harcoljanak jogaikért. 1942 február-márciusban sztrájkba lépett több mint 30 000 vasúti munkás és 15 000 olajmunkás. 1943 és 1944 folyamán nagy textilipari, vasutas- és bányászsztrájkok zajlottak le (1944-ben 70 000 bányász kétheti sztrájkkal 50 százalékos béremelést harcolt ki). 1943-ban hivatalos adatok szerint 766 sztrájk folyt le, több mint 80 000 résztvevővel, 1944-ben 887 sztrájk, 165 000 résztvevővel.

A háború éveiben a mexikói munkásmozgalom lényegében még spontánul fejlődött, és nélkülözte a helyes politikai vezetést. A szakszervezetek opportunista vezetői a vállalkozók malmára hajtották a vizet. Mexikó Kommunista Pártjának 1944 márciusában összeült IX. kongresszusa az északamerikai „browderisták" hibás álláspontját tekintette irányadónak.

A széttagolt és tájékozatlan munkásosztály nem tudta maga mellé állítani a rendkívül súlyos viszonyok közt élő parasztságot. A falusi népesség gyors ütemben differenciálódott: tekintélyes falusi burzsoázia alakult ki, és felduzzadt a mezőgazdasági proletariátus.

Mexikó nemzetgazdasága a háború éveiben sokat fejlődött. A nemzeti burzsoázia gazdaságilag is, politikailag is megerősödött. A háborús konjunktúra következtében a feldolgozó ipar több mint 240 új üzemmel bővült. A Mexikóban előállított öntöttvas mennyisége 1939-től 1945-ig 99 200 tonnáról 211 400 tonnára, az acél mennyisége 141 200-ról 214 600 tonnára nőtt. E kétségtelen ipari fejlődés ellenére azonban Mexikó továbbra is agráripari ország maradt.

Az amerikai tőkeexpanzió nagymértékben gátolta Mexikó gazdasági fejlődését. A behatolás főképp „vegyes társaságok" révén történt, amelyek névleg mexikói tulajdonban voltak, valójában azonban egy-egy amerikai monopólium uralta őket. A háború alatt az amerikai monopolisták több mint 1000 millió dollárt fektettek be Mexikóban. Beruházásaik 1940-ben 357 millió dollárt tettek ki, 1944-ben pedig már 420 milliót. Mexikó külkereskedelmi téren is mindinkább függő helyzetbe került az Egyesült Államokkal szemben. Az utóbbi 1942-ben olyan kereskedelmi szerződést erőltetett Mexikóra, amelyet az amerikai monopóliumok jól felhasználhattak pozícióik megerősítésére. 1939-ben Mexikó importjának 66 százaléka az Egyesült Államokból származott, exportjának 58,8 százaléka pedig odament; ez az arány 1945-ben már 82,4, illetve 84,5 százalék volt.

BRAZÍLIA

A háború elején Brazíliában is, akárcsak a többi latin-amerikai országban, gazdasági nehézségek támadtak, elsősorban a külkereskedelem összezsugorodása folytán. Vargas elnök kormánya úgy próbált kilábalni a helyzetből, hogy korlátozásokat léptetett életbe a nyersanyag-, a fűtőanyag- és az energiagazdálkodás terén. A kormány 1940 januárjában ötéves tervet fogadott el a közmunkák megszervezéséről és a nemzetvédelem erősítéséről.

Külpolitikai téren a kormány a semlegességhez ragaszkodott. Egyes németbarát csoportok a német szövetséget és a tengely oldalán való hadba lépést sürgették. A kormányzó körök ezzel szemben az Egyesült Nemzetek felé hajlottak.

1942. augusztus 22-én Brazília megüzente a háborút Németországnak és Olaszországnak. Kihirdették a háborús állapotot, szeptember 18-án bevezették az általános hadkötelezettséget. A gazdaságot a háború követelményeinek megfelelően átalakították, a munkásokat mozgósítottaknak nyilvánították. Vargas kormánya a rendőrség és a korporatív szakmai szervezetek segítségével igyekezett elfojtani a munkásmozgalmat, s a legszigorúbb politikai cenzúrát vezette be. Dühöngött a rendőrterror. A forradalmárokat, az 1935-ös hősi harcok részeseit, köztük Luis Carlos Prestest, Brazília Kommunista Pártjának vezetőjét, továbbra is börtönben tartották. Prestest 1940 novemberében másodszor is bíróság elé állították, és a különleges törvényszék újabb 30 évi börtönre ítélte.

A brazil kaucsuk útnak indítása az Egyesült Államok felé
Fénykép. 1943

De az uralkodó körök semmilyen erőfeszítéssel sem érhették el „az osztályok békéjét és együttműködését". 1941—1943-ban antifasiszta tömegmozgalom bontakozott ki az országban. 1943 augusztusában összeült Brazília Kommunista Pártjának második nemzeti konferenciája, amelyen a párt feloszlatására törekvő likvidátorok vereséget szenvedtek.

A háború alatt több mint 10 000 új ipari üzem létesült Brazíliában, nagyobbrészt kisüzemek. A termelés egészében véve 37 százalékkal emelkedett. Mindenekelőtt a textilipar, a bányászat és a fémfeldolgozó ipar lendült fel. Brazília, történetében először, ipari készítményeket kezdett exportálni. A nemzeti burzsoázia gazdasági és politikai befolyása megerősödött.

A brazil mezőgazdaság ezzel szemben visszaesett. Bár a megművelt terület a háború idején 2,4 millió hektárral nőtt, a termelés az 1939. évi szint alatt maradt. A mezőgazdasági exportcikkek termelése 22 százalékkal csökkent. Több százezer paraszt kénytelen volt elvándorolni falujából.

Az amerikai imperializmus a háború alatt megszilárdította brazíliai pozícióit, mind a külkereskedelmi forgalomban, mind pedig tőkebefektetés útján. 1945-ben az amerikai export-import részesedés 49,3, illetve 55,1 százalék volt, szemben az 1938. évi 34,3 és 24,2 százalékos részesedéssel. 1939-ben a brazíliai angol befektetések még lényegesen felülmúlták az észak-amerikaiakat: 1043 millió dollár angol tőke állt szemben 495 millió dollár amerikai tőkével. 1945-re az angol befektetések 25 százalékkal csökkentek Brazíliában, és elmaradtak az itt invesztált amerikai tőke mögött. A latin-amerikai országokba a kölcsönbérleti törvény szerint irányított szállítmányok kétharmadát Brazília kapta (361 millió dollár értékben). Az Egyesült Államok ezenkívül 95 millió dollár értékű segélyt és kölcsönt nyújtott Vargas kormányának.

Brazília dolgozói — nem utolsósorban a Szovjetunió győzelmeinek hatására — egyre erőtelje-

sebb harcot folytattak a reakció és a diktatúra ellen, a szabadságért és a demokráciáért, a szövetségeseknek nyújtandó még hatékonyabb támogatásért. A São Pauló-i diákok 1943 novemberében tüntetést rendeztek a diktatorikus rezsim ellen. 1944-ben sztrájkba léptek több tengerparti város kikötőmunkásai és a Minas Gerais-i bányászok. 1945 májusában egyedül Rio de Janeiróban 365 sztrájk zajlott le. Már a burzsoá-földesúri körökben is terjedt a felismerés, hogy „lépést kell tartani a korral", azaz le kell mondani a diktatúra leggyűlöletesebb megnyilvánulásairól.

Brazília Kommunista Pártja következetes küzdelmet folytatott a demokratikus erők tömörítéséért. Tekintélye országszerte megerősödött. A munkásság, parasztság és értelmiség leghaladóbb elemei a párt soraiba léptek. A párt 1945 március elején lépett ki az illegalitásból; akkor 4000 tagja volt. A következő év során pedig több mint 100 000-rel növelte taglétszámát.

CHILE

Chilében a második világháború kitörésekor a radikális párti Pedro Aguirre Cerda kormánya volt hatalmon, amely a népfrontra támaszkodott. A népfront az 1938 októberi választásokon aratott győzelmet. Tagja volt a Kommunista, a Szocialista és a Radikális Párt, a Chilei Munkásszövetség és néhány más szervezet. A kormány programja a következő reformokat helyezte kilátásba: a dolgozó tömegek helyzetének megjavítása, a burzsoázia és az idegen tőkések jövedelmeire kivetett adó növelése, a nemzeti ipar fejlesztése és így tovább. Mindez a hazai reakció és a külföldi monopóliumok heves ellenállását váltotta ki. A kormány engedményeket tett a földbirtokosoknak és a reakciós papságnak; ezek ugyanis gazdasági nyomással és megfélemlítéssel erősen befolyásuk alatt tartották a szegényparasztság és a mezőgazdasági proletariátus nagy részét.

Chile az Egyesült Államok háborúba lépése után is semleges maradt.

Az 1942-es választásokon a dolgozó tömegek a gazdasági és társadalmi élet gyökeres megreformálását és a fasizmus elleni határozott harcot követelték. 1942 februárjában a Demokratikus Szövetség jelöltje, Juan Antonio Ríos lett az elnök. A Demokratikus Szövetség az 1941-ben felbomlott népfront utódjaként keletkezett. Programja magában foglalta az agrárreform megvalósítását és a külföldi tőke uralmának korlátozását. A Ríos-kormány 1943-ban, a földbirtokos és finánctőkés elemek heves ellenállását legyűrve, megszakította diplomáciai kapcsolatait a tengelyhatalmakkal. Ugyanakkor semmit sem tett azért, hogy megszüntesse a német fasiszta ügynökségek aknamunkáját. A fasiszták a nagyvárosokban és az ország több vidékén csaknem nyíltan szervezkedtek; mintegy 327 csoportjuk működött Chilében.

Chile Kommunista Pártja következetesen ragaszkodott a demokratikus erők egységének politikájához, és kidolgozta az ország gyökeres gazdasági és politikai átalakításának programját. Politikája tökéletesen megfelelt a dolgozó tömegek törekvéseinek, és tovább növelte a párt tekintélyét és népszerűségét. Erről tanúskodott az a tény, hogy a párt taglétszáma a háború végére 100 000 főre nőtt, és hogy a párt döntő befolyásra tett szert valamennyi nagyobb szakszervezetben. A chilei ipari munkások, föld nélküli parasztok és mezőgazdasági munkások kitartó küzdelmet folytattak életviszonyaik javításáért, a nemzeti egységért, az ország függetlenségéért és azért, hogy Chile is részt vegyen a fasizmus elleni harcban az Egyesült Nemzetek oldalán.

A háború alatt romlott a dolgozók helyzete: a létfenntartási költségek 2,5-szeresre emelkedtek, az elsőrendű fontosságú fogyasztási cikkek árai felszöktek. A chilei burzsoázia és a földbirtokosok ezzel szemben meggazdagodtak a háborún.

A háborús viszonyok Chilében is elősegítették a nemzetgazdaság fejlődését. A kormány az elveszett európai piacok helyett új piacokat keresett. 1940—1943 folyamán Chile egész sor kereskedelmi szerződést és megállapodást kötött más amerikai országokkal. Ríos kormánya ötéves tervet dolgozott ki a gazdasági élet, elsősorban a bányászat fejlesztésére. Az Egyesült Államok hatalmas összegeket

„Chile a Szovjetunióval együtt küzd a fasizmus ellen"
Santiagói felirat. Fénykép. 1943

fizetett Chilének hadászati nyersanyagokért. Chile a háború alatt 70 millió dollár értékű aranyat és külföldi valutát halmozott fel. Az Egyesült Államoktól való függősége mégsem lazult, sőt, fokozódott. Réz- és salétromkincseivel az Egyesült Államok rendelkezett. Az amerikai bányatársaságok 320 millió dollár profitot sajtoltak ki Chiléből. Az Egyesült Államok monopóliumai valamennyi gazdasági ágban megszilárdították pozícióikat, háttérbe szorítva az angol tőkét.

KUBA

Kuba 1939—1941-ben semleges volt. A legfontosabb gazdasági pozíciókat kezükben tartó reakciós körök azonban, miközben a demokratikus országok ügye iránti odaadásukat hangoztatták, ténylegesen együttműködtek a fasiszta szervezetekkel.

A kubai kormány — amelynek 1940-től Batista volt az elnöke — 1941 decemberében hadat üzent Japánnak, Németországnak és Olaszországnak. Kuba az Egyesült Államok légi- és haditengerészeti erőinek rendelkezésére bocsátotta fontosabb kikötőit és területének egy részét, a német tengeralattjárók elleni harc céljaira. Kuba fegyveres erői ténylegesen amerikai parancsnokság alá kerültek. Az Egyesült Államok nagy mennyiségű fegyvert küldött Kubába. Az észak-amerikai katonai iskolákban sok kubai tényleges tiszt tanult. A kubai kormány elrendelte az általános hadkötelezettséget, és két katonai kiképzőtábort létesített, 4—4000 főnyi befogadóképességgel. Megszervezte a polgári honvédelmi szolgálatot, a Nemzeti Antifasiszta Frontot, a szövetségesek megsegítésének kubai—amerikai alapját és egyéb szervezeteket.

Az Egyesült Államok, a háborús helyzetet kihasználva, komoly erőfeszítéseket tett kubai

gazdasági pozícióinak megszilárdítására. Az amerikai Export—Import Bank 1941-ben 25 millió dollár kölcsönt nyújtott Kubának, uzsorafeltételek mellett. Később az amerikaiak újabb 11 millió dollárt bocsátottak Kuba rendelkezésére a cukoripar fejlesztésére. Kuba ezenkívül a kölcsönbérleti törvény keretében is nagy összegeket kapott katonai célokra. 1942-ben és 1943-ban az Egyesült Államok Kuba egész cukornádtermését felvásárolta, 1944-re pedig 4 millió tonnát kötött le. Ugyanakkor újabb 20 millió dollárt kölcsönzött Kubának. A kubai export értéke, amely 1933-ban 22,7 millió dollár volt, az 1941—1945-ös időszak végére 147,1 millió dollárra emelkedett. A háború végén az Egyesült Államok vette át a kubai export 80,7 százalékát (míg 1936-ban 64,4 százalékát). Kuba mindinkább függő viszonyba került az Egyesült Államokkal szemben. Végül is az amerikai tőke kezére került a kubai föld negyede, a cukoripar kétharmada, a távbeszélő hálózat és a városi közlekedés, az elektromosenergia-termelés, a légi szállítás és a bányászati ipar.

Batista, hogy megerősítse politikai helyzetét, a „nemzeti érdekek védelmének" jegyében kibővítette kormányát, és miniszteri tárcákat juttatott a különböző ellenzéki pártok képviselőinek.

Az amerikai imperializmus elleni harcban a Forradalmi Kommunista Szövetség játszotta a vezető szerepet, amely maga köré tömörítette az ország haladó demokratikus erőit.

A Forradalmi Kommunista Szövetség először 1940-ben indult az általános választásokon, és már akkor jelentős sikert ért el: az alkotmányozó gyűlésbe 8 kommunista képviselő, a helyi választott testületekbe pedig 84 kommunista tisztségviselő került be; a szövetség 2 tagja polgármester lett.

1940-ben kidolgozták az új alkotmányt. Ez a néptömegek harcának fontos eredménye volt. A Forradalmi Kommunista Szövetség részt vett az alkotmány kidolgozásában, és döntő szerepe volt abban is, hogy az alkotmányozó nemzetgyűlés elfogadta azt. Az általános választásokon és az új alkotmány elfogadtatásában igen nagy szerepet játszott a Kubai Munkásszövetség, amelynek élén Lazaro Peña állt.

A Forradalmi Kommunista Szövetség tekintélye és tömegbefolyása olyan nagyra nőtt, hogy 1943-ban Batista elnök kénytelen volt bevenni a kormányba Juan Marinellót, a szövetség elnökét, és átengedni neki a miniszterelnök-helyettesi széket. Ez volt az első eset, hogy egy latin-amerikai országban kommunista tagja is volt a kormánynak.

1944-ben, a soron levő választásokat megelőző éles harc időszakában, összeült a Forradalmi Kommunista Szövetség IV. kongresszusa. A kongresszus résztvevői elhatározták, hogy a szövetséget a továbbiakban Kubai Népi Szocialista Pártnak fogják nevezni. Ezzel is hangsúlyozni kívánták, hogy széles népi pártot akarnak létrehozni, amely nemcsak a munkásosztály élharcosait tömöríti, hanem a parasztságot és az értelmiséget is soraiba várja.

Az 1944. évi választásokon a Népi Szocialista Párt mint a demokratikus koalíció vezető ereje vett részt a választási kampányban. Kuba elnökévé Grau San Martínt, az ellenzéki Kubai Forradalmi Párt vezetőjét választották meg. A szenátusi és községtanácsi választások a kommunisták nagy előretöréséről tanúskodtak: 122 000 ember szavazott a kommunista jelöltekre. Kuba történetében először három kommunista került a szenátusba: Juan Marinello, César Vilar és García Agüero. A helyi választott testületekbe 147 kommunista jelölt került be.

A Szovjetunió népszerűsége a háború alatt Kubában is megnövekedett. A kubai munkások konferenciája, amely 500 000 dolgozót képviselt, így nyilatkozott: „Tudják meg szovjet testvéreink: a kubai proletariátust az a kívánság tölti el, hogy segíthessen a szovjet népnek abban a harcban, amelyet hazájának leggonoszabb ellensége ellen vív."

XIX. FEJEZET

A NEMZETKÖZI MUNKÁS- ÉS KOMMUNISTA MOZGALOM A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN

A második világháború súlyos próba elé állította a munkásosztályt, annak politikai pártjait és szervezeteit. A történelemben példa nélkül álló világmészárlás roppant terheket rakott a dolgozók vállaira. Nehezebb lett és bonyolultabbá vált a munkásosztály osztályharca. Ugyanakkor a munkásságnak — mindenekelőtt a kommunistáknak — mérhetetlen felelősséggel járó feladatokat kellett vállalniuk. E feladatok helyes megoldásától nemcsak a munkásosztály jövendő sorsa függött, hanem az összes dolgozó népeké is. A legfőbb feladat a fasizmus szétzúzása volt. A kommunista pártoknak és a velük együtt dolgozó forradalmi szervezeteknek mindenekelőtt gondosan számításba kellett venniük a különböző országokban kialakult erőviszonyokat és sajátos feltételeket; új taktikát kellett kidolgozniuk és olyan politikát vinniük, amely biztosíthatta a fasizmus szétzúzását, a reakció vereségét, és kedvező feltételeket teremthetett a béke, a demokrácia és a szocializmus győzelméhez.

A MUNKÁSOSZTÁLY ÉS SZERVEZETEI A HÁBORÚ KEZDETI SZAKASZÁBAN

A kapitalista országok uralkodó osztályai arra igyekeztek kihasználni a háborús viszonyokat, hogy még inkább elnyomják a munkásosztály szervezeteit, elsősorban a kommunista mozgalmat. A fasiszta államokban és a fasiszták által megszállt országokban véres terror tombolt, amely egyre nagyobb méreteket, egyre kegyetlenebb formákat öltött. Németország, Ausztria és Olaszország kommunistái már évekkel a háború kitörése előtt illegalitásba szorultak, és rendkívül nehéz, életveszélyes körülmények között folytatták munkájukat. Tömegkapcsolataik a terror és a sovinizmus tobzódása miatt meggyengültek. Franciaországban a kormány 1939-ben megtorló intézkedésekkel sújtotta és illegalitásba kényszerítette a Kommunista Pártot. A Németország és szövetségesei ellen háborút viselő európai kapitalista országok mindegyikében korlátozták vagy betiltották a kommunista pártok működését.

A kommunista pártok azonban a nehézségek és üldöztetések ellenére, a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusának határozataira és saját országuk konkrét viszonyainak elemzésére támaszkodva kimunkálták azt a politikai vonalat, amely lehetővé tette, hogy rendezzék soraikat és kiemelkedő szerepet vigyenek a tömegek antifasiszta harcának megszervezésében.

Mindenekelőtt a munkásosztály különböző csoportjainak akcióegységét kellett megteremteni és megszilárdítani; ennek a feladatnak a megoldásától függött a világproletariátus harcának hatékonysága. A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa után ezen a téren születtek is bizonyos

sikerek. A háború elején azonban a jobboldali szocialista vezetők egységbontó politikája mindent semmivé tett, amit e téren korábban sikerült elérni.

A jobboldali szociáldemokrata vezetők — különösen a háború első időszakában — kommunista-ellenes hangulatot szítottak pártjaikban. Céljuk az volt, hogy diszkreditálják a kommunista pártokat, és a kedvezőnek vélt helyzetet a kommunisták teljes kiszorítására és saját hegemóniájuk megteremtésére használják fel a munkásmozgalmon belül.

Hosszú szünet után 1940 februárjában Brüsszelben összeült a Szocialista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága. A szovjet—finn konfliktus ideje volt ez. Az ülés egész menete világosan mutatta, hogy a jobboldali szociáldemokrácia vezérei nem azzal törődtek, miképp tömöríthetnék az erőket a német fasizmus fenyegető veszedelme ellen, hanem elsősorban a kommunizmus elleni harc kérdéseivel foglalkoztak. Blum és Citrine szemrehányásokkal illették a skandináv országok szociáldemokratáit, hogy még mindig nem mozgósították Finnország megsegítésére. Hasonlóképp foglalt állást Hilferding, hangoztatva, hogy az Egyesült Államoknak fel kell lépnie a Szovjetunió ellen. Néhány szociáldemokrata vezető — így a finn Tanner és a magyar Peyer — nyíltan támogatta a reakciós finn köröket. A jobboldali vezetés politikája ellen azonban már ebben az időszakban felléptek a baloldali szocialisták, akik a fasizmus elleni harc fokozását és a szovjetellenes akciók beszüntetését követelték.

Szélsőségesen reakciós álláspontra helyezkedett a Szocialista Ifjúsági Internacionálé vezetősége. 1939 októberében Lille-ben összeült a szervezet soron levő kongresszusa. Ezt megelőzően több forradalmi beállítottságú ifjúsági szervezetet kizártak a nemzetközi szervezetből: így az Egyesült Spanyol Szocialista Ifjúságot, a Brüsszeli Egyesült Ifjú Gárdát, az Angol Ifjúság Munkáspárti Ligáját és másokat. A lille-i kongresszus három kérdéssel foglalkozott: a háborúhoz való viszony kérdésével, a Szovjetunióhoz való viszony kérdésével és a munkásifjúság egységfrontjának problémájával. A felhívásban, amelyet ez a kongresszus a Szocialista Ifjúsági Internacionáléhoz csatlakozott fiatalokhoz intézett, s amelyet a nemzetközi szervezet elnöke és titkára, Torsten Nilsson és Erich Ollenhauer írt alá, egyetlen szóval sem említették a háborúba lépett imperialista hatalmak valódi céljait, ugyanakkor erélyesen elítélték a Szovjetuniót. A Szocialista Ifjúsági Internacionálé vezetői nyilatkozatok és felhívások egész sorozatában követelték a Szovjetunió elleni határozott fellépést. Felszólították Chamberlain és Daladier kormányát: szereljenek fel és indítsanak Finnországba expedíciós hadtesteket, vegyék angol és francia uralom alá a Fekete-tengert, és haladéktalanul indítsanak támadást a Kaukázusban a Szovjetunió ellen. Nilsson és társai a legközvetlenebb módon részt is vettek egy „önkéntes hadtest" megszervezésében.

Az események menetét akkor még bizonyos mértékig befolyásolhatták volna az amsterdami Internacionáléhoz csatlakozott szakszervezetek, amelyek a háború kitörésekor 17,5 millió embert tömörítettek. Vezetőségük taktikája azonban megakadályozta fellépésüket.

Közvetlenül a háború kitörése után állandó jellegű angol—francia szakszervezeti bizottságot szerveztek. Titkára Citrine lett, a vezetőség tagjai közé beválasztották Jouhaux-t, Belint, Schevenelst. 1939. december 14-én a bizottság határozatot hozott az úgynevezett Finn Ügyek Bizottsága és a Finn Segélyalap megszervezéséről. Elhatározta, hogy szovjetellenes röplapokat és brosúrákat fog kiadni. Ezeket a határozatokat — eltérően az amsterdami Internacionálé sok korábbi, soha végre nem hajtott határozatától — azonnal foganatosították. 629 szakszervezetet kizártak az amsterdami Internacionáléból, azon a címen, hogy „összejátszanak a kommunistákkal". Ezzel a második világháború elején megbontották a munkásosztály egységét. A munkásegységben rejlő nagy lehetőségek nem valósulhattak meg. Anglia, Franciaország, Belgium és néhány más állam uralkodó körei — a szociáldemokrata pártok jobboldali vezéreinek és a szakszervezetek reformista vezetőinek közvetlen segítségével — nem arra törekedtek, hogy minden erőt a fasizmus elleni harcra mozgósítsanak, hanem hajtóvadászatot indítottak országaik haladó elemei ellen, s ezzel hatalmas kárt okoztak

az antifasiszta mozgalomnak. A hitleri Németország és a vele szövetséges hatalmak vezető körei pedig értettek ahhoz, hogy a maguk javára aknázzák ki a munkásosztály megosztottságát. Mindez nem kis szerepet játszott abban, hogy a háború elején a fasiszták oly könnyen aratták egyik győzelmüket a másik után.

VÁLTOZÁSOK A MUNKÁSMOZGALOMBAN A FASISZTA AGRESSZIÓ HATÁSÁRA

A németek 1940 tavaszán megszállták Dániát és Norvégiát, hamarosan lerohanták Belgiumot és Hollandiát, és behatoltak Franciaországba. A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága ebben a helyzetben felhívással fordult a világ dolgozóihoz: „A nemzetközi proletárszolidaritás eszméjének soha nem volt olyan életbe vágóan nagy jelentősége valamennyi ország munkásai számára, mint most, az Európát és Ázsiát elborító háborús tűzvész napjaiban... Sorakozzatok fel a szocializmus nagy országa mellé! Éljen a világ proletariátusának testvéri szövetsége!"

Ahogy a háború kiterjedt, izmosodott a népi ellenállás is. Az első időben az ellenállási mozgalom még nem volt sem elég szervezett, sem elég céltudatos; az egyes csoportok általában külön, egymástól elszigetelten dolgoztak.

A megszállt országok ellenállási mozgalma 1940 második felében—1941 elején tömegmozgalommá kezdett válni, s mindinkább kikristályosodott két politikai vonal, két stratégia és taktika.

Az egyik vonalat a kommunista pártok vezette demokratikus erők érvényesítették. Ez a politikai vonal a néptömegek valódi érdekeit tükrözte, s a megszállók és segítőtársaik teljes megsemmisítését tűzte ki célul valamennyi országban. A kommunista pártok arra törekedtek, hogy egyesítsék a nép erőit, és széles nemzeti frontot hozzanak létre a fasizmus ellen.

A második vonalat a burzsoá emigráns kormányok és a megszállt országokban élő híveik képviselték. Ők is azt akarták, hogy Németország és szövetségesei vereséget szenvedjenek, de felléptek a felszabadító tömegmozgalom kibontakoztatása ellen, ragaszkodtak a passzív ellenállás taktikájához, sőt, időnként kifejezetten visszatartották a megszállt országok harcra kész erőit.

A kommunista pártok szembefordultak ezzel a politikával. A megszállt országokban mély illegalitásban, szoros együttműködésben más hazafias szervezetekkel megkezdték a népi felszabadító mozgalmakat összefogó központok kiépítését. Elnevezésük országonként különbözött, de minden országban ezek a szervek vezették a népi ellenállást. Munkájukban különböző politikai meggyőződést valló emberek vettek részt: kommunisták, szocialisták, kereszténydemokraták, más politikai pártok és szervezetek képviselői. Bekapcsolódtak a küzdelembe olyan emberek is, akik azelőtt távol álltak a politikától. A közös harc során mindinkább leküzdötték a munkásosztály évtizedes megosztottságát.

A megszállók arra számítottak, hogy az olyanfajta árulók segítségével, mint Quisling, Mussert, Degrelle, Nedić, Vang Csing-vej és a hozzájuk hasonlók, rabságban tarthatják az elfoglalt országok népeit. A népek ellenük indított harca azonban napról napra tömegesebb és szervezettebb lett.

A kommunista pártok országuk konkrét viszonyaiból kiindulva dolgozták ki mindenütt az antifasiszta harc programját. Csaknem valamennyi program előirányozta a fegyveres hazafias osztagok felállítását és a nemzeti felszabadító bizottságok megszervezését. A kezdeti időszakban igen fontos volt az is, hogy leküzdjék a kétségbeesést és reménytelenséget, amely a német fasiszta fegyveres erők sorozatos győzelmeinek hatására a megszállt országok lakosságának nem kis részét magával ragadta.

A mély illegalitás viszonyai között kapcsolatok szövődtek a kommunisták és a szocialisták között, titkos antifasiszta harci csoportok szerveződtek, nagy példányszámú újságok, röplapok,

bulletinek jelentek meg. A legkegyetlenebb terror, a koncentrációs táborok, a fizikai megsemmisítés korszerűsített és kifinomult módszerei sem gátolhatták meg a kommunista pártok tevékenységét, amely a nép iránti önzetlen odaadásról tanúskodott.

A MUNKÁS- ÉS KOMMUNISTA MOZGALOM FEJLŐDÉSÉNEK ÚJ SZAKASZA

Németország támadása a Szovjetunió ellen, a Nagy Honvédő Háború megindulása új szakaszt nyitott az ellenállási mozgalom s egyszersmind a nemzetközi munkásmozgalom történetében. A szovjet nép egy emberként kelt fegyveres harcra a hódítók ellen. A Szovjetunió fegyveres erői, miközben a frontokon küzdöttek, támogatást kaptak a népektől, az ellenség hátában működő partizánseregektől.

A Szovjetunió Kommunista Pártja és a szovjet kormány megtette a szükséges intézkedéseket, hogy összehangolja a partizánok és a reguláris hadsereg hadműveleteit. Segítette a Szovjetunióban élő külföldiek harci egységeinek megalakítását. Ellátta a partizánokat fegyverrel, élelmiszerrel és mindennel, amire szükségük volt a hatékony harci tevékenységhez. A háború folyamán kapcsolatok épültek a szovjet partizánok és Lengyelország, Csehszlovákia, Jugoszlávia s más országok ellenállói között. A fasizmussal szemben kibontakozott ellenállási mozgalom soha nem látott méretet és internacionális jelleget öltött.

A fasiszta hordákkal harcban álló népek mozgósításában és tömörítésében nagy szerepe volt az antifasiszta koalíció megalakulásának is.

A kommunista pártok a fasiszta agresszorok elleni harcot tekintették elsőrendű feladatuknak. Ebből következett stratégiájuk és taktikájuk is. A megszállt országokban az antifasiszták a termelés csökkentésére, szabotázs- és diverziós akciók szervezésére, a fasiszta rablók fizikai megsemmisítésére törekedtek. Az antifasiszta koalíció országaiban működő kommunista és munkáspártok kiadták a jelszót: „Mindent a frontnak, minden erővel a fasiszta Németország mielőbbi szétzúzásáért!" Voltak olyan jelszavak is, amelyeket minden kommunista párt egyformán érvényesnek tekintett: a közös ellenséggel szembeni összefogás, a világméretű tömörülés jelszavai. A kommunisták a következő felhívásokkal fordultak a népekhez: „Teremtsetek hatalmas erejű egységfrontot!" „Kovácsoljátok ki az egységet!" „Haladjatok együtt a szabadságért harcolókkal!" „Minden erőt a fasizmus leverésére!" „A népek jövője a Szovjetunió győzelmén múlik!"

A megszállt országokban a partizánok harcoltak a leghatékonyabban és a legeredményesebben. Első soraikban mindenütt ott voltak a kommunisták. Kezdeményezésükre és vezetésükkel összenemzeti szervezetek alakultak. Így Franciaországban az Ellenállás Nemzeti Tanácsa; Olaszországban az Olasz Népi Egység Akcióbizottsága, amely utóbb Nemzeti Felszabadító Bizottsággá alakult át; Görögországban a Nemzeti Felszabadító Front; Jugoszláviában a Népi Felszabadító Partizánosztagok Vezérkara, utóbb Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg; Lengyelországban a Népi Gárda partizánosztagai; Bulgáriában a Hazafias Front; Albániában a Nemzeti Felszabadulás Főtanácsa; Romániában a Hazafias Front; Németországban a Szabad Németország Nemzeti Bizottsága; Norvégiában a Szabadság Tanácsa; Koreában a Haza Újjászületésének Társasága; a Fülöp-szigeteken a Népi Front; Vietnamban a Függetlenségi Liga (Viet Minh); Burmában az Antifasiszta Népszabadság Liga és így tovább. A népi ellenállás centrumait irányító hazafiak összenemzeti méretekben bontakoztatták ki népük antifasiszta harcát.

A kommunisták hallatlan erőfeszítések árán, az illegalitás nehéz körülményei között újjáteremtették a fasiszták által betiltott és szétkergetett munkásszervezeteket. Ezek a szervezetek szabotázsakciókat hajtottak végre az üzemekben, a közlekedési vonalakon és a mezőgazdaságban. Kommunisták küzdöttek azért is, hogy a börtönökbe és koncentrációs táborokba zárt tömegek ne

veszítsék el lelkierejüket; más antifasisztákkal összefogva szökéseket szerveztek, felkeléseket készítettek elő és hajtottak végre.

A kommunisták a küzdelem általános demokratikus feladatait állították előtérbe, és a nemzeti felszabadulás ügyét szorosan összekötötték a dolgozók társadalmi felszabadulásának ügyével.

A Szovjetunió Kommunista Pártja és valamennyi demokratikus tömegszervezete az ellenség mielőbbi összezúzására összpontosította erejét. A legtapasztaltabb kádereket, köztük a köztársasági, területi és kerületi pártszervek sok vezetőjét, a frontra és az ellenség hátába irányították. A kommunisták a fasiszta területrablók elleni harcban tanúságot tettek erényeikről: bátran, vakmerően, megfélemlíthetetlenül, utolsó csepp vérüket hazájuknak áldozva vetették magukat a küzdelembe.

Az Egyesült Államok és Anglia kommunistái termelési egységbizottságokat hoztak létre. Ezek minden erejükkel a termelés növelésén fáradoztak, hogy ily módon elősegítsék az ellenség szétzúzását. Az amerikai hadseregben több mint 15 000 kommunista harcolt. A kommunisták gyűléseket és összejöveteleket szerveztek, s felhívták a dolgozókat a német fasizmus és a japán militarizmus, valamint a fasiszták hazai ügynökei elleni harcra. Nagy-Britannia Kommunista Pártja azon fáradozott, hogy megerősítse az angol—szovjet összefogást és megteremtse a két nép nagy erőt biztosító egységfrontját. Az angol munkások számos javaslatot és előterjesztést tettek a haditermelés maximális fokozására.

A munkásság túlnyomó többségének magatartását az határozta meg, hogy a fasiszta hódítók elleni háború mélységes igazának tudatában voltak. Anglia, az Egyesült Államok, Kanada, Latin-Amerika dolgozó emberei nagy szolgálatot tettek ennek az igaz ügynek azzal, hogy tömegesen küzdöttek az európai második front megnyitásáért. Mozgalmukat a kommunisták kezdeményezték és lelkesítették. Anglia, majd az Egyesült Államok kommunista pártjainak konferenciái (1942 májusában, illetve 1942 november-decemberében) a második front problémáit tűzték napirendre.

Az angol és amerikai munkásosztálynak a termelés fokozásáért és a második front mielőbbi megnyitásáért indított erőteljes mozgalma a legszorosabban összekapcsolódott azzal a harccal, amit a munkások jogaik védelmében vívtak a burzsoázia ellen. Angliának, az Egyesült Államoknak és az antifasiszta koalíció más államainak a munkásai megértették, hogy nemzetük erőit a fasiszta hatalmak szétzúzására kell összpontosítaniuk, ezért tartózkodtak a sztrájkharctól, és csak a végső esetben nyúltak a munkabeszüntetés fegyveréhez.

Jelentősen megnövekedett a kommunista pártok szerepe és befolyása Ázsia országaiban, ahol nehéz viszonyok között folyt a harc a japán hódítók és az őket támogató helyi reakciósok ellen. Minthogy a munkásosztály az ázsiai országokban viszonylag kis létszámú volt, a nemzeti felszabadító küzdelem nagymértékben a parasztságra és a kispolgárságra támaszkodott; a párt ezekből a rétegekből kapta utánpótlását. Ennek kapcsán az ázsiai kommunista pártoknak nagy figyelmet kellett fordítaniuk a pártba újonnan beáramlott elemek ideológiai nevelésére, s egyszersmind arra, hogy megakadályozzák a kispolgári ideológia behatolását a pártba.

Kína Kommunista Pártja 1941 júliusában nyilatkozatot tett közzé, amelyben kifejtette új akcióprogramját, és megjelölte a kínai nép feladatait a Japán ellen viselt háborúban. A párt felhívásának és szervező munkájának hatására sok ezer hazafi kapcsolódott be a harcba az intervenciós erők és a kuomintangista árulók ellen. A felszabadított körzetek népe feltartóztatta és visszaverte az ellenség elkeseredett rohamait.

A cselekvés útjára lépett a Japán által megszállt többi ország lakossága is. A Fülöp-szigeteken hatalmas nemzeti felszabadító mozgalom bontakozott ki. A koreai kommunisták tevékenysége is intenzívebbé vált: ők irányították a munkás- és parasztttömegek japánellenes megmozdulásait. 1942-ben Koreában már 183 japánellenes földalatti szervezet működött. Észak-Korea iparvidékein nagy sztrájkok törtek ki, amelyek fegyveres összetűzésbe csaptak át. Vietnamban 1941—1943 folyamán nagy számban szerveződtek önvédelmi osztagok, s ezek ellenőrzésük alá vonták az ország több

tartományát. A Kommunista Párt előkészületeket tett az általános fegyveres felkelésre. Burmában a Függetlenségi Hadsereg és a népi bizottságok folytattak eredményes tevékenységet.

A németek és a japánok által meghódított országokban mindenütt kibontakozott a felszabadító harc, amely ezekben az években, éppen a szovjet—német arcvonalon lezajlott események hatására, mindinkább népi jelleget öltött.

A PROLETARIÁTUS NEMZETKÖZI EGYSÉGÉNEK ERŐSÖDÉSE

Közvetlenül azután, hogy a hitleri Németország megtámadta a Szovjetuniót, a Szovjet Szakszervezetek Központi Tanácsa küzdelmet indított azoknak az akadályoknak az elhárításáért, amelyek a munkásság nemzetközi méretű akcióegységének útjában álltak. Legelőször létre kellett hozni a világ legerősebb proletárszervezeteinek egységét. Ezek a következők voltak: a Szovjetunió 25 millió embert tömörítő szakszervezeti szövetsége, az angol szakszervezetek és az Egyesült Államok szakszervezetei (az angol szakszervezetek taglétszáma a háború végén mintegy 7 millió fő, a két nagy amerikai szakszervezeti szövetség, az AFL és a CIO együttes taglétszáma pedig több mint 12 millió volt).

A Szovjet Szakszervezetek Központi Tanácsa 1941 szeptemberében akcióegység-javaslatot intézett a brit szakszervezetek Főtanácsához. Az említett szervek között tárgyalások indultak, s ezek eredményeképpen 1941. október 15-én Moszkvában megállapodás jött létre egy angol—szovjet szakszervezeti bizottság megalakításáról. A két nagy szakszervezeti központ képviselői egyezményt írtak alá, amely kimondotta: egyesítik erőfeszítéseiket annak érdekében, hogy segítséget nyújtsanak egymásnak a közös ellenség elleni háborúban; maximálisan támogatják kormányaikat a fasiszta agresszorok fölötti győzelem megszervezésére és a háborús termelés fokozására irányuló munkájában. Az egyezmény előírta, hogy a szakszervezeti szövetségeknek minden módon támogatniuk kell a megszállt országok népeinek a demokratikus szabadságjogok visszaállításáért és kiszélesítéséért vívott küzdelmét, és fel kell használniuk a szóbeli és írásos propaganda minden eszközét a hitlerizmus elleni harcra. A közös bizottság megteremtése és az egyezmény az első fontos lépést jelentette a nemzetközi proletáregység felé vezető úton. Ezt az eredményt nemcsak a két érintett ország — a Szovjetunió és Anglia — dolgozói fogadták örömmel, hanem az egész haladó világ. 1942 elején szovjet szakszervezeti küldöttség utazott Angliába, és másfél hónapot töltött ott. Az angol üzemek dolgozói üdvözölték az angol—szovjet szakszervezeti bizottság létrejöttét, és kötelezettséget vállaltak, hogy növelik munkájuk termelékenységét, fokozzák a repülőgépek, harckocsik és más fegyverfajták termelését.

A szovjet—angol szakszervezeti bizottság 1942-ben tartott második ülésén a szovjet képviselők javasolták, hogy hívják meg a bizottságba az amerikai AFL képviselőit is. Az AFL reakciós vezetősége visszautasította a javaslatot, s a maga részéről azt indítványozta Citrine-nek, a Brit Szakszervezeti Szövetség főtitkárának, hogy alakítsanak angol—amerikai bizottságot, amely közvetítené a szovjet szakszervezeti szövetség és az amerikai szakszervezetek közti tárgyalásokat. Az AFL jobboldali vezetői — Woll, Dubinsky, Hutcheson és mások — valójában változatlanul szovjetellenesek voltak, és nem óhajtottak együttműködni olyan szakszervezetekkel, amelyeknek élén kommunisták álltak.

A szovjet Szakszervezeti Tanács a proletárerők széles frontjának megteremtése érdekében 1943 nyarán, az angol—szovjet szakszervezeti bizottság harmadik ülésén azt javasolta, hogy bővítsék ki a bizottságot, vonják be munkájába Észak- és Dél-Amerika, valamint a megszállt országok szakszervezeteit.

Időközben a fasiszták által megszállt országok többségében illegálisan újjáalakultak a szakszervezetek. Hamarosan létrejöttek országos szakszervezeti központjaik is, s hozzáláttak a sztrájkok,

a szabotázs- és diverziós akciók szervezéséhez, a termelés szabotálásához, lassításához. Munkájuk során megvalósult a kommunisták, szocialisták, katolikusok, a különböző pártok és szakszervezetek teljes egysége.

Erőteljesen kivették részüket a fasizmus elleni küzdelemből a dolgozó nők is. Angliában, Franciaországban, Olaszországban, Norvégiában, Jugoszláviában és más országokban hatalmas nőtüntetések és gyűlések zajlottak le, olyan követelésekkel, mint a hadbavonultak családi segélyének emelése, a női egyenjogúság érvényesítése, a lakbérek csökkentése. A háború folyamán a nők százezrei vettek részt a fasizmus elleni közvetlen harcban. Új nőszervezetek alakultak és erősödtek meg: a Csehszlovák Nők Nemzeti Antifasiszta Frontja, a Bolgár Nőszövetség, a Mexikói Forradalmi Párt Női Szekciója, a Lengyel Nők Antifasiszta Frontja, a Francia Nőszövetség, a Svéd Nőszövetségek Bizottsága, a Szovjet Nők Antifasiszta Bizottsága. Ezek a szervezetek mindenekelőtt a nőmozgalom egységének megteremtésére törekedtek. Többségüknek programja azt az eltökélt szándékot fejezte ki, hogy megvalósítják a nők nemzetközi együttműködését és akcióegységét. Ebben az irányban a dolgozó nők 1941 szeptemberi moszkvai gyűlése tette meg az első lépést, amely felhívást intézett a világ minden asszonyához: fogjanak össze, és összpontosítsák erőiket a fasizmus mielőbbi szétzúzására.

„A szakszervezetek nemzetközi egységéért"
A „Daily Worker" rajza. 1942

A nők az antifasiszta koalíció valamennyi országában a bevonult férfiak helyére léptek. Az amerikai szakszervezeteknek 1938-ban 800 000, 1944-ben már 3 500 000 nő tagjuk volt. Sok ezer nő fegyverrel a kezében harcolt a fasiszták ellen. A megszállt európai és ázsiai országokban a nők az első napoktól bekapcsolódtak az ellenállási mozgalomba, és vállvetve küzdöttek a férfiakkal.

Ilyen módon 1943 elejére a népmozgalom olyan erővé lett, amire nem ismer példát a történelem. A vezető szerepet a Szovjetunió népei játszották. Kiemelkedő győzelmeik, elsősorban a nagy volgai győzelem, végképp szertefoszlatták a német hadsereg legyőzhetetlenségének mítoszát, gyökeres fordulatot hoztak a háborúban, megnyitották az utat a demokrácia erőinek teljes és végleges diadala felé.

A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ FELOSZLATÁSA

A munkásság demokratikus felszabadító mozgalma olyan hatalmas méreteket öltött, hogy immár célszerűtlenné vált a kommunista és munkáspártok egyetlen nemzetközi centrumának, a Kommunista Internacionálénak további fennállása. Az Internacionálé igen fontos szerepet töltött be a nemzetközi munkásmozgalomban, a marxizmus—leninizmus propagálásában, a néptömegek harcra mozgósításában a háború és a fasizmus ellen. A forradalmi mozgalom megizmosodása és feladatainak bonyolultabbá válása folytán a vezetés régebbi formái elavultak, és akadályozták a nemzetközi kommunista mozgalom fejlődését, az egyes munkáspártok erősödését.

Az antifasiszta háborúban bebizonyosodott, hogy a nemzeti mozgalmak fellendülését és a tömegek mozgósítását legjobban az egyes országok munkásmozgalmának élcsapatai biztosíthatják.

A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága, számba véve a kommunista pártok és vezető káderek politikai érettségét, tekintetbe véve továbbá azokat a követelményeket, amelyeket a fasizmus mielőbbi szétzúzásáért küzdő erők egységes antifasiszta frontba tömörítése támasztott, 1943. május 15-én a következő javaslatot terjesztette szekciói elé. Minthogy a háború alatt nincs mód a kongresszus összehívására, a szekciók hagyják jóvá a Kommunista Internacionálának, a nemzetközi munkásmozgalom vezető központjának feloszlatását és a szekciók felszabadítását az Internacionálé Alapszabályzatából reájuk háramló kötelezettségek alól. Ugyanakkor valamennyi szekcióhoz felhívást intézett: vegyék ki tevékenyen a részüket abból a harcból, amelyet a népek az ellenség teljes szétzúzásáért folytatnak. A dokumentumot a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága elnökségének tagjai írták alá: Dimitrov, Zsdanov, Kolarov, Koplenig, Kuusinen, Manuilszkij, Pieck, Thorez, Togliatti és mások. Az Internacionálé önfeloszlatásáról hozott határozatot valamennyi kommunista párt helyeselte. A pártok egyben kijelentették, hogy hűségesek lesznek a hazafias és internacionalista erők egységének elveihez.

1943. június 8-án sor került a Végrehajtó Bizottság elnökségének utolsó ülésére, amelyen ismertették a testvérpártok véleményét. Mivel egyetlen szekció sem tett ellenvetést, határozatot hoztak arról, hogy június 10-én a Kommunista Internacionálé valamennyi szerve beszünteti tevékenységét. A határozatot kiterjesztették a Kommunista Ifjúsági Internacionálé szerveire is, amely a Kommunista Internacionálé szekciójaként működött. A folyamatban levő ügyek, az apparátus és a vagyon felszámolására háromtagú bizottságot jelöltek ki, Dimitrov, Pieck és Togliatti részvételével. A határozatnak megfelelően a Kommunista Internacionálé és a Kommunista Ifjúsági Internacionálé központi lapjait is megszüntették.

A világ haladó közvéleményének képviselői helyesen értékelték ezt az intézkedést: olyan lépésnek tartották, amely az antifasiszta front további erősítését szolgálja. A kommunizmus ellenségei másképp fogadták. A goebbelsi propaganda „Moszkva trükkjének" nyilvánította a határozatot. Anglia és az Egyesült Államok legreakciósabb köreinek képviselői az egyes kommunista pártok feloszlatását követelték. Amerikában az izolacionisták, Angliában pedig az úgynevezett Clivedenklikkhez tartozók azt javasolták kormányuknak, hogy ultimátumszerűen követelje a kommunista pártok feloszlatását mint az antifasiszta koalíció további fenntartásának feltételét. Az élet azonban azt mutatta, hogy a Kommunista Internacionálé megszüntetése serkentőleg hatott a kommunista pártok tevékenységére. A pártok munkája az Internacionálé feloszlatása után új, megcáfolhatatlan bizonysága volt annak, hogy a kommunista pártok nemzeti, hazafias pártok, amelyek népük érdekeit és kívánságait képviselik.

A MUNKÁSOSZTÁLY HARCA AZ AGRESSZOROK SZÉTVERÉSÉÉRT 1943—1945-BEN

A háborúban beállott gyökeres fordulat új erőt öntött a néptömegekbe. A népek fegyveres harca a német fasiszták ellen Európában és a japánok ellen a Távol-Keleten tömeges, szervezett és célratörő küzdelemmé fejlődött. Mindennek nagy része volt a végső győzelem közelebb hozásában.

Az első ország, amely felszabadulását a szövetséges hatalmak győzelmének köszönhette, a fasiszta koalíció tagállama, Olaszország volt.

Olaszország népe — mindenekelőtt munkásosztálya — hatalmas szerepet vállalt a fasizmus megdöntésében. Az olasz fasizmust a kommunisták vezetése alatt kibontakozott rendkívüli erejű sztrájkmozgalom roppantotta össze. Mussolini kísérletére, hogy német szuronyok segítségével megtartsa Észak-Olaszországot, az olasz hazafiak nagy népi felkeléssel válaszoltak. A fasizmus végleges megsemmisítésének és a demokratikus szabadságjogok visszaállításának követelését az egész nép a magáévá tette.

A német megszállók elleni fegyveres felkelés tervét a Kommunista Párt dolgozta ki és valósította meg. A felkelés sikerét döntő mértékben az biztosította, hogy a kommunistáknak sikerült akcióegységre lépniük a szocialistákkal, a munkásokat a felkelő bizottságok köré tömörítették, és bevonták a harcba a dolgozó fiatalság és a parasztság nagy tömegeit is.

1945. április 26-án Észak-Olaszországban minden hatalom a nép kezébe ment át. A sikereket azonban, melyeket az olasz munkásosztály a kommunisták vezetésével kivívott, nem sikerült végérvényesen megszilárdítani.

A Francia Kommunista Párt 1943. április 15-én közzétette általános irányelveit, amelyekben részletesen vázolta a fegyveres felkelés előkészítésének és megvalósításának tervét. A párt harcot hirdetett a francia terület kirablása és a francia dolgozók Németországba hurcolása ellen, felhívta a hazafiakat a termelés szabotálására és az ellenség teljes szétzúzására. Az ellenállási mozgalom Nemzeti Tanácsának nagy érdeme, hogy egységes programot dolgozott ki, amelynek alapján összefogtak a népi ellenállás erői, megszervezték és győzelemre vitték az 1944 augusztusi népi felkelést. A kommunista vezetés alatt küzdő francia népi ellenállási mozgalomban 1944-ben 500 000 ember vett részt. Ez valóságos hadsereg volt, és — Eisenhower nyilatkozata szerint — a szövetségeseknek mintegy 15 hadosztályt pótolt. A szövetségesek már a hazafiak által felszabadított Párizsba vonulhattak be. Franciaország legjobb fiai, a kommunista Gabriel Péri, Pierre Sémard, Lucien Sampaix és még annyi sokan, életüket áldozták hazájuk szabadságáért.

Az angol—amerikai csapatok parancsnokai kénytelenek voltak elismerni, hogy az ellenállási mozgalom más országokban is fontos szerepet játszott. Wilson tábornok, a közel-keleti szövetséges erők főparancsnoka leszögezte, hogy a görög partizánok oroszlánrészt vállaltak a fasiszták szétverésében és Görögország felszabadításában. Az EAM és az ELASZ harcairól szólva Eden kijelentette, hogy az ellenséget ezek a népi erők verték meg. Valóban: amikor a szövetséges csapatok Görögország területére léptek, ott már a Nemzeti Felszabadító Front és a Népi Felszabadító Hadsereg volt a helyzet ura; több tízezer ember harcolt soraikban; országszerte működtek a nemzeti ellenállási bizottságok, mint az ellenállás s egyszersmind a népi hatalom helyi szervei. A kommunisták vezette görög hazafiak minden szükséges eszközzel rendelkeztek ahhoz, hogy új, demokratikus elvek szerint rendezzék be életüket. Az angol parancsnokság kegyetlen megtorló rendszabályai azonban meghiúsították törekvésüket. Azokban az országokban viszont, ahová a Vörös Hadsereg csapatai vonultak be (Jugoszlávia, Csehszlovákia, Lengyelország, Románia, Magyarország, Bulgária, Németország keleti része, Kína északi fele, Észak-Korea), a marxista—leninista pártok vezette munkásosztály nemcsak hatalmas győzelmeket aratott, hanem meg is szilárdíthatta a fasizmus elleni véres harcban kiküzdött vívmányait.

que mes amis sachent
que je suis resté fidèle à l'idéal de ma vie, dites à mes compatriotes que je meurs pour que VIVE LA FRANCE
Extrait de la lettre d'adieu écrite, quelques instants avant d'être fusillé, par
Gabriel PERI
Député de Seine-et-Oise
ex-Vice-Président de la Commission des Affaires étrangères
ex-Chef de la section internationale de « l'Humanité »
Membre du Comité Central du Parti Communiste Français (S.F.I.C.)
fusillé le 15 décembre 1941 au mont Valérien, par ordre du général d'occupation von Stülpnagel avec plus de 100 otages, parmi lesquels
Lucien SAMPAIX
ancien Secrétaire Général de « l'Humanité »
Sous l'égide du Pétain, le maréchal félon GABRIEL PERI a été choisi parmi les préférés à fusiller par le bandit Puchou, ministre de l'intérieur qui a recommandé « Surtout que ça ne se sache pas. »
Les barbares nazis ont osé offrir au communiste PERI de trahir son Parti et la France pour avoir la vie sauve. Ce patriote courageux de Français d'abord a répondu avec mépris: NON ! Et, malgré tous les sévices endurés, la France sait comment PERI et ses compagnons ont été assassinés.
Que la France sache ainsi maudit les criminels et leurs complices. Dans le cœur de millions de Français le sang de PERI, de SAMPAIX et de tous les martyrs de l'indépendance nationale crie VENGEANCE !
Français, habitants du Parti Communiste, du Parti des martyrs PERI CATELAS BICHELS du Parti des SAMPAIX, CHANDEL, CARDETTE, AUFFRAY TIMBAUT POULMARCH, JEAN BAILLET, GUY MOCQUET et de tant d'autres braves morts pour la France, du Parti dont les ennemis jurent avec courage et savent mourir avec moi pour
LA LIBERATION DE LA PATRIE

A Francia Kommunista Párt Gabriel Péri emlékének szentelt röplapja 1941 december

Tüntetés Olaszországban a Badoglio-kormány ellen
Fénykép. 1945 április

A Vörös Hadsereg győzelmei és a Szovjetunió helyzete lehetővé tették, hogy a fasiszta megszállás alól felszabadult országok (Csehszlovákia, Lengyelország, Albánia, Jugoszlávia) munkásosztálya, továbbá a hitleri Németországgal korábban szövetséges országok (Románia, Bulgária, Magyarország) munkásosztálya a végső győzelemig vigye az imperializmus és a fasizmus elleni sok esztendős harcát, és népi demokratikus formában megteremtse a proletariátus diktatúráját.

A fegyveres partizánharc 1944-ben elért új fejlődési foka, az ellenállási mozgalom fegyveres erőinek újjászervezése és a népi hadseregek megteremtése (Népi Lengyel Haderő, Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg és így tovább), továbbá a fegyveres felkelések előkészítése és kirobbantása (a szlovák, a bolgár, a prágai és más felkelések) nagy szerepet játszottak a fasiszta hódítók végleges leverésében.

Az antifasiszta koalíció Európában aratott döntő sikerei Keleten is kedvező feltételeket teremtettek a népi felszabadító mozgalom további fejlődéséhez. A népi hadseregek mindenütt támadásba mentek át. Kínában a számszerűen megnövekedett népi hadsereg a nagyobb és kisebb hadműveletek során sok ezer japán és kollaboráns katonát és tisztet semmisített meg, illetve tett harcképtelenné. 1945-ben Kína területe a Szovjetunió sokoldalú segítségével felszabadult a japán uralom alól.

1945 őszén Vietnamban is megsemmisítő csapás érte a japánokat. Indokína Kommunista Pártja és a vezetése alatt álló Viet Minh általános fegyveres harcra szólította fel a népet. A Szovjetunió belépése a Japán elleni háborúba meggyorsította a vietnami forradalmi eseményeket, amelyek során forradalmi népi hatalom jött létre az országban.

Népi hatalom megteremtésére készült a Kelet sok más országa is. Az angol—amerikai csapatok azonban az országok egész sorában megfosztották a népet vívmányaitól. A felszabadító harcok folyamán mindenütt megnövekedett a munkásosztálynak és élcsapatának, a kommunista pártnak a szerepe.

1944—1945-ben nemcsak azokban az országokban lendült fel a munkásmozgalom, amelyek azelőtt a német fasizmus vagy a japán imperializmus igáját nyögték, hanem olyan országokban is, mint Anglia és az Egyesült Államok. Ez a fellendülés abban is kifejeződött, hogy a demokratikus erők megszilárdultak, a tömegek erőteljesen balratolódtak, és megnövekedett a Szovjetunió iránti rokonszenv. A munkásosztály, miközben minden erejét a fasizmus ellen összpontosította, nem hagyta abba a burzsoázia elleni harcot sem, amely a háború összes terhét a munkások vállára igyekezett áthárítani. Erről tanúskodott többek közt az Angliában és az Egyesült Államokban kibontakozott sztrájkmozgalom.

ÚJ NEMZETKÖZI DEMOKRATIKUS SZERVEZETEK

A munkásosztály előtt álló hatalmas feladatok szükségessé tették olyan szervezetek létrehozását, amelyek nemzetközi méretekben vállalják a dolgozók érdekeinek védelmét. A vezető szerepet ebben a vonatkozásban is a kommunista pártok és az általuk irányított forradalmi és demokratikus szövetségek vitték. 1944—1945 folyamán megalapították a Szakszervezeti Világszövetséget, a Demokratikus Ifjúsági Világszövetséget, a Nemzetközi Demokratikus Nőszövetséget.

1944 októberében az angol—szovjet szakszervezeti bizottság negyedik ülésén előkészítő bizottság alakult az 1945 elejére tervezett nemzetközi proletárkonferencia összehívására. Az angol—szovjet szakszervezeti bizottság negyedik ülése nyilatkozatot tett közzé arról, hogy Németország felelős az elkövetett háborús bűncselekményekért, és a német népnek újjá kell építenie mindazt, amit a német csapatok elpusztítottak. Ezek az elvek jelentős szerepet játszottak azokban a határozatokban, amelyeket 1945 februárjában, a jaltai konferencián a három kormányfő hozott a német kérdésben.

A brit szakszervezetek blackpooli kongresszusán beszédet mondott V. V. Kuznyecov, a szovjet delegáció vezetője. Beszédében felszólította a világ szakszervezeteit, hogy harcoljanak erőteljesen a Németországgal való „megbékülés" nyílt és titkos képviselői ellen, és minden erőt mozgósítsanak a fasizmus lehető leggyorsabb szétzúzására.

A világ szakszervezeteinek döntő többsége helyeselte és lelkesen üdvözölte az angol—szovjet szakszervezeti bizottság negyedik ülésének határozatait. Egyedül az amerikai AFL vezetői utasították el a határozatokat.

1944. december 4-én összeült az előkészítő bizottság. A Szovjet Szakszervezetek Központi Tanácsa és a Brit Szakszervezeti Szövetség képviselőin kívül bekapcsolódott a munkába az amerikai CIO delegációja is. A CIO Philadelphiában tartott kongresszusa a nemzetközi proletáregység mellett foglalt állást, és nagyra értékelte a Szovjetunió munkásosztályának és proletárszervezeteinek ez irányú erőfeszítéseit. Állásfoglalásával magára vonta az AFL jobboldali vezetőinek támadásait. Az AFL reakciósainak harca a munkásosztály nemzetközi akcióegysége ellen szerves része volt annak az általános támadásnak, amelyet az amerikai reakció a demokrácia és haladás növekvő erői ellen megindított. Az AFL a saját befolyása alá akarta rendelni a nemzetközi munkásmozgalmat, ezért mindent elkövetett a nemzetközi proletárkonferencia meghiúsítására. Miközben a Vörös Hadsereg megsemmisítő csapásokat mért az ellenségre és egymás után szabadította fel a népeket a fasizmus igája alól, az AFL bősz rágalomhadjáratot folytatott a Szovjetunió és a szovjet szakszervezetek ellen.

Az amerikai jobboldali szakszervezeti vezetők tevékenysége azonban nem akadályozhatta meg a nemzetközi proletáregység további erősödését. Nagy szerepük volt ebben azoknak a kapcsolatoknak, amelyeket a Szovjet Szakszervezetek Központi Tanácsa épített ki sok ország — köztük

A Szakszervezeti Világkonferencia elnöksége
London. Fénykép. 1945 február

Lengyelország, Jugoszlávia, Csehszlovákia, Bulgária, Franciaország és Olaszország — szakszervezeti központjaival. 1944 őszén és 1945 elején a szovjet szakszervezetek sok országba indítottak és sok országból fogadtak szakszervezeti küldöttséget. A kölcsönös látogatások, a küldöttségek által tartott munkásgyűlések közvetlenül a nemzetközi proletárkonferencia összehívása előtt megszilárdították a világ demokratikus erőinek arcvonalát. A találkozások és tárgyalások egyik legfontosabb eredménye az volt, hogy megalakult a francia—szovjet szakszervezeti bizottság, amely 1945. január 17—19-én tartotta első ülésszakát. A szovjet és francia szakszervezeti delegátusok megállapodtak, hogy a küszöbönálló nemzetközi konferencián együtt lépnek fel az egységes nemzetközi szakszervezeti szövetség létrehozásáért.

Ebben a kérdésben egyébként nem volt könnyű végleges egyetértésre jutni. Az angol szakszervezeti vezetők az amsterdami Internacionálé egyszerű újjászervezésére törekedtek, s nem vették figyelembe a megváltozott erőviszonyokat. A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség Végrehajtó Bizottsága, amely a háború alatt Londonban tartózkodott, ugyancsak sorompóba lépett. 1945. január 27-én a Végrehajtó Bizottság titkos ülést tartott, amelyen megtárgyalta, miképp tömöríthetné az „amsterdamiakat", hogy együtt lépjenek fel a küszöbönálló nemzetközi konferencián.

Az amerikai AFL erőfeszítései és az „amsterdamiak" próbálkozásai egyaránt kudarcba fulladtak. A világ legerősebb szakszervezetei a szovjet Szakszervezeti Tanács mellé álltak, a konferencia összehívását követelték, és olyan egységes nemzetközi szakszervezeti szövetséget akartak teremteni, amely mentes lesz a korábbi nemzetközi központ hibáitól. 1945. február 5-én az előkészítő bizottság

megtartotta utolsó összejövetelét, február 6-án pedig Londonban megnyílt a szakszervezetek világkonferenciája. Munkájában 204 delegátus vett részt, több mint 40 ország mintegy 60 millió szervezett munkásának képviseletében. Külön delegációt alkottak a korábbi amsterdami központ és a nemzetközi szakszervezeti titkárság képviselői.

A konferencia napirendjén két fő kérdéscsoport szerepelt. Egyrészt a munkásosztály érdekeinek és jogainak védelme, munkakörülményei és életszínvonala, másrészt a szakszervezeti mozgalom nemzetközi egységének megvalósításával kapcsolatos szervezeti problémák. Biztosítani kellett a proletariátus forradalmi harcának folyamatos és tevékeny vezetését. A konferencia a tengelyhatalmak végleges szétzúzásával, az erők ez irányú mozgósításával kapcsolatos konkrét kérdésekről is tárgyalt. Citrine előadást tartott a szakszervezetek álláspontjáról a küszöbönálló béketárgyalásokat illetően, Kuznyecov pedig arról a segítségről, amelyet a szakszervezetek nyújthatnak a szövetségesek katonai erőfeszítéseihez.

Heves vita lángolt fel az új nemzetközi szervezet jellegének és alapszabályzatának kérdései körül. A Szakszervezeti Világszövetség alapelveiről Hillman tartott előadói beszédet. A vitába bekapcsolódtak a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség Végrehajtó Bizottságának képviselői (az „amsterdamiak") is. Síkraszálltak az amsterdami Internacionálé alapelveinek elfogadása mellett, és felléptek az ellen, hogy Olaszország, Románia, Bulgária, Lengyelország és más országok szakszervezeti központjait felvegyék a nemzetközi szövetségbe.

A konferencia azonban nem tette magáévá álláspontjukat, hanem olyan határozatokat hozott, amelyek nagy szerepet játszottak mind a Németország elleni háború utolsó szakaszának fejleményeiben, mind pedig a munkásosztály létérdekeinek szolgálatában. Kiemelkedő jelentőségük volt a szövetségesek háborús erőfeszítéseinek támogatásáról, a szakszervezeteknek a béketárgyalásokhoz való viszonyáról, a háború utáni újjáépítés kérdéseiről és a szakszervezetek legközelebbi követeléseiről szóló határozatoknak, továbbá annak a határozatnak, amely lefektette a Szakszervezeti Világszövetség alapjait, végül a világ népeihez intézett felhívásnak. Ezekben a határozatokban világosan megmutatkozott a munkásosztály törekvése, hogy mielőbb végső győzelmet arasson a hitleri Németország fölött, megsemmisítse a fasizmust, biztosítsa a népek demokratikus jogait, és magasabb életszínvonalat harcoljon ki a dolgozó tömegeknek.

A konferencia munkájának egész menete és eredményei megmutatták, hogy a nemzetközi egység — a felmerülő nézeteltérések ellenére — gyakorlatilag megteremthető. A konferencia kidolgozta a munkásosztály részletes harci programját. Ennek egyik legfontosabb pontja kimondta, hogy az elfogadott határozatok gyakorlati megvalósítására létre kell hozni a szakszervezeti világkonferencia bizottságát. A bizottság meg is alakult, s nyomban létrehozta az úgynevezett adminisztratív bizottságot az alapszabály-tervezet elkészítésére és egy nemzetközi kongresszus összehívására, amelynek véglegesen döntenie kellett az új nemzetközi proletárszervezet megalakításáról. Az adminisztratív bizottság vezetője Louis Saillant lett. A konferencia kinyilvánította, hogy a létrehozandó proletár világszervezet a következő alapelveken fog felépülni: széles körű demokratizmus; a szabadságszerető országok szakszervezeteinek szoros, testvéri együttműködése; faji, nemzeti hovatartozástól és vallási nézetektől független nemzetközi egység; kölcsönös testvéri segítség; rendszeres véleménycsere és részletes információnyújtás; harc a munkásosztály demokratikus szabadságjogait veszélyeztető bárminemű beavatkozási kísérlet ellen; harc a munkanap rövidítéséért, a munkához való jogért, a bérek emeléséért, a munkavédelemért; harc minden reakciós, antidemokratikus törekvés ellen; harc az egész világ békéjéért.

A londoni szakszervezeti világkonferencia fontos társadalmi és politikai esemény volt. Eredményei a demokrácia és a haladás erőinek nagy méretű előretöréséről tanúskodtak. Az egység ellenségeinek tervei — akik a konferenciát konzultatív szervvé kívánták változtatni, az európai országok szakszervezeteire korlátozva, továbbá kísérleteket tettek a szovjet szakszervezetek tekintélyének

Olasz és szovjet partizánok az Appenninekben
Fénykép

aláásására — sorra meghiúsultak. Miután a konferenciát nem tudták aláaknázni, az egységbontók arra összpontosították erejüket, hogy megakadályozzák a határozatok szentesítését az egyes nemzeti szakszervezeti központokban. Éles és bonyolult küzdelem kezdődött, amely hét hónapon át tartott, és azzal végződött, hogy a szakszervezetek túlnyomó többsége jóváhagyta az alapszabály-tervezetet, és a nemzetközi kongresszus összehívása mellett foglalt állást.

1945. szeptember 25-én Párizsban megnyílt a szakszervezetek nemzetközi kongresszusa, amely véglegesen elhatározta a Szakszervezeti Világszövetség megalakítását.

A nemzetközi munkásmozgalom történetében kiemelkedő jelentősége volt annak, hogy sok országban egységes szakszervezeti szövetségek születtek, és hogy létrejött a szakszervezetek nemzetközi összefogása. Nagy előrelépés volt ez a munkásosztály megosztottságának leküzdése felé.

A nemzetközi munkásmozgalom története során először alakult olyan szervezet, amely egységbefogta a nemzeti szakszervezeti központok abszolút többségét. A legerősebb, legnagyobb tömegeket tömörítő nemzeti szakszervezeti szövetségek közül egyedül az AFL maradt ki, amelynek szélsőségesen jobboldali vezetősége továbbra sem óhajtott együttműködni a kommunista pártokkal és más progresszív szervezetekkel. Az AFL távolmaradása azonban nem akadályozhatta meg a hatalmas nemzetközi proletár-egységszervezet kiformálódását, ami az egység és a proletár internacionalizmus elveinek győzelmét jelentette.

A fasizmus elleni harc során tehát megszilárdult a munkásosztály és a dolgozó tömegek egységfrontja. Fejlődött a proletár internacionalizmus, a világ proletariátusát összefűző szolidaritás is. A munkásmozgalom és a demokratikus mozgalmak történetében még nem volt példa rá, hogy emberek milliói, akik eltérő társadalmi nézeteket vallottak és akik a legkülönbözőbb nemzetek fiai voltak, egy sorban, közös ügyért, közös ellenség ellen harcoltak volna. Sok ezer szovjet hazafi vett

részt az európai országok partizánharcában és ellenállási mozgalmában. A szlovák felkelésben sok magyar, francia, antifasiszta német, lengyel, jugoszláv, román, bolgár, angol és amerikai harcos fogott fegyvert. Ugyanakkor a Belorussziában és Ukrajnában tevékenykedő partizánosztagokban csehszlovákok, lengyelek, jugoszlávok, németek, osztrákok, franciák, belgák, hollandok, románok, olaszok, spanyolok küzdöttek.

A Szovjetunió népei és a világ más országainak dolgozói között oly sokrétű és mély kapcsolatok fonódtak, mint soha addig.

Az emberek különböző utakon érkeztek el a közös ügy, az egység eszméjéhez; de hogy eljutottak odáig, az nem kismértékben a kommunisták türelmes, szisztematikus munkájának gyümölcse volt.

A kommunista pártok egész tevékenységükkel bizonyították, hogy ők a dolgozó nép érdekeinek leghűségesebb és legkövetkezetesebb védelmezői. Nem féltek a nehézségektől. Tíz- és tízezer kommunista adta életét a népek szabadságáért. Olaszországban 70 930 partizánt öltek meg, köztük 42 558 kommunistát. A csehszlovák kommunisták közül 25 000-en estek el a fasiszták ellen vívott harcban. A Lengyel Munkáspárt 15 000 tagját, a Francia Kommunista Párt 75 000 tagját vesztette el. Sok tízezer szovjet kommunista pusztult el a Nagy Honvédő Háborúban és a környező népek felszabadítása során.

A kommunista pártok tekintélyének növekedését jól mutatta taglétszámuk fejlődése. 1939-ben a világ 43 kommunista pártjában 4 200 000 tag tömörült. Ebből több mint 3 millió volt a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának tagsága, és csupán 1 milliónál alig valamivel több kommunista dolgozott a többi 42 pártban. Közvetlenül a második világháború befejeződése után 75 kommunista párt működött a világon, több mint 25 millió taggal. A Szovjetunió határain kívül dolgozó kommunista pártoknak már 18,5 millió tagjuk volt. A kommunista pártok képviselői sok országban — többek között Franciaországban, Olaszországban, Ausztriában, Finnországban — a kormányba is bekerültek.

A kommunista pártok jól átgondolták és mélyen megalapozták a világ demokratikus erőinek egyesítésére irányuló stratégiájukat és taktikájukat. Munkájuk ragyogó eredményeket hozott. A szovjet szocialista állam megerősödött, a kapitalizmus uralmi szférája összeszűkült, népi demokratikus államok születtek. A munkásosztály ereje a világ valamennyi országában jelentősen megnövekedett.

XX. FEJEZET

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ MÉRLEGE

1945 szeptemberében Japán feltétel nélküli kapitulációjával véget ért a második világháború. Hat esztendőn át folyt a véres küzdelem, amely a földgolyó népességének jelentős részét magával ragadta.

Az emberiség történetében még nem volt ilyen hatalmas arányú, ennyi pusztulást és emberáldozatot követelő háború; soha addig nem érte az emberi nemet ilyen grandiózus megrázkódtatás. A háború kiterjedt Európára, Ázsiára, Afrikára és Óceániára: 22 millió négyzetkilométernyi, roppant területen tombolt. 1700 millió embert, a Föld lakosságának több mint háromnegyedét érintette. 40 állam területén folytak harcok. 110 millió ember fogott fegyvert — 40 millióval több, mint az első világháborúban. Az anyagi kárt lehetetlen pontosan felmérni. Lehetetlen meghatározni, mit nyelt el, mibe került az emberiségnek ez a háború; azt sem tudhatjuk pontosan, hány ember esett áldozatul. Megközelítő számítás szerint mintegy 50 millió ember halt meg, ötször annyi, mint az 1914—1918-as háborúban. A háborúra költött és a háború által elpusztított érték csillagászati összegre, mintegy 4 trillió dollárra tehető.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ SAJÁTOSSÁGAI

A második világháború több szempontból különbözött az elsőtől. Mindenekelőtt: más történelmi helyzetben keletkezett. Míg az első világháború kitörése idején a kapitalizmus egyedüli, mindent átfogó rendszerként uralkodott a földgolyón, a második világháborút olyan korszakban készítették elő és robbantották ki, amikor már nem a kapitalizmus volt az egyedüli társadalmi rendszer.

Az első világháború a kapitalizmus általános válságának kezdetét jelezte. A második világháború kitörésekor a kapitalizmus általános válsága már elmélyült, s a háború az általános válság második szakaszának kezdetét jelentette.

Az 1939—1945-ös háborút az 1914—1918-as háborúhoz hasonlóan az imperialista ellentmondások kiéleződése robbantotta ki. De ezek az ellentmondások most már a kapitalista és a szocialista világ ellentmondásának talaján érlelődtek meg. Az első világháború idején nem léteztek fasiszta típusú államok, amelyek a legszélsőségesebb módon fejezték volna ki a reakciós imperializmust, a vad fajgyűlöletet és embergyűlöletet. A második világháborút pedig éppen a fasiszta államok tömbje robbantotta ki.

A fasiszta uralkodó körök saját országukban és az általuk meghódított területeken már a há-

ború előtt felszámolták a burzsoá demokratikus szabadságjogokat, szétrombolták a dolgozók osztályszervezeteit, és véres, terrorisztikus diktatúrát építettek ki.

Az első világháborúban a hadviselő felek elsősorban a gyarmatok, befolyási övezetek, piacok, nyersanyagforrások újrafelosztásáért harcoltak. A második világháború kirobbantói, Németország, Olaszország és Japán, nem érték volna be azzal, hogy katonai vereséget mérnek ellenfeleikre. Arra törekedtek, hogy a velük szemben álló államokat megfosszák szuverenitásuktól, felszámolják nemzeti függetlenségüket; a levert országokban fasiszta rendszert akartak megvalósítani, népeiket jogtalan rabokká téve a győztes faj szolgálatában. Egy szóval: világuralomra törekedtek. A fasiszta agresszorok egyik legfőbb célja az volt, hogy megsemmisítsék a világ első szocialista államát, a Szovjetuniót.

Az első világháború résztvevői nem szándékoztak fizikailag megsemmisíteni a legyőzötteket. A második világháborúban a fasiszták egész népek és népcsoportok kiirtására törekedtek (genocidium). E politika gyakorlati megvalósítását már a második világháború előtt megkezdték, amikor a német állampolgárságú zsidókat az élet minden területéről kiűzték, megfosztották elemi emberi jogaiktól és koncentrációs táborokba zárták. Az emberiség elleni bűntetteket és a háborús bűnöket, amelyeket a hitleri állam és szervei — a náci párt, a bíróságok, az SS és a Gestapo, a hadsereg főparancsnoksága — elkövettek, jó előre kitervelték, mint annak a háborúnak elválaszthatatlan részeit, amelyet a „felsőbbrendű faj" világuralmáért és a „Nagy Német Birodalom" megteremtéséért indítottak. Ezekért a bűnökért nemcsak azok felelősek, akik kitervezték, hanem azok is, akik végrehajtották.

A németek már a háború előtt felállítottak koncentrációs táborokat: többek között Dachauban, Buchenwaldban, Mauthausenben. 1940—1942 folyamán még kilenc újabb tábort létesítettek, köztük az auschwitzit, 1942—1943-ban ismét újabbakat, köztük a majdaneki és a treblinkai tömeges megsemmisítő tábort. Építettek haláltáborokat a megszállt szovjet területeken is. Hitler vazallusai ugyancsak megteremtették a maguk koncentrációs táborait. A német főhivatalokban a legszigorúbb titoktartás mellett kidolgozták az úgynevezett Ost-tervet, amely — még kimondani is iszonyatos — több mint 30 millió szláv kiirtását irányozta elő. A hitleristák már a háború első hónapjaiban hozzáláttak a szláv népek fizikai megsemmisítéséhez. Első lépésként tömegével lőtték agyon előbb a lengyel, majd a szovjet hadifoglyokat. A hadviselés nemzetközi szokásait és törvényeit félredobva, csupán azokat hagyták életben, akiket munkára tudtak fogni a német hadigazdaságban. A német monopóliumok nagyüzemeiben, az úgynevezett halálgyárakban, az IG Farbenindustrie, a Hermann Göring Werke, a Saurer, a Krupp, a Henschel, a Messerschmitt, a Heinckel-üzemek, a Rheinmetall—Borsig, a Hugo Schneider AG és más vállalatok hasznára a jogfosztottak százezrei dolgoztak. Egyedül az IG Farbenindustrie Buna-telepeihez csatolt táborokban több mint 150 000 ember halt meg az éhség, a betegség, a túlfeszített munka és a kivégzések következtében.

Európa fasiszta megszállásának éveiben, megközelítő számítások szerint, 12 millió ember, köztük 6 millió zsidó pusztult el a haláltáborokban. A gázkamrák és a tömeges agyonlövetések mellett az éhség volt az a halálnem, amelyet a hitleristák tervszerűen alkalmaztak a szovjet állampolgárok millióinak kiirtására. Éheztetéssel pusztították a lengyeleket, jugoszlávokat, görögöket és más nemzetek fiait is. A japánok ugyanezt tették az általuk megszállt ázsiai országok népeivel. A japán megszállók vadállati vérengzést vittek véghez Kínában, Koreában és más országokban: áldozataik száma sok millióra rúg. A fasiszta hódítók csizmája alá került népek léte veszélybe került. Ezeknek a népeknek nem csupán nemzeti függetlenségükért és szabadságukért kellett harcolniuk, hanem puszta fizikai fennmaradásukért is.

A második világháború fő hadszínterei közül az európai hadszíntérnek, elsősorban pedig a szovjet—német arcvonalnak volt a legnagyobb jelentősége. Itt dőlt el a háború. Az európai küzdelem kimenetele határozta meg a világ más tájain lezajlott eseményeket is. Az európai háborút sok milliós reguláris hadseregek, partizáncsapatok és az ellenállási mozgalom harcosai vívták meg.

A FASISZTA KONCENTRÁCIÓS TÁBOROK

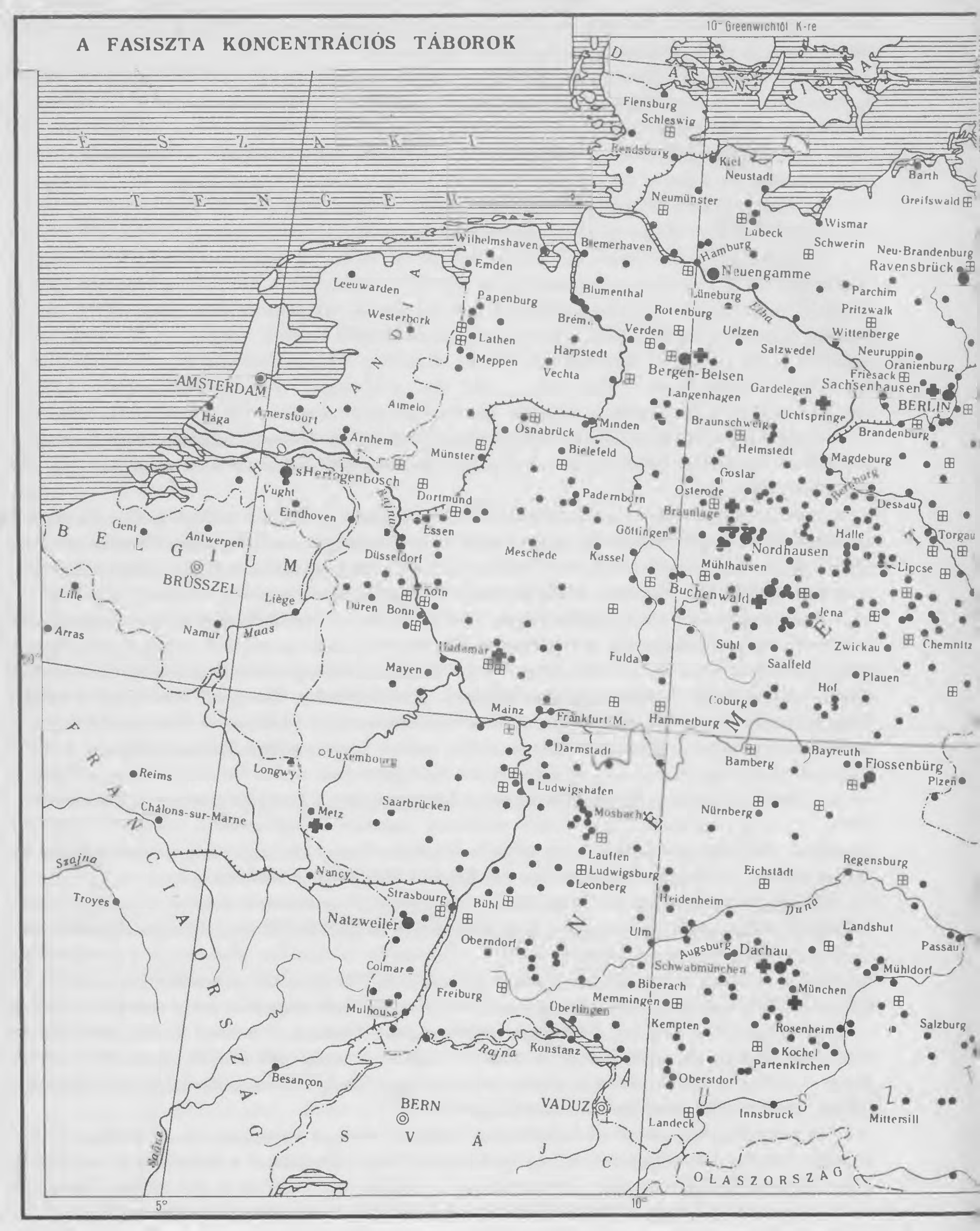

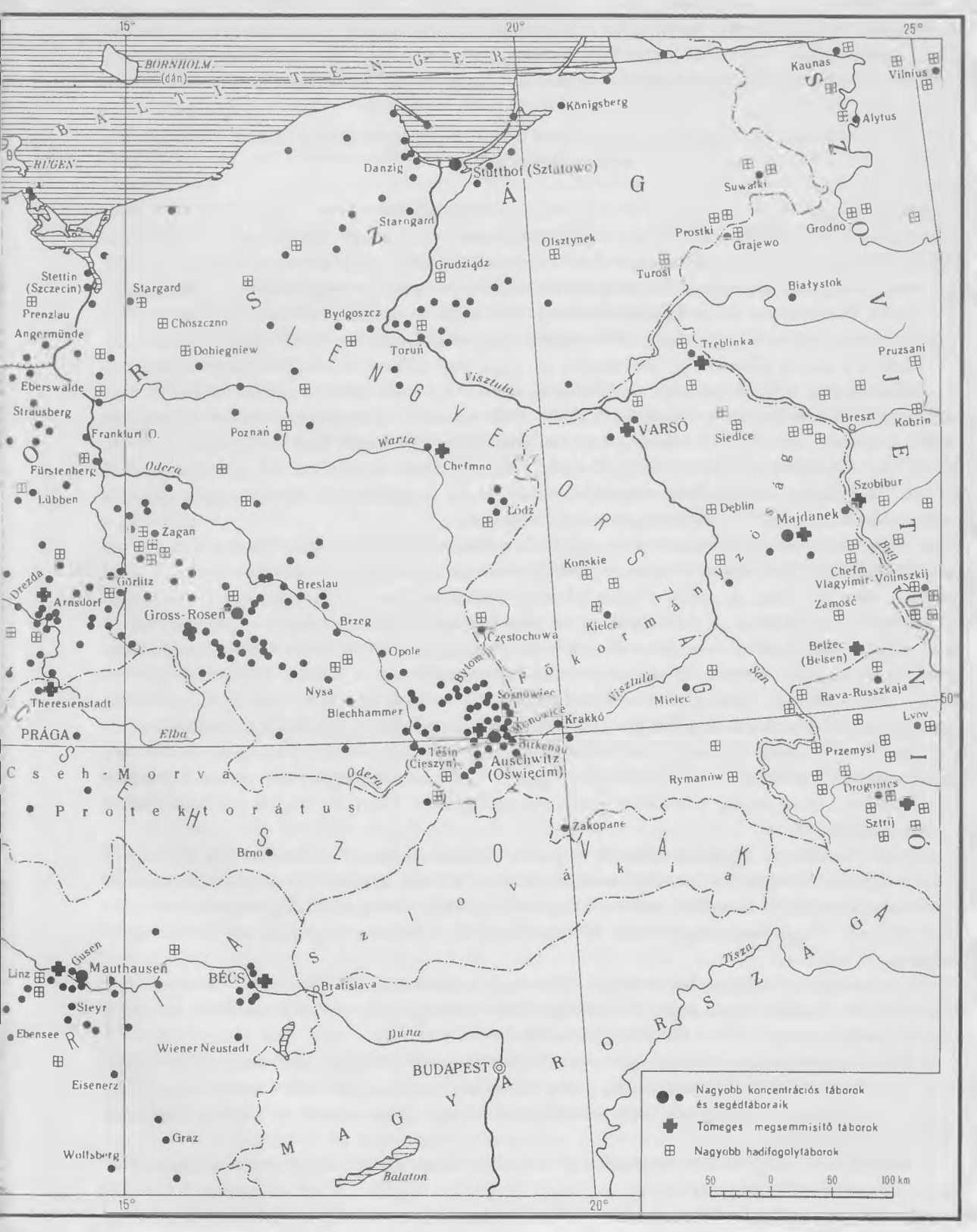
15°
20°
25°
50°
BORNHOLM
(dán)
B A L T I K U M
RÜGEN
Königsberg
Kaunas
Vilnius
Alytus
Danzig
Stutthof (Sztutowo)
Suwałki
Grodno
Starogard
Olsztynek
Prostki
Grajewo
Grudziądz
Turośl
Białystok
Stettin
(Szczecin)
Stargard
Prenzlau
Choszczno
Bydgoszcz
Angermünde
Dobiegniew
Toruń
Treblinka
Pruzsani
Visztula
Eberswalde
Strausberg
Frankfurt O.
Poznań
Warta
VARSÓ
Siedlce
Breszt
Kobrin
Fürstenberg
Odera
Chełmno
Szobibur
Lübben
Łódź
Dęblin
Majdanek
Zagan
Konskie
Chełm
Vlagyimir-Volinszkij
Görlitz
Drezda
Arnsdorf
Breslau
Gross-Rosen
Brzeg
Kielce
Zamość
Częstochowa
Opole
Belżec
(Belsen)
Bytom
Nysa
Sosnowiec
Visztula
Mielec
San
Rava-Russzkaja
Theresienstadt
Blechhammer
Katowice
Krakkó
Lvov
PRÁGA
Elba
Birkenau
Těšín
(Cieszyn)
Auschwitz
(Oświęcim)
Przemysl
Csehszlovákia
Odera
Rymanów
Drogobycs
Protektorátus
Zakopane
Sztrij
Brno
Tisza
Gusen
Mauthausen
Linz
BÉCS
Bratislava
Steyr
Ebensee
Duna
Wiener Neustadt
BUDAPEST
Eisenerz
Graz
Wolfsberg
Balaton
Nagyobb koncentrációs táborok és segédtáboraik
Tomeges megsemmisitő táborok
Nagyobb hadifogolytáborok
50
0
50
100 km

Ázsiában a kínai nép, a vietnami, a Fülöp-szigeti és más népek folytattak súlyos harcokat a japán hódítók ellen. A csendes-óceáni hadszíntéren nagy szerepe volt a tengeri háborúnak.

Bátran küzdöttek a fasiszta tengely csapatai ellen Észak-Afrika és Etiópia népei is.

A SZOVJETUNIÓ DÖNTŐ SZEREPE A FASISZTA HATALMAK SZÉTZÚZÁSÁBAN

A fasiszta agresszorok szétverésében a Szovjetunió oroszlánrészt vállalt. Nagy Honvédő Háborúja a második világháború legfontosabb eseménysorozata volt, amely döntő hatást gyakorolt a világesemények menetére. A legfontosabb arcvonal csaknem négy éven át a szovjet—német arcvonal volt. Németország és szövetségesei ide összpontosították hadseregeik és anyagi-technikai erőik zömét. 1941 nyarán itt harcolt a német fasiszta hadsereg több mint 70 százaléka, 153 német hadosztály. Az angolok ellen ugyanakkor a német hadseregnek csupán 6,9 százaléka vonult fel. A Szovjetunió ellen küzdött a csatlós államok 37 hadosztálya is. 1944 első felében, a második front megnyitása előtt, Németország 201 hadosztályt — hadosztályainak 63,3 százalékát — tartott a keleti arcvonalon; létszámát tekintve a német szárazföldi erők személyi állományának háromnegyede itt harcolt. A nyugati szövetségesek ellen ugyanakkor mindössze 19,5 német hadosztály, azaz a szárazföldi erők 6,1 százaléka tartotta a frontot. De még a második front megnyitása után is a Szovjetunió ellen harcolt a német hadosztályok nagyobbik fele (55—58 százaléka). S Németországot éppen a szovjet—német arcvonalon érték a megsemmisítő csapások.

A Szovjetunió óriási áldozatok árán győzte le a fasiszta Németországot. Ekkora áldozatokat egyetlen más hadviselő ország sem hozott. A háború több mint 20 millió szovjet ember életébe került; ebből nem kevesebb mint 10 millió a békés lakosság köréből pusztult el. Anyagiakban is a Szovjetunió szenvedte a legtöbbet. A hitleristák 1710 várost és városi jellegű települést pusztítottak el szovjet földön, több mint 70 000 falut és más kisebb települést égettek fel és semmisítettek meg. Mintegy 32 000 ipari üzemet, 65 000 kilométer vasútvonalat tettek tönkre. Kiraboltak 98 000 kolhozt, 1876 szovhozt, 2890 gép- és traktorállomást. Az európai országok második világháborús veszteségét együttesen 260 milliárd dollárra becsülték, ebből 128 milliárd dollár (679 milliárd rubel) kár a Szovjetunióra esett. A Szovjetunió háborús kiadásai 357 milliárd dollárra rúgtak. A Szovjetuniónak tehát — a károkat és a kiadásokat egybevéve — irtózatos összegbe, 485 milliárd dollárba került a háború; ez az összeg jelentősen felülmúlja az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország együttes kiadásait.

Anglia 375 000, az Egyesült Államok 405 000 embert vesztett. Területüket alig érintette a háború. Angliában a kegyetlen bombatámadások okoztak komoly károkat. Az antifasiszta koalíció többi országai közül Kína 10 millió embert, Lengyelország több mint 6 millió, Jugoszlávia 1 706 000 embert áldozott. Nagy veszteségek érték Görögországot és a fasiszta megszállás alá került többi országot is.

Németország embervesztesége, a polgári lakosságot is beleértve, távolról sem teljes adatok szerint körülbelül 7 millió halott volt. Az olaszok közül mintegy 400 000-en pusztultak el. Japán összes vesztesége — 1937-től — körülbelül 2 millió ember volt.

A Szovjetunió diadala a fasiszta agresszorok fölött nem volt véletlen. Törvényszerű győzelem volt ez. A súlyos megpróbáltatások idején teljes mértékben érvényre jutottak a szovjet szocialista rendszer tulajdonságai, megmutatkozott politikai szilárdsága, nagy eszmei és erkölcsi fölénye a kapitalista világ fölött.

A háború alatt még inkább megszilárdult a szovjet állam osztályalapja: a munkásosztály és a parasztság megbonthatatlan szövetsége, a szovjet társadalom legfőbb, döntő erőforrása. A Szovjetunió népeinek szövetsége becsülettel állta a háború megpróbáltatásait, és megerősödve került ki a

háborúból. A fasiszták számításai, hogy a Szovjetunió népei között széthúzás és viszály támad, tökéletesen csődöt mondtak.

A háború elején a fasiszta Németország a termelés alapvető ágaiban fölényben volt a Szovjetunióval szemben, és a háború első időszakában hatalmas veszteségeket okozott neki. A szovjet gazdasági rendszer azonban szilárdnak és életképesnek bizonyult. A szovjet kormány a legnehezebb viszonyok közepette mozgósítani tudta az ország anyagi erőforrásait, képes volt arra, hogy hatékony hadigazdaságot teremtsen, és a háború szolgálatába állítsa azt. A Szovjetunió hadiipari bázisa a háború éveiben kisebb volt, mint Németországé, mégis több fegyvert, haditechnikai felszerelést állított elő, mint ellenfele. A háború alatt a szovjet ipar évenként átlagban 24 100 harckocsit és önjáró löveget, 115 300 különböző kaliberű löveget, 82 800 aknavetőt, 32 500 repülőgépet termelt. Meggyorsult a tudományos-technikai fejlődés is. Mindez lehetővé tette, hogy a Vörös Hadsereget mind nagyobb mértékben ellássák a legmodernebb haditechnikával, és megnöveljék harci erejét. A tervszerűen irányított szocialista gazdaság a háborús időkben is bebizonyította a kapitalista gazdasági rendszerrel szembeni fölényét.

Miközben Németország, Japán és csatlós államaik igazságtalan, hódító háborúba hajtották népüket, a Szovjetunió népei szocialista hazájukat védelmezték, és felszabadították a leigázottakat. A fasizmus vadállati, embergyűlölő ideológiájával a szovjet állam a kommunista ideológiát állította szembe, amely a kizsákmányolás teljes elvetésén és a dolgozó emberek nemzetközi testvériségén alapszik. A szovjet nép hazafiassága és lelkiereje kimeríthetetlen forrásnak bizonyult; ez adott erőt a győzelem kivívásához. A szovjet fegyveres erők egyszerre testesítették meg az ország gazdasági hatalmát és a szovjet nép politikai és erkölcsi ideáljait. A Vörös Hadsereg, amely az egész ország, valamennyi szovjet ember sokoldalú támogatását élvezte, az állhatatosság és katonai tudás, a bátorság és tömeges hősiesség csodálatos példáit mutatta.

A szovjet harcosok hősiességéről tanúskodik az is, hogy több mint 5 millió katona és tiszt érdemelt ki a háború során rendjelet, és 7,5 milliónál többen kaptak érdemérmet. 11 418 harcos nyerte el a Szovjetunió Hőse kitüntető címet, közülük 104-en kétszer, hárman pedig — G. K. Zsukov marsall, I. N. Kozsedub őrnagy és A. I. Pokriskin ezredes — háromszor.

A szovjet hazafiság ragyogó megnyilvánulása volt a megszállt területeken kibontakozott partizánháború. Százezrek fogtak fegyvert a hódítók hátában és támadtak a fasisztákra, nem kímélve sem erejüket, sem életüket. A nép köréből kiváló partizánparancsnokok és földalatti szervezők emelkedtek ki.

A szovjet nép harcának és győzelmének lelkesítője és szervezője a Szovjetunió Kommunista Pártja volt. A szovjet nép hősi erőfeszítéseit a fronton és a hátországban egyaránt a Kommunista Párt, a párt Központi Bizottsága és a helyi pártszervezetek irányították. A párt már a háború első napjaiban a frontra küldte legjobb erőit. A háború kitörésekor a szovjet kommunisták 17 százaléka dolgozott a katonai pártszervezetekben, 1943-ban pedig már 55,2 százaléka.

A háború alatt súlyos veszteségek érték a pártot. Több mint 1,5 millió kommunista adta életét a fasisztákkal vívott harcban, a frontokon és az ellenség mögöttes területein. A szovjet emberek legjobbjai, mélyen áthatva a haza iránti kötelességérzettől, azonnal az elesettek helyébe léptek. A háború éveiben több mint 5 millióval növekedett a tagjelöltek és 3,6 millióval a párttagok száma. A tagfelvétel 1943 augusztusában volt a legintenzívebb: egy hónap alatt 201 000 ember lett tagjelölt és 110 000 ember lett párttag. A háború végén a párt mintegy 6 millió embert tömörített. Minden tizenhatodik felnőtt szovjet ember kommunista volt.

A párt taglétszámának szakadatlan növekedése a párt és a nép megbonthatatlan egységéről, a párt hatalmas tekintélyéről és a szovjet embereknek a pártba vetett bizalmáról tanúskodott.

A második világháború rendkívül bonyolult és sokoldalú történelmi jelenség volt. Különböző osztályérdekek és célok, eltérő politikai törekvések fonódtak össze benne. A háború azzal kezdődött, hogy a fasiszta agresszor megrohanta az angol—francia blokkhoz csatlakozott Lengyelországot. A küzdelem tehát két imperialista csoportosulás összecsapásával indult meg. Ennek ellenére már kezdetétől felszabadító, antifasiszta tendenciák is megmutatkoztak benne, minthogy a fasizmus, amely világuralomra tört, az áldozatául esett államok függetlenségét, népeik létét fenyegette. A háború folyamán fokozatosan erősödtek a felszabadító tendenciák. A fasiszta agresszió áldozatává vált népek harcra keltek a megszállók ellen. Ezáltal fokozódott a háború antifasiszta jellege, s az a fasiszta elnyomás elleni felszabadító küzdelemmé nőtt. Ebben a bonyolult és nehéz folyamatban a Szovjetuniónak jutott a döntő szerep. A Szovjetunió ellen intézett német támadás után a háború egyértelműen antifasiszta és felszabadító jelleget öltött. A világ demokratikus erői most már nem egyedül hazájuk függetlenségéért, hanem a szocializmus országának megvédelmezéséért is harcoltak.

A második világháború sajátos jellegét tükrözte az antifasiszta koalíció létrejötte. Olyan szövetség volt ez, amelyben különböző társadalmi rendszerű államok fogtak össze: a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia. A háború folyamán mintegy 50 állam csatlakozott a koalícióhoz. Miután az antifasiszta koalíció létrejött, egyetlen állam sem csatlakozott többé a fasiszta agresszorok — Németország, Olaszország és Japán — blokkjához.

Az antifasiszta koalíciót az objektív helyzet szülte. Németország 1939 szeptemberében háborút indított a világuralomért, és megsemmisítette az európai országok többségének függetlenségét. Az európai népek egész sora német fasiszta iga alá került. A Németországgal háborúban álló országok közül 1941 közepére már csak Anglia tartotta meg függetlenségét, bár ő is rendkívül súlyos helyzetbe került. Jóllehet Németország már a Szovjetunió megtámadására készülődött, még nem mondott le végképp a brit szigetek elözönléséről. Az angol nép ettől a halálos veszélytől csak a világ két nagyhatalmának, a Szovjetuniónak és az Egyesült Államoknak a segítségével menekülhetett meg.

A Szovjetunió már a háború kitörése előtt kiállt azért, hogy a békeszerető államok összefogjanak és egységes arcvonalat alakítsanak a fasiszta agresszorok ellen. A háborút megelőző kritikus hónapokban a Szovjetunió hatalmas erőfeszítéseket tett a szovjet—angol—francia antifasiszta koalíció megteremtése érdekében. De a nyugati hatalmak akkori vezető körei, a szovjetellenes müncheni politika emberei, meghiúsították az antifasiszta szövetséget. A háború aztán megmutatta, hogy a müncheni politikusok tervei homokra épültek. Angliára súlyos napok következtek, amikor a németek sorra lerohanták az európai országokat, és súlyos vereséget mértek az angol expedíciós hadseregre. Az angol burzsoázia akkoriban kormányra került, reálisabban gondolkodó körei megértették, milyen veszélybe sodródott Anglia, és közeledni kezdtek a Szovjetunióhoz. A háború viszonyai között tehát mindinkább testet öltött a kollektív biztonság szovjet politikája.

Az Amerikai Egyesült Államokat aggodalommal töltötték el Németország európai hódításai. Az amerikaiak a háború kitörése óta egyre jobban közeledtek Angliához. Nemcsak anyagi segítséget nyújtottak neki, hanem flottájukkal a csendes-óceáni brit birtokokat is megvédelmezték.

Napról napra nőtt a veszély, hogy a háború a Csendes-óceán térségére is átcsap. Németország szövetségese, Japán, háborúra készült az Egyesült Államok és a Brit Birodalom ellen. Az Egyesült Államok uralkodó körei a távol-keleti háború esetén a Szovjetunió segítségére számítottak.

A Szovjetunió, Anglia és az Egyesült Államok katonai együttműködése tehát abból eredt, hogy közös érdekük volt a közös ellenség — mindenekelőtt a hitleri Németország, majd a militarista Japán — elleni küzdelem.

1941 második felében és 1942 első felében az antifasiszta koalíciót megfelelő egyezmények és kötelezettségvállalások erősítették meg. A Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok

Győzelmi parádé

Moszkva. 1945. június 24. Fénykép

népei örömmel fogadták a koalíció megszületését. Az antifasiszta tömbhöz tartozó kapitalista országok dolgozó tömegei, miután a Szovjetunió belépett a háborúba, határozottabban felismerték a háború felszabadító céljait, és egyre nagyobb nyomást gyakoroltak kormányaik politikájára. A fasiszták által leigázott népek új erőre kaptak. A Szovjetunió a háború alatt igen sok állammal és kormánnyal lépett kapcsolatba. Míg a Nagy Honvédő Háború előtt 17 állammal állt diplomáciai viszonyban, a háború végére már 46 állammal tartott fenn diplomáciai és konzuli kapcsolatokat.

Az antifasiszta koalíció résztvevőinek együttműködése bonyolult viszonyok között valósult meg. Le kellett küzdeniük azokat az éles ellentmondásokat, amelyek a két társadalmi rendszer különböző voltában gyökereztek. Az ellentmondásokból következett, hogy egyfelől a Szovjetunió, másfelől a nyugati hatalmak másképp fogták fel a háború végső céljait. A Szovjetunió arra törekedett, hogy mielőbb szétzúzzák a hitleri Németországot és szövetségeseit, megsemmisítsék a fasizmust, megtisztítsák a fasisztától a szovjet területeket, felszabadítsák az európai népeket és szilárd békét teremtsenek, amely valamennyi ország szuverenitásának és a népek ama jogának elismerésén nyugszik, hogy saját kívánságuk szerinti társadalmi rendszerben éljenek. A Szovjetunió harcot folytatott a következetes antifasiszta program valóraváltásáért, és döntő szerepet vállalt a háborúban. Mindez vezető helyet biztosított számára a Hitler-ellenes koalícióban.

Anglia és az Egyesült Államok uralkodó körei más célokat követtek. Azon voltak, hogy megszabaduljanak Németországtól és Japántól mint imperialista vetélytársaiktól, ugyanakkor arra számítottak, hogy az agresszív tömb hatalmainak veresége után, a fasizmus „szélsőségeitől" megszabadulva, módjukban lesz visszaállítani az illető országokban azt a rendet, amely a fasizmus hatalomra kerülése előtt fennállt, és megakadályozhatják az antifasiszta háború eredményeként bekövetkezhető társadalmi változásokat. A nyugati hatalmak arra törekedtek, hogy mindenütt fenntartsák a kapitalista rendszert, Ázsia, Afrika és Latin-Amerika gyarmati és félgyarmati országaiban pedig megőrizzék uralmukat. Az Egyesült Államok még ennél is többet akart: hegemóniára törekedett a háború utáni világban. A nyugati hatalmak úgy számítottak, hogy a Szovjetunió a háború következtében annyira meggyengül, hogy gyakorlatilag nem lesz módjában akadályt gördíteni terveik megvalósítása elé.

Az antifasiszta koalíció résztvevői, háborús céljaik eltérő voltából következően, eltérő módon kezelték a legfontosabb katonai és politikai problémákat.

Miután a hitleri Németország 1941 nyarán megtámadta a Szovjetuniót, a háború fő terhe a szovjet országra hárult. A Nagy Honvédő Háború első hónapjaiban, amikor a Vörös Hadsereg vereségeket szenvedett és kénytelen volt visszavonulni, a szövetségesek óvakodtak tényleges segítséget nyújtani a Szovjetuniónak, mert azt hitték, hogy nem állja ki a németek nyomását. Tekintélyes angol és amerikai katonai szakértők a Szovjetunió gyors vereségét jósolták. A villámháború csődje és a német fasiszta hadsereg moszkvai veresége azonban arra késztette Angliát és az Egyesült Államokat, hogy másképp értékeljék a Szovjetunió szerepét a háborúban. A szövetségközi kapcsolatok megszilárdultak. A Szovjetunió hadianyagot és fegyvereket kapott a szövetségesektől. A Szovjetunió számára oly súlyos időben hasznos volt ez a segítség, bár a szovjet fegyveres erők szükségleteinek csak elenyésző részét fedezte, hiszen azoknak a hitlerista hadsereg és a csatlós hadseregek főerőivel kellett szembeszállniuk. A szövetséges államok tengerészei életük kockáztatásával juttatták el a Szovjetunióba az értékes katonai szállítmányokat. Sok tengerész hősi halált halt kötelessége teljesítése közben.

Az antifasiszta koalíció legfontosabb kérdése egészen 1943 végéig a nyugat-európai második front megnyitása volt. Anglia és az Egyesült Államok kormánya nemegyszer tett ígéretet a Szovjetuniónak, hogy megkezdi a partraszállást Franciaországban, és megvalósítja a második frontot. Ígéretüket sokáig nem teljesítették. Anglia és az Egyesült Államok a második front megnyitásának halogatásával arra törekedtek, hogy ameddig csak lehet, a Szovjetunió kezével harcoljanak. Eközben

ők maguk másodrendű arcvonalakon folytattak hadműveleteket, hadászatilag kedvező pozíciókat igyekeztek szerezni, erőt gyűjtöttek, és várták a percet, hogy akkor kapcsolódjanak be a küzdelembe, amikor a Wehrmacht legjobb hadosztályai a szovjet—német fronton már felmorzsolódtak, a Szovjetunió erői pedig legyengültek a kimerítő harcban. Mindez, számításuk szerint, a háború végére a nyugati hatalmak katonai és politikai fölényét biztosította volna. Azok a csapások, amelyeket a szövetségesek Észak-Afrikában és Olaszországban a fasisztákra mértek, gyengítették ugyan a hitlerista tömböt, de nem könnyítettek lényegesen a Szovjetunióra nehezedő terhen, minthogy a hitlerista Németország főerői továbbra is a keleti fronton voltak lekötve.

1943-ban világossá vált, hogy a Szovjetunió — jóllehet a háború még mindig az ő területén dúlt, és a Vörös Hadseregnek még nehéz utat kellett megtennie a nyugati országhatárokig — önerejéből is képes megverni a fasiszta agresszort. Ez a felismerés nem kis szerepet játszott abban, hogy Anglia és az Egyesült Államok végül is elhatározta a második front megnyitását 1944 júniusában.

A szövetséges hatalmak kormányfőinek 1943-as teheráni és 1945-ös jaltai értekezletén fontos döntések születtek a hadászati és az alapvető politikai problémák vonatkozásában. A teheráni és a jaltai határozatok megerősítették az antifasiszta koalíciót. 1944 júniusában angol—amerikai csapatok szálltak partra Észak-Franciaországban, s ezzel megvalósult a második front. Az összehangolt katonai terveket alapjában véve sikeresen valósították meg, egészen a hitlerista Németország, majd a militarista Japán teljes legyőzéséig és feltétel nélküli kapitulációjáig.

Bonyolultabb volt a helyzet az összehangolt politikai határozatok végrehajtását illetően. Minél inkább közeledett a hitlerista Németország végső vereségének pillanata, annál jobban erősödtek a reakciós tendenciák Anglia és az Egyesült Államok uralkodó köreinek politikájában. Ez elsősorban a fasiszta iga alól felszabadult európai országokhoz való viszonyukban mutatkozott meg. Anglia és az Egyesült Államok itt éppen azokat a legreakciósabb pártokat kezdték támogatni, amelyek a háború elején behódoltak a fasizmusnak. Máris terveket kovácsoltak a kapitalista országok új szovjetellenes összefogására. Anglia és az Egyesült Államok haladó körei azonban leleplezték ezeket a cselszövényeket. A néptömegek a háború végére világszerte balratolódtak, s ez jelentékeny hatást gyakorolt a nyugati hatalmak politikai állásfoglalásaira. Ideig-óráig tartaniuk kellett magukat az antifasiszta koalíció ünnepélyesen kinyilatkoztatott programjához: a fasizmus szétzúzásához és gyökeres kiirtásához, továbbá ahhoz, hogy a felszabadított népek jogot nyernek saját sorsuk intézésére.

A háborúból a békébe való átlépés idején az antifasiszta koalíció résztvevőinek közös erőfeszítése megteremtette az Egyesült Nemzetek Szervezetét. Lehetőség nyílt arra, hogy a nagyhatalmak gyümölcsözően együttműködjenek a drágán kivívott béke feltételei között is. A Szovjetunió szívesen látta volna ezt az együttműködést. A dolog azonban nem csupán a Szovjetunió jóakaratán múlt. Az Egyesült Államok és Anglia más útra lépett.

A NÉPTÖMEGEK SZEREPÉNEK MEGNÖVEKEDÉSE

A második világháború idején elemi erővel érvényesült a történelem egyik legfontosabb törvényszerűsége: a társadalmi fejlődés ütemének szakadatlan és fokozódó gyorsulása annak eredményeként, hogy az emberek óriási tömegei a maguk törekvéseivel és érdekeivel aktívan részt vettek a történelmi eseményekben. A néptömegek szerepe mérhetetlenül megnövekedett.

A technika fejlődése, elsősorban a repülés fejlődése folytán a front és a hátország fogalma erősen megváltozott az előző korszakokban megszokott fogalmakhoz képest. A hátország polgári lakossága súlyos megpróbáltatásokon ment keresztül. A háború társadalomlélektani hatása jelentékenyen megnőtt. Ezreknek és ezreknek kellett fegyverhez nyúlniuk, hogy védjék hazájuk függetlenségét, mentsék családjukat és önmagukat a fasiszta hódítók gyilkos kezétől. Sokan már a háború előtt világosan látták a fasizmus embergyűlöletét és a veszélyt, amit a fasiszta agresszió jelent. A spanyol háború

és Csehszlovákia elfoglalása különösen meggyőző példát szolgáltatott erről. Voltak olyanok is, akik akkor még közömbösen szemlélték az eseményeket. A háború azonban sokukat rákényszerítette, hogy felülvizsgálják álláspontjukat, és szembeszálljanak a fasizmussal.

A néptömegek tisztánlátását a háborúban, a hadviselő felek igazi céljainak megértését világosan tükrözte a hatalmas arányú partizánharc, a tömeges szabotázs, diverzió, a fasiszták hadigazdasági és politikai erőinek aláaknázására irányuló törekvés és a megszállókkal szembeni passzív ellenállás. Az idegen hódítók elleni népi partizánmozgalmakat régóta ismeri a történelem. A partizánmozgalom azonban soha nem volt ennyire tömeges, szervezett és tudatos, mint a második világháború idején.

A néptömegek szerepének, történelmet formáló befolyásának megnövekedéséről tanúskodik a fasiszta megszállás alá került országok ellenállási mozgalma is. E mozgalom kezdetben a nép spontán válasza volt függetlenségének elrablására. A megszállók terrorjának hatására azután egyre jobban megerősödött, s fokozatosan általános nemzeti demokratikus mozgalommá vált, amely már nem csupán a megszállók, hanem a velük együttműködők ellen is irányult. A megszállók osztálybázisa a monopolista burzsoázia, a nagybirtokosság, a reakciós tisztikar és tisztviselői réteg volt. A megszállók és a kollaboránsok elleni harc ennélfogva szükségszerűen társadalmi küzdelem is volt.

A Szovjetunió belépése a háborúba és az antifasiszta koalíció megteremtése nagy erővel hatott az ellenállási mozgalom fejlődésére, internacionalista vonásokkal ruházva fel azt: az ellenállás az antifasiszta nemzetközi összefogás szerves részévé lett. A Szovjetunió a továbbiakban elősegítette az európai és ázsiai népek nemzeti felszabadító mozgalmának fejlődését, harcra lelkesítette a népeket, közvetlenül segítette őket a Vörös Hadsereg felszabadító tevékenységével, állandó és egyre növekvő katonai és anyagi támogatást nyújtott nekik.

Ahogy az antifasiszta koalíció erői diadalmasan előretörtek a harctereken — döntő csapásokat mérve az ellenségre, mindenekelőtt a legfontosabb arcvonalon, a szovjet—német arcvonalon —, úgy szélesedett és izmosodott az ellenállási mozgalom. Ezen belül mindinkább megerősödött a munkásosztálynak és élcsapatának, a kommunista pártoknak, az ellenállás legkövetkezetesebb erőinek szerepe.

A népek fő célja — amit a kommunista és munkáspártok fáradhatatlanul hirdettek — az volt, hogy minden erőt a demokrácia és a nemzeti függetlenség védelmére, a fasizmus szétzúzására mozgósítsanak. Ez volt a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom általános irányvonala. A kommunisták maximálisan megfeszítették erejüket, hogy kibontakoztassák a tömeges, fegyveres nemzeti felszabadító harcot, és egyesítsenek minden osztályt és társadalmi réteget, amelyek bekapcsolódtak az ellenállásba és érdekelve voltak a német fasiszta uralom felszámolásában.

A kommunista és munkáspártok mindig abból indultak ki, hogy a nemzeti függetlenség, a demokratikus, progresszív népi fejlődés egyetlen szilárd biztosítéka a szocializmus. A háború és a fasiszta terror súlyos történelmi tapasztalatai arra a meggyőződésre juttatták a leigázott országok dolgozóit, hogy nemzeti felszabadulásuk elválaszthatatlanul összekapcsolódik azoknak az imperialista erőknek a megfékezésével, amelyeknek uralma a népeket nemzeti katasztrófába sodorta. Azt azonban még nem mindenki ismerte fel, hogy az imperializmusnak végsősoron egyetlen alternatívája van: a szocializmus. Ilyen feltételek között a kommunista pártok — az antifasiszta erők széles harci frontjának megőrzésére törekedve — a nemzeti felszabadító küzdelmet nem kapcsolták össze a szocialista forradalom azonnali megvalósításával. Szem előtt tartva a felszabadított országok és népek további fejlődésének perspektíváját, olyan programot terjesztettek elő, amely gyökeres demokratikus reformokat tűzött ki mind politikai, mind társadalmi és gazdasági téren. Ez a program a népi demokratikus forradalom programja volt, amelyet a legszélesebb néprétegeknek, köztük a dolgozók nem proletár rétegeinek részvételével kellett megvalósítani.

Az ellenállási mozgalomba bekapcsolódott jobboldali, konzervatív polgári csoportok ugyanakkor arra törekedtek, hogy a német csapatok kiűzése után a felszabadított országokban helyreálljon a burzsoá-földbirtokos rendszer. Emiatt gátat próbáltak vetni a népek fegyveres antifasiszta harcának

A FÖLD TÉRKÉPE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN (1945 SZEPTEMBER)

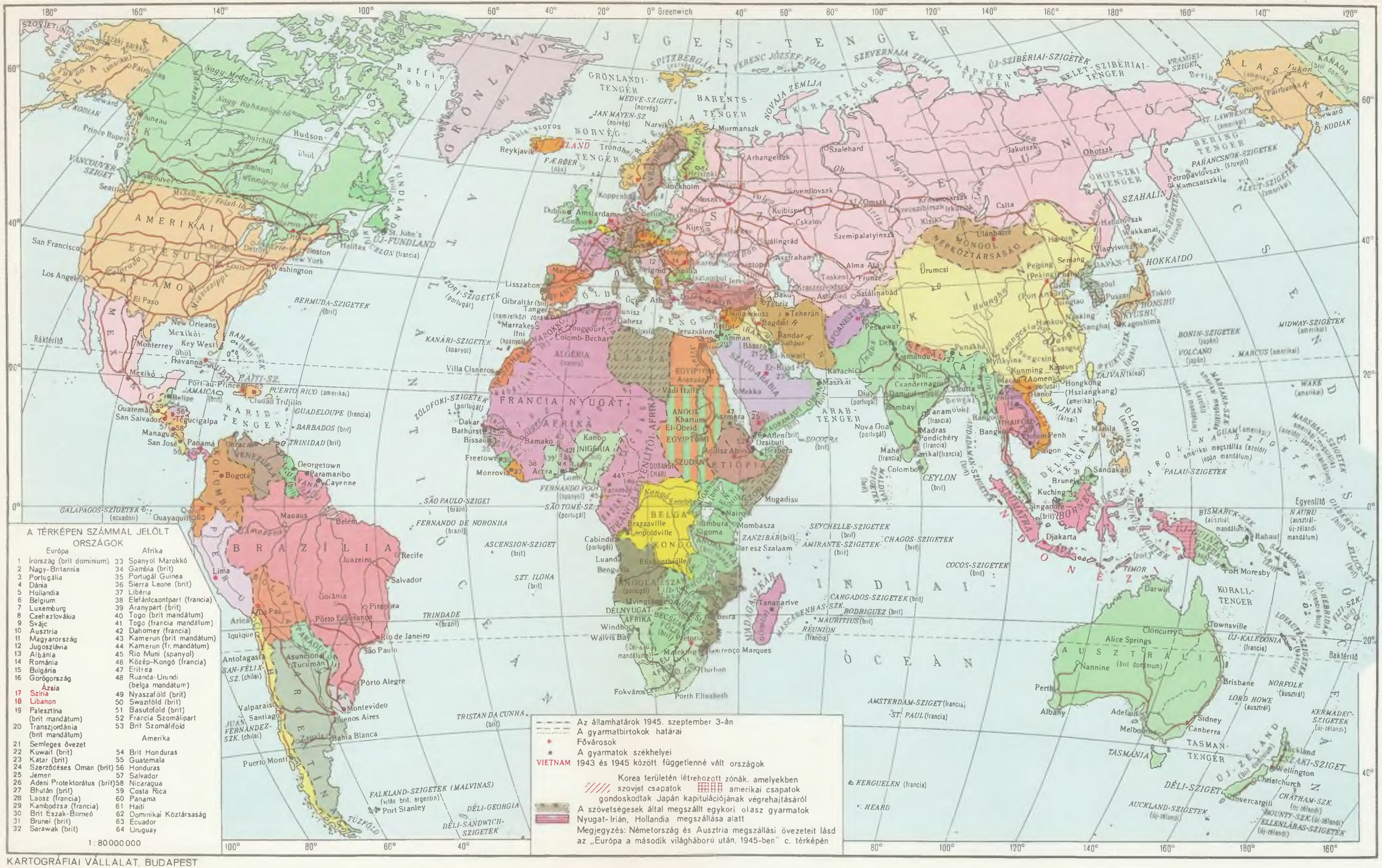

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

kibontakozása elé, mert attól tartottak, hogy a felfegyverzett tömegek keresztülhúzzák terveiket. A jobboldali burzsoá szervezetek vezetői Anglia és az Egyesült Államok támogatására, valamint az angol—amerikai ellenőrzés alatt működő fegyveres erőkre számítottak.

Ezeknek a tendenciáknak az ütközése határozta meg annak a harcnak jellegét, amely a nemzeti felszabadító mozgalmakon belül a politikai vezetésért, a hegemóniáért folyt.

AZ ANTIFASISZTA HÁBORÚ HATÁSA A FORRADALMI MOZGALMAK FEJLŐDÉSÉRE KÖZÉP- ÉS DÉLKELET-EURÓPA ORSZÁGAIBAN

A lakosság többsége sok országban már a hitlerista megszállás idején a kommunisták programját támogatta. A jövendő demokratikus hatalom első szervei már az illegalitásban kiformálódtak. Azokon a területeken, amelyeket az ellenállás belső erői szabadítottak fel, a haladás erői hozzáláttak a gyökeres demokratikus politikai és társadalmi-gazdasági reformok megvalósításához. A megszállók és kiszolgálóik ellen vívott fegyveres tömegharc népi demokratikus forradalomba kezdett átnőni.

Ezek a folyamatok Közép- és Délkelet-Európa országaiban bontakoztak ki a legintenzívebben — amelyek különösen sokat szenvedtek a hitlerizmustól —, de forradalmi helyzet érlelődött a fasiszták által leigázott Európa más részeiben is, így Olaszországban. A folyamatok kimenetele nagymértékben a nemzetközi feltételektől, a világháború arcvonalain zajló eseményektől függött.

Azokban az országokban, amelyekből Anglia és az Egyesült Államok csapatai űzték ki a németeket, a megszálló hatalmak minden módon akadályozni igyekeztek a demokratikus mozgalom további fejlődését. Görögországban odáig fajult beavatkozásuk, hogy háborút indítottak az ellenállás demokratikus erői ellen, amelyeket a nép többsége támogatott. A nyugati hatalmak imperialista körei sok más európai országban is a reakciós rezsimek nyílt védelmezőiként léptek fel.

Másképp alakult a helyzet azokban az országokban, amelyeket a Vörös Hadsereg szabadított fel. A Szovjetunió döntő szerepet játszott a hitlerista Németországnak és szövetségeseinek szétzúzásában; már maga ez a tény is megkönnyítette a népi demokratikus forradalom imperialista-ellenes feladatainak teljesítését. Közép- és Délkelet-Európa országainak a Vörös Hadsereg által történt felszabadítása meggátolta az imperialista ellenforradalom exportálását, és elősegítette, hogy a szocialista eszmék vonzóereje fokozottan érvényesüljön.

A háború és a fasizmus uralma ezekben az országokban az osztályerők nagy fokú eltolódását eredményezte. A korábban hatalmon levő burzsoá-földbirtokos köröket végképp lejáratta a német fasizmus előtti kapitulációjuk és a fasizmussal való közvetlen együttműködésük. A nácizmus összeomlása a nyílt reakciós erők teljes politikai csődjéhez vezetett.

Ugyanakkor megnövekedett a munkásosztály képviselőinek, a kommunistáknak a tekintélye. Tettekkel bizonyították be, hogy ők a legodaadóbb, legállhatatosabb és legkövetkezetesebb harcosai annak a küzdelemnek, amely a fasizmus ellen az egyes országok nemzeti függetlenségéért és demokratikus megújulásáért folyik.

A legtöbb országban az ellenállási mozgalomba bekapcsolódott burzsoá csoportok is megőrizték befolyásukat a lakosság egy részére, különösen a kispolgári rétegekre.

Közvetlenül a felszabadulás után ezek az erőviszonyok határozták meg a hatalom jellegét Közép- és Délkelet-Európa országaiban. A monopolista burzsoázia és a földbirtokosság nyíltan reakciós köreit eltávolították az országok vezetéséből. A kulcspozíciók a munkásosztály képviselőinek, a kommunistáknak a kezébe mentek át. Ugyanakkor megőriztek bizonyos pozíciókat más pártok is, amelyek a kispolgárság és részben a középpolgárság érdekeit képviselték. A burzsoázia némelyik országban csupán minimálisan, más országokban jelentősebb mértékben osztozott a hatalomban. Így alakult ki az új, átmeneti típusú, népi demokratikus állam.

A dolgozók túlnyomó többségének támogatását élvező kommunisták kezdeményezésére fontos

reformokat vezettek be a népi demokratikus országokban: következetesen demokratizálták a társadalom egész életét, betiltották a fasiszta és fasisztabarát pártok tevékenységét és így tovább.

Ezeknek a rendszabályoknak az éle a monopolista burzsoázia és a földbirtokosok ellen irányult. A reformok kedvező feltételeket teremtettek a szocializmus győzelméért vívott további harchoz.

A népi demokratikus forradalom győzelme történelmi sorsfordulót eredményezett a közép- és délkelet-európai népek életében. Fontos határkő volt ez az egész emberiség történetében is, mert közelebb hozta a végső győzelmet abban a történelmi harcban, amelyet a demokrácia és a szocializmus erői az imperializmussal vívnak.

A GYARMATI RENDSZER VÁLSÁGÁNAK ELMÉLYÜLÉSE

A.második világháború erősen kiélezte a gyarmati rendszer válságát. Afrika, Ázsia és Óceánia hatalmas területei hadműveleti zónává lettek. Sok ázsiai és afrikai ország népe fegyverrel a kezében harcolt a fasiszta tömb államai ellen. A gyarmati és félgyarmati népek részvétele az antifasiszta koalíció hadseregeinek küzdelmeiben, s azok az általános demokratikus célok, amelyeket a koalíció meghirdetett, elősegítették az illető népek nemzeti öntudatának megerősödését.

További változásokat eredményezett, hogy az imperialista hatalmak a hadviselés érdekében kénytelenek voltak a gyarmatokon elősegíteni egyes iparágak fejlődését, fokozni a különböző anyagok, elsősorban a hadászati nyersanyagok kitermelését és feldolgozását, támogatni a mezőgazdaságot. A háború alatt sok ezer helyi lakost mozgósítottak egyéb munkákra: útépítésre, hídverésre és más építkezésekre. A szakmunkáshiány rákényszerítette a gyarmati hatóságokat és a vállalkozókat, hogy az őslakosokat olyan szakmákra is kiképezzék, amelyekhez korábban közel sem engedték őket. Mindez elősegítette a gyarmati munkásosztály számszerű növekedését, amely mihamar erőinek és osztályérdekeinek tudatára ébredt. Megjelentek a gyarmati proletariátus osztályszervezetei is. A gyarmati és a függő országokban azonban még mindig kis létszámú volt a munkásosztály, s ezért a nemzeti felszabadító mozgalom fő tömegbázisa a parasztság és a városi kispolgárság lett. A második világháború éveiben kialakult hazafias nemzeti frontnak fontos alkotó eleme volt a helyi nemzeti burzsoázia, amely vezető szerepre tört a gazdasági és politikai életben, érdekelve volt a termelőerők fejlesztésében és az ország függetlenítésében a külföldi imperialistáktól.

A hazafias frontban részt vevő valamennyi osztály, ha különböző mértékben is, nem csupán a gyarmati iga lerázására, hanem a gazdasági és politikai fejlődést gátló feudális és félfeudális viszonyok megsemmisítésére is törekedett. A gyarmatosítókhoz szorosan kötődő komprádor burzsoázia és nagybirtokos réteg kivételével a második világháború idején lényegében minden osztály és társadalmi csoport bekapcsolódott a nemzeti függetlenségért vívott küzdelembe. Ahol a proletariátus kis számú volt, ahol osztályszervezetei — mindenekelőtt kommunista pártja — gyengék voltak vagy létre sem jöttek még, a nemzeti burzsoázia képviselői vezették a nemzeti felszabadító harcot.

A gyarmati és függő országok felszabadító harca az egyes országokban a konkrét történelmi feltételeknek megfelelően más és más formákat öltött.

A gyarmati és függő országok népeinek nemzeti felszabadító harcára nagy hatást gyakorolt a Szovjetunió Nagy Honvédő Háborúja. Kína Kommunista Pártjának Központi Bizottsága a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 25. évfordulóján így üdvözölte a szovjet népet: „A Vörös Hadsereg győzelmei lelkesedéssel töltik el a japán területrablók ellen harcoló kínai népet, mert ezek a győzelmek nemcsak a mi bátorságunkat és hitünket erősítik, hanem ténylegesen is döntő csapást mérnek a japán imperializmusra." A szovjet nép hőstetteinek híre a földgolyó legtávolabbi szögletébe is eljutott, fellelkesítette és harcra buzdította a gyarmatok népeit. Az európai események hatására megizmosodott a gyarmati és függő országok nemzeti felszabadító mozgalma, a régi és új gyarmattartó hatalmak pedig meggyöngültek.

Az ázsiai nemzeti felszabadító mozgalmak szempontjából nagy jelentőségű tény volt a Szovjetunió háborúba lépése Japán ellen. A Szovjetunió szétzúzta a Japán militaristák fő szárazföldi erejét, a Kvantung-hadsereget, s ezzel elősegítette a forradalom érlelődését Kínában, Koreában, Vietnamban, Indonéziában és más országokban.

A fasiszta agresszorokra mért vereség, a demokrácia erőinek, mindenekelőtt a Szovjetuniónak a győzelmei széles perspektívát nyitottak a nemzeti felszabadító mozgalom világméretű győzelme előtt. A gyarmati országok népeinek nemzeti felszabadító harca hatalmas forradalmi erővé lett, amely alapjaiban rázkódtatja meg az imperializmust.

A KAPITALIZMUS ÁLTALÁNOS MEGGYENGÜLÉSE

Az 1945-ben véget ért világháború nagy változásokat eredményezett az egész világon. A háború megpróbáltatásai határozottan meggyengítették a kapitalizmust, s ugyanakkor megmutatták a szocializmus törhetetlen életerejét.

A világreakció arra számított, hogy a háború megsemmisíti vagy teljesen elgyengíti a Szovjetuniót. A szovjet ország azonban nemcsak hogy helyt állt a fasizmussal vívott kegyetlen harcban, de az elszenvedett súlyos áldozatok ellenére még erősebbé vált.

A kapitalista országok szempontjából a háború nem egyformán végződött. A fasiszta agresszorok — Németország, Olaszország és Japán — megsemmisítő vereséget szenvedtek, gyakorlatilag elvesztették minden külföldön befektetett tőkéjüket és piacukat, területük pedig megszállás alá került. Tegnapi imperialista ellenfeleik arra törekedtek, hogy a levert országokban megszerezzék a gazdasági kulcspozíciókat.

Anglia és Franciaország politikai és gazdasági helyzete meggyengült. Az Amerikai Egyesült Államok viszont, amelyet óceánok választottak el a hadszínterektől, semmiféle kárt nem szenvedett területén, ellenkezőleg: meggazdagodott a háborún, és gazdasága jelentős mértékben fejlődött. A kapitalista világ nemzetközi kereskedelmében az amerikai monopóliumok kezébe kerültek a döntő pozíciók. Az amerikai tőke pozícióinak megerősödése előre jelezte a meggyengült versenytársak ellen indítandó összpontosított amerikai támadást.

A háború, amely az erőforrások soha nem látott mértékű mozgósítását követelte, meggyorsította a monopolkapitalizmus állammonopolista kapitalizmusba való átnövésének folyamatát. Az állam valamennyi jelentősebb imperialista országban a legkülönbözőbb termékek legnagyobb megrendelőjévé és vásárolójává vált, a fegyverektől a nyersanyagokig és élelmiszerekig. A nagy monopóliumok mesésen meggazdagodtak a háborún, s minden kapitalista országban erőteljesen növekedett a tőkekoncentráció. A gazdasági életben még inkább megnőtt a monopóliumok súlya.

A haditechnika erőltetett ütemű fejlesztése fontos változásokat eredményezett az ipar struktúrájában. A régi iparágak mellett újak alakultak, mint például az atomipar, a rádióelektronika és mások. Az egyre tökéletesebb fegyverfajták előállítására irányuló szükséglet megnövelte a nyersanyagokkal és a legkülönbözőbb egyéb anyagokkal szemben támasztott minőségi követelményeket, ez pedig újabb lökést adott a kémiai, fémkohászati és egyéb iparágak fejlődésének.

A kapitalizmus általános válsága a háború idején második szakaszába lépett. Az imperializmus gyarmati rendszerét kiheverhetetlen csapás érte. Az olasz és japán gyarmatbirodalom összeomlott. Meggyengültek a „régi" gyarmattartó hatalmak — Anglia, Franciaország, Hollandia — pozíciói is. Hatalmas nemzeti felszabadító mozgalom bontakozott ki a gyarmati világ minden táján. Az imperializmus uralmi övezete összezsugorodott.

Az agresszív államok tömbjének összezúzása és az európai és ázsiai országok egész sorában megindult népi demokratikus forradalom kedvező feltételeket teremtett ahhoz, hogy létrejöjjön a nemzetközi munkásosztály legnagyobb vívmánya, a szocialista világrendszer.

A FŐSZERKESZTŐSÉG UTÓSZAVA

A tízkötetes Világtörténet-sorozat kiadása befejeződött. Az olvasók és a kritikusok dolga, hogy a művet a maga egészében elbírálják. Néhány problémáról azonban már most is szólhatunk, figyelembe véve az egyes kötetek megjelenésekor elhangzott véleményeket és megjegyzéseket.

A Szovjetunióban és más országokban napvilágot látott recenziók szerint a szovjet Világtörténet koncepciójának egységével, tényanyagának hitelességével, átfogó teljességével tűnik ki. A mű erényének tartják, hogy a hasonló kiadványoknál teljesebben tárja fel az emberiség társadalmi és gazdasági fejlődését. Marxista kollégáink megelégedéssel állapították meg, hogy a szerzői kollektívának sikerült a középpontba állítania a néptömegek termelőmunkáját és felszabadító harcát. Kiemelték az egyes kötetek részeinek és fejezeteinek eredeti jellegét és azt, hogy szerzőik nem szorítkoztak a meglevő adatok összefoglalására, hanem újat is tudtak adni.

Ha a szovjet történészek meg tudtak birkózni azokkal a nem kis nehézségekkel, amelyek óhatatlanul ott tornyosulnak azok előtt, akik a világtörténelem dinamikus képét akarják megrajzolni, úgy ez mindenekelőtt azért sikerült, mert munkájukban a marxista—leninista módszert alkalmazták. Ezért tudták feltárni a történeti folyamat általános törvényszerűségeit, megtalálva ezek összefüggését az egyes népek konkrét történetével, ezért tudták kiküszöbölni a népek felosztását „történelmiekre" és „nem történelmiekre" — mint ahogy ezt a burzsoá ideológia teszi —, és tudtak általánosított, ugyanakkor mégis konkrét képet adni az olvasónak az emberiség haladásáról.

A Világtörténet sajátosan összegezi a marxista történetírás fejlődését és színvonalát. Az utóbbi tíz esztendő alatt azonban, amelyek során a kiadvány egymást követő kötetei napvilágot láttak, a tudomány nem topogott egy helyben.

Időközben a szovjet tudósok előrehaladtak az ázsiai, afrikai, latin-amerikai és óceániai népek múltjának tanulmányozásában. A legújabb kutatások a krétai—mükénéi civilizáció és az etruszk történelem korábban ismeretlen adatait, összefüggéseit hozták felszínre, és ennek köszönhető, hogy újszerű módon szemlélhetjük a preantik Görögország és Róma társadalmi fejlődését, feltárhatjuk a rabszolgatartó államok keletkezését megelőző fejlődési szakaszokat. Észrevehetően előrehaladt a Fekete-tenger melléki népek antik történelmének régészeti vizsgálata, amely gazdag anyagot szolgáltatott e térség társadalmi és gazdasági viszonyainak elemzéséhez. Tisztázódott a hellén és „barbár" világ kölcsönhatásának sok fontos vonatkozása. A Holt-tenger vidékén talált dokumentumok, a rabszolgaság formáival kapcsolatos újabb kutatások megteremtették a rabszolgaosztály árnyaltabb jellemzésének lehetőségét.

Kidolgozás alatt áll és élénk vitákat kelt a középkor egész sor fontos problémája; így az a kér-

dés, hogy egyes népek, országok és népcsoportok mikor és milyen módon tértek át a feudalizmusra (Kína, India, Japán, Közép-Ázsia, Skandinávia stb.), hogy a típusukat tekintve különböző társadalmak milyen hatást gyakoroltak egymásra, és ebben az összefüggésben az a kérdés, hogy milyen szerepet játszottak a nomádok a feudális társadalmak sorsának alakulásában. Kezdetét vette a reneszánsz és a reformáció problémáinak — mint egyetemes európai problémáknak, sőt bizonyos értelemben az egész világra kiható jelenségeknek — elmélyült tanulmányozása. További kutatómunkát igényel a kapitalizmus kialakulásának problémája is. Bár az európai államok többségét illetően már kellő részletességgel tanulmányozták a feudalizmusról a kapitalizmusra való áttérést, ugyanez nem mondható el a Kelet kapitalizmusáról. Jóllehet már egész sor idevágó tanulmány látott napvilágot, még nem tisztázódott teljesen, milyen sajátosságok jellemzik a kapitalizmus létrejöttét a keleti országokban. Megvilágításra vár a XVI. századi nemzetközi összefüggések komplexusa is, amelyeknek számbavétele nélkül az európai kapitalista korszak beköszöntésének néhány fontos vonatkozását sem lehet megérteni. Sok problémát vetett fel mind az európai, mind pedig az ázsiai és latin-amerikai korai polgári forradalmak és nemzeti felszabadító mozgalmak tanulmányozása, a parasztság kapitalizmus kori történetének, a proletariátus kialakulásának és a munkásmozgalom fejlődésének kutatása a különböző időszakok és országok vonatkozásában.

Csak néhány kérdést soroltunk fel, amelyeknek elemzésében a marxista történetírás ma nagyobb tényanyagra támaszkodhat, mint tíz évvel ezelőtt. A társadalomtudomány azonban az utóbbi tíz esztendő alatt nem csupán a speciális problémák kidolgozása terén haladt előre. Azok az évek, amelyeknek során napvilágot láttak a Világtörténet kötetei, más vonatkozásban is jelentősek voltak. A marxista történettudomány megszabadult a közelmúlt jó néhány dogmatikus tételétől; széles körű alkotó útkeresés bontakozott ki, amely a világtörténeti folyamat általános fogalmát is gazdagította.

A Világtörténet munkálatai során szerzett tapasztalatok igazolták a választott irányvonal helyességét, annak vitathatatlan fölényét a polgári történetírás egyoldalú, szubjektivista és irracionalista elméleteivel szemben. Az utóbbi években a polgári történészek több kísérletet tettek a világtörténeti folyamat új sémáinak megkonstruálására. De ezeket a megújított sémákat is a régi hibák jellemzik: a törvényszerű haladás tagadása vagy pedig — s még gyakrabban — a haladás eltorzított felfogása. Jellemző ezekre a törekvésekre a ciklikusság modernizált változatainak, valamint a különféle vulgár-materialista koncepcióknak — többek között a társadalmi viszonyoktól elvonatkoztatott és túlbecsült technikai-gazdasági tényezőnek — a lelkes felkarolása. Mindez a kapitalizmus védelmezésének hagyományos céljait szolgálja.

Mindenképp látnunk kell bizonyos kapcsolatot a burzsoá történeti gondolkodás jelenlegi válságjelenségei és az élenjáró ideológia — a marxista világnézet — növekvő hatása között. A burzsoá ideológusok nem egy koncepciója voltaképpen a marxizmusnak adott válasznak tekinthető, sőt néhány tételüket egyenesen a marxistáktól kölcsönzik, hogy azzal támaszthassák alá a történeti idealizmus omladozó épületét.

De más jelenségek is mutatkoznak a polgári történetírásban. (Helyesebben: már tíz évvel ezelőtt is mutatkoztak, de most felerősödtek.) Megnövekedett azoknak a történészeknek a száma, akik a tények tárgyilagos elemzéséhez vezető utat keresve a marxizmushoz fordulnak, s igyekeznek lelkiismeretesen számolni a marxista historiográfia eszméivel és tényeivel.

Több mint félévszázada annak, hogy Lenin ezt írta: „A marxistáknak abból a véleményéből, hogy Marx elmélete objektív igazság, csakis ez az egy következtetés vonható le: ha a marxi elmélet *útján* haladunk, egyre közelebb jutunk az objektív igazsághoz (anélkül, hogy valaha is kimerítenők); *minden más úton* csak zagyvasághoz és hazugsághoz juthatunk."[1]

[1] *Lenin* Művei. 18. köt. Kossuth Könyvkiadó 1964. 129. old.

A társadalmi fejlődési folyamat egész világra kiterjedő érvényének marxista felfogása több aspektust foglal magában. Ezek közül az a legfontosabb, hogy az emberi kollektívák fejlődése általánosan kötelező törvényszerűségeknek van alávetve. A marxista filozófia egyik kiinduló tétele — amely zseniális hipotézisből már régen tudományosan megalapozott és kidolgozott koncepcióvá vált — a társadalmi-gazdasági formációk egymás törvényszerű felváltásának eszméje, amely önmagában megtestesíti a világtörténelmi folyamat egységét. A marxizmus megalapítói azonban sohasem felejtették el hozzáfűzni, hogy ez az egység egyáltalán nem zárja ki a lényeges eltéréseket, s hogy maguk ezek az eltérések, legyenek bármilyen speciálisak és egyedülállók, nem a történelmi lét absztrahálásából, hanem a konkrét viszonyokból vett általánosnak, egyetemesnek a specifikus kifejezési formáit jelentik. Ezért a marxista történészeknek változatlanul az a feladatuk, hogy összegyűjtsék, tanulmányozzák, ellenőrizzék és felülvizsgálják a különböző történelmi tényeket, amelyeknek összessége alkotja az egyes formációk és történelmi korszakok tartalmát.

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a legkomolyabb nehézség, amellyel a szerzők és szerkesztők kollektívájának meg kellett birkóznia, az általános és a specifikus, az egyetemes és a regionális, a nemzeti és a nemzetközi közötti reális viszony megtalálása volt. A kritika majd megmutatja, hogy milyen mértékben sikerült megoldani ezt a problémát. Nyilvánvaló azonban, hogy a marxista történészek egyik legfontosabb feladata a szóban forgó kérdéskomplexum további tanulmányozása. Ezt nem csupán a tudomány szükségletei követelik meg, amely az egyes országok és népek történetének grandiózus anyagát halmozta fel, hanem ez egyben az idők parancsa is. Az emberek százmilliói szemünk láttára térnek át a társadalmi lét fejlettebb formáira, a közbeeső szakaszokat és egész formációkat átugorva, amelyeket annak idején Európa haladó országai végigjártak. A történettudomány hivatott arra, hogy felderítse az ilyen típusú fejlődés előfeltételeit és lehetőségét, hogy konkrét anyagot szolgáltasson a jelenkor legmélyebbre ható átalakulásainak jellemzéséhez.

A történészek előtt jól ismert, hogy minden társadalomnak felettébb bonyolult a gazdasági és társadalmi struktúrája. Az egyes társadalmi rendszereken belül az uralkodó termelési mód mellett általában ott élnek más termelési módok elemei, rendszerint konfliktusban az uralkodó termelési móddal. Különösen bonyolult ez az összefonódás mind a jelenlegi, mind a korábban ismert átmeneti társadalmaknál. S itt teljes mértékben figyelembe kell vennünk, hogy a társadalmi struktúrák és rendszerek sokféleségét nem csupán az objektív feltételek eltérő volta magyarázza, hanem a kialakításukban és módosításukban közreható szubjektív tényezők (osztályok, pártok stb.) tevékenysége is, az tudniillik, hogy ezek a fejlődés egyik vagy másik útjáért, az objektív lehetőségek valamelyikének megvalósításáért, a fejlődés lehetőségéért harcolnak.

További tanulmányozást igényel az egyik társadalmi-gazdasági formációról a másikra való forradalmi áttérés kérdéskomplexuma. A forradalmi átalakulások jellegének és formáinak kérdését árnyaltan kell vizsgálni, figyelembe véve azokat a minőségi változásokat, amelyek együtt járnak a társadalmi fejlődés korábbi fokozatairól az érettebbre való áttéréssel, amikor a néptömegek — az egész korszak fejlődését meghatározó tényező — már nem csupán spontán forradalmi erő gyanánt, hanem mint a világ átalakításáért küzdő harcosok szervezett osztályhadserege lépnek fel. Ebben a vonatkozásban elmélyült alkotó feldolgozásra várnak az olyan kérdések, mint a szociális forradalmak különböző típusainak sajátosságai, az osztályelnyomás és az osztályharc formáinak fejlődése és váltakozása, a „felülről megvalósított forradalom" eredete, a reformok helye az osztályharc és a forradalmi átalakulás folyamatában.

Sokévszázados tapasztalat bizonyítja azt az igazságot, hogy az emberek saját kezükben tartják sorsukat. Különösen igazzá válik ez abban a mértékben, ahogy a történelem folyamán mind nagyobb szerephez jut az emberek öntudata, az élenjáró eszme pedig lépésről lépésre közeledik a történelmi valóság többé-kevésbé adekvát tükrözéséhez, s végül is a proletariátus forradalmi ideológiájában, a marxizmus—leninizmusban megtalálja a társadalom megismerésének és átalakításának legponto-

sabb és leghatalmasabb, szakadatlanul megújuló és tökéletesedő fegyverét. Ennek következtében lehetővé válik, hogy az emberek, osztályok, népek összehasonlíthassák céljaikat és szándékaikat cselekvéseik eredményeivel. Annak tisztázása pedig, hogy mi okozza a célok és eredmények közti eltérést, még inkább hozzásegíti az embereket a folyamat objektív törvényeinek megértéséhez.

A történettudomány szempontjából igen fontos az a marxista tétel, amely szerint a fejlődés vezető tendenciája a törvényszerűség, nem pedig egyszerűen az egész valóság, komponenseinek összességével, ideértve a „véletlenek" tömegét (közöttük olyanokat, mint a hibák, tévedések, a történelmi személyiségek tulajdonságai stb.). A tudományos elemzés összetettsége éppen a társadalmi viszonyok, az objektív és szubjektív bonyolult szövedékének feltárásában áll, hogy „a történelmi fejlődés egész eredőjét megkapja".[2] Különösen érvényes ez a gazdaságitól távolabb eső területeket illetően: a politikai eszmék, a kultúra, a művészet szférájában. Itt egyáltalán nem könnyű megtalálni a helyes összefüggéseket. Itt még nagyobb figyelmet követel a precíz mértékek megállapítása, a rejtett kapcsolatok megtalálása avégből, hogy elkerülhessük mind a durva vulgarizálást, mind pedig a történelmi folyamat belülről indikált törvényszerű egységének megtörését.

A világtörténet egyik legfontosabb aspektusa a népek kölcsönös kapcsolata és egymásra hatása az emberiség általános mozgásában. Történelmi ismereteink elmélyülése arányában mind nagyobb figyelmet szentelünk annak, hogyan hatnak a világtörténeti összefüggések az egyes országok és népek fejlődésére. Az országok és népek sokrétű egymásra hatása sok esetben megmagyarázza a történeti folyamat sajátosságait és vargabetűit. Éppen a világtörténeti összefüggések szerepe teszi lehetővé, hogy megértsük: napjainkban a népek egész sorának lehetősége nyílik rá, hogy elkerülje a kapitalizmus stádiumát, és gigantikus ugrással a szocializmusba lépjen. A XX. század közepe az az időszak, amikor lényegében minden nép, minden ország fejlődése nagymértékben függ az egész világ sorsától.

A materialista történetfelfogás, amely feltárta a társadalmi haladás törvényszerűségeit, először tette lehetővé az emberiség fejlődésének tudományosan megalapozott periodizációját. Megingathatatlan alapköve marad az átmenet a társadalom fejletlenebb formáiról a fejlettebbekre, egyik társadalmi-gazdasági formációról a másikra, a kizsákmányoló rendről a kommunizmusba. A burzsoá kritikusok, a különböző folyamatok szinkronizációjának reális nehézségeire hivatkozva, a világtörténelem tudományos periodizációjának nem csupán marxista koncepcióját, hanem puszta lehetőségét is tagadják. Az a tény azonban, hogy a különféle — belső és külső — adottságoktól és körülményektől függően az egyes országok és népek sajátos utakon haladnak, olykor elkerülve egyes stádiumokat, olykor pedig éppen ellenkezőleg, tartósabban megrekedve, mint mások, egyáltalán nem ingatja meg az emberiség haladásának objektív feltételezettségéről és egyetemes egységéről szóló alapvető tételt. Természetesen a történelem tudományos periodizációja nem egyedül a helyes módszertani elvektől függ, hanem ismereteink színvonalától is. Ahogy ismereteink fejlődnek, úgy tökéletesedik és válik mind differenciáltabbá történelmi periodizációnk.

A történettudomány nem választható el napjainktól. Maga az élet igazolja, milyen nehéz megérteni a jelenkor társadalmi fejlődésének valóságát, jellegét és irányát, ha nem tárjuk fel az előző nemzedékek élményeivel és ténykedéseivel, győzelmeivel és vereségeivel, útkereséseivel és eredményeivel való szoros, elszakíthatatlan kapcsolatát. De ha igaz az, hogy a múlt megismerése nélkül nem érthetjük meg a jelent, úgy nem kevésbé igaz az is, hogy a jelen gyakran ad kulcsot a múlt — méghozzá nem csupán a közelmúlt, hanem ugyanúgy a régmúlt — sok jelenségének és folyamatának megértéséhez, amelyeknek tartalma és értelme csak most tárul fel teljes egészében, de legalábbis érzékelhetőbbé, világosabbá vált. Mindent összegezve: a világtörténet eredménye maga az emberiség, a jelenkor világa minden bonyolultságával és ellentmondásosságával. Az emberiség

[2] *Lenin* Művei. 21. köt. Szikra 1951. 48. old.

fejlődésében a formák és változatok rendkívüli sokrétűsége mellett mind világosabban feltárul a vezető, meghatározó irány: a kommunizmus felé haladás.

Kiadványunk a második világháború végéig követi nyomon az eseményeket. Magától értetődik azonban, hogy az 1945 óta eltelt, rendkívül fontos és nagy jelentőségű eseményekkel telített időszakot is kutatnunk kell, ugyancsak világtörténeti aspektusból. A szovjet történettudományban már folyik ilyen irányú munka. Az általános törvényszerűségek kitapintása a szovjet történészek megtisztelő feladata.

*

A Világtörténetet a munkatársak népes kollektívája alkotta. A munkában több mint négyszáz szerző, szerkesztő, tanácsadó, tudományos kisegítő munkatárs, tudományos-technikai és kiadói munkatárs vett részt. Névsorukat az egyes kötetek elején közöljük.

A szerző által beterjesztett szövegeket, mielőtt a kiadóba kerültek volna, társadalmi kritika alá vettük. Megvitatásukban részt vett a Moszkvában, Leningrádban, Kijevben, Minszkben és a Szovjetunió más tudományos központjaiban dolgozó történészek széles köre. A sorozat egyes fejezeteit európai és ázsiai szocialista országok tudósai bírálták el.

Néhány különösen fontos problémát speciális vitákon tárgyaltunk meg. Ilyen viták folytak például a világtörténeti folyamat periodizációjáról és egységéről, a szabad faluközösségi tagok helyéről az ókori rabszolgatartó társadalmakban, az orosz feudalizmus genéziséről és a kijevi állam keletkezéséről, az eredeti tőkefelhalmozás sajátosságairól a különböző országokban, a nemzetközi munkásmozgalom szakaszairól, a kapitalizmus általános válságának konkrét megnyilvánulási formáiról a két világháború közti időszakban, a második világháború okairól és jellegéről stb.

A Világtörténet munkálatai során gyakorlati együttműködés jött létre az egyes szakterületek — a Szovjetunió története, a nyugati államok története, a keleti államok története — kutatói között. Ez rendkívül hasznosnak bizonyult nemcsak a szóban forgó mű szempontjából, hanem tágabb értelemben is: lehetőséget nyújtott a világtörténet területén a tudományos kutatások problematikájának értékelésére és rendszerezésére, valamint arra, hogy összehasonlítsák a történettudomány különböző ágazataiban kialakult koncepciókat, megszövegezéseket, terminus technicusokat.

A szovjet Világtörténetet egész sor külföldi államban lefordítják és kiadják: Magyarországon, a Német Demokratikus Köztársaságban, Görögországban, Lengyelországban, Csehszlovákiában, Japánban.

Az egész kiadvány tudományos összehangolását, a metodológiai és metodikai szerkesztési elvek egységének biztosítását, valamint a tudományos szervezőmunkát a Főszerkesztőség vezetése alatt a Világtörténet előkészítő osztálya végezte, amelyet a Szovjet Tudományos Akadémia Elnökségének határozata alapján a Történettudományi Intézetben szerveztek meg. Az előkészítő osztályt 1953—1956 között E. M. Zsukov vezette, majd 1957-től 1965-ig A. F. Miller.

A Főszerkesztőség köszönetet mond valamennyi szovjet és külföldi szakembernek értékes tanácsaikért és bírálataikért, amelyek nagy segítséget nyújtottak a mű előkészítésében, valamint a kiadóvállalatok (Goszpolitizdat, Szocekgiz, „Miszl") és nyomdavállalatok (Pervaja Obrazcovaja Tyipografija im. A. A. Zsdanova, 16-ja i 2-ja Moszkovszkije Tyipografiji, cinkografija tyipografiji „Pravda", kartograficseszkije fabriki Glavnovo upravlenyija geogyeziji i kartografiji) kollektíváinak, amelyek elkészítették a kiadványt.

IDŐRENDI TÁBLÁZAT.

A LEGFONTOSABB MŰVEK ÉS FORRÁSOK JEGYZÉKE.

NÉVMUTATÓK.

SZÍNES TÉRKÉPEK JEGYZÉKE.

SZÍNES KÉPMELLÉKLETEK JEGYZÉKE

1939. szeptember 1	— A fasiszta Németország megtámadja Lengyelországot. Kitör a második világháború
szeptember 3	— Anglia és Franciaország hadat üzen Németországnak
	— A kötelező katonai szolgálat bevezetése és a háborús kormány megalakítása Angliában
	— Ausztrália, Új-Zéland és India hadat üzen Németországnak
	— Egy német tengeralattjáró elsüllyeszti az „Athenia" angol utasszállító gőzöst
szeptember 5	— Az Egyesült Államok, Japán és Spanyolország semlegességi nyilatkozata
szeptember 6	— A Dél-afrikai Unió hadat üzen Németországnak
szeptember 7	— Afganisztán semlegességi nyilatkozata
szeptember 8	— Az angol parlamenti pártok választási fegyverszünetet kötnek a háború tartamára
szeptember 8—28	— Varsó védelme
szeptember 10	— Kanada hadat üzen Németországnak
szeptember 12	— A szövetségesek Legfelsőbb Haditanácsának első ülése Abbeville-ben
szeptember 13—október 15	— Japán támadás Kínában
szeptember 15	— A Szovjetunió, a Mongol Népköztársaság és Japán megállapodása a halhin-goli konfliktus rendezéséről
	— A német csapatok elfoglalják Lublint
szeptember 16—17	— A lengyel kormány Romániába menekül
szeptember 17	— A Vörös Hadsereg bevonul Nyugat-Ukrajnába és Nyugat-Belorussziába
szeptember 23	— Magyarország és a Szovjetunió között helyreáll a diplomáciai kapcsolat
szeptember 23—október 3	— Az amerikai államok külügyminisztereinek első konzultatív értekezlete Panamában
szeptember 25—október 18	— Sükrü Saracoglu török külügyminiszter látogatása a Szovjetunióban
szeptember 26	— A francia kormány betiltja a Kommunista Pártot
szeptember 28	— A Szovjetunió és Észtország kölcsönös segélynyújtási egyezményt ír alá
	— A Szovjetunió és Németország aláírja a két ország közt húzódó határról szóló jegyzőkönyvet
szeptember 30	— Lengyel emigráns-kormány alakul, élén Władysław Sikorskival.
	— Franciaországban bevezetik a 60 órás munkahetet
október 2	— Az utolsó lengyel alakulatok is beszüntetik az ellenállást a német hadsereg ellen
	— A pánamerikai konferencia elhatározza, hogy az amerikai part mentén 300 mérföldes tengeri biztonsági övezetet létesít (Panamai nyilatkozat)
október 5	— A Szovjetunió és Lettország kölcsönös segélynyújtási egyezményt ír alá
október 8—12	— A német kormány rendeletei a lengyel állam megszüntetéséről, Lengyelország

nyugati vajdaságainak Németországhoz csatolásáról és „az elfoglalt lengyel területek főkormányzóságá"-nak megalakításáról az ország többi területén

október 9	— A német főparancsnokság 6. hadműveleti utasítása a nyugati fronton végrehajtandó támadástól
október 10	— A Szovjetunió és Litvánia kölcsönös segélynyújtási egyezményt ír alá
október 12	— A szovjet kormány javasolja a finn kormánynak, hogy kössenek kölcsönös segélynyújtási szerződést
október 19	— Az angol—francia—török szövetségi szerződés aláírása
október 21	— Német—olasz egyezmény a magukat németeknek valló dél-tiroli személyek Németországba való áttelepítéséről
október 28	— Antifasiszta tüntetés Prágában, Brnóban, Ostravában, Kladnóban és más csehszlovák városokban a Csehszlovák Köztársaság megalakulásának 21. évfordulója tiszteletére
november 1—2	— A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának ötödik ülésszaka határozatot hoz Nyugat-Ukrajnának és Nyugat-Belorussziának a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségébe való felvételéről és az Ukrán SZSZK-hoz, illetve a Belorussz SZSZK-hoz való csatlakozásáról
november 4	— Az Egyesült Államok kongresszusa módosítja a semlegességi törvényt, s ezzel lehetővé teszi a fegyver- és hadianyag-szállítást a hadviselő államokba
november 7	— A belga és a holland kormány felajánlja, hogy közvetít a hadviselő felek között
november 10	— Franciaországban kormányrendelet jelenik meg arról, hogy a szakszervezetek vezető szerveinek személyi állományát a munkaügyi minisztériumnak kell jóváhagynia
november 12	— Anglia és Franciaország elutasítja a belga és a holland kormány javaslatát
november 13	— Károly román király közvetítési javaslata
november 16	— Hitler elutasítja a román javaslatot
november 17	— A Gestapo cseh diákokat tartóztat le Prágában és Brnóban. Kilenc letartóztatottat kivégeznek
1939. november 30—1940. március 12	— Szovjet—finn fegyveres konfliktus
november	— A domíniumok miniszterelnökei Londonba látogatnak, hogy összehangolják a Brit Birodalom háborús erőfeszítéseit
december 2	— Az Egyesült Államok kormánya „erkölcsi embargó"-t mond ki a repülőgépeknek és a hadászati nyersanyagoknak a Szovjetunióba szállítására
december 17	— Ottawában megállapodást írnak alá a Brit Nemzetközösség repülőinek kiképzéséről
december 18	— A La Plata-folyó torkolatában elsüllyesztik az „Admiral Graf Spee" német cirkálót
1939 december—1940 március	— A Kuomintang-csapatok támadást intéznek Sanhszi tartomány felszabadított körzetei ellen (Az első „antikommunista hadjárat")
1939	— A Szovjetunióban végrehajtják a világ első rakétakísérletét, az I. A. Merkulov által konstruált célbavivő léglökéses motorral
	— O, Hahn és F. Strassmann német tudósok közleménye az uránmag lassító neutronok hatására történő hasadásáról
	— A, Rose és H. Yams amerikai mérnökök feltalálják a televíziós átadó csövet (ortikon)
1940. január 14—16	— Japánban lemond Abe kormánya. Az új kormányt M. Yonai alakítja meg
február 5	— Anglia és Franciaország Legfelsőbb Haditanácsa elhatározza, hogy expedíciós hadtestet küld Finnországba, a Szovjetunió ellen harcoló finn csapatok megsegítésére
február 23—március 21	— Sumner Welles amerikai külügyminiszter-helyettes látogatása több európai állam fővárosában
február 24	— A német fegyveres erők főparancsnoksága jóváhagyja a Franciaország, Belgium és Hollandia elleni támadó hadműveletek tervét
március 12	— A szovjet—finn békeszerződés aláírása Moszkvában

március 20—21	— Franciaországban lemond a Daladier-kormány. Az új kormányt Paul Reynaud alakítja meg
március 30	— Nankingban megalakul Vang Csing-vej bábkormánya
április 8	— A szovjet kormány jegyzéke a német kormányhoz Svédország semlegességének feltétlen tiszteletben tartásáról
április 9	— A német hadsereg benyomul Norvégiába és Dániába
	— Franciaországban rendelet jelenik meg arról, hogy halálbüntetéssel sújtják a kommunista propagandát
április 14—19	— Az angol—francia expedíciós csapatok partraszállása Norvégiában
	— Az angol gyarmatosítók elfojtják az észak-rhodesiai bányászsztrájkot
	— Magyarországon tömegesen tartóztatják le a kommunistákat a vasasszakszervezetekben, az ifjúmunkás-szervezetekben és az átcsatolt dél-szlovákiai területeken
május 10	— A német csapatok támadása a nyugati fronton. Belgium és Hollandia elözönlése
	— Neville Chamberlain konzervatív kormányát koalíciós háborús kabinet váltja fel, élén Winston Churchill-lel
	— Angol és francia csapatok elfoglalják Aruba és Curaçao holland gyarmatokat
május 13	— A német fasiszta csapatok Sedannál áttörik a szövetségesek arcvonalát
május 14	— Angliában polgári védelmi osztagok alakulnak
május 15	— A holland hadsereg kapitulál
május 18	— Hitler rendeletileg Németországhoz csatol három belga körzetet
május 20	— Weygand tábornokot a franciaországi szövetséges csapatok főparancsnokává nevezik ki
május 22	— Törvény az angol kormány rendkívüli teljhatalommal való felruházásáról
május 26—június 3	— Az angol és francia csapatok kiürítik Dunkerque-et
május 28	— A belga hadsereg kapitulációja
május 30	— Az Egyesült Államok Kommunista Pártjának XI. kongresszusa
május 31	— Az emigráns belga kormány határozata törvénytelennek minősíti a belga hadsereg kapitulációját
június 2	— Indonéziában megalakul az „Arany seprű" („Szapu majo") forradalmi csoport
június 3—7	— Az angol és francia csapatok kivonulnak Észak-Norvégiából
június 6	— A Francia Kommunista Párt Központi Bizottsága azzal a követeléssel fordul a kormányhoz, hogy fegyverezze fel a néptömegeket Párizs védelmére
	— Kollaboráns vezetői feloszlatják a Belga Munkáspártot
június 10	— Olaszország hadat üzen Angliának és Franciaországnak
június 12	— A Franco-kormány „nem hadviselő országnak" nyilvánítja Spanyolországot
	— Japán és Thaiföld szerződése a két ország barátságáról és egymás területi sérthetetlenségének tiszteletben tartásáról
június 14	— A német fasiszta csapatok bevonulnak Párizsba
	— Spanyolország elfoglalja Tanger nemzetközi kikötőt
június 15	— Rooseveltnek, az Egyesült Államok elnökének rendelete az atomfegyver előállításáról
június 16	— Churchill javaslata az angol—francia duális állam megalakítására, az Anglia és Franciaország közötti „organikus szövetségre"
	— Franciaországban lemond Reynaud kormánya, és Philippe Pétain kerül hatalomra
június 17—21	— A balti köztársaságokban népi kormányok alakulnak
június 18	— Charles de Gaulle tábornok megalakítja a Szabad Franciaország Nemzeti Bizottságát
június 20	— Az Egyesült Államokban új kormány alakul mindkét párt részvételével
június 22	— Compiègne-ben aláírják a francia—német fegyverszüneti egyezményt
június 24	— Rómában francia—olasz fegyverszüneti egyezményt írnak alá
június 26	— A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége törvényerejű rendeletet bocsát ki a nyolcórás munkanapról, a hétnapos munkahétről, valamint a munkások és alkalmazottak önkényes kilépésének megtiltásáról

június 28	— Az angol kormány elismeri de Gaulle tábornokot, mint a Szabad Franciaország mozgalom fejét
	— Az Egyesült Államokban elfogadják a nemzetvédelmi törvényt
június 28—30	— Románia átadja a Szovjetuniónak Besszarábiát és Észak-Bukovinát
július 1	— A Pétain-kormány Vichybe teszi át székhelyét
június 1— augusztus 19	— Az olasz csapatok észak-afrikai támadó hadműveletei
július 3—8	— Az angol haditengerészeti erők rajtaütnek a Mersz-el-Kebirben, valamint a Dakarban állomásozó francia hadihajókon
július 4	— A Pétain-kormány megszakítja Angliával a diplomáciai kapcsolatokat
július 10	— A francia nemzetgyűlés teljhatalommal ruházza fel Pétaint
	— A Francia Kommunista Párt manifesztuma, amely a nemzeti és társadalmi felszabadulás programját körvonalazza
	— A 2. és 3. német légiflotta megindítja az Anglia elleni légitámadásokat
július 16	— Hitler utasítása a „Seelöwe" hadművelet (az angliai partraszállás) előkészítésére
július 18	— Angol—japán megállapodás a burmai út ideiglenes lezárásáról
július 21—30	— Az amerikai államok második konzultatív értekezlete Havannában
július 22	— Angliában létrehozzák a SOE-t (Special Operations Executive), a Különleges Hadműveleti Parancsnokságot az európai ellenállási mozgalmak megsegítésére és irányítására
	— Japánban megalakul Konoye kormánya
július 26	— A Konoye-kormány elfogadja Japán „Nemzeti politikájának alapprogramját"
július 31	— A német politikai és katonai vezetők értekezlete határozatot hoz a Szovjetunió elleni háború előkészítéséről és a szárazföldi haderő 180 hadosztályra növeléséről
július	— Bevin angol munkaügyi miniszter rendelete a munkaügyi viták eldöntésével kapcsolatos kötelező döntőbíróságról
augusztus 2	— A Moldavai SZSZK megalakulása
augusztus 3—6	— A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának hetedik ülésszaka. A Litván, Lett és Észt SZSZK belép a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségébe
augusztus 13	— Minden eddiginél nagyobb arányú légitámadás-sorozat indul Anglia ellen. Az „angliai csata" kezdete
	— A Pétain-kormány Franciaország meg nem szállt területén feloszlatja a politikai pártokat és a szakszervezeteket
augusztus 17	— Hitler kihirdeti a brit szigetek teljes blokádját
augusztus 20—december 5	— Kína 8. népi felszabadító hadserege megtámadja a japán hódítókat („a száz ezred csatája")
augusztus 30	— Bécsi „döntőbíróság" a magyar—román határ kérdésében
	— Japán és a vichyi francia kormány egyezményt ír alá a két ország gazdasági együttműködéséről és arról, hogy Japán katonai bázisokat létesíthet Indokínában
szeptember 2	— Angol—amerikai megállapodás születik, amelynek értelmében az Egyesült Államok nyolc bázist bérbe vesz Nagy-Britanniának a nyugati féltekén elterülő birtokairól, és cserébe torpedórombolókat szállít Angliának
szeptember 3	— Moszkvában szovjet—magyar kereskedelmi szerződést írnak alá
szeptember 4	— Romániában Ion Antonescu kormánya kerül hatalomra
szeptember 6	— Károly román király lemond a trónról Mihály trónörökös javára
szeptember 7	— Craiovában román—bolgár megállapodás jön létre, amelynek értelmében Dél-Dubrudzsa visszatér Bulgáriához
szeptember 13	— Olasz támadás Líbiában
szeptember 16	— Az Egyesült Államokban bevezetik az általános hadkötelezettséget
szeptember 17	— Hitler elhalasztja az angliai inváziót
szeptember 22	— Német—finn katonai egyezmény Finnország részvételéről a Szovjetunió elleni háborúban
szeptember 25	— A németek felszámolják a norvég Adminisztratív Tanácsot, és a Quisling-párt kivételével minden politikai pártot feloszlatnak

szeptember 27 — Németország, Olaszország és Japán Berlinben aláírják a háromhatalmi egyezményt

október 1 — Japánban megszervezik a totális háború problémáinak tanulmányozásával foglalkozó intézetet

október 2 — A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége törvényerejű rendeletet bocsát ki „az állami munkaerő-tartalékokról"

október 12 — A német csapatok bevonulnak Romániába

— Japánban létrehozzák a Trón Segítésének Társaságát

október 14 — A Kuomintang-csapatok Csiangszu tartományban megtámadják az Új 4. Hadsereget

október 24 — Hitler és Pétain találkozása Montoire-ban

— Németország, Olaszország és a Vichy-kormány közös felhívást intéznek Csang Kaj-sekhez, hogy kössön békét Japánnal

október 28 — Olaszország megtámadja Görögországot

október 29 — Kréta szigetén angol csapatok szállnak partra

október — Indiában megkezdődik a polgári engedetlenség mozgalma

november 2 — Görögország Kommunista Pártja felhívja a népet, hogy harcoljon az olasz fasiszták ellen

november 5 — Franklin D. Rooseveltet harmadszor is megválasztják az Egyesült Államok elnökének

november 11 — A hitleristák tüzet nyitnak a Champs-Élysées-n tüntető párizsi diákokra

— Az angol légierő támadása a tarantói olasz hadihajók ellen

november 14—19 — A német légierő bombatámadásai Birmingham és Coventry ellen

november 20 — Magyarország csatlakozik a háromhatalmi egyezményhez

november 23 — Románia csatlakozik a háromhatalmi egyezményhez

november 23—december 8 — Népfelkelés Dél-Vietnamban a francia gyarmatosítók ellen

november 24 — Szlovákia csatlakozik a háromhatalmi egyezményhez

1940. december 9—1941. február 10 — Angol ellentámadás Észak-Afrikában

december 12 — Magyarország és Jugoszlávia örök barátsági szerződést ír alá Belgrádban

december 18 — Hitler aláírja a 21. sz. hadműveleti utasítást a Szovjetunió elleni háborúra (Barbarossa-terv)

1940 december—1941 január — Fegyveres konfliktus Thaiföld és Francia-Indokína között

év vége — A francia kommunisták a megszállók elleni fegyveres harc céljából létrehozzák az „Organisation Spéciale"-t

1940 — Az L. Sz. Duskin által konstruált, folyékony fűtőanyaggal működő reaktív repülőgép első felszállása a Szovjetunióban

— Az Egyesült Államokban izotópot hasítanak ki az urán-235-ből

1940—1941 — Az első polietiléntétel készre gyártása Angliában

1941. január 7 — A Kuomintang-csapatok Anhuj tartományban megtámadják az Új 4. Hadsereget

január 12 — Londonban megnyílik a Népi Konventnek, a munkásszervezetek képviselőinek konferenciája

január 13 — A Do Longban állomásozó vietnami katonák fellázadnak a francia gyarmatosítók ellen

január 21 — A „Daily Worker" betiltása

január 22 — Az angol csapatok Észak-Afrikában elfoglalják Tobrukot

január 24 — Az angol csapatok bevonulnak Abesszíniába

január — Megalakul a Kommunisták Magyarországi Pártjának Központi Bizottsága

február 9 — Német kormányrendelet Luxemburg annexiójáról

február 11 — A munkás-önvédelmi csoportok és a holland nemzetiszocialisták összecsapása Amsterdamban. A megszállók megtorló akciói a hazafiakkal szemben

— Észak-Afrikába német csapatok érkeznek

február 15—20 — Az SZK(b)P XVIII. konferenciája

február 17 — Bolgár—török megnemtámadási egyezmény

február 25—26	— Antifasiszta tömegsztrájk Amsterdamban, Zaandamban, Velsenben, Haarlemben, Utrechtben, továbbá Észak-Hollandia és Utrecht tartományok más városaiban
február 26	— A Pétain-kormány és az Egyesült Államok közt létrejön az úgynevezett Weygand—Murphy egyezmény
március 1	— Bulgária csatlakozik a háromhatalmi egyezményhez
március 5	— Angliában rendelet jelenik meg arról, hogy a munkások csak a munkaügyi minisztérium szerveinek engedélyével léphetnek ki munkahelyükről
március 7	— Japánban törvényt hoznak „a honvédelem és állambiztonság biztosításáról"
március 8	— Kínában megalakul a Demokratikus Pártok és Szervezetek Ligája
március 11	— Az Egyesült Államok kongresszusa elfogadja a kölcsönbérleti törvényt (Land and Lease Bill)
március 13	— A hitleristák kivégzik a holland ellenállási mozgalom 18 résztvevőjét
március 14	— Az Egyesült Államok és Mexikó kölcsönös segélynyújtási egyezményt ír alá
március 23	— A Szovjetunió visszaadja Magyarországnak az 1848—1849-es magyar szabadságharc zászlóit
március 25	— Jugoszlávia csatlakozik a háromhatalmi egyezményhez
március 27	— Az angol—amerikai titkos vezérkari megbeszélések résztvevői elfogadják az Egyesült Államok és Nagy-Britannia haditerveinek koordinálására vonatkozó egyeztetett előterjesztést (ABC-1 terv)
	— Államcsíny Jugoszláviában. Dušan Simović alakít kormányt
március 30	— Paulus német tábornok megbeszélése Budapesten a magyar vezérkar főnökével a Jugoszlávia elleni hadjáratban való magyar katonai részvételről
március 30—április 15	— A német Afrika-korps és az olasz csapatok offenzívája Észak-Afrikában
március	— Mexikóban törvényt hoznak a sztrájkjog korlátozásáról
március—augusztus	— A megszállók feloszlatják Hollandiában a városok önkormányzati szerveit
április 1—május 31	— Irakban felkelés tör ki Rasid Ali al-Gajlani vezetése alatt
április 3	— Teleki Pál miniszterelnök öngyilkossága
április 5	— Szovjet—jugoszláv barátsági és megnemtámadási egyezmény
április 6	— Németországnak és szövetségeseinek csapatai behatolnak Jugoszláviába és Görögországba
	— Az angol csapatok bevonulnak Addisz-Abebába
	— Anglia megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal
április 11	— Az Atlanti-óceánon kiterjesztik az Egyesült Államok haditengerészeti erőinek őrjárati zónáját (az Egyesült Államok „biztonsági zónáját")
	— A magyar csapatok betörnek Jugoszláviába
április 13	— Semlegességi egyezmény a Szovjetunió és Japán között
április 17	— A jugoszláv hadsereg leteszi a fegyvert
április 20	— Amerikai—kanadai haditermelési együttműködési egyezmény
április 21	— A görög hadsereg leteszi a fegyvert
április 24—29	— Az angol csapatok kivonása Görögországból
április 27	— Ljubljanában a kommunisták kezdeményezésére megalakul Szlovénia Felszabadítási Frontja
április 29	— A német fegyveres erők képviselői megvitatják a szovjet területek kifosztásának tervét
április	— Az Egyesült Államok elfoglalja Grönlandot
	— A Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottságának ülésén kidolgozzák a „független, szabad, demokratikus Magyarország" programját
május 2—12	— Nemzetközi Vásár Budapesten, amelyen első ízben a Szovjetunió is részt vesz
május 6	— Az Egyesült Államok kormánya Kínára is kiterjeszti a kölcsönbérleti törvény hatályát
	— Gazdasági együttműködési és hajózási egyezmény Japán és Francia-Indokína között
május eleje	— Jugoszlávia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága illegális értekezletet tart, amelyen határozatot hoz a fegyveres felkelés előkészítéséről

május 10	— Sztrájk Belgiumban, a liège-i iparvidéken
	— Rudolf Hess Angliába repül (a „Hess-misszió")
május 15	— A Francia Kommunista Párt felhívása a Nemzeti Felszabadítási Front megalakítására
	— 43 norvég nemzeti szervezet tiltakozó levelet intéz Terboven német birodalmi biztoshoz a megszálló hatóságok önkénye miatt
május 16	— Az olasz csapatok kapitulációja Abesszíniában
május 19	— Indokína Kommunista Pártja és a hazafias szervezetek megalakítják a Vietnami Függetlenségi Ligát (Viet Minh)
május 20	— A német légierő egységei megszállják Kréta szigetét
május 26	— Észak-Franciaországban kéthetes bányászsztrájk kezdődik
május 27	— Az angol légierő és hadiflotta egységei elsüllyesztik a „Bismarck" német sorhajót
	— Az Egyesült Államokban bevezetik a „korlátlan rendkívüli állapotot"
május 27—28	— A vichyi kormány aláírja a Németország katonai támogatásáról szóló párizsi jegyzőkönyveket
május 31	— Manolisz Glezosz és Aposztolosz Szandasz megsemmisítik az athéni Akropoliszra kitűzött fasiszta lobogót
tavasz	— Indonéziában megalakul az Antifasiszta Népi Mozgalom elnevezésű illegális hazafias szervezet
június 6	— A japán főhadiszállás elfogadja „a déltengeri országok irányában folytatandó politika megvalósításának programját"
június 8	— Az angol csapatok bevonulnak Szíriába
június 9	— A szovjet területek gazdasági kiaknázása céljából Németországban megszervezik a „Kelet" elnevezésű speciális törzskart
június 18	— Német—török megnemtámadási és barátsági szerződés
június 22	— Németország megtámadja a Szovjetuniót. Kezdetét veszi a szovjet nép Nagy Honvédő Háborúja
	— A Szovjetunió 14 katonai körzetében elrendelik a katonakötelesek mozgósítását
	— A nyugati szovjet hadikörzeteket Északnyugati, Nyugati és Délnyugati Fronttá szervezik át
	— A magyar fasiszta kormány megszigorítja a „kivételes állapotot". Statáriumot rendel el a sztrájkolók ellen
	— Churchill kijelenti, hogy Anglia támogatja a Szovjetuniót a hitleri Németország elleni háborúban
június 22—július 20	— A breszti erőd hősies védelme
június 23	— A Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa és a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának Központi Bizottsága rendeletet hoz a szovjet fegyveres erők Főparancsnoksága Főhadiszállásának megalakításáról
	— Magyarország megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval
	— Az Egyesült Államok kormánynyilatkozata, amelyben támogatásáról biztosítja a Szovjetuniót a háborúban
június 23—29	— Harckocsi-csata Luck—Brodi—Rovno térségében
június 24	— Bulgária Kommunista Pártjának Központi Bizottsága határozatot hoz a reakció és a fasizmus elleni fegyveres harc előkészítéséről
június 26	— A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének törvényerejű rendelete „A munkások és alkalmazottak munkaidejéről a háború idején"
	— Bulgáriában megszervezik az első partizánosztagot (csata)
június 27	— A szovjet felségjelzéssel ellátott német repülőgépek provokatív bombatámadást intéznek Kassa, Munkács, Rahó ellen
	— Az SZK(b)P Központi Bizottsága határozatot hoz a párt- és Komszomol-szervezetek mozgósításáról a hadseregbe
	— Josip Broz Tito vezetésével megalakul Jugoszlávia Népi Felszabadító Partizánosztagainak Vezérkara
	— Bárdossy miniszterelnök bejelenti a parlamentben Magyarország hadba lépését a Szovjetunió ellen

június 28	— A német csapatok elfoglalják Minszket
június 29	— A Népbiztosok Tanácsának és az SZK(b)P Központi Bizottságának utasítása a frontközeli párt- és szovjetszervezetekhez azokról az intézkedésekről, amelyeket a német megszállók elleni mozgósítással kapcsolatban kell tenniük
június 30	— A Szovjetunióban megalakul az Állami Honvédelmi Bizottság
	— A magyar belügyminiszter rendelete a kommunisták internálásáról
június 30—július 1	— A német fasiszta csapatok elfoglalják Lvovot és Rigát
június—július	— Nagyarányú kommunista letartóztatások Észak-Erdélyben
július 7	— A szerbiai antifasiszta fegyveres felkelés kezdete
július 10	— A bolgár nemzetgyűlésből kizárják a Bolgár Munkáspárt képviselőit, és letartóztatják őket
	— A mexikói kormány rendeletileg megtiltja a hadászati fontosságú árucikkek kivitelét nem amerikai államokba
július 10—szeptember 10	— Szmolenszki védelmi harcok
július 12	— A Szovjetunió és Nagy-Britannia kormánya egyezményt ír alá Moszkvában a Németország elleni háborúban való együttműködésről
július 13	— A Crna Gora-i antifasiszta felkelés kezdete
július 16	— A katonai biztosok intézményének bevezetése a Vörös Hadseregben
július 18	— Az SZK(b)P Központi Bizottságának rendelete „A harc megszervezéséről a német csapatok hátában"
	— Londonban szovjet—csehszlovák egyezményt írnak alá a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról, a kölcsönös segélynyújtásról és egymás támogatásáról a Németország elleni háborúban, valamint csehszlovák katonai alakulatok szervezéséről a Szovjetunió területén
	— Moszkvában és Leningrádban, valamint a moszkvai és leningrádi terület néhány városában jegyrendszert vezetnek be az élelmiszerekre és az iparcikkekre
július 22 éjjel	— A fasiszta légierő első támadása Moszkva ellen
július 24—27	— Japán megszállja Dél-Indokínát
július 25	— Anglia és a Szabad Franciaország mozgalom egyezménye. Ez elismeri Franciaország különleges jogait Szíriában és Libanonban, s angol parancsnokság alá helyezi a közel-keleti francia csapatokat
	— Az Egyesült Államok, Anglia és Kanada zárolják a japán követeléseket, és felbontják Japánnal kötött kereskedelmi egyezményeiket
július 29—augusztus 1	— Az Egyesült Államok elnökének személyes képviselője, Harry Hopkins látogatást tesz a Szovjetunióban
július 30	— Londonban szovjet—lengyel egyezményt írnak alá a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról, a kölcsönös segítségnyújtásról a háborúban és lengyel katonai alakulatok szervezéséről a Szovjetunió területén
augusztus 2	— Jegyzékváltás a Szovjetunió és az Egyesült Államok között a gazdasági együttműködésről a háborúban
augusztus 4—október 16	— Ogyessza védelme
	— A szovjet légierők első támadása Berlin katonai objektumai ellen
augusztus 10	— A szovjet kormány nyilatkozatban közli a török kormánnyal, hogy a Szovjetunió kész segítséget nyújtani Törökországnak abban az esetben, ha valamely európai hatalom megtámadná Törökországot
augusztus 14	— Az angol—amerikai Atlanti Charta aláírása
augusztus 16	— Moszkvában szovjet—angol kereskedelmi, hitel- és klíringegyezményt írnak alá
augusztus 21	— Kínában a Kuomintang-hatóságok ellenőrzésük alá vonják a munkásszervezeteket
augusztus 22	— Dániában törvényt hoznak a kommunista tevékenység betiltásáról
augusztus 25	— A Szovjetunió és Anglia jegyzéket intéz az iráni kormányhoz, amelyben közlik, hogy szövetséges haderők lépnek Irán területére, tekintettel a hitlerista ügynökségek tevékenységének fokozódására
augusztus 29	— Német—olasz nyilatkozat az európai „új rend"-ről.
	— A hitlerista megszállók Nedićcsel az élén bábkormányt alakítanak Szerbiában

szeptember 1	— A Kommunisták Magyarországi Pártjának Központi Bizottsága határozatot hoz a német fasizmus elleni harcról
szeptember 8	— Leningrád blokádjának kezdete
szeptember 11	— Roosevelt parancsot ad, hogy az amerikai hadihajók elsőnek lőjenek a német és az olasz hadihajókra
szeptember 17	— Az Állami Honvédelmi Bizottság rendelete az általános és kötelező katonai kiképzésről a Szovjetunióban
szeptember 18	— A honvédelmi népbiztos rendeletére a Vörös Hadsereg négy hadosztályát gárdahadosztállyá szervezik át
szeptember 24	— A londoni szövetségközi konferencia első napja. A szovjet kormány közli, hogy a Szovjetunió támogatja az Atlanti Charta alapelveit
szeptember 27	— A szovjet kormány elismeri a Szabad Franciaország Nemzeti Bizottságát
	— Görögország haladó pártjai megalakítják a Nemzeti Felszabadító Frontot, az EAM-ot
szeptember 29—október 1	— A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia moszkvai konferenciája a kölcsönös hadiszállítások tárgyában
1941. szeptember 30—1942. április 20	— A moszkvai csata
szeptember	— Csehszlovákiában megalakul a Központi Forradalmi Nemzeti Bizottság
	— A Szovjetunióban élő magyar kommunisták vezetésével megkezdi adásait a Kossuth Rádió
október 6	— A Kommunisták Magyarországi Pártja nagyarányú háborúellenes tüntetést szervez Budapesten, a Batthyány-emlékmécsesnél
1941. október 7—1945. július 6	— John Curtin munkáspárti kormánya Ausztráliában
október 11	— Húsz ország ifjúságának képviselői nemzetközi ifjúsági gyűlést tartanak Londonban
október 12	— Az afgán kormány elhatározza, hogy a diplomaták kivételével minden német és olasz állampolgárt kiutasít az ország területéről
október 13—15	— Az angol—szovjet szakszervezeti bizottság első ülésszaka
október 16—18	— Konoye kormányát Tojo kabinetje váltja fel Japánban
október 16—november 25	— A szovjet csapatok védelmi harcai Tyihvin irányában
október 17	— Munkássztrájk Prágában
október 19	— Az Állami Honvédelmi Bizottság Moszkvában bevezeti az ostromállapotot
	— Nagy-Britannia hadiipari munkásainak nemzeti konferenciája határozatban követeli az európai második front megnyitását
1941. október 30—1942. július 4	— Szevasztopol védelme
november 1	— Tüntetés Budapesten a Kerepesi temetőben. A kommunisták, szociáldemokraták, parasztpárti és más haladó antifasiszta irányzatok képviselői Kossuth és Táncsics sírjánál tiltakoznak a kormány fasiszta, németbarát politikája ellen, s a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtését követelik
	— A belgiumi magyar partizánok kézigránátokkal megtámadják a belga fasiszták, a rexisták felvonulását
november 7	— Roosevelt nyilatkozata a kölcsönbérleti törvény hatályának kiterjesztéséről a Szovjetunióra
november 9	— Az Állami Honvédelmi Bizottság rendelete az Urálba és Szibériába evakuált vaskohászati művek üzembe helyezéséről
november 17	— A szerbiai Užicében megalakul Szerbia Népi Felszabadító Bizottsága
november 21	— A szovjet csapatok kiürítik Rosztov-na-Donut
november 22	— A Ladoga-tó jegén összeköttetést teremtenek Leningráddal, megnyitják az „élet útját"
november 26—december 28	— Szovjet csapatok ellentámadása Tyihvinnél
november 27	— Etiópia területét teljesen megtisztítják az olasz fasiszta csapatoktól
november 29	— A szovjet csapatok felszabadítják Rosztov-na-Donut
november	— A belga hazafias szervezetek megalakítják a „Front de l'Indépendence"-ot
december 4	— Roosevelt Törökországra is kiterjeszti a kölcsönbérleti törvény hatályát

december 5 — A szovjet csapatok ellentámadásba mennek át Moszkvánál
december 7 — Anglia hadat uzen Finnországnak, Magyarországnak és Romániának
— A japán flotta megtámadja Pearl Harbort, Hongkongot, Malájföldet, a Fülöp-szigeteket és más amerikai, brit és holland birtokokat. Megkezdődik a Csendes-óceáni háború
december 8 — A német főparancsnokság utasítására a német fasiszta csapatok védekezésre rendezkednek be a szovjet—német fronton
december 8—9 — A japán csapatok elfoglalják Thaiföldet
december 9—10 — Kína hadat uzen Japánnak, Németországnak és Olaszországnak
december 10 — A japán légierő gépei elsüllyesztik a „Prince of Wales" és a „Repulse" brit hadihajókat a maláj partok közelében
december 11 — Németország és Olaszország hadat uzen az Egyesült Államoknak
— Németország, Olaszország és Japán egyezményt ír alá az Egyesült Államok és Anglia elleni közös hadviselésről
december 12 — Magyarország hadat uzen az Egyesült Államoknak
december 13 — A japán csapatok behatolnak Dél-Burmába
december 16 — Argentínában elrendelik az ostromállapotot
december 16—17 — Angol—szovjet tárgyalások Moszkvában („Eden kuldetése")
december 19 — Japánban törvényt hoznak „a szólás, a sajtó, a gyülekezés és a szervezetek rendkívüli ellenőrzéséről"
— Hitler átveszi a német fegyveres erők főparancsnokságát
december 21 — Megalakul a jugoszláv partizánok első reguláris katonai egysége, a Proletár-brigád

1941. december 24—1942. január 14 — Roosevelt és Churchill tárgyalásai a tengelyhatalmak elleni harc hadászatáról
december 25 — A japán csapatok elfoglalják Hongkongot
— Budapesten megjelenik a „Népszava" karácsonyi száma. Tobb kommunista, szociáldemokrata és más haladó szellemű író síkraszáll a béke és a nemzeti fuggetlenség ugye mellett
1941. december 26—1942. január 2 — Szovjet csapatok kombinált hadműveletei Kercsben és Feodoszijában
december — Panama, Kuba, Haiti, Guatemala, a Dominikai Köztársaság, Nicaragua, Costa Rica és Salvador hadat uzen Németországnak, Olaszországnak és Japánnak

1942. január 1 — Washingtonban 26 állam nyilatkozatot ír alá a fasiszta blokk elleni kompromisszum nélküli harcról. (Az Egyesült Nemzetek Nyilatkozata)
január 2 — A japán csapatok elfoglalják Manilát
január 5 — A lengyel kommunista szervezetek megalakítják a Lengyel Munkáspártot
január 12 — Az Egyesült Államok és Mexikó szerződést ír alá egy, a kozos védelemmel kapcsolatos vegyes bizottság megalakításáról
január 13 — A szovetséges hatalmak képviselőinek londoni konferenciája nyilatkozatot fogad el a háborús bűnosok felelősségre vonásáról
január 15 — A Lengyel Munkáspárt programfelhívása „A munkásokhoz, parasztokhoz és értelmiségiekhez, valamennyi lengyel hazafihoz"
január 15—28 — Az amerikai államok harmadik konzultatív értekezlete Rio de Janeiróban
január 18 — Katonai megállapodás a tengelyhatalmak kozott a hadműveleti zónák elhatárolásáról
január 20—22 — Keitel vezértábornagy katonai tárgyalásokat folytat Budapesten. Ezek eredményeként a keleti arcvonalra kuldik a 2. magyar hadsereget
január 21—február 5 — A magyar csendőr- és katonai alakulatok vérfurdőt rendeznek Bácskában
január 22 — A moszkvai terulet felszabadul a német fasiszta megszállás alól
január 29 — A Szovjetunió, Anglia és Irán szovetségi szerződést ír alá Teheránban
január vége — A Szovjetunióban levő magyar hadifoglyok első konferenciája
február 1 — Megjelenik az illegális „Szabad Nép" első száma
— Norvégiában megalakul Quisling bábkormánya
február 6 — A Fülöp-szigeteken megalakul a Japánellenes Nemzeti Egységfront
február 13 — A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének törvényerejű rendelete „A

munkaképes városi lakosság termelési és építési munkára mozgósításáról a háború idején"

február 15	— A japán csapatok elfoglalják Singapore-t
február 23	— Az Egyesült Államok és Anglia egyezményt ír alá Washingtonban arról, hogy milyen elvek alapján nyújtanak egymásnak kölcsönös segítséget az agresszió elleni harcban
február 27—március 1	— A Jáva-tengeren összecsap a japán és a szövetséges hajóraj
február 28	— A japán csapatok behatolnak Jáva szigetére
február	— Az emigráns lengyel kormány vezetése alatt álló Fegyveres Harci Szövetség Honi Hadsereggé alakul át
március 7	— A japán csapatok elfoglalják Rangoont
március 9	— Az indonéziai holland csapatok leteszik a fegyvert
	— Magyarországon megalakult a Kállay-kormány
március 11—április 13	— Stafford Cripps, az angol háborús kormány tagja Indiába utazik, hogy tárgyalásokat folytasson az indiai politikai pártok és csoportok vezetőivel
március 15	— Tömegtüntetés Budapesten a háború és a fasizmus ellen
március 29	— Kínában törvényt hoznak a nemzet általános mozgósításáról
március	— A Fülöp-szigeteken megalakul a Japánellenes Népi Hadsereg, a Hukbalahap
	— Albániában nemzeti felszabadító tanácsok alakulnak
	— Az angol és az amerikai fegyveres erők hadműveleteinek irányítására megalakítják a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságát
	— Balatonszárszón 8 napon át ülésezik az első magyar demokratikus ifjúsági konferencia
április 11	— Elindul a frontra a 2. magyar hadsereg
április 13	— A Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottsága rendeletet hoz „A vaskohászati üzemek építéséről és helyreállításáról"
április 18	— Az amerikai légierő támadást intéz Tokió, Yokohama, Nagoya és Kobe ellen
április 29	— A burmai vasutak japán ellenőrzés alá kerülnek
május 1	— A torinói munkások nagyszabású háborúellenes tüntetést rendeznek
május 4—8	— A japán és a szövetséges hajóraj ütközete a Korall-tengeren
május 5	— Corregidor amerikai erőd megadja magát. A japán csapatok befejezik a Fülöp-szigetek megszállását
	— A japán csapatok elfoglalják a Salamon-szigetekhez tartozó Guadalcanal-szigetet
május 13	— Német antifasiszták felgyújtják a berlini szovjetellenes kiállítást
május 15	— G. J. Bahcsivandzsi szovjet repülő először száll fel lökhajtásos vadászgéppel
	— A Népi Gárda első osztagának megalakulása Lengyelországban
május 19	— A szovjet csapatok kiürítik a Kercsi-félszigetet
május 20	— A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége megalapítja a Honvédő Háború-rendjelet
május 26	— Londonban szovjet—angol szövetségi szerződést írnak alá a hitleri Németország és európai bűntársai ellen folytatott háborúban. A szerződő felek egyidejűleg együttműködésre és kölcsönös segítségnyújtásra kötelezik magukat a háború utáni időszakra vonatkozóan
május 27	— A cseh hazafiak megölik Heydrichet, a német birodalmi helytartót
május 30	— A Szovjetunióban megalakul a partizánmozgalom központi törzskara
május vége—június eleje	— Heydrich megölésére válaszul, a fasiszta hatóságok tömeges megtorlásokat alkalmaznak Csehország lakosaival szemben. Lidicét és Ležákyt teljesen elpusztítják
május—június	— A horthysta rendőrség több száz kommunistát letartóztat, köztük Rózsa Ferencet és Schönherz Zoltánt
tavasz	— A Csedzsudo-szigeti japán légi támaszponton dolgozó koreai munkások lázadása
június 1	— Mexikó hadat üzen a tengelyhatalmaknak
június 4—7	— A japán flotta vereséget szenved a Midway-sziget mellett lezajlott tengeri csatában
június 11	— Washingtonban szovjet—amerikai szerződésben rögzítik azokat az elveket,

amelyeknek megfelelően a két hatalom kölcsönösen segítséget nyújt egymásnak az agresszió ellen

június 28	— Megkezdődik a fasiszta csapatok doni offenzívája
július 14	— Az Indiai Nemzeti Kongresszus munkásbizottsága az ország függetlenségének haladéktalan megadását követeli
július 15—augusztus 6	— A Kovpak-partizáncsoport portyája a Kárpátokban
1942. július 17—1943. február 2	— A volgai csata
július 17	— Bulgária Hazafias Frontja nyilvánosságra hozza programját
július 18—25	— Londonban angol—amerikai tárgyalásokat tartanak. Lemondanak az 1942. évi európai partraszállásról
július 25—december 31	— A szovjet csapatok védelmi harcai az Észak-Kaukázusban
július 28	— A honvédelmi népbiztos 227. számú parancsa a szovjet—német front déli szárnyán kialakult fenyegető helyzettel kapcsolatban
július	— Júliustól rendszeresen megjelenik az olasz kommunisták illegális lapja, az „Unità"
	— Miután a népszavazás jóváhagyta, Kanadában életbe lép a kanadai csapatok európai háborús részvételéről szóló törvény
augusztus 8	— Az Indiai Nemzeti Kongresszus Összindiai Bizottságának határozata a polgári engedetlenségi kampány megindításáról abban az esetben, ha az angol hatóságok nem engedélyezik India nemzeti kormányának megalakítását
augusztus 9	— Az angol gyarmati hatóságok letartóztatják Gandhit, Nehrut és az Indiai Nemzeti Kongresszus más vezetőit. (Gandhi 1944. május 6-án, Nehru 1945. június 15-én nyerte vissza szabadságát)
augusztus 12—15	— Nagy-Britannia és a Szovjetunió kormányfőinek értekezlete Moszkvában
augusztus 19	— Az angol és kanadai csapatok dieppe-i partraszállása
augusztus 22	— Brazília hadat üzen Németországnak és Olaszországnak
augusztus 23	— A német fasiszta légierő első összpontosított támadása Sztálingrád ellen
augusztus 26	— Az angol hatóságok ismét engedélyezik a „Daily Worker" megjelenését
augusztus 31	— Általános sztrájk Luxemburgban, tiltakozásul a német hatóságok által bevezetett katonakötelezettség ellen
szeptember 5	— A Szovjetunió honvédelmi népbiztosának parancsa „A partizánmozgalom feladatairól"
szeptember 16	— Az általános hadkötelezettség bevezetése Brazíliában
szeptember	— Albánia Nemzeti Felszabadítási Frontjának megalakulása
október 9	— A Vörös Hadseregben megszüntetik a katonai biztosok intézményét
október 13	— A Szovjetunió és Ausztrália között létrejön a diplomáciai kapcsolat
október 14	— A szovjet kormány közleménye „A hitlerista megszállók és cinkosaik felelősségéről az általuk megszállt európai országokban elkövetett bűncselekményekért"
október 22—23	— A „Szabad Ausztria" szervezet szabadságfront megalakítására hívja fel a hazafiakat a fasizmus elleni harc céljából
október 23	— Az angol csapatok támadást indítanak El-Alamein környékén
október	— Vasutassztrájk Mombasában (Kenya)
november 1	— Japánban megalakítják a „nagy kelet-ázsiai ügyek" minisztériumát
november 2	— A Szovjetunióban rendkívüli állami bizottságot szerveznek a német fasiszta megszállók és bűntársaik gaztetteinek megállapítása és kivizsgálása céljából
november 8	— Francia Észak-Afrika kikötőiben angol—amerikai csapatok szállnak partra
november 11	— Franciaország meg nem szállt zónájába német és olasz csapatok vonulnak be
november 12	— A Szovjetunió és Mexikó között helyreáll a diplomáciai kapcsolat
november 13	— Az angol csapatok bevonulnak Tobrukba
november 19—23	— A Vörös Hadsereg ellentámadásba megy át, és nagy német erőket kerít be a Volgánál
november 25	— Az ELASZ harcosai felrobbantják a Gorgopotamosz folyó felett átívelő viaduktot
november 26—27	— Jugoszlávia Népi Felszabadító Antifasiszta Vecséjének első ülésszaka
november 27	— A francia tengerészek Toulonnál elsüllyesztik flottájukat

november — A Népi Felszabadító Partizánosztagok Vezérkara határozatot hoz Jugoszlávia Népi Felszabadító Hadseregének megalakításáról

december 2 — Enrico Fermi és Szilárd Leó Chichagóban üzembe helyezi az első atomreaktort

december 4 — Szovjet—lengyel barátsági és kölcsönös segélynyújtási egyezmény

december 18 — A szovjet kormány deklarálja Albánia függetlenségét

— A Kossuth Rádió ismerteti a Nemzeti Függetlenségi Front harci programját

december 22 — A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének törvényerejű rendelete a „Leningrád védelméért", „Ogyessza védelméért", „Szevasztopol védelméért", „Sztálingrád védelméért" érdemérmek alapításáról

1943. január 11 — Az Egyesült Államok, Anglia és Kína megállapodást köt a területenkívüliségi jogok megszüntetéséről Kínában

január 12 — A Vörös Hadsereg támadást indít a 2. magyar hadsereg ellen

január 13 — Németországban kihirdetik a totális mozgósítást

január 14—február 9 — A 2. magyar hadsereg teljes megsemmisülése

január 14—25 — Az Egyesült Államok és Anglia képviselőinek casablancai konferenciája

január 18 — A szovjet csapatok áttörik Leningrád blokádját

január 21 — Az angol—amerikai egyesült vezérkar utasítása a német ipari objektumok bombázására

január 23 — Az angol csapatok bevonulnak Tripoliba

február 2 — A Doni Front csapatai befejezik a Sztálingrádnál bekerített 22 német fasiszta hadosztály felszámolását

február 8—14 — A szovjet csapatok felszabadítják Kurszkot, Krasznodart, Rosztov-na-Donut és Vorosilovgrádot

február 10 — Az algériai nemzeti burzsoázia vezetői kidolgozzák a gyarmati iga lerázásának, az ország felszabadításának programját („Az algériai nép manifesztuma")

— Gandhi háromhetes éhségsztrájkba kezd, tiltakozásul az indiai angol gyarmati hatóságok politikája ellen

február 27 — Egy norvég ejtőernyős egység, az ellenállás haderőivel együttműködve, levegőbe röpíti a németek nehézvizet előállító berendezését

február — A német fasiszta hatóságok munkára kényszerítik a megszállt szovjet területek lakosságát

március 1 — A Lengyel Munkáspárt Központi Bizottsága nyilatkozatot tesz közzé: „Miért harcolunk?" címmel

március 5—április 2 — Sztrájkba lépnek a torinói, milánói hadiüzemek és más olaszországi gyárak munkásai

március 5 — Negyedmilliós tömeg tüntet Athénben a német fasiszta megszállók által bevezetett munkakényszer ellen

március 9 — Indonéziában Sukarno vezetésével megalakul „A nép szellemi erejének központja" („Putera") elnevezésű nacionalista szervezet

március 12—29 — Az amerikai kormány vezetői Washingtonban tárgyalásokat folytatnak Eden angol külügyminiszterrel

március 21 — Angol—amerikai offenzíva Tunéziában

március — A Kommunisták Magyarországi Pártja röpiratban ismerteti a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtésének programját

április 7—10 — Hitler és Mussolini klesheimi tanácskozása

április 8 — Az Egyesült Államok elnöke rendeletet bocsát ki az árak és a munkabérek befagyasztásáról

április 15—május 9 — A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének törvényerejű rendelete a hadiállapot bevezetéséről a vasutakon, valamint a tengeri és folyami közlekedésben

április 15 — A francia kommunisták lapja, a „l'Humanité" közzé teszi az „Általános utasításokat a fegyveres felkelés előkészítésére"

április 19—július eleje — A varsói gettó felkelése

április 25 — A szovjet kormány megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat a lengyel emigráns kormánnyal

április 27 — Mexikóban új agrártörvény lép életbe

április 28	— A lengyel emigráns kormány delegációja és a Honi Hadsereg parancsnoksága visszautasítja a Lengyel Munkáspárt javaslatát valamennyi antifasiszta párt nemzeti egységére és az ország háború utáni rendjével kapcsolatos elvekre vonatkozóan
április 30—május 1	— Tömegsztrájk Hollandiában, tiltakozásul a volt katonakötelesek Németországba szállítása ellen
május 9	— A Szovjetunióban élő lengyel hazafiak szövetségének kezdeményezésére hozzákezdenek a Kościuszkóról elnevezett 1. lengyel hadosztály megszervezéséhez
május 11—19	— Churchill és Roosevelt washingtoni tárgyalásai
május 12—13	— A német Afrikakorps Tunéziában leteszi a fegyvert
május 27	— Franciaországban megalakul az Ellenállás Nemzeti Tanácsa
május 28	— Az Egyesült Államokban létrehozzák a katonai mozgósítás hivatalát
május vége	— Bombayben összeül India Kommunista Pártjának első kongresszusa
tavasz	— Hollandiában megalakul az Ellenállás Tanácsa
június 3	— Algírban megalakul a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság
1943. június 7—1944. február 25	— A Ramírez-kormány uralma Argentínában
június 10	— A Komintern Végrehajtó Bizottságának határozata értelmében feloszlatják a Kommunista Internacionálé valamennyi szervét
	— A Kommunisták Magyarországi Pártjának csonka Központi Bizottsága kimondja a párt feloszlatását
június 25	— Az Egyesült Államokban törvényt hoznak a „Munkaügyi viták szabályozásáról a háborús időben" (Smith—Conally-törvény)
június vége	— Olaszországban megalakul az Ellenzéki Pártok Bizottsága
július 4	— Meghal Sikorski tábornok, a lengyel emigráns kormány miniszterelnöke. Utóda Stanisław Mikołajczyk lesz
július 5—15	— A németek kurszki offenzívája
július 7	— A Kuomintang-csapatok támadást indítanak a Senhszi—Kanszu—Ninghszia felszabadított körzet ellen
július 10	— Angol—amerikai partraszállás Szicíliában
július 12—augusztus 3	— A szovjet csapatok ellentámadásba mennek át a kurszki kanyarban
július 12—13	— A Szabad Németország Nemzeti Bizottságának alakuló konferenciája
július 24—25	— Olaszországban megdöntik a fasiszta kormányt és börtönbe vetik Mussolinit. Pietro Badoglio alakít kormányt
július 25—augusztus 3	— Az angol—amerikai légierő összpontosított támadása Hamburg ellen
július 27	— Olaszországban feloszlatják a fasiszta pártot
augusztus 3	— A szovjet partizánok tömeges támadásokat intéznek a hitlerista hadsereg közlekedési vonalai ellen („sínháború")
augusztus 5	— A Vörös Hadsereg felszabadítja Orjolt és Belgorodot. Moszkvában eldördül az első díszsortűz a szovjet csapatok győzelmeinek tiszteletére
augusztus 17	— Az angol—amerikai csapatok befejezik Szicília megszállását
augusztus 17—25	— Az angolok és az amerikaiak konferenciát tartanak Quebecben. Aláírják az atomfegyver kidolgozására vonatkozó együttműködési szerződést
augusztus 21	— A torontói nemzeti kongresszuson megalakítják Kanada Haladó Munkáspártját
augusztus 23	— A szovjet csapatok felszabadítják Harkovot
augusztus 25	— A szövetségesek felállítják a délkelet-ázsiai fegyveres erők parancsnokságát, élén Louis Mountbattennel
augusztus 29	— Dániában általános sztrájk tör ki, tiltakozásul a német fasiszta megszállók által bevezetett ostromállapot ellen
augusztus	— A japán megszállók kikiáltják Burma „függetlenségét"
	— A feloszlatott KMP helyett megalakul a Békepárt
szeptember 1	— Albánia Nemzeti Felszabadítási Frontjának második konferenciája
szeptember 1—4	— A csepeli Weiss Manfréd-gyárban 5000 munkás sztrájkol
szeptember 8	— Olaszország kapitulál. A német fasiszta csapatok megszállják Olaszország északi és középső részét
szeptember 9	— Megalakul a római Nemzeti Felszabadító Bizottság
	— III. Borisz cár halála után Bulgáriában egy régenstanács veszi át a hatalmat

szeptember 16 — Dániában megalakul a Szabadság Tanácsa
szeptember 23 — Mussolini kikiáltja a neofasiszta „Szociális Köztársaságot" („salói köztársaság")
szeptember 25 — A szovjet csapatok felszabadítják Szmolenszket
szeptember — Antifasiszta népfelkelés Korzika szigetén
október 13 — Olaszország (a Badoglio-kormány) hadat üzen Németországnak
október 14 — A Fülöp-szigeteken kikiáltják a köztársaságot. A bábállam katonai szövetségre lép Japánnal
október 19—30 — A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia külügyminisztereinek moszkvai értekezlete
október 21 — A japán hatóságok Singapore-ban megalakítják „Szabad India ideiglenes kormányát"
október 21—22 — Összeül a magyar parlament. A Békepárt a parlamenthez intézett nyílt levelében követeli a Kállay-kormány megbuktatását
november 1 — Amerikai partraszállás Bougainville-szigeten
— Tüntetés Budapesten, a Kerepesi temetőben, Kossuth és Táncsics sírjánál
november 6 — A Vörös Hadsereg csapatai felszabadítják Kijevet
november 20 — Amerikai csapatok szállnak partra a Gilbert-szigeteken
november 22—26 — Churchill, Roosevelt és Csang Kaj-sek kairói konferenciája
november 28—december 1 — A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia kormányfőinek teheráni konferenciája
november 29 — Jugoszlávia Népi Felszabadító Antifasiszta Vecséjének második ülésszaka
december 4—6 — Churchill és Roosevelt Kairóban találkozik Iszmet Inönüvel, Törökország elnökével
december 24 — A szovjet csapatok ukrajnai offenzívájának kezdete
1943 — Az Egyesült Államokban elkészül az első elektronikus számológép

1944. január 1 — Lengyelországban megalakul az Országos Népi Tanács, és elrendeli a Népi Hadsereg felállítását
január 9 — A lengyel polgári és reformista pártok blokkja átalakul a Népi Egység Tanácsává
január 14 — A szovjet csapatok ellentámadása Leningrádnál és Novgorodnál
január 24—május 12 — A Vörös Hadsereg felszabadítja jobbparti Ukrajnát, Nyugat-Ukrajna és a Krím egyes részeit
január 26 — Argentína megszakítja Németországgal a diplomáciai kapcsolatokat
január 27 — Leningrád véglegesen felszabadul a blokád alól
január 28—február 17 — A Vörös Hadsereg bekeríti és felszámolja a német csapatok Korszuny—Sevcsenkovszkij melletti csoportját
január — A német kormány elhatározza, hogy négymillió külföldi munkást állít be pótlólag a német hadiiparba
február 24 — A japán flotta főerőit Singapore-ba helyezik át
február 25 — Argentínában megalakul a Farrell—Perón-kormány
március 1 — Általános antifasiszta sztrájk Észak-Olaszországban
március 9 — A japán hatóságok feloszlatják „A nép szellemi erejének központja" nevű indonéziai szervezetet
— Az argentín kormány feloszlatja az országban a politikai pártokat
március 12 — Görögországban megalakul a Nemzeti Felszabadulás Politikai Bizottsága
március 14 — Az algériai nemzeti burzsoázia radikális szárnyának képviselői megalakítják „A manifesztum és szabadság barátai" elnevezésű egyesületet
március 15 — Az Ellenállás Nemzeti Tanácsa jóváhagyja a franciaországi ellenállási mozgalom programját
március 19 — A német csapatok megszállják Magyarországot
— A Békepárt röplapja harcba hívja az ország lakosságát a fasiszta zsarnokság és elnyomás ellen
március 22 — Kállay Miklóst lemondatják és Sztójay Dömét nevezik ki miniszterelnökké
március 26 — A szovjet csapatok a Prut-folyónál elérik a Szovjetunió államhatárát
március 28 — Magyarországon a Sztójay-kormány feloszlatja a Szociáldemokrata Pártot, a Parasztszövetséget és a Kisgazdapártot

március	— A francia hazafiak harci szervezetei egyesülnek, és megalakítják a Francia Belső Erőket
1944 március—1945 eleje	— Japán offenzíva Közép- és Dél-Kínában
április 4	— A Francia Kommunista Párt képviselői bekerülnek a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottságba
április 22—24	— Az olasz antifasiszta pártok beküldik képviselőiket a Badoglio-kormányba. Megalakul a nemzeti egység kormánya, a kommunisták és szocialisták részvételével
április 23—június 11	— Kína Kommunista Pártjának VII. kongresszusa Jenanban
április	— Angliában kormányrendelet jelenik meg arról, hogy büntetőjogi felelősségre vonást alkalmaznak mindazokkal szemben, akik sztrájkra kényszerítik vagy sztrájkra felhívják a dolgozókat
	— A Magyar Belügyminisztérium kidolgozza a zsidók deportálásának tervét, irányelveket ad ki a rendőrségnek a német csapatokkal való együttműködésről és a német biztonsági szolgálat szerveinek támogatásáról
	— A 220 000 főből álló 1. magyar hadsereget a szovjet arcvonalra küldik
május 1	— Romániában megalakul az Egységes Munkásfront
	— A Pécs környéki bányákban a bányászok nagy része munkabeszüntetéssel ünnepel
	— Buenos Airesben tüntetést rendeznek az alkotmányos rendszer hívei
május 9	— A szovjet csapatok felszabadítják Szevasztopolt
május 11	— Az angol és amerikai csapatok Rómánál támadásba lendülnek
május 12	— A szovjet csapatok befejezik a Krím-félsziget felszabadítását
május 13	— A szövetséges hatalmak felhívást intéznek Magyarország, Románia, Bulgária és Finnország kormányához: lépjenek ki a hitlerista blokkból és szüntessék be a háborút
június 2	— A Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottságot a Francia Köztársaság ideiglenes kormányává kiáltják ki
június 4	— A szövetséges csapatok bevonulnak Rómába
június 6	— A szövetséges csapatok partraszállása Észak-Franciaországban. A második front megnyitása
június 9—10	— Az SS-ek véresen leszámolnak Oradour-sur-Glane francia falu lakosaival
június 10—11	— Ausztria Kommunista Pártja vezetőinek értekezlete elfogadja az „Ausztria újjászületése" című kiáltványt
június 13	— A német V-1 lövedékek első ízben csapódnak be Anglia területére
június 15	— Amerikai partraszállás Saipan szigetén (Mariana-szigetek)
június 17	— A dán—izlandi unió felbontása és az Izlandi Köztársaság kikiáltása
június 18	— Palmiro Togliatti, az Olasz Kommunista Párt főtitkára felhívja a népet, hogy fogjon fegyvert mindenütt a hitleristák ellen
június 20	— Romániában Nemzeti Demokrata Blokk alakul a Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Nemzeti Liberális Párt részvételével
június 22—július 5	— Antifasiszta megmozdulások és általános sztrájk Koppenhágában és más dániai városokban
június 23—24	— A szovjet csapatok támadásba lendülnek Belorussziában
június 26	— Az amerikai csapatok megszállják Cherbourgot
június 30	— Megalakul Vietnam Demokratikus Pártja
június	— Az olasz partizánosztagokat egyesíti a Felszabadító Önkéntesek Hadtestének Főparancsnoksága
	— Vietnam Demokratikus Pártja belép a Viet Minhbe
július 3	— A szovjet csapatok felszabadítják Minszket és a várostól keletre bekerítik „Közép" hadseregcsoport egy részét
július 10—október 22	— A szovjet csapatok támadása a Baltikumban
július 13	— A szovjet csapatok felszabadítják Vilniust
július 13—augusztus 29	— A szovjet csapatok lvov—sandomierz-i offenzívája
július 18	— A szövetségesek elfoglalják Caent

— Japánban a Tojo-kormányt Koiso kormánya váltja fel

július 20 — A szovjet csapatok átkelnek a Nyugati-Bugon és megkezdik Lengyelország felszabadítását

— Stauffenberg ezredes sikertelen merénylete Hitler ellen

július 21 — Az Országos Népi Tanács megalakítja a Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottságot. Az 1. lengyel hadsereget és a Népi Hadsereget a Lengyel Hadseregben egyesíti

július 22 — A Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottság kiáltványa a népi demokratikus állam építésének programjáról

július 25 — Az amerikai csapatok támadást indítanak az észak-franciaországi Cotentin-félszigeten levő hídfőállásukból

július 29 — A szovjet csapatok Sandomierz körzetében átkelnek a Visztulán

augusztus 1 — A szovjet kormány a Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottságot ismeri el az ország egyetlen törvényes hatalmának

augusztus 1—október 2 — A varsói felkelés

augusztus 2 — Törökország megszakítja Németországgal a diplomáciai és gazdasági kapcsolatokat

augusztus 8—október 26 — Az Uszta-egység hadműveletei Kárpát-Ukrajna területén

augusztus 8 — A Bükkben bevetik Szőnyi Márton partizáncsoportját

— Befejeződik a nyomozás a baranyai háromszögben folyó és a vele összefüggő budapesti partizánszervezkedés ügyében. 117 embert letartóztatnak

augusztus 13—20 — Csaták a „falaise-i zsákban" (Franciaország)

augusztus 15 — A szövetséges csapatok partraszállása Dél-Franciaországban

augusztus 18 — A hitleristák Buchenwaldban meggyilkolják Ernst Thälmannt, Németország Kommunista Pártja Központi Bizottságának elnökét

augusztus 19—25 — Győzedelmes népfelkelés Párizsban

augusztus 20 — A szovjet csapatok támadást indítanak Moldavában

augusztus 21—27 — A szövetséges csapatok elérik a Szajnát és átkelnek rajta

augusztus 23—24 — Államcsíny Romániában. Letartóztatják Antonescut. Románia kilép a Németország oldalán vívott háborúból és hadat üzen Németországnak

augusztus 24 — A szovjet csapatok felszabadítják Kisinyovot

— A német légierő bombázza Bukarestet

— Magyarországon Lakatos Géza vezérezredes alakít kormányt

augusztus 25 — A magyar Minisztertanács Dél-Erdély megtámadása mellett dönt

— A francia partizánok és a szövetséges csapatok felszabadítják Párizst

augusztus 26 — Az Egyesült Államok és Anglia kormánya de facto elismeri Charles de Gaulle kormányát

— A Bolgár Munkáspárt Központi Bizottságának határozata a fegyveres felkelés haladéktalan előkészítéséről

augusztus 28 — De Gaulle feloszlatja a Francia Belső Erőket

augusztus 29—október 28 — Szlovák nemzeti felkelés

augusztus 31 — A szovjet csapatok bevonulnak Bukarestbe

szeptember 1 — A Szlovák Nemzeti Tanács elfogadja a Szlovák Nép Nyilatkozatát

szeptember 3 — Az angol csapatok bevonulnak Brüsszelbe

— A magyar csapatok a németek oldalán benyomulnak Dél-Erdélybe

szeptember 3—7 — Fegyveres felkelés Antwerpenben

szeptember 4 — A finn kormány megszakítja Németországgal a kapcsolatokat

szeptember 5 — A Szovjetunió hadat üzen Bulgáriának

szeptember 6 — A Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottság rendelete „Az agrárreform végrehajtásáról"

szeptember 9 — Szófiában győzelmet arat a népi felkelés, és hatalomra jut a Hazafias Front kormánya. Bulgária hadat üzen Németországnak

szeptember 11—16 — Churchill és Roosevelt második quebeci konferenciája

szeptember 12 — Moszkvában aláírják az Egyesült Nemzetek és Románia közötti fegyverszüneti egyezményt

— A szövetséges csapatok elfoglalják Le Havre-t

szeptember 14 — A szovjet csapatok támadásba mennek át Baltikumban
szeptember 17 — Bulgáriában a Hazafias Front kormánya nyilvánosságra hozza programját
— A Banská-Bystricában tartott kongresszuson egyesül Szlovákia Kommunista Pártja és Szociáldemokrata Pártja
szeptember 17—26 — A szövetségesek sikertelen offenzívája Arnhemnél
szeptember 19 — Anglia és a Szovjetunió fegyverszüneti megállapodást ír alá Finnországgal
szeptember 21 — Moszkvában szovjet—jugoszláv tárgyalások indulnak a Jugoszláviának nyújtandó szovjet katonai segítségről
szeptember 22 — A szovjet csapatok felszabadítják Tallinnt
szeptember 27—30 — Népfelkelés Nápolyban. A felkelők felszabadítják a várost
szeptember 28—október 21 — A szovjet csapatok belgrádi támadó hadművelete
szeptember 28 — Faragho Gábor vezetésével magyar kormányküldöttség utazik Moszkvába a fegyverszünet előkészítésére
szeptember — A holland ellenállási mozgalom szervezetei Belső Fegyveres Erőkké alakulnak az emigráns kormány fennhatósága alatt
— Donald Nelson kínai küldetése. Ennek eredményeként amerikai—kínai gazdasági megállapodás születik
— A Békepárt feloszlik. Újjáalakul a Kommunista Párt
szeptember vége—február 13 — A fegyveres ellenállási csoportok működése Budapesten
október 5 — Bolgár—jugoszláv megegyezés a hitleri Németország elleni közös harcról
október 6 — A szovjet és csehszlovák csapatok elérik a csehszlovák határt
október 6—28 — A magyarországi felszabadító hadműveletek első szakasza
október 10 — A szovjet csapatok Kurlandban bekerítik a németek „Észak" hadseregcsoportját
— A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt akcióegységre lép Magyarországon
— Kína Demokratikus Ligája koalíciós kormány megalakítását követeli
október 11 — Moszkvában aláírják a fegyverszüneti megállapodás előzetes feltételeit Magyarország és a szövetségesek között
október 13 — A szovjet csapatok felszabadítják Rigát
október 15 — Nyilaspuccs Magyarországon. Horthy lemond, és Szálasi kerül hatalomra
október 19 — Németországban elrendelik a 16—60 éves férfiak mozgósítását a Volkssturmba
október 20 — Amerikai partraszállás Leyte szigetén. Kezdetét veszi a japán csapatok kiűzése a Fülöp-szigetekről
— A szovjet és jugoszláv csapatok felszabadítják Belgrádot
— Népi felkelés és a reakciós diktatúra megdöntése Guatemalában
október 23 — A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormánya elismeri Franciaország ideiglenes kormányát
október 24—25 — Az amerikai és a japán flotta tengeri ütközete a Fülöp-szigeteknél
október 25 — A szovjet csapatok felszabadítják Kirkenes norvég várost
október 28 — Moszkvában fegyverszüneti szerződést írnak alá a szövetségesek és Bulgária között
október 29—1945. február 13 — A magyarországi felszabadító szovjet hadműveletek második szakasza
november 2 — Tito és Šubašić megállapodást köt az egységes jugoszláv kormány megalakításáról
november 5 — A Magyar Kommunista Párt Központi Bizottságának hazaérkezett tagjaiból Központi Bizottság alakul Szegeden a felszabadított területek kommunista pártszervezeteinek irányítására
november 10—11 — A német csapatok elhagyják Görögországot
november 13 — Kormányhatározat Belgiumban az ellenállási mozgalom lefegyverzéséről
november 15 — A Kommunista Párt és a „Front de l'Indépendence" képviselői — tiltakozásul az ellenállás harcosainak lefegyverzése miatt — kilépnek a belga kormányból
november 26 — A kárpát-ukrán népi bizottságok küldötteinek első ülésszaka manifesztumban juttatja kifejezésre, hogy Kárpát-Ukrajna Szovjet-Ukrajnához kíván csatlakozni
november 29 — A Nemzeti Felszabadító Hadsereg befejezi Albánia területének felszabadítását

november 30 — A Nemzeti Felszabadulás Politikai Bizottságának képviselői kilépnek Görögország koalíciós kormányából
— A Magyar Kommunista Párt nyilvánosságra hozza a „Magyarország demokratikus újjáépítésére és felemelkedésére" vonatkozó programtervezetét
december 2 — Megalakul a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front
december 3—4 — Az angol katonaság és a rendőrség tüzet nyit Athén és Pireusz tüntető lakosságára
december 5 — Az angol csapatok megtámadják az ELASZ osztagait
december 10 — Moszkvában szövetségi és kölcsönös segélynyújtási szerződést írnak alá a Szovjetunió és Franciaország között
december 16—25 — A német csapatok ellentámadása az Ardennekben
december 21—22 — Debrecenben megnyílik Magyarország ideiglenes nemzetgyűlése, majd megalakul az ideiglenes nemzeti kormány
december 22 — Megalakul a Vietnami Felszabadító Hadsereg első egysége
december 23 — Munkásmegmozdulások Tokióban, Yokohamában és Kobéban
december 28 — A magyar ideiglenes nemzeti kormány hadat üzen Németországnak
december 29 — Budapest határában a fasiszták meggyilkolják a szovjet parlamentereket. Megkezdődik Budapest ostroma

1944 — A japán hatóságok bevezetik Koreában az általános hadkötelezettséget
— Kuba Forradalmi Kommunista Szövetsége Népi Szocialista Párttá alakul át

1945. január 2—5 — A Szovjetunió elismeri az ideiglenes lengyel kormányt és diplomáciai kapcsolatokat létesít vele
január 5 — Az ELASZ-osztagok kivonulnak Athénből
január 9 — Az angol parancsnokság és az ELASZ képviselői fegyverszüneti megállapodást írnak alá
január 12—február 7 — A szovjet csapatok visztula—oderai hadműveletei
január 17 — A szovjet csapatok és az 1. lengyel hadsereg felszabadítják Varsót
január 20 — Moszkvában aláírják a Magyarország és a szövetségesek közötti fegyverszüneti megállapodást
január 25 — A japán hadvezetés legfelsőbb katonai tanácsa jóváhagyja „a győzelem kivívásához feltétlenül szükséges rendkívüli intézkedések programját"
január — A lengyel emigráns kormány feloszlatja a Honi Hadsereget
— Általános sztrájk és antikolonialista felkelés Ugandában
január vége—február vége — A Budai Önkéntes Ezred felszabadító harcai a Vörös Hadsereg kötelékében
február 4—11 — A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia kormányfőinek jaltai konferenciája
február 8—24 — A szovjet csapatok támadó hadműveletei Alsó-Sziléziában
február 8 — Szövetséges offenzíva indul a Rajna-vidéken
február 10—április 4 — A szovjet csapatok kelet-pomerániai offenzívája
február 12 — Az EAM és a görög kormány megköti az úgynevezett varkizai megállapodást
február 13 — A szovjet csapatok felszabadítják Budapestet
február 13—14 — Az angol—amerikai légierő elpusztítja Drezdát
február 13—április 4 — A magyarországi felszabadító hadműveletek befejező szakasza
február 19—március 17 — Az amerikai és a japán csapatok elkeseredett küzdelme Iwo Jima szigetén
február 21—március 8 — Az amerikai államok chapultepeci értekezlete a háború és béke kérdéseiről
február 23 — Törökország hadat üzen Németországnak és Japánnak
február 25 — Az amerikai csapatok megtörik a manilai japán helyőrség ellenállását
február — Szakszervezeti világkonferencia Londonban
— Az Önkéntes Honvédő Hadsereg japánellenes felkelése Jáván
március 6 — Romániában Petru Groza vezetésével demokratikus kormány alakul
március 7 — Belgrádban megalakul a demokratikus föderatív Jugoszlávia ideiglenes kormánya
március 9 — A japán katonai hatóságok felszámolják a francia közigazgatást és bábkormányokat hoznak létre Vietnamban, Kambodzsában és Laoszban

március 9—12	— Az Indokínai Kommunista Párt Központi Bizottságának Állandó Irodája kibővített ülést tart, amelyen elhatározza, hogy előkészületeket tesz a japánellenes fegyveres felkelésre
március 11	— Guatemalában burzsoá demokratikus alkotmányt fogadnak el
március 15	— A norvég partizánok elpusztítják a Trondheim—Oslo vasútvonalat
	— Magyarországon kormányrendeletet tesznek közzé a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a parasztok földhöz juttatásáról
március 22	— A kairói konferencián aláírják az arab államok ligájáról szóló paktumot
március 23	— Földreformtörvény Romániában
március 27	— Japánellenes népi felkelés Burmában
április 1	— A szövetségesek nagy német erőket kerítenek be a Ruhr-vidéken
április 1—június 21	— Az amerikai csapatok elfoglalják Okinawa-szigetet
április 4	— Csehszlovákiában Zdeněk Fierlinger vezetésével megalakul a Nemzeti Front kormánya
	— Magyarország területéről végleg kiűzik a német fasiszta csapatokat
április 5	— A Szovjetunió felmondja a Japánnal kötött semlegességi szerződést
	— A csehszlovák kormány Košicén elfogadja a Csehszlovák Nemzeti Front programját („Košicei program")
április 6	— Bulgáriában törvényt hoznak a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről
április 7	— Japánban a Koiso-kormányt Suzuki Kantaro kormánya váltja fel
április 9	— A szovjet csapatok elfoglalják Königsberget
április 10	— A Kommunista Párt utasítást ad a népi felkelés megkezdésére Észak-Olaszországban
április 11	— Szovjet—jugoszláv barátsági, kölcsönös segélynyújtási és háború utáni együttműködési szerződést írnak alá
	— A buchenwaldi koncentrációs tábor foglyainak lázadása
április 12	— Meghal Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke
április 13	— A szovjet csapatok elfoglalják Bécset
április 16	— A szovjet csapatok megkezdik a Berlin elleni offenzívát
április 19	— Az olasz hazafiak felszabadítják Bolognát
április 21	— Szovjet—lengyel szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási szerződés
április 24—26	— Általános sztrájk és felkelés Milánóban
április 25	— Az Elbánál, Torgauban találkoznak a szovjet és az amerikai csapatok
	— A felső-olaszországi Nemzeti Felszabadító Bizottság rendeletet ad ki arról, hogy tanácsokat kell alakítani az üzemek irányítására
április 25—június 26	— Az Egyesült Nemzetek San Franciscó-i konferenciája
április 27	— A Néppárt, a Szocialista Párt és a Kommunista Párt koalíciós kormányt alakít Ausztriában, élén Karl Rennerrel
április 28	— Az ellenállási mozgalom résztvevői kivégzik Mussolinit
	— Népfelkelés eredményeképpen felszabadul Torino
április 29	— Az észak-olaszországi német csapatok megadják magukat
április 30	— Hitler öngyilkosságot követ el
április	— Az Angol Munkáspárt nyilvánosságra hozza „Arccal a jövő felé" című programját
május 1	— Az Európai Konzultatív Bizottság jóváhagyja „A németországi ellenőrző apparátusról szóló megállapodás"-t
	— A japán csapatok kivonulnak Rangoonból
május 2	— A szovjet csapatok elfoglalják Berlint
	— Dönitz vezetésével új német kormány alakul
május 5—9	— Prágában népi felkelés tör ki, majd a város felszabadul
május 7	— Reimsben aláírják a német fegyveres erők feltétel nélküli kapitulációjáról szóló előzetes jegyzőkönyvet
május 8	— Karlshorstban aláírják a német fegyveres erők feltétel nélküli kapitulációjáról szóló dokumentumot
május 9	— Antikolonialista felkelés Algériában
	— A Németország felett aratott győzelem ünnepe a Szovjetunióban

május 12	— Az Egyesült Államok beszünteti a Szovjetunió felé irányuló szállítmányokat a kölcsönbérleti szerződés alapján
május 15	— Jugoszlávia területén megszűnnek a hadicselekmények
	— A japán kormány semmisnek tekinti a hitlerista Németországgal kötött szerződéseit
május 23	— A szövetséges hatóságok letartóztatják a Dönitz-kormányt
június 1	— Sukarno kifejti az indonéz államiság öt elvét („pantja sila")
június 4	— A Viet Minh felszabadított körzetet létesít Észak-Vietnamban
június 5	— A Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország nyilatkozatot tesz közzé Németország vereségéről és arról, hogy a négy szövetséges hatalom vette át a főhatalmat
	— Munkáspárti győzelem az angol parlamenti választásokon
június 10	— Németország szovjet megszállás alá került övezetében engedélyezik a demokratikus pártok megalakulását
június 11	— Németország Kommunista Pártjának Központi Bizottsága közzéteszi az ország demokratikus átalakításának programját
június 14	— Az indiai politikai pártok, a vallási közösségek és az angol kormány képviselőinek konferenciája Simlában
június 24	— Győzelmi díszszemle Moszkvában
június 26	— A San Franciscó-i konferencián aláírják az Egyesült Nemzetek Szervezetének alapokmányát
	— Berlinben megalakul a Keresztény demokrata Unió
június 28	— Varsóban megalakul a lengyel nemzeti egység ideiglenes kormánya
július 16	— Az első kísérleti atombomba-robbantás az Egyesült Államokban
július 17—augusztus 2	— A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia kormányfőinek potsdami konferenciája
július 24	— Truman, az Egyesült Államok elnöke parancsot ad az atombomba bevetésére Japán ellen
július 26	— Angliában Churchill kormányát Clement Attlee munkáspárti kormánya váltja fel
	— A Fülöp-szigeteken megalakul a haladó hazafias szervezetek Demokratikus Szövetsége
augusztus 6	— Az amerikaiak az első atombombájukkal elpusztítják Hiroshimát
augusztus 8	— A Szovjetunió hadat üzen Japánnak
	— A Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország képviselői megállapodást írnak alá arról, hogy Nemzetközi Katonai Bíróságot szerveznek a tengelyhatalmak háborús főbűnöseinek felelősségre vonása céljából
augusztus 9	— A szovjet csapatok támadást indítanak a japán Kvantung-hadsereg ellen
	— Atombomba-támadás éri Nagasakit
augusztus 10	— Mongólia hadat üzen Japánnak
augusztus 11	— Kína Népi Hadserege támadást indít a japán hadsereg ellen
augusztus 13—15	— A Kommunista Párt összindokínai konferenciája. Határozat születik az általános népi felkelésről
augusztus 14	— Szovjet—kínai barátsági és szövetségi szerződés
augusztus 15	— A szovjet csapatok felszabadítják Koreát
	— Az illegális forradalmi csoportok képviselőinek gyűlése határozatot fogad el Indonézia függetlenségének kikiáltásáról
augusztus 16	— Szerződés a szovjet—lengyel államhatárról
	— A Viet Minh nemzeti értekezlete megalakítja a Vietnami Nemzeti Felszabadító Bizottságot
augusztus 17	— Az Indonéz Köztársaság kikiáltása
augusztus 18	— A szovjet csapatok partra szállnak a Kurili-szigeteken
augusztus 19	— Általános népi felkelés Hanoiban
augusztus 21	— Az Egyesült Államok beszünteti a kölcsönbérleti szerződés alapján történő szállításokat
augusztus 22	— Szovjet légi deszant érkezik Port-Arthurba (Lüsun) és Dalnyijba (Dalien)
augusztus 23	— Földreform- és telepítési törvény Jugoszláviában

augusztus 24 — Bao Dai, Vietnam császára lemond a trónról
augusztus 25 — Kína Kommunista Pártjának nyilatkozata az ország egységéről a béke, a demokrácia és az összetartás alapján
— Saigon a Viet Minh kezébe kerül
augusztus 26 — A Vietnami Nemzeti Felszabadító Bizottság Vietnam ideiglenes kormányává alakul át
szeptember 1 — Görögországban népszavazást tartanak a monarchia visszaállításáról és II. György király visszatéréséről
szeptember 2 — A Vietnami Demokratikus Köztársaság kikiáltása
— Japán aláírja a feltétel nélküli kapitulációt
szeptember 3 — A Japán felett aratott győzelem megünneplése a Szovjetunióban

A LEGFONTOSABB MŰVEK ÉS FORRÁSOK JEGYZÉKE.

IRODALOM ÉS FORRÁSOK A KÖTET EGÉSZÉHEZ

Lenin művei

Lenin: A békekérdés. Lásd *Lenin* Művei. 21. köt. Szikra 1951. 290—295. old.

Lenin: A szocializmus és a háború. (Az OSZDMP állásfoglalása a háború kérdésében.) Lásd *Lenin* Művei. 21. köt. Szikra 1951. 297—342. old.

Lenin: Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka. Népszerű tanulmány. Lásd *Lenin* Művei. 22. köt. Szikra 1951. 191—316. old.

Lenin: A proletárforradalom katonai programja. Lásd *Lenin* Művei. 23. köt. Szikra 1951. 75—87. old.

Lenin: Állam és forradalom. Lásd *Lenin* Összes művei. 33. köt. Kossuth Könyvkiadó 1965. 1—111. old.

Lenin: Nehéz, de szükséges lecke. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. Szikra 1952. 47—51. old.

Lenin: A gyakorlat talaján. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. Szikra 1952. 62—63. old.

Lenin: Mind egy szálig harcra Gyenyikin ellen! (Az Oroszországi Kommunista [bolsevik] Párt Központi Bizottságának levele a pártszervezetekhez.) Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. Szikra. 1953. 445—465. old.

Lenin: Előadói beszéd a keleti népek kommunista szervezeteinek II. összoroszországi kongresszusán, 1919. november 22-én. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. Szikra 1953. 138—150. old.

Lenin: Az OK(b)P IX. kongresszusa. 1920. március 29—április 5. A Központi Bizottság beszámolója. Március 29. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. Szikra 1953. 447—467. old.

Lenin: „Baloldaliság" — a kommunizmus gyermekbetegsége. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. Szikra 1951. 1—111. old.

Lenin: Beszéd az OK(b)P moszkvai szervezetének aktívagyűlésén, 1920. december 6-án. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. Szikra 1951. 452—473. old.

Lenin: A VIII. összoroszországi szovjetkongresszus. 1920. december 22—29. Zárszó a Népbiztosok Tanácsának tevékenységéről tartott beszámolóhoz. December 23. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. Szikra 1951. 536—541. old.

Lenin: A IX. összoroszországi szovjetkongresszus. 1921. december 23—28. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. Szikra 1953. 129—166. old.

Lenin: Levél a kongresszushoz. Lásd *Lenin* Művei. 36. köt. Szikra 1958. 599—606. old.

Ленин: Военная переписка (1917—1920). M. 1956 Ленинский сборник XXXIV. M. 1942.

Irodalom és emlékiratok

R. Battaglia: A második világháború. Kossuth Könyvkiadó 1966.

G. A. Gyeborin: A második világháború. Zrínyi Katonai Kiadó 1961.

W. Z. Foster: A kapitalizmus alkonya. Szikra 1950.

W. Z. Foster: A III. Internacionálé. Szikra 1956.

W. Z. Foster: A világ szakszervezeti mozgalmának története. Táncsics Könyvkiadó 1961.

A második világháború. 1939—1945. 1—2. köt. Zrínyi Katonai Kiadó 1963.

A második világháború történetének meghamisítói ellen. (Tanulmányok.) Zrínyi Katonai Kiadó 1961.

A Nagy Honvédő Háború története, 1941—1945. Zrínyi Katonai Kiadó 1964—1965.

A. Norden: Így készül a háború. Szikra 1951.

E. F. L. Russel: A horogkereszt rémtettei. Szikra 1955.

Varga Jenő: A jelenkori kapitalizmus és a gazdasági válságok. Válogatott művek. Kossuth Könyvkiadó 1964.

Varga Jenő: Tanulmányok a kapitalizmus politikai gazdaságtanának problémáiról. Kossuth Könyvkiadó 1965.

Антифашистское движение сопротивления в странах Европы в годы второй мировой войны. М. 1962.

А. Д. Багцеев: Военное искусство капиталистических государств (1939—1945 гг.). М. 1960.

В. Н. Багров, И. И. Марков: Военно-морское искуство капиталистических государств во второй мировой войне 1939—1945 гг. Учебное пособие. М. 1960.

М. Б. Богачевский: Финансы США и Англии в период общего кризиса капитализма. М. 1954.

Ст. Боратынский: Дипломатия периода второй мировой войны. Международные конференции 1941—1945 годов. Пер. с. польск. М. 1959.

Ж. Буше: Бронетанковое оружие в войне. Пер. с франц. М. 1956.

Ю. И. Винцер: Английские капиталовложения за границей в период империализма. М. 1960.

С. Вишнев: Промышленность капиталистических стран во второй мировой войне (Технико-экономические сдвиги). М.—Л. 1947.

Военное хозяйство капиталистических стран и переход к мирной экономике. Под ред. И. А. Трахтенберга. М. 1947.

Война за колючей проволокой. Воспоминания бывших узников гитлеровского концентрационного лагеря Бухенвальд. М. 1958.

Вторая мировая война 1939—1945 гг. Военно-исторический очерк. Под общ. ред. С. П. Платонова (отв. ред.), Н. Г. Павленко и И. В. Паротькина. М. 1958.

Д. М. Гейвин: Воздушнодесантная война. Пер. с англ. М. 1957.

Германский империализм и вторая мировая война. Материалы научной конференции Комиссии историков СССР и ГДР в Берлине (14—19 декабря 1959 г.). Пер. с нем. Ред. коллегия: А. С. Ерусалимский [и др.]. М. 1961.

Государственный капитализм в странах Востока. Сборник. Отв. ред. А. И. Левковский. М. 1960.

Гошал Кумар: Народ в колониях. Пер. с англ. М. 1949.

В. Н. Егоров: Политика Англии на Дальнем Востоке (сентябрь 1939 — октябрь 1941 г.). М. 1960.

Л. М. Еремеев: Некоторые итоги крейсерских операций германского флота. (Из опыта второй мировой войны.) М. 1949.

Л. М. Еремеев, и А. П. Шергин: Подводные лодки иностранных флотов во второй мировой войне. Оперативно-статистические материалы по опыту второй мировой войны. М. 1962.

В. Л. Израэлян: Антигитлеровская коалиция (1941—1945). Дипломатическое сотрудничество СССР, США и Англии в годы второй мировой войны. М. 1964.

История войны на Тихом океане в пяти томах. Пер. с япон. М. 1957—1958.

Итоги второй мировой войны. Сборник статьей. Пер. с нем. М. 1957.

История международных отношений и внешней политики СССР. Т. II (1939—1945 гг.). Под ред. В. Г. Трухановского. М. 1962.

В. И. Клоков: Борьба народов славянских стран против фашистских поработителей (1939—1945). Киев. 1961.

С. Н. Козлов [и др.]: О советской военной науке. Изд. 2-е, перераб. и доп. М. 1964.

С. Б. Крылов: История создания Организации Объединенных Наций. М. 1960.

И. М. Майский: Проблема второго фронта в англо-американской историографии. — Вопросы истории, 1958, № 1, с. 62—84.

Международные отношения на Дальнем Востоке (1840—1949). Изд. 2-е, испр. и доп. Под общ. ред. Е. М. Жукова. М. 1956.

Ф. В. Меллентин: Танковые сражения 1939—1945 гг. Боевое применение танков во второй мировой войне. Сокр. пер. с англ. М. 1957.

М. Мэтлофф: От Касабланки до «Оверлорда». Сокр. пер. с англ. М. 1964.

Народы Австралии и Океании. Под ред. С. А. Токарева и С. П. Толстова. М. 1956.

Народы Америки. Т. I—II. Под ред. А. В. Ефимова и С. А. Токарева. М. 1959.

Народы Африки. Под ред. Д. А. Ольдерогге и И. И. Потехина. М. 1954.

Народы Передней Азии. Под ред. Н. А. Кислякова, А. И. Першица. М. 1957.

Народы Южной Азии. Индия, Пакистан, Непал,

Сикким, Бутан, Цейлон и Мальдивские острова. Под ред. Н. Р. Гусевой [и др.]. М. 1963.

О военно-теоретическом наследии В. И. Ленина. Под общ. ред. В. Г. Цветкова. М. 1964.

Поражение германского нмпериализма во второй мировой войне. Статьи и документы. Под общ. ред. Н. Г. Павленко. М. 1960.

Проблемы истории второй мировой войны. Протокол научной сессии в Лейпциге с 25 по 30 ноября 1957 года. Доклады и дискуссии по теме «Важнейшие направления в реакционной историографии второй мировой войны». Ред. коллегия: Л. Штерн, А. Ерусалимский [и др.]. М. 1959.

Против буржуазных фальсификаторов истории второй мировой войны. Под общ. ред. А. А. Строкова. М. 1962.

Против фальсификаторов истории второй мировой войны. Сборник статей. Сост. П. М. Деревянко, А. А. Гуров. М. 1959.

Против фальсификации второй мировой войны. Сб. статей. Ред. коллегия: А. М. Некрич (отв. ред.) [и др.]. М. 1964.

Д. М. Проэктор: Война в Европе 1939—1941 гг. М. 1963.

М. Ю. Рагинский и *С. Р. Розенблит:* Международный процесс главных японских военных преступников. М.—Л. 1950.

Роковые решения. Пер. с англ. М. 1958.

Г. Н. Севостьянов: Подготовка войны на Тихом океане (сентябрь 1939 г. — декабрь 1941 г.). М. 1962.

С. П. Соловьев: Замыслы и планы. Обзор военного планирования немецко-фашистского генерального штаба. М. 1964.

Б. С. Тельпуховский: Великая Отечественная война Советского Союза 1941—1945 гг. Краткий очерк. М. 1959.

И. А. Трахтенберг: Финансовые итоги войны. Проблема инфляции. М. 1946.

Б. Ц. Урланис: Войны и народонаселение Европы. Людские потери вооруженных сил европейских стран в войнах XVII—XX вв. (Истор.-стат. исследование). М. 1960.

A. Armstrong: Unconditional surrender. The Impact of the Casablanca policy upon World War II. New Brunswick-New Jersey 1961.

H. W. Baldwin: Great mistakes of war. London 1950.

E. Bauer: La guerre des blindés. Les opérations de la seconde guerre mondiale sur les fronts d'Europe et d'Afrique. Lausanne 1947.

F. Bernadotte: La fin. Mes négotiations humanitaires en Allemagne au printemps 1945 et leurs conséquences politiques. Lausanne 1945.

R. Bernotti: La guerra sur i mari nel conflitto mondiale. Vol. 1—3. Livorno 1949—1950.

H. Bolitho: Task for Coastal Command. The Story of the Battle of the South-West Approaches. London 1944.

M. A. Bragadin: The Italyan Navy in World War II. Annapolis 1957.

The Brereton Diaries. The war in the air in the Pacific, Middle East and Europe. 3. October 1941—8 May 1945. New York 1946.

A. Bryant: The Turn of the Tide 1939—1943. A Study based on the Dia and Autobiographical Notes of Field-Marshal the Viscount Alanbrooke. London 1957.

A. Bryant: Triumph in the West 1943—1946. Based on the Diaries and Autobiographical Notes of Field-Marsal the Viscount Alanbrooke. London 1959.

Buchenwald. Mahnung und Verpflichtung. (Red. Walter Bartel, Pierre Durand etc.) Berlin 1960.

A. H. Burne: Strategy in World War II. A strategical Examination of the Land Operations. Harrisburg 1947.

G. Buchheit: Hitler als Feldherr. Die Zerstörung einer Legende. Rastatt (Baden) 1958.

H. C. Butcher: My three years with Eisenhower. The personal diary of captain Harry C. Butcher, USNR Naval aide to general Eisenhower, 1942 to 1945. New York 1946.

R. J. Casey: Battle below. The war of the submarines. Indianapolis—New York 1945.

L.-M. Chassin: Histoire militaire de la Seconde Guerre mondiale 1939—1945. Paris 1947.

W. L. S. Churchill: The Second World War. Vol. 1—6. London 1948—1954.

J. Ciechanowski: Defeat in victory. New York 1947.

Combined operations. The official story of the commandos. New York 1943.

H. G. Dahms: Der Zweite Weltkrieg. Tübingen 1960.

Damals in Sachsenhausen. Solidarität und Widerstand im Konzentrationslager Sachsenhausen. Berlin 1961.

J. Darcy: Histoire de la guerre. Septembre 1939—Août 1945. Paris 1946.

J. D'Arcy-Dawasson: European Victory. London 1958.

F. Davis and E. K. Lindley: How war came. An american

white paper; from the fall of France to Pearl Harbor. New York 1942.

J. R. Deane: The strange Alliance. The Story of Our Efforts at Wart cooperation with Russia. New York 1946.

E. Delage: Six ans de guerre navale 1939—1945. Paris 1950.

Der deutsche Imperialismus und der Zweite Weltkrieg. Wissenschaftliche Konferenz der Kommission der Historiker der DDR und der UdSSR ... vom 14. bis 19. Dezember 1959 im Berlin. Red. L. Stern, A. S. Jerusalimski usw. Bd. 1—3. Berlin 1960—1962.

K. Dönitz: Zehn Jahre und zwanzig Tage. Bonn 1958.

H. E. Duttwyler: Der Seekrieg und die Wirtschaftspolitik des neutralen Staates. Zürich 1945.

K. Edwards: The Royal Navy and Allies. From October 1944 to September 1945. London—New York—Melbourne—Sydney—Cape Town.

Entscheidungsschlachten des zweiten Weltkrieges. Fankfurt am Main 1960.

Die erste Periode des Zweiten Weltkrieges. Institut für deutsche Militärgeschichte. Heft 2. Berlin 1961.

C. Falls: The second world war. A short history. London 1948.

H. Feis: Churchill—Roosevelt—Stalin. Princeton 1957.

G. W. Feuchter: Geschichte des Luftkrieges. Entwicklung und Zukunft. Bonn 1954.

Les forces aériennes françaises de 1939 à 1945. Paris 1949.

G. Förster e. a.: Der Zweite Weltkrieg. Militärischer Verlauf und Chronik. Leipzig 1962.

J. F. C. Fuller: The second world war 1939—1945. A strategical and tactical history. London 1948.

Ch. de Gaulle: Mémoires de guerre. Tom. I—II. Paris 1954—1959.

G. Gigli: La seconda guerra mondiale (1939—1945). Bari 1951.

W. Görlitz: Der zweite Weltkrieg. 1939—1945. Bd. 1—2. Stuttgart 1951—1952.

Grand strategy. Vol. 2. *J. R. M. Butler:* Sept. 1939—June 1941. London 1956—1957.

Grand strategy. Vol. 6. *J. Ehrman:* Aug. 1943—Aug. 1945. London 1957.

T. Higgins: Winston Churchill and the Second Front 1940—1943. New York 1957.

F. H. Hinsley: Command of the sea. London 1950.

The Initial Triumph of the Axis. Ed. by A. Toynbee and V. Toynbee. London 1958.

P. K. Kemp: Victory at Sea 1939—1945. London 1958.

E. J. Kingston-Mc Cloughry: The Direction of War 1955.

E. Kordt: Wahn und Wirklichkeit. Stuttgart 1947.

O. Kühner: Wahn und Untergang. Stuttgart 1957.

J. de Launay: Le monde en Guerre 1939—1945. Paris 1945.

R. Leighton and R. Coakley: Global logistics and strategy 1940—1943. Washington 1955.

B. H. Liddel Hart: The other side of the hill. London 1950.

B. H. Liddel Hart: The way to win wars. The strategy of indirect approach. London 1942.

J. Lipiński: Druga wojna swiatowa na morzu. Gdynia 1962.

B. von Lossberg: Im Wehrmachtführungsstab. Hamburg 1950.

La Marina Italiana nella seconda guerra mondiale. Roma 1952.

E. Mannstein: Verlorene Siege. Bonn 1955.

M. Matloff—E. L. Snell: Strategic planning for coalition Warfare. 1941—1942. Washington 1953.

F. W. Mellenthin: Panzer battles: A study of the employment of armor in the Second World War. Univ. of Oklahoma 1956.

W. Millis: The Last Phase. Cambridge 1946.

B. Montgomery: The Memoirs. The Memoirs of Field-Marsal the viscount Montgomery of Alamein. London 1958.

S. E. Morison: History of United States naval operations in World War II. Vol. 1. The battle of the Atlantic: september 1939—may 1943. Boston 1948.

S. E. Morison: Vol. 10. The Atlantic battle. (May 1943—may 1945.) 1956.

M. Mourin: Les tentatives de paix dans la seconde Guerre mondiale (1939—1945). Paris 1949.

Mueller—B. Hillebrand: Das Heer 1935—45. Bd. I. Das Heer bis zum Kriegsbeginn. Darmstadt 1954.

N. Örvik: The Decline of Neutrality 1914—1941. With the special reference to the United States and the Northern Neutrals. Oslo 1953.

F. C. Pogue: The Supreme Command. Washington 1954.

A. R. Prest: War economics of primary producing countries. Cambridge 1948.

W. D. Puleston: The Influence of Sea Power in World War II. New Haven 1947.

D. Richards—H. Saunders: The R. A. F. in the War. London 1954.

Root Waverley: The Secret History of the War. Vol. 1—3. New York 1945—1946.

T. Roscoe: United States submarine operations in World War II. Annapolis 1949.

S. W. Roskill: The war at see 1939—1945. Vol. I—III. London 1954—1961.

F. Ruge: Der Seekrieg (1939—1945). Stuttgart 1954.

Sâbis Ali Ihsan. Ikinci cihan harbi. 1—3 cilt. Istanbul 1943—1944.

The second great war. A standard history. Ed. by. J. V. Hammerton. I—IX.

R. E. Sherwood: Roosevelt and Hopkins. An intimate history. New York 1950.

E. R. Stettinius: Roosevelt and the Russians. The Yalta conference. New York 1949.

H. L. Stimson, M. Bundy: On active service in peace and war. New York 1948.

Survey of international affairs 1939—1946. The realignment of Europe Ed. by A. Toynbee and V. M. Toynbee. London—New York—Toronto 1955. Taiheijokaisen-shi. Ed. S. Takagi. Tokio 1957.

A. Tedder: Air Power in War. London 1948.

K. Tippelskirch: Geschichte des zweiten Weltkrieges. Bonn 1951.

A. Tosti: Storia della seconda guerra mondiale. V. I—II. Roma 1950.

C. Webster and N. Frankland: The strategic air offensive against Germany 1939—1945. Vol. I—IV. London 1961.

S. Welles: Seven Decisions that Shaped History. London 1951.

S. Westphal: Heer in Fesseln. Aus den Papieren des Stabchefs von Rommel, Kesselring und Rundstedt. Bonn 1950.

Ch. Wilmot: The struggle for Europe. London 1953.

The world at war. A histoty dealing with evety phase of World War II on land, at sea, and in the air, including the events which led up to the outbreak of hostilities. Ed. by G. Dennis. Vol. I—IV. London 1951.

Der zweite Weltkrieg 1939—1945. Wirklichkeit und Fälschung. Verantwortlich für die Redaktion: Stefan Doernberg. Berlin 1959.

Források

Ciano naplója 1939—1943. Gróf Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter, 1936—1943, teljes, rövidítés nélküli naplói. Athenaeum 1946.

Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны. Документы и материалы. Т. I—III. М. 1946—1947.

Внешняя политика СССР. Сборник документов. Т. IV. (1935—июнь 1941 гг.). М. 1946. Т. V. (июнь 1941—август 1946 гг.). М. 1947.

Документы и материалы кануна второй мировой войны. Т. 1—2. М. 1945.

Документы министерства иностранных дел Германии. Вып. I—III. М. 1946.

Международная солидарность трудящихся в борьбе за мир и национальное освобождение, против фашистской агрессии, за полное уничтожение фашизма в Европе и Азии (1938—1945). Из истории международной пролетарской солидарности. Документы и материалы. Сб. VI. Гл. редакция: Г. А. Белов, И. Т. Виноградов и др. М. 1962.

Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками. Сборник материалов в 7-ми томах. Под общей ред. Р. А. Руденко. Т. I—VII. 1957—1961.

Переписка Председателя Совета Министров СССР с Президентами США и Премьерминистрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941—1945 гг. Том I. Переписка с У. Черчиллем и К. Эттли (июль 1941—ноябрь 1945). М. 1958. Том II. Переписка с Ф. Рузвельтом и Г. Трумэном (август 1941—декабрь 1945). М. 1957.

Сборник документов Московской, Тегеранской, Крымской, Берлинской конференций и Европейской консультативной комиссии. 1943—1945 гг. М. 1946.

Тегеранская конференция руководителей трех великих держав. Документы. — «Международная жизнь», 1961, № 7, с. 176—190; № 8, с. 144—148.

Устав Организации Объединенных Наций и Статут Международного суда. М. 1945.

The Axis in defeat. A collection of documents on American policy toward Germany and Japan. Washington. 1945.

W. S. Churchill: Into battle. Speeches by the W. S. Churchill. Compiled by R. S. Churchill. London—Toronto—Melbourne and Sydney 1942.

W. S. Churchill: Secret session speeches. Compiled by Eade Ch. London—Toronto—Melbourne and Sydney 1946.

W. S. Churchill: War Speeches. 1940—1945. London 1946.

G. Ciano: Diario. Vol. 1—2. Milano 1950.

G. Ciano: Ciano's Diplomatic Papers. Ed. by B. Muggeridge. London 1948.

Dokumente der deutschen Politik. Reihe: Das Reich Adolf Hitlers. Hrsg. von Prof. D. F. A. Six. Bd. 8. Teil 1—2. Der Kampf gegen den Westen. 1940. Berlin 1943. Bd. 9. Teil I. Der Kampf gegen Osten. 1941. Berlin 1944.

I documenti diplomatici Italiani. Ottava serie: 1935—1939. Vol. XIII (12 agosto—3 settembre 1939). Roma 1953. Nova serie: 1939—1943. Vol. I (4 settembre—24 ottobre 1939). Roma 1954. Vol. II (25 ottobre—31 dicembre 1939). Roma 1957.

Documents on American foreign relations. Vol. II—VIII. Boston 1940—1948.

Documents on german foreign policy. 1918—1945. Series D (1937—1945). Vol. VII. The last days of peace. August 9—September 3, 1939. Washington 1956. Vol. VIII—XII. The war years. September 4, 1939—June 22, 1941. Washington 1954—1962.

Documents on international affairs 1939—1946. Vol. I. March—September 1939. London—New York—Toronto. 1951. Vol. II. Hitler's Europe. London—New York—Toronto 1954.

D. D. Eisenhower: Eisenhowers' own story of the War. The Complete Report by the Supreme Commander general Dwight D. Eisenhower on the war in Europe from the Day of Invasion to the Day of Victory. New York 1946.

Foreign relations of the United States. Diplomatic papers. The conferences at Cairo and Teheran. 1943. Washington 1961.

Foreign relations of the United States. Diplomatic papers. The conferences at Malta and Yalta 1945. Washington 1955.

Foreign relations of the United States. Diplomatic papers. The Conference of Berlin. (The Potsdam conference.) 1945. (In two volumes.) Washington 1960.

Foreign relations of the United States. Diplomatic Papers. 1939. (In five vols.) Washington. 1955—1957. 1940. (In five vols.) Washington. 1955—1961. 1941. (In seven vols.) Washington. 1956—1962. 1942. (In seven vols.) Washington 1956—1963.

Ch. de Gaulle: Discours de guerre. Vol. 1—3. Paris 1944—1945.

Geschichte des zweiten Weltkrieges in Dokumenten. Hrsg. von Michael Freund. Bd. 1—3. München 1953—1956.

Hitler directs his war. The secret records of his daily military conferences, selected and annotated by Felix Gilbert. New York 1951.

Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939—1945. Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht. Hrsg. von W. Hubatsch. Frankfurt am Main 1962.

G. C. Marshall: The War Reports of general of the Army George C. Marshall chief of Staff, General of the Army H. H. Arnold commanding general army air forces, fleet admiral Ernest J. King, Commander in chief, United States Fleet and chief of Naval Operations. Philadelphia—New York 1947.

Nazi conspiracy and aggression. Vol. I—VIII. Washington 1946—1947.

Trail of the Major war Criminals before the International Military Tribunal. Vol. I—XLII. Nuremberg 1947.

Bibliográfiák. Kézikönyvek. Atlaszok

Атлас офицера. Генеральный штаб Вооруженных Сил Союза ССР. М. 1947.

Вторая мировая война. 1939—1945 гг. Под общ. ред. С. П. Платонова [и др.]. Альбом схем. М. 1958.

Перечень государств, участвующих во второй мировой войне или разорвавших отношения между собой. (Справочные табл.) М. 1945.

Производство важнейших товаров в капиталистических странах за 1929, 1933, 1937—1950 гг. Статистический справочник. Под ред. Б. Г. Колпакова. М. 1951.

А. Г. Шигер: Политическая карта мира (1900—1960). Справочник. М. 1961.

The Annual register. A review of public events at home and abroad. For the years 1939—1945. Edited by M. Epstein. London—New York—Toronto 1940—1946.

Annuaire statistique de la Société des Nations. 1939—1944. Genève 1940—1945.

Brassey's Naval Annual, 1948. London—New York.

Fr. Brown: The war in maps. An atlas of „The New York Times". Text by Francis Brown. New York—London—Toronto 1944.

R. Céré, Ch. Rousseau: Chronologie du conflit mondial (1935—1945). Paris 1945.

Chronology of the second world war. London—New York 1947.

Chronology 1941—1945. Compiled by Mary H. Williams. Washington 1960.

„The Daily Telegraph" story of the war. Edited by D. Marley. Vol. I—V. London 1942—1946.

Grosser Historischer Weltatlas. III Teil. Neuzeit. Hrsg. vom Bayerischen Schulbuchverlag. München 1957.

Hutchinson's pictorial history of the war. A complexe and authentic record in text and pictures. Vol. I—XXVI. London.

H.-A. Jacobsen: 1939—1945. Der zweite Weltkrieg in Chronik und Dokumenten. 4 Auflage. Darmstadt 1960.

R. Laborie: La guerre par les cartes. Trente cartes commentant l'histoire de la seconde guerre mondiale. Paris 1948.

P. Limagne: Ephemerides de quatre années tragiques. 1940—1944. Vol. I—III. Paris 1945—1947.

E. McInnis: The war. First year — Sixth year. London—Toronto—New York 1940—1946.

Fr. Neilson: The tragedy of Europa. A day by day commentary on the second World War. Vol. I—V. Wisconsin 1940—1946.

Statistical Digest of the War. London 1951.

J. H. Stembridge: The Oxford War atlas. V. I—IV. London 1941—1945.

United States army in World War II. Master index. Reader's guide Compiled by the Chief Historian. I—II. Washington 1955—1960.

Westermanns Atlas zur Weltgeschichte. Berlin—Hamburg—München—Kiel—Darmstadt 1956.

M. H. Williams: Chronology. 1941—1945. Washington 1960.

World economic survey. League of Nations. 1939—1944. Geneva 1941—1945.

SZOVJETUNIÓ

Irodalom

V. Andrejev: Harcol a nép. (Egy partizán feljegyzései.) Művelt Nép Könyvkiadó 1956.

P. I. Batov: Égő földek, lángoló folyók. Budapest 1963.

A. F. Fjodorov: Partizánok élén. Szikra 1950.

Hadászat. Zrínyi Katonai Kiadó 1964.

Sz. A. Kovpak: A brjanszki erdőtől a Kárpátokig. Új Magyar Könyvkiadó 1951.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának története. Kossuth Könyvkiadó 1964.

P. Versigora: Tiszta lelkiismeretű emberek. Új Magyar Könyvkiadó 1953.

N. A. Voznyeszenszkij: A Szovjetunió hadigazdasága a Nagy Honvédő Háború éveiben. Új Magyar Könyvkiadó 1949.

И. И. Азаров: Осажденная Одесса. М. 1962.

Е. А. Амбарцумов: Советско-финляндские отношения М. 1956.

П. П. Андреев, Б. С. Тельпуховский: Коммунистическая партия в период Великой Отечественной войны (июнь 1941 г.—1945 г.). М. 1961.

М. О. Антонян: Труженики тыла в Великой Отечественной войне. М. 1960.

В. А. Анфилов: Начало Великой Отечественной войны (22 июня — середина июля 1941 года). Военно-политический очерк. М. 1962.

Ю. В. Арутюнян: Советское крестьянство в годы Великой Отечественной войны. М. 1963.

И. П. Барбашин (и др): Битва за Ленинград. 1941—1944. Под общ. ред. С. П. Платонова. М. 1964.

С. Беляев, П. Кузнецов: Народное ополчение Ленинграда. Л. 1959.

С. С. Бирюзов: Когда гремели пушки. М. 1962.

Битва за Волги (Воспоминания участников Сталинградского сражения). Сталинград, 1958.

Битва за Ленинград. 1941—1944. Под общ. ред. ген.-лейт. С. П. Платонова. М. 1964.

В. М. Борисенков: Бессмертные подвиги молодежи в годы Великой Отечественной войны. М. 1959.

Ю. В. Борисов: Советско-французские отношения (1924—1945 гг.). М. 1964.

В труде, как в бою. Из истории комсомольско-молодежных бригад в годы Великой Отечественной войны. Ред. коллегия: И. Г. Лупало, А. В. Митрофанова, Ю. А. Поляков. М. 1961.

Б. А. Вайнер: Северный флот в Великой Отечественной войне. М. 1964.

А. В. Васильев [и др.]: Разгром немецко-фашистских войск под Москвой. Под ред. Маршала Советского Союза В. Д. Соколовского. М. 1964.

Великая битва под Москвой. Краткий исторический очерк. Ред. коллегия: В. Н. Евстигнеев (отв. ред.), А. В. Васильев [и др.]. М. 1961.

П. П. Вершигора, В. Л. Зеболов: Партизанские рейды (из истории партизанского движения в годы Великой Отечественной войны Советского Союза 1941—1945 гг.). Кишинев 1962.

И. Виноградов: Дорога через фронт. Л. 1964.

Военная стратегия. Под ред. Маршала Советского Союза В. Д. Соколовского. Изд. 2-е, испр. и доп. М. 1963.

Ф. Д. Волков: Англия — СССР. 1929—1945 гг. Англо-советские отношения накануне и в период второй мировой войны. М. 1964.

Ф. Д. Воробьев, В. М. Кравцов: Великая Отечественная война Советского Союза 1941—1945 гг. Краткий военно-исторический очерк. М. 1961.

Н. Н. Воронов: На службе военной. М. 1963.

Г. М. Гельдфонд: Советский флот в войне с Японией. М. 1958.

Героическая оборона. Сборник воспоминаний об обороне Брестской крепости в июне—июле 1941 г. Ред. коллегия: И. С. Крвченко [и др.]. Изд. 2-е, доп. Минск 1963.

А. Г. Головко: Вместе с флотом. М. 1960.

А. В. Горбатов: Годы и войны. М. 1964.

Г. Дёрр: Поход на Сталинград (Оперативный обзор) Пер. с нем. М. 1957.

А. И. Еременко: В начале войны. М. 1964.

А. И. Еременко: Сталинград. Записки командующего фронтом. М. 1961.

А. И. Залесский: В партизанских краях и зонах. Патриотический подвиг советского крестьянства в тылу врага (1941—1944 гг.). М. 1962.

А. П. Иоселиани: Грузия в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941—1945). Тбилиси 1958 (на груз. яз.).

Из истории партизанского движения в Белоруссии (1941—1944 годы). Сборник воспоминаний. Ред. коллегия: И. С. Кравченко, Р. Р. Крючок [и др.]. Минск 1961.

М. Иркаев, Ю. Николаев, Я. Шарапов: Очерки истории Советского Таджикистана (1917—1957 гг.). Сталинабад 1957.

История Азербайджана. Т. 3, ч. 2. Под ред. И. А. Гусейнова, М. А. Дадашзаде, А. С. Сужбатзаде [и др.]. Баку 1963.

История Белорусской ССР. Т. II. Ред. коллегия: Т. С. Гобрунов, Н. В. Каменская, И. С. Кравченко. Изд. 2-е, доп. Минск 1961.

История Бурятской АССР. Т. II. Ред. коллегия: П. Т. Хаптаев (гл. ред.), В. И. Дулов [и др]. Улан-Удэ 1959.

История Кабарды. С древнейших времен до наших дней. Ред. коллегия: Н. А. Смирнов (отв. ред.), З. В. Анчабадзе [и др]. М. 1957.

История Казахской ССР. Эпоха социализма. Ред. коллегия: С. Б. Баишев, Г. Ф. Дахшлейгер, А. Н. Нусупбеков [и др.]. Изд. перераб. и доп. Алма-Ата 1963.

История Киргизии. Т. II. Ред. коллегия: А. А. Алтмышбаев, А. Г. Зима, К. К. Каракеев (гл. ред.) [и др.]. Фрунзе 1963.

История Коммунистической партии Советского Союза. Изд. 2-е, доп. М. 1962.

История Латвийской ССР. Т. III. С 1917 по 1950 г. Под ред. К. Я. Страздиня, Я. Я. Зутиса [и др.]. Рига 1958.

История Молдавской ССР. Т. II (От Великой Октябрьской социалистической революции до наших дней). Под ред. С. П. Трапезникова и Н. А. Мохова. Кишинев 1955.

История народного хозяйства СССР (1917—1959 гг.). Под ред. А. П. Погребинского. Учебное пособие. М. 1960.

История СССР. Эпоха социализма (1917—1961 гг.). Учебник. Ред. коллегия: М. П. Ким (отв. ред.) и др. М. 1964.

История Татарской АССР. Т. II. (От Великой Октябрьской социалистической революции до наших дней). Ред. коллегия: Х. Г. Гимади, М. К. Мухарямов, Х. Х. Хасанов. Казань 1960.

История Тувы. Т. II. Ред. коллегия: С. К. Тока (отв. ред.), Ю. Л. Аранчин [и др.]. М. 1964.

История Туркменской ССР. Т. II. (апрель 1917—1957 гг.). Ред. коллегия: А. Каррыев, О. К. Кулиев [и др.]. Ашхабад 1957.

История Узбекской ССР. Т. II. Ред. коллегия: К. Е. Житова, М. Ю. Юлдашева и др. Ташкент 1957.

Історія Української РСР. Т. II. Ред. колегія: С. М. Белоусов, П. С. Загорьский [и др.]. Київ 1957.

История Эстонской ССР (с древнейших времен до наших дней). Под ред. Г. И. Наана. Изд. 2. Таллин 1958.

В. И. Казаков: На переломе. М. 1962.

М. И. Калинин: Беседы с народом. М. 1960.

М. И. Калинин: Все для фронта! Все для победы! М. 1942.

М. И. Калинин: О Советской Армии. Сборник статей и речей. М. 1958.

П. З. Калинин: Партизанская республика. М. 1964.

А. В. Карасев: Ленинградцы в годы блокады. 1941—1943. М. 1959.

В. И. Козлов: Люди особого склада. Литературная запись Алексея Кулаковского. Авториз. пер. с белорус. Е. Мозолькова. М. 1959.

И. Козлов: В Крымском подполье. М. 1960.

КПСС и строительство Советских Вооруженных Сил 1917—1964. Под ред. Н. М. Киреева [и др.]. М. 1965.

Г. С. Кравченко: Военная экономика СССР. 1941—1945 гг. М. 1963.

С. А. Красовский: Жизнь в авиации. М. 1960.

Г. А. Куманев: Советские железнодорожники в годы Великой Отечественной войны (1941—1945). М. 1963.

М. Ф. Куманин: Отправляем в поход корабли. М. 1962.

Я. И. Куминов: Разгром Квантунской армии Японии в 1945 году. Благовещенск 1960.

И. Д. Кундюба: Советско-польские отношения (1939—1945 гг.). Киев 1963.

Курская битва. Из воспоминаний участников. Ред. коллегия: В. Т. Калинин, И. А. Нагайбаков, Я. А. Немков, Л. И. Бехтерев. Курск 1959.

Л. Н. Кутаков: История советско-японских дипломатических отношений. М. 1962.

Г. М. Линьков: Война в тылу врага. М. 1959.

Н. П. Липатов: Черная металлургия Урала в годы Великой Отечественной войны (1941—1945 гг.).

Очерки истории строительства. М. 1960.

П. П. Липило: КПБ — организатор и руководитель партизанского движения в Белоруссии в годы Великой Отечественной войны. Минск 1959.

Э. Ю. Локшин: Промышленность СССР 1940—1963. Очерк истории. М. 1964.

С. Н. Максимов: Оборона Севастополя 1941—1942 гг. М. 1959.

Дм. Медведев: Сильные духом. Изд. 9. М. 1959.

А. В. Митрофанова: Рабочий класс Советского Союза в первый период Великой Отечественной войны (1941—1942 гг.). М. 1960.

А. Н. Мнацаканян: Армянский народ в Великой Отечественной войне (1941—1945). Ереван 1954 (на армян. языке).

Г. Г. Морехина: Рабочий класс — фронту. Подвиг рабочего класса СССР в годы Великой Отечественной войны. 1941—1945. М. 1962.

Народное ополчение Москвы. М. 1961.

Народные мстители. Сборник документов и воспоминаний. М. 1961.

Непокоренная Белоруссия. Воспоминания и статьи о всенародном партизанском движении в Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (1941—1945 гг.). Пер. с белорус. М. 1963.

Огни партизанской дружбы. Сборник. Под ред. И. С. Кравченко. Минск 1962.

Они победили смерть. Изд. 2-е, переработ. и доп. М. 1961.

О партийном подполье в Минске в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941—июль 1944 г.). Минск 1961.

Очерки истории Дагестана. Т. II. Ред. коллегия: Г. А. Даниялов (отв. ред.), Г. А. Аликберов [и др.]. Махачкала 1957.

Очерки истории Каракалпакской АССР. Т. II (1917—1963). Ред. коллегия: Я. М. Досумов [и др.]. Ташкент 1964.

Очерки истории Удмуртской АССР. Т. II. Ред. коллегия: Б. С. Вихарев, И. П. Емельянов [и др.]. Ижевск 1962.

Н. К. Попель: В тяжкую пору. М. 1958.

Н. К. Попель: Танки повернули на Запад. М. 1960.

Превращение Советской страны в единый военный лагерь в первый период Великой Отечественной войны (1941—1942). Под общ. ред. Г. В. Кузьмина. М. 1962.

П. А. Ротмистров: Танковое сражение под Прохоровкой. М. 1960.

Н. М. Румянцев: Разгром врага в Заполярье (1941—1944). М. 1963.

А. М. Самсонов: Великая битва под Москвой. 1941—1942. М. 1958.

А. М. Самсонов: Сталинградская битва. От обороны и отступлений к великой победе на Волге. Исторический очерк. М. 1960.

Л. М. Сандалов: Пережитое. М. 1961.

П. В. Севастьянов: Неман — Волга — Дунай. М. 1961.

Н. К. Смирнов: Матросы защищают Родину. М. 1962.

Советская социалистическая экономика 1917—1957 гг. Ред. коллегия: Л. М. Гатовский, И. А. Гладков, Я. А. Кронрод, И. Д. Лаптев. М. 1957.

Советские партизаны. Из истории партизанского движения в годы Великой Отечественной войны. М. 1963.

И. Г. Старинов: Мины ждут своего часа. М. 1964.

С. Г. Струмилин: Очерки социалистической экономики СССР (1929—1959 гг.). М. 1959.

И. В. Тюленев: Через три войны. М. 1960.

А. Ф. Федоров: Подпольный обком действует. Литературная запись Е. Босняцкого. М. 1961.

И. И. Федюнинский: Поднятые по тревоге. Изд. 2-е, испр. М. 1964.

У. Г. Чернявский: Война и продовольствие. Снабжение городского населения в Великую Отечественную войну (1941—1945 гг.). М. 1964.

В. И. Чуйков: Начало пути. Изд. 2-е, испр. и доп. М. 1962.

Г. И. Шигалин: Народное хозяйство СССР в период Великой Отечественной войны. М. 1960.

Ясско-Кишиневские Канны. Под общ. ред. Маршала Советского Союза Р. Я. Малиновского. М. 1964.

A. Dallin: German Rule in Russia. 1941—1945. A study of Occupation Policies. London 1957.

G. Doerr: Der Feldzug nach Stalingrad. Frankfurt am Main 1957.

The German campain in Russia. Planning and operations (1940—1942). Washington 1955.

A. Guillaume: La guerre Germano—Soviétique. 1941—1945. Paris 1949.

A. Hillgruber: Die Räumung der Krim 1944. Berlin—Frankfurt am Main 1959.

H. Hölter: Armee in der Arktis. Bad Nauheim 1953.

W. G. F. Jackson: Seven Roads to Moscow. London 1957.

Juni 1941. Beiträge zur Geschichte des Hitlerfaschistischen Überfalls auf die Sowjetunion. Berlin 1961.

Léderry: La défaite Allemande à l'Est. Les Armées soviétiques en guerre de 1941 à 1945. Paris 1951.

G. Messe: La guerra al fronto russo. Il corpo di spedizione italiano (C. S. I. R.). Roma 1954.

Operationsgebiet Östliche Ostsee und der finnisch-baltische Raum 1944. Stuttgart 1961.

A. Philippi und F. Heim: Der Feldzug gegen Sowjetrussland 1941 bis 1945. Ein operativer Überblick. Stuttgart 1962.

G. Reitlinger: The House built on Sand. The Conflicts of German Policy in Russia 1939—1945. London 1960.

H. D. von Rohden: Die Luftwaffe ringt um Stalingrad. Wiesbaden 1950.

H. Schröter: Stalingrad... bis zum letzten Patrone. Longerich. 195—.

G. Toepke: Stalingrad wie es wirklich war. Stade 1949.

Vor Moskau und Stalingrad fiel die Entscheidung. Berlin 1960.

H. M. Waasen: Was geschach in Stalingrad. Wo sind die Schuldigen. Salzburg 1950.

Források

Az SZKP XX. kongresszusa (1956. február 14—25.) Szikra 1956.

A SZKP XXII. kongresszusa 1961. október 17—31. Kossuth Könyvkiadó 1962.

Акт Ленинградской городской комиссии о преднамеренном истреблении немецко-фашистскими варварами мирных жителей Ленинграда и ущербе, нанесенном хозяйству и культурно-историческим памятникам города за период войны и блокады. М. 1945.

Битва за Тулу. Сборник материалов и документов. Изд. 3. Тула 1957.

В дни великого сражения. Сборник документов и материалов о Сталинградской битве. Сталинград 1958.

В тылу врага. Листовки партийных организаций и партизан периода Великой Отечественной войны 1941—1945 гг. Под ред. С. М. Кляцкина (отв. ред.), В. Г. Вержбицкого [и др.]. М. 1962.

Важнейшие постановления СНК СССР и ЦК ВКП(б) по сельскому хозяйству за 1942—1944 годы. М. 1944.

Героическая оборона Севастополя 1941—1942 гг. Сборник документов и материалов. Под ред. П. А. Чурсина. Симферополь 1946.

Говорят погибшие герои. Предсмертные письма советских борцов против немецко-фашистских захватчиков (1941—1945 гг.). М. 1961.

XX съезд КПСС. Отчетный доклад Центрального Комитета Коммунистической партии Советского Союза XX съезди партии 14 февраля 1956 г. М. 1959.

XXII съезд КПСС. Отчет Центрального Комитета Коммунистической партии Советского Союза XXII съезду партии 17 октября 1961 г. М. 1961.

Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. 1917—1957 годы. Сборник документов. Т. 2 (1929—1945 годы). М. 1957.

Документы обвиняют. Сборник документов о чудо-

вищных зверствах германских властей на временно захваченных ими советских территориях. Вып. 1. М. 1943. Сборник документов о чудовищных преступлениях немецко-фашистских захватчиков на советской территории. Вып. 2. М. 1945.

Законодательные и административно-правовые акты военного времени. С 22 июня 1941 г. по 22 марта 1942 г. М. 1942.

Коммунистическая партия в период Великой Отечественной войны (июнь 1941—1945 годы). Документы и материалы. Сост.: В. С. Василенко и Е. Д. Орехова. М. 1961.

Ленинград в Великой Отечественной войне Советского Союза. Сборник документов и материалов. Л. 1947.

Молодая гвардия. Сборник документов и воспоминаний о героической борьбе подпольщиков Краснодона в дни временной фашистской оккупации (июнь 1942—февраль 1943). Киев 1961.

Одесса в Великой Отечественной войне Советского Союза. Сборник документов и материалов. Т. I—III. Ред. коллегия: И. В. Бортников (отв. ред.), С. А. Вольский [и др.]. Одесса 1947—1951.

Преступления немецко-фашистских оккупантов в Белоруссии. 1941—1944. (Документы и материалы.) Минск 1963.

Резолюции XVIII Всесоюзной конференции ВКП(б) 15—20 февраля 1941 г. М. 1941.

Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. XI. Действующие договоры, соглашения и конвенции, вступившие в силу между 22 июня 1941 года и 2 сентября 1945 года. М. 1955.

Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938—1961 гг. М. 1961.

Сборник сообщений Чрезвычайной государственной комиссии о злодеяниях немецко-фашистских захватчиков. М. 1946.

Советско-иранские отношения в договорах, конвенциях и соглашениях. Сост.: С. И. Сычев, В. К. Волков. М. 1946.

Советско-китайские отношения. 1917—1957. Сборник документов. Отв. редакторы: И. Ф. Курдюков, В. Н. Никифоров, А. С. Перевертайло. М. 1959.

Советско-французские отношения во время Великой Отечественной войны 1941—1945 гг. Документы и материалы. Ред. коллегия: А. А. Арутюнян, А. Е. Богомолов, И. Н. Земсков, В. А. Зорин, Б. М. Хвостов. М. 1959.

Советско-чехословацкие отношения во время Великой Отечественной войны 1941—1945 гг. Документы и материалы. Ред. коллегия: Я. Влчек, И. Гаек, И. Н. Земсков, В. А. Зорин [и др.]. М. 1960.

Сообщения Советского Информбюро. Т. I—VIII. М. 1944—1945.

СССР. Верховный Совет. Созыв 1. Шестая сессия Верховного Совета СССР. 29 марта — 4 апреля 1940 г. Стенографический отчет. М. 1940.

СССР. Верховный Совет. Созыв 1. Седьмая сессия Верховного Совета СССР. 1 августа — 7 августа 1940 г. Стенографический отчет. М. 1940.

СССР. Верховный Совет. Созыв 1. Восьмая сессия Верховного Совета СССР. 25 февраля—1 марта 1941 г. Стенографический отчет. М. 1941.

СССР. Верховный Совет. Созыв 1. Стенографический отчет заседания Верховного Совета СССР 18 июня 1942 года. М. 1942.

СССР. Верховный Совет. Созыв. 1. Десятая сессия Верховного Совета СССР. 28 января — 1 февраля 1944 г. Стенографический отчет. М. 1944.

СССР. Верховный Совет. Созыв 1. Одиннадцатая сессия Верховного Совета СССР. 24 апреля — 27 апреля 1945 г. Стенографический отчет. М. 1945.

СССР. Верховный Совет. Созыв 1. Двенадцатая сессия Верховного Совета СССР. 22—23 июня 1945 г. Стенографический отчет. М. 1945.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Великая Отечественная война Советского Союза (1941—1945 гг.). Библиография советской исторической литературы за 1946—1959 гг. Сост. Г. А. Куманев. М. 1960.

Военно-морской флот в Великой Отечественной войне. Систематический указатель литературы. Т. I—XVI (1941—1944). Л. 1943—1944.

Зверства фашистских варваров. Указатель фактов, опубликованных в печати. М. 1943.

Победы Советских Вооруженных Сил в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг. Рекомендательный указатель литературы. М. 1955.

СССР в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг. (Краткая хроника.) Ред. коллегия: С. В. Рогин-

ский (отв. ред.), С. М. Кляцкин, А. М. Синицин. М. 1964.

СССР а период Великой Отечественной войны (1941—1945 гг.). Указатель диссертаций и авторефератов. М. 1961.

NYUGAT- ÉS KÖZÉP-EURÓPA ORSZÁGAI

Általános jellegű irodalom

R. Ingersoll: Szigorúan titkos. Zrínyi Katonai Kiadó 1966.

V. M. Kulis: A második front. Zrínyi Katonai Kiadó 1962.

A. M. Nyekrics: Az úgynevezett „különös háború". Budapest 1963.

R. Squires: A háború gyújtogatói. Szikra 1952.

Д. Краминов: Правда о втором фронте. Записки военного корреспондента. М. 1958.

de Bardies: La Campagne 39—40. Paris 1947.

R. de Belot: La Marine française pendant la campagne 1939—1940. Paris 1954.

R. de Belot: The struggle for the Mediterranean 1939—1945. Princeton—New Jersey 1951.

M. Blumenson: Breakout and pursuit. Washington 1961.

M. Carpentier: Les forces alliées en Italie. La campagne d'Italie. Paris 1949.

U. Cavallero: Comando supremo. Diario 1940—1943 del Campo di S. M. G. Rocca S. Casciano 1948.

M. W. Clark: Calculated risk. New York 1950.

H. M. Cole: The Lorraine campaign. Washington 1950.

Conquer. The story of Ninth Army 1944—1945. Washington 1947.

de Cugnac: Les Quarante Jours (10 mai—19 juin 1940). Paris 1948.

J. Dalgleish: We planned the second front. London 1945.

D. Divine: The nine days of Dunkirk. London 1959.

P. L. G. Doorman: Military Operations in the Netherlands from 10th—17th May, 1940. London 1944.

L. F. Ellis: The war in France and Flanders 1939—1940. London 1953.

P. Fleming: Invasion 1940. An Account of the German Preparations and the British Counter-measures. London 1957.

M. Foullien et J. Bouhon: Mai 1940. La Bataille de Belgique. Essai d'historique de la campagne, d'après les témoignages et les documents. Bruxelles.

J. F. C. Fuller: The decisive battles of the western world and their influence upon history. Vol. 3. From the American Civil war to the end of the Second World War. London 1957.

C. Gavin: Britain and France. A Study of Twentieth Century Relations. London 1941.

A. Goutard: 1940. La Guerre des occasions perdues. Paris 1956.

H. Guderian: Erinnerungen eines Soldaten. Heidelberg 1951.

C. R. S. Harris: Allied military administration of Italy 1943—1945. London 1957.

G. A. Harrison: Cross-Channal attack. Washington 1951.

G. Hass: Der komische Krieg in Westeuropa. September 1939 bis Mai 1940. Berlin 1961.

H. Helmert: Die militarische Agression. September 1939. Berlin 1959.

J. Herington: Air war against Germany and Italy. 1939—1943. Canberra 1954.

H. A. Jacobsen: Dünkirchen. Ein Beitrag zur Geschichte des Westfeldzuges 1940. Neckargemünd 1958.

H. A. Jacobsen: Fall Gelb. Der Kampf um den deutschen Operationsplan zur Westoffensive 1940. Wiesbaden 1957.

L. de Jong: The German Fifth Column in the Second World War. Chicago Univ. Press 1956.

N. van Kleffens: Juggernaut over Holland. New York 1941.

de Lattre de Tassigny: Histoire de la Première Armée Française. Rhin et Danube. Paris 1949.

W. D. Leahy: I was there. The personal story of the chief of Staff to Presidents Roosevelt and Truman. Based on his notes and diaries made at the time. New York—London—Toronto 1950.

E. Linklater: The compaign in Italy. London 1951.

P. Lyet: La bataille de France (Mai—Juin 1940). Paris 1947.

R. B. McCallum: England and France 1939—1943. London 1944.

R. E. Merriam: Dark December. The Full Account of the Battle on the Bulge. 3. print. Chicago—New York 1947.

B. L. Montgomery: Normandy to the Baltic. London 1948.

A. Moorehead: Mediterranean Front. London 1942.

S. E. Morison: History of United States naval operations in World War II. Vol. 11. The invasion of France and Germany (1944—1945.) Boston 1957.

Onze Oorlog 10—14 mei 1940. Den Haag 1941.

G. S. Patton: War as I knew it. Boston 1947.

M. Puddu: Tra due invasioni (Campagna d'Italia 1943—1945). Roma (195—).

L. Rougier: Les accords secrets franco-britanniques de l'automne 1940. Paris 1954.
M. Schulman: Defeat in the West. London 1949.
R. Seth: The Undaunted. The Story of Resistance in Western Europe. London 1956.
W. B. Smith: Eisenhower's Six Great Decisions (Europe 1944—1945). New York—Toronto 1956.
H. Speidel: Invasion 1944. Chicago 1950.
Ch. P. Stacey: The Victory campaign. The Operations in North-West Europe 1944—1945. Ottawa 1960.
J. Toland: Battle. The Story of the Bulge. New York 1959.
D. Vilfroy: War in the West. The Battle of France. May—June, 1940. Harrisburg 1942.
B. G. Wallace: Patton and his Third Army. Harrisburg 1946.
Th. Weber: Die Luftschlacht um England. Frauenfeld 1956.
S. Westphal: The German Army in the West. London 1951.
R. Wheatley: Operation Sea Lion. German plans for the invasion of England 1939—1942. Oxford 1958.
Ch. Wilmot: The struggle for Europe. London 1953.

Források

The air battle of Malta. The official account of the R. A. F. in Malta, June 1940 to November 1942. London 1944.
Dokumente zum Unternehmen „Seelöwe". Die geplante deutsche Landung in England 1940. Hrsg. von K. Klee. Göttingen—Berlin—Frankfurt 1959.
Dokumente zum Westfeldzug 1940. Hrsg. Hans-Adolf Jacobsen. Göttingen—Berlin—Frankfurt 1960.
Dokumente zur Vorgeschichte des Westfeldzuges. 1939—1940. Hrsg. von Hans-Adolf Jacobsen. Göttingen—Berlin—Frankfurt 1956.
France and Britain. A Report by a Chatam House study Group. London 1945.
Report by the Supreme Allied Commander Chiefs of Staff on the Operations in Southern France. August 1944. London 1944.
Report by the Supreme Commander to the Combined Chiefs of Staff on the Operations in Europe of the Allied Expeditionary Forces. 6 June 1944 to 8 May 1945. Washington 1946.
Report by the Supreme Allied Commander Mediterranean to the Combined Chiefs of Staff on the Italian Compaign 8 January 1944 to 10 May 1944. London 1946.
Report by the Supreme Allied Commander Mediterranean Field-Marsal the Viscount Alexander of Tunis to the Combined Chiefs of Staff on the Italian Campaign 12th December 1944 to 2nd May 1945. London 1951.

ANGLIA

Irodalom

P. R. Dutt: A Brit Birodalom válsága. Szikra 1950.
В. Н. Егоров: Политика Англии на Дальнем Востоке (сентябрь 1939 г.—декабрь 1941 г.). М. 1960.
А. М. Некрич: Внешняя политика Англии. 1939—1941 гг. М. 1963.
Л. В. Поздеева: Англо-американские отношения в годы второй мировой войны. М. 1964.
В. Г. Трухановский: Новейшая история Англии. М. 1958.
H. Adams: The People's Convention Fights for British—Soviet Unity. London (194—)
L. S. Amery: My Political Life. Vol. Three. The Unforgiving Years 1929—1940; London 1955.
W. Ansel: Hitler Confronts England. Durham 1960.
W. Ashworth: Contracts and Finance. London 1953.
C. R. Attlee: As it Happened. London 1954.
W. H. Beveridge: Power and Influence. London 1953.
L. Broad: The War that Churchill waged. London 1960.
W. Coates and Z. Coates: A History of Anglo—Soviet Relations. Vol. II. 1943—1950. London 1958.
B. Collier: The Defence of the United Kingdom. London 1957.
D. Cooper: Old Men Forget. The Autobiography of Duff Cooper (Viscount Norwich). London 1954.
R. S. Cripps: Democracy Alive. A selection from Recent Speeches. By S. Cripps. London 1946.
H. Dalton: The Fateful Years. Memoirs. 1931—1945. London 1957.
P. R. Dutt: Britain in the World front. New York 1943.
A. Eden: Freedom and Order. Selected Speeches 1939—1946. London 1946.
M. Felton: Civilian Supplies in Wartime Britain. London
W. Gallacher: The rolling of the thunder. London 1948.
J. Gollan: 30 years of struggle. The record of the British Communist Party. London 1950.
E. F. L. Halifax: The American Speeches of the Earl of Halifax. London—New York 1947.

R. J. Hammond: Food. Vol. 1. The Growth of Policy. London 1951.

E. L. Hargreaves and M. M. Gowing: Civil Industry and Trade. London 1952.

C. Hull: The Memoirs V. II. New York 1948.

J. Hurstfield: The Control of Raw Materials. London 1953.

A. Hutt: British Trade Unionism. A short history. London 1962.

P. Inman: Labour in the munitions industries. London 1957.

H. L. I. Ismay: The Memoirs of General the Lord Ismay. London 1960.

Y. Kirkpatrick: The Inner Circle. Memoirs. London 1959.

H. Knatchbull-Hugessen: Diplomat in Peace and War. London 1949.

W. N. Medlicott: The Economic Blockade. Vol. 1. London 1952.

H. Pollitt: How to win peace. London 1944.

M. M. Postan: British War Production. London 1952.

J. Simon: Retrospect. The Memoirs of the Rt. Hon. viscount Simon. London 1952.

E. Spears: Assignment to Catastrophe. Vol. I—II. London 1954.

S. J. G. H. Templewood: Nine Troubled Years. London 1954.

F. Williams: The Prime Minister Remembers. The War and Post-War Memoirs of the Rt. Hon. Earl Attlee. London 1961.

L. Woodward: British Foreign Policy in the Second World War. London 1962.

Források

W. S. Churchill: Blood, Sweat and Tears. New York 1941.

Documents and Speeches on British Commonwealth Affairs. 1931—1952. Ed. by N. Mansergh. Vol. I—II. London—New York—Toronto 1953.

Great Britain. Colonial Office. The Colonial Empire (1939—1947). London 1947.

Parliamentary Debates. House of Commons. Official report. Vols. 1939—1945. London 1939—1945.

The Parliamentary Debates. House of Lords. Official reports. Vols. 1939—1945. London 1940—1945.

Statistics relating to the War Effort of the United Kingdom. Presented by the Prime Minister to Parliament. November 1944. London 1944.

Unity and Victory. Report of the 16th Congress of the Communist Party, 1943. London 1943.

Victory, Peace, Securitiy. Report of the 17th National Congress of the Communist Party. October 28—30. 1944. London 1944.

What the British Empire has done. Facts and figures on the Empire at war. 3d ed. London 1944.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Consolidated Index to Government publications 1941—1945. London 1953.

Consolidated List of Government publications. 1939. London 1940—1944.

Books on the British Commonwealth and its constituent territories. London 1959.

Writings on British History 1940—1945. Vol. II. Compiled by Alexander Taylor Milne. London 1960.

DOMÍNIUMOK

AUSZTRÁLIA

S. J. Butlin: War Economy, 1939—1942. Canberra 1955.

B. Fitzpatrick: The Australian people 1788—1945. 2-ed. Melbourne 1951.

B. Fitzpatrick: The Australian Commonwealth. A picture of the community 1901—1955. Melbourne 1956.

G. H. Gill: Royal australian navy, 1939—1942. Canberra 1957.

P. Hasluck: The Government and the people, 1939—1941. Canberra 1956.

S. B. Jones: Australia and New Zealand and the Security of the Pacific. New Haven 1944.

J. Jupp: Australian party polities. Melbourne 1964.

D. P. Mellor: The Role of Science and Technology. Canberra 1958.

L. Sharkey: An Outline history of the Australian communist party. Sydney 1944.

L. Sharkey: Australia in the war of 1939—1945. Ser. 1—5. Canberra 1952—1957.

Források

The Australian army at war. An official record of Service in two hemispheres, 1939—1944. Melbourne 1944.

Parliamentary debates. Commonwealth of Australia. 1939—1945. Canberra 1939—1945.

KANADA

Irodalom

T. Buck: Our Fight for Canada. Selected writings 1923—1959. Toronto 1959.

T. Buck: Thirty years (1922—52) The Story of the Communist Movement in Canada. Toronto 1952.

The Canadians in Britain 1939—1944. Published by authority of the Minister of National Defence. Ottawa 1946.

B. Higgins: Canada's financial system in war. New York 1944.

K. W. L. Mackenzie: Canada and the fight for freedom. New York 1944.

C. C. Lingard—R. G. Trotter: Canada in world affairs. Sept. 1941 to May 1944. Toronto 1950.

R. Munro: The story of the canadian army. Toronto 1946.

C. P. Stacey: Six years of war. The army in Canada, Britain and the Pacific. Vol. I. Ottawa 1957.

Források

Canada and the war. Proceedings on the occasion of an adress by W. L. Mackenzie King prime minister of Canada to the members of both Houses of Parliament of the United Kingdom. May 11, 1944. Ottawa 1944.

Debates. House of Commons. Canada. 1939—1945. Ottawa 1939—1947.

Kézikönyvek

Canada. Sa part dans le conflict mondial. 1939—1945. Ottawa 1945.

ÚJ-ZÉLAND

Irodalom

J. B. Condliff: The Welfare State in New Zealand. London 1959.

K. R. Hancock: New Zealand at war. Wellington 1946.

F. L. W. Wood: The New Zealand people at war. Political and external affairs. Wellington 1958.

Források

Documents. Relating to New Zealand's participation in the Second World War 1939—1945. Wellington 1949—.

DÉL-AFRIKAI UNIÓ

Irodalom

A. Luthuli: Let my people go. An autobiography. London 1962. Overseas reference book of the Union of South Africa. London—New York 1945.

M. Roberts and A. E. G. Trollip: The South African opposition 1939—1945. An essay in contemporary history. London 1947.

H. M. Robertson: South Africa. Economic and political aspects. London 1957.

L. Sowden: The South African Union. London 1944.

J. M. Tinley: South African food and agriculture in World war II. Stanford 1954.

E. A. Walker: A history of Southern Africa. 3 ed. London—New York—Toronto 1957.

FRANCIAORSZÁG

Irodalom

M. Thorez: Válogatott cikkek és beszédek. Szikra 1952. 133—144. old.

M. Thorez: Franciaország a rethondes-i kapituláció után. Kolozsvár 1945.

M. Thorez: A nép fia. Szikra 1950.

Ф. Гренье: Вот как это было (Воспоминания). Пер. с франц. М. 1960.

Ф. Гренье: Герои Шатобриана. Пер. с франц. М. 1962.

Ж. Дюкло: Наша политика. В кн.: *Жак Дюкло.* Избранные произведения. Пер. с франц. Т. I. (1925—1949 годы). М. 1959, с 279—287.

И. А. Колосков и *Н. Г. Цырульников:* Народ Франции в борьбе против фашизма (Из истории освободительного движения во Франции в 1939—1944 гг.). М. 1960.

Л. П. Лавров: История одной капитуляции. (Как Франция была выдана Гитлеру). М. 1964.

Г. М. Ратиани: Конец Третьей республики во Франции М. 1964.

В. П. Смирнов: Франция во время второй мировой войны. М. 1961.

R. Aron: Histoire de Vichy. 1940—1944. Paris 1961.

L. Aubrac: La Résistance (Naissance et organisation). Paris 1945.

R. Bellanger: Dordogne en armes. Historique des Francs-Tireurs et Partisans Français du Périgord. Périqueux 1945.

J.-R. Bloch: De la France trahie à la France en armes. Commentaires à Radio Moscou 1941—1944. Paris 1944.

H. Claude: Les Monopoles contre la Nation. Dix ans de trahison nationale 1945—1955. Paris 1956.

A. Dansette: L'Histoire de la libération de Paris. Nouvelle édition revue et augmentée. Paris 1946.

J. Duclos: Batailles pour la république. Préface de Marcel Cachin. Paris 1947.

J. Duclos: Les communistes dans la bataille pour la liberation de la France PCF. Paris 1944.

E. Fajon: En feuilletant „L'Humanité" 1904—1964. Paris, Mars 1964.

La France sous l'Occupation (Esprit de la Résistance. La Guerre — L'Occupation — La Déportation — La Libération). Paris 1959.

M. Granet et H. Michel: Combat. Histoire d'un mouvement de résistance de juillet 1940 à juillet 1943. Paris 1957.

F. Grenier: C'était ainsi . . .

La grève héroique des mineurs en 1941. Paris 1949.

Histoire du Parti communiste français (manuel). Paris 1964.

L'Insurrection parisienne. 19 août 1944. Préface de Jacques Duclos.

La libération, oeuvre d'un peuple et non d'un homme. Paris 1958.

M. Martin du Gard: La chronique de Vichy. 1940—1944. Paris 1948.

R. Massiet: La préparation de l'insurrection et la bataille de Paris. Avec les documents officiels de l'état major clandestin des FFI. Paris 1945.

H. Michel: Histoire de la Résistance (1940—1944). Paris 1958.

J. Monnet: Dans le maquis de Haute-Savoie. Annecy 1946.

B. Nardain: Les Francs-Tireurs et Partisans Français et l'Insurrection Nationale (Juin 1940—Août 1944). Paris 1944.

L. Parrot: L'Intelligence en Guerre. Panorama de la pensée française dans la clandestinité. Paris 1945.

P. Reynaud: Au coeur de la mêlé. 1939—1945. Paris 1951.

M. Thorez: Les Communistes français pendant la deuxième guerre mondiale. Paris 1959.

M. Thorez: Oeuvres de Maurice Thorez. T. XIX (Octobre 1939—Juillet 1944). T. XX (Mai 1944—Mai 1945). Paris 1959. 1960.

Ch. Tillon: La vérité sur l'Insurrection Nationale. Préface de Marcel Cachin. Paris 1946.

La vie de la France sous l'occupation (1940—1944). T. 1—3. Paris 1958.

G. Willard: La drôle de guerre et la trahison Vichy. Paris 1960.

Források

Германские планы расчленения Франции (Новые документы). Международная жизнь, 1959. № 12.

Декларация коммунистической фракции французской палаты депутатов. Коммунистический Интернационал, 1940. № 1, с. 113—118.

Документы о сотрудничестве Виши с гитлеровской Германией. Международная жизнь, 1959. № 8—9.

Письма расстрелянных французских коммунистов. Пер. с франц. М. 1948.

М. Торез: Обращение к французскому народу. Манифест Французской коммунистической партии от 10 июля 1940 г. В кн.: *Морис Торез.* Избранные произведения. Пер. с франц. Т. (1930—1944 годы). М. 1959, с. 482—491.

Французской коммунистической партии 40 лет. Пер. с франц. М. 1961.

J. Duclos: Vive l'unité de la classe ouvrière. PCF. Paris 1945.

La Délégation française auprès de la Comission allemande d'armistice. Recueil de documents publié par le gouvernement français. T. I—V. Paris 1947—1959.

Dommages subis par la France et l'Union Française du fait de la guerre et de l'occupation ennemie (1939—1945). T. 1—9. Paris 1948—1950.

Les Evénements survenus en France de 1933 à 1945. Rapport fait au nom de la Commission chargée d'enquêter sur les événements survenus en France de 1933 à 1945 par M. Charles Serre, député. Vol. 1—2. Parties 1—4. (Dépositions). T. 1—9. Paris 1951.

France. Parlement. Chambre des députés. Annales de la Chambre des députés. Débats parlementaires. 1-re et 2-e sessions extraordinaires de 1939. T. 142 et 143. Paris, 1950. Session ordinaire et session extraordinaire de 1940. T. 144 et 145. Paris 1950.

France 1940—1942. A Collection of documents and bibliography. Cambridge, Mass 1942.

Législation de l'occupations. Recueil des lois, décrets, ordonances, arrêtés et circulaires des autorités allemandes et françaises, promulgués depuis l'occupation. T. 1—16. Paris 1940—1944.

Les Procès de collaboration. Fernand de Brinon, Joseph Darnand, Jean Luchaire. Compte rendu sténographique. Paris 1948.

Le Procês du maréchal Pétain. Compte rendu sténographique. Vol. 1—2. Paris 1945.

Le Procès Laval. Compte rendu sténographiques. Paris 1946.

Pour la formation d'un Front National de lutte pour l'Indépendance de la France. Le Parti Communiste Français s'adresse àtous ceux qui pensent français. — „Cahiers du bolchévisme". — 2-e et 3-e trimestres 1941, p. 21—27.

Sept ans de luttes ardentes au service du peuple contre l'hitlérisme et le fascisme pour une France libre, démocratique et indépendante. Rapports du Comité Central pour la X-e Congrès national du parti communiste français. Paris 1945.

M. Thorez: Une politique française. Éditions du Parti Communiste. Paris 1945.

F. Baudhuin: L'Economie belge sous l'occupation. Bruxelles 1945.

P. Bodart: Avec l'Armée Belge des Partisans. Bruxelles 1948.

J. Bondas: Un demi siècle d'action syndicale. 1898—1948. Histoire de C. S. de la C. G. T. B. et de la F. G. T. B.

P. Delandsherre et A. Ooms: La Belgique sous les Nazis. 1940—1941. Bruxelles.

A. Delattre: Souvenirs. 1957.

R. Goffin: Passeports pour l'au delà. Récit de l'Underground Belge. New York 1944.

F. van Kalken: Histoire de la Belgique et de son expansion coloniale. Bruxelles 1954.

O. Michiels: 18 jours de guerre en Belgique. Paris 1947.

L. Moën: Under the iron heel. New York 1941.

R. Motz: Belgium unvanquished. London 1943.

J. Wullus-Rudiger: En marge de la politique belge 1914—1956. Bruxelles 1957.

Kézikönyvek

Annuaire statistique abrégé. Vol. 1—2. Paris, 1943, 1950.

Catalogue des périodiques clandestins diffusés en France de 1939 à 1945. Paris 1945.

Chronologie de la Résistance Française (1940—1945). Paris 1959.

BELGIUM

Irodalom

А. Фольен: Порабощенная Бельгия. М. 1941.

F. Barbey: La Belgique d'Albert I-er de Léopold III 1918—1948. Le Témoignage d'un diplomate. Paris 1950.

Források

The Belgian Campaign and the Surrender of the Belgian Army. May 10—28, 1940. New York 1940.

Belgium. The official Account of what happened. 1939—1940. London 1941.

Livre d'or de la Résistance belge. Ouvrage publié par la commission de l'Historique de la Résistance institué par le Ministère de la Défense Nationale. Bruxelles 1945.

The Underground Press in Belgium. London 1944.

Kézikönyvek

Belgian handbook. Compiled by Walter Ford. London 1944.

E. de Seyn: Dictionnaire de l'histoire de Belgique. Liège 1959.

Statistiques économiques belges 1941—1950. T. 1—2. Bruxelles 195—.

HOLLANDIA

Irodalom

Algemene geschiedenis der Nederlanden. Deel 12. In de schaduw van twee wereldoorlogen 1914—1945. 1958.

L. de Jong: Holland fights the nazis. Buckingham (1940).
L. de Jong and W. F. Stoppelman: The lion rampant. The story of Hollands resistance to the nazis. New York 1943.
G. Maas: Kroniek van de Februari — staking 1941. Amsterdam 1961.
J. Menlenbelt: De Duitse tijd. Vijf jaar vaderlandse geschiedenis. Utrecht 1955.
Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd. Red. van J. J. Bolhuis e. a. D. 1—4. Amsterdam 1947—1953.
Romein Jan en Romein-Verschhoor Anni: De lage landen bij de zee. Derde druk. Utrecht 1949.
A. J. C. Rüter: Rijden en staken. De Nederlandse spoorwegen in oorlogstijd. S'Gravenhage 1960.
J. J. C. P. Wilson: Vijf oorlogsdagen en hun twintigjarige voorgeschiedenis. 2. druk. 1960.

Források

Het Woord als wapen. Keur uit de nederlandse ondergrondse pers 1940—1945. Amsterdam 1952.
Nederland. Statengeneraal. Tweede Kamer. Enquête-commissie regeringsbeleid 1940—1945. Deel 2, 3—5, 7, 8. S'Gravenhage 1949—1956.
Posthumus Meyjes H. C.: De Enquête commissie is van oordeel... Een samenvatting van het parlementaire onderzoek naar het regeringsbeleid in de oorlogsjaren. Arnhem—Amsterdam 1958.

SPANYOLORSZÁG

Irodalom

A Spanyol Kommunista Párt története. Szerk. Dolores Ibarruri. Kossuth Könyvkiadó 1964.
Д. Ибаррури: Испанские пособники гитлеровского разбоя. Стенограмма публичной лекции Долорес Ибаррури, прочитанной 16 мая 1944 г. в Колонном зале Дома Союзов в г. Москве. М. 1944.
Д. Ибаррури: 40 лет Коммунистической партии Испании, ее корни, идеологическая основа и деятельность. В сб.: *Долорес Ибаррури*. Октябрьская социалистическая революция и испанский рабочий класс. М. 1960, с. 44—110.
Х. А. Урибе: Что происходит в Испании? Стенограмма публичной лекции Хозе Антонио Урибе, прочитанной 13 февраля 1945 года в Доме ученых в Москве. М. 1945.
E. N. Dzelepy: Franco, Hitler et les alliés. Bruxelles 1961.
A. Gonzales Martinez: Alas españoles sobre Moscú. Madrid 1955.
C. J. H. Hayes: Wartime Mission in Spain. 1942—1945. New York 1946.
E. J. Hughes: L'Espagne de Franco. Paris 1948.
A. L. Moats: No Passport for Paris. New York 1945.
S. G. Payne: Falange. A History of Spanish Fascisme. Stanford 1961.
F. Piétri: Mes années d'Espagne 1940—1948. Paris 1954.
A. Plenn: Wind in the olive trees. — Spain from the inside. New York 1946.
C. Rama: La crise espagnole au XXe siècle. Paris 1962.
O. A. Ramos: Politics, Economics and Men of Modern Spain. 1808—1946. London 1946.

Források

The Spanish Government and the Axis. Documents. Washington 1946.

Kézikönyvek

Испания и Португалия. Под ред. П. И. Лебедева-Полянского и др. М. 1947.
Anuario estadistico de España. Edición manual. Madrid 1942.
Bibliográfia historica de España e Hispanoamerica. Vol. 1. 1953—1954. Vol. 2. 1955—1956. Barcelona 1956.

OLASZORSZÁG

Irodalom

R. Battaglia—G. Garritano: Az olasz ellenállás története. Kossuth Könyvkiadó 1965.
A. Cervi: Hét fiam volt. Visszaemlékezések Renate Nicolai tolmácsolásában. Bibliotheca 1957.
L. Longo: Az olasz nép harca a felszabadulásért. Szikra 1953.
Ф. Киланти: По следам войны. В Риме ясная погода. Пер. с итал. М. 1951.

Н. А. Ковальский: Итальянский народ — против фашизма. Из истории освободительной борьбы в годы второй мировой войны. М. 1957.

Д. Пеше: Солдаты без формы. Пер. с итал. М. 1959.

40 лет Итальянской коммунистической партии. М. 1961.

Тридцать лет жизни и борьбы Итальянской коммунистической партии. Сборник статей и документов. Общ. ред. Пальмиро Тольятти. Пер. с итал. М. 1953.

Г. С. Филатов: Итальянские коммунисты в движении Сопротивления. М. 1964.

P. Alatri: L'antifascismo italiano. T. 2. Roma 1961.

D. Alfieri: Deux dictateurs face à face. Rome—Berline 1939—1943. Genève—Paris 1948.

Aspetti della Resistenza in Piemonte. Torino 1950.

P. Badoglio: L'Italie dans la guerre mondiale. Traduit de l'Italien. Paris 1946.

D. L. Bianco: Guerra partigiana. Raccolta di scritti a cura di Giorgio Agosti e Franco Venturi. 1954.

I. Bonomi: Diario di un anno (2 Giugno 1943—Giugno 1944). Milano 1944.

G. Bottai: Vent'anni e un giorno (24 Iuglio 1943). Milano 1949.

R. Cadorna: La Riscossa. Dal 25 luglio alla liberazione. Milano—Roma 1948.

R. Carli-Ballola: Storia della Resistenza. Milano—Roma 1957.

F. Catalano: Storia del C. L. N. A. I. Bari 1956.

M. Cesarini: Modena, M., Modena P. Roma 1955.

F. W. Deakin: The Brutal Friendship. Mussolini, Hitler and the Fall of Italian Fascism. London 1962.

M. Donosti: Mussolini e l'Europa. La politica estera fascista. Roma 1945.

M. Ferrara—M. Ferrara: Conversado con Togliatti. Note biografiche a cura di — con una lettere di Palmiro Togliatti. Roma 1954.

M. Galassi e N. Galassi: Resistenza e 36-a Garibaldi. Roma 1957.

N. Kogan: Italy and the Allies. Cambridge 1956.

L. Longo: Sulla via dell, insurrezione nazionale. 2-da ristampa. Roma 1954.

Marcella Ferrara—Maurizio Ferrara: Cronache di vita italiana (1944—1958). Firenze 1960.

U. Massola: „Marzo 1943, ore 10" 2-da ed. Prefazione di Luigi Longo. Roma 1950.

M. de Micheli: Uomini sui monti. Roma 1953.

P. Robotti e G. Germanetto: Trent'anni di lotte dei communisti italiani. 1921—1951. Roma 1952.

L. M. G. Salvatorelli: Storia d'Italia nel periodo fascista. Torino 1956.

P. Secchia: I communisti e l'insurrezione (1943—1945). Roma 1954.

P. Secchia—C. Moscatelli: Il Monte Rose è sceso a Milano; la resistenza nel Biellese nella Valsesia e nella Valdossola. Torino 1958.

A. Tamaro: Due anni di storia 1943—1945. Vol. 1—3. Roma 1948.

P. Togliatti: Il Partito communiste italiano. Milano 1961.

P. Togliatti: L'Italia a la guerra contra la Germania hitleriana. Mosca 1944.

P. Togliatti: Per la salvezza de nostro paese. Roma 1946.

Források

Перед лицом смерти. Письма приговоренных к смерти борцов итальянского Сопротивления. М. 1962.

P. Togliatti: I compiti del Partito nella situazione attuale. Discorzo pronunciato a Firenze il 3 Ottobre 1944. (1944).

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Annuario della congiuntura economica italiana. Vol. I, 1938—1947. Milano 1949.

Annuario statistico italiano. 1939—1940, 1942, 1943. Quarta Serie — Vol. VI, VII, IX, X. 1944—1948. Serie V. Vol. 1. Roma 1939, 1940, 1942, 1943, 1949.

La Resistenza in Italia 25 Iuglio 1943—25 aprile 1945. Saggio bibliografico. A cura di L. Conti. Milano 1961.

Resistenza. Panorama bibliografico. A cura di Alfonso Bartolini, Giulio Masson, Lamberto Mercuri. Roma 1957.

Sommario di statistiche storiche italiane 1861—1955. (Istituto centrale di statistica). Roma 1958.

NÉMETORSZÁG

Irodalom

W. Bredel: Ernst Thälmann. Politikai életrajz. Szikra 1950.

G. Eisler—A. Norden—A. Schreiner: A német történelem tanulsága. Szikra 1950.

D. Melnyikov: Összeesküvés Hitler ellen. 1944. július 20. (Legenda és valóság.) Kossuth Könyvkiadó 1964.

R. Petersbagen: A lelkiismeret lázadása. Zrínyi Katonai Kiadó 1959.

W. Pieck: Válogatott beszédek és cikkek. Szikra 1950.

A. I. Poltorak: Münchentől Nürnbergig. Kossuth Könyvkiadó 1963.

G. L. Rozanov: Hitler végnapjai. (A fasiszta Németország összeomlásának történetéből.) Kossuth Könyvkiadó 1962.

W. Ulbricht: A fasiszta német imperializmus (1933—1945). Szikra 1954.

H. Warnke: A német szakszervezeti mozgalom rövid története. Népszava Kiadó 1955.

А. С. Бланк: Коммунистическая партия Германии в борьбе против фашистской диктатуры (1933—1945.). М. 1964.

Л. И. Гинцберг, Я. С. Драбкин: Немецкие антифашисты в борьбе против гитлеровской диктатуры (1933—1945). М. 1961.

В. Д. Кульбакин: Очерки новейшей истории Германии. М. 1962.

В. Пик: Германский народ под игом фашизма. М. 1941.

Промышленность Германии в период войны 1939—1945 гг. Пер. с нем. М. 1956.

В. Б. Ушаков: Внешняя политика гитлеровской Германии. М. 1961.

И. М. Файнгар: Очерк развития германского монополистического капитала. М. 1958.

А. И. Элбакиан: Экономическое поражение фашистской Германии в войне против СССР. М. 1955.

W. Bartel: Deutschland in der Zeit der faschistischen Diktatur. 1933—1945. Berlin 1956.

W. Baumbach: Zu Spät. München 1949.

G. Boldt: Die letzten Tage der Reichskanzlei. Zürich—New York—Wien 1947.

Deutschlands Unsterblicher Sohn. Erinnerungen an Ernst Thälmann. Berlin 1961.

W. Erfurth: Die Geschichte des deutschen Generalstabes von 1918 bis 1945. Göttingen 1957.

Erkämpft das Menschenrecht. Lebensbilder und letzte Briefe antifaschistischer Widerstandskämpfer. Berlin 1958.

Die Front war überall. Erlebnisse und Berichte von Kämpfern des Nationalkomitees „Freies Deutschland". Berlin 1963.

G. Glondajewski und H. Schumann: Die Neubauer—Poser-Gruppe. Dokumente und Materialen des illegalen antifaschistischen Kampfes (Thüringen, 1939 bis 1945). Berlin 1957.

O. Grotewohl: Im Kampf um die einige Deutsche Demokratische Republik. Reden und Aufsätze. Bd. 1—3. Berlin 1957.

H. S. Hegner: Die Reichskanzlei 1933—1945. Anfang und Ende des Dritten Reiches. Frankfurt am Main 1960.

K. Koller: Der letzte Monat. Die Tagebuchaufzeichnungen des ehemaligen Chefs des Generalstabes der deutschen Luftwaffe vom 14. April bis zum 27. Mai 1945. Mannheim 1949.

I. Krause: Die Schumann—Engert—Kresse-Gruppe. Dokumente und Materialen des illegalen antifaschistischen Kampfes (Leipzig —1943 bis 1945). Berlin 1960.

J. Kuczynski: Die Geschichte der Lage der Arbeiter in Deutschland von 1789 bis die Gegenwart. Bd. 2. Teil 1. 1933 bis Mai 1945. 3. verb. Aufl. Berlin 1953.

Der Lautlose Aufstand. Bericht über die Widerstandsbewegung des deutschen Volkes. 1933—1945. Hrsg. von G. Weisenborn. 2. verm. und verb. Aufl. Hamburg 1954.

G. Nietzsche: Die Saefkow—Jacob—Bästlein-Gruppe. Dokumente und Materialen des illegalen antifaschistischen Kampfes (1942—bis 1945). Berlin 1957.

K. Pechel: Deutscher Widerstand. Erlenbach—Zürich 1947.

W. Pieck: Feste Einheit der demokratischen Kräfte. Reden und Aufsätze Bd. II. s. 7—10. Berlin 1954.

W. Pieck: Zur Geschichte der Kommunistischen Partei Deutschlands. 30 Jahre Kampf. Berlin 1949.

E. L. Presseisen: Germany and Japan. A Study in Totalitarian Diplomacy 1933—1941. The Hague 1948.

W. A. Schmidt: Damit Deutschland lebe. Ein Quellenwerk über den deutschen antifaschistischen Widerstandskampf 1933—1945. 2. Aufl. Berlin 1959.

W. L. Shirer: The Rise and Fall of the Third Reich. A History of Nazi Germany. New York 1960.

P. Seabury: The Wilhelmstrasse. A study of German diplomats under the Nazi regime. Berkeley and Los Angeles 1954.

W. Ulbricht: Zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Aus Reden und Aufsätzen. Bd. 2.: 1933—1946. Berlin 1953.

W. Ulbricht: Zur Geschichte der neuesten Zeit. Die Niederlage Hitlerdeutschlands und die Schaffung der

antifaschistischen-demokratischen Ordnung. Bd. 1. Halbbd. 1. 2. Aufl. Berlin 1955.

I. Vester-Thälmann: Ernst Thälmann, Erinnerungen an meinen Vater. Berlin 1953.

E. Weinert: Das Nationalkomitee „Freies Deutschland". 1943—1945. Berlin 1957.

O. Winzer: Zwölf Jahre Kampf gegen Faschismus und Krieg. Ein Beitrag zur Geschichte der Kommunistischen Partei Deutschlands 1933 bis 1945. Berlin 1955.

Források

Akcióban az SS. Zrínyi Katonai Kiadó 1960.

35 лет Коммунистической партии Германии. Сборник материалов. Пер. с нем. М. 1955.

Das Ende des Schreckens. Dokumente des Untergangs. Januar bis Mai 1945. Hrsg. von E. Kuby. München.

Zur Geschichte der deutschen antifaschistischen Widerstandsbewegung 1933—1945. Eine Auswahl von Materialen, Berichten und Dokumenten. Berlin 1958.

Zur Geschichte der Kommunistischen Partei Deutschlands. Eine Auswahl von Materialen und Dokumenten aus den Jahren 1914—1946. 2. durchges. Aufl. Berlin 1955.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Bibliographie zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Leipzig 1955.

Books on persecution, terror and resistance in nazi Germany. London 1949.

W. Keilig: Das deutsche Heer 1933—1945. Bad Nauheim Statistisches Handbuch von Deutschland 1928—1944. München 1949.

AUSZTRIA

Irodalom

J. Koplenig: Válogatott cikkek és beszédek. Szikra 1952.

В. Н. Белецкий: Советский Союз и Австрия. Борьба Советского Союза за возрождение независимой демократической Австрии и установление с ней дружественных отношений (1938—1960 гг.). М. 1962.

J. Böhm: Erinnerungen aus meinem Leben. Wien 1953.

J. Buttinger: Am Beispiel Österreiche. Ein geschichtlicher Beitrag zur Krise der sozialistischen Bewegung. Köln 1953.

F. Funder: Als Österreich den Sturm bestand. Aus der Ersten in die Zweite Republik. Wien—München 1957

Geschichte der Republik Österreich. Hrsg. von H. Benedikt. Wien 1954.

W. Goldinger: Geschichte der Republik Österreich. Wien 1962.

H. L. Mikoletzky: Österreichische Zeitgeschichte. Vom Ende der Monarchie bis zum Abschluss des Staatvertragen 1955. Wien 1962.

O. Molden: Der Ruf des Gewissens (der Österreichische Freiheitskampf 1938—1945). Wien—München 1958.

F. Romanik: Der Leidensweg der Österreichischen Wirtschaft 1933—1945. Wien 1957.

H. Steiner: Zum Tode verurteilt. Österreicher gegen Hitler. Eine Dokumentation. Wien 1964.

L. Weinberger: Tatsachen, Begegnungen und Gespräche. Ein Buch um Österreich. Wien 1948.

E. Zöllner: Geschiechte Österreichs. Von den Anfangen bis zur Gegenwart. 2. Auflage. Wien 1962.

Források

Die Kommunisten im Kampf für die Unabhängigkeit Österreichs. Sammelband. Wien 1959.

Für ein freies unabhängiges Österreich. Moskau 1943.

Rot — Weiss — Rot — Buch. Gerechtigkeit für Österreich! Darstellungen, Dokumente und Nachweise zur Vorgeschichte und Geschichte der Okkupation Österreiches (Nach amtlichen Quellen). Erster Teil. Wien 1946.

Unsterbliche Opfer gefallen im Kampf der Kommunistischen Partei für Österreichs Freiheit. Wien (1946).

CSEHSZLOVÁKIA

Irodalom

Csehszlovákia Kommunista Pártjának története. Bratislava 1962.

K. Gottwald: Válogatott cikkek és beszédek. Szikra 1951. 101—112., 154—160., 161—191. old.

С. Грачев: Помощь СССР народам Чехословакии в их

борьбе за свободу и независимость (1941—1945 гг.). М. 1953.

История Коммунистической партии Чехословакии. Пер. с чеш. М. 1962.

История Чехословакии. Т. III. Под ред. И. Н. Мельниковой, А. И. Недорезова, С. И. Прасолова, Н. А. Шлёновой. М. 1960.

Коммунистическая партия Чехословакии в борьбе за свободу. Пер. с чеш. под ред. И. И. Удальцова. М. 1951.

А. И. Недорезов: Национально-освободительное движение в Чехословакии 1938—1945. М. 1961.

Рождение Чехословацкой Народной армии. Сборник статей. Пер. с чеш. М. 1959.

Л. Свобода: От Бузулука до Праги. Авториз. пер. с чеш. М. 1963.

G. Bareš: Tři pře Jana Ziky. Praha 1961.

K. Bartošek: Pražské povstání 1945. Praha 1960.

Dejinná križovatka. Slovenské narodné povstanie-pred poklady a výsledky. Bratislava 1964.

Zd. Fierlinger: Ve sluzbách ČSR. Paměti druhého zahraničniho odboje. Díl 1—2. Praha 1947—1948.

Kl. Gottwald: Spisy. IX—XII (1939—1946). Praha 1954—1955.

Kl. Gottwald: Se Sovětskym svazem na věčne časy. Soubor statí a projevů 1935—1948. Praha 1949.

O. Janeček: Se zbraní v ruce (Přispěvek k boji za položení zákaladů čs. lidové armády a k vojenské politicé čs. vlády v Londýně za 2. světové války). Praha 1957.

L. Kovačik: Slovensko v sieti nemeckého finančneho kapitálu. Bratislava 1955.

V. Král: Otázky hospodářského a sociálniho vývoje v českých zemích v letech 1938—1945. Sv. I—III. Praha 1957—1959.

B. Laštovička: V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1939—1945. Praha 1961.

Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války. Praha 1961.

Přehled Československých dějin. III. 1918—1945. Praha 1960.

J. Šverma: Vybrané spisy. Praha 1955.

Za svobodu Československa. Kapitoly z dějin Československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války. Sv. 1—3. Praha 1959—1961.

Források

Ceskoslovensko a norimbersky proces. Hlavni dokumenty norimberského procesu o zločinech nacistů proti Československu. Praha 1946.

A. Novotný: Uplynulých dvacet let je hrdou bilanci ňasi společne cesty. Rudé právo, N. 241, 30. VIII. 1964.

Za svobodu českého a slovenského národa. Sbornik dokumentů k dějinám KSČ v letech 1938—1945 a k IX, X. a XI svazku. Spisů Klementa Gottwalda. Praha 1956.

MAGYARORSZÁG

Irodalom

Adonyi Ferenc: A magyar katona a második világháborúban. Klagenfurt 1954.

N. Artyemjev: Magyarország felszabadítása. Budapest 1950.

Berend T. Iván—Ránki György: Magyarország a fasiszta Németország „életterében" 1933—1939. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1960.

Berend T. Iván—Ránki György: Magyarország gyáripara a második világháború előtt és a háború időszakában. (1933—1944) Akadémiai Kiadó 1958.

Czebe Jenő—Pethő Tibor: Magyarország a második világháborúban. Új Magyar Könyvkiadó 1946.

Csima János: Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához. (1938—1945) Budapest 1961.

Dér László—G. Balázs József—Horváth Miklós—Mucs Sándor: Az egyetemes és a magyar hadművészet története. (A második világháború hadtörténete és hadművészete története.) Zrínyi Katonai Kiadó 1959—1961.

Dezsényi Miklós: Örvények a Dunán. Egy katona emlékei. Móra Könyvkiadó 1964.

Godó Ágnes: A Drávától a Muráig. Zrínyi Katonai Kiadó 1965.

Harsányi János: Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Zrínyi Katonai Kiadó 1966.

Horthy Miklós: Emlékirataim. Buenos Aires 1954.

Horváth Miklós: A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál. Zrínyi Katonai Kiadó 1959.

Incze Miklós—Petőcz Pál: A dolgozó parasztság helyzete az ellenforradalmi rendszerben. Művelt Nép Könyvkiadó 1954.

Juhász Gyula: A Teleki-kormány külpolitikája 1939—1941. Akadémiai Kiadó 1964.

Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom 1936—1945. Kossuth Könyvkiadó 1965.

Károlyi Mihály: Válogatott írásai. Gondolat Könyvkiadó 1964.

Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon. A népi demokratikus átalakulás feltételeinek létrejötte 1943—1945. Kossuth Könyvkiadó 1961.

Kun József: Magyarország második világháborúba való belépésének katonapolitikai vonatkozásai. Hadtörténelmi Közlemények, 1962. 1. sz. 3—29. old.

Kun József: Magyarország német katonai megszállásának előkészítése és lefolyása 1943 szeptember—1944 március. Hadtörténelmi Közlemények, 1963. 1. sz. 37—84. old.

A magyarországi felszabadító hadműveletek 1944—1945. Szemelvények „A Nagy Honvédő Háború Története 1941—1945" című műből. Budapest 1964.

Lévai Jenő: Eichmann in Ungarn. Dokumente. — Hrsg. v. — Budapest 1961.

Mucs Sándor: A magyar néphadsereg megszervezése és fejlődése. (1945—1948) Zrínyi Katonai Kiadó 1963.

Munk Károly: A fegyverszüneti szerződéstől a szocialista hadseregig. Zrínyi Katonai Kiadó 1964.

Nagy Vilmos, nagybaczoni: Végzetes esztendők 1938—1945. Körmend 1945.

Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. Magyarország fejlődése a felszabadulás után. Kossuth Könyvkiadó 1960.

Paál Jób—Radó Antal: A debreceni feltámadás. Debrecen 1947.

Ránki György: Emlékiratok és valóság Magyarország második világháborús szerepéről. Kossuth Könyvkiadó 1964.

Ránki György: Magyarország belépése a második világháborúba. Hadtörténelmi Közlemények, 1959. 2. sz. 28—48. old.

Rozsnyói Ágnes: A Szálasi-puccs. Kossuth Könyvkiadó 1962.

Sz. Szimonov: Harcban Budapestért. Budapest 1955.

Tóth Sándor: Budai önkéntesek. Zrínyi Katonai Kiadó 1961.

Tóth Sándor: A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon. Zrínyi Katonai Kiadó 1965.

В. Л. Исраэлян, Л. Н. Нежинский: Новейшая история Венгрии (1918—1962 гг.). Учебное пособие. М. 1962.

Очерки новой и новейшей истории Венгрии. Ред. коллегия: А. И. Пушкаш (отв. ред.), С. Г. Заволжский, И. М. Гранчак. М. 1963.

А. И. Пушкаш: Венгрия во второй мировой войне. Внешняя политика Венгрии (1938—1944 гг.). М. 1963.

М. В. Малиновский: Будапешт, Вена, Прага. Историкомемуарный труд. Москва 1965.

M. Fretter-Pico: Missbrauchte Infanterie. Frankfurt am Main 1957.

H. Friessner: Verratene Schlachten. Harrisburg 1956.

W. Görlitz: Der zweite Weltkrieg 1939—1945. Stuttgart 1952.

H. Guderian: Erinnerungen eines Soldaten. Neckargemünd 1960.

A. Hillgruber: Deutschland und Ungarn 1933—1944. Ein Überblick über die politischen und militärischen Beziehungen im Rahmen der europäischen Politik. Wehrwissenschaftliche Rundschau, 1959. 11. sz. p. 651—676.

E. Kern: Die letzte Schlacht um Ungarn 1944—1945. Wels 1960.

H. Kissel: Die Panzerschlachten in der Puszta im Oktober 1944. Neckargemünd 1960.

C. A. Macartney: October fifteenth. A history of modern Hungary 1929—1945. Part II. Edinburg 1957.

R. Stores: Die 1. Panzer division 1935—1945. Bad Nauheim 1961.

F. Steiner: Die Freiwilligen. Idee und Opfergang. Göttingen 1958.

Források

Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. 1939 szeptemberétől—1945 áprilisáig. V. köt. Szikra 1955.

Hősi harcok emlékei. A magyar munkásmozgalom múltjából. Szikra 1955. Az illegális Szabad Nép. Szikra 1954.

Magyarország és a második világháború. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez. Kossuth Könyvkiadó 1961.

A magyarországi munkásmozgalom 1939—1945. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete. Kossuth Könyvkiadó 1958—1959.

Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (1940—1945). Band 1. Frankfurt am Main 1965.

Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (1940—1945). Band 3. und 2. Frankfurt am Main 1963.

Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (1940—1945.) Band 4. Frankfurt am Main 1961.

Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936—1945. Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában. 1939—1940. IV. köt. Kossuth Könyvkiadó 1962.

Hazánk felszabadulása. (1944—1945) Bibliográfia és dokumentum-gyűjtemény. Budapest 1955.

Felszabadulás. 1944. szeptember 26—1945. április 4. Dokumentumok hazánk felszabadulásának és a magyar népi demokrácia megszületésének történetéből. Szikra 1955.

A németek magyarországi politikája titkos német diplomáciai okmányokban (1937—1942). Szikra 1950.

Gazsi József: Adatok és dokumentumok a Szálasi-hadsereg történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények, 1960. 2. sz. 226—282. old.

KELET- ÉS DÉLKELET-EURÓPA ORSZÁGAI

LENGYELORSZÁG

Irodalom

Боевое содружество польских и советских партизан. Пер. с польск. М. 1959.

Боевые действия народного Войска Польского 1943—1945 гг. Сборник статей. Пер. с польск. М. 1961.

История Польши. Т. III. Под ред. Ф. Г. Зуева, А. Я. Манусевича, И. А. Хренова. М. 1958.

П. М. Каленичeнко: Польска прогресивна еміграція в СРСР в роки другої світової війни. Київ. 1957.

B. Bierut: Podstawy ideologiczne PZPR. Warszawa 1949.

A. Borkiewicz: Powstanie warszawskie 1944. Warszawa 1957.

W. Gomułka: Artykuly i przemówienia. Tom I. Styczeń 1943— grudzień 1945. Warszawa 1962.

J. Kirchmayer: 1939 i 1944. Kilka zagadnień polskish. Warszawa 1957.

Z. Kliszko: Z problemów historii PPR. Warszawa 1958.

Cz. Madajczyk: Generalna Gubernia w planach hitlerovskich. Studia. Warszawa 1961.

L. Noël: L'Agression d'Allemande contre la Pologne. Une ambassade à Varsovie 1935—1939. Paris 1946.

J. Pawłowicz: Z dziejów konspiracyjnej KRN 1943—1944. Warszawa 1961.

Polski ruch robotniczy w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej Wrzesień 1939 — styczeń 1945. Warszawa 1964.

M. Porwit: Obrona Warszawy. Wrzesień. 1939. Warszawa 1959.

T. Rawski, Z. Stąpor, J. Zamojski: Wojna wyzwoleńcza narodu polskiego w latach 1939—1945. Węztowe problemy. Warszawa 1963.

A. Skarzyński: Polityczne przyczyny powstania warszawskiego. Warszawa 1964.

Zarys historii polskiego rochu robotniczego 1944—1947. Warszawa 1962.

M. Staniewicz: Klęska wcześniowa natle stosunków międzynarodowych. Warszawa 1952.

F. Zbiniewicz: Armia Polska w ZSRR. Warszawa 1963.

Források

Bataliony Chłopskie na Lubelszczyźnie (1940—1944). Źrodła. Lublin 1962.

Gwardia Ludowa i Armia Ludowa na Lubelszczyźnie. (1942—1944). Źrodła. Lublin 1960.

Komunikaty Dowództwa Głównego Gwardii Ludowej i Armii Ludowej (dokumenty). Warszawa 1959.

Kształtowanie sie podstaw programowych Polskiej partii robotniczej w latach 1942—1945. Warszawa 1958.

Organizacja i działania bojowe Ludowego Wujska Polskiegi w latach 1943—1945. Wybór materiałów źródłowych. T. I, II, IV. Warszawa 1958—1964.

PPR. Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego VIII. 1944—XII. 1945. Warszawa 1959.

Publicystyka konspiracyjna PPR 1942—1945. Wybór artykułów. T. 1. 1942. Warszawa 1962. T. II. 1943. Warszawa 1964.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Военные потери Польши в 1939—1945 гг. Статьи и обсуждения. Декабрь 1960. Познань—Варшава 1960.

Bibliografia walki wyzwoleńczej narodu polskiego przeciw hitlerowskiemu okupantowi 1939—1945. Materiały z lat 1945—1960. Warszawa 1961.

Eksterminacja ludności w Polsce w czasie okupacji niemieckiej 1939—1945. Poznań—Warszawa 1962.

ROMÁNIA

Irodalom

В. Н. Виноградов, Е. Д. Карпещенко, Н. И. Лебедев, А. А. Язькова: История Румынии нового и новейшего времени. М. 1964.

Вклад Румынии в разгром фашистской Германии (23 августа 1944—9 мая 1945). Пер. с румын. М. 1959.

Н. И. Лебедев: Румыния в годы второй мировой войны (Внешнеполитическая и внутри-политическая история Румынии в 1938—1945 гг.). М. 1961.

Новая и новейшая история Румынии. Сборник статей. М. 1963.

С. М. Пархомчук: Народження новоі Румунії. Антифашистський рух і перемога народной демократії в Румунії (1941—1945 рр.). Київ 1961.

Ciachir N., Loghin L.: Frăţia de arme romîno sovietica. Bucureşti 1959.

A. Hillgruber: Hitler, König Karol und Marschall Antonescu. Die deutsch—rumänischen Beziehungen 1939—1944. Wiesbaden 1954.

Lecţii în ajutorul celor care studiaza istoria PMR. Institutul de istorie a Partidului de pe lîngă C. C. al P.M.R. Bucuresti 1961. Militarismul german şi Romînia. Pagini de istorie. Bucureşti 1963.

Források

Gh. Gheorghiu-Dej: A Központi Bizottság politikai jelentése. Bukarest 1946.

Gh. Gheorghiu-Dej: A Központi Bizottság beszámolója a Román Kommunista Párt Országos Konferenciáján. 1945 október. Válogatott cikkek és beszédek. Szikra 1951. 5—54. old.

Documente din istoria uniunii tineretului comunist din Romînia 1917—1944. Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. Bucureşti 1958.

Gh. Gheorghiu-Dej: 40 de ani de luptă sub steagul atotbiruitor al marxism—leninismului. Raport prezentat la Adunarea festivă organizată cu prolejl aniversării a 40 de ani de la crearea Partidului Comunist din Romînia. 8 mai 1961. Gh. Gheorghiu-Dej: Articole şi cuvîntări. August 1959—mai 1961. Bucureşti. 1961. p. 425—464.

BULGÁRIA

Irodalom

L. B. Valev: A bolgár hazafias front történetéből. (1942 július—1944 szeptember) Szikra 1951.

Л. Б. Валев: Болгарский народ в борьбе против фашизма (накануне и в начальный период второй мировой войны). М. 1964.

И. В. Ганевич: Борьба болгарского народа под руководством коммунистической партии за национальное и социальное освобождение (1941—1944 гг.). Киев 1959.

Г. Димитров: Кризис в Болгарии. В кн.: *Георгий Димитров.* Избранные произведения. Пер. с болг. Т. II (1941—1949 годы). М. 1957, с. 18—24.

Г. Димитров: Спасительный путь для Болгарии. В кн.: *Георгий Димитров.* Избранные произведения. Пер. с болг. Т. II (1941—1949 годы). М. 1957, с. 27—34.

Т. Живков: Избранные статьи и речи. Пер. с болг. Т. 1 (1942—1961 гг.). М. 1964.

История Болгарии. Т. II. Под ред. П. Н. Третьякова, С. А. Никитина, Л. Б. Валева. М. 1955.

История Болгарской коммунистической партии. В помощь изучающим историю БКП. Пер. с болг. М. 1960.

Д. Коджейков, В. Хаджиниколов, Я. Йоцов: Рабочее и профсоюзное движение в Болгарии. Пер. с болг. М. 1959.

М. Е. Позолотин: Борьба болгарского народа за свободу и независимость в период второй мировой войны. М. 1954.

В. Ангелов: Стопанската разруха на България. София 1945.

А. Бехар: Германският империализъм и отражението му в България. София. 1949.

С. Благоева: Георги Димитров. Биографичен очерк. М. 1951.

В. Божинов: Политическата криза в България през 1943—1944. София 1957.

О. Василев: Въоръжената съпротива срещи фашизма в България. 1923—1944. Очерки и документи. София 1946.

Н. Горненски: Въоръжената борба на българския народ за освобождение от хитлеристката окупа-

ция и монархо-фашистката диктатура (1941—1944 гг.). София 1958.

История на България. Второ перераб. изд. Т. III. София 1964.

В. Коларов: Против хитлеризма и неговите български слуги. Международни прегледи (1. IX. 1941—17. IX. 1944). София 1947.

Кратка история на Отечествената война. София 1958.

Т. Павлов: Характер и значение на социалистическата революция в България. София 1958.

С. Петрова: Борбата на БРП за установяване народно-демократическата власт. Май—септември 1944. София 1964.

В. Хаджиниколов: Стопански отношения и връзки между България и Съветския Съюз до Девети септември (1917—1944). София 1956.

Források

Г. Димитров: Программа Отечественного фронта. В кн.: *Георгий Димитров*. Избранные произведения. Пер. с болг. Т. II (1941—1949 годы). М. 1957, с. 5—7.

Българската комунистическа партия в резолюции и решения на конференциите и пленумите на ЦК. Т. III. 1924—1944 гг. София 1954.

В бой с фашизма 1941—1944. Документи, статии и спомени из борбата на софийските трудещи се. София 1960.

Въоръжената борба на българския народ против фашизма 1941—1944. Документи. София 1962.

Нелегални позиви на БКП. София 1954.

Работата на БКП в армията (1941—1944 г.). Документи и материали. София 1959.

«Работническо дело». Избрани статии и материали. 1927—1944. София 1954.

Bibliográfiák

История Болгарии до 9 сентября 1944. Указатель литературы 1945—1958. М. 1962.

JUGOSZLÁVIA

Irodalom

Белградская операция. Коллектив сов. и югосл. авторов. Под общ. ред. Маршала Советского Союза С. С. Бирюзова, ген.-полк. Югославской Народной армии Р. Хамовича. М. 1964.

С. С. Бирюзов: Советский солдат на Балканах. М. 1963.

История Югославии. Т. III. Под. ред. Л. Б. Валева, Г. М. Славина, И. И. Удальцова. М. 1963.

Советские Вооруженные Силы в борьбе за освобождение народов Югославии. Под общей ред. Маршала Советского Союза С.С. Бирюзова. М. 1960.

J. Б. Тито: Борба за ослобођење Југославије 1941—1945. Београд 1947.

Р. Чолаковић: Записи из ослободилачког рата. Т. I—II. Београд, 1956.

F. Culinovic: Slom stare Jugoslavije. Zagreb 1958.

D. Kladarin: Slom četvrte i pete okuparorsko-kvislinške ofanzive. Zagreb 1954.

S. Kukoleča: Analiza privrede Jugoslavije pred drugi scetski rat. Beograd 1956.

P. Morača: Prelomna godina narodno-oslobodilačkog rata. Beograd 1957.

J. Marjanović i P. Morača: Naš oslobodilački rat i narodna revolucija 1941—1945 (Istoriski pregled). Beograd 1958.

Oslobodilački rat naroda Jugoslavije. 1941—1945. Kn. I—II. Beograd 1957—1958.

Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije. 1944—1945. Beograd 1957.

Források

Из истории советско-югославских отношений в период второй мировой войны. Документы. Международная жизнь, 1958, № 8, с. 154—157.

Человеческие и матсриальные жертвы Югославии в военных усилиях 1941—1945. Репарационная комиссия Федеративной Народной Республики Югославии. 1945.

Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија. Зборник на документи. (2. VIII. 1943—28—30. XII—1944). Скопје 1964.

Велика антифашистичка народно-ослободилачка скупштина Србије. 9—12. новембар 1944. Београд 1945.

Документи о издајству Драже Михайловића. Књ. 1. Београд 1945.

Друго заседање Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Босне и Херцеговине. 30 јуна, 1 и 2 јула 1944 године (Према записнику и стенографским билешкама). Сарајево 1954.

Зборник докумената и података о народно-ослободилачком рату југословенских народа. Т. 1—9. Београд 1949—1962.

Прво и друго заседање Антифашистичког већа народног ослобођења. Југославије (26 и 27 новембра 1942; 29—30 новембра 1943). По стенографским белешкама и другим изворима. Београд 1953.

Саопштења о злочинима италијанских и немачких окупатора. Бр. 1—53. Београд 1944—1945.

Bibliográfia

Ten years of Jugoslav historiography 1945—1955. Belgrad 1955.

ALBÁNIA

Irodalom

G. Kollumbi: Ditar partizan (shtator 1943—tetor 1944). Tiranë 1956.

Partizanet tregojne. Tiranë 1959.

K. Rafaili: Njesiti gueril në veprim. Tiranë 1962.

H. Xhelo: 860 ditë luftë. Tiranë 1960.

Források

Dokumenta kryesore të Partisë se Punës se Shqipërisë. Vol. 1. 1941—1948. Tiranë 1960.

Dokumenta mbi miqësinë shqiptaro-sovjetike. Tiranë 1957.

E kalitur në zjarrin e luftës. Tiranë 1958.

Nga lufta e lavdishme e Ushtrisë popullore. Tiranë 1958.

GÖRÖGORSZÁG

Irodalom

Л. Мавроидис: Греческий народ непобедим! Пер. с болг. М. 1949.

Д. Шеврие, и *А. Марэн:* Демократия или фашизм в Греции. Пер. с франц. М. 1947.

Ch. Buckley: Greece and Crete. 1941. London 1952.

S. Casson: Greece against the axis. London 1942.

Greece fights on. London 194—.

J. Hetherington: Airborne invasion. The story of the battle of Creete. New York 1943.

S. Lavra: The Greek Miracle. New York 1943.

C. Mackenzie: Wind of freedom. The History of the Invasion of Greece by the Axis Powers 1940—1941. London 1944.

G. Psychoundakis: The Cretan Runner. Hystory of German Occupation. London 1955.

B. Wason: Miracle in Hellas. The Greeks fight on. New York 1943.

Források

Кровью сердца. Документы, письма и стихи казненных греческих антифашистов. Пер. с франц. М. 1950.

The Greek white book (Diplomatic documents relating to Itely's aggression against Greece) Issued in Cooperation with the Greek Office of Information. Washington 1943.

ÉSZAK-EURÓPA ORSZÁGAI

Általános jellegű irodalom

T. K. Derry: The campaign in Norwey. London 1952.

F. S. W. Donnison: Civil affairs and military government North-Werth Europe 1944—1946. London 1961.

H. K. Lehmkuhl: Hitler attacks Norway. Montreal—London—Washington 1944.

J. Mordal: La Campagne de Norvège. Paris 1949.

Nesque O.: Campagne de Norvège. L'Expédition de Namsos. Lyon 1950.

Norges Sjøkrig 1940—1945. Steen S. (red.) Bind 1—4. Oslo 1954—1958.

P. Scott: The battle of the narrow seas. New York 1946.

Kézikönyvek

Скандинавские страны. Под ред. П. И. Лебедева-Полянского и др. М. 1945.

FINNORSZÁG

Irodalom

У. К. Кекконен: Финляндия и Советский Союз. Статьи и речи. Пер. с фин. М. 1960.

О. Куусинен: Финляндия без маски. М. 1943.

Х. Куусинен: Сорок лет Коммунистической партии Финляндии. „Правда", 30 августа 1958 г.

Ю. К. Паасикиви: Линия Паасикиви. Статьи и речи 1944—1956 гг. Пер. с фин. М. 1958.

Э. Саломаа: Краткий очерк истории профсоюзного движения в Финляндии. Пер. с фин. М. 1960.

Kipinästä tuli sytty. Muistiinpanoja Suomen Kommunistisen Puolueen 40 — vuotistaipaleelta. 3. painos. Helsinki 1958.

A. Korhonen: Barbarossa suunnitelma ja Suomi. Helsinki 1961.

C. L. Lundin: Finland in the Second World War. Bloomington 1957.

E. Nevalainen: Työväenluokan asema Suomessa. Vv. 1909—1954. Helsinki 1955.

J. K. Paasikivi: Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939—1941. Helsinki.

H. Vuolijoki: Luottamukselliset neuvottelut. Suomen ja neuvostoliiton välillä. Vv. 1938—39—40—41. 194-s/l

Források

A Finn Kommunista Párt története. Kossuth Könyvkiadó 1963.

Sanat ja teot. Sotasyylliset asiakirjojen valossa. Helsinki 1945.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

J. Vallinkoski, H. Schauman: Suomen historiallinen bibliografia 1926—1950. Helsinki 1955.

NORVÉGIA

Irodalom

Норвежские были. Воспоминания о борьбе против фашизма. М. 1964.

Th. Broch: The montains wait. Saint Paul 1943.

F. Fjord: Norwegens totaler Kriegseinsatz. Vier Jahre Okkupation. Zürich—New York 1944.

C. Frognen: Die unsichtbare Front. 2. Aufl. Zürich 1944.

C. J. Hambro: Saw it Happen in Norway. New York—London 1941.

F. J. Harriman: Mission to the North. Philadelphia—New York 1941.

H. Jorgensen: Det moderne Norge. København 1955.

S. Kjeldstadli: Hjemmestyrkene. Hovedtrekk av den militaere motstanden under okkupasjonen. 2 oppl. Osló 1959.

H. Koht: Norway Neutral and Invaded. New York 1941.

H. Luihn: De illegale avisene. Den frie, hemmelige pressen i Norge under okkupasjonen. Oslo—Bergen 1960.

R. B. Nyquist: Fighting Norsemen. London—New York—Melbourne 194—.

N. Orvik: Norge i brennpunktet fra forhistorien til 9. April 1940. Bind 1. Handelskriegen 1939—1940. Oslo 1953.

D. Seip: Hjemme og i fiendeland. 1940—1945. Oslo 1946.

A. Skar: Fagorganisasjonen i Norge under okkupasjonen 1940—1945. Oslo 1949.

M. Skodvin: Striden om okkupasjonsstyret i Norge fram til 25. sept. 1940. Oslo 1956.

Vart folks historie. B. 9. Oslo 1961.

R. Walker: A people who loved peace. The Norwegian struggle against nazism. London 1946.

T. Chr. Wyller: Nyordning og motstand. En framstilling og en analyse av organisasjonenes politiske funksjon under den tyske okkupasjonen 25. 9. 1940—25. 9. 1942. Oslo 1958.

Források

Aktstykker om den tyske finanspolitikk i Norge 1940—1945. Utgitt av Sverre Hartmann og Johan Vogt. Oslo 1958.

The Gestapo at work in Norway. Extracts from judically-attested witness reports of terror and torture in german prisons in Norway. Montreal 1942.

Innstilling fra Undersøkelseskommisjonen av 1945. Bind 1—2. Bilag. No. 1—9. Oslo 1946—1947.
Norges forgold til Sverige under krigen 1940—1945. Aktstykker utgitt av. Det Kgl. Utenriksdepartement. B. 1—3. Oslo 1947—1950.
Regjeringen og Hjemmefronten under Krigen. Oslo 1948.
Statistisk árbok for Norge. 58 årgang 1939. 59 årgang 1940. 62—64 årgang 1943—1945. Oslo 1939—1946.
Straffesak mot Vidkun Abraham Jonssøn Quisling. Oslo 1946. Vårt partis politikk under krigen. Krigspolitikken. Oslo 1945.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

O. Aukrust og P. J. Bjerne: Hva krigen kostet Norge. Med forord av finansminister Gunnar Jahn. Oslo 1945.
Norway — a fighting ally. Washington 1944.
Norway. A handbook. London 1944.
S. Skard: Bøker on Norges kamp. Bibliografiske samlingar. With an english summary. Washington 1945.

DÁNIA

Irodalom

O. Bertolt, e. a.: En bygning vi rejser. Den politiske arbejderbevaegelses historie i Danmark. Bind 3. København 1955.
J. Christensen: 29. august vendepunktet. København 1961.
Denmark under besaettelsen. Redigeret af Vilhelm La Cour. Bind 1—3. København 1945—1946.
Denmark during German occupation. Ed. by Børge Outze. Copenhagen—London—Chicago 1946.
S. Gudme: Fenmark: Hitler's „Model Protectorate". Transl. from the Danish. London 1942.
J. Haestrup: Kontakt med England 1940—1943. København 1954.
H. H. Hansen: Triumph in Disaster. Denmarks Fight against Germany. London 1945.
S. Hansen: Traek fra Odense under den tyske besaettelse 9. april 1940—5. maj 1945. Odense 1945.
V. La Cour: Denmarks historie 1900—1945. B. 1—2. København 1950.
K. Secher: Kampen utan vapen. En bok om Danmark bakom kulisserna. Stockholm 1944.
T. M. Terkelsen: Front line in Denmark. London 1944.

Források

Betaenkning (Beretning) til Folketinget... Afgivet af den af Tinget under 15. Juni 1945 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45. Med Bilag. 2 vol. København 1945.
Danmarks statistik. Statistisk Aarbog 1939—1945. 44—50 Aargang. København 1939—1945.

Kézikönyvek

Denmark. Cambridge 1945.

SVÉDORSZÁG

Irodalom

А. С. Кан: Новейшая история Швеции. М. 1964.
Я. Е. Сегал: Економика и политика современной Швеции. М. 1952.
S. Abrahamsen: Sweden's Foreign Policy. Washington 1957.
Chr. Günther: Tal i en tung tid. Stockholm 1945.
G. Hägglöf: Svensk krigshandelspolitik under andra världkriget. Stockholm 1958.
B. Kugelberg, J. Ihlen: Grannar emellan. En bok om Sveriges förhållande till Norge under krigsåren 1940—1945. Stockholm 1945.
S. Linderot: Svens arbetarrörelse i brytningstid. Tal och skrifter i. urval. Stockholm 1949.
A. Sastamoinen: Hitlers svenska förtrupper. Stockholm 1947.
A. Thulstrup: Med lock och pock. Tyska försök av paverka svensk opinion 1933—1945. Stockholm 1962.
E. Wigforss: Minnen. D. 3. 1932—1949. Stockholm 1954.

Források

Förspelet till det tyska amgreppet pa Danmark och Norge den 9 april 1940. Handlingar rörande Sveriges politik under andra världskriget. Stockholm 1947.
Statistisk Årsbok för Sverige. 26—32 Årgången. 1939—1945. Stockholm 1939—1945.
Sveriges förhållande till Danmark och Norge under krigsåren. Redogörelser avgivna till utrikesnämnden av mi-

nistern för utrikes ärendena 1941—1945. 2 uppl. Stockholm 1945.

Transiteringsfragan Juni-December 1940. Handlingar rörande Sveriges politik under andra världskriget. Stockholm 1947.

Transiteringsfrågor och därmed sammanhängande spörsmål. April-Juni 1940. Handlingar rörande Sveriges politik under andra världskriget. Stockholm 1947.

Kézikönyvek

Sweden. Review of commercial conditions. February 1945. Publ. for the Department of Overseas Trade. London 1945.

Sweden. A Wartime survey. Ed. and Publ. in Sweden with the Assistance of Public Authorities. New York 1944.

EGYESÜLT ÁLLAMOK

Irodalom

Az Egyesült Államok története. I—II. köt. Gondolat Könyvkiadó 1964.

W. Z. Foster: Az Egyesült Államok Kommunista Pártjának története. Szikra 1953.

W. Z. Foster: Az amerikai földrész rövid politikai története. Szikra 1952.

E. Roosevelt: Apám így látta. Budapest 1947.

Н. Иноземцев: Внешняя политика США в эпоху империализма. М. 1960.

Ю. Л. Кузнец: Вступление США во вторую мировую войну. М. 1962.

В. И. Лан: США в военные и послевоенные годы (1940—1960). М. 1964.

Б. Я. Михайлов: Конгресс производственных профсоюзов США 1935—1955 (Из истории американского рабочего движения). М. 1959.

Я. С. Розенфельд: Промышленность США и война. М. 1946.

Д. О. Смит: Военная доктрина США. Исследование и оценка. Пер. с англ. М. 1956.

Н. Н. Яковлев: Новейшая история США. М. 1961.

Н. Н. Яковлев: США и Англия во второй мировой войне. М. 1961.

D. G. Acheson: Power and the diplomacy. Cambridge 1958.

H. H. Arnold: Global mission. New York 1949.

Ch. A. Beard: President Roosevelt and the comming of the war 1941. A study in appearances and realities. Newhaven 1948.

O. N. Bradley: A soldier's story. New York 1951.

St. W. Dziuban: Military relations between the United States and Canada 1939—1945. Washington 1959.

W. Z. Foster: The Sowjet Union. Key Bastion of World Freedom, Friend and Alley of the American People. New York 1941.

W. Z. Foster: The Trade Unions and the War. New York 1942.

C. Hull: The memoirs of Cordell Hull. V. II. New York 1948.

G. F. Kennan: American Diplomacy 1900—1950. Chicago —Illinois 1951.

J. Kennedy: The Business of War. London 1957.

R. Leight: 48 Million Tons to Eisenhower. The Role of the SOS in the Defeat Germany. Washington 1945.

S. E. Morison: American Contribution to the Strategy of World War II. London 1958.

N. B. Ridgeway: Soldier. The Memoirs of ... As told to Harold H. Martin. New York 1956.

E. Roosevelt: This I remember. New York 1949.

R. G. Ruppenthal: Logistical Support of the Armies. Vol. I. (May 1941—September 1944). Vol. II. (September 1944—May 1945). Washington 1953—1959.

A. M. Schlesinger: The Rice of modern America. 1865—1951. New York 1954.

E. R. Stettinius: Lend-Lease, Weapon for Victory. New York 1944.

H. L. Stimson and M. G. Bundy: An Active Service in Pease and War. New York 1948.

H. L. Trefousse: Germany and American neutrality 1939—1941. New York 1951.

H. S. Truman: Memoirs. Vol. I. Year of Decisions. New York 1955.

S. Welles: The Time for Decision. Cleveland and New York 1945.

Források

H. H. Arnold: Report of the Commanding General of the Army Air Forces to the Secretary of War. Washington 1944.

Biennial Report of the Chief of Staff of the United States

Army July 1. 1943. to June 30, 1945. to the Secretary of War. Washington 1954.

Documents of American History. Ed. by H. S. Commager. New York 1945.

Foreign Aid by the United States Government 1940—1951. Washington 1952.

Peace and war. United States foreign policy 1931—1941. Washington 1943.

Postwar Foreign Policy Preparation 1939—1945. Ed. by H. Notter. Washington 1949.

The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt. Vols. 1940—1945. New York 1941—1950.

F. Roosevelt: The Roosevelt letters. Being the Personal correspondance of Franklin Delano Roosevelt. Vol. III. (1928—1945) With a foreword by Eleanor Roosevelt. Ed. by Elliott Roosevelt. London—Toronto—Wellington—Sidney 1952.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

The American Annual. An Encyclopedia of Current events. Ed. Mc. Donnald B. L., Mc. Donnell A. B. (1939, 1941, 1944, 1945). New York—Chicago 1939—1941, 1945.

A list of bibliographies on questions relating to national defense. Compiled by Grace Hadley Fuller. Washington 1942.

List of World War II. Historical studies made by civilian agencies of the Federal Government. Washington 1951.

Public documents and World War II. Ed. by Jerome K. Wilcox, Chicago 1942.

Statistical Abstract of the United States 1939—1945. Sixty first—sixty sixth numbers. Washington 1940—1945.

World War II. and its background. A Study outline. New York 1942.

LATIN-AMERIKA

Irodalom

Blas Roca: A kubai forradalom. Beszámoló a Kubai Népi Szocialista Párt VIII. országos kongresszusán. Kossuth Könyvkiadó 1961.

М. В. Антясов: Современный панамериканизм. Происхождение и сущность доктрин панамериканской „солидарности". М. 1960.

Р. Арисменди: Проблемы Латиноамериканской революции. Пер. с испан. М. 1964.

Бразилия. Экономика. Политика. Культура. Сб. статей. Ред. коллегия: А. В. Ефимов [и др.]. М. 1963.

В. В. Вольский: Латинская Америка, нефть и независимость. М. 1964.

А. Н. Глинкин: Новейшая история Бразилии (1939—1955 гг.). М. 1961.

С. А. Гонионский: Латинская Америка и США 1939—1959 гг. Очерки истории и дипломатических отношений. М. 1960.

С. А. Гонионский: Очерки новейшей истории стран Латинской Америки. М. 1964.

П. Гонсалес Альберди: Кризис экономики Аргентины. Пер. с испан. Предисл. О. Г. Клесмет. М. 1950.

М. В. Данилевич: Положение и борьба рабочего класса стран Латинской Америки. Т. 1953.

М. В. Данилевич: Рабочий класс в освободительном движении народов Латинской Америки. М. 1962.

П. Джем: Латинская Америка. Сокр. пер. с англ. М. 1949.

Х. Диас Россотто: Характер гватемальской революции. Закат традиционной буржуазно-демократической революции. Предисл. Эфраина Вильяторо. Пер. с испан. М. 1962.

Куба. Историко-этнографические очерки. М. 1961.

Латинская Америка в прошлом и настоящем. Сборник статей по экономике, истории и культуре стран Латинской Америки. Ред. коллегия: В. В. Вольский, И. Р. Григулевич [и Др.]. М. 1960.

А. Моура: Иностранный капитал в Бразилии. Пер. с португ. Под ред. и с предисл. О. Г. Клесмет. М. 1961.

Р. Э. Некочеа: История империализма в Чили. Пер. с испан. М. 1964.

Очерки истории Аргентины. Под ред. В. И. Ермолаева (отв. ред.), Н. М. Лаврова, А. И. Штрахова. М. 1961.

Очерки истории Бразилии. Под ред. В. И. Ермолаева (отв. ред.), Л. Ю. Слезкина, М. С. Альперовича. М. 1962.

Очерки новой и новейшей истории Мексики. Под ред. М. С. Альперовича и Н. М. Лаврова. М. 1960.

Ф. Р. Пинтос: Профсоюзное движение в Уругвае. Пер. с испан. М. 1963.

Путь революционера. Жизнь и деятельность чилийского коммуниста Рикардо Фонсека. Сокр. пер. с испан. М. 1955.

Р. Руис Гонсалес: Боливия—Прометей Анд. Пер. с испан. М. 1963.

Хиль Марио: Наши добрые соседи. Пер. с испан. М. 1959.

Эквадор. Ист.-этногр. очерки. Под. ред. А. В. Ефимова [и др.]. М. 1963.

R. Arismendi: Para un prontuario del dólar. Montevideo 1947.

H. F. Artucio: The nazi underground in South America. New York 1942.

C. Beals: The coming struggle for Latin America. New York 1940.

S. F. Bemis: The Latin American policy of the United States. New York 1943.

V. Codovilla: Nuestro camino desemboca en la victoria. Foreign Capital in Latin America. New York 1955.

V. F. Frias: Historia de Chile. T. IV. Santiago 1949.

H. Herring: History of Latin America from the beginnings to the present. New York 1956.

Ruth and Leonard Greenup: Revolution before breakfast. Argentina 1941—1946. New York 1947.

R. Joseph: Argentine Diary. The inside story of the coming of fascism. New York 1944.

W. Krem: Democracias y tiranias en el Caribe. Primer festival del pensamiento politico. La Habana 1960.

E. Lieuwen: Arms and politics in Latin America. New York 1960.

W. Manger: Pan-Americanism and the Pan-American conferences. Washington 1950.

D. G. Munro: The Latin American Republics. A history. 3-d ed. London 1961.

J. F. Normano and A. Gerbi: The Japanese in South America. New York 1943.

J. E. Preston: Latin America. London—Toronto 1942.

J. F. Rennie: The Argentine Republic. New York 1945.

J. F. Rippy: Latin America. A modern history. Ann Arbor 1958.

R. F. Smith: The United States and Cuba. Business and Diplomacy, 1917—1960. New York 1960.

J. R. Stevenson: The Chilean Popular Front. Philadelphia 1942.

G. H. Stuart: Latin America and the United States. 5th ed. New York 1955.

F. C. Thomas: Latin America. A history. New York 1956.

C. Trujillo: Un decenio septembrista. 1933—1943. La Habana 1943.

Források

Conferencias y reuniones interamericanas. Washington 1960.

Desarrollo economico de Chile 1940—1956. Ed. Universitaria 1956.

Memoria de la Secretaria de Relaciones Exteriores. Septiembre de 1940—Agosto de 1943. Presentada al H. Congreso de la Union por el licenciado E. Padilla. Secretario del Ramo. Mexico 1941—1943.

Second Meeting of the Ministers of Foreign Affairs of the American Republics. Havana, July 21—30, 1940. Report of the Secretary of State. Washington 1941.

White and Blue Book. In defense of the Argentine people and against the fascist regime oppressing it. Mexico 1946.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Латинская Америка. Краткий полит.-экон. справочник. Под ред. М. В. Данилевич [и др.]. М. 1962.

S. A. Bayitch: Latin America. A bibliographical guide to economy, history, law, politics and society. Coral Gables 1961.

M. German Parra y W. J. Moreno: Bibliografia indigenista de Mexico y Centroamerica (1850—1950). Mexico 1954.

Latin America 1935—1949. A selected bibliography. New York 1952.

KÖZÉP-, KELET- ÉS DÉLKELET-ÁZSIA ORSZÁGAI

Általános jellegű irodalom

N. N. Jakovlev: Pearl Harbor rejtélye. Kossuth Könyvkiadó 1966.

А. Губер: Индонезия и Индокитай. М. 1942.

В. Крюгер: От Австралии до Японии. История 6-й американской армии во второй мировой войне. Пер. с англ. М. 1958.

М. Футида, М. Окумия: Сражение у атолла Мидуэй. Пер. с англ. М. 1958.

Хасимото Мотицура: Потопленные. Японский подводный флот в войне 1941—1945 гг. Пер. с англ. М. 1956.

С. Хаяси: Японская армия в военных действиях на Тихом океане. Пер. с англ. М. 1964.

Ф. Элдридж: Гнев в Бирме. Нецензурованные записи о генерале Стилуэлле и международных интригах на Дальнем Востоке. М. 1956.

C. Brown: Suez to Singapore. New York 1942.

H. Buggy: Pacific victory. A short history of Australia's part in the war against Japan. Melbourne 1940—.

M. H. Cannon: Leyte: The return to the Philippines. Washington 1954.

G. Cant: The great pacific victory. From the Solomons to Tokyo. New York 1946.

J. Coast: Railroad of death. London 1946.

Ph. A. Crowl: Campaign in the Marianas. Washington 1960.

Ph. A. Crowl and E. G. Love: Seizure of the Gilberts and Marshalls. Washington 1955.

F. S. V. Donnison: British Military Administration in the Far East 1943—46. London 1956.

H. Feis: The road of Pearl Harbor. The coming of the war between the United States and Japan. Princeton—New Jersey 1950.

R. Grenfell: Main fleet to Singapore. London 1951.

Fr. O. Hough: The island war. The United States marine corps in the Pacific. Philadelphia and New York 1947.

F. C. Jones: Japan's new order in East Asia. Its rise and fall 1937—45. London 1954.

M. A. Khera, Ph. Prasad: The reconquest of Burma. Vol. II. June 1944—August 1945. Calcutta 1958.

S. W. Kirby: The war against Japan. Vol. 1—3. London 1957—1961.

W. Lord: Day of Infamy. London 1957.

N. N. Madan: The Arakan operations 1942—1945. Calcutta 1954.

E. H. Miller: Strategy at Singapore. New York 1942.

G. Morgenstern: Pearl Harbor. The story of the secret war. New York 1947.

L. Morton: The fall of the Philippines. Washington 1953.

G. J. Odgers: Air war against Japan 1943—1945. Canberra 1957.

M. Okumiya, J. Horikoshi, M. Caidin: Zero! The story of the Japanese Navy air force 1937—1945. London 1957.

A. E. Persival: The war in Malaya. London 1949.

F. Pratt: The marines' war. An account of the struggle for the Pacific from both american and japanese sources. New York 1948.

F. Ruge: Entscheidung im Pazifik. Die Ereignisse in Stillen Ozean 1941—1945. Hamburg 1951.

F. C. Sherman: Combat command. New York 1950.

W. Slim: Defeat in Victory. London 1956.

C. P. Stacey: Six years of war. The army in Canada, Britain and the Pacific. Ottawa 1957.

Survey of international affairs — 1939—1946. Edited by A. Toynbee. The Far East 1942—1946. London—New York—Toronto 1955.

Források

Кампании войны на Тихом океане. Материалы комиссии по изучению стратегических бомбардировок авиации Соединенных Штатов. Пер. с англ. М. 1956.

Что произошло в Перл-Харборе. Документы о нападении Японии на Перл-Харбор 7 декабря 1941 года. Пер. с англ. Т. 1961.

American diplomacy in the Far East: 1941. Official press releases of the U.S. Department of State on the Sino-Japanese Situation during the year 1941. Compiled with a Foreword by K.C.Li. Vol. IV. New York 1942.

American diplomacy in the Far East: 1942—1943. A collection of the official press releases and statements of the Department of State, addresses of official spokesmen as well as reports and debates of the Congress of the United States from January 1, 1942 to December 31, 1943. Edited with a foreword by K.C.Li. Vol. V. New York 1946.

Foreign relations of the United States. Diplomatic papers. 1942. Chine. Washington 1956.

Foreign relations of the United States. Diplomatic papers. 1943. Chine. Washington 1957.

Papers relating to the foreign relations of the United States. Japan: 1931—1941 (in two volumes). Washington 1943.

Japanisches Kriegstagebuch. I—II. Berlin 1946.

W. Karig: Battle report. I—V. New York—Toronto 1944—1949.

L. Mountbatten: Report to the combined chiefs of staff by

the supreme allied commander South-East Asia 1943—1945. London 1951.

J. W. Stilwell: The Stilwell papers. Arranged and edited by Theodore H. White. New York 1948.

Bibliográfiák

Библиография Юго-Восточной Азии. Дореволюционная и советская литература на русском языке, оригинальная и переводная. Составители: А. М. Гришина [и др.]. М. 1960.

С. М. Воякин: Страны Азии. Реком. указатель литературы. М. 1960.

И. И. Корель: Национально-освободительная борьба в Индонезии, Вьетнаме, Малайе и Бирме. Реком. указатель литературы. М. 1950.

H. R. Cheeseman: Bibliography of Malaya being a classified list of books wholly or partly in english relating to the Federation of Malaya and Singapore. London—New York—Toronto 1959.

Y. Embree: Southeast Asia: a selected Bibliography. New York 1955.

C. Hobbs and assocs.: Indochina. A Bibliography of the Land and People. Washington 1950.

C. Hobbs: Southeast Asia. An annotated bibliography of selected reference sources. Washington 1952.

Wilson: South Asia. A selected Bibliography India, Pakistan, Ceylon. New York 1957.

MONGÓLIA

Irodalom

И. Я. Златкин: Очерки новой и новейшей истории Монголии. М. 1957.

История Монгольской Народной Республики. (Гл. ред. от АН СССР и от Комитета наук МНР.) М. 1954.

М. В. Мещеряков: Очерк экономического сотрудничества Советского Союза и Монгольской Народной Республики. М. 1959.

Г. И. Михайлов: Культурное строительство в МНР. Исторический очерк. М. 1957.

И. Х. Овдиенко: Современная Монголия. М. 1964.

Д. Б. Улымжиев: Нерушимая братская дружба советского и монгольского народов. Улан-Удэ 1961.

Ф. С. Цаплин: Советско-монгольское сотрудничество в годы второй мировой войны. М. 1964.

О. Дамдиндорж, Т. Пурэвжал, Д. Эрдэмбилэг: Уурд монкийн найрамдал (Вечная дружба). Улаанбаатар 1963.

B. Tudev: BNMAU-ün azsilcsin angijn tuuheesz (1921—1952). (A mongol munkásosztály történetéből.) Ulanbator 1963.

Források

Конституция и основные законодательные акты Монгольской Народной Республики. Пер. с монгол. М. 1952.

Сорок лет Монгольской народно-революционной партии (1921—1961). М. 1961.

Ю. Цеденбал: Речь на митинге трудящихся г. Улан-Батора 3 сентября 1945 г. В кн.: *Юмжагийн Цеденбал:* Избранные статьи и речи. Т. I (1941—1958 годы). М. 1962, с. 41—42.

Х. Чойбалсан: О войне советского народа против германского фашизма и наших задачах. Доклад на XXVI сессии Малого Хурала МНР 5 марта 1943 г. Великая победа. В. кн.: *Х. Чойбалсан:* Избранные статьи и речи. Пер. с монгол. М. 1961, с. 124—145; 185—188.

BNMAU, zovlolt ulszün ih dajnü ued. Barimt bicsijn emhtgel. (A Mongol Népköztársaság a Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújának időszakában. Dokumentum-gyűjtemény.) Ulanbator 1954.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Монгольская Народная Республика. Библиография книжной и журнальной литературы на русском языке. 1935—1950 гг. Отв. ред. Э. М. Мурзаев. «Труды Монгольской комиссии». Вып. 42. М. 1953.

Библиография Монгольской Народной Республики. Книги и статьи на русском языке (1951—1961). Составители: Р. Л. Балдыев и Н. Н. Васильев. М. 1963.

BNMAU-ün 1921—1958 onuudün ulsz ardün azs ahuj szojolün zsogzsilt. Statisztikijn emhetgel. (A népgazda-

ság és a kultúra fejlődése a Mongol Népköztársaságban 1921—1958-ban. Statisztikai összeállítás.) Ulanbator 1960.

KÍNA

Irodalom

Mao Ce-tung: Válogatott művei. 4. köt. Szikra 1954.

Вэй Цзы-чи: Капиталовложения империалистов в Китае (1902—1945). Пер. с 3-го китайск. изд. М. 1956.

М. С. Капица: Советско-китайские отношения в 1931—1945 гг. М. 1956.

Е. Ковалев: Аренда и арендные отношения в Китае. М, 1947.

Пын Мин: История китайско-советской дружбы. Пер. с китайск. М. 1959.

М. И. Сладковский: Очерки экономических отношений СССР с Китаем. М. 1957.

Чэнь Бо-да: Чан Кай-ши — враг китайского народа. Пер. с китайск. М. 1950.

Г. Б. Эренбург: Очерки национально-освободительной войны китайского народа в новейшее время. М. 1951.

Vu Cseng-ming: Tikuozsuji caj csiao csungkuo ti touce. (A kapitalista államok tőkebefektetései a régi Kínában.) Peking 1955.

Források

История экономического развития Китая 1840—1948 гг. Сборник статистических материалов. Пер. с китайск. М. 1958.

Канжи чжаньчжэн шици цзефан цюй гайкуан (Положение в освобожденных районах в период войны против японских захватчиков). Пекин 1953.

Народно-освободительная армия Китая в период войны против японских захватчиков (Боевые действия 8-й и Новой 4-й армий). Пер. с китайск. М. 1957.

Хрестоматия по новейшей истории. Т. 2. Раздел Китай. М. 1960.

Csungkuo hszing mincsuji koming si cangkao celiao. (Anyagok a kínai újdemokratikus forradalom történetéhez.) Szerk. Hu Hua. Sanghaj 1951.

Kangzsi csancseng sicsi csiefang csü kajkuang. (A felszabadított területek helyzete a japán hódítók elleni háború idején.) Peking 1953.

Senkanning piencsü csengcse vencsien. (A Senhszi—Kanszu—Ninghszia határvidék politikai dokumentumainak gyűjteménye.) Jenan 1944.

United States relations with China (with special reference ti the period 1944—1949). Washington 1949.

Bibliográfiák

Национально-освободительная борьба китайского народа в 1840—1949 гг. (Сводный каталог книг, хранящихся в библиотеках Москвы и Ленинграда). Т. 1—2. М. 1959.

П. Е. Скачков: Библиография Китая. М. 1960.

JAPÁN

Irodalom

Д. И. Гольдберг: Внешняя политика Японии (сентябрь 1939 г.—декабрь 1941 г.). М. 1959.

Д. И. Гольдберг: Внешняя политика Японии в 1941—1945 гг. М. 1962.

А. И. Динкевич: Военные финансы Японии (1937—1945). М. 1958.

Е. М. Жуков [и др.]: Очерки новейшей истории Японии. М. 1957.

Иноуэ Киёси, Оконоги Синдзабуро, Судзуки Сёси: История современной Японии. Сокр. пер. с япон. М. 1955.

Иосио Сига: Портреты деятелей революционного движения Японии. Второе доп. изд. Пер. с япон. М. 1964.

И. Латышев: Внутренняя политика японского империализма накануне войны на Тихом океане 1931—1941. М. 1955.

М. И. Лукьянова: Японские монополии во время второй мировой войды. М. 1953.

Мория Фумио: Нихон сихонсхги хаттацу си (История развития японского капитализма). Токио 1956.

Я. А. Певзнер: Монополистический капитал Японии («Дзайбацу») в годы второй мировой войны и после войны. М.—Л. 1950.

Тэрао Тоси: Денсэцу но дзидай. Ай то какумэй но

нидзю нэн (Легендарные годы 1919—1945. Воспоминания японской коммунистики). Токио 1960.

Хани Горо: История японского народа. Пер. с япон. М. 1957.

Д. Эдвардс Корвин [и др.]: Японские концерны. Пер. с англ. М. 1950.

Х. Т. Эйдус: Очерки новой и новейшей истории Японии. М. 1955.

Bakamori Taro: Nihon-no rekiszi. (Japán története.) 7. kiad. Tokio 1957.

T. A. Bisson: Shadow over Asia. The rise of militant Japan. New York 1943.

J. B. Cohen: Japan's economy in war and reconstruction. New York 1949.

R. Craigie: Behind the Japanese mask. London—New York—Melbourne—Sidney 1945.

A. J. Frad: Land and peasant in Japan. An Introductory Survey. New York 1953.

J. C. Grew: Ten years in Japan. A contemporary record drawn from the diaries, and private and official papers. New York 1944.

Hachiya Michihiko: Hiroshima diary. The journal of a japanese physician. August 6—September 30, 1945. London 1955.

Itikava Szjoiti: Nippon kjoszanto toszo szjoszi. (Japán Kommunista Pártja harcainak rövid története.) Tokio 1956.

Kojama Hirotake, Aszada Micuteru: Nihon tejkokuszjugi szi. (A japán imperializmus története. 3. köt. 1928—1945.) Tokio 1960.

Források

Japanese aggression and the United States foreign policy, 1931—1941. Washington 1948.

Wartime legislation in Japan (A selection of important laws enacted or revised in 1941). Tokyo 1941.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Библиография Японии. Литература, изданная в Советском Союзе на русском языке с 1917 по 1958 г. Отв. редакторы М. И. Лукьянова, Х. Т. Эйдус. А. Е. Глускина. М. 1960.

Kokuszi kenkju nempe. Kotej (Kronológia Japán történetéhez.) Tokio 1955.

KOREA

Irodalom

Ким Ир Сен: Избранные статьи и речи. Пер. с корейск. М. 1962.

Корея: История и экономика. М. 1958.

В. М. Мазуров: Антияпонская вооруженная борьба корейского народа (1931—1940). М. 1958.

Ф. И. Шабшина: Очерки новейшей истории Кореи (1918—1945 гг.). М. 1959.

Li Na Jon: Csoszon inmin heban thucszsen sza. (A koreai nép felszabadító harcának története.) Phenjan 1958.

Csoszon thonsza. (Korea általános története. 2. köt.) Phenjan 1958.

VIETNAM

Irodalom

Демократическая Республика Вьетнам 1945—1960. Отв. редакторы А. А. Губер, Нгуен Кхань Тоан. М. 1960.

С. А. Мхитарян: Рабочее и профсоюзное движение во Вьетнаме. М. 1960.

И. Я. Подкопаев: Очерки борьбы вьетнамского народа за независимость и единство своей родины. М. 1957.

Правда о Вьетнаме. Сборник статей. Пер. с франц. М. 1949.

Президент Хо Ши Мин (политическая биография). Предисл. Фам Ван Донга. Пер. с франц. М. 1963.

Труонг Шин: Августовская революция во Вьетнаме. Пер. с вьетнамск. М. 1954.

Ж. Шено: Очерк истории вьетнамского народа. Пер. с франц. М. 1957.

А. П. Шилтова, В. Ф. Мордвинов: Национально-освободительное движение во Вьетнаме (1858—1945). М. 1958.

Ph. Devillers: Histoire du Viêt-Nam de 1940 à 1952. Paris 1952.

A. Gaudel: L'Indochine Française en face du Japon. Paris 1947.

A heroic people. Memoirs from the revolution. Hanôi 1950.

Ngon cò' ga'ii phóng (Rú nhũ'ng bài đã đăng trong báo „Cò gia'i phóng" và tâp chi' „Công sân" xuâ't bản

hôi bí mât) Tu'a cũa Trần-Huy-Liêu (In lần thú hai). (A felszabadulás zászlaja. A „Felszabadulás zászlaja" és a „Kommunyiszt" című illegális lapokban megjelent cikkek gyűjteménye.) 2. kiad. Vietnam 1955.

Nguyen-van-Dam: Le Viet-Nam en marche. Hanôi 1955.

Nhân dân ta rât anh hùng. Hô Chi Minh, Nguyên Lú o'ng Bằng, Pham Hung a.o. (Hősi népünk) Hanôi 1960.

Le President Ho Chi Minh. (Essais biographique.) Hanoi 1961.

Trần-huy-Liêu: Lịch sũ tám mu'o'i năm chóng Pháp. Quyên II, tập thu'ọ'ng vá tập ha. (A francia gyarmatosítók elleni nyolcvanéves harc története. I., II. köt. 1—21. r.) Hanôi 1961.

Források

Демократическая Республика Вьетнам. Конституция, законодательные акты, документы. Пер. с вьетнамск., франц. и англ. М. 1955.

Разобьем оковы. Документы Августовской революции 1945 года во Вьетнаме. Пер. с франц. М. 1960.

Хо Ши Мин: Декларация независимости. В кн.: *Хо Ши Мин.* Избранные статьи и речи. Пер. с франц., вьетнамск. М. 1959, с. 162—165.

Хо Ши Мин: Призыв к всеобщему восстанию. В кн.: *Хо Ши Мин.* Избранные статьи и речи. Пер. с франц., вьетнамск. М. 1959. с. 160—161.

Sú'c manh vô đich cua nhân dân Viêt-Nam. Nhũ'ngu văn kiên và nghi quyêt quan trọng cũa mặt trân Viêt-Minh va mặt trận Liên Viêt tù'khi thành lập mặt trận Viêt Minh (1941) đên' hôi nghi đai biểũ mặt trận' Liên Viet toàn quôc (dâú năm 1955). (A vietnami nép legyőzhetetlen ereje. A Viet Minh és a Lien Viet dokumentumai és legfontosabb határozatai a Viet Minh megalakulásától (1941) a Lien Viet front képviselőinek összvietnami értekezletéig, 1955 elejéig.) Hanoi 1955.

Tài liêu tham Khao Cach mang thángtam (tông kho'i nghiả o'Hànoi và các đia phu' o'ng). Quyên I—II. Hà-nôi 1960. (Anyagok a vietnami forradalom történetéhez. Az augusztusi forradalom. Általános felkelés Hanoiban és a tartományokban.) I—II. köt.

MALÁJFÖLD

Irodalom

В. С. Руднев: Очерки новейшей истории Малайи. М. 1959.

The civil defence of Malaya. A narrative of the part taken in it by the civilian population of the country in the japanese invasion. Compiled by a committee under the chairmanship of sir George Maxwell. London—New York—Melbourne 1943.

BURMA

Irodalom

В. Ф. Васильев: Очерки истории Бирмы. 1885—1947. М. 1962.

А. С. Кауфман: Рабочий класс и национально-освободительное движение в Бирме. М. 1961.

J. R. Andrus: Burmese economic life. Stanford 1947.

A. H. Brodrick: Beyond the Burma Road. London 1944.

J. F. Cady: A History of modern Burma. Ithaca—New York 1958.

J. L. R. Christian: Burma and Japanese invader. Bombay 1945.

Maung Maung: Burma in the family of nations. Amsterdam 1956.

Thakin Nu: Burma under the Japanese. London 1954.

Források

Burma. Statement of policy by His Majesty's Government. London 1945.

The defence of Burma Act, 1940 (Burma Act No. 1 of 1940) (29th February 1940). Act and rules to provide for special measures to ensure the public safety and interest and the defence of British Burma and for the trial of certain offences. Bombay 1945.

INDONÉZIA

Irodalom

Д. Н. Айдит: Индонезийское общество и индонезийская революция (основные проблемы индонезийской революции). М. 1958.

В. А. Вальков: Индонезия на пути независимого развития. М. 1960.

Л. М. Демин: Японская оккупация Индонезии (1942—1945 гг.). М. 1963.

О. И. Забозлаева: К вопросу о провозглашении независимости Индонезии 17 августа 1945 г. М. 1960.

Ньото: Октябрьская революция в России и Августовская революция в Индонезии. Пер. с индонезийск. М. 1958.

Профсоюзное движение Индонезии. М. 1961.

H. J. Benda: The crescent and the risin sun. Indonesian islam under the japanese occupation 1942—1945. The Hague 1958.

S. Kertapati: Sakitar stroklamasi 17 Augustus 1945. Djakarta 1961.

S. Mohammed: Indonesia's war od independence. Being the voice of 60 million people 350 years under the dutch heel. Bombay 1945.

H. J. van Mook: The Netherlands Indies and Japan. Battle on paper, 1940—1941. New York 1944.

Pane Sanusi: Sedjarah Indonesia. (Indonézia története.) 2. köt. Djakarta 1956.

J. M. Pluvier: Overzicht van de ontwikkeling der nationalistische bewegung in Indonesië in de jaren 1930 tot 1942. 's-Gravenhage—Bandung 1953.

A. Pringgodigdo: Sedjarah pergerakan rakjat Indonesia. (Az indonéz nemzeti mozgalom története.) Djakarta 1950.

40 tahun PKI. (Oleh: Lembaga sedjarah PKI.) (Indonézia Kommunista Pártjának 40 éve.) Djakarta 1960.

L. M. Sitorus: Sedjarah pergerakan kelangsaan Indonesia. (A nemzeti mozgalom története Indonéziában.) Djakarta 1951.

B. A. Ubani, O. K. Durrani, Moein Mohd: Indonesian struggle for independence. Bombay 1946.

D. Woodman: The republic of Indonesia. London 1955.

Források

Сукарно: Рождение панча сила. Речь в комиссии по подготовке независимости. 1 июня 1945 г. В кн.: *Сукарно:* Индонезия обвиняет. Сборник статей и речей. Пер. с индонезийск. М. 1956, с. 261—287.

Basic information on Indonesia. Ministry of information Republic of Indonesia. Djakarta 1933.

Kepartaian di Indonesia. (A pártok története Indonéziában, programjaik és szervezeti szabályzataik.) Djakarta 1951.

Ten years of japanese burrowing in the Netherlands East Indies. Official report of the Netherlands East Indies Government un Japanese subverseve activities in the Archipelago during the last decade. New York 1944.

Bibliográfiák

А. Б. Беленький: Советские научные труды по Индонезии. «Народы Азии и Африки». 1961, № 4, с. 207—211.

Pamuntjak R.: Indonesia. A regional bibliography of social science publications. Djakarta 1955.

INDIA

Irodalom

K. Cs. Ghosh: Éhínség Bengáliában. Szikra 1952.

Dzs. Nehru: Önéletrajz. Szikra 1956.

Азад Абул Калам: Индия добивается свободы. Автобиографический очерк. Пер. с англ. М. 1961.

Л. А. Гордон: Из истории рабочего класса Индии. Положение бомбейского пролетариата в новейшее время. М. 1961.

А. К. Гхош: Статьи и речи. М. 1962.

А. М. Дьяков: Индия во время и после второй мировой войны (1939—1949). М. 1952.

А. И. Левковский: Особенности развития капитализма в Индии. М. 1963.

С. М. Мельман: Экономика Индии и политика английского империализма. М. 1951.

Новейшая история Индии. Отв. редакторы В. В. Балабушевич и А. М. Дьяков. М. 1959.

К. Б. Паниккар: Всеиндийский конгресс профсоюзов. Пер. с англ. М. 1961.

Р. Прасад: Автобиография. Пер. с англ. М. 1961.

S. M. Arkthar, S. Gurucharan, K. K. Dewett: Indianeconomics (Second revised and enlarged edition). Delhi—Lahore 1946.

K. P. Bhagat: A decade if Indo-British relations 1937—1947. Bombay 1959.

R. Coupland: The indian problem. Report on the constitutional problem in India. New York—London—Toronto—Bombay 1944.

H. Mukerjee: India's struggle for freedom. Calcutta 1962.
Shabani Ranjee: Mr. Gandhi. New York 1961.
P. Sitaramayya: The history of the Indian National Congress. V. II. (1935—1947). Bombay 1947.
D. G. Tendulkar: Mahatma: Life of Mohandas Karamchand Gandi. v. V—VIII. Foreword by J. Neru. Bombay 1952—1954.

Források

India and the war. Statement issued by the Governor-General of India on 17th October, 1939. Presented by the Secretary of State for India to Parliament by Command of his Majesty, October 1939. London 1939.
India and the war. Statement mad by the Governor-General to the Indian legislature on 20th November, 1940. Presented by the Secretary of State for India to Parliament by Command of his Majesty, November 1940. London 1940.
India. Staement of the Policy of His Majesty's Government made by the Secretary of state for India on June 14th, 1945 (Presented by the Secretary of State for India to Parliament by Command of His Majesty. June 1945). London 1945.
Labour legislation in India 1937—1952. New Delhi 1952.
J. Nehru: Before and after independence. Collection of the most important and soulstirring speeches delivered by Jawaharlal Nehru during the most important and soul-stirring years in India's history. Vol. I—II. New Delhi 195—.
Speeches and documents on the Indian constitution. 1921—47. Selected by M. Gwyer and A. Appadorai. Vol. I—II. Bombay—London—New York 1957.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Библиография Индии. Дореволюционная и советская литература на русском языке и языках народов СССР, оригинальная и переводная. Ред. коллегия: В. В. Балабушевич и Г. Г. Котовский. М. 1959.
Census of India. 1941. Vol. I—XXIV. Delhi 1941—1947.
P. Wilson: Government and Politics of India and Pakistan. 1885—1955: a bibliography of works in western languages. Berkeley 1956.

FÜLÖP-SZIGETEK

Irodalom

Э. Абайя: Предательство на Филиппинах. М. 1948.
Г. Левинсон: Филиппины вчера и сегодня. М. 1959.
U. Baclagon: Philippine campaigns. Manila 1952.
J. Haggerty: Philippine padre in Mindano. New York 1946.
T. Ingham: Rendez-vous by Submarine. New York 1955.
F. Monaghan: Under the red sun. A letter from Manila. New York 1946.
C. Recto: Three years of enemy occupation. The issue of political collaboration in the Philippines. Manila 1946.
F. Reel: The case of general Jamashita. Chicago 1949.
C. I. Romulo: I saw the fall of the Philippines. New York 1944.
L. Taruc: Born of the people. New York 1950.
Y. Wolfert: American guerilla in the Philippines. New York 1945.
Yay Panlilio: The crucible. New York 1950.

A KÖZEL- ÉS KÖZÉP-KELET ORSZÁGAI

Általános jellegű irodalom

Амин Саид: Восстания арабов в XX веке. Пер. с арабск. М. 1964.
В. Б. Луцкий: Арабские страны. М. 1947.
В. Б. Луцкий: Провал фашистских планов в Африке и на Ближнем Востоке. Ташкент. 1943.
В. Минаев: Подрывная деятельность германского фашизма на Ближнем Востоке. М. 1942.
Г. Чурнер: Арабский плацдарм и война в Европе. Сокр. пер. с нем. М. 1941.
Chr. Buckley: Five ventures. Iraq—Syria—Persia—Madagascar—Dodecanese. London 1954.
G. Kirk: The Middle East in the war. London 1953.
I. S. O. Playfair: The Mediterranean and Middle East. Vol. 1—3. London 1954—1960.
D. Warriner: Land and poverty in the Middle East. London—New York 1958.

Források

The Middle East. The Royal Institute of International Affairs. Information notes. N 1. London 1944.

Kézikönyvek

Афганистан (справочник). Ред. коллегия: М. Р. Арунова (отв. ред.) [и др.]. М. 1964.

Современная Иордания (справочник). Ред. коллегия: Е. А. Лебедев (отв. ред.) [и др.]. М. 1964.

Страны Аравии (спарвочник). Ред. коллегия: Д. Р. Вобликов (отв. ред.), Е. А. Лебедев [и др.]. М. 1964.

H. M. Davis: Constitutions, electoral, Laws, Treaties of States in the Near and Middle East. Durham 1947.

Statistical handbook of Middle Eastern countries. Palestine, Cyprus, Egypt, Iraq, the Lebanon, Syria, Transjordan, Turkey. Jerusalem 1944.

IRÁN

Irodalom

M. C. Иванов: Очерк истории Ирана. M. 1952.

M. B. Попов: Американский империализм в Иране в годы второй мировой войны. Американская финансовая миссия. M. 1956.

Л. Элвелл-Саттон: Иранская нефть. К истории «политики силы». Пер. с англ. M. 1956.

Halili Reza: Bakoi-e sahrivar. (1941 sahrivar hónapjának eseményei.) Teherán.

A. H. Hamzavi: Persia and the powers. An account of diplomatic relations 1941—1946. London—New York —Melbourne—Sydney 1946.

A. Leszani: Tela-je szijah ja Bäla-je Iran. (A fekete arany, avagy Irán szegénysége.) Teherán 1950.

Makki Hoszejn: Tarihe biszt szolee Iran. (Irán húsz évének története.) 3. köt. Teherán.

A. Millspaugh: American in Persia. New York 1946.

Mo'tamedi, Fath-Allah: Mohtaszari az tarih-e kar dar Iran az tolu-e szaltanat-e Pahlavi ta zaman-e hazer. (A munka rövid története Iránban a Pehlevi-dinasztia uralomra jutásától napjainkig terjedő időszakban.) Teherán 1956.

J. M. Upton: The history of modern Iran. An interpretation. Cambridge—Massachusetts 1961.

Források

Hizbe tude cse megujad va cse tehahad. (Mit mond és mit akar az Iráni Néppárt.) Teherán.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Современный Иран. Отв. ред. В. Н. Заходер. M. 1957.

Afsar Iradzs: Ketabsenaszi-e Iran 1334 (1955). (Irán bibliográfiája.) Be kuses-e Irad Afsar. (Összeállította Iradzs Afsar.) 2. köt. Teheran 1335 (1956).

Katabha-je Iran. Zir-e nazar e Iradzs Afsar. Teheran. 1. köt. (Andzsoman-e ketab.) (Angol címe: Bibliography of Persia. Irán bibliográfiája. Szerk. Iradzs Afsar. Megjelent a „Könyv" sorozatban.)

Mosar Han-baba: Fehreszt-e ketabha-je napi-je farszi. (A perzsa nyomtatott könyvek bibliográfiája.) 1. köt. Teherán 1958.

Hedzsazi Mohammad: Mihan-e ma (Hazánk). Kézikönyv Iránról. Teherán 1959.

Persia. Review of commercial conditions. April 1945. London 1945.

Saba Mohsen: Bibliographie Française de l'Iran. Bibliographie methodique et raisonnée des ouvrages français parus depuis 1560 jusqu'à nos jours. 2-me éd. Téhéran 1951.

TÖRÖKORSZÁG

Irodalom

B. Dancig: Törökország. H.n. 1954.

B. M. Алексеев, M. A. Керимов: Внешняя политика Турции. M. 1961.

A. Ф. Миллер: Очерки новейшей истории Турции. M.—Л. 1948.

П. Моисеев, Ю. Розалиев: К истории советско-турецких отношений. M. 1958.

A. Д. Новичев: Крестьянство Турции в новейшее время. M. 1959.

Ю. Н. Розалиев: Особенности развития капитализма в Турции (1923—1960 гг.). M. 1962.

A. M. Шамсутдунов: Турецкая республика. Краткий очерк истории. 1923—1961. M. 1962.

T. Demiray: Türkiyede son 50 yillik iç politika. (Török-

ország belpolitikája az utóbbi ötven évben.) Istanbul 1955.
Z. Y. Hersblag: Turkey. An economy in transition. The Hague 1958.
A. Lé Génissel: L'Ouvrier d'industrie en Turquie. Beyrouth 1948.
E. Z. Karal: Türkiye Cumhuriyeti tarihi (1918—1953). (A török köztársaság története 1918—1953.) Istanbul 1959.
C. Talas: La législation du travail industriel en Turquie. Thèse. Genève 1948.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Библиография Турции (1917—1958). Сост. А. К. Сверчевская и Т. П. Черман. М. 1958.
Современная Турция. М. 1958.
E. Koray: Türkiye tarih yayinlari bibliyoğrafyasi 1729—1955. 2-ci bs. (A török történelem bibliográfiája.) Istanbul 1959.

IRAK

Irodalom

Б. М. Данциг: Ирак в прошлом и настоящем. М. 1960.
Г. И. Мирский: Ирак в смутное время 1930—1941. М. 1961.
Фарман Гаиб: Ирак в годы черного режима. Пер. с араб. М. 1958.
Хайят Джафар: Иракская деревня. Сокр. пер. с араб. М. 1953.
A. P. Al'-Haszani: Al'Irak kadiman va hadiszan. (A régi és az új Irak. Történelmi-földrajzi vázlat.) Szajda 1948.
H. Bagdas: As-Sujuijja Va-l'-kavmijja. (Kommunizmus és nemzet.) Damaszkusz 1944.
G. De Gaury: Three Kings in Baghdad 1921—1958. London 1961.
H. Dzsavad: Mukaddama fi hajata al'-Irak al'-idzstimaij. (Bepillantás Irak társadalmi életébe.) Bagdad 1946.
M. Khadduri: Independent Iraq. A study in Iraq politics since 1932. London—New York—Toronto 1951.
A. Al-Marayati Abid: A diplomatic history of modern Iraq. New York 1961.

Kézikönyvek

Statistical abstract. Government of Iraq. Ministry of economics. 1940—1946. Baghdad 1942—1946.

SZÍRIA ÉS LIBANON

Irodalom

Ж. Велерс: Крестьяне Сирии и Ливана. Сокр. пер. с франц. М. 1952.
E. E. Abouchdid: Thirty years of Lebanon and Syria (1917—1947). Beirut 1948.
Iszkander Ar-Rajasi: Ru'asza Lubnan kama araftuhum. (Libanon elnöke. Egy libanoni politikus és újságíró visszaemlékezései Libanon kormányzóira és elnökeire. 1920—1960.) Beirut 1961.
M. Darvaza: Haulja-al'-harakat al'-arabijja al'hadisza. (Az arab országok nemzeti felszabadító mozgalmai a XX. században.) 1—6. köt. Saida 1950—1951.
R. Fedden: An historical appreciation. London 1957.
G. Haddad: Fifty years of modern Syria and Lebanon. Beirut 1950.
A. H. Hourani: Syria and Lebanon. A political essay. London—New York—Toronto 1946.
St. H. Longrigg: Syria and Lebanon under french mandate. London—New York—Toronto 1958.
Mazhar: Tarih Lubnan al'-am (Libanon általános története). 1—2. köt. Beirut 1958.
N. A. Ziadeh: Syria and Lebanon. London 1957.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Современный Ливан. Справочник. Ред. коллегия: М. Ф. Гатауллин [и др.]. М. 1963.
Современная Сирия. Ред. коллегия: А. Ф. Султанов (отв. ред.), Е. А. Беляев, И. П. Беляев [и др]. М. 1958.
North region (Syrian). (Bibliography). Cairo 1958.

Általános jellegű irodalom

A. Al'-Faszi: Al'-harakat al' isztikljalijja fi-l'-Magrib al'-Arabi. (Függetlenségi mozgalmak az arab nyugaton.) Kairo 1948.

A. Al'-Faszi: Nida al'-Kahira. (Nemzeti felszabadító mozgalmak Észak-Afrikában.) Rabat 1959.

E. Albertini, G. Marçais, G. Yver, E. Prigent: L'Afrique du Nord française dans l'histoire. Lyon—Paris 1955.

L. Audouin-Dubreuil: La guerre de Tunisie (novembre 1942—mai 1943). Paris 1945.

P. Barjot: Une réssuite stratégique: le débarquement du 8 novembre 1942 en Afrique du Nord. Paris.

H. Bénazet: L'Afrique française en danger. Paris 1947.

P. C. Bharucha: The North african campaign 1940—1943. Calcutta 1956.

P. Carell: Africa corps. Traduit de l'allemand. Paris 1960.

Catroux: Dans la bataille de Méditerranée. Egypte—Levant—Afrique du Nord. 1940—1944. Paris 1949.

A. Clifford: „Crusader." London 1942.

R. Cornevin: Histoire de l'Afrique des origines à nos jours. Paris 1956.

C. P. S. Denbolm-Joung: Men of Alamein. Cairo 1943.

The first to be freed. The record of british military administration in Eritrea and Somalia, 1941—1943. London 1944.

Fr. de Guingand: Operation victory. London 1949.

G. F. Howe: Northwest Africa: Seizing the initiative in the west. Washington 1957.

A. Kammerer: Du débarquement africain au meurtre de Darlan. Paris 1949.

G. Long: To Benghazi. Canberra 1952.

R. Le Tourneau: Evolution politique de l'Afrique du Nord musulmane 1920—1961. Paris 1962.

J. Mordal: Bir Hacheim. Une époppée française. Paris 1951.

Fr. J. Rennell: British military administration of occupied territories in Africa during the years 1941—1947. London. 1948.

R. C. W. Thomas: The battle of Alam Halfa and El Alamein. London 1952.

A. Truchet: L'armistice de 1940 et l'Afrique du Nord. Paris 1955.

R. Werbrouck: La campagne des troupes coloniales belges en Abyssinie. Léopoldville.

Források

The Abyssinian campaigns. The official story of the conquest of Italian East Africa. London 1942.

H. R. Alexander: The Africain campaign from El Alamein to Tunis, from 10th August, 1942 to 13th May, 1943. London 1948.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Африка. Энциклопедический справочник. Гл. ред. И. И. Потехин. Т. 1—2. М. 1963.

Африка сегодня. Краткий политико-экономический справочник. М. 1962.

Библиография Африки. Дореволюцонная и советская литература на русском языке оригинальная и переводная. Вып. I. Составители: С. Л. Милявская и И. Е. Синицына. М. 1964.

J. F. Harrabin: An atlas of Africa. London 1960.

R. Segal: Political Africa. A who's who of personalities and Parties. London 1961.

EGYIPTOM

Irodalom

Р. Аль-Барави и *М. Х. Улейш:* Экономическое развитие Египта в новое время. Сокр. пер. с араб. М. 1954.

С. Д. Дмитревский: Судан. М. 1959.

Ш. Исави: Египет в середине XX века (Экономический обзор). Пер. с англ. М. 1958.

В. И. Киселев: Путь Судана к независимости. М. 1958.

G. Baer: A history of landownership in modern Egypt 1800—1950. London 1962.

M. Colombe: L'évolution de l'Egypte 1924—1950. Paris 1951.

Egypt in 1945 (Edited by M. L. Roy Choudhury). With a preface by P. J. Neru and with a foreword by Mustafa Nahas pasha. Calcutta 1946.

L. A. Fabunmi: The Sudan in anglo—egyptian relations. A case study in power politics 1800—1956. London 1960.

K. D. D. Henderson: The making of modern Sudan. The life and letters of Sir Douglas Newbold, K.B.E. of the Sudan political service governer of Kordofan, 1932—1938, Civil Secretary, 1939—1945. London 1954.

P. M. Holt: A modern history of the Sudan. From the Funjsultanate to the present day. London 1961.

J. Lugol: Egypt and World War II. The anti-axis campaigns in the Middle East. Cairo 1945.

Források. Kézikönyvek

Egypt. Review of commercial conditions. May 1945. London 1945.

Great Britain and Egypt (1914—1951). Information Department Papers N 19. Royal Inst. of Inter. Affairs. London 1952.

A bibliography of works dealing with Egypt's struggle for freedom from el-sayed Omar Makram to president Gamal Abdel-Nasser. Cairo 1958.

ALGÉRIA

Irodalom

Р. Г. Ланда: Национально-освободительное движение в Алжире (1939—1962 гг.). М. 1962.

M. Aboulker: Alger et ses complots. Paris 1945.

Ch.-H. Favrod: La révolution algérienne. Paris 1959.

C. Martin: Histoire de l'Algérie française. 1830—1962. Paris 1963.

J. Roulleaux-Dugage: Deux ans d'histoire secrète en Afrique du Nord (Algèr 1940—1942). Genéve 1945.

Források

Documents algériens. Service d'information du Cabinet du gouverneur général de l'Algérie. Serie politique. N 18. 1948.

Du Manifeste à la République Algérienne. Alger 1948.

Le Problème algérien. Alger 1951.

TUNÉZIA

Irodalom

Н. Иванов: В борьбе за независимость (Очерк национально-освободительного движения тунисского народа). М. 1957.

П. Себа: Тунис. Опыт монографии. Пер. с франц. М. 1953.

J. D'Arcy-Dawson: Tunisian battle. London 1944.

Habib Bourguiba: La Tunisie et la France. Vingt-cinq ans de lutte pour une coopération libre. Paris 1954.

H. Marshall: Over to Tunis. London 1943.

A. Moorhead: The end in Africa. London 1943.

MAROKKÓ

Irodalom

Р. М. Аваков: Марокко от протектората к независимости. М. 1961.

А. Аяш: Марокко. Итог одной колонизации. Пер. с франц. М. 1958.

М. Джаляль: Аль-Истиамар аль-фаранси фи Марракеш (Французский империализм в Марокко). Каир. 1954.

Н. С. Луцкая: Марокко вновь обретает независимость. М. 1958.

R. Landau: Maroccan drama 1900—1955. London 1956.

Parti de L'Istiqlal. Bref aperçu sur le Maroc avant le protectorat, sous le protectorat et les aspirations du peuple marocain. 1951.

R. Rézette: Les partis politiques marocains. Paris 1955.

F. Taillard: Le nationalisme marocain. Paris 1947.

TRÓPUSI ÉS DÉL-AFRIKA

Irodalom

J. Woddis: Afrika. A felkelés gyökerei. Kossuth Könyvkiadó 1962.

J. Woddis: Afrika. Az oroszlán felébred. Kossuth Könyvkiadó 1963.

П. Буато: Мадагаскар. Очерки по истории мальгашской нации. Пер. с франц. М. 1961.

Д. Р. Вобликов: Эфиопия в борьбе за сохранение независимости. 1860—1960. М. 1961.

Н. И. Гаврилов: Западная Африка под гнетом Франции (1945—1959). М. 1961.

Гикару Муга: Страна солнца (Автобиографическая повесть). Пер. с англ. М. 1961.

М. Кониange: Говорит народ Кении. Пер. с англ. М. 1956.

В. А. Мартынов: Конго под гнетом империализма. Социально-экономические проблемы бельгийской колонии. М. 1959.

Нкрума Кваме: Автобиография. Пер. с англ. М. 1961.

Секу Туре: Независимая Гвинея. Статьи и речи. Пер. с франц. М. 1960.

А. Ю. Шпирт: Африка во второй мировой войне (Сырье и людские ресурсы). М. 1959.

F. J. Amon d'Aby: La Côte D'Ivoire dans la cité africaine. Paris 1951.

T. R. Batten: Problems of African development. Part I—II. London 1948.

F. M. Bourret: Ghana. The road to independence 1919—1957. London 1960.

A. Burns: History of Nigeria. London 1958.

J. S. Coleman: Nigeria. Background to Nationalism. Berkeley and Los Angeles 1958.

Ezera Kalu: Constitutional development in Nigeria. An analytical study of Nigeria's constitution-making developments and the historical and political factors that affected constitutional chance. Cambridge. 1960.

Th. Hodgkin: African political parties. An introductory guide. Harmondsworth 1961.

K. Ingham: A history of East Africa. London 1962.

A. O. Maisel: Africa. Facts and forecasts. New York 1943.

J. A. Noon: Labor problems of Africa. Philadelphia 1944.

N. R. Richardson: Liberia's past and present. London 1959.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Encyclopaedia of Southern Africa. Compiled and edited by Rosenthal E. London and New York 1961.

lord Hailey: An african survey, revised 1956. A study of problems arising in Africa south of the Sahara. London—New York—Toronto 1957.

Perham Margery: Colonial government. Annotated reading list on british colonial government with some general and comparative material upon foreign empires, etc. London 1950.

NÉVMUTATÓ

Abdul Azis (megh. 1943) — 507
Abdurahim (megh. 1943) — 507
Abe, Nobuyuki (1875—1953) — 154, 486
Abetz, Otto (1903—1958) — 60
Abshagen, Robert (1911—1944) — 178
Aducki — 341
Afanaszjev, Ivan Filippovics (szül. 1916) — 186
Aguirre Cerda, Pedro (1879—1941) — 564
Agüero García — 566
Ahmed Reza Pahlavi (1878—1944) — 52, 130
Airey, T. Sidney (szül. 1900) — 446
Akimocskin, I. F. (megh. 1941) — 114
Akincsic — 248
Albert, Marcel (szül. 1917) — 228, 331
Alejandrino, Casto (szül. 1911) — 510
Alexander, Harold (szül. 1891) — 220, 350, 369, 446
Amery, Leopold Stannet (1873—1955) — 32, 504
Anders, Władysław (szül. 1892) — 128, 293
Anielewicz, M. (1920—1943) — 294—295
Antonescu, Ion (1882—1946) — 83, 271, 383—384, 386
Antonescu, Mihail (1904—1946) — 272
Antonov, Alekszej Innokentjevics (szül. 1896) — 438
Antonov, Nyeon Vasziljevics (szül. 1907) — 525
Araki, Sadao (szül. 1877) — 526
Arciszewski, Tomasz (1877—1955) — 441
Arévalo, Juan José (szül. 1904) — 558
Arisz Veluhiotisz (Klarasz Afanasziosz; 1905—1945) — 302
Arnim, Jürgen (szül. 1889) — 217
Arnold, William (szül. 1901) — 192
Arroyo del Río, Carlos Alberto — 557
Aszmolov, Alekszej Nyikitovics (szül. 1906) — 400
Attlee, Clement Richard (szül. 1883) — 32, 480
Aung Szan (1915—1947) — 504
Azad, M. Abul Kalam (1888—1958) — 165

Badoglio, Pietro (1871—1956) — 266—268, 366, 368, 576
Bagramjan, Ivan Hrisztoforovics (szül. 1897) — 324, 329, 379
Bagrjanov, Ivan Ivanov (1891—1945) — 388
Bajcsy-Zsilinszky Endre (1886—1944) — 406
Bajkov, Alekszandr Alekszandrovics (1870—1946) — 122
Bakradze, D. — 340
Balan, Nyikolaj Harlampievics (szül. 1917) — 338
Balgos, Mariano (megh. 1954) — 510
Bao Dai (szül. 1913) — 538
Bárdossy László (1890—1946) — 272
Bargyin, Ivan Pavlovics (1883—1960) — 122
Barontini, Ilio (1890—1951) — 452
Bartha Károly (szül. 1884) — 86
Bastirkov, Andrej Andrejevics (1914—1943) — 235
Batista-y-Zaldívar, Fulgencio (szül. 1901) — 565—566
Batyunya, Alekszandr Grigorjevics (szül. 1898) — 181
Bauer — 247
Bautista, Antonio — 510
Bästlein, Bernhard (1894—1944) — 178, 260
de Beauchesne — 472
Beaverbrook, William Maxwell (szül. 1879) — 42
Beck, Ludwig (1880—1944) — 346
Begma, Vaszilij Andrejevics (szül. 1906) — 320, 341
Belin, John (1892—1951) — 568

Belov, Pavel Alekszejevics (szül. 1897) — 151
Beneš, Eduard (1884—1948) — 296, 404
Beran, Rudolf (szül. 1887) — 56
Berenstejn, Leonyid Jefimovics (szül. 1921) — 342
Bereszt, Alekszej Prokofjevics (szül. 1919) — 462
Berg, P. U. (szül. 1873) — 67
Berling, Zygmunt (szül. 1896) — 230, 331
Bernadotte, Folke (1895—1948) — 445, 458
Bernhard von Lippe-Bisterfeld (szül. 1911) — 364
Bevin, Ernest (1881—1951) — 42, 290
Bidault, Georges (szül. 1899) — 357, 481
Bierut, Bolesław (1892—1956) — 295, 374
Billotte — 35
Billoux, François (szül. 1903) — 309
Blaskowitz, Johannes von (1883—1946) — 349
Bloch, Marc (1886—1944) — 71
Blum, Léon (1872—1950) — 568
Bock, Fedor von (1880—1945) — 33, 116
Bodnăraş, Emil (szül. 1904) — 386
Bogomolov, Alekszandr Jefremovics (szül. 1900) — 362
Bojkov, Szemjon Grigorjevics (1914—1941) — 114
Boldrini, Arrigo (szül. 1915) — 452
Bonnet, Georges (szül. 1889) — 29
Bonomi, Ivanoe (1873—1951) — 366
Borah, William (1865—1940) — 77
Borisz, III., Koburg (1894—1943) — 274
Bór-Komorowski, Tadeusz (1895—1966) — 376
Bormann, Martin (szül. 1900) — 444, 462—463
Boroš, Pavel (szül. 1900) — 297
Bose, Subhas Chandra (1897—1945) — 516—517
Bozsilov, Dobri (D. Bozsilov Hadzsujanakev; 1884—1945) — 274, 388
Bradley, Omar Nelson (szül. 1893) — 348, 354, 358, 370, 448
Brantkaln, Detlav Karlovics (szül. 1898) — 334
Brătianu, Constantin (Dinu; 1866—1950) — 272, 384
Bricke, Ergard Viktorovics (1877—1953) — 122
Brignon, Fernand de (1885—1947) — 60
Brooks, Paul — 429
Browder, Earl (szül. 1891) — 429
Brunn, Walter (szül. 1891) — 340
Buczek, Marian (1896—1939) — 20
Bugyonnij, Szemjon Mihajlovics (szül. 1883) — 115, 188
Bullitt, William Christian (szül. 1891) — 429
Bumazskov, Tyihon Pimenovics (1910—1941) — 120
Burmisztyenko, M. A. (megh. 1941) — 117
Burov, Atanasz Dimitrov (1875—1954) — 388
Busch, Ernst (1885—1945) — 330
Buschenhagen (szül. 1895) — 84
Byrnes, James Francis (szül. 1879) — 287, 479, 481

Cadorna, Rafaele (szül. 1889) — 368
Camacho, Manuel Ávila (1897—1955) — 560—561
Cárdenas-y-del-Río, Lázaro (szül. 1895) — 560
Carres — 71
Castillo, Mateo del — 510
Castillo, Ramón S. (1871—1944) — 558
Castro Pacheco, Fernando (szül. 1918) — 557
Ceculin, A. A. (megh. 1919) — 114
Chaban-Delmas, Jacques (szül. 1915) — 357
Chamberlain, Neville (1869—1940) — 17, 26—27, 29, 32, 105, 568
Chaplin, Charlie Spencer (szül. 1889) — 278
Charone, J. de — 340—341
Choltitz, Dietrich (szül. 1894) — 357
Christiansen, Henrik Wilhelm (1902—1942) — 365
Churchill, Winston Leonhard Spencer (1874—1965) — 27, 30, 32—33, 40—41, 43—44, 78, 87, 105, 123—124, 126—127, 129, 169, 191, 193—195, 198—199, 219—220, 223, 276, 281—286, 359, 370, 415, 432, 437—438, 440, 446, 448, 472, 478—480, 502
Ciano, Galeazzo (1903—1944) — 264
Citrine, Walter (szül. 1887) — 568, 572, 579
Clark, Bennett Champ (szül. 1890) — 430
Clayton, William (szül. 1880) — 556
Confesor, Tomás (szül. 1891) — 510
Cooper, Alfred Duff (szül. 1890) — 32
Cripps, Stafford (1889—1952) — 105, 516—517
Curtin, John Joseph (1885—1945) — 436
Cvetković, Dragiša (szül. 1893) — 48—49

Csajkina, Liza (Jelizaveta) Ivanovna (1918—1941) — 150
Csang Kaj-sek (szül. 1887) — 154—155, 157—158, 170, 493, 495—497, 536—537
Csang Li-seng (szül. 1900) — 496
Csekalin, Szasa (Alekszandr Pavlovics) (1925—1941) — 150
Cselnokov, Nyikolaj Vasziljevics (szül. 1906) — 334
Csembarov, Mihail Fjodorovics (szül. 1912) — 186
Csen Cseng (szül. 1897) — 496
Csen Jen-csiao — 157
Csen Kung-po (szül. 1890) — 536
Csen Kuo-fu (szül. 1889) — 495
Csen Li-fu (szül. 1890) — 495
Cserepanov, Alekszandr Ivanovics (szül. 1895) — 158

Cserkasin, Alekszandr Nyikolajevics (szül. 1926) — 186
Csernyahovszkij, Ivan Danyilovics (1906—1945) — 329, 378—379
Cserokov, Viktor Szergejevics (szül. 1907) — 212
Csisztyakov, Ivan Mihajlovics (szül. 1900) — 226
Csolakoglu, Geórgiosz (1887—1948) — 62
Csujanov, A. Sz. — 185
Csujkov, Vaszilij Ivanovics (szül. 1900) — 158, 185, 462

Daladier, Édouard (szül. 1884) — 25—26, 568
Dalidovics, A. I. — 338
Dalton, Hugh (1887—1962) — 72
Danyilov, Alekszej Iljics (1923—1944) — 330
Dargel, Paul — 247
Darlan, Jean Louis Xavier François (1881—1942) — 61—62, 216—219
Davies, Joseph Edward (1876—1958) — 479
Deane, John Russel (szül. 1896) — 283
Degrelle, Léon (szül. 1906) — 569
Delestraint, Charles Antoine (1879—1945) — 308
Denise — 52
Desai, Ballabhai — 519
Dewey, Thomas Edmond (szül. 1902) — 430
Dies, Martin (szül. 1900) — 430
Dimitrov, Georgi (1882—1949) — 274, 574
Dobi István (szül. 1898) — 273
Dovator, Lev Mihajlovics (1903—1941) — 144
Dönitz, Karl (szül. 1891) — 456, 458, 462, 468—471
Dubinsky, Dawid (szül. 1892) — 280, 572
Duclos, Jacques (szül. 1896) — 70—71
Dulles, Allan (szül. 1893) — 445
Dumont — 71
du Pont, Lammot (1880—1952) — 26

Eddy — 303
Eden, Anthony (szül. 1897) — 27, 32, 190, 265, 281, 283—284, 446, 575
Edward, VIII. (szül. 1894) — 87
Eisenhower, Dwight David (szül. 1890) — 216, 265, 347—348, 358, 361, 363, 370, 448, 459, 469—470, 472, 478, 575
Enckell, Karl (1876—1959) — 327
Erenburg, Ilja Grigorjevics (szül. 1891) — 102, 418
Erskine, Georges (szül. 1899) — 363—364
Ertl, D. — 400
Erzsébet (Jelizaveta Petrovna Romanovna; 1709—1761) orosz cárnő — 454
Esteva, Jean Pierre (1880—1951) — 544
Exnár, Ladislav (1907—1945) — 297

Fabien, Pierre (Georges; 1919—1944) — 307
Fajon, Étienne (szül. 1906) — 71
Faragho Gábor — 405
Farell, E. Julian (szül. 1887) — 559—560
Farge, Yves (1899—1953) — 308
Faruk, I. (1920—1965) — 545—546
Feleo, Juan (1896—1946) — 510
Fermi, Enrico (1901—1954) — 78, 491
Fertig, Wendell W. (szül. 1900) — 511
Feuchtwanger, Lion (1884—1958) — 196
Fierlinger, Zdeněk (szül. 1891) — 401, 404
Filippović, Stevan (1916—1942) — 300
Filov, Bogdan (1883—1945) — 274
Finder, Pawel (1904—1944) — 291—292, 295
Fish, Hamilton (szül. 1888) — 430
Fjodorov, Alekszej Fjodorovics (szül. 1901) — 119, 242, 245, 338, 341
Fjodorov, Ivan Filippovics (szül. 1911) — 320
Foch, Ferdinand (1851—1929) — 41
Fomin, Jefim Mojszejevics (1909—1941) — 114
Fornalska, Małgorzata (1902—1944) — 295
Forugi, Mohammad Ali Khan (megh. 1942) — 130
Foster, William (1881—1961) — 197, 429
Franck, James (szül. 1882) — 492
Franco, Francisco (szül. 1892) — 43, 63, 277, 541
Fraser, Bruce Austin (szül. 1888) — 540
Friedeburg, Hans Georg von (1895—1945) — 469—470
Frigyes, II. (1712—1786) — 454
Fujimura, Yosira — 522—523
Fummi, Luigi — 265
Funk, Alfred (megh. 1943) — 247
Fütterer — 272

Gajlen, Rasid Ali (szül. 1889) — 52
Gallup, Georg (szül. 1901) — 198
Gall, Willi (1908—1941) — 26—27
Gamelin, Maurice Gustave (1872—1958) — 18, 29, 37
Gandhi, Mohandas Karamchand (Mahatma; 1869—1948) — 165, 518—519
Ganzenko, Szemjon Grigorjevics (szül. 1915) — 338
Gasztello, Nyikolaj Francevics (1907—1941) — 114
Gaulle, Charles André de (szül. 1890) — 40, 43, 52—53, 71, 128, 218, 308—309, 357, 361—362
Gavrilov, Pjotr Mihajlovics (szül. 1900) — 113

Gavrilov, Vlagyimir Nyikolajevics (1921—1943) — 235
Gemeto (G. M. Dimitrov; szül. 1898) — 392
Georgiev, Kimon (szül. 1882) — 390
Gheorghiu-Dej, Gheorghe (1901—1965) — 384
Gicsev, Dimitâr (szül. 1893) — 388
Giovani, D. — 341
Giraud, Henri Honore (1879—1949) — 218—219, 308
Glezosz, Manolisz (Emmanuil; szül. 1922) — 72
Goebbels, Joseph Paul (1897—1945) — 259, 454—455, 462—463, 479, 574
Goerdeler, Carl Friedrich (1884—1945) — 346
Golian, J. — 400
Golikov, Filipp Ivanovics (szül. 1900) — 181, 210
Golovatij, Ferapont Petrovics (1890—1951) — 254
Golovko, Arszenij, Grigorjevics (1906—1962) — 336
Gomułka, Władysław (szül. 1905) — 292, 381
Gorbatov, Alekszandr Vasziljevics (szül. 1891) — 472
Gorbatov, Borisz Leontjevics (1908—1954) — 418
Gordov, Vaszilij Nyikolajevics (szül. 1896) — 185
Gorisnij, Vaszilij Akimovics (szül. 1903) — 186
Gorodnyanszkij, Avkszentyij Mihajlovics (megh. 1942) — 181
Gorovec, Alekszandr Konsztantyinovics (1915—1943) — 226
Gorskov, Szergej Georgijevics (szül. 1910) — 232, 322
Gottwald, Klement (1896—1953) — 296
Govorov, Leonyid Alekszandrovics (1897—1955) — 137, 211, 315
Gömbös Gyula (1886—1936) — 407
Göring, Hermann (1893—1946) — 444—445, 458
Grabcsak, Andrej Mihajlovics (szül. 1910) — 338, 341
Grandi, Dino (szül. 1895) — 264
Grau San Martín, Ramón (szül. 1887) — 566
Graziani, Rodolfo (1882—1955) — 46
Grecsanyinov, Alekszandr Tyihonovics (1864—1956) — 280
Green, William (1873—1952) — 280
Gremjako, Borisz Vasziljevics (szül. 1913) — 235
Grenier, Fernand (szül. 1901) — 309
Gromova, Uljana Matvejevna (1924—1943) — 247
Groot, Paul de (szül. 1899) — 70, 311
Gropper, William (szül. 1897) — 277, 285
Gudcov, Nyikolaj Tyimofejevics (1885—1957) — 122
Guddorf, Wilhelm (1902—1943) — 82
Guderian, Heinz Wilhelm (1888—1954) — 137, 380, 459
Gurov, Kuzma Akimovics (szül. 1901) — 181
Gurtyev, Leontyij Nyikolajevics (1891—1943) — 186
Guta — 20
Guz, Nyikolaj Olimpovics (szül. 1893) — 180
Günther, Hanna (1921—1942) — 82

Gyerevjanko, Kuzma Nyikolajevics (szül. 1904) — 540
György, II. (1890—1947) — 50

Haakon, VII. (1872—1957) — 58
Hácha, Emil (1872—1945) — 56, 297
Hackzel, Antti (1881—1946) — 328
Hagara, František (szül. 1914) — 298
Halder, Franz (szül. 1884) — 88, 179
Halifax, Edward Frederick Lendley Wood (1881—1959) — 27
Hallmayer, Rudolf — 26
Hanke, Georg — 26
Hansen, Christian — 83
Hansson, Per Albin (1885—1946) — 275
Haritonov, Pjotr Tyimofejevics (szül. 1916) — 114
Harnack, Arwid (1901—1942) — 178
Harpe, Joseph — 332, 377
Harriman, William Averell (szül. 1891) — 131, 199
Harris, Roy (szül. 1898) — 429
Hatta, Mohammed (szül. 1902) — 506
Haucke, Maximilian — 261
Hearst — 429
Heinrichs, Aksel Erik (szül. 1890) — 84
Hertzog, James (1866—1942) — 76—77
Hesse — 445
Hess, Rudolf (szül. 1894) — 12, 87—88
Heusinger, Adolf (szül. 1897) — 88
Heydrich, Reinhard (1904—1942) — 298
Hilferding, Rudolf (1877—1941) — 568
Hillman, Sidney (szül. 1887) — 579
Himmler, Heinrich (1900—1945) — 15, 54, 240, 262, 264, 380, 444—445, 458
Hitler (Schickelgruber), Adolf (1889—1945) — 13, 17, 21—22, 25, 29—30, 37—38, 40—41, 43, 45, 47—48, 52—53, 57, 59, 61—63, 77, 80—84, 86—88, 90, 105—108, 110, 113, 116, 123—126, 128, 131—132, 144, 152—153, 176—177, 179, 187, 191, 193—194, 196, 205, 210, 214, 223—224, 229, 237, 257—260, 262, 264, 266, 270, 273—274, 277—278, 281, 284—286, 306, 308, 313, 326, 328, 344, 346, 354, 366, 369, 377—378, 380, 383, 391, 400, 405, 411, 414, 438, 443—445, 451, 454—456,

458—459, 461—462, 468, 479, 488, 516, 545, 554, 583, 590
Hoare, Samuel John Henry (1880—1959) — 27
Hoover, Herbert Clark (1874—1965) — 126, 429
Hopkins, H. Harry Lloyd (1890—1946) — 127, 192, 195—196, 479
Horthy Miklós (1868—1957) — 10, 85—86, 272—273, 405—406
Ho Si Minh (Nguyen Ai Quoc; szül. 1890) — 538—539
Hsziang Jing (megh. 1941) — 158
Hull, Cordell (1871—1955) — 170, 281, 283—284
Hurley, Patrick (szül. 1883) — 496—497
Husák, Gustav — 400
Hutcheson, William (szül. 1874) — 572

Ilgen — 247
Imrédy Béla (1891—1946) — 85
Inönü, Ismet (szül. 1884) — 106, 276, 286
Ivanov, Szemjon Pavlovics (szül. 1907) — 407
Ivanovszkij (megh. 1942) — 248

Jacob, Franz (1906—1944) — 178, 260, 346
Jansen, Louis — 70
Jegorov, Mihail Alekszejevics (szül. 1923) — 462
Jegorov, Pavel Iljics (szül. 1909) — 235
Jeremenko, Andrej Ivanovics (szül. 1892) — 185—186, 203, 208, 229, 322, 334
Jeremenko, Vaszilij Grigorjevics (szül. 1919) — 338
Je Ting (1896—1946) — 158
Jinnah, Muhammed Ali (1876—1948) — 519—520
Joaniciu, D. — 83
Jodl, Alfred (1890—1946) — 179, 239, 469
Joinville, Alfred M. (1911—1960) — 355
Jordana, Gómez Francisco (1876—1944) — 277
Jouhaux, Léon (1879—1954) — 568
Julianna holland trónörökösnő (szül. 1909) — 364
Jumasev, Ivan Sztyepanovics (szül. 1895) — 525

Kaddur Belkaim (1908—1940) — 542
Kalinyin, Mihail Ivanovics (1875—1946) — 114, 379, 416
Kállay Miklós (szül. 1887) — 273
Kallio, Kyösti (1873—1940) — 84
Kaltenbrunner, Ernst (1903—1946) — 445
Kamenscsikov, Vlagyimir Grigorjevics (szül. 1915) — 187
Kantarija, Meliton Varlamovics (szül. 1920) — 462
Kappelle, Heinz (1913—1941) — 26
Kapps, Alfons (megh. 1942) — 82
Karaszjov, Viktor Alekszandrovics — 342
Károly, II., Hohenzollern-Sigmaringen (1893—1953) — 83
Katukov, Mihail Jefimovics (szül. 1900) — 226, 332
Keitel, Wilhelm (1882—1946) — 86, 179, 267, 326, 469—470
Kesselring, Albert (szül. 1885) — 200, 350, 445—446, 456, 470
Kim Ir Szen (szül. 1912) — 499
King tengernagy — 192, 195—196
King, William Lyon Mackenzie (1874—1950) — 74
Kinzel, Eberhard — 88, 469
Kirchenstein, August Martinovics (szül. 1872) — 96
Kirill herceg (1895—1945) — 274
Kirponosz, Mihail Petrovics (1892—1941) — 117
Kizsevatov, Andrej Mitrofanovics (megh. 1941) — 114
Klein, Robert — 340
Kleist, Ewald (1881—1954) — 33, 184, 318
Klipa, Petya (Pjotr Szergejevics; szül. 1927) — 114
Klocskov, Vaszilij Georgijevics (1911—1942) — 137
Knox, William Franklin (1874—1944) — 78
Knöchel, Wilhelm (megh. 1944) — 82, 178
Koch, Erich (szül. 1896) — 148, 247, 258
Koiso, Kunaiki (1879—1950) — 488
Kolarov, Vaszil (1877—1950) — 574
Kolibanov, Anatolij Georgijevics — 118
Kollontaj, Alekszandra Mihajlovna (1872—1952) — 327
Kolomijec, Trofim Kalinovics (szül. 1894) — 180
Komarov, Vlagyimir Leontjevics (1869—1945) — 122
Komorowski l. Bór-Komorowski
Konoye, Fumimaro (1891—1945) — 166, 168—169, 522
Konyenkov, Szergej Tyimofejevics (szül. 1874) — 280
Konyev, Ivan Sztyepanovics (szül. 1897) — 133, 225, 235, 319, 321, 332, 377, 455
Koot, Hendryk — 364
Koplenig, Johann (szül. 1891) — 574
Koreckij, Viktor Boriszovics (szül. 1909) — 372
Korizisz, Alexandrosz (1885—1941) — 50
Korotcsenko, Gyemjan Szergejevics (szül. 1894) — 244
Kosevoj, Oleg Vasziljevics (1926—1943) — 247
Koszmogyemjanszkaja, Zoja Anatoljevna (1923—1941) — 150—151
Kosztyenko, Fjodor Jakovlevics (1896—1942) — 181
Kovpak, Szidor Artyemjevics (szül. 1887) — 119, 151, 242, 244—245, 340
Kowalke, Alfred (1907—1944) — 82

Kozlovszkij (megh. 1942) — 248
Kozsedub, Ivan Nyikityics (szül. 1920) — 334, 587
Kravcsenko, Andrej Grigorjevics (szül. 1899) — 205
Krebs, Hans (megh. 1945) — 380, 462—463
Krilov, Porfirij Nyikolajevics (szül. 1902) — 328
Kube, Wilhelm (megh. 1943) — 248
Kukorelli, L'udovít (1914—1944) — 298
Kulisenko (megh. 1940) — 158
Kung Hsziang-hszi (szül. 1881) — 495
Kunyikov, Cezar Lvovics (1909—1943) — 209
Kuprijanov, Mihail Vasziljevics (szül. 1903) — 328
Kurusu, Saburo (1886—1954) — 170
Kuusinen, Otto Vilgelmovics (1881—1964) — 574
Kuznyecov, N. A. — 244
Kuznyecov, Nyikolaj Geraszimovics (szül. 1902) — 525
Kuznyecov, Nyikolaj Ivanovics (1911—1944) — 247
Kuznyecov, Vaszilij Ivanovics (szül. 1894) — 137
Kuznyecov, Vaszilij Vasziljevics (szül. 1901) — 577, 579

Lahaut, Julien (1884—1950) — 69
Lakatos Géza (szül. 1890) — 405
Lanfranco, Leo — 263
La Poin, Roland de — 331
László Dezső — 272
Lattre de Tassigny, Jean-Marie Gabriel de (1889—1952) — 470
Laurel, José (szül. 1891) — 511
Laval, Pierre (1883—1945) — 60, 62, 356, 361
Leclerc, Philippe Marie (1902—1947) — 357
Leeb, Wilhelm von (szül. 1876) — 33, 116, 179
Legrois, M. — 340
Leigh-Mallory, Trafford (megh. 1944) — 347—348
Leljusenko, Dmitrij Danyilovics (szül. 1901) — 142, 333
Lemnitzer, Lyman L. (szül. 1899) — 446
Lenin, Vlagyimir Iljics (1870—1924) — 115, 212, 417
Lewartowski, Józef (1895—1942) — 294
Liaqat Ali Khan (1895—1951) — 519
Liebknecht, Karl (1871—1919) — 260
Lindbergh, Charles (szül. 1907) — 126
Linkomies, Edwin (szül. 1894) — 269, 328
Linkov, Grigorij Matvejevics (szül. 1899) — 119
Lipót, III. (szül. 1901) — 37
Li Szin Man (szül. 1874) — 537
Litvinov, Makszim Makszimovics (1876—1951) — 190
Ljudnyikov, Ivan Iljics (szül. 1902) — 186
Ljutyikov, F. — 247
Lohse, Heinrich — 148
Lombardo Toledano, Vicente (szül. 1894) — 560
Longo, Luigi (szül. 1900) — 368
Löhr, Alexander (1885—1947) — 470
Lulcsev, Koszta — 392
Luxemburg, Rosa (1871—1919) — 260
Ly, Ottar (1896—1943) — 365
Lyne, Charles (szül. 1890) — 472

MacArthur, Douglas (1880—1964) — 174, 482, 512—513, 540
Maček, Vladimir (szül. 1879) — 48, 62
Mach, Saňo (szül. 1902) — 56
Macmillan, Harold (szül. 1894) — 32
MacRobert — 198
Mahir, Ahmed (1888—1945) — 546
Mahir, Ali (szül. 1883) — 545
Majszkij, Ivan Mihajlovics (szül. 1884) — 129
Malan, Daniel François (szül. 1874) — 77
Malikov, Sztyepan Fjodorovics (szül. 1909) — 338
Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics (szül. 1898) — 206, 231, 235, 320, 384, 524—525
Malisev, Vjacseszlav Alekszandrovics (szül. 1902) — 185
Man, Henri de (1886—1953) — 59
Maniu, Iuliu (1873—1952) — 272, 384
Mannerheim, Carl Gustav Emil (1867—1951) — 84, 328
Manstein, Erich (szül. 1887) — 206, 224, 318
Manszura, Ali — 130
Manuilszkij, Dmitrij Zaharovics (1883—1959) — 574
Mao Ce-tung (szül. 1893) — 497
Mareszjev, Alekszej Petrovics (szül. 1916) — 228
Marinello, Juan (szül. 1898) — 566
Marshall, George Catlett (1880—1959) — 171, 192—193, 195—196, 438
Martinov — 401
Maszlennyikov, Ivan Ivanovics (szül. 1900) — 209, 334
Matroszov, Alekszandr Matvejevics (1924—1943) — 213
Matsuoka, Yosuke (1880—1946) — 107, 166, 521
Matyevoszjan, Szamvel Minaszovics (szül. 1912) — 114
Mazanyik, Jelena Grigorjevna (szül. 1914) — 248
Medvegyev, Dmitrij Nyikolajevics (szül. 1898) — 340
Melnyik, J. I. — 245
Menzies, Robert Gordon (szül. 1894) — 75
Mercier, Ernest (1878—1955) — 61
Mereckov, Kirill Afanaszjevics (szül. 1897) — 211, 315, 326, 524—525
Metaxasz, Ioannisz (1871—1941) — 47, 50
Mihajlović, Draža (1893—1946) — 299, 301, 393—394

Mihály, I., Hohenzollern-Sigmaringen (szül. 1921) — 83, 384, 386
Mihov, Nikola (1887—1945) — 274
Mikojan, Anasztasz Ivanovics (szül. 1895) — 105
Mikołajczyk, Stanisław (szül. 1901) — 371, 375, 441
Model, Walter (1891—1945) — 224, 228, 330, 369
Mohammad Reza Pahlavi Arya Mehr (szül. 1919) — 130
Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics (szül. 1890) — 108, 283
Montgomery, Bernard Law (szül. 1887) — 216, 347—349, 354, 358, 469, 478
Moore-Brabazon, John Theodor (szül. 1884) — 125
Morgan, John Pierpont (1867—1943) — 79, 265, 434
Morgenthau, Henry (szül. 1891) — 359
Morrison, Herbert (szül. 1888) — 43
Mosley, Oswald (szül. 1896) — 29, 42
Moszkalenko, Kirill Szemjonovics (szül. 1902) — 234
Moulain, Jean (1899—1943) — 308
Mountbatten, Louis Francis Albert Victor Nicolas (szül. 1900) — 482
Muhammed Al-Munszif (megh. 1947) — 544
Muhammed, V. (Szidi M. Ben Juszef; 1910—1961) marokkói szultán, 1957-től király — 547
Munk, Kaj (1898—1944) — 365
Muraviev, Konsztantin (szül. 1894) — 388
Musanov, Nikola (szül. 1872) — 388
Mussert, Anton (1894—1946) — 59, 569
Mussolini, Benito (1883—1945) — 17, 38—39, 41, 47, 62, 239, 263—266, 268, 306, 350, 366—368, 453, 541, 574
Muzaffar, Ahmed (szül. 1889) — 519
Müller, Johann — 26

Náday István — 405
Naganov, Alekszej Fjodorovics (1915—1941) — 114
Nagumo (szül. 1886) — 171—172
Nahasz-pasa, Musztafa al (szül. 1876) — 545—546
Nálepka, Jan (1912—1943) — 235, 341
Napoleon, I., Bonaparte (1769—1821) — 261
Naumov, Mihail Ivanovics (szül. 1908) — 244, 338, 341
Nedić, Milan (1882—1946) — 569
Nehru, Jawaharlal Pandit (1889—1964) — 165
Nelson, Donald (1888—1959) — 496
Neubauer, Theodor (1890—1945) — 260
Ne Vin (szül. 1910) — 504
Nilsson, Harald Torsten Leonard (szül. 1905) — 568
Nimitz, Chester William (szül. 1885) — 174, 482—483, 540
Nomura, Kitisaburo (szül. 1887) — 169—170
Novomeský, L. — 400
Nowotko, Marceli (1893—1942) — 291—292
Nukrasi, Mahmud (1886—1948) — 546
Nye, Gerald P. (szül. 1892) — 126, 430
Nyesztercsuk, Nyikolaj Vasziljevics (1901—1941) — 114
Nyesztyerovszkij, D. J. — 247

Obrazcov, Vlagyimir Nyikolajevics (1874—1949) — 122
Obrucsev, Vlagyimir Afanaszjevics (1863—1956) — 122
Oktyabrszkij, Filipp Szergejevics (szül. 1899) — 118, 322
Olcsanszkij, Konsztantyin Fjodorovics (1915—1944) — 322
Ollenhauer, Erich (szül. 1901) — 568
Orlov, Konsztantyin Dmitrijevics (szül. 1920) — 228
Ortiz, Roberto Marcelino (1886—1942) — 558
Osmeña, Sergio (szül. 1878) — 513
Osóbka-Morawski, Edward (szül. 1909) — 374, 381
Osztapenko, Ilja A. (megh. 1944) — 408

Paasikivi, Juho Kusti (1870—1956) — 327
Pahlavi, Reza I. Ahmed Reza; Mohammad Reza
Pahomov, Alekszej Fjodorovics (szül. 1900) — 139
Paleckis, Justas Ignovics (szül. 1899) — 96
Pamadji (megh. 1943) — 507
Panfilov, Ivan Vasziljevics (1893—1941) — 137
Papandreu, Geórgiosz (szül. 1888) — 414—415
Papen, Franz von (szül. 1879) — 276
Parks, Floyd L. (1896—1959) — 472
Parodi, Alexandre (szül. 1901) — 357
Parri, Ferruccio (szül. 1890) — 368
Patton, George S. (1885—1945) — 370
Paulus, Friedrich (1890—1957) — 88, 184, 205—208, 259
Pavelić, Ante (1889—1959) — 301
Pavlov, Jakov Fjodorovics (szül. 1917) — 186
Pavlovszkij, Fjodor Illarionovics (szül. 1908) — 120
Pavlovszkij, Mihail Ivanovics (szül. 1891) — 244
Pelz, Antoine (szül. 1895) — 355
Peña, Lázaro (szül. 1910) — 566
Peralta, Macario — 510
Péri, Gabriel (1902—1941) — 307, 575
Perna, Lembit Abramovics (szül. 1903) — 334
Perón, Juan Domingo (szül. 1895) — 559—560
Perov, V. — 120
Pétain, Henri Philippe (1856—1951) — 37, 39—40, 43, 60—62, 218, 361
Péter, II. (Petar Karađorđević; szül. 1923) — 302, 398

Péter, III. (Pjotr Fjodorovics; 1728—1762) — 454
Petkov, Nikola (1889—1947) — 392
Petrjajev, Alekszandr Akimovics (1925—1944) — 330
Petrov, Ivan Jefimovics (1896—1958) — 232, 334
Peyer Károly (1881—1956) — 85, 273, 568
Pieck, Wilhelm (1876—1960) — 345, 574
Pierlot, Hubert (szül. 1883) — 59, 363—364
Pineau, Christian (szül. 1904) — 71
Pirogovszkij, Alekszandr Szidorovics (1897—1943) — 247
Pirow, Oswald (szül. 1890) — 77
Pius, XII. (Eugenio Pacelli; 1876—1958) — 78
Podlasz, Kuzma Petrovics (1893—1942) — 181
Pokriskin, Alekszandr Ivanovics (szül. 1913) — 333—334, 587
Polbin, Ivan Szemjonovics (1905—1945) — 381
Polevoj, Borisz Nyikolajevics (Kampov; szül. 1908) — 418
Popitz, Johannes (szül. 1884) — 346
Popławski, Stanisław (szül. 1902) — 456
Popov, A. I. — 335
Popov, Markijan Mihajlovics (szül. 1902) — 227, 316
Poser, Magnus (1907—1944) — 260
Postma — 312
Potapov, Alekszej Sztyepanovics (szül. 1904) — 180
Prédat — 35
Prestes, Luís Carlos (szül. 1898) — 562
Probst, Christopher (megh. 1943) — 260
Puhov, Nyikolaj Pavlovics (szül. 1895) — 225
Purić, Božidar (szül. 1891) — 394
Purkajev, Makszim Alekszejevics (1894—1953) — 525

Quisling, Vidkun (1887—1945) — 31, 54, 59, 304—305, 569

Rahmanov (megh. 1940) — 158
Rahmanyinov, Szergej Vasziljevics (1873—1943) — 280
Rak, Pavel Nyikolajevics (1910—1944) — 330
Rallisz, Dimitriosz — 304
Ramírez, Pedro Pablo (szül. 1884) — 559
Ramsay — 29
Ramsay, Alexander Robert (szül. 1881) — 347—348
Ramsay, Carl Henrik (1886—1951) — 269
Rangell, Johan Wilhelm (szül. 1894) — 84
Rebbert — 71
Reimann, Max (szül. 1898) — 345
Reinhardt, Hans (szül. 1887) — 378
Rendulić, Lothar (szül. 1887) — 464, 470
Renner, Karl (1870—1950) — 452
Rensburg — 76
Reynaud, Paul (1878—1966) — 25, 39—40
Reza sah l. Ahmed Reza
Ribalko, Pavel Szemjonovics (1894—1948) — 158, 234, 333
Ribar, Ivo L. (1916—1943) — 301
Ribbentrop, Joachim von (1893—1946) — 168, 267, 328
Ríos, Morales Juan Antonio (1888—1946) — 564
Ripka, Hubert (1895—1958) — 296
Rogulski, J. — 20
Rogyimcev, Alekszandr Iljics (szül. 1905) — 186
Rokosszovszkij, Konsztantyin Konsztantyinovics (szül. 1896) — 137, 142, 144, 186, 203, 206—207, 225, 329, 378, 455
Rol-Tanguy — 356—357
Romazanov, F. Z. — 186
Rommel, Erwin (1891—1944) — 47, 200—201, 215—216, 268, 349
Roosevelt, Franklin Delano (1882—1945) — 37, 74, 77—80, 105, 123—125, 127, 129, 131, 169, 171—172, 190—199, 212, 214, 219—220, 276, 281—287, 359, 361, 428, 430, 437—438, 440—441, 454, 478, 491, 496, 543, 555
Rosenberg, Alfred (1893—1946) — 148—149
Rotmisztrov, Pavel Szemjonovics (szül. 1901) — 227
Röchling — 177
Rudnyev, Szemjon Vasziljevics (1899—1943) — 244
Rumjancev, Nyikolaj — 261
Rundstedt, Gerd von (1875—1953) — 33, 116, 349
Rydz-Śmigły, Edward (1886—1941) — 20
Ryti, Risto (1889—1956) — 83—84, 269, 328

Sablovszkij, Vlagyimir Vasziljevics (1908—1941) — 114
Saefkow, Anton (1903—1944) — 260—261, 345—346
Saillant, Louis (szül. 1910) — 71, 579
Sampaix, Lucien (1899—1941) — 307, 575
Sănătescu, Constantin (1885—1947) — 386
Saracoglu, Sükrü (1887—1953) — 63—64, 276
Sarifuddin, Amir (1907—1948) — 507
Sauckel, Fritz (1894—1946) — 178, 257—258
Scappini, Remo (szül. 1908) — 453
Scavenius, Erik (1877—1961) — 306
Schellenberg, Walter (szül. 1911) — 445
Schevenels — 568
Schlieffen, Alfred von (1833—1913) — 24
Schmeer, Heinrich — 26

Schmielen — 445
Schneller, Ernst (1890—1944) — 345
Scholl, Hans (1918—1943) — 260
Scholl, Sophie (1921—1943) — 260
Schőnherz Zoltán (1905—1942) — 85
Schörner, Ferdinand (szül. 1892) — 315, 464, 466, 470
Schulze-Boysen, Harro (1909—1942) — 178
Schumann, Georg (1886—1945) — 260
Schuster, Alfredo Ildefonso (1880—1954) — 453
Schwerin von Krosigk, Johann Ludwig (szül. 1887) — 469
Scobie, Ronald Mackenzie (szül. 1893) — 414
Scsedrin, Grigorij Ivanovics (szül. 1912) — 235
Scserbakov, Vlagyimir Ivanovics (szül. 1901) — 336
Seldte, Franz (szül. 1882) — 469
Sémard, Pierre (1887—1942) — 307, 575
Seng, Willi (1909—1944) — 82
Senik, Muhammed — 544
Sevcova, Ljubov Grigorjevna (1924—1943) — 247
Seyffordt, Hendryk Alexander (1872—1943) — 311
Seyss-Inquart, Arthur (1892—1946) — 59, 70
Shigemitsu, Mamoru (1887—1957) — 540
Sieg, John (1903—1942) — 82, 178
Sikorski, Władysław (1881—1943) — 66—67, 371
Sima, Horia — 83
Simizu Noritzune — 534
Simon, Gustaw — 312
Simon, John O. (1873—1954) — 27
Simović, Dušan (szül. 1882) — 49
Sinclair, Archibald (Henry MacDonald; szül. 1890) — 32
Sipin, Pavel Vasziljevics (1914—1943) — 235
Široký, Viliam (szül. 1902) — 296
Skorzeny, Otto — 406
Slanský, T. — 400
Šmidke, Karol (1897—1952) — 399—400
Smirev, Minaj Filippovics (szül. 1891) — 243
Smith, Walter Bedell (1895—1961) — 78, 288, 348, 428
Smuts, Jan Christian (1870—1950) — 76
Solohov, Mihail Alekszandrovics (szül. 1905) — 102, 418
Spaatz, Carl (szül. 1891) — 470
Speer, Albert (szül. 1905) — 177, 258, 444, 458—459, 469
Šramek, Jan (1870—1956) — 296
Starzyński, Stefan — 20
Stauffenberg, Claus Schenk von (1907—1944) — 346, 354
Stauning, Thorwald (1873—1942) — 58, 67
Steinmetz Miklós (1913—1944) — 408
Stimson, Henry (1867—1950) — 78, 193, 478, 491
Stumpf, Hans Jürgen — 470
Šubašić, Ivan (1892—1955) — 394, 398
Sukajev, Mihail Illarionovics (szül. 1907) — 340, 342
Sukajjat (megh. 1943) — 507
Sukarno, Ahmed (szül. 1901) — 506—508, 539—540
Sumilov, Mihail Sztyepanovics (szül. 1895) — 185, 226
Suzuki, Kantaro (1867—1948) — 522
Šverma, Jan (1901—1944) — 296, 400, 403
Svernyik, Nyikolaj Mihajlovics (szül. 1888) — 121, 333
Svoboda, Ludvík (szül. 1895) — 211, 234, 325, 401
Świerczewski, Karol (Walter tábornok; 1897—1947) — 456, 458

Szaburov, Alekszandr Nyikolajevics (szül. 1908) — 235, 242, 244—245
Szadcsikov, Ivan Fjodorovics (szül. 1909) — 338
Szaksze, Anna Ottovna (szül. 1905) — 418
Szálasi Ferenc (1897—1946) — 406, 446
Szandasz, Aposztolosz (szül. 1922) — 72
Szarafanov, N. I. (megh. 1942) — 186
Szarafisz, Sztefanosz (1890—1957) — 303—304
Szilárd Leó (szül. 1898) — 491
Szimonov, Konsztantyin (Kirill) Mihajlovics (szül. 1915) — 418
Szirri, Huszein (szül. 1892) — 545
Szmetanyin, Konsztantyin Alekszandrovics (szül. 1898) — 521
Szmirnov, Jurij Vasziljevics (1925—1944) — 329
Szoboljev, Leonyid Szergejevics (szül. 1898) — 418
Szofronov, Georgij Pavlovics (szül. 1893) — 118
Szokolov, Nyikolaj Alekszandrovics (szül. 1903) — 328
Szokolovszkij, Vaszilij Danyilovics (szül. 1897) — 227, 324
Szombathelyi Ferenc — 272
Szotnyikov, Ivan (megh. 1942) — 151
Sztálin (Dzsugasvili), Joszif Visszárionovics (1879—1953) — 100, 102, 105, 108, 114—115, 131, 284, 417, 437—438, 440, 480
Sztójay Döme (1883—1946) — 405
Szu Jung-csang (szül. 1889) — 540
Szung Ce-ven (szül. 1891) — 495
Szurkov, Alekszej Alekszandrovics (szül. 1899) — 418
Szuskin, Lev Mihajlovics (szül. 1912) — 235

Taft, Robert Alphonso (1889—1953) — 429
Talvela, Paavo Juho (szül. 1897) — 84
Tanner, Väinö Alfred (szül. 1881) — 84, 568
Tao Hszi-seng (szül. 1893) — 493

Taranuscsenko, N. M. — 245
Taratuto, Nyikolaj Vasziljevics (szül. 1903) — 320
Taruc, Luís (szül. 1913) — 510
Taylor, Myron Charles (szül. 1874) — 78
Tedder, Arthur William (szül. 1890) — 347—348, 470
Teleki Pál (1879—1941) — 85
Teller Ede (szül. 1908) — 491
Terboven, Joseph (1898—1945) — 59, 67
Tessier, Gaston (1887—1960) — 71
Thakiu Than Thun (szül. 1910) — 504
Thälmann, Ernst (1886—1944) — 260, 354
Thesen, Mathias (1891—1944) — 345
Thorez, Maurice (1900—1964) — 70, 360, 574
Thyssen, Jan — 310—311
Tillon, Charles (szül. 1897) — 70
Tiso, Jozef (1887—1947) — 56, 297, 341, 399—400
Tito (Broz), Josip (szül. 1892) — 48, 299, 301—302, 394, 398
Togliatti, Palmiro (Ercoli; 1893—1964) — 366, 574
Togo, Sigenori (1882—1950) — 169, 486
Tojo, Hideki (1884—1948) — 166, 169, 486, 488
Tolbuhin, Fjodor Ivanovics (1894—1949) — 231, 320, 322, 384, 407
Tollet, André — 357
Tolsztoj, Alekszej Nyikolajevics (1882—1945) — 102, 418
Tolsztoj, Lev Nyikolajevics (1828—1910) — 144
Tóth József (1916—1944) — 340—341
Tretyjakovics, V. — 247
Tribuc, Vlagyimir Filippovics (szül. 1900) — 212, 378
Truman, Harry (szül. 1884) — 125, 430—431, 454, 474, 478—480, 491—492, 523
Tuka, Vojteh (1880—1947) — 297
Tulasne, Jean Louis (1912—1943) — 228
Tupikov, V. I. (megh. 1941) — 117
Turkenyics, Ivan — 247
Tvardovszkij, Alekszandr Trifonovics (szül. 1910) — 418

Tyimosenko, Szemjon Konsztantyinovics (szül. 1895) — 112, 115, 181, 184, 213
Tyitajev, Vaszilij Pavlovics (1922—1942) — 186
Tyulenyev, Ivan Vlagyimirovics (szül. 1892) — 188, 208
Tyulenyin, Szergej Gavrilovics (megh. 1943) — 247

Ubico, Jorge (szül. 1878) — 558
Umanszkij, Konsztantyin Alekszandrovics (1902—1945) — 127
Urich, Robert (1903—1944) — 82, 178
U Szo (1900—1948) — 502

Vandenberg, Arthur (1884—1951) — 429
Vang Csing-vej (1884—1954) — 154—155, 493—494, 569
Vares, Iohannes Jakovics (1890—1946) — 96
Vargas, Getulio Dornelles (1883—1954) — 557, 562
Vargas, Jorge (szül. 1890) — 508
Váriházi Oszkár — 408
Vasziljevszkij, Alekszandr Mihajlovics (szül. 1895) — 185, 203, 379, 524—525
Vatutyin, Nyikolaj Fjodorovics (1901—1944) — 182, 203, 210, 225, 233—234, 319, 321
Vavilov, Szergej Ivanovics (1891—1951) — 122
Vegyenyejev, Borisz Jevgenyjevics (1884—1946) — 122
Versigora, Pjotr Petrovics (1905—1963) — 338, 340—342
Vilar, César — 566
Villon, Pierre (szül. 1901) — 355
Vlagyimirszkij, L. A. — 232
Vlaszov, Andrej Andrejevics (1900—1946) — 240, 468
Volszkij, Vaszilij Tyimofejevics (szül. 1897) — 205
Vo Nguyen Giap (szül. 1911) — 501
Voronov, Nyikolaj Nyikolajevics (szül. 1899) — 206—207
Vorosilov, Kliment Jefremovics (szül. 1881) — 115
Vorozsejkin, Arszenyij Vasziljevics (szül. 1912) — 334
Vögler, Albert (1877—1945) — 177

Wagner, Gerhard (szül. 1898) — 469
Wainwright, Jonathan (1883—1953) — 511
Wallace, Henry (szül. 1888) — 430, 495—496
Wallenberg — 459
Wavell, Archibald, Percival (1883—1950) — 520
Weichs, Maximilian (1881—1954) — 184
Weinert, Erich (1890—1953) — 345
Weisskopf, Viktor Friedrich (szül. 1903) — 491
Weiss Manfréd (1857—1922) — 273
Weizsäcker, Ernst (szül. 1882) — 445
Welles, Sumner (szül. 1892) — 78, 124, 127
Wenck, Walter — 461
Wendel — 29
Wendel, Henri de (szül. 1913) — 29
Werth Henrik (szül. 1881) — 86, 272
Weygand, Louis Maxime (1867—1965) — 25, 37, 39
Wheeler, Burton Kendall (szül. 1882) — 126
Willkie, Wendell Lewis (1892—1944) — 79
Wilson, Samuel Herbert (1873—1950) — 575

Winant, John Gilbert (1889—1947) — 124, 190
Winckelman, Henri Gerard (1876—1952) — 36
Wolff, Karl — 445—446, 454
Woll, Matthew (1880—1956) — 572
Woodhouse, Christopher Montagu (szül. 1917) — 303
Wood, Kingsley (1881—1943) — 27

Yamamoto, Izoruki (1884—1943) — 170
Yonai, Mitsumasa (1880—1948) — 166
Yoshijiro Umezu (1882—1949) — 540

Zaharov, Georgij Fjodorovics (1897—1957) — 329
Zaharov, Matvej Vasziljevics (szül. 1898) — 319
Zajcev, Vaszilij Grigorjevics (szül. 1915) — 187
Zangen, Wilhelm (szül. 1891) — 177
Zaszlonov, Konsztantyin Szergejevics (1910—1942) — 119
Zdorovcev, Sztyepan Ivanovics (1916—1941) — 114
Zeidel, Hans Georg von — 84
Zemnuhov, Ivan Alekszandrovics (1923—1943) — 247
Zimma, B. — 340
Zubacsev, Ivan Nyikolajevics (1897—1941) — 114
Zubrzycki, Franciszek (1902—1942) — 291
Zymierski, Michał (szül. 1890) — 372

Zsadov, Alekszej Szemjonovics (szül. 1901) —227
Zsdanov, Andrej Alekszandrovics (1896—1948) — 574
Zseltov, Alekszej Szergejevics (szül. 1904) — 407
Zsigyilov, Jevgenyij Ivanovics (szül. 1899) — 181
Zsitomirszkij, A. — 258
Zsukov, Georgij Konsztantyinovics (szül. 1896) — 133, 185, 203, 321, 377, 455, 470, 587
Zsukov, Gavriil Vasziljevics (szül. 1899) — 118
Zsukov, Mihail Petrovics (szül. 1917) — 114

FÖLDRAJZI NEVEK MUTATÓJA

Aachen — 22, 358, 360
Aalborg — 306
Abbeville — 18, 33
Abesszínia l. Etiópia
Acton — 434
Adige Autonóm Terület — 214
Admiralitás-szigetek — 174, 484
Adriai-tenger — 283, 369
Afrika — 10—11, 41, 45—46, 63, 75—77, 116, 189, 192, 194—195, 198—199, 216, 262, 303, 312, 436, 541—553, 582, 590, 594
Ahtuba — 250
Aisne-folyó — 37, 39
Akkerman — 98 — L. még Belgorod-Dnyesztrovszkij
Aktyubinszk — 419
Åland (Ahvenanmaa)-szigetek — 84
Albánia — 5, 10, 48, 50, 350, 396, 411—413, 570, 576
Alekszin — 134
Aleut-szigetek — 489
Alexandria — 215
Algéria — 217, 541—544
Algír — 216—217
Alma-Ata — 434
Alpok — 39, 360, 445 — L. még Juliai Alpok
Alsó-Szilézia — 381
Altaj — 419, 423
Amelin — 372
Amerika — 9, 11—13, 26, 48, 73, 77—80, 94, 97, 105—106, 123—127, 129, 131, 158, 168—171, 174—175, 177, 179, 191—196, 198—199, 215—220, 222—223, 265, 268—269, 272—273, 278—284, 286—287, 304, 308—309, 344, 346—355, 357—363, 366, 368—370, 376, 388, 393—394, 398, 401, 405, 413, 415, 426, 428—431, 434, 437—438, 440—442, 445—450, 452—455, 458—461, 464, 466—475, 479—486, 488—493, 495—496, 504, 509—515, 523, 537, 540—541, 543—545, 547—549, 555—560, 562—566, 570—575, 577—578, 581, 590—591, 593, 595
Amerikai Egyesült Államok — 5—9, 13, 15, 25, 37, 41, 43, 45, 62, 71, 74, 77—80, 88, 94, 97, 105, 107—108, 123—125, 127—129, 131, 166—172, 174—175, 179, 189—194, 196—197, 199, 212, 215—220, 222, 262, 264—266, 268—270, 272—273, 275—288, 293, 304, 313—314, 327—328, 347—349, 359, 361—362, 369, 376, 384, 388, 391, 393—394, 398, 405—406, 410, 426—431, 434—435, 437—438, 440—442, 444—445, 447—448, 451, 454, 458, 468, 470—472, 474—475, 478—483, 487—489, 491—493, 495, 497, 508, 512—514, 516, 522—523, 525, 532, 536—537, 542—543, 545, 547—548, 554—558, 560, 562—566, 568, 571—572, 574, 577, 586, 588, 590—591, 593, 595
Amfilohia — 414
Amfissza — 414
Amoj (Hsziamen) — 496
Amsterdam — 69—70, 311, 568, 578—579
Amur-folyó — 525, 530—531, 534—535
Amursztal — 249
Anapa — 188
Andalsnes — 32
Andhra — 164

Andreapol — 145
Anglia — 5—9, 12—13, 15—16, 21—22, 25, 28, 30, 33, 35, 37—38, 40—45, 47, 52—53, 58, 62—64, 67—68, 71—74, 76—77, 79—80, 87—88, 90—91, 93—94, 105, 107—108, 110, 123—124, 126—131, 163—170, 172, 174, 179, 189—191, 193—194, 198—199, 215, 219—220, 222, 262, 264—266, 268, 270, 273, 275—278, 280—286, 288—289, 293, 304, 310, 313—314, 346—349, 351—353, 359—362, 364—365, 369—370, 374, 376, 384, 388, 391, 393—394, 398, 405—406, 410, 429, 431—438, 440—442, 444—445, 447—448, 451, 458, 468, 471, 474—475, 478—483, 485, 487, 491—493, 502, 505, 514, 516, 522, 532, 542—543, 545—548, 554, 556, 558, 560, 568, 571—574, 577, 586, 588, 590—591, 593, 595 — L. még brit szigetek, Nagy-Britannia
Angol-Egyiptomi Szudán — 46
Ankara — 64, 276, 384, 387
Antigua-szigetek — 79
Antonovo — 241
Antwerpen — 69, 358—360, 363
Anzio — 350—351
Appenninek — 351, 580 — L. még Etruszk Appenninek
Appennini-félsziget — 8, 268
Aranypart — 550, 552
Arave — 483
Ardennek — 33, 310, 312, 364, 369—370, 429, 432, 447
Argentan — 355
Argentína — 474, 556, 558—560
Argentínai-öböl — 129
Arguny-folyó — 525
Arhangelszk — 90
Armavir — 188, 208—209
Arnhem — 360, 364
Assam — 515
Aszenovgrád — 390
Asztrahány — 204
Athén — 50, 303—304, 359, 414—415
Atlanti-óceán — 8, 12, 24, 80, 110, 129, 222—223, 282, 348, 359, 556
Auschwitz (Oświęcim) — 54, 291, 377, 583
Ausztrália — 17, 74—75, 173—175, 200, 279, 313, 436—437, 475, 482—483, 485, 540
Ausztria — 5, 10—11, 22, 85, 261, 284—285, 391, 398, 445, 450—452, 460, 472, 567, 581
Avranches — 354
Azerbajdzsán — 419
Azovi-tenger — 145, 209, 211, 231—232, 236—237, 322
Ázsia — 5, 8, 10, 14, 72, 76, 87, 174, 214, 491, 502, 505, 536, 569, 571, 573, 582—583, 586, 590, 594—595

Bac Giang — 501
Bac Kan — 500—501
Bac Ninh — 501
Bacolod — 510
Bácska — 10, 62, 86, 407
Bac Son — 163, 500
Bagdad — 52
Bahama-szigetek — 79
Baja — 406
Bajkálontúl — 525, 530, 534
Bajorország — 82, 260, 285
Baker-sziget — 483
Baku — 25, 99
Balaton — 411
Balikpapan — 485
Balkán — 5, 7, 44, 47—49, 64, 83, 87, 105—108, 210, 219, 265, 272, 276, 281—283, 286, 303—314, 318, 349, 359, 387, 394, 396, 412, 414
Baltikum — 10, 84, 93, 96—97, 105, 107, 111, 119, 148, 240, 314—316, 326, 330, 332, 334—335, 370, 403
Balti-tenger — 31, 98, 107, 111, 211, 236, 326—327, 335, 378, 380, 480
Bandung — 507
Banská Bystrica (Besztercebánya) — 400—401, 403
Baranovicsi — 329
Bardia — 46
Barents-tenger — 9, 202
Bari — 394
Bastogne — 370
Bataan-félsziget — 172
Batajszk — 209
Batangas — 511
Batávia — 173 — L. még Djakarta
Batum — 25
Bawit — 509
Bázel — 22, 360
Bécs (Wien) — 11, 49, 83, 359, 369, 383, 411, 451, 473
Bécsújhely (Wienerneustadt) — 410
Bejrut — 37
Belfast — 45
Belfort — 22, 358, 360

Belga Kongó — 548—550, 552—553
Belgium — 10, 12—13, 22, 24, 29, 33, 35—37, 59, 68—69, 72, 80—81, 88, 128, 151, 166, 258—259, 282, 310—311, 313, 349, 360, 363—365, 374, 408, 548, 568—569
Belgorod — 211, 223, 227, 229
Belgorod-Dnyesztrovszkij — 384 — L. még Akkerman
Belgrád (Beograd) — 49, 393, 396—399
Belorusz SZSZK (Belorusszia) — 10—11, 93, 113, 119, 123, 148, 150—151, 229—230, 237, 239—245, 248, 314—315, 324—326, 329—330, 332, 334, 337—338, 340, 342, 374, 418—419, 424, 426, 442, 474, 581 — L. még Nyugat-Belorusszia
Bengália — 164, 515—516, 518
Bengál-öböl — 174
Benghazi — 200, 215—216
Berezina — 113, 261, 330
Bergen — 31
Berghof — 88
Bergyicsev — 113, 319
Berlin — 9, 11, 15, 17, 26—27, 45, 47, 52, 63, 78, 82—83, 86—87, 108, 169, 178, 216, 241, 257, 260, 269, 275—276, 282, 305, 377—378, 380—381, 410, 438, 448, 454—456, 458—464, 470, 472, 474, 479—480, 516, 521
Bermuda-szigetek — 79
Beroun — 466
Besenkovicsi — 329
Besszarábia — 11, 83, 97—98
Besztercebánya — L. még Banská Bystrica
Białystok — 10—11, 148, 332
Bihač — 300—301
Bihar — 164, 515, 518
Bir-Hakeim — 200
Birmingham — 45
Bismarck-szigetek — 170, 483
Bizerta — 217, 220, 265
Blackpool — 577
Blagovescsenszk — 531
Bobrujszk — 230, 246, 315, 324, 329
Bohumín — 297
Bolgár Népköztársaság — 14
Bolívia — 313, 556
Bologna — 452
Bombay — 163—164, 515, 517—519
Bonn — 447
Bordeaux — 78, 307, 357
Borgerhout — 69
Borinage — 363
Boriszov — 329—330
Borneo — 170, 173, 485
Bosznia — 62, 71, 299—300, 302, 394
Bougainville-sziget — 483
Brandenburg — 381
Bratislava (Pozsony) — 297, 403
Brazília — 313, 554—558, 562—564
Brazzaville — 43
Brdói hegyek — 465
Brdy — 299
Bréma (Bremen) — 359
Bremerhaven — 359
Brenner-hágó — 454
Brescia — 369
Breslau (Boroszló) — 381, 455 — L. még Wrocław
Brest — 359
Breszt — 112—114, 245
Bretagne — 348—349, 354—355, 360
Brezno — 400
Březové Hory — 66
Bristol — 45
Brit Birodalom — 16, 22, 53, 73, 76, 80, 129, 169, 174, 437, 502, 504—505, 514, 516—517, 522, 588 — L. még Brit Nemzetközösség
Brit domíniumok — 8, 73—77, 431, 560
Brit Guayana — 79
Brit India — 517 — L. még India
Brit Kelet-Afrika — 549, 552
Brit Malájföld — 170
Brit Nemzetközösség — 434, 517 — L. még Brit Birodalom, brit domíniumok
Brit Nyugat-Afrika — 549, 552—553
brit szigetek — 42, 44, 68, 80, 124, 192—193, 349, 547, 588 — L. még Anglia, Nagy-Britannia
Brit Szomáli — 46
Brjanszk — 132—134, 151, 181, 188, 210, 224—225, 227—230, 233, 238, 242—245, 340—341
Brno — 65—66, 403, 464, 467
Brodi — 112, 333
Brüsszel (Bruxelles) — 36, 69, 568
Buchenwald — 354, 583
Buda — 408
Budapest — 273, 369, 405—411
Buenos Aires — 558—560
Bug l. Déli-Bug, Nyugati-Bug

Bukarest (București) — 83, 272, 386—387, 419
Bukovina — 11, 83, 97—98, 312
Bukrinszk — 234
Bulgária — 10, 12—13, 50, 62, 64, 86—87, 107—108, 273—274, 286, 325, 388—392, 396, 480—481, 570, 573, 575—576, 578—579
Burgasz — 389—390
Burma — 166, 169—170, 172—174, 359, 482—483, 486—488, 493, 495, 502—505, 514—517, 570—571
Bydgoszcz — 18, 58

Caen — 354
Calais — 353
Calcutta — 164, 515
Calumpit-folyó — 513
Campobasso — 268
Cannes — 357
Cao Bang — 163, 499—501
Carrara — 351
Casablanca — 216—217, 219—220, 265, 449
Caserta — 414
Cassino — 351
Catania — 265
Catanzaro — 268
Cattaro (Kotor) — 10
Cebu-sziget — 510
Čelákovice — 66
Celebesz — 170
Celebesz-tenger — 484
České Budějovice — 468
Ceylon — 174
Charleroi — 69
Chemnitz — 467
Cherbourg — 352
Chicago — 196
Chile — 555—556, 558, 564—565
Cirenaica — 46, 200—201, 216
Clermont-Ferrand — 71, 357
Cliveden — 574
Cocos-szigetek — 555
Colmar — 360, 447
Columbia — 313, 555—556, 558
Compiègne — 40, 60, 541
Constanța — 386
Corregidor-sziget — 172
Corrèze — 309
Costa Rica — 313, 555
Cotentin-félsziget — 352
Cottbus — 456
Coventry — 44—45, 434
Craiova — 86, 396
Crna Gora — 10, 62, 299—300, 394, 397
Częstochowa — 377

Csangcsiakou (Kalgan) — 530
Csangcsun — 530—531, 533
Csangsa — 495
Csecsen-ingus ASZSZK — 209, 214
Cseh-Morva Dombság — 299, 465
Cseh-Morva Protektorátus — 10, 56
Csehország — 66, 403, 464, 466
Csehszlovákia — 5, 10—14, 21, 35, 56, 65—66, 72, 81, 85, 128, 235, 290, 296—299, 313, 334, 340, 342, 383, 399—404, 408, 460, 463—468, 480, 570, 573, 575—576, 578, 592
Cseljabinszk — 249, 254, 419
Csendes-óceán — 8—9, 12, 75, 80, 87, 154, 166, 170—172, 174—175, 192, 195, 202, 235, 279, 282, 286, 359, 437, 479, 482—486, 488—493, 495, 497, 511—512, 514, 516, 521—522, 525, 530, 533—535, 540, 556, 586, 588
Csengcsou — 495
Csengtö (Zsoho) — 530, 533 — L. még Zsehol
Csepel — 273, 408
Cseretyi körzet — 150
Cserkasszi — 235
Cserkesz Autonóm Terület — 214
Csernovci — 321—322
Cserny — 144
Csernyigov — 119, 245
Csertkov — 321
Cshondzsin — 499, 530
Csicsihar — 530—531
Csilin (Kirin) — 531, 533
Csinan — 536
Csingtao — 154
Csir-folyó — 185, 205
Csolla-Namdo — 159
Csöngzsin — 160
Csud-tó — 316
Csungking — 154, 158, 493, 495—496
Csuszovoj — 249

Dachau — 54, 583

Dagö-sziget l. Hiiumaa
Dajran — 524
Dalaj-Nor — 530
Dalmácia — 10, 397
Dalnyij (Talien, Dajran) — 442, 523, 534
Dánia — 11—13, 30, 33, 58, 63, 67, 151, 275, 305—306, 349, 365—366, 408, 435, 454, 469, 569
Danzig l. Gdańsk
Dar es-Salaam — 552
Daugavpils — 112—113, 329
Deblin — 331
Debrecen — 341, 406, 409
Dél-Afrika — 76—77, 436, 514, 547—549, 551
Dél-afrikai Unió — 17, 76—77, 313, 435—436, 550
Dél-Amerika — 554, 556—557, 572 — L. még Latin-Amerika
Dél-Európa — 10, 264
Delft — 69
Delhi — 517
Déli-Bug — 148, 319—322
Délkelet-Ázsia — 5, 45, 106, 154, 166, 170, 173, 482—484, 487, 493, 502, 506, 521—522, 536 — L. még Közép-Kelet
Délkelet-Európa — 9, 47, 50, 145, 229, 265, 281, 290, 303, 322, 325, 332, 344, 350, 371, 440, 480, 593—594
Dél-Kínai-tenger — 486
Dél-Korea — 537
Dél-Rhodesia — 549—551
Dél-Szahalin — 11, 523, 531, 533
Dél-Tirol — 312
Dél-Vietnam — 163, 501
Dessau — 460
Deszkati — 303
Detroit — 197, 429
Dieppe — 12, 199, 359
Dijon — 40, 358
Dinant — 36
Diósgyőr — 273, 405, 407
Djakarta — 507—508, 539—540 — L. még Batávia
Dmitrov — 137
Dno — 316
Dnyeper — 83, 88, 113, 116—117, 210, 224, 229, 231—235, 237—238, 245, 319—321, 324, 329, 340
Dnyeprodzerzsinszk — 235, 238
Dnyepropetrovszk — 233, 235, 238, 248
Dnyeszter — 319—322
Dobrudzsa — 10, 86
Do Liung — 163
Dominika — 313, 555
Don — 181—182, 184, 187—189, 202—205, 208, 210, 272, 340
Don-kanyar — 182, 205
Don-vidék — 179
Donyec — 261 — L. még Északi-Donyec
Donyec-medence — 100, 116, 132, 141—142, 147, 181—182, 203, 210, 225, 229, 231, 237, 249, 254, 424
Dordogne — 309
Dorog — 85
Dorogobuzs — 151
Dráva — 391
Drezda (Dresden) — 448—450, 464, 467
Drogobics — 10, 244
Drvar — 394
Dubnica — 399
Duboszekovo — 137
Duklai-hágó — 401—402
Dumbarton Oaks (Washington) — 441, 474
Duna — 86, 232, 265, 285, 370, 386, 396, 408, 411
Dunkerque — 37, 50
Dvina — l. Nyugati-Dvina
Dyle-folyó — 24, 35—36
Dzsebibina — 220

Ecuador — 555, 557
Edessza — 50
Eger — 408
Egercsehi — 85
Egyiptom — 46—47, 62, 192, 196, 200—201, 215—216, 302, 359, 454, 545—547
El-Ageila — 46—47, 200, 216
El-Alamein — 201, 215—216
Elba — 13, 455, 459—461, 463—464, 469
El-Faser — 547
El-Geneina — 547
Ellice-szigetek — 483
Elzász — 360, 369—370
Elzász-Lotaringia — 10, 60, 360
Emmerich — 447
Enfidaville — 220
Épeirosz — 50
Erdély — 10, 83, 86, 312, 383, 402, 406—407
Erdélyi Kárpátok — 387
Erfurt — 460

Eritrea — 47, 547
Erlien — 530
Esbjerg — 306
Észak-Afrika — 8, 46, 48, 76, 192, 200—201, 214—220, 223, 309, 349, 437, 449, 514, 516, 541—547, 586, 591 — L. még Algéria, Északnyugat-Afrika, Francia Észak-Afrika, Marokkó, Tunézia
Észak-Amerika — 555—557, 562—563, 565, 572
Észak-Európa — 25, 304
Észak-Finnmark (Norvégia) — 365
Északi-Donyec — 147, 224
Északi-tenger — 24, 33, 202, 235
Észak-Kaukázus — 90, 187—188, 203, 208—209, 229, 231—232, 253
Északkelet-Afrika — 547
Északkelet-Kína (Mandzsúria) — 159, 168, 173, 494—495, 522—523, 530, 536
Észak-Korea — 160, 530, 537, 571, 575
Északnyugat-Afrika — 192—195, 215
Északnyugat-Európa — 348
Észak-oszét ASZSZK — 209, 214
Észak-Pecsora — 250
Észak-Rhodesia — 550, 553
Észak-Vietnam — 163, 500—501, 538
Észtország — 11, 93, 96—97, 113, 150, 248, 334, 337, 419
Észt SZSZK — 97
Etiópia (Abesszínia) — 5, 10—11, 38, 46—47, 313, 436, 547, 549, 586
Etruszk-Appenninek — 369
Eupen — 10, 59
Európa — 5, 7—10, 12, 41, 45—46, 48, 53—55, 62—64, 70, 72, 75, 77, 80—81, 87—88, 93, 103, 106, 110, 124—126, 129, 152, 154, 166, 169, 174, 179, 191—195, 198—199, 201, 214, 219, 222—223, 232, 239, 250, 259, 275, 281—283, 285, 313, 325—326, 340, 342, 347—348, 360, 362, 416, 431—432, 435—438, 440, 445, 448, 467, 469—470, 472, 478—481, 491, 502, 505, 514, 516, 523, 536, 541—542, 544, 548, 550—551, 554—556, 558, 564, 567, 569, 571, 573—574, 576, 579, 581—583, 586, 588, 590—591, 593—595
Ewina — 373

Faenza — 369
Falaise — 355
Fardikambo — 303
Fehér-tenger — 326—327
Fekete-tenger — 9, 111, 116, 118, 141, 145, 181, 188, 202, 208—209, 229, 231—232, 236, 315, 319, 322—323, 326, 386, 389, 568
Felső-Ausztria — 451
Felső-Olaszország — 367—368, 452
Felső-Stájerország — 451
Felső-Szilézia — 10, 18, 344, 377
Feltre — 266
Feodoszija — 145
Fesz — 543
Fethiye — 276
Finnország — 10—13, 25, 63, 83—84, 93—94, 105, 107, 110, 190, 269—270, 275, 324—329, 336, 454, 481, 568, 581
Finn-öböl — 94, 202, 235, 315—316, 326, 335
Flandria — 351
Flensburg — 471
Flórina — 50
Flossenbürg — 54
Formoza — 286 — L. még Tajvan
Földközi-tenger — 45, 47, 50, 64, 75, 195, 200—201, 215—216, 219—220, 265, 285, 350, 357, 413, 446, 549
Francia Birodalom — 22
Francia Egyenlítői Afrika — 43, 552
Francia Észak-Afrika — 196, 216—218, 541
Francia Indokína — 10, 170
Francia Marokkó — 541
Francia Nyugat-Afrika — 549
Franciaország — 5—10, 12—13, 15—18, 21—22, 24—25, 29—30, 33—44, 53—54, 59—60, 63—64, 66, 69—72, 74, 76—78, 80—81, 88, 90, 93—94, 102, 105—106, 128, 159—161, 166, 192—193, 195—196, 199, 217, 219—220, 258—259, 262, 281—283, 285, 306—311, 347—352, 354—363, 365, 374, 383, 408, 435, 438, 449, 471—472, 474, 480—481, 540—544, 548, 555, 567—570, 573, 575, 578, 581, 586, 590, 591, 595
Frankfurt-am-Main — 447
Frankfurt-an-der-Oder — 456, 461
Frisches Haff-öböl — 378
Friz-szigetek — 469
Fuceling — 155
Fugdin — 530
Fülöp-szigetek — 166, 170—173, 313, 484—489, 508—513, 570—571, 586

Gabon — 43
Gabrovo — 274, 390
Galápagos-szigetek — 555
Galaţi — 270
Galícia — 148
Gallabat — 547
Garapan — 484
Garigliano-folyó — 268, 350
Gazala — 200
Gdańsk (Danzig) — 10—11, 380
gdański tengermellék — 18, 20
Gdynia — 20, 380
Gelendzsik — 202
Gellérthegy (Budapest) — 408
Genova (Genua) — 453
Gent — 358
Gibraltár — 63, 90, 216
Gilbert-szigetek — 483—484
Glasgow — 45
Gleiwitz — 15
Glogau l. Głogów
Głogów (Glogau) — 381
Goldap — 111
Gomel — 230, 233, 238, 248
Gorgopotamosz-folyó — 303
Görögország — 12—13, 47—50, 54, 62, 64, 71—72, 83, 87, 263, 290, 302—304, 313, 350, 359, 396, 413—415, 570, 575, 586, 593
Grevena — 303
Grodno — 149, 329
Groznij — 25, 187—188
Grönland — 80, 555
Gruszka — 373
Grúzia — 419
Guadalcanal-sziget — 174, 483
Guayana l. Brit Guayana, Holland Guayana
Guam-sziget — 170, 172
Guatemala — 313, 555, 558
Guben — 456, 461
Gumrak — 205
Gzsatszk — 145
Gyernjanszk — 147, 179, 188, 203, 213
Gyeszna-folyó — 245, 340

Hadzsibejszkij-öböl — 340
Ha Giang — 501
Haiphong — 161
Haiti — 313, 555
Hajlar — 530
Hajnan-sziget — 11, 156, 536
Halász-félsziget — 94
Halhin-Gol-folyó — 106, 528
Halifax (Kanada) — 281
Halle — 460
Halun-Arsan — 530
Hamburg — 82, 178, 260, 285, 450, 459—460
Hamgjon-Namdo — 159
Hamhüng — 158, 160
Handaye — 63
Handlová (Nyitrabánya) — 66, 297
Hanko (Hangö) — 84
Hanko-félsziget — 94
Hanoi — 538
Harbin — 530—531, 533—535
Harkov — 141, 147—148, 152, 179—181, 210—211, 223, 229, 238, 240, 423—424
Ha Tinh — 501
Haute-Savoie — 309
Havanna — 555
Hawaii-szigetek — 170—171, 174—175, 482
Hel — 20
Helgoland — 469
Helsinki — 269, 328—329
Hercegovina — 62, 71—72, 299—300
Herszonesz-fok — 323
Hessen-Nassau — 359
Hiiumaa (Dagö)-sziget — 116, 335
Hilversum — 70
Himarë-hegység — 48
Hindusztán — 165
Hinnam — 160
Hiroshima — 13, 491—492
Hokkaido-sziget — 491
Holland Guayana — 555
Hollandia — 12—13, 33, 35, 54, 59, 69—72, 80—82, 88, 106, 151, 166, 168, 170, 174, 258, 282, 310—313, 349, 359—360, 364, 374, 469, 540, 555, 569, 595
Hollandia (Új-Guinea) — 484
Holm — 145
Honan — 157, 494—495
Honduras — 313, 555
Hongkong (Hsziangcsiang) — 169—170, 172
Honshu-sziget — 491

Hopej — 157, 494, 536
Horvátország — 10, 62, 87, 299—300, 397
Hotyin — 98
Hradec — 465
Hszingan — 535
Hue — 538
Huon-félsziget — 483
Huszt — 299
Hünnam — 499
Hvanhve — 499

Iași — 321—322, 384
Igorka-folyó — 107
Iharia — 164
Iljinka — 207
Ilmeny-tó — 316
Ilovlja — 250
Incsön — 158
India — 12, 17, 77, 90, 163—166, 169, 173, 313, 482, 503—504, 514—520
Indiai-óceán — 75, 130, 172, 174, 508
Indokína — 10, 12, 160—163, 166, 168—170, 487, 493, 499—501, 515, 538, 576
Indonézia — 11, 166—170, 173, 505—508, 536, 539—540, 595
Indramaju — 507
Irak — 52, 313, 546
Irán — 12, 52, 94, 130—131, 196, 203, 285, 313
Iri — 158
Irkutszk — 225
Írország — 73
Isztra-folyó — 137, 144
Isztria — 359, 398
Itália l. Olaszország
Ivanovo — 255, 423
Iwo Jima-sziget — 489
Izland — 11
Izmail — 98

Jahroma — 137, 144
Jajce — 300, 302
Jalta — 9, 340, 398, 437—438, 440—442, 446, 472, 474—475, 480, 497, 522—523, 577, 591
Jamaica-szigetek — 79
Jambol — 274, 390
Jamshedpur — 164
Jangce-folyó (Jangcecsiang) — 156
Janów — 342
Japán — 5, 8—14, 45, 80, 87, 106—107, 154—155, 159, 161—162, 166—172, 174, 179, 190, 195, 214, 286, 313, 359, 431, 436, 442, 479, 481—482, 486—495, 497—512, 516—517, 521—526, 530, 532—540, 546, 555, 556, 558—560, 565, 571, 574, 576—577, 582—583, 586—588, 590—591, 594—595
Japán-tenger — 490—491
Jaroszlavl — 114
Jaszenya (Jasiňa, Kőrösmező; ma: Jaszinya) — 66
Jasznaja Poljana — 144
Jáva — 170, 173, 505—508, 540
Jefremov — 144
Jelec — 144, 182
Jelgava — 330
Jelnya — 116
Jemen — 546
Jena — 260
Jenakijevo — 254
Jenan — 497
Jepifany — 144
Jilemnice — 466
Johore-tengerszoros — 172
Jordaan (Amsterdam munkásnegyede) — 70
Jugoszlávia — 10—13, 48—50, 62, 71—72, 86—87, 107—108, 263, 272, 290, 299—302, 313, 350, 383, 393—399, 408, 570, 573, 575—576, 578, 586
Juhnov — 146
Juliai Alpok — 11
Jura — 360
Juzsnaja Ozerejka — 209

Kabardin-balkar ASZSZK — 209, 214
Kairó — 72, 276, 284, 286, 303—304, 384, 481
Kalacs — 204
Kalambaka — 303
Kalgan l. Csangcsiakou
Kalinkovicsi — 324
Kalinyin — 133—134, 142, 144—146, 150, 152, 188, 213, 225, 229, 233, 242, 254, 315, 318, 323, 425
Kalmük ASZSZK — 214
Kalocsa — 407
Kaluga — 134
Kambodzsa — 10, 160, 501, 539

Kamcsatka — 533
Kamenyec-Podolszk — 245, 322
Kamerun — 43
Kamisin — 250
Kanada — 9, 17, 73—75, 199, 280—281, 304, 313, 349, 352, 354, 358, 434—435, 447, 475, 540, 571
Kandanghaur — 507
Kandanosz — 62
Kangvon — 159
Kanszu — 156—157, 494, 497
Kanton (Kuangtung) — 536
Kantyemirovka — 210
Kanyev — 319
Karacsaj Autonóm Terület — 214
Karaganda — 99, 249—250
Kardica — 303
Karél-finn SZSZK — 10—11, 314, 327
Karélia — 13, 94, 111, 326, 329, 336, 338
Karél-földszoros — 94, 117, 326—327
Karintia — 451
Karlovo — 274
Karlovy Vary — 467—468
Karlshorst — 470
Karolina-szigetek — 483—484
Kárpátok — 98, 234, 244, 321—322, 334, 340, 402—403 — L. még Erdélyi Kárpátok, Keleti Kárpátok
Kárpát-Ukrajna — 10—11, 56, 66, 86, 299, 334, 399, 402—404, 407
Karpeniszion — 303
Kasira — 138
Kassa — 272, 297 — L. még Košice
Kaszpi-tenger — 188, 447—448
Kasszala — 547
Kasztornoje — 210
Katanga — 548
Kattara-medence — 201
Kattegat tengerszoros — 31
Kaukázus — 141, 145, 179, 182—184, 187—188, 202, 208, 568 — L. még Észak-Kaukázus
Kaukázusontúl — 188, 203, 208—209, 419
Kaunas (Kovno) — 110, 329, 340
Kazahsztán — 121—122, 136, 250, 253, 419
Käkisalmi (Kexholm) — 94
Kecskemét — 408
Kelenföld — 407
Kelet-Afrika — 46—47, 76, 545, 550 — L. még Brit Kelet-Afrika
Kelet-Ázsia — 154, 166—168, 482, 487, 498, 506, 521, 536 — L. még Távol-Kelet
Kelet-Európa — 9, 219, 280, 290, 371, 407, 440, 443, 480
Keleti Kárpátok — 400, 402—403
Kelet-kínai-tenger — 489
Kelet-Poroszország — 11, 18, 111, 148, 285, 329—332, 334—335, 377—380, 455
Kenya — 46, 549, 552—553
Kercs — 322—323
Kercsi-félsziget — 145, 147, 152, 179—180, 237, 322—323
Kercsi-tengerszoros — 145, 232
Kexholm l. Käkisalmi
Kežmarok (Késmárk) — 66
Khartum — 547
Kiel — 261, 285
Kielce — 18, 57, 342, 373
Kijev — 92, 110—112, 114, 116—117, 229, 231—234, 237, 240, 244—245, 247, 319, 425
Kína — 10—12, 45, 154—156, 158—161, 166—168, 170, 173—174, 284, 286, 313, 441—442, 474—475, 481—482, 484, 487, 493—497, 509, 514, 516, 523, 525, 532—533, 536—537, 540, 560, 571, 575—576, 583, 586, 594—595
Kirgízia — 419
Kirin l. Csilin
Kirkines — 84, 336
Kirov — 326—327
Kirov-Csepeckij — 249
Kirovográd — 319
Kis-Hszingan-hegység — 531
Kisinyov — 322, 384, 386
Kispest — 408
Kladno — 65—66, 466
Klagenfurt — 451
Klaipeda (Memel) — 334—335
Klesheim — 264
Klin — 137, 142, 144
Koblenz — 60, 359
Kochanowce — 294
Kolai-öböl — 223
Kolberg — 380
Kolpino — 117
Kongó — 43, 548 — L. még Belga Kongó
Koppenhága — 365
Korall-tenger — 174—175

Korea — 11—12, 158—160, 167, 286, 482, 497—499, 521—523, 530, 533, 537—538, 570—571, 575, 583, 586, 595
Korosztyen — 112
Korszuny-Sevcsenkovszkij — 319—320
Kotzika — 309
Košice — 404, 466 — L. még Kassa
Kosovo Polje (Rigómező) — 391
Koton — 531
Kotor (Cattaro) — 10
Kotyelnyikovo — 206—207
Kovel — 245, 324
Kőbánya (Budapest) — 408
Königsberg (ma: Kalinyingrád) — 11, 378—379, 480
Köslin — 380
Közel-Kelet — 5, 25, 46—47, 52—53, 75, 90, 105, 174, 187, 216, 303, 545—546, 575
Közép-Afrika — 547—549
Közép-Amerika — 554, 557
Közép-Ázsia — 121, 122, 136, 419
Közép-Európa — 265, 283, 340, 344, 347, 359, 593—594
Közép-Kelet — 5, 52, 72, 77, 116, 187, 192, 413, 437
Közép-Luzon — 513
Középső-félsziget — 94
Kragujevác — 300
Krakkó (Kraków) — 10, 58, 291, 333
Kraljevo — 300
Krasznaja Poljana — 137
Krasznodar — 188, 208—209, 214, 254
Krasznodon — 247
Kremencsug — 233
Kréta — 50—51, 110, 303
Krím-félsziget — 10, 119, 132, 141—142, 145, 147, 179—181, 188, 202, 209, 231—232, 237, 270, 314—315, 321—322, 324, 338, 340, 437, 442
Krími földszoros — 235
Kristiansand — 31
Krivoj Rog — 235, 320—321, 324, 424—425
Krjukovo — 142
Krosno — 401
Kuala Lumpur — 172
Kuangcsou — 156
Kuba — 313, 555, 558, 565—566
Kubán-folyó — 188, 209, 224
Kubán-vidék — 179, 203, 254
Kubinka — 134
Kujbisev — 136, 252
Kujlin — 495
Kumanovo — 391
Kunszan — 158
Kuolajärvi — 94
Kurili-szigetek — 11, 170, 442, 523, 533, 535
Kurland — 455
Kurmuk — 547
Kurszk — 8, 152, 181, 210, 214, 223, 225—227, 231, 237—239, 245, 252, 257, 259, 261, 266, 270, 278, 282, 309, 425, 451
Kutno — 18, 377
Kuznyeck — 99, 249—250, 419
Küstrin — 380
Kvangzso — 159
Kyushu-sziget — 485, 490—491

Labinot — 412
Ladoga-tó — 94, 116—117, 138, 140, 147, 211—212, 315, 326
Laguna — 511, 513
Lama-folyó — 145
La Manche-csatorna — 33, 35—37, 219—220, 347, 349, 351—352
Lang Son — 500—501
Laosz — 10, 161, 501, 539
La Plata — 25
Latin-Amerika — 5, 11, 77, 172, 313, 474—475, 554—566, 571, 590 — L. még Dél-Amerika
Laval — 354
Le Havre — 359
Leiden — 69
Leipzig l. Lipcse
Lelcsici — 244
Lengyelország — 7, 10—18, 21—22, 26, 29, 35, 41, 54, 56—58, 65—67, 72, 80, 88, 92—93, 105, 128, 148, 230, 234, 285, 290—295, 313, 318, 331—332, 334, 340, 371—372, 374—375, 377—379, 381—383, 408, 429, 440—441, 480, 570, 573, 575—576, 578—579, 586, 588
Leningrád — 11, 90, 94, 111, 113—114, 116—117, 119, 122—123, 132, 138, 140—142, 145—147, 151—152, 179, 188—189, 202—203, 211—212, 242, 246, 254, 269, 277, 314—316, 318, 324, 326, 334—335, 338, 340
Lenino — 230
Léopoldville (újabban: Kinshasa) — 549

Lepel — 329
Lettország — 11, 93, 96—97, 113, 150, 248, 330, 332, 334—335, 337, 419
Letzeburg — 312
Leuven — 69
Leyte-sziget — 486, 510—513
Ležáky — 298
Liaoning — 536
Liaotung-öböl — 533
Libanon — 11, 25, 52—53, 413—414, 546
Líbia — 46—47, 200, 436, 541—542, 547
Lidice — 298
Liège — 59, 69, 358, 360, 363
Liepaja — 335, 378
Lille — 307, 568
Limburg — 69
Limoges — 357
Lindi — 552
Linji — 537
Linz — 451, 460
Lipcse (Leipzig) — 260—261, 460
Liptovský Hrádok (Liptóújvár) — 66
Liptovský Mikuláš (Liptószentmiklós) — 400
Lirostadt — 448
Lisszabon (Lisboa) — 265, 267
Litvánia, Litván SZSZK — 11, 93, 96—97, 113, 150, 248, 330, 332, 337, 374, 419
Liverpool — 45
Livni — 144, 151
Ljutyezs — 234
Łódź — 18, 20, 57—58, 377
Loire-folyó — 40, 355
Lojang — 495
Lombardia — 263
London — 17, 36, 38, 43, 45, 52, 66—67, 72—73, 78, 124, 126—130, 163, 179, 190, 192—196, 198, 265, 275, 280, 289, 292—293, 296, 299, 304, 308, 310—312, 361, 363—365, 371, 375, 441, 479, 520, 578—579
Longwy — 35
Los Alamos — 491
Losonc (Lučenec) — 85
Lotaringia — 80 — L. még Elzász-Lotaringia
Lozovaja — 147
Lublin — 54, 58, 111, 291—292, 342, 372—373, 375
lublini Lengyelország — 381
L'ubotín — 400
Lučenec l. Losonc
Luck — 112, 320
Ludwigslust — 460
Luga (város) — 316
Luga-folyó — 113, 316
Luxemburg — 10, 13, 29, 33, 35—36, 59—60, 80, 312, 358, 363—364
Luzon-sziget — 172, 486, 509—513
Lübeck — 460
Lvov — 10, 247, 326, 333
Lyon — 40, 71, 262, 358

Maas-folyó — 24, 363 — L. még Meuse
Macedónia — 10, 50, 62, 299, 303, 391, 397
Mačva — 300
Madras — 163—164, 515
Madrid — 37
Magdalena-öböl — 560
Magdeburg — 460
Maghreb-országok — 541, 543
Magnuszew — 331
Magnuszew-Pulawy — 377
Magnyitogorszk — 249—250
Magyarország — 10, 12—13, 62, 83, 85—86, 107—108, 110, 190, 210, 265, 272—273, 285—286, 324—325, 342, 369, 383, 387, 391, 396, 398, 405—411, 481, 575—576
Mainz — 447
Majdanek — 291, 583
Majkop — 187
Makao (Aomen) — 160
Makin-sziget — 483
Malacky (Malacka) — 299
Maláj-félsziget — 166, 168, 170, 172
Malájföld — 169, 172—173, 514, 516 — L. még Brit Malájföld
Malmédy — 10, 59
Malojaroszlavec — 134
Málta — 215
Mamaj-kurgán (Sztálingrád) — 186, 208
Manchester — 45
Mandzsukuo — 10, 155, 486, 522, 536
Mandzsúria — 5, 10, 159, 286, 442, 482, 521—525, 530, 533, 535—536 — L. még Északkelet-Kína
Manics-csatorna — 188
Manics-folyó — 208

Manila — 172, 489, 510—511, 513
Manilai-öböl — 172
Mariana-szigetek — 484—485, 489
Marienburg — 378
Mariupol — 148, 210, 237, 424
Marne-folyó — 39
Marokkó — 196, 216—217, 541—544
Marseille — 357
Marshall-szigetek — 170, 483—484
Marsza-Matruh — 201
Mauthausen — 54, 583
Mazuri-tavak — 378
Märköjärvi — 94
Mecovon — 303
Medvezsjegorszk — 326
Mers el-Kebir — 43
Messinai-tengerszoros — 268
Metz — 358
Meuse-folyó — 35—36 — L. még Maa
Mexikó — 313, 554—556, 558, 560—562, 573
Midway-szigetek — 175, 482
Milánó — 263—264, 367, 452—453
Minas Gerais — 564
Mindanao-sziget — 511—512
Mindoro-sziget — 486
Minszk — 110, 112, 114, 119, 138, 151, 240, 243, 247—248, 315, 329—330, 338
Miskolc — 407—408
Miskova-folyó — 206
Missouri állam — 430
Miszhako-hegy — 209
Miusz-folyó — 210, 231
Moçambique — 549
Modlin — 20
Mogiljov — 230, 243, 248, 329
Mogiljov-Podolszkij — 113, 319
Moldava — 113, 119, 123, 148, 248, 314, 322, 324, 337, 340, 384, 419
Moldavai SZSZK — 11, 98, 322, 386
Molocsnaja-folyó — 231, 234—235
Mongólia — 525—526, 528—530
Mongol Népköztársaság — 13—14, 442, 525—526, 528—530, 534—536
Moniho — 499
Montélimar — 357—358
Montmédy — 22
Montoire-sur-le-Loire — 61
Montpellier — 357
Moonsund-szigetek — 335
Morava-folyó — 396
Morava völgye — 391
Moravská Ostrava — 65—66, 299, 403, 464
Morotai-sziget — 486
Mortain — 354
Morvaország — 403, 464
Moselland — 60
Moszkva — 63—64, 84, 90, 94, 96, 105, 107—108, 110, 114—116, 118, 126—127, 129, 131—138, 141—142, 144—146, 150—153, 169, 176—178, 189—190, 199, 202, 204, 213, 220, 225, 227, 229, 234, 241, 244, 249—250, 252, 254—255, 275, 282—284, 296, 299—300, 318, 327—328, 330—331, 334, 344, 366, 373, 375, 377, 387, 391, 394, 396, 398, 400—401, 404—406, 410, 425, 451, 471, 479, 497, 522—523, 525, 552, 572—574, 590
Moszkva—Volga-csatorna — 137
Moulins — 40
Mozdok — 208
Mozir — 324—325
Mozsajszk — 132—134, 145
Muhu-szigetek — 116, 335
Mukacsevo — 404 — L. még Munkács
Mukden (Senjang) — 530—531, 533, 535
Mundu-sziget — 483
Munkács — 272, 299 — L. még Mukacsevo
Mura—Dráva-köz — 391
Murmanszk — 11, 94
München — 6—7, 22, 27, 29, 32, 35, 41, 43, 47, 63, 75, 83, 105, 257, 260—261, 296—297, 588
Mürwik (Flensburg) — 471

Nadzsin — 530
Nagasaki — 13, 491—492
Nagpur — 163
Nagybátony — 85
Nagy-Britannia — 8, 126, 191—192, 196—199, 290, 328, 359, 431, 437, 514, 525, 540, 571, 588 — L. még Anglia, brit szigetek
Nagy-Hszingan-hegység — 530—532, 535
Nagyszőllős (Sevluš, ma: Vinogradov) — 229 — L. még Szevljus
Nalcsik — 187—188, 209
Namsos — 32
Namur — 35

Nancy — 358
Nanking — 154—155, 487, 536
Nantes — 40, 307
Nápoly (Napoli) — 405
Nara-folyó — 134, 144
Narew-folyó — 18, 93, 329, 331—332, 378
Narva — 334
Narvik — 31—32, 38, 78, 110
Navlja — 245
Negros-sziget — 510
Neisse-folyó — 11, 381, 441, 455—456, 458—459
Német Birodalom — 57, 583
Németország — 5—13, 15—18, 21—22, 24—30, 33, 38, 41—43, 45, 47—49, 52—53, 56—64, 66—67, 70, 73, 77—88, 91—94, 96—97, 105—110, 114, 123, 125—131, 145, 147, 149—150, 153, 163, 166, 172, 174, 176—178, 184, 190—195, 202, 210, 214—215, 220, 222—223, 228, 237—239, 241, 247, 258, 260—264, 266—270, 272—278, 281—285, 290—293, 296—297, 306, 308, 310—313, 315, 324—328, 335, 337, 340, 342, 344—349, 354, 357—360, 362—364, 366, 369, 372, 377—379, 381, 383—384, 386—388, 391, 393, 396, 398—399, 405—407, 410—411, 416, 418—419, 424, 429, 431—432, 434, 436—438, 442—454, 458, 463, 468—474, 480—481, 488, 491, 493, 516, 521—523, 541—542, 544, 546, 554—560, 562, 565, 567—572, 575—577, 579, 583, 586—588, 590—591, 593, 595
Néva — 117, 139
Nevers — 40
Newark — 197
New Mexico állam — 492
New York — 80, 179, 196—197, 279, 428—429
New York állam — 74, 430
Nicaragua — 313, 555
Nicastro — 268
Nicosia — 265
Nigéria — 548, 550, 552
Ninghszia — 156—158, 494, 497
Niš — 49, 391, 396
Nizza — 262
Nord megye — 309
Nordhausen — 53—54
Norilszk — 419
Normandia — 304, 348, 352—354, 360, 365
Norvégia — 12—13, 20, 32—33, 38, 54, 58—59, 63, 67—68, 81, 84, 110, 128, 196, 275, 304—305, 313, 329, 336, 349, 364—365, 435, 454, 569—570, 573
Nottingham — 434
Nová Paká — 466
Novgorod — 240, 315—316, 324, 338
Novij Tagil — 99, 249
Novi Sad (Újvidék) — 86
Novograd — 112
Novo-Jeruszalimszkij — 240
Novo-Kramatorszk — 424
Novorosszijszk — 141, 188, 202, 209, 231—232, 237—238
Novoszibirszk — 249
Nueva Ecija — 510, 513

Nyaszaföld — 549
Nyeman-folyó — 331
Nyergesújfalu — 85
Nyevel — 315
Nyezsin — 231
Nyikel — 336
Nyikolajev — 321—322
Nyikolszkaja — 207
Nyikopol — 235, 320, 324
Nyitra (Nitra) — 298
Nymburk — 466
Nyugat-Afrika — 192, 195, 547, 550, 553 — L. még Brit Nyugat-Afrika, Francia Nyugat-Afrika
Nyugat-Belorusszia — 11, 67, 92—93, 128, 293
Nyugat-Európa — 18, 33, 47, 54, 72, 78, 80—81, 84, 96, 113, 145, 179, 191—193, 195—196, 199, 210, 217, 220, 223, 239, 262, 275, 279, 281, 283, 304, 314, 340, 347—349, 359—360, 369, 374, 443, 449, 590
Nyugati-Bug — 93, 331—332
Nyugati-Dvina — 88, 112—113, 325
Nyugat-Lengyelország — 377
Nyugat-Szibéria — 121—122
Nyugat-Ukrajna — 11, 67, 92—93, 128, 148, 241, 293, 324, 326, 332, 334, 340, 342, 418

Oahu-sziget — 171—172
Obojany — 226—227
Óceánia — 10, 582, 594
Odense — 305—306
Odera — 11, 285, 377—378, 380, 441, 448, 452, 455, 456, 480

Ogdensburg — 74
Ogyessza — 111, 118—119, 240, 247, 321—322, 340—341
Ohridi-tó — 48
Oka-folyó — 134, 138
Okinawa — 489—491, 523
Oklahoma — 496
Oktyabr körzete — 120
Olaszország — 5, 7—10, 12—13, 25, 38—39, 41, 45—49, 52, 62—64, 72, 79, 87, 107, 110, 166, 172, 174, 200, 210, 217, 219—220, 239, 262—268, 270, 277, 281—283, 302, 349—351, 359, 366—369, 374, 394, 412, 436, 445—446, 449—450, 452—454, 481, 493, 514, 522—523, 541, 544, 547, 556, 558, 560, 562, 565, 567, 570, 573—576, 578—579, 581, 583, 588, 591, 593, 595
Olevszk — 245
Olimposz — 50
Olomouc — 467
Onyega-tó — 326
Oppeln-vidék — 285
Oppenheim — 447
Oradour-sur-Glane — 356
Oran — 216, 541
Orange — 76
Oranienbaum — 315
Ordzsonikidze — 188
Orissa — 515, 518
Orjol — 151, 210, 214, 223, 225, 227—229, 238, 242, 266
Orlov — 152
Oroszország (Oroszországi SZSZSZK) — 11, 86, 90, 116, 123—126, 137, 169, 191, 194, 198, 237, 240, 242—243, 248, 256, 264, 278, 281—282, 434, 478—480
Orsa — 119, 230, 315, 329
Oslo — 31—32, 304, 365
Ostland — 148
Ostrava l. Moravská Ostrava
Ostrolęka — 18
Oszkol-folyó — 210
Osztaskov — 145
Osztrogozsszk — 210
Osztrov — 316
Ovrucs — 235, 245
Ózd — 85
Örményország — 419
Ösel-sziget l. Saaremaa

Padova — 369
Pakisztán — 165, 518—519
Palanga — 335
Palau-szigetek — 485
Palermo — 265
Pampanga — 510, 513
Panagjuriste — 390
Panama — 171, 313, 555
Panay-sziget — 510, 512
Pantelleria — 265
Paoting — 536
Paramusir — 533
Párizs (Paris) — 13, 30, 37, 39, 60, 71, 78, 102, 307, 309, 355—357, 361—362, 575, 580
Pas-de-Calais (megye) — 309, 349, 351
Pavlográd — 248
Pavlovszk — 272
Pazardzsik — 390
Pearl Harbor — 12, 170—172, 174, 555
Pécs — 405, 407—408
Pecsora — 99 — L. még Észak-Pecsora
Peking — 536
Peloponnészosz — 50, 303
Peno — 145
Penzig (Pieńsk) — 381
Perejaszlav — 245
Perekop — 322
perekopi földszoros — 322
Perm — 254
Përmet — 412
Pernik — 390
Peru — 555
Pervouralszk — 252
Perzsa-öböl — 52
Pescadores-szigetek — 286
Pesterzsébet — 408
Petrozavodszk — 327
Petsamo (Pecsenga) — 84, 94, 327, 336, 443
Peza — 411
Phenjan — 158—160, 499
Philadelphia — 429, 577
Phnom Penh — 501
Phu Tho — 501
Piemont — 263

Pieńsk (Penzig) — 381
pindoszi hegyvidék — 48
Piotrków — 291
Pireneusok — 360
Pireusz — 415
Pisa-folyó — 93
Pistoia — 351
Pittsburg — 197, 429
Pleven — 390
Plock — 372
Plovdiv — 390
Plymouth — 45
Plzeň — 66, 298, 464, 466, 468
Podbrezová — 66, 401
Podujevo — 391
Pó-folyó — 359, 369, 445, 452
Pogar — 245
Poitiers — 357
Poleszje — 120, 151, 244—245, 318, 321
Poljarnij — 235
Polock — 325
Pomeránia (Pomorze) — 10, 57—58, 378, 380—381
Pomorze — 10, 18 — L. még Pomeránia
Porkkala-Udd — 329
Poroszország — 285 — L. még Kelet-Poroszország
Port-Arthur (Lusun) — 442, 523, 534—535
Port Moresby — 174
Portugália — 87
Poszjet-öböl — 530
Poti — 202
Potsdam — 9—11, 479—481, 522—523, 532, 540
Považská Bystrica (Vágbeszterce) — 297, 399
Poznań (Posen) — 10, 18, 20, 57—58, 372
Pozsony l. Bratislava
Prága (Praha) — 65—66, 297—298, 403, 465—468, 576
Prága (Varsó elővárosa) — 332, 370
Přerov — 466
Presov (Eperjes) — 401
Příbram — 466
Pricsalnaja — 250
Prigorje — 243
Pripjaty-folyó — 244—245, 319, 324—326, 340
Prohorovka — 227
Proszkurov — 112
Prut-folyó — 10, 322, 324
Prüm — 358
Pszkov — 113, 123, 316, 334
Ptyics-folyó — 243, 341
Puławy — 331
Pulkovo — 315
Pulkovói magaslatok — 117
Pultusk — 18
Punjab — 164
Puskin — 117
Puszan — 159—160
Putyivl — 119

Quang Ngai — 501
Quebec — 13, 282, 359, 485

Rabaul — 173, 484
Rabat — 543
Rablow — 372
Radom — 18, 292, 377
Ragyolc (Rad'ovce; Losonc mellett) — 85
Rahó (Rahov, Rachovo) — 66, 272
Rajna — 283, 359—360, 447—448
Rajna-vidék — 82
Rákoshegy — 408
Rangoon — 173, 502, 505, 516
Rastenburg — 354
Rava-Russzkaja — 331—333
Ravenna — 369
Ravensbrück — 54
Reims — 469—470
Remagen — 447
Rhodesia l. Dél-Rhodesia, Észak-Rhodesia
Ribarpole — 399
Riga — 110, 334—335
Rigai-öböl — 331, 335
Rimini — 369
Rio de Janeiro — 556, 564
Rjazany — 114
Rogacsov — 142, 324
Róma — 39, 47, 78, 350—351, 366—367, 369
Románia — 10, 12, 20, 50, 64, 81, 83, 86, 97, 107, 110, 113, 148, 190, 265, 270—272, 286, 322, 324—325, 342, 344, 383—389, 396, 406, 480—481, 570, 575—576, 579
Rosszos — 210
Rosztov na Donu — 114, 140—141, 182, 185, 203, 208—209, 214, 240
Rotterdam — 36
Rovno — 112, 247, 319—320, 341

Rubcovszk — 423
Ruhr-vidék — 178, 260, 285, 359, 447—448, 459—460
Rusze — 389
Ruza-folyó — 144
Ružomberok (Rózsahegy) — 66, 400
Ryukyu-szigetek — 485, 489
Rzsev — 145, 188—189, 203, 213

Saarbrücken — 24
Saaremaa (Ösel)-sziget — 116, 335
Saar-vidék — 285, 359
Sachsenhausen — 54, 345
Saigon — 161, 516, 538
Saint-Étienne — 71
Saint-Lô — 354
Saint Lucia-szigetek — 79
Saint-Nazaire — 199
Saint-Quentin — 33, 36
Saint-Vith — 59
Saipan-sziget — 484—485
Salamon-szigetek — 174, 483—484
Salerno — 268
Salgótarján — 85, 408
Salo — 268
Salói (Olasz „Szociális") Köztársaság — 453
Salvador — 313, 555, 557
Salzburg — 264
Salzkammergut — 451
Samar-sziget — 510
Samland-félsziget — 378
San-Bernardino-öböl — 486
Sandomierz — 333, 373, 377
San-folyó — 93
San Francisco — 9, 126, 442, 474—475, 478, 546
Sangro-folyó — 268, 350
Sanhszi — 156—158, 538
San-Marino — 351, 369
Santa Maria — 268
Santiago — 565
Santung — 494
São Paulo — 564
Sárisáp — 408
Sarkvidék — 336
Savoie — 309
Scapa Flow — 25
Schleswig-Holstein — 261, 469
Schwerin — 460
Sedan — 36
seelowi magaslatok — 456
Semily — 466
Senhszi — 494, 497
Senjang — 530 — L. még Mukden
Senta (Zenta) — 86
Sepetovka — 320—321
Seraing — 69
Shikoku-sziget — 490
Shinkolobwe — 548
Sheffield — 45
Šiauliai (Schaulen) — 334
Sierra Leone — 552
Simla — 520
Singaparna tartomány — 507
Singapore — 172—173, 494
Sirk (Szirk) — 66
Skagerrak tengerszoros — 31
Skandinávia — 30, 32, 96, 275, 383, 568
Skhodër (Scutari) — 413
Skopje (Szkoplje) — 49
Slisszelburg (Petrokreposzty) — 211
Sombor (Zombor) — 86
Somme-folyó — 37, 39
Sortavala — 94, 326
Sorve-félsziget — 335
Spanyol Köztársaság — 41
Spanyolország — 5—6, 12, 38, 43—44, 62—63, 275, 277, 481, 541, 555, 557
Stájerország — 451
Stavanger — 31
Stettin l. Szczecin
Stockholm — 327, 445
Stracin — 391
Strasbourg — 360, 370
Strumica — 391
Subotica (Szabadka) — 86
Sukamanah — 507
Sulina — 386
Sulu-szigetek — 511
Suojärvi — 94
surigaói öböl — 486
Sutjeska-folyó — 302
Svájc — 22, 33, 35, 259, 445, 446, 453, 458, 522
Svédország — 12—13, 25, 62—63, 106, 235, 239, 270, 275, 306, 328, 364, 445, 454, 573
Swinemünde — 480

Swinia Góra — 373
Sydney — 75

Szahalin-szigetek — 442, 535 — L. még Dél-Szahalin
Szajna — 355, 358
Szajna-öböl — 348—349, 352
Szalé — 543
Szal-folyó — 188
Szaloniki — 50, 303
Szalszk — 188, 208
Szalvin-folyó — 173
Szandzsák — 300
Szaratov — 204, 250, 254
Szardínia — 265
Szárni — 245
Szászország — 82, 260
Szaud-Arábia — 546
Szczecin (Stettin) — 380, 456
Szecsuan — 536
Szeged — 406, 409
Szenegál — 549
Szerbia — 10, 54, 62, 71, 299—300, 391, 394, 396—397
Szerov — 249
Szerpuhov — 134, 138, 144
Szesicsa — 341
Szevasztopol — 110, 141, 145, 147, 180, 323, 419
Szevljus (Sevluš, ma: Vinogradov) — 66 — L. még Nagyszőllős
Sziám — 10, 166 — L. még Thaiföld
Szibéria — 121—122, 158, 250, 253—254, 327, 419, 525
Szicília — 8, 13, 219, 265—266, 268, 281, 303
Szidi Barrani — 46
Szidi-Rezegh — 200
Szijatiszta — 303
Szilézia — 57, 372, 380—381 — L. még Alsó- és Felső-Szilézia
Szilisztra — 390
Szimferopol — 227, 322—323
Szimpho — 158
Szinhün — 159
Szinüjdzsu — 160
Szinyavino — 211
Szíria — 11, 25, 52—53, 454, 546
Szivas-folyó — 322
Szjumszju-sziget — 533
Szkoplje l. Skopje
Szliven — 274, 390
Szlovákia — 10, 54, 56, 66, 86—87, 110, 297—299, 342, 399—404, 465
Szlovecsno — 244
Szlovénia — 10, 62, 71, 299—300, 397
Szmolenszk — 110, 116—117, 132, 134, 146, 151—152, 179, 214, 223—225, 229—230, 238, 240, 242—243, 245, 425
Szófia — 274, 390, 392
Szolnok — 408
Szolnyecsnogorszk — 137, 142, 144
Szomáli — 47 — L. még Brit Szomáli
Szondzsin — 160, 499
Szovjetszkij — 204—205
Szovjet-Tengermellék — 522, 525, 530
Szovjetunió (SZSZKSZ) — 6—13, 15, 21—22, 25—26, 29—30, 43, 45, 48—49, 52, 63—64, 66—67, 72, 80, 83—84, 86—88, 91—154, 158—159, 164, 168—170, 174, 176, 178—179, 181, 184—185, 189—196, 198—203, 211—214, 222—224, 227—231, 235, 239, 249—250, 255, 261, 264, 268—274, 276, 278—286, 290—291, 293, 295—297, 299, 301, 305—306, 310—311, 314, 318, 322, 325, 327—329, 331, 333—334, 340—341, 344, 346, 362, 366, 374, 376, 379, 382—383, 387, 389—394, 398—399, 401—402, 404—406, 408, 410—411, 413, 416—426, 428—432, 434, 436—438, 440—442, 444—446, 451, 463, 465, 468—472, 474—475, 478—482, 489, 491—492, 495, 497, 499, 516, 521—523, 525, 528—529, 531, 535—538, 540, 557, 560, 563, 565—566, 568, 570—573, 576—577, 581, 583, 586—588, 590—595
Szozs-folyó — 224, 229—231
Szöul — 160, 498
Sztálingrád (ma: Volgográd) — 182, 184, 186, 197, 202—206, 208, 250, 261, 422—423, 434, 451
Sztalino (ma: Donyeck) — 152
Sztalinogorszk (ma: Novomoszkovszk) — 144
Sztanyicski — 209
Sztanyiszlav — 10, 333
Sztaraja Russza — 147, 316
Sztarij Oszkol — 210
Sztavropol — 188, 209, 214
Sztolin — 245
Szudán — 546—547 — L. még Angol—Egyiptomi Szudán
Szudéta-vidék — 10, 22, 381
Szuezi-csatorna — 46, 52, 201

Szujjüan — 156
Szumátra — 170
Szumi — 151
Szungari-folyó — 530, 534
Szurazs — 243
Szverdlovszk — 136, 254
Szvijazsszk — 250
Szvir-folyó — 117, 140, 327

Tabor — 465
Tadzsik Köztársaság — 419
Taganrog — 231, 236—238, 424
Tajhan-hegység — 157
Tajvan — 11, 485, 522—523 — L. még Formoza
Talien — 442 — L. még Dalnyij
Tallinn — 97, 116, 334
Tamany — 145, 180
Tamany-félsziget — 188, 208—209, 223, 229, 231—232, 237
Tancshon — 159
Tanganyika — 552
Tanger — 63, 541
Tarawa-sziget — 483
Tarlac — 510
Tarnopol l. Tyernopol
Tartu — 334
Tatabánya — 85, 408
Távol-Kelet — 5, 9, 77, 80, 105, 107, 161, 166, 168—170, 172, 419, 442, 481, 492, 495, 512, 521, 523—525, 530—531, 534—535, 540, 556, 574, 588 — L. még Kelet-Ázsia
Tayabas — 511
Tegu — 158
Teherán — 8, 284—286, 304, 347, 393, 429, 441—442, 497, 591
Termoli — 268
Texel-szigete — 469
Thaiföld — 10, 172, 487, 502, 515 — L. még Sziám
Thai Nguyen — 500—501
Tiencsin — 536
Timor — 170
Tirana — 412
Tirnovo — 389
Tirol — 312
Tirrén-tenger — 351, 369
Tisza — 406
Tobruk — 46, 200—201, 215—216
Tokio — 168—169, 487, 503, 505, 521—522, 540
Tokod — 85
Tomaszów — 291
Tomaszów-Mazowiecki — 18
Torgau — 460
Torino — 263—264, 367, 453
Tormoszin — 206
Toronto — 435
Toropec — 145
Toruń — 18
Toul — 356
Toulon — 217—218, 357
Toulouse — 262, 357
Tours — 39—40
Törökország — 12, 62—64, 94, 106, 179, 192, 203, 219, 272, 275—276, 281, 286, 322, 454
Trákia — 10, 62
Transvaal — 76—77
Transzjordánia — 546
Treblinka — 294, 583
Trier — 60
Trieszt — 366, 369, 445, 454
Trinidad — 79
Tripoli — 216
Tripolitánia — 46, 216
Trnava (Nagyszombat) — 299
Trondheim — 31—32, 365
Troyes — 358
Truk-szigetek — 484
Tuapsze — 188, 202
Tuayen Quang — 501
Tuchola — 372
Tukum — 331, 335, 378
Tula — 134, 137—138, 144, 146, 150, 152
Tulcea — 386
Tunézia — 541—544
Tungcsiang-folyó — 156
Tunisz — 192, 216—217, 220, 265
Turčiansky Sväty Martin (Turócszentmárton) — 400
Turkesztán — 158
Tuvai Népköztársaság — 11
Türingia — 260
Türkmén Köztársaság — 419

Tyacsev (Tačovo, Técső; ma: Tyacsov) — 66
Tyeremci — 245
Tyernopol — 10, 322

Tyetyerev-folyó — 244
Tyihoreck — 188, 206, 208
Tyihvin — 140—141, 144
Tyim — 210
Tyiraszpol — 384

Ufa — 99
Uganda — 549, 552
Új-Britannia — 173, 483—484
Új Dél-Wales — 75
Új-Foundland — 79, 129
Új-Georgia szigete — 483
Új-Guinea — 173—174, 483—484
Újpest — 408
Új-Zéland — 17, 52, 74—75, 174, 200, 313, 437, 482, 540
Ukrán SZSZK (Ukrajna) — 10—11, 66, 90, 93, 98, 113, 117, 119, 123, 148, 150, 211, 224—225, 229, 231, 233—235, 240, 242—245, 247—248, 253, 257, 299, 314, 320, 337, 340—342, 374, 404, 419, 424, 426, 442, 474, 581 — L. még Kárpát-Ukrajna, Nyugat-Ukrajna
Ukrajna, balparti — 225, 229, 231, 237
Ukrajna, jobbparti — 116—117, 234, 244—245, 314—315, 318, 321—322, 324, 338, 419
Uljanovszk — 250
Umany — 321
Unggi — 530
Urál — 99, 121—122, 136, 174, 249—250, 252—254, 419
Uralszk — 419
Uruguay — 555, 557
Usszuri-folyó — 525, 530, 535
Üzbegisztán — 419

Vajdaság — 397
Vancouver — 281
Vardar völgye — 391
Varkiza — 415
Várna — 389—390
Varsó (Warszawa) — 17—18, 20, 57—58, 67, 291—295, 332, 375—377, 382, 408, 474
Vatikán — 78, 264—265, 272, 367, 445
Velence (Venezia) — 366, 369, 453
Velikaja-folyó — 114
Velikije Luki — 145, 213, 229, 233, 237, 324
Velizs — 145
Vella Lavella-sziget — 483
Velp — 70
Venezuela — 555
Vergato — 369
Verona — 366, 369
Versailles — 17
Verviers — 59
Viborg (Viipuri) — 94, 326
Viborgi-öböl — 94
Vichy — 10, 43, 52, 60—61, 110, 161—163, 218, 306—307, 361, 541—545
Viet Bac — 500—501
Vietnam — 11, 160—161, 163, 495, 500—501, 536, 538—539, 570—571, 576, 595
Vigonyics — 245
Viipuri l. Viborg
Vilejka — 149
Vilnius (Vilna, Wilno, Wilna) — 93, 112, 330—331
Vinh — 161
Vinh Yen — 501
Vinnyica — 322
Vis-sziget — 394
Visztula — 17—18, 20, 329, 331—334, 376—378, 380—381
Vityebszk — 243, 248, 315, 324, 329
Vjazma — 132—133, 145—146, 203, 213
Vlagyimir — 423
Vlagyimir-Volinszk — 333
Volcano-szigetcsoport — 489
Volga — 8, 90, 99, 142, 182, 184—185, 187—188, 196, 202—204, 208, 213—214, 219, 224, 232, 237, 250, 252, 257, 259, 269—270, 278, 293, 301, 309, 311, 346, 408, 423, 522, 573
Volga-vidék — 121—122, 136, 254
Volhínia — 245
Volhov — 144, 146—147, 188, 211—212, 315—316
Volinszkij — 112
Volokolamszk — 134, 137, 144
Volovec (Volóc) — 66
Vormsi-sziget — 335
Voronyezs — 181—182, 189, 207, 210—211, 214, 225—226, 229, 231, 233, 272, 425, 434
Voronyezs-folyó — 189
Voroponovo — 208
Vorosilovgrád (ma: Luganszk) — 214, 247
Vönszan — 158—160, 533
Vörös-tenger — 549
Vrútky (Ruttka) — 400
Vu Nhai — 500

Wajir — 552
Wake-szigetek — 170, 172, 483
Warta-folyó — 20
Washington — 105, 126—127, 169—170, 174, 190—194, 281—282, 361, 448, 523
Wawer — 58
Wesel — 447
Wien l. Bécs
Wienerneustadt l. Bécsújhely
Wittenberg — 460, 464
Włodawa — 111
Wrocław (Boroszló) — 377, 381 — L. még Breslau

Yen Bai — 501

Zaandam — 70
Zágráb (Zagreb) — 48
Zamość — 375
Zaporozsje — 210, 231, 235, 238
Zelengora hegység — 302
Železni-Brod — 466
Zierikzee iparvidék — 70
Žilina (Zsolna) — 66, 400
Zlatouszt — 249
Zoliborz — 376
Zonguldak — 276
Zuiderzee-öböl — 359
Zürich — 445—446
Zvenyigorod — 144
Zvenyigorodka — 320—321

Zsehol (Zsoho) — 536 — L. még Csengtö
Zsitomir — 110, 113, 234—235, 245, 319

SZÍNES TÉRKÉPEK JEGYZÉKE

1. A Föld térképe 1939. szeptember 1-én ..... 16—17
2. Európa 1941. június 22-én ..... 80—81
3. A fasiszta Németország támadása a Szovjetunió ellen. Hadműveletek 1941. június 22-től december 5-ig 112—113
4. Európa 1942 novemberében ..... 192—193
5. A német fasiszta csapatok szétzúzása a Volgánál és a Vörös Hadsereg általános támadása 1942 végén és 1943 elején ..... 216—217
6. Hadműveletek a szovjet—német fronton 1944 júniustól decemberig ..... 336—337
7. Hadműveletek Európában 1945 januártól májusig. Németország kapitulációja ..... 448—449
8. Európa a második világháború után, 1945-ben ..... 488—489
9. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége 1945-ben ..... 536—537
10. A Föld térképe a második világháború után (1945 szeptember) ..... 592—593

MEGJEGYZÉS: A katonai vonatkozású térképeken a frontok állását és a hadműveletek irányát lényegében „A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújának története. 1941—1945" c. mű 2—5. köteteiben levő térképekből vettük át.

SZÍNES KÉPMELLÉKLETEK JEGYZÉKE

1. Hív a szülőhaza!
I. M. Toidze. Plakát. 1941 ..... 120—121

2. Vöröskatonák, segítsetek!
V. B. Koreckij. Plakát. 1941 ..... 144—145

3. Hazatérés
D. A. Smarinov. Szénrajz. Moszkva, Állami Tretyakov Galéria ..... 152—153

4. Szevasztopol védelme
A. A. Dejneka. 1942. Leningrád, Állami Orosz Múzeum ..... 184—185

5. A partizán anyja
Sz. V. Geraszimov. 1943. Moszkva, Állami Tretyakov Galéria ..... 248—249

6. Koldus
R. Guttuso. 1945. Firenze, magángyűjtemény ..... 272—273

7. A fasiszták menekülése Novgorodból
Kukrinyikszi. 1944—1946. Leningrád, Állami Orosz Múzeum ..... 320—321

8. A korszun—sevcsenkói csatatér
P. A. Krivonogov. 1944. Moszkva, Szovjet Hadsereg Központi Múzeuma ..... 328—329

9. Lenin zászlaja alatt előre a győzelemért!
A. Volosin. Plakát. 1941 ..... 384—385

TARTALOM

BEVEZETÉS 5

I. FEJEZET

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ KEZDETE 15
1. A német—lengyel háború 15

Németország megtámadja Lengyelországot — 15. A Brit Birodalom és Franciaország hadat üzen Németországnak — 16. Lengyelország összeomlása — 17. Lengyelország vereségének okai — 21.

2. A „furcsa háború" 21

Hitlerék „békeoffenzívája" — 21. A szemben álló felek ereje — 22. A nyugati arcvonal helyzete — 22. Anglia és Franciaország szovjetellenes katonai tervei — 25. A hadviselő országok belső helyzete a „furcsa háború" időszakában — 26. Németország elfoglalja Norvégiát és Dániát. A Churchill-kormány megalakulása Angliában — 30.

II. FEJEZET

FRANCIAORSZÁG VERESÉGE. A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ KISZÉLESEDÉSE 33
1. A német fasiszta csapatok inváziója Nyugat-Európában. Franciaország összeomlása 33

Német támadás a nyugati arcvonalon — 33. Olaszország belépése a háborúba — 38. Franciaország kapitulációja — 39.

2. Az „angliai csata". Hadműveletek Afrikában 41

Winston Churchill koalíciós kormánya — 41. Német kísérlet Anglia kikapcsolására a háborúból. Az „angliai csata" — 44. Harc Észak- és Kelet-Afrikáért. 1940 június—1941 június — 46.

3. Fasiszta agresszió a Balkánon és a Közel-Keleten 47

Olasz támadás Görögország ellen — 47. Fasiszta agresszió Jugoszlávia ellen — 48. Görögország elfoglalása — 50. Kréta megszállása — 50. Németország kudarca a Közel-Keleten — 52.

4. A fasiszta „új rend" Európában 53

A német fasizmus tervei és megvalósításuk — 53. Csehszlovákia — 56. Lengyelország — 57. Dánia — 58. Norvégia — 58. Belgium, Hollandia, Luxemburg — 59. Franciaország — a vichyi rezsim — 60. Jugoszlávia és Görögország — 62. Spanyolország, Svédország és Törökország politikája — 62.

5. Az ellenállási mozgalom megszületése 64

Csehszlovákia — 64. Lengyelország — 66. Dánia és Norvégia — 67. Belgium — 68. Hollandia — 69. Franciaország — 70. Jugoszlávia és Görögország — 71. Anglia viszonya az európai ellenállási mozgalomhoz — 72.

6. A brit dominiumok 1939—1941-ben 73

Kanada — 73. Ausztrália és Új-Zéland — 74. A Dél-Afrikai Unió — 76.

7. A háború és az Amerikai Egyesült Államok. Az angol—amerikai tömb létrejötte 77

Az Egyesült Államok semlegességi nyilatkozata — 77. Katonai előkészületek az Egyesült Államokban — 78. Rooseveltet harmadszor is elnökké választják — 79. A kölcsönbérleti törvény — 79.

8. A hitleri Németország előkészületei a Szovjetunió elleni háborúra 80

Németország gazdasági és belpolitikai helyzete 1941 nyarán — 80. A fasiszta tömb kiszélesítése a Szovjetunió elleni háború érdekében. Németország csatlósai — 83. Hess küldetése — 87. A Barbarossa-terv — 88.

III. FEJEZET

A SZOVJETUNIÓ AZ 1939—1941-ES ÉVEKBEN 92

1. A Szovjetunió biztonságának további erősítése. A szovjet köztársaságok családjának kibővülése 92

Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Belorusszia újraegyesülése a Szovjetunióval — 92. Kölcsönös segélynyújtási egyezmény a Szovjetunió és Észtország, Lettország, Litvánia között — 93. A finn—szovjet fegyveres konfliktus és rendezése — 94. Szovjethatalom létesülése a balti országokban — 96. Besszarábia felszabadítása és Észak-Bukovina egyesítése a Szovjetunióval — 97.

2. A Szovjetunió belső helyzete 98

Küzdelem a harmadik ötéves terv teljesítéséért — 98. A szovjet nép anyagi és kulturális színvonalának emelkedése — 102. A hadiipar és a fegyveres erők helyzete — 103. A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának XVIII. konferenciája — 104.

3. A Szovjetunió nemzetközi helyzete 1941 nyarán 105

A Szovjetunió viszonya Angliához és az Egyesült Államokhoz — 105. A szovjet kormány küzdelme Svédország és Törökország semlegességének megőrzéséért — 106. A szovjet—japán semlegességi egyezmény — 106. A szovjet—német viszony — 107.

IV. FEJEZET

A SZOVJETUNIÓ NAGY HONVÉDŐ HÁBORÚJÁNAK KEZDETE. HITLER „VILLÁMHÁBORÚS" STRATÉGIÁJÁNAK CSŐDJE 110

1. A hitleri Németország hitszegő támadása a Szovjetunió ellen. A Vörös Hadsereg védelmi harcai 1941 nyarán 110

A német csapatok betörése a Szovjetunióba — 110. A Vörös Hadsereg kényszerű visszavonulása — 112. A szovjet nép erőinek mozgósítása — 114. A Vörös Hadsereg védelmi harcai 1941 nyarán — 116. A partizánharc megindulása — 119. A népgazdaság háborús átszervezése — 120.

2. Az antifasiszta koalíció létrejötte 123

Anglia és az Egyesült Államok álláspontja a Szovjetunió elleni német támadással kapcsolatban — 123. A Hitler-ellenes koalíció létrejötte — 126. A Szovjetunió erőfeszítései a Hitler-ellenes koalíció megerősítésére — 128. Az Atlanti Charta — 128. A Szovjetunió és Anglia közös fellépése Iránban — 130. A moszkvai konferencia (1941. szeptember 29—október 1.) — 131.

3. A moszkvai csata. A Vörös Hadsereg támadása 1942 január—április között 132

A szovjet—német front helyzete 1941 őszéig — 132. Védelmi harcok a Moszkvához vezető távolabbi felvonulási utakon — 132. Moszkvaiak a főváros védelmében — 134. A Moszkva elleni második általános támadás visszaverése — 137. A többi frontszakasz helyzete 1941 december elejéig — 138. A Vörös Hadsereg ellentámadása Moszkvánál 1941—1942 telén. A fasiszta csapatok veresége — 141. A szovjet csapatok általános támadása 1942 január—április folyamán — 145. A népi harc kibontakozása az ellenség hátában — 148. A Vörös Hadsereg első győzelmeinek katonai-politikai és nemzetközi jelentősége — 152.

V. FEJEZET

KELET- ÉS DÉLKELET-ÁZSIA ORSZÁGAI 1939—1941-BEN. A CSENDES-ÓCEÁNI HÁBORÚ KITÖRÉSE 154

1. A japán—kínai háború. A kelet- és délkelet-ázsiai országok nemzeti felszabadító mozgalma 154

Kína — 154. Korea — 158. Indokína — 160. India — 163.

2. A csendes-óceáni háború kitörése és a hadműveletek menete 1941—1942-ben 166

Japán előkészületei a csendes-óceáni háborúra — 166. Az amerikai—japán tárgyalások — 168. Támadás Pearl Harbor ellen — 170. A csendes-óceáni hadszíntér 1941 decembertől 1942 júniusáig — 172.

VI. FEJEZET

A HADMŰVELETEK ÉS A NEMZETKÖZI VISZONYOK ALAKULÁSA 1942 NYARÁN ÉS ŐSZÉN 176

1. A Szovjet Hadsereg hadászati védekezése 1942 nyarán és őszén 176

Németország az 1942-es nyári támadás előtt — 176. A németek támadásba mennek át. A Vörös Hadsereg elveszti a hadászati kezdeményezést — 178. Védelmi harcok Voronyezs irányában és a Donyec-medencében — 181. A volgai csata kezdete — 182. Az Észak-Kaukázus védelme — 187. A többi arcvonalszakasz helyzete — 188.

2. A nemzetközi helyzet 1941—1942-ben 189

A világ háború utáni rendezésének problémái. Az Egyesült Nemzetek Nyilatkozata — 189. Angol—amerikai hadászati tárgyalások — 191. Szovjet—amerikai és szovjet—angol tárgyalások — 193. Az angol—szovjet szövetségi szerződés. A szovjet—amerikai egyezmény — 194. Angol—amerikai nézeteltérés hadászati kérdésekben — 194. Az amerikai és az angol nép harca a második front megnyitásáért — 196. Anglia és az Egyesült Államok elutasítja a második front megnyitását 1942-ben — 198. A dieppe-i partraszállási akció — 199.

3. Az észak-afrikai hadműveletek (1941 november—1942 augusztus) 200

VII. FEJEZET

DÖNTŐ FORDULAT A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN 202

1. A német fasiszta csapatok veresége a Volgánál. A döntő fordulat kezdete 202

A déli frontszakaszon indított szovjet ellentámadást megelőző helyzet — 202. A 6. német hadsereg bekerítése és megsemmisítése Sztálingrádnál — 204. A Vörös Hadsereg általános támadása 1942—1943 telén — 208. Az 1942—1943-as téli hadjáratban aratott szovjet győzelmek katonai, politikai és nemzetközi jelentősége — 213.

2. Az amerikai és angol csapatok hadműveletei Észak-Afrikában 215

A 8. angol hadsereg észak-afrikai támadása — 215. Angol—amerikai partraszállás Algírban és Marokkóban — 216. A casablancai angol—amerikai tárgyalások — 219. A tengelyhatalmak veresége Észak-Afrikában — 220. Harc az Atlanti-óceán közlekedési vonalaiért — 222.

3. A kurszki csata. A Vörös Hadsereg általános támadása 1943 nyarán és őszén 223

A katonai-politikai helyzet 1943 nyaráig. A két fél tervei — 223. Védelmi harcok a kurszki kanyarban — 225. A szovjet csapatok ellentámadása — 227. A Vörös Hadsereg általános támadása — 229. A Donyec-medence és a balparti Ukrajna felszabadítása — 231. A „kék vonal" felszámolása — 231. Harc a Dnyeperért. Kijev felszabadítása — 232. A szovjet haditengerészeti flotta tevékenysége 1943-ban — 235. Az 1943-as nyári-őszi hadjárat katonai és politikai eredményei — 237.

4. Népi háború a megszállók hátában 239

Az erőszak és terror rendszere a megszállt területeken — 239. Partizánharc 1942—1943-ban — 241. A föld-alatti hazafias szervezetek harca — 247.

5. A szovjet hátország 1942—1943-ban 249

Az ipar és a közlekedés 1942-ben — 249. Az ipar és a közlekedés helyzete 1943-ban — 251. A mezőgazdaság háborús nehézségei ellen vívott küzdelem 1942—1943-ban — 253. A nép segítsége a frontnak — 254. Az újjáépítés kezdete a felszabadított területeken — 255.

VIII. FEJEZET

A HITLERISTA TÖMB VÁLSÁGA 257

1. A gazdasági és társadalmi-politikai ellentmondások kiéleződése a fasiszta Németországban 257

Totális mozgósítás Németországban. A megszállt országok kifosztásának fokozódása — 257. Az antifasiszta áramlatok erősödése — 260.

2. Az olasz fasizmus összeomlása 262

Az olasz gazdasági élet hanyatlása — 262. Az antifasiszta ellenállási mozgalom erősödése — 263. Szicília elfoglalása — 265. A fasiszta rendszer megdöntése és Olaszország kilépése a háborúból — 266. Angol—amerikai partraszállás Dél-Olaszországban — 268.

3. Az ellentétek kiéleződése a fasiszta táborban 269

Finnország — 269. Románia — 270. Magyarország — 272. Bulgária — 273.

4. Változások Svédország, Törökország és Spanyolország politikájában 275

Svédország — 275. Törökország — 276. Spanyolország — 277.

IX. FEJEZET

AZ ANTIFASISZTA KOALÍCIÓ MEGSZILÁRDULÁSA 278

1. A szövetségesek kapcsolatai 1943-ban 278

A Szovjetunió nemzetközi tekintélyének növekedése — 278. Az Egyesült Államok és Anglia tervei — 281.

Az Egyesült Államok és Anglia quebeci konferenciája 1943 augusztusában — 282. A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia moszkvai konferenciája — 282. A teheráni kormányfői értekezlet — 284.

2. Az Egyesült Államok és Anglia 1943-ban 286

Az Egyesült Államok — 286. Anglia — 288.

3. A nemzeti felszabadító mozgalom fejlődése Kelet- és Délkelet-Európa megszállt országaiban 290

Lengyelország — 291. Csehszlovákia — 296. Jugoszlávia — 299. Görögország — 302.

4. Az ellenállási mozgalom Észak- és Nyugat-Európa megszállt országaiban 304

Norvégia — 304. Dánia — 305. Franciaország — 306. Belgium — 310. Hollandia — 310. Luxemburg — 312.

5. Az antifasiszta koalíció kiszélesedése 313

X. FEJEZET

A FASISZTA HÓDÍTÓK KIŰZÉSE A SZOVJETUNIÓ TERÜLETÉRŐL 314

1. Az 1944. évi téli hadjárat a szovjet—német arcvonalon 314

A szemben álló felek helyzete és tervei 1944 elején — 314. A német csapatok szétverése Leningrád és Novgorod alatt — 315. Jobbparti Ukrajna felszabadítása — 318. A Krím felszabadítása — 322. Hadműveletek a szovjet—német arcvonal más szakaszain — 324. Az 1944-es téli hadjárat katonai és politikai mérlege — 324.

2. A szovjet föld teljes felszabadítása a fasiszta megszállók uralma alól 325

A két fél hadászati helyzete és tervei 1944 nyarán — 325. A finnek veresége Karéliában. Finnország kilép a háborúból — 326. A „közép" hadseregcsoport szétzúzása. Belorusszia felszabadítása — 329. Nyugat-Ukrajna felszabadítása — 332. A németek kiűzése a Baltikumból — 334. Győzelem a Sarkvidéken — 336.

3. A partizánmozgalom 1944-ben 337

A Kommunista Párt erőfeszítései a front mögötti harc fokozásáért — 337. Partizánharcok 1944-ben — 337. A szovjet partizánok harci együttműködése a közép- és nyugat-európai antifasisztákkal — 340.

4. A Vörös Hadsereg győzelmeinek hatása Németország helyzetére 342

Németország katonai, politikai és gazdasági helyzete — 342.

XI. FEJEZET

A MÁSODIK FRONT MEGNYITÁSA ÉS A NYUGAT-EURÓPAI HADMŰVELETEK 1944-BEN. AZ ELLENÁLLÁSI MOZGALOM 347

1. Az amerikai és angol csapatok partraszállása Észak-Franciaországban 347

Az invázió előkészítése — 347. Hadműveletek Olaszországban — 350. A franciaországi invázió — 351. Merénylet Hitler ellen 1944. július 20-án. Hadműveletek Észak-Franciaországban — 354. A francia nemzeti felkelés. Párizs felszabadítása — 355. Hadműveletek az ország déli részén. A németek kiűzése Franciaországból — 357. A második quebeci konferencia — 359. Hadműveletek a nyugati fronton 1944 szeptember—novemberben — 359.

2. Az ellenállási mozgalom erőinek harca a nyugat-európai országok felszabadításáért 360

Franciaország — 360. Belgium és Luxemburg — 363. Hollandia — 364. Norvégia — 364. Dánia — 365. Az olasz ellenállási mozgalom 1944-ben — 366.

3. Hadászati helyzet Nyugat-Európában 1944 végén 369

Az amerikai—angol csapatok előnyomulása Közép-Olaszországban — 369. Német támadás az Ardennekben és Elzászban — 369.

XII. FEJEZET

A KELET- ÉS DÉLKELET-EURÓPAI ORSZÁGOK FELSZABADULÁSA. A DEMOKRATIKUS ÁTALAKULÁS KEZDETE 371

1. Lengyelország 371

Lengyelország politikai helyzete 1944-ben — 371. A lengyel nemzeti felszabadító bizottság megalakulása — 374. A varsói felkelés — 375. A visztula—oderai hadművelet. Nyugat-Lengyelország felszabadítása — 377. Kelet-Poroszország elfoglalása — 378. A német fasiszta csapatok szétverése Kelet-Pomerániában és Sziléziában — 380. Forradalmi átalakulás Lengyelországban — 381.

2. Románia 383

A szovjet csapatok benyomulása Romániába. A román politikai helyzet — 383. Az 1944. augusztus 23-i népi felkelés — 386. Fegyverszünet Romániával — 387.

3. Bulgária 388

Bulgária politikai élete 1944 tavaszán és nyarán. A forradalmi helyzet érlelődése — 388. Népi felkelés. A szovjet csapatok behatolnak Bulgáriába — 389. A Hazafias Front kormányának intézkedései az ország forradalmi átalakítására. Bulgária háborúba lép a fasiszta Németország ellen — 391.

4. Jugoszlávia 393

A jugoszláv nemzeti felszabadító küzdelem 1944-ben. A Szovjetunió segítsége Jugoszlávia népeinek — 393. Jugoszlávia teljes felszabadulása. Demokratikus reformok — 397.

5. Csehszlovákia 399

A szlovákiai helyzet — 399. A szlovák felkelés. A Vörös Hadsereg hadművelete a Keleti-Kárpátokban — 400. Szlovákia és Morvaország felszabadítása — 403. A csehek és szlovákok nemzeti frontja. A košicei kormányprogram — 404.

6. Magyarország 405

Magyarország politikai helyzete 1944 őszén — 405. Magyarország felszabadításának kezdete. A magyar nép antifasiszta harcának erősödése — 406. A népi demokratikus forradalom megindulása. Magyarország teljes felszabadítása — 409.

7. Albánia 411

8. Görögország 413

XIII. FEJEZET

AZ EGYESÜLT NEMZETEK A HÁBORÚ UTOLSÓ SZAKASZÁBAN 416

1. A Szovjetunió 1944—1945-ben 416

A belső helyzet — 416. Az ipar és a közlekedés állapota — 419. A szovjet mezőgazdaság 1944—1945-ben — 423. Újjáépítési munkálatok 1944—1945-ben — 424.

2. Az Amerikai Egyesült Államok 1944—1945-ben 426

A gazdasági élet fejlődése — 426. Belpolitikai helyzet — 428. Roosevelt elnök újjáválasztása — 430. Roosevelt elnök halála — 430.

3. Anglia és a brit dominiumok 1944—1945-ben 431

Anglia — 431. Kanada — 434. Dél-Afrikai Unió — 435. Ausztrália — 436. Új-Zéland — 437.

4. A jaltai kormányfői értekezlet 437

A német kérdés. Nyilatkozat a felszabadult Európáról — 438. A lengyel és a jugoszláv kérdés — 440. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének kérdése — 441. Megegyezés a Szovjetunió belépéséről a Japán elleni háborúba — 442. A jaltai konferencia jelentősége — 442.

XIV. FEJEZET

A FASISZTA NÉMETORSZÁG ÖSSZEOMLÁSA ÉS FELTÉTEL NÉLKÜLI FEGYVERLETÉTELE 443

1. Az antifasiszta koalíció hadseregeinek támadásai Németország területén 443

Németország és a német hadsereg helyzete — 443. A rajnai átkelés — 447. Németország hadászati bombázása — 449.

2. Ausztria felszabadítása. Népi felkelés Észak-Olaszországban 450

A Vörös Hadsereg felszabadítja Ausztriát — 450. Népi felkelés Észak-Olaszországban 1945. április 25-én.

3. A német fasiszta hadsereg végső veresége. A szovjet csapatok elfoglalják Berlint 454

A németországi helyzet — 454. A Berlint védő német hadsereg veresége — 455. Az amerikai—angol csapatok előretörése az Elbához — 459. Berlin eleste — 460.

4. A Vörös Hadsereg befejezi Csehszlovákia felszabadítását 464

A csehszlovákiai helyzet — 464. A cseh nép májusi felkelése — 466.

5. A fasiszta Németország feltétel nélküli fegyverletétele 468

Dönitz kormánya. A német csapatok kapitulációja a nyugati front északi és déli szakaszán — 468. A feltétel nélküli fegyverletétel aláírása — 470.

6. A szövetséges hatalmak ellenőrzésük alá vonják Németországot és Ausztriát 471

A Dönitz-kormány felszámolása — 471. Nyilatkozat Németország vereségéről — 471.

7. A nemzetközi viszonyok a béke küszöbén 474

A San Franciscó-i konferencia — 474. Az Egyesült Államok és Anglia „szilárd vonala" a Szovjetunióval szemben — 478. A potsdami értekezlet — 480. A potsdami konferencia jelentősége — 481.

A CSENDES-ÓCEÁNI HÁBORÚ. A KELET- ÉS DÉLKELET-ÁZSIAI NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM (1942—1945) 482

1. Az Egyesült Államok és Anglia fegyveres erőinek támadása a csendes-óceáni hadszíntéren 482

Fordulat a csendes-óceáni háborúban — 482. Hadműveletek 1944-ben — 484. A belpolitikai helyzet kiéleződése Japánban — 486. Hadműveletek 1945-ben — 488. Hiroshima és Nagasaki — 491.

2. A kínai nép harca a japán hódítók ellen 493

A reakció erősödése Kínában — 493. A felszabadított körzetek megszilárdulása — 494. Japán támadás a kuomintang arcvonalán — 494. Az amerikaiak kínai politikája a csendes-óceáni háború utolsó időszakában — 495. Az ország demokratikus átalakításáért indított harc programja — 497.

3. A politikai helyzet kiéleződése Koreában 497

A koreai japán gyarmati rendszer — 497. A koreai nép antiimperialista mozgalma — 499.

4. Indokína népeinek küzdelme a felszabadulásért 499

A Viet Minh további megerősödése — 499. A francia közigazgatás felszámolása — 501.

5. Nemzeti felszabadító mozgalom Burmában 502

A politikai helyzet 1939—1941-ben — 502. A japán megszállási rendszer — 503. Az Antifasiszta Népszabadság Liga — 503.

6. Indonézia népeinek harca a japán uralom ellen 505

A megszállási rendszer — 505. Az Önkéntes Honvédő Hadsereg megalakulása. Az illegális japánellenes szervezkedés — 506.

7. A japán megszállók elleni harc a Fülöp-szigeteken 508

A japán megszállók politikája — 508. A népi fegyveres erők — 509. Partizánháború — 510. Az Egyesült Államok uralmának visszaállítása — 512.

8. India népeinek harca a nemzeti függetlenségért 514

India gazdasági élete a háború éveiben — 514. A belpolitikai helyzet. A Cripps-misszió — 516. Az imperialistaellenes mozgalom 1942—1945-ben — 518. Közeledési kísérletek a Nemzeti Kongresszus és a Muzulmán Liga között — 519.

XVI. FEJEZET

A SZOVJETUNIÓ BELÉPÉSE A TÁVOL-KELETI HÁBORÚBA. AZ IMPERIALISTA JAPÁN ÖSSZEOMLÁSA ÉS FELTÉTEL NÉLKÜLI KAPITULÁCIÓJA 521

Japán ellenséges politikája a Szovjetunió irányában — 521. A szovjet fegyveres erők felkészítése a távol-keleti támadásra — 532. A Mongol Népköztársaság a háború éveiben — 525. A távol-keleti hadműveletek — 530. Az imperialista Japán veresége és az ázsiai népek nemzeti felszabadító mozgalmának sikerei — 536. Japán feltétel nélküli kapitulációja — 540.

XVII. FEJEZET

AFRIKA ORSZÁGAI A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉVEIBEN 541

1. Észak-Afrika 541

Az észak-afrikai arab országok a tengely hatalmában 1940—1942 között — 541. A nemzeti felszabadító mozgalom fellendülése a tengelyhatalmak kiűzése után — 543. Egyiptom — 545. Szudán — 546.

2. Közép-Afrika és Dél-Afrika országai 547

Az imperialisták ellentétei. A Közép-Afrika és Dél-Afrika gyarmati területeinek újrafelosztása körüli harcok kiéleződése — 547. A gazdasági fejlődés — 549. A munkásosztály ébredése — 510.

XVIII. FEJEZET

LATIN-AMERIKA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉVEIBEN 554

Latin-Amerika országai 1939—1941-ben — 554. A latin-amerikai államok többségének háborúba lépése — 555. A latin-amerikai országok gazdasági életében beállt változások — 556. A demokratikus és nemzeti felszabadító mozgalmak erősödése — 557. Argentína — 558. Mexikó — 560. Brazília — 562. Chile — 564. Kuba — 565.

XIX. FEJEZET

A NEMZETKÖZI MUNKÁS- ÉS KOMMUNISTA MOZGALOM A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN 567

A munkásosztály és szervezetei a háború kezdeti szakaszában — 567. Változások a munkásmozgalomban a fasiszta agresszió hatására — 569. A munkás- és kommunista mozgalom fejlődésének új szakasza — 570. A proletariátus nemzetközi egységének erősödése — 572. A Kommunista Internacionálé feloszlatása — 573. A munkásosztály harca az agresszorok szétveréséért 1943—1945-ben — 574. Új nemzetközi demokratikus szervezetek — 577.

XX. FEJEZET

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ MÉRLEGE 582

A második világháború sajátosságai — 582. A Szovjetunió döntő szerepe a fasiszta hatalmak szétzúzásában — 586. Az antifasiszta koalíció — 588. A néptömegek szerepének megnövekedése — 591. Az antifasiszta háború hatása a forradalmi mozgalmak fejlődésére Közép- és Délkelet-Európa országaiban — 593. A gyarmati rendszer válságának elmélyülése — 594. A kapitalizmus általános meggyengülése — 595.

A FŐSZERKESZTŐSÉG UTÓSZAVA 597
IDŐRENDI TÁBLÁZAT 607
A LEGFONTOSABB MŰVEK ÉS FORRÁSOK JEGYZÉKE 629
NÉVMUTATÓK 673
SZÍNES TÉRKÉPEK JEGYZÉKE 705
SZÍNES KÉPMELLÉKLETEK JEGYZÉKE 706

FORDÍTOTTA:
MÁRKUS ISTVÁN

A SZÖVEGET SZAKMAILAG ELLENŐRIZTE
ÉS A MAGYAR VONATKOZÁSÚ JEGYZETEKET KÉSZÍTETTE:
DR. HORVÁTH MIKLÓS

A MUTATÓKAT ÖSSZEÁLLÍTOTTA:
VARGA ISTVÁN

SZERKESZTETTE: RÉZ MIKLÓSNÉ. A KÖTÉSTERV ÉS A BURKOLÓ LENGYEL LAJOS MUNKÁJA. A SZÍNES TÉRKÉPEKET A KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT KÉSZÍTETTE. MŰSZAKI VEZETŐ: SZÉCSI ANDOR. MŰSZAKI SZERKESZTŐ: RUDAS LÁSZLÓ. — 66.0895 — KOSSUTH NYOMDA, BUDAPEST, V. ALKOTMÁNY U. 3. A SZEDÉST 1966. IV. 1-ÉN KEZDTÉK MEG. MEGJELENT 1966. XI. 28-ÁN, 28 300 PÉLDÁNYBAN.

TERJEDELEM 90 (A/5) ÍV.

PL—104—G—6671